התקופה

התקופה

יוצאת ארבע פעמים בשנה

העורך: דוד פרישמן המוציא: אברהם יוסף שטיבל

ניסן – סיון, תרע״ח

ספר שני

מהדורה רביעית

הוצאת א. י. שטיבל

תל־אביב, תרצ״ד

נדפס בארץ־ישראל
Printed in Palestine

נדפס מאמהות
בדפוס "ספר" תל־אביב

תֹּכֶן הָעִנְיָנִים

ספורים:

		עמ'
דוז קישוט מאסטרופולי.	מאת בוקי בן יגלי	3
סחור סחור רומן, ספר ראשון, חלק שני	" א. שטיינמאן	33
חלום פלא, אגדה	" י. ה. ייבין	135
מבעד לערפל, רשימות (I-III)	" ד. שמעונוביץ	141
ענגים, ספור	" ח. ש. בן-אברם	164
עיר המקלט, מעשה	" דוד פרישמאן	215

מאמרים:

החדור במדרש הכתובים	מאת י. ח. טביוב	225
רבי מנשה איליער	" ס. רוזנפלד	244
מחלות העצבים והאבגניקה אצל היהודים	" ד"ר ש. ביחובסקי	283
תוכן וצורה	" אליעזר בַרייגר	302
בב ותורתו	" ד"ר שמעון מילנר	311
מבוא לתורת המטפיסיקה	" הנרי ברגסון	327
פסקי הטעמים	" פנחס מינקובסקי	361
תורת השלומים	" ראלף וואלדו אמרסון	377
לזכר הרמן כהן, נאום	" יעקב מאז"ה	395

תרגומים:

ים הצפון, מחזור ראשון,	מאת הנריך היגה	תרגום דוד פרישמאן	403
שירים	" מ. לרמונטוב	" ד. שמעונוביץ	431
משירי יוליוס סלובצקי		" י. ליכטנבוים	451
משירי מ. קונופניצקה		" "	454
שירים	" פול ורלן	" "	463
ספר יורם	" רודולף בורכרדט	" דוד פרישמאן	480

שירים:

סוניטות עכו"ם (I-III)	מאת שאול טשרניחובסקי	509
שירים	" ד. שמעונוביץ	514
נגיגות לילה (I-XIV)	" י. ליכטנבוים	532
אפרסמון	" י. רברבי	550
שירים	" מ. ז. וולפובסקי	555
נכאים (א—ד)	" א. ז. בן-ישי	559

בקורת:

מנדלי מוכר ספרים . . מאת ד. א. פרידמאן — — — — 565
ג. שופמאן . . . . ״ נתן גרינבלאט — — — 587
חדש וישן, הרהורים . . ״ י. ה. ייבין — — — 598
למשפחת השילוקים . . ״ ד. א. פרידמאן — — — 610

ביבליוגרפיה:

„אבק" . . . . . .
„מפי העם" . . . . . . } מאת מ. בן-אליצזר — — 663
„העבר הקרוב" . . .

„העבר" . . . . . .
„בנכר" . . . . . } ״ נ. גרינבלאט — — 667
„על נהרות בבל" . . . .
„ספרות" . . . . . .

מתקופה לתקופה:

מן הסערה (I-III) . . . . מאת איסידור לזר— — — 673

ספורים

בוקי בן יגלי

דון קישוט מֵאַסְטְרֻפּוֹלִי *)

דברי ימי חייו ומפעליו

I

שם הכנוי של גבור ספורי — דון קישוט. ואולם יהודי כשר הוא מלֵדה ומבטן, יהודי על־פי דתו ויהודי בכל הליכותיו, וגם נולד בעיר ואֵם בישראל— באסטרופולי.

חושב אני לי לחובה להודיע זאת גלוי בראשית ספורי, יען כי, כנודע, חי לפני שנים רבות בארץ ספרד פרש נודד אחד, אשר נקרא גם הוא בשם דון קישוט ואשר את כל מעשה תקפו וגבורתו חקק בספר לזכרון לדור אחרון הסופר המהולל סרוונטס הספרדי. כל בן תמותה המכיר את ערכו ידאג אמנם לכבוד נפשו, אבל לא יחפוץ להתהדר בכבוד אחרים. ועל כן לא יחפוץ גם גבורי, כי יחליפו אותו אף רגע אחד עם בן גילו הספרדי. גבור ספורי, ישמרהו האל, הוא יהודי פשוט מאסטרופולי, וגם יתגאה, כי בעורקיו לא תזל אפילו טפה אחת קטנה מדם הספרדים, אף־על־פי שאבותיו חיו ימים רבים בארץ ספרד. גם לא היה גבורי מעודו פרש נודד, אף כי שבע נדודים כל הימים. ואם יסכים אתי הקורא החביב לחשוב, כי איש אשר לא שפך דם אדם מעודו ואשר לא ארב לעוברי דרך לגזול את הונם, ורק הקדיש את כל ימי חייו להלחם עם רחיי־רוח, — אם יסכים אתי הקורא לחשוב, כי גם איש כזה יוכל לרכוש לו את כנוי הכבוד „גבור-חיל", אז גבורי לא יהיה האחרון להקרא בשם זה. פרש, אמנם, לא היה, על סוס לא רכב מעודו, גם ירא היה לגשת אל ארבע אמותיו של סוס. אבל עם רחיי־רוח נלחם בעוז ובעצמה לא פחות מבן גילו הספרדי.

חושב אני לי לחובה להעיר עוד על דבר אחד: בין קוראַי אולי ימצאון אנשים, אשר יתפלאו לראות את תואר הכבוד „דון" לפני שם איש יהודי מאסטרופולי, — תואר אשר זכו לו רק בני מרום, עם הארץ בספרד, ויחשדו

---

*) שני הפרקים הראשונים כבר נדפסו במקום אחר. — המערכת.

את גבורי, כי אוהב הוא להתהדר בנוצות זרים. חלילה! בבית גנזי שמורה מגלת יוחסין של גבורי, ובה נמשכת רשימה ארוכה של „דונים" יהודים וביניהם שמות משוררים נפלאים, פילוסופים מהוללים, וגם שרים גדולים שישבו ראשונה במלכות. אמת הדבר, כי מהמאה השש־עשרה יועם זוהר המגלה, ותחת המשוררים, הפילוסופים ושרי המלכות נמשכת, לדאבון לב גבורי, רשימה ארוכה של „דונים" חנונים מוזגי־יין וגם מלוי־ברבית. גבורי האומלל נכון היה להקריב נפשו, לו נתן לו למחוק את שמות כל האנשים האלה ממגלת היוחסין, שככה יתגאה עליה. אבל אהה! מה שחקוק על לוח לא ישא הרוח.

ואף גם זאת נשים אל לב: על אודות הגבורים אנשי־השם לא ישאל איש ליחס אבותם, די להם ביחוס עצמם. על־פי רוב נעשים הם בעצמם לראשי בתי־אבות לניניהם ולנכדיהם אחריהם, המתחילים מהם את מגלת יחוסם. וגם דון־קישוט גבורי יכול היה להיות ראש בית־אב למשפחת „לוחמי ברחיי־רוח" לו ברך אותו אלהים בבנים ובבנות. אבל, אהה! כבר בא האיש בימים, כבר הלבינו שערותיו ככסף, והוא עודנו הולך ערירי. הוא, אמנם לא יחפוץ, כי במותו יכחד דור הלוחמים ברחיי־רוח מן הארץ. „הלוחמים האלה, יאמר דון קישוט, הם התבלין בחיי העם, בלעדיהם החיים הם כתפל בלי מלח או כביצה עומדת אשר לא יכה בה הרוח גלים, ועל־כן תבאש ותעלה אדי רקבון". ועל־כן ישאף גבורי להקים זרע על פני הארץ. אנשים כדון קישוט לא יאמינו בזקנותם. כמו בימי נעוריו הוא חולם גם היום חלומות בהקיץ, ועוד לא נואש מתקותו לאהוב ולהאהב. הוא לא ישים לבו, כי הנשים והעלמות בזמן הזה (ואולי עשו ככה גם אמותיהן בימים שעברו) לא תבטנה אל רוח הגבר ואל סגולות נפשו, כי־אם אל חזות פניו וצבע שערותיו, והן נותנות את היתרון לזהב הבחרות מכסף הזקנה...

למען לא יכחד דור הקישוטים מקרב הארץ יש אמנם תרופה אחרת, שאיננה תלויה בשרירות לבן של הנשים והעלמות. כאשר יִוָדעו בקהל מפעלי דון קישוט בכל הודם ותפארתם, אז אין כל ספק, כי ימצאון בקרב עמנו צעירים לימים אשר יחפצו לחקות את מעשיו ולנחול כבוד כמוהו. אבל לדאבון לבי התהלך הגבור הזה עד הֵנה בהושך, וכל מעשי תקפו וגבורתו לא נודעו בקהל. אכן באמת זה הוא ענין רע מאד. לפני ימים אחדים אמרתי אליו:

– התחפוץ, ידידי, כי אספר תהלתך בקהל רב?

– הוי, ידידי היקר, ענה דון קישוט בהושיטו לי את ידו בחבה יתירה: היי, ידידי, רק האהבה העדינה, אשר ירחש לבו הטהור אלי, רק היא לבדה יכלה לגלות לך את עשתונותי הצפונים עמוק עמוק במסתרי נפשי! זה ימים רבים אשר ידכאני הרעיון המר, כי כל מעללי וגבורותי, כל תלאותי ונצחונותי אתי יחד יחלפו וינדפו כעשן מעל פני האדמה, מבלי להעיר רגשי כבוד אלי בלבות בני הדור ההולך ומבלי להעיר רגשי תודה לשמי ולזכרי בלבות בני הדורות, אשר יבואו אחרינו; זה ימים רבים, אשר ישעשעני החלום הנעים, כי יבוא יום ויקום אוהב דבק מאח ובזרוע עוזו יפזר את הערפל הנורא, אשר ישופני, ואז יִוָדע בגוים...

רוח המליצה חדל פתאום לפעם את ידידי. זרם נאומו הנשגב פסק ויכלה בדברים פשוטים:

– אנכי, כמובן, לא אסרב, אבל מתירא אנכי פן... פן יחשבוני הבריות לצלם דמותו של דון קישוט הספרדי, הלא ידעת?...

נשאתי את עיני אל ידידי, ובראותי את החבורות הכחולות מסביב לעיניו נבוך לבי בקרבי. בפעם הראשונה אמרתי, כי גם בתכונת רוחו וגם ברוע מזלו דומה ידידי באמת לדון קישוט מלאמנכה: שניהם יחד שאפו תמיד בעקשנות נמרצה להלחם ברחיי־רוח, ושניהם יחד יצאו תמיד בשן ועין מכל נצחונותיהם. אבל עד מהרה הבלגתי על מבוכתי ואחל להוכיח לידידי, כי לשוא הוא מתירא, פן יחשבוהו לצלם דמותו של דון קישוט הלאמנכי. כי הישוה או הידמה איש יהודי מאסטרופולי בימים האלה לפרש נודד ספרדי בימי־הבינים? ראשית דבר, אמרתי לו, דון קישוט של סרוונטס היה בבחינת משוגע לדבר אחד, לו היתה שאיפה אחת לחדש בימיו את נעורי הפרשים הנודדים של ימי קדם, שכבר הדלה להיות להם אחיזה בחיים. ואתה, ידידי, החלפת את שאיפותיך עשרת מונים לפי רוח הזמן וזרמיו. מחסיד היית למשכיל. ממשכיל למתבולל, ממתבולל לציוני, מציוני לאוגנדיסט וכו' וכו'. זאת ועוד שנית: האשם אתה בדבר, כי נולדת שלש מאות שנה אחרי דון קישוט הספרדי, שבשביל זה תקופת תהלתך? הנה שער נא בנפשך, כי נולדת שלש מאות שנה לפני דון קישוט ההוא, הנמנע נמנע בגלל זה סרוונטס לכתוב את ספרו, שזכה לאלמות? חלילה! לו היתה כזאת, כי עתה היה הדבר הזה מעציב מאד. ולאחרונה: הלא כולנו נוצרנו בצלם דמות אלהים. הלחרפה תחשב זאת לנו אם לכבוד?

עצומותי אלה הרגיעו את רוח ידידי, ולאות, כי הסכים לדברי, מסר בידי את כל הכתבים והתעודות, המפיצים אור על חייו ומפעליו. ומדעתי את האחריות הגדולה, אשר אני מטיל על עצמי בעבודתי זאת, אשתדל להיות נאמן להכתבים והתעודות, אשר נמסרו בידי. והנני מקוה, כי הדורות הבאים יתנו לפעלי צדק, בגלל אשר נשמרתי לבלתי נטות מן האמת עד כמלא השערה.

II

מי שראה את הילד שמעון (כן נקרא שמו של דון קישוט ביום הכנסו בבריתו של אברהם אבינו) מתגולל יחד עם בני גילו בערמת האשפה אשר קשטו לפני ששים שנה, ואולי מקשטות גם היום, את חוצות אסטרופולי, לא היה יכול להגיד מראש, כי הילד הרך והצנום עם פניו החורים והמלוכלכים ועם עיניו השחורות והיפות - כי הילד הזה נוצר לגדולות בארץ וכי עתיד הוא להלחם מלחמת גבורים כל ימי חייו, לנצח ולספוג יחד עם נצחונותיו מכות רעות ונאמנות עד אין מספר. לו נמצא אז איש אשר יכול היה לנבא זאת מראש, כי עתה היה מגלה בהילד סמני עתידותיו הגדולות, ובידו היו עתה חבילות חבילות של ספורים נפלאים על־אודות שנות ילדותו של דון קישוט,

כאותם הספורים, מעוררי תמהון, אשר ספרו החסידים ימים רבים אחרי־כן על־אודות „ינוקא קדישא" אחד, נצר מזרע צדיקים. אבל דון קישוט לא היה נצר מגזע צדיקים, כי־אם חוטר מגזע חנונים פשוטים, ועל־כן לא שם אליו איש לב. אמנם אמו, ואתה יחד כל דודותיו הרבות, החליטו פה אחד, כי הילד הוא חכם מחוכם. אבל הלא כל הילדים הם חכמים מחוכמים, עד כי יקשה להבין, מאין באו כל השוטים הרבים הנמצאים בעולם.

רק דבר נפלא אחד ספרו זקני העיר ימים רבים אחרי־כן. הילד החל לפטפט בהיותו רק בן שנה אחת, וכאשר מלאו לו שמונה – עשר ירחים לא הרכין גם פעם אחת את ראשו לשדי אמו, מבלי לברך תחלה את הברכה „שהכל נהיה בדברו". אמו, ואתה יחד כל דודותיו, החליטו אז פה אחד, כי הילד ירא השמים הזה היה יהיה, כאשר יגדל, לצדיק מפורסם. ובימים ההם היה עוד כבוד הצדיקים והרבנים חדש עמהם, וכאשר תחלום היום כל אשה עבריה, כי יהיה בנה לדוקטור או לעורך־דין, כן חלמה אז כל אשה עבריה, כי יהיה בנה לצדיק או לרב בישראל. אמת הדבר, כי משרת הצדיקים מתנחלת מאבות לבנים, ועוד לא ראה איש, כי יקום צדיק בארץ מבלי אשר היו גם אבותיו צדיקים. אבל — הלא נולד הצדיק הראשון לא מצדיקים, ומדוע יבצר מאת שמעון להיות ברבות הימים ראש בית־אב למשפחת צדיקים חדשה. ואם צדיק יהיה הילד, אז אין לדאוג לעתידותיו. לא בזעת אפים יאכל את לחמו כמונו; הוא ימצא את פרנסתו בכבוד. מכל קצוי ארץ ינהרו אליו חסידים וחסידות, איש איש ותשורתו בידו, והוא יקבל פדיונות, יגרש קלפות, יפקוד עקרות ויחלק „שמירות". מלאכי השרת יעמדו לפניו הכן למצותיו כאנשי חיל לפני פקידהם. ומפני שמו יחת השטן ויברח לארץ גזרה...

אהה! מכל הנבואות הטובות האלה לא נתקימה אף אחת.

ובכן אפוא על־דבר ילדותו של דון קישוט יודעים אנו אך מעט מאד. יודעים אנו, כי הוא גדל בלי אומנות ופדגוגות, ובכל־זאת, ואולי בגלל זאת, נשארו כל אבריו, אשר חלק לו אלהים, שלמים ותמימים כמו ביום צאתו מבטן אמו. בהיותו ילד קטן, נענעה אחותו הבכירה את עריסתו, וכאשר מתה אחותו, והוא גדל מעט, צוו גם אותו לנענע את עריסת אחיו הצעיר ממנו. זה היה סדר קבוע ועומד בבית אבותיו. לאמו לא היה פנאי לטפל בילדיה. בהיותה עקרה בשנים הראשונות אחרי נשואיה, נשאה את נפשה להיות „אשת חיל", למצוא את לחמה בזעת אפים ולפרנס את אישה, למען יוכל להקדיש את כל עתותיו ללמוד תורתנו הקדושה, ותנאי התנתה עמו, כי יחלק לה במחיר עבודתה את מחצית שכרו בעולם הבא. אולם תפקיד של אשת חיל מצא חן בעיניה מאד, ועל־כן, גם אחרי אשר ברך אותה צדיק אחד ואלהים פתח את רחמה, ותחל ללדת מדי שנה בשנה, לא חדלה לשבת בחנותה כל הימים, אשר נתן לה הופש מאת דמילדת, ואת טיפול ילדיה מסרה בידי „הזן ומפרנס את העולם כלו מקרני ראמים ועד ביצי כנים".

המאורע הראשון, אשר השאיר אחריו רושם חזק בזכרונו של דון קישוט עצמו, קרה בהיותו כבר לומד בחדר. ידידי זה, אשר מלפנים היה לו הרגל

יפה מאד, הביע תמיד את רחשי לבו במליצה נשגבה (לשוא ישתדל עתה לעזוב את דרכו זאת), בספרו לי את המאורע הזה, התחיל כך:

„כמו האלילה ונרוס, בגיחה מבטן האפס, התנשאה בכל הודה והדרה יחד עם שבלולה מבינות לגלים הקרים של הים הסוער ומבינות לקצף משבריו, ככה גם דעתי־את־נפשי, שנרדמה עד אז בירכתי לבבי, הקיצה פתאום והתנשאה אתי יחד מבינות לגלים הקרים של העביט של שופכין, שכמעט טבעתי ביון מצוליו...״

ואמנם כן, כל אשר עבר על הנער עד המאורע ההוא, השאיר בזכרונו רק תמונות מטושטשות של ציורי תוהו ובוהו, בלי כל קשר וחבור ביניהן. אולם למן הרגע, אשר התרומם מן העביט על שופכין, שנפל לתוכו בלי צדיה, התברר והתלבן לפניו כל הנעשה אתו, וגם הדברים אשר נקרו מסביב לו, נחקקו בזכרונו בכל פרטיהם ודקדוקיהם.

III

בית קטן וצר, שכולו אינו אלא לשכה אחת, עם כתלים עקומים, שנראו כאלו נוטים לנפול, זה היה החדר, שבו נתחנך הילד בן שבע שנים לתורה ולתעודה. את הבית האירו שני חלונות נמוכים וצרים, ששמשותיהם היו מכוסות אז בשטיח עב של כפור מחוספס. כמעט את מחציתו של הבית תפש תנור רוסי רחב ידים, שהוסק עוד בבֹקר השכם, אבל תחת להחם את החדר, הפיץ על כל סביביו אד קיטור מרעל, להכאיב ראש כל יושבי הבית. על התנור ועל המטה הסמוכה לו התגוללו ילדים וילדות מלוכלכים וכמעט ערומים, אשר בבכים וצפצופם הרימו לרגעים קול שאון נורא מאד. על שפת התנור ישבה בתו הבכירה של המלמד, כפופה כקשת, ורגליה תלויות למטה ונעות הנה והנה — עלמה שחרחורת עם שפתים עבות, לסתות בולטות ועינים גדולות, המביטות נכחן בשויון נפש, כאלו דבר אין לה עם כל הנעשה מסביב. דון קישוט אהב להסתכל בפני העלמה הדוממה והנוגה. היא היתה כחידה בעיניו, והוא חפץ לדעת את מקור יגונה. הנה המלמד, אשר יכה בלי חמלה ובלי הרף לא רק את תלמידיו, כי־אם גם את ילדיו הקטנים, לא יגע בה לרעה, ומדוע היא ככה עצובת רוח?

לעומת התנור על יד החלונות עמד שלחן אָרוך, ומסביב לו על ספסלי־עץ ארוכים ישבו כשנים־עשר נערים משבע עד תשע שנים. הם ישבו צפופים איש על יד אחיו, כפופים בגויותיהם הצנומות אל השלחן ואל ספרי התלמוד הפתוחים לפניהם, וכולם יחד קוראים במקהלה את דברי הספר שאינם מובנים להם. קוראים וצועקים בקול ענות ריב, כאלו יתקוטטו בחזקה עם צר ואויב נעלם, אשר ישים סתר פנים לו. כל אחד מהם יביט בעינו האחת בספר אשר לפניו, ובעינו השנית יתור אחרי תנועות המלמד היושב בקצה השלחן, וכמנצח על נגינת מקהלה יניף לרגעים את רצועת העור אשר בידו, כמו חפץ להעיר בה ולעורר את שימת לבם של תלמידיו.

זה היה המלמד קלמן הליטאי, אחד מן המעולים באסטרופולי, שמלבד ידיעתו הרבה בתלמוד, היה נודע ל„בקי במילי דעלמא" ומעורב עם הבריות. הוא היה איש כבן ארבעים שנה, גבר צנום וכפוף עם גרגרת בולטת. עם פאות מסולסלות, עם זקן מחולק לשתי קיוצות ועם עינים קטנות ונוצצות המפיקות ערמה וחריצות גם יחד. בחזות פני מלמדו נדמה לדון קישוט, שגם הוא נכון להשתער על צר ואויב נסתר ויחפוץ להכניעו. מי היה בעת ההיא האויב הזה? הילדים אשר לא חפצו או לא יכלו לקלוט אל מוחם הרך את שיעור התלמוד הקשה אשר הטיף להם? או העלמה השחורה שם על התנור עם שערותיה הפרועות, אשר בכל ערמתו לא עלתה עד הנה בידו לתתה לאיש? או האויב הזה היתה חברתו ואשת בריתו — מקור לא אכזב לכל מצוקותיו הנגלות והנסתרות?

זאת היתה אשה גבוהת קומה, צנומה ובעלת שרירים חזקים. חזות פניה היתה חזות פני גבר, וגם קולה היה קול גבר. היא ישבה עתה על הרצפה, המשוחה בטיח של חמר, רוכבת על אוז גדול, שלחצה אותו בין ארכובותיה החזקות. בידה האחת כפפה לאחור את צוארו הארוך, ובידה השניה הלעיטה אותו לביבות גרש עגולות מקערת עץ גדולה אשר על ידה. הלעטת אוזים לשומן לפסח — זאת היתה משלח ידה זה ימים רבים, והיא עשתה את מלאכתה זאת בחריצות נפלאה מאד, מבלי שים לב למחאת אישה, אשר לא חדל מהוכיח לה, כי צער בעלי חיים חטא גדול הוא, ומבלי שים לב אל מחאת האוז — מחאה בלי אומר ודברים, כי אם במבטי עיניו העגומות, אשר הביעו רק רעיון אחד: הוי, מה מאושר הייתי, לו נתנו לי רק פעם אחת למות ברעב...

כזאת היתה תמונת הסביבה, שבה זרחה לראשונה קרן אור דעת־את־נפשי בגלגולת שמעון. מאחרי שהיה הנער על־פי כשרונותיו הטוב בכל תלמידי החדר ומאחרי שהיה ילד מקשיב גם בלי עזרת הרצועה, על־כן ישב תמיד בקצה הספסל על יד הדלת אצל העביט של שופכין. יחד עם חבריו צעק בקולו הדק את המלים הנפתלות, אשר הקריא לפניהם המלמד, מבלי להבין את תכנן. הענין אשר עליו נסבו חקירות התלמוד ביום ההוא, היו חוקי מציאת האבדות: איזו אבדות יוכל המוצא אותן לקחת לעצמו ואיזו הוא חייב להכריז עליהן. באיזו אופנים ובאיזו פעולות יושלם קנין האבדות, ועוד דברים דקים כאלה, אשר יוכלו להיות ענין לשופטים מלומדים ולעורכי־דין לענות בהם ולא לילד בן שבע שנים. והנה מתחיל פרק חדש:

„היה רוכב על גבי בהמה וראה את המציאה..."

המלמד מתרגם את הדברים בשפה היהודית, שבה, כנודע, השם „בהמה" הוראתו — „פרה". ופתאום עלה הרוח על שמעון לשאול:

— רבי! האמנם ירכב אדם על גבי פרה?

— פרה אתה בצורת אדם! ענה המלמד: שוטה שבעולם! הלא זה הוא רק דרך משל. פרה או סוס — מה נפקא מינה?

— אבל רבי! הוסיף דון קישוט לשאול: היוכל גם יהודי לרכוב על גבי

סוס? הלא רק הקוזקים והצוענים בימי השוק רוכבים על גבי סוסים. האמנם מותר גם ליהודים לרכוב על גבי סוסים?

— ירכבו שדים עליך מן הבקר עד הערב! שוטה שבעולם, הלא זה היא דרך משל! יהודים אינם רוכבים על גבי סוסים!

— אם כן, הוסיף הנער בעקשנותו: אם כן, רבי, נתנה תורתנו הקדושה לצוענים ולקוזקים!

הנער העקשן גדש הפעם את הסאה. המלמד שנלחץ בין המצרים, לא מצא דרך אחרת ללמד את תלמידו בינה, בלתי־אם בעזרת רצועתו. הוא הניף אותה בזעם. אבל, אהה! תחת לרדת על כתף התלמיד הסורר, נפלה הרצועה על הצואָר הנמתח של האוז האומלל. סבלנות האוז הגיעה עד קצה גבולה. מכת הרצועה עוררתהו, הוא אסף את שארית כחו ויתנער, ויתפרד מבין אַרכובות אויבתו האכזריה, ובפרשו את כנפיו המעוכות התרומם אל תקרת הבית ויעף...

מהומה ומבוכה. שואה ומשואה בבית. מן היציע אשר על יד התנור נופלים בשאון קערות, קדרות וכל כלי־חרס ארצה ומתפוצצים לרסיסים... אשת המלמד אוחזת באצבעותיה החזקות את שער ראש אישה, כמו תחפוץ לפרפרהו עד היסוד. הילדים על התנור ועל המטה הרימו למרום קולם וצועקים מרה. התלמידים הנבהלים קמים פתאום ממקומם. מן הספסל אבד שווי־המשקל, דון קישוט התמוטט ויצנח ויפול אל תוך העביט...

* *
*

כמה רגעים או כמה שעות שכב הנער בערשו הלח, ומה נעשה בעת ההיא בבית, זאת לא ידע דון קישוט עד היום. רק זאת הוא זוכר היטב, כי אחרי גיחו מן העביט, כולו רועד מלח וקור, הבין את כל אשר מסביב לו, עד כמה שיוכל נער בן שבע שנים להבין. עתה ידע גם כן כי תורתנו הקדושה נתנה לא לצוענים ולא לקוזקים, כי־אם לבני־ישראל, אף כי מעודו לא ראה, כי בני־ישראל יושבי אסטרופולי ירכבו על סוסים או על פרות.

IV

ידעתי כי רבים מקוראי יחשבו את המאורע, אשר ספרתי בפרק הקודם, לדבר קטן ערך מאד, אשר איננו שוה בנזק הנייר והדיו, שהוצאתי עליו. אמנם אָנוס אנו להודות, כי אין ערך פוליטי למאורע הזה, כי הוא לא השפיע במאומה לא על חיי עם העברים בכלל, ולא על חיי יושבי אסטרופולי בפרט, ובכל־זאת מצאתי לנכון לספח את הספור הזה על תולדות גבורי, בגלל הרושם האדיר, שעשה המאורע הזה על תכונת רוחו, ובגלל השפעתו על חנוכו במשך שנים אחדות. המאורע הזה עצר בעד תשוקתו, אשר חונן בה מאת הטבע

להותו, להציע שאלות נעתרות, שאין להן פתרונים... ככל יתר בני גילו בימים ההם התעתד דון קישוט להיות במשך שנים רבות בתוך ספירה עתיקה ומשונה, שנאצלה מתוך עלי ספרים עתיקים, ספרי התלמוד, ודבר אין לה עם החיים הנוכחים. ככל יתר בני גילו צריך היה דון קישוט לעצום את עיניו לבלתי ראות את הנגוד שבין הספר והחיים. ועוד יותר מזה: הוא חשב לתומו, כי הספר הוא הוא החיים, וחיים אחרים מבלעדיו אָין.

הוא היה מתפלא, ואולי גם מאמין לא היה, לו אמר לו איש, כי הוא רחוק ריחוק מקום וריחוק זמן מן הערים והאנשים, שהיו לו שיח ושיג על־אודותיהם כל הימים. גיאוגרפיה והסטיריה לא למד בחדר, ועל־כן לא היתה לו גם אמת מדה למוד את המרחק שבין אסטרופולי, היושבת בתחום המושב ברוסיה, ובין נהרדעא שבארם נהרים. הוא אמנם ידע, כי החכמים הגדולים רב ושמואל, רבא ואביי, כבר נפטרו, עליהם השלום, אבל מתי? לפני שנה או שנתים? לפני מאָה או אלף שנים? בנוגע לזאת לא נתן דין וחשבון לנפשו. רבי יודל העגלון, שפעמים בשבוע הוא עוזב את החצר, שגרו בו אבותיו, עם עגלתו, נוסע אתם לא לזיטומיר, כאשר יחשבו רבים בשגגה, כי־אם לפומבדיתא. הם בלי ספק קונים שם צמר הנמכר בעיר ההיא בחצי חנם (הלא כה יאמר בפירוש בגמרא!) ומוכרים אותו באסטרופולי ובסביבותיה פי שלשה במחירו. שנה תמימה למד בחדר את חוקי האבדות והמציאות ויקלוט במוחו את כל הסברות המחוכמות ואת כל הפלפולים החריפים על־אודות החוקים האלה, ועל־כן חשב, כי המציאות בכלל הן ענין נכבד בחיי בני־האדם, וכי לכל הפחות מחצית יושבי אסטרופולי מתפרנסים מזה, שהם מוצאים מה שאבד לאחרים, ובתקותו כי יקרה אלהים גם לפניו איזו מציאה טובה, התרגל דון קישוט ללכת תמיד בראש כפוף למטה, — הרגל לא נעים, אשר לא השתחרר גבורי ממנה עד היום הזה. שנה תמימה למד אחרי־כן את חוקי שור נגח, חוקי שור תם ושור מועד, עם כל פלפוליהם השנונים. ויחשוב לתומו, כי גם שור נגח הוא ענין נכבד בחיי בני־האדם, ועל־כן מאז ועד היום כמעט יראה דון קישוט פרה חולבת שבה מעדרה הביתה, הוא בורח ממנה הרחק כמטחוי קשת. ונפלא הדבר: פחדו מפני כל החיה ההולכת על ארבע לא סר ממנו גם אחרי־כן, כאשר נוכח על־פי הנסיון כי בין הולכי על שתים נמצאים נגחנים יותר מסוכנים, ובכל־זאת לא חת דון קישוט ולא זע מפניהם, כי אם השליך את נפשו מנגד ויערוך אתם מלחמה בכל עת מצוא.

אמת הדבר, כי בתלמוד נמצאו גם עבודת האדמה וקנין נחלאות: על־דבר כרמי גפן וגני זיתים, על־דבר זרע וקציר, בצירה ומסיקה, על־דבר חזקת קרקעות ושעבידן וכו׳ וכו׳; וגם את החוקים האלה למד דון קישוט בשקידה רבה; ויש אשר התעורר ספק בלבו: מה זאת? הנה היהודים באסטרופולי, מלבד שדה הקברות, אין להם כל נחלת שדה מגבול העיר וחוצה. גפנים וזיתים לא יטעו, דגן וחטה לא יזרעו ולא יקצורו; הזורעים והקוצרים הם האכרים יושבי הכפרים אשר בסביבות העיר. האמנם נתנה תורתנו הקדושה רק בעד האכרים יושבי הכפרים? אבל כמעט נולדה במוחו שאלה זו, מיד קמו מתהום

הנשיה ותתיצבנה לפניו תמונת מלמדו עם הרצועה אשר בידו ותמונת האוז עם כנפיו הפרושות — והוא הרגיש, כי בשרו סמר מקור, כמו יצא זה מעט מן העביט של שופכין, וימהר ויגרש מעל פניו את התמונות ביחד עם המחשבות הזרות וישב לארץ חמדתו, לארם נהרים...

בן שתים־עשרה שנה היה דון קישוט, וכבר חדל מלכת אל החדר. באסטרופולי לא נמצא אז גם מלמד אחד, אשר יכול היה להתחרות עם הנער בידיעת התלמוד. כשנה אחת למד הנער בבית הרב דמתא, אשר התגאה בתלמידו זה ויטיף לו לקח חנם אין כסף, אולם עד מהרה נוכח הרב, כי עמס על כתפיו משא לא יוכל נשוא, כי הצק הציק הנער בקושיותיו השנונות, אשר לא מצא את ידיו ואת רגליו להשיב עליהן, ועל־כן ביום אשר חגגו ברוב פאר את חג „בר מצוה" של דון קישוט, הודיע הרב גלוי, כי מעתה אין הנער זקוק עוד לעזרתו והוא יכול ללמוד בפני עצמו בבית־המדרש בהשגחתו.

למן היום ההוא עמד הנער ברשות עצמו ויכול היה לעשות את כל הישר בעיניו. אולם הוא לא השתמש בחופשו לרעה, ומאהבתו את לימוד התלמוד, לא החסיר את שקידתו עד מה, ויהי למופת לכל בני גילו. מכל הנערים באי בית־המדרש בחר דון קישוט לחַבר לו את שמחה־פינחס, בן אחד הקצבים, ועמו התרועע כמו עם אחיו בן אמו. שמחה־פינחס היה ההפך מדון קישוט בכל עניניו, בחומר כמו ברוח. דון קישוט היה בעל פנים ארוכים, יפים וחורים, דק בשר וצנום, – מה שקוראים בשם „בחור משי"! שמחה־פינחס היה בעל פנים רחבים ואדומים עם שפתים צבות, כתפים רחבות ומסורבל בבשר, — מה שקוראים בשם „מגושם". את כשרונותיו ואת תכונת רוחו של דון קישוט הלא ידענו. שמחה־פינחס היה, להפך, בעל מוח גס ומטומטם, לא חש בנפשו כל נטיה ללמודים ועסק בתורה רק כמי שכפאו שד; אבל תחת זה היה בקי בעניני העולם ולעת מצוא ידע להשתכר גם אגורות כסף אחדות. על־פי כל הדברים האלה הלא יכולנו לחרוץ בצדק משפט, כי נוצר הנער להיות עוזר לאביו הקצב באטליז, כי שם מקומו, ולא ללחוץ בגויתו הכבדה את ספסלי בית־המדרש. אולם אחרת חשב מיכאל הקצב, אבי שמחה־פינחס. הקצבים ובעלי המלאכה היו נבזים ושפלים בעיני העם בימים ההם. לקצב, ולו גם יהיה עשיר כקורח בשעתו, לא נתנו לעמוד בבית־הכנסת אצל הכותל המזרחי בשורה אחת עם הרב דמתא. ומיכאל שהיה אוהב כבוד מטבעו, לא ידע שלֵו בנפשו. ואש קנאה אכלתו תמיד. וכאשר נואש מתאותו כי יזכה לעמוד בעצמו אצל הכותל המזרחי השליך את כל יהבו על בנו יחידו, כי יכירנו שם מקומו. „יהי בני לרב או לשוחט, ואז ינחל כבוד מן העם". הוא לא חס על כספו וישכור לבנו מלמדים להלעיטו גמרא ופוסקים. באונס או ברצון ספג שמחה־פינחס אל קרבו מעט מן הגמרא, אבל לא פלפול ההלכה לקח את לבבו, כי־אם לקח האגדה, ויען כי אהב שמחה־פינחס לתבל את שיחתו בפתגמי האגדה „ובהייני דאמרי אינשי", חשבוהו קצבי העיר והחייטים ללמדן מופלג והתימרו בכבודו. לא כן התיחסו אליו הנערים באי בית־המדרש, ששמה שלחו גם אביו ללמוד בפני עצמו. המה שקדו תמיד להראות לו, כי עם הארץ גמור הוא, וישביעוהו חרפה וקלון כל

הימים. ורק דון קישוט לבדו ברוך לבו לא יכול לראות במנוחה את עלבונו, ויקרב אותו אליו, גם באר לו את כל הקשה לו בלמודו. כל חבריו, כאשר ראו, תמהו על הצמד הנפלא הזה, אבל חדלו מהלעיב את שמחה־פינחס, כי גדול כבוד העלוי בעיניהם, ושמחה־פינחס גם הוא ידע להכיר טובה למחוננו, ויהי מסור לו ככלב נאמן לאדוניו, וכאומנת חרוצה שמר עליו מכל משמר לבל יאונה לו כל רע, כי היה דון קישוט כילד בן שנה לכל הנוגע לעניני החיים, ולולא שמחה־פינחס שהיה לו, אזי היה אובד בתומתו. ואף גם זאת: הנערים השובבים מילדי עם הארץ ארבו תמיד לילדים העברים בלכתם מן החדר או מבית המדרש ויהתלו בהם, ויש אשר חלקו להם גם מהלומות אנושות עד שפך דם, רק בשמחה־פינחס לבדו, אשר לא אחת ולא שתים הראה להם את אגרופו הקשה, לא התגרו לרעה. ועל־כן חשב לו לחובה ללוות את אוהבו, את דון קישוט, בכל יום על דרכו מביתו לבית־המדרש ומבית־המדרש לביתו, למען היות לו למגן.

ובאחד הימים בא שמחה־פינחס אל דון קישוט בפנים צוהלים משמחה וגיל ויבשר לו בשורה טובה, כי מצא מציאה יקרה מאין כמות, שבעזרתה יוכלו שניהם לעשות נפלאות גדולות, אשר יעוררו תמהון בלב כל באי עולם. את הסוד הזה הוא מגלה רק לדון קישוט, אשר אהב כנפשו. ממנו לא יכסה דבר ובדברו משך אותו לעזרת הנשים, ששם לא היה איש בעת ההיא, ואחרי אשר סגר את הדלת אחריהם הוציא מצלחתו שני ספרים קטנים: שם האחד — „ספר זכריה" ושם השני „מפעלות אלהים".

— את הספרים היקרים האלה נחל דודי, אחי אמי, מאת אבי זקני, שהיה בעל־שם מפורסם ועושה נפלאות. הוא לא היה צדיק, ובכל־זאת נהרו אליו מכל הערים מסביב לראות את מופתיו ואת אותותיו. אם אבד לאיש איזה דבר או נגנב ממנו, ובא אל אבי זקני והוא גלה את מקום החפץ הגנוב או האובד. גם רפא חולים ממחלות שונות על־ידי לחשים וקמעות. עתה ידעתי מאין שאב אבי זקני את כחו ואת גבורתו... דודי נתן לי את הספרים היקרים האלה במתנה, במתנה גמורה... דודי אינו יודע מחיר מתנה זאת, הוא איננו יודע את הגדולות, שנוכל לעשות על ידי הספרים האלה... לו ידע, כי עתה לא נתנם לי... היום לא נלמד גמרא, היום נלמד את הספרים האלה.

את הדברים האלה דבר שמחה־פינחס בלחש ובהפזון, כמו ירא לנפשו פן יקדמנו אחר ויגזול ממנו את החררה, שהוא מהפך בה.

דון קישוט פתח את הספר „מפעלות אלהים", והנה עולם חדש נגלה לפניו, עולם מלא פלאי פלאות, אשר ילאה הדמיון להכיל אותם: סגולות, לחשים, קמעות והשבעות עם שמות מלאכים, שמות מוזרים, אשר בכבדות ינשאו על דל שפתים, ואשר בעזרתם יוכל איש לעקור משרשם את כל סדרי הטבע ולשלוט בהם ככל אות נפשו.

הנה „סגולה להוציא יין מן הכותל". בסכין העשוי לשם זה נוקבין חור באחד הכתלים, ואחרי השבעות שונות מתחיל יין לזרום מן החור אל הקערה, שמעמידים תחתיו.

— פלא יפה הוא עד מאד. ננסה־נא לעשות אותו הציע שמחה־פינחס.

– לא! ענה דון קישוט: הפלא הזה אמנם יפה מאד, אבל, כאשר אתה רואה מתוך דברי הספר, קשה מאד לעשותו. ראשית דבר: הנה הסכין צריך להיות נעשה לפני עלות עמוד השחר על־ידי חרש ברזל יהודי ירא־שמים אחרי טבילות והשבעות רבות. איפה נמצא חרש ברזל כזה באסטרופולי? שנית: לו גם נמצא פה חרש ברזל כזה, הן לא טוב לגלות את סודנו לאיש בטרם יצא לנו שם על פני הארץ כי עושי נפלאות אנחנו. ושלישית: לא טוב הדבר להטריח את המלאכים על חנם. פן יחדלו לשמוע לנו, ולאחרונה: הנה פה נאמר, כי מחויבים אנחנו לשלם את מחיר היין לבעל־המרתף, שממנו יקחו המלאכים את היין, ואם לא נשלם, אז סכנה גדולה נשקפת לנו, ואיפה נקח את הכסף לשלם בעד היין?

– צדקת, שמעון, צדקת מאד. ואמנם את המלאכים לא נטריח לחנם. אנכי אוכל לשתות לא קערה אחת של יין, כי־אם שלש, וראשי לא ילך סחרחר. אבל כסף! איפה נקח כסף לשלם בעד היין? זאת היא שאלה חמורה מאד. אבל ראה־נא, שמעון, הנה פה סגולה אחרת יפה מן הראשונה – סגולה להיות „רואה ואינו נראה".

דון קישוט העיף עין על הדף הפתוח לפניו ויאמר:

– אך זאת היא באמת סגולה נפלאה, וגם קלה ופשוטה מאד. לדבר הזה אין אנו נזקקים לעזרת בני־אדם אחרים. די לנו לעמוד לפני עלות השחר, לטבול במקוה ולקרוא בכונה פסוקים אחדים והשבעות אחדות, והנה אנחנו נעשים „רואים ואינם נראים". ומלבד זאת: סגולה זו תוכל להביא תועלת גדולה לא רק לנו, כי־אם לכל נערי בני־ישראל בעירנו, כי בהיותנו רואים ואינם נראים, נוכל לבוא אל הנערים השובבים בני עם הארץ, האורבים לנו יום יום ולהתרות בהם, כי־אם לא יחדלו מארוב לנו, אז נחלק להם מהלומות קשות ונשבר את עצמותיהם.

ביום הראשון בשבט עשו שני החברים את הנסיון. בבקר השכם קמו שניהם משנתם וילכו אל בית־המרחץ לטהר את עצמם במקוה. אחרי־כן נכנסו אל עזרת הנשים ובעמדם בזויות רחוקות זו מזו, כדי שלא יבלבל איש את מחשבת אחיו, קראו בכונה גדולה ובדחילו ורחימו את הפסוקים ואת ההשבעות על־פי הסדר, ככתוב בספר. אַחרי כלותו את מלאכתו חש דון קישוט בנפשו, כי נהפך לאחר. נדמה לו, כי הוא נעשה קל כנוצה, ואם יחפוץ להתרומם ולעוף, אז יוכל לעוף כצפור עד העננים. הוא נגש אל שמחה וישאלהו:

– הרואה אתה אותי, שמחה־פינחס?

– כן, רואה אני אותך. הנך עומד כמו חי לפני. ואתה, שמעון, התראני?

– כן, גם אנכי אראך, ענה דון קישוט בקול ענות חלושה.

רגעים אחדים עמדו שניהם נדהמים איש מול רעהו.

– האמנם התל יהתלו בנו הספרים האלה? שאל שמחה־פינחס בקול נואש.

– חלילה! ענה דון קישוט אחרי רגעים אחדים, כשוך סערת רוחו:

חלילה, הספרים הקדושים לא יהתלו, לא יכזבו ולא ישקרו. הדבר הוא פשוט מאד, וגם ילד קטן יוכל להבין זאת. על־ידי סדר ההשבעות נעשינו בבחינה ידועה דומים למלאכים, רק בבחינה ידועה. כי הרואים ואינם נראים אוכלים ושותים כבני־אדם, ישנים ומרגישים כאב בבטנם כבני־אדם, ורק אינם נראים לאחרים, ובבחינה זו הם דומים למלאכים, אבל גם המלאכים רואים איש את אחיו, ומדוע לא נוכל גם אנחנו לראות איש את רעהו?

— וחושב אתה, שמעון, כי אחרים לא יראו אותנו?

– בטוח אני בזה. הספרים הקדושים לא יכזבו ולא ישקרו.

– הבה ואנסה! הבט־נא, שמעון, בעד החלון. הנה שם מתהלך הכלב של הפריץ, כלב רע ואכזרי. הנני ואתגרה בו, ואז אוכח, הראני הכלב אם לא?

ובטרם יספיק דון קישוט לענות אותו דבר, והנה קפץ שמחה־פינחס מן הבית החוצה וימהר וירץ לקראת הכלב. והכלב גם הוא, אשר למדו אדוניו להתנפל על כל הלובש שמלה ארוכה, לא שהה הרבה, וישלח את מלתעותיו החדות בשוק הנער, גם קרע לגזרים את כנף שמלתו החדשה.

אבל וחפוי ראש שב שמחה־פינחס לעזרת הנשים.

— הראית, שמעון, את אשר עולל לי הכלב?

— ראיתי וצר לי מאד על שוקך ועל שמלתך החדשה.

– הכלב הלא ראני, ואם כן יוכלו גם בני־אדם לראות אותי.

– „אין הנדון דומה לראיה", השיב דון קישוט בניגון הגמרא. הדבר פשוט מאד. אם בבחינה ידועה דומים אנחנו למלאכים, אז לא נתנה הרשות לעין האדם לראות אותנו, אבל בהמות וחיות יכולות לראות אותנו. הלא תזכור את המעשה בבלעם הרשע. בשעה שהלך לקלל את ישראל נצב מלאך אלהים לשטן לו בדרך. בלעם הרשע לא ראה את המלאך ואתונו ראתה אותו.

ההוכחה הנמרצה הזאת הרגיעה כילה את רוח שמחה־פינחס, אף כי לא חדל למשמש לרגעים בשוקו הפצוע ובכנף בגדו הקרועה.

* *
*

בכל יום הראשון בשבת יתאספו נערי עם הארץ, השובתים ביום ההוא ממלאכתם, במגרש העיר להשתעשע יחד. פעם יחצו לשני מחנות וערכו קרב אלה מול אלה, ופעם יאחדו לצחק יחד במיני משחק שונים. בקרוב אליהם דון קישוט ומרעהו, התעתדו לצחק ב„פרה עורת". על עיני אחד מן החבורה, שנפל עליו הגורל להיות פרה עירת לראשונה, ישימו מחתולת של מטפחת, יעמידו אותו בתוך, וכל הנערים מסביב יתעללו בו, ימשכו אותו הנה והנה או יכו אותו בלי חמלה, ורק כאשר יצלח בידו לתפוש את אחד ממעניו, אז יהיה הנתפש לפרה עורת תחתיו, והוא יצא לחפשי. בהיות עינם ולבם אל הגורל, לא התבוננו אל שני הנערים העברים ההולכים אליהם, וכאשר נגשו אליהם מקרוב, השתאו כלם למראה עיניהם ויתמהו איש אל רעהו, כמו חפצו לאמר: איככה זה הרהיבו היהודים האלה בנפשם לגשת אלינו, והם הלא ידעו את ידנו הקשה?

ושמחה־פינחס, אשר ידע מעט לדבר בשפת עם הארץ, פנה אליהם בשפת עלגים ויאמר:

— אנחנו באנו אליכם לכרות אתכם ברית שלום. אם תאותו ותחדלו מארוב לנו ומרדוף אותנו— מוטב, ואם לא, אז נרבה מכותיכם וכל עצמותיכם נשבר...

– ובמה כחכם גדול׳ – שאל אותו ראש החבורה בלעג: כי אתם השנים תתקוממו אל השלשים ממנו?

– במה כחנו גדול? לנו נקל להכותכם, יען כי אנחנו רואים אתכם ואתם לא תראונו. אנחנו רואים ואינם נראים!

— רואים אתם ואינכם נראים? טוב הדבר, אז נעשה אתכם לנראים ואינם רואים. חברים! חדלו לכם מן הגורל! מהרו ותפשו את שני היהודים האלה ושימו מטפחות על עיניהם, והיו לנו שתי פרות עורות תחת פרה עורת אחת.

כשעה תמימה התעוללו הנערים השובבים בשני גבורינו, אשר מכף רגלם ועד ראשם לא נשאר מהם מתום...

* *
*

דוממים ונעצבים התהלכו שני הנערים בשובם הביתה מבלי לדבר דבר, ורק מרגע לרגע נאנח דון קישוט מלב עמוק.

-- מה אתה נאנח, אחי? שאל שמחה־פינחס בדאגה: האם ככה תכאבנה עליך עצמותיך?

– לא, אחי, לא על כאב עצמותי אני נאנח. כי־אם על כאב לבי ונפשי, הן הספרים הקדושים לא יכזבו ולא ישקרו, ומדוע זה עלתה לנו כך?

– אנכי לבדי אשם בדבר, ענה שמחה־פינחס ברוח נכאה, כי בהתאמצי לדַבר את דברי ההשבעה בכונה גדולה, עלתה פתאום מחשבה זרה על לבי, כי כאשר אהיה „רואה ואינו נראה", אז אוכל לקחת ממתקים מארון אמי מבלי אשר יראני איש. ומחשבה זרה הלא פוסלת בהשבעת מלאכים.

– אהה! ענה דון קישוט: לא טוב אני ממך, גם אנכי נכשלתי במחשבה זרה, כי בהוציאי מפי את ההשבעה, נזכרתי פתאום בבת הרוקח אשר ראיתי אתמול בבית־המרקחת. היא יפה מאד, אבל בושתי להביט בפניה...

VI

[illegible] מלאו לשמעון חמש־עשרה שנה, והוא לא היה עוד לחתן. תהלת העלוי מאסטרופולי מלאה כל הארץ. מכל עברים נתנו כבוד לשמו, ויקוו כי עתיד הוא להיות רב וגדול בישראל, עד כי נלאו השדכנים למצוא לו באוסטרופולי וסביבותיה כַּלָה הגונה, אשר די כסף לאביה לרכוש לבתו חתן

כזה. דומים היו אבותיו למי שכל רכושו היה שוהם נפלא ויקר מאד שלא נמצאה ממלכה בעולם, שתוכל לשלם את מחירו, ובעל השוהם אנוס היה למות ברעב או למכור את סגולת חמדתו במחיר זכוכית מלוטשה.

אבל אמו של דון קישוט ידעה את מחיר סגולת חמדתה. וכחנונית חרוצה ידעה גם כן, כי עת לכל חפץ תחת השמש, כי סחורה הגונה, אם לא תמכר היום, תמצא קופצים עליה מחר. „בני, אמרה אסתר, לא צמח לו עוד הזקן, למה אהפוז אם בני לא יקח את הכלה היותר עשירה בתבל, אז לא אדע, למה ברא אלהים כלות עשירות בעולמו! אבן חן כזה לא אמכור בעבור נעלים!״

— סנדר, שואלת היא את אישה: כמה דפים גמרא יודע שמעון בעל פה?

— כמה דפים? אינני יודע, אבל הרבה, הרבה מאד, ענה סנדר בקול עגום מאד, בהחליקו את זקנו הארוך, תפוש במחשבותיו הנוגות. כנראה לא היה האיש מלא תקוות טובות כאשתו.

— אינך יודע? ומה אתה יודע? אינך יודע מאומה מכל אשר צריך אתה לדעת! כל סחורה אוהבת חשבון. מדוע אני יודעת תמיד, כמה אמות רקמת משי או רקמת פשתן בחנותי? כמדומה לי, שמחיר דף גמרא הוא גדול הרבה ממחיר האמה של איזו רקמה בלה! מקוה אני, כי בנך יהיה חרוץ ממך. אבן חן כזה לא תתקלקל אם נמתין מעט. וזכרו את דברי! לא יקרא שמי אסתר, אם לא יוקח בני לחתן לבית אחד מגדולי הגבירים אשר בארץ.

וכמו להכעיס לא נמצאה אז בכל בתי גדולי הגבירים גם נערה בתולה אחת, שהגיע לפרקה; והאם האמללה, אף כי התפארה למראית עין בבטחונה, הרגישה כאב עצום מאד בסתר לבה. ובשפכה שיח לפני אלהים בכל „שבת מברכין״ בבית־הכנסת, זלגו עיניה דמעות קודחות, כמו ממעין לא אכזב. מעודה לא התפללה בלב נשבר ונדכא כמו בשנה הזאת: „מתי, הוי אלי! מתי אזכה גם אנכי לחבק בזרועותי נכד שעשועים מחלצי בני מחמד נפשי!״ היא ידעה, כי הקנאה היא עון פלילי, אבל היא לא יכלה להתאפק מהתקנא ברעותיה הרבות, שאין להן בנים מלומדים כבנה, ובכל־זאת כבר קוראים להן בשם אמות זקנות, והיא... הוי אם אמללה!

לא פחות, ואולי גם יותר ממנה, התעצב אל לבו אבי גבורי, אבל מטעם אחר. אין חכם כבעל הנסיון, והוא ידע, כי הילדים הגאונים, או העלויים ישארו גאונים ועלויים רק כל זמן שהם ילדים, וכאשר תגיע גאונותם עד מרום קצה יחדלו מצעוד לפנים והיו כאחד האדם. ועל־כן „נגיד פרזלא כד רתיח״. כל עוד כבוד הנער חדש עמו, כל עוד לא נפגמה תהלתו הוא יוכל לקבל נדן יפה עם ארוחת נצח על שלחן הותנו, וכאשר ימות חותנו או יתרושש, אז יהיה לו די כסף לשלוח במסחר ידו או לקנות מאת יורשי איזה רב שהלך לעולמו את החזקה אשר להם למשרת הרבנות בקהלתם. אולם אם יגדל הילד ויחדל מהיות עלוי, אז יקבל כסף נדוניה במדה זעומה מאד, ואז שתי דרכים אחרות לפניו: לפתוח חנות קטנה לצרכי אוכל או להיות מלמד

בישראל – שתי פרנסות, שאינן נותנות ערובה, כי ישבע הוא וביתו לחם.

אמנם נמצא בעיר חיט אחד, אשר העשיר עושר רב. כי היה לו מלאך מליץ אחד בין שרי־החיל ויהי לקבלן לפקודת הצבא. החיט הזה שלח שדכנים לאבות שמעון, לקחת אותו אחר כבוד לבתו, שלא היתה כמוה ליופי בכל העיר. אולם אסתר גרשה את השדכנים בחרפה מביתה, ואחרי־כן בכתה כל היום: האמנם כה נפלנו פלאים, כי ירהיב בנפשו חיט בזוי־עם לקוות כי נתחתן בו? תהלה לאל, עוד לא נמצא עד היום גם בעל־מלאכה אחד במשפחתנו...

רק איש אחד יכול היה לחלץ את משפחת דון קישוט ממבוכתה, הלא הוא מודענו משכבר הימים, ר׳ קלמן המלמד, שהיה גם אמן נפלא לזווג זווגים. ממנו לא נבצרה לחפור בתחתיות ארץ ולמצוא שם כלה הגונה לחתן שלנו. אבל על שמי ר׳ קלמן דרך כוכב ההצלחה ויביא תמורה גדולה ונמרצה בהיין, ולתוגת אסתר וסנדר אישה סלק כבר את ידו מן המלמדות והשדכנות גם יחד. הוא נעשה בעצמו לגביר. בידו עלתה למצוא כלה נאה וחסודה לבן אחד השליטים במכס היין השרוף (אקציז נקרא אז), ומלבד המנה היפה אשר קבל בשכרו, מצא חן בעיני השליט לספחהו אל אחת הכהונות במכס היין. ידיעתו המעטה בשפת עם הארץ, אשר הסתיר עד הנה מאבות תלמידיו כדבר פגול, היא שעמדה לו להמציא לו במהרה משרה נכבדה באקציז. אנשים יודעי שפת עם הארץ לא התגוללו בחוצות בימים ההם.

מכס היין הוא אבי השכלת ישראל ברוסיה. המכסנים או האקציזונים היו הראשונים לפרוץ את קיר הברזל, אשר הבדיל בין ישראל לעמים. הם היו הראשונים לשנות את פני החיים אשר קרשו וקפאו, כמו שהיו לפני הרבה מאות שנים. אבל יען אשר היו משכילים לא לשם השכלה, כי־אם לשם פרנסה, על־כן סלח המון העם לקלות דעתם ושחצנותם, ומעט מעט קבל מהם את ארחות חייהם ואת תבנית מלבושיהם האירופאים. לא כן התיחס אז ההמון אל המשכילים האמתים בני־ליטא, שקבלו את השכלתם מברלין. ההמון הרגיש, כי האנשים האלה עם פאותיהם הארוכות ועם בגדיהם הארוכים באו לשנות את השקפתו על החיים, להרוס את אמונתו בצדיקים ובנפלאותיהם, – אותם שנא תכלית שנאה, ויהי למלה בפיו, כי הליטאי הוא בעל „שתי וערב" במוחו...

ר׳ קלמן היה ליטאי. פרנסתו, פרנסת מכסני, גרמה לו לקצר מעט בעליונים ולהאריך בתחתונים (כך היו אומרים אז על הלובשים בגדי אירופה). אכן לא בגלל זה רננו אחריו: בשביל פרנסה הכל מותר, אולם למן העת אשר נעשה בלתי תלוי בדעת הבריות, החל להרשות לעצמו להתל מעט בצדיקים, לכפור בשדים ומזיקים ולקרוא את התפלות בבית־הכנסת כליטאי גמור על־פי כללי הדקדוק העברי, וזאת לא יכלו סלוח לו. באסטרופולי, ששם זכרו עוד את מעילו הארוך ואת פאותיו הארוכות כ„גלות ישראל", שם לא היה נועז להראות את אפיקורסותו גלוי לעין כל. אולם הוא ישב עתה בברדיטשוב, במקום שלא היו מכירים אותו מלפנים, – שם לבש שחורים ועטף שחורים ועשה מה שלבו חפץ, כאחד הגבירים. ברכה, אשתו החרוצה, ידעה לתת לביתה תואר בית

גבירים עתיקים משנות דור ודור. על היציעות בבית המבשלות עמדו סירים וקלחות עשויות מנחושת קלל ובמגדלים בחדר האורחים התנוססו כלי זכוכית ביהמיות, מנורות כסף עתיקות לשבת והנוכה, ארגז כסף מפותח צעצועים לאתרוג ומגדל כסף קטן עם מיני בשמים להבדלה, – הכל כמנהג הגבירים.

גם על ברכה בעצמה, על תואר פניה ועל מבנה גוה, עברה תמורה גדולה מאד. היא איננה עוד האשה הצנומה והארוכה כלפנים: היא עשתה פימה עלי כסל ופימה עלי סנטר ודומה עתה למטרוניתה כבודה ממש. ולולי ההרגל המשונה ללכת בכל יום הראשון בשבת אל השוק ולשאול למחיר כל אוז ואוז מבלי קנות אותם, כי עתה יכלו לחשוב אותה לגבירה מלדה ומבטן. ונפלא הדבר. היא גם חדלה להתקוטט עם אישה, כי מאז רבתה פרנסתם, הוקם השלום על כנו בביתם, ויחיו באהבה וריעות כזוג של יונים. ובכל אלה היה הצמד הזה רחוק מאושר. הן הפכפך וזר הוא מזלו של אדם: כל זמן שהיתה פרנסתם מצומצמת, וילדיהם לא אכלו לחם לשובע, צמחו צאצאיהם ככמהין ופטריאות אחרי גשמים מרובים. ועתה כאשר נהפך עליהם הגלגל, וביתם נעשה לכוס רויה, היו כל ילדיהם, חוץ מבתם הבכירה, טרף לשני מגפה רעה. בתם הבכירה והיחידה נעשתה אפוא מטרה לכל אהבתם ולכל תקותם בחיים.

מאז ראה אותה שמעון על שפת התנור לא הזקינה הנערה ולא שונו פניה אף כמלוא השערה. היא היתה שחורה כמלפנים, שפתיה היו עבות כמלפנים, ורק שערות ראשה לא היו עתה פרועות. כי־אם סרוקות על־פי המודה האחרונה בימים ההם, וצוארה הנמוך היה קצר להשתרע בו חרוזי הפנימים היקרים, שסגולת קסמים להם לתת לוית חן לנושאות אותם ולהפוך בתולות שחורות לשחרחרות. מהיותה בת יחידה להורים עשירים היתה לה הצדקה לקוות, כי יפול לה לחבל אחד מבחירי החתנים. ואמה אמנם דחתה ימים רבים בשאט נפש את כל הנכבדות, שהציעו לפניה השדכנים. לא היה חתן, אשר לא מצאה בו ברכה דבר פגול לא ירצה לכלה הסודה כבתה. „מה לנו למהר? דברה בכל פעם להשדכנים; ילדה כבתי לא תשב עד שילבין ראשה. בכל מדינתנו לא תמצא עקרת בית כמוה. אם בתי לא תהיה לאיש לעלוי היותר מפורסם בארץ, אז לא אדע למה ברא אלהים עלויים בעולמו?"

אולם כל זה היה רק דבר שפתים, ובמסתרים בכתה נפשה כאמו של הון קישוט. ובקראה את תחנותיה בכל „שבת מברכין", רבו אגלי דמעותיה ממספר הפנינים שעל צוארון בתה? כאם שמעון ערגה גם היא בכליון עינים לחבק נכד או נכדה ילודי בתה היחידה, וכמוה התקנאה גם היא ברעותיה, שאין להן לא סירים ולא קלחות של נחושת קלל ולא מנורות כסף בבתיהן, וכבר הן נקראות בשם אמות זקנות, בשעה שהיא... הוי, אם אמללה!

אבל מדוע לא ישא הבחור שמעון בן אלכסנדר סנדר את הבתולה רבקה בת ר' קלמן?

הרעיון הזה, שעל־פי הסקירה הראשונה הוא פשוט בתכלית הפשיטות, פגש בכל־זאת מכשולים רבים על דרכו, בצאתו לפעולת אדם; ורק בידי ר' נחמן, השדכן המפואר בערמתו ובפיו המפיק מרגליות, רק בידו לבד עלתה

להביא את הענין הנכבד הזה אל התכלית הרצויה, כאשר יראה הקורא הסבלן מן הפרקים הבאים.

VII

למן העת אשר עזב ר' קלמן את אסטרופולי, היה ר' נחמן קרוקודיל השליט היחידי בגורלם של חתני העיר וכלותיה. בשם קרוקודיל ,כנודע, יקרא התנין הגדול הרובץ ביאור מצרים – חיה רעה טורפת, אשר לשמה ולזכרה ירעד כל אשר נשמה באפו. לו חפצנו לשפוט על תכונת רוחו של ר' נחמן על־פי הכנוי הנורא שנתן לו, כי עתה שגינו מאד. ר' נחמן היה יציר צנוע ורך לבב, אוהב שלום ורודפהו. אולם הוא היה איש בעל מזמות וערמה מעט, וגם בעל לשון שנונה, יודע לעות דבר בעתו ולנצח כל לשון שתקום אתו למשפט. איש אשר אלה לו הן נועד מרחם להיות שדכן בישראל; ובכל־זאת לא בדרך ישרה הגיע האיש לתעודתו המועילה, כי־אם אחרי תעותו ימים רבים בארחות עקלקלות. רוע מזלו גרם, כי הקדיש את ימי נעוריו למלאכת סופר סת"ם ושנים רבות כפף את שדרתו על הקלף המתוח לפניו ויכתוב ספרי תורה, מזוזות ותפלין. כנודע, שכר עבודה קדושה זו הוא מצער מאד ולא יספיק גם ללחם צר. ואף כי ידע ר' נחמן לעטוף את מלאכתו במעטפה של קדושה יתרה, ועל־כן רבו מאד הקופצים על מעשה ידיו, בכל־זאת רעבו ילדיו ללחם. בזכרו את מאמר התלמוד, כי קללה רובצת על ראשי מלמדי תינוקות וסופרי סת"ם, שלא יעשירו לעולם, עלה על לבו רעיון משונה ומלא חתחתים — לספח אל מקור פרנסתו עוד מלאכה אחת, מלאכת מגיה ספרים; ולא ידע ולא הבין כי בנפשו הוא. מלאכת מגיה יכול להיות ענין לליטאי, אבל לא לחסיד ירא שמים. בהור „בעל מגיה" נזקק ר' נחמן ללמוד מעט דקדוק לשון עבר ולעיין לפעמים בספר הקונקירדנציה של בוקסטורף, שקנה על־פי מקרה, ומי לא ידע, כי הדקדוק היה ראשית הטאת משכילי ברלין וההולכים בעקבותם. החסידים הקנאים, שחוש ריחם גדול מאד, הריחו מיד את התמורה שנעשתה בנשמתו של ר' נחמן בהשפעת הדקדוק, והתחילו לרנן אחריו. וכאשר תפשו יום אחד את ר' נחמן עם הקונקורדנציה, נעשתה העיר כלה כמרקחה על־דבר השערוריה הזאת. שני עדים כשרים ונאמנים העידו, כי ראו בעיניהם ממש את הקונקורדנציה. מראשה ועד סופה היא מלאה פסוקים מן התנ"ך הקדוש, מעורבים עם מלות רומיות, רחמנא לצלן, שאדם מישראל לא יוכל להבינן, וכיון שמחבר הספר היה בלי ספק נזיר קתולי, על־כן יש לשער, כי המלים הרומיות הן תרגום או פירוש של המלים העבריות, והוא מתרגם בודאי כמו שמתרגמים הברלינים תלמידי משה הדיסאי – בראשית – השתמד, ברא - השתמד; אלהים – השתמד וכן הלאה. המאורע הזה היה לשיחה ימים רבים לאנשי העיר, והשם קונקורדנציה, בהמסרו מפה לפה, התקלקל והשתבש כל־כך, עד שבסוף ספרו הנשים אשה לרעותה בפחד ורעדה כי את ר' נחמן תפשו עם קרוקודיל. ולמן העת ההיא קוראים לו ר' נחמן קרוקודיל.

כמלפנים כן עתה הוא טובל כמה טבילות בכל יום, כמלפנים כן עתה הוא נוסע שלש רגלים בשנה אל הצדיק לימים הטובים, ובכל־זאת לא היתה לאל ידו להשיב לעצמו את כבודו כמקדם. מעשי ידיו הדלו למצוא קופצים עליהם, וכמעט היה הוא וביתו בכל רע, לולא נצנצה מחשבה הרת ברכה במוחו – להיות לשדכן. האמת נתנה להאמר, כי גם מלפנים עסק מעט בשדכנות, כי איזה יהודי איננו עוסק בשדכנות בשעת הכושר? אבל מלפנים עשה זאת רק אגב אורחא וכלאחר יד, ועתה הקדוש ר׳ נחמן את כל גופו ונשמתו לאומנות נקיה ולא קלה זו, שבכל אופן תביא תועלת גדולה למין האנושי, ועד מהרה עשה לו שם כשם השדכנים הגדולים אשר בארץ.

אפס כי הקללה אשר רבצה על ראש ר׳ נחמן בעוד היותו סופר סת״ם לא חדלה מהעיק עליו גם עתה, ולא מאשר חסר לו הכשרון לקרב כותל אל כותל, כמו שאומרים הבריות על שדכן השואף תמיד לאחד את אשר לא יאוחד ולזווג את אשר לא יזווג. חלילה! יותר נצדק אם נאשים אותו בגלל אשר אהב לשדך משפחות המתאימות זו לזו בכל עניניהן. ושדוכים כאלה על־פי רוב הם קשים להבנות כקריעת ים־סוף ונוחים להרס כמשחיל ביניתא מחלבא. ולו נהרסו אחרי כתיבת התנאים, כי אז לא היה ר׳ נחמן מפסיד מאומה: הוא כבר בא על שכרו, והחתן והכלה נשארו פנוים והיו יכולים להיות חומר לבנין שני שדוכים אחרים. אבל הם נהרסו תמיד, בשעה שהבנין כבר נבנה מן המסד עד הטפחות ולא נשאר מאומה, בלתי־אם לכתוב את התנאים, ופתאום, והנה מפח נפש.

בכל מעלותיו המצוינות לא נקה ר׳ נחמן גם מחסרון אחד שהית בעוכריו. מפני שהיה ראשו מלא תמיד מזמות גדולות, שכח על־פי־רוב ענינים קטנים, ורק שהם נחוצים מאד. בכל מכתביו הוסיף תמיד אחרי החתימה „עיקר שכחתי״, וסוף כל סוף שכח תמיד את העיקר. הנה עמל ר׳ נחמן שנה תמימה בזעת אפים, עשר פעמים נסע ממחותן למחותן, עשר פעמים נשא ונתן עם האחד ועם השני, עד אשר עלתה בידו להביאם לידי השואה. ובאמת: שני המחותנים שוים בעשרם, שניהם שוים ביחוסם, לשניהם אין פגם במשפחתם. ומה לנו עוד? לאחרונה הנה נקבצו שני המחותנים יחד בדרך במלון בין שתי הערים, שלא יגדל כבוד המחותן האחד על משנהו. בימים ההם נהגו לכתוב תנאים שלא בפני החתן והכלה. — הם יתודעו זה לזה אחר החופה. ר׳ נחמן משפשף את ידיו מרוב שמחה. עוד מעט ויבא על שכרו, והוא מביט בגעגועים אל השלחן, שכבר ערוכים עליו כוסות יין ומגדנות.

לחיים! מחותני החביב, לחיים! קרא אחד המחותנים בהרימו כוס יין בידו.

לחיים טובים ולשלום! יענה השני: כה יזכני אלהים לשתות, כאשר תבוא עם בנך החתן אלינו אל החתונה!

עם בני החתן? מה אתה דובר, מחותני? הלא בת לי ולא בן.

אבל הלא גם לי בת ולא בן.

שניהם קמים ממקומם עם כוסות היין בידיהם, משתאים ונדהמים הם מביטים רגעים אחדים איש בפני רעהו.

– ר׳ נחמן! ר׳ נחמן! איה הוא ר׳ נחמן? איהו הקרוקודיל הארור הזה?

אבל ר׳ נחמן השתמש במבוכה ששררה בבית ויתחמק ועקבותיו לא נודעו.

לאחרונה התפרץ שחוק אדיר משפתי שני המחותנים יחד, ואחרי אשר הטיבו את לבם ביין ובמגדנות אשר על השלחן, פנו איש איש לדרכו, בהוכחם עתה על־פי הנסיון, כי אין תוחלת מאיש, המטמטם את מוחו בדקדוק ומזדקק לקרוקודילים.

*　　*

*

אל שדוכו של שמעון דון קישוט עם בתו של ר׳ קלמן נגש ר׳ נחמן בזהירות יתירה, ואף גם בחריצות נמרצה. ר׳ קלמן קבל את הצעתו בסבר פנים יפות. „הן אמנם קבל הנער חנוך מקולקל, לא לפי רוח הליטאים, אבל דבר זה יתוקן על נקלה אחרי בואו לביתי". ברכה, אשת ר׳ קלמן, נסתה לסרב מעט למראית עין, אבל ר׳ נחמן, שידע את סוד דמעותיה בכל „שבת מברכין", הודיע לה גלוי בלי הקדמות יתרות, שאם תשליך אחרי גֵוָה שדוך הגון כזה, אז ינער את חצנו ממנה ולא יוסיף לדרוך על סף ביתה.

– אַל נא נעשה בנפשנו שקר! הן אמנם בתך השחרחורת היא נערה מלֵאַת חן וגם עקרת בית חרוצה, אבל לו היתה צעירה מעט ממה שהיא, לא היה דבר זה חסרון לשדוך... טוב אשר נזכרתי: הגידי לי, ברכה, כמה שנות בתך הילדה, עד מאה ועשרים שנה? שאל ר׳ נחמן בתופפו באצבעו על הנרתיק של אבק הטבק, שהוציא מצלחתו.

– שמונה־עשרה שנה, ענתה ברכה בשפה רפה.

– מלבד שבתות וימים טובים – גמגם ר׳ נחמן בלחש מתחת לנחיריו בהריחו מן הטבק אשר הגיש אל חוטמו: בנות שמונה־עשרה שנה מטפחות ילדים על זרועותיהן.

אולם בראות ר׳ נחמן כשני אגלי דמעה על הלחיים הרחבות של בת שיחתו, נכמרו רחמיו עליה, ויחל לנחמה, בהוכיחו לה, כי בעצם הדבר בתה הילדה איננה אֲשֵׁמָה, אם אחרה מעט מן המועד, ואשם בדבר רק המלאך לבדו, שהכריז שם בשמים ארבעים יום קודם ליצירתה: „בת ר׳ קלמן לשמעון דון קישוט", מבלי אשר נוכח תחלה לדעת, אם כבר נולד שמעון זה אם לא. ובכל־זאת חייבת ברכה תודה למלאך ההוא, כי חתן יותר הגון לבתה הן לא ימצא בכל הארץ.

מלאכה יותר כבדה היתה לר׳ נחמן אצל מרת אסתר אֵם שמעון. סרבנית קשת־עורף כזאת לא ראה ר׳ נחמן מעודו. ובראותו את המכשולים הרבים ואבני הנגף אשר שמה אשה זו על דרכו, התחיל בעצמו להטיל ספק בדבר, אם באמת הכריז המלאך ארבעים יום קודם ליצירת בת ר׳ קלמן, כי היא נועדה לשמעון דון קישוט.

VIII

— ברוך הבא, ר׳ נחמן! ברכה אסתר את השדכן. שבא לשחר את פני אבות שמעון בשבת חול־המועד של פסח אחר סעודת הצהרים. מן הילדים לא היה איש בבית. כולם יצאו לטיֵל או לצחק באגוזים, ורק אסתר עם אישה ישבו לבדם עַל יד השולחן והתיעצו על־אודות שדוכים שונים, שהציעו לפניהם בשביל בנם העלוי. – ברוך הבא, ר׳ נחמן! הכבד ושב פה על הכסא. לאורח טוב כמוך אנו שמחים תמיד! אבל פשוט נא את אדרתך מעליך. בביתנו, תהלה לאל, רב החום מאד.

ר׳ נחמן הושיט את ידו בחבה לר׳ סנדר, ואחרי ברכו את אסתר בברכת החג, כנהוג, ישב על הכסא לעומתה, אולם את אדרתו, אדרת משי מרופדת בעור סנאים, לא פשט מעליו, אף כי גדול היה החום ביום ההוא בבית כמו בחוץ. הוא ידע, כי אדרתו הישנה עם זנבות הסנאים אשר עליה יש לה סגולה נפלאה לתת לוית הוד והדר לנושאיה, ועל־כן לא הסיר אותה מעל־שכמו בכל פעם אשר חפץ כי יתנו אוזן קשבת לדבריו.

– מדוע לא ראיתיך, ר׳ נחמן, בימי החג הראשונים בבית הכנסת? שאל ר׳ סנדר, כנראה, רק כדי לפתוח בשיחה.

— מדוע לא ראיתני? האינך יודע, כי נוסע אני לכל חג וחג אל הצדיק שיחיה? הבין לא אוכל, איך יוכל אדם מישראל להשאר בביתו בימי החג ולחסר את נפשו מהעונג הרוחני לראות את רבנו בערכו את הסדר? הלא עין בעין אתה רואה אז את השכינה השורה על ראשו בערב ההוא. בכל לבי הייתי מבלה אצלו גם את הימים האחרונים של פסח, לולא אצתי ללכת לברדיטשוב להראות את פני הגביר ר׳ קלמן.

ר׳ נחמן השתדל בכל מקרה שבא לידו להראות, כי הדקדוק אשר למד להותו, לא התעה אותו מדרך הישר, וכי עם קדושים הוא נאמן גם היום כמלפנים, ואסתר נכונה היתה ברגע ההוא לכלות לו גם חטא הקרוקודיל בגלל שם ר׳ קלמן, שיצא מפי ר׳ נחמן כמו אגב אורחא. זה ימים אחדים אשר השם הזה לא יתן לה מרגוע.

– האם היית, ר׳ נחמן, בבית ר׳ קלמן?

— והגביר הזה קבלני בזרועות פתוחות, כאשר יפגוש איש את אחיו אשר לא ראה ימים רבים. לו ראיתם את כבודו ואת עָשרו! לו ראיתם את בית האבנים אשר בנה לו! הפלא ופלא! לו ראיתם את כלי הבית הנאים, את הזהב ואת הכסף אשר ימלא את הבית! עומד אתה משתאה למראה עיניך, ולבך מלא שמחה על הברכה אשר ברך אלהים אנשים טובים כמוהו וכרעיתו הצנועה. ולו ראיתם את הסדרים הטובים השוררים בבית! אמנם בדבר הסדרים הטובים לא יפלא מאומה. בת יש לו לר׳ קלמן, והיא עקרת בית, שאין כמוה בכל המדינה. זאת היא באמת ילדה נפלאה מאד. על פיה ישק כל הבית. אמה לא תדע אתה גם כזאת — הוסיף ר׳ נחמן בהראותו על קורט אבק הטבק שבין ראשי אצבעותיו, אשר הגיש לו ר׳ סנדר. – הנני נשבע בזקני ובפאותי,

מאושר יהיה הנער, שסגולת החמדה הזאת תפול לו לחבל, מה תחשבי את, אסתר? הלא אשה חכמה אָת.

אסתר חשבה למותר להתחפש, כי לא תבין את הרמז אשר רמז לה ר׳ נחמן, ותשאל:

— ומה מכסת הכסף אשר יתן ר׳ קלמן נדה לבתו?

— מה מכסת הכסף? שאלה גדולה תשאלי, אסתר! מה לבתו ולנדה? הלא יחידה היא לו, יחידה, כאיש אשר רק עין אחת לו בראשו. למי כל חמדת עשרו, אם לא לבתו יחידתו? גם הבית גם הזהב גם הכסף, הלא רק לה לבדה יהיה!

— בדבר הזה אינני מסכמת, אתך, ר׳ נחמן. לו הציעו לפני בני כדבר הזה, כי עתה לא הייתי חפצה, אשר ישב בני ויחכה, עד כי יואיל אלהים לקחת את חותנו השמימה. את גורל המכסנים הלא ידענו: האנשים האלה יש אשר יגביהו לעוף. אבל גם ישפילו לנפול. חפצה אני, כי יֵדע בני את אשר לו.

ר׳ נחמן חגג בלבו את חג נצחונו. היא הקלה לו את משלחתו בהעריכה את בנה מול ר׳ קלמן כחתן מול חותנו. ולכן מהר וידבר:

— מה שנוגע לבנך העלוי, זה הוא דבר אחר לגמרי. כנראה מדבריו חושב הוא לתת לבנך שלשת אלפים דינרי זהב.

— שלשת אלפים דינרי זהב! חאַ, חאַ, חאַ! צחקה אסתר בקול גדול: ואתה ר׳ נחמן, השדכן הנודע לתהלה בכל הארץ, תרהיב בנפשך להציע לפני כדבר הזה! לא פללתי לשמוע כזאת מפיך. בפחות מחמשת אלפים דינרי זהב לא אתן את בני. לו נחשב מחיר כל דף גמרא, שיודע בני בעל פה, רק בדינר זהב אחד, גם אז בודאי יעלה הרבה יותר משלשת אלפים. למה תחשה, סנדר! כמה דפים יודע שמעון בעל פה?

— שלשת אלפים שבעים וששה, ענה ר׳ סנדר, מבלי חשוב גם רגע אחד.

— הנך רואה ר׳ נחמן, הרבה יותר משלשת אלפים.

אבל אסתר, ענה ר׳ נחמן: הלא אשה חכמה אַת ובקיאה בעניני מסחר. הלא הבדל גדול יש בין חנוני לסיטון. החנוני מוכר את סחורתו לפרוטרוט ומרבה במחירה; הסיטון מוכר אותה בבת אחת ופוחת ממחירה. האף אין זאת?

על עצומתו זאת לא מצאה אסתר מה להשיב, ובכל־זאת לא חפצה להכנע ותאמר:

— אם כן אפוא, למה זה לנו להאיץ בבננו? תהלה לאל, עוד לא יצמח זקנו. ישב נא עוד שנה אחת וילמוד עוד אלף דפים; ממנו לא יכבד הדבר.

— זאת לא יוכל בנך לעשות בכל חפצו ובכל התמדתו; יותר משלשת אלפים שבעים וששה דפים אין בגמרא כולה.

— חדל לך, חדל, ר׳ נחמן, קראה אסתר כנעלבת: אתם הזכרים תחשבו, כי נשים לא מלומדות אנחנו ותוכלו להונות אותנו. עוד לא נולד האיש אשר יוכל להונות אותי! יודעת אני, כי תורתנו הקדושה אין לה קץ ותכלית, ואתה אומר כי יותר מזה אָין. למה תחשה, סנדר, הגידה, היש אם אָין?

— יותר מזה אין, ענה ר' סנדר ויאנח בשברון מתנים. כנראה התאונן גם הוא בלבו על מסדרי התלמוד, על אשר לא הוסיפו עוד אלף דפים בגמרא; הם לא היו מפסידים בזה מאומה, ובנו היה מרויח בזה אלף דינרי זהב יתרים.

קשה היה לאסתר העלובה לצרף במוחה את המשפט העתיק, כי לתורתנו הקדושה אין קץ ותכלית, עם המספר הקצוב של דפי הגמרא. אבל האנחה הכבדה של אישה הוכיח לה, כי אף אם יֵשב בנה עד שילבין ראשו, לא ירויח מאומה.

— טוב הדבר, מסכמת אני לשלשת אלפים. הן לא בכסף אושר האדם. יש דבר היקר מכסף. אתה, ר' נחמן, הלא ידעת את סדר יחוסנו! מעולם לא נמנעו צדיקים גדולים ורבנים להשתדך עם משפחתי ועם משפחת אישי. הנוכל להשתדך עם מתנגד גלוי כר' קלמן?

— ומה את דורשת אפוא?

— דורשת אני, כי יהיה ר' קלמן חסיד לכל הפחות למראית עין, כי יסע פעם ושתים אל הרבי שלנו.

ר' נחמן, שהבין כמה מן הסכלות בדרישה זו, החריש רגעים אחדים בנשכו בין שניו את קצות שפמו הארוכות, כמו חפץ לינוק מהן תרופה נכונה, איך לצאת מן המצר. לאחרונה קם על רגליו ויאמר:

— הבריות אומרים, כי אשה חכמה את, אסתר. גם אנכי חשבתי תמיד ככה. עתה כלחי לי, אסתר, אם אומר לך, כי יפה אמרו חכמינו, עליהם השלום, כי אין חכמה לאשה אלא בפלך. שערי נא בנפשך, כי ר' קלמן יסכים לדרישתך: הוא יתחיל לנסוע אל הצדיק שלנו, אתו יחד תסע גם ברכה אשתו. שערי־נא בנפשך, כי היא תבקש מן הצדיק, שיברך אותה בבן־זקונים לימי זקנתה. ואת הלא ידעת את נפש הצדיק. לבו הטוב לא יתנהו למנוע את ברכתו ממנה. וסוף דבר מה יהיה? לר' קלמן יולד יורש, ובנך ישאר בלי בית, בלי כלי כסף ובלי כלי זהב ובלי כל מאומה. הזאת לחכמה תחשב?

חכליל בושת כסה את לחיי אסתר עד אזניה. היא לא יכלה סלוח לנפשה, איך לא עלה על דעתה דבר פשוט כזה. אולם ר' נחמן, כשר צבא מלחמה, אשר לא ידע רחם אחרי נצחו את אויבו, השתמש גם הוא במבוכת אשת ריבו להציע לפניה תנאי שלום קשים מאד ויוסף ויאמר:

— ויען כי ר' קלמן לא יהיה לחסיד וכל הונו ורכושו עם כלי הכסף והזהב יהיו למורשה לבנך, לכן צדק לדעתי ר' קלמן בדרשו, כי חתנו יהיה לא רק „עלוי", כי אם גם „מושלם".

— מושלם הוא גם בטרם ידרוש כזאת ר' קלמן, ענתה אסתר בגאוה: הוא יודע לכתוב אדריסה בשפת רוסיה אפילו לפטרבורג; בכסף מלא שלמתי בעד הדבר הזה לכתבן רוסי.

— בדבר הזה הטיבות לעשות; אבל ר' קלמן ידרוש יותר מזה: הוא חפץ, כי ידע חתנו, בהקראו למפטיר, לקרוא את ההפטורה בקול ובהברה נכונה.

— האמנם לא ידע זאת שמעון? ענתה אסתר בתמהון. למה אתה מחשה סנדר? בני אינני יודע לקרוא את ההפטורה! ההתל תהתל בי?

– לקרוא אמנם יודע, אבל ר׳ קלמן חפץ כי יקרא בקול ובנעימה על פי כללי הדקדוק.

אסתר, שידעה את סכנת הדקדוק לא פחות מכל הנשים בעיר, נבהלה לזכר השם הזה ותקרא בקול פחדים מהול בקצף:

— דקדוק! אוי לי ואוי לראשי! דקדוק! בני היקר, אשר טפחתי ורביתי מבלי לישון בלילות, ילמד דקדוק? אולי ידרוש הליטאי הארור הזה, כי ידבק בני גם בקרוקודיל?...

— בקונקורדנציה, תקן ר׳ נחמן הנבוך.

— בקונקורנציה, בקונקורדילציה... הרוח יודע את הליטאים הארורים עם כל עניניהם המשונים... לא, ר׳ נחמן! אבותי ואבות אבותי לא ידעו את הדקדוק ויתן השם וגם ילדי לא ידעו אותו. חדל לך, ר׳ נחמן, מן השדוך הזה! לא אתחבר עם ליטאי, ולו ימלא ביתי זהב.

דממה מעיקה רבצה בכל הבית. ר׳ נחמן ראה, כי במלחמתו עם אסתר היתה תבוסתו שלמה. להחזיק מעמד אין לאל ידו, ועל־כן חשב מחשבות, איך לשוב אחור בסדר נכון, אבל הוא לא קם ולא זע ממקומו, כי־אם נשך בחזקה את קצות שפמיו, כמנהגו תמיד, בבקשו תחבולות, איך להחלץ מן המצר שנלכד בו בבלי דעת.

האם לא שמעת, ר׳ נחמן, איזו חדשות? הפסיק ר׳ סנדר את הדממה המעיקה: הלא נוסע אתה מעיר לעיר וממדינה למדינה, השמעת דבר על־אודות נפוליאון?

השמעתי על־אודות נפוליאון? גם זאת היא שאלה! הילדים בעריסותיהם מדברים עתה על־אודות נפוליאון. אומרים כי התחבר עם מלכת אנגליה, ושניהם יחד אומרים להלחם בנו. אבל בפעם הזאת נראה להם את זרוענו הקשה... מספרים, כי כבר יצאה דת מטעם הממשלה, כי יקראו לצבא כל הצעירים מבן חמש־עשרה שנה ומעלה, ורק אלה, אשר להם אשה ובנים, רק הם לבדם יהיו נקיים לביתם.

ר׳ נחמן הפסיק את דבורו, למען התבונן אל הרושם אשר עשו על שומעיו דבריו האחרונים, שיצאו מפיו שלא במתכוין ורק שהיו דברים בעתם. הרושם היה באמת חזק מאד. בעינים מפיקות פחד ובהלה הביטה אסתר אל אישה, כמו חפצה לשאול: למה תחשה, סנדר?

– אבל את שמעון לא יקחו לצבא, נסה ר׳ סנדר להניע את רוח אשתו. הקהל לא יתן לו ללכת אל הצבא. „עלויים" כמוהו לא רבים הם בקהלתנו.

– גם אנכי חושב, כי את בניכם לא יקחו לצבא, התחפש ר׳ נחמן, כמו יחפץ גם הוא להרגיע את בני שיחתו: אמנם להגיד זאת בבטחון גמור אי־אפשר. הלא תזכרו עוד אשר עוללו „החוטפים" לפני שנים אחדות להנתפשים! עוללים ויונקים נחטפו אז מזרועות אמותיהם ונמסרו לעבודת הצבא בתור קנטוניסטים.

אסתר ישבה כמו על גחלים לוחשות... אמנם כאשת חיל הרוצה ידעה

לשית עצות בנפשה, איך לצאת ממבוכתה, ובהפנותה את פניה אל השדכן, אמרה אליו בצחוק חבה על שפתותיה:

– אבל, אוי, מה היה לי, ר' נחמן? אורח הגון וחביב כמוך יושב כשעה תמימה בביתנו, ואני לא נפניתי להציע לפניך כוס יין לכבוד יום טוב. למה תחשה, סנדר?

בעוד רגעים אחדים היה השולחן ערוך בסוללה שלמה של בקבוקים מלאים שקויי פסח שונים, וקערות מלאות מגדנות שונות.

– טעום נא, ר' נחמן, מן המגדנות האלה והלל אותן. הלא כולן מעשי ידי הן. למה תחשה, סנדר? מזוג לר' נחמן מיינך הטוב!

–' נחמן לא היה מן הסרבנים – לחיים, ר' סנדר! לחיים, אסתר! יתן ה' ונשתה מהר ביום התנאים של בנכם היקר!

— יתן ה'! אבל לדבר הזה משתמש הקדוש־ברוך־הוא תמיד על־ידי שליח טוב. ואנכי אינני יודעת שליח טוב ממך, ר' נחמן — ענתה אסתר בצחוק ושפת חלקות.

— אנכי עשיתי את כל אשר יכולתי. אוהב ומכבד אני אתכם בכל לב. אבל הלא גם אנשים כר' קלמן אינם מתגוללים על פני הוצות, ואתם הנכם מקשים את ערפכם ולא תחפצו להתחתן בו רק בגלל אשר הוא ליטאי. האם לא לעלבון תחשב זאת?

— חס וחלילה! אנחנו חושבים לנו לכבוד להתחתן באיש מלומד כמוהו. האם הליטאים אינם יהודים? נכונה אני למסור לו את בני בשתי ידי, ואם יתעקש ר' קלמן, כי ילמוד בני הפטורה בדקדוק, מסכמת אני גם לזאת; אבל דורש אני ממך, ר' נחמן, שתבטיח לי בהן צדק שלך, שהוא לא יכריח את בני להטפל אל... איך קוראים אותו? אל הקרוקו...

— אל הקונקורדנציה, בא ר' נחמן לעזרתה.

— להטפל אל הקונקורנציה... שים נא אל לבך, ר' נחמן! הלא אֵם אנכי. כמה צרות סבלתי, כמה לילות לא ישנתי, עד אשר עזר לי אלהים לגדל בן נחמד כזה, וסגולה יקרה כזאת רוצים לקחת ממני ולמסור...

היא לא כלתה את דבריה ותבך בכי תמרורים... ר' נחמן, שהיה בעל רחמים מטבעו ולא יכול לראות במנוחה דמעות נשים, נשבע לה בזקנו ופאותיו, כי בבית ר' קלמן – לא תראה ולא תמצא הקונקורדנציה, וכל אסון לא יקרה לבנה שם, ואז שבה נפשה למנוחתה.

IX

הספר „צהר התבה", שנתן ר' נחמן להנער דון קישוט ללמוד ממנו את דקדוק השפה העברית, הביא מהפכה גדולה במחשבות הנער, ומן הספר הזה מתחלת תקופה חדשה בדברי ימי חייו.

מי יכול היה לשער מראש, כי הכללים היבשים על נטיות השמות והפעלים העברים יעירו סופה וסערה בלב הנער הרך? לא שער זאת גם ר'

נחמן, שידע את לוח הפעלים בעל־פה פנים ואחור, אבל הלוח לא נגע עד נפשו, והוא נשאר שלֵו ושאנן, ולולא הקונקורדנציה, שהיתה בעוכריו, כי עתה לא ידע כל רע. הנער דון קישוט, שידע את התלמוד כולו בעל־פה והתחיל ללמוד גם את ספר הזהר ושאר ספרי הקבלה, לא ידע דבר על־אודות המקור הראשון של דת ישראל – על־אודות התורה והנביאים. אמנם למד בילדותו בחדר בכל שבוע את הפרשה הראשונה של כל סדרה וסדרה, ואולם הפרשות המקוטעות האלה, שלא היה כל סדר להן וכל קשר ביניהן, שהיו מלבד זה מתובלות בפירושים שונים הרחוקים מפשוטו של המקרא, לא השאירו כל רושם במוחו. אמת הדבר, כי בלמדו את התלמוד פגש על כל צעד וצעד קטעי פסוקים מן התנ"ך ואת הקטעים האלה ידע בעל־פה, אבל הם לא יכלו לתת לו מושג כל־שהוא מן הספר בכללו. הוא פגש שם תדיר שאלות כאלה: מדוע נכתב פסוק זה כך ולא באופן אחר? מדוע כתובה מלה זו באות פלונית ולא בלעדיה? ומעולם לא עלה על דעתו, כי לו היה נכתב פסוק זה באופן אחר, כי עתה היה זה נגד דקדוק הלשון או נגד דרישת הטעם הטוב והסגנון היפה. בעיניו היה התנ"ך כולו כמין ערמה גדולה של צרופי אותיות, מבלי כל קשר ויחס ביניהן.

והנה התחיל הנער לקרוא את התנ"ך על הסדר. כללי הדקדוק כמו נפחו רוח חיים בערמת האותיות. האותיות הבודדות התחילו להצטרף למושגים, המושגים לרעיונות, הרעיונות לתמונות חיות מלאות זיו ומפיקות נוגה. מערפלי ימי קדם קמות לפניו תמונות מחיי בני־האדם הראשונים על פני הארץ, תמונות מלאות תום ילדות ומרהיבות נפש הנער, המלאה גם היא תום ילדות. אחריהן נגלות לפניו תמונות מלאות שירה נשגבה מחיי האבות, והוא סופג אל קרבו את נוגה השירה הזאת; הוא מתחיל להרגיש, כי בן הוא לא רק לאסתר ולסנדר אישה, כי־אם גם לעם שמוצאו מקדם, וכי הוא הולך ומשתלשל מדור לדור עד אסתר וסנדר אבותיו. הוא מתחיל להרגיש, כי יש קרבת בשר וקשר אחוה בינו ובין כל היהודים הרעבים והשבעים, אשר באסטרופולי ואשר בשאר הערים מסביב.

אולם בימים ההם היה הרגש הזה עומם בקרבו, עוד לא נופח לשלהבת, להאיר את דמדומי נפשו. הוא התענג רק על יפי הספורים מחיי האבות, ממפעלי השופטים והמלכים, אתם יחד נלחם באויביהם, צר לו בצרתם ושמח בשמחתם. כיד הדמיון הטובה עליו חש בנפשו, כי הוא הוא הנלחם והמנצח, ולבו נמלא אז רוח גבורה, עוז ועצמה להדוף את כל מתקוממיו. החיים ההווים לא התנגדו ליצירי דמיונו. הוא היה רחוק כל־כך מתנאי החיים ההווים ומסיבותיהם, עד כי לא נבצרה ממנו לחשוב, כי כמקרה גבורי התנ"ך אפשר שיקרהו גם הוא.

יש אשר הוא יושב בדד בבית־המדרש ולומד גמרא בקול ובניגון, כאשר הסכין לעשות. ופתאום והנה לאות נעימה אחזה את כל אברי גופו. הוא מרים את ראשו מן הספר לנוח מעט, ורוח דמיונו ישא אותו על כנפיו הרחק מן הגמרא, הרחק מבית־המדרש לעולם שכולו הוד ויפי, קסמים ופלאות... הנה באים ישמעאלים וגונבים אותו מבית אבותיו, כמו שגנבו את יוסף הצדיק. הישמעאלים

מובילים אותו לארץ צרפת ומוכרים אותי לאחד מסריסי נפוליאון. תהלת חכמתו הגיעה עד אזני המלך. והנה מלאך שלוח מאתו לקרוא לדון קישוט לבוא אל היכלו. אדונו הסריס וכל עבדיו ממהרים לשום לו פאר והדר, כיאות לאיש אשר המלך חפץ ביקרו. קוצצים את פאותיו (אמנם ידאב לב דון קישוט על אבדן פאותיו המסולסלות, אבל מה יוכל לעשות?), מלבישים אותו בגדי תכלת וארגמן ומביאים אותו אל המלך. נפוליאון מושיט לו את שרביט הזהב אשר בידו ומציע לפניו שאלות שונות ורבות בעניני הממלכה (את השפה הצרפתית כבר למד הנער בבית אדונו), והוא עונה על כל השאלות בטוב טעם ודעת. נפוליאון מתפלא על רוב חכמתו ועושה אותו למשנה. – הוי, היש קץ וגבול לכל הטוב אשר אוכל לעשות אז בקרב עמי? ראשית דבר אכלכל את אבותי ואת אחי ואת אחיותי בלחם, ולא תהיה אמי הטובה מוכרחת לשבת כל היום בימי קור וקרה בחנותה, למען החיות את נפשות ביתה. וזאת שנית: כמה אנשים עניים בשכונתנו, אשר מן הבקר עד הערב יסובו בעיר, אולי ימצאון להשתכר איזו אגורות כסף, למען השביע את נפשות ילדיהם העטופים ברעב – את כולם, את כולם אכלכל אז בלחם. הוי, מי יתן ויגנבוני וימכרוני...

האמנם לא יהיה כדבר הזה גם בימים האלה? האם לא יגנבו גם עתה ילדי עברים עניים? האם לא ימכרו אותם לקנטוניסטים חלף ילדי העשירים? עודני זוכר, כי בהיותי ילד קטן, טמנה אותי אמי ירח ימים בעלית הגג: „שב בני, שב פה, אמרה אלי: ואל תלך אל החדר פן יקרך אסון, שב בדומיה ואל תשמיע קולך לאיש. יש אנשים רעים, „חוטפים" יקראו, והם אורבים לגנוב אותך ולמכור אותך לעבודת הצבא". מי היו האנשים הרעים ההם? הם בודאי היו ישמעאלים. יהודים לא יעשו כדבר הזה. הלא דבר זה אסור מן התורה. הלא נאמר בפירוש: „וגונב איש ומכרו מות יומת". ובכל־זאת צר לי מאד, כי לא גנבוני אז. מי יודע אם לא הייתי כבר משנה למלך... אומרים כי אנסו את הילדים על־ידי יסורים שונים לסור מאמונת היהודים, ורבים מהם לא עצרו כח וימירו את כבודם... אה! אותי לא יקרה כדבר הזה! כיוסף הצדיק אוכל גם אני לעמוד בפני כל נסיון...

או יש אשר ידמה הנער בנפשו, כי הוא שמשון הגבור. בדמיונו הוא חש בנפשו, כי רוח גבורה נפרזה תפעמהו, והוא לא יחת מפני כל. הוא איננו בורח עתה הצדה מפני כל כלב אשר יפגוש בדרכו. הוא הולך בלי חת לקראת אריה טורף ושואג... עתה יקום, עתה ינקם מן הפלשתים הארורים את נקמת פצעיו ואת נקמת פצעי שמחה־פינחס רעהו... את הפלשתים יצייר לו בדמיונו בדמות הנערים השובבים ילדי הנוצרים אשר יארבו יום יום לילדי בני־ישראל להתגרות בהם מלחמה... הוא לא ישים עוד מסוה של „רואה ואיננו נראה" על פניו; הוא ילך לקראתם קוממיות, בפנים גלוים, ואם יערכו אתו קרב, אז יכם שוק על ירך. הוי, מה מתוקה הנקמה!... ואם יגנבו אותו הישמעאלים למכור אותו לצבא וישימו כבלי ברזל על רגליו, אז יראם את כחו. כשמשון הגבור ינתק גם הוא את כבלי הברזל „כפתיל הנעורת בהריחו אש"...

ודון קישוט מוסיף להרהר ולחלום בהקיץ.

ואם כשמשון הגבור יעלה על דעתי לקחת לי לאשה אחת מבנות פלשתים...? אמנם אסור הדבר הזה על־פי דין, אבל מדוע עשה זאת שמשון הגבור? והוא הלא היה צדיק וירא שמים, כי לולא זאת, לא מנו אותו לשופט בישראל. או אולי עשה זאת על פי הדין של „אשת יפת תואר"? ואשת יפת תואר הלא התירה התורה.... אנכי הייתי בוחר לי את בת הרוקח, אשר ראיתיה לא פעם ולא שתים, בשלוח אותי אמי לקנות שמן קיק או משחת דיאחילון, היא באמת „יפת תואר". נערה יפה כפלשתית הזאת לא ראיתי מעודי -- האמנם תקרא גם היא דלילה? לא! לא דלילה! דלילה היתה אשה גדולה, גבוהת קומה עם פנים נזעמים, ובת הרוקח היא נערה קטנה ועדינה והיא גם טובת לב; חזות פניה הנעימים ועיניה היפות והבהירות תעדנה על טוב לבה. לולא בושתי, כי עתה לא שבעה עיני להביט בה כל היום מן הבוקר עד הערב. צר לי מאד, כי לא עלה הנסיון להיות „רואה ואינו נראה"; אז הלא יכולתי להסתכל בה כל היום מבלי להתבייש...

שמעתי אומרים, כי הרוקח ובתו היפה לא פלשתים הם, כי־אם יהודים כמוני... היה לא תהיה! הם גם יהודית אינם מדברים, כי את שפת לא ידעתי. מלבד זאת ראיתי אותה תמיד עליזה ושמחה, מצפצפת ומעופפת כצפור — בת ישראל לא תעשה כזאת. פעם אחת נגשה אלי בפנים צוהקים (את הצחוק הזה לא אשכח אף רגע) והתפוץ לדבר אתי. ראיתי כי מצאתי חן בעיניה להכירני, אבל אנכי בושתי להרים עיני אליה ואברח מפניה. לא הטיבותי לעשות! כל היום קצפתי אז על נפשי, על אשר לא נועזתי להודע אליה. היא בודאי תחשבני לפרא אדם... אבל יהי אלהים עמה, עם הפלשתית הזאת, מה לי ולה? לו חפצתי לקחתה לי לאשה, כי עתה היתה גם אמי אומרת לי את אשר אמרו אבות שמשון הגבור לבנם: „האין בבנות אחיך ובכל עמי אשה, כי אתה הולך לקחת לך אשה מבנות הערלים?". ונוסף זאת, הלא לפי דברת אמי כבר יש לי כלה נאה מאד: בת ר' קלמן מברדיטשוב. אין כל ספק, כי בת ר' קלמן איננה נופלת ביפיה מבת הרוקח. אמי אמרה לי תמיד, כי היא תמצא לי כלה אשר תזהיר כשמש בצהרים.

(עד פה נמצא בכ"י.)

אליעזר שטיינמַן

סחור, סחור

(רומן)

ספר ראשון

חלק שני

פרק א

בחדרו של שמעון היפה והמקושט מתהלך פסח שליט ולבו עלז בקרבו.

החדר מופנה, כאלו מוכן הוא לקבלת אורחים, העששית דולקת ומפיצה את אורה בנחת, כאלו הועלה האור בידיה הענוגות של בעלת־בית רכה בשנים ויעלת חן. ארגזו הקטן של שליט נצב צנוע על יד ארגזו הכרסני של שמעון ומתחכך בו, כשמח על שמצא לו לבסוף מקום מקלט בעולם בתוך החדר הנאה ושכן מכובד לו – ארגז חבר זה.

כשאָדם פוסע יחידי בחדר, מתרוצצות בקרבו כמה וכמה מחשבות. ימי ילדות, יום המיתה, הברים ואויבים, עגילי עשן בודדים המתמרים מארובה של בית־חומר על אם הדרך, סלסולי ניגון של חזן בשבת־בראשית בעירת מולדתו וכרוז משונה של שכור באחד מן הכרכים – כל הדברים האלה עולים לפניו צפופים. אולם יש שעל כולם מנצה הרהור תפל אחד, שיוצא ונכנס חליפות כפזמון לוָאי: כמה היא השעה? כלומר, באיזו שעה משעות חייו הוא עומד עכשיו? ואף־על־פי ששאלה זו אינה נוגעת כלל ברגעים אלו לגופו, מכל מקום הוא נטפל אליה כמה וכמה פעמים, ודוקא משום תפלותה. הנה אני ילד קטן ומטפס על ההר ומעלה עמי לשם עלבון צורב, שהוצאתי מבית רבי... כמה היא השעה?... הנה פלטה ריבה אחת בשנה שעברה דבור קל, לאמר: „אדם משונה אתה בהליכותיך, אולם..." וה„אולם" הזה תובע ממני דוקא ברגע זה פתרון. אל מה נתכוונה ריבה זו, שהיתה פקחית ביותר? – ב„אולם" זה כלול סוד גדול ופתרון לתמיהה ותשוקת בשרים וזיק של אהבה ונחמה ללילות אופל... וכמה היא השעה?. „השעה הששית", השיב לעצמו שליט, אחרי שהיה מצליף את השאלה ההיא בקרב לבו שעה מרובה בלי הפסק. הנה השעה הששית בערב, ובשמינית יחזור שמעון אל החדר. יחזור...

שליט נגש אל הכנור התלוי על הכותל, מעביר את אצבעותיו על המיתרים, צופה בו שעה מרובה, עד שעולה לקראתו מתוכו פרצופו של שמעון. הוא צופה לחזירתו של שמעון כמו למאורע חשוב של היום. בכל ערב וערב הוא צופה לחזירתו של שמעון כמו למאורע חשוב של היום. מה מצא בבחור זה, שנתקשרה בו נפשו כל כך? את הטיוה שאינה בו, בשליט. אכן תמוה הדבר: מוצא אתה בני אדם החשובים מאד בהליכותיהם, בדבורם, בצחוקם, בשיעולם ובארשת פניהם. אבל במה דברים אמורים? כשהם בין הבריות. ואולם כשאתה מתיחד עמהם טן־דו, והנה סר מעליהם הקסם. רואה אתה אותם פתאום דלים וריקים, כאלו הם פושטים מקרבם את נשמתם ביחד עם גלימת הכבוד שהם פושטים מעליהם בביתם ומלובשים בה רק בצבור. וכנגדם יש אלה, שאין ישותם ניכרת כלל ברבים, ורק פורחת היא ועולה לנגדך מזהירה, כשאתה שוכב עמהם מטה כנגד מטה, פשוט בגדים, ושיחתכם המשתפת קולחת לה בתוך החשכה. האדם הוא מה שהוא על מטתו, תחת השמיכה, בשעה של חשכה. הנשים היפות יפות בביתן יותר מברחוב. לסוג זה היה שייך גם שמעון. היה בעיניו האפורות שביב, שלא היה מתגלה אלא ליחידים. העינים היו נוגית ופרושות מן הבריות וכבויות, כעיניו של אדם, שכבר כלו לו כל מאוייו. אולם שביב של חדוה ונחמה היה מהבהב לפעמים בחביוניהן, כאלו נחתמה שם נקודה של שקיעה מתוך משחק גונים. הפירוש: — יש שני חופים, אחד של צער ואחד של נחמת שלוה. שוט, שוט אל החוף השני. אלי. שוט בדרך עקלקלות ובין חתחתים ועלבונות. אילם סוד השיטה אל חוף האמת צפון בי, ולך לא אגלה אותו, ואין לך תקנה אלא להתכפש עם היותך הלוהטת באשה בתוך אפר המקלה של הויתי הכבויה. התקשר נא עם המבוע שבנשמתי, חתור נא אליו, שוט, שוט. התבטל נא בתוכו. ואתה כורע לפניו ומתחנן אליו לאחוז בידך ולהובילך אל השביל הישר, ואולם עיניו האפורות, הנוגות, הפרושות מן הבריות והכבויות מציצות בך כעיניו של אדם, שכבר כלו לו כל מאוייו. ואף הויתך היא בין אותם המאויים. זה הוא סוד השלוה של צער והגעגועים של מכאוב, שמעוררים בני אדם כאלו באנשי הסער. הם מתרפקים עליהם, שואפים להתאחד עמהם ולהתבטל בתוך ישותם ולבנות על ידם את השלוה. ואולם הם מתקשרים בהם כמו בתוחלת ממושכה.

שלוה של צער זו נסכה תמהון גדול על הויתו של שליט. הוא היה צופה לחזירתו של שמעון כמו לרמז מן החוף. צפה אליו והיה מתהלך לפי שעה בחדרו היפה והמקושט של שמעון.

מואָר, מואָר החדר, המעטפות שעל הכרים צחירות. בבית־אמו ובבית רבו לא ראה דוגמתן. על הקולב תלויה מגבעת הקיץ של שמעון, המעלה פתאום על הלב זכר סירות דוגה על פני הנחל. המכונה עומדת לה בקרן זוית. על גבות הספרים, המסודרים בטעם על הגזוזטרא, נוצצים שמותיהם של סופרים וראשי תיבות של השם ושם המשפחה של בעל החדר. רצונך גש, קח לך אחד מן הספרים, דפדף בו וקרא מעליו דברי חכמה, התפרקד על הספר וקרא. דף מכאן ודף משם. כל החכמים מדברים בסגנון אחד. הטוף ואכול או: ירא, בני,

את האלהים. יש גורסים כך ויש גורסים כך. אולם העיקר, שבן חורין אתה. אינך בעל רכוש. הנה מעטפות של כרים, קולב, מכונה, גזוזטרא, ספרים עם גבות וארגזים. יש לך זיקה קלה אליהם, זיקה של חבה, ואולם אין אתה מ־ור? בשרשם. שייכים הם לאחר. ודוקא משום כך אתה נהנה מהם הנאה שלמה, בלא פגם ובלא בבואָה של פחד המרחפת על כל הדברים של בעלי הרכוש. יכול אתה להיות נוטל מהם לרצונך. הנה יחזור שמעון, והכנור הזה יהא מנגן או לא יהא מנגן והמכונה הזאת תהא דולקת וקומקום המים יהא רותח, והוא יהא יושב כלפי שמעון, מציץ לתוך עיניו, מניח את ידו על שכמו של שכנו ושואל:

— שמעון? שמעון, מה?...

— מה הפירוש של כרוזים אלו?

— הפירוש: שמעון, רע לי. שמעון, הלב נתון במצור. הכדאי לו לאדם לאַבד את עצמו לדעת?

שמעון מציץ בו בשתיקה.

שליט חש עיפות קלה מפני הליכתו. הוא התפרקד על הסופה. וברגע זה נצנץ במוחו הרהור: הכל, כל מה שמתרחש בי ומסביבי ברגעים אלו, כבר אירע לי לפני תקופה, שנגוזה כבר. אירע ממש בצורה כזו ובתוך סביבה כזו. הוא היה מוטל באותם הימים על הסופה הזאת וכנגדו היה תלוי כנור, וזבוב גלמוד היה מתלבט בחללו של החדר ומתעכב על המגבעת, והוא היה צופה לחזירתו של שמעון. אז ירד מעל הסופה, ישב על השלחן וטבל את הקולמוס בתוך הדיו. ולפיכך מוטל עליו גם עכשיו לרדת, לשבת אל השלחן ולטבול את הקולמוס. הנה הוא יושב ומשרטט על גליון הנייר שלפניו אותיות ותיבות: פייגין, האהובה פייגין, הנחמדה, הרצויה, אחותי היקרה ובלתי מכובדת. כך משרטטת היד על הגליון, וכך שרטטה עליו לפני יובלות שנים, כשהאָחוֹת היתה מתעללת בו, כמו שמתעללת בו עכשיו, והוא היה רץ כמטורף בין שדרות האילנות שבגן.

כך נתגלגלו הרהורי העצבות והתגנבו לתוך לבו של שליט והתפרצו לתוכו, כדרכם, כנשרים קלים, והיו זוחלים בתוכו כשפיפונים, ותיכף אחר זה התחיל המשא ומתן הנהוג שם תדיר. פייגין זו מהי לי? כלום מוצאת היא חן בעיני? האהבנה או אשנאנה? האשקנה או ארמסנה ברגלי? במאזנים... כך, כך... הן היא התעללה בי. הן היא... אולם זו היא נקמת אהבתה. זה הוא נחש האהבה שבלבה. הקבצו־נא חכמים ותמומי־לב, רעי ושונאי, רבי הישיש ומשה רין, הקבצו־נא וטכסו לי עצה. גלו־נא את סודי. האוהב אני או שונא? השואף אני שעשועי אשה או תגרות? געגועים־מכאובים אלו מה טיבם? ודמים אלו מה שאגתם? זו היא שאגתה של חית הטרף לטרוף או אנקת הכבשה...

יד קשקשה בדלת. נתן עמד פתאום על ידו של שליט וקרא:

— שלום עליך, פילוסוף והכם רזים, החוקר עד כל תכלית ומעלים עין מבשרו, אדוני וידידי מר שליט, אהוב לבה של כחולת־העינים, ובודאי ־ם

של בת ישראל מרת מלכה, בקיצור: שלום, מר שליט! דבר חשוב יש לי להשמיעך.

– שלום, ר׳ נתן! מהיכן יהודי בא? ומה מעשיו? וכה הוא הדבר החשוב, שיש לו למר נתן להשמיעני?

– אדם אחד שאלני לך, שליט! אמר נתן בקול מלא סודות.

– מי הוא האדם הזה? — שאל שליט והשתדל להעלים מנתן את סקרנותו הפוגמת בכבודו.

– לא אדם, כי אם אשה, אשה נעלה! — השיב נתן ופניו נעשו מלאים סודות עוד יותר.

— מי היא האשה הנעלה הזאת?... שאל שליט.

– היא אשה חשובה. יפהפיה, אשה עברית. מבנות יהודה הקדמוניות. היא... היא... אדרבה, הגע נא בעצמך מי היא.

– אנא, נתן, דבר — התחיל שליט מתחנן אליו מקוצר רוח.

– נתפשת, פילוסוף — קרא נתן – גם רוחך קצרה, סימן שבעל נפש אתה. זו היא אשה נעלה. זו היא הגברת אייזמן — סיים נתן כמנצח.

– והגברת אייזמן מי היא ומה טיבה? שקר שליט תחלה ואחר כך הוסיף: את השם הזה, כמדומני, כבר שמעתי.

– ודאי שמעת. הן אני עצמי הזכרתיו לפניך לפני ימים מועטים.

– לא, קודם לזה שמעתיו. קודם לזה – זה כבר שמעתיו.

– כבר. ודאי כבר. הן סחתי לך עליה. ולה סחתי עליך. ודאי סחתי. הגברת אַייזמן היא אשה כבידה ויפת תואר — התלהב נתן – ומיושלת באוצרות הלשון העברית, שמועטות כמותה בישראל. עיניה – תכלת. תכלת, אולם שונה היא מאיתה תכלת של בת עורי. שונה. ודאי שונה. קומתה זקופה, קולה נאה, הן היא מזמרת. ודאי. קולה נפלא. אני תמה מאד, שלא נעשתה למשחקת באופירה. אופירה היא אופירה. שליט! – נתן תפשו בידו — הייך, היא כולה אומרת: אהבני. אהבני בין ששמך נתן ובין ששמך כפת שליט. בין שהנך בחור ובין שאינך. כי מה בכך? היא אומרת: אהבני! – היא מצוה, היא גוזרת. וכשהיא מצוה בעל־כרחך אתה נשמע לה. הן היא בת יהודה קדמוניה, כי אלמלא גרש טיטוס הרשע את עם ישראל מארצו היו כל בנותינו דומות בקומתן ובמראיהן לבת יהודה זו, בת זו, אשר בה ישראל מתגאה. אלו שמעת, סקפטיקן שכמותך...

– לא סקפטיקן אני – הפסיקו שליט. נתן לא הרגיש כלל בו והוסיף:

– אלו שמעת את דבריה על עם ישראל, על גדולתו, על תקותו! הן כדבר אחד ההוזים מעל הרי יהודה תדבר דבריה! היא שמעה את שמך...

– שמעה? ומפי מי? – שאל שליט מתוך חדוה של תקוה סתומה.

– מה תשאל? עוף השמים הוליך אליה את שמך, הרוחות והסערות והגלים הוליכו אליה את שמך. מפיו של אדם שמעה את שמך – דבר נתן בנשימה אחת – היא שאלה, אם דרומי אתה.

– ואיזו דרך נתגלגלה השיחה עד שהגיעה אלי?

– דרך שיחה, דרך בני אדם. הנה אני יושב ומסיח עם אשה כבודה זו – ואני יודע, ברי לי הדבר, שבעולם חי אדם אחד ושמו שליט. ולמה לא אעלה גם את האדם הזה במצודתי ובשיחתי? – ולמה לא אעלה אותו מתהום הנשיה ואשאהו ואביאהו אל בת שיחתי ואומר לה: הרי לך, גברת כבודה, אותו פסח שליט. הביטי נא בו, הביטי נא. כי אם נדיבות לב אין בו, הרי יש בו קשיות עורף. עקשן נפלא היא. ולפיכך כבדי נא את הסקפטיקן.

– לא סקפטיקן אני — הפסיקו שוב שליט.

– אתה אומר, שאינך סקפטיקן, סימן שאתה סקפטיקן -- השיבו נתן וחזר לענינו — בפירוש אמרתי לה: כבדי נא אותו.

– נמצא, שאתה הזכרת הראשון את שמי בפניה – חזר ושאל שליט -- אָה, זָה, עכשיו מובן. אתה הזכרת את שמי באזניה, והיא שאלה, גם דרומי אני.

– כן, כן, שליט. דומה הדבר, כאלו היית באותו מעמד.

– ומנין אתה יודע, אם שמעה את שמי?...

– אני מצייר לי כך. ודאי שמעה. מצייר לי כך. כן, שמעה.

– ויותר לא שאלה כלום? —

– שאלה? אה? לא. כמדומה, לא. לא שאלה. הלא כך היא דרכה של שיחה: מתגלגלת ועושה את דרכה קפיצות קפיצות. אין מדרכם של בני אדם בחברה להשהות את שיחתם בענין אחד, כלומר, באדם אחד. נוגעים ואינם נוגעים. כך דרכם של הבריות.

– ואולי לא שמעה כלל את שמי! – אמר שליט פתאום ונשתתק. הוא התפלא על עצמו על שהקיף בשאלות רבות כל כך את נתן בשל ענין תפל כזה. שמעה או לא שמעה – מאי נפקא מינה? אולם בלבו היה מצטער, על שמדבריו של נתן היה ניכר, שלא שמעה את שמו. היא שאלה רק על פי מקרה אם מן הדרום הוא.

– הראית היום את כחולת־העינים? – שאל פתאום נתן.

– גם אתמול וגם שלשום לא ראיתיה – השיב שליט.

– שלשום הייתי בחדרה. אתמול פגשתיה ברחוב --

– בן מזל אתה, נתן, ובאיזו רחוב פגשת אותה? —

– ברחוב המלכים.

– הלכה שם לטייל?

– טיילה. ודאי טיילה.

– וטיילתם שניכם? —

– לא — דבר נתן בלא חשק.

– מפני מה? — שאל שליט.

– היא לא היתה יחידה.

– היתה בחברת חברה?

– בחברת המבקר שיינר.

– כדאי היה לראות...

– את המבקר שיינר ? –

– לא, את היפה.

– בת יהודה ? ודאי. אשרי האיש, שזכה לראותה בעיניו. רצונך, אציגך לפניה – חזר נתן והתלהב בהזכירו את השם הזה.

– הא כיצד ?

– פשוט: אביאך אליה ואציגך לפניה.

שליט הכתכל בנתן בתמיהה. הן הענין פשוט הוא באמת. הוא יסור לביתה בלויתו של נתן. זה יציג אותו לפניה. אחר כך תזמין אותו לבוא אל ביתה לעתים מזומנות. ואחר כך... אולם הפשטות שבדבר זה הפליאה מאד את שליט והפחידה אותו. נמצא, שהדבר קרוב כל כך ופשוט וישר, ואין על דרכו מעצורים. מה תמוה ! מה תמוה ! —

– רצונך ? — שאל נתן את שליט, שהיה שקוע בהרהוריו.

– לא, אין צורך ! – השיב שליט שלא מדעתו.

– היא תבוא אל הנשף של ה„שפה ותרבות".

– היא אמרה שתבוא ? — נפלטה מפיו של שליט שאלה, שהתחרט עליה מיד, ולפיכך החליט באותו רגע להמנע מהלוך אל הנשף, הן היא תחקור אחר כך את נתן הפטפטן, והוא יגלה לה, שדבר עמו, עם שליט, על דבר הנשף ועל החלטתה לבוא אליו. אמנם הרהור זה נראה לו מיד נלעג מאד. שטות ! שטות ! כלום תתן את דעתה עליו ? והוא הן בטוח בדבר זה. שטות ! שטות ! כמה עקמומיות של טפשות בלב ! גברת כבודה ויפת תואר תחקור את נתן על אודותיו, והוא היה זריז להגן על כבודו ולהמנע מהלוך. שטות ! שטות !

– והעסקים שלך מה הם ? שאל שליט פתאום, כדי להסיח את עצמו ואת נתן מן השיחה הראשונה.

– טובים עד בלי די, ידידי ! – השיב נתן.

– נתעשרת ?

– אכן נבואה נזרקה מפיך, ידידי. אני אגלה לך בסוד: יש לשער, ששעורי יכניסו לי כדי ארבעים רובל לחודש. לא, יותר מזה. הרבה יותר. המישים. ודאי. ואם כך הוא, אז אשלח בכל חודש חמשה עשר רובל לאבי. הן בני ביתנו נתינים בדחקות, בדחקות גדולה. ואת גרשון בני, הצמחוני, אביא לווי׳ ואכניסו בריות. היא עדין פעוט. כבן שש עשרה. אולם למדן מופלג הוא. אפריש לו מהוני שנים או שלשה שעורים. לעולם יתישב אדם בכרך וו׳. ראה: כרך נאה הוא ומרחיב את דעתו של האדם. התישב בו כטוב בעיניך ואין מפריע. התענג. הוה נהנה מן החיים, למוד, הגה בספרים, טייל בגן הזקסי והיה לך צמחוני כאות נפשך. כי הנה להוי ידוע לך, שעור חדש נטפל אלי, שעור הגון. ושמא רצונך לדעת, כיצד נתגלגל אלי ? הרי לך ספור מעשה: סר אני שלשום אל אולם הקריאה של ה„שפה ותרבות", יושב אני לי ומדפדף בגליונות „ההיים". כנגדי יושב יהודי נשוא פנים. „אדוני ודאי מורה עברי הוא!" מדבר אלי פתאום היהודי הזה. „אָכן נבואָה נזרקה מפי אדוני!" – „אם כך הוא, יואל נא אדוני לסור לביתו של הסוחר וויינשטיין. הוא מכרי הטיב.

יואיל נא אדוני לדבר בשמי. וויינשטיין מבקש, כמדומני, מורה". הלכתי, ישבתי ושוחחתי עם בני הבית, עם האדון וויינשטיין, עם הגברת וויינשטיין ועם האורחים, בענינים שונים. האדון וויינשטיין חובב מאד את הספרות העברית, הוא כואב על גורלה. הוא אדם נכבד ופזרן, כנראה. והיא אשה צנועה וטובת לב. האדון וויינשטיין חבר לחברת „עוזרי המסחר". אם רצוני בכך, ימציא לי אַבּוֹנימנט לקריאה, והוא יהיה לי לערב. אולם לתכלית זו עלי לחזור ולסור לביתו.

– ובדבר השעור? שאל שליט.

– השעור? – גמגם נתן – כך, שכחתי. האדון וויינשטיין דחה את הענין לפי שעה. עוד יתישב בדעתו. התינוק עודו רך בשנים. כשתמלאנה לו חמש שנים...

– ובן כמה הוא עכשיו? שאַל שליט מתוך צחוק.

בן כמה? ראיתי אותו. ודאי ראיתיו. הלא תינוק גדול הוא, בן שנים בלי עין־הרע ובעל בשר. ודאי, גדול הוא. אם איני טועה, עומד הוא סמוך לשנה הרביעית...

כך? – זהו ענין אחר! ענה שליט כמצחק – ובדבר האַבּוֹנימנט?

– האַבּוֹנימנט? כמונח בקופסא שלי. ודאי. עלי לסור היום לביתו של וויינשטיין, והאַבּוֹנימנט כאלו מונח בקופסא שלי. הן הוא מזומן בשבילי. מוטל על השולחן מזומן. בשעה השביעית יהא מוכן. בשביעית בדיוק. כמה היא השעה? כבר הגיעה השעה השביעית. ולפיכך אני נחפז. מר שליט, אני בהול מאד. שלום.

ידו של נתן כבר היתה פשוטה לברכת פטורין. כך היא דרכו של אדם זה: בסערה הוא בא ובסערה הוא יוצא. שליט הצטער על פרידתו, ואולם לא נסה כלל לעכב אותו, לפי שידע, כי הוא לא יוותר על החלטתו. ואולם אחרי שיצא נתן, הזדרז שליט, לבש את מעילו ורדף אחריו כדי ללוותו. הוא לוה את נתן עד ביתו של וויינשטיין, הביט אחריו בהתחמקו בתוך החצר, הקשיב לקול פסיעותיו על גבי השלבים, שהיה הולך ומשתתק, עמד רגעים על יד השער והביט על סביביו.

– שלום, הדרומי! – שמע פתאום קול מאחריו וחש בחביטה קלה על שכמו. הקול והיד היו של אשר. אָשר פשט את כסיתו הלבנה מעל יד ימינו, העביר את הפורטפיל לידו השמאלית, והשתחוה לשליט.

– שלום, מר וול! – השיב בלא חשק.

– אני בא מביתו של הפרופיסור טרובצקוי – אמר אשר כנשאל – הבאריטון שלי הוא דגול מרבבה, לפי דבריו של הפרופיסור. היום לחץ את ידי שעה מרובה. שמא צריך אתה, דרומי, לשטר בן שלשה?...

אשר הוציא מכיסו שטר של נייר ועסה אותו בין אצבעותיו.

– תודה. אין לי צורך! – השיב ופניו התעוו מגועל.

האדון שליט כבר נתעשר? שאל אשר בערמה.

– ומי זה בשר לאדוני, שעני אני? – השיב שליט בתמרורים.

– כך ציירתי לי בדעתי.

– טעות היתה בדעתו – השיב שליט בכעס כבוש.

– טעות? – ענה אשר בקול רך – ומה בדבר הדירה? – הוסיף בצחוק של ידידות.

— כבר מצאתי לי דירה.

– נאה?

– כן.

– ויתר הדברים הנאים המרהיבים דעתו של אדם?... שאל אשר בקול מרובה כוונות.

— אדוני מנבל את פיו.

— אדוני צנוע יותר מדי — אמר אשר בתוכחה של סליחה.

– נניח את השיחה הזאת.

– אדוני מר נפש הוא ואינו נח לבריות. גאותן הוא יותר מדי.

– דבר זה ידוע לי מכבר.

– ואיפה הוא חדרו? — שאל אשר שוב מתוך צחוק של חבה גלויה, שהחניפה בחלקות לשליט והכניסה בלבו הרהורי הרטה על ההתמרמרות שבקולו ובתנועותיו.

– הדרו של שמעון ידוע לו? – השיב שליט בצחוק, שנראה לו לעצמו מיד נלעג מאד.

– ולהיכן אדוני הולך? שאל אשר בחיוך של ערמה ובקורבה נפשית.

— אל המספר... אל המספר... – השיב שליט מתוך היתול בלי־טעם.

– אל המספר עשרים ושלשה?...

– לא! – קרא שליט בקול חוגג.

– ככלל שהן! – אמר אשר בעזות.

שליט הושיט את ידו לאשר לשם פרידה, ואולם אשר עצר בעדו והתחנן מלפניו לטייל עמו עוד שעה קלה.

– אמת קצת גאותן אתה. טינא בלבך על הבריות. קציץ כנפים ושואף לעוף. רוצה אתה בנוי שאינך. תמים אתה ומאמין שוטה, ומכל מקום יש בך דבר־מה, המעלה אותך על בחיר כנתן או כשמעון או רבים משאר בחורי ישראל, הטובלים ברפש, רודפים אחרי הוראות שעה, בגדיהם קרועים, נעליהם מטולאות, איישישקיים מלדה ומבטן, ואם אינם איישישקיים, הרי הם בוברויסקיים או וויטבסקיים או באים משקלוב הבירה, ובפיהם לשון מתה של נביאים והיזים, משוגעים ומטורפים, שהיו תמיד מעפרים בעפר על המלך והמלכה, אשר שמעו את דברי שגעונם לשם צחוק ובכדי לעכל את המזון...

– שלום, אדוני!...

אשר עצר אותו והתחנן מלפניו, שימתין לו שעה קלה. הוא יסור אל הבית הזה לרגע. ימתין־נא שעה קלה.

שליט התרצה לו ויחכה יותר משעה קלה. אולם רק יצא אשר מן השער של החצר ונתקל במכר אחד. שליט נגש אליו, ואולם אשר משך את מכרו אל הצד והתלחש עמו. שליט השתמט גם כן אל הצד, ואולם עשה את עצמו כאלו לא הרגיש כלל בדבר והמתין לו שוב. אבל אשר התרחק לשעה קלה גם מן המכר הזה, לפי שנתקל במכר שני. בקש את הראשון לחכות לו שעה קלה והתלחש עם השני, עד שנזדמן לו שלישי והעמיד את השני לשעה קלה מן הצד. כך עמדה שורה של אנשים לארכה של הרחוב וחכתה לאשר, שהיה מחליף מרגע לרגע את אזניו בשביל לחישותיו. התרחק שליט מאשר בלא ברכת פטורים.

– אי, טפו, כמה גאותן בחור דלפן זה! – קרא אשר אחר־כך מכעס, כשפשפש בעיניו את שליט לארכה של הרחוב ולא מצאו. – כזב לי בן־אדם זה. לעשרים ושלשה! –

אשר חבט בידו על כיסו ואמר:

– שטר בן שלשה. עלה!

הוא סר לבית קונדיטוריון, קנה ממתקים ושוקולדה, שנצטררו ל. לצרור קטן התלוי על גבי חוט. הכניס את אצבעו בשליבת החוט והיה פוסע ברחוב בגאוה ומטלטל באויר את הצרור, ברר במבטו את הגבירות בעלות הבשר שבתוך השורות הצפופות של העוברים והשבים והיה נתקל בכתפותיהן מתוך חביטה, שלא במתכוין לכאורה. הגיע עד הבית העשרים ושלשה שברחוב הברזל, עלה אל הקומה הרביעית, נכנס לתוך החדר ומסר בשתיקה ומתוך קידה את הצרור לפייגין, שהיתה בשעה זו מוטלת על המטה ליד חנקין והן מספרות זו עם זו בקול.

— ישב־נא מר על הכסא שם! — אמרה פייגין והורתה באצבעה על הכסא שאצל הכותל, רהוק מן המטה וסמוך לחביון הדבש. אשר נכנע וישב על הכסא. להבת האש המושפלת הפיצה אור כהה על פני השלחן והחדר. שיהתן של פייגין וחנקין קלחה לה כדרכה, כאלו לא היה איש זר בחדר.

פרק ב

פייגין אמרה:

– השעמום, מלכה, השעמום עולה ושוטף את העולם כנהר זורם. השעמום, מלכה, רודף אחרי בעיר וביער, בבית ובצבור, ברחוב ובבית הספר.

– היום למדו בבית־ספרכם, מרת פייגין? שאל אשר.

– עד השעה השביעית! – השיבה חנקין. פייגין חורה לדבריה:

– שעמום בבית־הספר ובכל מקום. אני שונאת את הגברים. אני מתעבת אותם. הם רכים ככבשים, פחדנים כסרטנים והתאוה נשקפת תמיד מתוך עיניהם. אָה, אני יודעת את דרכיהם! — המה כולם אנשי ציד...

– ולמה פסקו היום הלמודים בשעה השביעית? – שאל אשר.

– המבקר שיינר לא בא היום לבית־הספר — השיבה הנקין.

– ואילם אנכי, מלכה, אנכי מחכה לו [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ובבריקני תחת חרבו. אל הגבור הזה מקודשת אנכי.

– רבונו של מי בשוקולדה ובגלוסקאות? – שאל אשר.

קולו נוץ בחלל החדר בלא הד.

– ואני — גמגמה הנקין והבקה את פייגין — אני משתוקקה לעלות לארץ ישראל. בית [illegible] קטן. לבי. אני והוא... [illegible] את הבית. אני והוא...

– שליט לא סר היום למעונכם? הפסיק אשר את דבריה.

– מי? — אמרה פייגין.

– שליט.

– מי הוא שליט זה? —

– זה הוא... אותו... אותו... — אמר אשר ולא סיים.

– השתקן — אמרה הנקין.

– אה, אה, הכעסן — אמרה פייגין.

– הוא סר היום אליכן? חזר אשר ושאל — בגשתיו ברחוב. הוא אמר ללכת לרחוב הברזל.

– האמנם? — קראה פייגין.

– הבפירוש אמר לך כן? — שאלה הנקין.

– בפירוש — השיב אשר.

ברגע זה דפקה יד בדלת.

– יכנס! – קרא אשר.

– האם כאן מעונן של מרת פייגין ומרת ריבה אחת? שאל הנכנס.

– כאן! — השיב אשר תחת הנערות והזדקף בבוא קומתו.

– שמי דרבקין – אמר האורח – ואתן סלחנה לי: הכאן מעונן של מרת פייגין ומרת ריבה אחת?

– כאן! – השיב אשר.

– סלחנה לי — חזר האורח ואמר — שהפרעתיכן. באתי לבקש את האדון שליט.

– ישב נא האדון דרבקין – אמרה הנקין וירדה מעל המטה והורידה גם את פייגין.

– את האדון שליט באתי לבקש. כבר התחיל לבי מתעצב עליו והלכתי לבקשו. סרתי אל דירתו ברחוב הזהב ונדרשתי בעלת־הבית. ירקה בכעס ואמרה [illegible]

שליט שכאן הוא מעונן של מרת פייגין ושל ריבה שניה, ששמה נשתכח ממני. ועתה הנה עלה כברק במוחי רעיון של פדות. סרתי לדירתכן. סלחנה לי על שהפרעתיכן, איפה היא דירתו החדשה של שליט ומה קרה לו? שאל דרבקין בדאגה.

– לא קרה לו דבר – השיבה חנקין – בעלת ביתו היא אשה מטורפת.

– ודאי שהיא מטורפת! – קרא דרבקין – צדקה גברתי, יפה אמרה: מטורפת. אני הסתכלתי היטב בפניה. והם הלא פני מטורפת. עיניה – העיקר: עיניה! והן הלא מבולבלות. נשקף מתוכן מין דבר, מין דבר... ואיפה היא דירתו של מר שליט?

– את מר שליט מבקש אדוני לראות? – קרא אָשר ופנה ושאל את העלמות – איפה היא דירתו? הלא בחדרו של שמעון הוא דר. איפה הוא חדרו של שמעון?

– ברחוב הפושקיני, אם אינני טועה –אמרה חנקין – בית ארבעים ואחד.

– גם אני הולך – אמר אשר לדרבקין – אלך עמך בדרכי עד הבית הזה. ואולי גם הגבירות תלוינה אלינו?

– גם אני הולכת — אמרה פייגין וקפצה מעל המטה, נגעה בדרך קפיצתה באָשר ודחפה אותו בכח, עד שנתקל בדרבקין ודהף גם אותו. דרבקין צחק בצחוק של תינוק, צחוק תמים.

– גם אני, גם אני! – קראה חנקין — כולנו. גם אשר ילך עמנו לשם. אנו לא ראינו עוד את דירתו החדשה של מר שליט.

– ומתנה נביא לכבודו של הכעסן את הצרור הזה – אמרה פייגין ונטלה את הצרור בידה. חנקין לקחה את הרידיקול שלה וכולם יצאו מן החדר.

כל הדרך היתה חנקין עליזה ודברה בקול רם, באותו קול שהיה שגור בפיה בודאי כשהיתה יוצאת בימי ילדותה עם התהלוכה של בית־הספר אל מחוץ לעיר. וכך היתה גם תכונתה של העליזות אשר לבשה אותה עתה. ואולם משעברה את המפתן של חדר שמעון נפל עליה לבה. היא הושיטה תחלה את ידה לשמעון ואחר־כך לשליט ודברה בקול נמוך כמצטדקת:

– הלכנו ללוות את רעו, את מר דרבקין, שבא לבקש את מר שליט. מר דרבקין מתגעגע מאד עליך.

שליט שחק בשמחה ועזר לפייגין לפשוט את מעילה. אחר־כך סייע גם לחנקין, שהיתה מתקשה בהפשטת מעילה. פייגין משכה את שמעון לקרן זוית, הביטה לתוך עיניו, נטלה את ידו והניחתה על כף ידה. אחר־כך אמרה:

— שמעון, מתענה אתה בענויים קשים!

שמעון הביט בפניה בתמהון.

פייגין הזיזה כעין פרוכת של מרה שחורה על גבי עיניה ואמרה:

– שמעון, לבך כואב; אני רואה ללבך. ואני הגורמת בדבר.

שמעון צנח על הכסא והיא ישבה על ידו מהריש. והנ כלה בעיניו כאהובה, שימים וסערות היו מפסיקים בינה ובין אוהבה, ועכשיו אחר שהתגבר על מכשולים־איתנים, הם שותקים, כי נעתקו דברים מפיהם.

נכמרו רחמיו של שמעון על האהובה ואמר בהתרגשות:

— אַל־נא תביטי בי כך. אַל־נא תביטי...

— מדוע, שמעון? — שאלה פייגין כאהות המשתתפת באבלו של אחיה, שמתה עליו אשת נעוריו.

— הלא מבינה אַת, הלא אַת... כי אני... אני..

היא חזרה והניחה את ידו על כף ידה ואמרה:

— כן, שמעון, אני מבינה — אני רואה ללבך.

— ואַת?.. מה בלבך אַת? — גמגם שמעון במבוכה.

— אני, שמעון? אני?... כלום אינך יודע, שמעון?... ופתאום קראה: רבותי, מי מכם ראה את נתן היום?

— אני—השיב שליט, שבקש להנצל מחברתה של חנקין—אני!— חזר שליט וקרא, עמד, נגש אל פייגין והגיש אליה את המלה „אני", שהיתה נלעגת מאד.

— אדוני ראה אותו? — אמרה פייגין בהתרשלות הבאה מתוך בטול — ואימתי? היום? — דבר נחוץ לי אליו.

שליט חש בזלזול שבקולה ינרתע לאחוריו עלוב ונרגש. לא חץ ירו בו והוא נפצע. אכן ככה היה מעודו. על אם הדרך עמד, מטרה להצים, זועית ולגלוגים, כנפיו הרצוצות היו פרושות לקראת כל הרוחות ככנפי ריחים של רוח. ככה היה מעודו. ואולם הבאמת ככה היה?... הן היא ברזל, הן קומתו היתה זקופה ולא חל בה עדיין סדק כל שהוא. להתפורר ולא להשבר. אש קודש או אפר מקלה. הוא שאף אל התפארת או אל החדלון. הוא היה כנור, שכל רוח הנוגעת במיתריו מוציאה ממנו קול. הוא נשא בחבו מתוך הכנעה ובישה כהות איתנים. הוא כפף את קומתו, כדי שלא תהא נראית גבוהה מן האחרות. ואולם הבאמת ככה היה?...

פייגין הפנתה ממנו את פניה, העבירה את כף ידה על ראשו של שמעון ואמרה בלחש:

— שמעון, הלא ילד טוב אתה. האין כך, שמעון? —

שמעון הניע בראשו.

— אני מבינה אותך, שמעון! — אמרה פייגין והציצה לתוך עיניו ברחמים.

שמעון הציץ בה מתוך צפיה.

· התהיה שקט, שמעון? — שאלה פייגין.

מעון הניע בראשו כמסכים.

- התבטיח לי כי תהיה שקט? — שאלה פייגין.

שמעון, התינוק רחב הכתפים, הניע בראשו כמסכים.

— אתה אומר כן. ואני שמחה מאד. הנחת את דעתי, שמעון! אמרה

פייגין, התרחקה מעליו והתחילה מתהלכת בחדר שקועה בהרהורים. פתאום התעכבה אצל הכנופיה של הנקין, שליט, אָשר ודרבקין ואמרה לשליט:

– איפה ראה אדוני את נתן? —

– הוא היה בזה.

– בחדר הזה? הוא מבקר את אדונו לפרקים תכופים?

– כן.

– ואני חשבתי שנתן לא ראה עדיין את אדוני.

– הן ראית את נתן בחדרך וגם בשעת הנשף של ה„שפה ותרבות".

– דבר זה נשכח ממני לגמרי — תפסה פייגין את עצמה ונשקעה שוב בהרהוריה. – ואימתי יחזור ויראה את נתן? — שאלה כשנתעוררה אחרי שעה קלה לרגע. – דבר נחוץ לי אליו.

– רבותי, מי מכם רוצה בממתקים ובשוקולדה? — קראה חנק

– אָה, אָה, גלוסקאות, שוקולדה, פייגין ושאר בני החבורה! — שלום עליכם, רבותי, שלום! — קרא נתן, שסר בשעה זו גם הוא אל החדר. — מה טוב! אכן לבי נבא לי, והוא שהביאני לכאן. תחלה אמרתי לסור אל הבית עשרים ושלשה שברחוב הברזל, ומשכני לבי לכאן. אמרתי: אסור־נא ואדרוש לשלומו של אדוננו מר שליט נושא הכלים של המרה שחורה וכת דילה. פנים חדשות אני רואה כאן, רבותי, אדם בלתי ידוע לי מתמול שלשום ומבני הכנופיה. ודאי אדם חשוב הוא. מה שמו? – שאל והורה באצבעו על דרבקין.

– מר דרבקין – אמרה חנקין – ידידו של מר ש... — היא הורתה באצבע על שליט – וזה הוא נתן. נתן המפורסם. התודעו־נא איש לאחיו.

– כן, נתן. בלי שום ספק! – קרא נתן וקפץ לקראת דרבקין.

נתן עמל באמצע החדר, כולו שקוע בעבודה. בידו האחת אחז גלוסקא שלמה ובידו השניה פתותים ופרורים של הגלוסקא שבפיו. שניו היו לועסות בלי הפסק.

– מדוע אין אדוני טועם כלום? שאל נתן את דרבקין.

– מרת פייגין שאלה לך! – אמר אָשר לנתן והרהר בשעה זו: גרגרן הוא אדם זה, לועס ואינו פוסק.

– שאלה לי? – קרא נתן בהתלהבות – ודאי שאלה. ואין לתמוה: כי היום לא ראינו איש את אחיו.

– דבר נחוץ למרת פייגין אליך! – אמר אָשר והשמיט את צרור הגלוסקאות מיד נתן.

– באמת? – קרא נתן בהשתוממות של חדוה ומחא כף – הנני! בואי, מרת פייגין, ונמתיק סוד.

נתן משך את פייגין בידה. שניהם פרשו לקרן זוית.

– דברי, בת עירי, דברי, כי שומע אני. כולי עשוי אפרכסת! – קרא נתן, כשידה של פייגין היתה נתונה בתוך ידו.

פייגין גמגמה והתקשתה בדבורה.

– חפצתי להגיד לך... חפצתי להשמיעך... כלומר, לשאול את פיך...

מי הוא האדון הזה בעל השפם הקצר – היא רמזה על דרבקין ופניה נתעותו מגועל – טפו, פניו אינם נראים לי. מאוס הוא עלי.

– הלא זה ידיד נפשו של הדרומי – השיב נתן.

– מי הוא הדרומי? – שאלה פייגין בתמהון.

– הוא הבחור שליט.

– מי? מי? מי זה שליט?

– זה, הבחור, בעל העינים...

– אָה, אָה, השתקן?

– הרשוני־נא להִטפל אליכם לשיחה! — נשמע קול אָשר שעזב את חנקין, שליט ודרבקין ונטפל לפייגין ולנתן. – במה אנשים מסיחים?

– אנו מסיחים בזוג שדבקה נפשם זה בזה באהבה – אמרה פייגין.

– מי הם?

– שא עיניך וראה.

אָשר הפנה את ראשו.

– הבחור הזה מחזר אחרַי כצל. הוא אוהב עד מות! — לחשה פייגין לנתן, בשעה שראשו של אָשר היה מופנה צד אחר.

– אתם מסיחים באותה „ריבה" — אמר אָשר והחזיר את פניו אל פייגין ונתן — הלא היא יפהפיה. טפו! — אָשר ירק פתאום מלוא לוגמו מכעס.

– יריקה זו למה? — שאל נתן — על מי אתה כועס?

– עליה, על ריבה זו אני כועס. הציצו נא, רבותי, כיצד זה מעיזה אשה לגדל בעולם גוף כזה ושפתים עבות כאלו. היתכן? – הלא זו היא חוצפה. הלא היא פוגמת ברגש האיסטטי שלי.

פייגין עשתה את עצמה כאינה שומעת. התחילה מתהלכת בחדר.

– מרת חנקין אינה חסרה אלא הידוק קל — אמר נתן — והכל שוב יעלה יפה.

– חסרה, חסרה – אמר אָשר — אף־על־פי שבעיקרו של דבר היינו הך... וכי לא כך, שמעון? — שאל את שמעון, שהתעכב בדרך הליכתו בינתים על ידם.

– מה? – שאל שמעון בקול חרישי ועמום, כאדם הנעור על־ידי אחרים משנתו העמוקה ומשמיע „מה" ממושך ועצלני שלא על מנת לקבל תשובה. אָשר הסביר לו את ענינו.

– מדברים אנו ב„ריבה" אחת, שיש בה סרח עודף, קצת יותר מדי, ואינה משוכללת עדיין. היא טעונה, לפי דבריו של נתן, חיטוב, פיסול ושכלול מרובה, כדי שתהא מעשה אמנות.

על שפתיו של שמעון לא נצנץ אפילו צחוק כל־שהוא. הוא התרחק מעליהם לקולה של פייגין, שעמדה בשעה זו באמצע החדר.

– שמעון, האין בידך מספריו של איבסן? — שאלה פתאום פייגין, שעמדה מתוך הלוכה המרוכז תפושת מחשבות.

– רבותי, מי מכם יש בידו ספרי איבסן? – קרא שמעון.

– ספריו של איבסן? – השיב נתן כמנצח – אני.

– ואיפה הם, שמעון? – שאלה פייגין ועיניה היו תלויות למעלה.

– הרי! – קרא נתן, שכבר נגש אל פייגין ושמעון מתוך קפיצה — הרי אבונימנט והרי ביבליותיקה ואיבסן כמונח בקופסא.

– ונתן יביא לי את הספרים, שמעון? — שאלה פייגין את שמעון.

– יביא. ודאי יביא – השיב נתן – מחר יביא.

– אם כן הלא נתן ילד טוב הוא, שמעון! – אמרה פייגין ועברה גם מהם ויספה להתהלך, ורק אגב אורחא הוסיפה:

– אני מעריצה מאד את איבסן.

– את מעריצה את איבסן! – חזר שמעון על דבריה מתוך הערצה ויראת הרוממות.

— הגברת מעריצה את איבסן? – שאל אָשר מתוך התול קל.

– הלא חבר את „ברנד״! – קרא דרבקין בהתלהבות – ספר זה ישנו בין ספרי. ישנו. יש לי ביבליותיקה של ספרים. יש לי.

– כולכם משעממים אותי! – קראה פתאום פייגין ועזבה את החבורה.

נתן משך את דרבקין לקרן זוית ולחש לו על אזנו:

– שמע־נא, אדוני, הן רואה אני בך, שמומחה אתה לענינים אלו, צנא מלא ספרא. ולכן אשאל ממך שאלה אחת קטנה. הלא תסלח לי. הנה איבסן זה ודאי חכם הוא, חכם גדול. ודאי. אולם אל־נא תלעג לי. שאלה אחת לי אליך: איבסן זה מי הוא?... כלומר: מי הוא? — סוחר הוא? – ובן איזו אומה? – ובן איזו מדינה? – והעיקר: אדם גדול הוא איבסן זה?

ובשעה זו עצמה, שאָשר ונתן טפלו בסרח העודף של חנקין, ישבה חנקין מרוחקת קצת משליט ונפשה היתה מפרפרת בה כצפור פצועה. היא ראתה את עצמה כל־כך עלובה ודלה. למה שותק, אדם זה? – למה הוא יושב כל הערב ושותק? – ולמה הוא יפה כמלאך? למה? ולמה אין כולם מרקדים מסביב והוא באמצע? למה? ולמה הוא רע מעללים? למה הוא רע? ואכזר. קשה־לב. וכשהוא שותק, אין אויר לנשימה. אין. היא איננה. היא מצטמצמת. ולמה לא סר אליה אפילו פעם אחת אחרי אותו המאורע?... זה הוא עול. עול וגאוה וקשיות לב. כן, מר שליט – דברה לעצמה – גא ואכזר אתה. היום בערב הזמין את עצמו ללכת, כפי שסח אָשר, ולא הלך. ודאי נתעכב בדרך. ולמה לא סח לה על־דבר הליכתו? למה? עול כזה! אדם שותק ימים רבים אחרי אותו ה„מאורע״. היא החליטה בדעתה לקום ולהשמיע באזניו דברי קנתור. הוא מתעלל בה, בנשמה... היא קמה והזיזה את כסאה אל כסאו, הציצה לתוך עיניו ואמרה:

— ילדי, בארץ־ישראל! בית קטן ולבן!... כך?...

שליט העמיד עליה פנים תמהים, כאדם שאינו מבין מה חברו סח. וחנקין חכתה לתשובתו.

ברגע זה נשמע קולו של נתן שנגש פתאום אליהם. הוא שאל:

– על שום מה פניה של הגברת מלכה · בת אברהם זועפים היום מיומים? –

– כנגד זה פניו של אדוני מצהיבים היום יותר מדי! – השיבה חנקין מתוך כעס כבוש על נתן זה, שהיה בשעה זו אורח לא קרוא.

— באמת? – אמר נתן ומחא כפיו משמחה – אני שמח מאד.

— שמח? – על מה? — שאלה חנקין בכעס.

„הלואי שיתרחק מיד ואשמע את תשובתו של שליט״ – הרהרה חנקין בלב דופק.

— אני שמח על שאני שמח – ענה – וכי לא כך, אָשר? שאל נתן את אָשר, שנגש בשעה זו אליהם.

– במה אנשים מסיחים? — שאל אָשר.

– במה אנשים מסיחים? – שאל גם דרבקין, שנגש בשעה זו אל החבורה אף הוא. ואָשר הסביר:

– נתן אומר, שהוא שמח על שהוא שמח.

— כלומר, הוא שמח על שהוא שמח ומשמח גם אחרים – הוסיף דרבקין משלו וצחק בקול רם מתענוג – השמעת, מרת פייגין?

– את השמעת? – אמרה פייגין, שנגשה גם כן עם שמעון אל הכנופיה ובאזני שמעון לחשה:

— נברח!

– נברח? — שאל שמעון נבהל.

– כן. מפניהם...

— מפני מי?

– מפני כולם – ענתה והורתה באצבע על המסובים – הם משעממים אותי. אל המרחב... אני שואפת אל המרחב, שמעון. אני נחנקת פה.

– לא טוב פה, לא טוב?... – אמר שמעון בקול ילד תמים.

— ואולם אתה, שמעון, הלא תבין אותי! – אמרה פייגין ועיניה היו כחולמות — התבין?...

שמעון הניע בראשו כמסכים והציץ בה ברחמים.

פייגין לחצה את ידו ואמרה:

– אתה מבין אותי קצת, שמעון. כמדומני, אתה היחיד. ואולי גם שיינר. אדם נפלא הוא שיינר זה. אף הוא בעל געגועים. משתוקקת אני לראותו. דבר נחוץ לי אליו.

היא רמזה לנתן באצבעה. נתן נגש והיא אמרה:

— אולי ידוע לך מקום דירתו של שיינר? – דבר נחוץ לי אליו.

— של המבקר שיינר? ודאי. אָה? – לא.

– אם כן לך לך! – אמרה פייגין.

– אינני! – ענה נתן ונרתע לאחוריו בבהלה. הוא נטפל בדרך הליכתו לדרבקין וחזר לחקור אותו לטיבו של איבסן.

אשר משך את חנקין בידה אל הצד ושאל אותה:

– גברתי חנקין! בחור זה מהו בעיניך?
– איזה? –
– אותו, המשוחח עם ה... הציוני...
– מי הוא הציוני?...
– המורה העברי.
– נתן? –
– כן. ומה שמו של השני? —
– דרבקין.
– כן, דרבקין. מהו בעיניך?
– אני רואה אותו בפעם הראשונה.
– כנראה, חכם גדול הוא.
– חכם?... שאלה חנקין בתמהון.
– בלשון סגי נהור – השיב אשר.

בשעה זו העתיק דרבקין את כסאו לכסאו של שליט, הסתכל לתוך עיניו באהבה ואמר:

– בעל חן אתה, חביבי.

– קומפלימנט?... שאל שליט, כדי להפקיע את עצמו מן הצחוק האוילי, שהצהיר על פניו אחרי החנופה הזאת.

– אח, שליט! — נרתע דרבקין וגנח, כאדם שפגעו בכבודו של דבר הקדוש לו, ותפס לשליט בידו, כמבקש לעצור בעד זה, שלא יוסיף, הלילה, להכשל בלשונו — שליט, למה עלבת אותי? — אמר דרבקין אחרי שתיקה קלה מתוך קורבה נפשית — למה? עדיין לא עמדת על טיבי. ולפיכך אתה פוגע בכבודי.

– לא כונתי כלל לעלוב אותך – הצטדק שליט.

– לא כונת. ודאי לא כונת. שוגג אתה. לפי ששליט אתה, לכן שוגג אתה, ולפיכך אני סולח לך. לאחר לא הייתי סולח, ורק לשליט אני סולח.

השם, שנשנה כמה וכמה פעמים על־ידי דרבקין, עורר גועל בלבו של שליט, ומכל מקום החניף לו במקצת. טפש הוא קצת – הרהר שליט ברגע זה – ואולי לא טפש, כי־אם טבעו כך הוא. שונים בני־האדם באופים ובנוסח דבריהם. אולי תמים הוא קצת יותר מדי. ודאי. תמימות היא זו.

דרבקין הגיש את כסאו סמוך לכסאו של שליט, לחץ את ידו ודבר בתחנונים:

– האם לא תעלבני יותר? אמור: לא! –
– לא.

– אם כך הוא, כי עתה טוב לי, ושמח אני, אין לי עליך כלום. לא כלום, חביבי שליט. ואם יש עליך בלבי דבר, ואם חושב לבי עליך דבר – ודאי לא רעות הוא חושב עליך, שליט. לא. בהן־צדקי. ימים יגידו. הלא אתה מאמין לי. והן בשל זה אני אוהב אותך, לפי שמאמין אני באדם. ודאי אחרים יתנו אותך לסקפטיקן. קצרי ראות הם. אלא שדבר אחד אתה הסר, כמדומני.

ומהו הדבר? היודע אתה מה? גאות אין לך, כמדומני. שאם לא כך, מה לך ביניהם, בין אלו, אלו... מה? — הנה הבחור הגבוה הזה עם הפורטפיל. האם הוא יוצא ונכנס לביתך? – קרא דרבקין בקובלנא, כאדם התובע את עלבונו של חברו על שבני־אדם שאינם מהוגנים מבקרים בביתו. — מי הוא? –

– הוא מנגן לפי דבריו.

דרבקין חזר והסתכל באשר, שעמד בשיחה עם פייגין, והעוה את פניו מתוך תעוב.

– צדקת! — אמר שליט, שהרגיש בהעוית פניו.

– הרגשת בתעובי? — התלהב דרבקין — הרגשת?... דבר זה משמחני. גם לי יש עין בדקנית. יש לי חוש. הנה, למשל, ריבה זו היא טהורת נפש היא. אמת, יופי אין לה. היא בעלת בשר יותר מדי. אבל חן ודאי שיש לה. עצבות נשקפת מעיניה. זהו החן. אולי זהו חנה. אולי...

– צדקת! – אמר שליט וחש בלבו ברגע זה חבה אל האדם הזה.

– וכנגד זו השניה – הוא רמז על פייגין – השניה, טפו, היא רעת לב. נחש. מכפיפתו של נחש. אני מתעב אותה. יש לי עין בדקנית. כשאני מציץ בפניה, לבי בי נגרש כים מזעם. מצער ומזעם. רק נתן הוא היחיד בין אנשי החברה. אף הוא קצת טפש. בזה אין ספק.

– ומה שלומך, נתן? – נגשה חנקין ושאלה את נתן, כדי לפיסו על שעלבתו תחלה.

נתן הצהיל את פניו באמת. כולו היה סליחה ומחילה. חנקין כמעט שבכתה משמחה.

– שלום לי, מלכה, וטוב לי.

חנקין לחצה את ידו ברחמי אחות ושאלה:

– ומה בדבר השעורים? —

– צצים ורבים כחול הים. אני מטופל בשעורים. הם יכניסו לי כששים רובל, ואולי שבעים. עד מאה בלי ספק. אביא את הצמחוני שלי ואשיבו בוו'. אביאו.

ומתוך הרחבת לב גחן ולחש לחנקין:

-- אולי ידוע לך, גברתי, במה, למשל, מתפרנס בחור כשליט? במה –

– במה? — איני יודעת הן הוא בן עשירים, וכי לא כך?

– אם איני טועה הוא רעב.

חנקין ספקה כפיה מצער. היא קראה מכאב לב:

– מה אתה סח? —

– ודאי. עלינו לטכס עצה! – קרא נתן מתוך השתתפות בצער.

– רבותי, הגיעה השעה. אנו יוצאים! – קראה פתאום פייגין.

נתן קפץ ממקומו. נטל את המעילים והלביש את כל המסובים זה אחר זה, תחלה את העלמות ואחר־כך את הגברים.

חנקין לחצה שעה מרובה את ידו של שליט ולחשה על אזנו מתוך התעוררות:

– אני מכירה לך תודה!

– תודה. בעד מה? – שאל שליט בתמהון.

חנקין השיבה מבולבלת:

– על שנתכוונת לבקר בחדרנו היום. הן נתכוונת? — אָשר הגיד לי את הדבר. סור נא לחדרנו. גם אני אסור לחדרך.

אולם שליט לא השיב כלום על דבריה. עינו דבקה בפייגין, שהיתה לבושה את מעילה ונכונה לעזוב את החדר. ברגע זה התחמק מחנקין עד כדי פסיעות אחדות ותפס בידו של נתן, שנזדמן לקראתו. כסירת הצלה היה לו נתן ברגע זה, והוא חתר להאבק על ידו עם הגלים הסוערים ולהבקיע לו דרך עד פייגין. הנה תצא פייגין את החדר ולא תדבר אתו מטוב ועד רע, כאשר עשתה כל הערב. ואחר־כך לא יעמוד בו רוח לעולם להסתכל בפניה ולברכה עוד בשלום באיזה זמן מן הזמנים. כל הימים ישנא אותה בגלל הערב הזה וישאף את דמה. לב קנא ונוקם ברא לו אלהים. קלון העטתה עליו במעמדם של כל המסובים הללו. אות קין על כל חייו יהיה הערב הזה. ולפיכך אחז בידו של נתן להיות לו למטה משען. את נתן נטל בידו כמטה נודדים לצאת עמו לחפש את תיקון חייו. לארכו ולרחבו של החדר טלטל את גופו ואת נתן טלטל עמו, כאדם שמחפש מרגלית שצנחה מידו, והוא מחפשה לאורה של חמה שוקעת לעיניו. ופתאום התעכב אצל פייגין, שהיתה עסוקה בדברים עם אָשר, תקע לה את כפו מתוך קריאה נלהבה של חדוה:

– שלום עליך, מרת פייגין החשובה, שלום, גברתי! –

פייגין נעצה בו עיני תמהון, עינים חולמות, והזיזה מיד עליהן את הפרוכת של המרה שחורה שלה להיות חוצצת ביניהם. אָשר הציץ בו מתוך לגלוג. בינתים נגש דרבקין ומשך את שליט בידו אל הצד ולחש לו:

– אח, מה קשה, מה קשה! אין אויר לנשימה. אני יוצא מדעתי!

ושליט עמד והוא כמו נתון בתוך עב ענן. ובתוך עב הענן הזה הבהבו פרצופים, הושטו ידים ופיות לחשו דברי שלום. הוא לא זז ממקומו. ואחר־כך, כשראה חדר ריק לפניו, צנח על המטה והיה מתגעגע על דרבקין. על הגעגועים הללו הכה אותו לבו. „הוא קלס אותך וקנה אותך בדברי חנופה".

לא, לא בשל זה! – קרא בקול – אלא לפי שקרא את זו, את הרשעה, בשמה הראוי לה.

פרק ג

אחרי שיצאו האורחים מן החדר, שכבו שמעון ושליט מתוך שתיקה על מטותיהם. גם שליט מנע את עצמו בערב זה מן הדבור. שואף היה להתיחד עם עצמו ועם הרהוריו. אלו היה יחידי בחדר הזה, היה רץ בו אנה ואנה מתוך שירות וזמירות והיה מהרהר לו את הרהוריו, היה משתטח על הרצפה ותומך את מצחו בקרקע ושולח את חכת מוחו לתוך הגלים השוטפים של העובדות, כי שטפו, שטפו המעשים לפניו כמים עזים. יש שהיו איתנים ושחורים והורשים

רעות, כחותרים להטביעו, ויש שהיו מזהירים ונוגהים זרמים חמים ומשיבי־נפש. ומתוך המים השוטפים היו מבצבצים ועולים פרצופים של בריות, פרצופים מטושטשים, בהירים, מזהירים, מכים גלים ומאימים. הוא היה נאבק עם הגלים, הותר, חותר. כנחש המים היה עולה עליו אשר ומאיים על ספינתו, ודרבקין היה לו שרטין ונתן העלה קצף על פני המים, וחנקין היתה מגדל אור צנוע ומיותר, ואחרי פייגין היה רודף, אחרי פייגין הבורחת ורומזת לו: רדפני! – פעמים היו ידיהם של נתן וחנקין משולבות ומאהילות עליו כאפריון, ופעמים היה עומד עם סירתו ונח על יד אהלו של דרבקין, שלחש לו על אזנו איזה דבר נעים לו. אלו היה יהידי בחדר הזה, היה יורד ויושב על הקרקע בקרן זוית כאבל ומניד על עצמו ראש. היה מניד ראש על האדם הרודף כשהוא מפנה עורף, רודף כבורח. כי הנה היתה דממה, דממה עזה, ומתוך הדממה עולה קול פטיפון. ואחר־כך היתה הערובת של ראשים וגופים, והוא היה נשא ביניהם. לבדד היה נשא. ולא היתה שם כנף פרושה לעוף, לעוף כחיה טורפת, כנשר אביר, ולא טס כמלאך זך כנפים. הוי, רבקה, רבקה, רועה־צאן, כמעולפת בצעיף, הנשקפת לי מתוך קדמות ימות הדורות! רק את מלכת דמיונותי! והנה בתאום זאת, אשר היתה פוסעת על ידי בינות הכתלים האלה, והיא זרה ורחוקה ונתעבה, נתעבה היא ונתעבות הברותיה, כל אלה העוברות ושבות בחוצות ובשוקים ומטייפות וקוראות לתענוגים, לנצחון בן־רגע, לחשוף כהרף עין ולבהיל, כי עיקר העיקרים כבר נחשף ונתנבל על־ידי מלאכת ההיטים החרוצים התופרים שמלות ועל־ידי המשוררים בשירים והצרים צורות, שהוקיעו את האשה על הניר ועל הבד והטבוה מתוך האבן והציגוה ערומה וגלויה ומגועלת – פייגין, פייגין, את המלכה, את הנחש, נחשי!

ואחר־כך, כשעיניו של שמעון כבר היו סגורות ומסוגרות על ידי שנה, ישב שליט על הקרקע בקרן זוית והרהר את הרהוריו ביישוב הדעת. הוא הביא בחשבון את המאורעות. הגיש לעיניו בדממת הבדידות את כל פרצוף ופרצוף אשר ראה היום בין החברה: נתן, חנקין, דרבקין, אשר וכל הנותרים. על פרטי הערב לא התעכב. דחה מרגע לרגע את הטפול בהם. אחר־כך... אחר־כך... מתוך עיניה של חנקין נשקף דבר־מה: נשקפה מרה שחורה. יפה אמר דרבקין: זו היא הנה. יופי נשכח נשקף מתוך עיניה, יופי עלוב. והנה פייגין... אולם הוא דחה את הטפול בה. אחר־כך... אחר־כך... לפי שעה השהה את מחשבותיו אצל סוניה, זו שישבה על ידו...

ואחר־כך עלה על ערשו לא בגאות מלך, שכל העולם אינו אלא הדום למטתו, ולא בצדקת הבוש בבית־האסורים, המושל הנכתר השופך את ממשלתו מחדר כלאו על העולם כולו, כי־אם כמנודה, שאין לו חלק ונחלה. הוא היה שפל מאד בעיני עצמו ולא העיז להשכין באהלו את דיוקנה של פייגין. מחר... מחר... הוא כבש את פניו בכר, התכרבל בשמיכה ונתנמנם.

וכשנעור, לא ידע אם נתנמנם רק רגע או כבר עבר עליו הלילה. ותוך כדי יקיצה חש כויה בלב. מה אירע לו? – הן ברור הוא, שנפשה נקעה ממנו. לא לכבודו סרה היום אל הדרם. כי יעביר־נא בזכרונו את כל פרטי הערב

ההוא. דרבקין - בחור ששמו דרבקין. לא כלום. כן, כך היה שלשול המאורעות. דרבקין סר אל חדרו. דרש לשמו. ושתיהן רק נלוו אליו. חנקין היתה ודאי הראשונה, שעוררה אותם לבוא. פייגין באה לראות את שמעון. באה פייגין לבקש את שמעון. הלך דרבקין לבקש את המכר, שנזדמן לו אצל תלי הטיט. השתמשה מרת פייגין במאורע זה והלכה לבקש את שמעון. השתמשה מרת חנקין גם היא והלכה לבקש... ואלה הם פרטיו של הערב! ואולם היא לא דברה עמי מטוב ועד רע. היא התלחשה כל הערב עם שמעון. אבל אלו נכנסתי עמה בדברים, היתה מושכת אותי אחריה והיינו יוצאים מן החצר ומן הכרך והיינו מסתתרים בתוך היערות יובל אחד של שנים. הנה היא מתהלכת בתוך החדר. בדרך הליכתה אני מעכב אותה, חוסם בפניה את הדרך ברגלי או מתוך תנועת יד – לא! זוהי תנועה המונית – נטפל אליה בדרכה ופוסע על ידה מתוך דברי הלצה. חובק את האויר בידיו בשעת הליכתה ופוסע בנחת ובנימוס. הליכה זו היתה מעוררת אֶפֶקט. שטויות! — כמה היא השעה? ודאי החמישית. ואולי הראשונה. ירד־נא, ידליק־נא גפרור ויציץ בשעון. לא! על־ידי זה יפקיע את עצמו משנתו לגמרי. חנקין היתה הראשונה שעוררה אותם לבוא. כשתחזור ותסור אל חדרי, כשתחזור ותפסע פה תפושת הרהורים, יחסום בפניה את הדרך בתנועת יד של נחת, בנימוס, בנימוס. הוא שלשל את ידו אל מתחת השמיכה ונפנף בה באויר, כמאמן אותה לדבר. כך. כך. ובשעת מעשה יציץ לתוך עיניה. הצננה זו, שמוטרת את הנשמה. ומה בעצם קרה אמש? ולמה לא צרח אמש בקול רם? למה לא הניח את ידו על שכמו של דרבקין ולא צחק בקול רם? — ועל שום מה דוקא על שכמו של דרבקין? - שכמו של דרבקין עשוי לכך, שיניחו עליו יד מתוך חביטה של חבה ויציצו לתוך עיניו ויצחקו בקול רם. הוי, אילמלי רק יכול היה להתנמנם! טוב היה אלו התנמנם מיד. כבר השע בוראיו, בצדיו. שליט נסה לשכב אפרקדן, ונבנין לפניו פתאום פרצופו של הנער בעל השערות של פשתן. אופן דבורו של הלז. עזות. עזות! – עם עימקין, למשל, לא היה מעין לדבר בנוסח כזה, לפי שמראה פניו של זה מעורר כבוד. תמוה הדבר: יש בני־אדם שתוכם ריק, ואולם עמידתם חשובה, וכל הרואה אותם, נזהר בכבודם. ואמנם עיקר האדם הלא הוא הכבוד; זהו תכנו של האדם. ומכיון שהללו מעוררים באחרים רגש של כבוד, הרי הם ממלאים בזה את תפקידו של האדם. וכנגדם אלו, שהם סער וחכמה, אהבה ומרד, ומכל מקום הם נחשבים בעיני הבריות כבני־אדם במרכאות כפולות וכעין מאמר המוסגר. בני־אדם במרכאות כפולות! אולי הם השאור. ואולם גם השאור הוא נלעג ומעורר זלזול. ואולי הם היין. ואולם אחרים מתנהגים עמהם כמו עם היין החדש, שאינו ראוי עדיין לעלות על השלחן, והוא רק עתיד להיות חשוב ומשמח. בני־אדם אלו יש להם גם סימניהם החיצונים. תמיד פניהם צעירים מלפי שנותיהם. עד למעלה מעשרים שנה אינם זוכים לחתימת זקן. תמיד הם נחשבים על כת ה„עתידים" ו„המבטיחים", והם נושאים חן בעיניהן של נשים מסורבלות בשר, שכבר הגיעו לשנות עמידה. עם דמעותיהם אין בני־האדם מתחשבים, וסברותיהם נשמעות ואינן מתקבלות, לפי שהאנשים האלה מוחזקים

לכתחלה לנושאיהם של „פרדוכסים". בני־האדם הללו חיים על־פי רוב חיי כעס, לפי שחייהם מזיקים לאור נפשם ולתורה שבאו להטיף לעולם. האנשים הללו חיים בעולם לבטלה. הם גופם „פרדוכס" חי ומתהלך.

לפני עיני רוחו נצנצו פתאום פניו הוא בעצמו. וגועל נפש תקף אותו, איך זה לא התבייש בפני עצמו לטלטל עד היום בחלל העולם את הפרצוף הזה ולהֵרָאות בו לפייגין? – הוא מצייר לו לפני עיני רוחו את פרצופו, את המצח המשוקע, את עיניו הקטנות ומתרוצצות אנה ואנה, את רגליו המעוקמות ואת גופו, שנראה לו פתאום קטן ודל מאד! הוא ראה את עצמו כגוף זר ונזדעזע מפני הכיעור שבו וחש גועל בנפשו. הוא התכרבל יפה בשמיכתו, כמבקש להצניע בה את הגוף הזה ולשכב כך עד שיתנו לו גוף אחר. אחר־כך הוא קם, יורד, מתהלך הוגג, צוחק בקול רם, מתנהג בגדולה כאדם חשוב וסר לחדרה של פייגין. היא יוצאת לקראתו מאירה ומזהירה. מורה לו באצבעה על הכסא אשר על ידה. הוא יושב. הנח־נא את ידך כאן על חלקת הצואר החשופה שבין השערות ובין הבלוזה. שב־נא ושמע לקולי, לא את דברי תקשיב, כי־אם את קולי. את הרטט שבו ואת המשקל הפגום. כי הנה חפשתיך, ידיד לבבי, חפשתיך בעיר וביער, על פני גבעות ובעמקים. בכפר ובכרך חפשתיך, בתוך חדרו של שיינר ובתוך חדרו של שמעון ועל ספסל בית־הספר ובתוך האולם של ה„שפה והתרבות", על גבי סלעים והרים שבעירתי הייתי מטפסת ומהפשת אותך. אולם ידעתי, שכשאבוא לעיר זו ואסור אל החדר שבבית העשרים ושלשה ברחוב הברזל, ידעתי, אהובי, שאעיף שם את עיני ואחזה אותך יושב על הכסא אצל חביונת הדבש. שב, שב, אהובי, ותהי־נא יד זו מונחת על חלקת הצואר החשופה. כי הנה חבויה היא מפני עיניהם של כל שאר הבריות וחשופה היא רק לכבודך. אמש שאלתי לנתן וכוונתי אליך. ואתה אינך חכם, אינך, כי על כן לא נבא לך לבך את כל זאת. ולפיכך היית מתהלך זועף ונלעג ונרגז, כתלמיד בית־הספר בשעת קלקלתו. למה אינך קולע את מקלעת קווצותי? קלע, קלע. ואל־נא יהיו פניך זועפים כי אני עמך. אהבתי מתהלכת עמך. היא מרחפת אל ראשך. האשר על כן פניך זועפים? בשלי? – הבינותי, הבינותי, אח ויקיר. אתה עיף ודואג ושבע עלבונות. הנה הנער בעל השערות של פשתן. וכתב ידך, כתב נשמתך, גוילי חייך נפסלו, כי נבער לבם מדעת אשר אתה הוא הזוהר, אתה הוא אור שמשות. ואין עיניהם יכולות להציץ באורך הגדול. סופרי, חכמי ומשוררי! הן אתה הוא המשורר. כשאני מתהלכת בתוך החדר, הן שמך הוא ההד העולה מתוך פסיעותי. וכשאני תפושה בהרהורים מה היא היד המסותרה האורגת את מסכת דמיונותי אם לא אתה, החכם? וכך הן מחשבותי עליך: רבוני הגדול אתה. למה אתה מתהלך זועף? עיניך מבולבלות ואחוזות שנה. על־כן אין אתה מסתכל בי. ימים רבים שכבת על מטילי הברזל. אתה חש בגופך? — שכב ונוח. אני אלחש לך על אזנך...

עיני שליט התדבקו ונאחזו בשמורותיהן. חולשה גדולה חש בכל גופו. החולשה פעפעה בכל אבריו. מתוך לחש מתוק על אזנו התנמנם.

ואחר־כך עמד לפני ככר רחב ושומם. מדורת אש גדולה היתה דולקת שם והיא היה שרוי באופל. הוא פוסע לקראת הלהבה הבוערת, והיא מתחמקת ממנו. החושך אפפו. רגליו נצבות על צוקו של כף, מסביב לו תהום פתוחה וסערה על פני התהום. הוא מתחזק בחזק הסערה, החותרת להפילו, רגליו נאחזות בצוקו של הכף וגופו מרחף באויר. הוא חש, שנידון לעמוד ימים רבים בתוך הסערה על צוקו של הכף, ולבו בוכה בקרבו. הוא רואה את פניו, את עיניו, את גופו, והוא לוחש לגוף הזה: ברח מזה! ברח מזה! הרגלים מתמוטטות, חצי גופו נטוי, גל של דמים הציף את מוחו. האמנם יצנח לתוך התהום ותתפרקנה כל עצמותיו? — הוא מרגיש, כי לא יציל את גופו מנפול. פלצות אחזה אותו. הוא מתפלל על עצמו: אהיה־נא נתון כל ימי בתוך הסערה ולא אעקר משרשי ולא אצנח לתוך התהום! — ואולם בעוד שרגליו מתחזקות בקרקע הצוק, והנה גופו פורח באויר ונטוי אל התהום...

ברגע הזה נעור מתרדמתו. הוא שמח מאד על גופו, שלא נתפורר. אין זאת אפוא כי חלום הוא. אז התהפך על צדו השני, חזר והתנמנם.

ושוב הככר השומם לפניו. מתהלך הוא על פני הככר ושואל את נפשו: תמונה זו מה טיבה? – ותמונה בצורת אשה עטופה מטפחת שחורה וצוחקת כנגדו צחוק של הכנעה ועזות. אתה כאן? – שומע הוא קול ורואה כעין מקל שלוח כנגדו. הרואה אתה את הקב הזה? — מדבר אליו הקול. שב! הוא יושב על הספסל. נעלמה התמונה. מסביב לו יושבים אכרים ומעשנים מחורקה. הוא חש את הריח המחניק של המחורקה ומזדעזע. מבין הישנים על הרצפה מתעורר אחד ושולח אליו את רגלו המחותלת חתולי מטליות. הרהור חלף במוחו: עד אימתי אהיה יושב פה וממתין?... הן עלי לעמוד על צוקו של הכף. כשתגש פייגין תתפס את מקומי ביניהם, ואני אתחמק מכאן. לך, לך! — שומע הוא קול והד לו במרחקים. הוא מפנה את ראשו לצדדים. אין איש. ופתאום שבה והבריקה לפניו התמונה, והיא מנפנפת לו באצבע: גש, גש! — הוא עומד. היא בורחת. הוא רודף אחריה. היא עומדת והוא איננו משיגה. בכל כחו הוא רודף אחריה, עד שמשיגה על יד באר מים. היא רומזת לו בעינה ובתנועות־ידים: רד, לכאן! הוא משיב: אני אוהב את סוניה. קומתה של התמונה מזדקפת. היא מנפנפת לו בקב שבידה. רעיון מנצנץ במוחו: רמיתיה. לא את סוניה אני אוהב, כי אם את פייגין. את פייגין וחנקין. הוא רודף אחריה, מדביקה ולוחש לה על אזנה: את פייגין. הוא מורה לה באצבע על פייגין, המוטלת על הרצפה אצל האכרים ומתלחשת עמהם. אחר־כך הוא עובר על פניה חרש ומתחמק ממנה. פסח! – קוראה פייגין ומשיבה עשן מן הפפירוסה שבפיה, אבי שלחני אליך! – קוראה פייגין, והוא בורח. הוא רץ, רץ, מחבק את פייגין בזרועותיו ונתקל באבן. אצל האבן ישבה אחותו ובכתה בכי תמרורים על אביו שמת. אחותי, למה עיניך נוזלות דמעות? — שואל הוא וסופג בשפתיו את דמעותיה. – הן אבינו מת ואתה אינך בוכה! – משיבה אחותו בבכי תמרורים. שב, שב, אחי, על־ידי ונבך! – האם היום מת אבינו או תמול או שלשום? – שואל הוא את אחותו בתמהון – הלא עוד ילדים

קטנים היינו, כשאב־בי היה מוטל על הקרקע ונרות דולקים למראשותיו. ילדים קטנים היינו אז ובכינו הרבה. – אולם ה י א הנה מתפלשת פה בעפר – אמרה פתאום אחותו בקול שובר לב והורתה באצבע על האם המתפלשת לפניהם בעפר! – הוא כורע על ברכיו לרגלי האם, המוטלת בתוך השלג. הוא מרים אותה מעל הארץ ומשפשף את ידיה הקופאות. יד אחת הוא משפשף והיד השניה נתונה בתוך ידה של פייגין. משכה אותה פייגין בידה ולהשה לו על אזנו: קום לך! ברח, ברח! רדוף אחרי, או אחוז בידי! – הוא נרתע לאחוריו ועוקר את ידו מתוך ידה. פייגין נעלמת והוא רודף אחריה עם דמדומי השחר המפצילים לעיניו. הדרך ארוכה וגלי מים רבים שואגים באזניו.

כשנעור משנתו, היה גופו מכוסה בזעה קרה. עלה בזכרונו בית אמו: – הנה השמיע השעון את השעה השניה בלילה. בשעה זו הבית מלא אכרים שכורים, הקנקנים ריקים והכוסות חצין יין. האכרים מסובים אל השלחן, על החלונות ועל המטה שבחדר האוכל. אחותו יושבת ביניהם מנמנמת ונעורה בכל רגע שמגיה אליה קשקיש כוסו של אחד המבוסמים. יכנס הרוח באבי אבי אבי... הנה זה שד־יהודית ארורה. יינך מהול במים, יכנס הרוח באבי אבי... אָ, צֶע-מַאָשקע. הלא אני אדם ישר, ישר, ישר. יד ירדה על השלחן בסטירה כבדה והכוסות מצלצלות. אדם ישר אני או לא, מַאָי סימיון? – למה אתה מחריש, כלב? – נשיקה, נשיקה – יכנס הרוח באבי אבי – נשקני, מַאָי סימיון — שני האכרים המבוסמים מצייצים בשפתיהם מתוך נשיקה כפולה וממושכת, וגם פיה של טרוחימה באמצע, כשעיניה נוזלות דמעות וידה מצליבה על לבה. אָ, צֶע טשעלָאוֶיק! הנה זה אדם טוב. סימיון, מַאָי סימיון. אני, מה אָני? – לא כלב, סימיון. הבה את ידך. הבה, הבה. הלא אתה אחי, אחי, שתה, עד גמירא שתה. טריחומה, שתי – כך, כך. הלא אני כלב ואַת כלבתא. לא, טרוחימית, אַת אשה בת־טובים. ציילנית וצלבנית, מַאָי טרוחימה. בחיי איתתא שלי – בחייו של הכומר. ושוב ירדה יד כבדה על השלחן ברעש. היא מתנפל על צואריה של טרוחימה ולוחש לה על אזנה: אַת מתפללה? וזכרים את אוהבת? – אחר־כך הוא צועק בקול - הלא אני אדם ישר. כלב ישר. ובשעה זו עולה קולה של אמו הישנה בהדר השני והיא שואלת מתוך נמנום: הערלים עודם יושבים?... ואסתרקה הקטנה הישנה עם הסבתא, עד שאמו שוכבת ומשכיבתה במטתה, נעורה גם היא, והיא מתיבחת. האם מנענעת אותה ושרה לה שיר, אף האחות שרה לה שיר מתוך חדר־השכורים עם הצוחה העליזה והמיפקרת של האכרים. „יישני, אסתרקה – קוראת האחות בקול – מהר יבוא הדוד פסח ויביא לך מעיל חדש. הלא אַת אוהבת את פסח. יישני־נא. – הוי, יישני־נא. אסתרקה הקטנה, יישני נא. מהר יבוא הדוד פסח ולא יביא לך מעיל ולא בובה ולא עריסה, שנגוז"ה ממך תיכף ליציאתך לאויר העולם, כי אם כתבי ידיו, שנפסלו במערכת העתונים, יביא לך, ישב על ידך ויקריא לפניך. יישני, יישני, אסתרקה הקטנה, ותהא שנתך מתוקה!"

שליט ירד מעל המטה, ישב על אדן החלון, הדביק את מצחו בזגוגיות הקרות של החלון. הוא הקשיח את לבו מבית־האב, מאסתרקה הקטנה. הוא

שלח את אנית דמיונותיו על פני המים העזים, ופייגין היתה קברניטה של האניה. יושב הוא על יד פייגין ונוגע בידו בבוהן ידה הקטנה. במרכבת הטרם הוא יושב על ידה או בתוך החורשה, הוא סומך את מצחו על זגוגיות החלון ומכוין את המקום בראשו ששם קולחים, כנראה, ההרהורים בבית־האם. הוא עוקרם מלבו. ואולם ראשו מתחיל לכאוב עליו. העינים מתדבקות. והוא נים ולא נים.

ושוב נגלית לעיניו התמונה בעלת הקבים. התמונה מטלטלת בקושי את גופה בין הקבים. קופה של צדקה בידה, והיא מחייכת. שוטר זועף בעל שפם ארוך מגרשה. הבי לי, אם, את הקופה – אומר הוא לה – אני אטלטלנה תחתך. היא מחייכת חיוך מטומטם וידה פשוטה. למה אַת מחייכת, אשה? – קורא הוא בכעס – הן את המטבעות אתן לך. חיוכה אינו פוסק. הוא פושט את ידו ומחפש את המטבע, שהיתה מוטלת לפניו. הבחין בשתי מטבעות. אחריהן באה השלישית, הרביעית, וכך עד אין סוף. תמה מאד על המטבעות הרבות. והיד פשוטה כנגדו. הוא שלח את ידו, נטל את המטבע, בקש להרים את ידו ולא יכול. בקש לחזור ולהרימה ולא יכול. היד איננה זזה. האם מחייכת כנגדו, רומזת אליו בקב אחד ומזמינה אותו ללכת אחריה. הוא קם, רודף אחריה והיא בורחת. הוא רץ, רגליו מתמוטטות. הוא מבקש את המטבעות ואינו מוצאן. נתקל באבן. נופל, נעור ורואה, שכל זה אינו אלא חלום. אלא תוך כדי יקיצה עיניו דבקות שוב. תרדמה עמוקה נופלת עליו. והוזרים ונשנים כמעט דברי ההלום. אלא שעכשיו הנקין עומדת לקראתו, מרימה אליו את פסת רגלה הערומה: נשוק אותה! – גוזרת היא עליו. הוא נושק אותה. מתוך כך הוא בוכה ונעשה הדום לרגליה של סוניה, שמתלחשת עם אחותו, ושתיהן מצחקות בקול. הוא כועס על אחותו על שצוחקת בצחוק פרוץ. מציץ בפניה ונגלה לפניו פרצופה של פייגין...

הוא נעור וכל גופו מזדעזע. בשעה זו כבר הכסיפו פני החלונות. בדמדומי האויר ראה את שמעון, שיושב כנגדו במטתו עטוף בשמיכתו הלבנה ומשמיע מרגע לרגע גניחות עמוקות.

שליט ירד מעל אדן החלון, ישב גם כן על המטה, התעטף בשמיכה מפני הקור ושאל:

– שמעון, למה אתה גונח?

– על מה אין לי לגנוח, פסח? — היתה תשובתו הקצרה והברורה של שמעון.

בלהותיו של החלום אפפו את שליט והוא בקש חסות מפניהם.

– שמעון, הרשאי אני להדליק את העששית?

– דמדומי היום יקראו עליך תגר, פסח — השיב שמעון.

ואחר־כך נשתתקו שניהם.

– פסח! — קרא שמעון פתאום.

– מה, שמעון?

– כלום אינך ישן, פסח? –

– ישן אני. לא, לא ישן אני.

– לא ישן? – ולמה אתה שותק, בחור? –
– דבר, דבר, שמעון.
ושמעון שתק.
ואחרי שתיקה ממושכה חזר ואמר:
– פסח!
– מה, שמעון? – שאל שליט והוא נאבק עם בלהות החלום.
– היש לך אם, פסח?
– יש, שמעון.
– ואחות יש, פסח? –
– יש, שמעון.
שמעון השמיע קול פהוק וגרד בפדחתו.

ואחר־כך, כשכבר האיר השחר, היו עדיין שני הבחורים יושבים על מטותיהם זה כנגד זה מעוטפים בשמיכותיהם.

– שמעון! — אמר שליט, שבלהות החלום אפפוהו ולא חדלו.
– מה, פסח?

– לא כלום! — משיב שליט, כשהוא מרגיש בפניו המטומטמים והשלוים של שמעון. שמעון איננו תמה כלל על הקריאות הסתומות האלה, שיצאו מפי שליט. שמעון אינו תמה.

– שמעון! – קרא שליט שוב אחרי דממה ממושכה.
– מה, פסח?
– כך הוא, שמעון.
– מה כך, פסח?
– שמעון! מה יהיה עמנו, שמעון
– מה, פסח?

– מה יהיה עמנו, שמעון? מה יהיה עמנו, כשיאיר הבוקר וכשיערוב היום וכשיבוא הלילה והבוקר יחזור ויאור? – שמעון, מה יהיה עמנו?

שמעון מחריש. ואולם אחרי שתיקה קלה הוא משמיע קולות עכומים ממושכים, שיש בם, כנראה, לפי השערתו, מעין תשובה מספקת על כל השאלות האלה.

– טֶי, טֶי, טֶי, טי אי, טי, טי, אי, אֱיי, אֱיי –
ואחרי הפסקה קלה שואל שמעון:
– ובדבר הקומקום, פסח?
– מה?...
– מה דעתך בדבר הקומקום?
– קומקום?...
– הלהציגו על־המכונה, פסח?
– ודאי.
– אתה אומר ודאי, ולכן ודאי, פסח.
– ודאי, שמעון.

– ולהתלבש, פסח? — שואל שמעון, כאדם שחוכך בדבר ומחכה לגזרתו של חברו.

– להתלבש, שמעון.

– כדאי הדבר?

– כדאי.

– ומיד?

– מיד.

– אכן צדקת, פסח.

– אם כן אנו קמים — קורא שליט

– קמים?

– כן, קמים.

שליט ירד הראשון מעל המטה. שמעון מושיט לו את ידו ומסייע לו לרדת. אחר־כך נבקע האור אל תוך החדר ונשמעה קריאת תרנגולים. הקומקום רתח על גבי המכונה, וברור היה שהאכרים המבוסמים כבר עזבו את הבית הקטן, ומנוחת תרדמה שורה בשני החדרים. וגם שנתה של אסתרקה הקטנה מתוקה עליה. שליט חש קלות בנפשו. — אחר־כך ישבו שניהם, שמעון ושליט, למשתה הטה. שליט דפדף בספרו של רייכשטיין, שניתן במתנה מנתן לפייגין ונתגלגל אל בין הספרים שעל גבי הזוזטרא שבחדר זה. הוא עבר על מאמרו של הסופר הזה הכתוב בפקחות על־דבר מצבה של ספרות ישראל. מלגלג הוא על המקוננים, ולא כל שכן על שכורי הנצחון, המכריזים על תקופה זו ואומרים שהיא תקופת התחיה בישראל. ברגע זה האמין שליט, שיגיעו ימים ושתי הנשים שבעירת מולדתו תנחנה מעמלן.. תתרוממנה סוף סוף משפל מדרגתן... ומשוררים יקומו לעם, שיש להם באמת יתרון רוח. כי הדור הבא ילעג לגאונים כשניאורסון, למשוררים כשימקין ויבוז למבקרים כשיינר. והוא, הוא, פסח שליט, מה הוא ומה טיבו? – אדם, אדם מישראל, אדם סתם, לא משורר. ואולם אדם הוא, שבז למחללי הקודש, אף־על־פי שאינו חולק על החולין שבחיים. אדם, שחורש לו את תלמו ונוטע לו את כרמו ומארש לו את אשתו ושותה לו מכוסו ומסתכל לפעמים בחשאי לתוך כוסו של חברו, לפי שכוסו נפגמה קצת על־ידי אותו אחר או על־ידי חברו. והעיקר, שכוסו מוכנת לפניו, ועקרת ביתו צופיה את הליכות הבית הזה על ידו ומעבירה את כף ידה על שערות ראשו בלילות או בשבתם באולם האורחים, ובשאר ימות החיים הם תפלים זה לזה ונמאסים זה על זה, והיא מוכנה לשרתו, היא מציעה לו את מטתו וגומעת מכוסו ומנענעת את עריסת התינוק שלהם ושומרת על מפתחותיו ונרשמת בתעודתו ומדברת בלשון „אנחנו" ומורטת את הנוצות מן העוף השחוט לארוחת־הצהרים, כי זקוק הוא למרק של בשר עוף, לפי שכבר נצנצה בו מחלת הריאה והוא משתעל בלילות. אָח, כלום הוא בז לאושר מעט ועלוב זה, שיש בו הרבה מן הכשרות והרבה מן הגנבה ואונאת הדעת והרבה מן הקבוע והמוצק כחוק הגורל? – לא, לא. אינו בז. והוא אינו שונא לשום דבר ולשום איש. אדם סתם הוא, — אדם ישר. אינו חורש רעה לשום איש. וגם אהבה יש בלבו, אהבה לכל אדם. וגם לאותו

הבחור שמעון, הגימע מכוס התה ופניו מביעים תמימות. לפני שעה קלה הן גנח. למה גנח ולמה נאנח מר שמעון? על אם שנתאלמנה בעודה רכה והניחה בעירה נדחת, או על אחות, בתולה זקנה? — על הבל הבלים שבהויה או על פצע של אהבה שבלב? — הכן, שמעון? כן? — והוא מניח את ידו על שכמו של שמעון ואומר:

— בעיקר הדבר, שמעון. הענין, בכלל, אינו רע כל־כך.

— איזה ענין? — שאל שמעון בתמימות ונועץ בו עינים תמהות.

— כך — משיב שליט —: כל אותו הענין, כל הפנטומימה הזאת. הגע בעצמך, שמעון: אלמלי ישבת עכשו בתחנה נדחה של איזו מסלת ברזל. אתה עומד, למשל, בשעה השתים־עשרה בלילה, והרכבת, שאתה מחכה לה, תעבור דרך התחנה הזאת בשעה האחת־עשרה בבוקר, לא קודם. נמצא, שעליך לשבת אחת־עשרה שעות רצופות ולהמתין לרכבת מתוך תוחלת ממושכה, המכאיבה לב. והעיקר, שחבורות של אכרים מפיצות על סביבך. אינך בן להמונות. חלילה. אסור. אודם ריח המחורקה אינו כלל וכלל לאפך. הנה הם מתגוללים על הרצפה הכפיגה מי שופכין ומבזים את כבוד האדם, ואף אתה מתגולל ביניהם ובזוי בעיני עצמך. ושוטר בעל שפם ונידורבן מתנודד לפניך ומכריחך בכל רגע לכוין את הסרה של אחת הרגלים, שהיבלטה מבין השוכבים ומפריעה את ההרמוניה שבעולם. ובכן הגע בעצמך: אלו היה האדם נענש, תיכף ליציאתו לאויר העולם, לרדת לתחנה כעין זו ולחכות שם ימים רבים עשרים שנה, שלשים, ואפילו כל ימי חלדו, לרכבת, שתעבור שם קודם יציאת נשמתו ותובילהו אל קברו — כלום היה האדם משתמט מכל הענין הזה, מכל הפנטומימה הזאת?... כלום לא היה מקבל על עצמו באהבה את ענשו, ובלבד שתהא נפשו משורשה עם גזע החיים, ובלבד שיהא נושם אל תוכו אויר עולם — אה?.. עכשו, כשאתה מסב לך בחדר מואר וחם, על אדן החלון או על המטה, ומכורבל בשמיכתך ואצלך מסב בחור כשמעון ומפהק, והמכונה הומה, והמים רותחים ואתה לוגם כוס תה אחר כוס תה, כלום יעיז מי שהוא להתאונן! — ואחר־כך והנה האיר הבוקר, ואתה עוזב את הדרך ונודד ברחובות, ואפילו אם בלא מגמה, כי הן אתה מגמה, ואין אחרת מבלעדיך — והחשיך היום והאיר שוב השחר ושוב החשיך היום — ומה בכך?

כך היה שליט מטיף לשמעון ולעצמו פרק תנחומים. ואולם שמעון כבר היה באותה שעה לבוש את מעילו העליון, כי השעון כבר השמיע את השעה השמינית.

— שלום, פסח! — אמר שמעון ויצא מן החדר, כשהוא עומד עדיין באמצע דבורו. שליט הסתכל אחריו נעלב קצת, וכבר התחיל לחכות אל השעה השמינית בערב, שעת חזירתו של שמעון.

פרק ד

אחרי שיצא שמעון, עמד שליט רגעים במסדרון ולא נע ולא זע. מן המטבח הגיע קול זמרה של השפחה. הקול היה הרישי, והזמרה היתה כעין יבבה.

חמיה של בני רוסיה הקטנה. הקול העלה לנגד עיני רוחו זכרון אבים על נחל מים. שליט החליט לפתוח את דלת המטבח, לסור שמה ולשבת לרגלי השפחה, אולם בגדיו לא היו מקבילים אל הזמרה ואל המזמרת, הוא לא היה מלובש בטעם רוסיה הקטנה כמו ה„דיד", ואלו היה בא והיה סח לה כי הוא הוא שבטשנקו, הכנור והתנים של אדמת רוסיה הקטנה, הן לא היו דבריו מתקבלים על לבה. הוא חזר אל חדרו, השתטח על המטה, וכמו תרדמה באה עליו. היה חוזה חלומות וגלוי עינים. צנוע היה מוטל בין האבים, ובת הנסיך היתה מתהלכת בין שדרות הגן ולבה דופק בה. היא חפשה אותי בין השדרות. ואולם הוא התגלגל במורד אל תוך הנחל. מי הנחל היו עזים בראשונה, ואולם כרגע שקטו. כברבור היה שט על פניהם. המים היו מזהירים ושפכו זוהר על גופו. כולו היה קרנים. ואחר־כך עלה ויתעופף. הוא מתנשא וחוצה את גלי האויר. עד שמגיע אל כף גבוה. על הכף יושבת הגברת אייזמן והיא עטופה צעיף שחור כאלמנה צעירה. – פה אני יושבת ומחכה לך שנים רבות! – לוחשת היא לו. ומיד, כמו על ידי קסמים, צנחו מעליה בגדי אלמנותה, והיא נגלתה לעיניו עטופה בגדי ארגמן וזוהר. הלא אני השפחה – לוחשת היא לו – אשר שרתי באזניך משירי רוסיה הקטנה — ואני הגברת ברגמן המטורפת. בצורות רבות ושונות כבר נגליתי אליך. גליתי אחריך לכל מקום שהיית גולה, וגם בצורה זו איני נגלית אליך אלא לשעה... כי מנודה אני ממך לימים רבים. וגם הרגעים האלה גנובים הם לנו. ואתה השמר לנפשך והזהר מקרוא אותי בשמי, כי אורבים לנו. חתום־נא את דמות דיוקני בקרב לבך, כי עוד נגלה איש לאחיו על פני כפים ובבקעות, בין אבי הנחל ובמרתף של בית חומה אשר בכרך. ואולם הזהר והזהר, כי אני לך סוד, אני לך קסם ופלא. אם תעיף עינך בי – אינני. – במשק כנפים צללה פתאום במי הנחל.

שליט נעור לקול זמרה רם, אשר התגלגל על פני כל החדרים. ירד בחרדה, יצא לתוך המסדרון וראה את דלת אולם האורחים פתוחה. באולם האורחים לא היה איש. השפחה עוד במטבח. שליט עבר את כל החדרים ולא ראה איש. אין זאת כי אם יצאו כל אנשי הבית. הוא סר אל המטבח, עשה את עצמו כמחפש דבר. נגלה לו פרצופה המחוטט של השפחה, וירק לפניה ויצא מן המטבח. ושוב עבר את אולם האורחים, לרגעים התעכב אצל אחד האלבומים, פתח אותו, הסתכל בתמונות ובכתבות שעליהן. הוציא את המכתבים מתוך המעטפות וקרא אותם, אף־על־פי שלבו היה מקניטו על המעשה הזר הזה. הרגיש בגליון „ההשקפה" של היום. פסח על המאמר הראשי ה„אני הלאומי" של פישר ועל האנקיטה של אותו הסופר בדבר ה„שמד", אשר פנה בה לצעירי ישראל. הוא קרא את הטלגרמה בדבר המלך האלבני, שברח, ובדבר פגישתם של שני מלכים, הרוסי והאשכנזי, שאכלו את סעודת הבוקר באניה. עבר כמרפרף על המודעה בדבר הנשף הספרותי העומד להיות ערוך באולמה של חברת „השפה והתרבות". בנשף הזה ירצה המבקר שיינר על־דבר הסופר שניאורסון, והסופר שניאורסון יקריא פרק אחד של „בעולמות העליונים". אחר־כך נזדמנה לעינו הידיעה בדבר מטיפי השלום העולמי הקוראים לקונגרס עולמי. ובבית החרושת של פ' הכריזו על השביתה, אלה הם הענינים החשובים, שהביא

לו גליון הבוקר היום. וכנגד זה לא הודיעו כלום, למשל, על שני בני־אדם, שנדדה שנתם בלילה הזה ואחד מהם ישב על המטה מעוטף בשמיכתו וגנח. ולא הודיעו כלום, למשל, בדבר נתן, שכבר השיג לפי דבריו, שעור שלישי. והוא עתיד להרויח ממון קורח. פרנק קורא לאספה כללית של החברים של חברת „השפה והתרבות". שביתה בבית־חרושת וקונגרס של מטיפי השלום. הקיסר ווילהלם נשא נאום על הפרוגרס. פישר מטיף על האני הלאומי. הלאום הוא לפי דבריו של מר פישר, קבוצה של יחידים. ואין בכלל, כידוע, אלא מה שבפרט. כל יחיד, למשל, עובד לטובת גופו ומעשיר ממילא את הלאום, כך כל אומה עיבדת וטורחת לטובתה ומעשירה ממילא את האנושיות. אולם העיקר, שמאמר זה אינו אלא פרק אחד משורה שלמה של מאמרים, שעתיד הסופר הנכבד מר פישר לפרסם ב„השקפה" וכולם יטפלו בתיקון האומה. הה! אתם כולכם הכואבים על שבר האנושיות, על שבר הכלל והפרט, על שבר הפועלים בבית החרושת של פ' ועל שבר האומה, שהדרת השיבה וצרעת השיבה חופפת עליה – אתם כולכם אל־נא תבכו ואל־נא תשימו את הדברים אל לבכם. קראו, קראו את דבריו של הסופר הנכבד מר פישר מעל עמודי ה„השקפה": קראו, קראו את הדברים היוצאים מן הלב של מושל כביר השופך את ממשלתו ואת נדבת לבו על אירופה. וחוץ מזה הן נשא אחד הלורדים האנגלים נאום חריף ומזהיר בפרלמנט, ובודאי תצמח טובה גדולה לכל האנושיות. אַל התיאש. רעי משה ריין, אל התיאש. עם ענני שמיא בא הפרוגרס, בוא וראה, כמה מרובים דורשי טובתה של האנושיות, כי הלא אין בכלל אלא מה שבפרט, כידוע, והיא, האנושיות, הן הולכת ומשתכללת, והן קרוב קץ החזון, קרוב, קרוב. אל התיאש, רע. ואולי יגיעו ימים ויבואי אנשי־רוח נלהבים וגבורים למות ויעמדו בשורות לארכם של רחובות הכרכים ויניחו את ראשיהם בין המסלות של מרכבות הטרם בשעת מרוצתן. עד כאן חללתם את צלם האדם. עד כאן! — ואולי יגאלו אלה לבסוף את האנושיות מבעלי טובתה ומדורשי שלומה. אולי! — כי נתנוול האדם, רעי, משה ריין. ריח של מחורקה מסביב. ועל־זכרונו עלה המשל בדבר התחנה של מסלה נדחה. תקפתו תשוקה לסיח לפייגין את המשל הזה. אלו נזדמנה לקראתו, היה סח לה את המשל: כלפי מה היה סח לה את הדברים האלה? כלפי הריחות הרעים הנודפים מכל בני הסביבה. פייגין, בודדים אנו שנינו. אני ואת. יפים היינו כשהיינו שנינו ביחידות. הבי לי את ידך. למד תתנכרי אלי? – למה? – הן ירדתי לתוך הנחל וטבלתי בו. אל תראיני, שאני נתון ביניהם בטל ומדולדל ומכוער הדמות. אלו רק היו שופכים מסביב חבית של בשמים ואפרסקון, כך היה סח לה, אלו היו נוסעים שניהם, למשל, במרכבת הטרם או אלו נזדמנו שניהם בתוך חורשה, הוא והיא יחידים. שעה מרובה היה שותק. אחר־כך היה לוחש לה פתאום:

– חבית של בשמים, גברתי פייגין! –

– מה? – שואלת פייגין ונועצת בו עינים תמהות.

— ריח רע מסביב. רע, גברתי הנכבדה, רע. חבית של בשמים.

– מה? – שואלת היא באותה התמיהה – כלפי מה אתה מתכוין?...

– אני מתכוין, גברתי, אני מתכוין... אכן נתנוול האדם. סר מעליו צלם

אלהים. אני מתבייש, גברתי. אני מתבייש לחיות בעולם זה. רואה אתה אדם חי עובר בחוץ, סימן שמנוול הוא. חי הוא – מנוול הוא. שאם לא כן, היה צולל במים רבים, היה מנפץ את ראשו אל הסלע, היה יוצא מדעתו. חיה רעה הוא האדם, חיה טורפת. חית השדה הוא הגבר. והוא צד ציד. והאשה היא נחש, גברתי פייגין, נחש. הוא טורף, והיא נושכת. כשאחזור לשם ואבוא לפני בית־דין של מעלה, אתבע ממנו דין וחשבון על מעשי בריותיו ואקבול עליו על שהורידני לכאן. אבד, אבד האדם. כל מימי הנחלים והימים לא יטהרו אותו. אפילו המשיח שלו מצורע הוא. הנה את, למשל, את, גברתי הנכבדה, אני לא אגע בך אפילו באצבעי הקטנה, כי טמאה אַתְּ. חסרה אַתְּ את חוש הבירור. אין בך כשרון הבירור. הכל שוים בעיניך. כל בחור. ואני אכטנס אני, גברתי. ומלאה אַתְּ תרמית, גברתי.

– אני?...

– כן, אַתְּ. הנה בחור כשמעון – ואַתְּ מתעללת בו...

הוא מתמלא שנאה, כעס ומשטמת תמרורים. ווילהלם, שניאורסון, הלורד האנגלי, פישר, הנער בעל השערות של פשתן, המבקר שיינר, אשר, שימקין ופייגין, זו הקטנה והמרשעת, זו הפזיזה המתרוצצת בין הנערים ולוחשות סוד על אזנו של כל אחד ואחד מהם ומתעללת בשמעון – כולם מתכנשים לתוך חדרו הקטן, צובאים עליו והוא נאבק עמהם ומתאמץ להפילם.

הוא רץ בחדר, מאיים עליהם באגרופיו, רוקע ברגליו, יורק, יורק – יורק על כולם ועל הגוף הדל הזה המתרוצץ בחדר, והוא רואה את עצמו כלוחם...

קול צלצול של פעמון הדלת מגיע לאזניו. קול אשה השואלת לשמו. הוא בטוח, שפייגין היא השואלת. היא באה לכרוע לרגליו והוא יורק בפניה. ישליך אותה מעל המדרגות. הוא איננו. והוא תופש את מעילו העליון ומתלבש בו. לא. יקבל את פניה מחריש. לא, הוא לא יתרעם עליה, לא יזלזל בכבודה. ימחול לה במחילה גמורה. יצהיל את פניו אליה, יקרא אותה בשמה. תסור־נא אליו. תעמוד־נא לפניו. הוא יניח את ידו על שערות ראשה באהבה. והוא נגש בקפיצה עד דלת חדרו, מבקש לפתחה ועוצר בעד המנעול.

ואחרי שנפתחה הדלת הוא רואה בעיניו המבולבלות פרצוף ואינו מבחין בו.

– אפשר? — שואל הקול.

– לא – צועק הוא – כן. לא. כן, כן. תבוא.

– שלום, אדוני — מגמגמת חנקין – באתי לבקש את סליחתו.

היא הרגישה פתאום בשליט, שמלובש הוא את מעילו העליון ושאלה:

– האדון שליט יוצא מן הבית?

– כן! — גמגם שליט — לא. כן. לא, לא — הוסיף בלשון מבולבלת שונה.

– מר שליט יוצא מיד? – חזרה ושאלה.

– לאו דוקא! — השיב.

– לאו דוקא? – אמרה מתוך בכי כבוש בקולה – אני לא אעכב אותו.
חנקין עמדה רגע והסתכלה בפניו בצפיה.
– הלא אדוני בהול לדרכו! – אמרה ונרתעה [illegible] הדלת.
– לא. אדרבא. שבי שעה קלה.
– אדרבא? – הזרה חנקין על מלה זו, שנחרתה בזכרונה משעת בקורה הראשון בחדרו ושגרמה לה גם אז מכאוב לב — אדרבא — לשבת שעה קלה. אדוני מרשה לי לשבת שעה קלה? — אמרה בהתול מר ובלבה הרהרה:
– אני הפתיה באתי להתנצל לפניו על שכעסתי עליו בלבי. הן הוא שונא אותי. לא. לבו נוטה אחרי, אלא שהוא בורח מלפני בכונה, כדי לשעבדני אליו שעבוד גמור. אתנגד. אאבק. אלחם בכל כחי. אעזוב את חדרו מיד, — ובקול אמרה:
– הלא אדוני בהול לדרכו, אף אני בהולה.
– מאד? – שאל שליט.
– כן, אני רק בקשתי...
– מה בקשת?
– בקשתי לשאול בדבר הנשף... לא, אין צורך. בקיצור: אנחנו הולכים אני בהולה מאד.
שליט חבש את מגבעתו ואמר:
– ובכן!...
– ובכן אנו יוצאים.
– יוצאים, יוצאים.
על יד השער עמדו רגע מחרישים. היא הושיטה לו את ידה ואמרה:
– הן אדוני הולך לצד... לאיזה צד אדוני הולך?...
– לצד ימין.
– ואני לצד שמאל. שלום!
חנקין תקעה לו את כפה, לחצה את ידו שעה מרובה, הציצה לתוך עיניו דומם ונשכה את שפתה התחתונה. לבסוף שאלה:
– ואין אדוני משתוקק כלל לדעת את הדבר, שהביאני היום אליו?
– משתוקק. ודאי משתוקק אני.
– ולמה לא שאלני?...
– הלא שואל אני.
– שואל? – אָה, אָה – אמרה בסרקסמוס — אדוני נוגש בי, אלא שאני מסרבת להשיב. כך? אָה —
– ומה? – כלום לא כך?
– אדוני מדבר באמת את אשר הוא מדבר?
– באמת. למה תשאלי? – והן גברתי כבר התחילה את דבריה. בדבר הנשף... הלא כן היו, כמדומני, דבריה. לאיזה נשף היא מתכונת?
– אח, הנה — אמרה בתלונת צער, הרגילה בפיה של אשת נעורים — כלום באמת תמים אדוני כל כך ומאמין בתמימות הלב, שבדבר הנשף...

– הלא גברתי בעצמה אמרה כך! — ענה שליט בכעס כבוש על העלמה הזאת, שבאה עליו בטענות, כאלו חייב הוא לה איזה דבר. ואולם דוקא מפני הכעס הכבוש שבדבריו רכך את קולו והצהיל אליה את פניו, שלא להעליבה.

– אני בעצמי אמרתי כך? — אמרה בתמיהה היסטירית, כאלו טפלו עליה עלילה של רשעות. הוא תופפה באגרופה על לבה ובעיניה נצנצו דמעות.

– אני בעצמי אמרתי כך? — חזרה על שאלתה והציצה לתוך עיניו, כתובעת ממנו את עלבון חייה.

– אח, חנקין! – אמר בתלונה רכה של אדם, שרוצה ואינו יכול להשיב אהבה על אהבתו של יצור שני. סגנון זה בקולו, שיצא מפיו בשגגה, גרם לו צער, לפי שהיה בו הרבה מן הגאוה העריצה של הנץ המחזיק את טרפו בפיו ומשתעשע בו. אולם הן לא התכוון כלל לעשות מעשה תועבה זה, כי מעיקרו של דבר אינו חושד אפילו באהבתו של יצור זה. הן זרים הם זה לזה. הוא העמיד לנגדה פנים זרים.

חנקין נזדעזעה. היא הסתכלה שעה קלה בפניו כמתחננת לפניו על נפשה. פתאום אמרה:

— אתה כועס? –

— אני?...

— אתה מחייב אותי?...

— אני? – בשל מה? – איני מבין. בשל מה? –

— ואינך כועס? –

— ודאי איני כועס.

— אפילו לא ניצוץ של כעס? לא ניצוץ? – קולה רעד בדברה – לא ניצוץ?....

הרעד הזה עורר בלבו איבה וגרה אותו להתנקם מ...ה. אולם חס עליה ובקש להגן עליה מפני איבתו, ולבסוף אמר:

– אדרבא, כלום אני כועס? – אדרבא, הלא אַת כועסת.

חנקין המליטה גניחה עמוקה מלבה.

– לא עלי, אלא?... שאל שליט בסקרנות של טורף, שיודע את הסוף, אלא שמבקש לשמוע מפיה של היונה.

– על עצמי – השיבה היונה את התשובה השגורה בפי נשים, שכבר הגיעו עד לעברי פי הפחת והן גולות את אזנו של איש צידן, שיפילן אל תוכה.

– למה? – שאל שליט את חנקין, שראה אותה כמו פרי אשר בשל כבר ועומד להנשל, אלא שהוא מתעצל לשלוח את ידו ולהפילו. הוא בקש לראותו נושל מאליו לעיניו.

– אתה אינך יודע? – השיבה בקול רך של חולה והציצה לתוך עיניו בהכנעה ומסירות נפש.

ידו כבר היתה פשוטה לעבור מתוך ליטוף של חבה על הרידיקול שלה, לפי שנפשו היתה מתרגשת בו מפני קול דבריה והיא עוררה בו המון רחמים.

ברגע זה התגברה חנקין, תקעה לו את כפה, ברכה אותו בשלום והתחילה מתרחקת בבהלה.

שליט גם כן התרחק כבר מן השער כדי פסיעות אחדות. אולם מיד שמע את שמו. הקול היה קולה של חנקין, שרדפה אחריו, וכשהחזיר את ראשו לאחור, נפנפה לקראתו ברידיקול שלה. היא אמרה:

– סליחה, אדוני. לרגע קל. מלה אחת בלבד. בקשתי להגיד לך איזה דבר.

– בבקשה – השיב שליט.

– רק בלא התול!... התחננה הנקין.

– כלום מהתל אני?

– אָה, אָה... אני המהתלת... אני?...

– גם אני איני מהתל.

– ובכן שמע.

– אני שומע. ההיית מתרצה לקבל על עצמך משרה?... בבית־מסחר...

– אני? – שאל שליט ברגש של עלבון, שהיה מתעורר בו תמיד, כשהיו אחרים מצרפים את שמו עם עבודה מעשית שהיא.

– כן, אתה – ענתה בהחלטה מוצקה.

– אני?... חזר שליט על מלה זו בתמיהה של מחאה.

– ראה, כיצד אתה חי... אמרה ברחמי אחות.

– אין לי פנאי – השיב שליט בצחוק של ידידות ותקע לה את כפו.

– אולם חנקין לא נעלבה על־ידי כך. הפעם סלחה לו, לפי שחוש נסתר וסתום גם לה לעצמה לחש לה על רגש העלבון של יקיר לבה, של האסטנס הזה. ולפיכך תפסה אותו בידו ואמרה בעקשנות:

– אנא אל־נא תשתמט מדבר זה. הן חייך תלוים בו. דברתי עליך היום עם וויינשטיין. אדם חשוב וסוחר. נתן יודע אותו. גם אשתו היא אשה חביבה מאד ואוהבת את הבריות. שניהם הבטיחו לי להשתדל לטובתך.

– הבטיחו? — להשתדל לטובתי? – באמת? – אמר שליט בהתול ועלבון.

– הבטידי בפירוש — השיבה הנקין בתמימות, שלא תפסה את ההתול שבקולו.

— עוד נדבר בענין זה – השיב שליט וידו כבר היתה פשוטה לחנקין.

– אולם עליך להכנס.

– להיכן? – שאל שליט בתמיהה.

– לביתו של וויינשטיין, הם פצרו בך. הם הבטיחו. הם פצרו מאד בך, שתסור עליהם.

– לא! – קרא שליט קריאה ודאית, שאין עוד לחלוק עליה.

— לא. תסור. תסור. אנא... אנא... – התחננה חנקין אליו כמתחננת על נפשה.

ברגע זה נגש אליהם דרבקין, שיצא מתוך החצר, אחרי ששאל לשליט בחדרו.

– שלום, רבותי. לא פללתי – קרא דרבקין בהתלהבות – לא פללתי. הלכתי לי לתומי והנה...

– שלום. אני הולכת!... אמרה חנקין ותקעה לשניהם את כפה.

– שלום, גברתי. – ענה דרבקין בהתלהבות של חסידים – שלום. שלום רב. עוד נראה איש פני אחיו. ודאי נראה.

חנקין הציצה בו ובשליט חליפות, כמצפה לדבר.

– הלא נראה איש פני אחיו! – הוסיף גם שליט מפני הנימוס.

– אימתי? – שאלה חנקין.

– ומתי? – שאל שליט.

– בכל עת שאתה רוצה – השיבה חנקין מבוישת ונעלבה ובעיניה נצנצו דמעות של החזקת טובה.

– אכנס! – גמגם שליט, שראה אותה במבוכתה.

– הכנס־נא – אמרה חנקין על־פי־רוב אנו בחדרנו למן השעה השביעית או השמינית בערב.

היא הדגישה בכונה את המלה „אנו", כדי לעקצו.

– וכל היום? – שאל שליט.

– כל היום? – כלומר בבוקר? – פייגין מצויה על־פי־רוב גם בבוקר בחדרה. אולם אני... כן. גם אני מצויה פעמים בבוקר בחדרי. כן, סור פעם בבוקר. אם אין אני בחדר, הרי יש איש אחר – סימה חנקין בכונה לעקצו.

אולם שליט עשה את עצמו כלא שומע.

– שלום, רבותי.

– שלום, אמר דרבקין ולחץ את ידה בשתי ידיו – אני דרבקין שמי – אל־נא ישתכח השם הזה מזכרונה של גברתי. חלילה וחלילה. אָח, אָח, אני ופסח שליט הננו ידידים – דרבקין ספק לשליט על גבי שכמו – עתידים אנו להיות ידידים. אָח, אָח! – דרבקין שמי. אל־נא תשכח גברתי.

– שלום, רבותי! – חזרה חנקין על הברכה ועמדה שוב רגעים אחדים.

– אָח, למה אני עומדת? – קנטרה את עצמה בקול והתחילה בורחת מהם בבהלה.

– מה שמה של ריבה זו? – שאל דרבקין אחרי שהתרחקה חנקין.

– חנקין.

– אה, אה – חנקין. אכן נפלא הוא. הגע־נא בעצמך: שאלתי את הבחור אשר וול, את המשחק, לשמה. שכח. „ריבה" אמר – וחסל! אכן נפלא הדבר. ואני הייתי בטוח, ששמה חנקין, אף־על־פי שמעולם לא שמעתי את שמה. לא שמעתי. ודאי לא שמעתי.

היית בטוח? – שאל שליט בצחוק של פקפוק וסליחה.

– ודאי. ודאי. – השיב דרבקין – רצונך לטייל עמי קצת? רק קצת? ?.. תתבייש ללכת עמי ברחוב המרשלים? – שאל דרבקין בתמימות של ילד.

פרק ה

רגעים אחדים הלכו שניהם, שליט ודרבקין, מחרישים. ראשו של שליט היה כבוש בקרקע ועיניו היו נעוצות במרצפת האבנים. קומתו של דרבקין היתה זקופה וראשו היה תלוי לשמים. דרבקין עמד פתאום והעמיד גם את שליט. אחר־כך בטא בלחישה שלש פעמים את שמה של חנקין. שליט חייך ועקר את רגליו לפסוע הלאה, דרבקין תפסו בידו, והוא עצמו נרתע לאחוריו וקפץ פעמים כסוס עקשן הדוהר אל מול פני הר.

– חנקין. חנקין. הנקין! — חזר ולחש דרבקין שלש פעמים את השם הזה.
– אכן נפלא הוא, יש דבר־מה בשם הזה... דבר מה... אני איני יודע לכנותו. יש... יש... מין... מין סדק... מין בקע... אתה יודע... אני נותן ממשיות לשם... ממשיות רבה... רבה... יש דבר־מה... בה... בה בעצמה... בפרצופה... כן, בפרצופה... הלא נפלא הוא... הראית את פרצופה? אני ראיתיו בפעם הראשונה עכשיו... הן כבר ראיתיה פעמים?... ראיתיה? לא. חלילה. תחלה לא הרגשתי בה כלל... כלל וכלל... אולם היום פרצופה הצליף על לבי... אני לא אשכח אותו... לא אשכח אותו... הן ראיתיו היום בפעם הראשונה... בפעם הראשונה... יש בפרצופה דבר־מה... אח, נורא, אתה יודע, מר שליט... אתה יודע?... אני מתירא להעלות על שפתי... לא הכל אני מעלה על שפתי... יש בפרצופה... יש... הראית את מצחה?... הוא משוקע... לא מצחה... עיניה... עיניה... ים של עצבות... ים... ומסביב לצוארה... ומסביב לצוארה... ההרגשת?... הן יש סימן... ודאי יש. סימן... כעין זר... כעין חבל... כן, חבל... יש בני־אדם שעל גבי צוארם כעין חריץ, כעין סימן של חבל... הם מזומנים לתליה... כבר נגמר דינם... נגמר... חנ־קין... חנ־קין... חנ־קין... – דרבקין קפץ שוב כסוס עקשן הדוהר אל מול פני הר – אכן נפלא הוא!.. השם הזה מביא עלי רטט... יש דבר מה בשם זה... אני נותן ממשיות לשם... ממשיות רבה, רבה... יש שם המקשקש כזוג בענבל... יש שם כזה... ויש שם המתגלגל ככרוז למלחמה... ויש, שנותן הד כפעמון של בית־כנסיה... יש... ויש שם המצליף כשוט... ויש שם המעלה על הלב זכרון יד אביון פשוטה... הנה דרבקין... טפו... אני מתעב את שמו... וכי לא כך?... שם זה מה מעלה על לבך?... מה?... זהו שם של חולה נופל... וכי לא כך?... חנקין... חנ־קין... חנקין... נפלא... נפלא... יש בפרצופה דבר־מה... לא. לא אשכחנה... לא.... חלילה... אתה יודע... חוץ מן הפרצוף המקובל יש לאדם פרצוף שני... מין פרצוף מדומה... מין פרצוף של מעלה... פרצוף בלתי נראה לעין בשר כי־אם לעין רוח... פרצוף הרוח מקיף את פרצוף הבשר כיציע של רוח... על־פי־רוב הפרצוף השני אינו דומה כלל על־פי תכנו ומהותו אל הראשון. אדרבא... על־פי־רוב הוא מתנגד לו ניגוד גמור... ההפך הגמור... הנה אתה אינך מה שהנך... לא כפי שאתה נגלה... כלל וכלל לא... חלילה... דיוקנך אחר הוא לגמרי... כפי שהנך נגלה אינך נראה לי כלל... אני איני מסכים לצורה זו של החוטם שלך... הוא בעל־ביתי יותר מדי. על פיו ניכר, שאבי זקנך היה בעל דירה. דירתו היתה מתנוססת בטבורה של

העיר ולבסוף פשט את הרגל. כך מזכיר חוטמך... חוץ מזה לא הייתי רוצה לראות בכל יום מבוקר ועד ערב את הצבע הזה של עיניך... כלל וכלל לא... וחוץ מזה... לא... השם אינו נשכח מלבי... חנ־קין... הלא זה נפלא, חביבי. אגב: היום בבוקר נזכרתי פתאום בה, ואולם שמה נשתכח ממני. הרבה התלבטתי בדבר זה. היודע אתה... פעמים צף פתאום על מוחי שמו של אדם והנני משהה עליו את דעתי שעה מרובה. אני מתעמק בו. אני חורש אותו. למה? לשם מה? לשם איזו תכלית? כך. סתם. זהו מעין רגש מיסטי. אני נוטה לתת ממש בדברים אלו: נוטה. ודאי נוטה. הנה צף השם הזה על מוחי. ודאי יש טעם לדבר. ודאי צף ברגע הזה גם שמי על מוחו של האדם הזה. אולי ברגע זה עצמו חנקין לוחשת את שמי בלי הרף... אולי... ודאי... השמת את לבך אל... אל... עדיין לא מצאתי את הבטוי... מסביב לעיניה יש מין דבר... יש... מין דבר... מסביב לעיניה... ודאי יש... אני כשהצצתי בזה נדעזעתי. כל גופי נזדעזע... ובתוכו גם נשמתי נזדעזעה... ואולי היא משמיעה ברגע זה את שמי... אולי... הנה בך, למשל, אני נזכר תמיד, כשרוח רעה שורה עלי... תמיד... אָח, חביבי, שליט! – דרבקין תפסו בידו והניחה על לבו -- הלב אוי, הלב!. קשה כל־כך... קשה כל־כך... הסביר־נא לי, חביבי, למה אני חי? — למה?... הן מוטב אלו לא נוצרתי. ודאי מוטב. פעמים בשעת עבודתי בקונטורה, תוקפתני פתאום תשוקה לעמוד, לגשת בקפיצה אל הפטרון שלי, לתפוש אותו בזקנו הארוך, הוא כמעט לבן, לנענער בזקנו ולשאול אותו: מר פינקלקרוט, על שום מה אני חי?... על שום מה?... למה לי חיים?... ולמה לי הכאב?... הדיר הזה שקבע לו דירה בלבי... קבע, קבע... הלא אינו מש משם... הוא טמון... כאן... כאן... ואף־על־פי שאיני יכול לפרוש בשמו, מכל מקום ישנו... ישנו... אל־נא תחשוד בי, שמשקר אני... שמדבר אני בשמו של דבר, שלא היה ולא נברא... אל־נא... חלילה לך... תחטא לי אם תעשה כך... ולהכאב תחטא... עדיין לא מצאתי לו שם... לא מומחה אני לחדש שמות ולא אמן־הבטוי אני... ואולי כחו הוא בזה, שאין לו שם... ואולי — חלף ברגע זה הרהור במוחי – וא.לי אין זה אלא חלול הכאב. הזכרתו הוא חלולו... כי הן הוא שלי ועלי להוקירו... לנהוג בו כבוד... ולחבבו... ואפילו יתנו לי בעדו כל הון העולם לא אוותר עליו... חלילה... רכושי הוא... רכושי... ודאי גם דעתך כדעתי לענין זה... הנה אני מדבר, שדרכי בכך. אָה, לא תמיד דרכי בכך... חלילה... רק לפעמים... לפעמים... בפני רעי זן אני מדבר פעמים ובפניך... כן, בפניך... אתה מעורר בקרבי מחשבות רבות ומביאני לידי דבור... כחך הוא... קסם בך... ודאי כבר אמרו לך גם אחרים את זה... אני מדבר ואתה שותק. ומי השוטה?... הוה אומר: המדבר. השותק הוא תמיד החכם. חכם מסוכן. אני מתירא מפני השתקנים. הם מסוכנים. אתה ודאי אינך שתקן. לפי שעה אתה שותק, אולם הן סופך לדבר... ודאי... הנה גם זן שתקן הוא... אבל מפניו איני מתירא... אפילו אם היה בר־מינן – דבר דרבקין בכובד ראש – לא הייתי מתירא מפניו... אתה יודע... אני לא הייתי מתירא להתיחד עמו בלילה בבית הקברות — ואפילו אם הייתי יחידי... ואפילו לתוך קברו הייתי יורד ולן עמו... אני מתירא מאד מפני השתקנים... השתקן זורק אבן מאחורי הגדר... אולם אתה אינך־

שתקן... חלילה... אתה אינך אלא מכסה את כאבך, לפי שחכם אתה... אתה חכם גדול. בזה אין ספק, ולמה אתה עובר בשתיקה על כאבך? לפי שאתה מכבד את עצמך, לפי שאתה גא... לפי ששמך אינו דרבקין... אָה, שמך הוא אחר... אחר... לגמרי... הוא גא... יש לו כנף... יש שמות, שמתוכם נשמע משק כנפים... אתה הוא בעל שם שכזה... ודאי... אני איני חונף לך... לא עם החונפים חלקי... אני שקרן ככל השקרנים, ככל בני האדם... גם אבי ואמי משקרים... ביחוד אמי... ולמה זה אעלה עליהם? אני עולה עליהם בדברים הרבה. עולה... ודאי עולה... אולם לא בכל הדברים... בדברים רבים אנחנו שוים... שוים עם כל התגים... עוד תעמוד על אפיי ותכיר את מהותי... והעיקר, שאביאך אל בית־אבי. תכיר אותם... כדאי... אני לא אגיד לך תחלה כלום בדבר טיבם... לא כלום... אני אחכה.. יש לי פנאי... דבר זה הוא קו חשיב אחד מאפיי. סבלן אני. אף־על־פי לכשתרצה איני סבלן כלל וכלל... אדרבא... הכל תלוי בענין... ואולם הסחנו את דעתנו מן העיקר... בדבר הכאב... הן גם אתה מתעמק בכל הענין הזה... ודאי מתעמק... שאם לא כך, לא היו עיניך יפות כל־כך... לא, ודאי לא... עינים כאלה אינן משקרות... ואם הן משקרות חייב אדם לאבד את עצמו לדעת. חייב. כי למה הם החיים?... אתה מתעמק בכל הענין הזה. ודאי. אלא שאתה אינך נוהג להפריד לבטלה בין השפתים המודבקות. אם אינך אוחז במנהג זה מטפשות, הנך אוחז בו מחכמה... איזה מכובד? המכבד את כאבו. כסוי הדם... איזהו חכם? זה שמצניע את כאבו עמוק עמוק, ואפילו מעיני חברו. העיקר: מעיני חברו. אולם אני הנני טפש בעל כרחי, מיום הלידה. גם אבי ודאי כך הוא. אני משמיע באזני זן הרבה דברים. כמעט הכל. לא הכל. אני מצניע מקצת... רק מקצת... ואולי מקצת זה הוא העיקר... ונמצא, שאיני משמיע כלום. בכל אופן עדיין לא השמעתי לך הכל. עדיין לא השמעתי לך כלום. אָה? – דרבקין נשתקע לרגעים בהרהוריו, כנמלך עם לבו – כלום אפשר שאיני משמיע כלום? לא. חלילה... מקצת אני ודאי משמיע ומקצת איני משמיע. חציי לי וחציי לך. או: גם לי וגם לך לא יהיה. אני מגמגם קצת בלשוני, חביבי. חזון זה ארעי הוא אצלי. אני איני דיפמלומט. חלילה וחלילה... אני אדם פשוט... אפילו השקר שלי הוא פשוט... בתכלית הפשיטות... הוא תפור בחוטים לבנים... חיט אני ממדרגה שניה או שלישית... כשהייתי ילד, שקרתי פעם אחת. אבדתי מטבע ולא גליתי להורי... אולם מהיום הזה והלאה אני איני משקר, כשאני מאבד, ורק כשאני מוצא... ואולי להפך... אולם העיקר, שאיני יודע את חכמת הכיסוי, ועל כן שוטה אני. אולם על פי האמת אני שואף אל הכסוי, שואף בכל כחי... הה, אני מזלזל מאד במשוררים ובסופרים... מאד... הם מגלים את הכל... הלא הם אינם נכנסים לחופה תחת תכלת השמים בחורשה, כי־אם רק על גליונות הנייר או על הבד... ואפילו את טולסטוי איני מכבד. הוא היה נלחם עם יצר הרע שלו בפרהסיא, וכל בני העולם היו עדי הראיה... זו היתה מלחמת הבינים עם יצר הרע שלו. דעתי, שאדם המכבד את עצמו אינו צריך לערוך את רעיונותיו על הנייר, ולא כל שכן את הרגשותיו. רואה אני בך שאינך מסכים לדברי. אתה מחייך מתוך התול. אתה, כמדומני, מלגלג לי. הנה אדם עומד אובד עצות ושואל ממך את

פתרון חייו. את פתרונו של כל הענין הזה. ואתה מלגלג לו... אתה אינך עושה כלום. אינך דן אותו, חלילה, דיני נפשות... אתה אינך אלא מחייך... אתה דן אותו בצחוק... אולם לו ידעת... לו ידעת... הן פעמים יש, שגיחוך כל שהוא... הן פעמים יש...

– אני לא גחכתי כלל – הצטדק שליט, ואולם הצחוק כמעט שהתפרץ מפיו בעל כרחו – אדרבא... אדרבא...

– אדרבא... אתה אומר: אדרבא... נמצא שטעיתי... דבר זה משמחני מאד... ואם אני עומד ושואל לטיבו של כל הענין הזה... אם אני אלחוש לך, שפעמים האדם עומד על עברי פי פחת, ושפעמים האיבוד עצמו לדעת... אם אני עומד ושואל לטיבו של כל הענין הזה...

– לדעתי, כל הענין הזה אינו רע כלל וכלל! – אמר שליט, כדי להעלים מבן־שיחו את הלגלוג, שהיה אורב בעל כרחו מסביב לשפתיו.

דרבקין תפס לשליט בידו, התנועע בהתרגשות ונענע את שליט בכל כחו, כאדם הטובע ואוחז באיזה דבר שנזדמן לו. דרבקין דבר בהתלהבות של התרגשות וקפץ קפיצות אחדות למעלה:

— נמצא, שלפי דעתך אין הענין רע כלל וכלל... לא רע... לא?... אלו הם דבריך? — ובפירוש?... ומדעתך זו לא תזוז?... לא?... אלו היה בידך להסביר לי את דבריך, כפי שהם מוסברים לך... אלו עלה בידך... אלו מצאת את הבטוי הנכון... הן כחך בבטוי... אלו... אלו... אח... הן היית מציל נפש... נפש... הן היית מציל אפילו בן אדם כדרבקין... כי אולי צפון בי מעין נובע... מעין... כי אולי צפונים בי כחות... כחות איתנים... דבר־נא... השמיעני־נא...

— מה יש לי לדבר?... מה יש לי... לדעתי... מה יש לי לדבר...

אולם דרבקין היה מרקד מהתלהבות, כאלו צפוי הוא לשמוע מאמר של גאולה.

– דבר־נא... דבר... השמיעני־נא... השמיעני... הבאמת אתה מדבר את דבריך?... הבאמת אתה אומר? – או שמא אינך אלא משטה?... לא רע? לא רע?

— חזר דרבקין פעמים אחדות על המלים האלה, כאדם ששומע דבר תמוה מאד, המתנהג לכל חוקי ההגיון והרגש — או שמא אינך אלא משטה? שמא אתה משתמט ממני?... אדם עומד ומתמזמז לעיניך ביגונו ואתה משתמט ממנו?...

שיחה זו נראתה בעיני שליט מלאה להג יותר מדי. בקש להחלץ ממנה ולפטור את בן שיחו בתשובה קצרה. פתח ואמר:

– לא, מר דרבקין, חלילה, איני משטה בו ואיני משתמט. מדבר אני דברי אמת, והרי משל...

– משל?... הפסיקו דרבקין – זהו מענין. על־ידי כך הולכים הדברים ונעשים ברורים. ואולם דבר־נא דברים ברורים.

— דברים ברורים, ברורים — ענה שליט בכעס כבוש ובגועל נפש – הרי משל. הגע־נא בעצמך: השעה היא השתים־עשרה בלילה ואתה יושב בתחנה נדחה של מסלת הברזל. בשעה האחת־עשרה בבוקר עתידה המרכב לעבור דרך תחנה זו. לא קודם. על הספסלים ועל הרצפה מתגוללים אכרים, המעשנים

מחורקה. אכרים על הספסלים, על השלחנות ועל הרצפה. הללו מתירים את החתולים שעל גבי רגליהם במקום פוזמקאות, והללו משיבים עליך תמרות מחורקה, ואתה יחיד ביניהם. ורוחך קצרה. אולם אתה יושב ומצפה למרכבה עד אור הבוקר בחריקת שנים וכאב לב. ועתה הגע בעצמך: אלו היו אומרים לאדם קודם לידתו... לא! אלו היו אומרים לאדם: מות או שב־נא בתחנה כזו עשרים שנה, שלשים שנה, כל ימי חייך שב והוה מצפה לרכבת, העתידה לעבור דרך תחנה זו, — כלום היה האדם משתמט בעבור זה מן החיים?... ואולם אנחנו, אדוני דרבקין, אנחנו לא בתחנה נדחה כזו הננו יושבים כל ימי חיינו. לא. אדרבא: שערי העולם פתוחים לפנינו. אם לא שערי הכבוד, הרי השערים השניים פתוחים. לך לך. דרך שער הכבוד או דרך המטבח. אחת היא. בעצמו של דבר אין שום חלוק. העולם פתוח לפנינו. ובינתים פגישת רעים, רעיות, אהובות יפות, ויפות במקצת ואפילו מכוערות... כלום ניתן לכל אשה יפיה של... פייגין, למשל... או של הגברת אייזמן?...

– אייזמן?... מי היא אשה זו?...

– לא! טעיתי. מר דרבקין לא ראה אשה זו... וכי משום שלא כל הנשים יפות הן חייב אדם להיות קץ בחייו, לאבד את עצמו לדעת, להתיאש או לאכול את בשרו מעליו מכעס? ואם בינתים חש האדם קצת בראשו וקצת בשיניו או בקיבתו ושנתו נודדת לפעמים בלילות ולפעמים מטריד חלום בלהות את שנתו, ויש שדמות דיוקנן של אם או של אחות מחשיך לפניו את אור השמש... מכל מקום, מר דרבקין... ואולם העיקר, מר דרבקין... אין העולם חסר אלא מעט אויר זך... חבית של בשמים... בעלי הנפש העדינה הם הצנורות של האפרסקן... הם מקשרים את העולם הזה עם עולם אחר, טהור מזה... ואם האויר מסביב... ואם... אנו אין לנו על מי להתרעם... ובכלל... דברים אלו הקול פוסל אותם... העיקר, שמי שלבו טהור, זה מטהר גם אחרים...

דרבקין הקשיב בכל לבו, הוא לחץ באהבה את יד שליט ואמר:

– אכן דברי חכמה השמעתני. חומר למחשבה... אתעמק בו ביחידות. אני חש, שהוקל לי קצת. ברגע זה הוקל לי קצת... תמיד יש בדבריך... יש... איני מדבר עליך דברי חנופה... אל־נא תחשוד בי... מה?...

— חס וחלילה! – אמר שליט וחשד בו בלבו.

– אנא, אל־נא תחשוד בי... אשר עם לבי זה על לשוני... אני איני מן החונפים, אתה לא עמדת עדיין על אפיי. מדבר אני לבני־אדם תמיד את האמת. גם לך אומר את האמת. אולם בראשונה הגד לי אם מאמין אתה בי.

שליט הניע בראשו כמסכים. ולפי שלא בקש לשקר, העמיס גם על לבו את האמונה הזאת. הוא האמין באמת בדבריו של אדם זה. ודרבקין הוסיף:

– אני הגיתי בך שעות רבות. הרבה התעמקתי בך. אני מצאתי בך קו אחד... קו יסודי... חשוב מאד...

שליט הסתכל בדרבקין בסקרנות. דרבקין תפס את המבט הזה ועל שפתיו יצאה בבואה של חיוך, חיוך מסותר מאד. החדוה הכמוסה שבלבו, חדות הנצחון, העלתה את החיוך הזה, והוא נשתתק.

– ומה?... שאל שליט אחרי שתיקה קלה.

— מה? – השיב דרבקין גם הוא לתומו.

– הקו הזה מה טיבו? — שאל שליט.

– טיבו?... הקו הזה... הוא... הוא... אנא, חביבי, אל־נא תפצר בי – אמר דרבקין וחבק את שליט – אל־נא תפצר בי לגלותו לך!... עדיין לא הגיעה השעה... עדיין חוכך אני בזה... לא קבעתיו כראוי ולא נתתי לו את הצורה הנאותה... הצורה לא בשלה עדיין בלבי... הוא חשוב מאד... לפעמים נדמה לי, שתפסתי אחד מן העיקרים החשובים שבך... בפעם אחרת... כשנפגוש איש את אחיו בפעם השניה או השלישית או הרביעית... ואולי אחרי שנה... הלא נפגוש איש את אחיו, מר שליט... פגישתנו היא לי צורך נפשי, אף־על־פי שאינני יודע, אם היא גם לך כך... אלו ידעת... חביבי... אלו ידעת... הן אתה האדם היחידי... יודע אתה – דבר פתאום דרבקין וקולו רעד – לפעמים... כן... לפעמים אני מוטל על הסופה... כשאני מוטל על הסופה ומאחורי עולם כולו, עולם בטל, בלי חן... כן, עולם בלי חן! — קרא בשמחה גלויה – פתגם זה מוצא חן בעיני מאד. הוא יפה. שלי הוא הפתגם הזה, לא גנבתיו... אני איני גנב... יש לי משלי, דיי, אני איני מדבר אלא מלבי... אה, אה, הרבה פתגמים יפים אני מחדש מדעתי, ורק שאני מתביַש להעלותן אפילו על שפתי... כן. לפעמים אני מוטל פרקדן, ומאחורי עולם בלי חן ויש לי בו אם זעפנית, שהייתי מוטל בתוך מעיה תשעה חדשים, אולם מיום שיצאתי משם, פרשתי ממנה לגמרי. כי מה לי ולה, אדוני שליט?... מה לי ולה?... וכי משום שאֵם היא, אני דומה לה בצורתי, ברחשי לבי, בהגיגי ובכאבי, וגם בכאבי? בכל?... לא! חלילה... היא שונאת את אבי. אני יודע. היא שונאה לו. עוד כשהייתי ילד, הכרתי בשנאה זו... ואגב אלחש לך: אולי בגדה בו... אולי... היא אמי, אולם זרה היא לי... זרה לגמרי... ואני מיחס לה את כל המחשבות הרעות שאני מיחס לאחרות... בטוח אני, שבגדה באבי, ולפיכך אני שונא אותה... ואולם איני דומה לה בשום פנים. אנא, כשתראה את אמי, אל־נא תדון ממנה עלי... אל־נא... מאבי יכול אתה לדון עלי קצת... רק קצת... כשאהיה יהודי בא בשנים, יהיה זקני ודאי דומה לשלו... בלי ספק... יקירי. חביבי – התלהב פתאום דרבקין – הלא אתה... הלא אתה... הלא אתה שליט... שליט... הלא יש בך... הלא יש בך... אור יש בך... בי אינו... אני נר של חלב ששלהבתו מתפצלת לצדדים ומתיכה את החלב... אני... אני... ואולי לא כך... ואולי אני משפיל את עצמי יותר מדי... אני... אני... אולם אני אינני אתה... אינני... אני הייתי רוצה לבקש אותך... לבקש... אל־נא תשיב את פני... אני הייתי מבקש אותך, שנלך שנינו אל התיאטרון... אל האופירה... המוסיקה תאחד את נפשותינו... המוסיקה תהיה המליץ ביני ובינך... המוסיקה תגרש מלפני עיני את יצורי הבלהות... בשעה שאני מקשיב צלילי מוסיקה אין לי אב ואם... אין לי בשר... אינני נר של חלב... אינני... אני עולה... אני מתברך... אני נולד... אני משתוקק להולד מחדש... אתה מציץ בי בתמהון. חושדני בך, שגם אתה רחוק ממני... רחוק... ודאי רחוק... סלח־נא... לא רחוק... לא... שנינו נלך. לבדנו. למה לנו עלמה?... למה? שנינו... טובה לי אהבתך מאהבת נשים.

אתה לי עלמה. שום עלמה לא תאהב אותך כמוני. אה, אה, אני כרוך מאד אחרי האשה... אחרי כל אשה שאינה דומה לאמי. אמי היא אשה קטנה ודלה, ספר התהלים תמיד בידה, והיא שונאת את אבי... אני כרוך מאד אחרי האשה... עוד תעמוד על אפיי. אני מוצלח קצת בחברתן של הנשים... אולם על פניך אין לי צורך באשה... אנחנו שנינו. לבדנו. כן?...

– כן, מר דרבקין.

דרבקין מחא כפים משמחה.

– אם כך, טוב. אם כך, אני מאושר, יש לי תקוה בחיים. אחכה עד היום הזה. אני אביא לך כרטיס. אל־נא תטפל בענין זה. אל־נא, הנח אותו לי, אולי לא לרצון לך דבר זה? – אנא, הגד... לא אחרעם עליך ולא אעלב...

– אדרבא, תגרום לי קורת רוח, כמו שרגיל נתן לומר – השיב שליט בהתול.

– טוב. אם כך, טוב. טוב מאד. ובהתיאטרון נדבר מלב ללב. כאנשים קרובים קצת. משהו... וגם...

– וגם בדבר הקו?...

– בדבר הקו? – כן ודאי. ואולי בפעם אחרת. ואולי לשנה הבאה. אל־נא תדון אותי לרעה על זה... לפי שעה אני נפטר ממך, חביבי. לצערי. אנוס אני. לבית־המסחר של האדון פינקלקרויט אני הולך, אף־על־פי שבעיקר הדבר אין כל הענין הזה שוה בעיני אלא רוק... יורק אני, אדוני שליט, יורק אני על הפטרון שלי, בעל הזקן המגודל והמסורק, ועל המשרתים שלו. אני איני משרת. אני? מי? מה? חלילה. רצוני – אני בורח מהם, וחסל. אני יושב לי בבית וקורא ספרים. יש לי ביבליותיקה של ספרים. שתי ביבליותיקות. אחת של אבי והשניה – שלי. הוא בספרי יראים ואני במטרלינק ובאמרסון ובסטרינדברג. שני הארונות של ספרים נצבים זה כנגד זה. אני מעיין לפעמים גם בשלו, אולם הוא בשלי אינו מעיין. לכשתרצה, יכול אני לפרוש לגמרי משלי ולהכנס ראשי ורובי בשלו, אלא שנמנע אני מדבר זה, לפי שבחלה נפשי בו. ואיני רוצה לבוא לידי ערוב תחומים. כשאראה לך את אבי ואמי, אַראה לך גם את הביבליותיקה שלי. שלום. אני נפטר ממך.

דרבקין נפטר משליט, ואולם מיד חזר על עקביו. נגש לשליט, שלא זז עדיין ממקומו, ואמר:

– מר שליט: בקשה אחת לי אליך.

– שומע אני.

– בקשה אחת... בקשה קלה... אולם אל־נא תהא קלה בעיניך. חלילה וחלילה. רצוני לבקשך... אל־נא תעלה אותי על זכרונך כל הימים עד פגישתנו השניה... ולא כל שכן שלא תשהה הרבה את מוחך עלי... רצוני, ששום איש לא יהרהר בי כל אותם הימים... אתה מסכים לכך?...

– אני מסכים – השיב שליט מתוך צחוק.

– אתה מבטיח? שלום! –

דרבקין התרחק. שליט עמד על מקומו רגעים אחדים ועבר מיד על הבטחתו. מי הוא בן אדם זה? – שאל את עצמו – חכם? שוטה? רמאי? תמים?

– נוכל או ישר? – כן. ישר? – החליט בלבו – ודאי ישר, ואולי גם תמים. ובלבו שמח שליט על הפגישה השניה, הצפויה לו באחד הימים הקרובים עם אדם זה. הוא שמח, שגזל ממנו מקצת מיומו הבטל, שהפריד לשעה בינו ובין פייגין וכנה את פייגין בשמה הראוי לה. ואולם הנה היא, הריקנית!... הוסיף בלבו, כשראה פתאום את סוניה באה לקראתו – אתרחק ממנה. אברח, אולם סוניה כבר עמדה על ידו והכניסה את כף ידו אל בין שתי ידיה ולחצה אותה שעה מרובה.

פרק ו

סוניה דברה בהתעוררות, כאלו פגעה בידיד ילדותה.

– אדוני שליט, אני שמחה על שפגשתיך. מאד. אין אני יודעת, אם גם אתה שמח כמוני, ואולם אני שמחה מאד עליך. מתהלכת אני לי יחידה, מתהלכת, והלב – בית עולם! סתו בא לעולמי, מר שליט. הלא אני אשה זקנה, כבר זקנתי, מר שליט. אל־נא תדבק נפשך בי לאהבה. עסק זה רחוק משכר וקרוב להפסד. מה שלומך, מר שליט? – ומה העסקים שלך?

— שלום, שלום! גמגם שליט.

– אתה אומר שלום, ולי אין שלום. בקרבי אין שלום. קצתי במחט והוט. היום בבוקר השכמתי לקום, לבשתי את שמלת הסיטץ ואת הבלוזה השקופה הזאת, שכבר נמאסה עלי, וברחתי מביתי אל הרחוב. מחדרי ברחתי, מן המכונה בביתי, מעצמי ברחתי. וכך אני מתהלכת ברחובות. להיכן? – לחנקין ולפייגין? — הלא הן עסוקות בלמודיהן. הן אמנם פייגין אינה עסוקה כל־כך בלמודים. ואולם... אל חדרו של חברך־לדירה הייתי סרה בעונג גדול. אבל הוא הן בודאי כבר יצא מן הבית. הן עסוק הוא. ואותך אין אני מכירה עדיין כראוי. לא עמדת עדיין על אפיי. במה היינו מסיחים? אלו התפרצתי פתאום בבוקר השכם לתוך חדרך, הן הייתי בעיניך כמוזרה. וכי לא כך? איך היית מתיחס לענין שכזה? – אני אמנם בת־חורין. איני נותנת ממש לענינים קלי־ערך כאלו. אני בת־חורין. המאה העשרים. אני מתהלכת יחידה ברחובות ואומרת בלבי: מי יודע איך מתיחסים אלי העוברים והשבים. רואים הם אשה הולכת שבה יהידה בבוקר השכם ברחוב. אמת, אשה זקנה היא, אבל... ואני הולכת והרהור מנקר במוחי: אלו היה לי בעל עשיר, הייתי חיה בתענוגות. הנני יושבת לי באוטומוביל ועפה על פני חוצות. כלום אותן הנשים, שבעליהן הם רוזנים ומושלים באוצרות כסף, כלום אותן הנשים, אומרת אני, הן מבשר אחר? או משורש אחר?... כולנו אחת... יש בהן מה שיש בי. וכי לא כך הוא? מה? — אה? —

– ודאי... השיב שליט בשפה רפה, כשראה שהיא מעמידה עליו מבט תובע ומחכה לתשובה.

– אתה אומר: ודאי, שמע מינה, חכם אתה. ובכן: כשבעלי הוא איש עשיר, ואוטומוביל שלו נתון ברשותי, הן טוב לי. יפה לי. אני עפה לי על פני

חוצות ואחר־כן על פני השדות מחוץ לעיר, מתרחקת אני מיושבי כרכים, משאונם והמונם. אני אוהבת את המרחק, מר שליט, ולא את המחט והחוט. וחוץ מזה הן הייתי מושיבה על ידי בתוך האוטומוביל בחור כמותך או כחברך לדירה. אני הייתי בוחרת בחברך לדירה, לפי שעולה הוא עליך בהרבה דברים. פעמים הייתי מושיבה גם אותך. והיינו עפים. עפים. סבור אתה, שהיית מעיז, למשל, להניח את ידך על שכמי או אפילו על זרועי, ואפילו לנגוע בכף ידי בשעת טיסה? חלילה וחלילה. אני הייתי נסיכה והייתי מוקירה מאד כל מגע יד, כל מבט עין. אני הייתי קדושה. עכשו – ענין אחר. מה ערך יש לי? אחרים אינם חולקים לי כבוד, ואף אני אינני חולקת כבוד לעצמי. לא כן, אלו... ואת בעלי הייתי מניחה דוקא בביתו. סוף סוף כל אדם נחון לנפשו וכל אדם נושם את האויר ביחידות. כלומר... מתכוונת אני... שסוף סוף כל אדם כוזב... וחוץ מזה הייתי עורכת הלולא גדולה לחברינו הקבצנים, ישישו וישמחו ויתענגו על כל טוב. ואף ברקודים ובמחולות היינו יוצאים. כך אני מהרהרת לי בשעה שאני מתהלכת יחידה ברחובות, והחוט והמחט כמו נגררים אחרי ומשתלשלים לארכם של הרחובות. אָח, מר שליט – קפצה פתאום ממקומה ומחאה כפיה – המַצְא־נא לי בעל עשיר וייטב לכולנו, לכל חברינו הקבצנים. הלא עכשו כולנו בשפל המדרגה. כולנו לוחכים עפר, כלום בני־אדם הננו? – מה ערכנו? מה? מה?...

– הכיצד? – מפני מה?... אדרבא... ערכנו גדול... הכיצד? — אדרבא... מי שהוא גא... מי שהוא... נסה שליט להגין על נפשו, שהיתה מרה מאד עליו מפני רגש השפלות שבאשה זו, המשתפת גם אותו אליה. ברגע זה נצנץ בו פתאום דיוקנו המתרפס של דרבקין, השולח בו תמיד קרני מישוש ומתאמץ לקשר את שתי נשמותיהם. הוא בז לדרבקין ובז גם לעצמו על שהוא משתף את חייו עם ברואים נבזים כאלה. „צפרדע" – חלף הרהור במוחו, והרהור זה התפתל כרגע מסביב לשם „דרבקין". אולם סוניה הסיחה אותו בשטף דבוריה מהרהוריו.

— אכן יש לקנא בך, מר שליט. בחור שכמותך ממש עונג לנפש הוא. תמיד רוחך טובה עליך. ותמיד אתה שבע רצון. כבר דברנו עם פייגין עליך, שעליז אתה תמיד. היא אומרת: ודאי אין לך דאגה! ואני משיבה: דבר אי־אפשר הוא!

— מדוע? אפשר ואפשר...

– לא, לא, לא. לא תבטל את דעתי. לא, לא, המאה העשרים. אנחנו בני המאה העשרים. אי אפשר הוא. ודאי יש לך גם דאגה איזה שהיא. אלו ידעתי, שאינה לך, לא הייתי מדברת עמך למטוב ועד רע. לא היית כדאי. ישנה לך. מסתמא ישנה. היום בבוקר עלית פתאום על זכרוני. עד היום לא נזכרתי בך אפילו פעם אחת. ואפילו בחלומי לא ראיתיך עדיין. ודבר זה סימן רע הוא לך. סימן הוא, שלעולם לא אשגה באהבתך, שתחלה מודיעים לי בחלומי. באלהים איני מאמינה, אולם בחלום אני מאמינה מאד. מאד. אולם היום בבוקר עלית פתאום על זכרוני. כשהייתי מתהלכת ברחובות ומבקשת לי

איזה בית לסור אליו. מבקשת ואיני מוצאת. רבים הזמינו אותי. כן, כן! אַל־נא תאמר, שגלמודה אני פה בו׳. הלילה וחלילה. בית עולם גדול הוא ו׳. הרבה מצבות כבר הצבתי בתוכו. רבים מזמינים אותי אל ביתם ונוגשים בי. ואפילו אתה, שלא נגשת בי עדיין, כלום לא היית שמח עלי, אלו בקרתיך במעונך? לאו... אני אשה ענותנית ומכירה את ערכי. ובכל־זאת לא שפלתי עדיין עד לידי כך. יודעת אני, שבכל מקום שאני באה שמחים עלי. בכל אופן רבים מתענגים על שיחתי, לפי שמומחית אני לכך. וגם אתה היית שמח עלי. בטוחה אני בדבר זה. וכי לא כך? — מה? מה? –

– מה אענה ומה אומר?... כלומר!.. וַדאי... מה אענה ומה אומר?...

– אתה מגמגם בלשונך, לפי שצנוע אתה יותר מדי ואינך יכול להגיד שבחו של אדם בפניו. הנה כשבאתי לקראתך, הכרתי מיד. ששמח אתה על פגישתנו. ראיתי את עיניך הנוצצות והכרתי מיד. הן לא תכחיש בדבר זה. מכר אחד יש לי. הוא מנהל חשבונות. הוא איננו פרמצבט. חלילה וחלילה, ורק שהוא שוטה קצת. שוטה של המאה העשרים. ואולי אינו שוטה כל־כך. ואולי אפילו משהו טפשות אין בו. מכונת אש של „ספירטוס" יש לו בחדרו. והוא שותה חלב בכל יום. את העתון של היום הוא קורא תמיד בבוקר של היום השני. הוא החליט לקנות לו פרה חולבת ולהבטיח אותה באחריות אצל החברה לעסקי אחריות. וכלום מפני זה שוטה הוא? – אולי אין זו שטות כלל. קיצור הדבר: שם משפחתו הוא ברודסקי. אולי מפני השם הזה בלבד הוא באמת קצת שוטה. לא מצא לו שם משפחה אחר, חוץ מברודסקי. ראשית, מי שאין לו מיליונים, למה לו השם ברודסקי? וחוץ מזה: למה ברר לו דוקא שם משפחה זה? איך שיהיה: עני איננו. יש לו משרה הגונה בבנק. תמיד, כשהוא פוגשני, הוא מאיץ בי: סורי־נא, גברתי רויטר, למעוני. מכיר הוא אותי זה ימים רבים. ובכל־זה אני מונעת את עצמי מן ההליכה. אָה, אָה, הוא כרוך מאד אחרי. אלמלי היו נותנים לו כל הון העולם בעדי, היה בז לו. הוא גם חברו של המשורר שימקין. הוא שהציגני לפניו. אלמלי הייתי מוציאה הגה מפי, היה נושאני לאשה. למה אני לך? – שואלת אני אותו – ולאיזו תכלית אבקר בחור בחדרו? — הן אשת־איש ואם לתינוק אני. אף־על־פי שבאמת לא דבר זה מעכב אותי, שלכך הרי יש תקוה. הוא עשיר. כבר צבר הון גדול. ולכשתרצה: מה הוא הדבר המעכבני באמת? המחט והחוט? – אולם לבי אומר לי: סוניטשקה, קבצנית נולדת וקבצנית עתידה אַת להיות כל ימי חייך. ענין אחר הוא בחור כשמעון. לו יש חן מיוחד. אני איני נוהגת כלל לכסות על רגשותי. בעלי כבר עמד על אפיי כראוי. הוא אומר עלי, שהרבה דברים מתגלים ללשוני קודם שמתגלים ללבי. חוץ מזה הוא אומר עלי, שקלת־דעת אני. אני איני מכחישה כלל. אין אחר האמת כלום. אולם בעלת דעה אני. אין מי שיכחיש בזה, ויש לי חוש להכיר בו בני־אדם. כבר עמדתי כראוי על אפיו של שמעון זה. הלא הוא אדם נפלא. אין כמותו. גם בעלי אדם חביב הוא, ואני אוהבת אותו. אולם שמעון זה אדם נפלא הוא. כמעט בכל מכתב, שאני כותבת לבעלי, אני סחה לו על שמעון. חדלי לבסוף – כותב הוא לי במכתבו האחרון – לדַבר אלי בשמעון זה.

שאם לא כך, סופי לבוא לידי קנאה. אמת, עיניו של שמעון אינן אומרות כלום. אם לעינים הרי אתה עולה עליו. אולם הוא, שמעון... יש בו דבר אחר... הוא מבין את האדם. הן. הוא שותק ומבין. גם פייגין אמרה לי, שאין שום אדם מבין אותה חוץ משמעון וממ...

– ומ...

– ממך? – כך סבור אתה? – טעות היא! אתה מטושטש קצת. כך הם דבריה. ובכן: חוץ משמעון, — משיינר. מן המבקר שיינר. שיינר מבין רק משהו. אלו התודעה לשניאורסון – אומרת היא – היתה סחה לו קצת מלבה. אני הבטחתי לה להציגה לפני המשורר שימקין. פייגין זו אדם נפלא הוא. יש לה מעוף. לי אין מעוף. אני מכירה את ערכה. היא זרה ועמקנית. אני אינני עמקנית. מלבי לפי עובר מסע מהיר. אני מכירה את ערכי, פרצופי, אמנם, מושך עליו קצת את העינים. לפעמים – גם את הלב. מושך לשעה, לרגעים, לימים קצרים. יושב אדם ומשוחח עמי שעה – מיד אני מכירה בפניו, שכבר שבע אותי. לא תמיד. לפעמים. וכשהוא מתרחק ממני, יש שנדמה לי, שהוא מתרחק ממני בצרוף צרור קטן שבידו: זהו לבי הטפש. פטפטנית אני, מר שליט. מודה אני, שמדה זו ישנה בי. הן אשה אני. אשה קלת דעת. תשעה קבים אינם שמונה. הלא אני פטפטנית. וכי לא כך, מר שליט? מה? אַה?

– קצת...

– בפיך אתה אומר: קצת, ובלבך אתה אומר ודאי: הרבה! – רצונך וַדאי להפטר ממני. כן? – אַל־נא תתבייש. דבר גם מקצת אמת. לכל הפחות מקצת.

– למה את חשדנית כל־כך?

– לא, לא. סליחה. אני משטה. לא חשדתיך כלל. יודעת אני, שמקשיב אתה על דברי בעונג. הן סוף סוף לא אשה פתיה אני. אלא שפטפטנית אני קצת. ולמה? מפני השעמום. הכל עושה השעמום, מר שליט. הכל. הן הוא אבי כל שטות. אתה אינך יודע לידי מה יכול השעמום להביא את האדם. אני, למשל, מסוגלת לאבד את עצמי לדעת בשל השעמום.

— באמת?

– יודעת אני את הרהורי לבך ברגע זה. אתה אומר בלבך כך: מי שאומר, אינו עושה! – אולם טועה אתה, מר שליט. כלל זה, כמו כל הכללים, עיד מוטל בספק גדול. ואני מבטיחך, שאני לא אקיים את הכלל הזה. האמן בדברי. תחיה ותראה.

– כלומר, תמותי ואראה...

– יפה אמרת. רצונך ואשבע לך. רצונך ואדור נדר. רצונך ואכריז על זה בקול רם באזני כל העוברים והשבים. עדיין לא תפסת את טיבה של סוניה, של הגברת רויטר או של סוניטשקה, כפי שקוראים לי הרמאים והחנפים. יש לי מכר אחד, שקורא לי בשלשה שמות: מרת רויטר, סוניה וסוניטשקה, הכל לפי הסביבה ומצב הדברים. מפני אנשים כאלו אני יראה קצת. מר שליט, האמן־נא בי מקצת. משהו. לכל הפחות. כל מה שאני מדברת הוא כזב ושקר,

אולם מקצת אמת יש בי. האמן־נא בי – היא תפשה אותו בידו – קשים החיים בלא אמונה. אתה לא עמדת עדיין על אפיי. אני סובלת מאד על־ידי שני דברים: על־ידי השעמום ועל־ידי השקר. אנא, האמן־נא בדברי. אין אני סובלת את השקר. הן אנו חיים ונושמים בו, תמיד, בהקיץ ובחלום. ובודדים אנו. תמיד אנו בודדים. לפעמים אנו מתקבצים, בני חבורה אחת, כדי לשקר קצת בצבור, וחוזרים ומתפזרים אחר־כך איש איש לאהלו ולקברו... ואני מבקשת את האמת, רק את האמת. ואת האהבה אני מבקשת. ואולי שני הדברים האלה אינם כלל בעולם. לא היו ולא נבראו. הן בעלי מאמין בי, שצדיקת גמורה אני, שמלאך זך וטהור אני. ועל־פי האמת... ובכל־זה יש, שגם אני מבקשת את האמת ואת האהבה, כי קשים החיים בלעדיהן. ואפילו אלו הייתי נשואה לבעל עשיר, הייתי מחזרת אחרי האמת והאהבה. ואולי אינן כלל בעולם. לפנים האמנתי בהן... אולם עכשו... תש כחי... תש כח האמונה... עכשו איני יודעת כלום... איני מבינה כלום... לא כלום... ובאמת איני מבקשת כלל וכלל אהבה. דברי שטות דברתי. אם לאהבה, יש לי את מי לאהוב. יש לי בעל, שאני אוהבת אותו. הוא מסור לי. כל חייו נתונים לי. לא אהבה אני מבקשת. לא. אלא מה אני מבקשת? רע אני מבקשת. גבר ורֵע. את בעלי אני אוהבת בכל נפשי.. הן הוא מגן לי. אביו של תינוקי היקר לי מחיי, של מישנקה שלי, בעל העינים האפורות. עיניו הן ממש כעיניך... ולפיכך אני אוהבת כל־כך להציץ בעיניך. מיד, כשהצצתי בהן בפעם הראשונה, סחתי לחנקין עליהן. אולם מבקשת אני להנשא לשני נשואין פיקטיביים. לעשיר בעל אוטומובילים, שימסור בידי את כל טיבו. בו בעצמו אין לי צורך כלל וכלל. אני הייתי חיה לי על־פי דרכי חיים עליזים. אולם חוץ מזה אני מבקשת לי רֵע, היקר מאוהב ומבעל, מאב ומאח. את המשורר שימקין אני מכבדת. הוא אדם ישר. אולם רק כבוד בלבד. לא יותר. זהו מעט מאד. לכתחלה הייתי סבורה, שיעלה בידי להתרועע עם חברך לדירה. הייתי יכולה להתרועע עמו. כך אני חשה. אתך?... לא. מה? אַה? — הן? – לא. ואולי: הן! – לא. חלילה וחלילה. ומה דעתך? מה? אַה? —

– גם דעתי כדעתך.

— הוא אשר אמרתי. אָח לדעה אתה לי. אָח לדעה יותר מדי. ולפיכך לא נתרועע איש אל אחיו. מכר קרוב אתה לי ולא יותר. רחוק אתה לי מהיות רֵע. מפניך אני יראה קצת. לא יראה, אלא... כך... אתה לא נשאת עוד פגעי בני־אדם. ולפיכך אני שונאת אותך קצת... כל הדברים האלה רחוקים עדיין ממך. תמים אתה קצת. ולמה אני סחה לך את כל הדברים האלה? אולי דוקא לפי שתמים אתה. אולם העיקר, שרחוקים אנו איש מאחיו, רחוקים מאד. ואולי היינו יכולים להתרועע קצת איש אל אחיו. רק קצת. לא כמו עם חברך לדירה. אלא... כך. הבט נא, מי זה הולך כנגדנו? –

– אשר וול! —

– הבחור עם הפורטפיל. טפו, אין אני סובלת אותו. הוא ציניקן. אף אני הנני צינית במקצת. ודוקא מפני כך אני שונאת אותו. נתחמק־נא.

סוניה נתנה את זרועה בזרוע שליט ומשכה אותו לצד שמאל. אולם אֲשר

הדביקס. עמד לקראתם שעה קלה פנים אל פנים והציץ בהם מתוך חשד, כאדם שמציץ בפני זוג החשוד על האהבה. אחר־כך אמר:

– האתם מתנים אהבים?...

אחר־כך השתחוה בהכנעה, פשט את נעל ידו הלבנה וברכם בשלום.

לום, מר וול – קראה סוניה בעליצות – כבר התגעגעתי עליך.

פרק ז

– מהיכן ולהיכן, מרת רויטר? שאל אשר, כשהעמיד על סוניה מבט ממושך ותאוני וחבט לה על שכמה.

סוניה השיבה לאשר חביטה על שכמו גם היא ואמרה בקוקטיות של ילדה:

– אני איני רוצה לגלות. האגלה, אדוני שליט? — וסוניה שלשלה את ידה מסביב לצוארי שליט ותתרפק עליו – לא! אתה אינך מרשה?

– אכן דבר סתר יצוק בכם שניכם! – קרא אשר והציץ חליפות לתוך עיני סוניה ושליט במבט בדקני וסקרני.

– אנחנו כרתנו ברית! – אמרה סוניה ונתנה את זרוע אשר בזרועה. — ובכל־זאת – הוסיפה אחרי שתיקה קלה — אם תפצור בי הרבה, אם תפצור בי, אני אגלה לך, קצת אגלה לך.

— אפצור בך, אפצור. אנא, סוניטשקה – דבר בקול של תינוק – אנא. הנה אני פוצר בך, הלא אני אבכה.

— פצור־נא בי עוד קצת – עוד. עוד קצת – אמרה סוניה גם כן בקול של תינוק המתחטא.

– סוניה! סוניטשקה! ראי הנה אני מתחנן אליך. כורע אני לפניך. נופל על ברכי. משתטח לפניך. אנא, אנא, בבקשה. אחלי סוניה! סוניטשקה! מרת רויטר! אנא! – דבר אשר בסגנון משחק על הבימה, השתחוה ודקלם.

– ומה תתן לי בשכר זה? מה? – קראה סוניה.

– מה את מבקשת ממני? מה? נשיקה? – הנני. מצדי אין שום מניעה.

– נשיקה? – אכן דבר גדול הוא! לא מצא ענין יותר חשוב בשבילי. נשיקה? – ענין גדול מאד! – מה בא זה ללמדני? נשיקה? – מי שם עכשיו לב לקטנות כאלה? לבי גס בכמו אלה. מי נותן עוד ממש בדבר של מה בכך כזה? – קראה בסגנון המשהקים הקרתנאים המחקים את דבורן של הנשים הקרתנאות מבנות ההמון, והסגנון הזה צורם את אזנם של השומעים מפני הזיוף שבו, לפי שהמשחקים באים לחקות אותו ובאמת טבעי סגנון זה בפיהם, מאחרי שהם הם ההמון עצמו.

– ובכל־זה השמיעיני את סודך, סוניה. ואם לא – זכרי, סוניטשקה! – תנחמי באחריתך – אשר נפנף לה באצבע כמאיים עליה, אחר־כך תפסה פתאום

בידיו ונענע את גופה — השמיעיני, סוניה, ובשכר זה... בשכר זה גם אני...

– גם אתה תשמיעני דבר סוד? – שאלה סוניה ובעיניה התלקח שביב תאוני וסקרני. – באמת? — גם אתה הולך בדרכו, בדרכנו?... באמת? – שאלה סוניה ופניה קרנו מתקוה.

– וַדאי, וַדאי – ענה אשר - הענין הוא פיקנטי מאד. כדאי לך לדעת ספור מעשה זה. חה, חה, חה! — ואשר צחק בקול, כאלו כל הדברים אשר קרו, חזרו וצפו ברגע זה על פני מוחו ומהנים אותו הנאה משונה.

– האם זה הוא מעשה שהיה? באמת? – שאלה מרת רויטר

— היה. ודאי. היה –

– ואתה הוא גבור המעשה?

– אני ולא אחר.

– ובכן: האשמיענו את סודי? – קראה סוניה – האשמיענו, אדוני שליט? – מה דעתך ? - סוניה פנתה לשליט וקרצה לו בעין כמתגנבת, כאלו באמת היה ביניהם דבר־סתר, ועכשיו, כשהיא באה לפרסם מקצת ממנו, היא נמלכת בשותפה לענין זה.

כך עמדו שני האנשים, סוניה ואשר, והיו מכזבים בדבוריהם, בצחוקם, בתנועות גופם וברמזיהם, ושתפו גם את שליט להם. שליט עמד והיה כנלעג בעיני עצמו. מפני הנימוס ומפני איזה נדנוד של רחמים שבלבו לא מחה כנגד עלילותיה של סוניה והיה מכסה בצחוק קל שבפיו על רגש הגועל שבקרבו.

ובכן מסכים אתה? – קראה סוניה ותפסה לשליט בידו – לא, לא. רואה אני בך, שאין הדבר נוח לך. אתה אומר „כן" רק מפני הנימוס. לא, הוא אינו מסכים. הוא קרץ לי בעיניו. ואולם את תחלתו של המאורע אספר לך. הלא אתה מאיץ בי. ואני איני רעת־לב. ומכיון שאתה מאיץ בי...

– וַדאי, הלא את אינך רעת־לב! – אמר אשר וקרץ בעינו לשליט. אולם שליט עשה את עצמו אינו מרגיש בכל זאת.

– ובכן שמע – קראה סוניה ונתנה זרוע אחת בזרועו של אשר ואת השניה בזרועו של שליט – נלך־נא. אני אספר. ואתה, אדוני שליט, היה לי לעד. מעשה שהיה כך היה: – קמה אני היום בבוקר השכם. אמש בערב אמנם שרתי והייתי עליזה. הן יש שאני עליזה כילדה. בשעה זו אני מטורפת החושים. אָה, אָה, הזהרו מפני, גברים, כשאני עליזה. הזהרו והזהרו. בשעה זו אני מסוכנת. אני מרקדת, אני מקפצת, אני משתגעת. יחידה אני יוצאת במחולות. את צלם החייטים שלי אני מלבישה פרק ואומרת עליו: זה גבר, קווליר שלי, ושנינו יוצאים במחולות, וכך עשיתי אמש בערב, אולם בלילה היתה שנתי מטורפה. וגם חלומות בלהות ראיתי. את מישנקה שלי ראיתי כל הלילה בחלומי. הוא עדיין פעוט. ממש עולל, הלא הוא, כבן שבע שנים, כן, שבע. כפי שרואים אתם, אשה זקנה אני. אמת, איני זקנה כל־כך. כשנשאתי, לסאשה שלי לא מלאו לי עדיין שמונה־עשרה שנה,נחפזתי קצת יותר מדי להנשא לאיש, פזיזה

אני מטבעי ובהולה ועושה לפעמים מעשי שטות. והראיה: הנשואים שלי. אבל מישנקה שלי, תינוק טהור זה, מה חטא? מהז תינוקי, יקירי משוש חיי. הן ענין אחר אין לי בעולם. כי מה אתם כולכם, כל הגברים, בשבילי? — קלפת השום. סאַשה שלי זהו ענין אחר. הן בעלי הוא. הלא נתחייבתי. אני מכבדת אותו. אמת, הוא אדם המעלה. מעטים כמותו. בעל כבעלי אינו שכיח. הברותי היו תמיד מקנטרות אותי ואומרות: למה נתקשרה אשה זו כל כך בבעלה והיא כרוכה אחריו כמו אחרי אוהב? – אני משיבה: טבעי הוא בכך. איני אוהבת את חצאי הדברים. כשאני מוסרת את נפשי, אני מוסרתה כולה בלי שיור. וכך אני בנוגע לאחוה ורעות. ולא כל שכן שנתקשרתי עם בעלי כולי אחרי שבא מישנקה שלי לעולם. אחר־כך נתגלגלו הדברים באופן אחר קצת, ואנחנו היינו מוכרחים להפרד זה מזה לתקופה קצרה. לבי כבר גס בפרידה זו שנפרדתי מבעלי, ואולם מישנקה שלי, תינוק טהור זה, מה חטא? הלא זהו תינוק נפלא, חכם מחוכם. יודעת אני: כל אם מקלסת את תינוקה ורואה בו עולם כולו. אני איני שייכת לסוג זה של אמהות. אדרבה, עיני פקוחות. הנה, למשל, בעלי אינו פקח ביותר. למה אכסה? – טוב־לב הוא, יפה־תואר הוא, אולם חכם ביותר איננו. מה שאין כן מישנקה שלי. הוא חכם מחוכם ומראהו כמלאך אלהים. לא כל התינוקות שוים. הכל מודים שהוא יוצא מן הכלל. הכל מתברכים בו. ולפיכך הוא מחריד על־פי־רוב את שנתי. וגם בלילה הזה לא נתן לי מנוחה. אני רואה אותו תמיד ערום כבשעה שהייתי רוחצת אותו באמבטי וידיו ורגליו מפרפרות. והיום קמתי משנתי והסתכלתי בעד החלון והנה סתו. בית עולם. התלבשתי בבהלה. יצאתי לרחוב. אני מסתכלה בשעון העירוני: השמינית. ולחזור לביתי, אל החוט והמחט, אין לי שום תשוקה. גועל. מתהלכת אני ברחובות אנה ואנה יחידה, כאלו שתיתי כל הלילה לשכרה. גברים רבים הביטו אחרי. ואני מהרהרת בלבי: אלו נזדמן לקראתי אחד מחברינו הקבצנים: למשל, אתה, מר וול או מר שליט, הלא הייתי מאושרה. אוחז בו ולא ארפנו. ועד שאני מדברת כך בלבי והנה הבחור שליט לקראתי. הוא גם כן שט כמוני ונראה כמדולדל בעולם. ואולי, אומרת אני בלבי, חולה אהבה הוא. הוא רץ, רץ, ואני רצה אחריו, מדביקה אותו ובכל פעם אני נרתעת לאחורי. הוא אינו מרגיש בי כלל. נראה, אומרת אני, מה יהא בסופנו. הוא רץ ואני רצה, הוא רץ – ואני אחריו. עוברים ושבים רבים כבר הרגישו בנו. חוכא ואטלולא. כזה הוא הבחור שליט. מבולבל קצת. כמוני. הרבה יותר ממני. אם אהיה רודפת אחריו כך, אמרתי לבסוף בלבי, הן סופי שיגלגלני לבור שחת, לגיא בן הנום או שיורידני להיך הוויסלה ויטביעני במימיה. לא. הגיעה השעה להעמידו – החלטתי בלבי – וכך היה. סטופ! עמוד, מר שליט! — קוראת אני אחריו בקול. הוא החזיר אלי את פניו המבוהלים. לו הסתכלת בשעה זו בפניו. הם היו נלעגים כל־כך. דומה היה כאלו נתפס בדבר עברה. הוא מסתכל בי כאלו אינו מכיר בי. אני מצחקת אליו בקול, והוא עומד נבוך ועיניו תועות לצדדים. בחיי! – אמרתי בלבי — הוא ודאי חולה אהבה. ואולי דבק דוקא בי לאהוב אותי. ופגישתנו מטעם זה לא היתה לו לרצון. ואחר־כך. ואחר־כך... אני דולגת על ענינים

רבים, איני רוצה לבייש אותו. ראה, איך פניו מצהיבים. הם מתאדמים, הסתכל־נא בו. אני אגלה לך רק דבר זה, והוא הניח פתאום את זרועו בזרועי הן דרכו אינה כך. הלא הוא פרוש מן הנשים. ועד שאנו מתהלכים אילך ואילך והנה כף ידי בין שפתיו... הוא נשק את כף ידי. נשק. נשק. חה, חה. הוא היה נלעג כל כך בשעה זו... כל־כך... כתינוק. ואף גם היה כתינוק... כמישנקה שלי... הוא אינו רגיל כלל, כנראה, אה, בדברים אלו. תם הוא עדיין. את, אומר הוא, הראשונה, היחידה... איני יודע מה זה היה לי – אמר אלי – אולם... אולם... – ובין כך וכך וכף ידי נתגלגלה שוב אל בין שפתיו. חה, חה... ואחר־כך נשבע לי... נשבע לי... ראה, הנה פניו מתכרכמים מבושה... תם הוא... ועל־כן אני אוהבת אותו... כאח קטן ממני אני אוהבת אותו... אולם מה נלעגים היו פניו בשעה זו... לו ראית את פניו בשעה זו... חה, חה...

סוניה ואשר צחקו בקול רם. שליט עמד נבוך ופניו היו באמת מאדימים ומלבינים חליפות והוא לא ידע אם לירוק בפני הכזבנית המחוצפה הזאת או ישתף את צחוקו אליהם, כדי שלא יהיה נלעג בפניהם. לא ידע – וצחק גם הוא. קולות צחוק שלשתם התגלגלו בחלל האויר. ברגע זה נעשתה עמידה זו ברחוב נמאסה מאד על שליט. בקש לברוח וכבש את תשוקתו זו, ולכן שמח מאד בראותו מרחוק את נתן הולך וקרב גם הוא.

– הנה נתן! – קרא שליט בשמחה והתעורר לרוץ לקראת הבא.

– אוי, הבדחן הזה. קצתי בו!... אמר אשר ומשך את שליט ואת סוניה הצדה. בינתים נגש נתן אליהם, ברך את כולם בשלום בדעה רחבה ובדוחה וקרא:

– היודעים אתם, רבותי, במי פגשתי לפ... שעה קלה? –

– במי? – שאלה סוניה.

– בשימקין.

– במשורר שימקין? – קראה סוניה בעליצות, ובעיניה התלקח השביב התאוני והסקרני – מה טוב. כבר התגעגעתי עליו. רבותי, נרוץ־נא אחריו ונדביקנו. איפה עזבתו? –

– ברחוב המלכים.

– רבותי, בואו־נא כולכם! – קראה סוניה ותפסה ביד שליט והניחה את זרועה סביב לצוארי אשר, וגם לנתן חבטה בידה על שכמו – אני אציג את כולכם לפניו.

– וגם המבקר שיינר עמו! – הוסיף נתן – שניהם עומדים אצל שער אחת החצרות. כנראה, שקועים הם בשיחה חשובה. בטוח אני שלא זזו עוד משם.

– ואני איני מכירה עוד את המבקר שיינר. אומרים, שאדם מענין הוא. הוא פסימיסטן – אמרה סוניה וסטרה לשליט על חטמו.

– ואני מכיר את המבקר שיינר היטב – אמר נתן – מכרים קרובים אנחנו. ידידים נאמנים. פעם אחת ישבנו כל הערב בביתו של אחד מידידינו ושוחחנו כידידים נאמנים.

– רבותי, אני נפטר מכם! – אמר שליט.

– מר שליט, אנחנו לא נתן לך להפרד ממנו. לא נתן. וכי לא כך, רבותי? – קרא נתן ותפס לשליט בידו.

– האדון שליט כבר קץ בחברתנו! -- אמר אשר כמהתל.

– האמנם? – קראה סוניה ואת המלה בטאה באותה ההטעמה השגורה תמיד בפי פייגין. גם החיוך שבזויות שפתיה דמה ברגע הזה לחיוכה של פייגין, כשהיא שומעת דבר שאינו רצוי לה. לבו של שליט רטט למשמע המלה הזאת. הוא נגרר אחריהם מחריש ומדוכדך, מאזין קול דברים, אולם לא הבחין בפירושם של הדברים. הנה סוניה זו. בריה משונה היא – הגה בו לבו, וכמעט שלא השמיע את הדברים האלה בקול — בריה משונה היא. היא מדברת שקר מתוך תמימות. מהי, סוניה זו? מה טיבה? – שני שמות־תואר היו נאבקים זה עם זה במוחו, כשהיה בא לברר לעצמו את מהותה של אשה זו. שני שמות המתנגדים זה לזה מן הקצה אל הקצה. האחד כלול במלה היותר נאה שבשפת האדם, והשני — במלה היותר מנוולת. תמימות קדושה יש בה או... מתירא היה להגות אפילו במוחו את המלה השניה.

בשעה זו הגיעו עד רחוב המלכים. אצל חצרו של אחד הבתים עמד שימקין יחידי.

– ארוני שימקין! – קראה סוניה, בחרדה לקראתו, בשעה שבני לויתה נשארו עדיין בריחוק מקום.

שימקין הסתכל בה שעה קלה בתמהון.

– מה שמה של הגברת? – שאל.

– הלא אני... אני... לא, לא אגיד... להכעיסו — לא אגיד.

– הגברת רויטר! וכי לא כך? — אמר שימקין כאדם שעלה בידו לדלות מזכרונו שם נשכח – שלום, גברת רויטר!

– אכן משורר אתה! – אמרה סוניה – לכן מרחף אתה בעולמות העליונים ואינך משגיח כלל בדרי מטה, בנו הבריות הקטנות הטעונות חמלה ... ובכל זאת, אדוני המשורר, נכונה אני להציג לפניך גם את חברי הקבצנים. אַחי, איפה אַתם? — החברים נגשו אל המשורר – הרי מר וול, בחור מנגן.

– וגם שוטה? – שאל שימקין.

אשר זקף את קומתו ונתן לעצמו פנים חשובים, כנכו לקרוא את האיש הזה למלחמת־בינים ולהכריעו תחתיו, ואחר־כך חייך מתוך בת־צחוק של חנופה ואמר:

— וזהו הבחור נתן!

– וזהו מר שליט! – אמרה סוניה ורמזה באצבעה לשליט לגשת, מאחרי שהוא היה עומד עדיין מרחוק ומסתכל בחלון החנות הסמוכה.

– מי הם היהודים הללו? שאל שימקין.

— הם קבצנים! — השיבה סוניה.

– אם כך, למה הם לי? — שאל שימקין.

– לא כולם קבצנים אמר אשר.

— הרי למשל מר... מר יהודי זה — אמר שימקין והורה באצבעו על נתן, שהיה מלובש מעיל ממורט וחדל־גון.

– ולמה מר שימקין עומד פה? ויחידי? – שאל אשר בכונה מסותרה לעקצו, לפי שעינו החדה הבחינה מיד בשימקין, שדבר עמידתו פה הוא לו למורת רוחו.

– אני עומד ומחכה למנוול אחד: לשיינר.

– למבקר שיינר? – שאלה סוניה.

– כן. לאידיוט זה.

– ואיפה הוא? – שאל אשר.

– הוא סר אל הבית הזה לשעה קלה. מנוול שכזה!

– ודאי כבר עברה שעה מרובה משעה שעזב את אדוני יחידי? – שאל אשר.

– ומה מלאכתו של האדון הזה, מר יהודי זה? – שאל שימקין והורה באצבעו על נתן.

— מורה עברי, אני! — קרא נתן כמתגאה.

– ובכן אינו עשיר כרוטשילד! – אמר שימקין.

– ואדוני יקורא עברית? – שאל שימקין פתאם את שליט – מי מכם, רבותי, קרא את שירי „תכלת"? מי מכם, רבותי, אוהב ממתקים? – הראתה הגברת רויטר את הנשר, הטס, טס מעל לגבעות והרים, גאיות ועמקים, וצונח פתאום לארץ? – ומחירה של ליטרה ענבים כמה היא עכשיו? –

– רצונו של אדוני בענבים? – אמר נתן — הנה עברתי זה עתה על־יד חנות של פירות. הנה... מיד... אני אביא –

נתן התחמק וירץ.

– ובמה עוסק עכשיו אדוני? שאל אשר את המשורר.

– פואימה גדולה אני כותב! – אמר שימקין. הענבים אשר הבטיחו לו המתיקו קצת את הרוגז שהיה רובץ על פניו.

— פואימה? – שאלה סוניה ביראת־הרוממות – היש לי רשות לשאול לשמה? –

– האשה! – אמר שימקין — זו היא פואימה בפרוזה.

– ושניאורסון כבר קרא אותה? — שאל אשר.

– קרא! – ענה שימקין קצרות.

— ומה דעתו? – שאלה סוניה.

— הוא... בטלה...

– באמת? – קראה סוניה בתמיהה גדולה – לא. רק משטה אתה בנו!

— כן, משטה אני – אמר שימקין.

– ומה באמת דעתו של שניאורסון?

– הלא כבר השמעתיה! – ענה שוב בגאוה.

– ואולם על־פי האמת? שאלה סוניה שוב בתחנונים.

— אם לאמת... אם לאמת... רואה אני כי רצונה של גברתי בכל אופן שהוא להלבין פני ברבים.

– בַּיִשָן שכמותך! – הגד־נא לנו את האמת, שניאורסון ודאי הלל את הפואימה, הוא ודאי בא לידי התפעלות. אנא הגד, הגד לנו מלה במלה.

– מלה במלה? – דבר זה אי־אפשר.

– מדוע?

— לפי... לפי שלא אמר כלום, מרת רויטר.

– אתה משטה בנו. הוא אמר ואמר... בבקשה, הזור־נא על דבריו מלה במלה.

– הלא כבר הגדתי: דבר זה אי־אפשר.

– מדוע?

– לפי שאין למסור את הדברים מלה במלה אלא נשיקה בנשיקה.

– הוא נשקך? – שאלה סיניה בהתלהבות. הידד! – המשורר הגדול שניאורסון נשק את המשורר הגדול שימקין. על מצחו נשקו? –

– על מצחי – אמר שימקין ופניו היו שלוים ולא הביעו התעוררות כל שהיא, כאלו היו הדברים מיוחסים לאחר.

– הידד, רבותי! – אכן צדקת, אדוני שימקין! דבר זה לא נתן להמסר. לא נתן. ואולי נתן. אילי... אולי... אלו היה מר שימקין מאיץ בי הרבה... הנה מר שליט זה לא האיץ בי, לפי שחכם הוא, ולא שאל תחלה... לא נטל רשות... חה־הה... מר וול הוא עדי...

ברגע זה יצא שיינר מתוך הצרו של הבית. גם נתן שב ותכריך גדול של ענבים בידו.

– כמה לטראות של ענבים קנית, נתן? – שאל אשר וצחק בצחוק גדול.

– לא הרבה, חמש ליטראות: כנגד חמשה בני־אדם — ענה נתן.

נתן הושיט את התכריך לשימקין, אולם שימקין הציץ לתוכו, העוה את פניו, משך את ידו ואמר:

– רק מורה עברי מסוגל לקנות באושים כאלה!

– הנה מר שיינר! – קראה פתאום.

– האדון שיינר יודע את החברה הזאת? – שאל המשורר את המבקר.

– מי הם בני־אדם אלו? – שאל שיינר כלאחר יד.

– זו היא הגברת... רויטר, כמדומני. וזה הוא...

– זה הוא מר וול – אמר נתן – וזה פסח שליט, ואני נתן. נתן ולא יותר. האדון שיינר כבר ראה את פני.

— איפה? – שאל שיינר בזלזול.

– פה בבית הזה – אמר נתן – בביתה של הגברת אַייזמן.

– כלום לא הכרת את האדם הזה על־פי חטמו? – אמר שימקין – חוטם זה... כבר ראה מי מכם יהודי בעל חוטם כזה? – הוסיף וצחק בקול, אולם שיינר, שהתנהג עם שימקין דרך שררה, לא צחק.

— פרצופו של צעיר זה דוקא ידוע לי – אמר שיינר ורמז באצבעו ישליט, שיגש אליו.

שליט נגש.

— הלא אתה זה אשר סרת לפני ימים אחדים אל בית־המערכת שלנו עם כתב־יד משונה.

– סרתי– השיב שליט.

– הלא דיקדנטן אתה—אם איני טועה—ומרעיש עולמות.—שלום, רבותי! ואתה הולך עמי?-פנה שיינר לשימקין דרך זלזול-אם אליהם אתה נלוה?

— אני הולך עם מר שיינר!– אמר שימקין בהכנעה.

המשורר והמבקר התפטרו מבני־החבורה בברכה משותפת. שליט פנה ללכת גם הוא ונתן נלוה אליו.

– ואולם את הענבים הנח לנו! - קרא אשר וחטף את התכריך מיד נתן.

– סורו־נא לחדרי לפעמים - קראה סוניה אחרי שליט ונתן — רחוב העירונים. הבית: מאה ותשעה־עשר. חדר קטן. מכונה, חוט ומחט. קרן זוית. שם אני... סורו־נא, רבותי...

פרק ח

בני־החבורה נפלגו לשלש פלוגות: שיינר הלך עם שימקין, נתן עם שליט וסוניה עם אשר. כל פלוגה פנתה לה לצד אחר.

סוניה טפפה שלובת זרוע עם אשר, ופניה היו, כאלו יצאה לטייל בלויתו של בחירה באחד מן הימים הראשונים של שבעת ימי המשתה. היתה מפטפטת בלי הרף.

– יסלח נא לה האדון וול למדה מגונה זו, שיש בה, ואולי אין זו מדה מגונה כלל, כי הן שכיחה היא אצל כל בנות חוה, ואפילו אצלכם, בני המין היפה, כלומר, אצלכם הגברים. פטפוט זה יפה הוא לנשמה, ואפילו לגוף, כי בא הוא תמיד במקום המעשה. אם אין אנו עושים כלום, נפטפט, לכל הפחות. כי כלום חיינו קרוים חיים? הן אנו נובלים, נובלים. אנו מתכוצים ומצטמצמים. הוי, חיים! — קראה סוניה פתאום בהתלהבות.

וכאן התחילה שוב לפטפט על דברים וענינים, שהיו ושלא היו בעולם, ועל בני־אדם, שבאה עמם במגע ובמשא ושלא באה, היא בלבלה כאחד מעשים שאירעו ומעשים שלא ראתה אותם אלא בחלומה או בחזון.– מישנקה שלה, התינוק הטהור, הרך הזה עם עיניו האפורות והמתרוצצות; בעלה סאשה, ששמו יצא תמיד מפיה מתוך גניחה; המשורר שימקין מי שעתיד להיות מפורסם בכל העולם; המבקר שיינר, נתן, המורה העברי, המורה בבית־הספר אקים טריפאַנוביץ, שהיה נוהג לטפח לה בכף ידו על גבי מצחה, והיא אז ילדה עדיין, שאינה מבחינה בין טוב לרע; בן־לוא ארעי, שאירע לה במרכבת־הברזל בין חלם ובין לובלין ונשק בחשכת הלילה את ירכה; הוא אשר, הג׳נטלמן, ופכח שליט. מה הוא פסח שליט? מה טיבו? בן־אדם משונה הוא! וכי לא כך?– וחברו

לדירה, העיקר, חברו לדירה, זה השתקן המצוין, שיש בו כח שרירים והוא אַתליט גמור, אלמלא היתה אשה נשואה, היתה נכנסת עמו תיכף ומיד לחופה-- כל האנשים האלה יחדו יצאו מפיה בלולים ומטורפים, כאלו היו כל הגופים האלה, הרחוקים זה מזה במקום ובזמן, גוף ענקי ומוצק אחד, שאמנם הרבה ראשים לו, אלא שנשמה אחת מחיה אותו. הנה המשורר שימקין: כלום אין עתיד מזהיר נשקף לו? הן משורר גדול הוא. הכל מקלסים אותו. כשאפגוש אותו בפעם שניה, אפצור בו, שיקחני לו לאשה. הן עתיד מזהיר נשקף לאדם זה! – ומה דעתו של מר וול? – מה? מה?–

– דעתי... דעתי – השיב וול – ודאי – סופו שיקח לו אלמנה זקנה ועשירה עם נדוניא מרובה.

– גם נתן ספר לי פעם אחת מעין זה–הוסיפה סוניה.

– אָה, נתן זה! – הפסיק אותה אָשר וצבט לה בקיבורתה– הן הוא סגן שמש בבית־כנסת של עירה קטנה!

– ליצן שכמותך! – ומה טיבו של בחור גאה זה שליט?

— הוא מין כוחילנא, מין עוף הרוצה לדלות במַקורו את מי הים–ענה אשר וחזר וצבט לסוניה בקיבורתה.

מנוול שכמותך! – קראה סוניה וסטרה לאשר על גבי ידו – שמע־נא, מנוול, נזכרתי מעשה שאירע לי היום בבוקר. היום נוסעת אני במרכבת־הטרם. בבוקר היה הדבר. המרכבה ריקה. ישבתי בה. מה לי במרכבה ומה לי מחוץ לה? – אני מסתכלת כה וכה. בינתים עולה בן־אדם אחד. הצצתי בפניו. לא מצא חן בעיני. אני לא הייתי שוגה באהבה לאדם זה. ראשית, הוא גלוח זקן, ואני אוהבת דוקא בעלי־זקן. כי מה גבר אם אין לו זקן? מר וול, שמע־נא בקולי וגדל זקן, אפשר שאוהב אותך. אפשר. אף־על־פי שלבי אינו פנוי כלל וכלל. אולם קרן זוית אחת... אלו הייתי מפשפשת יפה יפה, הייתי מוצאת בשבילך עוד קרן זוית מצומצמת אחת. העיקר: גדל זקן. ובן־אדם זה גלוח הוא. ובכן מה לי ולו? – אולם הוא יושב ונועץ בי עיניו. מנוול שכמותו! יושב ואינו גורע עין ממני. מנוול שכמותו! אף אני הצצתי בפניו. מנוול שכמותו! – אנו יחידים. ספסל כנגד ספסל. והוא אינו גורע עין ממני.. גם אני מציצה בפניו ואיני פוסקת. מנוול שכמותו! – עמד וחייך לי בפני. מנוול שכמותו! אף אני חייכתי לו בפניו. מנוול שכמותו!! כשירדתי, ירד גם הוא אחרי ונתן לי פרח. נטלתי את הפרח וברחתי ממנו. מנוול שכמותו! הוא הלך אחרי, אלא שאני לא החזרתי אפילו את ראשי לאחורי חוץ מפעם אחת. מנוול שכמותו!

– ואיפה הוא הפרח? – שאל אשר והעמיד עליה מבט תאוני

– בחדרי – ענתה סוניה – וגם אתה מנוול!

– ואיפה הוא החדר?

– בבית מאה ותשעה־עשר.

– ואיפה הוא הבית הזה?

— ברחוב העירונים.

– אָה. אָה – אמר אשר – בחדר שבבית מאה ותשעה־עשר ברחוב העירונים שם הפרח...

– מגוול שכמותך! – קראה סוניה וסטרה לו על גבי ידו – ובכל־זאת אני נפטרת ממך מיד. ודאי רצונך לסור אלי ולבקרני בחדרי. אולם לא בשעה זו. ולא היום. וגם היום בערב לא תסור אלי. כי אני עסוקה. ביום אחר. שלום!

אשר נפטר ממנה, כשצבט לה בקיבורתה, וסוניה דחתה אותו מפניה בכח.

בשעה זו נפטר גם שיינר משימקין.

– להיכן? — שאל שיינר ותקע את כפו לשימקין.

- אל הזקן! – השיב שימקין, שהכין את עצמו ללכת לשניאורסון.

- אל המטורף? – הלא הוא שקוע בעולמות העליונים.

- הוא כבר הקריא לפניך את הפרקים הראשונים ? –

- מאה פעמים ואחת.

– אף לי הקריא.

– ומי היא בתולה זו שבאה בלויתם של שלשת הבחורים? –

– לא בתולה היא, אלא...

– נשואה? –

– כן.

– אם כך לא כל שכן... ומה שמה? –

– מאַדם רויטר.

– ומה ששייך לענין...

– מה שייך?...

– המזג? –

– נעלה.

– נדיבת לב? –

— ודאי...

– סברא היא?...

– חלילה.

– ובכן: בפירוש? –

– בלי שום ספק.

– מעשה שהיה? –

– וכי סלקא אדעתך שלא?...

— ובכן יש לסמוך?... קרא שיינר וחבט לשימקין על שכמו וצחק בצחוקו של זקן מנאף.

– עלי ועל צוארי, מר שיינר! — קרא שימקין – אגב... מה שמה של האשה הדרה בבית הזה? –

— הגברת אַייזמן... העוסק אתה עכשיו באיזה מעשה יצירה?

— כן – השיב שימקין בקול של ענוה – ומה טיבה של...?

— במעשה יצירה חשוב?

– פואימה.

– מה שמה של הפואימה? –
– מלכת שבא. ושמה של הגברת הוא אַייז...
– לא. שפירא. מה אמרת? מאַדאַם רויט...
– מאַדאַם רויטר.
– אָה, אָה!
– ומה טיבה של הגברת אַייז.. שפירא?
– כך.
– והפרצוף? –
– אשה המחזרת אחרי בחורים ומעמידה פנים, כאלו אינה אוהבת את בעלה, אבל על־פי האמת היא כרוכה אחריו ככלבה...
— בכל־זאת כדאי היה להתודע אליה... חליפין – אמר שימקין בקול של תקיף: אני לך — מאדאַם רויטר, ואתה לי... הגברת שפירא...
– לא. אַייזמן.
– ובכן יציגני מר שיינר לפניה?
– כן. כן.
– ואימתי? היום? – כן, היום.
– ברביעית... בחמישית. כן, ברביעית! — הוסיף שיינר בלחש.
– ובאיזה מקום?
– ברחוב המלכים בקרן פריחודניה. אחר־כך אוליכך אל הגברת אַייזמן. ואחר כך...
– טוב. שלום!

ובשעה זו היו שליט ונתן, שחבילה עבה היתה נתונה בידו מתהלכים ברחוב המלכים בקרבת הגן הסכסוני ושליט היה מתחנן לנתן, שיסביר לו את טיבה של נשמה זו, השוכנת בתוך הגוף הארוך הזה, הנקרא סוניה. יסביר־נא לו את הפירוש של פרצוף זה. היש לב אדם לסוניה זו אם לא? האם כל דבריה הם כזבים או שמא להיפך? היש בה נשמה או אין בה? — ואולי יש בה נשמה יתירה! כולה היא תרמית או שמא אדרבא... זיק של יושר יש בה. וַדאי יש בה. וכי לא כך, נתן? — וכלום אפשר לחיות בעולם, כשעל ידך, בצדך, שכם בשכם, מתהלכת בריה כמותך, שנבראה בצלמך, בעלת רמ"ח אברים ושס"ה גידים כמותך... הכל יש בה ממה שיש בך. אלא שאתה מפקפק בעצם העיקר... בעצם העיקר... והן בריה זו אינה, לכאורה, אלא עלמה טפשית סתם, מן השכיחות... עלמה סתם... ומכל מקום... ומכל מקום אפשר מאד, שעלמה טפשית זו מתעללת בך, שהיא מאחזת את עיניך, שהיא פורשת רשת לרגליך, שהיא מלגלגת עליך בלבה דוקא בשעה זו עצמה, שעיניה התמימות והחולמות נעוצות בך, כאלו אתה המעין והיא הצפור השוברת בו את צמאונה, ודוקא בשעה זו עצמה, שפניה מאדימים ומלבינים בהזכירה את שמך, ודוקא בשעה זו עצמה, שהיא אשה בוגרת, שכבר ראתה הרבה בחיים, והיא מדברת אליך על היושר ועל האמת ועל האהבה ועל יסורי נפשה... ואולי אין בה אפילו ניצוץ מכל הדברים האלה, שאתה מיחס לה, ואינה משמיעה לך אלא את תורתה,

שלמדה מתוך הכריסטומטיה ומפי יאָקים טרופימוביץ המורה, שהיה סוטר בכף ידו על מצחה בילדותה. ואולי אין היא משמיעה לך רק את התורה, שלחש על אזנה הסטודנט בערבי־קיץ בשדרות־האנחות... ואולי היא משמיעה לך רק את התורה, שלחש על אזנה סיומא הגימנזיסטן, כשהיו, הוא והיא, חברים של האגודה לחינוך חוזר לתלמידים... ואולי היא משמיעה לך רק את התורה, שקנתה מפיהם של אַנאַטול קאַמיונסקי, וורביצקאַיה ואחרים... ואתה עומד ופוער את פיך ובולע כל דבור ודבור היוצא מפיה ומלהיב לקראָתה את עיניך ומאיר לנגדה את פניך... והיא... מדברת כזבים... ובכן עמוד וקבל על עצמך, שאתה גולם, אידיוט גמור, מטומטם הדעת והלב, שכבר אבד לך חוש הבירור וההבנה, שנתן לאדם להבחין בו בין אויביו ואוהביו. ולמה אתה מתפאר בחוש הפסיכולוגי שלך, שכל אחד מאתנו מתפאר בו? ואם יבוא אחר ויפקפק בחוש הזה, הן נכונים אנו תמיד להתנפל עליו, כאלו בא לגזול ממנו את כלי־הזיין שלנו או לחתור חתירה תחת היסוד והשורש של מהותנו. והן בריה זו מהלכת על ידך, יושבת בצדך, מוזגת את כוסך ובוחשת את הכוס בכף ומוציאה בעל כרחך את הפפירוסה מפיך, לפי שהטבק מזיק לריאתך... והן בריה זו נקראת על שמך ומדברת בשם „אנחנו" וכבודה ככבודך ושניכם אורגים ביחד את ארג הדורות... טפו! טפו! יכול אדם להחנק... ירוק־נא, ירוק־נא, נתן! הבה, נתן, ונירק שנינו יריקה אחת גדולה ועבה... ואולי, נתן, דוקא בעלי הנפש היפה הם נוחים לטעות ולהאחז ברשת. אין עינם מבחינה באותה הזוהמה אשר בלב הבריה השכנה, המתהלכת על ידם ושרויה במחיצתם, לפי, שאין עינו של האדם הנתון בחדר מואָר מבחינה בדברים שבחדר האפל שכנגדו. האם לא כן, נתן? — מה? — ואם לבה של עלמה טפשית סתם סתום לפנינו, איך נעיז לקרוא מעל הספר הגדול של ההויה? — איך נעיז? – ובכן מה אנו, נתן? - מה אנו — למה אני מפרפרים פה, בין תכלת השמים ובין הדשאים והעשבים ושורצים ורומשים? – והעיקר שסימן-שאלה זה, שאנו מעמידים בצדה של בריה שניה שכנתנו, הן סוף כל סוף תחלתו נעוצה בנו. כי מה אנו בעצמנו? — אנו, המציבים סימנים, הבוחנים ובודקים באחרים, אנו מה אנו? — מה הם הדברים היוצאים ברגע זה מפי? ולשם מה אני מדב־ את דברי? — ומה הוא הכאב הצובט את הלב? — שמא יסודו ממין אחר, אחר לגמרי? — שמא גם בי, גם בנו אלפי מזמות מסולפות, והשקר הגדול ניבע מקרבנו. הנה אני מבכה את אבדן היושר והאמת, ואני בעצמי הארחי־שקרן. כי לא את כאב העולם אני כואב ואין אני קושר מספד על הסתלקותו של היושר מן העולם. את כאבי הקטן אני כואב, את כאב בשרי, כאב תאותי הקטנה, שהוצבו לה גדרים... ואני מתלבש בטלית קרועה, כאלו אני מתאבל וקורע קריעה על בר־מינן חשוב, שאבד מן העולם... ועד שאני עומד וחוקר לטיבה של סוניה, של האשה מרת סוניה שברחוב העירונים, מוטב שאשאל את פיך, נתן, אני מה אני? — מה בי אמת ומה בי תרמית? מה בי גברת רויטר ואשר וול ודרבקין, ומה בי חנקין ו... מרת פייגין... מה בי תולעת ומה בי צפור כנף?... מתי אני כואב את כאב העולם ומתי אני שולח את העולם כולו לאבדון? תתמוטטנה נא כל אשיותיו, ימוגר וינופץ ויתפורר

לרסיסים, ובלבד שאבנה אני על משואותיו את אשרי הקטן, את ביתי, את מטתי, את כוס התה ואת ספר-השירים החביב עלי. נתן, למה אתה שותק? — הן לך גלויים רזי עולם ואתה שותק. נתן, נתן, גלה נא לי את טיבי. באר נא לי אותי, הסביר נא אותי לי לעצמי – ואולי מוטב שנאחז באשיות הארץ ובמוסדות הרקיע וננפצם ונפילם עלינו...

כך דבר שליט בלב נרגש לא לנתן, כי אם לפייגין, למרת פייגין, שהיתה בודאי מקשיבה לדבריו. ולמה זה צחקה המרשעת בהתול מר?... אותה המרשעת, שהיא משאלת־לבו וממנה יצא הקצף על כל ההויה? —

נתן שמע את דברי שליט בפנים נוחים ושלוים, כאלו שמע איזה ספור מעשה, שכבר דש בו. שליט ראה פתאום את כל הגיחוך שבמעמד זה ונשתתק. מהר ותקע את כפו לנתן ובקש להתחמק ממנו, ואגב ראה את עצמו עומד על שער ביתו וכבר היה מתגעגע על הבדידות. אולם נתן נטפל אליו ואמר.

– הרשני נא, חביבי, לסור אל חדרך לשעה קלה. הנה החבילה הזאת... של ספרים היא. כל כתבי איבסן. בשביל פייגין הכינותי חבילה זו. רוצה אני להניחה לפי שעה בחדרך. אני בהול לשעורי, ובחזירתי אקבל את החבילה ואביאנה לפייגין.

– תן לי את החבילה – אמר שליט בשמחה של תקוה - אני אַכניסנה לחדרי. רצונך, אמסרנה למרת פייגין...

– טוב, טוב – ענה נתן, אך תיכף ומיד חזר מדבריו וקרא –: לא. אין הדבר כדאי. הא לך את החבילה, אך אתה אל־נא תמסרנה ליד פייגין. אני בעצמי אמסרנה. וחוץ מזה... חוץ מזה עלי לסור מיד לחדרך, לפי שדבר לי אליך. רצוני לספר לך דבר... פה ברחוב אי־אפשר... חלילה. אסור... נסור אל החדר...

— בבקשה! — אמר שליט, כי חכה לשמוע מפיו דבר על־אודות פייגין.

אולם כשסרו אל החדר, ישבו שניהם שעה מרובה והיו מחרישים.

– מה טיבו של הדבר? – שאל שליט בסוף בהלצה – שעור חדש? –

— כן – השיב נתן – ודאי. אולם לא. לא זה העיקר. העיקר, מר שליט – התלהב נתן וגמגם בלשונו – פרח מצאתי. פרח חי. יפה ונהדר. הוי אל אלהים חיים! רעדה אחזתני. אמרתי: אשתגע, אכנע, אבך, אשאג ואשוע. שליט! חביבי שליט! – קרא נתן והיה מקפץ בתוך החדר – חביבי שליט! אין מלים בפי. עלמה — שליט, עלמה יפה. נערה תמימה – נערה. ילדה תמימה. חביבי שליט! אלו – כך אמר לי לבי בשעה שישבתי לפניה וזכיתי ליהנות מזיו פניה – אלו ירדתי מן השמים ברכב אש, אז הייתי נגלה אל בני הבית – לא יחידים היינו, שליט – בענן הסערה, והייתי מטאטא את כולם במטאטא השמד. את כולם הייתי מגרש מן הבית – ילכו להם, ילכו להם לנוע ולנוד בעולם, יעלמו־נא מעינינו — ורק אני והיא, רק אני והיא. שליט, חביבי שליט! — ואחר־כך, חביבי, אחר־כך... אתה יודע איך הייתי מתנהג אחר־כך? – אני הייתי מסב כנגדה, לרגליה הייתי מסב, היא על הכסא ואני לרגליה על שרפרף קטן. כך הייתי מסב כנגדה, חביבי שליט, וגם אתה היית מסב עמנו מרחוק. מחריש הייתי

יושב כנגדה ימים רבים, שנים, יובלות שנים. דממה גדולה מסביב. היא לא תפריע את הדממה. ואחר־כך הייתי קופץ ממקומי ו... ונוגע נגיעה קלה בקצה אצבעה הקטנה – וגם אחר־כך לא היה איש ממנו מפריע את הדממה...

– ומה שמה? — שאל שליט בצחוק קל.

– שמה? – שמה?... יובלות שנים הייתי מסב... הייתי מחריש... חביבי! אלו הסתכלת גם אתה בפניה... אלו זכית כמוני... חביבי... הנה אני כורע ברך לפניה... כרע גם אתה, שליט, כרע. היא יפה ככוכב, שליט. היא מזכה את כולנו, היא מטהרת את נשמותינו. היא נר התמיד של ההויה. היא... אני בהול חביבי... שמה? – אתה שואל לשמה? – רבקה לפידות – זה שמה!

נתן יצא בבהלה מן החדר. עיף היה שליט מן ההרפתקאות הרבות. נפשו היתה מדוכדכת ואפלה עטתה אותו. השתטח על הסופה. ומן החשכה היה שופע לנגדו זרם עכור של רגשות טמאים והוא טובל במי הזרם ונשא עמו, והזרם העכור קולח בינו ובין סוניה רויטר.

פרק ט

בשעה השניה בצהרים נגש שימקין עד לפני הבית השלשים ושבעה ברחוב האזרחים, ששם דירתו של הסופר שניאורסון. שימקין עלה על השלבים בבטחה, משך בפעמון שתי משיכות תכופות, שכך היה מקובל בידו: לעולם תהיינה פסיעותיך נאמנות וצלצולך איתן.

בחדר האורחים ישב ישפה, ידיד נפשו של שניאורסון, יחידי. סימן הוא שבחדר הקבינט הסמוך היה שניאורסון מעלה בשעה זו על הגיר דברי יצירה. כך היה סדר החיים בבית הזה זה עשרים שנים רצופות. אין רוח היצירה שורה על שניאורסון, עד שלא יהא ידידו ישפה יושב בחדר הסמוך. באותה שעה היה שניאורסון מתבודד בחדר השני לאור המנורה הדולקת. תריסי החלון היו מוגפים. אין השכינה שורה על שניאורסון אלא לאור המנורה. על גבי שלחן הכתיבה היה נטוי קדקד הראש, ששערותיו כבר הלבינו פה ושם. ספר התנ״ך היה מוטל פתוח על השלחן, ושניאורסון היה קם מרגע לרגע והיה מתעכב אצל אחת מתמונותיו, תמונות על גבי בד ופתוחי אבן, מעשי ידי אמנים שונים, והיה מעיין בפרצופו, עומד על כל תג ותג ומתעמק, כדולה מהן המון רעיונות, או היה מתעכב אצל האספקלריה הגדולה שבין החלונות ומציץ שעה מרובה בפרצופו, ופתאום צוחה אנושה יוצאת מפי שניאורסון, ואחריה יבבה ממושכה, ואחריה קול דממה דקה. שניאורסון משתטח על הסופה, נשען על אדן החלון, רץ אנה ואנה בחדר, מנפנף בידיו, מנענע בראשו, מעות את פניו ומשתדל להעלות לפני עיני רוחו כמו חי את היהודי המצויר בספורו – כך היה שניאורסון יוצר את נפשותיו, את הגלריה השלמה של טפוסים יהודים, הכוללת, לפי דבריהם של המבקר שיינר ופינחסוביץ, את כל העם היהודי מגדוליו ועד קטניו, רבניו, חזניו, פרנסיו, מנהיגיו, עשיריו ואביוניו, הן בשבת והן בחול, הן בשוק

והן בבית המדרש, הן בבית והן במרחץ. פעמים היה שניאורסון פותח את דלת הקבינט, המופנה לחדר האורחים ומכניס אליו את ידיד נפשו ישפה. פניו של שניאורסון מזהירים בשעה זו, ידיו תועות בחלל החדר ורגליו מתרוממות מאליהן והיו כמו מרקדות. שניאורסון צוחק בקול גדול וישפה מקשיב לקול הצחוק. והוא אינו תמה כלל על הדבר ואינו שואל לטעמו של הצחוק. זו היא שעה של עלית הרוח לשניאורסון, שעה של כבוש. המצאה גניאלית הזהירה במוחו. הוא עלה עד ראש הצוק של כשרונו. הוא תפש את היהודי, גבורו, בציציות ראשו והביא אותו שלל גם לידידו ישפה. הנה הוא — חה הה חה — הנה הוא, היהודי שלי, הנה הוא בדמותו ובצביונו – קורא שניאורסון ומתנועע מרוב צחוק, כאלו יצא אותו היהודי בעצמו לרקד לפניו והוא מרמז לידידו ישפה באצבעו: ראה־נא, הבט־נא בו, הצץ־נא בו! וישפה ידידו רואה גם־כן את היהודי הלז כמעט בעיני בשרו ושני קולות הצחוק מתגלגלים בחלל החדרים.

בשעה שכזו נכנס שימקין לחדר הביאה של הסופר שניאורסון. הוא שמע את קולות הצחוק, שעלו מן החדר הרחוק, ועבר בפסיעות בטוחות את כל החדרים, עד שהגיע למפתן הקבינט.

— קול פסיעות של אדם – לחש שניאורסון באזני ישפה – שוב בא איזה „שמעיה" להטרידני. – אינני!

אולם דלת הקבינט כבר היתה פתוחה. שימקין תקע את כפו לשניאורסון ולישפה.

– מר... — אמר שניאורסון ודאי יש לו שם למר...

— ובדבר זה בטוח שניאורסון? – שאל ישפה באותה המתיקות שבקולו של אדם הרוצה להראות כי הוא מתון, מתון מאד.

– כן, בדבר זה אני בטוח! אמר שניאורסון ונפנף בידו בהדרת מלך.

ישפה חייך לאט ובנעימות. והצחוק הקל הזה לא סר מעל שפתיו שעה מרובה והיתה מכוונת כלפי שניאורסון, כאלו המאמר „בדבר זה אני בטוח" היה מין המצאה נפלאה.

– שמי הוא שימקין, — ענה הנכנס, כאדם שאומר: בין שתרצו ובין שלא תרצו, שמי הוא שימקין, ולפיכך הזהרו בכבודי.

– ומה בקשתו של אדם, ששמו שימקין? —

– הפרעתי. סליחה. רק לרגעים אחדים. קבלתי מכתב מאת נירנברג...

– מאת המשורר נירנברג? – שאל ישפה והציץ בפניו של שניאורסון.

— כן. הוא מבקשני לדרוש בשמו בשלומו של שניאורסון.

– בפרוש? – חה, חה. פרחח זה! – ובכן מזכיר הוא בפירוש את שמי? — הה חה! מנה יפה קבל ממני בשעה שראיתיו באחרונה. פרחח שכזה! ואיפה המכתב? —

– אמור שלום, כותב נירנברג, לבן „העולמות העליונות".

– חה, חה. פרחח שכזה! ואיפה המכתב?

ברגע זה נכנסה אל החדר אשה עטופת צעיף. בחשאי נכנסה. היא היתה אורחת שכיחה בחדר הזה. שעות רבות רצופות היתה יושבת בכסא העומד

בזוית ומקשיבה בנשימה כבושה את קול פסיעותיו של שניאורסון, המתהלך ברגש בתוך החדר.

– מי הוא בן אדם זה? שאלה האשה והורתה באצבעה על שימקין.

– גם בן אדם זה סופר הוא... כמדומני...— אמר שניאורסון בבוז.

– באמת, שניאורסון? — שאלה האשה עטופת הצעיף.

– הלא הדפיס שירים .ב„החיים״ – העיר ישפה, כאדם שמורה הלכה בפני רבו.

– שירים? ולא ספורים? ולא דרמות? – תרפ״ט דרמות אין בנרתיקו? לא?— חה, חה. פינומן, אדם זה הוא פינומן. בחור יהודי-ואינו כותב דרמות– חה חה... צחק שניאורסון בהדרת מלך. ואחר־כך הוסיף:—ונירנברג אינו אלא מזכיר את שמי בלבד?-ופתאום פנה אל האשה עטופת הצעיף ואמר: המשורר נירנברג דורש בשלומי. פרחח שכזה! –

– ואדוני אינו מקבל מכתבים מנירנברג? – שאל שימקין – הלא נירנברג הוא ממעריציו. כשהייתי דר בג', בשכונתו של נירנברג, היה נירנברג סח לי הרבה על שניאורסון. בלילות קיץ היינו מתהלכים, ונירנברג היה מדבר על ההשפעה של שניאורסון, שהשפיע על שיריו, על רוחו ותכונתו.

– הלא הוא תלמידי! אמר שניאורסון אל האשה עטופת הצעיף – הלא אני... הלא הוא... אלמלא אני שעמדתי לו באותם הימים... פעם אחת—חה, חה .. עלם נפלא היה — פעם אחת בא אלי בלילה — בלילה... בשעה השתים־עשרה בלילה, נפל על צוארי ובכה בדמעות שליש. הוא קרא את פיבוש שלי ופיבוש זה הרעיש אותו עד יסוד נשמתו, שעה מרובה היה בוכה לפני. רבי אתה, מאור עיני ומשוש חיי – כך היה בוכה ומדבר, בוכה ומדבר, הוא היה עלם נפלא. באותה תקופה כתב את שיריו המצוינים ביותר.

– הלא שניאורסון היה הראשון, שעורר את הקהל על כשרונו של נירנברג–אמר ישפה מצדו.

— ודאי–ודאי... אני קויתי לגדולות ממנו... אני קויתי... האמנתי... רציתי להאמין–אמר שניאורסון והתחיל מתהלך בחדר ברגש.

– הלא אני זוכרת את כל זה-אמרה האשה עטופת הצעיף—הלא שניאורסון היה הראשון... שניאורסון היה תולה בו תקוות. ועכשיו, שניאורסון, כלום לא נתקימו התקוות, שתלית בו?

– לא נתקיימו כל צרכן-אמר שניאורסון ולא פסק מהתהלך אנה ואנה בחדר – לא כל צרכן... אני קויתי לגדולות מאלו...

– סבורני שגרם לדבר זה – אמר שימקין – גרם לזה... אמת, מודה אני בגדולתו של נירנברג... ואולם סבורני, שנטה קצת מדרך השירה.

– נטה, נטה, נטה. ודאי נטה! – קרא שניאורסון בכעס ונפנף באגרופו — נטה, נטה, נטה. מדרך השירה נטה. מי שהיה תלמידי נטה. מדרך השירה נטה. צדקת, אברך.

– שניאורסון – אמרה האשה עטופת הצעיף – הן אלה היו דבריך מאז. תמיד אתה אומר, שהמשורר נירנברג נטה, נטה מדרך השירה. גם אני

מרגישה כי נטה, ביחוד כשאני קוראת את שיריו האחרונים–הן בימים האחרונים לא פרסם שירים רבים... לא רבים...

– לא רבים? — קרא פתאום שניאורסון בכעס ועשה פסיעות גדולות מרוב התרגשות– לא רבים? כלל וכלל לא כתב שירים.. כלל וכלל לא! כלום אלו הם שירים? – קסרקטין ולא יותר!

— חושבני בכלל — אמר שימקין–שכל אותם הקלוסים... כל אותם הקלוסים המרובים, ששפכו מבקרינו החביבים, פינחסוביץ ושיינר ואחרים, על ראש המשורר נירנברג...

– פינחסוביץ ושיינר! – הפסיק אותו שניאורסון באמצע – הלא המה חמורים! סוסים וחמורים, בהמות! זה הכלל: כל מבקר הוא נבלה. כלום עמדו אלה על מהותי? – הם נקרו בי, נקרו ונקרו – הלא הם חמורים!

ישפה רמז בעיניו אל האשה עטופת הצעיף. היא קמה ממקומה, נגשה לשניאורסון, חסמה לפניו את הדרך והתחננה אליו:

– אנא, שניאורסון, אַל־נא תתרגש, אַל־נא... אתה מזיק לבריאותך. אַל־נא, אַל־נא!

– הניחו אותי, עזבוני לנפשי. כולכם עזבו אותי — קרא שניאורסון בכעס – אתם אוסרים את רוחי בכבלים. אתם מקצצים בתלתלי. לכו לכם כולכם, עזבו אותי!–

ישפה והאשה עטופת הצעיף חייכו בנעימות: כזה הוא החביב שניאורסון, כזה הוא הגאון ומשובת לבו. הם נשתתקו ושניאורסון אמר פתאום: ישפה, טוב תעשה אם תחתוך את גליונות הנייר האלה לעמודים ותסדרם. ואתה, אברך שב־נא על ידי.

שניאורסון הושיב את שימקין על ידו, הניח את כפו על שכמו, הציץ לתוך עיניו באהבה ואמר:

— כך, כך, אברך. כך, כך.

שניאורסון קם מעל הכסא, חזר ופסע לאורך החדר, עד שהתעכב שוב על יד שימקין ואמר:

– כך, כך. אתה אומר שנטה — נטה, נטה. צדקת, אברך. החמורים הללו טפלו באמת שבחים מפוזרים על נירנברג.

– הוא אשר אמרתי — ענה שימקין – והעיקר, שבשיריו האחרונים אין עוד אותו כח האיתנים, שהיה שופע מתוך שיריו הראשונים. הן כבר עברו כשנתים מיום שפרסם את שירו האחרון – סימן שהמעין שלו פסק. והעיקר, שבשיריו האח־ונים אין אותו העוז והמעוף של השירה האמתית, כמו, למשל, ב„עולמות העליונים", שבהם התרומם שניאורסון למדרגה היותר גבוהה...

– „עולמותי העליונים" הרעישו גם אותך?–שאל שניאורסון ופניו להטו.

– פשיטא! גם אני מסכים, ששלמה המלך חכם גדול היה.

שניאורסון צחק בקול רם וקרא לישפה ולאשה עטופת הצעיף.

– חה, חה! מלה מחוכמה השמיע האברך. מלה מחוכמה. אני שאלתיו, אם מוצאים חן בעיניו „עולמותי העליונים", והוא השיב: גם אני מסכים, ששלמה

המלך חכם גדול היה. חה, חה! מלה מחוכמה. מה אומר היהודי שלי באחד מספורי? – „גם אני מסכים, שאני, שמואל בן מאיר, חי וקים״ — הלא כה הם דברי היהודי שלי באחד מספורי, ישפה? – מה שמו של הספור הזה?

– שמואל בן מאיר – השיב ישפה.

— הגידו: כלום כתבתי באיזה זמן מן הזמנים ספור כזה? ואולם אין לערער על דבריה של האנציקלופדיה שלי – אמר שניאורסון וחבט בידו על שכם ישפה.

— ודאי שכתב שניאורסון ספור כזה. גם אני קראתיו – אמר שימקין — ספור נפלא.

אני זה כבר בקשתי לי דרכים להכנס לשניאורסון ולהודות לו בתור קורא... בתור קורא... בכלל... בעד העונג הגדול... אולם לא העזתי להטריד את אדוני...

– הלא מטרידים אותך כל־כך, שניאורסון? – אמרה האשה עטופת הצעיף.

שימקין שמע את דברי האשה, ואולם זקוף קומה עמד וקר רוח והוסיף:

– לא העזתי להטריד את שניאורסון שלנו... לא העזתי. הן רבים ככה באי ביתו!

– הוא אומר: רבים! – חה, חה — צחק שניאורסון.

— הן רבים ככה באי ביתו. וחוץ מזה בקשתי להקריא לשניאורסון שלנו שירים... רק שנים, שלשה שירים... ואולם לא העזתי. וכן כתבתי גם לגירנברג במכתבי, שהשיבותי לו על מכתבו.

– הכבר הדפסת איזה שיר? – שאל שניאורסון.

— בירחון „החיים״, באותה החוברת עצמה, שבה נדפסה ההתחלה של „בעולמות העליונים״ – השיב שימקין.

— המצא חן בעיניך „בעולמות העליונים״ של שניאורסון? – שאלה האשה עטופת הצעיף.

— הלא זו היא יצירה אלוהית... – השיב שימקין בקול ישר ושקט.

— אולם העיקר הוא החלק השני. שם, שם. אחר־כך... אח, לא זה... הסוף של הספור... תחלתו לא שלי היא – התלהב שניאורסון – שקר הדבר. לא שניאורסון כתב אותו. טועים החמורים הזוקפים אותו על חשבונו. טועים הם, החמורים. תן להם תבן ויאמרו: מספוא הוא! – הסוף חוצב להבות אש. אלהים נגלה לי בסופו.

– הסוף עולה גם על תחלתו? – שאל שימקין בתמימות כמשתומם.

– הלא הסוף נפלא הוא, וכי לא כך, ישפה?

– פלא פלאים! – אמרה האשה עטופת הצעיף.

ישפה חייך בבת־צחוק טובה, כמו שמחייכים לתינוק שובב ובעל כשרונות.

שררה דממה קלה.

– אָח, שניאורסון! – התפרצה פתאום קריאה הוסטירית מפיה של אשה עטופת הצעיף – למה? – למה אתה פוגע בכבודך? – למה?... הלא

החלק הראשון מזהיר כזוהר הרקיע... הלא יש בו יופי שאין דוגמתו... יופי שאין דוגמתו... למה אתה מקטרג עליך?... טבעך בכך הוא. אָח, שניאורסון.

– חמורים הם! – צעק שניאורסון – הנה הם משבחים את החלק הראשון, גומרים עליו את ההלל. הלא זה עול. שיינר זה הוא חמור, חמור גמור, שקרן, ופינחסוביץ הוא שוטה, שוטה.

– אָח, שניאורסון! – חזרה והתפרצה קריאה היסטירית מפיה של האשה – אתה חולה. חולה מסוכן!

– אני חולה הצמאון! – קרא שניאורסון.

– לשניאורסן אין ספוק נפשי – אמר שימקין – זו היא מחלתם של כל הגאונים.

– אולם שניאורסון! – קראה האשה בהתרגשות ועמדה מעל כסאה – אתה חולה מסוכן, אתה בוער, אתה שלהבת... אתה מעין נובע של אש... שניאורסון... גרש נא את כולנו מעל פניך... אתה זקוק למנוחה...

– לא אני היחידי החולה מחלת הצמאון! – השמיע שניאורסון, כמקבל על עצמו את דינו.

– אלו הן מצוקות העלומים, העלומים – אמר שימקין.

– שניאורסון – קראה האשה – אתה קודח יותר מדי. אתה אינך חס על בריאות גופך. שניאורסון, עתיד אתה ליתן את הדין... וכי לא כך, מר ישפה? למה אין מר ישפה עוצר בעד שניאורסון? – מבוקר השכם שניאורסון מתהלך נרגש... וכי לא כך, אברך –

– ודאי, ודאי – השיב האברך.

– כלום אין שניאורסון מצווה על שמירות גופו, אברך? – כלום אין אנו כולנו מצווים על שמירות גופו, אברך? –

– ודאי, ודאי. גם דעתי כך היא... כולנו מצווים על שמירות גופו של שניאורסון שלנו, שאין לשניאורסון הרשות לחבל את גופו... כלום גופו הוא? – הלא הוא שייך במדה ידועה לכלל... לכלל ישראל... לכלל האנושיות...

– חה, חה – צחק שניאורסון בקול רם ואף ישפה צחק – נמצא, שאני לא אני, כי אם הכלל... אני הכלל... חה, חה – לא שניאורסון שמי, אלא כלל ישראל שמי... חה... חה...

– שניאורסון! האברך מר... מה שמו?... אמרה האשה.

– שימקין.

האברך מר שימקין צדק – אין לך רשות לחבל את גופך. הנה כבר הגיעה בודאי השעה השלישית... כמה היא השעה? כמה, מר?... מר...

– שימקין – ענה הנשאל – בודאי השלישית.

– השלישית? – ושניאורסוז עוד לא טעם כמעט היום – כשאין איש נותן את דעתו עליו...

– אני יוצא – אמר שימקין – מיד אצא, אלא שבקשתי...

– מה בקשת, אברך?

– להקריא לשניאירסון – אם לא עכשיו, הרי בפעם אחרת – להקריא לשניאורסון דוגמאות קצרות של שירי... רובם כתובים תחת ההשפעה של...

– של נירנברג?... שאל שניאורסון בתלונה קלה.

– לא! של סופר אחר – השיב שימקין – סופר אשר את פניו... את פניו אני מתכבד לראות עתה.

– אַדרבה, קרא, אברך! – אמר שניאורסון.

– שניאורסון! — התפרצה שוב קריאה היסטירית מפיה של האשה עטופת הצעיף – הלא אתה חולה. אַל־נא! – אתה זקוק למנוחה. בשעה אחרת... לא עכשיו...

– הניחו אותי, כולכם עזבו אותי! — קרא שניאורסון – הספרות העברית הצעירה יקרה לי מכל, מכל...

ישפה רמז לאשה עטופת הצעיף, שתרף משניאורסון. ישפה הציץ בפניה הצצה זו, האומרת: הלא יודעים אנו את שניאורסון שלנו ואת דרכיו. טוב לנו לכוף את ראשנו, כי נטל עלינו.

— ומה בידך, אברך? – שאל שניאורסון – ושמך מהו?

– שימקין.

– אַה, אַה, שימקין. ושירים בידך?

– כן, שירים. פרגמנטים של פואימה גדולה, שעלתה על דעתי ושאני עסוק עכשיו בכתיבתה...

— פואימה? – בת תרפ"ט דפים של דפוס? – שאל שניאורסון בקנטור.

– לא! פחות... הפרגמנטים אינם מעובדים עדיין...

– אינם מעובדים? – אמר שניאורסון בכעס – ואם כך, למה הבאתם אלי? – אם אינם מעובדים עדיין, לך והדפיסם. ואלי תביאם, כשיהיו מלוטשים ומהוקצעים מעשה אמנות. אמנות, רק אמנות, אברכים! – קרא שניאורסון ודחה בתנועת יד את מחברת השירים.

– יש גם מלוטשים – אמר שימקין.

— אם כך, שב אברך, והשמיע מה שיש בפיך – אמר שניאורסון.

פרק י

שניאורסון, שעמד כפוף אצל השלחן, החזיק בידו את מחברת השירים והיה מדפדף בה, מאהיל בידו השמאלית על עיניו ומשרבב מרגע לרגע את שפתו התחתונה לסימן של עיון. מרגע לרגע נעשה גופו כאלו מזדעזע מתוך הרגשות של חמה או של חבה. הוא היה מתלהב כנגד ניצוץ כל־שהוא של שירה, וכך היתה חמתו בוערת בו עד להשחית גם בשל פגיעה קלה בחוקי היופי שלו. הוא היה מרומם עד לכוכבים איזה ניב או בטוי מוצלח, או היה משפיל אותם עד לעפר. כמה וכמה פעמים היה משליך את מחברת השירים על הארץ מכעס. היה יורק בבוז ורוקע ברגליו, וכמה פעמים היה סוטר אצבע באגודל שלו והיה מנגן ניגון של חסידים מרוב התלהבות או מרוב חדוה שתקפה אותו. הנה השם „רהב הזונה", שהמשורר הצעיר שימקין קרא בו לאחד משיריו. רק

הרגיש שניאורסון בשם זה, ומיד רתח כל גופו מכעס. צוחה גדולה ורחבה התפרצה מפיו: – עם הארץ! בור! גס! חמור! – מעיד אני עלי שמים וארץ, שאדם הקורא שם כזה לשירו, אין בו אפילו נדנוד של שירה. עקר הוא האיש הזה ואין לו חלק ונחלה לא ביופי ולא באמנות. אמנות אני דורש מכם! – יופי הבו לי! – קרא שניאורסון בקול – אני לא למדתיכם להיות זוחלים כשרצים. למה אתם מטים עלי קלון? – מה זה? – צבעים? פרספקטיבה? מלאכת מחשבת? – קסרקטין!... אך הנה ברגע זה חל מבטו על איזו פראזה בשיר שני, שהניחה את דעתו, ומפיו מתפרצות כרגע קריאות של חבה לאמור: גאוניות! יופי! אמנות! ריח פרחים! – אַה? – עם הארץ! — טפו! – כך, חיים! — חיים! — טפו, מנוול! – נבלה! – פרח! – נשקו אותו! – טפו! — יופי! – יופי שביופי! — אחי, הוא כבר קלקל את הכל! קלקל, הרס, השחית. הנה ריח שדה! – ים גועש! — שורה זו נכתבה ביד אדם מטורף. טפו! – טפו! – י׳סמין! – מי קולוניה! – כלום אין ריחותיהם של בשמים מגיעים לאפכם?! – טפו, שרצים! – אי, טפו – מנוולים אתם את האמנות! –

כאלה היו הקריאות הסותרות זו את זו, שיצאו בלולות מפי שניאורסון בשעת קריאת המחברת. כזה היה שניאורסון, שהיה מפורסם כאיש־הרגע וככנור ערוך־מיתרים, שכל רוח קלה הפוגעת במיתריו, מוציאה מהם קולות. האשה עטופת הצעיף ישבה בקרן הזוית וכבשה את נשימתה. ישפה חתך לאטו גליונות של ניר ועשאם עומדים מסודרים זה על גב זה. שימקין עמד לפני שניאורסון זקוף קומה והעמיד את מבטו החריף על מצחו של שניאורסון, כתובע ממנו פסק דין ברור ודוקא לזכות.

שניאורסון הניח את המחברת מידו, עצם את עיניו כנשקע בהרהורים. אחר־כך פסע שעה מרובה לאורך החדר בהתרגשות, התעכב מרגע לרגע על יד שימקין, שעמד על מקומו בלי נוע ומציץ הצצה של חוצפה בבת־צחוק של בטחה. רגע נזדמנו כאחד שני המבטים החריפים, של שניאורסון ושל שימקין. במוחו של שניאורסון הבהב הרהור:

– בחור זה, בעל הקומה הזקופה, הכתפים הרחבות והמבט החצוף והתובע, יכבוש לו מקום בספרות בין שאחפוץ ובין שלא אחפוץ. מוטב שיכנס לתוך ההיכל ברשותי!

רגע עמד שניאורסון מחריש על יד שימקין, ואחר־כך, כמו מתוך התעוררות פנימית ופתאומית, חבט לשימקין על שכמו ואמר:

— אתה משורר! – משורר! אתה משורר!

ברגע זה נמשח שימקין למשורר. האשה עטופת הצעיף נזדעזעה וקמה מעל כסאה. ישפה הניח את האולר מידו, עמד ותקע את כפו לשימקין בצחוק של נחת ומתיקות. ישפה לחץ גם את ידו של שימקין שעה קלה. ולחיצה זו היתה החותם של שניאורסון, הגושפנקא שלו. לוחץ ישפה את ידו של משורר צעיר, סימן טוב הוא למשורר.

– ישפה – קרא שניאורסון – תן לו במתנה קומץ של עמודי ניר. תן לו בשני. ויולד לו האברך. מה שמו של אברך זה? – שאל שניאורסון את ישפה.

– מר שימקין! — השיב ישפה.

– ילך לו – אמר שניאורסון ופרש לקרן זוית.

– סדרי בראשית לא ישנה בחור זה. – אמר שניאורסון בביטול, אחרי שיצא שימקין מן החדר – הנכנסים הולכים! – הוסיף פתאום בצער והתחיל פוסע בחדר לארכו ולרחבו.

ושימקין יצא לו זחוח לב כולו. „הזקן הוא עובר ובטל" — הרהר בלבו: – „ומכל מקום אהיה זהיר ואשתמש בו לטובתי".

היתה השעה הרביעית בצהרים. בחצי השמינית יחכה לו שיינר ברחוב המלכים, כפי שהתנו ביניהם. הרעב היה מציק לו. החליט לסור למרת רויטר ולדרוש ממנה מעט אוכל. אולם כשבא לשם, לא מצאה. הניח על השלחן פתקא ובקשה, שתשב בביתה היום בערב, כי באו עליו הגעגועים הגדולים. בינתים הגיע חצי החמישית. אולם שימקין כבש את פסיעותיו בשעת הליכתו כדי לענות קצת את „החמור" שיינר. בשלשת רבעי החמישית הגיע לקרן רחוב המלכים ולא מצא שם את שיינר. בליעל! קרא שימקין בקול. „בכונה התאחר, בכונה". כעסו של שימקין היה כעס באמת, אף על פי שגם הוא נתכון לאחר את השעה הקבועה. ואולי הקדימני? — נצנץ הרהור במוחו של שימקין – ודאי הקדימני אותו „החמור". ועכשו הוא יושב בכסא על יד היפהפיה ומסיח בי. ודאי הוא מבזני בעיניה. שועל שכמותו! – שעה מרובה היה שימקין נמלך בלבו, אם להכנס אל הבית ואם לא. משתוקק היה לסור מיד אל הבית ולהפריע את השועל ממעשיו, ואולם היה מתירא ממנו גם כן, שלא להקניט את המבקר, שבו תלוי עתידו. ואולי נתאחר הלה במקרה! שימקין החליט להמתין עד השעה החמישית. ועד שהוא עומד נבוך, מתלבט בספקות ונמלך בלבו, שמע קול מאחריו. מי־שהוא קרא אותו בשמו. שימקין החזיר את ראשו לאחוריו. לפניו עמד נער עם שערות של פשתן.

– אדוני הוא המשורר שימקין, אם איני טועה! – אמר הנער.

– אני שימקין המשורר!

— כך, נמצא שלא טעיתי. לעולם אין עיני מטעה אותי – אמר הנער בהכרת תודה לעצמו-שמעתי, שכתב פואימה גדולה בשם מלכת־שבא, שהספרות העברית עתידה להתפאר בה – דבר הנער בעזות – האמת השמועה?

— אמת! – השיב שימקין.

— ומה דעתו של הגאון שניאורסון, של שניאורסון שלנו? – ודאי ששניאורסון שלנו מוקיר מאד את שימקין המשורר ומקרבו ומכבדו, כי מי כשניאורסון מוקיר את הספרות העברית וסופריה? – אומרים, שיותר שהוא משורר גדול ואמן נפלא, הצר צורות, הוא חובב נפלא של הספרות ונכון למסור עליה את נפשו. אומרים, שבשעה ששניאורסון קרא את הפואימה של המשורר שימקין, זלגו עיניו דמעות, ולבסוף קם ונשק שניאורסון שלנו את המשורר שימקין על מצחו. האמת בפי השמועה הזאת?

– אמת! – השיב שימקין.

אמת? – קרא הנער וימחא כפיו – סחתי דבר זה לחברי, צעיר אחד,

לורברבלט שמו, ציוני נלהב ומוקיר את הספרות העברית, סחתי לו ולא האמין ומפני כך העזתי פני והעמדתי תחתיו את שימקין המשורר, שהרי גם אני חובב נלהב של הספרות העברית וממעריציו של כשרונו של שימקין המשורר. אדוני ודאי מחכה פה למי־שהוא שיבוא. ודאי לשיינר. ודאי התנו ביניהם שימקין המשורר ושיינר המבקר...

— ודאי? – דבר זה מניין לך? – – שאל שימקין.

– ודאי. שימקין המשורר ושיינר המבקר ודאי התנו ביניהם להזדמן יחדו בשעה קבועה במקום זה. אולם שימקין, שמשורר הוא ודעתו מסתמא פזורה, כדעתם של כל המשוררים עם שניאורסון בראשם, ודאי ערבב את השעה ואחר את המועד – דבר הנער בבטחה.

— דבר זה מניין לך? – שאל שימקין נדהם.

– מניין? שאלה זו מהי? — הרי עכשו השעה החמישית. לא! סליחה, טעיתי. שלשת רבעי החמישית בדיוק. שעוני דייקן הוא. חבר יש לו לשעוני המכוון את מהלכו ומשגיח עליו: זהו שעונו של בוריס יפימוביץ.

– מי הוא זה בוריס יפימוביץ?

– פרנק, הנדיב פרנק. אני יוצא ונכנס בביתו. אני מזכירו בעניני הציוניות. בקי אני בכל הענינים הפנימיים של התנועה הציונית. שעוני מדויק היא. בשלשת רבעי הרביעית בדיוק ראיתי את המבקר שיינר במקום זה עצמו ושימקין המשורר הן בא בשלשת רבעי החמישית. סימן הוא, ששניהם התנו ביניהם, אולם שימקין המשורר ערבב את השעה כדרכו...

– ובכן בשלשת רבעי הרביעית בא לכאן שיינר? – בא ועמד פה שעה מרובה?–

— לא. רק רגעים. הוא העיף מבטו לכאן ולכאן והתחמק מיד,

– ולהיכן התחמק? – הידוע לך?

– ודאי ידוע: אל הבית הזה.

– המרובע?

– כמובן. בבית הזה הוא מעונה של גברת אחת יפה, זקופת קומה. אומרים שהיא אשה נפלאה, ציונית נלהבה, יודעת היא לשון הקודש ומוקירה את הספרות העברית. אומרים, שהיא מכרתו וידידתו של שיינר. הם מתוכחים תמיד בעניני הלאום. פגשתי את שניהם ברחוב.

– היום?

– לא. בפעם אחרת, באחד מן הימים. אני נטפלתי אליהם... מאחוריהם. מפני מה מועטות כל כך בנות ישראל, המוקירות את עמן? אולם אשה זו הרהיבתני. שיינר יוצא ונכנס באותו בית ארבע או חמש פעמים ביום. את אדוני לא ראיתי אפילו פעם אחת בחצר זו. זו היא לו הפעם הראשונה, שהוא מכוון, כנראה, את פסיעותיו לשם.

– כן. אני מכין את עצמי לסור לשם. הזמינו אותי. אולם שכחתי את שם משפחתה של אשה זו...

– שם המשפחה? אייזמן, הגברת אייזמן. מה יש פה לשאול? ודאי. הלא

היא דרה במעון החמישי. והרי הטבלא... הנער הוליכו עד הטבלא שאצל שער החצר –: הרי הטבלא. המעון החמישי. אייזמן...

שימקין פרש מן הנער והתחמק אל החצר. אולם הנער רדף אחריו והדביקו.

– ובכן, שימקין המשורר! – קרא הנער – אנו נפטרים זה מזה. אתכבד נא... שמי הוא כהן. ציוני וקורא ותיק של הספרות העברית. שלום!

שימקין עלה על השלבים בפסיעות בטוחות. עמודי הנייר, מתנתו של שניאורסון, היו בכיסו. ישפה לחץ לו את ידו. ואהבתה של הגברת אייזמן, הנכונה לו לימים הבאים, כבר המתיקה לו בדמיונו את השעות, שיבלה על ידה. הוא משך בפעמון הדלת כאוהב השב לנוו.

– הגברת אייזמן... האדון שיינר בבית? – שאל שימקין.

– האדון שיינר – השיבה המשרתת, שפתחה את הדלת בצחוק — כן.

– ואיפה הם? – שאל שימקין, אחרי שסר לחדר האורחים.

– הנה הם... מן המטבח הם יוצאים! – השיבה המשרתת בצחוק, ופניה הסמיקו.

פרק י"א

בעלת הבית ושיינר, שיצאו מן המטבח, נתקלו בשימקין, שנכנס בשעה זו לחדר האורחים.

בעלת הבית טלטלה בידה טס, ושיינר היה כרוך אחריה ומוליך ביד אחת את סימקה הקטנה ובשניה כוסות ואלונטית.

– הריהו!... קרא שיינר למראה שימקין בהתמרמות כבושה בלב. הן הוא משורר קטן – נצנץ ברגע זה הרהור במוחו של שיינר – המוטיבים שלו נושנים הם. רבים לקוחים מאת נירנברג. במאמרי עליו אעיר, כמובן, על זה.

– היכן נעלם מר? – שאל שימקין בקול, שנראה לשיינר חצוף מאד. „הלא הוא חסר כשרון לגמרי" – החליט שיינר ברגע זה בלבו. אולם זכרונה של הגברת רויטר צף על לבו, ולפיכך הצהיל את פניו ואמר:

– חכיתי לו עד הרביעית...

– עד הרביעית? – אכן נתערבבה לי השעה. מפוזר אני בדעתי ממש כשניאורסון שלנו. אני שימקין! – קרא פתאום שימקין בטעמה של דיקלמציה ותקע את כפו לגברת אייזמן – וזו היא הגברת אייזמן המפורסמת? –

– וזו היא סימקה! – אמרה בעלת הבית, שפניה הסמיקו מבושה, כדי להסיח את דעתו ממנה ולהסב אותה על סימקה.

לבה של הגברת אייזמן התחיל נוקפה, אולם מיד לחשה לעצמה:

– לא הוא! – לא! – אחר!... ואולי!... נצנץ פתאום ספק במוחה ולבה חזר ונקפה. – „הוא גבה קומה, עז נפש – משורר הוא!" הרהרה בשעה זו ושאלה:

– כמה היא השעה? –

– חשעה החמישית – השיב שימקין.

– בדיוק? – שאלה בעלת הבית ואמרה ללבה: אני מצאתי חן בעיני.

– שעוני מכוון על פי שעונו של פרנק! – השיב שימקין ובדמיונו ראה את עצמו מחבק את צווארה של בעלת הבית.

– האדון שימקין הוא משורר? – שאלה בעלת־הבית אחרי דומיה ממושכה.

– אני משחק על הבמה – השיב שימקין וראה בדמיונו את הגברת אייזמן, כשהיא משחקת עמו על הבמה ומתעלפת על־פי תפקידה והוא נושא אותה בזרועותיו אל החדר השני.

– מהיכן, מר שימקין? – שאל לבסוף שיינר שהיה יושב כל השעה מחריש וזועף, כאדם שהקנדידטורה שלו נפסלה.

– מן הזקן –

– במה הוא עוסק?

– ביצירה! – ענה שימקין והגביה את קולו.

– ודאי בשכלולם של „העולמות העליונים". ההקריא אותם לפניך?

– לא. רק מקצת. כן, הקריא.

– ומה הם בעיניך? –

– ובעיניך מה הם? – שאל שימקין.

– סמרטוט...

– אמי – לחשה סימקה הקטנה לאמה – האיש הגבוה הזה איננו יפה, איני אוהבת אותו.

– זקנה – ענה שימקין אחרי דבריו של שיינר, בשעה שסימקה התלחשה עם אמה.

– מה זקנה? – שאלה הגברת אייזמן, שדעתה הוסחה מן חשיחה על־ידי הערתה של סימקה.

– מדברים א׳׳ בזקנה הקופצת... על כולנו – השיב שיינר.

– כן, הזקנה! – ענתה בעלת הבית בגניחה, עמדה ונגשה אל האספקלריה, הציצה בה ודעתה נחה עליה קצת. ואחרי דומיה קלה הוסיפה בגניחה:

– כן, החיים עוברים ובטלים!

– פילוסופיה! – אני שונא פילוסופיה! קרא שימקין וקם מעל כסאו, זקף את קומתו והשתטח על הסופה.

– בעלת־הבית מרשה? – שאל אחרי שכבר התפרקד על הסופה.

– אמי! – קראה סימקה מתוך מחזה והורתה באצבעה על שימקין, המוטל שטוח על הסופה.

– מוזר קצת?... אמר שימקין – המשוררים הם אומה משונה בהליכותיה! –

– הלא אדוני הוא משחק ולא משורר – העירה הגברת אייזמן.

– כלום כך אמרתי? – שאל שימקין תמה, כאלו טפלו עליו עלילה.

– ודאי –

– זה היה לפני אלף שנים! – האם בשעה שישבתי על הכסא השמעתי את הדבר הזה? – כבר חלפו יובלות שנים מטעה שהשמעתי את הדבר הזה!

– ועל צד האמת אדוני מה הוא, משורר או משחק? – שאלה הגברת אייזמן ונשקה את סימקה על מצחה.

— הוא לא זה ולא זה!–השיב שיינר.
– כזו היא דעתו של המבקר שלנו?–שאלה הגברת אייזמן.
שיינר לא השיב כלום. אולם אחרי שתיקה ממושכה העיר בגניחה:
– כך, כך; החיים עוברים ובטלים. פתגם זה מי השמיע? –
– מר שיינר מלגלג עלי... כדרכו...–אמרה הגברת אייזמן בקובלנא– כלום אני טפשית כל־כך באמת?–הוסיפה ונעצה בשיינר מבט, התובע תשובה. ומבקש רחמים.
– אני איני מלגלג. חלילה, אמת־ההיים אני משמיע – אמר שיינר, שהיה נהנה מאד מן העינוים, שגרם לאשה יפה זו, שסוף סוף היא טפשית קצת.
– כל זה אמת–אמרה הגברת אייזמן בתחנונים–ואולם במבטו של מר... מר הציץ בי כך... לא בפעם הראשונה הוא מציץ בי כך... כאלו... ברור לי מאד פשוטו של מבט זה... כאלו אני טפשית מאד... הבאמת אני טפשית כל־כך?– דבור זה שגור גם בפיו של האדון אייזמן. „הלא טפשית אַת ואינך מבינה את הבריות!" — רגיל הוא להשמיעני. האמת הדבר הזה?.
– אמת ולא אמת!–השיב שיינר, שהיה נוהג תמיד לדבר עם אשה זו דברים הנשמעים לכמה וכמה פנים, דברים הגורמים צער רב לגברים תמימים וסקרנים ולא כל שכן לנשים.
– אמת ולא אמת? הכיצד?—שאלה מרת אייזמן.
– אמת של הסביבה, אם אפשר לומר כך, ולא אמת נפשית!–השיב שיינר בשפת הרמזים–כלומר: יש בגברתי חכמה מרובה. בדבר זה אין שום ספק. אולם כנגד זה יש בה גם מעין דבר זה... מעין דבר... שאפשר אין לו שם... שם ודאי יש לו, ואולם העיקר, שיש לו כמה וכמה שמות... אצל הגברת דבר זה נגלה בכמה וכמה צורות... וכל צורה שונה מחברתה... ורק לעין החדה ניתן הבירור... אבל עינו של האדם חדה יותר מלשונו, ומה שניתן לעין לא ניתן לשפתו... ולפיכך אני מתקשה... אולם העיקר... הלא הגברת היא פקחית במדה ידועה... דבר זה ישנו... ודאי ישנו... ולפיכך אני מציץ לפעמים בה ותמה... ממש תמה...
– באמת? – קראה מרת אייזמן ומחאה כפיה מתוך תמיהה, צער וסקרנות
– דבר זה יעסיק את מוחי זה ימים רבים. כבר העיר אותי פעם אדם אחד על דבר זה. הוא יעסיק את מוחי זה ימים רבים – נתת לי חומר למחשבה...
קול הצחוק, שהתפרץ מפיו של שימקין, הפסיק את השיחה.
– מר שימקין מצחק! אפשר שישתף גם אותנו לצחוקו?–שאלה בעלת־הבית והושיבה את סימקה מצדה.
– אותו הבחור... חה, חה, חהי–קרא שימקין וקול צחוקו לא פסק– זוכר הוא מר שיינר את הבחור הזה–עם החוטם... חה, חה!–
איזה בחור? איזה חוטם? – שאל שיינר.
– הבחור בעל החוטם הלז... חה... חה... כזה...
שימקין תמך את בוהן ידו בחטמו ושרבב באויר את פסת ידו עם האצבעות המפושקות, כדי לתת סימן לשעור החוטם.

– מה בחור? – מה חוטם? – חזר ושאל שיינר. אף בעלת־הבית הציצה בשימקין בצחוק של תמיהה...

שימקין התחיל להסביר להם את טיבו של הצחוק.

– היום בבוקר אנו מהלכים ברחוב... אני ומר שיינר... באיזה רחוב, מר שיינר?

– איני זוכר.

– ברחוב הברזל, כמדמני. כן, ברחוב הברזל. ופתאום באה לקראתינו אשה אחת... גזוזה... אשה, שלפי דבריה, יש לה בעל – שימקין צחק בקול רם להלצה זו–מבקש אני להתחמק ואין השעה מספיקה לי. אני מתירא תמיד מפני הנשים, שמעידות על עצמן, שיש להן בעל–הוסיף שימקין בהנאה יתרה ושרבב את שפתו התחתונה, שהיתה רועדת שעה קלה ממש כשפתו של שניאורסון – נתפשנו! – מהרהר אני. מבקש אני להתחמק והשעה אינה מספיקה לי... ובין כך וכך והיא ושני בחורים עמה, נושאי כליה, עומדים על ידינו... לא שנים, כי־אם שלשה... אחד מהם נראה כמטורף קצת... מהרוצץ...מציץ בחלונות החנויות... הוא, כנראה, סופר... אחד מאלה שנראים כסופרים להכעיס... להכעיס את כל המבקרים והעורכים ואת בני דורם, שאינם מכירים בכשרונם הגאוני...

– זה הוא, כמדומני, אותו הבחור המטורף למחצה, שהיה אצלי ב„ההשקפה" – העיר שיינר – אני כבר סחתי לגברת אייזמן עליו.

– כמדומני, שליט! – אמרה אייזמן והתחרטה מיד על שהזכירה בקול את השם הזה, אף־על־פי שלא יכלה להסביר לעצמה את טיבה של חרטה זו.

שימקין המשיך את הרצאתו:

– כן, זה המטורף למחצה. השני: בחור עם פורטפיל. והשלישי: חה, חה, חה... כזה... החוטם... כזה... חה... חה...

– מה שמו של בחור זה? – שאלה הגברת אייזמן מפני נימוסה של בעלת בית.

– מה שמו של בחור זה?–שאל שימקין את שיינר.

– מה שמו של בחור זה?–שאל שיינר את שימקין.

כך נחנק שמו של אדם, שכל המסובים כבר העלו אותו על שפתותיהם־כמה וכמה פעמים. אולם השם „נתן" היה מתלבט בחללו של האויר ומשיק בכנפיו כזבוב המתלבט בתוך הכוס ההפוכה עליו.

שררה דממה ממושכה. הגברת אייזמן לא צחקה אחרי ספור המעשה הזה. שיינר נהנה בלבו הנאה גדולה, ושימקין הפך את פניו אל הקיר מכעס.

– ומה שלומה של אהובתי?-שאל שיינר.

– מי היא אהובתך?–שאל שימקין.

– הגברת אייזמן מכירה אותה.

– הצג־נא גם אותי לפניה – אמר שימקין וירד מעל הסופה בקפיצה.

– היא קטנה עדיין יותר מדי-אמרה הגברת אייזמן בצחוק ובלבה

אמרה: אני הייתי מתיראית לשבת עם משורר זה ביחידות. הוא, ודאי, גס. אולם מיד אחרי זה תקפתה תשוקה להתיחד עמו ביער.

– וצבע עיניה מהו? – שאל שימקין – אין יופי באשה אלא עינים! – בעלת הבית הציצה חרש לתוך האספקלריה.

– וצבע העינים הוא הצבע של האם – השיב שיינר.

„עיני יפות הן" – הרהרה הגברת אייזמן בעונג ואמרה:

– שטויות! – מוטב שנסיח בענינים אחרים. מי מכם יודע את היום, שבו חל הנשף של חברת „השפה והתרבות"? –

– את היום, שבו חל המחזה הראשון של הקרקס אני יודע! – השיב שיינר.

– בהשתתפותו של האתליט היהודי ב... – העיר שימקין – השמעתם על־דבר גבורתו של אתליט זה... אכן לא אלמן ישראל. כשאני רואה אותו, יש שאני רוצה להאמין, כי הרקב לא אכל עדיין את בית ישראל עד תומו – התלהב פתאום שימקין.

– המעריץ אדוני כל־כך את הקרקס? – שאלה הגברת אייזמן בצחוק של נימוס ותמיהה, אולם בלבה חשה, שכל נפשה מוחה כנגד הערצה זו.

שימקין קרא בהתלהבות:

– ודאי. שרירים הבו לנו! – שרירים! – למה גזלתם ממנו את השרירים? – את כל תורת ישראל אני נותן לכם במחירם של שרירים חזקים. שרירים הבו לי ואתן לכם אמנות ויופי! – קרא שימקין בקולו של שניאורסון והתחיל פוסע בחדר בהתרגשות. – ירבו אתליטים בישראל. עדיין אין אני יודע מי חשוב ממי: המשורר נירנברג או האתליט ב...

– וגם דעתו של מר שיינר כך היא? – שאלה בעלת־הבית והציצה בו במבט המבקש רחמים והצלה. – מר שימקין, כמדומני, מגזם קצת. הוא משורר, וכי לא כך, מר שיינר?

– מה? – שאל שיינר, שעשה את עצמו תם, כאלו לא שמע את דבריה של הגברת אייזמן. הגברת אייזמן חזרה על דבריה:

– שואלת אני את המבקר מר שיינר, אם גם דעתו כדעתו של מר שימקין? מר שימקין, כמדומני, מגזם קצת, כי על כן הוא משורר. ומה דעתו של מר?...

– דעתי... דעתי... מי האיש אשר יכבדני בכוס טה, וחיה את נפשי, ואם לא, אמות לעיניכם – השיב שיינר שלא ממין השאלה.

– אח, צדקת. הנה אורחים בביתי ואני איני מכבדתם כלל. הן המיחם רותח. בואי נא, סימטשקה, ונכבד את אורחינו החביבים בטה ובממתקים.

– גם ממתקים יש? – קרא שיינר בהתלהבות – בחיי! את כל תורת משה ואפילו את כל ספרותנו הצעירה ו„עולמותיו העליונים" של שניאורסון נכון אני לתת במחיר כוס טה וביסקביטים מתוקים בטעמם.

– הבתם לבב אתה מדבר את דבריך? – שאלה הגברת אייזמן בצער.

– הגברת אייזמן להוטה תמיד רק אחרי האמת! – העיר שיינר בסרקסמוס,

– ואחרי הפילוסופיה! – העיר שימקין.
לבה של הגברת אייזמן נקפה מעלבון זה.
– אמי, הבי ונמזוג כוסות טה! – אמרה סימקה הקטנה, שהסתכלה בפנית של אמה ברחמים, כאלו הרגישה בעלבונה, ונשקה לה על מצחה.
– בואי, בתי – אמרה בעלת הבית ויצאה מן החדר בלויתה של סימקה.
ואחרי רגעים לא מרובים כבר ישבו בעלת הבית וסימקה עם האורחים ולגמו מכוסות הטה. דממה מעיקה היתה שרויה בתוך החדר. לעיסתו הבהולה והקולנית של שיינר, שלעס את הביסקביטים, כאלו הצילם מפני השרפה, צרמה את האוזן. מרגע לרגע היה שימקין משמיע בהטעמה של דיקלמציה חרוזים בודדים של שיר.
– של מי הוא השיר הזה? – שאלה הגברת אייזמן.
– של משורר אחד – השיב שימקין תשובה, שנשמעה לשני פנים.
– ודאי של אדוני! – אמרה הגברת אייזמן.
– אני איני כותב שירים.
– אינו כותב? – תמהה הגברת אייזמן – הכיצד? אמנם שכחתי, שאדוני משחק הוא. וכי לא כך, מר שיינר? –
– ודאי. ודאי.
– מה ודאי? – שאלה הגברת אייזמן.
– ודאי, שהביסקביטים מתוקים מאד, ודאי – השיב שיינר.
– הביסקביטים הם ממש מלאכת מחשבת! – קרא שימקין, שכבר כלה לשתות את כוס הטה והטיל את עצמו מיד על הסופה.
– אמי!... לחשה סימקה, כשהטילה מבט בודק בשימקין, שהשתטח על הסופה, והחזירה ממנו את פניה בהעויה של תרעומת.
– מה, בתי? –
– רצוני ללחוש לך דבר לתוך אזניך! – אמרה הילדה.
– לחשי־נא, בתי! –
הילדה חבקה את אמה בכח, כמערה עליה שטף רחמיה ולחשה לה לתוך אזנה:
– אמי, איני רוצה לשבת כאן. אלך לי לתוך חדרי. איני רוצה לשבת כאן. הטוב, אמי? –
היא ירדה מעל כסאה ויצאה מחדר האורחים.
– הכי־נא, אהובתי – אמר שיינר – גם אני אחריך. הבי נא ונשתעשע קצת. הוא רץ אחריה, כשהיה מדדה על רגלו האחת.

פרק יב

הגברת אייזמן מי היא?
נולדה.
בביתו של אב זקן, יהודי יפה תיאר, עשיר, חסיד נלהב נצר ממשפחה של רבנים גדולים ומופלגי תורה, יוצאי ברודא, חביב על כל התושבים של

עיר הפלך ג׳, עיר מולדתו וישיבתו, ומקובל על היהודים ועל ה„אדונים" שאינם יהודים, גולת הכותרת של כת החסידים הסדיגוריים, הכת התקיפה בעיר זו, הממנה רבנים, שוחטים ופרנסים.

כל ימות החורף היה האב הזקן מלובש בבגדי שבת וב„זופיצא" של משי כרבי של חסידים. כל היום לא פסק ניגון מפיו ופניו הנחמדים הפיקו נדיבות־לב ויראת־שמים והיה דומה לשר וגדול בישראל.

הסביבה:

אם־זקנה, אשה העוסקת בצרכי העיר ומפרנסת עניים ואביונים, מתפללת שלש פעמים ביום ומאמרי חז"ל שגורים על פיה.

כובעים של סמט, קפוטות של אטלס, טליתות עם עטרות כסף וזהב, צלצול זוגיהם של סוסי „פריצים", שהיו באים במעוף נשרים ומתיצבים על יד האכסדרה של בית האב הזקן במצהלות חדוה ומחכים לאדוניהם, באותה שעה שהילדה הקטנה היתה עולה בינתים ויושבת מעט לתוך המרכבה והוזה.

ניגוני חסידים בשעות הסעודה השלישית של שבת, בימי חנוכה ופורים, ביומיא דפגרי, בערבי הילולות וחנגות ובלילי שמחת תורה. ריקודים, זמירות, הקפות, עיגולים. קצף של יין, התלהבות הרוחות עד כדי התפשטות הגשמיות, נקישות חשאיות של אצבע צרדה וספורי מעשיות נפלאים במלאכים, שדים, דוכסים, באכרי רוסיה הקטנה ובר׳ ישראל בעל שם טוב, מלך המשיח, העני הרוכב על החמור, אליהו הנביא, אברהם אבינו, היושב על פרשת דרכים ומכניס אורחים כמו בביתו של האב הזקן. שרה אשתו היא יפת־תואר. „אמרי נא אחותי את". כותל המערבי. האם רחל מבכה על בניה. פחד הפרעות, שפרעו רוצחי אדם בישראל בשנות השמונים, שכנפי זעמן קשקשו גם בשנות התשעים. האימה מפני כלביהם של ה„גוים" השכנים ומפני אבנים של ה„שקצים", שהיו זורקים בה בשעה שהיתה מהלכת לתומה על יד גגו של הכומר.

חנוכה:

על ברכי הסבא למדה „עברי", ופרשה חומש עם רש"י למדה מפיו של ה„רבי" גדליה, בעל הזקן הלבן־כתום, שבבות עיניו היו מעוררות תמיד רחמים בלבה, שהאימה הנשקפה מבין ריסי עיניו נטעה בתוך לבה תוגה עמוקה יותר מזו שנטע בה הפחד מפני הכלבים וה„שקצים", תוגה זו, שאינה פוסקת מלבה כל הימים, ואפילו בשעה שהיא מרקדת וולסה, ואפילו בשעה שהיתה מרקדת עם אופיצר רוסי אחד והלה היה מסובבה עד כדי טירוף החושים, כאלו בקש לעקרה מתוך הגלות.

מפיו של מורה אשכנזי, דק־בשר וארוך־קומה, למדה בילדותה את הלשון האשכנזית. הוא היה לבן פנים, וידיו היו רזות וחורות, אצבעותיהן — מארכות וחדות. המורה הזה היה יפה מה„רבי" בתארו ולא היה מטיל עליה אימה. אולם כשהיה נוגע במקרה באותן האצבעות החורות והדקות במפרקתה, היה כל גופה מזדעזע ותשוקה היתה תוקפתה להתיפח ולנשקו על מצחו.

ימי נעוריה:

מותו של הסבא — עלבון קשה מצד אלהים, שנעשה יסוד ושורש לחייה. מחלה ממושכה של הסבתא. כל הימים היתה גלמודה ובלי חברות.

אב סוחר, העוסק בהויות העולם וקובע עתים גם לתורה. פניו זועפים תמיד. קפדן. שתקן. רק תבנית זקנו דומה לזו של הסבא. האב לבוש „קפוטה", שהיא קצרה קצת מכפי השעור, מעיין בספרי חסידים ובספרי חקירה, חותם על העתון „ידיעות הבירזה" ולוקח לפעמים מאת שכנו בהשאלה את „הצפירה". כשהאב יוצא לדרך לרגלי עסקיו, הוא חובש „קפליוש", וכשהוא שב לביתו, הוא עונד את כובע המשי לראשו.

על־פי רוב שרוי האב בדרך, והאֵם מנהלת את עסקי החנות, שרוב קוניה הם „אדונים". האם עונדת „שייטיל" על ראשה וחובשת גם קורסיטה לגופה. היא מתפללת בכל יום בחנותה. אמת, שתפלתה חטופה וגם אין היא נזהרת מלתקוע כפה ל„פריצים" – כמובן, לחשובים שבהם – ומחייכת בפניהם בצחוק שאינו רגיל כלל אצלה לא בבית ולא בשעת משאה ומתנה עם היהודים. אבל עם כל זה היתה האם מקפידה מאד בקריאת שמע ובברכת המזון ובברכות בכלל. וגם היא, הנערה בת שתים־עשרה, כבר נתחייבה בכל המצוות. אולם המורה של הלשון הרוסית הוא אנטושא, בנו של הכומר, והמורה של הלשון העברית הוא בחור ליטאי, משכיל, מי שהיה בן ישיבה והיה בודאי יוצא מכלל ישראל, אלמלא ספר הספרים שנתנה אומה בזויה זו במתנה לעולם.

היניקה:

י'ול וורן, מיין־ריד, אוהל תם, אהבת ציון של מאפו. אמנון ותמר, שירת הרועים, נאומיהם של הנביאים, המוסבים אל שלחנו של ידידיה בירושלים. רובינזון קרוזא ושירת אוקריינא. אומה שנחרבו לה שני בתי מקדשיה. פסה התפארת מישראל. באזארוב של טורגניוב. „בן האצילים". סוכה קלועה, שבה מתלחשים הנאהבים והנעימים ברומנים הרוסים. ובישראל אין מלך ולא שר ולא כהן ולא דוכס ולא אזרח ולא גאון לאומי ולא קומה זקופה ולא רכיבה על גבי סוס. הנכאים הם הזמירות. התקיעות לאיים על השטן הם קול ענות המלחמה. המטפחות האדומות שבהקפוטות הן הדגלים. מילואה של הלבנה הוא להם שלמות, יופי והדר. הכל, הכל, מה שחי ופורח ומזמר ומנגן, ואפילו מתפלל, הכל שם, שם מחוץ לתחום, בשכנותם של הזרים. ואם יש שהקומה מוזקפת והעורקים מתמלאים עסיס, דוקא ברגעים אלו היא חשה, שנתונה היא באויר, שאין משען לגאותה ולא שמי־תכלת על ראשה ולא אדמה ירוקה תחת רגליה.

על־דבר הרעיון הציוני שמעה בפעם הראשונה מפיו של רב דרשן בדברו בניגון ליטאי־תלמודי. — הה, גוגול, גוגול הנפלא! נפלא הדניפר, בשעה שהאויר שקט. ובימים האלה כבר היתה אהבה עזה אוכלת את הלב, אהבה צנועה, חרישית ונואשה אל המורה של הלשון הרוסית, אל אנטושא, בנו של הכומר, אהבה נחנקה ומפכה ומתפרצת וגירוי היצר לברוח מן האב, מן האם, מברכת־המזון ומקריאת־שמע ומעיר הפלך, בשעה שהיד נתונה בידו של

אנטושא האהוב, הרצוי, האסור, הרחוק, עם הצלב על לבו, הרוכב על סוס, שט בסירת דוגה יחיד בלילות קיץ ומרקד ודאי וולסה.

ימי המעבר:

אחד אחד מתמעטים יהודי המשי, פוחתות קפוטות האטלס, נעדרים כובעי הסמוט, עטרות הכסף והזהב ושערות הזקן הארוכות.

כל החיים מסביב לה אינם אלא שלשלת אחת של סתירות. סתירה בין חכובע של סמט של האב ובין ה„קפליוש", שהוא חובש בשעה שהוא יוצא לדרך, סתירה בין סדור קרבן המנחה שביד האם ובין „הקורסיטה". סתירה בין הררי יהודה ושירת הרועים ובין חיי עיר הפלך והיהודים המקומחים, שעוברים לפניה, בשעה שהיא יושבת על יד החלון, ומציצה בו: עוברים עסוקים, מעלים אבק של חולין ונראים כנושאים מטות של מתים. סתירה בין צחוקה של אמה בפניהם של ה„אדונים" ובין הזעף התדירי הרובץ על פניה כל הימים. סתירה בין חזון, משאת נפש וחלומות בהקיץ ובין ימי סתו מרבי רפש, ערבי שעמום של חורף, בשעה שהיא יושבת על ספרי ה„גיווא", או ימי קיץ חמים, שבהם היתה משתכשכת עם בנות השכנים במימיו הדלוחים של הנחל, נחל של עיר פלך יהודית, ששפתו היתה לתל, אשר כל הזוהמה והחלאה פונה לשם, כאלו מתכוונים תושבי העיר להטיל זוהמה גם בזדר הטבע. סתירה בין הדר קומתה היא ובין שפלות הרוח של יהודי עיר הפלך. סתירה בין המורה העברי, בנו של השוחט, שנעשה למשכיל והיה כופר באלהים בשעה זו עצמה, שהיה מסלסל באצבעותיו הקמוצות את פאותיו, העשויות עגילים עגילים, ובין אנטושא, שכבר נעשה לתלמידה של המחלקה הששית של בית־הספר התיכוני והיה מתארח מדי קיץ בקיץ בעיר מולדתו והיה פורח משנה לשנה בהילוכו הגא וביפיו והיה עובר על יד חלון ביתם כשהוא רכוב על סוס. אנטושא זה, שהיה בא בחלום חזון לילה אליה ומנשקה בזהירות על שפתיה, נשיקה של „גוי", ואחר־כך היו שניהם, שני ילדים, משתעשעים על ברכיו של הסבא ומסלסלים את זקנו הלבן, והסבא היה מלטף את שניהם ומחליקם על לחייהם. סתירה בין אהבת אחות שבלב ובין הבוז אל האח הגדול ממנה בשתי שנים, הלומד תורה אצל רב העיר והיה מילדותו ממאס בלמודים, הן בעברים והן בחיצונים, המלובש „סיורדוט" כל ימות החול, נושא שרשרת על לבו כבחור־חתן, מנגן בכנור, מדבר רוסית משובשת ומעשן בפניה בשבתות אחרי סעודת הצהרים, כשאבא, המזרזו על פרקי אבות, מנמנם לפי שעה. ותמיד אח זה לועס סוכריה בפיו.

ואחר־כך:

ימים של שעמום, של עיון בספרים, של הרהורי חטא, של ישיבה תפלה על יד החלון, כשהמבט מלוה בכליון־לב את העוברים וחשבים, וביחוד את אנשי הצבא, לפי שיש בהם מן הכח ומן הנכריות ומשפיכת הדמים, שקסמים בהם למשוך את לב העבריה, לפי שאין להם לא שורש ולא ענף בישראל ובתורת ישראל, וגם האשה אין לה בתורת ישראל לא שורש ולא ענף. ואחר־כך ימים של עמידה בשדוכים, וחתני־ישראל באים לראות ולהראות ומדברים

בטולסטוי בלשון רוסית באקצנט פגום ומסורס ומתאוננים על החיים התפלים שבעירה ללא ענין וללא תיאטרון.

והיא רק כבת שמונה־עשרה.

ולבסוף מאסה ב„הראיונות" ובחרה, שלא מלבה, בו, באביר היהודי, באביה של סימקה, לפי שבא במרכבתו, הרתומה לשני סוסים אמוצים, שהיו מעלים על הלב זכרון עולם זר ורחוק, זכרון חדרים גבוהים ומרווחים... הנשקפים אל פני אילנותיו של פרדס ישן, והדר טבע, וארוות סוסים ודשא ואחו... ולפי שעמד בערב של קיץ אחד על יד האכסדרה של ביתם, שעבר אליהם בירושה מאת האב הזקן, והסוסים היו מנחרים במצהלות חדוה, שהיתה מצלצלת באזניה מילדותה. וגם הלבנה היתה זורחת אז בשמים והיתה מכסיפה את עורם הכתום של הסוסים ואת הגגות והיתה נוסכת תוגה ותקוה ובדידות אל תוך הלב.

שעה מרובה עמדה על האכסדרה והיתה מעיינת בשני הסוסים האמוצים. חרש התחמקה מן החדר, בשעה שהוא, החתן, היה מסביר לאמה את הרעיון הציוני והיה מוכיח לה, שמותר הוא גם על־פי דין תורה. האֵם היתה מקשיבה, מניעה בראשה ומחייכת באותו חיוך של „פריצים".

שעה מרובה היתה עומדת על האכסדרה והיתה מסתכלת בסוסים, כאדם המסתכל בגלי המים השוטפים וגורפים עמהם טבעת היקרה לו מכל יקר, גורפים ונושאים אותה לתוך התהום. בשעה זו חזר השו״ב הזקן מבית־המדרש והיה מקיש במקלו על הקרקע. היא התחמקה מיד וחזרה אל הבית. הציצה בחשאי במפרקתו של החתן, הקשיבה ברוח מפוזרה לדבריו והיתה מנענעת בראשה על כל דבור ודבור.

והוא נשא את מדברותיו על מנדלי מוכר־ספרים ועל הפועלים בארץ ישראל ועל הד״ר הרצל ועל אחד־העם, יוצרו של המרכז הרוחני, ועל שלום עליכם הפקח, זה מרק טוון היהודי, ועל טוביה החולב ומנחם מנדיל. הן כאלה הם חייו של היהודי. כזה הוא מסחרו, ביתו, מעמד עסקיו, שבתו וימות החול שלו. כזה הוא שלום עליכם הפקח הגדול. וגם נחום סוקולוב הוא פקח. והעיקר דַבר על הקרע שבלבו של היהודי, הקרע שבין האדם והיהודי, בין היהדות והאנושיות. „היה יהודי באהלך ואדם בצאתך" — היו המשכילים אומרים. אולם הציונים חוללו מהפכה גדולה בארץ. הם הם מחולליו של הריניסנס העברי. התחיה, התחיה הולכת! קרא הסופר הגדול פינהסוביץ. אולם ההמונות, ההמונות — אלו האוכלסים המרובים — כיצד אמר טוביה החולב, הפקח היהודי? אלה ברכב ואלה בסוסים: כל אדם בשלו. וכל יהודי יש לו צרור צרותיו וכו׳ —

והסוסים בחוץ היו מנחרים במצהלות חדוה, והזוג היה מקשקש. בין כך וכך נשברה פינכא.

ואחר־כך עברו עשרה חדשים. הוא חתן וממילא היא כלה. הוא שלח לה במתנה את שירי ביאליק ואת כתבי מנדלי ורשם על השערים של הספרים: לבת ישראל! ואת המלים האלה הטעים בכמה וכמה נקודות מאחריהן. ובחול המועד של פסח בא להתארח לביתם לימים האחרונים של החג. והוא

חזר ודבר על מנדלי מוכר ספרים, אישיות ספרותית נפלאה זו, שאין אתה מוצא דוגמתה אצל שום אומה ולשון. היא סחה לו על המורה האשכנזי, שהיה אדם מוזר מאד. רמזה לו גם על אנטושא, האדם היחידי בעירם הרוכב על סוס. החתן שב לביתו. היה שולח לה מכתבים ארוכים, והיא – מכתבים קצרים. הוא שלח לה פירוש ארוך ומפורש על השיר „הכניסיני", והיא השיבה לו מכתב קצר ברוסית. וסופו של דבר, שהחתונה נקבעה לשבת נחמו.

חתונתה:

שבועות רבים קודם לה היו דנים על הדבר: להסתפק בחופה לבד או להקדים לה גם יום של ריקודים וכלי זמר. האם שאלה חתונה יהודית כהלכה, כי בת יחידה היא לה. הבת היחידה מחתה כנגד זה. פעמים נצחה הבת – זלגו עיניה של האם פלגי דמעות. ופעמים נצחה האם – היתה הבת מתיחדת מיד אחרי זה בקיטון שלה לשעות רבות. נצחה הבת. וביום החופה גזר עליה האב, שתתענה כל אותו היום. האם התירה בצנעא לטעום משהו, אולם היא עמדה בהבטחתה שהבטיחה לאביה. התענתה כל היום בשמחה והתענגה על צער גופה ועל המיחוש בראשה, מעין נקמה. ולפנות היום התגבר המיחוש בראש והלב דאב. היא לגמה יותר ממשהו מכוס היין על לב ריק. הראש התחיל סובב עליה ודעתה היתה חלשה מפני הרעב, היין וכליון הלב, והיתה בשעה זו נוחה כל־כך לוותור ולהכנעה ולנפול לתוך זרועותיו של מי שהוא ולהטיל עליו את משא חייה עם הריקניות הכבדה, המעיקה על הלב. ובשעה זו הושמה הטבעת על אצבעה ופיו של העומד על ידה לחש לה „הרי אַתְּ" והיא נתקדשה לו לצמיתות כדת משה וישראל ונתאלמנה מיד מכל אשר לה תחת החופה.

ואחרי כלות ימי המשתה ישבה בתוך המרכבה ועלתה לעירו. הבעל היה בהול לביתו לרגלי עסקיו – והסוסים היו מנחרים במצהלות חדוה.

היא היתה שמֵחה על שעזבה עיר זו – קברם של ימי נעוריה – והצטערה על שהיא עולה לעיר זרה, לשבת תחת קורתו של זר עם גבר זר. היא חשה, שהזר הזה הטיל זוהמה בחייה ואין לה שוב טהרה עולמית. ואם תבוא להתרחץ מזוהמתה, אין לה אלא לשפשף את הויתה ברפש החיים, לכאוב מכאובי אשה, אם, עקרת בית וגם בוגדת וסוטה ולחלות בכל נגעי בני־האדם עד שתבול ותסתאב.

נענעה בראשה לקראת הזרם העכור, ששטף את חייה, סגרה על סודה ותבז... אולם אף־על־פי שנעצה שרשים לתוך הטחב והזבל, מכל מקום שלחה גם גבעולים לקראת שמש עולה ובמעמקיה קותה וצפתה...

ישבה בתוך ביתו שנים מועטות באותה העיר הקטנה על ספרי ה„ניווא" ועל „הצפירה", ילדה לו את סימקה וקברה בתוך לבה את כליון הנפש ואת בנו של הכומר, את התוגה, שהיתה שופעת לתוך חייה מבין ריסי עיניו של ה„רבי", את החלומות ואת החזון, את המאוויים הצורבים ואת נגוני החסידים ורקודיהם, את קשקושי הזוגים של סוסי ה„פריצים", הנקישות באצבע צרדה של חסידים ונקישות הדרבונים של אנשי־הצבא, את חלום האהבה ואש התאוה, שהיו עוממות בה גחלים גחלים.

ישבה ימים רבים על יד החלון כבנעוריה בבית אביה והיתה רואה לפניה שמים גבוהים ורחבים ועולם שנתרוקן מכל תוכן, עד שמסבות הזמן הביאו אותה ואת משה לוורשא. והיא עודה צעירה בשנים – כבת עשרים וחמש – אשת־איש, אם־ילדה, עגונה לחזון ולמשאת נפש, יפת־תואר וזקופת קומה, כאחת מבנות יהודה וירושלים, לפי מבטאו של נתן. היא לא נעשתה עדין כלי על ידי הבעל. עוד רב היה בה השטח של קרקע בתולה. והסוד הגנוז בלבה עטה עליה צעיף של עלמה היושבת בבתוליה. היתה בה מן האש הצורבת של אשת־איש, מן הקסם של עלמה תמה, מן הפריצות של בת־כפר ומיגונה של בת־ישראל המתאבלת תמיד על מי שהוא: על בעלה של אחותה, שנפטר מן העולם, על ימי נעוריה או על צרות ישראל. והן סוף כל סוף אינה אלא אשה כשרה החרדה על בעלה מפני כל שעול קל, שהוא משמיע בהשכמה, וקשורה בנפשה של סימקה שלה, סימקה הקטנה, סימקה זו, שהיא מראה עליה לפעמים באצבע בגניחה, כלומר: אַת, התוכן היחידי של חיי, אַת פתיל שלהבתי! והן סוף כל סוף גם גורל עמה נוגע עד לבה ומדי בזה אותו תתרפק עליו, ומשאת נפשה לראותו עולה וגדל ומתרומם ונוחל כבוד, מולדת ומלכות ובין עמים יתחשב. ואילו היה הוא, משה, מתרצה לה, היתה נכונה לעזוב את הארץ הזאת והיתה עולה לארץ־ישראל ומתישבת בבית חומר קטן שבקולוניה ביהודה והיתה חורשת אדמה וחולבת את הפרה, וגם את סימקה היתה מחנכת ברוח הכפר. אלא שהוא מקשיב להזיותיה אלו בגחוך של התול. ואולם שיריו של נירנברג שגורים על פיה וספוריו של שניאורסון הם לה לשעשועים, ובשעה שקראה את ה„עולמות העליונים" של שניאורסון, באה מתוך התלהבות לידי התפשטות הגשמיות כבשעת רקודיהם של החסידים בימי הילדות. ויש שהיתה רואה את עצמה בחזון במסבתו של המשורר נירנברג, משורר הצער, נאד הדמעות של עם ישראל ושופר תחיתו. ויש שהיתה רואה את עצמה, כשהיא משרה רוח־הקודש על אחד מן המשוררים הצעירים בישראל.

לא עברה עליה אלא שנה אחת בוורשא והנה היא יושבת במסבתו של המשורר הצעיר שימקין, זה הכוכב העולה על שמיה של ספרות ישראל, זה שעתיד לפרסם פואימה נשגבה בשם מלכת־שבא, זה ששניאורסון נשקו במצחו ויש בקומתו הזקופה ובהלוכו הגאו דבר־מה של אנטושא, בנו של הכומר.

פרק יג

„בנו של הכומר", שימקין, קפץ מעל הספה והתחיל פוסע בחדר. לבה של הגברת אַייזמן נקפה. נדמה היה לה, שרגלו דרכה על סרח שמלתה והיא נסחבת אחריו. כל פעם, שהיה עובר על יד הכסא, שישבה עליו, היה גופה מזדעזע מפחד. אולם אחרי שפסע שעה מרובה, נרגש ותפוש מחשבות, ישב לבסוף על הכסא אל מול בעלת־הבית. ישב מחריש. ופתאום התחיל מדקלם שיר.

– של מי הוא שיר זה? – שאלה הגברת אַייזמן.

– של משורר אחד – השיב שימקין בהטעמה, הנשמעת לשני פנים.

– של מר?... – שאלה הגברת אייזמן, והחליטה בשעה זו לצאת בקיץ הבא למעון־קיץ.

– שלי? — חה! חה! — צחק המשורר בקול רם כצחוקו של שניאורסון — אני איני ממדַברי שיר.

– אדוני אינו משורר? — שאלה הגברת אַייזמן בתמיהה – באמת? – אדוני וַדאי משטה.

— דברים כהויתם! – השיב שימקין, שיצר עז תקפו בלבו להפיל את האשה הזאת, אשת זר, על הסַפה.

– דברים כהויתם? הכיצד? הלא אדוני הדפיס שירים!

– הדפיס, אבל לא מדפיס –

– לא? – נסתלקה ממנו ה„מוזה״? - שאלה הגברת אַייזמן, שאמרה בלבה: אולי אהיה אני ה„מוזה״ שלו. – מתוך הרהור זה התרומם לוח לבה.

– כבר יצאתי מתקופת החרוזים! – השיב שימקין ושרבב את שפתו התחתונה, שרעדה משהו כשפתו של שניאורסון.

– מה פירושו של זה? – שאלה הגברת אַייזמן שתמהה מאד על תשובתו של שימקין. – על שום מה? – אני תמהה!...

– לפי שהשירה בחרוזים, השירה במלים – הלא גברתי מבינה – השירה על־ידי צרופי מלים, צורה תפלה של קדמונים היא, שכבר הגיעה שעתה להבטל מן העולם.

– אני איני מבינה כלום – דברה הגברת אַייזמן רוסית – אני... אדוני אנט... – כמעט שלא השמיעה את השם אנטושא – הנה אני מקשיבה את דבריו ואיני מבינה כלום – הוסיפה הגברת אַייזמן בקובלנא, ובין זויות־שפתיה רפרף חיוך מצודד – הלא אדוני משורר הוא. משורר בישראל. אומרים, שעתיד הוא להיות משורר גדול. נירנברג השני... הלא ספרות ישראל עניה היא לפי שעה וזקוקה לבונים ולמקוממים את הריסותיה ולכהנים נאמנים ומסורים לה בכל לבם ונפשם – הלא אדוני...

כך דברה הגברת אַייזמן ובלבה אמרה ברגעים אלו:

– לטייל עמו ברחוב שלובת־זרוע. שנינו, הוא ואני, זקופי קומה ונאים.

שימקין קם על רגליו ודבר בהתלהבות:

— הנה גברתי תמהה על דברי, לפי שגברתי לא ירדה לדעתי. לפי, לפי, שכולם הם... חמורים. גברתי אַייזמן! למה לי אמנות? – למה לי יופי... שבכתב?... את יפי החיים הבו לי! את אמנות החיים הבו לי! – למה לי היופי שעל גבי הניר, שהיום הוא כאן ומחר באשפה?... חמורים. קסרקטין! – לערות כליון לב, משאת נפש, געגועים, אש אהבה ותאוה, את הקדוש והיקר, את ההכנעה והמרד, את החסד והרחמים, לערות את כל אלה על גבי גליון של ניר, כדי שהגליון הזה יתגלגל אחר־כך בבתי־מרזח ובבתי־מדרשות, כדי שכל הידים הגסות תהיינה ממשמשות בו, ופינחסוביץ יבדוק אותו לאור הפילוסופיה שלו, ושיינר יכשיר או יפסול – טפו! – טפו! – נירנברג? – המשורר' נירנברג? –

עתיד אני להגיע למדרגתו של נירנברג? – טפו! – להיות משורר של בני־העמק, שליח־צבורם של זבובי המורד — טפו! – אמנם גדול הוא נירנברג, ואולם אני מושך את ידי מן הגדולה הזאת. הבו לי חיים! – אמנות של חיים הבו לי! – קרא שימקין והפשיט בדמיונו מעל רגליה של הגברת אַייזמן את פוזמקאותיה.

„הוא גדול ועז נפש", הרהרה הגברת אייזמן בלבה ובקול אמרה:

– לא, מר שימקין, אני איני מסכימה לדבריו. באמת לא ירדתי לסוף דעתו. אולי גבוהים הדברים מהשגתם של בני־אדם פשוטים כמוני. הנה טולסטוי, שקספיר, בירון, נירנברג ושניאורסון...

אולם שימקין צחק בקול רם ולא השיב כלום על דבריה.

– רצונה של הגברת אספר לה מעשה יפה! – אמר שימקין.

– מעשה? – אני אוהבת מאד מעשיות.

– לא! מעשה שהיה. חה, חה, אני איני אוהב מעשיות. הללו ניתנו לילדים ולנשים טפשיות.

– כך?... אמרה הגברת אַייזמן מתוך עלבון קל. אדוני גס הוא קצת. האם כל המשוררים דרכם בכך?

– נירנברג, למשל, דומה בבחינה זו במדה ידועה אלי.

– באמת? – אדוני יודע את נירנברג?

– ידידי ורעי.

– אה, אה! וספור המעשה מהו?

– כבר הסחתי את דעתי ממנו לגמרי – תפש שימקין את עצמו – כלום נתכוונתי לספר מעשה שהיה?

– אם איני טועה...

– אה, אה, אמת, נזכרתי, מעשה שהיה כך היה: היום בבוקר אני נוסע במרכבה ב„שדרות ירושלים". אוהב אני טיולים אלו של בוקר ודוקא במרכבה. העוברים והשבים מועטים, יושב לו אדם ומסתכל בכרך.

– מסתכל ממרום... כדרכו... — העירה הגברת אַייזמן.

– כן, כדרכו, אויר הבוקר מצונן, אני יושב לי בנחת־רוח, מַשיב עשן מן הפפירוסה, מאהיל בידי על גבי עיני ומציץ בעולם. אני נושא את עיני ורואה. מה אני רואה? זוג נחמד עובר גם הוא במרכבה. הוא — יופי, שיש, מלאכת־מחשבת, והיא עטופה צעיף. אילו ראה אותה שניאורסון, היה יוצא מדעתו. אני מצוה: רכבו! יד על ידו! — אני מסתכל אל המרכבה ואיני מזיז את מבטי משם. הזדקף הגבר, זקף את שפמו, פתח ואמר:

– למה מסתכל האדון?..

– רצוני בכך! — משיב אני.

– לשם מה? — שואל הלה ונחיריו מתנפחים ורועדים מכעס.

– מציץ אני באותה הגברת היושבת על ידך! –

– אתה? — מי? מה? מנוול!...

– מנוול אתה — ואני מסתכל!

– לשם מה? – שואל זה בכעס שנשתכך קצת.

– חושד אני ב... משיב אני.
– במי? — שואל הלה ופניו מזדעזעים מכעס.
– בה...
– בה? – אתה? מנוול!...
– אשתי היא היושבת על ידך...
– משקר אתה! — קורא הלה בחרי־אף.
– אשתי היא – קורא אני כנגדו – הראני־נא את פניה. רק הצצה אחת.
– לא.
– הראני־נא את שכמה!
– לא!
– את חטמה! –
– לא!
– את פסת ידה!
– לא!
– אצבע אחת! –
– לא! –
שולף אני את האקדח מכיסי, מעמיד אני את פיו כלפי האשנב. בעל השפם נזדעזע ופתח לרוחה את אשנב המרכבה.
הגברת אַייזמן צחקה בקול, אף־על־פי שמצאה את עצמה ואת כבוד־הנשים שבה נעלבים מאד על־ידי ספור המעשה הזה ועל־ידי אופן הרצאתו.
שעה מרובה התגלגל קול הצחוק של בעלת־הבית על־פני החדר, אותו צחוק שבאשה, שהוא שרביט המושט בידה וקצהו טבול בסם מות – צחוק שבאשה, שיש לו כמה וכמה בנות קול. במסבתו של הבעל בירחי הדבש עולה ממנו כעין הד של צלצול טבעת הקדושין, של הקערה, שנתפוצצה בשעת ה„תנאים", צלצול שלשלאות של ברזל, אזיקי הנשואין – וכשאין הבעל בבית עולה ממנו ההד של השלשלאות המתפוצצות, של כוסות־יין המנופצות בבתי־משתה ובקברטים בשעות מאוחרות בלילה בישיבה עם קהל של עוגבים אל מול פי התהום של החטא... הצחוק הזה הוא הגושר גשרים ראשונים בין האשה ובין האהוב לעיני הבעל עצמו, והבעל מבחין אותו באזניו והנה הוא איננו כתמול שלשום ולא כלפני שעה, עד שסר אותו הגבר הזר לתוך הבית — ואפילו אם אשה זו היא כשרה וצנועה, הלא צחוקה זונה תמיד תחת הבעל אחרי זרים. – אותו הצחוק קורא ואומר לגבר: חפשני תמיד, חפשני ותמצאני. אם לא בבית, הרי ברחוב, אם לא בחדר האורחים, הרי בחדר המטות. אם לא בשוק תמצאני, תמצאני בחורשה הצנועה, ואם לא במלון אורחים, הרי אני במעון־קיץ. אם לא בעיר תשיגני, חפשני ביער, שם אתן לך את חסדי. ואם לא היום, הרי לאחר זמן. חכה, חכה! תגיע שעתך. אסתאב על בעלי. אמאס בו, אמאס. חכה, חכה — הנה ילד יולד ואנענע אותו בעריסה, ואתה תעמוד מנגדי וראשי יהיה כפוף ממעל לעריסה ושפתיך תהיינה חותמות על הראש אשר ממעל לעריסה של בני בכורי את הנשיקה הצורבת. חכה, חכה, כי צרעת נמארת אני לבעלי, כי שמורה

עברתי לו על שעשאני כלי, והנה כבר העלה הכלי סדק. חכה, חכה, כי לוהטת אני באש ובגדת, ואם יש שפני נוחים ושלוים וגופי מרושל כמו יום קיץ לוהט והליכתי דומה אל ההליכה על פני חלקת הקרקע שבין המטה ובין כלי־הרוחצים וצנה שופעת ממבטי וכרוכה אני אחרי בעלי כתינוק אחרי מינקתו – ואולם הצחוק שלי הוא ערש הצבור ומן הערש הזה אני מתהילה לתת לכם חסד. חכו, חכו...

וכשנשתתק צחוקה של הגברת אַייזמן, שררה דממה ממושכה בחדר. שימקין התהלך אנה ואנה בהתרגשות. אחר־כך עמד לפני הגברת זקוף־קומה, ידיו היו מכונסות בכיסיו ועיניו המגרות ומצודדות עם שני השביבים המכריזים נאפופים שבהם היו תלוים בפניה.

– כך, כך – אמרה הגברת אַייזמן אחרי שתיקה ממושכה – אדוני הוא משורר, ומוזר הדבר! הרבה מדבריו אינם ברורים לי כל צרכם. ובכל זה...

– מה? — בכל זה... מה? — שאל שימקין ולא הזיז את מבטו מפניה.

– בכל־זאת – גמגמה הגברת אַייזמן, שדבריה נסתתמו מפני התרגשותה – בכל־זאת... לא! היום אני נוגה יותר מדי. היום... איני יודעת מה זה היה לי – שקרה אך רק כדי לדבר איזה דבר.

– הגברת היא נוגה? שאל שימקין ובת־צחוק של נצחון רפרפה על שפתיו.

– כן – השיבה בגניחה עמוקה – וגם... הנה... איה סימקה?... סימקה'ניו, אַיֵך? –

ברגע זה שב שיינר לחדר האורחים ואמר כמצוה:

– אנו יוצאים, מר שימקין!

– ודאי! – אמר שימקין ותקע מיד את כפו לבעלת־הבית.

הגברת אַייזמן עמדה שעה קלה נבוכה, לחצה את ידו של שימקין, כאדם שמחשבה קשה מטרידה את מוחו.

– שלום, גברתי! – קרא בינתים שיינר.

– אָה, שלום, מר שיינר! – אמרה הגברת אַייזמן בחיוך של חבה – אדוני עזב אותי היום. הוא מאס בי.

– שלום, גברתי! — חזר ואמר שימקין ונתן לה את ידו. היא חזרה ולחצה את ידו והציצה בו במבוכה כבראשונה. ופתאום קרנו פניה. היא אמרה:

– ובדבר הקרקס, רבותי? – האם מסכים מר שיינר לבקר אותו במוצאי השבת? —

– כדבריך! – השיב שיינר בדעה קרה.

– ומר... המשורר? – שאלה בעלת־הבית.

– אני... -- השיב שימקין קצרות – איני יודע.

– ומי הוא היודע? – שאלה בעלת־הבית.

– זה תלוי ב...

– ברצונו של איש...

– כלומר, של אשה? – אמר שימקין והציץ בפניה בחוצפה.
– של איש או אשה...
– לא, גברת.
– ובמי תלוי הדבר? —
– לא בי –
– אלא — שאלה בעלת־הבית, שראתה את עצמה שפלה מאד על־ידי התחנונים האלה, ואולם לא יכלה להבליג על עצמה.
– זה תלוי ב... ברוח, שתשרה עלי באותו הערב.
– אה... אה! – אמרה הגברת אַייזמן, בהיותה מלוה אותם עד הדלת — אה, אה! – אמרה, כשכבר הגיעו שני האורחים עד הדלת, והציצה בפניו של שימקין, כמחכה לדבור. ופתאום התחילה מתחטאת כתינוק ועושה את עצמה בבוכה:
– למה אתם עוזבים אותי? – יחידה אני. בעלי עזבני והלך לו, ישוב ודאי בשעה העשירית. וגם אתם עוזבים אותי. קחוני ונטייל, ואם לא — אבכה —
– אם רצונה של הגברת לטייל, תואיל־נא להחליף את שמלותיה... תלבש נא... תלבש־נא... התחיל שיינר ולא סיים.
– גזור־נא עלי, מר שיינר, ואני אקיים. איזו שמלה? — איזו? –
אחרי משא ומתן ארוך ברר שיינר את אחת השמלות. אז חזרו לחדר האורחים. האשה נעלמה בחדר הסמוך, פשטה את בגדיה, עמדה כלפי הראי, הציצה בגופה הנאה והגתה במשורר הנאה והכוזר ושרה בקול רם. ושני הגברים שבחדר־האורחים שמעו את קול זמרתה וראו אותה בחזון כמות שהיא עומדת שם כלפי הראי.

פרק יד

אחרי חצי־שעה יצאה הגברת אַייזמן מן הבודואַר שלה כלילת־יופי. השעון השמיע את השעה השמינית. היא יצאה חרישית, שלא יגיע הקול לאזני סימקה ותעכב בעד הטיול.
– רבותי, ההולכים אנו? — אמרה בעלת־הבית — הנה השמינית!
– להיכן? — שאל שימקין, שהיה מתהלך בחדר ועמד פתאום, כאדם שנעור מהרהורים עמוקים.
– לטייל! – ענתה הגברת אייזמן.
– אה, אה! — אמר שימקין – ואני נשכחתי. דבר זה נשתכח מלבי לגמרי.
– החלש כל־כך כח זכרונו של אדוני? — אמרה הגברת אַייזמן באותו הנוסח הרגיל בפיה של אשה, שתמיד עולה מתוכו משמעות אחרת מכפי עצם הדבור – הכל המשוררים בעלי שכחה הם? –
– כלם. המשוררים משולים לנשים – אמר שימקין.
– והשירה? — שאל שיינר.
– לאשה! — ענה שימקין בקול חוגג.

– ובכן... אנו — השירה? – שאלה אַייזמן והורתה באצבעה על הבלווזה כלפי שדיה.

ושימקין דקלם:

– האשה היא בת־השטן, אם החטא ואחות השירה.

– כן? – שאלה הגברת אַייזמן מתוך החזקת־טובה והניעה בראשה כמשחקת על הבימה, בשעה שהיא מודה לקהל על קבלת־הפנים הנהדרה.

– „טפשית היא", אמר ברגע זה שיינר בלבו – ואולם מה בכך? – „הן גוף לה הראוי להתכבד!"

– כך כותב אלי נירנברג במכתבו האחרון! – השיב שימקין בנצחון.

– האשה היא בת־השטן – חזרה הגברת אַייזמן על הדברים – אה, אה, דבר זה מענין הוא. ואדוני יודע את המשורר נירנברג?

– יודע, יודע.

– פנים אל פנים?

– לב אל לב.

– הוי, עד כמה הייתי רוצה לראות את...

– לבו?...

– את פניו.

– כדאי, כדאי! — אמר שיינר ספק מתוך לגלוג ספק מתוך כובד־ראש.

– כדאי? – שאלה הגברת אַייזמן והציצה בפניו של שיינר כמתחננת, שיפרש לה את כונתו, המשטה הוא? –

– חלילה — ענה שיינר – וַדאי כדאי, כדאי.

– הייתי רוצה מאד לשבת אל שלחנו בביתו בשעה שהוא משוחח עם הבריות. אומרים, שהוא נהדר באותה שעה.

– והעיקר, שהדגים המוכנים על ידי אשתו והיא מקבלת בם את פני האורחים, נפלאים הם. מלאכת־מחשבת. מומחית היא לכך – העיר שיינר.

– מר שיינר שוב בא בשלו... כדרכו – אמרה הגברת אַייזמן בתרעומת של אשה, הקובלת על אהובה, שחרד יותר מדי על שלומה. – אנו הולכים, רבותי! —

וברגע זה צלצל הפעמון. „משה"! – הרהרה בעלת־הבית – הוא! – לא הוא! — היא התפללה בלבה, שלא הוא יבוא כי־אם אחר. ואולם נפתחה הדלת והאדון משה אַייזמן נכנס עם פפירוסה בפיו.

– אה, משה'ניו! – קראה הגברת אַייזמן – למה כה אחרת היום?

– אדרבא, הן הקדמתי.

– הלא הגיעה התשיעית.

– לא, השמינית.

– השמינית? – באמת? — כן. התודעו־נא איש לאחיו: המשורר שימקין ו... האדון אַייזמן!

– נעים לי מאד! אדוני הוא אותו שימקין, שחבר את השיר הנפלא „תכלת"? — שאל האדון אַייזמן בהערצה גלויה.

– אני.

– משה'ניו! – אמרה האשה אייזמן – אנחנו לא נלך לטייל. לא נלך! – אמרה והישירה את מגבעתה על ראשה – לא נלך!

– לכו, לכו, רבותי. האויר יפה מאד.

– לא, משה'ניו! – התחטאה בעלת־הבית – אנחנו לא נלך. הן אתה לא תלוה אלינו. אני חשבתי תחלה שנפגוש אותך בדרך – אמרה וטפלה בינתים בהידונית.

– לא! הלוך תלכו. העיקר הוא, כי פאֲשה תתן לי למלאות את קבתי הרעבה. ואתם לכו לכם.

– ללכת? — ללכת? – שאלה בעלת־הבית והסירה את מגבעתה מעל ראשה.

– אני מבקש אתכם מאד, רבותי: לכו לכם, ואני פה אשב לי עם סימקה'ניו. איה סימקה'ניו?

– לא אלך, משה'ניו, לא, איני רוצה – התחטאה בעלת־הבית ונטלה את מגבעתה לתוך ידה.

ברגע זה נכנסה סימקה אל החדר. הרגישה באמה הלבושה לצאת ובאביה. טפסת על זרועותיו של אביה וחבקה אותו שעה מרובה. אחר כך ירדה, נגשה אל אמה, תפסה אותה בידה ובקולה נשמע כעין בכי.

– אמי – התחננה הילדה – אל־נא. איני רוצה, אל־נא תלכי. א—מי, איני רוצה.

האם נטלה את הילדה בזרועותיה ונשקה לה על מצחה נשיקה כפולה ומכופלת, שנשמע מתוכה ציוץ השפתים.

– סימקה'ניו! – היודעת אַת מי הוא האיש הזה? — אמר האדון אַייזמן והורה באצבעו על שימקין.

סימקה התכוצה כולה ונלחצה לאביה, כמבקשת בו הגנה מפני האיש הזה.

– סימקה'ניו – אמר האב – הוא משורר. הוא סופר בישראל.

– כשניאורסון? — שאלה סימקה.

– כן, כשניאורסון, בתי! – השיבה האם.

– ושניאורסון אַת אוהבת? — שאל שיינר.

הילדה נענעה בראשה הכבוש בהסכם.

– כמה אַת אוהבת אותו? – שאלה האם.

– כטוקולדה! — השיבה סימקה והניחה את האגודל שלה אל בין זויות שפתיה.

– על שום מה אַת אוהבת את שניאורסון? – שאלה האם.

והילדה השיבה:

– לפי ששניאורסון אוהב את עם ישראל.

– ואיפה הוא עם ישראל? – שאלה האם.

והילדה השיבה:

– בגלות.

– ואת נירנברג אַת גם כן אוהבת? — שאלה האם.
הילדה נענעה בראשה הכבוש בהסכם.
– ומי הוא נירנברג? – שאל האב.
– מטורר יטראלי: – השיבה סימקה.
– ועל מה הוא שר? — שאלה האם.
– על השחיה! – (התחיה).
– ואיפה תהי התחיה? – שאל האב.
– בארץ יטראל! – השיבה הציונית הקטנה.
– ואַת ציונית? — שאלה האם.
סימקה נענעה בראשה הכבוש בהסכם.
– ומה זה שלחן? — שאל האב.
הציונית הקטנה השמיעה את התרגום הרוסי של המלה:
– ומה זה כסא? – שאלה האם.
– אמא — לחשה סימקה׳ניו – תני לי את אזנך.
האם הרכינה את ראשה, עמדה על ברכיה והגישה אליה את אזנה.
– אמא, אַל־נא תלכי! – לחשה סימקה בקול על אזן אמה — ואם לא – אבכה –
סימקה משכה בידה את שרוולי המעיל אשר לאמה. האם פשיזה את מעילה ואמרה כמתחטאת:
– סימקה׳ניו, אַת רעה.
בינתים קפץ המשורר שימקין, נפל על ברכיו לפני סימקה, פתח ואמר:
– אני כורע על ברכי לפני התום. אני אוהבת אותך, סימקה הקטנה!
סימקה נרתעה לאחוריה מפחד. המשורר שימקין הסיר את מעילו.
– גם מר שיינר ישב אתנו – אמרה בעלת־הבית ומשכה בידה את שרוולי מעילו של שיינר. שיינר התעקש לכתחלה, ולבסוף אמר:
– אם גזרה היא – נקבל.
לא עברו רגעים מרובים ובעלי הבית והאורחים כבר ישבו מסובים אל השלחן.
בעל־הבית הוציא מכיסו את גליון ה„השקפה״ של אותו יום ופרש אותו על השלחן, אחר כך העמיד עליו שני נרתיקים, אחד של טבק ואחד של פפירוסות. מלא את הפפירוסות בטבק בזהירות יתירה, כשהיה מדקדק בכל שריג של טבק קל.
– מר שימקין מעשן? – שאל בעל־הבית, כשהושיט לו פפירוסה והיה מעכבה בידו.
– אני? – לא. לפעמים כאשר תשרה עלי רוח...
– אולם אני שואל אם אדוני מעשן תמידי —, אמר בעל־הבית ועכב את הפפירוסה בידו.
– דבר זה למה הוא לך? — אמרה בעלת־הבית בתרעומת.
– הלא איני רוצה שיקלקל, אם אין דרכו לעשן – השיב בעל־הבית.

– אָח, משה!... פלטה בעלת־הבית נהימה של התמרמרות והצליפה על בעלה מבט מרוגז.

– הוא אינו מעשן — אמר שיינר.

בעל־הבית החזיר את הפפירוסה לתוך נרתיקו, כרך בשביל עצמו פפירוסה ואמר בשעת מעשה:

– רבותי, הלא אתם... הלא אתם... קרובים, אם אפשר לומר כך אל החלל... כלומר... אל האבנים, הלא אתם סופרי ישראל... מה דעתכם? – ספרות ישראל יש לה עתיד נשגב, מזהיר? עתידה היא להתעלות? – להיות נס לגוים? אה?

פרק טו

אחרי זה היתה דממה ממושכה ואחר־כך התחילה השיחה.

– כך, כך — אמר אייזמן — אתה הוא המשורר שימקין, בכבודו ובעצמו.

– כפי שעיניו רואות — השיב המשורר קצרות.

– קראתי את שירך „תכלת", רבים אומרים, שהוא שיר נפלא. אני רק בעל־בית פשוט. ואולם בכל זה... אני מעיז... גם אני הקטן מסכים... והנני מחוה את דעתי, שהשיר הזה... השיר הזה...

– משה'ניו — !... השמיעה בעלת־הבית נהימה של מחאה, שלא יכלה לראות אותו כשהוא משפיל את עצמו.

– השיר הזה... כליל יופי הוא — סיים בעל־הבית, שלא הרגיש כלל בהערתה של בעלת־הבית — ומה דעתו של רבנו שיינר המבקר? —

– משה'ניו! – אמרה בעלת־הבית – קראתי באחד ממאמריו של פינחסוביץ פסוק כעין זה: מיום שחרב בית־המקדש לא היתה לעמנו תקופה כבירה של יצירה בכל המקצועות וביחוד במקצוע הספרות היפה מתקופתנו. האמת הדברים האלה? –

– הן המבקר שיינר בכבודו ובעצמו יושב פה עמנו, ואַתּ, פתיה, שואלת את פיו של בשר־ודם פשוט כמוני! – אמר האדון אייזמן — וכי לא כך, שיינר המבקר? – מה דעתו של מר?

– אני... אני... הבו לי קצת יי"ש. בקיצור, לא כלום. הבל הבלים — השיב המבקר.

– משה'ניו – אמרה הגברת אייזמן – האדון שימקין יודע את המשורר נירנברג פנים אל פנים.

– את המשורר נירנברג בכבודו ובעצמו? – קרא האדון אייזמן בתמיהה של התפעלות.

– אותו בכבודו ובעצמו! — השיב שימקין.

– משה'ניו! הם ידידים נאמנים. – הוסיפה בעלת־הבית.

– ידידים? – מחא האדון אייזמן כפיו מתוך השתוממות.

– ידידים, ידידים! – העיר שיינר באירוניה כבושה.

– אם כך.., אם כך... – דבר האדון אייזמן ופניו הזהירו בחיוך של איש מתרפס - יואל־נא מר שימקין להשמיעני... הן מר שימקין הוא במדה ידועה .. אם אפשר לומר כך.., הוא במדה ידועה קרוב אל.., קרוב אל המלכות... ולפיכך יואל־נא מר שימקין להשמיעני, למשל, מה היתה כונתו של המשורר הגדול, של גאון המשוררים, של נעים זמירות ישראל, כפי שמכנה אותו הסופר פינחסוביץ, של הכנור והתנים של עמנו בזה, שהוא... בשירו, שהוא...

ברגע זה הפסיק שיינר את האדון אייזמן באמצע דבריו ואמר:

– היודע מר אייזמן להיכן אנו מזמינים את עצמנו ללכת? –

– להיכן? – שאל בעל־הבית.

– אל הקרקס.

– להתגוששות האתליטים! — העירה בעלת־הבית – וגם האתליט היהודי ב. בתוכם! אומרים, שהאתליט היהודי מרומם את קרן ישראל ונותן לעמנו כבוד רב – הוסיפה כעין המלצה על עצמה בפני בעלה על שהיא נותנת את לבה לדברי שטות כאלו. — ומה דעתך, משה׳ניו, הכדאי ללכת? –

– למה זה תשאלו? פשיטא! — ענה האדון אייזמן.

– אולם אני רוצה, שתלוה גם אתה אלינו – אמרה בעלת־הבית והתחטאה בפני בעלה כתינוקת.

– גם אני? - באמת? – למה? - ומה כונתו של אותו שיר, מר שימקין? – מה כונתו, מר שימקין? –

– משה׳ניו, מי תכן את רוחו של המשורר? – השיבה בעלת־הבית תחת הסופר – המשורר רוצה לפעמים כך, והוא יושב וכותב כך!

– צדקת, צדקת, זוגתי!

– ואולם שניאורסון שלנו כותב עתה על ימין ועל שמאל – העיר שיינר פתאם.

– יותר מדי, אמר שימקין.

– יותר מדי? – שאלה הגברת אייזמן ונעצה בשימקין מבט של תמהון — הן הוא מעשיר את אוצר ספרותנו וראוי הוא לברכה.

– ראוי! ראוי! – השיב שימקין בהיתול כבוש וגחך לשיינר מתוך לגלוג המובן רק לשניהם.

– אומרים, שהחלק השני של „עולמותיו העליונים" כבר נסתדר לדפוס. האמתי – שאלה בעלת־הבית.

– דבר זה לא ידוע לי — ענה שיינר באירוניה.

שימקין צחק בקול ואחר־כך אמר:

– לא רק מר שיינר, שהוא איש סודו של שניאורסון, כי אם גם אני כבר זכיתי להתכבד בפרק שלם של „עולמותיו", מה לעשות? – כרעתי תחת עול קריאתו ושמעתי כי נטל עלי.

– ואני אודה על האמת – אמר האדון אייזמן - רק בשר־ודם פשוט אני. ודאי „העולמות העליונים" הם נשגבים. הפלא ופלא מה יש לומר לי? בנין עדי עד. הן אפילו בספרויותיה של אומות העולם אין דוגמתם, לפי

דבריו של פינחסוביץ. אולם אני... אני... לא הכל מובן לי... אולי אני טועה... רבותי, הן בשר־ודם פשוט אני. הוא מדבר בחכמה ו... רגש... אולם אין דבריו מובנים...

– שניאורסון הנהו בכלל סופר עמקן... העירה בעלת־הבית.

– אף אני איני תולה את החסרון אלא בקוצר המשיג – אמר האדון אייזמן.

– ואני לא קראתי עדיין אפילו את החלק הראשון של „העולמות העליונים" – אמרה הגברת אייזמן מתוך תוכחה לעצמה.

– באמת? – שאל שימקין בתמיהה גדולה.

– דברי שירה לא ניתנו לנשים – אמר אייזמן.

– מפני מה? – שאלה הגברת אייזמן.

– לפי שהאשה היא השירה עצמה... – השיב בעל־הבית.

– משה'ניו, אח, דברי שטות! – אמרה בעלת־הבית ועל פניה נתגלה כעין קמט קל שנשתלשל לארכו של המצח ופירושו היה תמיד: בוז כבוש.

– שמער־נא, רבותי, – אמר האדון אייזמן – היום בִּשר לי מכר אחד בשורה טובה מאד. אומרים, שכל כתביו של שניאורסון נתרגמו לשפה הרוסית והם עתידים לראות אור בימים הקרובים. היש ממש בשמועה זו? –

– משה'ניו, הן כבר יצא הקובץ הראשון! – אמרה בעלת־הבית.

– הבאמת, מר שיינר? – ומה דעתן של אומות העולם על מאור ספרותנו?

– כלום מסוגלים בניו של עם אחר להבין את הנפש הדוויה של היהודי, שהאמן הגאיני שניאורסון צייר את כאבה והטעים לנו את טעמו של הכאב הזה? – אמרה בעלת־הבית בגניחה עמוקה.

– צדקה הגברת, צדקה, הידד! – קרא שיינר ומחא כפיו.

– מר שיינר מלגלג לי – אמרה הגברת אייזמן בקובלנא.

– אני? מה? חלילה! – כלום דרכי בכך? – ענה שיינר בקול, שממנו היה נשמע, שהוא מלגלג, על־פי האמת.

– אם איני טועה – אמר שימקין בהִתול כבוש – קראתי את הדברים האלה במאמרו של סופר אחד.

– אמת, אמת – אמרה הגברת אייזמן – אף אני קראתי את הדברים האלה במאמרו של סופר אחד, סופר מפורסם מאד. אם איני טועה היה זה מאמרו של הסופר רייכשטיין. אני חובבת מאד את רייכשטיין.

– רבותי, מי מכם קרא את מאמרו של רייכשטיין „על החותכים חיים"? זה הוא מאמר נפלא, לפי דעתי, אמת, הוא מבטל את כולם על פי דרכו – אולם הוא אינו טפש כלל וכלל – אמר אייזמן.

– הלא הוא חכם מפורסם בישראל – אמרה הגברת.

– הניחו לו לרייכשטיין זה! העדיין לזה בעולם? – קרא שימקין בבטול.

– הוא כבר עבר ובטל! – העיר שיינר.

– מר שיינר מגזם קצת... אמר בעל־הבית.

– וגם מר שימקין הוא ממתנגדיו של הסופר רייכשטיין? שאלה הגברת אייזמן ובדמיונה הבקה בן, ששערותיו שחורות כשערותיו של שימקין.

– כלום מתנגדים לתולעת? – ענה שימקין.

„הוא גס מאד" – אמרה הגברת אייזמן בלבה, ודוקא מפני כך חייכה לו לשימקין בבת־צחוק של בעלת־בית, המקבלת את אורחיה בפנים יפות, באותה בת־צחוק של אשה, שאינה אלא בבואה קלה של הצחוק הרם והחצוף, העצור כל ימיה בעצמותיה ואינו מעיז להתפרץ כמים עזים השוטפים במורד: –אותה בת־צחוק הלוחשת ואומרת: מדוע לא נגלית אלי אז, כשהייתי נערה בת שש־עשרה עם שתי קווצות כדרקונים המשתלשלים ומתפתלים? אני הייתי מתפתלת מסביב לנשמתך והייתי מיניקה אותך מחלבי ומלשדי – ועכשיו איני אלא משתלשלת מסביב לנשמתך כנחש. לפי שהחלב והלשד כבר נתונים לאחר. ומדוע לא נגלית עלי אז, כשעמדתי תחת החופה עם בחיר הורי אשר רצתה נפשם בו, ולא הפלת את הכוס מידי ולא שפכת את היין ארצה. עכשיו אני מחייכת מאחרי שכבר סלחתי לבעלי, לך ולי ולחיי, שכלו בתהו ובהבל, סלחתי, סלחתי...

שימקין חזר על דבריו.

– כלום מתנגדים לתולעת? חה! חה! – הוא התפרקד בשעה זו על הסַפה – כיצד אמר סופר רוסי גדול אחד? שכחתי מה שמו! — שכחתי! – כן, פיאודור מיכאילוביץ דוסטויֶבסקי הוא. כן, תולעת אסתיטית – כך אמר פיאודור מיכאילוביץ דוסטויֶבסקי. כזה הוא רייכשטיין.

– זהו דבר חכמה – מחא שיינר כפיו וצחק בקול רם – כדאי היה להסיחו לשניאורסון שלנו. הוא יהנה מאד ממנו.

– כבר סחתי לו – השיב שימקין – אגב: עת ללכת, אדוני שיינר.

– ודאי! – שלום, רבותי!

– משה'ניו, למה אורחינו בהולים כל כך? – שאלה בעלת־הבית.

– מדוע באמת אתם בהולים כל כך, אורחינו החביבים? – שאל האדון אייזמן, אולם ידו של שיינר כבר היתה פשוטה לברכת שלום, ואחריה הושטה גם ידו של שימקין.

– ובכן אל הקרקס... בשבת בערב – אמר שיינר.

– הלא עוד נתראה ודאי קודם השבת – השיבה בעלת־הבית.

– אולי – אמר שיינר.

ובעל־הבית אמר:

– אדוני שימקין... פנים חדשות אתה בביתנו, חדשות ממש. אל־נא תוקיר את רגליך מביתנו. אנו מזמינים אותך, מר שימקין, סור־נא לביתנו. וגם אַת, בתיה, הלא תזמיני את מר שימקין? – כן? – אני הובבים מאד אורחים, ומה גם אורחים הגונים כמותכם...

– אפילו סימקה'ניו שלנו הובבת אורחים — הוסיפה בעלת־הבית – אמנם היום לא היתה דעתה בדוחה עליה כל צרכה. בריאות גופה לקויה קצת. אולם נפשה נקשרה מאד גם היא בנפשו של מר שימקין. „גם הוא מטורר יטראליו" שאלה אותי הילדה. אני דואגת קצת לבריאותה – אמרה בעלת־הבית בגניחה.

– שלום, מר אייזמן! –

– שלום, מר שיינר! – השיב בעל־הבית ולחץ שעה מרובה את ידו — שלום! סור־נא לביתנו! וגם את המשורר שימקין הבא־נא עמך לביתנו! – הגיעו שנים טובות לספרותנו. כן, מר שיינר. אפילו אדם פשוט כמותי רואה דור עולה, דור של ברכה ושובע. חבל רק על שאין לנו עדיין רומן עברי. חסרים אנו את הרומן העברי. זה הרומן הכולל, המקיף, המכה גלים, לפי מבטאו של מר פינחסוביץ.

– כן, חסרים אנו עדיין את הרומן – אמר שימקין וחבש את מצנפתו.

– חבל, חבל. משוררים גדולים יש לנו, ורק הרומן איננו – חזר בעל־הבית על דבריו.

– גם הרומן יבוא – אמר שיינר ונטל את כף המנעול שבדלת לתוך ידו.

– מר שיינר מאמין בהרומן העברי? – שאל אייזמן.

– ודאי, ודאי. הרומן יבוא. יבוא – סיים שיינר וחייך לשימקין בחיוך ציני – בקצור: לא כלום. הבל הבלים...

שיינר כבר פתח את הדלת ומשך אחריו את שימקין. האדון אייזמן הלך אחריהם, תפס לשיינר בידו, העמידו ושאל:

– כן, כדאי היה לדעת, כמה, למשל, קבל שניאורסון שלנו בעד התרגום הרוסי של ספריו? ודאי קבל מנה יפה, האם לא כן?

– קטנות, משה'ניו! – לחשה הגברת אייזמן ומשכה אותו בידו.

– שלום! — קרא שיינר. שני החברים ירדו מעל המדרגות בבהלה.

– סורו־נא, רבותי, לביתנו! — קראה אחריהם בעלת־הבית.

פרק טז

שני החברים הלכו שעה קלה מחרישים. אחר כך שאל המבקר שיינר את המשורר שימקין:

– ומה? –

– בדבר...? — שאל שימקין.

– אח, שעמום! — השיב המבקר.

– והגברת?.. — שאל שיינר את שימקין אחרי שעה קלה.

– חתיכה הראויה להתכבד! — השיב המשורר.

– והפרצוף?

– זה הוא פרצוף של יפהפיה שבעיירה קטנה, שכל בחוריו של בית־המדרש מתרפקים עליה בחזון על יד גמרותיהם הפתוחות ובנו של הכומר רודף אחריה במוצאי השבתות, מדביקה בין השיחים, מנשקה ומוצץ מתוך הפרצוף את הדם היהודי. בתולה כעין זו, אם אינה בורחת באחד הלילות עם נושא המכתבים הנכרי או עם הלבלר של ה„וולוסטה", סופה להנשא לאלמן עשיר, העומד במיטב שנותיו. קצת יש בפניה מעין זה, שהיו מביעות פניה של ידוויגה שלי, אותה „שקצה" תאונית, שהיתה חורקת בשניה בלילות הירח, כשהייתי מחבקה

על שפת הנחל בכפר, זו ששרתי אחר־כך לכבודה את השיר הנפלא „אל בת הנכר". שהביא את נירנברג לידי התפעלות.

שיינר שתק. אחר־כך העיר:

– שעמום!

– שעמום ו... געגועים! – קרא שימקין.

– היא חובבת ספרות! — אמר שיינר.

– ודוקא ספרות ישראל? –

– הלא היא לאומית נלהבה.

– היא, כנראה, בעלת מרץ...

– לא. היא מחכה...

– ואתה? —

– אני?... שטות... הלא היא זקנה...

– מר שיינר מגזם קצת...

– עט... שעמום! —

– ובכל־זאת?...

– בקיצור: לא כלום, הבל הבלים, אני פשוט, חס עליו.

– על מי?

– על השוטה...

– על מר בוורי...

– לי ולך טוב, מר שימקין.

– באמת?

– הן לא נשאנו אשה, כל הנושא אשה הוא אידיוט גמור.

– יפה אמרת.

– עט, שעמום! – ומה בדבר האכילה?

– לבית־המזון האנגלי!

– ומזומנים יש?

שימקין טפח בידו על כיסו.

– ולהיכן אפוא? –

– לבית־המזון האנגלי.

– איני סובל את הכרסנית המתלבטת שם בין הרגלים.

– לאקווריום —

– קצתי במלצר המעלה תמיד גרה, זה עם החוטם המסומק.

– ובכן להצפוני!

– ואולי לסוניה! — אמר שיינר, כמדבר מתוך נמנום וגרד בידו את פדחתו.

– לסוניה? – אחר־כך... בפעם אחרת... לא היום... פגשתיה לפנות ערב... היא חולה קצת.

– אולם... חבר... חבר שימקין... המשורר שימקין... אם לא היום, הנה ביום אחר – חה, חה – חי, חי! – החבר שימקין, זכור ואל תשכח!... נתתי עיני בה – חי, חי – אל תרמה, אברך!

– עלי ועל צוארי.
– אני רעב ככלב.
– הנה מרתף... מאכלי אסיה. יפה, יפה.
– וכמה השעה?
שימקין הוציא את שעונו מכיסו.
– התשיעית על פי שעוני... הוא מפגר... היום שוב לא נספיק בכל אופן לסור לביתה של סוניה, ובכן נרדה!

הם ירדו אל המרתף. על השלחן הושמו דגים מלוחים, בקבוקי יי״ש ובקבוקי שכר. המשורר מזג לו כוס אחרי כוס והמבקר היה גומע במתינות עד שתקפו שעול חזק. הוא גמע, השתעל, צחק וירק בקול. ומתוך הצחוק, השעול והכיח, עלה מרגע לרגע שמה של הגברת אַייזמן.

– שימקין הלא אתה... מה אתה? – דבר שיינר ולשונו היתה מתלבטת בתוך פיו – מה אתה? מה? – בחור... השר שירים... והגברת בתיה... בת – יה מה היא בעיניך?... מרת בתיה מה היא בעיניך? – כאן... כאן... תאומים... תאומי צביה... הלא היא יפהפיה... עט... שטויות... בקיצור: לא כלום, הבל הבלים. מרת בתיה – והוא מר בוורי... היא על הספה... מוטלת... אַפרקדן... השירה על הספה... גוש של שירה על הספה... ואני על הכסא על יד הספה... אני מסתכל... זהיר וזהיר... נגיעה? חלילה וחלילה! – סוניה הגזוזה – כן וכן! — לא כן מרת בתיה. היא קדושה. אדקור אותך, שימקין. אדקור במאכלת, אם תעיז. זהיר וזהיר... היא קדושה, אדוני... אדוני הבחור המשורר... תאומי צביה קדושים... אל תביאנה לשניאורסון... הוא זקן אשמאי... צבעים, פרספקטיבה, בתוך העולמות העליונים. עט, שעמום והבל הבלים ואינו כדאי... אל תגע, אדוני המשורר, בשני התאומים... אדקור במאכלת. אקצץ את היד, אקצץ. אני אַביר... אביר נורא... ועל כן הוליכני נא, תיכף ומיד הוליכני אל הגזוזה, כי חשקה נפשי בה. שעמום! אי, טפו. שעמום. ריח של שעוה עולה מן הגזוזה... שעוה צהובה... ראשה ודאי תמיד מופשל מעל הכר... מן הצד... וקצף עולה מפיה... מזוהם... אי, טפו! – אני יורק! — טפו! — לא היום בערב... בערב אחר... תוליכני אליה... אל הגזוזה... אני אַזכירך לטובה... בשכר זה... הלא אתה אַברך ומשורר, השר שירים וחורז חרוזים... יעמוד מר חרזן... יעמוד! – עלי ועל צוארי... אקלס אותך... אכתוב מאמר... מאמר גדול... הראש הולך סחרחר... עוד כוס... מזוג... מזוג... לכבוד... לכבודו של המשורר הגדול והגבור, המרחף בעולמות העליונים... לחיי שניאורסון... זקן אַשמאי... ולחייה של ה„שקצה״ שלך, שחבקת על שפת הנחל בליל ירח... ולחייה של הגזוזה... המהנה תלמידי חכמים... סופרים עברים... המנודים מן הקהל... אי, טפו... סופר עברי – עלה נדף. כלב נובח... שירת הצרצר. הבל הבלים ואינו כדאי... קול קורא במדבר... נביחתו של כלב זקן... שירת הסופר העברי... פועל בטל הסופר העברי... הוא מנודה... מזוג, ידידי, – מזוג... לכבוד... לכבוד... של הכלב הישיש הנובח... ולכבודה של... של... דונה בתיה... זוגתו של מר... בוורי... לכבודה של היפהפיה... תחיה ימים רבים... יובלות תחיה... תשגשג ותפרח כחבצלת... כח–ב–צ–לת, חביבי-ח-בי–בי–א-ב רך ח–בי–בי-הלא היא... היא...

מה היא, מר חרזן?... הלא היא חב–צ–לת-ח–ב–צ–לת... — קרא שיינר בקול ונפנף לפי שימקין באגרופו — אמרתי ח–ב–צ–לת. ולמה אתה מחריש? – נו - כל – נוכל אתה ורמאי וחונף — נוכל... למה אתה שותק? – אתה בן־אדם קטן, שהשגתו – זרת. ז–ר–ת. שומע אתה? ז-ר-ת! – ואני לא כן. אני אדם גדול, גדול. אני מבקר. המבקר העברי. בה״א הידיעה! – שיינר הקיש באגרופו על השלחן – בה״א הידיעה! אני ולא אחר... אני – הבקורת העברית — ופינחסוביץ הוא שוטה בן שוטה ובן בנו של שוטה. ברצותי: אתה, אתה אדוני המשורר, אתה נירנברג... גדול ממנו... גדול... וברצותי: אתה חרזן, חרזן! – השמעת? – אי, טפו... אני יורק... חטמה של הגזוזה... טפו, חטמה של הגזוזה מסומק. רק פעם אחת... רק פעם אחת... אחר כך אמאַס בה... אמאַס בה לעד ולנצח נצחים ולדורי דורות... אמאַס... אמאַס... מאסתי... היא אשתך? – השמיעני! – השמיעני! – נוכל – למה אתה שותק? כמה הן נשותיך?... השמיעני־נא, נוכל... כמה בנות ישראל הדחת מן הדרך הישרה? – כמה מהן סבבת בכזב?... כמה? – כמה הן קרבנותיך?... נוכלים אנחנו... צידים... צירים אנחנו, מר חרזן־משורר! – נפשות נקיות אנו מדיחים מן הדרך הישרה... מדיחים... יכנס הרוח באבי אָבי... אבי... אביך... ובאבי... באבי... באבי... כולנו נוכלים, רמאים, שקרנים, אנשי עולה... זדים... צידים... שוחרי טרף... ואני שוחר את הגזוזה... הוליכני־נא מיד... תיכף ומיד הוליכני לביתה... הוליכני... מזוג, חבר... מזוג את הכוס... שתה נשתה... לחיים... לחיי... להייה של השירה העברית, הקבצנית בעלת־התרמיל... תפרח ותשגשג... ות–שג–שג ותפ–רח–הקבצנית... לחיים, חברי! – ולחייה של דונה בת–יה! – הראש... הראש סחרחר... והשעול תוקף... הוי, הוי, הוי!... אני חולה... בסודי סודות אני מגלה לך, חברי, אני סוס חולה... נוטה ל... להפח את נשמתי... אני חולה במחלת השחפת... אל תגלה להגזוזה... ולדונה בתיה אל תגלה... הלא אתה חבר... יקר ונאמן — שיינר חבק את שימקין – הלא אתה... הלא אתה... הלא שנינו שני כלבים... שני חזירים באשפה אחת... שני חזירים אסתיטיים... הלא אנחנו... יכנס הרוח באבי ובאביך עד תחלת הדורות... מזוג, חבר, מזוג... הבל הבלים! –

שיינר הפשיל את ראשו על הכסא. פניו המכורכמים הביעו לאות כבדה. שימקין סלק להמלצר את המגיע לו, הרים את שיינר והוציאו לרחוב, הושיבו ברכבת והובילו עד ביתו. ואחר כך שרך שימקין את דרכו ברחובות וסמטאות נעקלים עד שהגיע אל הבית מאה ותשע־עשרה שברחוב העירונים.

הוא סר לחדרה של הגזוזה.

פרק יז

כבר היתה השעה סמוכה לחצי האחת־עשרה בערב, כשסר שימקין לחדרה של סוניה.

– מרת רויטר! הבביתך את? – שאל שימקין בכניסתו בקולו של אדם הנרגש מאד.

– אני בביתי – השיבה סוניה וקמה מפניו ביראת הכבוד, כשפניה הביעו השתוממות גדולה.

– תסלח־נא לי מרת רויטר על שהחרדתיה – דבר שימקין בהתרגשות ומיד הטיל את עצמו על הספה בפישוט ידים ורגלים – אמת, השעה מאוחרת. חצי האחת־עשרה על פי שעוני. אמנם שעוני בהול יותר מדי. ואולם אמת, השעה מאוחרת, מרת רויטר. אכן תסלח לי הגברת. סוניה הנכבדה, סלחי לי! אני נרגש מאד. מה טוב שבביתך אַת בשעה זו, מרת רויטר. מה טוב, סוניה הנכבדה! – קרא ותפש אותה בידיה – מה טוב. אלמלא מצאתיך בחדרך, הייתי... הייתי... אי, טפו! – שימקין ירק בכעס והתחיל רץ לאורך החדר — אני כועס! אי, טפו! – טפו! – כבר יצאתי מתקופה זו. יצאתי. הבל הבלים. אי, טפו! — קסרקְטין – בלא צבע, מרת סוניה הנכבדה. מחוסר צבע, סוניה. חורון, שדפון! – אי, טפו! –

סוניה הסתכלה בפניו בתמהון והשתתפות. הבקור הזה שלא יחלה אליו הפתיע אותה מאד. לבה שמח והלם. בפעם הראשונה סר המשורר שימקין אליה.

– ישב־נא האדון שימקין! – אמרה בתחנונים.

– שב: אַת אומרת, שב! — השיב שימקין מורגז וחזר להתהלך בחדר בסערת רוח, כאדם שנעשה לעיניו עול גדול — אי, טפו, לכל השדים! – לא. לא. אני מוחה! – אי אפשי! – אי אפשי! – איני מסכים. אני, החרזן שימקין, איני מסכים. אני, המשורר הגדול שימקין, איני מסכים. חה, חה! – חי, חי, חי! – המ–שו–רר הג–דול – –

– אדוני שימקין! - אמרה סוניה ברטט בקולה, שלא יכלה לראות את המשורר הגדול, המשפיל את עצמו ומבזה את כבודו בעיניה.

שימקין הרים את קולו וקרא:

– חמורים! אמנות! - למה לי אמנות? – צבעים, פרספקטיבה. למה לי יופי שבכתב? — יופי הכרוך בגליונות של ניר? – מרת רויטר, סוניה — הלא כך שמך — סוניה המכובדה! למה לי יופי של גוילים? – אמנות החיים הבו לי! ברק הבו לי! נשגב הבו לי! – כליון לב, משאת נפש, געגועים! את האהבה והתאוה, את הקדוש והיקר, את ההכנעה והמרד! הכל אנו מערים על גליון הניר, שהיום הוא כאן ומחר באשפה, או לכל היותר הוא מתגלגל בבתי מרזח ובבתי־מדרשות, וכל הידים ממשמשות בו, ופינחסוביץ בודקו לאור הנר של הפילוסופיה שלו, הפילוסופיה הדלה, שהשגתה זרת. הן הוא אדם קטן והמבקר שיינר מחטט בו בצפרניו. הן כולם הם קטנים, דלים, דלים ואביונים וזבובי עמק. אי, טפו, לכל השדים! נירנברג, המשורר הגדול והנורא מר נירנברג, יעמוד המשורר מר נירנברג, שליחו של צבור של נמלים, של קהל הזבובים שבמורד. לא, אני מושך את ידי מן הכבוד הזה. חיים הבו לי! תפארת הבו לי! – בדידות ותפארת. חיים הבו לי! – שימקין הקיש באגרופו על השלחן — או לא! – לא! – לא! לא! – מרת רויטר – שימקין עמד בדרך הליכתו לשעה קלה על יד בעלת החדר, הציץ לתוך עיניה ודבר פתאום בלחש: – שמא יודעת מרת רויטר, שמא יודעת היא את טעמם של כל הדברים האלה, של... של... למה לי חיים? — סיים לבסוף בקול היסטירי.

סוניה עמדה על ידו מחרישה והציצה בפניו מתוך אימה. הדבור ניטל ממנה.

– סוניה, סוניה החביבה והסובלת! הן אַת סובלת. לי גלוי דבר זה – אמר שימקין ברחמים ולחץ את ידה – הסבירי־נא לי, הסבירי־נא, סוניה המכובדה, מה טעם לכל הענין הזה? לכל הקקפוניה הזאת? – מה, סוניה? –

– גם אדוני שואל לטעם חייו? – אמרה סוניה בתמיהה של כבשה הרואה את הזאב בשעת פחדו.

– חה, חה! גם אני, אני מר שימקין השר בשירים וחורז חרוזים, שואל... חה... חה... גם אני...

– אדוני, שכל ימיו הם... אמרה סוניה.

– חה, חה -- שכל ימיו הם סערה של יצירה... אמר שימקין באירוניה.

– כן, סערה של יצירה ומאוויים - אמרה סוניה בתמימות – אדוני, שכל ימיו הם...

– חה... חה... שכל ימיו הם שירה... — אמר שימקין בצחוק מר.

– אדוני, שכל ימיו הם... – אמרה סוניה.

– חה, חה... שכל ימיו הם אמנות: – אמר שימקין בלעג מר.

– אָה, אַל־נא! – התחננה סוניה – אדוני, שכל ימיו הם יצירה, שירה, אמנות, אהבה ונצחון – דברה לבסוף סוניה בהתרגשות — גם אדוני מבקש טעם...

שימקין צחק בצחוק סרקסטי ממושך. הוא התחיל פוסע לאורך החדר, כאדם שהגיעה לו בשורה המדכאת את רוחו. הוא הניע באגרופיו, לטש עיניו בזעם, כעיניו של מטורף ודקלם:

– חה, חה... אמנות, שירה, יצירה, כלב נבזה... תולעת אסתיטית, שני חזירים אסתיטיים הנוברים באשפה... אמנות, שירה, חולדה שחורה, כרסם... טיסת נשרים, כאב בטן, שלוה אפית. אי, טפו, אי, טפו, הבל הבלים, לכל השדים! — הוא עמד באמצע החדר תפוש מחשבות שעה קלה, שרבב את שפתו התחתונה לחוץ, ואחרי שהשהה אותה רגעים באויר, החזירה לפנים, ואחר כך עמד על יד החלון, כבש את הראש, עמד מחריש, ולבסוף התחיל מדקלם שיר סתום ומטורף. אחר כך חזר והלך, עד שעמד על יד סוניה, התחיל מתופף באגרופו על לבו ומתחנן בפני סוניה:

– חוסי־נא על משורר עני, נע ונד, על כלב נבזה, חוסי־נא עליו, הן יש שכנשר ימריא ויגביה עוף. חוסי־נא והגמיאי אותו כוס של טה ויזכרך בעבור זה לטובה כל הימים.

סוניה קפצה ממקומה בחדוה, כששמעה את בקשתו של המשורר. מִהרה והעמידה את הקומקום על־גבי המכונה, שנדלקה ושלחה לשונות אש על־פני החדר הכהה, ערכה על השלחן לחם, נקניקים וגלוסקאות. שימקין לא פסק מפסוע לאורך החדר.

– לא, מרת סוניה – דבב ולא חדל — רע... רע... קשה... כאן... כאן... הלב... הלב... אין תרופה... אין מרפא... כאן... כאן... רע... רע...

סוניה הציצה לתוך עיניו באין אונים במבט של רחמים כאומרת: אב כמותו יכאב, מי ירפא לו?

— אדוני שימקין — לחשה פתאום ברטט קל בקולה – איני יודעת... אני מתיראה מפניך... היום...

– מה? מה?... קרא שימקין וצחק בצחוק של מטורף - כלום יצאתי מדעתי? חי, חי? – אַהֲ!... כלום... כלום אני מטורף?... ושימקין חשף את שניו הקדומות, החזקות והמעוקמות.

סוניה נרתעה לאחוריה מפחד, ומיד חייכה לו בחיוך של אשה פרוצה.

בינתים רתחו המים. סוניה פרשה מפה על השלחן הקטן שעל יד מכונת התופרים. פלחה פלחים של נקניקים, סדרה אותם על פרוסות הלחם והקריבה אותם לשימקין. המשורר העמיד את פיו הפעור למול ידה של סוניה והיא היתה זורקת את הפרוסות לתוך פיו. לאחר שגמע שימקין להנאתו את כוסות הטֵה והשקיט את רעבונו, חזר וצנח על הספה, כאדם שעבודה קשה הוגיעתו.

שימקין היה מוטל על הספה כחולה, וסוניה היתה משוטטת בתוך החדר אנה ואנה לרגלי עסקי הבית. כבתה את המכונה, פנתה את הפתותים, שיורי האכילה, אחר־כך השיבה את יתר הנקניקים, הלחם והסכין אל הארגז, הדיחה את הכוסות, יצאה מן החדר, כדי להעסיק את ידיה למראית־עין. אחר־כך פזרה את שערותיה וסרקתן כלפי הראי, בשעת שפיה השמיע את אחד הנגונים השגור בפיהם של הקיצנים בנשפי הקיץ, כשהם מתהלכים כנופיות כנופיות על פני המשעולים והרמוניקה בידם. אחר כך יצאה מן החדר והיתה סובבת שעה קלה במסדרון. פתחה את הדלת היוצא אל הרחוב, הציצה לחוץ ולבה היה ריק. חזרה אל החדר והתחילה לטפל במכונת התפירה. אחר כך עמדה מבולבלת באמצע החדר.

– כאן! – אמר שימקין בקול של חולה מתחטא והורה באצבעו על הכסא, שהעמידו על יד הספה, בשעה שסוניה עמדה במסדרון.

– אי אפשי! — אמרת סוניה ופתאום ישבה על הכסא.

– הלב! – כאן! — אמר שימקין בקול של חולה.

– הלב? – שאלה סוניה חרש בקולה של אחות רחמניה.

שעה מרובה שררה דממה בחדר. מן הרחוב עלה קול קשקוש של מרכבה בודדה, אותו הקשקוש, שכשעולה מתוך דממת הלילה, משליט את הדממה על הלבבות עוד יותר ומכניס את הלב הבודד והשואף או את שני הלבבות העורגים אל תחת שפריר הלילה ומשתף אותם עם המאויים של כל החוטאים, הפושעים, הרודפים זמה, הנזירים והמתפללים. הגיע עד לאוזן חריקתו של השער בהסגרו, השוער השתעל ונהם נהימה יגעה של אדם, אשר הבהילו אותו מתוך שינה מתוקה. בתוך החדר נשמע הד זמזומם של חסילי התאוה, המרקדים מסביב לשני גופים כחסילי הקיץ במרפסת בית־הקיץ מסביב לאבז׳ור של הנר הדולק...

ברגעים כאלה הנשמות שבגופים נרתעות, מתכווצות ומצטמצמות כיונים הנבעתות מפני הסער ומשתתקות מפני הכרוזים היוצאים מן הגופים. כרוזים הקוראים להתבוללות הדמים, להתבטלות הישות, להתפשטות מן השררות, כדי להעשות עבד ושפחה, כלי שרת בידו של המין, לכרוע זה בפני זה בתוך הרפש והזוהמא.

– הלב! – אמר שימקין, נטל את ידה של סוניה והניחה על לבו.

– הוקל? — הוקל? – שאלה סוניה אחרי שעה קלה, שראתה את עצמה כאותה הצרפתית, שנתנה מקום ללון בבית־החומר הקטן שלה לנפוליון הגדול, שנפצע במלחמה, והיא השכיבה אותו על מטתה וחבשה את פצעיו.

– הוקל? – ?... שאלה סוניה שוב.

— כן. קצת – ענה המשורר הפצוע – העינים... האור גדול יותר מדי... קצת... רק קצת... השפילי את הלהבה...

היא עמדה, השפילה קצת את להבת המנורה, העלתה אותה, חזרה והשפילתה. אחר כך חזרה וישבה על הכסא שעל יד המטה.

– אָח סוניטשקה! — לחש שימקין חרש, משכה בידה בגבורה. ראשה צנח על גופו. הוא חזר ומשכה וגופה נתק מעל הכסא, רפרף רגע באויר וצנח על המטה, כשבולת תחת מגל הקוצר.

היא התחננה:

– אל־נא... אסור... אני אוהבת... אותו... את... מישא שלי... אני אֵם... אנא... אַל־נא... אסור... בלחש... הספה חורקת... אַל־נא... חכה־נא... חכה... והיא מפרפרת וגונחת כאדם שגונח מתוך כאב.

י. ה. ייבין

חֲלוֹם פֶּלֶא

(אגדה)

א

...בחביון לבו של העלם פרח גן נהדר, גן־קסמים — פרדס החלומות.

רבבות פרחים עלו בו: פרחי פרג, פרחי תאוה אדומים כלהבת אש ופרחי זכריה של תכלת רכה ועצובה, חבצלות לבנות ואיריסים משכרים בריחם. ועוד פרחים רבים אחרים, אשר לא נראה כמוהם על פני כל האדמה, פרחו בו — פרחים אשר צבע להם כעבי השקיעה וכצללי אפלת הערב. ובין הפרחים מתעופפים פרפרי זהב עשירי צבעים ומגוונים, מלקטים את עסיסם, מפזזים ויוצאים במחול, וצפרים שובבות עפות מבד לבד...

ותכונה נפלאה היתה לגן־הקסמים: כל אשר ראה העלם בעיניו, את השמש ואת ההרים ואת זיו גלי הנהר, כרגע נחתם כל זה בסתר גנו ופרח חדש צץ ופרח שם. וכל אשר המה בנפשו, אם יגון בלי מצרים ואם שמחה הומיה ומפכה, והנה פרפר חדש עשיר־צבעים נברא בגן, והפרדס האיר בעטרת זהב חדשה.

והעלם היה צמא לחיים. עינים זכות, עיני ילד תמימות, היו לו, והוא היה סופג בהן את הכל — את תכלת השמים ואת אודם שקיעת החמה ואת יסורי האדם. עיניו כשאול לא ידעו שבעה. ומכל אשר ראתה עינו — והנה ציצים חדשים בגן ועושר קסמיו הלך וגדל...

ובכל שעה ושעה פרפרים נולדים, מפזזים ומכרכרים בין הפרחים הנהדרים ופרחים חדשים פותחים את גביעיהם...

ובכל שעה ושעה מלקט העלם פרחים בגנו, מאסף פרפרי זהב ומוציאם החוצה. אל העולם הגדול שולח הוא אותם, להיות בין אנשים. והם שמחים לצאת ולראות מדינות רחוקות ושמי תכלת חדשים.

פה, בגן הפלאים שלו, היה העלם האדון שגיא־הכח. לפי חפצו היה רוקם ומרקיד פרפרי זהב, נותן להם חיים ומחזירם לתהו ובהו. והם, הפרחים, התרפקו פה עליו, לטפו אותו, כרעו לפניו ודבקו אחריו — אחרי אדונם אחרי הקוסם הנפלא...

ובגן היה ציץ אחד. הציץ הזה לא היה עשיר כל כך בגוניו, כיתר הפרחים, ורק איזה רוך מיוחד היה בפטורי ציציו... בפנה נסתרה היה הולך ומתרקם. לציץ הזה היו קוראים „בחיר החלומות" של העלם, ויתר הפרחים והפרפרים קנאו בו, כי אדוני הגן היה פוקדו לרגעים, היה משקהו תמיד מדם לבו ומעסיס רוחו, היה מטפל בו ומטפחו שכם אחד על כל הפרחים האחרים...

ויום אחד פרח בגן פרח גדול וריהו מלא את כל הגן: באותה שעה אהב העלם...

אבל לא ארכו ימי הפרח: במהרה כמש ונבל; ובאותה שעה עלה פרח חדש בגן, פרח קטן ושחור. זה היה ציץ הצער של העלם.

• ככה היה העלם, הקוסם הנפלא, מאסף מכמנים בגנו וחוזר ומפזרם ביד נדיבה. יורד היה שמח ואורה פרחים ככל אות לבו, זורע ציצים חדשים ומשתעשע בפרחו-חמודו, בבחיר חלומותיו. והמה, הפרחים, היו מתלחשים לבואו, מצפים היו כולם, אולי יפקדם היום ויוציאם לחפשי... וצפרים היו שרות לכבודו — הלא פה הוא היה האדון שגיא־הכח, אשר הכל יכול...

ב

באותה שעה היתה מלחמה בעולם. אויב חמוש מָגן וברזל התנַפל על ארץ קטנה, על ארץ מולדתו של העלם. ובני הארץ היתה להם רק אחת—אש אהבה לחירות בערה בלבם; אבל לאויב היו חרבות וחצים רבים ומספרו היה רב ועצום מאד. נצחו חרבות הברזל את לבות החירות—גבר האויב וכבש את הארץ.

ואולם אנשי מלחמה היו בארץ, גבורי נפש, אשר הוסיפו גם אחרי-כן להלחם באויב—וביניהם היה גם העלם.

ונפלא הדבר: העלם לא ידע מה פחד. הוא היה מביט בשחוק חרישי אל החצים אשר התעופפו מימינו ומשמאלו, ובכל התִגרות אשר בהן אכלה חרב האויב ימין ושמאל עמד הוא לבלי חת ועיניו התמימות, עיני הילד, הפיקו אור. מלא זוהר היה כולו בין רעיו, שזופי שמש וסער, כתִרזה רכה בין ארזים חשוכים.

וכאשר שאלו אותו רעיו, אנשי המלחמה, איך זה לא יירא עד מה לנפשו, וענה העלם בבטחה, ועיניו התמימות הזהירו: הוא לא יכול למות. הן הוא נושא בחֻבו אלפי פרחים, גן קסמים פורח בקרבו, ובגן ההוא יש לו פרח נהדר—בחיר חלומותיו. ואם הוא ימות, מה יעשה עם מחמדי פרחיו? לא, אחי! לא אוכל למות...

ואלהי המלחמה הפנה להם עורף. האויב עשה שַמות במולדתם. רק מעטים נשארו עוד עזי־נפש, והם התחבאו במערות ולעת מצוא היו מגיחים על האויב מן המארב, ובין עזי־הנפש האלה היה תמיד העלם הנפלא. והחרב באמת כאלו חסה עליו, והוא היה יוצא שלם...

ויש אשר רעיו, אלה אשר נשארו בחיים, היו מתאוננים על רוע גורלם, על שהם מסתתרים במערות כחיתו יער וכינשופים. אבל הוא, בעל־ההלומות, מאושר היה. מה חסר הוא? בצאתו — והנה עולם־יה גדול ורחב והררי תכלת יפרשו לפניו שרשרתם, ובלילה אפריון כוכבים נוצץ ממעל לראשו והוחות מתלחשות מסביב והאפלה רומזת לו. אלפי סודות תלחש האפלה על אזנו וצל כל עץ ידַבֵּר עמו...

ובהשתתק הכל מסביב בדמי הלילה, אז ירד העלם לגנו, לגן הקסם שלו. שם מתוך הדממה יקשיב בהתמלא פרחיו, פרחי נפשו, עסיס ׳בשטוף הלשד בציציו. הוא שומע בְרַשרש גביעיהם הנפתחים ורואה בהוָלד פרחים ופרפרים חדשים... בלילה בלילה יצאו פרפריו ממחבואי הגן, וכנפיהם מכוסות טל לבן, ישוטו החוצה, כצאת עדת דגי זהב ממעמקי הנהר לאור ירח לשוט על פני המים—ומה לו אז לסער, ומה לו למלחמה, אם בקרבו צצים פרחי אביב?

את, מה עשיר הוא ומה רבו מכמניו: הוא אוסף שלל פרחי זהב, צד המון פרפרים־חלומות ומפזר לרעיו, ביד רחבה הוא מפזר לרעיו ממיטב עשרו, ואז אור קל יאיר גם את פני חבריו המְבוסים בפצעים ובצלקות...

הרבה מרעיו אנשי המלחמה כבר מצאו להם קבר. האויב הקיף את המערות מכל העברים ושם עליהן מצור. עתה חושב האויב, כי נטל ממנו גם את השמש ואת הכוכבים... אך הם לא ידעו, כי יש לו גן-תפארה, שם גם שמש מאירה לו, גם אודם שקיעת חמה יש שם, גם כוכבים נ׳יצצים ומעינות בגיל מפכים. שם צפרים מגוונות באות ואוכלות מידו ופרפרים־חלומות מתרפקים עליו. שם מחַכה לו בחיר פרחיו והוא משקה אותו ממיטב נפשו ומתענג עליו, ובראותו אותו וסר צל כל דאגה ממנו ונפשו תמלא שקט... הלא בגן הקסם שלו היה, והוא אדונן והבונן של רבבות נשמות אלו...

אז יש שמתוך האפלה היה שולח פרפרים לאויר העולם ומוציאם מגנו אך בחיר חלומותיו נשאר כמוס אתו בזוית חבויה בגן. אותו, את אהוב רוחו, לא יוכל להוציא... יש שהיה הפרח מתחבט בכתלי גנו, והוא היה מרגיש אז תנועותיו בקרבו כאשה המרגישה תנועות עוברה. חפץ היה אז לתת דרור גם לציצו זה—אבל לא יכול; הוא לא ידע את הפתח לגנו... כצפור בכלוב כן היה אהוב רוחו בקרבו—והוא לא יכול לשחררו.

כל רעיו נהרגו במלחמה והיא נשאר אז לבדו, לבדו. עוד מעט וגם אליו יגיע האויב, ואז קמט חדש, קמט דאגה נולד לו על מצחו הרחב וצחוק ילד תמים ידום בזויות שפתיו — וימות...

מה יהיה אם אחרי כל זאת יתקפהו המות? כל חבריו עזי־הנפש מתו, עיניהם כבו ובשרם קפא. הטוב הוא מהם?

על חייו לא יחוס — הן בעד מולדתו ימות. אבל מה יהיה לגנו הנהדר, לפרפרי הזהב, ומבחר פרחיו, בחיר-חלומותיו, מה יהיה אז?

כן, חובתו היא להוציאם החוצה, לקרוע סגור לבו ולשלח לחפשי את כל צפריו ופרחיו...

אך פתאם חרד. הוא הרגיש, כי אבדה לו המסִלה לגנו. אבד לו המַפתח – והוא לא יוכל לבוא שמה...

אויה! הוא, אדוני הגן, השליט הגדול, עמד עתה באין אונים לפניהם. לא, הוא לא היה שליט בהם, הוא לא יכול להצילם... עתה יגועו בלבו כולם, כל עולמות הקסם, וגם בחיר פרחיו אהוב רוחו יגוע, כגוע עבור במעי אשה בבוא עליה המות...

והאויב הולך הלך וקרב ועוד מעט והתנפל על מערתו. פתאם ראה עין בעין כי אין תקוה. קץ בא לחיים – עוד מעט ויִפָּרד מן העולם ומן השמש ומן הכוכבים.

אך לאחת התפלל אז: רוח השירה, זאת אשר נחה עליו לפנים, תבוא-נא זאת הפעם האחרונה, תמלאהו-נא כנבל יין, תרעיד־נא את כל לבו למען ידבר שיר — זאת הפעם האחרונה.

תפקח־נא את עיניו ותגלה לו את המסִלה לגנו אשר אבדה לו — לגן חמודותיו – למען יתן חיים לכל פרפריו וצפריו וישלח את כולם לחפשי — ואז במנוחה ילך ויעבור...

תבא־נא הרוח, זאת אשר נתנה לו אושר זה כמה פעמים, תבוא־נא לרגע אחד ותתן דרור לנצניו — זה היום האחרון...

אך רחמי השמים התאכזרו לו ורוח אלהים סר ממנו. לנוכח פני המות הבא, אל מול האבדון הקרוב, נשארה פתאם נשמתו ריקה ואִלמת... זר היה לגנו, שכח את שפת צפריו, את הכל שכח. וגנו היה סגור לפניו ותהום חשכה נפתחה בקרבו...

הוא יצא מן המערה לראות בפעם האחרונה את ההרים ואת השמים– ולהגיח אל האויב...

עצי יער ורוחות שדי! אלה רעיו מכבר, אלה אשר ברגעי בדידותו היו מתלחשים עמו ואלפי סודות גלו לו, יגלו-נא לו הם את הסוד האחד–את המסלה לגנו...

כוכבי אל ממעל! הנה תמיד היו נוצצים לו באהבה – ישלחו-נא לו קרן אחת עתה ובה יליטו את סודו...

אך נסתמה שפתם ממנו – נאלמו הרוחות והעצים והכוכבים...

וברגע הזה החחלילה בקרבו סערה. כקן צפרים מורגזות בחץ ציד – התעופפו הפרפרים, התחבטו בכנפיהם הרכות אל דלתות כלובם – גאולה שאפו, גאולה, גאולה ממר המות...

וכלם כתרו עתה את אדונם, את הקוסם רב האיתנים, והם מתחננים אליו, כי האמינו בו, באדונם השליט, וידעו כי הוא שגיא־כח...

והוא מביט אליהם והנה אין אלה פרפרים – רבבות עיני ילדים מביטות עליו בתפלה... רבבות נשמות, אשר נדונו לגוע, מתרפקות עליו, באלפי קולות בוכות הן, רבבות נפשות מיחלות ממנו גאולה...

והוא שומע את קולות ילדיו המבקשים עזר – הוא רואה ידים קטנות, פרושות בתפלה, מבקשות לחיים – והוא רואה את החרב הנשואה עליהם, ולא יוכל, לא יוכל להצילם...

ואת ילדיו הוא רואה נרצחים לעיניו—ועומד על דמם ודבר לא יוכל לעשות...
הוא, אשר כל ימיו היה מלא אושר וזוהר, נתמלא פתאם יאוש מאין מוצא... באותה שעה נגמל בלבו ציץ הצער, הצער השחור...
השליט הגדול עמד לפניהם באין אונים... נתקו פתאם כל תקותיו, והוא נשאר דל וריק לנוכח פני המות.
ובבוא האויב וחץ פתאם פלח את לבו וקפא על פניו מראה היאוש והגיהנום—והנה נחתם כל זה לנצח על פניו...

ג

אבל הפרח הגדול, בחיר חלומותיו, לא אבד.
כי בעצם הרגע אשר פלח החץ את לב המשורר, יצא הפרח האסיר, ויהי לפרפר בעל כנפים מגוונות. בצאתו נתקל בפרח הצער, וכנפיו טבלו בעסיסו השחור — ותחשכנה מעט.
וככה יצא לחפשי ופרח לאויר העולם.
קל וכמו אויר היה בצאתו והוא שט בין אנשים ולא היה נראה להם. ובהיותו שוכן בלב אדם, היה בוקע שם מעינות יופי וזוהר. אכן נפלא הדבר: כל היופי הזה לא היה מעורר שמחה בלב, כי אם עצב טמיר, איזו שאיפה לברוח לעולמות לא נודעו, כי יחד עם ציץ היופי, בחיר החלומות, היתה על כנפיו טפת עסיס שחור, טפת הרעל מפרח הצער...
ובהיות הפרפר בא לתוך איזה לב, היתה טפת הרעל תוססת, תוססת שם חרש, ואיזה רגש מכאיב־מתוק היה ממלא את הלב.
וכאלו היה הפרפר מלחש בסתר... על יפי העולם היה מלחש ועל חיים רכים שנקטפו בלא עת ועל המון חלומות זהב נרצחים באבם ועל איזה עון, עון ההויה, לחש החלום, כאלו קובלנא אלמת היתה בו.
אבל לא לזמן רב היה מקנן בלב אדם. כצפור נודדת אהב לשנות את קנו. עולמות חדשים נתגלו לאדם, המון רגשות זוהר וצל המו בלבו—והנה נגוז הפרפר והלך לו, ולא ידע איש מאין בא ואנה פנה.
והחלום—מעין יפיו נשאר חתום, וככה היה נודד, פרפר אלם, מלא נגוהות וצל. כאורח נסתר היה משוטט בין בני האדם.
ותועה היה הפרפר דורות, כנשמה באין גוף, מנוחה לא מצא לו. כצפור שובבה וקלת־רוח היה נודד מלב ללב, להתודע בפתע פתאם לאיזה אדם ולמלא את רוחו—ולעזבו בעוד רגע וללכת הלאה. ואולם טמיר ולא נראה היה משוטט בעולם, ואיש לא ידע לתפשו ולאמר: הנה הוא!
צר היה לנשמת המשורר על בנה־חלומה אשר נדון לנדודים, ותתחנן לפני בוראה אשר יביא גואל לו למען ימצא לו מנוחה באחד הלבבות. הלא פלאי הוא הולך בעולם, ואיש לא יכירנו. יתן אלהים אדם, אשר יקראהו בשם...
ומן השמים ענה לה קול:

— החפצה אַת למחות את שמך אַת ושם אחר יקרא על ילידך?

והנשמה ענתה: הלא חפצה האם כי בנה ינתן לאחר—ולו רק יחיה. יהי־נא חלומי לאחר, ורק ימצא־נא לו גאולה, יבוא־נא לו מרגוע...

ויוסף הקול לדבר:

— „דעי לך, בתי, כי חלום אשר נולד בנשמה לא יציץ ולא יפרח בלתי־אם לבדה ואין לב אחר מבלעדיה אשר בו ישגשג ויתפתח. ואם נקטפו חייך—לנצח ישאר חלומך כמוס וגואל לא יהיה לו.

אך למה זה צר לך ולמה תתחנני? איפה הם חלומותיך אשר יצאו מלבך בחייך? הם קפאו זה כבר. בצאתם להיות נודדים בין אנשים פרחה מהם נשמתם והם נשארו קופאים ודוממים. דעי לך רק האחת: גלוי החלומות—זה הוא מותם. כל החלומות, שנתגלו לך ויצאו לשוט בתבל, נעשו זרים לך, כעלים יבשים הנושרים מן האילן. חלומות הזהב באו אל בין בני האדם, ובני האדם הסירו מעליהם את עדים, התיכו את זהב חלומותיך למטבעות, לשקלים עוברים לסוחר, לפרוטות מצלצלות היה זהב פרפריך.

כל החלומות אינם שלך. רק אחד נשאר עתה לך, בחיר חלומותיך, והוא עודנו חי. לפרפר זה נכון גורל אחר וחיי־עולם נתנו לו. הוא ישאר לעולם חלום כמוס ולא מובן, כי רק חלומות פלא מחממים את לב האדם ונושאים אותו לעולם האפל. ואם כל הפרחים יקפאו, ואם כל הפרפרים יגועו—בן אונך זה עוד ירגיש לב האדם ויהמה ברוחו...

אלה הם השלומים אשר נתנו לנשמתך—תחת המכאובים אשר סבלת. בחלומך זה תחיי גם אַת ותחיי לנצח".

וככה נשאר הפרפר כמוס ונסתר ולא מובן. ככה היה משוטט מלב ללב—לבבות יפים היה בוחר ושט היה כאשר היה משוטט מפרח לפרח ואינו מוצא לו מנוחה. אך רגע אחד שוהה הפרפר בלב הפרח עם העסיס אשר בגביעו, אך זכרו נשאר לנצח בפרח, כי הפרח עושה פרי אחרי־כן. כן היה לב האדם אחרי בוא החלום הכמוס, צץ ציצו ונתן פריו. אלפי גונים היו לו. יש שצלצולים אחדים ממנו תצוד אזן קשבת, ונחה עליה הרוח ואמרה כל הנשמה שירה. ויש שעם קרן אורה היה חודר ללב עלמה, והמון געגועים תקפוה פתאם ולבה נמלא אהבה. זוהר החיים עם שחר המות היו בחלום הנודד, והוא היה מחדש כנשר את נעוריו.

הם המה הרגשות המתעוררים בין הערבים בלב ואנחנו לא נדע מאין באו, ירעידו אותנו וטפת רעל מתוק יטילו אל לבבנו. וככה הם נעלמים כלעמת שבאו ולא נדע אנה הלכו—פרפרים שובבים אשר רק רגע אחד מתעכבים בכוס פרחיהם. הם המה חלומות ההולכים ערירים, אורחים לרגע אחד המפרים את לבבנו, חלומות שאין להם פתרונים. צללי נפשות הם אשר נדמו לנצח, שירים כמוסים אשר בטוי אין להם...

ד. שמעונוביץ

מִבַּעַד לַעֲרָפֶל

רשימות

בְּתוּלַת הַמָּיִם

ביחוד היה נחמיה היתום יודע לסַפר בדבר בתולת המים. אמו לאה מרים היתה אשה ענוגה ורפת־כח, וכמעט שלא היתה נראית על פני חוץ. למחיתה היו שולחות לה בנותיה הנשואות, אשר ישבו בערים אחרות, — בנות אלה, שהיו מפורסמות ליפהפיות מצוינות בכל הגליל ונשאו לאנשים אמידים ומהוגנים, אף כי נדוניה לא היתה להם. אני לא ראיתין מעודי, אילם הייתי בטוח, כי באמת הן יפות מאד. בבית הישן והמרווח, שבו ישבה לאה מרים האלמנה, היה הכל יפה מאד, לא כמו ביתר הבתים שבעירנו. אמנם היה הבית ישן מאד מבחוץ, על גבי הגג צמח אזוב, הכתלים היו שחורים ועקומים, זגוגיות החלונות ירוקות והתריסים סדוקים ונשמטים מציריהם, אך בבית פנימה היה הכל יפה ומקושט. מכרכובי החלונות השתלשלו וילונות ארוכים של סלסלה לבנה־צהובה, הכתלים היו מכוסים ביריעות ניר, שעליהן מצוירת יונה עם עלה זית בפיה ואיזה עץ נפלא, שאין לו עלים וכלו משתוחח תחת סבל פירות זהב. בזויות עמדו שלחנות קטנים וגבוהים משוחים בצבע שחור מזהיר ועליהם צעצועים שונים, ארגזי עצים וקופסות ניר, צנצנות בדולח ובקבוקי זכוכית בצבעים שונים. על אדני החלונות האדימו והצהיבו פרחי ניר וממעל לארון המזון תלו קרני צבי עבותות. בחדר הגדול הזה שררה כמעט תמיד דממה, כי לאה מרים היתה שוכבת רוב היום על מטתה בחדרה הקטן ורק בבוקר היתה יוצאת לשפות את הסיר ולהעביר את האבק, ובחדר זה, על הסופה הרכה והנמוכה, שעמדה בין החלונות, הייתי יושב לעתים עם נחמיה ומקשיב למעשיותיו. הוא היה מסַפר בדממה, שלא להעיר את אמו אשר ישנה או נחה על מטתה בחדר הסמוך. וקולו החרישי היה משוה איזו רצינות של אמת לדבריו המופלאים. הנער הזה היה משונה קצת, בלמודיו לא עשה חיל, בשקדנות לא הצטיין, אך גם שובב לא היה כלל וכלל ואת אמו אהב מאד. מאהבתו אותה היה יושב כמעט כל העת הפנויה מלמודיו בביתו, אך לא על ידה, כי אם בחדר הגדול, על הסופה הנמוכה. שם היה משתעשע שעות ארוכות על הצנצנות הצבועות ועל יתר החפצים, שהיה לוקחם מעל השלחנות הקטנים, שעמדו בזוית, ומהזירם

אחר־כך על מקומם ומעמידם כסדר הראשון. אני הייתי בא אליו לעתים יחד עם זקנתי, שהיתה באה לבקר את לאה מרים, ואז היה מספר לי מעשיות שונות; אך ביחוד אהבתי לשמוע אותו על־דבר בתולות המים.

נחמיה היה נער חרישי ובתולות המים היו עליזות תמיד, מתהוללות ומשתובבות תמיד, אבל דוקא בעליזותן וביפין היתה כרוכה הסכנה. ידוע לכל, כי בלילה, כשהיו מפזרות את צמות זהבן, היה כל הנחל מזהיר וניצץ מגבעת החול אשר על החוף האחד עד חורשת הלבנים אשר על שפתו השניה. ידוע גם־כן, כי לפעמים היו עוזבות את הנחל במקהלה והיו משוטטות בשדות וביערים, מטפסות על העצים ומתחבאות בנקרות האילנות, כדי להחריד את סוחרי היערות העוברים ביער באישון לילה באפלה. אמנם שאלתי, איככה זה לא ייראו מפניהן הגזלנים המסתתרים ביערות (כלבד סוחרים וגזלנים לא ידעתי אנשים אחרים, שיש להם דריסת רגל ביער), אך על זה ענני, שהגזלנים יודעים בודאי להשים המגינים עליהם מפני בנות המים. יש אפילו גזלנים, שנשאו להם נשים מקרבן. אמנם נראה לי דבר זה מופלא קצת, הגם בגדר האפשרות, ואולם צר היה לי על בתולות המים, שנשאו לאנשים לא־הגונים. כן, למרות כל האימים שספרו על אודותיהן, לא נראו לי בריות אלה רעות כל־כך. סוף סוף הלא היו רק ילדות ושובבות, שאהבו להתהולל ולחמוד להן לצון בנוגע לקולן, הלא אין איש אשר יוכל להגיד כי יש יצור אשר ייטיב לשיר מהן. אמנם לטבוע בנחל לא נעים ביותר, ואולם בבתי־הבדולח אשר בעמקי תהום, בבתי־הבדולח אשר לבתולות המים בודאי יפה מאד. מבעד לכתלים השקופים אפשר לראות כל מיני דגים וחיות המים. הרצפה מכוסה בחול זהב ועליה יוצאות במחולות הבתולות הנאות השרות שירים עליזים לבחירי לבן, המשתרעים להנאתם על כרים רכים ממולאים בעשבי מים. ממין אחר לגמרי הן בתולות המים השוכנות בבארות. להן צמות שחורות, והן שרות שירות עצובות. קולן דק ונמוך ונוגע עד הלב, ואז יש אשר יעבור ילד רך על־יד הבאר וישמע את הנגינה החרישית והעצובה והשתוחח מעל לבאר לראות מי המתיַפח שם, ונפל למטה. באר כזאת ידעתי, באר ישנה מאד על אם הדרך אשר בין עירתנו ובין הכפר הסמוך, אשר אליו היינו יוצאים לטיַל בל״ג בעומר עם הרבי והריש־דוכנא. לבנה זקן ועבות פרש את דליותיו עליה, קורותיה היו הרוסים למחצה ועל פיה היו מונחים קרשים אחדים. קילון וגלגל לא היו לה, ונראה היה, שזה כבר לא שאבו מים ממנה. נחמיה סִפר לי, כי בלילות לבנה תשָמע במקום הזה בכיה חרישית, ומעשה בבחור־ישיבה ששב מבית המוכסן אשר בכפר ונתפש... למי נתפש ואיך נתפש—לא הבינותי כראוי, אך בחור־הישיבה האמלל יצא מדעתו. מעשה גם בתיש, שבתולת המים חשבה אותו בטעות לבן־אדם ומשכה אותו אליה, אל הבאר. התיש היה של זקן הציר הנוצרי, ומאז הונחו קרשים על פי הבאר. מובן מאליו, שאין זו סגולה בדוקה מפני בתולות המים. הללו עושות בלהטיהן—ומה יועילו נגדן איזה קרשי עץ?

ואולם מלבד כל בתולות המים, שעליהן סִפר לי נחמיה, מלבד בתולת הנחלים והבארות, היה עוד מין אחד של בתולות מים, שעליהן לא סִפר לי

כלום, ואני חפצתי כל־כך לשמוע דבר על־אודותיהן. אני אמנם שאלתי את נחמיה, אם יש בתולות מים אשר בבתים תחיינה והן מתנהגות כבנות־אדם לכל דבר וגם מדליקות נרות בערבי שבתות, ואולם הוא אמר לי, כי כאלה אינן ידועות לו. נחמיה לא היה מכחיש מעולם דברי חבריו, אלא היה שומע להם בשום־לב ומהרהר בהם שעה ארוכה ועל מה שלא שמע, היה אומר לא שמעתי. אז שאלתי אותו: מה הוא חושב על בֵילה בת שלמה הרעפן ואיך היא נראית בעיניו. נחמיה החריש רגעים אחדים והיה מסתכל בי יפה יפה, ואחר־כך אמר לי: „ומה? כלום אתה יודע לסַפר דבר על אודותיה"? אני כבר פתחתי פי, ואולם נשתתקתי, כי נוכחתי פתאום, שאיני יודע לסַפר על־אודותיה כלום, ודבר זה הפליאני מאד. לי נדמה תמיד, כי אני יודע על־אודותיה הרבה כל־כך, הרבה כל־כך, ופתאום נוכחתי, שאיני יכול לסַפר עליה כלום. ואולם באותו לילה עצמו, כששבתי להרהר בבילה, נדמה לי עוד הפעם, כי אני יודע על־אודותיה הרבה, הרבה מאד.

חצרו של שלמה הרעפן אבי בילה היתה בקצה סמטא ארוכה, הנמשכת עד המגרש הגדול, ששם תרעינה הבהמות בקיץ. חצר זו היתה רחבת־ידים ומלאה כפיסי עץ ונסורת. באחת הזויות של החדר היו נערמים קורות, קרשים ורעפים. הקרשים והרעפים היו מסודרים בשורות גבוהות זו אצל זו, זו על גב זו, ובין חשורות האלה היה טוב להתחַבא, ולפיכך שמש מקום זה מקום משחק לא רק לתלמידי ר' זלמן טוביה מלמדי, שדר בחצר זו, אלא גם לבני „תלמוד תורה" הסמוכה. הללו היו אורחים קבועים בחצר זו והיו באים הֵנה לא רק להשתעשע, אלא גם למצוא כאן מפלט מחמת הסרגל של גינזל, מורה שפת המדינה ב„תלמוד תורה". למוד זה, שכל החדרים נצלו ממנו, ב„תלמוד תורה" נעשה חובה, והגבאים לא יכלו לעשות כלום נגד הגזרה. גינזל זה היה בחור מפוטם וגלוח, שהיה בא לבית התפלה רק בימים הנוראים, כובעו היה לו זַר קטיפה ועל הזֵר קוק־דה. הוא היה בא ל„תלמוד־תורה" אחרי הצהרים, ואז היה נשמע בעד החלונות הפתוחים שמעבר השני של הסמטא קול בכי וצעקה, ואנחנו היינו יודעים כי גינזל מכה את תלמידיו בסרגל. כך היה נוהג להלקותם, לא ברצועה, כאשר יעשו כל המלמדים, כי אם בסרגל על כף היד, ומכות אלה היו, כנראה מצעקות המוכים, מכאיבות מאד, ולא נער אחד מנערי „תלמוד תורה" היה מסתתר בשעה זו המסוגלה לפורענויות, שעת אחרי הצהרים, בין נדבכי הקרשים שבחצרו של שלמה. אמנם היו הנערים הללו, נערי „תלמוד תורה" מבני החברה הלבנה, שובבים ומשולהים, אך אמיצי־לב היו ועליזים. גם בשעה זו, שהיו מסתתרים בין הקרשים לא היו יושבים בטל והיו משחקים בכפתורים נוצצים או בעטים חלודים, ואנחנו, תלמידיו של ר' זלמן טוביה הזקן, היינו מצטרפים לחבורתם ומשתעשעים עמם עד שהיה מתעורר הרבי או עד שהיתה פורצת בינינו מריבה, שסופה מהלומות ושריטות ובכי וצעקה.

מלבד הערמה היו בחצר זו עוד מקומות יפים, שהיו חביבים עלי. חבה גדולה היתה לי לגן הירקות, שבו צמחו קשואים, תפוחי אדמה, צנון ושאר ירקות. השמשיות הגמישות נושאות כלפי שמש את ראשיהן הצהובים והגבעולים

הדקים של הבצלים הירוקים עומדים זקופים וצפופים בערוגות המרובעות, כפלוגה של חיילים קטנים המתעתדים לדרך. דבורים מזמזמות בין הפרחים, פרפרים מבהיקים באויר ופה ושם ינתר ויצפצף סוס או אנקור. ביחוד אהבתי את הזוית הרחוקה של הגן, ששם היתה פִרצה בגדר, ובעד פִרצה זו אפשר היה לראות מה שנעשה בעולם הרחוק. מאחרי הגדר התחיל עולם חדש; חשוב כשהוא לעצמו היה, כמובן, גם המגרש הגדול, שבו רעו הבהמות. במגרש זה אמנם היה החול מרובה על הדשא, אך סוף סוף היה נעים מאד להביט מבעד הפרצה על הפרות והעזים ועל הרועה הקטן, שהיה עסוק תמיד או בפיצול איזה מקל או באכילה; אך חשוב הרבה מזה היה המרחק הגדול שמאחרי המגרש, מרחב זה שהיה מגיע עד קצה השמים ושהיה סמוי מעיני; רק שריקות רכבת רחוקה ספרו לי על־אודותיו וענני עשן כחולים שהיו נמוגים ונדפים בחלל המזהיר של צהרי קיץ היו רומזים לי עליו. תחנת מסלת הברזל היתה לא רחוקה מעירתנו, אך עוד לא זכיתי לראות בעיני את הקרונות המופלאים, המתרוצצים במהירות הברק בין ערים ומדינות, בין יערים והרים, ממעל לנהרות ומערות, אותם הקרונות המופלאים שבהם היו באות אחיותיו היפהפיות של נחמיה לבקר את אִמן החולה, ובהם נסע פעם גם נחמיה לווילנה הגדולה אל אחותו הבכירה. אני עוד לא ראיתים בעיני, אך לפי שעה מצאתי סיפוק בשריקות העליזות והרחוקות, שהיו תמיד פתאומיות ותמיד כאלו התחילו מאמצע, בשריקות העליזות ובתמרות העשן, שלכתחלה היו שחורות ואחר־כך הפכו לתכלת ולבסוף הלבינו ונמוגו בקצה השמים.

אוצר כל חמדה היה גם דיר העצים, שבו היה שלמה עושה את הרעפים. בדיר זה היה הפרוץ מרובה על העומד, דלתות לא היו לו, בכתליו חסרו הרבה קרשים, ואולם בחדשי הקיץ, כשהחום היה כבד מנשוא, אפשר היה למצוא בו איזה מחסה מן השמש. אני הייתי נכנס לדיר זה לפרקים קרובים זה אל זה. שלמה והשוליא שלו, מתתיה הארוך, בחור צנום עם שערות מדובללות, שפניו היו מכוסים כלם בבהרות קיץ, היו מקבלים אותי תמיד בסבר פנים יפות ושואלים אותי, מתי אעזוב את ר' זלמן טוביה ואת רצועתו ואכנס לדיר שלהם בתור עוזר קבוע. שלמה היה יהודי כבן ארבעים, קומתו לא גבוהה, גבו כפוף, שערות ראשו וגבות עיניו שחורות כזפת וזקנו הקטן לבנוני. על רגליו היו גם בתמוז מגפים גבוהים, ואולם לבשרו היה רק חלוק ו„טלית קטן". עיניו הכחולות שתקו תמיד ובשעת העבודה היה מזמזם איזה נגון, של הימים הנוראים או היה שואל אותי לפרשת השבוע ובוחנני בחזרת הפירוש של רש"י. מתתיה הארוך מרים ומוריד את הגרזן על קורה עבה, שלמה מוליך ומביא את המעצד על קרש ארוך, כפיסים וצרורות מבהיקים באויר וריח נעים של עץ רטוב וזפת נודף בדיר. כששלמה היה צריך לנסר את הקרש לחלקים, היה מצרף אותי לפעמים לעבודה, ואז הייתי נעשה רציני מאד, ואולם מתתיה הארוך היה נותן פתאום קולו בצחוק ופונה אלי:

— לא, אוריאל, לא כדאי לך להיות לבעל־מלאכה. יותר טוב שתהיה לרב, ואז תתרצה בילה להיות לך לכלה. היא אינה רוצה בבעל־מלאכה.

כך היה אומר מתתיה הארוך ופרץ שנית בצחוק. שלמה היה גם כן מחייך בדממה, ואני הייתי מתאדם ונבוך מבושה. בִּילה זו, בתו של שלמה, היתה בתולה בת שמונה־עשרה, ואני הייתי מתעכב לעתים אצל התרזה, שצמחה אצל אכסדרת הבית. כן, את המקום ההיא אהבתי מכל המקומות הנאים שבחצרו של שלמה הרעפן. מתחת לתרזה עמד שלחן לבן ועל שולחן זה מכונת תפירה, שבה תפרה בילה שמלות וכלי לבן לבנות הנגידים. כן, אני אהבתי לעמוד אצל התרזה ואהבתי מאד לראות בשעה שסובבה בילה בידה האחת את גלגל המכונה, כשהיא מכניסה ומוציאה בידה השניה את הארג מתחת למחט במהירות נפלאה. אהבתי להביט על צמתה הארוכה והעבה, צמת הזהב, שהיתה מרקדת על שכמה והייתי אוהב לשמוע את נגוניה היפים, נגונים עליזים וצוהלים, שהיתה משוררת תמיד לזמזום המכונה. אהבתי להתבונן בעיניה התכולות, שהיו דומות לעיני אביה, אלא שהיו גדולות מהן הרבה ופקוחות לרוָחה, ושחוק עליז ומרטט, שחוק חי וסוער הבהיק בהן תמיד, הבהיק ורתח תמיד במצולותיהן העמוקות והמושכות, ורק לפעמים היה מתפרץ ממעמקים, כזמיר מכלובו, והיה מצלצל וזורם ונוצץ וסוחף את כל אשר מסביב, ואנכי עומד אצל התרזה ואיני מסיר עיני ממנה. ברי היה לי, כי אם רק תופיע בלילה מתהום המים ופזרה את צמת זהבה, והוצת אז כל הנחל משפע זהרורים והבהיק ונוצץ מגבע; החול אשר על החוף האחד עד חורשת הלבנים על שפתה השניה. אני עודני מביט בה, והיא קמה ממקומה, נגשת אלי, אוחזת בידי ושואלת אותי: „ומה, אוריאל, הרוצה אתה, שאהיה לך לכלה?" ושוחקת שוב, ובאותה מדה שמבוכתי הולכה וגדולה הולך שחוקה הלוך וגבור, ופתאום היא שמה את ידיה על מתניה ומתחילה להתחולל מסביב לעצמה, כשכולה מרטטת מצחוק ושמחה. אני לא ידעתי שמחה זו אי מזה באה פתאום, ואולם גם אני לא יכלתי להתאפק משחוק, עד שהיה מגיע אלי קולו של הרבי, הקורא לי לשוב החדרה. לי כבר מלאו אז תשע שנים וכבר ידעתי שלבחור גדול שכמותי לא נאה להרבות שיחה עם הילדות, ואולם בילה הן היתה עלמה גדולה, כלה, ואולי לא היתה עלמה כלל כי אם... ברי היה לי כי אם תשמיע בלילה בין סבכי היער את שחוקה הפרא והמושך, — ונמשכו לקולו כל עוברי ארחות, כל הסוחרים וכל הגזלנים, וכל לחש לא יועיל כנגדו. מי יודע, מי יודע? הן לכל אותן בתולות המים, שעליהן ספר לי נחמיה, היו גם כן צמות זהב כזו של בילה וגם הן היו משחקות כמוה, ותמיד כשהיה נחמיה מספר לי את ספוריו על־דבר בתולות הנחלים, לא הייתי מפקפק בהם אף רגע, ותמיד שויתין כמו חיות לנגד עיני: הן היו דומות לבילה בת שלמה הרעפן.

הימים הלכו וגדלו, החום כבד מנשוא והישיבה בחדר משעממת. בראש השלחן המקועקע והסדוק יושב הרבי ושומע לקריאתנו. אנחנו קוראים את ספר התהלים והוא מתרגם לנו כל פסוק ופסוק. למה עברנו תיכף אחרי החומש אל התהלים — איני יודע, אך ר' זלמן טוביה היה מלמד את תלמידיו רק „עברי", חומש ותהלים. הוא היה זקן מופלג, אך שערות ראשו וזקנו עוד היו שחורות, ורק פה ושם זרקה בהן שיבה. ואולם פניו היו מקומטים מאד ועיניו היו סמל

העיפות. עינים עיפות כאלה לא ראיתי שוב. וגם התלמידים הסרבנים ביותר היו משתתקים תיכף, כשהיה הרבי נותן בהם את עיניו. האמנם קריאת התהלים במשך כמה עשרות שנים הלאתה אותו כל־כך? הוא לא היה מכה אותנו, וגם לא היה גוער בנו, ואנחנו אמנם היינו מתרשלים בלמודינו, ודי היה לרבי לעצום לרגע את עיניו, כדי שנעזוב תיכף את החדר ונתפזר על פני כל החצר. השלחן הגדול מאור כלו מאור השמש הפורץ בעד החלון הפתוח והאותיות הגדולות של „ברכי נפשי" צפות בזוהר. החום לוהט ומחניק ובגעגועים אני מוריד לרגעים את עיני אל תחת השלחן, אל הצל הקריר אשר על רצפת האדמה. באיזה עונג הייתי משתטח עכשיו מתחת לשלחן, על רצפת האדמה הקרירה! שם הייתי מצודד איזה זבוב טרחני, מגישו אל אזני כדי לשמוע יפה יפה את זמזומו המוזר ושולחו אחר־כך לנפשו. אני לא הייתי מקצץ את כנפי הזבובים, אלא אהבתי להגישם אל אזני, ואז היה זמזומם מתגבר על אחת שבע, ואני דמיתי לשמוע איזו בשורות נעלמות על כרים ומרחבים רחוקים, ששם מפכים חיים אחרים, מלאי קסמים ונצורות. אני מרגיש עלי פתאום את עיני רבי העיפות והנני מרים עיני אל הספר וקורא שנית „ברכי נפשי". מבעד לחלון הפתוח מגיע קול המשור מדיר העצים, נקישת המכונה מתחת לתרזה וצחוקה המצלצל של בילה, ואף־על־פי כן נדמה לי, כי הדממה עמוקה מאד מסביב, ורק הנחל הקטן הזך, שאליו הייתי הולך לתשליך, הומה בלט בין הערבות. הערבות פורשות את צלן על המים, והם נראים אפלולים וקרים, ואולם באמצע הנחל מזהירה השמש, ושם המים מבהיקים כזהב נתך, ועל חלקת המים צפה בילה, כשצמתה פזורה ועיניה התכולות שוחקות צחוק עצור וסוער. מבית הבדולח אשר בתהום הנהל התרוממה למעלה כחום היום לנער באויר את צמותיה הרטובות וליבשן בחמה. בחור הישיבה האמלל עימד בין הערבות ועיניו נבהלות וכולו מרטט, ואולם אני יודע כי לשוא כל פחדו, כי בילה היא טובת־לב ועליזה, ובביתה, בית הבדולח אשר בתהום, לא יקרה לו כל אסון. היא רק תשיר לו שם את שיריה העליזים והיפים, כשידה האחת מניעה את הגלגל של מכונת התפירה ובידה השניה היא מכניסה ומוציאה את הארג מתחת למחט במהירות נפלאה. בילה צפה על חלקת הזהב אשר באמצע הנחל ועיניה התכולות שוחקות את שחוקן העצור והסוער כלפי תכלת השמים, והאויר מסביב צח ולבן ולוהט והערבות לא נעות ולא זעות, וביניהן עומד גינזל וסרגל בידו. הוא מחייך כלפי בילה והיא יוצאת אל החוץ, נגשת אליו ומחבקת אותו. אני מרגיש עלי שנית את מבטו הכבד של עיני רבי העיפות, והנני משתקע שוב ב„ברכי נפשי", אך פניו המגולחים של גינזל מרחפים כל העת לפני ואיני יכול להפטר מהם.

זה ימים אחדים, שפרצופו של גינזל אינו נותן לי מנוחה. הרגש שהרגשתי היה לא שנאה ולא קנאה, כי אם דבר־מה יותר צורב ויותר מכאיב. זה היה עלבון כבד מנשוא, מין תמיהה המיצצת את הנפש, תמיהה על איזה עוות הדין, אי מין נאקה אלמת: „היכן היושר?" ויחד עם זה גם איזו הכרה אכזריה, כי מה שנעשה נעשה וכי אין בכחי לשנות וכי איני מבין דבר ואיני יכול להבין.

לפני ימים אחדים בשעת בין־השמשות, כשהלך הרבי להתפלל מנחה, עמדתי כדרכי בזוית הגן והבטתי מבעד לפרצה של הגדר, ופתאום ראיתי, כי בקצה המגרש עומדת בילה ומשוחחת עם גינזל. הוא אחז בידה, החליק את צוארה ופתאום גחן ונשק לה. אני מהרתי לברוח מן הגן, וכשכור ממראה עיני נגשתי אל התרזה ואעמוד תחתיה. בעוד רגעים אחדים באה בילה, ישבה אל המכונה והתחילה לעבור כתמול שלשום. פניה האירו, הצחוק העצור שבעיניה סער ורתח עוד ביתר עוז, וצמת הזהב רקדה בחדוה על שכמה, כמו להכעיסני ולהגדיל צערי. אמנם העברה שבדבר לא היתה ברורה לי כל צרכה, ואולם איך זה, איך זה בילה נותנת לו, לאותו מנוול מפוטם, לאותו רשע גלות המכה את תלמידיו מכות רצח, שישק לה? איך זה, איך זה?—אני חפצתי לשאול את פיה, אך היא כבר הרגישה בי והרי היא קמה ממקומה, נגשת אלי, אוחזת בידי ושואלת אותי: „ומה, אוריאל, הרוצה אתה שאהיה לך לכלה?" ומשתפכת בצחוק. אני התפרצתי מידה, ואולם צחוקה העליז רדף אחרי, ובהפנותי את ראשי ראיתי, כי היא מתחוללת מסביב לעצמה, כשכלה מרטטת מצחוק וחדוה.

לא ידעתי מה היה לי, ואולם מאז לא יכלתי להסיח דעתי מגינזל, ויותר משהרהרתי בבילה, הייתי מהרהר בו. פעמים היה נגלה אלי בדמות גזלן מיער הלוקח לו אשה מבתולות המים, ופתאום נדמה לי, כי הוא נסחב לתוך היאור על־ידי בתולת מים משחקת, ושם הוא טובע בבוץ או בטיט. כי גינזל ינוח לו בשלום באחד ממשכנות התהומות, כשהוא שומע לנגינות בנות המים ומתענג על רקודיהן, לא יכלתי לצייר לעצמי גם בדמיון, אך על בילה היה צר לי מאד. אמנם גם כעס כעסתי עליה, ואולם מעי המו לה, רחם רחמתיה, וגם לעצמי הרגשתי מעין חמלה. יום־יום הייתי עובר על התרזה, ואולם לא הייתי מתעכב שם ולא הייתי נכנס בשיחה עם בילה, אך לעֻמת זה תכפתי את בקורי בדיר: באותה מדה שגברה שנאתי לגינזל, הלכה אהבתי למתתיה הלוך וגדולה. הוא היה שואל אותי תמיד אם כבר יש לי סמיכה, יען כי בילה תחפוץ רק ברב, בבעל־מלאכה אינה חפצה. בשעת שאלה היה פורץ בצחוק, ושלמה היה גם כן מחייך בדממה, ואף־על־פי כן נדמה לי, כי שניהם עצובים קצת. שאלותיו של מתתיה היו מביאות אותי במבוכה, אך נעים היה לי לשמוע את שמה יוצא מפורש מפיו, וגם קוה קויתי, כי אשמע פה איזה דבר, שיגלה לי את הלוט הלוט על כל הענין הסתום ויביא תנחומים לי.

ותנחומים אמנם באו לי, ואת הבשורה הטובה שמעתי לא בדיר, כי אם מתחת לערמת הקרשים מפי תלמידי „תלמוד תורה", שספרו לי, כי גינזל עוקר את דירתו לעיר הגדולה. לא עברו ימים מועטים ומעבר לסמטא, מבית „תלמוד תורה" לא היו נשמעים עוד בשעת הצהרים קולות הבכי וצעקה. גינזל נסע ולקח עמו גם את הסרגל. ואולם גם קולות השיר מתחת לתרזה נדמו. המכונה נקשה כמשפטה, צפרים צפצפו, ואולם בילה חדלה לשיר, וגם אם שרה, היו זמירותיה נוגות מאד.

ובערב אחד נכנס לביתנו שלמה הרעפן לשוחח ארוכות וקצרות עם הסבתא שלי. את רבי אלחנן, כלומר, את זקני הרב, אינו רוצה להטריח בשטויותיו, ואולם גם הסבתא היא אשה חכמה, הלואי שתרבינה כמותה בישראל,

וכראי לשאול בעצתה, בפרט שהיא ידעה את המנוחה, את אמה של בילה עליה־השלום... הה, אלו היתה דבורה כיום הזה, כי אז לא הגיעו הדברים לידי כך, כי אז לא היה צריך להטריח את הרבנית, ואולם מה לעשות? בודאי ובודאי שקשה לו להטריח, אלא שסבור הוא, כי רק היא יכולה לעזור. תחלה — אלהים יתברך, ואחר־כך — היא. שלמה נאנח עמוקות והוסיף לדבר קטועות, כשהוא מפסיק לרגעים את דבורו וחוזר פעמים אחדות על מלה אחת. הן סוף סוף הוא רק גבר, ואולי אינה יכולה הנערה לספר לו את הכל בהתגלות לב, אך אפשר שלה, לרבנית, תגלה את כל לבה, ואז יקל לה. „דאגה בלב איש ישחנה" — אמר שלמה המלך. ואולי גם תשפיע עליה הרבנית, שתשכח את המופקר ההוא, את הרשע המרושע, ימח שמו וזכרו. קולו של שלמה רעד מקצף, ואני נבהלתי בפנתי, נבהלתי והשתוממתי, כי לא יכלתי לצייר לי, ששלמה יכול לכעוס. אילי תדבר הרבנית על לבה ותוכיח לה, כי מתתיה הוא בחור הגון מאד, בעל מלאכה מצוין ואיש ישר וירא שמים, הלואי שלכל בנות ישראל יהיו חתנים כאלה. אדרבה, תקח־נא הרבנית דברים עמה, תשאל־נא אותה, איזה חסרון מצאה במתתיה, ואם לא מתתיה, אז יהיה אחר, כלום מעטים הקופצים עליה? הן זוהי נערה, שמעטים כמותה, יפהפיה וחכמה וטובת־לב ממש בלי מרה, ותמיד עליזה, תמיד מתרוננת, תמיד משחקת. הן זו היתה מתנת אלהים, ועכשיו... הוא יוצא מדעתו, אינו יכול לראות בצעדה, אינו יכול לראות, כיצד היא דועכת כנר, ובפרט שהוא מרגיש, כי גם הוא אשם בדבר... הן הוא ידע, שאותו נחש מתקרב אליה, והוא החריש ולא הניא אותה... אך כלום הוא אשם? הן היא כל נחמתו בחיים, ואיך יכול למרות את רוחה? הוא ראה, שהיא אוהבת אותו, את עוכר ישראל זה, כנפשה, והוא חשב כי הנה גם בין החדשים, בין המשכילים, יש שהם אנשים הגונים, ואולי מאלהים יצא הדבר, ובפרט שהילדה היא יתומה, ונפשו קשורה בנפשה, והוא לא יכול להגיד לה דבר ולא רוחה... כן, הוא אשם, בודאי שהוא אשם, אלא מה לעשות עכשיו, מה לעשות? המנוול, עוכר־ישראל זה, נסע ולא ישוב עוד. הוא בעצמו אמר לה לפני נסעו, כי לא ישוב עוד, כי יש לו כבר ארוסה בווילנה וכי כאיש ישר הוא חושב לנחוץ להודיע לה את זה... המנוול — איש ישר!? לו נפל בידו, כי אז היה קירעו כדג. ואולם מה לעשות עכשיו, מה לעשות לבילה? הן היא גוועת לעיניו, הולכת ודועכת כנר... רק אלהים יכול לעזור לה, תהלה אלהים, ואחר־כך הרבנית. אולי תדבר על לבה, אולי תנחמנה, אולי תוכל לה בדברים...

כן, שלמה דבר אמת: בילה גוועת, בילה דועכת כנר, ובעיני ראיתי זאת מדי עמדי אצל התרזה. אמנם כתמול שלשום עסקה בתפירה, כתמול שלשום הניעה את הגלגל, ואולם מצולות עיניה התכולות קפאו פתאום, ורק לפעמים התחיל מפרכס בהן איזה ניצוץ נבהל, מפרכס רגע וחדל, כדג תמה, שעלה רגע מנקרת הקרח וקופץ שנית למעמקיו בחפזון. עיניה התכולות היו כקופאות, ורק עצב מבלי שם ומבלי גבול פכה ממעל לחלקה הקופאת, חלקת הכפור שבעיניה. ושם השתפך ונגר ארצה, נגר על התרזה ועל השלחן ועל כל אשר מסמיב, כאשר יגרו המים מעל חלקת הראי. קול שירה נדם זה כבר

ירק לפרקים רחוקים, כמו מבלי דעת, היתה פותחת באיזה נגון עצוב ומסיימת באנחה חרישית או באנקת שבר. את גינזל שכחתי זה כבר, שכחתי את הפצי לקרעו כדג, ורק לבי היה מתפקע מעוצר רחמים וכאב. בלילה הייתי שומע בכי בתולת מים עלובה המתיפחת בתוך הבאר, ואנכי מרכין את עצמי על פי הבאר ומקשיב היטב. בתולות המים העליזות שוכנות הנהלים לא העסיקו עוד את דעתי וכל מעיני היו בבנות הבארות, אשר להן צמות שחורות ועינים נוגות וקול דק ונמוך הנוגע עד הנפש. אמנם שערות הזהב אשר לבילה לא השחירו עדיין, אך אני ידעתי, כי היא מבנות הבארות: נוגות כל־כך עיניה וקולה דק ונמוך כל־כך ונוגע עד הנפש, ובלילות בשנתי הייתי מרכין את עצמי על פי הבאר ומקשיב היטב ולבי הומה ומ פקע מעוצר רחמים וכאב.

ובבוקר היפה הוא, בוקר מזהיר ושלו ורך של חצי אלול, כשכל החצר של שלמה הרעפן היתה מלאה אנשים נבהלים ותמהים, עמדתי גם אני שם ולבי התכווץ וברכי רעדו, ואולם השתומם לא השתוממתי כלל, שנשו את בילה מתוך אותה הבאר הישנה אשר על אם הדרך שבין עירתנו והכפר הסמוך. הן היא היתה משוכנות הבארות! ואולם האנשים והנשים, שמלאו את החצר לא ידעו דבר, ולכן תמהו והשתוממו מאד. שלמה ישב על מפתן ביתו, הביט נכחו ולא דִבר דבר, ורבי זלמן טוביה עמד על ידו, ולא הסיר ממנו את עיניו העיפות. בבית פנימה טפלו הנשים עם המתה, ומבעד לרֶוח שבין הדלתות ראיתי את שערות בילה הארוכות, שהתפזרו על פני התכריכים הלבנים, שערות ארוכות ומבהיקות כזהב, ואני יצאתי שנית אל החצר ושם הרעידני קול יליל נורא: זה היה בכי שלמה בשבתו על המפתן, כשכל גופו מרטט ומתפלץ. ורבי זלמן טוביה עמד על ידו, לא דִבר דבר ורק את עיניו העיפות לא הסיר ממנו. זקנתו אמרה: „ברוך השם, הוא התחיל לבכות עתה ירוח לו!" ומחתה במטפחתה את הדמעות הגדולות, שנזלו מעיניה ונקוו בקמטי פניה. נשב רוח צח של חצי אלול, השמים היו טהורים מבלי עב קל עליהם, פה ושם התגלגל עלה צהוב, שנשר מן התרזה, ועל המִטה השחורה המכוסה שחורים, שהוציאו מן החצר, רצדו קרנים שלוות וחמות. נערי תלמוד תורה הלכו לפני הנושאים ובאויר הזך צלצל קולם הדק והבהיר: „צדק לפניה יהלך", ושלמה התנועע כשכור בהיותו מובל ביד זלמן טוביה וביד זקני. אנכי ומתתיה הארוך הלכנו יחדו כמאספים לכל המחנה, כשאנו אוחזים זה ביד זה ומחשים, ואולם בהביטי בעיניו הקמות והמעורפלות נוכחתי פתאום, כי גם הוא יודע את סודה של בילה, ופתאום הרגשתי, כי הוא האחד והמיוחד אשר יאות אלי לסור עמי באחד הלילות הלבנה אל אותה הבאר הישנה אשר על אם הדרך ולחכות שם בערפל מתחת הלבנה הזקן עד אשר תשמע ממעמקים נגינה חרישית ועצובה...

II. עַל יַד הַבְּאֵר

בקיץ הייתי אוהב לשבת על יד הבאר, אשר גדר רקובה הבדילה בינה ובין חצרנו. רק אקום משנתי – ואני נוטל את ידי, קורא את הברכות וממהר

אל החצר. הנני פותח את הפשפש — והבאר לפני. הככר הרחבה, שבאמצעה משהירה הבאר, שטופה כולה באור הכלילי חם. פה ושם מבצבצות רצועות דשא ושיחי חרולים כאיים ירוקים בתוך החול המזהיר. על יד הגדר מצהיבים פרחי הקמיליה. על הכל, וגם על החול, מבהיקים רסיסי טל. בחריצים, שחרשו אופני העגלות, מטפלות חפושיות שחורות ונוצצות. דלתו של האהל הקטן אשר על הבאר סגורה, ואילם החבית העומדת מתחת לצנור מלאה. מנדיל, שואב־המים, מתפלל עכשיו שחרית בבית־המדרש. עוד מעט יבוא, יפתח את דלת האהל, יוציא משם את האסל ושני הדליים, ימלאם מים מן החבית, ישימם על כתפיו ויפסע בפסיעות מתונות, בהיותו מבליט את גבו וכופף את ראשו. הוא אינו נחפז מעולם. ראשית כל הוא מביא מים לבית־המדרש, ששם הוא שופך מקצתם לחבית העומדת בקרן זוית של הפלוש האפל ומקצתם לכיור הנחשת, אשר בבית־המדרש פנימה, על יד הדלת. אחר־כך הוא שם פניו לחצרנו. לאחר שהוא ממלא את החבית הגדולה העומדת במטבח מים עד פיה, הוא נכנס לחדר האוכל, אומר „צפרא טבא" בקול רם ומוזג לו כוס חמים מן המיחם הגדול המזמזם ומפעפע על השלחן. אחרי שתותו כוס שניה ושלישית הוא נכנס בשיחה עם סבתא, שגמרה זה עתה את תפלתה, והרי היא מסירה את משקפיה ומניחתם ב„קרבן־מנחה" העב, הכרוך בעור צהוב. בכל בוקר ובוקר אני שומע שיחה זו, ואני כמעט יודע אותה על פה: זלמן הקמחן רוצה למכור לו את סוסו, ואילם יש לחשוש, שסוס זה לקוי בשניו. אלו היה לו סוס, הוקלה עבודתו עד מאד ושכרו היה מתרבה, אלא שהוא צריך לחכות עד שישוב הצועני הסובב עכשיו בכפרים במפוחיו ובדודיו ומתקן שם כל מיני כלי ברזל ונחושת. צועני זה הוא מומחה גדול לסוסים וידידו של מנדיל הוא, ואם יחוה דעתו בדבר סוס, אפשר לסמוך עליו. מנדיל היה ממשיך עוד את שיחתו זו, אלא ששכנתנו חיה לאה החנונית נכנסת החדרה ברעש ומתנפלת על מנדיל בכל לשון של הירוף וגידוף. התנור מוסק זה כבר ובחבית אין אפילו טפה אחת של מים, והלה עומד כאן ומפטפט עם הרבנית, כאלו אין לרבנית שום עסקים אחרים. בנוגע לכשעצמה הרי הוא יכול לפטפט עד שתיבש לשונו, אלא שהרי מן היושר, שיביא קודם מים, ואחר־כך יוכל לעשות כל מה שלבו רוצה, ולו גם למות מיתה משונה. חיה לאה היא אשה עקרה כבת ארבעים, צדקנית גדולה וגבאית לכל דבר־מצוה, אלא ש„מענה לשון" שלה מהלך אימים על כל העיר. על לחיה השמאלית יבלת חומה צומחת שערות, ותמיד כדי הסתכלי בה בשעת דבורה, נדמה לי, כי קילה הגס הולך מיבלת זו. מנדיל ממהר להתחמק מן הבית, כשהוא ממלמל הטופות: „מה בכך... בסך הכל רק השעה השמינית... כלחוך השור..." וסבתא, הרבנית הגביהה והשבה, משקיטה את החנונית, כשהיא מציעה לה לשתות כוס חמין. אני יוצא בעקבית מנדיל ומלוה אותו עד הבאר ומקשיב, איך שהוא מרטן במתינות: „מים הבא לה... קודם עלות השחר הקדם והבא לה מים.. כלחוך השור..."

אני אוהב את מנדיל, אהב את הבאר ואת האהל הקטן אשר עליה. אהל זה מקרוב בא ויש בו עוד הרבה מן החדש. לפנים היתה הבאר פשוטה ולא הצטיינה מאום מיתר הבארות. היא היתה פתוחה לכל דורש, פתוחה לרוחות

ולגשמים ולאבק, לצפרים שהיו יושבות לנוח על הקילון ולתינוקות שהיו משתעשעים על שפתה. ואולם משהתחילו הגשים לקבול, כי המים נעשים מרופשים יותר ויותר, ומשאירע אותו מקרה לא טהור בפגר החתול, שהועלה בדלי למעלה, התאספו בעלי־הבתים לאספה וגמרו להתקין מדליה לבאר זו ולבנות אוהל עליה. לתכלית זו הביאו מן העירה הסמוכה את אהרן דוד הזקן, עושה המדליות המפורסם, שהיה חופר בארות ומתקין מדליות באחוזותיהם של כל ה„פריצים". את פניו קבלו בכבוד, אף כי היה רק בעל־מלאכה, קבעו לו דירה ב„חדר שני" של בית המדרש, ומנדיל היה משמש אותו כעבד את רבו. התכונה היתה רבה ועניין רב ניתן לי לגנית בימים ההם. אהרן דוד חקר ומצא, כי את הבאר נחוץ להעמיק לכמה וכמה אַמות, כי יש צורך בדבר לנקותה, לקירותה מחדש בקורות אלונים. ימים אחדים היו עגלות יוצאות ועגלות באות, מביאות קורות וקרשים צהובים־לבנים, שטרף שקוף היה נוטף מהם. גרזנים חדים ומבהיקים היו ננעצים בקירות, כפיסים לבנים ורטיבים היו נתזים באויר ומבהיקים בשמש האביב. באחד הימים האלה קרה הדבר, אשר הגדיל בעיני עד לאין־ערוך את אהרן דוד: הוא ירד אל תוך הבאר בעביט הקשור אל קצה החבל, שהיה כרוך מסביב לקילון. הקצה השני היה נתון בידי מנדיל, שהיה מרכין את עצמו פעם בפעם על פי הבאר וקורא למטה: „עוד? עוד?" אהרן דוד היה עונה לו בקול עמום קצת, ורק שהיה הזק ובוטח, ועבודה זו הפליאתני מאד. כשעלה אהרן דוד מן הבאר היה בעיני כאדם השב מנסיעה רחוקה, וכמעט שהייתי נכון לתקוע לו כף ולאמר לו „שלום עליכם". כבאות מעולם רחוק וזר נמצאו היו בעיני גם הקירות השחורות והרקובות, שהועלו מהבאר. עליהן נוצצו אגלי מים, ופה ושם הוריקה עליהן הלודה שמנה ומבהיקה. בעלי־הבתים, שהיו מתפללים בבית־המדרש של הרב (הככר יחד עם הבאר היתה שייכת לבית המדרש), היו מתכנסים על יד הבאר בין מנחה למעריב, מסתכלים יפה בקורות הרקובות ואומרים מתוך נענוע־ראש: אך אלה היו קורות! רק לפנים אפשר היה למצוא קורות כאלה! בימינו קורות כאלה אינן בנמצא כלל... לשמע הדברים האלה הייתי גם אני מתבונן בשום־לב בקירות ובא לידי החלטה, כי הקירות האלה הן באמת מיוחדות במינן. ראשית הן שחורות כל־כך, שנית: היא הלודה הירוקה והמבריקה המכסה אותן, ושלישית: — ואחרון אחרון חביב — מיצאן. אותה עובדה, שהן נמצאו כמה וכמה שנים בתוך הבאר, שותה עליהן הן מיוחד בעיני. כן, קורות כאלה אינן עכשיו בנמצא, הייתי מהרהר ברחשי־כבוד.

כשכלתה המלאכה, לאחר שהותקנה המדליה, והבאר צופתה מלמעלה בקירות עבות הרגשתי פתאם, כי חסר לי דבר מה, כי חסר לי פי הבאר לפנים, כשהבאר עוד היתה באר פשוטה ככל הבארות, הייתי אוהב לפעמים כשלא היה איש מסביב, להרכין את עצמי על גבה ולהסתכל בתהומה. בצהרי הקיץ, כחום היום, הייתי שואף מלוא ריאתי את הצנה הרטיבה, שנדפה ממעמקיה האפלים. ובלילות לבנה לא שבעו עיני מראות את הזהרורים הקרים והאורירים, שדמדמו על חלקת המים. חלקה זו נדמתה לי כחלון בדולח מלוטש של ארמון קסמים, המגיע עד טבור הארץ. מבעד לחלון המלוטש, הקורץ לי בזהרורים

מתרוצצים, הייתי מתאמץ לראות את הנעשה פנימה. עכשיו, כשהבאר כוסתה נסתם הגולל על ארמון הקסמים. ואולם כעין פצוי על אבדה זו היה לי האהל הקטן, שעל קרקעו היה שטוח חציר וקש ובכתליו תלו הדליים והאסל, ילקוט בד עם לחם ובצלים, שק הטלית והתפלין וקתון של פח. באהל זה היה מנדיל מנמנם כחום היום, לאחר שהיה גומר את עבודתו, לשם היה מכניס את אורחיו ההגונים, את האכרים בני הכפרים הסמוכים, שהיו סרים אל הבאר להשקות את סוסיהם ומשלמים למנדיל פרוטה בכל פעם, ושם היה משוחח אתם על ענינים שונים, על יבול השנה, על מחיר שבולת שועל ועל איזו מלחמה שהיתה או שתהיה. לפעמים היה מנדיל משאירני לבדי באהל זה, כשהיה הולך לראות בשלום בנו, שוליא דנפח. אז הייתי נועל מבפנים את הדלת, משתטח להנאתי על החצר היבש והריחני ומסתכל שעה ארוכה בקרן השמש, שהיתה בוקעת מבעד לפרצה הקטנה שבכותל האהל וברצועת האור היורדת באלכסון והמגוונת, שהיתה מרפרפת בחללו של האהל כגשר אורירי המכוסה באבקת זהב. „כזה בודאי יהיה הגשר, שעליו יעברו בני ישראל לארץ הקדושה, לכשיבוא מלך המשיח" הייתי מהרהר. מסביב דממה ומבעד לפרצה הצרה שבכותל האהל אני רואה את הככר הרחבה שטופת הנגוהות השקועה בשנה. בית־המדרש הישן סחוף גם הוא באור השמש ועל גגו המכוסה אזוב מנתרים אנקורים. הדובדבניות הענפית הצומחות בחצרנו שולחות את דליותיהן מעבר לגדר ואני סופר עליהן את הגרגרים המאדימים מבין הענפים. הנה נראה צל איש על החול המבהיק, הצל הולך וקרב, קול דפיקה בדלת האהל, אני פותח ורואה לפני את המתמיד הבריסקאי הנכנס לבית זקני במוצאי שבתות. זהו בחור חסון ורחב־כתפים, פניו רקובים מזעה, מגבעתו מופשלה על גבהתו וצווארון חלוקו פתוח. הוא מסיר מעל הכותל את קתון הפח, מעמידו מתחת לצנור, מרים ומוריד פעם ושתים את המטלית ומים זכים נשפכים בהמולה. הוא מברך בלחש „שהכל", מריק את כל הכלי, משיבו למקומו והולך לו מבלי דבר דבר, ואני רואה את גבו הרחב המתנועע הנה והנה עד הצלמו בפלוש של בית־המדרש. דממה ואורה חמה. טפות זכות מטפטפות חרש ארצה מפי הצנור. מבעד לחלונות בית־המדרש מתפרץ נגון עצוב ומלא כליון נפש. גל אהבה חמה לתורה הקדושה שוטף את לבי ואני שוקע בהרהורים על האבות הקדושים, שהיו חופרים בארות בכל מקום בואם, ונזכר בבארה של מרים, שהיתה יוצאת אחרי בני־ישראל בכל זמן תעותם במדבר. את כל הדברים האלה ידעתי מפי זקנתי, מ„צאינה וראינה", שהיתה קוראת מדי שבת בשבתה אחר הצהרים. ידעתי, כי במדבר לא יצמח שום דבר, לא אילן ולא פרח, וכי כולו מכוסה בחול. אין זאת, כי הוא דומה מאד לככר זו של בית המדרש, אלא שהוא גדול ממנה הרבה. מהרהורי אלה מוציא אותי זקני הפותח פתאום את דלת האהל ומחייך לעומתי, כשהוא מחזיק בידו אגס גדול, תאוה לעינים. אגס זה הוא מגנו של לוגר, אחד מחסידי אומות העולם, הנכנס לפעמים אצל זקני להועץ בו בענינים שונים. גן זה גדול מאד ובו צומח כל עץ פרי, ואמת מים עוברת לרחבו, ובתיכו סוכת נצרים, מסוככה מכל עבר בגפני בר. אני הייתי בי פעם אחת עם זקני, אך כלב גדול התנפל אז עלי.

ומהיום ההוא יראתי להכנס לשם. אך זקני, שהרופא צוה אותו לשאוף אויר צח, מטייל בו לפעמים ומביא לי משם פעם בפעם אגס או תפוח. את זקני אני אוהב מאד ואיני ירא ממנו כלל. מנדיל אומר, כי כל העיר יראה מפניו, השוחטים יראים, הדיינים יראים, בחורי־הישיבה יראים, ואולם אני איני ירא כלל. הוא אמנם גבה־קומה ועיניו עמוקות וזועמות וזקנו הלבן כשלג ארוך מאד, ואולם כשהוא מחייך, אני בטוח, כי הוא טוב לב לא פחות ממנדיל בעצמו. אני לוקח את האגס, יוצא מן האוהל ואנו הולכים הביתה לסעודת־הצהרים. הסבתא מקבלת את פנינו בנדנוד ראש וטרוניה. הוא עוכר את התינוק בידיו ממש! בטוחה היא, שסוף סוף או שאטבע או שאהיה לשואב מים. סבתא יודעת את חולשתי לבאר, גם המבשלת רייזה יודעת חולשתי זו, וכשהיא רוצה להקניטני, היא קוראה לי „שואב מים".

עברו שנים ואנכי כבר נער בן שתים־עשרה העסוק בלמוד התורה כל הימים וגם בלילות. דממה בבית־המדרש הישן, רק נרות הנשמה מפעפעים חרש ומרקידים צללים משונים על הכתלים המסוידים, שכהו מרוב ימים. אברהם החגר, קבצן זקן מן הקנטוניסטים, ישן ב„חדר השני", ואני מרגיש כעין הכרת תודה לנחרתו הקטועה, שהיא מעמיקה עוד את הדממה אשר מסביב. יישן נא לו ר' אברהם, יישן נא לו העולם כולו, יישנו להם במנוחה: עוד יש שומרים לעולם העיף והחוטא אשר לא יישנו ולא ינומו. האורלוגין העתיק מנקש את נקישותיו המדודות, מברז הכיור שאצל הדלת מטפטפת לפעמים למטה אל תוך בית־הקבול איזו טפה רשלנית, מסביב למנורה שעל שלחני מפזז פרפר בזמזום בלתי פוסק, אני רואה פתאום בקלקלתי, שאני מסיח את דעתי מלמוד התורה והנני מתחיל להתנועע ביתר עוז על הספר שלפני מתוך נגון עצוב ועמוק, מוצץ ובוקע למעמקים. תנו רבנן, תנו רבנן — והחיים יפים כל כך, והתורה מתוקה, ורבונו של עולם הוא אב הרחמים! תנו רבנן, תנו רבנן... אני מתלהב יותר ויותר, ולבבי כת לא רחמים לעולם העיף והישן, שאינו יודע ממתיקותו של תלמוד תורה בלילות, ולזקני העורך עכשיו „חצות" בביתו, לזקני זה, שהוא הולך וחלש מיום ליום, ולמנדיל שואב המים הישן עכשיו באוהל של הבאר. תנו רבנן, תנו רבנן... בית־המדרש כבר נתרוקן, הישיבה נתפזרה, מתמידים אינם עוד, וזקני נאנח בלילות על ימים רעים לתורה הקדושה. תנו רבנן, תנו רבנן... צללים משונים מתנועעים על גבי הקירות, מאריכים לשון, שולחים יד ורגל ופתאום מתארך צלי מאד ונעלם אחרי ארון־הקודש. גרוני נחר מצמא, חם לי עד מאד, ואני קם ממקומי ופותח את החלון. כפת תכלת קרירה משובצה בכוכבים רטובים ומרטטים פרושה ממעל ללילה האפל והריחני. נוגה המנורה נופל על גג האוהל שעל הבאר ובשטח המואר צץ צל חור של צמרת אילן. מעבר לגן מנשב רוח צח ומבושם. אני יוצא מבית המדרש ונגש אל הבאר, שואב מלא־חפני מהחבית המלאה ושותה בעונג מיוחד את המים הקרים לנוגה הכוכבים הרטובים ולנשיבת הרוח הצח. מה רבים הכוכבים,

מה אפלה ועמוקה כפת השמים ממעל למדבר, ובני ישראל צועדים חרש בחול העמוק והרטוב מטללי לילה, ורצועת מים זכים, רצועה שחורה ומבהיקה בחשכת הלילה נמשכת בעקבותיהם בין החולות...

עֲלִי בְאֵר עֱנוּ־לָהּ
בְּאֵר חֲפָרוּהָ שָׂרִים,
כָּרוּהָ נְדִיבֵי עָם
בִּמְחוֹקֵק בְּמִשְׁעֲנוֹתָם
וּמִמִּדְבָּר מַתָּנָה...

פתאום עלה אלי קולו של מנדיל מתוך האוהל.

— מי כאן?

— אנכי: אוריאל.

בלילות הקיץ החמים נוהג מנדיל לישון באוהל הבאר. כאן, לפי דבריו, האויר יותר צח מאשר בביתו. הוא פותח את הדלת ומוציא את ראשו המדובלל המכוסה בכפת קטיפה מעוכה.

— מה, אוריאל, אתה רוצה לשתות? למדת? שב, שב. כן, הסבא למדן, האב ז"ל למדן וגם הבן למדן. למוד, למוד, אוריאל. תגדל ותהיה לרב גדול, כסבא שיהיה. משמאי שלי אין לי נחת. אמנם יש גם בעלי־מלאכה הגונים, אבל הוא סר מן הדרך... גם להתפלל אינו רוצה...

עוד שעה ארוכה אני מדבר עם מנדיל. הוא זקן הרבה, בזקנו זרקה שיבה וכתפיו הרחבות והאמיצות נכפפו ונתעקמו. ואולם כאז וכעתה עודנו טוב לב ותם נפש ואוהב להסיח דאגהו בשיחה בטלה. בין כה וכה והשמים מהוירים ומתוך הגן שבחצרנו נשמע צפצוף צפרים מצירות שחר. מנדיל יוצא מן האוהל, רוחץ את פניו ומסיר מעל היתד את שק־הטלית שלו; הוא הולך להתפלל ותיקין.

צמרות הדובדבניות מתנועעות לאט לרוח הבוקר. ציצים לבנים נופלים פה ושם ארצה. על הגדר השחורה מזהירים רסיסי טל.

קול הצפרים הולך וחזק. באויר החור משתפכים צפצופים מלאי התעוררות, הקוראים לחיים ולפעולה.

אני מרים ומוריד פעם ושתים את המטלית, קלוח קר נשפך בהמולה מפי הצנור, אני רוחץ את פני ואומר ברכות.

רוח צח של לפנות בוקר מנשב על פני ומקרר את פני הרטובים מן הרחיצה. לי נדמה, שהנני נזיר צעיר, העולה מן הטבילה.

קרן חכלילית הפזה את גג האוהל. אגלי המים, שהיו תלוים ועומדים בפי הצנור, התחילו פתאום מזהירים כאבני חן.

והשנים חולפות. מבית המדרש הישן לא ישמע עוד בלילות הנגון העצוב והעמיק המוצץ את הנשמה. מנדיל שואב המים כבר זקן מאד וכבר חדל להשוב

על דבר קנין הסוס. האוהל שעל הבאר נתמוטט קצת ופה ושם נראו בקעים בכתליו ובגגו, ואולם אנכי עודני אוהב כקדם את מקום שעשועי ילדותי.

אנכי כבר בחור גדול. אכסטרן עם האכסטרנים, וספרי מינים נושרים מחיקי, ובין הספרים ההם יש ספר אחד המושך את לבי מאד, ובספר זה יש שורות אחדות, שאני יודע אותן על פה:

מִדֵּי יוֹם בְּיוֹמוֹ הָלְכָה
בַּת הַשּׁוּלְטָן הַיְפֵהפִיָּה
אֶל הַבְּאֵר לִפְנוֹת הָעֶרֶב
שָׁם מְקַלְּחִים מֵימֵי כֶסֶף...

זקני כבר שוכן עפר, ובבית העלמין של עירתנו עומדת מצבת אבן, שעליה חרות באותיות זהב: פה נטמן הרב רבי אלחנן. הרב החדש, שבא לכהן במקומו, הוא מן ה„צעירים" ומדפיס ב„הר־הר" מאמרים גדולים בשם „ישראל ואוריתא", „החוט המשולש", „כי לא דרכיהם דרכי". במאמרים אלה הוא מוכיח, כי הציונות מותרת מן התורה, וכי הקונה אתרוג מ„ראשוז לציון" הוא כמקיים נפש אחת מישראל. ולרב בת —

מִדֵּי יוֹם בְּיוֹמוֹ הָלְכָה
בַּת הַשּׁוּלְטָן הַיְפֵהפִיָּה
אֶל הַבְּאֵר לִפְנוֹת הָעֶרֶב,
שָׁם מְקַלְּחִים מֵימֵי כֶסֶף...

ההיה זה במזרח אם בדרום? תחת שמי גרנדה או בגדד? — אני נזכר ביהודה הלוי ובשלמה אבן גבירול ובאברהם אבן עזרא ונותן את משפט הבכורה לספרד. שם יפוזו תפוחי־זהב ואתרוגים, והאויר מלא ריחות שושנים. ובין ערוגות השושנים צועדת לאטה אל המזרקה בת השולטן היפהפיה. פניה שזופים ועדינים וממעל לעיניה הגדולות גבות משי ארוכות, נטויות כקשתות. צמתה העבה והשחורה יורדת עד מתניה ולוח לבה הרם מתרומם ויורד; על כתפיה החטובות מטפחת תכלת המתנועעת לרוח הע־ב. אני הייתי רואה אותה בבית אביה הרב ופוגש אותה לפעמים על יד הבאר, לפנות ערב, כשהיא באה לשאוב מים.

מִדֵּי יוֹם בְּיוֹמוֹ הָלְכָה
בַּת הַשּׁוּלְטָן הַיְפֵהפִיָּה...

לא מדי יום ביומו, אלא במוצאי שבתות. אז היו כמעט כל גרי הרחיב מתאספים אצל הבאר לשאוב מים ל„המיב" של ח״ל. הירח שיפך את אורו על פני הככר המלאה שאון. נשים וגברים, בחורים ובתולות, ילדים וילדות. אנכי עומד בפתח חצרנו ומתבונן בקהל ומחפש אותה בעיני. אינני רואה את פניה אך הנני מכיר אותה על פי צמתה העבה והשחורה ועל פי מטפחת התכלת

אשר על כתפיה החטובות. ואולם הנה הפנתה את פניה, והיא דורשת בשלומי מתוך צחוק נעים והרכנת ראש. איני יודע מה היה לי, אך איזה גל חם שוטף את לבי על גדותיו, ואני ממהר להכנס אל החצר ומשם אל הגן, ועת רבה אני יושב כחולם תחת עץ דובדבנים

יוֹם יוֹם עָמַד עֶבֶד צָעִיר
עַל הַבְּאֵר לִפְנוֹת הָעֶרֶב,
שָׁם מְקַלְּחִים מֵימֵי־כֶסֶף,
עִם כָּל יוֹם יַלְבִּינוּ פָנָיו.

בכל יום ויום לפנות ערב אני מתהלך הנה והנה על יד הבאר. זקנתי חושבת, שאני חוזר כאן על למודי, מכיון שהבחינות הולכות וקרובות, והיא נאנחת על שעזבתי מקור מים חיים לחצוב לי בארות נשברים, על שהמירותי את התורה הקדושה בלמודי חול, ואולם אינה אומרת לי דבר. אך על זאת יכאב לבה, שפני הולכים ומלבינים מיום ליום ובבשרי בא רזון.

— אוריאל, הן עוד לא סעדת פת־ערבית. יש מרק ירקות, יש קשואים כבושים, יש חמאה וכותח. הספרים שלך לא יברחו מכך, טיל את ידיך ושב אל השלחן.

ואני מתהלך דומם הנה והנה ליד הבאר. אני מחפש את עקבותיה על פני החול, אני מחכה לנס, אולי תביא הנה, אף כי לא מוצאי־שבת היום. השמים הולכים ומאפילים, לילה של סוף חודש, הכוכבים נוצצים בזהר עז וחד, מבעד לחלונות הפתוחים של בית־המדרש אני רואה את האלונטית הלבנה המנפנפת לרוח הלילה. מן הגן צולים סלסולי הזמיר, שיחי החרולים שעל יד הגדר מרשרשים, כאילו הצללים המתנתחים מהם מתלחשים בדממה:

— מי זה העלם?
— עבד שבוי.
— כלום זה לא אוריאל, נכדו של הרב המנוח?
— לא, זהו עבד ערבי, שהובא ממרחק, מירכתי תימן לשרת לפני השולטן.
— ולמי הוא מחכה פה?
— לבת השולטן.
— ומה לו ולה?
— הוא אוהב אותה.
— אבל כיצד הוא מעיז? עבד פשוט שכמותו...
— לא, איננו פשוט. הוא מגזע היחוס. ידיו רב לו בכל חכמה ומדע. הן גם אבן עזרא סבב ימים רבים בארצות ובמדינות כמסכן בזוי, אף כי היה מלך המשוררים... הוא אוהב אותה עד מות.
— והיא?...

סלסולי הזמיר מרעימים מצמרות הדובדבניה העבותה שבתוך הגן ונמוגים מעט מעט בהמיה ענוגה, כמימי כסף המקלחים חרש. אני פוחח את דלת

האוהל, נכנס פנימה ומשתטח על רצפתו, על צפוי הבאר. חציר אין פה עוד, מנדיל חדל זה מכבר ללון פה, הוא חולה את רגליו וירא מפני הצנה. קרן כסף בוקעת מבעד לסדק של הגג, משתטחת על הכותל ומכסיפה את התרמיל התלוי על יתד. מנשבת רוח קלה, רוח „חצות". התרמיל התלוי בקיר אינו תרמיל אלא כנור, כנורו של דוד המלך, עליו־השלום, ורוח הלילה מרעידה את מיתרי הכסף שלו, ושירה נפלאה משתפכת אל נפשי. ושם בבאר פנימה ארמון קסמים המגיע עד טבור הארץ. לארמון הקסמים חלון בדולח מלוטש. ומאחרי החלון יושבת בת השולטן היפהפיה, יושבת נחמה בת־הרב.

וַיְהִי עֶרֶב וְהַנְּסִיכָה

אֵלָיו פָּנְתָה וּבִקְּשָׁה:

שִׁמְךָ מַה הוּא, מָה אַרְצְךָ

וּמַה גִּזְעֲךָ כִּי אֵדַע?

באחד הערבים לפנות קיץ נכנסתי אל הרב לקחת עמו דברים בנוגע לאגודה הציונית ולא מצאתיו בביתו. בחדר המרווח והנקי ישבה נחמה ועסקה ברקימה. היא בקשתני לשבת ונכנסה עמי בשיחה. שאלה אותי למעשי וללמודי וספרה לי אגב אורחא, כי גם היא מתכוננת לבחינות, היא רוצה להיות מורה. אני בלעתי כל מלה ומלה כבכורה, אך בעצמי כמעט שלא הוצאתי הגה מפי. אז אמרה לי, ששמעה, כי כותב אני שירים, והיא רוצה מאד לקרוא איזה שיר משירי. היא רוצה לדעת את תוכן שירי.

אָז הָעֶבֶד עָנָה אוֹתָהּ:

שְׁמִי הוּא מוּחָמָד, אַרְצִי תֵּימָן

וּמוֹצָאִי מִבְּנֵי עֻזְרָא

שֶׁיָּמוּתוּ, עֵת יֶאֱהָבוּ...

גל אושר סחב את לבי, אך דברי לעו ואני החשיתי. מה יכולתי להגיד לה? כעבור ימים אחדים, ביום חול, פגשתיה לפנות ערב על יד הבאר. היא אמרה, שהיא מחכה עד שיצא אביה מבית־המדרש אחרי ה„מעריב". מאז החלונו להפגש על יד הבאר לעתים קרובות.

לילות תמוז הנפלאים... אלה לא עצי דובדבנים הצומחים בגננו כי אם אתרוגים ותפוחי־זהב, והפרחים שעל יד הגדר לא פרחי הקמיליה הם כי אם שושנות יפהפיות. הבאר ה״א באר שיש הזורקת את מימיה אל על, מימי כסף המקלחים ברנה חרישית.

שְׁמִי הוּא מוּחָמָד, אַרְצִי תֵּימָן...

והיא מאמינה לי, מאמינה לכל דבור ודבור שלי בשעה שאני נוגע בידי אל ידה. רק בידי אני נוגע אל ידה, אך איני מחבקה ועל אחת כמה וכמה

שאינני מנשקה. עדים השמים האפלים והכוכבים המזהירים ואגלי הטל. עדים כתלי בית־המדרש ועצי הדובדבנים והבאר, עדים האתרוגים ותפוחי־הזהב וצרוגות השושנים ומזרקת השיש...

וּמוֹצָאַי מִבְּנֵי עֶזְרָא,
שֶׁיָּמוּתוּ עֵת יֶאֱהָבוּ.

העצים כבר התחילו להשיר את עליהם, הלילות נעשו צוננים, אך אני הייתי מתהלך על יד הבאר עוד יותר מבראשונה, הייתי מתהלך לבדי כמוכה תמהון, וזקנתי היתה פותחת פעם בפעם את הפשפש וקוראת לי ואינה מקבלת תשובה ממני. על יד הגדר רשרשו עלים נובלים, הכוכבים הקרים של שלהי אלול הביטו ממעלה כמתים, ואני עומד על יד הבאר ומחפש את עקבותיה, נזכר בלהיטות ידה החמה ובקולה הערב. מה זה היה לי? מה זה עוללו לי? הרב נקרא אחרי כבוד לעיר ואם בישראל ויחד עמו עזבה גם נחמה את עירנו. ואני נשארתי לבדי, אני עם הבאר.

וּמוֹצָאַי מִבְּנֵי עֶזְרָא,
שֶׁיָּמוּתוּ עֵת יֶאֱהָבוּ.

נראה, שאינני מבני עזרא, אני לא מתי. אך כשבקרתי את עיר מולדתי לאחר שנים רבות היתה ראשית דרכי אל הבאר.

III הָיָה וְאָבַד...

אני מחפשו בכל הדרכים ובכל הנתיבות, בארחות לא עבר בם אדם. ובמסלות הכבושות על פסגות הררי עד ובפחתות עמוקות, בים וביבשה. אני מחפשו ביום ובלילה, עם צאת השמש ועם בואה, בהיות הדממה ובנהום הסערה. אני מחפשו בצחוק הילד, בלטיפות הנערה, בדברי חכמים, בהוללות לצים. אני עוקר יערים בשרש, אולי אמצאנו בתהום, אני נוטע מחדש, אולי יצמח לי פתאום משם. אני אוהב את כל עננה ומתחקה על הליכותיה ותמורותיה, אולי אראנו באחת מצורותיה; אני חוקר את זרמת הנחל לרוח נושבת, אולי יגלה לי ברחש בני גלים מתרגשים. אני רומז אליו בשתיקה אלמת. קורא בתפלה לוחשת. שואג בקצף שגעון, ויש גם אשר אתחפש לשוה־נפש, למען ישוב אלי בערמה.

והוא איננו.

ולו רק ידעתי את שמו כי אז אולי הוקל לי, אך גם שמו נשכח ממני. כבר נעקם גבי מרוב שבת כפוף על גוילים עתיקים וספרים חדשים, אולי אמצא פתאום את השם הנשכח. כבר יבש מוחי מרוב חשב נוטריקון וגימטריאות אולי התחבא בצרופיהם השם הנשכח.

והוא איננו.

ולוּ רק ידעתי את מראהו — אך גם מראהו איננו ידוע לי. בלכתי לפנים אני דואג, אולי השארתיו מאחורי, ובשובי אחורנית נדמה לי, כי הוא לפני. עת עיני האחת עוד מביטה ימינה, כבר פנתה לשמאל עיני השניה. ואני ירא תמיד אולי הקדמתי או אולי אחרתי, וכל מקום לא מקומי וכל זמן לא זמני.

ולוּ רק ידעתי מה הוּא, ולוּ רק ידעתי מתי אבד לי — אבל זה איננו ידוע לי. אך זאת ידעתי: היה היה לי ואבד אבד. ולא אדע מה ומתי.

ולוּ רק יכולתי להפקיר את אבדתי, להסתלק ממנה — אך יום ולילה אשמע קול קורא: אַל תשקוט ואַל תנוח; לך ובקש, לך ותפש.

לך ובקש, לך ותפש... כבר בצקו רגלי וכבר נחר לבי ואין מלה בלשוני לתנות את תוגתי. ואין תומך בי ואין סומך לי, כי איך יעזרוני, ואני לא אדע במה אעזר. איך יראוּ לי את הדרך, ואני לא אדע לאָן פני מועדות, איך יתנו לי את מבוקשי, ואני לא אדע מה אבקש. „היה היה ואבד אבד" — אלה הם כל הדברים אשר בפי, ואם ישאלני איש מה היה ומה אבד, לא אדע מה להשיב לו והייתי כמתעתע...

הנה זמזם זבוב לפתאום בחדרי בעצם יום חורף, בצהרי יום. איך זה נפלָה זה לטוב מכל אחיו אשר תמו לגווע בסתו, ואיך זה בא הנה לחדרי, — פלא הוא. בעצם יום חורף, בצהרי יום התחיל לזמזם, ואני מקשיב היטב אולי יגנב אלי דבר־מה... אך הנה נאלם הזמזום, הזבוב קפא שנית על הכותל המסויד, ושנית מפרכסת בנפשי אותה הרמיה שאינה פוסקת: היה היה ואבד אבד.

על הרחוב הרחב והיפה פרושים דמדומי ערב אביב. קרנים אחרונות מפזזות על כרכובי הגגות, מנשבת רוח חזקה, רוח של שלהי אדר. ביערים הערומים משתקשקים עתה בודאי הענפים השחורים, אשר מבעדם לוחשים ענפים נסתרים. פלגים צעירים מתעמקים ומתאפלים ועל תלתלי זרמתם נשאות צפרי ערב המתלבטות ברוח ומחפשות את קניהן. בערבות רחוקות דוהרים סוסים פראים, שואפים אל קרבם את ריח האדמה שהשחירה, ריח רטוב ורענן, אשר עם ערב הוא חריף ומבושם שבעתים. וכל זה מספרות לי לא הנערות האביביות הממהרות לעבור, כשהן מחזיקות בידיהן את קצות מגבעותיהן, פן ישאן הרוח, המהדק את שמלותיהן לברכיהן ומבליט את רגליהן הדקות והאמיצות; כל זה מספרות לי לא הגנות המוקפות שבכות־ברזל אשר משני עברי הרחוב, כי אם הזגוגיות המבהיקות, זגוגית החלונות הפתוחים אשר בדיוטות העליונות. מנשבת רוח חזקה ודממה ברחוב, כלתה רגל עובר ושב, רק קרנים אחרונות מפזזות על כרכובי הגגות, וחלונות נעים ברוחות הנה והנה מוצתות ונדעכות חליפות, ונהרות עמוקים מתלקחים וכבים בזגוגיות הנעות הנה והנה לרוח ערב האביב, ערב של שלהי אדר. אני עומד כמרותק למקומי ומדביק את מבטי המוצק אל חלונות הקסמים ונדמה לי רגע כי עוד אחת מעט יגולה הלוט הלוט על סוד יסורי, אך כבר כבו קרנים אחרונות. פנסי החשמל שופכים את אורם החור על מרצפת האספלט, מאחד החלונות

הפתוחים נשמעה מנגינת פסנתר, נשאת כרכרה מרקדה, אשר רכב לבוש ארגמן מנצח עליה, ובנפשי מפרכסת שנית ההמיה שאינה פוסקת: היה היה ואבד אבד...

מה היה ומה אבד? לא אדע, לא אדע. אך יודע אני, כי כל אשר לי לא זה הוא, כי נפשי היא כנרתיק ריק אשר נשמט ממנו הכנור, כי כל ח הם רק הד עמוק של זה אשר היה ואבד. היה ואבד, היה ואבד... כאשר תתכוץ ותתקמט השלחופית, שיצא מתוכה אוירה, תחת המועקה של אותו אויר עצמו, כן מתכוצת ומתקמטת גם נפשי שנתרוקנה תחת המועקה של זה, אשר היה ואבד לה. אך האם אפשר להכיר את הכנור על פי הנרתיק? האם אפשר להבחין את הקול על פי ההד? ועל פי הריקניות של נפשי איני יכול לדעת מה היה הדבר אשר מלא אותה, ועל פי המועקה, שתחתיה תשתוחח, איני יכול לדעת מה הדבר המעיק עליה. רק יום ולילה תשתוחח ותתענה, תתענה ותלהט מגעגועים נעלמים לאבדתה הטמירה. מה היה ומה אבד ומתי זה היה? לא אדע, לא אדע. נרתיק מבלי כנור, הד מבלי קול, צל מבלי גוף. הגוף אבד לפתע פתאום, אך נשאר צלו התועה ברחבי העולם בודד ומחריש ומוזר, תוצה ומחפש.

סופת קיץ מתחוללת בחוץ, והלילה הסוער נשקף בחלון, שעל פניו האפלים והמרטטים מקלוחי הגשם מתלקחות וכבות לרגעים עינים מבהיקות באור כחול. לאור העינים המתלקחות נראים לרגע סולמות של נוזלים בין השמים והארץ והם מתנדנדים ברוח ומסתערים לעברים, וקצם התחתון מתנפץ בלי הרף על הקרקע, ורסיסים מזהירים נפוצים על כל צד. מתנדנדים הסולמים ומסתערים לעברים, אך נפול לא יפלו, כאילו היו קשורים לשמים בחבלים אשר לא ינתקו. ממרחקים עולה שעטה כבדה של פרסות סוסים, כאילו גדודי פרשים ירדו למטה בסולמות התלוים בין השמים והארץ, אך תדום לרגע שעטת הפרסות ואז תשמע מן הגן שיחת הדקלים, שיחה סוערה ורבת קולות. הלילה לילה לאין שֵנה ופתאום יגונבו אלי מן הסערה איזו קולות, הידועים לי משכבר. מי זה יורד בסולמות ארצה, ומי זה טס על פראי סוסים, ולמה רגשו דקלים בגני העזוב? אך הנה מחוירות פאתי קדים, הגדר של הגן שחורה מטחבו, שלוליות ככוסות קצף לבן משתלשלות בחצר והקוצים הצומחים בקצהו גדלו ונתעבתו עוד יותר. מתוך סבכי הקוצים נראית תרנגולת היוצאת ממחבואה במתינות ומנערת את כנפיה ודוגרת בתמיהה. הדקלים בגן שקועים בשֵנה אחרי ליל בלהית, לא ינועו ולא יזועו, והם נראים לי רגע רעננים ומחודשים ומשנהו — עיפים ונדהמים, דממה וחורון, ואלונטתי התלויה על הקיר נראית לי חורה מאד, חורה ונבהלת, והיא לוחשת לי בדממה, מתוך פחד כמוס: היה היה ואבד אבד...

מה היה ומה אבד? — בוקר קיץ. אבק לבן רובץ על הרחובות המעוקלים של העיר העתיקה. השמים כחולים וטהורים עד להפליא, השמים הצעירים נצח אשר ממעל לעיר העתיקה, וצפרים עפות ממעל לגבעות הרחוקות. כל בשרי לוהט מחום החדר מבעד לבגדים, והרשרוש היבש של האבק הלבן צורם

את אזני ומוביש את לשדי, אך השמים הגבוהים צעירים ורעננים והם מרעיפים טל לא־נראה על עצמותי החרוכות. אני צועד במהירות, אני נחפז מאד, כאשר לא נחפזתי זה ימים רבים, ואיני עומד לנוח בצלו של אילן או כותל. בבית־החולים שוכבת הנערה אשר צבע עיניה כצבע ים כנרת ומראה שערותיה כמראה הלולבים אשר נחרכו קצת ויאפילו מלהט שמש. בחדר דממה וצל נעים, הוילאות מופשטות על החלונות, מבעד לסדק הוילון פורץ אלי קול שמש עליז, חודר לבקבוק הזכוכית הלבנה העומד על השלחן ומפלס במים נתיב פתלתול המרטט בשלל צבעי קשת. על חכסא אצל מטתה צנצנת בדולח מלאה מים, ובה צפים פרחי השטה הצהובים, דמומיות אחדות מהרי יהודה ודליה ירוקה של תפוחי־הזהב, דליה ירוקה ומבהיקה כמשוחה בששר. החולה ישנה ופניה אל הקיר והם מכוסים בצעיף דק לסתרה מזבובים ויתושים, ואני עומד בפתח בלי ניד, מיראה פן אעירנה. אך הנה רטטה פתאום, הפשילה את ראשה, הצעיף נפל מעל פניה, ועיניה הגדולות רחבו ופחדו פתאום כים כנרת בהיות הסער... בזרועותיה החמות והענונות שוכן ראשי העיף, והיא רוחצת אותו מאבק הדרכים בנשיקותיה הרעננות. „איככה זה נודע לך שם, בגליל הרחוק שלך, כי חליתי? האמנם לבך גלה לך זה. כאשר נחש לי גם לבי, כי בוא תבוא?" והיא שמה את ידי על לבה להראות לי עד כמה דופק זה משמחתה, שמחת פתאום, ואודם ענוג משתפך על פניה אשר חורו קצת. דממה בחדר. קרן השמש מתעלסת בבקבוק המים ועושה שם בלהטיה, פרפר לבן מרחף ומזמזם קרוב לתקרה, מזמזם ומתרונן חרש על אושר חרישי ומשכר, אושר רגעי ונצחי. בזרועותיה החמות והענוגות שוכן ראשי העיף, לוח לבה מתרומם בסערה ומכה גלים בדמי, הגלים הומים וצליליהם ברורים ככה וכמוסים גם יחד, והם קרובים לי כל כך, והם באים ממרחק, והם סוחפים את לבי ופורצים גבול, מקעקעים יסודות ומשנים סדרי עולמי, וחדשות נמחות, והנשכחות עולות וצפות למעלה, אך ה ש ם ה נ ש כ ח מרותק כבראשונה לאיזה חלמיש ענקי, אשר שום רוח לא תזיזהו משם ושום גל לא יעקרנו... ובעצם האושר הלוהט מפרכסת בנפשי ההמיה שאינה פוסקת: היה ואבד, היה ואבד...

בכרמים דממה. איזה טפטוף מדוד ועמום סופר את רגעי הלילה. האם זה יזל הטל? או אולי אלה דפיקות לבו של לילה? או אולי נסדק הכד אשר בשומירתי וחרש נגרים ארצה אגלי המים היקרים? ממדברות הכחולים־אפלולים תועות אורחות לא נראות ואבוקות בידיהם להאיר את דרך הישימון. אך הנה נגלה הסהר מעל להרי יהודה ואשכלות ענבים ישנים, הרוחצים בטלי לילה הוצפו פתאום באור בהיר ורך. חורו אבוקות הזהב אשר לאורחות הנודדות במדבריות השמים והטפטוף המדוד והעמום התרחק ונשתתק. אני דופק בסוסי, יוצא ממשעול הכרמים וממהר לרוץ על אורחי. הסהר בא שנית בעבים, האבוקות התלקחו ביתר עוז, ואני טס בין שדמות קמה, עולה גבעות ויורד בקעות, ומסביב לי דממה ושנת, ומסביב לי נושם המרחק נשימה עמוקה ומלאה, נשימה בת־חורין שקוית בשמי שדי ורוַת טללי על. אני סיבב את המ:שבה הנמה, אשר אני שומר עליה, עובר דרך חורשות זיתים, הולף שדות

זכרים ומסביב הרים לי, הרי יהודה. אני שכור מהוד הלילה, מקריצות הכוכבים, מזהרורי הטללים, מריחות הבושם, ממרחב החופש. אני טס באויר, כוכבים מימיני ומשמאלי, כוכבים ממעל לראשי ומתחת לי. ליל התקדש חג! הלא אלה הם כוכבי מולדתי, אשר אליה שאפתי מנכר, אשר אליהם התגעגעתי ימים ושנים, אשר אליהם התפללתי ממרחקי ארץ, ואני חפץ להשיגם בידי, להקריבם אל עיני; אך כרגע ראיתי, כי אלה הם פרחים, פרחים לבנים, פרחי השקדים העוטרים את כרמי, על עליהם הענוגים, הצחורים, רועדים רסיסי לילה, ואני מגישם למו פי לשבר צמאוני, ומה מתוק עוד כרסיסי לילה על עלי שקדים, שקדי מולדת? גלמוד אני וזר ועררירי ויתום, אך מה מתוקות ענבי מולדת רטובות מטללי לילה, ולא כדאי להתיפח בחצות הלילה, לא כדאי לבכות... הנני מבליג על בכיי, מוחה בידי את דמעתי, וברגע הזה אני נעור, כשאני עומד נשען על רובי בין הגפנים. דממה מסביב, קריצת כוכבים וזהרורי טללים וקול התיפחות חרישית, קול בכי מתאפק, אך כרגע אני מבין, כי זה אותו הטפטוף המדוד והעמום, אשר ישנני לפני שעה. האם זה יזל הטל, או אלה הן דפיקות לבו של לילה, או אולי נסדק הכד אשר בשומירתי וחרש נגרים ארצה אגלי המים הקרים? איזו נעימה קרובה לי אני מבחין בטפטוף זה ואני מקשיב היטב ואני מכירו. הלא זו נפשי המתיפחת. היה ואבד היה ואבד...

...השמים אדומים־עכורים ממעל לנהר הגדול המכוסה בכפור ושלג. עוד מעט ופנה יום, ובאויר הקר והמעורפל מנפנפים דגלים אדומים, ככנפי צפרים אגדיות. שירת ענות ופדות, שירת קרב ונצחון בוקעת מבעד לערפל השב, אך לא נראים המשורים, לא נראים נושאי הדגלים העטופים בערפל, רק הדגלים האדומים קורעים את מסך הערפל ומנפנפות באויר ככנפי צפרים אגדיות, שירדו ממרומים נעלמים ושירת פלא בפיהן. קרה האדמה וקופאת; השחקים עכורים־זועפים; קודרים ואכזרים החיים, אך הנה ירדו ממרומים, נעלמים צפרי די־נור וצורחות את צריחתן הגואלת מעברי הערפל המאדם מדם, ואני מאזין ומצרף צליל לצליל: מתי נשמע לי זה? מתי נשמע לי זה? אך הצפרים נדמו, כנפיהן צללו באפלת הלילה ובנפשי מפרכסת ההמיה שאינה פוסקת: היה ואבד, היה ואבד...

מה היה ומה אבד? ומאי איכפת לי אם אבד, מכיון שאיני זוכר, מה היה? אך נפשי לא תתן דמי לי: לך ובקש, לך וחפש, ואני לא אדע אפילו מה אבקש ומה אחפש. רק אדע, אשר אם אפגוש אותו, אכירנו כרגע, ונפשי תחרד לקראתו ומלאה אותו מפה לפה כאשר יחרד הקנה הנבוב שנתרוקן מאוירו לקראת זרם אויר חדש ומלא אותו מפה לפה. אף אדע, כי אם רק יעלה על זכרוני שמו הנשכח, אז אלך נכוחה דצליליו המופלאים כאשר ילך הלביא לקול טרפו. ובנדודי הרבים כבר האמנתי לא אחת ושתים לשמוע אותם הצלילים, אשר מהם יצטרף השם הנשכח. האמנתי לשמעם בנשיקת הנערה ובהמית ים מולדת ובנגינת הדרור ובילל הישימון, אך כפעם בפעם נכזבה תקותי, ואני תועה בלי הפוגות ובאפס תקוה, תועה ותועה...

היה ואבד, היה ואבד... התחילו מנשבות רוחות חמימות, המכרסמות את השלג ומרעידות את הנשמה. משחירים אילנות: העורבים קוראים חרדות; בלילות מיללים החתולים ולבוקר האויר רטוב וחם ומעורפל כפני הנערה, אשר לא ישנה כל הלילה מגעגועים לבחירה. ביום יש אשר תציץ השמש, ואז ברור הדבר, כי אשר היה לא ישוב, וכי הצדק עם השלוליות הדלוחות והעליזות אשר להן העתידות. לפנות ערב יצלצלו הפעמונים בצלצול זך וחודר וארגמן השקיעה על הצמרות השחורות מזכיר תפלות לוהטות בבית-מקדש עזוב. השלג ההולך ומסתאב מעיר רחמים: סוף סוף אינו אשם כך-כך. אך עיני לא תשבע מראות את האדמה השחורה והדשנה, והמועקה הגדולה הולכת וגדולה פי שבעה, כאילו גדלה פתאום פי שבעה האדמה אשר אבדה לי. „היה ואבד, היה ואבד״—מתיפחת נפשי בלי הפוגות בלילה ללא־שנה תרעף מבעד לחלון החשכה הכחולה. אני קם ומוציא מתחת מטתי את מקלי הריחני, מקל הדובדבנים ומנער מעליו את האבק. בהאיר הבוקר אני לובש את בגדי, פותח את הוילונות, משיב מעל הקיר המסויר את פגר הזבוב מעיף מבט פרידה על התנור והולך לחפש שנית את זה שהיה ואבד...

ח. ש. בן־אברם

עֲנָבִים

ספור

I

נפתלי מתחנן:

—רק אחת...

אך אני נוטל את קופסת הפפירוסות וזורקה החוצה בעד החלון הפתוח אחר כך אני קורא למשרתת וגוער בה בנזיפה: אַל תהין לקנות עוד את הדומ הזה! השמעה? אַל תהין!

— למה?

השעול אינו נותן לו לנפתלי לדבר. הוא מתלבט במטתו כדג בחרבהן לוחץ ימינו אל לבו ומחפש בשמאלו את העביט לרוק. אני מגישו לו ומוחה במגבת את הזעה מעל מצחו.

כשהשעול פוסק ממנו, הוא מנסה לצחוק שני דברים אין בכחי לשאת: את בת־צחוקו המתחטאת, הנכלמה, שלאחר השעול, ואת מבט עיניו. שד משחת! איזה תפחה נשקף מתוך עינים הללו, הטובית והפקחית, ומתחת בת־צחוק זו, העקומה והגוססת! יושב אני על מטתו ועיני מורדות. אי אפשר לי להביט לתוך עיניו שלו. הוא שותק ונושם ארוכות וכבדות.

ושוב:

—למה כל זה? למה אתה מתמם? הן אין שום נפקא מינה עוד...

איני מתמם. יודע אני: ימיו של נפתלי ספורים. איני מתמם. אולם באיפן אחר אי אפשר לי. אני מתירא מפני הסיף. ירא אני. אני מנסה להאבק, אף על־פי שיודע אני, כי כל זה ללא־הועיל. שנינו יודעים. יש שאני מתחפש ועושה את עצמי כמקוה, אך את נפתלי אין לרמות. עינים פקוחות לו. אבל איני מאמין לו. איני מאמין להן. לעינים הללו. נדמה לי, כי מאחרי ראשונים שלהן מהבהב עוד איזה זיק, זיק קטן של תקוה. עוד נשאר בשבילו ודאי איזה קיש של הצלה קלושה, שהוא אוחז בה אופן אחר הרי אי אפשר! אופן אחר... אין מוחי מסוגל להבין את האופן האחר. הוא יודע, יודע הכל, ואף־על־

פי־כן ודאי שהוא דוחה את הקץ. אולי עוד חודש... ואולי יותר! ואולי יותר... מעצמי אני למד. הרי גם אני יודע וגם אני דוחה.

אני מטפטף טפות של קריאוזוטול לתוך הכוס, מגישה לו ומתקן את השמיכה. על שאלתו אני משיב לו דבר.

שפתיו וסנטרו העלו ספיח של זקן, אזניו בולטות, ומתוך צוארו הכחוש בולט כפתור הקנה. השתיקה, כפי הנראה, מעיקה לו, והוא מבקש, שאקריא לפניו מעט. אני נוטל את הספר וקורא. הוא מקשיב בענין מרובה. לרגעים מפריע השעול את הקריאָה, אך שנינו אין אָנו שמים לב לזה.

על פי בקשתו אני מקריא לפניו את „המות" של מטרלינק. הוא מתענין בזה מאד ומפסיקני מזמן לזמן.

— ושמא, דוד, הצדק אתו?

שמח הוא, כנראה, לנחמה כל־שהיא. אך פתאום משתנה מצב רוחו והוא מרים ראשו:

— לעזאזל! הרי נחמת שוא היא. מה לי ולכל התורות הללו? אני הן אמות. אני — זה המוטל כאן על המטה. החיים הללו יפסקו. חיים אלה, שאני יודע ואוהב. למה לי אותה הויה, שאיני מכירה? מה צורך לי בכל ש"י העולמות? רצוני לחיות כאן. כמו שחייתי. אי אפשי בשמים, אי אפשי בחדשות!

נתיגע. מן הדין הוא להזכירו באיסור הדבור החל עליו — ואיני יכול. ואולי אין הוא כלל מן הצורך. באמת — הרי אחת היא.

— מה הגיוני הוא מטרלינק! מה שוקט הוא! אכן כדאי היה לראותו שעה לפני מותו. הישאר שוקט? האם אפילו פעם אחת לא יחרוק את שניו? אף פעם אחת לא יקפוץ את אגרופו?

ולאחר הפסקה ארוכה של שעול:

— סלח־נא לי, דוד, הנני גורם לך יסורים... אך מה לי לעשות? ואני ירא את המות. פשוט: ירא.

ולאחר הפסקה שניה:

— הנח את הספר. רצוני לשוחח מעט. זוכר אתה את מכתבי הראשונים מאיטליה? אז האמנתי עוד לרופאים. ירחים תמימים הייתי חי על פי הסדר, שקבעו לי. קשה היה. שעמום... אולם הכל נראה כדאי ובלבד שאאריך קצת את החיים הללו, שכבר אז התחיל סופם. ובלבד שאאריך... אך סוף סוף פקעה סבלנותי. התחילו ספקות מענים. חשבתי בערך כך: ימי ספורים, אם כך ואם כך. חיי הולכים וכלים. נשארו לי איזו ירחים, איזו שבועות — לשם מה אני אומר לבלותם במטה? ימים מספר ניתנו לי לחיות — וכי שכיבה במטה ושתית נוזלים עכורים קרוים חיים? ואני חפצתי לחיות. הן רק פעם חי האדם ורק ימים יחיה חולה השחפת — ובוקר אחד שברתי את מודד־החום, שהיה קבוע תחת בית־שחיי, נטלתי מקלי לידי ויצאתי לחיות. החלותי מהלך ברחובות, מטפס על ההרים, מבלה לילות בתיאַטראות ובתי־קהוה, חוזר אחרי עלמות ורוכש לי מאות מכרים — בקצור: שרפתי את שארית ימי. חפצתי ליטול מן החיים כמה שאפשר, יותר ממה שאפשר. לו יכולתי לבלוע את כדור האדמה כולו, הייתי

בולעו... העליתי מדורה גדולה, ויום אחרי יום, שעה אחרי שעה נשרפו עליה, לעיני, חיי הדלים. עד שפתאום — והנה אין עוד כח להמשיך את השרפה. חסר כח בידים לזרוק לתוך השלהבת את השארית האחרונה... ועכשיו צר לי. מצטער אני על הימים שנשרפו. עכשיו הייתי נאות לשכב כבול עץ, ובלבד שלא... ובלבד שלא אעבור ל ה ת ם. עכשיו, כשרגעי ספורים — איני רוצה כלום. אין לי צורך בדבר. רצוני ל ה י ו ת, להמשיך את ההויה, ותו לא...

בקוצר רוח אני מחכה לשעול, שיבוא ויפסיק שטף מלים זה. לא חדש לי היום נפתלי דבר. כל זה ידוע לי. אבל קשה, קשה לי לחזור ולשמוע דברים אלו מפיו. אולם השעול אינו בא.

לו בא, לפחות, מי־שהוא! עיניו של נפתלי מפחידות. בעינים הלחות הללו, ששקעו בתוך חוריהן שהתעמקו, מרטטים כידוני אש חדים ואיומים. כך מביט בודאי הפושע מעל הגרדום, כך מביט מי שדעתו נט־פת, הולכת ונטרפת עליו, למעלה מכחותי לשאת מבט זה. אני קם ונגש אל החלון.

— טרפי האילנות שבגן מצהיבים כבר, מצהיבים ונושרים. גושרים ומתגלגלים עם רוח על פני שבילי החול. הדשא אינו רענן כלפנים ואינו נוצץ בירקו. הגן הלבין כולו וגדרו השחירה. השמים לבד נשארו כחולים וטהורים, צעירים, קיציים. מחנות של אַנקורים ודרורים מנתרים במשובה על צמרות האילנות ו„שולטן" הזקן הקשור בשלשלת אל מאורתו מכשכש בזנבו ונאבק עם זבובי הבציר הטורדים והעוקצים.

כמה ימים עברו מיום שבאתי לכאן? שלשה. רק שלשה ולי נדמה כי שנה, שנה תמימה אני מתענה כבר בין כתלי חדר זה, על־יד מטתו של נפתלי. אני מנסה לנוח, לראות רק את הגן הצהוב ואת השמים הכחולים, להזין רגע עיני מצבעי הבציר הבהירים, לשוב ולהיות רגע אחד צַיר, אמן — ואיני יכול. זבוב טורד ואַרסי התכנס לתוך לבי ומזמזם שם, מזמזם בלי הרף: עוד מעט, עוד מעט ונפתלי... עוד מעט... עוד מעט... עוד מ ט!

פתאום תוקפני פחד גדול. שמא ברגע זה, שאני משקיף בחלון... ואני אץ לשוב אל המטה, בא ונתקל במבטו התמֵה. אני נכלם ומסמיק כולי. נפתלי הבין ודאי. אני רוצה להתנצל ומבקש מוצא, מוצא כל־שהוא.

— קראת לי, נפתלי?

— לא.

ושוב נסיון של בת־צחוק. אני רואה: הוא הכיר בפחדי, הוא הבין.

בשעה שנפתלי ישן, אני מעמיד את הכסא המכוסה בקטיפה רכה למראשותי מטתו ומבקש להרדם, אך התרדמה אינה באה אלי. יגעתי מבלי שֵנה, שרשי שערותי נעשו דוקרים ולוהטים — אך השֵנה אינה באה. בתוך המוח הוצת דבר־מה. גלגלים גדולים וקטנים התחילו סובבים. ואין לאל ידי להפסיק מהלכם. מנסה אני לעצום עיני ולבלתי לחשוב דבר — והדבר אינו עולה בידי. הגלגלים המתנועעים חורקים. המוח דולק והגלגולת אומרת להתפקע.

גוונים שונים לחיים. האח הצעיר להוט אחרי הששון שבהם. כולו שקוע בעצמו. מהלך הוא על פני עולם יה, מבקש להצמיח לו כנפים חדשות ולהריע תרועה גדולה. והאח השני גומר אותה שעה את חייו. האח השני, הבכור, רפו כנפיו, אפסה ממנו תקוה. קמעא קמעא הוא רוקק את שארית ריאתו הנמקה, מוטל על ערשו וטובע בזעת שחפת קרה... האח הצעיר צוהל, רן וקושר כתרים לטבע ולשמש: אַד אַנימאַליאַם! אַד נאַטוראַם! אל השמש והחם! ומה היה עונה אחריו אחיו הגדול, לו שמע את צעקת ששונו? אל השמש, נפתלי! יסער נא ויזנק נא גביע החיים!

ובצילי השחפת? — האח הבכור אינו מרבה דברים. הוא מרכין קצת ראשו ויורק לתוך העביט חתיכת ריאה. ותו לא. ותו לא!

אולם זה מספיק. קולו של האח הצעיר אינו צוהל עוד. השמים ממעל לראשו שוב אינם בהירים כבתחלה. הכנפים רפות. הראש נעשה כבד, הכל נעשה כבד. באים ועולים על הזכרון דברים אחרים, פקפוקים נושנים. צללים רחוקים, שנדמה היה, כי נעלמו והלכו לבלי שוב, חוזרים ומתדפקים על הדלת. תולעים חַדי־שנים, רמשים קרירים וחלקלקים, שהיה דורסם בעקבו, שבים לתחיה. הנה הרים האחד את ראשו, הנה שני והנה עוד... ועוד... ועוד...

חולשה היא זו. יודע אני. אין כל סבה להתיאש. הרי לא אירע דבר. וכי לא ידעתי קודם, שיש שחפת? אלא נפתלי... אין זו אלא רגשנות! נפתלי הולך למות — אך העולם הרי אינו משתנה על ידי כך, אינו חוזר לתהו ובוהו. אמנם יש להם סוף לחיים — אבל כל עוד האדם חי — יחי נא. יסער ויזנק הגביע! והתולעים? עוד יש לה כח לרגל עד כדי רמיסה הגונה. די כח עוד! ונפתלי?

„יקברו המתים את מתיהם!" — אני נעקר ממקומי ורץ אילך ואילך בחדר. מה זה? למה נזכרה לי מימרא אידיוטית זו? איזה שד לועג לי? איזה שד חדר לתוך נפשי? נפתלי יקירי! סלח נא... סלח נא... עיפתי ככה ואיני מבין דבר. איני יודע כלום.

וכמו תינוק, תינוק ממש, אני מתחנן:

— יש לך צורך בחיי? נפתלי אהובי! יש לך צורך בחיי? קחם נא, קחם — אַל תפקפק, אַל תרבה לחקור. אַל נא תשים לב לאותו לץ, לאותו שטן, נפתלי היקר, נפתלי האומלל...

אולם השטן אינו פוסק אף הוא. חשוב הוא לשמוע מה בפי ההגיון. כל אחיזת־עינים היא למותר. יש להביט ישר בפני האמת. הקרבן הרי לא ירצה. למות תחת נפתלי אי אפשר. אי אפשר! על כרחך תהא צריך לשוב ולחיות, להמשיך...

אני מחכך את מצחי ומניע ראשי ימין ושמאל. אי־אפשי בכגון דא, אי אפשי! מה זה היה לי? אי אפשי בהגיון. לעזאזל כל ההגיון! הרי נפתלי הולך למות... שד משחת! נפתלי הולך למות...

הרופא הזקן שכח רגע אחד את תכסיסי המדיצינה.

— בהבישות אין עוד כל צורך. עכשיו אינן מעלות ואינן מורידות.

אמנם מיד הוא מכיר בשגיאתו ומבקש למחות את רושם הדברים.

— כיון שמדת החום ירדה...

אך למה לנו תכסיסי תורתך, רופא חביבי? שוב אין אנו תינוקות. יודעים אנחנו...

הוא מרכיב משקפים על חטמו ומשתקע בראשו ורובו ברשימת החום. אחר־כך הוא מנקש בפטישו על הלב, בורק את הרוק שבעביט, מעיין ברשימת הסמים מאתמול וכותב פתקא חדשה.

הבקור נגמר, אך הזקן נשאר על מקומו ומנסה להאיר קצת פניו.

— האצטומכא, אומר אתה, כתקונה? הריני שבע רצון, היום אני שבע רצון. בקרוב תקום ממטתך, מר כנורי! שעה שעה תמזוג לו כף יין, והשאר הכל כמלפנים. את הנוזלים לפני האכילה ואת האבקה לאחריה.

במטפחתו הוא משפשף את זכוכית המשקפים ופותח בענין חדש.

— כפי הנראה מן הטלגרמות הלונדוניות שבעתון הבוקר מסתבך והולך המצב הפוליטי בחצי האי הבלקני...

אך אין איש כמנו מתענין בפוליטיקה הבלקנית, והזקן קם ממקומו. ועד שהספיקה לי השעה לסגור אחריו את הדלת, פותח נפ.לי בהרופים.

— מה כתב שם שוטה זקן זה?

הוא קורא את רשימת הרופא. מקפלה וזורקה אל תוזת השלחן.

— סבור הוא ודאי, כי בלי האבקה שלו לא אוציא נשמתי.

השעול חונקו, פניו נעשים צהובים, פני מת. כשהוא פוסק. צונח ראשו באין אונים על הכר וזעה מכסה את כולו.

— כסה־נא עוד את רגלי. קר...

אני מניח עליו שמיכה שניה.

— יודע אתה, דוד, במה חשבתי בלילה הזה? בשגעון. ודאי שאתה זוכר את הסבא שלנו ר׳ צבי? הרי זה אושר: למות בלי דעה צלולה! יש אשר מחלות הנפש עוברות בירושה. למה לא נחלתי אני כלום מזקני זה? כיון שנחלתי את השחפת מאבינו, היה עלי לקבל מזקננו את שגעונו. הפסדה של האחת היה יוצא אז בשכרו של השני.

אחות רחמניה גרועה אני לאחי החולה. תחת לנחמו ולעודדו, אני יושב לפניו כבול עץ, שהדבור אין בפיו. שעות ארוכות וקודרות נמשכות, נמשכות... נפתלי מפרפר, מתבוסס בדמי, טובע במי מצולה וקורא לעזרה... מים ממלאים את גרונו והוא צועק לעזרה... אצבעותיו הותרות לעלות בשארית כחותיהן — ואני מביט, יושב מביט ושותק. חובה עלי להגיד לו דבר מה ואיני יכול. אין הפה נפתח. ומה אומר לו? מה אומר?

הוא מתעלף מכאב, נחנק מחוסר אויר לנשימה — מה אומר לו? במה אנחמו? איני יודע כל נחמה. אני רואה כי אין כל הצלה. אין... אין... סוגר אני יפה יפה את שפתי ונושכן — שלא לפרוץ בצעקה.

ושוב נשמע קולו הקלוש.

— דוד, למה דעתי צלולה כל כך?

אני נוטל את כף ידו הקרירה, מחליק את אצבעותיו, מסלסל ומתקן את שערות ראשו השמנות מרוב זעה ומבקש לסחוט ממוחי מלה, הגה כל־שהוא. אך בגרוני תוקפתני עוית ואני אנוס להתחמק אל החדר הסמוך. אלמלא כך, היה נפתלי רואה גם את דמעותי.

בשובי אני מוצא על השלחן שלפני מטתו את רשימת הרופא, שהרימה נפתלי מן הרצפה. הוא מרגיש במבטי, שאני שולח על פסת הניר ונכלם. אך כעבור רגע הוא מבליג על כלמתו.

— שלח-נא להביא את הסמים.

ומתנצל:

— אם לא יועיל — לא יזיק!

II

בעירה ליטית קטנה ורחוקה, על חוף נחל שוקט וצלול, חי לפנים יהודי זקן. כמשפט יתר היהודים בני גילו ובני מעמדו היו גם חייו שוקטים ותמימים. בכל בוקר ובוקר — שחרית ותיקין, שיחת רעים בשעת קפול התפלין, כוס־טה רותחת, לחמניות ריחניות ומתיקות, פרק משניות. יום יום — סעודת־צהרים דשנה וערבה בחברת זוגתו השוקטה וזקנה כמותו, שֵׁנה מתוקה ומעודדת לאחו יה וערב ארוך בבית-המדרש, ערב שכולו תורה, משא ומתן בעניני קהל ושיחת חולין בפוליטיקה העולמית. בלילות—תקון חצות. עצב עדין ודמעות חמימות ורכות בקמטי הפנים. געגועים נוגים והמית צער נוחה ומפרה.—שלוה של זקנה חסרת דאגה.

יש אשר ממרחקים בא נכד ומתארח שבוע או שנים בבית הסב. פני הזקן צוהלים אז ועיניו מאירות. הוא ממעט לשבת בבית־המדרש ומחזר עם אורחו על בתי הקרובים שבעיר. שעות שלמות הוא מחזיק את ידו הקטנה של הלז בתוך ידו הקמוטה והחמימה, מסתכל יפה יפה בעיניו, מבקש ומוצא בפניו את תוי הירושה מ„של האב" ומ„של האם" ומונם אחד לאחד. סדרי הבית והשלוה שבתוכו אינם משתנים.

וכך יום ליום, שנה לשנה. חיים פשוטים. שבת. שבתא אריכתא. שלות זקנה ומנוחה ערבה.

אכן כל זה רק כלפי חוץ. למראית עין. מבפנים, בתוך הראש השב אין זכר לאותה שלוה. שבתא אריכתא — מאן דכר שמה. המוח אינו פוסק עבודתו. הוא נלחם ונאבק. תולעת קטנה יושבת בין קמטי המוח ומכרסמת. יום ולילה, יום ולילה בלי הרף. שָׁנים חדות לתולעת, שנים חדות ושאלות על שאלות. שאלות שאינן פוסקות. למה? מדוע? ושוב למה? העיקר: משום מה אין עולמו של הקדוש־ברוך-הוא מתנהג בצדק?

ביום הוא מנסה להשתיקה, את התולעת. הוא עושה עצמו כלא שומע. אך בלילות... מה יעשה בלילות הארוכים? אנה מפניה יסתר בלילות השחורים, הקודרים? המוח העיף מתעלף באין־אונים, וזו תוקעת צפרנים עקימות ומרעלות...

לילה. הכל ישנים. עששית קטנה ומעושנה מרקידה צללים על גבי הכתלים והספון. רוח זועפת שורקת ונוהמת תכופות באריבה... השעון מצלצל חצות, ודבר־מה כבד ומרגיז מתלבט בין קירותיה חדר. עם צלצול השעון מקיץ הזקן כדרכו יום יום. אך קודם שיושיט כפו אל ספל המים, המוכן לנטילת ידים, וקודם שיוריד רגליו מעל המטה, שוכב הוא בעינים פקוחות, מקשיב לנחרת הזקנה וממשמש בידיו את מצחו. היתוש הרע שמח לשקט ולבדידות שמסביב ומנקר וצועק באכזריות כפולה. בפעם האלף מנסה הזקן להשתיקו, לגרשו — ולשוא. אינו רוצה, ירא הוא להודות לעצמו, אך אליבא דאמת הרי ניצח כבר. היא־ש חוגג את חג נצחונו ותוקע בשופר. האצבעות הקרירות אין בכחן להפחית את האש היוקדת בראש. והתולעת שוחקת, שוחקת לאיד. היי, שחוק זה למה היא בא? את הכל יכול הוא לשאת, הכל, חוץ משחוק מנוול זה.

— ירא אתה, ר' צבי? מפחד אתה? חה, חה, חה... — השחוק הולך וגדול, הולך וחזק. מנסה הוא שלא לשמוע, איטם אזניו — אך לשוא. הלה נוקב את האזנים והגלגולת יחד.

— מן האמת אתה נס ר' צבי? מפחד אתה?

יותר אין הזקן יכול לסבול. הגיעה שעתו לעשות. מוכרח היא לקום ולפעול. מה הוא שוכב? לא עת היא להיות סרוח על הערש כ„פריץ". כפל המים מנסה להזכירו דבר־מה. תקון־חצות? הזקן מניע ראשו בשלילה. לא, לא זאת. מתחלה עליו לגמור את זה. יש לברר את הענין. הרי צדק יש בעולם. צדק אחד ואמת אחת. אדרבא! יוכיח שהוא הצדיק. היא, צבי בר' ישראל, לא יהיה לו נגד זה ולא כלום. להיפך, שמוח ישמח. ובלבד שיהיה הכל ברור ולא יהיה פתחון־פה לתולעת הארורה. בלבד שיהיה הכל ברור!

השעון מצלצל שוב והוא אינו מרגיש בו. הזקנה נאנחה מתוך שנתה ומתהפכת על משכבה, עכבר עובר במרוצה על־פני רצפת הקרשים — אינו שומע כלום. עיניו פקוחות. ידיו רועדות, כפות רגליו מכחילות מצנת הלילה, והדלקה בתוך הראש הולכת ומתלקחת, הולכת וגדולה. לשונות אש עולות ויורדות, עולות ויורדות. עמודים, שעוד לפני שעה נראו חזקים ומוצקים, התחילו מתמוטטים ונופלים.

בלבד שיהא הכל ברור! — נזכר שוב הזקן ומרגיש כי הכל מטשטש, מתערפל והולך. אם ימשך מצב זה עוד כמה רגעים, יבוא לילה שחור, ליל צלמות. פתאום קורעת איזו צעקה, צווחה רחוקה, את דממת הלילה. רטט עובר בעצמותיו של הזקן. מה זה? הוא עושה אזנו אפרכסת, לוטש עיניו ופוער פיו — אך לשוא. מי זה צעק? מי צעק בתוך נשמתו העיפה, בתוך נשמתו החולה? מי צעק? הד הצווחה הרי מתלבט עדיין באזניו הנדהמות...

בלול שבחצר הוריד התרנגול כנפיו, הרכין ראשו וחזר ונרדם על מוטו. אך בנשמתו היגעה של הזקן לא פסקה הציחה והֵדה לא חדל כל אותו הלילה. הזא אבד במחשכים. מפלט ומנוס לא היו לו עוד. לרגעים הבהיקה איזו מחשבה עקשנית והסרת טעם כשביב אור מתעה על־פני שדה כתיו. דרך לא היתה. פחד צלמות וערפל באין סוף שלטו בנפש. האור המתעה קרא, הבטיח מוצא.

על קרקע הנשמה הבהב ניצוץ אחרון של הכרה טרם כבותו, נסה למחות ולהתרות: המוצא הוא מוצא שוא! אולם הזקן הניצוץ נמשך אחרי שביב האש, ושארית ההכרה נכנעה ודעכה באין אונים. היתוש העמיד פני תם ונחש:. הפתרון עתיד לבוא. כך, כך, עכשיו עתיד הוא לבוא.

הזקן האמין לנחמה וצהל לקראת הסוף. בעינים נדלקו אורים חדשים, נקודות קודחות, תועית ואיומות. נקודות אלו לא כבו שוב כל עוד שהעינים היו פקוחות. עד יומו האחרון היו דולקים האורים הארורים הללו, ומי שנתקל מבטו בהם, היה צחוקו ניטל ממנו כל אותו היום.

הוא קם, נוטל ידיו ומתלבש. אחר כך הוא מוציא מתוך ארון הספרים את „חושן המשפט" בכריכת העור הישנה, יוצא אל החצר, מבקש ומוצא סולם רצוע ועולה ומטפס, עם „חושן המשפט" בידו לעלית הגג. שם הוא עומד ומניח את הספר על גבי קורה סדוקה התומכת במעשנת הלבנים, פותחו ומזמין לדין תורה את הקדוש ברוך־הוא בכבודו ובעצמו. הלה, כביכול, אינו בא, אך הוא אינו אומר נואש. יום ולילה, יום ולילה הוא עומד לפני ספרו הפתוח, קורא לאלהים, ותובעו לדין. הוא לא יחדל ממנו. לא יחדל! אדרבא, תשפוט התורה הקדושה ביניהם. יעמוד נא כביכול לפני בית דינה של תורה. מי שאינו בא מרצונו כופין אותו"!

ומה הללו רוצים? מה להם כאן? לדחות את יום המשפט? לא ולא. הגיעה השעה. אין להמתין עוד. אין כל אפשרות להמתין עוד.

אך הללו, כלומר אשתו וקרוביו הנפחדים, אינם מבינים לו. על כרחו הם מורידים אותו מן העליה וסוגרים את דלת העץ. מובן מאליו, שאין הדבר מועיל. כעבור ימים מועטים הדלת שבורה והזקן נצב על מקומו הקודם.

המחלה אינה ניתנת להרפא. על עלית הגג מוציא הזקן נשמתו ומאצל ארובת העשן ו„חושן המשפט" הפתוח מעלים אותו על שלחן הטהרה.

בעירה ליטאית רחוקה, לפני כמה וכמה שנים, היה לי אב זקן, ר' צבי בר' ישראל, ודעתו נטרפה עליו.

בלילות ללא־שנה על יד מטתו של נפתלי הגוסס אני נזכר בו, בסבי זה. בלי כל טעם אני נזכר בו. אלמלי האמנתי ב־ ־אֶרת הנפש, הייתי אומר כי נשמתו מרחפת מעל לראשי. משק כנפיה משרה עלי אימה, כאילו הוא מנבא לי דבר־מה.

מה הוא מנבא לי?

ט

בשעה מאוחרת בלילה מקיץ נפתלי משנתו ויושב. הישיבה אסורה עליו, אבל אני איני רוצה להזכיר לו זאת. בלי דבר דבר אני מניח כר גדול מאחורי גבו. הנשימה בעד האף קשה לי, כפי הנראה. הוא פותח את פיו, שואף לתוכו אויר ונושם תכופות וקצרות. פניו צבע האפר להם.

— כמה היא השעה?

של נפתלי, הנה אני מביט מתוך הכרה צלולה אל קופסת הרוק שצל הכסא, הנה אני פונה לאחורי והולך אל החלון, איהם? איהם?

בז אני להם. עדיין איני חלש כל כך. יומם לא בא עדיין. ופתאום אני נזכר: הרי נפתלי מת!

דממת חצות בחדר. מעבר לכותל נשמעת נחרת המשרתת הישנה. אני יושב ומקשיב לדפיקות האורלוגין, כמו שהורגלתי לעשות בלילות הקודמים. מקשיב רגעים מעטים מתוך קהות מדכאה ושוכח שוב כי נפתלי זה המוטל כאן אינו שומע את קול השעון ואינו חש כי שמיכתו צנחה לקרקע.

אמנם כך הוא הדבר, כך. אף על פי כן הרי זה מעליב.

וכי אין לי לב? למה הוא מחריש אפוא? מנין קהות זו? טמטום זה? הרי נפתלי מת! אולם הצוחות הללו שוב אינן מעלות ואינן מורידות. בתוך החזה מוטל במקום לב — ספוג רטוב, סמרטוט רקוב, שאינו חלי ואינו מרגיש.

באים בני אדם, פרצופים זרים, ועוסקים בנפתלי, בזה שנשאר מנפתלי, כאדם העוסק בתוך שלו, ואני יוצא אותה שעה אל ההדר השני, עומד אל החלון ומתופף באצבעותי על־פני הזגוגיות. אין כל כאב ואין כל צער. מרגיזים אותי רק לחשם של הזרים וחריקת הדלת בהפתחה לרגעים.

שמשי חברה קדישא מתקינים עצמם להלויה. אני עומד ומביט ואיני מרגיש דבר מלבד רעב. רק מתוך בושה בפני הזרים הללו ופאות זקנם הארוכות אני מתאפק ואיני פורס לי פת לחם. איזה איש אוחז בזרועי ומוציאני החוצה, אחרי הנושאים את הארון.

המושב הרחב במרכבה, שהוליכתני לבית-העלמין, היה אדום וגרה את עיני העיפות. הדרך נראתה רחוקה ונושאי המטה התנהלו לדרכם לאט לאט. רגע אחד באה לי תשוקה לקרוא להם ולזרזם. הטמטום לא עבר. רק ברגע שנראה לעיני פי הקבר הפתוח דקרה פריפה חדה את לבי. אך משהתחילו מורידים בחבלים את ארון העץ נשכחה גם דקירה זו ובנפשי לא נשאר כלום מלבד גץ של סקרנות. בנערותי הייתי אוהב לראות את מנקה הבארות בהיותו תלוי בחבל בבאר המים העמוקים.

לא עבר הטמטום המכוער גם לאחר כך. קדקד העופרת הכביד על הכתפים, הידים היו תלויות כמחוסרות עצמים ובתוך אישוני העינים נשתמר פרצופו הנלעג של הגבאי הישיש. אפשר כי כך מחויב להיות. אלמלי ראני היום איזה פילוסוף, אפשר שהיה טופח לי על כתפי — אף על פי כן הרי זה מעליב.

הנה אני חוזר לביתי. ונפתלי? שד משחת! למה אינך צועק? למה אינך מתמרמר? או שמא מצאת נחמה במאמר הנבער: „ברוך דיין האמת"!, שנשא כל היום בחלל האויר מסביב?

בכל הזויות הביטו בי בבואי בגדיו וחפציו השונים של נפתלי, אך עיני השקטות, השקטות עד כדי חרפה, הרגישו בכל זאת חיכך לכניסתי

בספה הרכה והכר למראשותיה. מהרתי ושכבתי עליה שמח לקראת השֵנה והמנוחה.

אמנם כך הוא.

היה לי סב שנשתגע. אבי מת בשחפת. שלשום מת נפתלי. אך היוצא מזה?

היום בערב אני יוצא את העיר. אני צורר את צקלוני ויוצא את העיר כל עוד לא נשתגעתי.

לא נשתגעתי וגם לא אשתגע. שומעים אתם? א ת ם. אַל לכם להטריח עוד את עצמכם. הביטו וראו — אני חזק ו צ ע י ר. היום בערב אלך לי לדרכי ואשכח את כל הימים האלה. גם את נפתלי אשכח, צעיר אני, ב ר י א אני ויודע לשכוח.

בריא אני — ובמרחקים יש חדר עבודה מואר. יערות־זוהר, שדות רעננים, הרים כחולים ונערות משחקות קוראים לי ממרחקים. עוד היום בערב אני שב אליהם.

V

את משק כנפי המות לא שמעתי, את נפתלי הרי שכחתי, כמעט ששכחתי לגמרי — ומנין לי פחד זה?

עודני צעיר, עודני בריא. עוד מכחילים לי השחקים, עוד משחקים לי ימי־אורה נאים — ומנין הוא בא אלי, הפחד? למה הוא צובת את לבי בצבתו הקרה? מה הוא לוחש על אזני? איני שומע. איני חפץ לשמוע. מנגינות קברים שנאה נפשי. ילך לו, בבקשה, כלעומת שבא. ילך לו!

אולם הוא אינו נחפז לדרכו. נשימתו הקרה, המרעילה, נוגעת בנשמתי — וראה! — העולם שמסביב אינו צוהל עוד כשהיה. ועוד לחשו הערום, הארור, מוסיף והולך, ויש בו כדי לרצוע את האוזן ואת המוח...

ערב. הרחוב ההומה מדליק את אוריו. צללים רכים וקלים כובשים את חדר עבודתי המרווח. ידי מטפלות בצ־ור הפרחים המוכן אתי בשביל ג׳ניה, ג׳ניה זו השוחקת והשובבה, שעוד מעט, עוד מעט ותדפוק על הדלת. לבי הומה כבר לקראת דפיקה זו. אך ה ל ה עדיין עומד מאחורי ערפי ומטילי ידיו הכבדים מעיקים על כתפי.

אבל אני איני אומר להכנע. אני זוקף קומתי ומצחק. צחוקי הרם, המלא עסיס, אינו לפי רוחו — והוא, פחד תפל זה, חמק.

ובעוד שעה קלה מוטל על ברכי ראשה המסולסל, ראשה השובב של ג׳ניה, וכפות ידיה הרכות, הלבנות, קוטפות אחד אחד את טרפי הפרח שבידה:

— אוהב, לא, אוהב, לא...

העולם חוזר ונעשה צוהל כלפנים. הראש בהיר, הלב מתרונן והדם שבעורקים מכה גלים. רגעים עוברים, שעות חולפות ולאושר אין סוף.

אולם רגע אחד מגיע לחש לאזני, לחש זר ומאיים.

– עוד נשוב נתראה בלילה...

מכיר אני את הלחש, את לחשו של הלה, וממהר להשמידו מקרב לבי. אני נושק את שפתיה הקטנות והמתוקות של ג׳ניה.

ג׳ניה כועסת על שהפסקתי את מעשה הנחש שלה באמצע. נוטלת פרח שני ומתחילה מחדש.

– אוהב, לא, אוהב, לא...

והלה חוזר ומאיים.

– בלילה, בלילה...

ביום מאירה החמה וחדרי מלא נגוהות. עומד אנכי על-יד יריעת הבד, מכחולי בידי האחת, לוח הצבעים בשניה ואני עובד. בערב מזהיבה שקיעת חמה רחוקה את ראשי הגגות, חדרי הנאה מקושט, ואני יושב ומפטפט עם ג׳ניה. עבודתי מתקדמת והולכת, ג׳ניה משחקת וזרועותיה הרעננות חובקות והן משכרות. אך בלילות מתחילים גשמים, גשמי סתיו ראשונים. חדרי מקדיר, וחלוני הגדול, הנשקף אל הרחוב, יהיה תוף לדלף הטורד. חלוני משחיר וג׳ניה ג׳ניה, הולכת לה.

צעיר וצוהל אני ביום, שכור־אהבה ולוהט בערב, אך בלילה... בררר! מה זה היה לי בלילות?

הגשם הצורר בא עם סתיו ועם מנגינתו האבלה ומזכיר לי נשכחות. ג׳ניה, ג׳ניה אַל תעזביני לבדי בלילות!

וכי איני יודע? תחת כל עור חלק ורענן יש שלד עצמות וכל צחוק סופו להשתתק. הימים, ימי העלומים, הולכים לבלי שוב; היה נפתלי ואיננו, ואבי זקני, ר׳ צבי, נסתחרה בינתו לפני מותו. יודע, יודע אנכי. אולם את כל זה עלי לשכוח. למה זה בא להזכירני? מה הוא מתופף על לוחות החלון? לא אשמע לו; איני רוצה. הסוף והשלד עודם רחוקים. את נפתלי ואת ר׳ צבי הזקן שכחתי. חובה עלי לשכוח. דייני בשקיעת החמה היפה, בבת־צחוקה של ג׳ניה ובשעות היפות של היום. איני דואג לעתידות. איני רוצה לחשוב כל־עיקר. הרי בריא אני, בריא, שד משחת!

אני מגיף את התריסים, מוריד את הוילון הכהה ומקשיב מתוך הנאת נצחון לדממה שבחדר. קול התוף נשתתק. אפשר כי סתיו בחוץ, גשם וסתיו, אך אצלי, בחדרי, אין לו זכר.

אַל יהי לו זכר!

בלילה הוא נכנס ויושב על ידי, על קצה המטה. אני מרים את ראשי.

– מי אתה?

אין תשובה.

– מה לך כאן?

מחייך. שם ידו על כתפי ומצחק.

— באתי לשוחח מעט.
— מי אתה? כלך לך מזה. הריני רוצה לישון.
איני רוצה לשוחח אתו. איני מכירו. איני ירא מפניו.
— אַל נא באפך! אם כך ואם כך לא תישן בלילה הזה. בקשני נפתלי למסור לך...
— נפתלי?
אני מסיר מעלי את השמיכה ויושב. אורחי מצחק.
— למה נבהלת? נפתלי בקשני למסור לך..
— מה?
אני אוחזו בזרועותיו ושומר את שפתיו.
— כי הענין כולו אינו כדאי.
— איזה ענין?
איני מבין כלום. יבאר־נא, יבאר־נא, בבקשן ממני. צך האורח מחשה. האורח איננו. נעלם ואיננו. לבדי אני יושב על קצה המטה בתוך חדרי האפל. ידי הרועדות מחפשות על ה־לחז את נרתיק הגפרורים. ולאור השלהבת הצהובה, הקטנה, העולה ויורדת, אני סוקר את כתלי הדרי הריק: הדלת סגורה ואין איש. לא היה כאן איש.
וכי חולה אני? הרי בעצמי ראיתיו, דברתי אתו. עודני מרגיש את נגיעת כפו בכתפי.
„הענין כולו אינו כדאי" — מה פירושו של זה, נפתלי? מה פירושו? פעמים אין מספר אני הוזר על דבריו הסתומים ואיני מבין דבר. אגב, רצוני לזכור את שרטוטי פניו של נפתלי ואיני יכול. איזה חוטם היה לו לאחי הבכור? ואיזו עינים? זכורני כי קשה היה לי לעמוד בפני מבטו בימיו האחרונים, אבל מה היה צבע עיניו? איני זוכר כלום.
והנה פתאום, לפתע פתאום, נעשה לי ברור הענין כולו. נפתלי ירש את השחפת מאבי ואני את השגעון מזקני.
צמרמורת עוברת על בשרי. אני קופץ ויורד ממטתי, מעלה אש בעששית, ומתחיל לובש את בגדי. הלילה מחריש. ידי רועדות ואינן מוצאות את פי השרוול. כך רעדו ידי, כשהעירני פעם בחצות הלילה ואמרו לי כי גג הבית דולק. אף עתה דולק. אף עתה. ושוב התחילה הבערה מן הגג. אני מתופף באצבעי על מצחי ומצחק. אין טעם לצחוקי, אבל איני יכול להתאפק ומצחק. שוב מן הגג!

VI

בקלוב־האמנים הקטן מרגישים כל האורחים את עצמם כבני־בית ומשום זה מרובים בו השאון ואי־הסדרים. במדה ידועה גורם לכך גם ימי שנותיהם של האורחים, שכולם צעירים וצעירות. כולם מלבד בראַטינסקי הזקן. אבל נשמתו של זקן זה צעירה גם היא. נשארו בו גם איזו סמני עלומים. אין תמונותיו נמכרות ואין לו פרסום.

מתוך פקחות של ילדות כוק־ת ג׳ניה את הקהל הצוהל, את התמונות הזרות במקצת שעל כתלי המסדרון ומקשיבה לבאורי. הכל מעניין כל-כך.

עדיין לא הספיקה לנו השעה לפשוט אדרותינו, ועל צוארי נפל לפידות, שעבר במקרה על יד הדלת הפתוחה. בחור טוב זה, במעיל הקטיפה שלו עם רביד המשי השחור ועם תלתליו הפרועים, שמח כל כך לבואי, שלא הרגיש אפילו בג׳ניה היפה.

— התודעו זה לזה!

אך הוא אינו שומע ואינו רואה. כלעומת שבא כן הוא חוזר, בקפיצה אחת, אל האולם המלא והוא מכריז בקול רם:

— רבותי, כנורי בא!

ג׳ניה נכנסת ראשונה ואני אחריה. כנופיה של צעירים המסובים אל השולחנות מקדמים פנינו בתרועה שובבה. אני משתהוה על ימין ועל שמאל ומחפש שלחן פנוי. ג׳ניה מסתכלת בסקרנותה הקודמת באנשים „המעניינים", וביהוד בנשים. בשימת לב מיוחדת היא בודקת שמלותיהן ותכרוקותיהן של אלו ומשוה אותן אל אלו שלה. סוף־סוף נמצא שלחן פנוי באחד החדרים. מיד נכפחים אלינו לפידות, חברו אבירם וארנסטינה ומקיפים אותי בשאלות. אימתי שבתי הצירה? ההרביתי לעבוד? מה הכינותי לתערוכת הסתיו? אני משיב קצרות, לוחץ את הידים המושטות אלי, משתהוה וחוזר ומשתחוה. אני מבקש לקדם בפנים שוחקות את החברים, הסובבים אותי, ואת המלצרית הצעירה, שהעמידה בקבוק וכוסות על השלחן וקדמתני בברכה, כמו את מכרה הישן:

— בואך לשלום, מר כנורי!

ואיני יכול.

רואה אני לפני את פניה היפים והעגוגים של ארנסטינה, את ראשה היפה ושמלתה האפורה, עיני דבקות אל עיניה ואל שפתיה, שכבר נחרתה עליהן השאלה — ואני ממתין. יושב אני, ממתין לשאלתה ומרגיש אותה שצה, כי עיני אין להן ברק, מחרישות הן ודוממות.

הכוסות מירמות. אבירם שותה לחיי ולחיי הנאוה, שבאה זו הפעם הראשונה בצל קורתנו, מרת...

אני מוציאו מן המצר ולוחש לו את שמה של ג׳ניה.

— מרת ג׳ניה א.

כל העינים מוסבות אליה והכוסות מורקות בתרועה.

לפידות מתלהב.

— היכן אתה מוצא, בן-אדם שכמותך, בחורות נאות כאלו?

ג׳ניה נבוכה רגע, תולה עיניה בארנסטינה, כמבקש עצה, ומצחקת פתאום בקול רם. לפידות מוציא מקטרתו מפיו ומקשיב לצחוקה. ארנסטינה מרימה גבותיהן של עיניה היפות והנבונות ופניה נעשים סריוזים. לבי חרד לקראת פיה הפתוח.

— דוד, למה פניך רעים היום?

רק. אני נרגע ומשיב:

— האמנם? אני מרגיש את עצמי יפה.

היא משתעשעת בגביע הבדולח שבידה ועיניה מוסיפות להתבונן בי. נדמה שאינה מאמינה לי. כאילו היא מבקשת ואינה מוצאת בי את דוד של השנה שעברה, הידוע לה, הדומה קצת ל נ פ ת ל י. כאלו נשתניתי כולי ואיני דומה כלל אליו. קשה, קשה לי לשאת את מבטה.

— ארנסטינה, אפשר שתנגני לי דבר־מה.

והיא אינה מסירה עינה ממני. ההבינה?

— זה כמה ימים, שלא שמעתי כל מנגינה.

קמה. ומאצל הקלוויר היא מפנה את ראשה הגא יהנאה.

— מה אנגן?

— מה שאת רוצה.

עם נגיעות אצבעותיה הראשונות במניעים נפסקות השיחות על־יד השלחנות, מזדקפים הראשים ונקודות־האש האדומות בראשי הסיגארות מתחילות דועכות. מן החדרים הסמוכים נכנסים ועומדים בפתחי הדלתות בני־אדם זקופי אזנים, וצלילי שירה פרועה ושטופת יין, צלילים הומים ועליזים של גריג שוטפים את האולם. על צלע הר צפוני מכוסה יער עבות עולה ומטפסת עם חצות ליל קיץ בהיר כנופיה של צעירים מבוסמים, עם מנגינת חלילי הרים, המית תופים, מחולות ושריקות. מקלעת של ציצי בר וטרפי אלונים על ראשיהם הלוהטים והמזיעים ורגליהם העצומות רוקעות. בתולותיהם הצנומות, כביכול, צווחות ומשתמטות מזרועותיהם הפרוצות וחוזרות ושבות אליהם מתוך צחוק ושיר. היערות הסבוכים שמסביב מחרישים, ראשי ההרים מצחקים פרע והמחנה השובב והחוגג שוכח עולם ומלואו.

אזני קולטות רק את הצלילים הראשונים. אחר־כך אני מקשיב לדממה שמסביב. כי מלבד מנגינת ארנסטינה, יש גם דממה בחלל האולם, דממה ידועה לי ומבהילה. היא מחרישה גם את צלילי הקלוויר ולוחשת לי את פזמונה התמידי. אני נאבק אתה. לוגם מכוסי את היין המתוק והקריר ומוזג לי כוס שניה. אני מקמט מצחי וקופץ אגרוף תחת השלחן, צובט אני את ברכי תחת השלחן ובעוד רגע, למרות הקושי הרב שבדבר, אני מרים ראשי ומתגבר על הכל, ע ל ה כ ל. אני מבקש לשוב ולהקשיב לשירת הקלוויר, אבל אחרתי כבר. השירה הפרועה מתרחקת והולכת, מתרחקת ואובדת ביערות הארנים הכחולים שעל צלע ההר. מרחוק מגיעה שריקה קלושה, צליל תוף מקוטע, בסבכי היער שורק צפור לילה, אחריו שני — והקלוויר נשתתק. ארנסטינה חוזרת למקומה.

מוחאים כף וחוזרים אל הכוסות, אל השיחות ואל דפי השח־מט. אני נזכר בחוקי הנמוס, לוחץ בתודה ידה של ארנסטינה ונוטל חלק בשיחה. אני שותה כוס אחר כוס וצובט תחת השלחן את רגלי הימנית והשמאלית חליפות. הרוח הרעה אינה סרה ממני. אך חברי המסובים אתי אינם מכירים בי כלום. להפך, אבירם חושב כי האירו פני.

— המוסיקה משפיעה עליך לטובה.

לפידות חושב כי את ההשפעה הטובה יש לזקוף על חשבון המנגנת. ארנסטינה מראה על הכוס שבידי.

— יין ישמח לבב אנוש.

במהרה הניחוני לנפשי. לפידות מפתה את ג׳ניה, שתסכים לו לתתו לצייר אותה. עטרה של ציצי שדה יענוד לראשה, מקלעות של עלי ערבות רעננים יקשור לה על ידה ומתחת לתמונה ירשום: סיון. ג׳ניה מצחקת. משום־מה סיון ולא אייר? לפידות מבאר: לאייר עיני תינוק גדולות ושואלות. הוא סוקר סביבו ואינו מבין דבר. העולם כולו חדש הוא כשבילו והוא מפחד קצת, מאושר הוא ומפחד. לא כן הסיון. עולם מריבה־גונים פורח ומשגשג. הוא שולח מבטו למעמקי עצמו, זוקף אזניו להקשיב אל המתרחש בפנים, אינו שואל ואינו מפחד, מאושר הוא, מטפח את אשרו ושימר עליו. אמנם אינו יודע עוד את סצרות התמוז ושרב האָב זר לרוחו, אולם גם בת-צחוקם של הנצנים הראשונים אינה לו כבר.

אבירם מבקש להפר עצת חברו. אל תאמין לו, לפטפטן זה. רואה היא את האנשים שבכאן? אין גם אחת ביניהן, שלא התחיל לפידות לצייר תמונתה. ואף אחת לא זכתה לראות את התמונה בהגמרה. עם פגישה ראשונה נראית לו כל מכרה כוונוס ליופי, אך כעבור שנים שלשה ימים באה וונוס חדשה והקודמת משתכחת מלב. אדם זה, שמבקרי הירחונים קוראים לו אמן סריוזי, אין כמוהו קל הדעת ביחוסו לנשים. לפידות מוחה:

דבה, עלמה כבודה. דבה היא זו. הקנאה מדברת מתוך גרונו, הקנאה לבדה.

ארנסטינה חוזרת כל העת סחור סחור לנקידה המרכזית. מטעם בלתי מובן לי היא דוחה את השאלה. האם מתביישת היא בפני? אך סוף־סוף נראה לה הדבר כנלעג ביותר. פתחה בלי עקיפין.

— מה שלומו של נפתלי? היכן הוא עכשיו?

עיני פקוחות לרוחה. דכאני קצת קולה השוקט.

— מת.

שפתיה נפתחו קצת מתוך השתוממות, אך לא אמרה כלום. נשארת יושבת דומם. ברגע הראשון היה נדמה, כי עוד מעט תקום ותשאל עוד דבר־מה, אך היא לא שאלה דבר. כמו מבלי משים נפלטה מפיה רק הברה אחת.

— כך...

ומבלי דבר דבר קמה מכסאה והלכה לה.

כיון שנשארתי לבדי, נטפל אלי אבירם.

— נשחק בשח־מט?

נאותי לו. הובא הדף וסודרו מערכות הצבא. לפידות וג׳ניה ממשיכים שיחתם. ואני צובט לרגעים את ברכי ושמח.

איש אינו מכיר בי כלום!

VII

שתי שעות, מעלות הבוקר, אני עומד לפני לבד ועדיין לא הוספתי לו אף קו אחד שיהא בו טעם. יותר משאני מעלה עליו במכחול, אני מסיר במגרדה. כמו תמיד נשקפים לי מעל התמונה עבים צחורים וקלים ואדמת אביב כהה, רטובה ומשחקת. אולם מה זה היה לי?

יום יום, בשעת הבוקר הקדומה והרעננה, בגשתי לעבודתי, היו משחקים אלי העבים הקלילים הללו, הספוגים קוי שמש צעיר, היו מרעידים בתוך הלב נימה של אביב ומכניסים לתוכו קדחת של יצירה. הידים היו נעשות זריזות והעינים חדות ופקוחות. בתוך המוח היו צפים ועולים קוים וכתמי אור מגוונים ועוברים משם דרך קצה המכחול הרוטט והחי אל הבד. כל נגיעת מכחול, כל טפה של צבע היתה מוסיפה לזה עורק חדש של חיים, ניצוץ חדש של רוח. בנשמה היה הולך ונארג מטוה מבהיק ונוצץ בשלל צבעיו, והידים החרוצות, הבוטחות והגמישות, היו עוקרות ממנו חוטים חוטים ומעבירות אותם לתוך התמונה. כך היו חולפות שעות העבודה, שעות מתוקות, פוריות ומשכרות. ובהחזירי, עם פנות יום הסתיו, את המכחול למקומו והנה אין כבר בחדרי אותו בד, שעמד כאן בבוקר, וחדש עומד במקומו. בתוך הראש צפים ועוברים הרהורים קלים, הסיגארה יש לה טעם מיוחד ובעינים נוצצים שביבי יצירה גאים.

אולם מה זה היה לי היום?

עינ כבדות, כהות, ואינן פקוחות כל עיקר! מוחי ריק, עקר. אין שלהבת, אין רשפים ואין גחלת לוהשת. הידים צונחות למטה יגעות ומרושלות. המכחול קשה ביותר, והצבעים שעל לוח העץ אין להם ברק. העבים האורירירות אינן נוגעות בכל נימה, כל המיתרים נשתתקו. המכחול מטיל כתמים משעממים, חסרי טעם, שהנפש סולדת בהם. שוב אין נארג כלום בנפש, ובינה ובין המכחול נתקו כל החוטים. טמטום זר מעיק על ההכרה ואדישות מדכאת באה וסוחטת מן הלב את רטט היצירה האחרון.

הכל נעשה מיוהר ותפל. מה צורך יש בבד זה? מה טעם לצחוק העבים הנואלות?

לעזאזל!

. למה לי כל זה? אני נוטל את מקלי ויוצא החוצה.

עולה בזכרוני התערוכה האחרונה וארבעת המספרים הבולטים, מאירי העינים, מתחת לארבע תמונותי, שהיו תלויות ממול החלון. קכ״א, קכ״ב קכ״ג, קכ״ד. נדמה, כי השלטים הצעקנים הללו נקרו את העינים והשכיחו מה שלמעלה מהם. נזכרתי בקהל, בכנופיות המבקרים, עם הרשימות הפתוחות בידיהם, ההועים אילך ואילך באולמים המרווחים, מפשילים ראשיהם ומסתכלים בשימת לב נפרזה. מסתכלים, מסתכלים ומוצאים לנחוץ להשמיע קבל עם את פסק דינם לשבט או לחסד. מה נלעג הוא הענין כולו! ומה נואלות הן דפיקות הלב, דפיקות

הצפיה והפחד לקראת מאמרי הבקורת בעתונים! המית הלב בשל כתבנותם הנלעגה של הבריות המתועבות, הגסות והחצופות, הנקראות „עתונאים״ — מה מעליבה הוא!

„צהרי הקיץ״ של דוד כנורי ימצא להם קונה או לא; פלוני הירחון יזכור את שמו ויטפל בו על גבי שטח של עשרים שורות או לא יזכירנו כלל; מטרוניתא אלמונית תעכב עליהם את משקפתה בכסגרת הכסף המגוהצה שני רגעים רצופים או לא תשים להם לב כל עיקר; — מה לי ולכל זה? מה לכל זה ולדוד כנורי זה, ששנתו נודדת בלילות וצולמו עטף שחורים?

קר לי. רוח סתיו זועמת ותקיפה טופחת על פני. עננים עכורים, מטליות רטובות, נשאים על־פני שחקים ולועגים להם לעבים הקלים, הצוהלים, שעל הבד. תולעים רעים, חלקים עד כדי תעוב, מכרסמים שוב את המוח. משא כבד, מטילי ברזל, הררי מתכת נופלים עלי לדכאני. אין רעננות בהם, אין און בשרירים, אין אש בנשמה.

תקפתני בחילה, שאין לה סבה ואינה נותנת לי לעבוד.

עומד אני לפני הבד, המכחול וליח הצבעים בידי, ומזרז את עצמי — אך לשוא. באין סבה מוחשת, בלי טעם, מעוררת בי התמונה, שלא באה עדיין לידי גמר, גועל נפש, ובלבי עולה וצפה, אלהים יודע מהיכן, גלידה קרירה של שלג או של שומן שנקפא, מתגוללת שם אילך ואילך וגורמת לחולשה מכוערת שתתפשט בכל הגוף. חולשה ובחילה כאילו תקפוני פעם בעמדי לפני גויות של שעוה, ערומות וצהובות, במוזיאון אנטומי להמון.

אני מניח את כל־הציור ועומד לפני החלון. מה זה היה לי? מה זה היה לי שוב?

שויון נפש, שלא ידעתי דוגמתו זה ימים רבים, בא ומכניסני תחת ממשלתו המדכאה. עוד תספיק לי השעה לטפל בבד זה, עוד תספיק. מלבד זה יש גם לשוב ולעיין בדבר, אם כדאי לבזבז על תמונה זו כחות וזמן מרובים כל כך. יש לעיין.

אולם אין גם שום חשק לשוב ולהרהר בדבר. יודע אני שלא אטפל יותר בעבודה זו. מרגיש אני, כי דבר־מה נשתנה בי, וכל זמן שלא ישוב הדבר להיות כמו שהיה — לא אטפל בד לא בה ולא באחרת.

מדוכא וזועף, מתמרמר על עצמי ועל זולתי, כך אני עומד אל החלון. מה זה היה לי שוב?

מתוך שויון נפש ולאות מרגיזה נשאות ומתחוללות אט אט באויר נוצות שלג רכות ועצלות. בני אדם רכים ועצלים כמותם זוחלים על־גבי המפסעות המשלגות. עגלות חורף נגררות אחרי סוסים מוכי סנורים משפעת הלובן והאור האפור המתתנן משמים בצד הדיסא של השלג. משעממת ויגעה הנועה מלמטה ומשעממים הגגות עם תכריכיהם החורים והשמים האפורים שעל גביהם. רגע אחד נתלות העינים בחומה גבוהה המכסה את האופק ומנסה לנחמני: ב מ ר ח ק י ם...

אולם באור׳ רגע סר דודה המרומה של המלה הכוזבת, והחומה הגבוהה מגלה את סודה. אין כל מרחקים. יש מחנות של גגות מושלגים ומעשנות של פבריקות, יש מגרשים עזובים, שדות שוממים, ושוב ערים עלובות, מגרשים, שדות, ופה ושם נאנחים ביניהם אילני יער אומללים. וטעם אין לאנחות היער ולרוחות השדה, טעם אין לשלג ולשעמום הכרכים, לשממון העולם. המרחקים אינם אלא תעתועי דמיון כוזב, ענין לעגות בו לנערים ונערות, שלא בגרו ושלא נכזבו עדיין תקוותיהם. ואולם לפי האמת... לפי האמת, אי יש ארץ על פני האדמה, אי יש אי בין איי הים, כפר אחד קטן, גנה אחת מ׳עטה — ולא ישלוט שם השממון? שממון החיים ללא טעם ותכלית. ויהי שיש עוד יערות קדומים בהודו ובאיי אוסטרליה, שבטי אדם תמימים, נהרות איתן, אוקינוס משכר ומלא תעלומות, הררי ענק וכוכבים כחולים, פרחים צנועים ונערות לוהטות!... ויהי שיש עוד בעולם איזו פריס צוהלת וחוגגת, איזו לונדון טורחת וכבירה, ווינה מקושטת, וויניציה דמיונית, ניויורק כובשת, בומביי קדושה וטוקיה בת צעצועים!... ויהי שיש גם יופי בעולם, אמנות, שירה, צחוק תינוקות! — אנה ילך אדם? ומה המעשה אשר יעשה? והוא אינו יודע מה טעם יש בזה ולמה כל זה. ע׳ו׳ר, רחב ידים הוא העולם — והאדם עני ואביון, ופנה אין לו אשר בה יסתר מאסון הויתו.

בערב באה ג׳ניה.

צוהלת ורעננה כדרכה הכניסה אתה לתוך חדרי השומם, שאינו מואר, שאון מעודד וריח חריף של חורף וכפור. קמתי לקראתה מעל הדרגש, שהייתי מוטל עליו פרוע שער ומדוכא, ובקשתי לתקן בידי את בלוריתי ולהעלות צחוק על שפתי. אך הנסיונות לא הצליחו. הבלורית נשארה פרועה, וצחוקי יצא עלוב ועקום. לשמחתי, לא הרגישה הנערה בכך. ישבה על הספה והתחילה מספרת לי דברים רבים ושונים. לא התענינה בדבר, אם שומע אני ואם לא. טוב היה לה לשבת על־ידי ולפטפט, בהיותה יודעת שעוד מעט אפסיק את שטף דבריה ואעתיר עליה עתרת נשיקות. המתינה והקשיבה לאושר המתוק המתרחש בתוך נפשה. ס י ו ן.

שמחה הנערה למגע-ידי החמה והרכה והעמידה בי עינים תמהות, כאשר הפתעתיה בשאלתי הזרה, שלא מן הענין:

— ג׳ניה, מפחדת את מפני המות?

מתחלה לא ידעה שיש להשיב על זה. קפצה ועלתה על ברכי, חבקה צוארי, ונשכה את אזני השמאלית. אך כאשר נשקתי לה פעמים על חלקת צוארה ושמתי ראשה הקטן על לבי וחזרתי על שאלתי באותה נעימה סריוזית עצמה, צחקה הנערה צחוק גדול.

— הרי צעירה עודני!

לחצתי בכח את ראשה היפה והחביב אל לבי והסתרתי את כולו תחת כנף מעילי. ראש יפה זה מרגיש את עצמו בטוב במחבואו החם. נדמה לה כי ידי אומרות לישנה. שבה והיתה תינוקת קטנה ומפונקת, מוטלת בחיק אומנתה.

„הרי צעירה עודני". תשובתה היתה שלילית. אחרת לא יכלה כלל להשיב. ילדה יקרה זו, אי אפשר לה שתפחד. מה טוב, מה טוב, שאינה יודעת פחד! אלמלי היה אפשר להסתיר ראש זה עד עולם, להגן עליו מפני הצללים האיומים המשוטטים בחלל העולם ומענים את נפשות בני האדם! לו היה אפשר להגן עליה ועל אשרה שלא תהא מנוחתה מורגזה ולא תהא נפשה לטרף למחנות התולעים הזוחלים על פני האדמה, מכרסמים ואוכלים כל מה שיש בו חיים. שלא תדע לעולם את היסורים הנואלים הללו — שאני כורע תחתיהם!

אולם — ילדה מסכנה! „צעירה" — שני משמעות למלה זו. עוד רבים הימים בחיק העתיד. ולהסתירך, להגן עליך — אין ביד אדם. עתידה את לפגיש עוד על דרכך את כל הנוראות... וגם אותו. גם ממנו לא תמלטי. יעברו ימים, יעברו הימים והוא יבוא וידפיק על דלתך. לא, לא ידפוק — כל הדלתות פתוחות לפניו, והיא נכנס ובא בלי דפיקה קודמת. ג׳ניה! ג׳ניה!

חובק אני את התינוקת האהובה ומאמצה אל לבי — אך רגע אחד נדמה לי, כי הלה בא כבר והוא מבקש להוציאה מחיקי.

שעה ארוכה שנינו מחרישים. פנס, שהודלק ברחוב, שולח רצועת אורו אל החלון ומבריז על הלילה. היא מוטלת בלי נוע, ספק נרדמה ספק ערה. אני נזהר שלא להעירה על ידי איזו תנועה, וממשיך בעל כרחי, באשר אין לי כל אפשרות להסתלק מזה, את החוט הנטוה בקרבי. החוט נמשך, נמשך, ואני מתחיל כבר מסתבך בו, כדג שנפל ברשת. מבלי להרגיש בדבר, אני מפריע את הדממה.

— ואני ירא.

הילדה מרימה ראשה.

— עדיין אתה מהרהר בזה?

נכלם אני. חוזר ומכניס ראשה אל תחת כנף בגדי. לא נרדמה הילדה! אני גוחן אליה ונושק לה על צוארה. אומר אני לפייסה בנשיקתי. לפייסה ולנחמה.

VIII

שוב אין כל אלה אלא הבלים, כי בן חורין אני. בן חורין והכל תלוי בי וברצוני.

אמנם לספרים, הנשקפים אלי מעל דפי הארון, דעה אחרת בנידון זה. מסתכלים הם בי מגבוה, אינם אומרים כלום, כאילו לא לפי כבודם הוא להתוכח עמי, ומצחקים. צחוקם פירושו: הדבר מוטל עדיין בספק.

אבל לי היא ברור. אין כל מקום לספקות. בכדי הם מצחקים. רצוני — הכל נכנע לי. הכל!

הספרים מחרישים ומצחקים שוב. סבלנותי מתפקעת.

— לצחוק מה זה עושה? וכי לא כך הוא הדבר?

— לא כך.

קולם שוקט ומתון, כזה של פרופיסור מעל־גבי הקתדרא. וכאותו פרופיסור ממרום הקתדרא שלו הם מביטים רגע מגבוה על הקהל שמסביב, כלומר, עלי ועל צלי שעל גבי הכותל ומזכירים לי:

— והגורמים מן החוץ? וסבל הירושה?

ולאחר שהם רואים בי, שכבר הורדתי ראשי ונסתתמו כל טענותי, הם מאריכים ומסבירים דבריהם:

— על דבר חירות אתה סח? על דבר החירות הגמורה? והרי איזו אגלי מים, איזו טפות של גשם משעבדות להן את נשמתך ומדכדכות אותה. רוח דופקת על לוח חלונך — ורוחך אתה משתנה עד היסוד. אינך רוצה לדעת כל זאת? מתגאה אתה בחירותך...

ואינם אומרים די.

— וסבל הירושה? השכחת כי אלמלי היה אביו-זקנו של אביך־זקנך מקנח חטמו באופן אחר משהיה רגיל לעשות, ודאי שהיו חייך אתה אחרים לגמרי. אפשר מאד כי דבר קטן זה היה גורם לכך, שבמקום הבדים הללו היתה נתונה עכשיו בחדרך מכונת תפירה של חיט. על איזו חירות אתה סח?

ועוד.

— יש לקנא בבני אדם הללו המוצאים נחמה בכל מיני הבלים. חירות, כח, רצון — מרמים הם את עצמם ושמחים בחלקם. סבורים הם, כי אין נסתר מהם, כי הכל ברי וידוע. לא כן אנו. וידיעותינו מעטות וקלושות ואין בהן אף טפה אחת של נחמה. חירות — מאן דכר שמה. תחת זו נשקף לנו מרחוק, מתוך מרחקי הערפל של אין־סוף, איזה כח בלתי מושג, רצון זר בלתי מוגבל ובלתי מובן, המכניע ומשעבד לו את הכל. רואים אנו והנה העולם כולו, העולמות כולם, סובבים במחול למנגינת חלילו, מבלי לדעת, מבלי להבין, מבלי לשאול. אין אפילו יודעים ומכירים בו. וכי אל הוא זה? אין אנו יודעים. שמא שטן? אין אנו יודעים. הגורל? אין אנו יודעים דבר. ומה ברצונו? אינו אומר כלום. שותק הוא ואף על פי כן סרים הכל למשמעתו. שתיקתו מעליבה היא — האם לא כן? אלמלי דבר, אלמלי צחק לכל הפחות. אלמלי היה מצחק! אולם הוא שותק. הרשות ניתנה לך לצעוק ולבכות, לצחוק ולהתמרמר. היכולת בידך לנפץ ראשך אל הקיר, לקלל — מרשותו לא תצא. אף בזה תמלא את רצונו הוא, את רצונו האכזרי. הכל אפשר לך לעשות — רק למרוד בו אי אתה יכול.

הספרים משתתקים. שפעת דבריהם הממתני, אולם כעבור זמן מ... שכחתיה. זולת שלש המלים האחרונות. המלים הללו נחרתו עמוק עמוק בכל ישותי.

על איזו חירות יש לדבר, אם גם למרוד, למרוד איני יכול? עבד, עבד כנעני, בן־חורין הוא כלפי־דידי, שהרי אפשרות יש לו למרוד. לו יש ולי אין.

דממה ולילה. הספרים בתוך הארון העמידו פנים תמימים — ומחשים עכשיו הם שותקים. הרעילו את הנשמה ונשתתקו.

חפשי כצפור דרור הייתי לפני שעה ועכשיו אני חש עלי כבלים כבדים ומחנקים. כנפי, שהיו ממריאות למרום, צנחו, צנחו חסרות־און ועלובות.

עם הכל יכולה נפשי היגעה להשלים, את הכל יכולה היא להשיג, להבין, אך את אי־אפשרות המהאה, אי־אפשרות המרד אינה תופשת. ויהי שאין להמלט ממנו, ויהי שאין להאבק אתו, יהי שתקיף הוא כל־כך, שאין אפילו לריב אתו – אולם הבו לי לכל־הפחות את האפשרות לירוק לו בפניו. לירוק לו רק פעם בפניו!

אין איש מצחק בחדר. אין איש מצחק. אף-על-פי-כן קול צחוק אני שומע. צחוק של לעג, של בוז. הלילה מצחק לי. העולם כולו מצחק לי.

אותו גרעין רך בתוך קליפת החרצן הקשה התלבט רוח האדם אלפי שנים בתוך הכבלים שסביב שתו עליו. חלודת הטבעות העיקה והרעילה את החיים. אומלל היה האדם המשועבד בעיני עצמו. כפות ונכנע, בקש לו גאולה, מוצא מכלאו האפל והצר

והגאולה באה. קימעא קימעא התחיל רוח האדם להשתחרר. אחת־אחת הסיר מעליו עבותות שעבודו. יום אחד עמד וגרש את השטן עם צבא המחבלים עושי רצונו; בפעם שנית פרק מעליו עול האלהים; לא עברו ימים רבים וימרוד גם במלך. ובהיותו משוחרר התפרץ החוצה ויחוג חג חרותו. הסתכל בשמים הכחולים שקדמוהו בברכה, באופקים המזהירים, בקשוטי האדמה המבהיקים, בשלל צבעי הקשת ובקרני השמש הטובות והנדיבות – וימהר לשבור את חוליות השלשלת האחרונות. אל הסלע הראשון, שנמצא לו על דרכו, נפץ את חשוקי המוסר שהקיפוהו ואת מזבחותיו המרובים והשונים שרף יחד עם אליליהם. בן־חורין, גא ויהיר על חירותו ועל כחותיו המתפרצים, ככה עמד האדם על פתח כלאו שנפתח וצחק. צחק האדם – ושדות ירוקים, גנים פורחים, מעינים לוחשים ואשדות מים הומים נענו לו כהד. צחק האדם – והשמש בשחקים, הגלים בימים, הרעם בעבים והרוח בערבה צחקו אתו. צחק האדם – ולבו, שכרה ממנו מועקת הדורות, שאף אויר לרוחה, וראשו, אחרי שהוטל משא העול מצוארו – הורם אל על, ותרועת נצחונו נשאה כבת־קול באויר למרחביה והציפה תבל ומלואה בגלי ששון וחדוה.

אולם צחוקו של אדם לא ארך. נפסק באמצע החג הגדול. כי הביט האדם על סביבו והנה אין חירות ואין גאולה. שברי הכבלים שהוסרו, מוטלים לרגלי העבד המשוחרר וצחוקו קופא מעצמו על שפתיו. הכבלים שנשארו מרובים מאלו שהוסרו. אין עול מלכים ואלילים על הצואר, אין חבלים על שרירי הידים והרגלים, ואף־על־פי־כן אין לעשות שום תנועה חפשית. הביט האדם על סביבו וראה – והנה הוא אסיר כולו בכבלים כבדים והזקים מן הראשונים לאין שעור – ומפלט אין. שלשלאות חדשות, שאינן מעלות חלודה ואינן ניתנות להשבר, חבלים אשר לא ינתקו – חוקי טבע אכזרים וקשים כחלמיש הקיפוהו מכל צד, ותקוה אין לפרוק את העול החדש. וגאולה אין.

בראשיתו נפסק החג. ראה האדם והנה הוא נתון על־פי תהום. שביל צר ומלא חלקלקות חייו, שביל צר על־פני לועה הפעור של תהום המות. ומחנות מחנות של אויבים, גוראים שבעתים וחזקים שבעים ושבעה מצבא השטן והאלהים גם יחד מכרכרים מסביב לו והודפים אותו מכל צד, מפנים ומאחור, הודפים ודוחפים עד שתמעדנה רגליו, עד שיכשל... ואין להלחם. עם אויב זה אין להלחם. כל נשק עליו לא יצלח. בוטח בנצחונו—וכך הוא אוחז בציצית הראש, מפשילו, מביט לתוך העינים החרדות ומצחק.

בקש האדם להיות חפשי בכל, למרוד בכל, לפרוק את כל עול ועול ולמלוך על עצמו ועל העולם כולו, והנה הוא מוטל מתבוסס בדמו. רק זה מעט הסיר מעליו כבלי השמים, ותקם עליו האדמה. קמה והצמיחה לו קוצים וברקנים ואסרה אותו בהם. קוצים שאין לתלשם ואין להחלץ מהם. נגש האדם אל היכל החיים, עמד על המפתן ודפק על השער—ויבוא לקראתו המות וחרבו השלופה בידו.

חוקי הטבע! מה שמח האדם בהגלותם לו בפעם הראשונה! מה רבה גאותו! מי פלל לו אז, כי ימים יבואו והוא יאנח ויאנק תחת עול ממשלתם הקשה?

ולמה אינו מורד בהם? למה אינו מנסה למרוד? הראש שהורם, צונח, והידים אף הן צונחות. באין אונים הוא משרך דרכו בשבילו הצר הנשקף אל מחשכי התהום ומחריש.

אני מתהפך מצד אל צד ואיני יכול להרדם. מן החוץ עולות שריקותיהם המקוטעות של שומרי הלילה. על השלחן מטקטק השעון. אני מכניס ראשי אל תחת השמיכה החמה והרכה וחוזר ומוציאו. בקרב הלב כמו בחילה מוזרה. לתוך העולם כולו ולתוך אברי גופי הוצקה עופרת כבדה וקרה. מורגש כאב ברקות.

על כסאו במרומים הוא יושב ומביט למטה.

אין מספר ליצורים הקטנים והעלובים הרוחשים שם. הנה הם חיים, עושים ועוסקים בדבר־מה, נופלים, קמים, צועקים מכאב, מתמרמרים. והנה הם מתים. רגע נדמה להם, כי אין קצה לגבורתם, ראשיהם זקופים ועיניהם מצחקות, רגע שני בא והנה הם עומדים על־פי תהום והם רועדים ואומללים. תועים הם בכל הדרכים המעוקלות, ממלאים את כל הימים והמדבריות, מעפילים אל על וצוללים למעמקים. מחפשים, שואלים, מבקשים, מתחננים— ואינם מוצאים כלום ואינם יודעים כלום. ברגע של אושר מדומה הם בוכים ומשגעון מצחקים הם. נדמה להם, כי הם מרכז כל היקום, הם המושלים, הם האדונים לעצמם ולזולתם—והוא, המושל, מביט אליהם מלמעלה, רואה מעשיהם, מונה אחת לאחת את דמעותיהם, רואה את תקפם וגבורתם, ששונם ויגונם, חייהם ומותם—ונהנה. המשמעת—מצוינה, כולם עושים שליחותם באמונה. כל אחד ממלא תפקידו ועושה את כל המוטל עליו...

מביט הוא מלמעלה למטה, רואה את גלגלי מכונתו, והנה כולם במקומם. ושם, מלמטה, יש אשר עוברת עוית בנפשו של אחד היצורים: הרגיש פתאום כי אינו אלא גלגל קטן מאד ואִלֵּם בתוך מכונה ענקית ומשַׁנה. רוטט היצור,

בוכה ומתמרמר, צועק ומשתגע — וממלא תפקידו ואינו פוסק. סובב חוזר הגלגל במקומו המיועד לו — והמשמעת אינה פוסקת אף לרגע.

שמשות דועכות, כוכבים נצתים — לרצונו ולהנאתו. גרגרי הול נשאים ברוח, פרפר קיץ מחרך כנפיו בשלהבתה של מדורת שדה—לרצונו ולהנאתו. בן־אדם מתבוסס בדמו, בן־אדם רוצץ גלגלתו אל קיר האבן, בן־אדם שוקע לתהומות מַאפֵלְיָה — לרצונו ולהנאתו.

הרי זהו אדוני אלהי ישראל. זהו. אולם טעה מי שאמר: אל ארך אפים ורב חסד. טעה גם מי שאמר: קנא ונוקם. אין חסד, אין קנאה, אין נקמה לאותו עריץ „השוכן בערבות". אין מקום לחסד, לרחמים, לקנאה וכדומה בנפש המכונאי ביחוסיו אל גלגלי מכונתו. יש רק יד תקיפה, שולטת במכונה, בעבודתה ותנועותיה, יד תקיפה ולא יותר.

הגלגלים והאופנים נכנעים כולם. ואם אחד מהם אינו רוצה להכנע, אינו יכול. אינו יודע כיצד ובמה למרוד. כדי למרוד יש לדעת מה היה רוצה, מה היא דורשת. אולם היד התקיפה שותקת ולגלגל הדומם אין אזנים.

אגב, ר' צבי הזקן מלא אף הוא את תפקידו, כרצונו הוא. טעה הזקן המסכן. מרדו לא היה בכלל מרד. מחאתו לא היתה מחאה. מגדרו לא יצא. הוא ראה את הזקן העומד לפני „חושן המשפט" הפתוח ומתמרמר — ונהנה. אף זה מלא את רצוני. גם זה.

גם נכדו. אף גלגל קטן זה, הנקרא פה בארץ נכדו של ר' צבי הזקן, סובב הולך לפי רצונו שלו. יתמרמר לו כרצונו, יחרוק שנים ככל אות נפשו, יתלוש את כל שערותיו מקדקדו — למרוד אינו יכול.

היה אביב, אחריו קיץ, והנה בא הסתיו.

התרעומות הנואלות למה הן באמת? עולם כמנהגו נוהג. דגביע סוער ומעלה קצף, מעלה קצף — ומתרוקן. המדורה דולקת, דולקת — ודועכת.

היו עלומים ואינם. אולם היוצא לנו מזה? וכי הייתי סבור כי בשלך ישתנו סדרי בראשית? סדרי בראשית אינם משתנים. קום ושאל את פי הספרים. הארון כולו, כאיש אחד, בלי כל חלוקי דעות, יקום ויעיד, כי סדרי בראשית אינם משתנים.

אכן לא לעולם ששון. לא לעולם צהלה. אך אין להפריז גם על כת הצללים. אין מקום ליאוש. עליך רק להתחזק — וחסל.

ואולם שוכב אני ימים תמימים אפרקדן על הַסַפָּה שלי, מקשיב לגשמים הטורדים בחוץ ולהולעת המנקרת בפנים ואיני יודע לשם־מה עלי להתחזק. אמנם כל־מה שנאמר על האביב והסתיו, על סדרי בראשית ועל דעתם המכרעת של הספרים — נכון הוא. אולם מרכז הכובד במקום אחר, מקום אחר לגמרי הוא נתון. כי טעם החיים וניטל מהם. ניטל ואיננו. ואין להשיבו.

למה אפוא להתאזר בגבורה? למה?

„למה" זה אין לו תשובה. התולעת חוזרת על שאלתה פעמים אין מספר וחוגגת את נצחונה. יודעת היא, שתשובה אין. הספרים הפקחים מחרישים. התכנסו כולם לתוך הארון, כסו על ערותם בכריכות יפות ומוזהבות, העמידו פנים תמימים ועושים עצמם כלא שומעים. והתולעת לועגת להם. בנוגע ל„למה" הרי אין כחם גדול. כחם רק לשאול. מומחים הם להקשות קושיות. אולם תשובות אין לבקש בארון הספרים. אם שהם מחשים ואם שהם מצחקים ממרום חכמתם, מראש הר-המדע הגבוה וממרומיו שאינם מושגים הם מרעיפים נחמה:

— לעתיד פתרונים...

והתולעת הארורה מתאכזרת

— חכה מעט, אדון נכבד, חכה מעט! הפתרונים לעתיד...

אני מוטל רצוץ. ההויה נעשית למשא. בין לגיונות של תולעים וצללי זועה ובין בן־אדם אחד חלש, בלתי־מזוין ועירום, נמשך קרב מכוער. תוצאות הקרב ידועות מתחלתו. יש לנבא מראש מי יהיה המנצח.

חזק ואמץ!

— לשם מה? — אינה פוסקת התולעת.

והצללים השחורים, הגדולים והקטנים, שנכנסו לתוך הנשמה, חוזרים אחריה כהד הרים.

— לשם — מה? למה?

ושד קטן, מתוך זוית נסתרה שבמוח, פורץ פתאום בצחוק.

— למען מלא את רצונו הוא.

עוד יש כח ברגל עד כדי רמיסה הגונה!

אני מבקש להפחיד את התולעים, הצללים ואת אורחי הלילה. אך אני בעצמי מסופקני מאד בכחותי. מרגיש אני, לחרדתי הגדולה, כי כח אין עוד. ירא אני להודות לעצמי, ואולם גם את הללו און לרמות. אינם מפחדים. אינם שמים לב לאיומים. מצחקים הם, מצחקים ומתרבים. אני מרים קולי, צועק, גוער בם, מעמיד פנים נזעמים — אך אין שומע לי. כי הרי את רגלי איני מרים. ואיני רומס...

להיפך לכשהם רוצים, הם מפחידים אותי. וכשהם מרימים קולם, כשהם מתחילים באיומים, כשהם מרימים רגליהם — אני נס. מבקש אני להמלט על נפשי. אמנם לא תמיד עולה הדבר בידי. כי הרי גם לנוס איני יכול.

הסדין המכסה את התמונה לא הוסר זה שבועים, וזה כמה וכמה ימים שלא שמעו קירות חדרי קול צחוק.

IX

בקורה של ארנסטינה בא לי בהסיח־הדעת. הייתי שמח ותמה כאחד. קמתי לקראתה, סייעתי לה לפשוט אדרתה ולא הוצאתי את כף ימינה הארוכה והחורה מידי עד שישבה אל השלחן. מזויות עיניה היפות נשקפו חריצים של

קמטים חדשים, שעדיין לא הספיקה להם השעה להזדוג עם שאר תוי העור הדק והרענן. מלבד קמטים אלה לא נשתנה בהם כלום, בפנים הללו; אולם נכר כי קשה לה לנערה נבונה זו ולנפשה העשירה והרכה לשאת את היגון הרב, שהתכנס כולו לתוך זויות העינים. על כן נכפפה קצת קומתה הזקופה והורדו משהו זויות שפתיה.

הרגעים הראשונים עברו עלינו בשיחה בטלה על דברים של מה בכך. הרגשתי את עצמי מאיזו סבה שהיא אשם וחוטא לפניה. אשם וחוטא על לא דבר. ואפשר משום שידעתי סבת יגונה מה היא — והחרשתי. ואפשר משום שידעתי את דבר יגונה כל הימים הרבים האלה — ושכחתיו. כי בעיקר הדבר הרי ידעתי, כי בוא תבוא אלי ביום מן הימים עם נפשה המרה עליה ועם שאלתה. שאלה זו המרחפת זה כמה על דל שפתיה. מעין מוסר כליות התחיל מציק לי, ולא ידעתי מוסר זה מנין הוא בא ומה הוא. רואה אני את אצבעות ידיה הדקות המטפלות בתנועות מהירות ביותר באמתחת המשי שלה הרקומה, רואה אני את שערותיה הרכות ואת שמלתה החלקה והאפורה, ואני נקוט בנפשי על שהייתי נתון כל הימים האלה בדברים של מה בכך ושכחתי אותה, את זו היושבת עכשיו למולי. מבקש אנו למרק קצת את חטאי הגדול.

— היה בדעתי להכנס אליך בימים אלו, ארנסטינה...

לא השיבה לי דבר. אפשר גם כן שלא שמעה. היא באה לחקור אותי ולשמיע, והנה היא יושבת, משיחה, מפטפטת, מביטה לצדדין. אפשר שהיתה לה גם תקוה כל־שהיא, שבמשך השיחה אגע בעצמי, ראשון, בנושא ההוא, ואשיב לה טרם שתשאל. אבל אני נמנע מעשות זאת. בכונה אני מטה את השיחה לצדדים. היא קמה ופוסעת פסיעות אחדות לאורך ההדר כאילו יש את נפשה לראות את הציורים שעל גבי הכתלים. ומיד היא חוזרת ועומדת למולי.

— דוד, הרי יודע אתה מה היה לי נפתלי...

הנה אני עומד לפניה נבוך ונכלם. כן. יודע אני מה היה לה נפתלי. לא ידעתי במה תתחיל. איזו הקדמה תברר לה. עכשיו, כיון שהתחילה, כמעט שהוקל לי. כן, יודע אני. יודע אני את הכל, אף־על־פי שאיני מבין דבר. יודע אני מה היו יחסיהם של נפתלי וארנסטינה זה לזה שנים רבות, כמעט מעצם ימי ילדותה של זו. אולם איני יכול להבין מה ראה נפתלי על ככה, שנפרד ממנה לפני שנתים, הלך ממנה לבלי שוב.

— אין עלי להרבות דברים, הרי תבין לי, דוד... הוא הלך ממני. הלך זה כבר. לפני שנתים. הרי יודע אתה. אבל... אני לא האמנתי לו. נדמה לי, כי לא חדל לאהבני גם לאחר שהלך. נדמה לי... קויתי כי ישוב. חכיתי לו. ידעתי כי חולה הוא, אבל מצבו הנכון לא היה ידוע לי. לשאול אותך עליו לא חפצתי. מתוך יהירות טפשית. מותו הפתיעני. לזה לא... אלמלי ידעתי... אף כי מה הייתי יכולה לעשות גם לו ידעתי? אולם לא לשם זה באתי. רצוני לדעת... באתי לשאול אותך... הרי היית אצלו בימיו האחרונים שמא אתה יודע? אולי הזכיר את שמי? שמא נזכר בי פעם, לפני מותו, דוד?

שאלה קצרה זו, שראיתיה מרחפת כל אותה שעה על שפתיה היפות והסובלות וחכיתי לה ימים רבים, חכיתי לה עוד באותו ערב בקלוב על־יד שולחן השיש הקטן, שאלה קצרה זו הפתיעתני עם כל זאת. לא ידעתי מה להשיב. עוד באותו יום שטפלה חברה־קדישא בכבודו האחרון של נפתלי ידעתי כי עתיד אני להשיב דבר לארנסטינה — ולא הספיקה לי השעה להכין תשובה כל־שהיא. עמדתי לפניה נבוך. נטלתי מאיזו סבה שהיא את כפה בכפי, לטפתיה פעם ושתים וגמגמתי:

— אי־אפשר לי להשיב לך דבר ברור, ארנסטינה. מבין אני כמה חשוב לך הדבר... אולם אני לא שמתי אז לב לדברים כאלה... ועכשיו אין אני זוכר, אין אני זוכר כלום.

ובקשתי לי סיוע בשקר:

— בכלל היה ממעט בדברים בימיו האחרונים. איסור הדבור מטעם הרופא חל עליו...

חזרה וישבה על כסאה.

חזרה וישבה כנגדי. רבצה ב־ניגון דממה מציקה ותובעת, שלמרות כל הכבדות שבה נראתה נעימה וקלה מכל מיני השיחות האפשריות. הרגשתי שוב באשמתי הגדולה, אבל עכשיו ידעתי כבר אשמה זו מה היא. זהו חטאו הגדול של נפתלי, שחטא לה, לארנסטינה, ושבא אלי בירושה. זר ותמיה הדבר, אבל אני הרגשתי את עצמי אחראי בעד נפתלי. האחריות הבאה בהסח־הדעת כבר התחילה מציקה לי וקשה היה לעינים לראות את עקבות היסורים הרבים על פניה הענוגים. וקשה היה גם כן ש ל א להביט בפניה.

רצוצה ישבה הנערה, רצוצה ואומללה. פעם, לפני שנים, נפגש לה איש על דרכה והבטיח לה אושר גנוז, את האושר שאליו שואפים ואליו מתפללים כל הלבבות על אדמות — ותאמן לו ובהבטחתו. ותתן לו את אהבתה ואת נפשה. אך עברו ימים, והאיש הפך לה את ערפו והלך לו. לא שמר הבטחתו, לא קיים את דבריו, מנע ממנה גם ברכתו לשלום — והלך. לא חפצה הנערה להאמין באסונה. גאה היתה מקבלת יסוריה באהבה. עקשנית היתה ולא רצתה להשלים עם גורלה. בוטחת היתה בעצמה ואי־אפשר היה לה להאמין כי אין האיש זקוק לה יותר וכי הלך לבלי שוב. לא ידעה סבת לכתו מה היא ונדמה לה כי עוד שמורה בלבו אהבתו אליה, כי שוב ישוב. ביום מן הימים ישוב ואתו האושר הגנוז ועולמה החרב. האמינה וקותה, המתינה וצפתה... והנה — לא שב האיש. נשכחה כליל מלבו, וגם על ערשו, לפני מותו, לא עלתה על זכרונו. והנה — עגונה, עגונה ועזובה נשארה בעולם — ואין לה כל. והיא גאה וצעירה — ועם אסונה אי־אפשר לה להשלים, ועל אשרה, שנראה קרוב כל־כך, אינה יכולה לותר.

ישבה האשה רצוצה ואומללה, ואני ישבתי לפניה כבד עון ונזוף.

צללי בין־השמשות התחילו נכנסים לתוך החדר, מתפשטים בזויות, מחתלים את רהיטיו וכליו והעמידו אותי ואת אורחתי פנים אל פנים.

דרכם של גברים בכך, דרך כסל היא להם.

בן־אדם מוצא על דרכו אשה, שנפשה ערה ותמימה ועיניה יפות,—כן. כן. העיקר שעיניה יפות,—משתחוה אליה בחן ורומז לה באצבעו הקטנה, בעיניו או בבלוריתו. לאמר: בואי! בחיקי צפון אושר רב... האשה מאמינה, שמחה לקראתו, רצה ונמשכת אולי כמסמר ברזל אל אבן השואבת. האיש נוטל את ידה, מלטפה ברוך ומתחיל חוזה לה עתידות. רבונו של עולם! מה יש בעולמך ולא יבטיח האיש לאשה שנקרתה לו על דרכו ועיניה נאות? היא מקשיבה, ובתוך נפשה התמהה, בתוך נפשה המתגעגעת, עולה ופורחת תקות־פלא. היא מקשיבה, מאמינה, והנה צומחות כנפים לנשמתה. העולם הדור כולו, האדמה— גנת אביב בשגשוגה והשמים—לא היו להם עננים ולא יהיו. האיש מחזיק את ידה בידו, מרבה להג על האושר הרב הצפון אתו, שעתיד הוא לתתו לה מחר, מחרתים, כעבור ימים שלשה, ולפי שעה הוא יונק את יפיה, עלומיה ולשד־חייה. כאותה חפושית המפליאה לזמזם באזני פרח השדה העני והענוג ויונקת ממנו באותה שעה את עסיסו המתוק. וכאותה חפושית הוא זוקף פתאום את כנפיו, מוציא את ידו מידה ופורח לו. האשה שולחת אחריו את מבטה הדואג ונפשה תמהה וחרדה. הרמה אותה? הכחש לה? ושפתיו נטפו דבש בדברו, עיניו הזהירו ככה והבטיחו. מגע־ידו היה רך ומתוק ככה והוא אהבה... והיא אהבתו! אל הרחמים! ההלך לבלי שוב? והיא אהבתו כל־כך ובלעדיו למה לה חיים? נדהמה ועלובה היא עומדת ובודדה על אם דרכים שוממית, קצוצת־כנף וקצוצת תקוה. מה זועמים העננים ברקיע! העולם והחיים מה ריקים וקרים...

ליויתי את ארנסטינה לביתה ואני חוזר בצעדים מדודים דרך סמטאות שקטות וריקניות. שלג רענן ותחוח נאנח תחת רגלי וחלונות מוארים מבפנים מבקשים להונות את העולם כולו ומכריזים על אידיליות בית ומשפחה. ולמען הסתר מעיני העוברים המעטים את האונאה והשקר שבקרני אורם הורידו וילונותיהם שאינם שקופים ומחרישים.

נפתלי? לא רק הטאו של זה מעיק עלי. זהו עון כל הדורות. חטאו הנצחי של המין האחד לשני. על כן נוקב ככה עצבן של הנשים, על כן כבדה ומציקה כל־כך תוגתן. על כן אומללות ועלובות כולן. על כן הן נראות טהורות כולן, כולן,— ואפילו הפרוצות והקדשות שבהן. על כן צנועות כולן וקדושות. ומטעם זה גופא חשוד ככה שביב הניר בעין־הגבר, טמאים הקמטים שבזויות פיו ובת־צחוקו אינה נאמנה...

חרדות ועצובות הועית הנשים בעולם, וארנסטינה הנוגה והרכה עמהן. ימיהן קודרים עלי אדמות. והלילות? מי יתנה זועת לילותיהן?

והגברים? מאליה, על־פי חוק הנגודים, באה ההגדרה: גסי רוח ומנצחים, כן הם עוברים וצחוק מכוער על שפתיהם. צחוק הציד שהצליח צידו בידו. אבל מיד אני מכיר בטעותי. לא, נצחון וחגיגה אין כאן. אף שמחתם הם אינה שלמה ותרועת חגם גם היא פגומה. הצער נשקף גם מעיניהם ויסוריהם מה רבים! אולם—וזהו העיקר!—יסוריהם יונקים ממקורות אחרים, ממקורות אחרים לגמרי. ולנשים חטאה נפשם, שאול חטאה!

הסימטאות העקומות והשקטות מוליכות אותי אל מגרש רחב ידים, שבטבורו מתמר אל על מסגד גבוה וצלב של זהב בראשו. האורלוגין המוּאָר שבראש המגדל, מתחת לכפת הזהב, מזכיר לי, כי בחדרי יושבת וממתינה לי ג׳ניה. אני קופץ לתוך עגלת הטרם הבאה מן הרחוב שמנגד וקונה לי מקום על ספסל העץ. מתוך צלצולי פעמון בלתי פוסקים נשא הקרון וטס על־פני רחובות מוּארים והומים.

מתגעגע אני אל ג׳ניה. יושבת היא בשעה זו על הסַפּה, מדפדפת בספר של שירים או בספר של תמונות וממתינה. עוד מעט ויבוא...

כאן אני מפסיק את עצמי. יבוא, יושיבנה על ברכיו וידבר על האושר, הלא? ואחר־כך? הדרך סלולה היא, סלולה וידועה.

יעברו ימים. כמה? אחת היא. ג׳ניה הקטנה תבקש את דוד כנורי ולא תמצאנו. כמו שבקשה ארנסטינה את אחיו. סלולה הדרך.

אני מנסה למחות. שקר! שקר! וכי איני אוהב אותה? והאם אין אהבתי נאמנה? אולם מחאתי קלושה. האם אהבתו של נפתלי לא היתה נאמנה?

בעיקר הדבר הרי לא חשבתי על זה אפילו פעם אחת. איני צופה לעתיד ואיני מבקש חשבונות רבים. אך הנה נראתה לי ג׳ניה בודדה ועזובה. רצוצה ודוממה כארנסטינה. מה אעשה לה שלא תהא אומללה? מה אעשה לה? לכל, לכל אני נכון, ובלבד שלא תדע ילדה זו, הממתינה לי בחדרי, תקוות כוזבות מה הן. ובלבד שלא תראה את עצמה יום אחד, והנה נתרוקן עולמה והוא מדבר שממה, ללא נתיב בארץ וללא כוכב בשמים. אבל—איני רואה כל אפשרות להצילה. הרי אין אהבה עולמית בעולם. הגברים אינם יודעים אהבה כזו. חוק הוא. חוק מחוקי הטבע! אוהב אדם ופוסק. יונקת החפושית עסיסו של פרח עד שבעה וטסה לה לבקש פרחים חדשים.

חוק מחוקי הטבע! ב ר ר ר...

ג׳ניה קדמתני כדרכה בפנים מאירים ועליזים. לא חששה לחוקי הטבע האורבים לה. שובבה ונחמדה הלכה לקראתם, הלוך ורנן, הלוך ורנן. והללו הכינו את הפח לרגליה, עמדו והמתינו...

X

ערב אחד בא ר׳ צבי הזקן לבקר את נכדו.

קמתי ותליתי את אדרתו, אדרת־השער הכבדה, הגשתי לו כסא ומהרתי לחבוש מגבעתי לראשי, כמו שהייתי רגיל לעשות לפנים, לפני כמה וכמה שנים. הזקן הוציא מצלחתו קופסה של טבק, הריח לתיאבון וניגב את זקנו הלח מפרורי השלג הנמס. ישבנו איש כנגד רעהו ופתחנו בשיחה לבבית, משפחתית. שיחה רגילה ואפשרית רק בין אנשים הקרובים קרבת דם ומשפחה. הזקן התאונן על בריאותו. הכחות מתמעטים והולכים, השנה אינה כתקונה, בבקר טורד השעול.

פניו של זקני כמעט שלא נשתנו. נוספו איזו קמטים בלסתית הצהיבית ולא יותר. אותו הקיל ואותן העינים, בעלות המבט התועה והמפוזר, מתחת לגבותיהן השעירות והעבותות.

שאלתי לשלום זקנתי.

— חיה. בימינו אנו הרי יש גם על זה להודות ולהלל את שמו יתברך. בקשה אף היא ללכת עמי, אלא שהאויר בחוץ רע הוא ביותר. רוח, שלג. ורגליה, כידוע לך, הרי לא הצטינו בגבורתן גם בימי עלומיה. דורשת היא בשלומך. לו באת לבקרה פעם!

משום-מה באמת איני נכנס אצל הזקנים? לא טוב הדבר.

הזקן הוסיף:

— לכם, הצעירים, אין פנאי. טרודים אתם, עסוקים, — מבין אני. אבל יש לזכור גם את הזקנים. יושבים אנו כל הימים לבדנו. שעמום, בדידות. מילא אני, גבר, הריני מעיין בספר, אבל היא? סרוגת היא פוזמקה, והוזרת וסורגתו— והימים ארוכים לה, ארוכים. ומה שלומך?

— תודה, בריא אני.

— ומה שלומו של נפתלי?

— נפתלי הרי מת לפני שלשה חדשים ומחצה. וכי לא ידעת?

— ברוך דיין האמת! לא ידעתי. איש לא הודיע לי, יושב אני לי בעירתי הנדחה ואיני יודע דבר. מכתבים הרי לא היה כותב אלי — ומנין היה עלי לדעת?

אף־על־פי שהידיעה המעציבה באה פתאום, לא עשתה, כפי הנראה, על הזקן כל רושם. ישב כמלפנים במנוחה ובפניו לא נשתנה כלום.

— כך, חילני היה מילדותו. מעצם ימי ילדותו. הן גם אביכם היה ידוע חולי. ריאתו היתה פגומה. כך. כך. ברוך דיין האמת!

בדלת דפקה המשרתת.

— מר כנורי, מבקשים אותו אל הטליפון.

בקשתי סליחה מזקני ויצאתי.

מתוך השפופרת הבקיע קולה של ג׳ניה.

— אל־נא תשכח, כי הולכים אנו היום לתיאַטרון. אני מתלבשת וממתינה לך. טוב תעשה אם תצא מיד מביתך.

— יפה עשית, שהזכרתני, אבל לצאת תיכף איני יכול. בא אלי אורח. השעה הרי עודנה קדומה.

— מהר והפטר מאורחך. איני רוצה לאחר את התחלת החזיון. בבקשה ממך! הבטחתי והחזרתי את השפופרת למקומה.

לפני שובי לחדרי, סרתי אל המטבח ובקשתי את המשרתת להכין לנו שתי כוסות תה ולהביא מן החנות תפוחים ושאר מיני תרגימא.

אבל על מפתן חדרי נשארתי עומד נדהם ומשתומם. בחדר לא היה איש, הסתכלתי בקולב: גם האדרת איננה. התחיל מצחי מתקמט ועיני תועות ומבקשות ופתאום נזכרתי כי צבי הזקן מת זה כבר, לפני כמה וכמה שנים. החלום הוא זה? וכי הייתי ישן?

הרימותי ידי אל ראשי בכונה להעבירה על חלקת שערותי, ונתקלה במגבעתי שחבשתי. משמע שאין זה חלום. אם כן מה זה היה לי? למה הוא בא זקן זה? למה בא? שנים רבות כל־כך עברו מיום מותו, ואותה עירה נדחה, שבה חי ובה הובא לקברות, רחוקה כל־כך — מה ומי לו כאן? מה היה ברצונו להגיד לי? ומפני מה לא הגיד? וכי אפשר הדבר, שלא יהיה לבקור משונה זה שום טעם?

או שמא רמז הוא זה?

שוב דפיקה בדלת. נכנסת המשרתת ומצמידה על השולחן מיחם, שתי כוסות, תפוחים, תופינים וסוכריות.

שמע־מינה אין לי כל תקוה עוד! בכדי הם כל פרפורי. לשוא אני נאבק, לשוא.

אבי — היתה ריאתו נגועת שחפת, ובנו הבכור נפתלי מת בדמי ימיו. זקני, צבי, נגעה בו יד אלהים, ואני, נכדו, נטרפת עלי דעתי. חוק הוא מחוקי הטבע!

החוקים הללו, החוקים הללו? אי אפשי בהם! לבעוט בהם אני רוצה, לבעוט — ויהי מה!

ג׳ניה קוראת לי שנית מתוך שפופרת הטליפון. מה זה היה לי, שאינו בא? העוד לא הלך לו האורח?

— סליחה, סליחה, ג׳ניה חביבה, האורח כבר הלך לו, ואני לובש את אדרתי. מיד אבוא, מיד.

ועוד קודם שאני מחזיר את השפופרת למקומה, אני מצחק בקול רם. הנה, הנה אני בועט בחם, בחוקים האוילים! אין אני ירא! לא איכפת לי דבר. יקומו כל המתים! אין הדבר נוגע לי. אני שם עלי אדרתי והולך אל התיאַטרון.

טרחתך לשוא, סבא יקר!

XI

כאשר הכרתי בלילה הקודר, שזהו לילי האחרון, נזדרזתי וקראתי לילדתי הטובה ונצא שנינו, ידה בידי, אל השדה הרחוק. עמדתי והעליתי מדורות ולנוגה אורן בקשתי להפוך את הלילה לליל חג ותרועה.

— בואי, נחול מחול אחרון!

הלילה השחיר, המדורות לחשו ורוח זועמת נהמה ושרקה. אילן מדולדל ומעורטל הניע ענפיו, כפף צמרתו ובא להזכירני:

— תלין זריז מכין חבל...

אך אני לא שמעתי אליו. חבקתי את זרוע הילדה, החלותי מכרכר ומרקד לפניה ולחשתי לה על אזנה:

— ככה, כּכה, בין המדורות, אַל תשימי לב לעשן. אף אני את הכל אשכח — כל הלילה נחול שנינו! כל הלילה, כל הלילה.. אֵי שפתיך? עודי צמא. כל הלילה... הן לא יזרח, הן לא יבוא אחריו בוקר! נצח יארך הלילה הזה, א...

המדורות לא תכבינה. נוסיף עצים, נוסיף שמן, נרבה אש ותמרות עשן! נגדיל להב המדורה הזאת! נרבה אשו של המחול! צללים, עשן ולפידים: כל הלילה הבה ונחול!

ככה, ככה... הנה ידי. אי כף ידך? אי עיניך? רגלי קלות – אל תפגרי, אל תפגרי, ילדה, ילדה! לילה, מחולות ונשיקתך – מה לי חסר עוד לאושר? – ראשי גלגל, הבה נשיר! הבה נרון:

– טרה־רה־רם!

ככה, ככה... אני הוגג! אני חוגג חג שקיעתי. כבר שכחתי את תליני, את החבל והבוקר. נחול עוד! הבה עוד! כל עוד קודרים שמי חצות...

טרה־רה־רם, טרה־רה־רם!

כל עוד רנה מדורת אש... כי בעטתי באל עליון וירקתי בפני שטן. לילה זה אני בן חורין. לילה זה לא אדע עול.

עיפה ונפחדה נשאת אתי הילדה בסיפת המחול. שמלתה קרועה, תסרקתה פרועה וממצחה נושרים אגלי זעה. והאילן השוטה עודו מאמין בכוחו וחוזר ומתרה בי.

– עד הבוקר! עד הבוקר!

אולם מה לי ולהתראה זו? איני שומע לו.

– יד אל אכזר סרה ממני...

והד הלילה, בן האפלה והערפל, בא וממלא אחרי דברי הערער.

– עד אור בוקר! עד אור בוקר!

עד אור בוקר? מי זה בא להפחידני במפלצת אור? הן אחר לילה זה לא יזהיר כל שחר.

כי קראתי לליל המחולות: עמוד לעד! עמוד לעד.

הגידי, ילדה אני שכחתי: לילה אחרון יש לו סוף?

ושוב בא הד הלילה, מכריז ומריע:

– לילה אחרון יש לו סוף!

ילדה: הד זה מי הולידו? אמרי, ילדה: שפתי, לבי, נפשי, פחדי? ואני ירקתי בפני פחדי... ילדה! ילדה! וכי עיפת כבר? מה זה? דמעות? אל־נא, הבה נשיר! הבה נחול! הבה נחול מחול להכעיס. מחול חדש הוא ונאה.

טרה־לה־לה וטרה־רה־רם!

צבא האופל, צבא הלילה והצלמות, מחנה רב ועצום הקיפני מכל צד, שת עלי סביב סביב והתחיל מריע, קורא ומריע בקול ענות גבורה:

– עוד מעט והמזרח יאדים...

השמעת? ילדתי...

– לילי! לילי! התבגוד בי?

החזיקיני, ילדה טובה! ככה, ככה... כבר חזקתי, שוב חזקתי. נחול עוד! נחול עוד!

– אוּ־אַ־אי־אוּ־וּ־וּ!!

המעט מהם כל המחנה הכבד הזה? והנה נלוה אליהם גם השכוי. ממרחקים, מן הכפר שבעמק התפרצה קריאתו הצרודה.

— שֶׁכוּי שוטה, כלך מזה! ילדה, ילדה, אי שפתיך? הבה נחול פה אל פה. פה אל פה ולב אל לב...

הד הלילה:

— כבר תלינך מסבב חבל!...

— אויה! אויה!

— — — —

הצעקתי? למדתי גם לצעוק מכאב?

— ילדה, ילדה, אַל תאמיני. לא צעקתי. אזנך-חן רמוך, ילדתי. אני עומד גא וחוגג. הבה נצחק:

— חה-חה-חה...

הד הלילה:

— הכון! כבר מאדים השחר... הכון

— אַת רואה, ילדה: איני נכנע!

טרה-לה-לה וטרה-רה-רם!

— אַת שומעת? אני רן. הבה נחול עוד, ילדתי. הבה עוד! הבה עוד! תלין מנומס לי: יחכה... ככה, ככה, הבה עוד!

ההד:

— הוא כבר בא, הנה הוא בא!

עבר לילי. כבו המדורות. אך המחול עודו נמשך.

— ילדה, ילדה! הוא קורא כבר...

— הוי, התלין! חכה מעט...

— נוסי, ילדה, אַל תקשיבי. הוא המצחק. נוסי, ילדה אַל תביטי. לילי עבר, מחולי נגמר. תליני בא, הוא המצחק.

ואני — —

ברגע האחרון לא התאפקה ג׳ניה וצעקה. כקרן סהר מבין העבים הבקיע קולה את הערפל הכבד ומהנות הצללים התחילו נסוגים אחור. נשתתק ההד והפלטה מסביב חדלה לאיים.

וכעבור רגע שני הבטתי על סביבי, והנה ג׳ניה איננה. לא ידעתי אימתי הלכה ולמה עזבתני. לא היה איש אתי. לבדי ישבתי אל חלוני. מצחי אל הזגוגית הקרירה ועיני מבקשות לחדור ולראות בעד אפלת הלילה שבחוץ. שריקות לוקומוטיבים מרוחקים, שריקות יללה תועות ושוממות הבקיעו מתוך דממת האפלה ונשכוני בשיכות-עלוקה עוקצות ומוצצות.

XII

ערב. שכחתי להצלות אש המנורה, ואני יושב דומם בחדר האפל למחצה. מאצל הכיתל נשקף אלי הסדין המכסה את הבד. מטפחת לבנה זו גורמת לרגשי חרטה, שיצמחו בלב, ומזכירה חטא, שאין לו תקנה. מעין זה הייתי ברגיש בימי ילדותי בשעה שהייתי מפליג עם חברי לשדות, טרם למדי פרקי.

עצב בין-השמשות מתלבט בין הכתלים, מרכך במקצת את הנפש העיפה ומזכיר נשכחות. ימים רחוקים וטובים קמים לתחיה.

במוחי צפים ועולים אחד אחד ימים של אושר רחוק. ימי הילדות הארוכים עם שפעת אורם, רחשיהם הבהירים וחלומותיהם הקוסמים. ימי הנוער וגעגועיהם המפרים, הזיותיהם הקודחות ושלהבתם האיתנה. אופקים מפתים, עיני נערות משכרות ולילות קיץ מלאי סודות ומתוקים לוחשים ומנבאים אושר אגדי. ימים עוברים, ימים של תקוות גדולות, חלומות מזהירים וכליון-לב מצורפל ויוקד. האמנם עברו כבר הימים הללו?

וגם העלומים חלפו כבר? העלומים המבטיחים, עם כחותיהם העצומים, מטרותיהם המזהירות, מלחמתם הקדושה, מבטם האמיץ והבוטח ואמונתם התמימה, השלמה בעתיד.

נזכרות שעות של צפיה בשדרת צל מרוחקה של גן אביב ורטט הלב עם בואה. רטט הלב הצעיר, האוהב, המלא. שד משחת! וכי כל זה לא ישוב?

בחוץ מניע הרוח את לבת הפנס שמנגד החלון, ובחדר משוטטים אילך ואילך צללים רכים ושקטים. צללים רכים כמותם קמו לתחיה בלב המדוכא ומשכיחים שעה קלה את יסורי הימים האחרונים. לרגע אחד שבים לתחיה חלומות הילדות, געגועי הנוער ואון העלומים — יגון מתוק ומפרה בא ומוצץ את הנשמה.

האמנם עבר כבר כל זה? האמנם נגמר כבר הכל? כחות נרדמים, חלומות נשכחים תובעים עלבונם. עדיין לא נגמר כלום. עוד לא עבר המועד, ויש אפשרות להמשיך. הרי לא זקנתי עוד?

בדפוק בעוד איזו שעה ג'ניה על הדלת, קדמתי פניה בשאלה לא מחוכמה.

— מה, ג'ניה, זקן אני — האין זאת?

ג'ניה צחקה עד כדי דמעות בעינים.

— סב, ממש סב...

אחר־כך התרפקה עלי, הכניסה אצבעותיה לתוך בלוריתי ופטפטה עד-בלי-די.

שלשה מכתבים כבר קבלה מלפידות. שואל הוא לצייר תמונתה. אולם היא חפצה, שאציירנה דוקא אנכי. אכן רע אני. הנה לפידות, איש זר לגמרי... וכי איני מוצא אותה כדאית לכך?

אני נושק את כפות ידיה הענוגית ומבטיח לה לצייר תמונתה, מיד לאחר שאפנה מבדי זה, העומד שם בזוית - ושוב צביטה בלב ותסיסה של מוסר כליות אחריה.

— אבל מתי תגמור תמונה זו? המתקדמת העבודה? המותר כבר לראותה?

אני מניע ראשי בשלילה: איני מראה דבר שלא נגמר.

ג'ניה נושקתני על צוארי וממשיכה פטפוטה. ברחוב נפגש לה אבירם. סבורה היתה, שלא יכירנה, אולם הוא הכירה מרחוק והשתחוה אליה בחבה... הוא מנומס כל־כך, אבירם זה.

אני חובק את ראשה היפה והחביב, ממטיר עליו עתרת נשיקות, סופג ״תוכי ריח שערותיה וחום צוארה וסוגר לרגע את עיני. מה טוב לשבת כך,

לכפוג אש שפתיה הרעננות ולשכוה קימעה קימעא את העולם כולו! נפתחים מעינות סתומים ומציפים את הלב, והוא מתחיל הומה ורותח כמלפנים.

שוב נמשכות שעות רוות-אושר, הראש סובב עלי מתוך שכרון ופתאום אני מרגיש כי הוקל לי וכי הצללים האיומים גזו ונעלמו. פרחו להם ואינם.

בקומי בבוקר, למחרתו של הערב ההוא, הייתי תמה ומשתומם. לא האמנתי לעצמי: הרגשתי את עצמי בריא וקל כמלפנים, לפני כמה וכמה ירחים.

בחוץ התחיל החורף גוסס. משמים נתך גשם, שחציו שלג, ועשה את היום ליום בציר קודר. כתלי הבתים היו רקובים ואבלים, הרחוב אפור כולו, סתוי — אולם לי לא איכפת הדבר כל-עיקר. לא שמתי לב גם לאור הכהה והעגום שבחדר. הידים היו הזקות וגמישות כמלפנים, הראש בהיר, העינים חדות ובהירות. נדמה לי כי שבתי לאיתני אחרי מחלה ממושכה ומדכאת. הנפש היתה צמאה לתנועה, לשאון, לרשמים.

מתחלה היה בדעתי לעבוד. הסירותי את הסדין מעל הבד, הקרבתי את הכן אל החלון, פתחתי את ארגז הצבעים והוצאתי את המכחולים, אך עוד קודם שהחלותי עבודתי חזרתי בי. החזרתי הכל למקומו, התעטפתי בגלימת הגשמים ויצאתי לשוטט ברחובות דביר. זה כמה שלא טיילתי ברחובות!

הגשם המה והתיפת. סוסי הצבליינים הורידו ראשיהם ונכנעו מתוך יאוש לשוטים הרטובים. עוברי הרגל, זועפים כולם, נחפזו לדרכם עם מטרוגותיהם העלובים, ערדליהם המקשקשות וזרי הרפש בשולי אדרותיהם. גלגליהן של קרונות-הטרם התיזו על סביביהם גלי רפש עכורים. אפריוני האוטומובילים הוקמו ולוחות אשנביהם זלגו מים. הנשים שנפגשו היו עלובות ונלעגות. את שולי שמלותיהן הפשילו למעלה מהוקי דנפוס והיופי העמידו לראוה את שמלותיהן התחתונות, שמתחתיהן הציצו מתגנבית שרוכי פוזמקאותיהן, וגרו את עיני הגברים הנחפזים והרטובים ובקשו להשכיחם רגע את הגשם המיגע.

במתינות טיילתי לי ועברתי מרחוב לרחוב. מן האילנות המעורטלים, הבתים המדולדלים, השמים העכורים והשלוליות הדלוחות הגיע כבר לאפי ריח האביב הרחוק ההולך ומתקרב. הסתכלתי בסוסים העלובים והסובלים, בגבי העגלונים, הכפופים והדוממים, והקשבתי בהנאה יתירה אל לבי הזר, המתרונן והחי. כאילו ישנתי וחלמתי חלום בלהות, חלום ארוך ומיגע, והיה נדמה לי כי אין זה חלום אלא דבר שבמציאות. כל הדרכים אבדו, מוצא לא היה, משאות כבדים העיקו בלי חנינה, כבו המאורות, אפסו הכחות — ופתאום הקיצותי, והנה אין זה אלא חלום. הלום, שיש אחריו „בהקיץ". כאילו שבתי לתחיה. לא נגע אלי הגשם הטורד, לא העיקו עלי שמי הסתיו הכהים והמשעממים, לא הרגיזה אותי אף שריקת הרפש תחת הרגלים. הלב היה צעיר, הרגלים קלות והעינים הביטו בהנאה לעולם ההפוך והמוזר, שנשקף מתוך שלוליות המים.

החלום הרע לא נשכח. אך בנפשי המחודשת נעור האמן, זה טפל בזכרונות באופן מיוחד לו. על הכל השקיף מבעד למשקפת אחרת. כל מה שנפל בחוג ראיתה של משקפת זו הואר באור חדש ונראה „חומר". הומר ליצירה.

לא היה כל כאב, לא היתה כל כבדות. פגה המרירות ונשמת האָמן שבי שָשה לקראת האוצר הרב, שנאצר בתוכה. המות עבד.

עדיין נשאים ומרחפים בחלל הראש רק קטעי קוים, שברי שרטוטים וערבוביה של צללים מעורפלים — והלב צוהל כבר. רואה הוא שעומדות להיות נרקמות מהם, מקוים מקוטעים הללו, תמונות חדשות, יצירות גדולות, מפתיעות ומתמיהות. רטט ידוע ומתוק, רטט היצירה, בא ממרחקים, שב מגלותו, מותח את שרירי הידים, מצית שביבים של זהב בעינים ולפיד בנשמה. החזר לכל הטעם החריף. לתוך הגוף הוצקה אש.

שבתי למעוני, התנפלתי על ארגז הצבעים ועבדתי כמו מתוך קדחת עד נטות היום.

„צלילי האביב" מתקדמים והולכים. בשלשה ימים הצלחתי בעבודתי יותר משהצלחתי בכל החדשים הרבים שלפניהם. נשאר לי לתקן רק עוד איזו קוים, להבליט איזו פרטים. אמנם אל הערוכת האביב, העומדת להפתח בעוד שבועים, לא אספיק לתת אלא שתי תמונות. את „הצלילים" ואת „כנפי רננות", שכליתי עוד בסוף הקיץ שעבר. אך מלבד אלו הולכים ומתרקמים בראשי עוד מראות, והידים הזריזות והחרוצות מבטיחות־מבטיחות...

עיני וידי עסוקות בשכלול התמונה שנגמרה, ונפשי מטפלת כבר בזו, שעדיין לא הכינותי בשבילה אף בד ומסגרת. תכנה הכללי קיים כבר במוחי ואיני עוסק עכשיו אלא בעבוד הפרטים בלבד.

האמן איני חי את חייו ביחידות. גילו וכאבו, תקותיו ויאושו, נצחונו ושקיעת שמשו — הכל הוא מספר לזולתו, הכל הוא מוציא לרשות הרבים. יסורי האיומים, פחדי הגדול, חולשתי המכוערה, מלחמתי העלובה, כל מה שהייתי מצניע ומסתיר בימים המהפירים ההם, ולא העזתי לגלות שמץ ממנו אף לאנשים היותר קרובים לי, כל זה אצרף עכשיו בכור האמנות ואוציא לרשות הרבים. וכל כאב, כל בושה אין כאן. כאילו אגדה רחוקה וזרה אני מספר, כאילו איני מעבד אלא מאורע מן המיתולוגיה העתיקה.

XIII

יורד שלג ונמס.

ברחובות הרטובים נמשכים קרונות כבדים וחורקים, השלטים הצעקנים משחירים וזולגים דמעות. הרוח מתלבט בזלזליהם המדולדלים של האילנות הערומים, והעוברים ושבים מעמיקים להסתיר כפות ידיהם בצלחת אדרותיהם, וראשיהם בצוארוניהם הזקופים. התקיפים והאמיצים שבהם מביטים מחאתם הנמרצה נגד האקלים הפרוע כשם יורקים יריקות תכופות וזועפות. הבתים כאילו נשתתקו והורידו ראשיהם והלונות דיוטותיהם העליונות נראים אטומים ינעלבים. עלובות ביותר הן הגזוזטראות הקטנות עם עציצי הצמחים הריקים, שנשארו עליהן מן השנה שעברה. האדמה שבעציצים נהפכה לטיט ומשירה כפעם בפעם טפין של רפש למטה, אל המפסעה השהורה והנכנעת.

הכנסתי אף אני ראשי לתוך צוארוני, הורדתי שולי מגבעתי הרחבים, והרחבתי צעדי.

העבודה התקדמה היום מאד. למן הבוקר ועד עתה לא חדלה ממני קדחת עבודה מתוקה, והנה הפסקה נלעגה ומוכרחת זו, שבאה לי בהסח הדעת. היד היתה נאמנה ומהירה, הצבעים התמזגו יפה כל־כך, והנה —

הצטערתי מאד, אף־על־פי־כן צחקתי ביני לבין עצמי. הרי יש כאן חומר לנובילה. לכל־הפחות לפיליטון. צַיר שחסר לו באמצע העבודה הצבע הלבן! הצד הנלעג שבדבר הפיג את כעסי. כותב תולדותי בעתיד יקדיש ודאי למאורע זה עמוד שלם. עמוד שלם בפרק „כנורי בשעת עבודתו".

בצעדים רחבים ומהירים אני נשא לאורך הרחוב. נעלי מתיזות על כביבי מים ורפש ועוברי דרך נוטים מפני לצדדין. מרחוק אני דומה ודאי לקטר של מסע מהיר בעברו על תחנה קטנה. הדרך בחזירתי מן המחסן למעוני נראית עוד יותר ארוכה. מהוסר סבלנות אני עולה על שלבי הסולם במרוצה. לעבוד! לעבוד!

ברעבתנות ממש אני מתנפל על נרתיקי הצבעים, שהבאתי אתי, קורע ומסיר מהם תכריכי הניר שלהם. לעבוד! לעבוד!

העולם כולו טפל מלבד התיכת בד זו שלפני, שהיא העיקר. מתוך רטט והנאה, שלא ידעתי דוגמתם, אני מוליך את מכחולי על־פני הבד המתוח. העינים החדות והחודרות היו למורי דרך לידי המקשיבה והחרוצה. זה אחר זה נוספים והולכים כתמי צבעים, מתמזגים ומתאחדים, ובמקומות שונים שעל התמונה נעשים בולטים שרטוטי הדברים. מה שהיה שמור אתי בדמיוני, לובש צורה ויוצא לאויר העולם מלא עסיס, בולט וחי.

אין כל ספקות. אין כל שאלות. הכל ברור. הפקפוקים שהיו נשכחו. דוד כנורי הקודם, זה שקבר את אחיו, ואביו מת בשחפת וזקנו נטרפה עליו דעתו, זה ששנתו נדדה עליו בלילות, דוד כנורי זה נעלם, הלך לבלי שוב, נשכח. דוד אחר בא במקומו. ציר, אמן, יוצר. לזה אין דבר לאחים מתים בשחפת ולזקנים משתטים באחרית ימיהם, שנתו של זה מתיקה בלילות. עולמו של זה רחב לפניו. שמש נדיבה מאירה לו. נשמתו חזקה ואמיצה, רוחו כביר. עלומים משכרים לו ועתיד מבטיח ומזהיר. את הקודם, החולה — כן, הלה היה חולה — שוב אינו יודע, ואינו מכיר. אינו רוצה לדעת. הלא הוא ומחלתו חלפו לבלי שוב עוד. חלפו לבלי שוב.

דבר אחד השאיר לו הלב בירושה: חומר ליצירה. אכן ירושה יפה היא, ודוד זה החי והמתרונן שמח עליה והיה מכיר תודה לאותו שכיב־מרע, שהשאיר לו את זה אחריו. בשל ירושה זו אפשר שכדאי היה הענין כולו. כדאי היה לחלות לזמן מה. דוד האמן שמח ונהנה; דוד החולה לא בא לעולם אלא בשבילו.

היה היה אדם אחד. היה אותו אדם חולה. וירא האיש בקדחת מחלתו את האדם על האדמה והנה הוא עלוב, והנה הוא אסור בכבלים אשר לא ישברו. ראה החולה והנה בהלה נפש האדם בשעבוד הנצחי והיא מבקש לו

מוצא כל־שהוא, מנסה הוא להתפרץ, למרוד, לפרוק עול, להחלץ מחוליות העבדות העולמית — וכל נסיונותיו מאפע. החולה הלז איננו, הלך לו לבלי שוב, אך אני, דוד כנורי האמן, אספר לעולם כל מה שראה אותו חולה, כיד כשרוני הטיב. אראה לעולם את התהום, שנגלתה לרגליו של אותו איש, את היאוש הגדול שבנשמתו, את הפלצות האכזריה. יזדעזעו קצת בני־האדם, יחרדו רגע. אני שוב אין לי ולכל זה כלום. היה אדם חולה והשאיר לי בירושה את תהומו, והרי אני, הציר, מוציאה לרשית הרבים ומראה אותה לעולם כולו — ולא יותר. לא יותר. אמן אני, רק אמן. והתהום ואותו חולה אינם אלא חומר ליצירה. חומר ליצירה **ולא יותר.**

המכחול הזריז והעינים החדות עסוקים, המוח מפקד על המלאכה, ולרגעים, בשעה שאין הקוים והצבעים על הבד מקבילים לדיוק אל אלה שבתוך הדמיון, מתקמט המצח. השתקעתי כולי בעבודתי ושיב לא נשאר מקום למחשבות אחרות, למחשבות **זרות**. אין לי פנאי לכל אלה. **אין פנאי.**

XIV

קבר של מאבד עצמו לדעת על יד־גדר של בית־עלמין. מצבה אין; גל אדמה תחוח ורענן, שלא הספיק עוד להעלות עשב. קבר חדש. חצות לילה. מרחוק, משמאל, נראות שדרות עצים, וביניהן שורות של קברים. מצבות שיש, חלמיש וברזל. בין המצבות מנוחה ודממה, ורק מסביב לקבר החדש של המאבד עצמו לדעת, מימין, אין דממה ואין מנוחה. הולכת ומתרחשת איזו תנועה. מתחלה אין המסתכל מבחין כלום, אולם מעט מעט, כשעיניו מתרגלות לצבעים שעל הבד ולאפלולית הלילה השוררת עליו, צף ועולה לפניו פרצוף משונה ואזניו קולטות צחוק קולני, לועג וארסי, קול ענות גבורה. הוא מביט ומבקש למצוא מהיכן בא הקול ורואה, כי על הקבר הרענן עומד השטן, גבה־קומה וכחוש, רומס ברגלו הכבדה והמכוערה את העפר התוח, ופרצופו, פרצוף אשמדאי מכוער, מצחק. מסביב לקבר, במעגל, עומדים שדים קטנים, דומים אל הראשון בפרצופיהם, ומצחקים עמו במקהלה. קולותיהם מתלכדים ומזדוגים ליללה אחת, והלילה, האדמה, העולם כולו מצחקים עמם, מצהקים ומתעוללים באומלל שבתוך הקבר העלוב והמבוזה.

שם התמונה יהיה: הנקמה במורד.

מה מרובה העבודה! הצחוק מוכרח להיות בולט ומחריש את האזנים, הלילה מוכרח להיות מפחיד, שירגיש המסתכל את כל חולשתו, את הכאב של „אין מוצא", את האכזריות הקהה של „אין למרוד". מן המוכרח שיסיח לו הבד את דבר כל הלילות ללא־שנה והימים ללא־אור ותקוה. מן המוכרח שיזעזע הבד את נפש העומד לפניו, ידריכהו מנוחה, יקלקל, ולו רק ליום אחד, את התיאבון שלו. הצחוק־היללה מן המוכרח שיוכיח, ולו רק לשעה אחת, את הסוף, את גל העפר, את שני התולעים הזוללים. על התמונה להתאכזר אל המסתכל, להרעיל את החולין שבחייו. מן המוכרח שקול ענות גבורתה

של הסטרא־אחרא יכה שרשים בנשמה, יהיה רודף אחריו כל הימים ולא יחדל ממנו.

אל הבד, שהכינותי וקבעתי על גבי מסגרת העץ הרבועה, הנצב אל הכותל וממתין, לא נגעתי עדיין. כל הימים האלה אני עסוק בעבודת ההכנה. את כל החדר מלאתי גליונות של שרטוטים. מה שתעה בדמיוני תחלה חִור ומעורפל קבל מעט מעט צורה בולטת וממשית. חולפים זה אחר זה ימים של עבודה פוריה, ימים בהירים ומלאים חֶדות יצירה. הקדחת שהתלקחה בנשמה לא פסקה שוב והשלהבת לא שקעה. כאילו ישנו מי שמוסיף אש על המדורה ויוצק שמן אל תוכה — היא הולכת וגדולה, הולכת וחזקה מיום ליום ומשעה לשעה. כחות ענקים מתלבטים בי ומתפרצים החוצה. אומץ ועצמה שפכו ממשלתם על כל ישותי והכל נראה לי קל ואפשרי. הצבעים נראים עשירים ומלאים עסיס עד לאין שעור ונדמה לי כי יש להביע עולמות של רגשים ומחשבות מתוך נגיעת־מכחול אחת. הידים בוטחות בכחותיהן, זריזות ומצייתות. בעינים נצתו שביבי יהירות עליונה: הולך אני לכבוש עולמות חדשים.

בחריצות ובבינה אני ממשיך ברוח שוקטה את עבודתי. מעלה אני בזכרוני את רגעי הכאב היותר מחפיר, היאוש היותר קודר, הפחד היותר מעליב של הימים שעברו, ש ז ה ר ק עברו, והם משמשים לי חומר ליצירה. אני מחטט ומוציא מסתרי לבי את התולעים המכוערים, מחזיר לתחיה את הצללים, שכבר התנדפו ומשתמש בהם כמו בצבעים שעל הלוח. שום אינם גורמים כל כאב, אינם מקדירים את האופקים הבהירים לאין סוף אף לרגע אחד. כ ל ז ה נעשה רחוק וזר.

בלילות, לפני הרדמי, הוגה אני בעבודה המתקדמת והולכת. אז אני נזכר גם באותם הימים, שהמציאו לי את תוכן יצירתי החדשה. אולם גם הזכרונות אינם קשים לרוחי הצעיר שנשתחרר.

גאוה באה ושולטת בלב: גאות האמן. הרי בזה עולה האמן על שאר בני־תמותה. בשעה שהם נכנעים ונופלים תחת משא יסוריהם, מכנים האמן את יסוריו לתוך יצירתו ו מ ש ת ח ר ר.

אמנם נשאר העולם אותו שהיה. לא נשתנה בו דבר. הרצועות לא הותרו. בני האדם העלובים נשארו כפותים ומשועבדים, עורים ואומללים. השמים נשארו רחוקים ואכזרים. עריצות הבריאה לא נתמעטה אף משהו. החוקים הזדונים, חוקי הטבע האכזרים בתקפם עומדים, קירות האבן לא נהרסו. אסון ההויה לא חדל; כל מוצא לא נמצא. השטן השש לנצחונותיו התמידיים לא הורד מכסאו. אכזריותו שולטת כמלפנים וכחותיו אין להם גבול. שר העולם הרחוק והאיום, המושל באדם לרע לו, המצחק את צחוקו, המקפיא את הדם ומקצר את הנשימה — לא ירד מנכסיו. לא נשתנה כלום.

אולם לי לא איכפת כל זה, יהי נא העולם נוהג כמנהגו. יהי שאין טעם ואין מוצא — איני מבקש כלום. איני רוצה לדעת דבר. לעזאזל כל החקרנות!

החיים יפים ומלאים ענין בכל אופן. במופלא ממך אַל תחקור. הימים טובים כל-כך, הלילות רעננים ובהירים, השרירים מוצקים, הדם רותח – מה לי עוד? העולם גדול ככה, אני משתכר מרוב יופי – ואין את נפשי לדעת כלום.

חי אני להנאתי. יהי היום חג! על-דבר המחר אין ברצוני לחשוב כלל. מה לי ולימים הבאים? מה לי ולעתיד! מה לי ולמיטפיזיקה?

מעינות גיל הומים ומציפים את נפשי. הרי החיים שלהבת גדולה, שלהבת מאירה – לא רע להיות גם נשרף בה.

החיים הם נהר איתן הגורף ונושא אתו את הכל, את הכל... ישא־נא אתו גם אותי. לא אתנגד, לא אתעקש, לא אשאל להיכן ולמה. כנער עיף בחרבוני קיץ אתמכר לגלים הרכים והלוטפים. יש רוחות סערה בעולם והזימות וצורי מכשול – אולם איני חפץ להגות בהם. מה טוב להיות מוטל ככה על־גבי הגלים, להתעדן, להתפנק תחת קוי השמש הלוטפים ולהנשא, הנשא...

מה טוב להיות שוקט וחזק, רענן ותמים! לא נכון הדבר: יש אושר בעולם, ישנו. ומרובה האור בעולם. אין קץ לאור. הארץ נאה ועשירה וטובה כל־כך לנפשי הערה. סופגת היא לתוכה את העולם כולו, קולטת את כל היופי הרב, את מתק ההויה, את כל תכלת השחקים ודשן האדמה.

XV

התערוכה, תערוכת האביב, נסתדרה.

התמונות, שנספחו להן כרטיסי מספרים אל מסגרותיהן, באו על מקומותיהן אשר על הכתלים, ובמסדרון הקטן, על הרצפה, מונח גל של קונטרסי הרשימות. מחר תפתחנה הדלתות הכבדות ולתוך הטרקלינים שטופי האור יתפרץ הקהל עם העתונאים המקומיים בראש. השקט הנעים השורר עכשו בטרקלינים הללו יתנדף. ובמקומו תשתרר תנועת דמון מגוהץ, סקרני וקהה. היום עוד יש כאן משהו מן הקדושה, אולם מחר יפוג משהו זה והרוח שיהיה שולט כאן במקומו יכיר את הרוח השולט באולם המזנון של תיאַטרון בשעת ההפסקה בין מערכה למערכה.

כל זה יהיה מחר. היום שוקטים עדיין הטרקלינים, אוירם הצח וחברתם של האמנים המעטים, המהלכים אילך ואילך, קלה ונעימה. מרובות כאן התמונות היפות, הנוגעות ביד אמונה ורכה במיתרי הלב ומרעידות אותם. מספרות הן על־דבר מרחבי שדות קמה לפני קציר, על־דבר פרחי אָחו צנועים וריחנים, על־דבר גויות נשים לבנות, צעירות ומלאות חשק, על־דבר מרומי הרים ותכלת ים, על־דבר הגיחוך והטרגיות שבחיים ועל־דבר נשמות הצירים העשירות.

אני עובר מבד אל בד ורואה לפני את חברי הצירים הצעירים, שמזמן לזמן אני מבלה בחברתם ערב בתוך הקלוב ההומה. אחד אחד הם עוברים לפני, הבחורים קלי־הדעת הללו, שהשמחה במעונם תמיד. אולם כאן הם נראים לי כבדי־ראש, מענינים ועשירים יותר.

והנה הפתעה. בד גדול. יריעה שלמה בתוך מסגרת אדומה. על הבד עיר נוצרית. צלבי הזהב של בתי־התפלה והמסגדים המרובים מבהיקים לנוכח החמה. יום של חג. החלונות, המעקות וגגות הבתים מקושטים במקלעות ירק, פרחים ודגלים, וכל הפעמונים הומים. על־פני מגרש רחב־ידים נמשכה תהלוכה דתית. קהל רב גלוי ראש ולבוש הדר, ובראשו חבורת כהנים בטליותיהם המרוקמות זהב וכסף. איקונות נישאים באפריונות זהב ומשי ודגלי הכנסיה הנוצרית מתנוססים מעל לראשי ההמון. מקהלת כהנים וכמרים, ברובם זקנים וקרחים, פותחים בשיר והקהל הרב אחריהם. שירתם האדירה, החוגגת, מעין הללויה, נשאת בחלל הרחובות ונטפלים לה פעמוני הנחושת ההומים. אך עד שהספקתי לעמוד על כל התכונה הרבה שבתוך העיר, ועיני נמשכו אל היהודי גבה הקומה ורחב הכתפים, אל זקנו השחור ואל עיניו הזועמות והמתלקחות. מנין, מהיכן צץ ובא יהודי זה? העומד הוא מאחורי הציר? התלוי הוא באויר? או מרחף הוא מעל למסגדים הגבוהים וצלביהם המוזהבים? אי אפשר היה למצוא את נקודת אחיזתו ועמידתו של אדם נורא זה, אך העינים, שנמשכו בכח אל פניו ואל החרב הגדולה והמונפה שבידו, חדלו לחפשה ושכחו את הנקודה הלזו. העינים היוקדות, הסובלות והמפחידות, הקבועות בפניו החורים והכחושים, סחו על־דבר יסורים בלתי אנושיים ועל משטמה שאינה יודעת קץ וגבול. חרבו החדה, חרב הפיפיות הגדולה, הורמה. מרחפת היא מעל לעיר ונכונה לנפול. עוד מעט, עוד מעט ותרד, אף־על־פי שהידים רועדות קצת מרוב התרגשות והסתערות רוח. כבדה ונוראה ומושחזה יפה יפה ואינה יודעת רחמים וחנינה, כך תפול חרב נוקמת זו על העיר השנואה והחוגגת. וברדתה — המסגדים הגבוהים עם צלבי הזהב שלהם נפול יפלו, היכלי התפארה, בתי החמדה המפוארים והמקושטים, כסלי השיש והכסף — הרוס יהרסו והמוני העם החוגג, אוכלוסי האומה השנואה—פגריהם יתגוללו על־פני חוצות הקריה ההרוסה. עוד רגע ותרד החרב המונפה—וזכר לא היה לחג הגדול, ל„הללויה" הקורע שחקים. הפעמונים הומים, התהלוכה נמשכת בשיר ובזמר, הצלבים מבהיקים באור החמה, הדגלים מתנוססים באויר—אך הנה חרב, חרבו הנוקמת, נופלת... הנה... החג כאילו נשכח מלב, ובמקומו נראית עיר נחרבה, עיי מפולת, חורבן, שממה, וממעל להרס פני היהודי וחרבו העקובה מדם, השבעה, הרוה...

נשארתי עומד משתומם על מקומי. מסביב לתמונה נתאספו שאר האמנים, חברי הקלוב, שהיו מהלכים באולמי התערוכה, ועמדו לפניה תמהים ומשתוממים כמוני. של מי היא תמונה מפחידה ומוזרה זו? הכל, התוכן המוזר, אופן הציור, הצבעים, כל אלה חדשים הם ואינם מזכירים לי איש מן הצעירים הידועים לי. גחנתי אל הבד ומצאתי בשוליו, סמוך למסגרת, חתימת יד ידועה: לפידות.

זו היתה הפתעה שניה. הצעירים, שעמדו בכנופיה, משכו כתפיהם. לפידות? על־גבי הכותל הסמוך תלויות בשורה ישרה ארבע תמונות קטנות. ארבעה ראשים של בלונדינות מצחקות, צעירות וקוקיטיות. זהו לפידות. האומנם שני מכחולים לו? ברגע זה נזכרתי בדבר־מה וחדלתי להתפלא. צחקתי. כך יהיו משתוממים גם כשתהא תלויה כאן, אפשר על כותל זה גופא, תמונתי החדשה.

— מה שמה של תמונה זו?

נזכרנו כי אף יצירה זו זקוקה לשם. ברשימה מצאנו כתוב: שִׂנְאָתִי.

בערב על כוס יין בקלוב, סח לי לפידות מאורע מענין המביא לידי צחוק.

הועד המרכזי של „החברה להטבת היחוסים בין הנוצרים והיהודים" מצא, כי תמונתו החדשה עלולה לקלקלם את היחוסים הללו, שהחברה דואגת ככה להטבתם. היא תגרום בלי ספק להתנפלות האַנטיסימיטים בעתונות והקהל הנוצרי יזקוף את שנאתו הוא על חשבון עם ישראל כולו ועוד ועוד. נועד הועד לישיבה תכופה, שקלו וטרו בדבר ארבע שעות רצופות ונמנו וגמרו, כי חובתם הקדושה היא להוציא את תמונתו מאולם התערוכה ולהסתירה מעיני הקהל, כלומר: הקהל הנוצרי. היום בבוקר בא לבקרו יושב הראש של הועד המרכזי ומסר לו את בקשת החברה: להוציא את התמונה ולגנזה. החברה נכונה לשלם לו גם במיטב כספה, ובלבד שלא יסבלו ה„יחוסים".

אחרי שצחקנו דיינו והריקונו כוסותינו, קמנו ויצאנו לשוטט מעט ברחיבות. על ספסל עץ רטוב בקצה בולוור מרוחק ישבנו לנוח משאון ליל האביב ברחובות הקריה ההומים.

— לפידות, מנין לך שנאה זו?

שאלתי הישרה והקצרה נראתה לי כרגע גסה קצת. התחרטתי עליה וחשבתי כי איש שיחי לא ישיב לי דבר. אך לפידות שמח, כפי הנראה, לשאלתי והשיב לי תשובה ארוכה ומפורטת:

— שנאה זו התחילה מפעפעת בלבי עוד בתחלת ימי ילדותי. בית אבי עמד בקצה העירה, ויום יום היו נפגשים לי על דרכי אל החדר ומן החדר בניהם של שכנינו הנכרים, היו נוטלים ממני פת־שחרית שלי, היו מַידים בי אבנים וטיט חוצות שנתיבש, משלחים בי כלביהם ומכים אותי מכות רצח. הייתי ילד עקשן ולא חפצתי להשלים עם המכות, אף־על־פי שידעתי כי אין מפלט מן השקצים, וכי על־כן שקצים המה, שימררו את חייהם של תינוקות בני ישראל. מוכה ופצוע הייתי בא ומתאונן לפני אבי על העָול הרב הנעשה לי, אך הוא היה פוטרני בלא כלום. עכשיו אפשר לי לחוש בצערו של אבי ומבין אני שאחרת היתה מן הנמנעות, אולם אז, בהיותי בן שמונה ותשע, היה לבי הקטן מתכוץ בי מרוב עלבון, כל דמי היה מתפרץ לראשי ומכה בסנורים את עיני הדומעות. אותה שעה היתה התמרמרותי על אבי מגדישה את סאת כעסי על השקצים, שלא באו לעולם אלא בכונה תחלה למרר את חיי. מחריש ונכלם הייתי מתיהד באיזו זוית מרוחקה ואפלה, בולע חרש דמעותי ומטפל במתיקות זרה ברצל העלבון והשנאה, שהתחיל ממלא את הנפש הרכה. הידים הקטנות מתכוצות לאגרופים והגוף הרך והחלש רועד כולו. שעות ארוכות הייתי יושב בזוית ומזכיר לעצמי את כל פגיעותי הרצות עם הנערים חרומי־האף ולבני־השער, את כל חרופיהם, כלביהם ואבניהם. פרצופיהם הקרים והנפוחים ושנאתם הכבושה,

השנאה הטבעית של תקיפים ומרובים לאחד החלש לא היו מובנים לי והיו מטילים אימה והיה בהם כדי להרעיל את ההויה כולה. אמנם מרחוק, ממרחקים לוטים בערפל, מחיק העתיד המוטל בספק היתה באה ומנחמת קצת קרן־אור מתוקה: נקמה!

נשכתי, נשמת התינוק, היתה כולה מחרוזת ארוכה של עלבונות, שגדלה והלכה מיום ליום. כבד היה המשא והילד היה כורע תחתיו. כח לקום הייתי מוצא שוב במלה המעודדת ומרעיפה נחומים:

נקמה!

כיצד? אימתי? במה? — לא ידעתי. למלה היה חסר תוכן מסוים. אף־על־פי־כן היה בה כדי למתוח את השרירים הדקים והקלושים ולהצית שביבים הדשים באישון עיני. שביבים חדשים, רעים ואכזרים.

במהרה חדלתי להתאונן לפני אבי. פעם נשכוני כלביהם של שקצי הרחוב עד זוב דם, וכשבאתי אל אבי בוכה וטוען, השיבני תשובה, שהעליבתני והרגיזתני עד יסוד הנפש.

— הרגזת בודאי ממנוחתם את הכלבים הללו! הרי אף אני עובר ברחוב, למה אינם מתנפלים עלי?

נשתתקתי ונסתלקתי אל המטבח. מאותו יום ואילך לא ראני אבי יותר בוכה ומתאונן לפניו.

לאחר זמן־מה, כשהחלותי קורא בספרים, נוסף על עלבון ההוה גם עלבון העבר. הספרים הראשונים, שבאו לידי, היו במקרה ספורים מדברי ימי ישראל והכניסוני לעולם של דם וזועה. לכאורה היה עולם זה רחוק ושונה כל־כך מן המציאות, שבה הייתי נתון, אלא שכבר אז ידעתי למצוא את הקוים המשותפים שביניהם והיה נדמה לי, כי עולם אחד הוא וכי נתון אני בתוך שלשלת ארוכה, שאין חוליותיה נפסקות במשך שנות מאות ואלפים. אותו הטמטום ואותה האכזריות והשנאה הכבושה, הסרת־הטעם של תקיפים ומרובים למועט החלש מצד אחד ואותה החולשה והחרפה מן הצד השני.

כך, טפות טפות הלך הרעל הלוך ורב בנשמת הנער, שנעשה שתקן ועצוב, ולבו לא הלך עוד אחרי חבריו ומשחקם. עם הספר בידי הייתי מתיחד ובולע מתוך צמאון קדחת את הדפים הנוראים והמעליבים. במדה שהרביתי לקרוא ולספוג מהלומות, גדלה ורבתה השטמה שבלבי, התלקחה יותר המדורה הארורה. ובלילות על משכבי הייתי מוסיף עליה שמן בהזכירי לעצמי את שורת העלבונות הארוכה עד כדי שגעון ואת פרטי פרטיהם של הענוים והיסורים הידועים לי. לאור מדורה זו הייתי משחיז את זיני היחיד, שלא היתה לו עדיין כל צורה ואשר רק את שמו לבדו ידעתי.

נקמה!

אולם מעט מעט התחיל נשק זה לקבל בדמיוני צורה מוחשית וריאלית. בלילות על משכבו היה הנער מגרש את שנתו מעיניו, ודמיונו, שנעשה לוהט ועשיר אחר הקריאה המרובה, היה מעבד תכניות, להוציא את מחשבת נקמתו הגדולה אל הפועל. זה אחר זה עברו בראש אופני נקמה שונים, אך בכל

פעם הייתי מוצא איזה לקוי, איזה פגם, ומתחיל את הכל מחדש. איני זוכר מתי היה הדבר, אבל סוף-סוף עלה לי לברר לעצמי כיצד, במה ואימתי אנקם את נקמתי הגדולה.

מובן שהדבר נראה לי פשוט, פרימיטיבי ותמים ביותר. הכל נראה קל ואפשרי בדמיונו של הנער. בקירוב נראה הדבר כך: כאשר אגדל ואהיה לאיש, אבקש לי חברים, שואפי־נקם כמוני, ונתחבר יחד לאגודה. „צבא נקם"—כך נקרא לעצמנו. כולנו—גבורים, אמיצי-גו ורוח ולמודי קרב. כולנו מזוינים, מצופים ברזל מקדקדנו ועד כפות רגלינו, כאותם אבירי ימי־הבינים, שתמונותיהם נזדמנו לי לפרקים בספרים. כולנו רובים מצוינים ואין איש מאתנו מחטיא את המטרה. סוסים אבירים לנו ודוהרים, ששים לקראת קרב ומהירים כרוח בערבה. ממש כאותם הסוסים, שהדרגונים החונים בעירנו היו מנהיגים ברחובנו לפעמים להשקותם מי נהר, ואני הייתי מתירא מפניהם ומפני רגליהם הבועטות יראת מות, ובעברם הייתי עומד ומסתכל בהם מרחוק. את מושבנו נשים ביער עבות, במערות ובמחלות, כשודדי לילה. באותן המערות עצמן תהיינה אֻרוות סוסינו, אוצרות הנשק והצדה. כשודדים שבאגדות נבלה במערות את ימינו, מבוקר ועד ערב, ובלילות...

לילה לילה נצא מן היער בהיותנו רוכבים על סוסינו מזוינים ומחרישים. עם חצות נבוא לאיזו עיר אי כפר ונשתער עליהם כגיסות האויב. כשמעון ולוי בשעתם נשמיד ונכרית עד בלתי השאיר שריד. חרבנו לא תדע רחם. את בתי־התפלה עם פעמוניהם ההוכים וצלביהם המוזהבים נשלח באש, ואת העם, את כל העם, אנשים, נשים וטף, נמגר לפי חרב שארית אל תהיה לעמלקים! התנפלותנו תהיה פתאום, תבוא כחתף, ואיש לא יוכל לעמוד נגדנו. שבעי־נקם ומגואלים בדם אויבינו נשוב לפני עלות השחר למערותינו הנסתרות לנוח, להחליף כח, לנקות ולהשחיז אזננו ללילה הבא. וכן לילה לילה... עד תום הנכרים מעל פני האדמה. בבוקר ימצאו עוברי דרכים עי־מפלה חדש במקום שהיתה עיר פורחת או כפר שקוע בסבכי אילנית. כמטאטא השמד נעבור בארץ ואיש לא ידע מי ומה הוא, ואדם אין אשר יוכל לקדם את פני הרעה. מן הערים הסמוכות והכפרים הקרובים יבואו לראות את החורבן ולקבור את החללים ויקראו את הכתובת הקצרה: „נקמה לאלהים ולישראל." על דגלני, אשר נשאיר אחרינו בכל עיר, למען ידעו למה באה עליהם הרעה הזאת. בגתש חרדה ובברכים כושלות, בעינים, עיניהם האכזריות והקהות, מלאות יאוש יחכו לבוא תור עירם הם.

מובן מאליו, שאני אהיה בראש ואפקד את צבא הנקם. כבר־כוכבא בשעתו אנשא על סוס שחור על־פני מרחב שדות הארץ השנואה ואבוא כסער המדבר. חרס ואבדון, מות וכליון יהיו לי לכנפים, שנאתי הגדולה תהיה לי למפרש, חרבי תאכל על ימין ועל שמאל, ולא תיעף. רחם לא אדע.

פקעת הארס בנשמתי, ארס המשטמה המפעפע ומרעיל את הדם, היתה ניזונה מחזיות הללו ומנהמתגי נהמה כל־שהיא. השעות שהייתי מתקפל תחת שמיכתי החמה והוזה על נקמתי העתידה, היו ממתיקות קצת את הויתי ונותנות

לי כח לשאת ולסבול את העלבונות החדשים, שרבו והלכו מיום ליום. לא התאוננתי באזני אבי, חדלתי גם לבכות ולהתיפח. מתוך אורך־רוח וסבלנות מופלגים חכיתי לימים הבאים, הרחוקים והמתוקים, ימי־השלום הגדולים. הייתי שש לקראת כל יום חולף, שהרי הוא היה מקרבני אל מטרתי, המטרה הרחוקה והאכזריה...

מובן מאליו שטעות קטנה עלתה בחשבוני. הימים היו עוברים זה אחר זה, אבל תחת להתקרב, הלכתי והתרחקתי מאותו יום השלום, שיצר לי דמיוני. גדלתי, הייתי לאיש והבינותי, כי כל מה שבדה דמיוני בלילות הנדודים, תחת השמיכה החמה, איננה אלא הזיה. שנאתי לא קטנה, לא פסקה. פגיעותי עם הנכרים היו מַשאירות תמיד שרטת בנפשי, שלשלת העלבונות הארוכה לא נפסקה — אולם ברי נעשה לי, לצערי הגדול, להותי, כי אין כל אפשרות של נקמה ושל שלום.

רואה אתה אותי בא ביחוסים, ולפעמים גם ביחוסים קרובים, עם אחדים ממכרי הנוצרים. ומה בכך? אל היחיד יכול אני להתיחס בכבוד, בחבה, באהבה, אל היחיד אין לי כל רגש של שנאה. אולם את הכלל, את הכלל הנוצרי, הנכרי, את עמלק, את האלפים והרבבות אני צוין גם עכשיו לא פחות מאשר בימי ילדותי. ועוד יותר, כי עתה הרי שנאתי היא גם הנקמה היחידה האפשרית לי, ליהודי החלש. אותה פקעת הארס, שנתגלגלה לתוך נפשי בתור ירושת דורות, שהלכה וגדלה מימי ילדותי במשך כל ימי חיי, ממלאה את כל ישותי, מבקשת לה מוצא, מוכרחה להתפרץ החוצה, ואם לא–תשים מחנק לנפשי. שוב איני עכשיו תינוק רך והוזה, כבר צמח זקני, הסתגלתי במדה ידועה אל החיים והסביבה, הנני איש בן תרבות אירופית, ניטלה ממני אי־אמצעיות ההרגשות, אולם–אפשר שיהיה הדבר רע וזר בעיניך–אולם יש רגעים, שאני מצטער צער גדול על שאותו „צבא הנקם" אינו אלא הזיה.

אלה תולדות „שנאתי". בשעות שהייתי עומד עם מכחולי בידי לפני הבד, חפצתי רק לגלם את המשטמה הגדולה, משטמת היהודי מדור דורות לעולם הנוצרי הרוחץ בדמו. לא לי הצדקה לשפוט אם הצליח הדבר בידי, אולם אני חפצתי להראות משטמה גדולה זו לעולם כולו, לעולם הנוצרי ביחוד. ידעו, כי התעללותם בנו במשך אלפים שנה עשתה פרי. ידעו, כי בנשמתו של היהודי גדל נחש, פתן צפעוני, שגם אם אינו יכול להזיק להם, הנה יש לו רעל. ידעו, כי אויבים אנו וכי לא סלחנו להם. והנה באה חברה אידיוטית זו... וכי יכולים האדונים הללו להבין, כי אין את נפשי להסתיר יותר את אשר עם רוחי. בין שאני אוהב, בין שאני שונא–לעין השמש אני עושה כל אשר עם נפשי לעשות.

לפידות גמר. עם סוף דבריו התחיל מתרגש וקולו נעשה מרוסק קצת, כאילו נחפז ובקש להוציא מפיו מלים מרובות בשעה מועטה. מוזר היה לי הדבר. כיצד בן־אדם נושא בחֻבו שלהבת שכזו ומטפל ימים ושנים בראשיהן של בלונדינות, ברוניטות ושוב בלונדינות. נזכרתי בארבע תמונותיו הקטנות, החדשות, התלויות על־יד התמונה הגדולה בתערוכה זו עצמה. ארבעה דיוקנים מצחקים של נערות צעירות, ספוגות אור־שמש, מלאות לשד עלומים וריח אביב. לפידות, כנראה, ידע מחשבותי גם עד שאמרתי לו דבר.

— כל ימי הייתי מספר לו לקהל הנכבד על־דבר אהבתי. הראיתי לו את פניהן של הנשים היפות ביותר, החביבות עלי, הזינותי עיניו מיפי עלומיהן, רעננות צחוקן, אביבן וַהֵיצן. ראה הקהל את כתמי האור שבנפשי ונהנה. לא ידע, שכתמים הללו תופשים בה מקום מצומצם מאד. אך הנה חשפתי לו עתה את מקום הצללים שבה, את הפצע, מזגתי לו כוס תרעלה — יריקנה ויתעות קצת.

בגנה המרוחקת שלטה דממה, דממת חצות, שהפליטה מתוכה איזה נגינה מבשרת, סתומה ומגרה, באזני התחילו הומים פעמוני כסף קטנים, פעמוני כסף וזכוכית, תלוים לא־נראים באויר והומים.

— עכשיו נשתחררת? — שאלתי את חברי.

ודאי האזין גם הוא להמית הפעמינים, כי תחלה לא הבין לי והיה עלי לשוב ולבאר לו שאלתי.

— אחר התמונה נשתחררת מן הפקעת? פקעת זו שדברת עליה...

לא מהר להשיבני גם לאחר שהבין. רק אחר שתיקה ממושכה הניע ראשו.

— הן. נשתחררתי.

אחר שנפרדנו איש מעל אחיו בקרן הרחוב, נתרבו הפעמונים באויר המיתם רבתה והלכה וצלצולם בשר בשורת אביב. מאחרי כתלי הלילה, מעבר למסך עמד האביב ומשך בחבלי הפעמונים לפני בואו.

מה טוב! הנה בא האביב... וכל זה הלך לבלי שוב. נשתחררתי. אף אני נשתחררתי. מעתה אין שוב כל מקום לספקות. אפילו לספק כל־שהוא.

א׳׳ז

בערב רב השאון באולמי הקלוב. מיד ליד עוברים העתונים עם הר: נזיות על התערוכה שנפתחה. האָמנים הצעירים נכנסים שנים־שנים ושלשה־שלשה לקרני הזויות. מתוכחים ומתלהבים. מן הוכוחים עוברים אל לוחות השח־מט, אל הסַפות הרכות ואל הסיגרות הריחניות. בימים האלה, ימי התערוכה שבימי האביב, עצבי כולנו גרוים קצת ועינינו מחותלות באד דק. הי לזה שני חגים לנו: התערוכה והאביב!

רק באַראטינסקי הזקן לבדו אינו יוצא מגדרו. את מאמרי הבקורת אינו קורא. הרי דבר שבהסכם הוא, כי הזקנים הקנאים אינם רוצים להודות בכשרונות הדור הצעיר. זהו כמעט חוק מחוקי הטבע. לכשנזקן, נהיה אף אנו כמותם. אולם, חברים טובים, אַל תשימו לב לתישים הללו, שחלשה דעתם קצת מזוקן. העתיד שייך לנו!

— שלנו הוא העתיד!

בלבו של איש שיחו הצעיר נוגעים דברי הזקן העלוב בנימה מכוערה של רחמים. הוא קם ומכבדו בכוס יין או בסיגאַ־ה הַוונית וממהר להסתלק ממנו. ב„ידיעות ועד התערוכה״, שבאראטינסקי רגיל לקראן תיכף עם בואו,

אין הוא מוצא את שמו ברשימת שמות הצירים, שנמצאו להם קונים לתמונותיהם. אף־על־פי שהתרגל לכך במשך שנות עבודתו המרובות, אינו רוצה עדיין לוותר על תנועת הבוז, שבה התרגל להחזיר את „הידיעות" למקומן, ושלפנים בימים הראשונים לעבודתו, לא היתה באה אלא לכסות על הצער הרב ועל הקנאה בחברים המאושרים ממנו.

התרגלנו כולנו לזקן זה, והוא נראה לנו מוכרח בקלוב שלנו. האמנים הצעירים עם גאותם החולנית ואמונתם הנפרזה בכחותיהם וגדלם, שאין לה גבול, כל אחד והערצת כשרונו עצמו בגלוי ובטול כל הכשרונות זולתו בסתר, עם אופן הסתכלותו מגבוה ושאיפתו התמידית להיות למרכז, היה נתקל באותה הערצה, אותה גאוה ואותה שאיפה עצמה של חברו. התנגשות תמידית זו עלולה היתה לקלקל סוף־סוף את יחוסי הידידות, אלמלא באראטינסקי זה העושה לאפשר את הרעות המצוינה בקטנותו, בזה שהוא עומד במדרגה נמוכה וכולנו סובלים אותו ואין אנו מצרפים אותו לחשבון, פועגים לו בפניו ושלא בפניו, בעת שנפשנו מרה עלינו, וחומלים עליו ומקרבים אותו כטוב לבנו עלינו.

יוצא מן הכלל קנטופולה, הצעיר שבחבורה. יוני זה קנאי הוא ואינו יודע כל ויתורים. מה לבעל מלאכה גרוע זה ולאמנות?—הוא צועק. למה נותנים לתמונותיו מקום בתערוכה?—וכי „הקדש" היא האמנות בשביל כל עובר בטל? האמנות היא מקדש וכל הזר הקרב... ועוד ועוד... כיד התלהבות העלומים הטובה עליו. אין איש מאתנו משיב דבר לקנטופולה זה. בנוגע לאמנות וכו׳ הצדק אתו. אבל הפולני הזקן הרי הקדיש אף הוא את כל חייו הארוכים ל„אמנות" ולמי יזיק אם גם הוא פה?

אדרבא.

שעה אחת אנו נמלכים ומחליטים להפתיע את הזקן האומלל הפתעה של שמחה. מטילים אנו מס על כל הבא באותו ערב, ועל קנטופולה בכלל, מבלי להגיד למי ולשם מה נחוץ הממון. ובבוא באראטינסקי ממחרת היום ונוטל, כדרכו, את „ידיעות התערוכה" לידו מלבינים פניו ומכסיפים, כמי שזכה פתאום בסכום עצום על פי שטר־הגרלה. ברשימת התמונות שנמכרו, הוא מוצא את שמו ושם תמונתו. הדבר היה בא לו פתאום ביותר והממו. לרגע אחד הוא מסתלק אל הפרוזדור ומטפל שם שעה ארוכה בקנוח חוטמו. אך כעבור הרגע הראשון הוא שב ומהלך במתינות אילך ואילך בתוך האולמים המוארים והשואנים, מבליט לבו ומפשיל למעלה את ראשו היהיר.

למן היום ההוא מטייל הוא יום יום ארוכות וקצרות באולמי התערוכה הגדולים ושולח מבטים גנובים אל יצירתו, שערכה עלה וגדל בעיני עצמו: „החמה שוקעת מאחר היער". כפעם בפעם הוא מוצא ומגלה בה מעלות חדשות וכפעם בפעם ינוח מבטו על השלט הקטן, שנדבק למסגרתה: נמכרה.

השאון בקלוב רב מאד בימים הללו, שהמלצרים קוראים להם „ימי היריד הגדול". באיזה בית שוקט שבמרכז העיר נתלו עשיריות אחדות של

בדים. האולמים הרחבים, שטופי האור, נשארו שוקטים כמקדם, על־פני הרצפה המכוסה ארג כהה ורך משוטטים אילך ואילך בני־אדם, שראשיהם מופשלים למעלה, וכאן, בקלוב, הגיע הכל לנקודת הרתיחה.

ובחוץ אביב.

בלילה, לאחר חצות, מקדמים את פני הרהובית המוארים והמתרוקנים בדממה ערבה, ערבה ביותר לאחר רתיחת חדוד שבקלוב. ג'ניה היפה מתרפקת על ימיני ומפטפטת על קוץ וקוץ. אבני המפסעה נענות לצעדים המתונים ומילידות הד, זעיר פה זעיר שם מהבהב שביב אור בחלון. מן הפרורים הרחוקים עולים נביחות כלב; על אילן גזוז צמרת, שהתחילו פקעיו צבים ומתנפחים, נעורה צפור: שומר לילה משתעל, — ואני מרגיש את עצמי קל כתינוק, רך ורענן כמוחו. השעה המאוחרת, כתמי אור הפנסים על המרצפת, שנתערטלה כבר משמיכת השלג והקרח, סוסיהם של העגלונים הנרדמים בקרני הרחובות, כפה החמימה של ג'ניה הנתונה בכפי — כל אלה מוזגים לתוך הדם טפות אחדות של יין, יין אביב חריף.

פתאום תוקפני רוח של שובבות ואני נוטל את ידה של ג'ניה ורץ אתה למורד הרחוב, רץ ומושך אותה אחרי. היא מפגרת, עיפה, קשה לה לשאוף רוח, ואני מוסיף לרוץ, מצחק ורץ, כאותם נערי הכפר הרצים מראש הגבעה אל הנהר. במורד הרחוב, על־יד פשפש הבולוור הירוק, עד שהספיקה הנערה לנוח קצת ולתקן את מגבעתה, שהמיט הרוח את שוליה, אני עומד על רגלי האחת, מרימה באויר בידי החזקות וסובב אתה כגלגל; היא מוחאת, מתמרמרת, מבקשת להשתחרר, אך מטילי ידי מחזיקים אותה בכח. וכשאני מעמידה סוף סוף על הקרקע, הולך ראשה סחרחר והיא מוכרחה להשען אל כתפי. אני מרכין ראשי אל ראשה ולוחש לה דברים מתוקים אחדים, וכשהיא עושה אזנה אפרכסת, אני מפסיק את לחשי ונושקה על שפתיה נשיקה מצלצלת, שוב כאותם בחורי הכפר המנשקים בגבורה לבתולותיהם בקרני הגדרות בלילות הקיץ הלוהטים.

— באמצע הרחוב! — כועסת הנערה ומסמיקה.

מתרונן אני מריב אשרי, גלי עצמה ואון הומים בי. כחות קדומים, כחות נוער ועלומים שבו ונעורו בי. באו ימים ולילות אשר אין הכלה לאשרם ואין קץ לשפעת אורם. העלו לפידים בנשמה ושפעת אורם מתפרצת החוצה. מדורות נדלקו בנפשי פנימה, והן משפיעות חום לעולם הגדול כולו, כאותה האח המבוערת המשפיעה חומה לחדרי הבית. שירת גיל נולדה בלבי והיא נשאת ומרחפת על־פני תבל ומלואה.

יעבור הלילה ואשיב אל מכהולי. שוב תמשכנה שעות של חדוה, חדות יצירה, ואחריהן לילה חדש... יום ולילה ואביב, וחוזר חלילה. אין קץ לימים ולילות. אין קץ לזוהר על אדמות.

XVII

כל הלילה טיילתי, וחזרתי למעוני עם שחר. קוי שחר ראשונים הכניסו לתוך החדר אור אפור, רוטט ונע. על הרצפה, באמצע החדר, מוטל דבר־מה מבהיק ומלבין לקראתי. אינני יודע כתם לבן זה מהו. אף־על־פי־כן איני ממהר לבדוק בו. אני מסיר מעלי את אדרתי ומגבעתי, תולן על הקולב, ורק אחר זה אני נגש לראות מהו הדבר המונח כאן. נמצא שזהו הסדין הלבן, שאני מכסה בו את „הנקמה". אני נחפז אל כן התמונה. מי זה היה כאן? מי הסיר את הסדין והשליכו לארץ?

זמן מה אני עומד משתאה ומסתכל דומם בתמונה שעוד עלי לעבוד בה שנים שלשה ימים עד שאגמרנה, ועכשיו, לאור דמדומי הבוקר החור, הובלטו בה איזו כתמים וקוים כהים והוסיפו על אימתה. פתאום מגיע לאזני, מאחורי, מן הזוית הסמוכה לחלון, קולו של זקני.

— אַל־נא תכעס, דוד, אני הוא שהסירותי את הסדין...

אני מרים ראשי. שוב?

— באתי ואין איש. סקרנות של זקן... הרי לא תכעס עלי?

מה זה?

עכשיו, ע כ ש י ו מה לו כאן? רגע קטן אני עומד נגדו אובד עצות ואלם.

ר' צבי משתמש במבוכתי לפי רגע ורומז באצבעו כלפי התמונה.

— אגב, זו אינה תמונה כל־עיקר. אין זה חומר ליצירה דוד. הרי זהו פחדך. פחדך הגדול, ההולך בעקבותיך אל כל אשר תלך, וידו הגרומה והחונקת על צוארך. ב ז ה חפצת להשתחרר מאויבך היותר ורא? תמימות! תמימות! חוסר נסיון ותמימות. הלה אוה לו למשכן את נשמתך, ומי יוציאנו משם? מי גבור ויוציאנו משם? סמרטוט זה? וכי אין אתה שומע את קול צהוקו הגס והנוקב? טעות קטנה עלתה בכאן, בני, טעות. שונאך הניח לך לשעה קלה, ואתה מהרת וקראת לחג של חרות ושלום. אך הלא אין שלום ואין חרות. אין! השתעל וצחק.

אולם הפעם לא רמני. מבוכתי עברה בן־רגע. שוקט ואמיץ אני מרים את המטלית הלבנה מן הרצפה ומכסה בה את הבד, בזהירות, שלא למחוק ושלא לטשטש את הצבעים הלחים. אחר כך אני נגש אל הזקן ורומז לו בראשי כלפי הדלת הפתוחה.

— לך לך מכאן.

הוא מעמיד עלי עינים תמהות ומתוך זקנו הלבן והפרוע קצת מציצה בי תוכחה.

אך עומד אני על דעתי.

— בבקשה ממך, לך לך לדרכך.

בלי נמוס אני וגס. בלי רחמים אני מגרש את הזקן העלוב.

כי שעתו עברה. שכח בודאי הזקן כי הזמנים משתנים. סבור היה כי עדיין הכל על עמדו עומד, ונמצא שטעה. כי בינתים הבראתי. בינתים בא

האביב והעננים התנדפו וגזו. אין כאן מקום לאורחים מהתם. ילך לו, לשוא הוא מתעקש.

בפעם השלישית אני מגביה קולי.

— צא!

באין לו ברירה, הוא הופך אלי ערפו ויוצא. נעלב וכועס הוא עובר לארכו של החדר, למן החלון ועד הדלת, ואינו אומר כלום. בפתח הוא מרים ראשו לרגע.

— עוד נשוב נתראה, בני! עוד נשוב נתראה...

מתחת לעקבי, מתחת לרגלי הדורסת, חזר והניח ראשה של התולעת.

אולם אני לא שמעתי. פתחתי את חלוני והוצאתי ראשי החוצה. האיר כבר הבוקר והשוער הזקן יצא לטאטא את הרחוב.

— צפרא טבא, סבא!

הוא מפסיק עבודתו לרגע, נשען אל עץ המטאטא ומחפש בעיניו את זה שקדם פניו בברכה בשעה קדומה כזו. כשהוא רואה את ראשי המוצא מן החלון הוא מסיר מגבעתו מעל קדקדו ומשתחוה:

— צפרא טבא!

מוסקבה — תרע״ח.

דוד פרישמן

עִיר הַמִּקְלָט

מעשה *).

אמי קבלה את הדברים מאִמה ואִמה מאִמה, זקֶנתה מזקֶנתה וזקֶנתה מזקֶנתה, דור מפי דור — ואמי מסרה את הדברים לי.

כאשר באו בני ישראל לעציון גבר, בשנת השלשים ושש למסעיהם במִדבר, נראתה בקרב המחנה נערה צעירה, קטנת־קומה ודַקת־בשר, אשר אם ראה אותה איש ואם עבר מעליה, לא זכר את תארה ולא זכר את מראיה ולא זכר דבר, ורק את עיניה לבדן זכר, ותהיינה משוטטות לנגדו, ויֵדע כי גדולות הן כשני בָטְנִים ושחורות כתהום הָאַרְנוֹן ויוקדות כאש המזבח אשר לפני אהל מועד. לא יָדע איש מי היא ומאין באה. כרוח פרצים סוֹעֵרה פרצה אל המחנה פתאם בבֹקר יום אחד עם הַשַּׂלְוִים יחד, ויהיו יודעים רק את שמָהּ, כי יקָרא לה נוֹעָה. ואם יש כי שאל איש את פיה לאביה או לאִמה, ותהי עונה: אָבִי הַמִּדבר, אמי הערָבה – ותשחק בקול גדול, וַתְּהִי לִבְנַת שִׁניה מצהירה רגע אחד כברק אשר התלקח פתאם, ותצלצל בעגיליה הגדולים אשר באזניה, ובעוד רגע ברחה ותִמָּלט. והבחורים ובני אצילי ישראל וכל איש מסביב סִפרו עליה נפלאות: כאשר תנוח עינה על איש, והיתה כצרבת מכוָה על חלקת הבשר אשר הביטה שָׁמָּה, וכאשר תְּשַׁב ברוח פיה, והיתה כרוח זלעפות אשר חלף פתאם מן הנֶגב, וכאשר תגע ידה ביד איש, והיו כל עורקיו בו כנחל שלהבת שוטף. ואף אמנם היתה הַיַּלדה כמו מִדבר: פניה כנחושה חֲרוּכַת יקוד שמש, גרמיה כסלעים להוטים וחַדים, והיא פרא אדם כמו הרוח הפושט מן הצפון. ואולם כחלקת האדמה החרֵבה אשר בין פָּארן ובין תֹּפל, כן צמאה הנערה לנטפי טל מעט יומם ולילה – והיא מְחַכָּה...

---

*) מן הסֵריה „במדבר. מעשיות ביבליות".

בימים הרחוקים האלה והשמש היתה יוקדת ולוהטת עוד שבעתים מאשר עתה והמדבר היה נורא וגדול עוד שבעים ושבע מאשר עתה, והאהבה היתה עזה וסוערה עוד אלף אלפי פעמים מאשר עתה.

בנִקרת מערה באחת הפחתים נולדה נוֹעָה הקטנה לפני ארבע־עשרה שנה בשנת העשרים ושתים לצאת בני ישראל ממצרים, בהיותם חונים ברמון פרץ. ולא במאכלת כרתו את שָׁרְרָה כי־אם בְּצֹר. אמה היתה אשה כובסת ואביה איש מקושש עצים, ויהי מלַקט בשדה ענבי פרגים אֲדֻמים ויהי שׂוֹחֵט אותם אל הכף אשר עשה לו ושותה יום יום את מִשְׁרַת הגרגרים הזרים וּמִשְׁתַּכֵּר. ובקברות התאוה מתו האיש והאשה יום אחד ביום המגפה הגדולה באכלם מן השלָו עשרה חמרים. אז גדלה הנערה ואיש לא יָדע מי גִדל אותה. מי מגַדל את החתול השחור ואת הָאַנְגוֹרָה הלְבָנה אשר במִדבר? כדרדר אשר בשדה עלתה וכפתן אשר בַּמְאוּרָה אצל הַבִּצּוֹת. בחצר האהל ועל סף הדלת אשר לנה שם הלילה האחד לא לנה גם בלילה השני, ומן הלחם אשר פָּרַס לה איש יום אחד לא בא אל פיה גם ביום השני. במצאה מעט מָן על־פני השדה ומעט זרע גד ומעט ענבי סמָדר, ותאכל מהם וגם הותירה — והיא עליזה תמיד. עוד לא מלאו לה שתים־עשרה שנה, כמעט עוד־היא יַלְדה, כאשר מְצָאָה איש בשדה ויתפוש בה וַיְעַנֶּהָ — והיא לא שָׂמה לב, כגלגל לפני רוח התגלגלה על־פני חוצות ממחנה למחנה, מן המושב האחד אשר יָשבו שם בני ישראל ועד המושב השני.

ובבואה לעציון גבר, והיא קטנת־קומה ודקת־בשר, לא הביאה עִמה בלתי אם את עיניה – ומקץ שלשה חדשים, והיא עלתה פתאם וַתִּיף. כמעט בִּן לילה. בערב עלתה על רִבצה לא תאר ולא תבנית, ובבֹקר והנה היתה פתאם הנערה בת ארבע־עשרה לתבנית אשה שלֵמה בכֹל וגדולה. כמו אֵד עלה על עיניה המשְׁקָרות להיות כמָסך מבדיל בין הרואה ובין הברק המסתתר, ותהיינה העינים פתאם כמו חולמות תמיד. כל הרואה ועמד תחתיו והשתאה, לא היתה כמוה בכל גבול ישראל ועל סביביו, וכל המחנה מסביב, בחורים ובאים בימים, נדיבים ורָשים, זקני עָם ומן האספסוף כלם התגודדו עליה וישיגוה, ובאשר היתה והיו שם גם המה. ככוס תרעֵלה משַׁכרת עברה על כל המחנה. ומקרוב ומרחוק באו, מכל הפִּנות אשר שם בני ישראל חונים, והנערה לא השיבה פני איש, את כלם הקריבה אליה יחד, את כלם, את כלם, ולא מנְעָה מאיש את חסד נעוריה – והיא רק משַׂחקת בקול גדול.

יומם כִּלְהוֹט השמש רבצה על־פני השדה בחול הקודח ותשתעשע בשני נחשים קטנים אשר אמצה לה. אז תגל את שדיה ואת נחשיה תרביץ על בשרה, והנחשים התפתלו על שדיה סביב ולא עשו לה רעה, והיא מביטה השמימה אל בוכח השמש וחולמת בעינים פקיחות. ואולם בהיות הלילה באישון האפלה שכבה

על־פני השדה ואַחד הנערים עִמה – והיא לא שמה לב. ואת נעריה החליפה יום יום כאשר יחליף איש את הכתנת אשר לבשרו – והיא לא שמה לב. כחתול השחור אשר בערָבה וכאנגורה הלבנה דבקה עם בן מינה ככל אשר יבוא לפניה, ולא ידעה רע ולא ראתה אָון – והיא רק משַחקת בקול גדול.

יומם בֶּאֱכול השָרב מסביב כמו תנור ישבה על־פני השדה עד להתעלף, ויש אשר אחזה בה פתאם תאוה כמו רגע ותמהר ותתפשט את כל בגדיה ותשליכם מעל פניה והלאה ותשב על פני השדה עֵרמה כיום הוָלדה. ויש אשר שבה ותקח את שערות ראשה הארֻכּות, אשר יָרדו מעל קדקדה ועד ברכיה הגיעו, ותצנוף אותן לצנֵפה ותכס בה את כל בשרה, ותהיינה כשִכבת עבים עבה אשר עלתה לכַסות על השמש. ואולם בהיות הלילה בחרה לה ממאַהביה את אשר תבחר, וילכו אחריה גם שנַים וגם שלשה – והיא לא תשים לב. כזאֵבה אשר במִדבר רָעבה לטרף – והיא רק משַחקת בקול גדול.

יומם בהיות התכֵלת בתוך הרקיע בעצם השמים הטהורים ירדה עד הנחל אשר עִם אַרנון לרחוץ, ובעלותה מן הרחצה צחה ואדֻמה כֻלה, התיצבה ערֻמה לפני הנחל ותרא בו את תבניתה הנשקפה אליה מן המים ותבט ולא ידעה שָבעה. אז ידעה כי יפה היא מכל אשה אשר היתה על פני האדמה. ויש אשר תשוקה עזה התלקחה בה פתאם לכרוע על ברכיה ולנשק למו פיה בְרָאי המים את כל בשרה ואת כל יצוריה ואת כל בדי עורה. ואולם בהיות הלילה גרשה מלפניה את כל בני הנדיבים ואת כל בני האצילים ואת כל אנשי המעלה אשר דבקו אחריה, ותבחר לה רק את הנערים מן האספסוף, את כל פוחז ואת כל ריק ואת כל לבוש קרעים ודל, קהל גדול מאד, ותקח אותם עִמה – והיא עליזה שבעתים. כשטף מים עזים השואפים אל המורד, כן שאגו בה דמיה וימשכוה: רק אל המורד, רק אל המורד – והיא משחקת בקול גדול.

והיָמים היו שוממים והלילות היו סוערים, מִשתִים והלולים והולֵלות. ורק לרגעים, בהיותה לבדה מעט ואין איש עִמה, קפא הצחוק על שפתיה ותאָנח פתאם. מֶשִיָה ורקמתה וצמידיה אשר נתנו לה אתנן ואפריונה אשר עשו לה היו לה לתועבה. כל בחוריה ומאַהביה היו לה למשא. אז תקח את השֹהַם הגדול, אשר נתן לה קְנַז בן הנשיא למַטה בנימין, ותַשליכהו החוצה. ואת חשן אפודתה, אשר עשה לה רקמה אלִידד בן הנשיא למטה נפתלי, תקח וקרעה אותה למאַת קרעים. לבה היה ריק – והוא צמא, צמא... כחלקת האדמה המלֵחה בין פָארן ובין תֹפל אשר לא גֻשמה עוד מעולם. ככה צמאה לנדבת טל – והיא רק מחַכָה ומחַכָה.

ויום אחד באה עד לפני המשכן ותעמוד בפתח. פתאם באה לה התשוקה לבוא בו רגע אחד פנימה. והענן מלא את הקדש ויהי השך אשר ימשש אותו איש בידים, ואימה רובצת על פני פִּנה ועולה מאחרי כל עמוד, והיא לא ראתה דבר. ורק כאשר הסכינו עיניה עם החשך מעט מעט. אז החֵלה להבדיל בין דבר לדבר. על המעלה אשר עם הבמה לפני הקֹדש עמד הכהן הצעיר המנַצח על העבודה, כמעט עודו נער, והוא לבוש מעיל בד וחשן על לבו ולולאות אפוד, ותלתלים ארֻכים יורדים על ערפו מתחת למצנפתו, והכהן הצעיר מדַבר אל הקהל – ותבט בו משתָּאָה ומשתוממת אליו. הפנים היו חורים והתלתלים שחורים. העינים היו תכלת והחשן אדום. ברגע הזה נשא גם הכהן את עיניו ויבט לנכחו בפתע ויראנה – ופניו החורים חָורו רגע אחד שבעתים והתכלת אשר בעיניו העמיקה פתאם שבעים ושבע. אז אָבד ממנו הדִבּר רגע אחד וידום. רק רגע אחד. וגם את עיניו עָצם. אחרי כן התגבר; עיניו נמלאו זעם ומצחו לבש כמו עננה רועמת. והוא החל פתאם לדַבר אל הקהל על הדבר אשר צוה משה לאמר: „והיה מחניך קדוש״, ויריעם בקולו ויזהר את העם מפני כל זמה וכל תועבה, אשר „לא יראה בך ערות דבר״... וימהר לכלות את דבריו וירד מעל הכַּן.

ואולם אחרי הצהרים, כנטות היום, תעה הכהן הצעיר על־פני השדה אנה ואנה. על הנערה לא סר מנגד עיניו לא בהיותן פקוחות ולא בהיותן עצומות. ובהיותו תועה בשדה וימצא אותה באחריתו, אז עמד תחתיו ולא נגש אליה ויבט בה מרחוק וַיֵשב ויבט. ואולם נגש לא נִגַּש אליה.

אכן יום יום אחרי הצהרים, כנטות היום, יצא אל השדה עד לפני הַקֻבָּה הבנויה לתפארה, ויעמוד מרחוק ויבט, ובראותו את פניה הֵסֵב את פניו לאחור ויתחמק, ואחרי כן שב ויעמוד, ורק נִגש לא נִגַּש אליה.

אבל בהיות חדש או מועד או שבת והוא עומד על כנו אשר במשכן כפעם בפעם, אז הרעים בקולו וידבר אל הקהל ויצוהו „והיה מחניך קדוש״, ויזהירהו „ולא יראה בך ערות דבר״ — ורק מדי צַוֹתו ומדי הַזהירו הוריד את ראשו לארץ כנכלם מפני נפשו, והוא נאנח.

ובאַחד הימים מצא אותה תחת אחד השיחים, אשר התחבאה שמה, והלילה רבץ עליה מסביב. אז כרע לרגליה על הארץ ויהי נושק את שפת שמלתה, כאשר ישק העבד את שפת השמלה אשר למלכה. הן טמא הוא, טמֵא שפתים וטמֵא לב, והיא קדושה, קדושה, קדושה...

והיא רָעדה בכל יצורי גוה – בפעם הראשונה בכל ימי חייה.

הזה הוא? – הן כחלקת הארמה הנשַמה אשר בין פארן ובין תֹפל צמאה אליו כל הימים!

והימים היו נפלאים והלילות היו נחמדים, חלומות ודמיונות עם תקוה מתוקה – ובכל זה הכבידה את לבה אליו כאשר לא הכבידה עוד אל איש. את אשר לא מנעה מן האחרון מבני האספסוף, אותה מנעה ממנו. רק ממנו לבדו – והיא לא ידעה מדוע. ויש אשר גם גָער גָערה בו ויש אשר גם קָצף קָצפה עליו ותהי מדַברת אליו קשות תמיד — והיא לא ידעה מדוע.

והוא בא מדי יום ביומו, ומדי יום ביומו כרע לפניה על הארץ וישק את שפת שמלתה ועיניו בערו בחוריהן – ויום יום גערה בו ותדבר אליו קשות וַתָשֶב את פניו וַתְשַלחהו. אבל בלילה, בהיותה שוכבת בזרועות אחד מעוגביה ועיניה סגורות, ראתה רק אותו ותהגה רק בו. לא סר צלו מנגד עיניה גם בהיותן פקוחות וגם בהיותן עצומות.

ויום אחד אחז בידה וישָבע לה לאמר: אשר התגלח יתגלח את שערו ואת מצנפת הקֹדש אשר לו יסיר מעל ראשו ואת חָשְנו ואת אפודו יעביר מעל בשרו והיה כאחד העם, ואז יעבור מן המחנה הַרחק הַרחק, בערָבה רחוקה בתוך השמָמה אשר לא דָרכה עוד שם רגל אדם יֵשב עמה, והיתה לו לאשה – והיא התאנפה בו בפעם הזאת שבעתים מכל הימים ותען אותו קשות ומרות. ואולם את נפשה לא ידעה, ולא ידעה מדוע. ופתאם יָדעה: — הן את האיש הזה היא אוהבת...

והכהן הצעיר עוד כורע לפניה יום יום על הארץ ונושק את שפת שמלתה.

בימים ההם והשמועה נשמעה בעציון גבר, כי הבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן למזרח שמש, ערי מקלט הן, אשר תהיינה למקלט לכל רוצח המכה נפש בשגגה, ונס שמה מפני גואל הדם אשר ממשפחת ההרוג בפגעו בו, והתחבא שם ויָשב שם עד מותְ הכהן הגדול, ואחרי מות הכהן הגדול יֵצא ולא יהיה עוד משפט לגואל הדם עד עולם לפגוע בו.

כמשלוש חדשים עָבדו זקני העם להכין את דבַר שלש הערים המֻבדלות ויקצבו את משפטן. מדדו בחבלים אל הערים אשר סביבות המחנה ומדדו מחוץ לערים, תארו את הגבולים, תָאו את הדרכים, ותהי התכונה רבה מאד. אז יָצאו להם שלש ערים: בֶצֶר אשר במדבר, ראמות אשר בגלעד וגולן אשר בבשן. ביום ההוא והזקנים באו ועִמם כל הכהנים, כלם לבושי בגדי השרד עם החשָנים ועם האפודים ועם מכנסי הבד ועם המצנפות ועם המעילים, ובשולי המעילים פעמונים ורמונים, והכהן הגדול עובר בראשם ובידו המַטה הגדול, ואחריהם עברו הלוִים, ואחריהם עברו בני הלוים, כלם לבושים את בגדי השרד לשרת, ואחריהם עובר עם רב, אנשים ונשים וטף, ופני כלם לבֶצר, כי היא העיר הראשונה משלש הערים. אז יקרא המפַקד על המחנה לזקני העיר לצאת אליהם, ויצאו כל הזקנים.

שבעים ואחד במספר, ויעמדו בשער העיר, והכהן הגדול עלה על הבמה אשר עשו לו, ויט במטהו הגדול, ואחריו הטו כל הכהנים מסביב במטותם גם הם, וידבר הכהן הגדול באזני זקני העיר את משפט כל המעשה אשר צוה משה לעשות: — „אם בכלי ברזל יכה איש את רעהו וימות, רוצח הוא, מות יומת הרוצח!“ — וענו כל העם ואמרו: „אמן!“ — „ואם באבן יד אשר ימות בה הִכָּהו וימות, רוצח הוא, מות יומת הרוצח!“ — וענו כל העם ואמרו: „אמן!“ — „או בכלי עץ יד אשר ימות בו הכהו וימות, רוצח הוא, מות יומת הרוצח, גואל הדם הוא ימית את הרוצח בפִגעו בו, הוא ימיתֶנו!“ — וענו כל העם ואמרו: „אמן!“ — „ואם באיבה יהדפנו או השליך עליו בצדיה וימות, או באיבה הכהו בידו וימות, מות יומת המכה, רוצח הוא!“ — וענו כל העם אחריו ואמרו: „אמן!“ — „אבל... אם יהיה איש אשר יחטא לרעהו בשגגה, או בפתע בלא איבה הדָפו או השליך עליו כל כלי בלא צדיה, או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות ויַפל עליו וימות, והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו — והצילו העדה את הרוצח מיד גואל הדם ואספו אותו העדה אל עירם, עיר מקלטו, אשר נס שמה, וְיָשב בה עד מות הכהן הגדול. את כל מחסורו אשר יחסר יתנו לו, את הלחם אשר יאכל ואת המים אשר ישת ואת הבית אשר יֵשב בו, לא יחסר דבר, וְיָשב שם השוגג עד מות הכהן הגדול!“ וענו כל העם אחריו בקול גדול: „אמן ואמן!“ — אז נשא הכהן הגדול את עיניו השמימה ויפרוש את כפיו ויתפלל, קולו לא נשמע בהתפללו ורק שפתיו נעו, ובכלותו להתפלל ויגישו לו נערי הלוים את האגן ויז הכהן הגדול מן האגן מֵי חטאת על שער העיר לקַדש אותה — ותקדש. והכהנים מקטירים על־פני המַחבות, ויעל הענן ויכס את כל העדה, והלוים ובני הלוים שרו מתוך הענן וירונו. — ככה עשו גם לראמות אשר בגלעד וככה עשו גם לגולן אשר בבשן.

והאנשים אשר בעציון גבר מן הקצה אל הקצה דברו איש לרעהו כל היום רק בשלש הערים המֻבדלות אשר הבדילו לרוצחים בשגגה. והעם כטוב לבם עליהם לעגו איש באזני אחיו ויאמרו: — „אכן תֵּשַׁמְנָה שלש הערים האלה ותִכְחַדְנָה מן הארץ וְתִמָּחֶינָה מעל פני האדמה בטרם יבוא אליהן רוצח לשֶבת בהן. הלא אין רוצח בישראל ולא יהיה בקרבו רוצח עד עולם.“

אך בערב היום ההוא בהיות החשך מסביב רָבצה נוֹעה על רִבצה בתוך הקֻבָּה אשר על־פני השדה, והנער הכהן כורע לרגלה על הארץ. ככלב רבץ לרגליה ולא דִבר דבר. אבל הנערה כמעט אשר לא ראתה וכמעט אשר לא שמה לב. ולמת היתה ורוחה מתשוטט למרחוק. פתאם התעוררה. אז תדבר אליו בשחוק ורק קולה רָעד מעט, לאמר: „ראה, הנה אנכי ידעתי מי יהיה הרוצח הראשון יבוא לשבת באחת הערים ההן: הלא זה אשר יהרוג אותי או זה אשר אנכי

אהרוג אותו, ואז אהיה הראשונה להמָלט שמה..." ואחרי כן שהקה בקול גדול ותהי עליזה ושמֵחה מאד, ורק כי החרישה פתאם לפתע ולא יספה לדַבר עוד.

והכהן הצעיר חִכה עד בוש, ואחרי כן פנה וילך לו לאטו — אך ברכיו רעדו מאד והוא הולך כשִכור.

ימים אחדים לא נראה הכהן בכל המחנה, ומקץ ימים אחדים סר אל הנערה, בפעם האחרונה בא, והיא לא הכירה אותו: את נזרו הסיר מעליו וראשו היה גלוח, את בגדי הקדש אשר על בשרו התפשט, את המעיל ואת האפוד ואת האבנט, ויהי לבוש בגד חול ועל ראשו צָניף. אך פניו חָוְרו שבעתים מבראשונה. וכל העם אשר מסביב דִברו בו ויורו אחריו באצבע, ותהי הַנְאָצָה גדולה מאד, כי לא היה כדבר הזה למיום היות כהנים בישראל, אשר יחלל כהן את נזרו. ואולם הנערה בראותה אותו לעגה לו על פניו, ובקול חזק ובשפה ברורה אמרה לו: „לא אהיה לך לאשה עד עולם, ואתה דע", – והוא שמע ולא דִבר דבר, ויֵצא מאת פניה שוקט ובצעדים בטוחים.

בלילה ההוא לא עלתה נוֹעה על יצועה. עד לפנות בֹקר הלכה תועה בשדה, לבדד וגלמודה. „הן לא אוכל, לא אוכל... אין לי דבר עוד לבעבור נתן לו בלתי אם את בשרי הטמא — ואת זה לא אוכל ולא אתן לו עד העולם. קדוש הוא לי גם אחרי הסִירו את נזרו, וקדוש יהיה לי לנצח"...

ובלילה הזה בכתה הנערה בפעם הראשונה בחייה.

כאשה המחַכה לפטר רחמה, כן חִכתה אל הדמעה הראשונה הזאת. עשר שנים, המש־עשרה שנה חִכתה, ועתה הנה באה. אז באה עליה מנוחת פתאם כאשר לא היתה לה עוד מעולם.

אך בבֹקר באה השמועה, כי מָשו האנשים מנחל זרד גופת איש מת, ויראו והנה הוא הכהן הצעיר.

ובהגיע הדבר עד לאזני נועה לא דִברה בלתי אם את המלים: „אנכי הרגתיו" – ואחרי כן נֶעֶלְמָה ולא יסף עוד איש לראותה. ימים ושבועות לא יסף עוד איש לראותה. בין ההרים, בשממות המדבר הנורא, אשר לא דָרכה שם עוד רגל אדם, תעתה לבדה יומם ולילה, ועל שפתיה רק המלים: „הן לא יכֹלתי, לא יכֹלתי". ובשובה מקץ ששה שבועות לעציון גבר לא הכיר איש את פניה עוד. קוֹמתה שַחה עד החצי ותבניתה הראשונה לא היתה לה עוד.

ובהיות הלילה קרעה את כל שמלותיה ואת רקמותיה ואת יקרותיה, לא השאירה מהן חוט אל חוט, ואת אשר לא יִקָרַע ואת אשר לא ישָׂרף באש השליכה המימה.

ובחדש הששי באחד לחדש בשנת הארבעים לצאת בני ישראל ממצרים באה נערה יחֵפה וקרועת שמלה עד לפני שער גזר ותתדפק על השער:

– „אספוני נא. איש הרגתי בשגגה"...

וזקני גזר נבהלו, ויבואו כלם ויביטו. הנה „הרוצח" הראשון! ואת הנערה אספו ויתנו לה מקום לשבת בתוכם. ברחוב העיר בראש הומיות נתנו לה את המקום, אך הנערה התחננה אליהם כי יתנו לה פִּנה רחוקה, הרחק מאדם, אשר לא תַבֵּט פני איש. אז התחבאה חדר בחדר ולא יצאה עוד החוצה.

והנשים מביאות לה יום יום לחם ודבלת תאנים ומים, אשר תסעד בהם את לבה, והיא לא תאכל בלתי אם את הלחם היבש ככל אשר תדרוש נפשה.

ואֵם הכהן הגדול מביאה לה מטעמים ומשמנים ומאפה תנור, לבעבור היטיב עמה, ולא תתפלל אֶל מות הכהן הגדול – ואולם הנערה שחקה שחוק חרש בשמעה כזאת ולא דברה דבר.

ואמנם פלא הוא: גם במות הכהן הגדול ובפתחם לה את השער לבעבור צֵאתה, לא יצאה הנערה. ישבה הנערה בגזר בעיר המקלט עד יום מותה, ותמת שם ושם נקבָּרה.

מאמרים

י. ח. טביוב

הַחִדּוּד בְּמִדְרַשׁ הַכְּתוּבִים

המדרש, כלומר: פירושו של מקרא בדרך דרש, הוא, בעיקרו, הוצאת הפסוק (או חלקו) מידי פשוטו, ובבחינה ידועה: הפשטת גשמיותו – הרחקתו מן השכל, פחות או יותר, והקרבתו אל הלב, אל הרגש, אל הדמיון. ועל כן אפשר להכניס את ה„דרשה" לסוג הפיוט העברי, לחלק הפואסיה. אבל מדרשו של כתוב הוא גם מפתיע אותנו תמיד, שהרי הוא מכניס בו כונה חדשה, כונה שלא פללנו כלל, ועל כן יש לחשוב את ה„דרשה" גם לאחת מצורותיו של החדוד העברי (כי ה„חדוד" הוא, כידוע, דמיון מפתיע, השואת שני דברים שאין לכאורה כל יחס ביניהם). וככל חדוד יש גם בדרשה המחודדת גוונים שונים, למן ההלצה המהודרה ועד הבדחנות הגסה. אלא שחדודה של הדרשה (ובפרט של מדרש־אגדה) אינו יוצא, עפ"י רוב, מן הראש, אלא מן הלב.

כמובן (או אולי אין זה מובן) אינני מתכוון למדרש־הכתובים עפ"י ה„מדות" שהתורה נדרשת בהן. אותן ה„מדות" הן, כידוע, או כולן הגיוניות (כגון „קל וחומר"), או כולן אי־הגיוניות (כגון „גזירה שוה"); וכאלה כן אלה אינן משביעות את הנפש. הדרשה עפ"י ה„מדה" ההגיונית, היא יבשה יותר מדי, אין בה שום לחלוחית של שירה וגם שום קורטוב של חדוד (שהרי מכיון שהיא הגיונית, מוכרחת, אי אפשר לה להפתיע אותנו). והדרשה עפ"י ה„מדה" שאינה הגיונית, היא אמנם מרחיקה מן השכל מאד, אבל אינה מתקבלת גם על הלב; באי־הגיוניותה אין אפילו הפתעה; פשוט, כל בעל־שכל, או בעל־רגש, או בעל־טעם, אוטמים אזנם משמוע אותה. וכדבר שאמר ר' אלעזר בן עזריה לר' עקיבא (מנחות פט): „עקיבא אפילו אתה מרבה „בשמן" „בשמן" כל היום כולו איני שומע לך".

אבל אני מתכוין לאותן הדרשות המוציאות את הכתוב מפשוטו לא ע"י ה„מדות" ולא ע"י „רבויים" ו„מיעוטים" ולא ע"י דיוק במלה מיותרת (המיותרת לפי דעתו של הדורש), לא ע"י שום אחד מן הדרכים המקובלים, ה„רשמיים", הכבושים והמשעממים הללו, – אלא ע"י דרכים חפשים, תחבולות „אי־רשמיות", אם הורשה לאמר כך. אותן התחבולות, יש שהן דקות מן הדקות: הן עושות את

האופירציה של הכנסת הכונה החדשה, בקלות נעימה; אין הפסוק ואין הקורא מרגישים כלל באופירציה שנעשתה; שהרי באמת לא נתהוה שום שנוי ב צ ו ר ת ו של הכתוב, אלא שהדורש־הפייטן או הדורש־החריף, הת נב אליו בלאט ויוציא ממנו את נשמתו הישנה ויפח בו נשמה חדשה – ואתה נפתע ונהנה בראותך כי הנשמה החדשה מתישבת בו בהרוחה, כאילו היה מיועד לה מתחלת ברייתו.

ויש תחבולות שהן גסות מן הגסות. יש „אַל תקרי" ו„קרי וכתיב" ויש גם סירוסי מלים. אך כאן יתכן לפעמים הכלל הישועי: התכלית מקדשת את התחבולות. דרשה יפה באמת אינה נפגמת כלל ע"י גסות התחבולה שלה, כאשר נראה בהמשך מאמרנו. ויש דרשות נפלאות (ברעיונן) שנתהוו ע"י התחבולה היותר גסה: ע"י סירוסי מלים. ולעומת זה אנו מוצאים, כי הדרשות היותר תפלות וגם היותר גסות בוחרות לפעמים בתחבולות היותר פשוטות.

טבע הדבר מחייב, שמדרש־הכתובים לצרכי ה ה ל כ ה (גם אם לא נוסד על ה„מדות") אינו מצטיין לא בפיוט ולא בחדוד. ובאמת בין אלפי מדרשי ההלכה מצאתי רק כתריסר שיש בהם איזו הפתעה מעניינת, המכריחה את הקורא לעמוד עליהם קצת. ומפני מיעוטם אפטור אותם תכף, כדי להתעסק אחרי־כן רק במדרשי־אגדה (שאמנם יש בהם דרשות אחדות המשותפות גם לאגדה גם להלכה).

הנה, למשל, דרשתו הדקה של ר' יהודה בר פזי (ירושלמי סוכה ג, א): לולב היבש פסול, על שם „לא ה מ ת י ם יהללו יה". אסמכתא יפה זו אינה עושה שום אונס בפסוק וכמעט שאינה מוציאה אותו מפשוטו, ובכל־זאת (או דוקא משום כך) היא מפתיעה אותנו הפתעה נעימה בהשואת הלולב היבש אל המתים – השואה שיש בה גם מן הפיוט גם מן החדוד.

חריפה וקרובה להלצה יותר, היא דרשתו של שמואל על דבר הלכה של רב (בבלי ברכות יא.): המתפלל, כשהוא כורע כורע ב„ברוך" וכשהוא זוקף זוקף ב„שם". אמר שמואל: מאי טעמא דרב? דכתיב „ה' ז ו ק ף כ פ ו פ י ם". ההפתעה גדולה כאן יותר, אעפ"י שגם אסמכתא זו לכאורה אינה מוציאה את הפסוק מפשוטו — אלא שהיא מפשיטה את רוחניותו, את מליצתו הכוללת, ומלבישה אותו דוקא גשמיות, דברים ככתבם, לצורך הלכה יבשה. ואולם אונס לא נעשה כלל בפסוק, ואנו מרגישים איזו הנאה איסתיטית על החדוד שנתהוה בתחבולה פשוטה כל כך.

יפה בפשטותה היא הדרשה שנמסרה בשם ר ב (כתובות יט: ועוד): „אם אָון בידך הרחיקהו" זה שטר־אמנה „ואַל תשכן באהליך עולה" זה שטר פרוע. מובן מאליו, כי חברו של איוב לא התכוון בדבריו אלה למדרש־הלכה זה; ועל כן אנחנו נפתעים בראותנו כי הדרשה מתישבת כל־כך יפה על לשון הכתוב ומתאימה בדיוק מצוין לכל מלה ומלה („אָון", הבל, אפס וריק, נמלץ יפה על „שטר אמנה", – שהרי לא הלוה עליו כסף כל עיקר – ו„עולה" עולה יפה לשטר פרוע).

מליצה יפה אנו מוצאים במדרש־הלכה שבברייתא קדומה (סנהדרין סג. ועוד): ר' עקיבא אומר מנין לסנהדרין שהרגו את הנפש שאין טועמים כלום כל

אותו היום? שנאמר: „ל א ת א כ ל ו ע ל ה ד ם". זוהי דרשה מן הסוג המעולה ביותר: היא מפשיטה את הכתוב את גשמיותו, את החוק היבש שבו, ומכניסה בו חוק אחר, אבל חוק המביע רעיון מוסרי מעודן, והפסוק היבש נעשה אסמכתא פיוטית מחודדת, בלי שום כפיה. דרשה נאה זו ראויה ביותר לשימת־לב בשביל דורשה: שהרי ר"ע אינו כלל נאה דורש ברוב המקומות, להפך הוא בעל „מדות" מגוונות (ביחוד בחבתו המשונה ל„רבויים" ו„מעוטים") כאשר שמענו כבר מתוך דברי ר' אלעזר בן עזריה וכאשר נשמע גם מדברי חברו, ר' ישמעאל: „וכי מפני שאתה דורש „בת" ו„בת" נוציא את זו לשרפה?!" (סנהדרין נא:)

הלצה הקרובה כבר לבדחנות אפשר לראות במדרש־הלכה שבברייתא אחרת (ב"ק יא.): מנין שעל בעל הבור להעלות שור מבורו? תלמוד לומר „כ ס ף י ש י ב ל ב ע ל י ו ו ה מ ת" (לשון הכתובים במשפטים היא כך: וכי יפתח איש בור – ונפל שמה שור – בעל הבור ישלם, כסף ישיב לבעליו והמת יהיה לו). כאן עשה הדורש אונס גדול בפסוק, בחוזק יד הפסיק אותו באמצע הענין כדי להסמיך עליו את ההלכה. ההפתעה גדולה מאד – כזו שבאה מתוך כל הלצה בדחנית – אבל הרגשה איסתיטית אין היא מעירה ואינה יכולה להעיר בקרבנו. אנחנו רק משתאים על ה — „בולשוויזם" של הדורש, העושה בפסוק כ–בולשוויק העושה בתוך של אחרים... ובכל־זאת צריך להודות כי שנוי ב ח י צ ו נ י ו ת ו של הכתוב לא נעשה כלל, וע"כ אנו מתעניינים קצת בדרשה זו.

קרובה לה ברוחה וקרובה עוד יותר לבדחנות היא דרשתו של התנא ר' שמעון בן אלעזר בברייתא (קדושין לב:). על הכתוב „מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך" אומר התנא הנ"ל: מנין לזקן שלא יטריח (את הצבור לעמוד מפניו אם הוא יכול ללכת בדרך אחרת), תלמוד לומר: „ז ק ן ו י ר א ת" (מאלהיך)! אונסו של הפסוק גדול עוד מזה של הנ"ל, אך שנוי לא נעשה גם בו. ואמנם על דורש „מאנס" ממין זה אומר התלמוד (ב"ב קיא: ועוד) „סכינא חריפא מפסקא קראי" (סכין תריף הכורת את המקראות לגזרים).

כמעט בדחנות גמורה צריכה להחשב הדרשה המשונה שבירושלמי (ברכות ב, א): „ו ד ב ר ת ב ם", מיכן שיש לך רשות לדבר בם (באמצע קריאת־שמע). אך מיכן אין רשות לקורא לחשוב, שהירושלמי מצטיין בכלל בדרשות משונות. נהפוך הוא, אמוראי ארץ־ישראל היו ברובם דרשנים בעלי טעם ובעלי הרגשה פיוטית, ואת הדרשה הנ"ל הדגשתי דוקא מפני שהיא יוצאת מן הכלל. אבל הפתעה הלא יש בה.

אגב אעיר כי דרשה הנ"ל הובאה גם בבבלי בברייתא (יומא יט:) בזו הלשון: תנו רבנן „ודברת בם", בם ולא בתפלה. הכונה, לכאורה, פשוטה: בק"ש אתה רשאי להפסיק אבל לא בתפלת שמונה־עשרה. אך רש"י וכל המפרשים ביארו את המאמר ביאורים דחוקים שונים, ולא ידעו או עשו את־עצמם כלא יודעים, שבירושלמי הנ"ל נאמר הדבר בפירוש כך. ואולם שם בבבלי (יומא הנ"ל) נמצאה עוד דרשה הלצית בברייתא באותו ענין, אבל ממש ההפך מהנ"ל: ר' אלעזר חסמא אומר: הקורא את שמע ומרמז בעיניו ומקרץ בשפתיו ומראה באצבעותיו,

עליו הכתוב אומר: „ולא אותי קראת יעקב". כאן יש שעשוע־מלים מיוחד במלת „קראת", וההפתעה שבה אינה פוגעת בטעם הטוב, כזו הנ"ל.

ואמנם גם האמוראים הקדמונים, וגם אותם שבא"י, יש שהיו עושים בפסוקים כטוב בעיניהם לצרכי מדרש־ההלכה. הנה דרשה אופית בבחינה זו (ערובין נב:): אמר ר' חנינא: רגלו אחת בתוך התחום ורגלו אחת חוץ לתחום (שבת) לא יכנס, דכתיב „אם תשיב משבת רגלך" רגלך כתיב (לשון יחיד)... איכא דאמרי אמר ר' חנינא רגלו אחת וכו' יכנס, דכתיב „אם תשיב משבת רגלך" רגליך קרינן. אם כן, על אותו הפסוק עצמו אפשר להסמיך שתי הלכות הסותרות זו את זו! (ואולם במדרש־אגדה אנו מוצאים גדולה מזו. בברייתא (ב"ב טז:) „וה' ברך את אברהם בכל", ר' מאיר אומר שלא היתה לו בת, ר' יהודה אומר שהיתה לו בת. הרי דבר והפוכו נדרש מפסוק אחד. כמובן דרשתו של ר"מ היא הלצית).

עד כה ראינו, כי מדרשי־ההלכה מן הסוג המשובח שעליו אנו מדברים כאן, בכל זרותם לפעמים, אינם מסרסים את המלים וגם אינם משתמשים בשעשועי־מלים רחוקים ודחוקים. אך יש גם כאלה. ובתור קוריוזום (ריק מכל חדוד ופיוט) אביא רק דרשה אחת לדוגמא. על הכתוב בפ' משפטים, „וכי יזיד איש על רעהו להרגו" וגו' באה דרשה הלכית משונה כזו (סנהדרין סט.): דבי חזקיה תנא „וכי יזיד איש", איש מזיד ומזריע (מוליד) ואין קטן מזיד ומזריע. ותכף אחרי זה: אמר ליה ר' מרדכי לרב אשי: מאי משמע דהאי מזיד לישנא דבשולי הוא? דכתיב „ויזד יעקב נזיד". אותו ר' מרדכי אינו מרגיש שום זרות בהעמסת דרשה משונה כזו על פסוק העוסק בענין אחר לגמרי (וכי מה ענין כח־הולדה של קטן לפסוק העוסק בהורג נפש?), אלא שהוא תאב לדעת אם „יזיד" הוא באמת „לישנא דבשולי", ואחרי שמצא ספוק לסקרנותו זו נחה דעתו לגמרה (אך דעתו של רש"י, כנראה, לא נחה היש מהר כל־כך; הוא משתדל להצדיק את הדרשה המשונה בדברים האלה: „וכי יזיד, מדאפקיה בלשון מזיד ולא כתיב „וכי ירשיע איש", למימר דרוש ביה נמי האי מזיד מבשל. ואולם על התנצלות ממין זה אומר פתגם צרפתי — שהיה ידוע אולי גם לרש"י —: מי שמתנצל, מרשיע את עצמו —).

ובאמת היו בין האמוראים (ביחוד בדורות המאוחרים) אחדים – מעטים אמנם מאד – שמרוב השתקעם בפלפולים ובחדודי־דרשות, שכחו, או גם לא ידעו, כי מדרש לחוד ופשוטו של מקרא לחוד; הם חשבו לתומם כי אין במקרא שום רונה אחרת מלבד זו שהכניס בו המדרש. מעניין מאד בנידון זה הוא מקרהו של רב כהנא והודאת־פיו. במשנה (שבת סג.) נאמר: לא יצא האיש (בשבת) בסייף וכו', ר' אליעזר אומר תכשיטין הן לו. ועל זה בגמרא: מאי טעמא דר"א? דכתיב „חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך" (הרי הפסוק אומר בפירוש על „חרב" „הודך והדרך", וא"כ תכשיטים הם כלי־זיין, כדברי ר"א). אמר ליה רב כהנא למר בריה דרב הונא: האי בדברי תורה כתיב! הלא ברור הדבר וגלוי וידוע כי פסוק זה מכוון רק לדברי תורה: החרב אינה חרב, והירך אינה ירך, והגבור אינו גבור; כי הגבור הוא תלמיד־חכם, והחרב היא פלפולו

דאורייתא, והירך היא, מסתמא, הישיבה בבית־המדרש וכיוצא בזה, – וא״כ איך זה אפשר להביא ראיה מפסוק זה לדברי ר׳ אליעזר ולסייף ממש? אתמהה! רב כהנא בתומתו אינו יכול להבין זאת, והוא עומד נדהם ומשתאה ומתרגש לשמע אזניו. אז מקלח עליו איש־שיחתו סילון של צונן להרגיע את רוחו הנרגשה: „אמר ליה, אין מקרא יוצא מידי פשוטו״! כלומר: אותו הפסוק בודאי מתכוון לדברי תורה, אבל בכל־זאת הלא יש גם פשט פשוט בעולם, וגם לאותו פסוק יש בעיקרו פירוש פשוט, ובשעת הדחק אפשר להשתמש בו. אז קרא רב כהנא כאיש אשר יעור משנתו הארוכה: כד הוינא בר תמני סרי שנין (כשהייתי בן י״ח שנה) הוה גמירנא ליה לכוליה ש״ס (כבר הייתי בקי בכל התלמוד) ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו עד השתא! (ורק את הדבר הקטן הזה שאין מקרא יוצא מידי פשוטו לא ידעתי עד עתה).

ולא זו בלבד, אלא שגם במשניות קדומות אנו מוצאים שמדרשו של מקרא נחשב לפעמים כפשוטו. די להזכיר שהפסוק המפורסם „עת לעשות לה׳ הפרו תורתך״ מובא כבר במשנה עתיקה (ברכות נב.) בכונתו המדרשית (ורק ר׳ נתן חושב לו לחובה, שם במשנה, לרמוז שהפסוק מובא כאן שלא כפשוטו, כי הוא מוסיף על דברי הסתם־משנה: „הפרו תורתך משום עת לעשות לה׳״). ואמנם על הפסוק הזה (שכידוע היה לציטאַט עד היום הזה בהוראתו הדרושית) אומר רבא (שם סג.) האי קרא מרישיה לסיפיה מדריש, מסיפיה לרישיה מדריש (פסוק זה אפשר לדרשו ישר והפוך); מרישיה לסיפיה מדריש: „עת לעשות לה׳״ מה טעם? „הפרו תורתך״ (פרש״י: עתים הם לה׳ לעשות משפט פורעניות בעוברי רצונו משום שהפרו תורתך); מסיפיה לרישיה מדריש. „הפרו תורתך״ משום „עת לעשות לה׳״ (פעמים מבטלים דין תורה כדי לעשות לה׳, כדי לעשות סייג וגדר בישראל; ובהוראה זו, כידוע, מצטטים אותו). רבא קורא לשני הפירושים הללו „דרשה״, אעפ״י שהראשון הוא, כנראה, פשוטו של מקרא (או אולי חושב רבא כי יש עוד פירוש שלישי והוא הוא הפשט העיקרי? או אולי חושב רבא – וזה אפשר מאד – שבכלל אין פירוש עיקרי קבוע ומוצק למקראות: המקרא הוא מין מן, כל אחד מוצא בו טעם אחר, ופשט פשוט אינו כלל במציאות. בכל אופן צריך להודות, כי פירושו הדרושי של הפסוק הנ״ל מתקבל כל־כך יפה על לשון המקרא, בלי שום דוחק, עד שאין להתפלא כי רבים חשבו וחושבים שזהו פשוטו של מקרא (וכנראה ברור מהסתם־משנה בברכות הנ״ל חשבו כך גם בעלי המשנה הנ״ל *).

בין הדרשות היפות המשותפות להלכה ולאגדה צריך לחשוב את הציטאט המפורסם: „אין חכמה ואין תבונה – לנגד ה׳״, כל מקום שיש בו חלול השם אין חולקים כבוד לרב (ברכות יט וש״נ). כאן הוצא הפסוק לגמרי מפשוטו, ובדרך דרוש מחודד הוכנסה בו כונה חדשה, אך בלי שום אונס ודוחק (רק שתי

*) כזה קרא גם לציטאט המקראי „מכל מלמדי השכלתי״. שהמ״ם לפי פשוטו הוא מ״ם היתרון, אך מאמרו של בן־זומא בפרקי אבות (איזהו חכם! הלומד מכל אדם, שנאמר! מכל מלמדי השכלתי) גרם לו, שיתקבל בפירושו הדרושי היפה, ורובא דעלמא חושב שזהו פשוטו (וכנראה חשב גם בן־זומא בעצמו כך). ויש עוד כאלה.

המלים „ואין עצה" מפריעות קצת את ההרמוניה) וע"כ הוא מתקבל גם על הלב גם על המוח.

וכן גם הדרשה היפה של התנא ר' יוסי בר' יהודה בברייתא (ב"מ מט.): מה תלמוד לומר (ויקרא יט, לו) הין צדק (יהיה לכם)? והלא הין בכלל „איפה" היה? אלא לומר לך שיהא הן שלך צדק ולאו שלך צדק. אגב אנו רואים כאן, בכמה כובד־ראש התיחסו (לכל־הפחות חלק גדול של „הדורשים") אל מלאכת הדרוש. זה התנא אינו חוטף לו קרע של פסוק ומסמיך עליו את דרשתו, בלי דאוג ל„סביבה" של המלה הנדרשת, אם עולה הדרשה יפה לה.„שכנים" או לא (כמעשיהם של הרבה „דורשים", כמו שראינו וכמו שנראה עוד „תיעבות גדולות מאלה"). הוא מדייק, שואל שאלה הגיונית, ואחרי שהוא מוצא את המלה מיותרת לגמרה הוא לוקח לו רשות להכניס בה רעיון יפה חדש. כי ע"כ אין טעמנו נפגם כלל גם מן הפגימה הקטנה שעשה הדורש במלת „הין" – התנצלותו המוקדמת של הדורש בצירוף הרעיון המוסרי שהוא מביע מחפים על האונס הקל ואנחנו מרגישים הנאה איסתיטית ש ל מ ה.

אלה הם כמעט כל מדרשי־ההלכה שיש בהם – לפי טעמי – איזה חן, איזה חדוד, ובכלל איזה קו בלתי מצוי. ועכשיו הנני עובר אל מדרשי־האגדה, אל הדרשות המכוונות רק לעניני אגדה.

מדרש־ההלכה, כמו שמחייב טבעו, מתכוון רק לתכלית אחת: ללמוד הלכה מן המקרא או להסמיכה עליו. ואולם מדרש־האגדה מסתעף לכמה סעיפים: יש שכונתו להסמיך על המקרא רעיונות מוסריים או הערות פסיחולוגיות, עצות טובות בהויות העולם, הוראות מעשיות בעסקי הפרט והכלל; יש שהוא לומד מן המקרא או תולה בו מחקרים היסטוריים; ויש שכונתו באמת רק לבאר את הכתובים בדרך חדוד והלצה וגם בדרך פלפול או בדרך פיוטי מיוחד, מבלי אשר יצא מזה שום מוסר, כי הדורש מתכוון רק להנות את שומעיו או קוראיו. (כי סוף־סוף הדרשנים הקדמונים הללו הם אבותיהם הרוחניים של הדרשנים והמוכיחים והמגידים והמטיפים שהיו לנו בכל הדורות ועד העת החדשה בכלל: שוים הם בכונתם ובתכליותיהם ושוים הם גם בדרכי־הדרוש, כאשר נראה עוד בהמשך מאמרנו).

צרכיו של מדרש־האגדה מרובים, וגם (או: מתוך כך) דרכיו מרובים ושונים. מדרש־ההלכה (ל א ז ה שמשתמש ב„מדות" ו„רבויים ומעוטים"), כפי שראינו מתוך הדוגמאות, אינו מעקם את הכתובים ואינו מסרס את המלים ואפילו בלשון נופל על לשון אינו משתמש כמעט כלל. ואולם מדרש־האגדה אינו מואס בשום תחבולה, אם היא רק מביאה אל התכלית הנרצה.

כדרך התגרים, שמראים את הפסולת תחילה, אתחיל באותם מדרשי־האגדה ש ד ר כ י ה ם לא טובים.

הדרכים היותר מגונים הם: „אל תקרי" וסתם סירוסי מלים. ואמנם הדרשות היוצאות מתוך תחבולות כאלה, ברובן היותר גדול, אינן מתקבלות גם על הלב, כי הרעיון המובע בהן אינו מצוין כל־כך, שיהי בכחו להצדיק את מעשה האונס בפסוק ולחפות על כיעור הצורה. אך יש רעיונות יפים מאד שנסמכו על

מקראות דוקא בדרך מגונה. הנה, למשל, דרשתו המפורסמת של בר־קפרא (כתובות ה.): „ויתד תהיה לך על אזנך" (דברים כג), אל תקרי אזנך אלא אָזנך: שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו (זוהי ה„יתד") באזניו. אמנם, הכונה חחדשה שהוכנסה בקרע־המקרא הזה אין לה באמת דבר עם ענינו של כל הפסוק, וגם בלי האופרציה שב„אזן" יש כאן הפתעה מרובה יתר מדי בשביל הטעם היפה, אבל יפיו של הרעיון מכפר על הכל.

וראו נא איזו נפלאות יוכל דרשן אמן לחולל ע"י סירוס־מלה. הנה המאמר הנעלה שנמסר (גטין נו:) בשם תנא דבי ר' ישמעאל: „מי כמוך ב א ל י ם ה'", מי כמוך ב א ל מ י ם! (כי ב„אֵלִם", בשירת הים, נכתב חסר יו"ד, ולכן הוא נדרש כמו ב„אִלֵּם", באלמים). כמה עוז ותוקף ניתנה במלה המסורסת הזאת! טענותיהם וזעקותיהם של כל הנביאים – (ביחוד של חבקוק: עד אנה - אזעק אליך חמס ולא תושיע! למה תביט בוגדים ת ח ר י ש בבלע רשע צדיק ממנו, ותעשה אדם כדגי הים וכו') – מצאו להם את הבטוי היותר קצר והיותר חריף בדרשה מסרסת זו: מי כמוך באלמים! (יש שם בתלמוד עוד דרשה מצוינה בנידון זה, אבל בלי שום תחבולת־אונס והיא נראית כפשוטו של מקרא: „מי כמוך חסין יה" (תהלים פט), מי כמוך חסין וקשה שאתה שומע – ושותק. אבל דוקא מפני פשטותה אינה עושה רושם „חסין" כאותה המסרסת את המלה).

דרשה גמורה, „למדנית", ומחודדה מאד שנוסדה גם היא על סירוסי־מלה, היא זו של ר' לוי (האמן הגדול במלאכת הדרוש) על מאמרו המפורסם של עקביה בן מהללאל במס' אבות: הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה: דע מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, והנה מצא ר' לוי (ירו' סוטה ב, ב') את כל המאמר המוסרי הזה עם כל שלשת הדברים האלה מרומזים ומרוכזים במלה אחת: „וזכור את ב ו ר א ך" (קהלת יב, א): ב א ר ך (מאין תבוא, מטפה סרוחה). ב ו ר ך (לאן אתה הולך, הקבר). ב ו ר א ך (לפני מי אתה עתיד וכו'). דרשה זו מראָה את אומנותו הגדולה של ר' לוי, אך הדרשן הזה מצטיין גם בפיוטיותו וברעיונותיו הנעלים, כאשר נראה עוד להלן.

גם הפתגם המפורסם „גלגל הוא שחוזר בעולם" נוסד על סירוס מלה, ומיוחס גם הוא לתנא דבי ר' ישמעאל (בעלי המאמר הנפלא „מי כמוך באלמים"). על הכתוב בדבר צדקה לעניים (דברים טו י) „כי ב ג ל ל הדבר הזה" (יברכך ה' וכו') אמרו דבי ר' ישמעאל (שבת קנא:) ג ל ג ל הוא שחוזר בעולם („בגלל" נדרש כ„גלגל")*)

ביחוד אהב ר' שמעון בן לקיש (ריש לקיש) את דרך הדרוש ע"י סרוסי־מלים. הרבה דרשות ממין זה נמסרו לנו בשמו, אבל כמעט שאין בהן אף אחת שתוכל להדמות לדוגמאות שהבאנו למעלה. חן חיצוני בודאי אין בהן, אבל גם שכל רב אין בהן. הנה, לדוגמא, שתים מדרשותיו היותר מעולות במקצוע

*) דרשה זו הובאה בבראשית רבה (לא, יד) בשם ר' אחא. אך בכלל אין לדעת מתוך התלמודים והמדרשים בבירור מי הם בעליו האמתים של איזה מאמר; כאשר העירותי על זה במקום אחר.

זה. במס' ערבין (טו:): מאי דכתיב „זאת תהיה תורת המצורע"? זאת תהיה תורתו של מוציא שם רע (נוטריקון דחוק של „מצורע"; כלומר: זה יהיה מוסרו של בעל לשון הרע שנגעים באים עליו). ובמס' ביצה (י. וש"נ) נשמה יתירה ניתנה באדם בערב שבת ולמוצאי שבת נוטלין אותה ממנו, שנאמר „שבת וינפש" כיון ששבת (שעברה השבת) וי אבדה נפש (וינפש—וי נפש).—

בין הדרכים שאינם מהוגנים צריך לחשוב גם את התחבולה של „קרי וכתיב". אך גם בדרך הזה (שאמנם אינה כעורה כסירוסי מלים) נאמרו דרשות יפות אחדות. למשל זו, שנמסרה בשם התנא ר' שמעון בן יוחאי (ב"מ נט. וש"נ): נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים, מנא לן? מתמר, דכתיב (במעשה תמר ויהודה): היא מוצאת והיא שלחה וכו' (דורש „מוצאת" „כמוצת"; אך גם כפשוטו, בלי שנוי המלה, עולה הדרשה יפה). — או זו על הכתוב בשכור (משלי כג, לא) „כי יתן בכוס עינו" (ב„כיס" כתיב): הוא נותן עינו בכוס, וחנוני נותן עינו בכיס (ויקרא רבה יב, א) וסוף הפסוק „יתהלך במישרים" נדרש עם ג"כ יפה: סוף דהוא עבד ביתיה מישרה – ריק כמישור).

ולזה שייך גם דרך הנוטריקון והגימטריא וחלופי אותיות. גם בהם יש דרשות יפות אחדות המעוררות הפתעה נעימה, כגון (ב"ר פ"ט): „וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד", זה אדם (בהפוך אותיות „מאד". ואולם עמוק ויפה יותר, אך בלי שום תחבולה מפתיעה, הוא מדרשו של ר' שמואל בר נחמני על אותו הפסוק בעצמו, שם: „והנה טוב מאד, זה יצר הרע" — כי בלי יצה"ר לא היה ישוב בעולם. רעיון נפלא!) – או זו על הכתוב ג"כ בשכור (משלי לא, ה): „פן ישתה וישכח מחקק", על זה נאמר במדרש (ויק"ר יב, ד): כל השותה יין סוף שהוא שוכח ברמ"ח אברים שבו (כי „מחקק" בגימטריא רמ"ח). –

דרך יפה מכל הנ"ל (אם גם קרובה קצת אליהן) היא דרך לשון נופל על לשון, ושעשועי־מלים בכלל. בדרך זו נאמרו הרבה דרשות מהודרות ומחודדות ביחוד ע"י חכמי ארץ־ישראל. והנני להביא בזה מקצת מאותן המפתיעות ביותר ע"י השחוק המחודד במלים הדומות ואינן דומות.

הנה למשל מדרשו של הכנוי אברם העברי, מדרש כל־כך אי־בלשני וכל־כך נהדר ופיוטי. בבראשית רבה (פמ"ב, יג) „ויגד לאברם העברי", ר' יהודה אומר: כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד. כלומר: כל העולם עובד אלילים, והוא המונותיאיסט היחידי. הביאור הדרושי הזה שקול כנגד כל הביאורים הבלשניים של שם „העברי".

או הרעיון החשוב המובע בדרוש קלמבורי זה על הכתוב (ישעיה א') „אם יהיו חטאיכם כשנים וגו' (ירוש' שבת ט, ג) רבנין אמרי: אם יהיו חטאיו של אדם כפי שניו – כשלג ילבינו, (כלומר: אם יחטא האדם כדרך הטבע: בנעוריו חטאות נעורים, ובזקנתו חטאות זקנים אז נקל לסלוח לו; אבל לא כשהוא חוטא שלא כדרך הטבע —). כמה יפה דרוש קלמבורי זה!

בענין זה יש עוד דרוש נאה בשעשוע־מלים של אמורא ארצישראלי (ב"ר כב, יא): „אשרי נ ש ו י פשע", אשרי אדם שהוא ג ב ו ה מפשעו ולא פשעו גבוה ממנו.

ומה נחמד הוא קלמבור זה (סנהדרין צז.): „ותהי האמת נ ע ד ר ת" (ישעי' נט, טו), אמרי דבי רב: מלמד שנעשית ע ד ר י ם ע ד ר י ם והולכת לה. (הכונה האמתית של דרש זה היא, כנראה, כך: האמת היא רק א ח ת, ומכיון שמתרבות כתות ומפלגות אשר כל אחת דוגלת באמת שלה, אזי היא כהולכת לה ואינה עוד כלל בעולם).

רעיון מצוין מובע בדרשה קלמבוריות של ר' יצחק נפחא (סנהדרין צד): „וחובל עול מפני ש מ ן" (ישעי' י'), חובל עול של סנחריב מפני ש מ נ ו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות — בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ — (זה מזכיר לנו את פתגמם של הגרמנים על מורה־הכפר שנצח על יד סידאן).

דרשה פיוטית קלמבורית קצת נמצא בשם האמורא הבבלי רב יהודה (שאינו רגיל כלל בדברים כמו אלה). על הכתוב ביונה „וימן אלהים רוח קדים ה ר י ש י ת" שואלת הגמרא (גטין לא:) מאי ח ר י ש י ת? אמר רב יהודה: בשעה שמנשבת (היא) עושה ת ל מ י ם ת ל מ י ם בים (חרישית מלשון „חרישה"). ציור פיוטי יפה כל־כך אי אפשר היה לחכות כלל מאמורא יבש זה. אמנם רבה אומר לו על זה באירוניה: היינו דכתיב „ותך השמש על ראש יונה ויתעלף?!" (כלומר: אם הרוח היתה חזקה כציורך היפה, הרי לא היה חום השמש מורגש כל כך); אבל אף שהקושיא היא בודאי נכונה, אבל פירושו של רבה, שם, אינו פיוטי ואינו מחודד. ואנחנו מקבלים באהבה את דרשתו של רב יהודה בשביל יפיה גם אם אינה עולה יפה שם ביונה.

פיוט מרובה יש בדרשה זו של אמורא ארצישראלי, שנוסדה גם היא על שעשוע־מלים. על הכתוב (בתהלים): „סכותה לראשי ביום נ ש ק" אומר ר' יוסי בר בון (ירו' יבמות טו, ב): ביום שהקיץ נ ו ש ק את החרף (כי מזג־האויר קשה אז לבריאות); דבר אחר: ביום ששני עולמות נושקין זה את זה, העולם הזה יוצא והעולם הבא נכנס (כלומר: יום המיתה). כמה שירה יש במליצה זו „יום ששני עולמות נושקים זה את זה"! (ואמנם כל הדרוש השירי הזה אינו מרומז כלל במלת „נ ש ק" אפילו אם נבאר אותה מלשון נשיקה ובזה משונה דרשה זו מכל אותן שהבאנו עד כה לדוגמא).

סוף אדם למיתה וסוף קלמבור לבדחנות. ואף אמנם בין הדרשות הקלמבוריות יש גם בדחנות לא מעט (כלומר: הדרשה עושה ע ל י נ ו רושם של בדחנות, אך הדורש בעצמו לא התכוון כלל לכך; — ובכל־זאת מי יודע? —). לדוגמא אביא את הדרשה המשונה הזאת, שנמסרה דוקא בשם ר' יוחנן, ראש אמוראי א"י! (נדה לא.): מאי דכתיב (בראשית ל, טז) „וישכב (יעקב) עמה בלילה ה ו א", מלמד שהקב"ה („הוא") ס י י ע ב א ו ת ו מ ע ש ה, שנאמר „יששכר ח מ ו ר ג ר ם": ח מ ו ר ג ר ם לו לישכר (להולד; כי אותו הלילה של האחרות היה, וסייע הקב"ה שנטה חמורו של יעקב לאהל לאה; כך פרש"י). הקלמבור לעצמו

הוא כבר בדחני יתר מדי, אך כל הענין נכנס כבר לגבול הגסות – ועוד ערבבו בו את הקב"ה בכבודו ובעצמו! —

ואולם הדרכים היותר יפים שבמדרשי־אגדה הם אותם שאינם עושים שום אונס במקרא, אלא שהם מוצאים בו מלה אחת שאפשר לתלות בה את הדרשה (מבלי לשנות את משמעותה של המלה), או שע"י דיוק קל, ע"י הטעמה מיוחדת, ע"י ה„נגון", וביחוד ע"י שתוף הרעיונות והדמיונות נהפך הפסוק לאחר לגמרי, והוא מביע פתאם רעיון שלא היה עולה על דעתנו לבקשו שם. וגם בדרכי־דרוש הגיונים כאלה יש, כמובן, גוונים שונים, ואני אשתדל להביא דוגמאות מן הדרשות המעולות שבמקצוע המשובח הזה, שבו בולט החדוד המעודן, ביתר עז.

הנה, למשל, דרשה נחמדה ומחודדה בענין לשון הרע, שנראית בכ"ז כפשט גמור. במס' ערכין (טו:): אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא (אחד מגדולי אמני הדרוש בין אחרוני התנאים): מאי דכתיב (תהלים קכ) „מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה"? אמר לו הקב"ה ללשון: כל אבריו של אדם זקופים ואתה מוטל, כל אבריו של אדם מבחוץ ואתה מבפנים, ולא עוד אלא שהקפתי לך שתי חומות, אחת של עצם ואחת של בשר, – מה יתן לך ומה יוסיף לך, לשון? (כלומר: איזו שמירה יוסיף עליך עוד? והן כל זה ללא הועיל!). כלום אין הפירוש הנפלא הזה נשמע כפשוטו של מקרא? ואף אמנם רש"י וביחוד בעל המצודות מפרשים כך את הכתוב לפי פשוטו. אך אנו מרגישים כי לא לכך כוון בעל המזמור, וע"כ אנו נהנים ביותר מן הדרוש המחודד ההולם את הפסוק יפה כל כך.

נאה מאד בפשטותה היא דרשתו של רב (ראש אמוראי בבל היה גם דרשן מצוין והרבה דרשות נפלאות המצטיינות דוקא בפשטותן, בחוסר כל תחבולות מלאכותיות, נמסרו לנו בשמו בתלמודים ובמדרשים) בעניני צדקה (ב"ב ח:): „ופקדתי על כל לוחציו" (ירמיה ל, כ), אמר רב: ואפילו על גבאי צדקה. האין זה רעיון מפתיע, להכניס בין „כל לוחציו" גם גבאי צדקה? איזו הרגשה דקה היתה לו לאמורא עשיר זה (רב היה עשיר גדול) לדעת את נפש האיש שגבאי צדקה דורשים ממנו נדבה, או תרומה קבועה, והוא רוצה ואינו יכול...

או רעיון יפה בדרוש פשוט כזה הנראה כפשט גמור (ב"ב טו:): אמר ר' יוחנן מאי דכתיב „ויהי בימי שפוט השופטים"? דור ששופט את שופטיו, אומר לו: טול קיסם מבין שיניך, אומר (זה) לו: טול קורה מבין עיניך; אמר לו: „כספך היה לסיגים" (ישעיה א'), אמר לו: „סבאך מהול במים" (שם). כמה יופי עממי יש בהרחבת הביאור של „שופט את שופטיו" (זה מזכיר לנו סצינות מ„אשמת שומרון" של מאפו). והלא זה נראה כפשט פשוט לפרש „שפוט השופטים" פירוש מחודד כזה.

חריפה היא דרשתו של רב אשי (סנהדרין ז:): כתיב „לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב" (שמות כ, כג); הא דעץ שרי? (ושל עץ מותר?) אמר רב אשי: אלוה הבא בשביל כסף ואלוה הבא בשביל זהב (פרש"י: דיין שהעמידוהו ע"י שנתן

ממון למלך על כך). ואין כאן „לשון נופל על לשון"; כי „אלהים" פרושי גם דיינים, כידוע.

מפתיעה מאד במקצוע ה„סימבוליזמוס" היא דרשתו של ריש לקיש (סנהדרין צט:): „נואף אשה חסר לב" (משלי ו, לב) אמר ריש לקיש זה הלומד תורה לפרקים (פרש"י: כמי שאין לו אשה ובועל פעמים זו פעמים זו). זהו דמיון נועז, אשר רק „אנפאן טריבל" כריש לקיש יוכל להרשות לעצמו.

פשוט ומובן יותר, הוא הדמיון ההלצי בברייתא (פסחים מט:) על הלוקח בת עם הארץ לאשה, עליו נאמר: ארור שוכב עם כל בהמה! ואמנם פסוק זה היה לדבור הלצי בכלל.

הלצה דקה מורגשת גם בביאורו הדרושי של ר' אלעזר (סנהדרין קי) על הכתוב (במעשה קרח) „ואת כל היקום אשר ברגליהם", זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו. עיקר הרעיון הוא אמנם אמת לאמתו, אך בתור באור מחודד הוא נשמע קצת כהלצה.

אותו ר' אליעזר עשיר מאד בדרשות נאות (בלי שום תחבולות מלאכותיות) ואינו בורח מן ההלצה גם כשהיא קרובה מאד לבדחנות. למשל דרשתו (יבמות סג.): כל יהודי שאין לו אשה אינו אדם, שנאמר: „זכר ונקבה בראם ויקרא שמם אדם" – נאמרה כנראה בדרך הלצה (דרשה אחרת שלו, שם באותו ענין: „אעשה לו עזר כנגדו", זכה עוזרתו, לא זכה – כנגדו, היא יפה ומחודדה ואמתית, בלי ליצנות). ואולם דרשתו על המגביה ידו על חברו (סנהדרין נח:): אין לו תקנה אלא קבורה, שנאמר (איוב כב) „ואיש זרוע לו הארץ" – זוהי כבר בדחנות מחודדת.

גם הדרשה ההלצית (תענית טז:) „נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה" (ירמיה יב, ח) זה שליח־צבור שאינו הגון שמעמידים לפני התיבה – מיוחסת שם לר' אלעזר (ויש מיחסים אותה לרב).

הלצית בהחלט היא האסמכתא שהביא התנא ר' אליעזר להפתגם המפורסם: „אין חכמה לאשה אלא בפלך" (יומא סו:) כתיב: „וכל אשה חכמת לב בידיה טוו" (שמות לה, כה) – אך על דרש זה כבר הארכתי לדבר במקום אחר.

מעין הלצה יש גם בדרשתו של רב (ב"מ לג.): „אפס כי לא יהיה בך אביון" (דברים טו), שלך קודם לשל כל אדם (אבל הוא מוסיף תכף „כל המקיים בעצמו כך, סוף בא לידי כך" – להצטרך לבריות).

יש גם דרשות מפולפלות, „למדניות", המיוסדות על חריפות ובקיאות, והן יכולות להחשב לפרוטו־דוגמא של הדרשות המפולפלות שב„פרשת דרכים" ו„אור חדש", וכדומה.

ביחוד מצטיין בדרשות הללו ריש לקיש. הנה דוגמא אופית מכחו וגבורתו במקצוע זה, שבאה בתור תוספת תבלין דרושי־„מגידי" על דברי השיחה שבין כנסת־ישראל והקב"ה בפרשת „ותאמר ציון עזבני ה'" (ישעיה מט). במס' ברכות לב:), אמר ריש לקיש: ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני – אמר הקב"ה: „התשכח אשה עולה", כלום אשכח עולות אילים שהקרבת לפני במדבר?

אמרה כנסת ישראל לפניו: רבש״ע, הואיל ו א י ן ש כ ח ה לפני כסא כבודך שמא ל א ת ש כ ח לי מעשה העגל? אמר לה: „גם א ל ה תשכחנה״ (רמז ל„אלה אלהיך ישראל״ שאמרו במעשה העגל); אמרה לפניו: רבש״ע, הואיל ו י ש ש כ ח ה לפני כסא כבודך שמא ת ש כ ח לי מעשה סיני? אמר לה „ו א נ כ י לא אשכחך״ (זה מעשה סיני שנאמר בו „א נ כ י ה׳ אלהיך״). דרשה זו היא טפוסית מכמה צדדים (לא רק משום פלפולה *): אנו שומעים מתוכה את קולו של ה„מגיד״ הקדמוני עם ה„נגון״ המיוחד המקובל באומת ה„מגידים״, כנראה, מימי התלמוד ועד הנה. – אגב אעיר, כי החדוד המפולפל במלה „אנכי״ נמצא במדרש רבה (שיר השירים רבה א, ג) בדרשה בפסוק אחר: „נ מ ו ג י ם ארץ וכל יושביה א נ כ י תכנתי עמודיה סלה״ (תהלים) אלולא שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו, כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע היה העולם מ ת מ ו ג ג וחוזר לתוהו ובוהו, ומי ביסס העולם? א נ כ י, בזכות „א נ כ י ה׳ אלהיך״ תכנתי עמודיה סלה **).

בענין קיום העולם בשביל קבלת התורה יש לו גם לריש לקיש דרשה מחודדת מפולפלת, קְצרה ויפה, במס׳ שבת (פח, ועוד): אמר ריש לקיש, מאי דכתיב „ויהי ערב ויהי בקר יום ה ש ש י״ (בשאר הימים אין ה׳ אלא יום שני, יום שלישי וכו׳), מלמד שהתנה הקב״ה עם מעשי בראשית: אם ישראל מקבלים את התורה אתם מתקיימים, ואם לאו אני מחזיר אתכם לתֹהו ובֹהו (וכך הוא פירוש הכתוב: „ויהי ערב ויהי בקר״ של גמר מעשה בראשית תלוי ב„יום ה ש ש י״ הידוע, הוא ש ש ה ב ס י ו ן שבו ניתנה התורה).

דרשה מפולפלת קצת ומחודדת הרבה דורש ר׳ יהושע בן לוי (כתובות נ.) בפסוק „וראה ב נ י ם ל ב נ י ך ש ל ו ם על ישראל״ (תהלים קכח), כיון שבנים לבניך (אזי) ש ל ו ם על ישראל, דלא אתי לידי חליצה ויבום. זהו ביאור יפה מאד, שלמרות פלפולו הוא נראה כמעט כפשוטו של מקרא – מה שכמובן איננו.

דרך מיוחדת במדרש הכתובים היא, לעשות את המקרא אסמכתא למשל ולפתגם עממי, מבלי לשנות מאומה בפסוק ובלי להוציאהו מפשוטו אף במקצת, אלא ע״י העמקה יתירה בענינו של הכתוב, ומתוך כך יוצאת השואה מפתיעה ומחודדת. במקצוע זה מצוינת השיחה שבין רבא ורבה בר מארי (ב״ק צב:) שהראשון משים לפני השני משל עממי והלה מוצא לו תכף אסמכתא מחודדה במקרא. לדוגמא: מנא הא מילתא דאמרי אינשי „מלתא גנאה דאית בך קדים אמרה״? (דבר מגונה שיש בך הקדם לאמר ולהודיע): דכתיב „ויאמר: עבד אברהם אנכי״ (כך התחיל אליעזר את דבריו עם בתואל ולבן). או זו: מנה״מ

*) כדאי להעיר, כי כל אותה השיחה המפולפלת הובאה גם בתרגום יונתן שם בישעיה.

**) דרשה עוד יותר חריפה בסגנון זה ובמלת „אנכי״, נתרשמה בזכרוני (בשביל חדודה המיוחד) מימי נערותי, ואם לא אשגה הובאה בספר גליצאי בשם הגר״א (אעפ״י שאין היא לפי דרכו בבאורי התורה). נאמר ברבקה: „ויתרוצצו הבנים בקרבה״ ופרש״י עפ״י המדרש, כי כשהיתה עוברת על בית־הכנסת היה יעקב נדחק לצאת, ובעברה על בית עבודה זרה היה עשו מתפרץ: חשבה רבקה שיש שתי רשויות, „ותאמר אם כן למה זה א נ כ י״? (אותו „אנכי״ שבעשרת הדברות, הקובע את אמונת היחוד) „ותלך ל ד ר ו ש א ת ה׳״: כי ידוע שסמעון העמסוני שהיה דורש כל אתין שבתורה, כשהגיע ל„את ה׳ אלהיך תירא״ פירש, – אבל רבקה, מאחרי שדמתה שיש שתי רשויות, הלכה „לדרוש״ גם „את ה׳״. – זוהי לפי דעתי אחת הדרשות היותר מחודדות שבספרות הדרשנית המפולפלת, וביחוד בשביל שאינה עושה אונס בפסוק – אלא בהיסטוריה.

דאמרי אינשי „מטייל ואזיל דקלא בישא גבי קנא דשרכי"? (דקל רע רגיל לילך – לגדל – בצד אילן סרק) – דכתיב: וילך עשו אל ישמעאל. – אך ביחוד חריפות שתי האסמכתות הללו (שעליהן הארכתי לדבר במקום אחר): מנה"מ דאמרי אינשי „שפיל ואזיל בר אווזא ועינוהי מטייפי" (עיניו מצפות למעלה למרחוק למזונותיו)? דכתיב „והיטיב ה' לאדוני וזכרת את אמתך" (אלה סוף דברי אביגיל לדוד). זו אסמכתא הלצית חריפה! ועוד חריפה ממנה היא השנית. מנה"מ דאמרי אינשי „שתין תכלי מטייה לככי דקל חבריה שמע ולא אכל" (ששים מכאובות באים על שיניו של השומע קול חברו שאוכל והוא עצמו אינו אוכל) – דכתיב „ויביאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה – וכתיב בתריה „ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה" (פרש"י: נתקנא ביצחק!). זוהי העמקה יפה בענין הכתובים ובנפש האדם גם יחד!

למקצוע זה שייכת האסמכתא לפתגם העממי (סנהדרין כט.) „סהדי שקרי אאוגרייהו זילי" (עדי שקר נבזים הם גם בעיני שוכריהם עצמם), דכתיב (במעשה נבות) „והושיבו שנים אנשים ב נ י ב ל י ע ל נגדו" וגו' (איזבל בעצמה קוראה להם „בני בליעל").

לסוג זה צריך לחשוב גם את הציטאַט החריף המושם בפי גבריאל כלפי הקב"ה (סנהדרין מד:): במערבא אמרי: בשעה שאמר הקב"ה ליחזקאל לך אמור להם לישראל „אביך האמורי ואמך חתית" (יחזקאל טז, ב), אמרה רוח פסקנית (גבריאל) לפני הקב"ה: – „ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל!" (למה תבזה את אברהם ושרה?). ואמנם לא לחנם שואלת על זה הגמרא בתמהון: ומי אית ליה רשותא כולי האי? (כלום יש לו לגבריאל רשות לדבר תוכחות חריפות כאלה להקב"ה?).

ויש שהכתוב נדרש כאסמכתא מחודדת למעשה (או למעשים) מספורי המקרא. הלצה יפה מאד בנדון זה היא דרשתו של רב (מגילה יב:): מאי דכתיב (משלי יג) „כל ערום יעשה בדעת וכסיל יפרוש אולת"? „כל ע ר ו ם יעשה בדעת" זה דוד דכתיב (מ"א א) „יבקשו לאדוני המלך נערה בתולה" (דוד לא בקש אלא נערה אחת) כל מאן דהוה ליה ברתא אייתה נהליה (כל אב הראה את בתו לשלוחי המלך אולי תיטב בעיניו), „ו כ ס י ל י פ ר ו ש א ו ל ת", זה אחשורוש, דכתיב (אסתר ב) „ויפקד המלך פ ק י ד י ם ו י ק ב צ ו כ ל נ ע ר ה ב ת ו ל ה", מאן דהוה ליה ברתא מטמרה מיניה (רש"י מפרש זאת ב„נאַטוראַליות" מעניינת: ואחשורוש כסיל צוה לקבץ את כולן, הכל יודעים שלא יקח אלא אחת ו א ת כ ו ל ן י ב ע ל, – לכן מי שהיתה לו בת החביאה ממנו). כי בדרשה חריפה זו לא הובע כבוד גדול גם לדוד – זאת ירגיש כל בעל טעם...

וכן יש שהדורש נראה כלומד רעיון מוסרי או הערה פקחית בהויות העולם מן המקרא, ע"י דיוק יפה, או ע"י ישוב סתירה בין שני כתובים ובכלל ע"י הבנה עמוקה ב„טעמא דקרא". ולא תמיד נקל לברר, אם הרעיון היה אבי הדרשה, או שבאמת נולד הרעיון מתוך התאמצות השכל לרדת לעומק כונת הכתובים ולישב את הסתירות. רוב הרעיונות היפים הנדרשים מן המקראות הם בודאי לא תולדה אלא אב של הדרשה (כאשר בירַרתי בארוכה במאמרי על

„המשלים והפתגמים שלנו" בה„כנסת" של ביאליק). אבל יש שהפסוקים מתישבים כל־כך יפה ע"י אותו הרעיון (ורק על־ידו), שנראה כמעט ברור שהדורש בא לידי הרעיון רק ע"י העיון העמוק בפשוטו של מקרא, והמקראות באמת התכוונו לאותו הרעיון.

הנה, למשל, הדרשה המצוינת של „תנא דבי ר' ישמעאל„ (זה מקור הדרשות היותר מהודרות בכל המקצועות) בדבר השלום (ב"מ פז וש"נ): גדול השלום שאפילו הקב"ה שינה בו, שנאמר (בראשית יח) „ותצחק שרה בקרבה - אחרי בלותי - ו א ד ו נ י ז ק ן", והקב"ה אמר לאברהם (שם) „למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ו א נ י ז ק נ ת י" (שינה הקב"ה, כדי שלא תפול קטטה בין אברהם ושרה על אמרה „ו א ד ו נ י ז ק ן"). כמה יפה ביאור זה, וכמה דקות ההרגשה צפונה בו, וכמה מחודד, ועם זה כמעט מ ו כ ר ח, הוא ישוב הסתירה שבין שני הפסוקים! כאן נראה כמעט כודאות, שהדורש הוציא את רעיונו היפה מתוך עיונו העמוק בפשוטו של מקרא, ולא שהרעיון הוליד את הדרש. ואמנם הסתירה שבין שני הכתובים גלויה לכל, אלא שבעלי בקרת־המקרא מישבים אותה, בודאי, בדרך שכבשוה „ליסטים" הללו: פשוט, הפסוק האחד הוא של ה„יהוהיסט", והשני של — ה„אלהיסט" אך לאשרנו לא היו „דבי ר' ישמעאל" מכנסיה זו, מבעלי השיטה של „חציו ליהוה" וכו', וע"כ זכינו לדרשה פסיחולוגית־פקחית זו, שהיא מ ח ו י ב ת להיות פשוטו של מקרא.

וכן דרשותיו של ר' אלעזר (שם) במעשה אברהם עם המלאכים. כתיב „ואקחה פ ת ל ח ם", וכתיב „ואל ה ב ק ר רץ אברהם" - מכאן שהצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה. כלום אי אפשר שהדורש למד זאת באמת מתוך הסתירה שבין המקראות? - ושם עוד: מאי שנא גבי אברהם דכתיב „כן תעשה כאשר דברת" (כך אמרו לו המלאכים) ומאי שנא גבי לוט דכתיב „ויפצר בם מאד"? אמר ר' אלעזר: מכאן שמסרבים לקטן ואין מסרבים לגדול. הפסוקים מתבארים ע"י זה יפה מאד, אך בכ"ז אינו מוכרח שהמימרא היא תולדת הביאור.

גם במקצוע זה יש דרשות שמורגש בהן טעם של התול דק. למשל דרשתו של האמורא שמואל (שאינו מצטיין אמנם כלל בדרשות מחודדות) (יומא כב:): כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור מתעשר; מעיקרא כתיב (בשאול, ש"א יא, ח) „ויפקדם בבזק" (שברי חרסית) ולבסוף כתיב (בשאול ש"א טו, ד) „ויפקדם בטלאים". הרעיון הוא בודאי נכון ואמת בכל הדורות, אך הדרשה ההלצית אינה בודאי פשוטם של המקראות.

הלצה הקרובה לבדחנות היא דרשתו של רב, חברו של שמואל, ג"כ במקצוע זה. בפסחים (סו:) אמר רב: כל המתיהר - אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו, (וראיה) מדבורה, דכתיב (שופטים ה, ז) „חדלו פרזון בישראל עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל" (זו יהירות והתפארות) וכתיב (שם, יב) „ע ו ר י ע ו ר י ד ב ו ר ה" (כי נשתתקה מפני שנסתלקה נבואתה). הדרשה מחודדת, אבל קרובה יותר מדי לבדחנות.

ויש דרשות, שאמנם מחודדות הן, ועם זה הן יכולות להחשב כפשט גמור או כפשטים יפים. כי אמנם היו בין התלמודיים הרבה בעלי הרגשה דקה

מאד בלשון ובפשוטו של מקרא, ובקיאותם המפליאה עמדה להם להוכיח על נקלה את יושר דעתם בעניני הלשון והמקרא לכל מתעקש. (וכזאת היו עושים בסגנון הדראסטי המיוחד להם בשעת מלחמתה של תורה. כמו, למשל (ב"מ נו): מתקיף לה רבה בר ממל: כל היכא דכתיב „ידו" ידו ממש היא? אלא מעתה הא דכתיב (במדבר כא, כו) „ויקח את כל ארצו מידו" הכא נמי דכל ארעא בידיה הוה נקיט לה? איזה הומאָר נחמד בקושיא מפוצצת זו!).

כמו, למשל, הפירוש המצוין (דברים רבה ב, כד): „ירא את ה' בני ומלך" (משלי), ומלוך על יצרך (כלומר: אם תירא את ה', תהיה מלך על יצרך). מדוע לא נוכל לפרש כן את הכתוב גם בדרך הפשט, גם אם חציו השני של הפסוק („עם שונים אל תתערב") אינו מזדוג אז יפה עם ראשיתו?

או, למשל, המימרא היפה בדבר התרעמותו של משה על הקב"ה („ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך, הרע לעם הזה והצל לא הצלת"); על זה אומר המדרש (שמות רבה ג יג): ...ואף־על־פי־כן הטיח משה דברים כלפי מעלה, ועליו נאמר (קהלת) „כי העושק יהולל חכם" (כלומר: הקצף על עושק־משפט מעביר גם את החכם על דעתו). זהו באמת הפשט העולה יפה ביותר לפסוק זה שבקהלת (וכמדומני שראיתי בין המבארים החדשים מי שביאר את הכתוב ככונתו של המדרש).

וכמו כן הלא ברור הוא, כי הכתוב „ולפני עור לא תתן מכשול" מתכוון בודאי גם (אם לא רק) למחטיא את חברו, כמדרשו היפה (אעפ"י שהכותים לא קבלו את הדרשה הנבונה הזאת, ע' נדה נז.).

או דרשתו של ריש לקיש (סנהדרין ח.): „כקטן כגדול תשמעון" (דברים א, יז), שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה. אין כל ספק שהרעיון החשוב הזה בא לו לר"ל מתוך העמקה בכוונת הכתוב, ואפשר מאד שהפסוק מתכוון גם לזה.

ואפילו הפירוש הפולימי (המכוון להדיא כלפי הנצרות) של ר' אבהו (שמות רבה כט, סד) על הכתוב (בישעיה) „אני ראשון ואני אחרון, ומבלעדי אין אלהים": „אני ראשון", שאין לי אב, „ואני אחרון" שאין לי בן, „ומבלעדי אין אלהים", שאין לי אח — מדוע לא נוכל לפרש כן את המקרא גם לתינוקות? הלא באמת הוא פשוטו של מקרא (ואם הנביא לא התכוון לפולמוס כלפי דת זו, הלא התכוון לפולמוס כלפי דתית שבימיו, שהרי גלוי לכל שאותו הנביא הנעלם הוא איש־מלחמות לכל מיני עבודה זרה).

או הדרשה הנפלאה של התנא ר' אלעזר הקפר על „חטאת הנזיר" (נדרים י. ועוד בכמה מקומות בתלמוד): „וכפר עליו מאשר חטא על הנפש" (בנזיר הכתוב מדבר, במדבר ו, יא), וכי באיזו נפש חטא זה? אלא שציער עצמו מן היין; והלא דברים קל־וחומר: ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא, המצער עצמו מכל דבר על־אחת־כמה־וכמה! מכאן: כל היושב בתענית נקרא חוטא. כמה „ארציות" יפה, כמה אנושיות נהדרה מורגשת בפירוש זה! וגם אם אין זה פשוטו של מקרא (כי, כנראה, מדבר הכתוב בטומאת מת של נזיר), אבל יכול הוא להיות, – ובכל אופן לא היה פירוש כזה והרגשות כאלה

יכולות לעלות אלא על דעתו של איזה ר' אלעזר, כי כל זה היא ברוחה האמתי של תורת ישראל, המתנגד כל־כך לרוח השנאה לחיים הבוקע ועולה מאותה הדת הקודרת, המכונה, בלשון סגי נהור, „דת האהבה״ –.

העמקה יפה ב„טעמא דקרא״ נמצא גם בדרשתו זו של ר' שמעון בן לקיש (ירושלמי סוטה ח, ט): „במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת״ (ויקרא ו, יח), שלא לפרסם את החטאים (כי עולה היא קרבן נדבה, ו„חטאת״ מביאים עוברי עבירה, לכן כדי שלא לפרסם אותם היתה החטאת נשחטת במקום אשר תשחט העולה) *). וכי אי אפשר שזה הוא באמת טעמו של דבר? (התלמודיים, וביחוד התנאים הקדמונים, אותם שהבת המנוולת הקמה באמה קוראה להם בבוז „פרושים״ – היו מבקשים ומוצאים בתורה סמוכים לדעתם ש„גדול כבוד הבריות״, ואפילו כבודם של עוברי עבירה. ראיה מחודדה ומהודרה לזה מצא ר' יוחנן בן זכאי גם במשפט התורה על ה„גונב שור או שה וטבחו או מכרו, חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה״; אמר ריב״ז (ב״ק עט:) בוא וראה כמה גדול כבוד הבריות: שור שהלך ברגליו (ולא נתבזה בו הגנב) — חמשה, שה שהרכיבו על כתיפו – ארבעה (שה שהרכיבו הגנב על כתפו ונלזל את עצמו בו, לפיכך היקל הקב״ה עליו בתשלומים; פירש״י).

וכאן הגענו לאותן הדרשות הטפוסיות (שהן הפרוטודוגמא לספרות־הדרוש המשובחה שבכל הדורות) המרהיבות את ביאור הכתובים ע״י השואות ומשלים, ומתוך כך יוצא פירוש מחודד ורעיון כללי יפה גם יחד. יש שהבאור הדרושי ממין זה מצמצם את ההשואה המשלית במלה אחת של הפסוק. למשל (ב״ב ט:) : אמר ר' אלעזר, מאי דכתיב „וילבש צדקה כשריון״ (ישעיה נט, יז), מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול, אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול. ‏ השואה מפתיעה ומהודדת — המכניסה רעיון מוסרי חדש לפסוק זה **).

וכן הבאור המשלי הזה (ירו' סוטה א, ח) „וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה ויבואו עד כרמי תמנתה״ (שופטים יד, ה), אמר ר' שמואל בר יצחק: שהיו אביו ואמו מראים לו כרמי תמנתה ואומרים לו: בני, כשם שכרמיהם זרועים כלאים כך בנותיהם זרועות כלאים.

ויש שלהרחבת הביאור מוסיפים משל מהויות העולם (זה מקצוע הדרוש החביב ביותר על המון העם, ושהשתכלל ביחוד בדורות האחרונים ע״י המגיד מדובנא וכו'), צריך להודות כי לא כל המשלים הבאים בדרשות שבתלמודים ובמדרשים הם יפים ביותר ונחוצים ביותר; כרובם אין בהם שום יופי וחדוד וגם לא צירך גדול לעצם הדרוש. אך יש, מעטים מאד, שהם יפים כשהם לעצמם

---

*) דרשה זו הובאה בבבלי (סוטה לב) בשם ר' שמעון בן יוחאי.

**) כי ספרות הדרוש המשובחה מלאה באורים משליים כאלה – זה ידוע לכל הבקי קצת במקצוע זה. אך לאלה שאינם מצויים אצל ספרים כאלה הנני להביא דוגמה אחת מדרוש מצוין מסוג זה וג״כ בעניני צדקה (שכפי הרשום בזכרוני הובא בספר „מדרש שמואל״ לר״ש אוזירה בשם חכם ספרדי): בתהלים נאמר „ה' צלך על יד ימינך״, כלומר: כמו שהצל מחקה כל התנועות שאברי האדם עושים, כך הקב״ה עושה כל מה שידך עושה: אם אתה תפתח את ידך (לצדקה) גם הוא יפתח את ידו לך, ואם אתה תקפוץ את ידך, אף הוא יקפוץ את ידו. זהו פירוש דרושי יפה וטוב טעם, ונראה ממש כפשוטו של מקרא.

והם ממתיקים ומתבלים יותר את הביאור הררושי. ואחדים מהם, מן המצוינים שבהם, אביא לדוגמא.

יעקב אמר לעשו (בראשית לג, י) „ראיתי פניך כ ר א ו ת פ נ י א ל ה י ם"; על זה אומר הדרשן המצוין ר' לוי (סוטה מא:): משל של יעקב ועשו למה הוא דומה? לאדם שזימן את חברו (לסעודה) והכיר בו (האורח הרגיש בבעל הבית) שהוא מבקש להורגו; אמר לו (האורח בערמה): תבשיל זה שאני טועם כתבשיל שטעמתי בבית המלך; אמר (בעה"ב בלבו): ידע ליה מלכא! (הוא ידוע ומקורב למלך!) מיסתפי ולא קיטל ליה (והוא נבהל ואינו הורג אותו). את הנמשל אין ר' אלעזר אומר לנו, אבל הוא מובן מאליו: יעקב רוצה לאיים על עשו והוא אומר לו בערמה: „ראיתי פניך כראות פני אלהים", כדי להודיעו שהוא רגיל לראות מלאכים, ומתוך כך יירא עשו לעשות לו רעה. כאן יפה המשל כשהוא לעצמו, ובאור הכתוב נעשה על־ידו מחודד מאד.

כאשר התפלל משה בעד ישראל לאחרי מעשה העגל, התחיל תפלתו (שמות לב, יא): „למה ה' יחרה אפך בעמך א ש ר ה ו צ א ת מ א ר ץ מ צ ר י ם". על זה אומר המדרש (שמות רבה מג, ח): מה ראה להזכיר כאן יציאת מצרים? (הקושיא קלושה מאד וגם אי־הגיונית, שהרי כל־עיקר נימוקו וטענתו של משה בתפלה זו היא רק „למה יאמרו מצרים" וכו'; אך העיקר הוא התירוץ, והתירוץ יפה מאד) אלא אמר משה: מהיכן הוצאת אותם? (האם) לא ממצרים שהיו כולם עובדי טלאים? („אַפִּיס"; כלומר: ואם כן למה אתה מתקצף על מעשה העגל?) משל לחכם שפתח לבנו חנות של בשמים בשוק של זונות: ה מ ב ו י (ה מ ק ו ם) ע ש ה ש ל ו ו ה א ו מ נ ו ת ע ש ת ה ש ל ה ו ה נ ע ר כ ב ח ו ר ע ש ה ש ל ו: יצא לתרבות רעה; בא אביו ותפסו עם הזונות, התחיל האב מצעק ואומר: הורגך אני! היה שם אוהבו, אמר לו: א ת ה איבדת את הנער — — לא פתחת לו חנות אלא בשוק של זונות וכו'. כך אמר משה: רבש"ע, הנחת כל העולם ולא שעבדת בניך אלא במצרים שהם כולם עובדי טלאים — דע מהיכן הוצאת אותם — — . גם כאן המשל יפה ומוסיף יופי ותבלין לביאור הכתוב. (אגב אעיר כי שמות רבה הוא מן המדרשים המאוחרים וע"כ הוא משונה הרבה בלשונו וסגנונו מן המדרשים האחרים; גם המשל הזה כתוב בסגנון מלא חיים — שאין דוגמתו ברוב משלי התלמוד ובמדרשים -- וכדאי לשים לב לדבורים המיוחדים שבו: „המבוי עשה שלו, והאומנות עשתה שלה, והנער כבחור עשה שלו: יצא לתרבות רעה". יש בדבורים הללו הרבה עֹז וחריפות והומאר).

בדבר מעשה העגל יש עוד מדרש משלי יפה (קהלת רבה ו, יא): בתחלה אמר הקב"ה למשה (שמות ג',י) „לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את ע מ י", ובמעשה העגל אמר לו: „לך רד כי שחת ע מ ך!" אמר משה: רבש"ע, כד אינון טבין אינון דידך, וכד אינון בישין אינון דידי? (כשהם טובים הם שלך וכשהם רעים הם שלי?), בין טבין בין בישין דידך אינון! משל למלך שהיה לו כרם ומסרו לאריס לעמול בו, כשעושה יין טוב אומר המלך: כמה חמרא ד כ ר מ י טב! וכשעושה יין רע אומר המלך: חמריה ד כ ר מ א ד א ר י ס י ביש! וכו'. כאן אין המשל נצרך כל כך לעצם הענין, אבל הוא יפה לעצמו.

אותן הדרשות מן הסוג האחרון (ביאורי מקראות מתובלים במשלים) הן היותר „עממיות", כי הן היו נאמרות בבית־המדרש בקהל עם – ממש כדרשות של ה„מגידים" בדורות האחרונים. ויש מן הדרשות הללו שהיו מין „אימפרוביזציות", דרשות לשעתן ולמקומן („געלעגענהייטס־רעדען"), המכילות ביחוד תוכחות ל„תקיפים" שבאותו הזמן (ובפרט לבית ה„נשיאים" ו„ראשי גלותא"). האימפרוביזציות הללו חריפות מאד, ואעפ"י שנבראו רק לשעתן, אבל הרעיונות היפים שבהן, המלובשים בצורי באורי־מקראות מיוחדים, יש להם ערך קיים לדורות. והנני להביא שתים מן הדרשות־התוכחות הללו לדוגמא:

במס' תענית (כד.) מסופר כי בימי בצורת גזרו תענית מטעם הנשיא – „ולא אתא מיטרא"; תני להו אושעיא זעירא דמן חברייא: „והיה אם מ ע י נ י ה ע ד ה נעשתה לשגגה" (במדבר טו; כד) משל לכלה, בזמן ש ע י נ י ה י פ ו ת אין כל גופה צריך בדיקה, עיניה טרוטות – כל גופה צריך בדיקה. את הנמשל לא הגיד „המוכיח" החריף הזה, אבל הוא מובן מאליו: מכיון ש„ע י נ י ה ע ד ה" (בית הנשיא) אינן יפות, הרי כל העם צריך בדיקה, כי כולם רעים, ולכן אין משגיחים מן השמים בתפלתם. המשל הנחמד הזה היה יכול לעלות ברמים מרובים לאותו ה„חברה מאַן" אושעיא זעירא ד מ ן ח ב ר י י א; כי – כפי שמוסיף התלמוד לספר – באו עבדי בית הנשיא והחלו ל„צערו"; אך אנשי העיר (המון העם) הצילוהו מידם, באמרם לבני בית הנשיא: הלא הוא חרף והעליב גם אותנו, אבל מכיון שנוכחנו כי כל דבריו הם לשם שמים איננו נוגעים בו לרעה, ולכן גם אתם הרפו ממנו. – אמנם ביאור מקראות אין כאן, כי המוכיח יסד את האימפרוביזציה שלו רק על הכנוי „עיני העדה"; אך אפשר שזה היה רק ח ל ק ק ט ן מכל הדרשה שלו, ויתר דבריו לא נמסרו לנו, מאיזו סבה שהיא (ויש השמטות כאלה בתלמוד).

ביאור־מקראות ארוך לשם תוכחה גלויה כלפי ה„נשיאים", נראה בדוגמא השניה. בירושלמי סנהדרין (סוף פרק ב') וגם בבראשית רבה (פפ"ט, בשנויים) הובאה דרשה כזו: תרגם יוסי מעוני בכנישתא דטבריה (כלומר: יוסי מעיר „מעון" דרש בבהכ"נ שבטבריה): „שמעו זאת הכהנים והקשיבו בית ישראל ובית המלך האזינו כי לכם המשפט" (כך מתחילה פרשה ה' בהושע, ומן הלשון נראה שהנביא פונה לשלשה „מעמדים" שונים) – „שמעו זאת הכהנים"! למה לית אתון לעין באורייתא? לא יהבית לכון כ"ד מתנתא? (מדוע אינכם עוסקים בתורה? – „כי הכהנים הם תופשי התורה" - האם לא נתתי לכם בשביל כך כ"ד מתנות כהונה?) אמרו לו: לא יהבין לן כלום! (הכהנים עונים: בני ישראל אינם נותנים לנו מאומה). אז פונה הנביא (בשם אלהים) אל העם: „והקשיבו בית ישראל"! למה לית אתון יהבין כ"ד מתנתא דפקידית יתכון (שצויתיכם) בסיני? אמרו לו: אינון דבי נשיאה נסבו כולא! *) (יפה היא לשון

*) בירושלמי באה תשובת העם בלשון זו: מ ל כ א נסיב כולא (המלך לוקח הכל); אך בב"ר נאמר כלשון שהבאתי למעלה, וזו היא הנוסחא הנכונה, שהרי כל הדרשה מכוונת כלפי בית הנשיא. כמו שנראה להלן. אלא שהירושלמי רצה להתאים את התשובה עם לשון הכתוב: ובית המלך... והיינו הך.

עממית זו: **אותם שמבית הנשיא** לוקחים את הכל). אז פונה הנביא אל ה„נשיא": „ובית המלך האזינו! כי לכם המשפט"! לכם אמרתי „וזה משפט הכהנים" (זהו כבר שעשוע־מלים; ובב"ר נוסף לזה עוד שעשועי־מלים: לפיכך לכם ועליכם מדת־הדין — „המשפט" — נהפכת). כאן אנו רואים דרשה גמורה של „מגיד דניידא" (מטיף נוסע), וגם אנחנו רואים את הקולות ואת התנועות שהוא עושה בשעת דרשתו החריפה (ממש המגיד מקעלם לפני י"ז מאות שנה). וגם ל„דרשה־של־דופי", של בקרת ותוכחה זו, יש היסטוריה שלמה, המסופרת באריכות וביתר בהירות בב"ר (בירושלמי הדברים מקוטעים ובלתי מובנים — כנהוג). אותו יוסי המעוני היה בימי ר' יהודה הנשיא („רבנו הקדוש"), ולעירו, לטבריה, בא המוכיח הנועז הזה ודרש את דרשתו המכוונת כולה כלפי בית הנשיא. שמע רבי ואיקפד. וכשרבי, ר' יהודה הנשיא, כועס, יכול כעסו להיות מסוכן מאד להאיש שהוא מקפיד עליו — כי בתור „נשיא" היה קנוא ונוקם, למרות כנויו „רבנו הקדוש". וכדי להציל את המוכיח המסכן מידו, נכנס אליו ריש לקיש לפייסו. דברי פיוסו של ר"ל אינם מובנים כל צרכם, אך כנראה בא ה„אָנפאַן טריבל" הזה מתוך פיוסו קצת לידי גנותו של הנשיא. וכך נמסרו הדברים בב"ר: אמר לו ריש לקיש: רבי, צריכים אנו להחזיק טובה לאומות־העולם, שהרי מכניסים מ ו מ ס י ם (מומס, זה Mimus של היונים, מין לץ, „קלוין") לבתי תיאטראות וקרקסאות ומשחקים בהם, כדי שלא יהיו משיחין אלו עם אלו ויבואו לידי קטטה בטלה; — יוסי מעינאה אמר מלה דאורייתא ואקפדת עלוייהי! (כנראה יש כאן גם קצת לעג על „מגידותו" של יוסי שנחשב בעיני ר"ל כ„מומס"...) אך בזה עוד לא שככה חמתו של רבי, עד אשר הובא אליו אותו יוסי העלוב, והתחיל רבי לנסותו בדברי תורה, וכשנוכח שהוא בר אוריין הרפה ממנו. —

הנה הצברתי פה את רוב טובה של הדרשה המחודדת העתיקה, זו שבתלמוד ובמדרשים. מאותן הדרשות העתיקות נפצה כל ספרות־הדרוש הרחבה מני ים — ולפעמים גם עמוקה כים — שהיתה פרה ורבה מאד במשך יותר מאלף שנה עד ימי הדור הזה. באותה הספרות העשירה בכמות ובאיכות נצברו ערמות־ערמות של אבנים טובות ומרגליות, המחכות עדיין ל„בר אמוראי" זריז ופקח, אשר ירד לנבכי הים הגדול הזה להעלותם לאור עולם. אין לשער, כמה דרשות מחודדות ועם זה נעלות ביפי רעיונן מכל הסוגים שהזכרתי למעלה, מונחות כאבן שאין לה הופכים, באלפי ספרי הדרוש למיניהם (ואפילו במקצוע הדרוש המפולפל של ה„פרשת דרכים" וסייעתו), שהדור הבא אחרינו בודאי לא ידע אף את מציאותן. מי יתן ותבוא תקותי, שהבעתי לפני כמה שנים, שיגשו המומחים לכך להוצאת א נ ת ו ל ו ג י ו ת מכל מקצועות ספרותנו הישנה, ובכלל זה גם ממקצוע הדרוש — ויראו בנינו כי יש הרבה חן ושכל טוב, חדוד ופיוט באותם ה„גוילים הבלים" שהם רוקדים כנגדם ואינם רוצים, או אינם יכולים לנגוע בם...

ש. רוזנפלד.

רַבִּי מְנַשֶּׁה אִילְיֶר.

(בן פורת)

א

יחידי, ובשבילו המיוחד אשר כבש לו לבדו, הלך רבי מנשה כל ימיו. בני דורו לא הגיעו לסוף דעותיו. ויהיו אלה מזה רודפים אותו משנאה, ויהיו אחרים מזה נרתעים ממנו מיראה. ויהי הוא עומד בתוך הקהל והוא בודד, מדבר את דברו לרבים ושומע אין לו.

ובקראנו עתה את הספרות של הימים ההם, שבה יסופר כל אשר אמר רבי מנשה לעשות לעמו ואשר בני עמו עשו לו — אז ימלא הלב רגשי־השתתפות בצרה של אותה הנשמה הגדולה, אשר כל ימיה בקשה גדולות ומצאה פעוטות, פזרה שושנים ותמצא חוחים... וימלא הלב רגשות מרים כלפי אותו הדור החשוך, אשר מאהבתו את החושך כבה את האור שהושיט לו רבו הגדול, ולא עוד, אלא שדקר את רבו וחזר ודקר, ולא הרפה ממנו עד יומו האחרון.

ויחיד היה רבי מנשה לא רק בדורו הוא, כי־אם גם בדורות רבים אשר היו לפניו ואשר באו אחריו - הן בכשרונותיו המצוינים, הן ברוחו הכביר והן בשאיפתו העזה למעשים חברתיים גדולים.

ומצוין היה רבי מנשה גם במרורות שבחייו אשר מררוהו בני־גילו ובאותה הסבלנות הרבה, בה סבל ונשא בלבו את כל החצים שירו בו שונאיו הרבים, ולא חדל מהיות מטרה לחציהם ומדרכו לא נסוג ולאחוריו לא נרתע.

והרי זאת מן הפלאות:

גאון תלמודי, אחד מאנשי השם היותר מפורסמים בין רבני דורו וגאוניו, והוא כותב ספרים הרבה שאין בהם אף אחד מאותן הענינים ומאותן ה„שאלות ותשובות", שהספרות הרבנית בכל הדורות מלאה מהמה.

איש שכולו בקורת, בעל־מח חריף ובעל־זכרון עצום, בקי גדול בכל ענפי התורה שבעל־פה לסעיפי־סעיפיהם, שכל ימיו עברו עליו בין כתלי בית המדרש, – ובכל־זאת דרכי הפלפול, שהיו אהובים ומקובלים בשעתו בישיבות ובבתי־המדרש, זרים לנפשו מכל וכל, ורצויות בעיניו רק דרכי ההגיון.

איש שנולד וגודל וחי באותו החוג הצר המוגדר וסגור מכל עבריו, לבל תחדורנה לשם הרוחות המנשבות בעולם הגדול שעל סביבו, ואותו האיש שואף כל ימיו לפרוץ את הגדרים ולכנס – ולהכניס גם אחרים עמו – דוקא לאותו העולם הזר, שבזרותו הוא מקסים.

איש שכל ימיו חי בסביבה דתיר שכולה תורה, שכולה יראת־שמים ודקדוקי מצות קלות כחמורות, באשר „אין אדם נוקף אצבעו מלמטה עד שמכריזים עליו מלמעלה" ואין אחרי ההשגחה כלום, והוא מתענין כל הימים ביחוד בשאלות חברתיות: באי־הצדק שבסדר העולם, בחסרון יסוד איתן לחייהם הכלכליים של בני עמו ובתקונם של החיים הללו.

איש שחונך מנוער וחי כל ימיו בסביבה יהודית, באשר הקבלה והמסורת הנן קדש קדשים, יסודותיה של היהדות ועמודיה התיכונים; הבקורת אם הותרה – הותרה רק במדה זו, שהיא מקימת ומחזקת את הקבלה ואת המסורת — והאיש הזה עומד בשערי העם ומבקר בקורת חפשית את הכל. איננו חת מפני הקבלה ואיננו נסוג מפני המסורת, איננו נושא פנים לשום ראשון אפילו אם הוא מ„נושאי כלי התלמוד", ולא לגאון שאימתו על הדור היתה מקובלת ברצון ובאהבה... אך בכל בקרתו החריפה ידע תמיד להבדיל בין הדעה המבוקרת ובין האדם בעל הדעה. ויהי רבי מנשה זהיר בכבודו של כל אדם – לא כדרך המבקרים בימיו ובימים שבאו אחריו. א)

רבי מנשה היה רציונליסטן בכל עומק משמעותה של המלה הזאת, אשר רק במאה השמונה־עשרה אפשר היה למצא דוגמתו. ובכל־זאת היה מתיחס בחבה להחסידות ומוקיר את החסידים. איך שהוא — היה אומר – החסידים אנשים חיים המה: איש איש ורצונו, איש איש ונשמתו, איש איש ורוח החי אשר בקרבו, בעת אשר שונאיהם — המתנגדים – נפשות מתות הנה. הדת – קבלה מכנית היא בידם, והמה משוללי ה„אני" האנושי.

בכל לבו ונפשו מסור הוא להיהדות. התורה ותלמוד התורה — כל מעיניו, ובתוכחת פיו הוא מיסר קשה את „היושבים לפני ה'" רק משום שכתוב: „והגית בה יומם ולילה" – בעת אשר באמת אין לבם הולך אחרי התורה ולא אחרי דעת התורה, ואין להם אותם הכשרונות הנחוצים לאיש, המוסר את נפשו לתורה כליל. ב)

הוא נושא בלבו כמה וכמה הצעות גדולות להצלת היהודים והיהדות עמהם, ובאותה שעה איננו מסיח את דעתו גם מקטנות, ועובר הוא מחדר לחדר, באשר ילדי היהודים מתחנכים, ו„מעורר את לבם בדברי חן והשכל, כי ידבקו בתורת ד' וגם אחרי חכמה ומדע ירדפו לדעת". „וגם את בחורי ישראל

א) ראה בהקדמה לספרו „בנת מקרא"; גרודנא 1823

ב) „אלפי מנשה" ח"א (וילנה תקפ"ב) כלל קכט.

בחן ונסה כשרונותיהם וידבר על לבם, כי יחברו אל למודם, אשר יטיפו להם מוריהם, גם חכמת החשבון, כי אמר, אשר בחכמה זו, ישראל יעשה חיל גם בלי מורה". ולדבקים בה ויודעים נתיבותיה, הציע שאלות משאלות שונות לפתוח את לבבם ולהגביר תבונתם. ג)

וכדרכם של הרציונליסטים מאמין הוא בכח שכלו של אדם כי הוא כל יכול, אם רק ידע את אשר עליו לעשות ויבין את החסר לו כדי להיות מאושר בחיים. הוא מחזיק בדעה שהביע אדם סמית, כי כל אדם עלול הוא מטבעו להגיע לרום המדרגה בדעת, ולגלות בה נצורות, אם רק תנאי חייו והנוכו יהיו מתאימים למטרה זו להוציא את אשר בכחו אל הפועל. ד)

ורואים אנו את רבי מנשה והוא עומד, במשך כחצי יובל שנים, משכמו ומעלה גבוה מכל הגאונים, הרבנים ואנשי המעשה שבדורו. ב„שבט פיו" ו„בעט סופרים" לוחם הוא בעצמה לכל עבר. ידו בכל ויד כל בו. הוא מתנפל על הרבים: על הקבלות השונות אשר בידם, הנוגעות בכל ענפי החיים; על העקמומיות אשר בלבם ובמוחם, המעבירות את האדם על דעתו; על הבטלה המקודשת שנשתרשה בתוכם, הגוררת דלות ועניות אחריה, – והרבים הללו הנפגעים מתנפלים עליו, מתאבקים עמו בכל עוז, נלחמים על „הרכוש" אשר בידם. אך רבי מנשה איננו מתפעל מכל אלה – בהיותו נלחם לאמת, אמתו, לחרותו של האדם בר־הדעת ולבכורתה של הדעת ולחופש ממשלתה. הוא כותב ספרים, ומתנגדיו הרבים עורכים למו מדורות־אש בפרהסיה, בחצרות בתי הכנסת, לעיני כל העם, למען יראו וייראו...

ב

רבי מנשה נולד בשנת תקכ"ז (1767) לאביו רבי יוסף הדיין, בעיירה הקטנה סמורגון, אשר בפלך וילנה.

האגדה מספרת על מנשה בן הדיין, בעודו ילד, כל אותן הנפלאות, שהאגדה היהודית רגילה לספר על כל גדולי ישראל וגאוניו האמתיים... וזה לשונה:

„בעודנו ילד כבר התנכר כי למופת יהיה בעמו". „את סדר התפלה הגיד את המלים לאחור, מסוף הסדור לראשיתו, ועד מהרה רץ דברו בלי משגה". „בהיותו בן שבע או בן שמונה שנים כבר ידע לאשורם את כל שרשי חושן המשפט". „וכאשר בא משפט לפני אביו, והדיינים אשר ישבו אתו למשפט, חלק לבם, אז הגישו דברי ריבותם לפני מנשה, ואשר חרץ בשכלו ידעו, כי זה משפט חרוץ, וזאת מסילה ישרה למשפט, ויביאו עצה ויבאו אל עמק השוה". ה)

בימים ההם והעירה סמורגון היתה מצוינת בסוחריה הגדולים, בעשרה

ג) בן פורת לרבי מרדכי פלונגיאן (ווילנא תרי"ח), דף 28־127.

ד) „אלפי מנשה" ח"א, כלל ק"י.

ה) בן פורת לר"מ פלונגיאן, דף ו והלאה.

הרב ובלמדניה המפורסמים. כל אב לבנים השתדל להביא ממרחקים מלמד לבניו, באשר אז גם התורה לסחורה מהלכת נחשבה. ובכל־זאת, כאשר הגיע מנשה בן הדיין לשנתו העשירית, כבר אי אפשר היה למצא בסמורגון מלמד, אשר יהיה הגון ללמד אותו תורה ו).

והודות לזכרונו העצום ולשכלו הישר והחריף, כבר בשנותיו אלה, לא היה מנשה נצרך לעזרת מלמד. ויהי הילד יושב לבדו יומם ולילה על התורה, בבית־המדרש, כאחד הבחורים הגדולים ז). אך בשבע עינים הביטו אחריו לבל ילך לבו אחרי למוד התנ"ך והדקדוק, המעבירים – לפי דעתם של החרדים בימים ההם – את האדם על דעת קונו. ויהי מנשה עוסק רק בתלמוד ובפוסקים ולא מש מאהלה של תורה בלתי אם לספוק צרכיו – באכילה, שתיה ולינה ח).

אלה המה הסימנים החיצוניים, אשר בהם הצטיין הנער הקטן „מנשה בן הדיין", ואשר בהם משך אליו את עיני הגדולים, אשר ידעוהו, הוקירוהו אף נבאו לו עתידות גדולות.

אך הנער הקטן גם אז כבר נשא בלבו מחשבות גדולות על דברים העומדים ברומו של עולם, ואיש לא ידען. הוא ברא לו בנפשו ובעד נפשו עולם בפני עצמו. והעולם הזה מלא חידות וספקות, דאגות ושמחות, אשר הגדולים לא שמו אליהם לב.

ובשעה שאלה הגדולים, מחנכיו ומדריכיו, השגיחו עליו לבל יט מן הדרך הסלולה, שסללו הקדמונים, סלל הוא לו, בעולמו הפנימי שהיה סמוי מעין זר, דרכים לעצמו ויחשוב מחשבות לעצמו, שאחז בהם ולא נטה מהמה כל ימי חייו, אמת, הדרכים הללו מלאות היו חתחתים ואבני מכשול, המכשולים הרבים הכבידו את הליכתו, אך לא עצרו כח להגותו מן הדרך שאחז בה, או להטיל ספק בלבו, אם ז א ת היא הדרך האמתית שעל האדם ללכת בה, אם הוא חפץ בתקונה של האומה הישראלית בתוך כלל האנושיות...

יספר נא רבי מנשה בעצמו:

„... עניני מעודי להתפלא על כל דבר חדש, ולא להמשך כסומא בארובה אחרי דברי מי שקדמני. וכד הוינא טליא, הוה אמינא כמה חדושים מדעתי – מה שהיה לפלא אצל לומדים מופלגים. וכן היה דרכי להתבונן בכל דבר, והייתי משתומם ומתפלא, והיה לבי דואג בקרבי: על חיי העולם הזה הכלה והעובר, ומה יהיה אחריתי, ולא היה שוה לי תענוגי הזמן.

„והוקשה בעיני על ענין הנהגת העולם – מה שדעת כל אחד נוחה בשלו: עשיר בעשרו, חכם בחכמתו וגבור בגבורתו. וביותר, מה שכל אחד מעמיד על דעתו, ונהנה מאד כשמנצח את חברו, ושמח בזה. ואיך סמויות עיניהם, כשאר בעלי חיים בלתי מדברים, שאינם מכירים רק לשעתם, וכשמפטמים אותם לשחיטה, שמחים הם בזה לשעתם.

„ובהתבונני על זה, עמדתי מרעיד: על מה עשה ד' ככה בארץ — לגרוע

ו) שם.

ז) „אלפי מנשה" ח"ב (וילנה 1904) דף ז.

ח) בן פרת דף ו והלאה.

כח האדם, שרובם ככולם חסרים צרכיהם, רעבים וצמאים, אין כסות בקרה, ונפשם עליהם תתעטף. ואם אבות חטאו, בנים מה חטאו, שאינם משיגים לחם לפי הטף, ומה נשתנו אלה מאלה? מדוע איזה מחורי־ארץ חיים חיי עונג ומותרות, „ומן דאת יהיב, את משפע, ומן דאת מחי את מדקדק"? ובאמת, כשמתבוננים קצת, אף העשירים חייהם תלויים להם מנגד בעולם התמורות הזה, ואינם בטוחים מתלאות ופחדים וחליים ונזקים ח"ו.

„ועל ידי זה באתי להתבונן בתכלית כונת הבריאה שמבואר בספרים, שהיתה כונתו להטיב לברואיו. וכי מה טובה היא זו? הלא מקודם לא היו חסרים דבר!

„והייתי נבוך בזה. ובכל עתותי הפנאי שלי, עברו על ראשי אלו המחשבות ולא הניחוני מזה, עד שמצאתי לפי דעתי דרך סלולה על פי דרך השכל והתורה" („סמא דחיי" דף 15).

אלו הן השאלות שהעסיקו את מוחו הרך של „מנשה בן הדיין" ואשר התשובות עליהן, התשובות האחרונות, בקש רבי מנשה במשך כל ימי חייו. בקש – והאמין שמצא.

ג

בהיותו בן שלש־עשרה השיא אותו אביו אשה – בת אחד מעשירי סמורגון. האשה ישרה בעיני האב, ובעיני הבן לא ישרה. ולא ארכו ימי שבתו בבית חותנו, כי אנוס היה אבי אשתו להסכים, שבתו תגורש מבעלה. אך עוד טרם גרש את אשתו זו, עבר איש אחד מנכבדי עיר איליה דרך סמורגון ושמע, כי בקרוב ישתחרר מנשה מאשתו, ויבא בדברים עם רבי יוסף, אבי מנשה, על־אדות בתו היפהפיה, כי תהיה לאשה למנשה הגרוש. ויאות רבי יוסף. כעבור הדשים אחדים שב הנכבד מאיליה מדרכו לביתו, ויקח אתו את רבי יוסף ואת מנשה בנו ויביאם לאיליה. הנערה מצאה חן בעיני הנער הגרוש, ותהי לו לאשה. וישב האב לביתו, וישב הבן על שולחן חותנו, ומפני כבודה של האכסניה החביבה נשא את שם העיר איליה, נוכף על השם מנשה, כל הימים ט).

אך את ההצלחה לא הביא רבי מנשה אתו לבית חותנו. לא ארכו הימים והורי אשתו נשארו בעירום ובחוסר כל, ולא היה סיפק בידם לפרנס את הזוג הצעיר. עוד ימים מעטים – והורי אשתו הלכו לעולמם. רבי מנשה בכל גאוניותו לא צלח לכל מלאכה המחיה את בעליה. להתפרנס כן הרבנות – לא אבה. ותהי אשתו „עקרת הבית" שדאגה לפרנסת בעלה ובניה. דעת רבי מנשה לא היתה נוחה מן המצב המשונה הזה – שעל אשתו פרנסתו, אך לא היה יכול להסכים בלבו לעלות ולשבת על כסא־רבנות בשום עיר, שהציעה לפניו להיות לה לרב, מדעתו, שלא תעלה בידו להיות באמת מרא דאתרא – לנהל את בני עדתו על פי דרכו, כי עדיין לא אכשר דרא... לא רבים המה אשר

ט) בן פורת, דף ז'.

יוכלו – לפי תנאי החיים אז ולפי מושגי העת ההיא — ללכת אחריו י).

וכבר בימים הראשונים לשבתו באיליה, יצא לו שם כאחד הגאונים. כח ההעמקה וההתרכזות בענין אחד היה כל־כך גדול בקרבו, שבשעת למודו בבית המדרש לא היה מרגיש כלום בכל אשר יעשה על סביבו.

הוי עובדא, כי בחודש אלול נאספו הבחורים לבית־המדרש, בשעה שהוא היה שקוע בלמודו, והתחילו לתקוע בשופר ותקעו זמן רב עד שנלאו מתקוע. ככלות הבחורים את תקיעותיהם נגש אחד בעלי־הבתים לרבי מנשה וישאלהו:

– הבחורים בתקיעותיהם בודאי הפריעו אותך מלמודך!

ורבי מנשה ענה לו בתמהון:

– האומנם תקעו פה בשופר, אנכי לא שמעתי יא).

רבי מנשה לא היה רב בישראל ולא ראש ישיבה, ואף־על־פי־כן היו לו תמיד תלמידים, שרצו ללמוד לדעת דרכי־למודו שהיו כבר ידועים במקצת. מן העירות שבסביבות איליה, וביחוד מסמורגון עיר מולדתו, היו הלמדנים נאספים בכדי לשמוע תורה מפיו ולהקנות לעצמם את דרכו ושיטתו בלמוד התלמוד, ושיטתו מצוינה היתה בפשטותה. בכל בקש רבי מנשה את הפשט הפשוט, גם במקום שאחרים ראו סודות ורמזים נשגבים או סתם ענין מסובך „שכולו מוקשה". במקרים כאלה עמד לו זכרונו הבלתי רגיל. כי בהיותו זוכר את כל הנוסחאות השונות של ענין אחד במקומות שונים, הנקל היה לו להשוות נוסח לנוסח, מבטא למבטא ורעיון לרעיון, עד שהותרו לו כל הספקות, נמלט מכל הסתירות, ולא היה צריך לפנות אל העקמומיות שבפלפול בכדי „לישר הדורים", כאשר אבות התלמוד והבאים אחריהם היו עושים.

את הרעיון, כי בכל ענין וענין צריך הלומד לעמוד על הפשט תחילה

י) ראה „אלפי מנשה" ח"ב, דף ח', מר נ. גאלובאוו (בווסחוד לחודש נויבר שנת 1899) כותב, כי נמנע רבי מנשה מלקבל על עצמו משרת רב, יען כי בתור רב צריך היה להורות בעניני דת על פי ה„שלחן ערוך" גם במקום שאין דעתו נוחה מפסקיו, ובשאלות, שלפי דעתו עול כבד המה על העם ההנחה הזאת איננה אמתית מכמה טעמים: ראשית אין גאוני ישראל מביטים על השלחן ערוך כעל קובץ של הלכות פסוקות שאין לזוז מהן... ובכל מקרה חשוב, שאין דעת הגאון, הפוסק החי, נוחה מפסקיו של השלחן ערוך, היא יודע למצא סעד וסמך בדברי גדול שקדמהו ומורה הלכה על פיו, שלא אליבא דהשלחן ערוך. הרי עובדא: פ"א הביאו בפני שאלה באיסור והיתר לרבנו יצחק אלחנן בקיבנה, והוא הורה איך שהורה שלא על פי השלחן ערוך. ישב אצלו באותה שעה הרב דזוסלה (מי שהיה אחרי כן רב בנובוהורודוק), ולאחר שהלך לו השואל, אמר לו לרבי יצחק אלחנן בתמיה: היתכן שסמך רבנו על הריטב"א, ודעתו דעת יחיד בזהו

— הריטב"א יחיד — ענה לו הגרי"א בניחותא — אך גם דעתי כדעתו, וכבר אנו שנים. ושנים אפילו כנגד מאה...

וזאת שנית. מעולם לא הביט רבי מנשה על השלחן ערוך ופסקיו כעל עול כבד, שצריך לפרקו מעל שכם ישראל. הוא עצמו לא נטה מן השלחן ערוך כחוט השערה, וכזאת היה דורש גם מאחרים. ואם הוא הביע את הדעה, כי כשהשעה צריכה לכך, הרשות נתונה לרבני ישראל שבכל דור להתיר לפעמים את אשר אסרו הקודמים, עדיין אין זאת צומרת כלל, שמתנגד היה רבי מנשה לצד המעשי של השלחן ערוך... ושלישית — הן סוף סוף שמש רבי מנשה ברבנות לעת זקנתו, והורה אליבא דהשלחן ערוך, מבלי עשות שקר בנפשו...

יא) בן פורת, דף 7 ז'.

— את הרעיון הזה הוא שונה וחוזר ושונה בכל ספר וספר שיצא מתחת ידו. בכל מקרה שבא לידו היה משתמש למטרה זו – להראות על הנזק הגדול המגיע ללומדים בזה, שהפשט הפשוט איננו מניח את דעתם, ולבם נמשך דוקא אחרי המפולפל והמסובך המכסה בעב־הענן את שכלו הבהיר של האדם. ולא רק בנוגע לפלפול, שהיה חביב ומקובל בימים ההם בין היושבים על התלמוד, הפוסקים והספרות הרבנית, היה בא בהוכחותיו הללו, כי־אם גם בנוגע לענינים אחרים הצריכים למוד.

למשל. הכל יודעים כיצד מביט היהודי על קריאת התורה „שנים מקרא ואחד תרגום" על־פי טעמי־הנגינות מרכא טפחא וכו׳. לא רק בכל נגינה ונגינה, כי־אם גם בכל קוץ וקוץ של נגינה, רואה היהודי, ובפרט הבר־אוריין עולם מלא של קבלה, סוד ורמז, שלא כל אדם זוכה לעמוד על אותן הכונות, שהאבות ו„אנשי כנסת הגדולה" הליטו באותם „הטעמים"... והנה בא רבי מנשה ואומר: שתקנו חזרת הפרשה, בכדי שימצאו הרבה בקיאים בתורה עם פירושה, ועכשו – מי שיוכל לאמר בפיו שנים מקרא ואחד תרגום בנגון הטעמים – מה שעיקר הטעמים הוא: לידע על ידיהם עומק פשט הכתוב, כמו ה„תגין בנגינה" — הרי זה תלמיד חכם ואינו צריך לידע ענינם כלל, באשר — שה„טעמים נתקנו על פי הסוד" וכו׳ וכו׳. יב)

הנקל לשער, מה גדול היה הסער שהקים רבי מנשה במחנה האדוקים בדעתו הזרה הזאת. להם היה הדבר ברור, כי האיש המעיז להשוות את הנגינות הקדושות לתוי הנגינה החולונים, בודאי כופר הוא באלהיו ואין לו חלק ונחלה בישראל...

ד

מעטים היו ידידיו האמתיים ולכן הוקירם ואהבם ויהי קרוב אליהם בלב ונפש. בין הקרובים אליו היה היותר חשוב הנדיב הידוע בשעתו ר׳ יוסף מזל מוויאזין (או יוסף וויאזינער), עיירה קטנה הסמוכה לאיליה. לרבי יוסף זה היתה ביבליותיקה גדולה, שבכל נוף ליטא לא נמצאה דוגמתה בימים ההם. רבי יוסף מזל היה נוהג לעתים קרובות לשלוח מרכבתו לאיליה ולהביא לביתו את רבי מנשה, שהיה נוסע בחפץ־לבב לרבי יוסף, באשר הספרים הרבים ויקרי הערך, שנמצאו בבית ידידו, היו מושכים את לבבו ביותר. יש אשר היה יושב בביתו של רבי יוסף שבועות וגם ירחים ועוסק שם בפילוסופיה ובהגיון. אם כי הביבליותיקה של רבי יוסף היתה עשירה מאד, היה רבי יוסף מרבה תמיד לקנות ספרים חדשים, ביחוד לצרכו ולהנאתו של רבי מנשה.

על ידידיו המעטים נמנה גם הגביר החשוב רבי שמריהו לוריה ממוהילוב. גם בביתו היה רבי מנשה מתארח לעתים ידועות. ומדי שהות רבי מנשה במוהילוב היה נוהג לדרוש ברבים, בבית מדרשו של רבי שמריהו. אך לא תמיד היו דרשותיו מנחילות אותו כבוד, ויש אשר שמע חרפות וזלזולים

יב) ראה בהקדמה ל„בינת מקרא", וב„אלפי מנשה" ח״ב, דף 60.

בפרהסיה מפי מתנגדיו. „ופעם אחת קרה לו שם מקרה זה. בבית־המדרש ההוא למד בתמידות אברך אחד, למדן מופלג, אך קנאי מן הקצה האחרון. וכאשר שמע כי הזכיר רבי מנשה בדרשתו את ספרי הפילוסופיה של אריסטו ואפלטון בבית־המדרש, התחיל לצעוק בקול: הלא עון פלילי הוא להזכיר שמות אומות העולם לפני ארון הקודש". גבאי בית־המדרש גער בו באברך בנזיפה. אך רבי מנשה הפסיק את דרשתו עד אשר חדלו הקולות, ואחרי־כן סיים את הדרשה ורוחו לא סר מעליו. ואחרי־כן, לא די שלא בקש המעיז הזה סליחה מרבי מנשה, אלא שעוד שנה באולתו לאמר לו בפניו, כי לא ידרוש עוד דרשות כאלו, שאינן לפי רוחה של היהדות. רבי מנשה לא ענה לו דבר, ועשה את עצמו כאינו שומע. רבי שמריהו לוריה התפלא על זה, ובעת לכתו מבית המדרש אמר לרבי מנשה: תמה אני, איך יכול כבודו לסבול עזות כזאת ולבלי ענות דבר? שתק רבי מנשה. וכאשר הוסיפו ללכת, קפץ עגל על בגדו של רבי שמריהו ויפילהו ארצה. וכאשר קם, שאל אותו רבי מנשה בהלצה: למה יחשה כבודו להעגל הזה על עזותו? והשיב לו רבי שמריהו: האם העגל בר דעת הוא? ואם מדעת עשה זאת? כן, ענה רבי מנשה, אך תהי נא תשובתך זאת מספקת לך גם על שאלתך.

והעובדה המעציבה הזאת קלת ערך היא בחייו של רבי מנשה. הוא סבל רדיפות יותר גדולות מצד אנשים יותר מסוכנים ויותר מפורסמים מאיזה צעיר קנאי שבמוהילוב, וגם מאלה לא חת.

פעם אחת נתאספו עסקני הכלל, ובראשם העסקן המפורסם רבי יהושע צייטלין משקלוב, בעיר איליה להתיעץ על עניני הכלל. ויבא סופר הקהל אל האספה וילשין בפניה על רבי מנשה, כי מרשה הוא לעצמו לדבר סרה ברש"י והתוספות ואומר: כי לו הסירו מן מפרשי התלמוד הללו „מה שיש בהם מן המותרות", כי אז לא נשאר בהם אף החלק העשירי; כי שולח הוא את לשונו גם באמוראים הקדושים ואומר: כי המה קלקלו את הכונה האמתית שבמשנה ובברייתא, וכי כל בניניהם בנו על אדמת חול ואין להם תקומה לנגד השכל הישר.

נתמלאו בעלי האספה חמה ודאָגה, על אשר בעיר מלאה לומדים ויראי־אלהים כאיליה מוצא לו מקלט בטוח אדם מסוכן המערער את יסודותיה של היהדות ואין משים לב. אחרי שקלא וטריא החליטו להכריז חרם על רבי מנשה. שמע רבי מנשה את החלטת האספה, ויאמר: „כל מה ששמעתי מפי סופר הקהל הכל אמת, אך כל מה שאמרתי, לא אמרתי אלא בשביל בקשת האמת".

בין כה והשמועה על דבר החרם הגיעה לויאַזין. שמע זאת רבי יוסף, אשר אהב את רבי מנשה והוקיר אותו, וימהר לבוא לאיליה, וינס לדבר על לב רבי מנשה — כי יכנע לפני האספה טרם יוכרז החרם. אך רבי מנשה מאן לשמוע בקול ידידו, באמרו:

— איך יכול אני להתחרט על אשר עשיתי בעבר, ואני מוכן ומזמן להוסיף לעשות כן גם בעתיד?

בעמל גדול עלתה לו לרבי יוסף להטות את לב רבי מנשה לסור, אם לא לבית האספה, על כל פנים לביתו של ה„שר וגדול בישראל", רבי יהושע צייטלים, וגם זאת בתנאי – כי יקדים רבי יוסף לבוא אל רבי יהושע לדבר עמו על הענין הבלתי־נעים הזה ולברר את יחוסו אליו, ורק אחרי כן יבוא גם הוא. וכך הוה. בא רבי יוסף לרבי יהושע והכין את לבבו לקראת רבי מנשה. וכאשר בא זה האחרון, קבלהו רבי יהושע בסבר פנים יפות, ויקשב לדבריו בשים לב. ורבי מנשה לא הצטדק בפני רבי יהושע ולא התאונן, כי שקר ענה בו המלשין. הוא רק הוכיח, שיש לו הרשות לטעון נגד הגדולים שקדמו לו ולבקר את דעותיהם, כשם שגם המה נהגו לטעון נגד הגדולים שקדמו להם ובקרו את דעותיהם המה. נוכח רבי יהושע, שגאון יושב עמו וכי הצדק אתו, ויפטר ממנו בשלום ובחבה, ודבר החרם בטל.

אחרי ירחים אחדים נאספו גדולי ישראל לאיליה שנית. ויוסף סופר הקהל לבא לפני האספה במלשינות על רבי מנשה. אך הפעם גער בו רבי יהושע על אשר הוא מעיז להתחרות באיש, שגם לקרסוליו איננו מגיע. כראות הסופר, שדבריו לא יפעלו על לבבות הגדולים, וירף מרבי מנשה ולא הרגיזהו עוד יג).

אך ההוכחות ששמשו הצטדקות לגבי אדם גדול כיהושע צייטלים. לא שמשו כלום לגבי אנשים פחותים וקטנים, אשר ביניהם היה רבי מנשה חי ולעיניהם היה פועל כל הימים. ואחרי אשר רבי מנשה לא העלים את עיניו ואת דעתו לא הסיח מכל אשר יעשה באיזו פנה שהיא בחיי היהודים, ואחרי אשר ההסרונות שבכל פנה ופנה היו מרובים, והוא לא נמנע מחוות את דעתו על כל דבר וענין הצריך תקון – ממילא רבו שונאיו מכל הצדדים. ביניהם נמצאו כאלה, אשר קנאו באמת לאותם הגדולים והקדמונים, אשר רבי מנשה בבקרתו החריפה פגע, לדעתם, בכבודם, ויבואו לנקום את נקמתם ממנו... נמצאו כאלה, אשר לפי אמונתם התמימה, עלולה בקרתו של רבי מנשה לחתור חתירה תחת בנינה של היהדות המסורתית – יען שכלו של האדם יסוד רפה הוא לבנין, עלול לשגיאה ולטעות ולהתעות את הנמשכים אחריו מן הדרך הישרה, המקובלת מדור דור. ונמצאו גם כאלה, שהיו סתם מחרחרי־ריב, אוהבי מחלוקת, ובאשר קטטה — אם לשם שמים ואם לשם דבר אחר — שם המה, ובהתנפלם על רבי מנשה הלא מצאו מקום להתגדר ביראת שמים ולהגן על הרבונו של עולם שזקוק לרחמים מצד הבריות... ובין כה וכה ראה רבי מנשה את עצמו כשה בין זאבים.

ובעתים קשות, עתים של רדיפות, לא עמדה לו לרבי מנשה גם קורבתו להגאון מוילנה, שהיה נוהג לנסוע אליו מדי שנה בשנה ולשבת אתו שבועות רבים יד), לא הועילו לו גם הוכחותיו, כי ביחסו לדעות הגדולים שקדמוהו דעותיו מתאימות לדעותיו של הגאון, אשר בדרכו הלך באמת. כי גם הגאון הלך רק אחרי הפשט, רק אותו ראה כאמתה של תורה, והיה פורש את עצמו מן הפלפול.

יג) בן פורת, דף 43 – 44.

יד) בן פורת, דף 14.

רבי מנשה מספר, שפעם אחת הביע הגאון בפניו את הרעיון: כי טועים המה אלה המאמינים לעמוד על פשוטו של מקרא על־ידי הדרש, כי אפילו במשנה אנו מוצאים את שני אלה יחד והמה שונים זה מזה – הפשט לחוד והדרש לחוד טו).

אך כל ההוכחות הללו לא הועילו לו. ואלה שמאנו להוכח, כי הולך הוא רבי מנשה בדרכו של הגאון, היה להם על מה להשען. צריך להודות, כי אלה, אשר ערכו מלחמה על רבי מנשה, היטיבו להבין את רוח הגאון ולרדת לסוף דעתו מרבי מנשה. ואלה אשר רדפו את רבי מנשה על מחשבותיו הזרות ודעותיו החדשות, עשו מה שעשו ברוחו של הגאון מוילנה.

ה

בכדי לעמוד על אפיו של רבי מנשה, לחדור לתכונות נפשו ולהבינו כמו, עלינו לעמוד, דרך אגב, על כל פנים, על הגאון מוילנה. בשנה שמת הגאון (1797) מלאו לו לרבי מנשה שלשים שנה. שנית גדולו והתפתחותו עברו עליו אפוא באותה התקופה, שכל היהדות הליטאית נמצאת תחת השפעתו של הגאון, וממילא גם רבי מנשה לא היה יכול להסתלק מן החשפעה הזאת.

זאת השפעתו של הגאון על בני דורו, השפעתו האישית, אי אפשר להשוות להשפעת הטל המחיה ומפרה את כל אשר יפול עליו. אדרבה, הצדק יהיה עם זה, אשר ידמה את השפעת הגאון להשפעת רוח צפונית עזה, המקרישה ומאבנת את כל אשר תגיע עדיו, המצננת את הנשימה, וקרח וכפור תפזר על כל אשר תעבור עליו.

דורו של הגאון היה דור של גאונים וחכמים. אך כולם הרגישו על עצמם את כבדה של תורת הגאון וחסידותו; איש מהם לא העיז להרים ראש ולחוות דעתו, דעת עצמו, בפומבי; איש מהם לא היה יכול להביא את אישיותו לידי גלוי. כי ביחוד כבדה ידו על אלה, שמצאו און בנפשם להתנגד באיזה אופן למקובל, ושאין דעת הרבים נוחה מהם.

כבר היא מן המפורסמות – אפשר לאמר: מן ה„שקרים המוסכמים" – שהתפתחות ההשכלה בין היהודים יושבי רוסיה, מונה את ימיה, מימות הגאון מוילנה טז). ולראיה נוהגים להציג את העובדא, כי הגאון הציע לפני רבי ברוך משקלוב, כי יתרגם עברית איזה חבור בחכמת החשבון; נשענים בנידון זה גם על „עובדא" אחרת: כי בקי היה בחכמת הדקדוק, אסטרונומיה ומתימטיקה; מרבים להתוכח בשאלה הישנה: הדבר הגאון סרה ברבנו משה בן מימון על אשר נגרר אחרי הפילוסופיה, אם לא דבר, וכדומה יז).

טו) בהקדמה ל„בינת מקרא".

טז) ראה, למשל, „ראשית התפתחות ההשכלה ברוסיה" מאת א. ה. ווייס, בירחון „ממזרח וממערב" כרך א' (ווין 1894).

יז) ר. בריינין „ממזרח וממערב" כרך ד' (ברלין 1899). ב"צ כץ במאסף ה„זמן", כרך ג' דף 18, ורבים אחרים במקומות שונים.

ובשעה שהסופרים המשכילים משתדלים להוכיח, שהגאון לא התנפל על הרמב״ם, מסיחים המה את דעותיו מבלי להזכיר שבהיותם: אחרי שהאנשים היותר מקורבים אל הגאון, שמו דופי ברמב״ם על עסקו בפילוסופיה, הרי זאת הוכחה נצחת, כי להם ברי היה, שלדעתו של הגאון המה מכוונים... ועוד זאת. הנה אשר האנשים הטובים הללו מאספים יחד את כל המלים הבודדות — שאפשר שיצאו מפיו של הגאון ואפשר שלא יצאו מפיו כלל — המקרים העראיים והעובדות המסופקות, בכדי להוכיח על ידיהן את חבתו של הגאון להשכלה, טוב עשו לו התעמקו יותר במהותו של הגאון בתור גאון, כלומר: בכל אותם הסימנים המובהקים השמים אותו לאשר הוא באמת, באין כל ספק, ואז היו רואים, כי רחוק הגאון מן ההשכלה כרחוק ארץ משמים.

חופש המחשבה וחופש הבעת המחשבה – תנאי מוקדם הוא לכל השכלה. צעדי ההשכלה הראשונים, מחייבים את הבקורת, את הספקנות, במדה ידועה על כל פנים, אפילו בדעות שנקדשו מרוב ימים ואפילו בנוגע לאנשים שההיסטוריה העלתם למעלת קדושים. המחשבה המשכלת מחייבת את בכורתה של הדעת, של השכל, על האמונה. כל אלה המה תנאים שההשכלה מחיבת אותם למפרע, כי בלעדיהם אין מציאותה אפשרית כלל, ובהעדרם – נעדרה גם היא,

התמצא בכל שעור קומתו של הגאון אף רמז קל לאותו החופש – חופש הרעיון וחופש הבעת הרעיון? חס מלהזכיר!

ועוד: נסו נא ושללו מאת הגאון את כל מה שיש לו אף איזו שיכות רחוקה אל ההשכלה וקשר דק מן הדק אליה — התרגישו, כי בהעדרם של כל אלה, יש גירעון קל, על כל פנים, פגימה דקה, בגדלותו של הגאון, באשר הוא גאון וקדוש? לא! הגאון ישאר גאון, בכל הוד רוממותו, גם בהעדרן של כל אותן המדות שהמשכילים משתדלים ליפותו בהן, ולא עוד אלא שגם מציאותם של כל אותם החסרונות – לדעתנו — שהיו באמת חלק מנשמתו והכרתו, אשר ביסודם המה ההפך הגמור מן ההשכלה, לא יזיקו ולא יפחיתו מגדולתו אף כחוט־השערה.

ולאידך גיסא: הפחיתו נא מן הגאון מעט מן המעט מרוב קדושתו, חסידותו ופרישותו הנפרזה; פגמו נא פגימה דקה באיזה מצדדי היראה והטהרה שהגאון הצטין בהם, ותראו, כי רום מעלתו יופחת במדה ניכרת, ואש הקודש אשר תסובבהו תדעך קמעא... „גאון״ ו„חסיד״ – אלה המה השמות השנים שהם אחד המקימים לפנינו את הגאון בעצם מהותו. בפי המון בית ישראל, המעריץ ומקדיש את הגאון מדור לדור, הוא נקרא עד היום בשם „חסיד״. ובוילנה גם התינוקות יודעים איפה חוא „בית תפלתו של החסיד״ (דעם חסיד׳ס קלויז).

הקשר שבין הגאון וההשכלה – לפי מובננו אנו – הוא מן הדברים שבדו המשכילים בכונה תחלה, ולא לכבודו של הגאון אלא לכבודה של ההשכלה, ולכבוד עצמם – נושאיה. אילו לא עלתה בידם למצא את הפירורים הקטנים

הללו תחת שלחנו של הגאון, ואילו לא היה חכם מרגיש בהם, בפירורים הללו, טעם השכלה, גם אז היו בודים אותם מלבם. כי המשכילים הראשונים אנוסים היו ללקט את הפירורים אשר לקטו ולמצא בגאון אותם סימני השכלה אשר מצאו ולהגזימם ולהפריז על חשיבותם – יען רק בזאת מצאו הצטדקות לעצמם על אשר גם המה, המשכילים, מרכינים ראשם בפני הדר קדושתו (ולנטות ממנו לגמרי לא יכלו, הדבר היה למעלה מכחותיהם הנפשיים, אחרי ששרשם היה בבית־המדרש), ונחוץ היה להם ל„השכיל" את הגאון, בכדי להקדיש את ההשכלה ולהכשירה בשעתם, באותם הימים, שההשכלה עדיין זקוקה היתה להכשר.

ואמת גם זאת, שלא רק המשכילים, כי אם גם המאמינים והאדוקים, המדברים בגאון, יודעים לספר, כי „בקי היה בכל שבע החכמות", אשר היה מעיין בהן בשעה שלא יום ולא לילה ובמקום שאסור להרהר בדברי תורה... אך בכל ה„מעשיות" הללו, יותר משכוונו לספר בשבחו של הגאון, כוונו לספר בגנותן ומעוט ערכן של ה„חכמות" החיצוניות, שכוונתן כאין לגבי כבוד גאוניותו, וכשהן לעצמן אינן כדאי, אלא שהגאון עמד עליהן מבלי אשר עמל בהן אפילו כמישחל ביניתא מחלבא, ומבלי אשר הקריב להן אף רגע יותר מעתו, שהיתה מוקדשת כליל לחיי עולם...

ברי, שהמשכילים והאדוקים מכוונים בספור אחד לדברים שונים. וצדקו האדוקים מן המשכילים. המקרים הבודדים, שהמשכילים דורשים אותם לשבחה של ההשכלה, לא רק שלא תפסו מקום בהכרתו של הגאון, אלא שנשארו מעבר ל„סף ההכרה" שלו, וזרים היו למהותו. את זאת הטיבו להבין המאמינים, שהלכו באמת בדרכי הגאון. ומה שיחסו לגאון לא הרשו לבניהם. ובלי ספק כונו בזה לדעתו של הגאון ולרוחו – בלי כחל ושרק ששמו עליה המשכילים.

מעתה אין כל פלא, אם תלמידיו של הגאון, בין בחייו ובין לאחר מותו, היו רודפים בחימה שפוכה את המשכילים ואת ההשכלה.

בפנה אחת, באשר פעל הגאון, מוצאים אנו לא השכלה, כי אם השפעה מושכלת על בני דורו, וזה — בנוגע ל„פשט" ו„פלפול". אך דוקא הפנה הזאת שייכת כולה לדרך הגאון בלמוד התורה, בה רוממותו, בה גבורתו, ולאמתה של תורה כוון פה הגאון ולא לאמתה של ההשכלה...

ובנוגע להשכלה ממש, אף למקצת דמקצת ממנה, ראו תלמידיו וההולכים בעקבותיו מעשים, מעשים ממש ולא פליטת דברים בעלמא, שהיו להם למופת וממנו ראו וכן עשו גם המה.

רבים יודעים, למשל, את אשר קרה לרבי מרדכי גלוסקר, אשר שבועות וירחים ענה בדרך כחו עד בואו לוילנה, ביחוד כדי לראות בעיניו את הגאון, והגאון אשר בעצמו למד, שאם ילך אדם בדרך הדרש, לא יעמיד לעולם על פשוטו של מקרא, וכי אפילו במקרא יש פשט ויש דרש, הגאון הזה עצמו צוה להלקות ארבעים את רבי מרדכי זה, ועל מה? על אשר אמר, כי פירושו

של המדרש ושל רש"י על המלה „דיצה" שבתנ"ך איננו מכוון אל האמת. ואחר שקבל עליו רבי מרדכי את הדין, צוה הגאון ויקשרו אותו לטבעת הברזל, אשר במבוא בית הכנסת, וכל הבא ביום ההוא להתפלל, ירק לו בפניו, ויחרפהו, וינהג בו בזיון – כדין ה„מלגלג על דברי חכמים" יח).

וכאשר החלו לרדוף את החסידים ואת החסידות, ומקורבי הגאון יצאו מזוינים ומוכנים לקרב בכל מיני תחבולות ומזימות, ויעללו על החסידים עלילות שונות, לא אבה רבי מנשה לסמוך על „עמא דבר" ועל „מה דאמרי אנשי", וירם את פעמיו וילך לליאַדי, כדי לראות בעיניו את החסידים וללמוד לדעת את החסידות במקורה. ירחים אחדים ישב רבי מנשה בליאַדי, וכעד־ראיה יכול היה להפיץ אור אמת על החסידות והחסידים; ועל אדם גדול שכמותו בודאי אפשר היה לסמוך. אך בשובו מליאַדי לוילנה וימהר לבית־מדרשו של הגאון כדי להרגיע את רוחו, ולמסור לו, בנוגע לחסידות, דברים כהויתם, ויפגשו אותו מקורבי הגאון בפנים נזעמים, והגאון עצמו נמנע מהושיט לו את ידו ל„שלום", אחרי שנים אחדות השלים הגאון עם רבי מנשה, אך הידידות שוב לא נתחדשה ביניהם עד יום מותו של הגאון יט).

ומי שאיננו רואה צורך בהשכלת הגאון ולא ב„הכשר" ההשכלה, הוא צריך להודות, כי הגאון היה באמת רק גאון ה ת ו ר ה, ורק כגון זה היה חי ונשאר חי בלב העם. את הגאון הקדישו, כאשר יקדיש כל בן ישראל את ספר התורה, וראו בו את קדושת התורה. אך בבית שמחזיקים ספר תורה, רואה היהודי עצמו ככפות לגבי דברים רבים, חסר חופש־התנועה, קטן ערך ואפסי... וכל בית ישראל בדורו של הגאון, לבית שמחזיקים בו ספר תורה נדמה... מורם ונשא עומד הגאון מעל לדורות רבים, הרחק מן העולם, נזיר ופרוש מן האנשים החיים על סביבו ומצרכיהם – אפילו מצרכיהם הרוחניים. כאמור, הוא חי בדור של אנשים גדולים ומרומם על פני כולם כהר מונבלן, שרוכסי הרים הדום לרגליו... ובכובד האלפ הוא מכביד, בבלי דעת, על סביבו. והעם הרגיש בעולו, הקדישו ויירא מפניו „וינועו ויעמדו מרחוק"... גם תלמידים בתורה לא היו לו במובן הפשוט של המלה הזאת כ).

בגאוניותו, צדקתו ופרישותו הפליא את היהודים שבימיו וגם בימינו

יח) ראה „עלית אליהו", וילנה 1894, דף 47–50.

יט) בן פורת, דף 18, וראה גם „שפת אמת" לגא. נטנזון (וורשה, תרמ"ז), דף 35.

כ) רבי חיים מוולוזין, אחד מן היותר מקורבים להגאון, היה אומר, כי „אך שקר יתהללו האנשים האומרים, כי תלמידי הגר"א המה; כי מלבד השעורים, אשר היה מגיד לפעמים בקלויז יסו"ד לא למד תורה עם אדם". ועל עצמו היה רבי חיים אומר, כי מעולם לא לקח תורה מפיו של הגאון, ורק הגאון היה משיב לו על שאלותיו אשר שאל אותו. פעם אחת בקש מאתו שילמדנו תורה, ויען לו הגר"א: אם חפצך ללמוד חכמה, דקדוק הלשון, חשבון ותכונה, נכון אנכי ללמדך – כי אלה המה נחלת האדם בתבל, מתבל באו ובתבל ישובו, אבל התורה, אשר לוית חן היא לראש אדם אחרי שובו אל העפר אשר ממנו לוקח, טוב כי תהיה לי לבדי". ורבי חיים מוסיף על זה: בדבר הגאון את הדברים האלה הרגשתי, שאין כונתו אלא לדחותי בקש, כי באמת לא היה חפץ לגלות לי את דרכיו החדשים בלמוד התורה מפני שהדור עדיין איננו ראוי לכך, הגאון הסתפק רק בזה, שהשניא את הפלפול על לומדי התורה בימיו. ראה בן פורת, דף 91; קריה נאמנה לרש"י פין, דף 164 בהערה שם; „שפת אמת" לג. נטנזון הנזכר, דף 57 וראה שמוקלר „תולדות רבינו חיים מולוזין"

אלה. הוא שמש מופת לרבים: כיצד היהודי צריך להיות יהודי. אין פלא אפוא, אם בני דורו הביטו על כל אלה, שהיו נוטים הצדה מן הדרך שסלל הגר״א, כעל זמורת זר בכרם בית ישראל. ואת רבי מנשה, שהיה בטבעו ועל־פי דבריו ומעשיו ההיפך מן הגאון, היו רודפים עד חרמה — לשמו של הגאון וברוחו כא).

ו׳

הגאון מווילנא היה סגור ומסוגר בארבע אמותיו, חי לעצמו, ויחכם בחכמת התורה לעצמו, ועמו מתה חכמתו... ורבי מנשה חי היה כמו ברשות הרבים, חי לאחרים ואת חכמתו פזר לרבים. ולא רק את חכמתו, כי גם את נפשו וכל חושיו פזר נתן לעמו. ולא בו האשם, אם אפילו בין תלמידיו, שהיה מתהלך עמהם לא כרב אלא כחבר, נמצאו רק יחידי סגולה, אשר בלב שלם הואילו ללכת בכל דרכיו ולחיות ברוחו וברוח תורתו. רובם לא הסתפקו בשכל הישר שברובי תורותיו, ונפשם צמאה לעקלקלות ולפלפול, אשר „מלאו בו כרסם״ עוד טרם ידעוהו. ורבי מנשה לא היה מתפלא על זאת. הוא היה אומר: „הנקל ללמד תורה את האדם, אשר טרם למד מאומה, ובער מכל, מללמד את האדם, אשר „חכמי דורנו״ הספיקו לשים את תורתם בפיו, כי כל עמלם של אלה הוא אך להרוס ולא לבנות״. ועליהם היה קורא את הכתוב: „חכמים המה להרע ולהטיב לא ידעו״ כב).

ולא רק בתלמוד תורה לגדולים בלבד היה עוסק רבי מנשה. רבים היו העניים והמדוכאים מן ההמון הפשוט, אשר היו פונים אליו לשמוע בעצתו בנוגע למלי דעלמא, בעניני פרנסה, ולבקש מפיו תנחומים בעת צרה, והוא היה עוזר לכל אחד מהמה כפי יכלתו. הצד הזה שבמעשיו היה מביא אותו לפעמים קרובות לידי התנגשות עם כמה וכמה „גבאים״ וביחוד „גבאי־צדקה״, אשר בערי ישראל, ויוספו גם אלה על שונאיו — כי לא תמיד היו הגבאים

כא) עד כמה זרה היתה ההשכלה, ואפילו פורתא, למקורביו של הגאון, יוכיח הספור שמספר המנוח ש״י פין (ב„הכרמל״ לשנת 1879 כרך ד׳, פרק י״א, דף 259—61) במאמרו „דור ודורשיו״, וזה לשונו:

אחרי מות הגאון נמצא איש אחד ממעריציו, הרב רבי שמואל מלוקניק, שאסף כארבע מאות מחדושי הגאון הנוגעים לגיאומטריה, אלגברה ואסטרונומיה, והוציאן לאור בספר מיוחד בשם „איל משולש״ (וילנה 1834).

ובבוא רבי שמואל לוילנה, לשם הדפסת ספרו של הגאון, ויסר לבית־תפלתו של הגאון, ויבוא בדברים על ענין זה, עם „תלמידי״ הגאון, שלמדו בקביעות בבית הזה, ויביטו אליו אלה התלמידים בבוז, לא קרבו אותו ולא דברו אתו לשלום...

נראה היה — מוסיף פין לספר — שלא היתה דעתם נוחה ממעשיו של הרב מלוקניק, כראו בהם חלול קודשתו של הגאון, אחרי שיקרא שמו על דברים בטלים... ולא עוד, אלא שתמהו, איך יתכן, שגדול בישראל, כהרב מלוקניק, ישים את לבו להבלים שבאלה וימצא כדאי לפניו לטפל בהם:

ראה גם חוברת „הזמן״ (1903) דף 18—20 במאמרו של מר ב״צ כץ.

כב) בן פורת 47־46 ו„באלפי מנשה״ ח״ר בכמה מקומות.

ראויים לאותה איצטלא ולאותן המשרות שהיו נושאים, כנהוג, והוא לא היה נמנע מהראות לאלה על הקלקלה שתחת ידם.

וחרד היה רבי מנשה מאד על חנוך הילדים, והיה מקדיש לו חלק גדול מעתותיו. ולמען הילדים קפץ את רחמיו מן המלמדים. גם אז כבר היו נוהגים הלא־יוצלחים לכל מלאכה, לשלוח ידם במלאכה הנקיה והקלה – מלאכת המלמדות. ויהי רבי מנשה מדבר על לבם, לבל יעשו את הילדים הרכים אמצעי להשגת פרנסה. כי, אם המה, המלמדים, אינם רואים ברכה בשום מעשה אחר, הילדים מה חטאו? ויהי מסייע בידי המלמדים, שאינם ראויים לכך, למצא מקור אחר להחיות נפשם ומשלח־יד אחר. ואחרית הדבר היתה עפ"י רוב, כי ה„לא־יוצלח" לא היה מצליח במעשי־ידיו, והמקור החדש לא היה בו די ספוק צרכיו של המלמד... מובן כי גם זה נעשה שונאו של רבי מנשה, אחרי אשר המיט עליו רעה.

אך מעולם לא היה רבי מנשה דואג הרבה לעצמו. ובעת שמצבו החמרי נתמוטט לגמרי, ומכל עבר קמו עליו אנשים רעים למרר את חייו ולהשיך עליו את עולמו, הוא עוזב את ביתו ומשפחתו – שגם בלאו הכי לא הוא היה מפרנסם – ויוצא ללכת חוצה לארץ לקנות לו דעת, אשר אליה צמאה נפשו, ולמצא לו מקום, באשר יוכל ל„הפיץ מעינותיו חוצה", וכל דבור ודבור אשר יצא מפיו לא יעורר את חמת האנשים נגדו.

אך הוא חשב וטעה. שייך היה רבי מנשה לאלה האנשים המעטים, שעליהם יאמר, כי „עומדים המה למעלה מן הזמן ומן המקום", ולכן לא ימצאו מנוח לנפשם בשום מקום, ונפשם לא תדע מרגוע בשום מצב. בשביל אמתו טרם נמצאה אז פנה תחת השמים.

בבואו לברודי סר לבית הגאון המפורסם רבי יעקב'קע, ויציע לפניו את הדושיו בתורה. בחדושיו אלה כונן חציו אל השגיאות, ששגו מפרשים שונים, ראשונים ואחרונים, בפרושיהם לדברי התלמוד. וימאן רבי יעקב'קע שמוע לו. וישאלהו רבי מנשה: „מדוע לא יטה אדוני אוזן לדברי, ולמה לא מצאו חדושי חן בעיני כבודו?" ויען רבי יעקב'קע:

– הן את השם מנשה לא שמעתי בלתי היום; גם העיר בה תגור נכרית היא לי, כי מצערה היא, ואיך תעיז להתחרות ברש"י ותוספות, אשר „לפני שמש ינון שמם"? היאמנו דבריך נגד דברי מאורי ישראל?...

– אבל לא בשמי תליא מילתא – ענהו רבי מנשה – ולא בעיר מכורתי אתפאר, כי אם בטעמא תליא מילתא ואהיה מאשר אהיה!

וידום רבי יעקב'קע, ולא בא עוד עמו בדברים ויבזהו בלבו כג).

ואחרי הגאון, המרא דאתרא, נמשכו גם יתר למדני ברודי ונכבדיה, ויחדלו מבוא במגע עם רבי מנשה. ויצר לו המקום, וישב לביתו בפחי נפש.

ובחזירתו עבר דרך העיר בריסק, ויסר לבית הגאון ר' שאול קצנלנבויגן, אשר כבר שמע את שם „רבי מנשה מאיליה", ויקבלהו בסבר פנים יפות ויאספהו אל ביתו, וימנה אותו למלמד לבניו וגם שכרו נקב לו,

---

כג) בן פורת 10־7.

אך תנאי התנה עמו: כי בלמדו את בניו גפ"ת לא יהרוס בפניהם את דברי רש"י ותוספות, כי־אם ישתדל לקיים את דבריהם, אפילו במקום שיש לטעון נגדם ולישר העקלקלות שבפירושיהם, אפילו במקום שהם צריכים בטול גמור... הסכים רבי מנשה. אך לא ימים רבים קם בדבורו, כי סוף סוף אין אדם שליט ברוחו לכלא אותו. הגיע רבי מנשה בלמודו לדברי רבי פרנך אמר רבי יוחנן (שבת י"ד) דאמר, „האוחז ספר תורה ערום, נקבר ערום". ובגמרא שם חקירות רבות בפירוש הדברים. ויאמר רבי מנשה, כי בעיניי קרוב לפרש דברי רבי יוחנן, כי „האוחז ספר תורה ערום", היינו, כי ה א ו ח ז את הספר תורה הוא ערום, והביא ראיה לדבריו מתרומות (פ"א משנה א) „התורם תרומתו ערום", ששם כולו עלמא לא פליגי, שהתורם הוא ערום... ויען כי חרפה היא לספר תורה להיות תפוש בידי אדם כשהוא ערום בלי לבוש, לכן יענש האוחז כגמולו — כי יקבר ערום בלי תכריכים... שמע זאת הגאון קצנלנבויגן ויקצוף על רבי מנשה על אשר לא עמד בדבורו ולא שמר הבטחתו, וירחיקהו ממשרתו ומביתו. וישב רבי מנשה לאיליה כד).

כך עברו עליו על רבי מנשה שנים אחדות. בכל השנים ההן עבר מעיר לעיר, מעיירה לעיירה, ויחפש לו מקום באשר יוכל לשבת בשלוה, להפיץ דעותיו וביחד עם זה למצא מקור למחיתו. ויהי רבי מנשה דורש ברבים, ויעורר את השומעים על החסרונות הרבים בחיינו, הצריכים תיקון מכפניט... פעמים רבות אירע לו, שבשעת הדרשה גרשוהו מעל הבימה, ולאחריה — חרפוהו וגדפוהו על אשר יבקר סרה בעמו, אשר אלהים בחר בו להיות למופת לכל העמים אשר על פני האדמה... הסיתו בו את ההמון הפשוט, אף רדפוהו בחימה. אך הוא מדרכו בו בחר לו לא סר כה).

ושוב נולד בלבו הרעיון לבקש לו מפלט בחוץ־לארץ — כי צר לו המקום בין אחיו, בני ארצו ומולדתו. הפעם אמר לנסוע לברלין. ובזאת היו לו למופת בעל ה„פרי מגדים" ובעל ה„נצח ישראל", אשר בצר להם ממתנגדיהם ורודפיהם, ברחו לברלין ושם מצאו להם מנוח. החליט – ועשה. אחרי נדודים רבים ותלאות רבות הגיע לקניגסברג. שם פגשוהו סוחרים רבים מליטא ומפולין, ובהם רבים אשר כבר שמעו את השם „רבי מנשה מאיליה". וכאשר גלה להם את חפצו – לנסוע לברלין ולהשתלם במדעים, מלאו חימה:

– הנשמע כדבר הזה — אמרו – כי איש אשר כמותך, יאמר להשתקע בארץ שבהפקירא ניחא ליושביה, אשר היהודים שבה לובשים קצרים, מגלחים את זקניהם ופאותיהם! הן כל באיה לא ישובון, כי בפח השטן ילכדו. הלא סוף סוף יקראו עליך חרם!

כל הוכחותיהם ודבריהם, גם אשר בנחת וגם אשר ברגזה נשמעו, לא פעלו על רבי מנשה. וכאשר נוכחו הסוחרים החרדים, כי הוא עומד במרדו ומדעתו לא יזוז, וילכו וישתדלו לפני הרשות לבל יתנו לו, לנוסע הלז, תעודת־מסע, אשר בלעדה אי אפשר היה בימים ההם לעבור מקניגסברג לברלין. עמלם

כד) בן פורת 47 – 8

כה) שם 72,73.

עשה פרי. וישב רבי מנשה שנית לביתו לאיליה, שבע כעס ומכאובים כו).

את מחשבתו הפרו, אך את תשוקתו העזה להשתלמות ולמדע לא יכלו להסיע מלבו. ובשובו הפעם לביתו הביא אתו הרבה ספרי־מדע והגה בהם בסתר. כי עוד לפני נסיעתו זאת האחרונה, עוד בהיותו בברודי, נפגש עם משכילים ויגל לפניהם את חדושיו בחכמת החשבון. ויתמהו המשכילים על כשרונותיו ועוצם בינתו, אך הוכיחו לו, כי לו למד את חכמת החשבון על פי ספרות המתימטיקה שבימיו, אז היה מוצא בנקל תשובות נכונות על כל השאלות, אשר העסיקו אותו. ועכשיו, שהוא משתדל לעמוד על הדברים מדעתו, הרי הוא בא ומגלה חדשות, אשר כבר גלו רבים לפניו. ויתעצב רבי מנשה מאד על אשר פזר את כחו לריק. ובשובו הפעם לביתו אסף והביא אתו הרבה ספרי־השכלה אשכנזיים, פולניים וגם עבריים. פה החל ללמוד את שתי השפות הזרות: פולנית ואשכנזית, אך לא עשה בהן חיל; בלא ספר־מלים לא יכול לקרא בספרים אשר אתו, וגם הספרים עצמם כבר עבר זמנם והוא לא מצא עוד בהם חפץ.

וגם עתה נמצאו אנשים „כשרים", אשר הביטו אחריו בחשאי, וגם מבעד לחרכי הדלת שלחו עיניהם, למען הוכח, במה עוסק רבי מנשה. ויראו כי בידו האחת הוא אוחז ספר וקורא בו משמאל לימין, ובשנית — עט־עופרת ומציין בו איזו ציונים זרים, שלא כאלה שבמשנת „ערוגה" — וראיה זאת דיה היתה למען הפיץ בעם דבות רעות נגדו, ולעשותו מטרה לרודפיו כז).

ז

בראשית המאה התשע־עשרה, ראינו והנה העינים פונות לצרפת במדה עוד יותר גדולה, מאשר בסוף המאה השמונה־עשרה. המהפכה הצרפתית של סוף המאה הי"ח שנואה היתה לאירופה — כי מוראה היתה עליה, שהיתה תחת ממשלת־יחידים. וכדאמרי אינשי: כיון שניתן רשות למשחית, שוב אינו מבחין בין ארץ לארץ... אך אחרי שהמהפכה הצרפתית לא נגעה בממלכות אירופה לרעה, היו שונאים אותה לשמו של הפרינציפיון המונרכי, שנעשה הולין על ידה. המהפכה גדורה היתה בגבולות צרפת. והמדברים בשמה, והעומדים בראשה, לא גלו את החפץ להרחיב את חוג השפעתה. ממלכות אירופה היו אפוא בטוחות, כי צרפת לא תתנפל עליהן ולא תכריח את יושבי ארצותיהן לשנות את סדרי־ממשלותיהן. ואף הן, הממלכות האירופיות, לא חפצו לעשות על צרפת, לכבשה ולהשיבה לסדריה הראשונים. לכן היתה אחריתן של המלחמות הקינטר־ריבולוציוניות, אשר החלו ממלכות אירופה נגד צרפת המורדת בממשלה־מונרכית, חרפה ללוחמים.

שונה לגמרי היה יחס אירופה לצרפת, מעת אשר נפוליון הפך את המהפכה על פיה, ויעמוד בראש צרפה, „ויחל לעשות תיקונים בסדרי־ממשלתה

כו) שם, דף 72.

כז) בן פורת 97.

ברוח החופש המזרחי. כבר עלותו על מצרים ונצחונו שם עשה לו פרסום גדול, כאחד הגבורים אנשי השם שבדברי ימי עולם. פרסומו גדל עוד יותר, אחרי אשר נצח את ממלכות הברית, אשר עלו על צרפת, ויעש שלום עם רוסיה, אנגליה ואוסטריה. מעתה היתה אימתו מוטלת על כל עמי אירופה. אחרי שלום אמיען (1802) נוצרה באירופה, בכל לשון שהיא שומעת, ספרות עשירה המספרת בשבחו של נפוליון ומרימה על נס את כל הנפלאות אשר הראה על שדה־קרב בכח ידיו ובחריצותו. וחצרות אירופה, אשר ידעו בדיוק את כל אשר הוא חושב עליהן, הביטו עליו באימה ובפחד. באוזן קשבת הקשיבו לכל הגה אשר הוציא מפיו, ובעינים פקוחות התבוננו לכל תנועה ותנועה אשר הוא עושה.

וכמעט החל נפוליון להתענין בשאלת היהודים, וכבר נמצאו לו מחקים ביתר ממלכות אירופה; מובן, כי גם רוסיה לא היתה מן הנחשלות בנידן זה.

בשנת 1801 עולה אלכסנדר הראשון על כסא המלכות ברוסיה, ובשנת 1802 כבר הוא מיסד ועד מיוחד לשם שאלת היהודים. בשנת 1803 מפרסם הועד סיסמא: „למעט בהגבלות ולהגדיל את החופש". בשנת 1804 מתפרסם כתב־מלכות בשאלת היהודים, שמטרתו – לשנות מעיקרם את סדרי־החיים של היהודים יושבי רוסיה, בין החברתיים והכלכליים ובין התרבותיים.

לפי כתב־מלכות זה, נותנת הממשלה ליהודים את היכולת ועוזרת להם כיד המלך: להתנחל בארץ ולשלוח יד בעבודת האדמה; לבעלי בתי־הרושת, לסוחרים ולבעלי־מלאכה ניתנה הזכות לגור גם מחוץ לתחום מושב היהודים, ואפילו בערי הבירה; לילדי היהודים הורשה להתלמד בבתי־ספר הכלליים של הממשלה, או בבתי־ספר מיוחדים ליהודים שנוסדים על־ידי הממשלה ומתפרנסים מקופתה של הממשלה, ולעומת זה אוסרים על היהודים (בשנת 1807־1808) להתישב בכפרים, לסחור במשקאות חריפים, להחזיק אכסניות בצדי־הדרכים לעוברים ושבים, וכדומה.

ואחינו, שלא היו מסוגלים למשלח־יד אחר – מלבד המסחר, ועבודת האדמה זרה היתה להם מכל וכל, ראו בכל פרשת־התקונים הזאת גזירה קשה, שאין רובא דרובא של הצבור היהודי יכול לעמוד בה. והרעה גדלה עוד יותר – באשר התקונים להיטיב רק ה ב ט י ח ו, והתקונים להרע החלו תיכף להוציא אל הפועל. כי ביד חזקה וברשעות עזה החלו ל ג ר ש את היהודים מן הכפרים ולהושיבם בערים ועיירות — באשר לא מצאו שום עבודה, ולא היתה לאל ידם לפרנס את עצמם ואת בני ביתם. ויאנחו בני ישראל מן הרעה הגדולה והחורבן הנורא אשר באו עליהם, ועסקני־הצבור היהודים החלו להתאסף לאספות, „לטכס עצה" ולמצא תחבולה איך לבטל את הגזירות לגמרי, או לדחות אותן לזמן ידוע לכל הפחות כח).

בשנת 1806 מקהיל נפוליון את כל זאטוטי בני ישראל אשר בצרפת לאספה רבה בפריז, ובשנת 1807 – את הסנהדרין, אשר גם יהודי ארצות אחרות נקראו להשתתף בישיבותיו.

כח) ראה קריה נאמנה לרש"י פי"ן, דף 26־29; מאמרו של י. געסען: „אלכסנדר הראשון" באנציקלופדיה העברית פרק ג.

וממלכות אירופה, אשר בכל צעד וצעד שעשה נפוליון ראו כונה להרע למו, ראו גם באסיפת הסנהדרין מחשבות־מלחמה, אשר מלך צרפת חושב עליהם, וטרם צאתו למלחמה על אויביו הוא חפץ לקנות את לב היהודים, למען יעמדו לעזרתו בכל ארץ וארץ, אשר חילותיו יגיעו שמה.

אין פלא אפוא, אם גם בחצר מלך רוסיה עוררה אספת הסנהדרין בפריז רעש גדול כט).

הפחד הזה, אשר פחדו ברוסיה מפני תחבולותיו של נפוליון הקשורות באספת הסנהדרין, בא לידי גלוי בכתבי־מלכות שנתפרסמו בעת ההיא. בחורף שנת 1806, עת החלה העליה השניה על צרפת (למען הציל את פרוסיה, שקיומה נמצא אז בסכנה גדולה), הוצאה פקודה, אשר קראה את ה„זמסקי אופולטשניה" להזדיין ולהיות מוכן לקרב. כתנא דמסייע, הוציא אז „הסינוד הקדוש" קול קורא אל העם ובקול הקורא הזה מעיר הסינוד את לבות המאמינים, כי „המלחמה הזאת היא מלחמת מצוה — כאשר מטרתה להגן על האמונה הפראבוסלבית נגד החושבים עליה רעה — נפוליון בברית עם היהודים" ל).

„בשימת־לב למעשה בונופרטה, אשר יסד בפריז אסיפת יהודים — שמטרתה הראשית ליסד אגודה אחת של יהודים הפזורים בכל רחבי אירופה", מצוה הקיסר אלכסנדר הראשון בשנת 1806 ליסד שוב ועד מיוחד, אשר יתבונן בדבר, אולי נחוץ להשתמש באמצעים מיוחדים נגד היהודים, למען קדם את פני הרעה הנשקפה מהם לכל ממלכות אירופה. וביום העשרים לחודש פברל שנת 1807, שילח המיניסטר לענינים הפנימיים פקודה לכל שרי הפלך שבמערב רוסיה, ובה הוא מדבר בנוסח של ב ר י — כי „סכנה צפויה לכל ארצות אירופה מאספת הסנהדרין, שקרא נפוליון בפריז" לא).

ובאותה עת יצא צו מאת המלך, כי קהילות היהודים אשר בתחום המושב, תבחרנה מקרבן דפוטטים, אשר יתאספו יחד כדי להמציא את האפשרות להוציא אל הפועל את התקונים בחיי היהודים, שעלו במחשבה ונערכו בספר עוד בשנת 1804.

והפחד שפחדו ברוסיה מפני תחבולות־ערמה של נפוליון, הכריח את הממשלה לחדול מגרש את היהודים מן הכפרים וליסד שוב ועד חדש, לשם שאלת היהודים.

ומה עשה רבי מנשה בשעה הרת עולמות וחורבן עולמות זו? העמד גם הוא „מן הצד", כאשר עמדו רבים אחרים, „גדולים" וטובים? העמד גם הוא אז בקשרי־מלחמה עם ההסידים, אשר הגאון מווילנא החלה והבאים אחריו לא הניחו ידיהם ממנה? או לבו נמשך אחרי עניני החיים, שדרשו גם המה עיון ופתרון ומלחמה כלפי חוץ לטובת עמו?

כט) מה עצום היה הרושם שעשתה אספת הסנהדרין על שרי הממשלה ברוסיה ראה בפרטות בספרו של ס. גינזבורג „Отечественная война и русскіе евреи" מדף 14 והלאה.

ל) תוכן קול הקורא הזה בשלימותו תמצא בספר הנזכר מדף 30 והלאה.

לא) י. ארשנסקי: „המחוקקות הרוסית על היהודים" דף 271.

ח

ידע רבי מנשה בהויות העולם, ובכל אשר יעשה באירופה, הרבה יותר מאשר ידעו אחרים מן היהודים יושבי רוסיה. ולא רק זאת אלא שהוא ידע והבין גם את היחס שבין המאורעות הגדולים, שאירעו באותה שעה באירופה, ובין גורלם של היהודים. הוא הטיב לראות, כי גורלם של היהודים, אם לטובה ואם לרעה, תלוי ואחוז במאורעות תבל אלו כטבעת בשלשלת, שאי אפשר לכולה להיות שלמה בלי טבעת זו, ואי־אפשר לטבעת זו להתקים לבדה, מבלי היותה המשך מהשלשלת כולה.

בשנת 1789 ואחריה, בשעת המהפכה הגדולה בצרפת, יצא במֶ י ץ לפרקים, עתון בשפה היהודית, ובו נדפסו כל פרטי המהפכה, סבותיה, מטרותיה ויסודותיה וכל אשר הסתעף ממנה – עד הסיסמא: „חֵירות, שויון ואחוה" ביחס ל כ ל העמים החיים על אדמת צרפת, וגם היהודים לא הוצאו מן הכלל. העתון הזה היה בא לרבי יוסף מויזין, ורבי מנשה היה קורא בו.

בשנת 1797 זכו את יהודי הולנד בזכיות אזרחיות, ובשנת 1799 יצא לאור בשפת עבר, ספר „דברי נגידים" מאת הירש אילפלד, ובספר הזה נדפסו כל הנאומים שהשמיעו שליחי העם ההולנדי בבית־המחוקקים הבטבי (ההולנדי) בשבחם של היהודים ובזכותם. וגם את הספר הזה מצא רבי מנשה בשעתו בביבליותיקה של רבי יוסף מויזין וקרא אותו בשים לב לב).

וברוחם של הנאומים האלה והדומים להם, שנשמעו גם בבית־המחוקקים הצרפתי, התיחס רבי מנשה אל התקונים של שנת 1804, שאמרה מלכות רוסיה לתקן בחיי היהודים;

הוא עצמו תאב היה כל הימים להשתלמות ולדעת ולהבנה בחיים; גם מאת אחיו בני עמו היה דורש יגיע כפים, וכי בזיעת אפו ימצא היהודי לחמו ולא ישוטט ברוח לחיות מן הרוח – בכל זאת בישה אותו אותה הכונה הצפונה בתקונים האמורים, שמטרתה היתה – ל ח נ ק א ת ה י ה ו ד י ם, לעשותם בעלי תרבות תחילה ב ש ב י ל ש י ה י ו ר א ו י י ם ל י ה נ ו ת מ ז כ י ו ת אדם. את הרעיון הזה לא היה יכול לנשא. האומנם בנוגע לתרבות פחותים המה אחיו היהודים מיתר תושבי הארץ שעל סביבם, הנהנים מן הזכיות הטבעיות, שאי אפשר לו

לב) את הספר „דברי נגידים" לא ראיתי. לנגד עיני היה רק „קול קורא ליהודים", אשר בו יקדים המחבר לבשר ליהודים — כי עתיד הוא להוציא לאור ספר אשר כזה. „בקול הקורא" כותב המחבר: חפץ אני למסר להקוראים תוכן הנאומים, אשר נשמעו מדי יום ביומו בבית־המחוקקים הבטבי, בכדי לזכות גם את היהודים, אזרחי הארץ, בחירות. הספר יביא תועלת ליהודי ארצות אחרות בזאת, כי יספר למו מכל הישועות אשר עשה ד' לעמו, ולמען יוכלו להגיד לעמים, אשר בקרבם ישכנו: הביטו וראו, הנה דברי אמת וצדק! הביטו וראו, את אשר הגיד העם הבטבי להיהודים, היושבים עמהם: עד מתי עוד ימיטו חרפה על ראשיכם? הן גם אתכם חנן אלהים בכל המעלות הטובות, אשר חנן אותנו בהן! ולכן חוק אחד ומשפט אחד יהיה לכלנו, אלה החוקים והמשפטים, אשר שם אותם אלהים בטבעו של כל אדם, באשר הוא אדם — „חירות, שויון ואחוה". ולמען ידעו היהודים, כי העם הבטבי יצר חוקים צדיקים וישרים, אשר בשום אופן אינם מתנגדים לדת ישראל ואינם נוגעים לרעה באם נתגו הקדושה.

האקזמפליאר היחידי מקול הקורא הזה (הוא נכתב עברית ויהודית, בטופס היהודי מחקה הצנזורת הרוסית, שבקרה בשעתה את כל הביבליותיקאות, וגם את הביבליותיקה של רבי יוסף מויזין, את המלה „פרייהייט"), נשמר בין שרידי הביבליותיקה הגדולה של רבי יוסף הנזכר. נכדו של הנ"ל מסר אותו ליד הביבליותיקה של הביבליותיקה הקיסרית בפטרוגרד, מר ש. ווינר, אשר הואיל בטובו להרשות לי להשתמש בו.

לאדם בלעדיהן? ומשום מה הצדק והחירות הניתנים לאדם צריכים להיות תלויים דוקא במדת ההשכלה שלו?

ורבי מנשה לוקח על עצמו את הטורח – להראית לממשלה ול„שרים היושבים ראשונה במלכות", כי סוף סוף אין מדרגתם התרבותית של היהודים פחותה כל כך, כמו שמדמים אחרים; שההשכלה איננה זרה גם היא ליהודים, שגם ביניהם נמצאים אנשים בעלי התפתחות גבוהה. ואם עניותם מנולתם לפעמים – האשם באלה, השמים אבני מכשול על דרכם בחיים...

אז יכתוב רבי מנשה ספר בשבח היהודים. הספר נערך בתבנית מכתב והיה מלא חריפות ועמקות רבה, גם חדושים שונים „במתמטיקה הגבוהה" לא היה חסר וגם על תכסיסי מלחמה ידובר בו, ועוד. הוא האמין בלב שלם, כי הספר הזה יהפוך את לב הממשלה לטוב ליהודים ויכריח אותה לעמוד על האמת שבחיי אחיו. לא היה הדבר חסר – אלא למצא איש, אשר ידע לתרגם את הספר רוסית (מה שלא נקל היה בימים ההם) ולהגיש אותו לפני הסינט.

ממילא מובן, כי בלא ידיעתו והסכמתו של ידידו רבי יוסף, אשר היה גם למדן ובעל מושכלות, גם איש־מעשה ועסקן בעניני הכלל, לא קם רוח ברבי מנשה לעשות דבר רציני ומלא אחריות מרובה כזה – להגיש לפני הסינט ספר בשאלת היהודים, ואת פי איש ממנהיגיהם לא ישאל. ויבא וירא לרבי יוסף את הספר אשר ערך; ויגל לו גם את תכלית חבורו. כהתימו לקרא את הספר, נרעש רבי יוסף מאד... ויאסוף אליו אנשים נכבדים ויודעי דבר, ויקרא בפניהם את הספר, אשר ערך רבי מנשה, והנה נרתעו גם המה מפניו. כולם היו בדעה אחת – כי כמעט יוגש הספר לפני הממשלה, ויצא ממנו אסון ליהודים. וטעמם: עד עתה לא אהבה הממשלה אותנו ולא דרשה מאתנו הרבה, מפני שראתה אותנו כראות חברת אנשים מחוסרי־השכלה, שחצים פתאים וחצים פראים. וכי מה אפשר לדרוש מאת הפתי ופרא־האדם? לא כלום! אך כמעט יבא הספר הזה לידי הממשלה, ואמרה: הביטו וראו, במתמטיקה ובתכסיסי מלחמה המה עוסקים, ולעבודת האדמה אינם חפצים לשלוח יד! אז עוד תגבר עלינו חמת הממשלה.

אחרי רוב עיון ושקלא וטריא החליטו זאטוטי בני ישראל, כי צריך לבער את הספר מן הארץ, וישלחו אותו באש כליל לג).

הטעמים האמורים לא הניחו את דעתו של רבי מנשה, כי זרים היו לרוחו לגמרי. הוא לא היה יכול להשלים עם המצב השפל – כי הממשלה מביטה עלינו בעיני בוז, בהיותה חושבת אותנו לפתאים, וכי מוטב שנהיה שוטים בעיני השרים, ובלבד שלא ישתנו חיינו כמלא נימא, — את כל זה חשב לרעיון של הבל ומזיק ליהודים. ואם הממשלה דורשת שיתרגלו היהודים בעבודת האדמה – אין בזאת „גזירה רעה" ואין כדאי לבטלה. להיפך, יחדלו

לג) בן פורת, דף 74–70. אנשים, אשר ידעו את רוחב דעתו וגודל בינתו של רבי יוסף מוזין, אינם זכולים בשום אופן לקבל את הדבר, כי הוא נתן ידו עם אלה, שנועזו לערוך מדורה לספרו של ידידו ואהובו רבי מנשה. אך העובדה איננה זזה ממקומה. והספר הזה איננו נמצא לא בין ספריו הנדפסים ולא בין כתבי־היד, אשר הניח אחריו במותו.

נא היהודים באמת לעסוק רק בפרקמטיה, בזבין וזבין, בתגרנות ובחילופין, במסחר ובמשא־ומתן, שכל אחד מוציא בלעו מפיו של חברו. ואם דבריו אשר דבר לבני עמו לא הועילו, ואם על דבריו אשר אמר להגיש לפני הממשלה עלה הכורת, גמר להוכיח ב מ ע ש י ם, כי מסוגל הוא היהודי להשקיע את כחו ואת מוחו גם בדברי חול ואפילו בענינים השיכים לעבודת האדמה.

קרוב לפני זה רכש לו רבי מנשה איזו ידיעות במיכניקה. ועכשו, כשהחלו לדבר על התפשטות עבודת האדמה בין היהודים, מצא רבי מנשה כדבר בעתו לרכוש לו ידיעה יותר עמוקה בעשית מכונות שונות המסייעות לאדם בעבודה זו. וכשאירע לו לראות אצל מי שהוא איזו מכונה, לא היה זז ממנה עד הגיעו לדעת כל חלקי ההרכבה שבה, ובמה כחה גדול ועד כמה היא מקילה את העבודה.

בעת ההיא ואדון העירה סמורגון רכש לו מכונה לדישה ולזריעה. ראה אותה רבי מנשה ולא חדל מהתבונן לכל חלק וחלק מחלקיה עד שעמד על תוך תוכה ויסוד תכונתה. אז אמר רבי מנשה אל לבו:

— אם אפשר לדוש ולזרות במכונה, ובעזרתה לחשוך ולקמץ עמל האדם וטרדתו, מדוע אי־אפשר גם לחרוש במכונה? הבה ואנסה להמציא גם מכונה לחרישה.

עברו ימים מועטים והוא המציא באמת מכונה ש„חרשה בכח של עשרה זוגות שורים", כלומר, שחרשה ביום אחד, מה שעשרה צמד בקר חרשו ביום. את הצעתו הראה לבעל העירה סמורגון וגם לבעלי אחוזות אחרים. כולם תמהו למכונה החדשה, וימצאו אותה מכוונת למטרתה, אף עתידות חזו לה, אך לא האמינו בהמצאתו של איש י ה ו ד י, אשר לא קרא ולא שנה בספרי חכמה במדה כזו, שימצאו כדאי לפניהם לקחת על עצמם את ההוצאה הנחוצה למען הכשירה לעבודה.

אז פנה בהמצאתו זו אל עשירי היהודים, אך אלה פגשוהו בצחוק ותרעומות: „מה ליהודי ולמכונת־חרישה? כלך לך אל האכרים אשר בכפרים, אולי המה ימצאו חפץ בצעצועים כאלה"...

ככה הלכה המצאתו לאבוד, ועמלו שעמל במכונתו עלה בתהו.

אחרי ירחים אחדים המציא מכונה קטנה למריחת טבק. והיהודים הלא מן המריחים המה! ויפן בהמצאתו זו אל אחד מעשירי היהודים והציע לפניו לבזבז מעט מהונו לעריכת המכונה ואת הריוח יחלקו ביניהם לחצאין. אך העשיר ההוא הוכיח לו בסימני מספר, שחור על גבי לבן, כי ירויח יותר בכספו, אם ישקיע אותו במסחר — מכונה שכבר מוכנה ועומדת היא לישראל מדור דור.

ויד רבי מנשה לא השיגה לבזבז סכום כזה מכספו הוא, ותלך גם המצאתו זאת לאבוד [לד].

ט

צר מאד היה לו לרבי מנשה לשמוע ולהקשיב לכל אשר ידובר באחיו

לד) בן פורת, שם.

היהודים. אך עוד יותר דוה לבו לראות, איך היהודים מתיחסים לכל אלה הדברים הרעים, אשר ידובר בהם.

ברב קשב הקשיבו היהודים לכל רוח קל, אשר החל לנשוב ב„ספירות הגבוהות" בנוגע להם ולמצבם. כי הרוח מצפון תביא להם טובה, לא האמינו, ומפני הרעה בקשו להם תריס לעצמם בכל אשר מצאו. כצב הזה התכנסו והתכוצו היהודים לתוך קליפתם, הסתתרו מעין רואים, וכרואים ואינם נראים חכו במחבואם עד יעבור רוח הזעם; כי כל רוח – רוח־זעם היה להם. ובעתים כאלה השתדלו בכל כחם, לבל יגלו למראית־עין, וכל מבט זר עדיהם לא יגיע. רק בחפץ־לב האחד הזה חיו – להשאר גם לימים הבאים באותם תנאי־החיים, אשר חיו עד כה, ולבל יוציאו את הישן, שכבר התרגלו בו, מפני איזה חדשות, אשר טרם ידעו מה טיבן. לכן היו יראים מפני כל תמורה בחיים, גם בשעה שהיתה מביאה להם טובה לימים הבאים; כי טובה היתה להם שעה אחת של מנוחה בהוה מכל הררי זהב, שעדיין עין לא ראתם, בעתיד. וכבר למפרע ראו כל הכנה לחדשות כראות גזירה רעה, שצריך לבטלה — ויהי מה. כי, כאמור, בכל הלוף חפשו ומצאו כונה להרע, ראו צרות מתרגשות ובאות והשתדלו להפטר מהן במוקדם האפשרי, מבלי שים לב לשנוי העתים וחלוף הזמנים.

צר היה לו לרבי מנשה לשמוע את האשמות והחטאים אשר ישימו מנדינו על ראשי אחיו, אך לא יכול להשתמט מן ההודאה על האמת, כי סדרי החיים של בני עמו רחוקים מאד מן השלמות הראויה והנחוצה לטובת היהודים עצמם... וצריך היה להודות עם זה, כי בחסרונות הללו אשמים במדה מרובה היהודים בעצמם.

הדלות היהודית והעניות האיומה המנולת את האדם מישראל, בידאי ובודאי נוראה היא — אך האם תוכל להיות אחרת, אם הפיות האוכלים מרובים כל כך על הידים העובדות?! צעירי ישראל נושאים להם נשים, מרבים להוליד בנים, ואת כל יהבם ישליכו אם על המפרנס ביצי כנים ואם על אבות נשיהם, שהיו סמוכים על שלחנם... מחנות, מחנות של בטלנים, מבלי עולם, המתהדרים באצטלא דרבנן ובמסוה של לומדי־תורה – אם כי באמת דבר אין להם עם התורה ולא עם למודה – ממלאים את רחוב היהודים ומתפרנסים מן הצדקה ומקופת הקהל. ראה רבי מנשה, שאם הסדר הזה לא ישתנה, אז עוד תגדל הדלות ויגבר העיני, וברבות הימים — וכבר אי אפשר יהיה עוד להלחם בה.

והצרה עוד גדלה בזאת, שלא נמצאו בישראל אנשי רוח ולב אשר בעינים פקוחות יראו ברעה אשר מצאה את עמם, ויצאו לעזרתו טרם עבר המועד, בעוד יש אפשרות להועיל לעם ולחלצו מן המיצר.

כי העשירים — לבם אל בצעם, רק את טובת עצמם ידרושו, ומה להם ולעמם ולצרת עמם? רבני ישראל וגדוליו – שקועים במחלוקת שבין החסידים והמתנגדים, וכל אחד מהמה מבקש תחבולות, אשר בהנה ינצח את הצד שכנגד, ואין להם פנאי לפנות לבם לדברי חול ולחיי חולין... עסקני־הצבור הולכים ונגררים אחרי ההולכים לפניהם מ„שרי התורה", שנהפכו

ל„שרי מלחמה", וכל דאגתם לעתות בצרה היא – „בטול הגזירות", גם כאלו, אשר רוב טוב צפון בהן לתועלת היהודים. והעם בעצמו? העם הוא המון חשוך, שהחשיכו לו כל המאורות, וקשה לו להנזר ממנהגי חייו וסדריהם, שקבלה המה בידיו מאבותיו. העם מרגיש אמנם, כי טובע הוא בים של דלות ובתהום של עניות מנוולת, אך דעתו קצרה ואין שכלו משיג איך ובמה לעזור לעצמו, כמו שאין החבוש יודע איך להתיר את עצמו, ובפרט שדברני האומה לא יתנו לו להרים ראש...

אם לא עלה לו לרבי מנשה נסיונו הראשון – לפעול על דעת הממשלה, ויאמר לפעול על היהודים עצמם, – אולי י ד ם, בכל זאת, תושיע למו. ובשנת 1807 הוא מפרסם את חבורו הראשון „פשר דבר" ומפיצו בערי ישראל וביחוד שולח הוא אותו לידיהם של הרבנים, לגדולי ישראל, העוסקים בצרכי צבור, וסתם נכבדים – למען יקראו וידעו וישימו אל לב.

מטרת החבור הוא:

לפשר בין הכתות המתנגדות זו לזו, אשר גודלו בין היהודים; להראות כי הדעת איננה מתנגדת להאמונה; כי דמיונות שוא מביאים אסון לחיים רק ב„עולם הדמיון"; להוכיח, כי הבטלה גוררת אחריה דלות ומורידה את האדם עד שפל המדרגה; גם לעורר את העם לעבודה ולמלאכה לח).

בשער הספר כתוב: „הנני קורא את הספר בשם „פשר דבר", כי חפץ אני לפשר בין הצדיקים". ואם הוא לא גלה בפירוש, למי הוא מכון בשם צ ד י ק י ם. ובכל זאת ברי היה לכל, כי כוון להגאון מוילנה ולרבי שניאור זלמן מליאַדי. יותר נכון: לההולכים בעקבותיהם של שני הרועים האלה.

אך די היה כי יכנה רבי מנשה – ולו רק ברמז – את רבי שניאור זלמן בשם צ ד י ק ויעמיד אותו בשורה אחת עם הגאון מוילנה, כדי להקים נגדו לא רק את וילנה ולמדניה ומתנגדיה, כי אם גם את המתנגדים אשר בכל העולם היהודי.

אך האמת ניתנה להאמר, כי לא רק ב ש ע ר הספר ראו פגיעה בכבודו של הגאון כי אם גם בספר עצמו. כי ב„פשר דבר" הוא מדבר קשות עם הגאון – מבלי להזכיר שמו – ורואה בו חטא, על אשר הוא עוצם את עיניו מראות ברע אשר יעשה על סביביו, בשעה שהעושים יעשו, מה שיעשו, בשמו ונתלים באילן גדול. ואלה העומדים במדרגה נמוכה ממנו, יראים להרים קולם, יראים לחדש דבר מדעתם, לו גם יהיה חדושם מועיל לרבים, פן יעוררו בעם תרעומות נגדם ותחת חשבם להיטיב לעם, ירעו לעצמם. ואחרי אשר גדולה אהבתם אשר יאהבו את עצמם מן האהבה אשר המה אוהבים את עמם, לכן המה עומדים בתוך העם ורואים את אשר יראו – ומחשים ואינם חוששים כלל למה שאמרו חז"ל על מי שיש בידו למחות ואינו מוחה. ובפרט שהתירוץ מוכן לפניהם: „כלום י ש בידינו למחות? הן מן העם שומע לא יהיה לנו!"

ובין כה וכה והעם נשאר בלי דברנים, בלי מדריכים ובלי מורי דרך,

לח) ראה ש. סטניסלבסקי. ב„השלח" לשנת 1908 כרך י"ח דף 274.

ואלה הגדולים בישראל שאינם יכולים לפטור את עצמם באמתלא: כי שומע לא יהיה להם; אלה, אשר אימת הקנאים ומחרחרי הריב לא תבעתם, ויש בהם רוח ואומץ ל ע מ ו ד וגם ל ה ע מ י ד על דעתם – אלה „זכו רק ללמוד, ולא זכו ללמד"... ולא עוד, אלא שבכנפי נשר שלהם המה מגינים על מרבי מחלוקת ומחרחרי־ריב לשם שמים, כביכול, מבלי שים לב לכל הרעה שהמה ממיטים על ראשי בני ישראל.

והכל ידעו והבינו, כי דברי־מוסר אלה מכוונים אל הגאון מוילנה, ותהי סערה גדולה [לו].

ומראשי העם פונה רבי מנשה אל העם עצמו. בהוכחות ידועות וראיות נושנות, שעתה כבר נפגם טעמן, משתדל רבי מנשה להוכיח, כי הדעת לא רק שאינה מתנגדת להאמונה, אלא שעוד יצא ממנה ח ז ו ק להדת.

רואה הוא רעה בחסידים, ההיים רק ב ד מ י ו ן, ומשתמטים מן השכל הישר לגמרי – בשעה שהדמיון צריך להיות רק מ ע ו ר ר לדעת, לשכל שישקול ויבחין וישפוך אור אמת על הרעיון, שנולד בדמיונו של אדם.

הוא רואה רעה גם במתנגדים, אשר, להיפך, נס ליחם, והמה מתרחקים מכל דבר שבדמיון ונשענים רק על השכל הקר והיבש ונשארים אפוא מאובנים כפסילים. וגם בשעת התפלה, בעבודת אלהים, לא תמצא בהם אפילו ניצוץ אחד של רגש, גם צל של דמיון ושירה או התרוממות הרוח. כל מה שהמה עושים, יעשו רק כמצות אנשים מלומדה, ולבם בל עמם, כאילו אין בהם רוח היים העלול להתפעל, אלא רוח של מכונה מתה, מעשי ידי אדם. המה חושבים, כי בעקימת שפתים גרידא, בלי כונה שבלב, ומבלי אשר ישמיעו לעצמם את אשר הנה מוציאים מפיהם, יצאו די חובתם נגד האלהים הבוחן לבבות. בכל בקר הם משכימים לבית התפלה, ל ע ב ו ד ת הבורא, כשכירי יום, השבעים רצון בשעה שיכלו את עבודתם ויפטרו ממנה [לז].

– הרבה – הוא כותב הלאה - צריך להשתנות. אך אל לו לאיש פרטי, לאדם אהד, לו גם יהיה גדול הדור, לשנות דבר מדעת עצמו ולפי שקול דעתו, התורה מצוה אותנו לשמוע לכל אשר יצוו לנו השופטים, אשר יהיו בימים ההם – דור דור ושופטיו, דור דור וחכמיו. לכן צריכים גדולי הדור להתאסף יחד מדי שנה בשנה, למען התיעץ על הנחוצות ולתקן את התקונים, שהחיים דורשים מאתנו.

בעת שרבי מנשה הכין את ספרו „פשר דבר" לדפוס, שרת בצנזורה היהודית בוילנה יוסף רוזנסון. קרא רוזנסון את הכתב־יד של הספר האמור

לו) ראה בן פורת דף 91.

לז) וז"ל בספר „אלפי מנשה" (ח"ב דף כה): „הנה בענין התפלה נפל גם כן זה השבוש שנפל בעסק התורה, שיעלו על דעתם, אשר באמירה בעלמא סגי להם, ונשתבש עוד יותר, שאף שאינם מבינים לשון כלל, ולא ידעו מה שיאמרו, וכו' וכו' וסמכו עצמם על מה שהורגלו משיחת הילדים, שאף שהוא אינו מבין מה שהוא אומר, אבל יש מלאך, הידוע בשמו, שהוא קו"ר כתרים מתפלות ישראל ומשביעם, שינוחו על ראש יוצר בראשית, כיון שאמרו התפלות, שסדרו אנשי כנה"ג, שהוא מיוסד על שמות הקדושים (ואף שנתרבו וחזרו ונתרבו מתקני תפלות ופיוטים בעלי צהות ונלעגי ישון) ולא מר בר רב אשי חתים עליה, שיאמינו לדבר זר כזה וכו'. גם יקשה ע"ז: אמירה זו למהז יניחו סידור התפלות פתוח לפני המלאך והוא יקשור מזה כתרים, אשו אמירה דהני, מידי משמא אית בהו? ותו: מה נעשה במה שאמר בגמרא: ואלו נאמרין בכל לשון, ק"ש ותפלה ובהמ"ז. ואם כן איה יהיו השמות הקדושים? וכו' וכו'.

ביחד עם אחד היהודים המלומדים, שבמקרה נמצא בשעה זו בביתו של המבקר. כאשר כלו לקרא, אמר אותו המלומד לרוזנסון המבקר:

– מקנא אני בגאוני ישראל: הם יכולים להרשות לעצמם לדבר גלוי ככל אשר יחשבו בלבבם; את מחרחרי־הריב לא ייראו – כי התורה היא מגינם, וחמת הקנאים לא תבעתם – כי מורמים המה מהם. הן גם אני חושב בלבי ככל אשר קראנו פה בכתב־היד, אך ירא אני מהביע את מחשבותי — כי הרבנים יקראו עלי חרם, והעם ירגום אותי באבנים.

– אל תקנא בגאונים — ענהו רוזנסון – יודע אני את דרכי העם, ונהירין לי שבילי מדריכיו, ויודע אני, כי האיש אשר יבא ויבקר דבר הקדוש בעיני העם, או גם בעיני מקצת מן העם, אם יביע בפרהסיה מלה חדשה, אשר עוד טרם התרגל בה השומע – אז כל גאוניות שבעולם לא תסתירהו מחמת העם ורדיפת דברניו.

וכך היה.

כאשר נתפרסם חבורו זה הקטן של רבי מנשה, הרימו הרבנים קול רעש גדול במחנה ישראל: רעם וברקים ואש אוכלת! יש אשר ראו בו אָון על דרשו חדשות, אשר עד כה אזן לא שמעה, ויש אשר לא יכלו לסלוח לו את העון, כי פגע בכבודם של גדולי ישראל וביחוד בכבודו של הגאון מוילנה, ויעשו היראים יד אחת – לבער את הספר מן הארץ בכל אשר ימצאוהו, למען אשר לא יתפשט בעם ולא יבא כרעל בקרבו. וגם את המחבר, כמובן, לא נקו: — הסיתו בו את ההמונים, וידרשו בבתי־המדרש בגנותו, למען הבאיש ריחו בעיני „עמי־הארצים" העומדים תמיד הכן להגן על הקדוש־ברוך־הוא מפני המתנקשים בו... ואם לא קראו עליו חרם – הוא רק מפני שסוף יראו מפני רוב תורתו, ומפני הכבוד והיראה לא ערכו מדורה לספרו בפומבי לח).

אך את הספר בערו מן הארץ, ולא נשאר לו זכר בלתי אם אקזמפליאר אחד שמור בלונדון ב„בריטיש מוזעאום".

ל

והנסיון המר שעלה לו לרבי מנשה בפרסום חבורו הראשון לא הפיל את רוחו ולא הרפה את ידיו. לא פעלו עליו דברי אוהביו ושוחרי טובתו, שיעצו אותו לחדול מהתגרות בתקיפים ממנו. וכה הוא אומר:

„וכמה מתעסקים במצות מאוהבי ורעי שמניאים את לבי והם רכי הלבב וחוששים על כבודי ורוצים להמס את לבבי כלבבם... ואני על משמרתי אעמודה, כפי שהקדמתי, שטובת עצמי אין נחשב בעיני נגד טובת הכלל. ומכל שכן בעולם העובר הזה – שכל חיי להבל יחשב בעיני, רק מה שאקוה, שיהיה לתקון העולם. ובעזרת השם יש תקוה לפי רוב ידיעות חדשות וברורות, שיוכני ד' אחר רוב יגיעתי וחיפושי, שיש בהם רוב התועלת, אלא שרבים

לח) בן פורת, דף 48.

מתעקשים, שאלו שלא ראו אור מימיהם, ורק עסקם בפלפול והמצאות להתגדר – אלו אומרים שאין צורך כלל לשום ידיעה. והם בעיניהם כדבקים בה' ובתורתו, אף שלפי האמת נוכל לקרא עליהם ד„לא ידעי צורתא דשמעתתא". והם מדגילים זה לזה, ובעיניהם המה כמחדדים זה את זה בהלכה... יט)

ורבי מנשה נגש לערוך לדפוס את חבוריו האחרים. ואחרי אשר רבתה ההתנגדות נגדו בליטא, אחרי צאת ספרו הראשון לאור, והמדפיסים נמנעו מהיות מסיעים ב„מלאכת הקודש" שלהם ל„דבר עבירה", רחמנא ליצלן, פנה רבי מנשה לוואהלין, בתקוה, כי שם ימצא מדפיס לספרו השני והראשי: „אלפי מנשה".

ותקותו לא נשארה מעל. נמצא לו מדפיס, ועלים אחדים מן הספר כבר נדפסו, והנה איקלע להתם אחד הקנאים, שהיה חביב מאד על המדפיס ויהי מציית לדבריו. קרא ה„חביב" את העלים הנדפסים, ולבו מלא קנאת ד' צבאות ויתנפל על המדפיס:

— היתכן – קרא – [illegible] כשר שכמותך יעסוק בהדפסת ספר החותר חתירה תחת יסודי היהדות?!

נבהל המדפיס ויאמר לדברי חביבו — יישר. ולמען כפר על חטאתו שרף באש את העלים הנדפסים וגם את הכתב־יד כולו, שהיה שמור אתו. ומכל עמל רבי מנשה, שעמל שנים רבות כסדרן, אפשר לאמר: מיטב שנותיו, נשאר רק מה שנשאר בזכרונו...

וישב רבי מנשה בפחי־נפש לביתו, ויגש לערוך את ספרו לדפוס שנית. באותה עת עצמה כתב גם חבורים אחרים והכין אותם לדפוס. כל ספריו, שכתב במשך העת ההיא — עשר שנים בקירוב – מוקדשים כולם לסדרי החיים הפנימיים של היהודים – וביחוד החיים החמריים ותקוניהם. כי „בהביטי מסביב – כותב רבי מנשה בהקדמה לספרו „תקון כללי" – רואה אני, שלבד החמס הנעשה בעולם, שכל הגדול מחברו חיים בולעו, אבל עיקר ורובי הרעות הנמצא בעולם, הוא מחוסר פרנסה, שרובא־דרובא מבני אדם רצים אחרי פרנסתם ואינם מגיעים. ומעטים המה מאד ובטלים ביותר מאלף, אשר פרנסתם מזומנת להם, ורוב העולם עניים מטופלים, חסרי לחם, רעבים וצמאים, ערומים בלי לבוש ובלי כסות בקרה, ולא בית לדור בו. נוסף לזה – יסורים טבעיים וחליים רעים וכו' ולא ברא הקב"ה את עולמו לנקמה ורעה חס ושלום, ועל כל זה הכנסתי צער בלבי וכו' וכו' במה שלנגד עיני תמיד הצער והלחץ שבעולם, ועיני כלות על זה כל היום ואין לאל ידי, ואני מתהפך בתחבולות, ואהפכה ואתהפכה כאופן בתוך האופן במלי – אולי אוכל למצא בע"ה איזה תיקון לזה, שיתגלגל על ידי זכות וריוח בעולם. ומזלי דידי חזי לי – להכניס דאגה בלבי ע"ז ולאחריני לא חזי להו. כי רוב העולם, כל אחד משתדל רק להשיג טובות פרטיים לו ולביתו ולזרעו. ואף המשתדלים ביראת שמים, בכדי להשיג עי"ז חיי עד, כל כונתם רק להועיל לעצמם ולחיות זרעם. וכו' וכו'. והנה ידוע שלצורך תיקון איזה דבר כללי או פרטי צריך מקודם לידע ולהקיף

יט) „אלפי מנשה" ח"ב, דף 11–12

במוה כל תוכן הענין, קלקולו ותיקוניו. ובענין כללי כזה, הכולל כ ל ל **העולם**, צריך רב הישוב לזה. אך יגעתי ומצאתי תאמין – כללי כלליות מענין סדר העולם והצטרכותן וצערן, במה הם נזונים ומתפרנסים" וכו' וכו' מ).

בין כה וכה ובספירות הממשלה לא חדלו מהתענין ומחשוב על התקונים הנחוצים להעשות בחיי היהודים. אחרי מפלת נפוליון בשנת 1812 **רפתה** אמנם ההתענינות בשאלת היהודים, אך לא הסיחו אותה לגמרי מלב. בשנת 1814 צוה אלכסנדר הראשון, כי שליחי היהודים יתאספו לפטרבורג. השליחים צריכים היו להבחר מאת קהילות היהודים (על פי צו־מלכות משנת 1817), אך צריכים היו לאשור וקיום מצד הרוממות. בשנת 1818 נבחרו השליחים בווילנא על ידי אכנסת הגדולה, אשר השתתפו בה באי־כחו של היהודים היושבים בשנים־עשר פלכים.

ולשנה זו, שנת 1818, הכין רבי מנשה את ספריו, למען אשר כנסת ישראל זו תשים לב להצעותיו בתקוני החיים. אך מסבות, שאינן ידועות לנו, לא הוציא את מחשבתו אל הפועל, ואת ספריו **לא** הוציא לאור לזמן הזה. „ולעת עתה – הוא כותב בהקדמה לספרו „בינת מקרא" – עד אשר יוסרו המכשולים להדפסת הספר הגדול" יפרסם מחברת קטנה בשם „בינת מקרא" (בשנת 1818).

במה שקדם כבר הבאתי מקומות אחדים ממחברתו זו, אשר העירה עליו חמת בני דורו. אביא נא עוד קטע קטן אחד, והוא: כי בכל מקום במקרא, שאנו מוצאים **שתי** נגינות במלה אחת, והגיעה זאת לנו מפני שמסמן הנגינות לא ידע אל נכון להיכן שיכת המלה על פי משמעותה, אם למה שקדם לה, ואם לבא אחריה...

המחברת הזאת עוררה חמת בני דורו, כאמור. אך ההתעוררות הזאת והחמה העזה הזאת היתה כאין, אם נעריך אותה מול הסערה שקמה בישראל אחרי צאת ספרו השני לאור, הספר „אלפי מנשה" (ווילנא 1822). ולא יפלא: במחברת הראשונה נמצאו רק דעות חפשיות: תיאוריות, שאין מסקנות חיוביות, או יותר נכון, **מעשיות** יוצאות מהן. מה שאין כן ב„אלפי מנשה", שכולו קורא למעשה על פי שיטתו, והיא חפשית מאד, לדעת בני דורו.

פרנסי העדה הווילנאית ורבניה, כבר עמדו על המשמר ושמרו כל מוצא־פיו של רבי מנשה בין בכתב ובין בעל־פה. הסערה החלה עוד לפני צאת הספר מבית־הדפוס, עוד טרם ראתה אור עולם. הפרנסים כבר ידעו, כי במקום אחד בספרו זה הוא אומר: „להרבנים שבכל דור נתנה הרשות להתיר מה שאסרו אחרים לפניהם, אם, לפי חות דעתם, תנאי החיים דורשים כזאת מהמה". רבי מנשה חשב לאמת, שאין אמתיות נצחיות בעולם – בין טובות בין רעות, כי הרבה תלוי בזמן ובתנאי החיים של אותו הזמן מא).

והגאון רבי שאול קצנלנבויגן, מי שהיה בימים ההם רב בווילנא, הזמין את רבי מנשה לביתו והזהיר אותו:

מ) על פי מה שהובא ב„אלפי מנשה" ח"ב עמוד ה', דף א, ב.

מא) ראה „אלפי מנשה" ח"א דף ח', ס"ה, מ"ז ועוד.

– אם לא תמחוק מספרך אשר כתבת את המאמר, כי הרשות לרבנים שבכל דור להתיר את האסור, וידעת, כי אצוה לשרוף את ספרך באש, אשר תערך בחצר בית־הכנסת הגדול לעיני כל העם. עד היום לא נמצא בין שלומי אמוני ישראל איש אשר יעיז להשמיע דברים כאלה.

ורבי מנשה, אשר הטיב לדעת את תקפו של בעל־דבביה, וכי כאשר יגזור אומר, כן יקים, החליט למחוק את הדברים האלה מן הספר [מב].

האותיות פרחו, אך הרעיון הזה נשאר ובולט מכל פרק ופרק שבספר [מג]. הן אי אפשר לגרש את הרוח המחיה וחודר את כל הספר, כל עוד הספר עצמו נשאר קים.

יא

ומה היתה מטרת רבי מנשה בספרו הראשי? מה היה חפץ להוכיח לבני דורו ב„אלפי מנשה" שלו?

בספרו זה הוא נוגע בכמה וכמה מצדדי החיים בין אנושיים כלליים ובין יהודיים – בראותו את האחרונים כטבעת אחת בשלשלת גדולה, המקיפה את כל העולם וסדריו, ואפילו את בעלי־החיים איננו מוציא מן הכלל הגדול הזה. פה הוא מדבר על הכלל ועל הפרט ועל היחס שבין זה לזה; על הגוף ועל הנפש, על החומר ועל הרוח ועל היחס שבין שני אלה. הבריות אומרים: „העיקר באדם – הוא הנפש, והנפש אין לה צרכים". כן, אומר רבי מנשה, הנפש אין לה צרכים, אך צריך להתיחס בזהירות מרובה אל הגוף – בית־גניזתה של הנפש ושומרה [מד].

ואם הגוף בעי שמירה, אין פלא כי בראש ספרו יבאו דבריו על צדדי החיים החמריים וצרכי הגוף. ושוב ידבר על המטרה והאמצעים המובילים אל המטרה; על הטוב ועל התענוג, על ההבנה והדעת ועל אמונתו של האדם המאמין כי יודע הוא; על השכל ועל הרגש, ועוד ועוד. וכבר פה, בראשית הספר, הננו פוגשים רעיונות בודדים, הנראים כזרים – בשמעך אותם מפי גאון בישראל, ובדעתך, כי הדברים הללו היו אמורים לפני מאה שנה.

ביסוד דבריו הוא מניח, ש„עיקר טובת הפרטים תלוי בטובת הכלל", ו„עיקר התכלית – במעשה בני־אדם – הוא: השגת הטוב והרחקת הנזק, ושהרחקת הנזק הוא קודם בזמן להשגת הטוב" [מה]. ואם הגורמים הראשונים למעשי בני האדם הנה הרחקת הנזק והשגת הטוב, הנה „עיקר התכלית האחרונה הוא: בקשת טובת עצמו, ומי שטבעו להיטיב לאחריני, שטובתן והנאתן של אחרים הוא גם כן אצלו טובת עצמו... כמו שהוא אצל כל אדם, שנהנה מאד בטובת בניו ובני ביתו" [מו]. והיינו הך מה שאומרים

מב) בן פורת, דף 97–100.

מג) ראה „אלפי מנשה" ח"א דף מ"ח, עמוד א'

מד) ראה „אלפי מנשה" ח"א, דף ס"ב, ע"ב.

מה) א"מ ח"א, דף ל"ז, ע"א.

מו) א"מ ח"ב, דף כ"ט.

כמה מחכמי האומות, וספנסר בראשם, כי גם האַלטרואיסמוס מקורו הוא באיגואיסמוס, כי רק מאהבת האדם את עצמו הוא מוכן להנות גם את חברו, בכדי שלא יראה בחסרונו ובצערו, כי הראיה הזאת תסבב צער גם לו... ו„המשכיל עוד יותר ומצייר בנפשו ענין הנאת הטוב וקושי הסבל של איזה צער וכאב, ירצה בטובת כל המרגישים אפילו מבעלי החיים" מז). ולכן „צער בעלי חיים דאורייתא". אבל מיטיב האדם לאחריני רק מפני שיש בזה הנאה ל ע צ מ ו.

ומוסיף רבי מנשה לחזק את דעתו זו במאמר חז"ל: שכל המתאבל על ירושלים, זוכה ורואה בשמחתה, וכל מי שאינו מתאבל, אינו זוכה וכו' „ש ל א א מ ר ו ז א ת ד ר ך ש כ ר ו ע ו נ ש, אלא שכן הוא בטבע", כי „מי שמתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, פירוש: שנהנה בשמחתה, מה שאין כן מי ש ל א התאבל עליה אף ש ר ו א ה בשמחתה, אבל אינו זוכה בזה כלל (פה צריך להבין את המלה ז ו כ ה מענין ק ו נ ה, כמו שאומרים: „זוכה מן ההפקר"), כלומר אינו נ ה נ ה ממנה, כי לפום צערא—הנאה... מח).

ואחרי ש„ב ו ד א י ע י ק ר ה כ ו נ ה ש ל כ ל א ח ד ב ע ב ו ד ת ו ה ו א ט ו ב ת ע צ מ ו", לכן כל הענין של „עובד לשמה" ו„שלא על מנת לקבל פרס" מקבל אצלו פנים אחרים וצורה אחרת לגמרי. וכך הוא אומר:

„שני מיני טובות והרוחות בעולם: א) העושה איזה דבר לחברו שישתמש בו חברו ו ל א הוא, ותכלית כונת עשיתו בזה הוא לתקות השכר, שישלם לו חברו. ב) העושה איזה דבר לעצמו, לצורך שישתמש בזה, שלא יקוה לשום־שכר על זה אלא שכרו אתו, ו פ ע ו ל ת ו מ ן ה ד ב ר ש ה ו א ע ו ש ה" ובאמרם „הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס, אין הכונה שלא תהיה לו תועלת מזה כלל וכלל — כי מי יעשה דבר ללא תועלת והנאה לנפשו? אלא הפירוש הוא, שלא יעשה לתקות קבול שכר — מן החוץ, — אלא שעצם (עשית) הדבר הוא טובתו" והנאתו. ו„על כל פנים עִקר האהבה והיראה האמתית הוא השגת הטוב והעונג, והשמירה מכל צער ונזק. וכשהיא ע"ד האחרון שהבאתי — שיש לו לאדם העושה, הנאה מעצם המעשה — אנו יכולים בקל ללמוד וללמד ולעשות לשמה בכל ימינו ולשם שמים, ולא מעבר לים הוא כמו שאמרו בענין לשמה המדומה שלהם... שלואי שיזכו שעה אחת בכל ימיהם לקים כן. אבל לא יוכלו זאת אף רגע קטן, כיון שאין זה במציאות כלל בעולם" מט).

ואחרי אשר בכל מה שיעשה האדם, ישנה הכונה הטמירה — טובת עצמו והנאת עצמו הכרוכה בה, לכן מהראוי, שכל אחד ואחד מן האדם „יקמץ מעיסתו" לטובת הכלל, וממילא היה משיג על ידי זה גם טובת עצמו. והרבה תקלות יוצאות מזה, שלאו כל אדם זוכה להבין טובתו האמתית. „כי הנה דרך כל איש בענין הוצאותיו, מה שהוא נותן עיניו לזה, ומחשבה ב צ ו ר ך הוצאותיו, מוציא על זה כפי יכלתו, בעין יפה, ולא יכבד עליו כלל. ומה

מז) שם ע"ב.

מח) שם.

מט) אלפי מנשה ח"ב, דף כ"ט.

שאינו משער על זה בתחילה, ורק שבכל זאת הוא. מוכרח לזה, הוא בעיניו כגזלה יחשב ונותנה בעין רעה". ו„מחוסר הבנה זו הוא מוציא כמה הוצאות יתרות ובכל זאת הכל הולך לאבוד והענינים אינם מתוקנים בטוב". למשל:

„השרים הקטנים לא יספיק להם כפי צרכיהם, ולא יוכלו להיות נאמנים במלאכתם, רק לעשות ברמיה, להרבות שכרם וכו' וממציאים להם איזה דרך לא נכונה להתפרנס משוחד ועלילות־שקרים וכו' וכו' וסוף סוף הכל משל צבור"... נ).

וכן „מענין צרכי צבור הנוגע לדת היהודית, אשר אם היו רוצים, שיהיו כל הענינים הולכים ע"ד שלמות האמתי, והיו ממנים מורי הוראות ודינים אמתים, ולהרויח להם כל צרכם, בכדי שיהיה לבם פנוי לחפש בכל דבר אחרי עומק האמת, היו גם כן צריכים להשתתף בזה כל הצבור ולהפריש חלק גדול לזה"... ו„בזה המעט שהבאתי בזה, יוכלו בעלי היכולת להיות יודעים, שאינם יודעים, היינו, שהיו מרגישים בחסרונם לכמה ידיעות הנצרכות להם לצרכי חיותם" ולצורך חיי הצבור, שהמה סוף סוף אחוזים ושלובים יחד נא).

ראה רבי מנשה במה היהודים עוסקים וממה המה נזונים; ראה את הדלות ואת העוני הנפרז בין אחיו המעבירים אותם על דעתם ועל דעת קונם, ומכלים אותם מנפש ועד בשר ומשחיתים גם את מדותיהם הטובות — והכל מפני שרבו אצלנו האוכלים על העושים, ורבים מתפרנסים מן הצדקה, והנה הוא מאשים בכל אלה את דברני האומה: אלה, שהיכולת בידם לעשות לטובת אומתם ואינם עושים. כי בעלי היכולת ובעלי הידיעה, צריכים היו לשים לב ל„ההמון, החסר ידיעה ויכולת" ו„לסדר לו הנהגה מסודרת, איך יתנהגו במעט אשר להם, איך שיוכלו להתפרנס באמונתם ואומנתם" נב). וכ„שיראו, שעיקר חייהם תלוי באמונתם וזריזותם, יומשכו ממילא להנהגות טובות ומסודרות" ו„על ידי שיתרצו לקבל ידיעות הנצרכות לפרנסתם, על ידי זה נוכל בנקל להמשיכם לענינים עקריים, המועילים לכלל כולו" נג). אך דא עקא, כי בעניני הידיעה, שצריך לזה השכל הישר, בזה אף הסכל שבאנשים יחשוב עצמו ליודע הגמור, ולדעתו היה מן הראוי, שהכל יהיו נשמעים לו ולעצתו ולהתנהג על פיו, כמרגלא בפומיהו דאינשי: לו היו שומעים לעצתי וכו'. וביותר בכל עיר ועיר ודוקא בעניני הקהל וצרכי הצבור, כל אחד מדמה בנפשו שכונתו לטובת הצבור ובקי בעניני טובתם... וההמון החסר־עושר וחסר־ממשלה נעזב לנפשו נד).

אומרים: אם כל אדם ואדם יזכה לשלחן עצמו, אם יחדל אביון מקרב הארץ, אז כל ענין הצדקה יבטל מן העולם, והמצוה של עזר דלים וחנון אביונים מה תהי עליה?... על זה משיב רבי מנשה:

נ) א"מ ח"ר, דף ל"ז, ע"ב.

נא) א"מ ח"ר, דף ל"ח, ע"א.

נב) שם, דף מ"א, ע"ב.

נג) שם, דף מ"ב, ע"א.

נד) שם, דף מ"א, ע"ב.

„מה שהרבו בענשו של המעלים עין מן הצדקה, שנקרא בליעל וכו׳ כל זה נאמר כלפי העשירים... אבל לאלו המתפרנסים מן הצדקה, להם מצוה גדולה היא זו, שיעלימו עיניהם ממנה. העיקר – שיראה כל אחד לחפש בכחותיו איזה דרך, שיוכל להתפרנס ממעשה ידיו להתפאר. ואם לפעמים מן ההכרח הוא לו לקבל צדקה, יהיה עליהם לטורח ולמשא כבד, ורק כדי חיי־ההכרח הנוגעים עד הנפש״ נה). ועוד: כל הקלקולים שבעולם באים מזה – שנותנים עיניהם ומתרצים להתפרנס על ידי מתנת בשר ודם, איש איש מקרובו ומכרו, ועל ידי זה אינם מכירים לחפש בנפשם איזה כח מחלקי הידיעה והיכולת שיוכלו להרויח לעצמם, ולהרבות טובת הכלל. ויגעתי ומצאתי תאמין – שבודאי כשברא את האדם, נתן בו איזה דרך בכח, שירויח כדי־חייו. וזה כל יגיענו להוציא מה שבכחנו לפועל״ נו), ורק אז יוטב להכלל כולו.

כי „בעלי השכל האמתי במושכלות, שמקיפים בשכלם, איך שכל העולם ועניניהם קשורים ותלויים זה בזה, ושעיקר הטובה היא – טובת כלל החבור, ועם כל זאת צריכים להזהר במעשיהם גם כן, שלא יבא, חס ושלום, על ידי מעשיהם איזה קלקול לשום איש פרטי. חדא, שאין רצונם להזיק לשום חי ומרגיש, וגם – בכדי שלא יתקלקל כל הענין על ידי זה, על כן הם מתונים במעשיהם ונראים בעיני העם והמונו כפחותי השכל״ נז). לכן רק הגסים, הקופצים בראש, המה הדברנים של האומה, והמשכילים והמתונים אין קולם נשמע, אף לכן אין סדר בחיי היהודים.

יב

ושוב הוא חוזר לענין זה של טובת הפרט התלויה בטובת הכלל ולהיפך, ושכל אחד משלים את השני, גם מצד אחר:

„כל העולם הוא ענין אחד מחובר מחלקים רבים. תכלית כונת הבריאה יושלם, כשיסודר הכל על מכונו, ויהנה כל אחד מחלקי הבריאה, מבעלי רצונים, כפי הדרגתו״ נח). ובנוגע לחיי החברה יאמר: „צרכי האדם וחייהם נחלקו בין רבואות אישי מין האדם. והנה יש ענינים פרטיים, קטנים מאד, שיוכלו להעשות ולהגמר על ידי איש פרטי, על ידי היחיד – ואף גם זאת, כלי ההכנות לזה יוגמרו על ידי ריבואי אנשים. למשל, מלאכת החיטות. איש אחד יכול לתפור בגד שלם ביום או יומים, אבל כלי־הכנתו, היינו: המחט שתופר בו, ידוע, שכמה מלאכות קודמות נצרכות בענין כלי־מתכת מעת הוצאתה מן הארץ, עד שיעשה ממנה כלי־אומנות. והוא הדין בחומר לבגד, בצמר ופשתים וכדומה, אין מספר לרבוי האנשים הנצרכים לזה. ויש כמה מלאכות שאי אפשר להגמר כלל על ידי האחד – אף אם יחיה חיי מתושלח ויעסוק תמיד בזה.״ ולא רק שהדבר יעלה ביוקר גדול, אלא שלא יספיקו לו לאדם

נה) שם, דף מ״ב, ע״א.
נו) שם, מ״ב, ע״ב.
נז) שם, דף כ״ט – ל׳.
נח) שם, דף ס״ו, ע״א.

כל ימי חייו להחל ולגמור, כמו, למשל, בנין בית גדול בעל קומות אחדות וכו' נט), כאלה וכאלה ראיות והוכחות, שהאחד צריך לעזרת חברו, וכי היחיד איננו יכול לחיות לבדו בלי עזרת החברה, הוא לוקח מספרי חכמי הכלכלה, כמו אַדם סמית ואחרים, ומניח אותן ביסוד בנינו.

אך לא רק על המלאכה לבדה יחיה האדם, כי גם הדעת נחוצה להשלמת האדם ולהטבת חייו. בתלמוד נמצא מי שאמר: „תשעים ותשעה מתים בעין רעה ואחד בדרך ארץ", וזאת אומרת, כי התשעים ותשעה מתו משום ש ל א השגיחו על עצמם, מפני שאין רובא דעלמא יודע את אשר הוא צריך לדעת לשמירת גופו ובריאותו. ולו עמדו האנשים על כך, לו ידעו שאינם יודעים, כי אז היו משתדלים לקנות להם את כל אלה הידיעות, וגם לחזוק הדעת והפצתה היו שמים לב. ואז לא היו מרשים לרופאי־אליל לעשות את האדם החי חומר לנסיונותיהם ולהעמיד את עצמם בסכנה.

ומדי דבר רבי מנשה במדע, איננו נמנע, כמובן, מהביא את הראיות הידועות – כי חכמת הרפואה לא רק שאיננה מתנגדת להדת, אלא שיש לה יסוד בתורה ואסמכתא באמונת היהודים... ס).

ושוב הוא מדבר על גבאי ישראל, פרנסיו ומנהיגי האומה, בנוהג שבעולם — הוא אומר — הכל רצים אחרי התמנות על הצבור, משתוקקים לגבאות ו„כל תקותם לעמוד בראש קהילה ולהיות פרנס לה". אך לא ידעו האנשים ולא יבינו, מה כבדה העבודה הזאת, אם יאמר האדם למלא אותה באמונה. כי בכדי להיות מנהיג אמתי לעדה ידועה, צריך, קודם כל, לשים לב אל הכלל – כלל האומה, וגבוה מעל גבוה – כלל האנושות, כלומר: המנהיג צריך לשים לב אל ההרמוניה הכללית והטובה הכללית הנובעת ממצבם של הפרטים. וזאת תושג, אם המנהיג ידע לנהג את עצתו באופן כזה, אשר טובתו של הפרט לא תהי מתנגדת לטובתו של הכלל, ולהיפך. „צריך לשים תמיד עין לכך, כי הדברים יסודרו באופן כזה, שטובתו של הפרט ממילא תוביל לטובת־הכלל". ומי זה אשר יוכל להחליט בלב שלם, שיש לו השכל והבינה הצריכים לאדם, האומר לגשת לעבודה קשה ורבת־אחריות כזו? ובכל זאת, הכל רואים את עצמם מוכשרים לעמוד בראש עדה, וגם בראש העם כולו, כאילו אין לך דבר קל יותר מזה סא).

ואחרי שכבר מונח בטבעו של העני — להיות כפוף להעשיר ולציית לו, ממילא בא בעל־הכסף ולוקח מושכות ההנהגה העדתית בידו, וחושב באמת שאין דומה לו בדעת צרכיה של העדה ואיך לנהג אותה. אף כי באמת, דוקא העשיר איננו מרגיש בחסרונם של המוני העם, אחרי שהוא עצמו, ולנפשו, איננו נצרך כלל לכל אותם הדברים, שרובי בני האדם, והמה העניים, צריכים להם. כדאמרי אינשי: „אין השבע מרגיש ברעבונו של ההסר־לחם" ועוד זאת, כי כל חכמת העשיר — עשות כסף הרבה סב). ולו חכמו השכילו העשירים

נט) שם, דף ס"ו

ס) שם, דף כ"ח

סא) שם, דף כ"ח — כ"ט

סב) שם, דף מ"ב — מ"ג.

דבר מה גם מלבד זאת, כי אז היו רואים, ש„אינו מצוי כלל, שיתקים העושר עד דור רביעי לערך. ואנו רואים לרוב, שהעושר איננו מתקים אפילו לדור שני, ובזמננו אין מספר להעשירים הגדולים שירדו מנכסיהם, ובניהם באו עד הדיוטא התחתונה: עבדים על סוסים, ושרים כעבדים על הארץ. אבל העשירים אינם מעלים זאת על לבם, בחשבם, כי דיה לצרה בשעתה, ומה להם לעשות, אחרי שהכל תלוי במזל והשגחה פרטית... ועל כן המה מתיאשים מהתבונן בדרכיהם" סג), ולהקדים רפואה למכה. ואם קצרה דעתם במקום שהדבר נוגע לעצמם ולביתם, מה יש לסמוך עליהם במקום שהדבר נוגע לאחרים?

ובין כה וכה נתמעטו הלבבות. מחוסר פרנסה רפו ידי העושים וחרבו כל מעינות החיים בין בחומר ובין ברוח. די לו לאדם אשר הוא חי ואיך שהוא חי ומסתפק בחרובין ובפירורים, אשר הוא מלקט תחת שלחנותיהם של אחרים. ואין לו לאדם, מן הדור החי, החפץ ולא הכח להתרומם עד כדי השתדלות בדבר־מה, להגיע לאיזו מטרה בכחות עצמו וביגיעת עצמו. בחפץ לב הוא מקבל את אשר יושיטו לו אחרים, ובאמונה שלמה הוא שומע לכל אשר יאמר לו זולתו, אם רק צורבא מרבנן הוא האומר. ולא יעלה המקבל־השומע על לבו, כי עלול הוא אותו הזולת גם לטעות, וכי צריך „להעביר את דעתו בכור בחינת־השכל" טרם יקבלו... כן המצב בדברים החמריים, כן גם בנוגע לתלמוד־תורה, וכך הוא המצב אפילו במקום שהדבר נוגע לתפלה. בכל אשר אתה פונה, תמצא, כי הקבלה והמסורת — הכל, ושכל־עצמו והבנה מעצמו – אפס וגם לאסון וחסרון יחשבו. ואם ימצא ענין, שהטעות והשבוש שבו נראים ממש בחוש, אז ימצא למו תרוץ קצר ומספיק: „פה טמור סוד!" ובזה הכל אתי שפיר.

ובכדי לאמת את דבריו, מביא רבי מנשה, למשל, את תפלת „כל נדרי", שכל בית ישראל מתיחס אליה בקדושה יתרה, ואומר: כי הטעות בנוסח הדברים בולט ודוקר את העין כל כך, עד שאנו מפטפטים בה כילדים חסרי־בינה האומרים: „אני אכלתי מחר", „אני אלך אתמול" – כל כך נשתבשו בו הזמנים עבר ועתיד. ואם נבוא לתקן את הטעות ולפשט את השבושים, כמו שעשו הספרדים, הלא צריך יהיה לשנות קמעא גם בנגון, ובזאת, ישמרנו הבורא, הלא נקלקל כמה קלקולים בעולמות עליונים, כי הנגון של „כל נדרי", יאמרו לך, נתחבר על פי רוח הקודש והוא למעלה מן השכל... ולו חפצתי – יאמר — יכול הייתי להביא עוד כמה וכמה ראיות מעין אלו, אך ירא אני פן אמשך אחרי הדברים ולא יהיה להם סוף סד).

ואין כונתי – הוא כותב שם הלאה בענין זה – לשנות ממנהגי ישראל ולתקן תקונים לפי ראות עיני, או להסכים על השנויים שיעשו אחרים לפי רוחם הם. חפצי – כי גדולי ישראל ורבניו העומדים בראש האומה, יתאספו יחד ובהסכם כולם יתקנו את כל הצריך תקון, ורק אז נלך בדרכיהם, והמה יהיו לנו לעינים על דרכנו סה).

סג) א"מ ח"ר. פרק צ"ט.
סד) שם, דף ע"ה.
סה) שם, דף ע"ה. ע"ב.

ושוב הוא חוזר ומדבר על חנוך הבנים העזוב אצל היהודים, אין כל סדר בו, ולכן אין ילדי ישראל רואים ברכה בלמודם, שהמה מבלים בו שנים רבות סו), ועל תלמידי החכמים מבלי־עולם, שאין בהם לא תלמוד ולא חכמה סז), ועל החכמים המשתטים ועל השוטים המתחכמים ומעבירים את בן ישראל מן הדרך הישר, שהיה צריך לפי דעת רבי מנשה ללכת בו.

ו פ ע ו ל ת ם של כל הדברים האלה – כי רכש לו רבי מנשה אויבים חדשים על הישנים; מעתה התחילו להביט עליו כהביט על מי שעומד במרדו, ולפי דרך בני עמנו בימים ההם, החלו להרגיז מנוחתו עוד יותר מאשר עשו זאת לפנים.

כי לא עמדו בני דורו על סוף דעתו בכלל ועל הדעות המובעות ב„אלפי מנשה" בפרט סח).

ולזאת לא קוה רבי מנשה, ואחרית כזאת לא חזה לספרו. אדרבה, בכל ענותנותו הרבה היה מאמין – כאשר יאמר בהקדמה לספרו זה – כי דוקא „הספר הזה יהיה מצוי אצל כל אדם, ויהיה שגור על פיו, כמו סדר התפלות"; הוא קוה, כי אם ירד הקורא בו לתוכו ולכונתו, אז „יבקשו ממנו כי יוסיף להעלות את מחשבותיו על ספר"...

אך תקותו נשארה מעל. ותהי להפך. כי מעתה השתדלו לבלום את פיו ולבלי תת לו להוציא את מחשבותיו, אשר הוא חושב על היהודים לפני הקהל.

וגם בראותו, כי המובחר שבספריו לא הביא לעם את התועלת, אשר הוא בקש, לא נפל עליו רוחו ולא רפו ידיו. ובשנה שאחרי הופעת הספר „אלפי מנשה" הוא מפרסם (1823) שני ספרים אחרים: „סמא דחיי" ו„שקל הקודש".

יג

המחברת „סמא דחיי" היא, כמדומה, הנסיון הראשון מצד גאון התורה וגדול בישראל, לדבר אל העם י ה ו ד י ת. אין ספק, כי אחרי אשר אמר נואש לתקותו: כי ר א ש י ה א ו מ ה יהיו לעינים לעם על דרכו, אמר לפנות י ש ר אל ההמונים, אשר שפת עבר זרה היתה למו גם אז, בלי אמצעי ובלי מתווך, בתקוה אולי שומע יהיה לו מהם... ויכתוב להמון העם בלשונו.

המחברת הזאת נכתבה יהודית ועברית יחד, דף כנגד דף: ביהודית

סו) שם, דף ס"ו, ע"ב.

סז) שם, דף ע"ז, ע"ב.

סח) ולא רק בני דורו בלבד. אחד המו"לים הידועים, אשר הוציא לאור ספרים בשם הכולל: „חכמת ישראל", דוד סלוצקי, הו"ל (ורשוי 1860) קצור מן הספר „אלפי מנשה" ובקצור הזה הביא רק את „חדושי התורה" של רבי מנשה, כי „רק לזאת יש ערך", אומר המו"ל בהקדמתו, וכל השאר איננו ראוי לתשומת לב... ובשנת 1871 י"ל בזיטומיר מחברת בשם „רבנות אפרים" אשר המחבר, שהעלים את שמו, מתנפל על הספר „אלפי מנשה" ועל מחברו בחרפות וגדופים.

נקראת המחברת בשם „לעבענס־מיטעל״, ומטרתה: „הנהגות ישרות ומועילות לחיי העולם הזה״, „ולתקון ההנהגה לתועלת כללי ופרטי״.

ובא רבי מנשה כמחדש גם ב א ו פ ן ה ו צ א ת מחברתו זו, היא היתה צריכה להיות הראשונה למחברות הבאות אחריה, שכולן יחד תצטרפנה לספר שלם, ומענינת היא גם השקפתו המו״לית כביכול. וז״ל בהקדמה ל„סמא דחיי״:

„... ויעלה לכמה עשיריות נירות (גליונות), אבל אדפיסם נייר נייר לבדו, מב׳ פנים. הפן האחד מובן לכל, שהוא כולל המוכר והקונה. להמוכר — מפני הוצאת הדפוס, ואולי לא יקפצו עלוהי זבינא... ולהקונה גם כן קשה להוציא כמה זהובים בפעם אחת. והפן הב׳ הוא גם כן עיקר גדול, מפני שעל הרוב, כשקונים איזה ספר, מניחים אותו בקרן חשכה ואינם משגיחים בו כלל, מפני הטורח. אבל נייר אחד, יהיה קל וחביב על המעיין. וביותר שאקוה שיהיו הדברים ערבים, שיתענג עליהם הקורא, ויחזור על הדברים כמה פעמים, ויהיו עיניו ולבו תלויות להשיג הנייר שלאחריו... וכשישיגנו, יהיה אצלו כמים קרים על נפש עיפה. וכשיומכרו הראשונות, אזי תיכף, בשבוע ש־אחריו ישיג השניים. ודעתי שלא להדפיס רק נייר אחד בכל שבוע, בכדי שיצא הדבר יותר מתוקן בע״ה״.

אך כבר איתרע מזליה, וגם מחשבתו זאת לא יצאה אל הפועל; נראה, שלא „קפצו זביני״ גם על הגליון האחד, הראשון, ויותר מן האחד לא הוציאו לאור.

ואין פלא. המחבר יאמר בהקדמה לספרו „סמא דחיי״, כי כותב הוא את הספר בלשון קלה, למען יהי דבר השוה לכל נפש ומובן לכל, גם לאנשים פשוטים, אך נכון אל האמת אם נאמר, כי הקורא הפשוט בודאי לא הבין הרבה מכל אשר מצא במחברת זו. גם בעברית אין רבי מנשה נחשב על בעלי הסגנון הטוב. וטופסה היהודי של המחברת, שאינו אלא תרגום (בתרגום של המחבר בעצמו), איננו משביע רצון כלל וכלל.

ויותר ממה שכבר ידוע לנו ממהלך מחשבותיו של רבי מנשה, לא נמצא ב„סמא דחיי״ מאומה.

גם ב„נייר״ו זה, כמו בספריו ומחברותיו שקדמו לו, הוא מרבה לדבר על הפרט ועל הכלל ועל היחס שבין זה לזה; על ה ח י מצד אחד ו ה ד ו מ ם מצד השני; כי מלבד מה שהאדם מדיני הוא מ ט ב ע ו, הנה גם תנאי־חייו מכריחים אותו להיות בחברה, מפני שכל אחד ואחד מבני החברה האנושית מסייע בדבר־מה להספקת צרכיו של חברו ומועיל לבני־אדם, הידועים לו ושאינם ידועים לו, להשגת אותם הצרכים, שהיחיד, בלי עזרתם של רבואות אחרים, לעולם לא היה משיגם וכו׳ וכו׳, כי העיקר הוא טובת הכלל וכל אשר יוטב להכלל, ממילא יוטב גם להפרט בגללו, ולהיפך; כי הדעת נחוצה היא מאד לאדם שאי־אפשר לו לחיות חיים של כבוד בלעדה; כי בכל צריך האדם להתנהג על פי שכלו הוא, ולא להסתמך רק אכתפי דאחריני; כי השם יתברך הוא נשמתו של העולם כולו, וכל הבריאה כולה הגוף ושעור־קומה שלו, שרק האדם שקנה

דעת יכול להשיג כללות הבריאה ופרטיה... והלמוד הזה חובה הוא לאדם, שכן נמצא ב„פרקי היכלות": „שאמר הקב"ה, אין לי הנאה בעולמי, כמו בשעה שבני עוסקים בשעור־קומה שלי..." וכו' וכו'.

איזה רושם עשתה המחברת הזאת בשעתה על הקהל העברי – לא נדע. קרוב לשער שלא עשתה שום רושם. אך אם ה„סמא דחיי" מאום לא פעל, הנה חברו, שבא לעולם בשעתא חדא עמו, המחברת „שקל הקודש", הקימה שאון ורעש גדול בישראל. ותהום וילנה, ותהום כל מדינת ליטא, ותהי המחברת הזאת לרבי מנשה קינת שירתו האחרונה... ואחריה לא הוסיף עוד להפיץ את דעותיו בדפוס, ולא פרסם עוד שום דבר מכתביו.

ועל מה רגזו היהודים?

אחרי שנת 1818 עוד הורע מצבם של היהודים יושבי רוסיה מאשר היה לפנים. גרוש היהודים מן הכפרים שוב נתחדש וירושש עשרת אלפים משפחות, שבאו על ידו עד ככר לחם. המשפחות המגורשות באו בהמוניהן לעירות המלאות יהודים, והגרים מקרוב באו התחילו לקפח פרנסתם של היהודים התושבים, ורבו מחוסרי־לחם בישראל. שליחיהם של היהודים, אשר נועדו לפטרבורג מאום לא עשו לטובת אחיהם הנתונים בצרה, משום שלא היה סיפק בידם לעשות דבר. באותם פלכי פולין שקמו ברשותה של מלכות רוסיה, אסרו על היהודים לחכור את אחוזותיהם של הפריצים הפולנים, והעוני והדלות גברו בין היהודים מיום ליום.

ובעונה זו בא רבי מנשה במחברתו „שקל הקודש" ודורש מאת היהודים, כי יתאמצו להשתחרר מעולם של אלה הדוחקים ומצירים להם מן החוץ — בתקנם בעצמם את סדרי חייהם מבפנים, ואז ממילא יוטב מצבם ולא יהיו תלויים כל כך בדעתם ורצונם של אחרים.

„אנו רואים – הוא כותב במחברת האמורה – קטנים הסמוכים על שלחן אביהם, ואף כאשר יגדלו, והם ראויים לחפש בנפשותם איזה דרך להתפרנס על ידי מעשי ידיהם ויגיע כפם, לא יחשבו על אודות זה ולא יסתכלו על סופם, כי הוא משענת קנה הרצוץ, להיות פרנסתם תלויה בדעת אחרים, רק כשתגיע העת, אשר בעל כרחם נדחים משלחן אביהם, אז הם נצרכים לחפש אף דרכים לא טובים, על פי הרוב אז הוא בעל משפחה, אב לילדים קטנים, ואי אפשר לו לחפש דרך ישרה לפרנס עצמו ובני ביתו, רק באיזה מסחר, שרובו אומנות לסטות, אונאת ממון ודברים. ובודאי אילו היו סוחרי ארץ רק הראויים לזה, כל אחד לפי ערך עשרו, אז היו יכולים לעסוק במסחרם באמונה. אבל מפני רבות אנשיה, לא יוכלו על ידי זה כי אם לעסוק ברמיה. ועל כל אחד לשים לב בילדותו לבקש עצות בנפשו, ובודאי ברא ד' בכל אחד איזה כח בנפשו שיוכל להתפרנס מזה" סט).

אין פלא אפוא, אם אחרי שנשמעו הדברים האלה, קמו עליו, על רבי מנשה, גם הסוחר (ומי מן היהודים בימים ההם לא נמנה על קהל הסוחרים?) העוסק ב„אומנות לסטות, אונאת ממון ודברים". גם החותן המחזיק את

סט) שקל הקודש, דף ג, על פי מה שהביא את הדברים מר ב"צ כץ ב„הזמן" כפר שלישי (פטרבורג 1903), דף 31.

חתנו התלמיד־חכם ואת אשתו וילדיו על שלחנו, וגם החתן הסמוך, הוא וביתו, על שלחן חמיו – כולם היו מלאי־חמה על האיש המרגיז מנוחתם ואומר להעביר אותם על דעתם ולהוציאם מפינותיהם הצרות אבל חמות לשוק להעסיקם במלי דעלמא ולהביאם בעול דרך ארץ...

מלבד זאת היו רבים יראים באמת, כי יגיעו דברי רבי מנשה לאלה העומדים בחוץ, ואמרו:

– הן גם רב וגדול בישראל ישים דופי באחיו, יעיד בם, כי ברמיה יעשו מסחר, יתקומם נגד נשואי־הבוסר הנהוג ביניהם וכו׳.

ואז עוד יוסיפו להתעלל בנו, ללחוץ אותנו ולרדפנו עד חרמה.

אז קבצו את המחברת הזאת מכל אשר מצאוה, הביאו את המחברות כולן לוילנה ובמצותם של פרנסי העיר ודברניה ערכו להן מדורה בפומבי –

למען יראו וייראו!...

נשבר לב רבי מנשה בקרבו, בראותו את אשר עוללו ערלי־הלב אשר בין אחיו, ולא הוסיף עוד לבוא בדברים עם קהל ישראל ולבוא לעזרתם, אחרי אשר שומע אין לו.

ומן הימים ההם והלאה הוא שוקד יומם ולילה על התורה ועל הדעת ומתאונן על השבר, אשר עמו השבר בחומר וברות.

ופעם אחת סר לביתו אחד מנכבדי העדה, שנחשב על מתנגדיו של רבי מנשה, וימצא אותו שוכב על ערשו ועיניו נמסות מבכי על שפלות עמו, כי אין מרים. נגע הדבר אל לב מתנגדו, ומאז נהפך האויב לאוהב ע).

בעת ההיא שב רבי מנשה לסמורגון על מנת להשתקע שם. אז היה נוהג להקהיל בכל יום הששי בערב את המון העם מבני העיר לביתו והורה להם למודים שונים, וביחוד: יסודי הדקדוק העברי, למען אשר יקראו ע ב ר י כהוגן, ולא יהיו לצחוק בעיני „תלמידי החכמים" זחוחי הלב, השומעים את תפלותיהם... ובכל מוצאי שבת, היה שוב מקהיל אותם ומלמדם תורה, ראשית ד ע ת ויסודי מ ו ס ר עא). גם על החדרים היה סובב ובא בדברים עם המלמדים והתלמידים על הענינים הקרובים ללבבם.

כך אירע, שעל תושבי סמורגון, עיר מולדתו, היה רבי מנשה אהוב וחביב, למרות כל הרדיפות שרדפוהו בליטא וזמוט, ולמרות כל הדבות הרעות אשר הוציאו עליו שונאיו בפנים שונים. ולעת זקנותו, בשנת 1827. בטל את רצונו מפני רצון עדת סמורגון וישב על כסא הרבנות, אשר שנא כל ימיו. ובמשרתו זו נשאר רק שנה ומחצית השנה ויתפטר ממנה.

כי הימים ימי ה„חוטפים" בישראל. ראה רבי מנשה בצערם של האבות ובצערם של ילדי ישראל הנלקחים מזרועות אמותיהם ומובלים לשבי – לשמד ולהרג; ראה בדומיתם של מדברני דאומתיה, שאינם עומדים להם לישראל בצר להם, ויש אשר גם ידם תכון עם ה„חוטפים", ויכאב עליו לבו ולא יכול להתאפק. אז יחל לדרוש ברבים את גנותם של ה„חוטפים", ואמר כי על אלה

ע) בן פורת, דף 133.

עא) שם, דף 68.

„החוטפים ילדי היהודים״ צריך להביט כעל אנשים שיצאו מכלל ישראל, כי ישראל „רחמנים בני רחמנים הם״ והחוטפים אכזרים המה ולחיתו יער נדמו.

שמעו זאת פני העירה ואוהבי רבי מנשה ויפול עליהם פחד – פן יתפש רבי מנשה למלכות, כמטיף למרד ולהתקוממות בפני הרשות. החלו האנשים הטובים הללו לדבר על לבבו, לבל יוסיף לטפל עוד בענין הרע הזה בפני קהל ועדה, כי את נפשו הוא מעמיד בסכנה.

– אם על רעה רבה אשר כזאת ועל נגע כזה אינני יכול לדבר ככל אשר עם לבבי, אז אינני יכול להשאר מרא דאתרא... ובאותו היום התפטר מרבנותו עב).

ובמשך שלש שנות חייו האחרונות לא מש מעירו, וכמעט אשר גם מפתח ביתו וחוצה לא יצא. ובלי הפסק ישב והעלה את מחשבותיו ורובי תורותיו על ספר וישם אותם בארון למשמרת. כי בכל הימים ההם לא הראה דבר מכל אשר כתב לאיש, אף להיותר קרובים אליו.

לא כחי כל אדם, חי זה החושב הבודד, ולא כמות כל אדם מת.

כי בשנת 1831, והוא אז כבן ששים וארבע שנה, מת בחלירע שפרץ בעת ההיא בליטא.

יותר מחמשים שנה עברו אחרי מותו ולא נמצא איש שיואיל לגשת אל הארון הסגור, להתבונן אל כתבי־היד אשר השאיר רבי מנשה אחריו, למען הוציא אותם, או על כל פנים חלק מהם, לאור עולם...

ובשנת 1884 בשעת השרפה הגדולה בסמורגון נשרף גם הארון עם הכתבים עג), ולא נשאר מהם בלתי אם מקצת דמקצת... ואת המקצת הזאת הוציא נכדו מ״מ ספלטר (ר״מ וד״צ בסמורגון) לאור בשם „אלפי מנשה״ חלק ב, (וילנה 1904. אשר נסמכתי עליו במאמרי זה פעמים אחדות).

ככה חשב וחי, עונה ומת זה האדם הגדול, אשר בני דורו לא הגיעו לסוף דעותיו ולא הכירוהו, והדורות הבאים אחריו לא העלו אותו על לב – וישכחוהו...

עב) מ. ספלטר, בהקדמה ל„אלפי מנשה״ ח״ב דף 10.

עג) ספלטר שם דף 13.

ד"ר ש. ביחובסקי

מַחֲלוֹת הָעֲצַבִּים וְהָאֶבְגֶנִיקָה אֵצֶל הַיְהוּדִים *)

מנויה וגמורה היא בין חכמי הֶנֶברופתולוגיה, שהיהודים עלולים ביותר למחלות העצבים. אבל באמת לא נוסדה דעה זו על בסיס מוצק, ואם נעיין בה, נראה שטעונה היא בדיקה, והרבה עוד יש להרהר אחריה ולפקפק בה.

לרגל עבודתי הצבורית ובמשך הזמן שהתעסקתי במקצוע רפואת חולי־העצבים נפגש הייתי לפעמים קרובות על כל הנפתולים והעקמומיות המכאיבות הכרוניות אחרי שאלה זו. במדה שהוספתי לחשוב עליה, במדה שהוספתי לאסוף חומר ספרותי ולהסתכל בעובדות שונות הנוגעות בה, במדה זו היו נולדים בלבי ספקות והרהורים: האם באמת נכון הוא אותו הפתרון, שמצאו לשאלה זו? כי אחרי שנתעמק בה ונחקור אותה בכובד־ראש, נראה, שאיננה כלל פשוטה כל־

*) בשם אבגניקה קוראים לאותו חלק מן המדע, העוסק בתנאי בריאות הגזע ושכלולו ומבקש את הדרכים איך לשפרו ולהשביחו. תורה זו נוסדה על ידי המלומד האנגלי גלטון; אחריו בא החוקר פרסון והוסיף לשכללה ולפתחה. אם ההיגיינה חוקרת את תנאי קיומו של היחיד ואת האמצעים לשמור על בריאותו, הנה האבגניקה מקדישה את כל כחותיה לחקור חקירה שלמה ומקפת את חיי הכלל — חיי עם או גזע שלם; בוחנת היא את כל הגורמים המשפיעים על אפיו של העם, המביאים אותו לידי התנונות וירידה או, להפך, לידי פריחה והתפתחות. לאחר שנדע את כל הגורמים האלה כל צרכם, נוכל, כשנכיר באיזה גזע סימני כמישה וזקנה, למצוא את התחבולות הנחוצות, כדי לשבח ולהרים אותו. בלונדון נמצא אינסטיטוט, המוקדש כולו למטרה זו — לקבץ את החומר הנוגע לשאלות הללו. את החומר הזה, המיוסד על הרבה מספרים ועובדות שונות, מסדרים על פי תחבולות הנדסיות, שהמציא לצירך זה החוקר פרסון. במשך עשרים השנים האחרונות קמה ספרות שלמה ·רבת־הכמות העוסקת בשאלות אלו בשפות האנגלית והגרמנית; גם ירהונים יוצאים, המוקדשים לשאלות אלו. בית מדרש של האנגלים עוסק עד היום בקבוץ חומר ועובדות שונות בשביל המדע האבגני (מענין מאד הירחון „The treasuve of the human inherifance" היוצא בלונדון; בו נמצא ידיעות רבות על דבר המחלות והתכונות השונות העוברות בירושה; ידיעות אלו נאספו על ידי חקירה מפורטת מפי בני המשפחה, בכל „שלשלת היחס" שלה. כרך אחד של הוצאה מהודרה זו מוקדש כולו לשאלת ההימופיליה [העדר הכשרון של הדם להיות נקרש], שיש לה ערך מיוחד בשביל היהודים בענין המילה). דרך אחרת בחרה לה הספרות הגרמנית: היא עוסקת בשאלות כלליות, שיש להן ערך מדיני, כמו השאלה בדבר הבריאות של הנודדים לקולוניות הרחוקית, השאלה בדבר נשואי התערובת בין הגזעים השונים, השאלה בדבר הצבגניי ביחוסה לעבודת הצבא, השאלה האיך נזון העם וכיוצא באלה.

כך, כמו שנדמה לנו לכאורה. במאמרי זה אנסה להפיץ מעט אור על שאלה מסובכה זו ולעורר את הלבבות לחקור אותה באופן אובייקטיבי. כי, כמו שיתברר בהמשך הדברים, יש לה עכשו לשאלה זו ערך אֶבגֶני גדול במובן בריאות הגזע; ביחוד רב ערכה בזמננו זה.

דעה זו, שהיהודים נוטים לחלות במחלות העצבים יותר מכל אומה ולשון, וממילא, שכל הגזע העברי הולך ומתנונה התנונות הגוף והרוח – דעה זו פשטה לא רק במאמרים פובליציסטיים פופולריים. גם בחבורים מדעיים סריוזיים פוגשים אנו השקפות כאלה בתור דעות מקובלות, שאין עוד לפקפק בהן כלל. משפט זה מצא לו אישור על־ידי החוקרים היותר מפורסמים במקצוע תורת הנברולוגיה, כמו קרפט־עבינג, לומברוזו, נורדוי ודומיהם. כך הורה גם אביה של תורת מחלות העצבים המודרנית, החוקר הגדול שרקו. החוקר הזה התענין ביחוד במחלות העצבים שבין היהודים. כך הראה באחד משעוריו לשומעיו יהודי יליד טוניס, שהיה הולה במחלת טומסון *). בין יתר דבריו אמר שרקו, שהגזע העברי הוא שנתן לאנושיות הרבה גאונים גדולים; והוא בעצמו נתן לנברופתולוגיה את מקרי המחלות היותר מעניינים. כידוע, הרחיב לומברוזו ופתח רעיון זה ושם אותו ליסוד תורתו על־אודות הקשר שבין הגאוניות והשגעון. ביהוד היה מין מיוחד של חולים יהודים, שעורר השתוממות ותמהון בלב שרקו. הרופא המפורסם הזה רגיל היה לראות על־פי־ריב את בני העליה של הצבור הפאריזי ואת סלתה ושמנה של אירופה כולה. והנה ביחד עם הקהל העשיר והמנומס הזה פנו אליו לבקש עזרה גם יהודי פולין וליטא, עניים מרודים וקרועי בגדים. מנקודת המבט הקלינית אי אפשר היה למצוא במחלתם כל ענין מיוחד. המקרים היו מקרים רגילים של אנשים מרוגזי עצבים, בעלי מרה־שחורה מאותם החולים, שכל רופא עצבים יש לו עסק עמהם בכל פסיעה ופסיעה. אבל שרקו מצא לו ענין לא בסוג מחלתם המיוחדת של החולים הללו; הוא שם לבו אל אופן התגלותה של המחלה ואל אותו היחס המיוחד, שהיו החולים מתיחסים אליה. מבלי לדעת את השפה הצרפתית או בכלל איזו שפה אירופית שתהיה, היו חולים אלה מכתתים רגליהם ובאים לפאריז, והיו פונים דוקא אל „שרקו בעצמו". לפניו שפכו את מרי לבם והתאוננו על מחלתם האנושה. אבל מתוך הבדיקה והחקירה הקלינית הוברר, שאין למצוא אצלם כלום מלבד כאב־ראש פשוט או נברלגיה. מתוך שיחתם נודע לו, שחולים אלה בדרך מסעם לפאריז בקרו כבר את כל הרופאים הגדולים שבאירופה; וגם באזניהם היו מתאוננים באותה הלשון עצמה, ועל פניהם חותם אדישות גמורה של אנשים, שהשלימו עם רוע גורלם והתיאשו מן הישועה. הם היו בקיאים כבר בכל אמצעי הרפואה וידעו בעל־פה את כל תחבולותיה השונות ורק שנואשו מתועלתם. אף־על־פי שמחלתם היתה נמשכת שנים רבות, לא השתמשו מעולם בשום רפואה באופן מסודר וסיסטימי, אלא היו קופצים כל

*) זו היא מחלה בלתי שכיחה של תכשירי השרירים, הנקראת על שם רופא אנגלי, שבעצמו כבל הרבה על ידי מחלה זו, והוא היה הראשון שתאר אותה בסימניה.

אותו הזמן מתחבולה אחת לשניה. אם הציעו לפניהם להשאר בקליניקה לזמן ארוך, היו דוחים את ההצעה והיו הולכים שוב לנדוד. כל אחד מהם היה לו בכיסו המון רצפטים שונים ופקודות רופאים, הם היו שומרים אותם בצלחתם בזהירות מרובה, אבל מעולם לא היו ממלאים אחריהם. מובן כי כל אותה ההתנהגות של החולים ודרכיהם המשונות עוררו תמהון בלב שרקו, שהורגל לחולים אחרים — להמון מנומס מקרב שדרות הצבור העליונות. אז בא שרקו וצרף את החולים הללו לקבוצה נוזוגרפית מיוחדת, כלומר הוא מצא אצלם מחלה מיוחדת במינה, ויקרא לה בשם מצלצל "le juif errant„ „היהודי הנודד", לאמר: הנה לפניך יהודי הנודד ממקום למקום, נושא אתו סבל צערו ומכאוביו, ומנוחה לא ימצא לו בשום מקום. שרקו, כידוע, היה יודע פרק באמנות הציור, ולפיכך כשהיה מסתכל בתמונות העתיקות המצירות את „אחשורוש", אותו „הנודד הנצחי" הידוע, מצא בתמונת האיש האגדי הזה איזו דמות ושויון לחוליו המשונים. הוא ראה גם שם אותו הגוף הכפוף, אותו השממון והאדישות על הפנים, ויחד עם זה טבועה עליהם ההכרה הודאית, כי אפס מוצא ועזר אין. שרקו עורר את אחד מתלמידיו, את מייג׳י, לכתוב דיסרטציה מפורטה בדבר „היהודי הנודד". בחבור זה מביא הרופא הצעיר תמונות פוטוגרפיות של חוליו היהודים ומשוה אותם לתמונות העתיקות*). אין ספק שציור זה של היהודי, הנודד כל ימיו מבית־חולים לבית־חולים, מרופא אחד למשנהו, ואינו מוצא לו מנוחה, ציור של יהודי חולה זה נתרחב על־ידי החוקרים האלה והיה למושג כולל ומקיף; מושג זה נוצר על־ידי מעוף דמיון עשיר, שיש בו יותר מן הפיוטיות החפשית משיש בו מפרי החקירה המדעית המדויקה. והנה מושג זה בלי כל ספק הוא שמשך אליו את שימת לבם של החכמים השונים, והוא שנתן לכל השאלה על־דבר חולי־העצבים בקרב היהודים גון מיוחד. כולם החלו להביט עליה מנקודת השקפה אחת – לראות פה תכונות מיוחדות של הגזע העברי. חקרו בשאלה זו, בדקו ומצאו, שבין החולים המבקרים את הקליניקאות והאמבולטוריות השונות נוטלים היהודים חלק הגון. המספרים הסטטיסטיים שנתפרסמו, הראו לנו באופן בולט עד כמה רופפים ומרוגזים העצבים של היהודים ועד כמה נוטים הם למחלות שונות.

אבל אם נסתכל בעין בוחנת במספרים סטטיסטיים אלה, אז נתפלא לתמימות הגדולה ולשטחיות של האנשים, שאספו אותם. מאספי המספרים האלה העלימו עיניהם לגמרי מתנאי המקום והזמן, המשתנים כפעם בפעם. הם עסקו באנשים חיים, כאשר יעסקו בכדורים, שיצאו מדפוס אחד ודומים לגמרי זה לזה; בידם היה רק מספר מועט מאד לפי ערכם של החזיונות, והם באו לדון על

*) אני בעצמי עלה בידי לפגוש עצבן אחד, יליד עירה ליטאית קטנה, שלרגל מחלתו בקר את כל הרופאים המפורסמים באירופה, ובסרו של מייג׳י ראיתי את תמונתו הפוטוגרפית. הוא בא אלינו וברגש גאון הראה לנו את מכתבו של „שרקו בעצמו", ובמכתב כתב עליו שרקו כך: „ממליץ אני על לא־יוצלח זה לפני כל הרופאים ובתי־חולים שבעולם".

(Je recommande ce pauvre diable à tous les medecins, toutes les cliniques).

פיהם מן הפרט על הכלל, לכייל כללים ולהוציא מסקנות חשובות ומקיפות; ולא עוד, אלא שאת החלטותיהם בטאו במספר ידוע של פרוצנטים, כאילו היתה בידם אַמת־מדה הנדסית מדויקה. ביחוד העלימו עיניהם מאותו החזיון, שאפשר אותם החולים עצמם חוזרים ונשנים בסטטיסטיקות שונות. אילו חפצתי להרצות פה בפרוטרוט את המספרים השונים, שנאספו בידם, ולגלות את השגיאות המרובות בהם, הייתי יוצא מגדר מאמרי. אביא רק דוגמא אחת: בכל החבורים השונים, שנכתבו בשאלת מחלות־העצבים של היהודים, רגילים לציין את העובדות, שאסף הפסיכיאטר הוינאי המפורסם קרפט־עבינג בדבר „שתוק־הרעידה". בין מאת מקרי המחלה הזאת, שמצא החוקר בבתי־החולים ואצל אנשים פרטיים (מחלה הנודעת בשם מחלת פרקינסון, על שם הרופא הראשון, שתאר מחלה זו) היו שלשים יהודים. מכאן אנו שומעים, שהיהודים עלולים ביותר לחלות במחלה קשה זו. והנה לפני שנים רבות פרסמתי גם אני חבור בנוגע לשאלה זו, ובו הרציתי על שלשים מקרים, שעברו לפני עיני; בין החולים האלה, אם לא יטעני זכרוני, היו רק שלשה או ארבעה חולים אינם־יהודים; יתרם היו כולם מישראל. באופן זה יוצא לנו מספר פרוצנט של חולים יהודים, העולה עוד הרבה על המספר שמצא קרפט־עבינג. אבל האמת נתנה להֵאמר, שגם החומר שלי גם החומר שאסף קרפט־עבינג אינם נותנים לנו כל מושג נכון בדבר התפשטותה של מחלה זו בין היהודים. החומר שלי נצבר בפוליקליניקה שמבקריה היו כמעט כולם יהודים. מה שנוגע להומר, שאסף קרפט־עבינג, הנה, כפי הנראה, גם החומר הזה לא נאסף מבין אנשים יוצאי מקום גיאוגרפי אחד, כמו יושבי וינה או אפילו תושבי מדינת אוסטריה. כנראה, נהרו אל קרפט־עבינג החולים מכל קצוות אירופה, אבל לא כל השדרות הצבוריות שוות היו בין מבקריו. מחלת פרקינסון היא מחלה כרונית הנמשכת שנים רבות. אם איזה בן־כפר או אפילו עירוני אינו־יהודי יחלה במחלה זו, ישאל בעצת הרופא בעיר הקרובה, אבל לא ירחיק ללכת ממנה והלאה. אחרי שיודע לו, שמחלתו לא תוכל להרפא, ישלים עם מר גורלו ולא יוסיף ללכת לדרך רחוקה כדי להתרפא. לא כן היהודי; היחס שלו אל מחלתו אחר הוא לגמרי. היהודי החולה יפנה את כל מחשבות לבו וכל הגיון רוחו רק למטרה אחת – להתרפא. אם רופא אחד לא הושיע לו, יבקש לו רופא אחר ורפואות אחרות. כל מכשול וכל מעצור לא יעכבו את החולה או את קרוביו, לא ימנעו בעדם מחפש דרכי־רפואה חדשות. אם כסף אין לו, משתדל הוא להשיגו בכל אמצעי שיהיה, או יקח מן הצדקה. החולה היהודי שואף רק אל הרופאים הרחוקים, אל הרפואות יקרות־המחיר, אל מקומות־הרחצה היקרים. כדי להציל את הבריאות אֵין דבר יקר בעולם – אומר הפתגם העברי. מה הם הגורמים הנפשיים, המעוררים את היהודי להוקיר כל כך את הבריאות, עד שכל עמל וכל הוצאה אינם גדולים בשבילו ובלבד שימצא את הבריאות ההולכת ומתחמקת? כנראה, גורמים כאלה רבים הם. ראשית כל, נטועה בלב היהודי במעמקיו אמונה שלמה בכח המדע ובחכמים נושאי כליו. האגדה העממית מספרת לנו, שכל רופא ההולך לרפא את החולה, מלאך מלוה אותו בדרכו; כל מה שגדול הרופא מחברו, ירבה כחו של המלאך

ההולך אתו. על פי הבנתו של היהודי, הבריאות – היא המתנה היותר יקרה, שנִתנה לו לאדם, והאדם חייב לשמור עליה כבבת עינו. הרב רשאי (ומצווה) להתיר לחולה גם דברים אסורים, אם כך היא דעתו של הרופא. פקוח נפש דוחה שבת ומאכלים אסורים מותרים לחולה מסוכן, בעיר שאין רופא ואין עזרה מדיצינית הגונה, אַל ידור שם אדם. הרבה גורם כאן הקשר החזק שכל יהודי קשור למשפחתו, אותם הנימים הדקים הנמתחים בין בני המשפחה, שעין זר לא תבחנם ולא תבינם *).

על פי השקפת עולמו של היהודי לא נִתנו החיים למרק עונות, אין עולם הזה עמק הבכא ופרוזדור לטרקלין בלבד. לא נִתנו החיים, אלא להרבות בהם מצוות ומעשים טובים; כי לא המתים יהללו יה. כל מה שיוסיף האדם לחיות, כן יהיה עוד ספוק בידו ל„תקן" בעולם כמה וכמה תקונים ולקיים את המצוות. הרבה פעמים שמעתי מפי חולים חסידים ואנשי מעשה, שהיו מתאוננים באזני על שהם הולכים מן העולם קודם זמנם ולא הספיקו עוד לעשות את כל מעשי הצדקה והחסד, כמו שהיו רוצים. בנשמה היהודית אין דיטרמיניות, אין הכנעה לפני הגורל העור **), אבל יש לעומת זה אמונה בחסד עליון. אפילו בשעה שחרב חדה מונחת על צוארו של אדם, אמרו חז"ל, אל יתיאש מן הרחמים. בכל אופן, עובדא זו למעלה היא מכל ספק, שהיהודים אוהבים להתרפא ולדרוש ברופאים רבים. על פי זה יבואר לנו, מדוע מספר המיתות של הילדים קטן הוא בין היהודים מאשר בין אינם יהודים, כאשר תראה לנו הסטטיסטיקה. אותה התאוה ואותו החשק לשאול בעצת הרופאים, המביאים לפעמים לידי תוצאות נלעגות, אינם נובעים מרפיפות עצביו של היהודי, כמו שחושבים אחרים. שרשי נטיה זו מונחים עמוק בלב היהודי. אך לא פה המקום לבאר אותם בפרטות; בכל אופן, את מקורה של נטיה זו אנו צריכים לבקש בנשמת העם, בתכונות נפשו.

לא נבוא כאן לעשות אנליזה מפורטת של המספרים השונים, שנתפרסמו עד כה בשאלת התפשטות מחלות העצבים בין היהודים. אפילו סטטיסטיקה אחת לא תחזיק מעמד בפני הבקורת; כי כל החוקרים האלה העלימו עיניהם מן התכונות המיוחדות של הנושא: זה הוא – האדם החי, חומר נודד ומשנה מקומו,

*) כותב הטורים האלה שמש הרבה שנים בתור אורדינאטור בבית־חולים, שרק נוצרים היו נמצאים בו, ויחד עם זה היה מקבל חולים באמבולטריה אחת, שרק יהודים לבדם היו מבקרים אותה. באופן זה יכולתי להשוות את שני סוגי החולים, לראות איך משתנה היחס, שעמים שונים מתיחסים אל מחלתם, אל הרופא, אל הרפואות, וכן להשוות את יחס הקרובים אל חוליהם שארי־בשרם. כל זה מענין מאד, ולא במובן האֶטני והפסיכולוגי בלבד, א/א במובן האנושי בכלל, כשם שבחייהם בני־האדם משתנים זה מזה, כך, כנראה, משתנים הם זה מזה גם במחלתם ובמיתתם.

**) הלא זוכרים אנו את התפלה: „ותשובה, ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזרה". הרבה תפלות נִתקנו על החולה שיתרפא מחליו; זאת אומרת לנו, שיש לשנות את מהלך המחלה לטובה. ואולם מן הצד השני אנו אומרים: „אין סומכין על הנס", ובכן יש לנו לקדם פני הרעה, להלחם במחלה. בכלל, מנקודת הפסיכולוגיה המַסוָה, מעַניין היה הדבר לאסוף את ההשקפות השוררות בעמים השונים על הרפואה, ביחס אל השקפת העולם הכללית ולאמונות הדתיות שלהם.

שאין לקבוע בו מסמרות. הלא מצאתי בירחונים שבאמריקה תמונות של החולים שלי מוורשא!

בכל אופן, הסטטיסטיקה שלנו, באותה הצורה, שהיו מאספים אותה עד כה, אין לסמוך עליה כלל, אם רוצים אנו לפתור את שאלתנו באופן אובייקטיבי, כי כולה בנויה על יסודות רעועים. והלא שאלה זו מענינת היא מכל הצדדים, הן מנקודת המבט של הקליניקה והן מנקודת הפתולוגיה המשוה. שאלה זו יש לה גם ערך מעשי, ערך צבורי גדול. כי ברוסיה נמצאו 6–7 מליונים של יהודים. כל זמן שהאוכלוסים הללו מוקפים היו גדר ברקנים של תחום המושב, היה לשאלה זו רק ערך עיוני. אפשר היה לנוד ליהודים ולהצטער בצערם, אבל לעזור להם לא היה מן האפשר. כי הממשלה הצארית הלא בכונה תחלה שמה לה לסיסמא – לכלוא עם שלם במסגר צר. אם אפשר לומר כך, היתה זאת „שיטת התאים". עוד זוכרים אנו את הפתגם השגור בפי פלייווע ופובייעדונוסצב רבו: שליש של העם היהודי מות ימות, שלישו השני יעלה מן הארץ ויהגר, והשליש השלישי ימיר את דתו. עלינו להודות, כי כל החוקים שנוצרו בשביל היהודים אך מטרה אחת היתה להם: להחיש את בוא העת המקֻוה הזאת, למהר את כליון היהודים ברוסיה. בתנאים כאלה אך למותר היה לעסוק בשאלה זו של ערכה האבֶּגֶני של היהודים: התלין הצארי כבר פתר שאלה זו על פי דרכו הוא. אבל עתה, אחרי שבממלכה זו זרחה שמש החופש, אחרי שבין יושביה נמצאו מליוני יהודים, שכבליהם הכבדים הוסרו מעליהם, עתה קבלה שאלה זו ערך מיוחד. חשובה היא ביותר, אחרי שגם ידידיו היותר טובים של העם העברי (לומברוזו, נורדוי) חושבים, שעצבי היהודים רפופים הם ועלולים למחלות ש ו נ ו ת, המביאות לידי התנונות של הגזע כולו. מובן מאליו, שפתרון שאלה זו לא ישפיע על היקף הזכיות של הקבוצה המשפטית – של העם, בממלכה חפשית כל אזרח נהנה מכל הזכיות בשלמותן, והרשות בידו לפתח את כל כחותיו וכשרונותיו – די לזה הטעם היחידי, שהוא אזרח. אבל מנקודת האבגניקה חשוב לנו לדעת, אם נכון הוא המשפט על התנונות העם העברי ועל חולי העצבים המרובים בו. אם אמת הדבר, אז צריכים נהיה לחקור אחרי שרשיו וסבותיו של חזיון מעציב זה ולבקש דרכים להלחם בו.

כמו שנוכחנו כבר, אין התחבולה הסטטיסטית, שהשתמשו בה עד כה, מספיקה כלל. הרשמים הפרטיים, שאיזה רופא עצבים קבל מחוליו, לא יוכלו, לשמש לנו בתור תעודה מדעית. כדי להתקרב אל עצם שאלתנו בחרתי לי דרך אחרת; הדרך היא דרך עקיפים, אבל בעזרתה נוכל להציג את פתרון שאלתנו על בסיס יותר אובייקטיבי ויותר מקביל אל האמת.

הנברופתולוגיה של זמננו יצרה לה השקפות קבועות ומסוימות – לכל הפחות מסוימות הן בשרטוטיהם הכלליים – על הגורמים של מחלות העצבים וסבותיהם הראשיות. יש עוד מקום לחלוקי דעות בין השיטות השונות בפרטי הדברים, אבל ביסודותיה הכלליים עומדת תורת גורמי המחלות האלה על בסיס מוצק ומקובלת היא בפי כל. נראה לי, שאם נגש אל השאלה, עד כמה מצויות מחלות העצבים בקבוצה עממית או גיאוגרפית ידועה, צריכים אנו

קודם לכל לברר לנו, אם שכיחים בה הגורמים השונים, המעוררים את המחלות הללו.

במובן זה, אף המספרים, שנאסף על־דבר מציאות גורמים אלה, יש להם ערך ידוע; כי כאן אנו סופרים ומונים לא את האנשים החולים, שכל אחד מהם הוא סובך מורכב של המון חזיונות, שבאמת לא נתנו למשקל ומנין; כאן אנו סופרים חזיונות בודדים ופשוטים.

המדע הנברופתולוגי של זמננו מחלק את מחלות־העצבים השונות על פי מוצאן ומקורן למחלות אֶנדוגניות, כלומר, למחלות שמקורן בגוף עצמו, ולמחלות אקסוגניות, אלו הבאות עליו מן החוץ. בשם מחלות אנדוגניות קוראים אנו לכל המחלות שהיו מקננות בגוף היחיד כבר מתחלת לידתו, אלא שאז היו עוד מסותרות וסמויות מן העין, או לכל־הפחות היחיד מתחלת חייו כבר עלול היה לחלות בהם. מושג זה קרוב הוא מאד למושג של „ירושת־התכונות" ו„העלוליות למחלות מתחלת ברייתו של האדם". לסבות אקסוגניות חושבים אנו את הגורמים החיצונים, שנתגלו במשך חיי היחיד והכניסו ערבוביא לתוך שטף חייו הרגיל; רובם של הגורמים האלה באים רק במקרה על האדם. אל הגורמים האלה יחשבו: חבול הגוף (טרוימא), הרעלה בארסים שונים וחליים מתדבקים הגוררים מחלות־עצבים שונות בגוף האדם.

הרבה יש ללמוד מאותם העקמומיות והשנויים שחלו במשך הזמן בנקודת המבט על תפקידם של שני מיני הגורמים האלה, המעוררים את מחלות־העצבים. יש שאנו רואים, שהחוקרים נותנים את משפט הבכורה לגורמים האנדוגניים, ויש שהם חושבים אותם לטפל ואת שאר הגורמים לעיקר. כך, אם נעיין באיזה ספר־למוד, שנתחבר במחציתה הראשונה של המאה שעברה, נמצא, כי את מקורן של מחלות־העצבים השונות היו מבקשים אז רק בסבות חיצוניות: במחלות הגוף או בדאגות וטרדות הנפש. רק אחרי ששיטת דרווין שמה לאבן הפנה לתורתה את שאלת־הירושה בעולם החי, אז שמה גם תורת־העצבים את לבה אל גורם זה ומיד הכניסה אותו לתחום חקירותיה, והנה בשנות השמונים של המאה שעברה החלו לבכר בין הגורמים של מחלות העצבים את הגורמים הפנימיים, התלוים בגוף עצמו, על הגורמים החיצוניים; אז תפסו הגורמים האנדוגניים מקום בראש. אבל בסוף המאה שעברה חוזרות ההשקפות ומשתנות. התחבולות השונות של החקירה האנטומית והקלינית השתלמו אז השתלמות מרובה, ביחוד במקצוע החקירה של הסיפיליס. התורה של שמירת־הבריאות הפרופסיונלית וגורמי־המחלות התלוים במלאכתו של האדם התפתחה והסתעפה ותהי למדע שלם; גדלה בתוך הצבור תנועה כבירה הלוחמת בשכרות, ועל ידה נתגלתה לנו השפעתה המרובה של השכרות על התפשטות מחלות־העצבים; עלה הדבר ביד החוקרים לגלות את המוצא האינפקציוני של הרבה מחלות־עצבים רעות ונאמנות, כמו דלקת קרום המוח, הדלקה של עצבים־מרובים. כל העבודה הענקית הזאת, שמלאה הנברופתולוגיה במשך עשרים או שלשים השנים האחרונות, הרחיבה את תחום הגורמים האקסוגניים ונתנה להם את משפט הבכורה על האנדוגניים; ערכם של אלו היה פוחת והולך בעיני החוקרים. כך

עלה בידי החוקרים להראות באופן מתקבל על הלב, שהגורמים הראשים של רוב מחלות העצבים המצויות ביותר המה אלה: האלקוהול (לרבות כל המשקים המשכרים), הסיפיליס, וגם כל שאר המחלות המתדבקות. בגורמים אלה תלויות רובן של מחלות העצבים; לא רק אלה שבהן יחלה האדם בימי חרפו ובגרותו נובעים מן הסבות הללו (והלא שני חייו אלה של האדם יש להם ערך מיוחד מנקודת ההשקפה הצבורית); סבות אלו מעוררות מחלות־עצבים גם בין הילדים, ב„עון אבותיהם". כך הוא, למשל, הסיפיליס המוקדם או המאוחר של הילדים; כך יודעים אנו גם כן, שבני השכורים הם רפי־אונים ומחוסרי כל כשרון לעבודה וכיוצא באלה.

אם נצא מנקודת השקפה זו, המקובלת עכשו אצל חכמי הנברופתולוגיה, כדי לדעת, אם באמת נתפשטו כל כך מחלות־העצבים בין היהודים, אז צריכים אנו קודם לכל לברר, עד כמה מצויים אצלם הגורמים המולידים את המחלות הללו. חקירת שאלה זו לא תקשה ממנו כל־כך, מפני שלא נבוא להשוות זה לזה פרטים ויחידים, שיש בהם המון חזיונות מורכבים ומיוחדים במינם, אלא נשוה זה לזה חזיונות בודדים, שנקל לתפסם ולמצוא דמיון ביניהם. כמובן, גם פה יהיה עלינו להזהר מלהכייל כללים ולדון מן הפרט על הכלל. אבל בכל אופן, מכיון שהעמדנו שאלתנו על יסוד מוצק זה, תהיה בידנו האפשרות לגשת אל עצם השאלה באמת־מדה יותר אוביקטיבית.

כל החוקרים, שעסקו בשאלת השכרות, מודים פה אחד, שאצל היהודים היא חזיון בלתי־שכיח כלל, ביחוד בין החלקים האדוקים של האומה. אחרי שהתנועה נגד השכרות התפשטה באירופה, ותעמולה גדולה היתה מתנהלת נגד מדה מגונה זו, חקרו, החוקרים שאלה זו במדינות רבות ובערים גדולות ובררו אותה כל צרכה. נתגלה הדבר, שאף־על־פי שבין היהודים מעט לפי ערך מספר האנשים הנזירים מן היין, אבל שכרות לפרקים או שכרות כרונית, הגורמת מחלות־גוף שונות, נמנית אצל היהודים בין העובדות יקרות־המציאות. פכחיותו של העם היהודי ידועה לכל; עובדה זו חדרה אפילו לספרות האנטישמית, שנתנה לה טעם לפגם משלה, כמובן. חושב אני למותר להביא פה מספרים, המאשרים את הדברים. בעיר וורשא, למשל, עבדה במרץ רב החברה לעזרה מהירה. חברה זו היתה מנהלת דין־וחשבון מפורט של כל מקרי החליים, שעברו תחת ידה, וביניהם היתה מונה גם את מקרי ההשתכרות, שהיו נקרים לפניה. בוורשא, כידוע, תופסים היהודים בערך שליש מתושבי העיר. רובם הם – סוחרים קטנים, בעלי מלאכה, בעלי עגלה ונושאי סבל, כלומר שייכים הם לאותם המעמדים, שמהם יוצאים רוב החולים העוברים על־ידי חברה זו. והנה בדין־וחשבון השנתיים של החברה היה מעורר את שימת לבו של הקורא אותו הפרוצנט המינימאלי של היהודים הנמצאים ברחוב שכורי יין.

הסבה של פכחיות העם היהודי לא נתבררה עוד כל צרכה. כנראה, היא מורכבה ומסובכה מאד. יש חכמים שהעלו השערה כזו: במשך אלפי שנות קיומה של האומה נוצר בה „חיסום" (אימוניות) נגד השפעת היין; אמרו, שבימי קדומים היה העם העברי שטוף בשכרות, ולכן נוצר בו כעין מעט כה התנגדות

להשפעת המשקה. באור זה נתנה הספרות האנטישמית, אבל אין אלה אלא דברי הבאי. ראשית לכל, לא נודע כלל, ששתית האלקוהול תוליד איזה חיסום נגד השפעתו. להפך, הנסיונות, שנעשו בלבורטוריות השונות בילדי השכורים, מוכיחים, שהבנים האלה חלש כח התנגדותם ועוד חזקה עליהם השפעת האלקוהול. חוץ מזה הרי חיסום שכזה צריך היה להולד גם בקרב עמים קדמונים אחרים, שבראשית התגלותם על בימת ההיסטוריה עוסקים היו בנטיעת כרמים כמו היונים, הגרמנים, הסלבים. והלא המציאות מעידה לנו את ההפך.

מן הצד השני, גם מן הספרות העברית העתיקה רואים אנו, שהיהודים היו מתיחסים תמיד יחס שלילי אל השכרות. הרבה מסופר בגנותה בכתבי הקדש: לוט נשתכר – ושכב עם בנותיו; נח שתה יין, ויחשב לו הדבר לחטא. בני אהרן שותי יין אסור להם לבוא אל המקדש, ואם נכנסו, חייבים מיתה. על פי התלמוד שותה יין אסור לו להתפלל ולדון. גם האגדה העממית מרבה לגנות את השכורים. בודאי, הרבה גרמו במובן זה חיי המשפחה הטהורים של היהודים ועסקי פרנסתם, הדורשים מחשבה צלולה ודעה פכחית.

סוף סוף אחת היא לנו, איפה נמצאות הסבות של חזיון זה. העובדה בעצמה נשארת קיימת, והיא מעידה לנו, שהיהודים חפשים הם כמעט מהשפעת רעל זה, מהשפעת האלקוהול המרבה כל־כך להרוס את כלי־העצבים שבגוף האדם. בדבר זה אין להטיל ספק. גם אותן המחלות הבאות כעין תולדות ישרות של הרעלה מתמידה באלקוהול אינן מצויות אצל היהודים.

תנאים מורכבים הרבה יותר נמצא, אם נבוא לחקור גורם אֶטְיוֹלוֹגי אחר של מחלות־העצבים, גורם עוד יותר חשוב – מחלת הסיפיליס. החכמים המלמדים סניגוריה על העם היהודי אומרים, שהסיפיליס נפגש בין היהודים לעתים הרבה יותר רחוקות משהוא נפגש בין שכניהם. ביחוד מחלה זו איננה מצויה כלל אצל יהודי פולין וליטא, החיים עוד על פי טופס החיים הישן.

החכמים מבארים חזיון זה על־ידי הנשואים הקדומים הנהוגים בין היהודים במקומות האלה ועל־ידי הקשר החזק שהיהודי קשור בו אל משפחתו. בודאי הרבה גורמת לזה גם הפכחיות של היהודים, כי כידוע, הרבה פעמים מתדבק האדם בסיפיליס, כשהוא שכור מן היין. אמנם עלינו להעיר, שהחקירה האובייקטיבית, שנעשתה בנידון זה, כדי להשוות את התפשטותה של מחלה זו אצל היהודים אל התפשטותה אצל אינם יהודים, לא נתנה לנו שום תוצאות ברורות. אחרי שבחנו את נסיוב־הדם של הרבה אנשים על פי הריאקציה של וַסרמן, נתגלה להם, שמחלה זו מקננת בסתר בגופם של הרבה אנשים, שחשבו עצמם לבריאים. ודאי יש להבחין בין היהודים האדוקים, החיים עוד בצורות חייהם הישנות בפולין ובחלק מארץ ליטא, ובין יהודי הדרום ויהודי רוסיה המרכזית, שכבר פשטה ביניהם „ההשכלה" האירופאית. יש לשער השערה מתקבלת על הלב, שהראשונים עודם נקיים לפי ערך ממחלת הסיפיליס, וסבות שונות גורמות לזה. בכל אופן כל הרופאים העוסקים בחומר נברופתולוגי מציינים אותה העובדה, ששחפת חוט־השדרה והשתוק המתקדם – שתי מחלות העצבים האלה הן תולדותיו של הסיפיליס — אינן מצויות אצל היהודים. כך מצא מינור בין

4700 חולי־עצבים אינם־יהודים. 2,6% חולים בשתוק המתקדם; ובין 696 יהודים – רק 0,8%. עובדא זו יש בה ענין רב, שהרי מינור אסף את החומר שלו במוסקבה, במקום שהיהודים טעמו זה כבר מ„עץ הדעת" של ההשכלה (רוב יהודי מוסקבה היו בעלי השכלה גבוהה וכדומה). הרופא גאיק־עביץ בוורשא, שהיה מפקח על המחלקה של חולי־העצבים בבית־החולים היהודי, מעיד גם כן, ששחפת חוט השדרה יקרת המציאות היא בין היהודים; למסקנא זו בא הרופא הזה אחרי שחקר מספר רב של חולים יהודים ואינם־יהודים. גם במרכז יהודי גדול כעיר ווילנא מצא סטמבו בין 200 חולי־עצבים, שהיו נמצאים בבית־החולים, רק מקרה אחד של שחפת חוט השדרה. מכאן אנו שומעים שיש לשער, שהתפשטות הסיפיליס בין היהודים פחותה מהתפשטותו בין שכניהם; אבל אם גם לא נודה בזה, הרי בכל אופן לא נפרצה מחלה זו ביניהם במדה מרובה ולא עוד אלא שיש ידים לחשוב, שבחלק הגון של האומה אין מחלה זו מרבה לאכול כמו בין אינם־יהודים.

קודם שנעבור אל הגורמים האקסוגניים האחרים, נסקור סקירה קלה את הגורמים האנדוגניים. על־פי־רוב מוצאים אנו כאן שנויים אנטומיים הנכרים בעצם מבנה־רקמת העצבים, שנויים שחלו בה מתחלת ברייתה. מחלות אלו הן פרי סבל־הירושה של מחלות אבות, או שבני המשפחה תכונה מיוחדה נטועה בהם – עלולים הם לחלות במחלות אלו. בנידון זה, כמדומני, לא נעשו שום חקירות מדויקות עד כה; לא נתברר לנו כלל עד כה, שבנוגע למחלות אלו תהיינה איזו תכונות מיוחדות נטועות בגזע היהודי. כמובן, מעניין היה מאד לחקור חקירה מפורטת משפחה שלמה, כלומר, את כל שלשלת היחס שלה, את הדורות השונים ממעלה למטה ומלמטה למעלה. הרושם הפרטי, שקבלתי אני מן החולים שלי, רושם המיוסד על מקרים רבים, שעברו לפני בוורשה ובפולין המדינה, מעיד, שמחלות אנדוגניות אלו באמת נפרצות הן לפי ערך בין היהודים; אמנם המונוגרפיות והחבורים השונים הנוגעים במקצוע המחלות האלה נתחברו בערים גדולות, שהחולים היהודים מעטים בהן. אבל דבר זה איננו מוכיח לנו כלום, כי החומר לא נתפרסם עוד בשלמותו, מפני שקשה מאד לאספו, ביחוד בעירות קטנות. נדמה לי, שמחלות אֶנדוגניות אחדות העוברות בירושה, כמו הדיסטרופיה של השרירים (שנוי ההזנה והגידול שלהם) נפגשות לעתים רחוקות בין היהודים. אבל „מחלת־פרידרייך", השתוק של הידים והרגלים הבא לסירוגין, המיאֶסטיניה, נפרצות הן לפי ערך בעמנו. יש מחלת עצבים אחת העוברת בירושה, חולי קשה שאין לו רפואה, הנמצא כמעט בין היהודים לבדם, ואין לנכרים חלק בו. זו היא „מחלת טאֵי־זאַכּס" או „האידיוטיות האֶמוירִיסטית של המשפחה", ששולט בה העורון הגמור *). אבל יש להעיר, שרוב

---

*) מחלה זו אפשר שהיא מעניינת לא רק בעיני רופאים, כי אם גם בעיני יתר הקוראים לפני 25 שנה היו בבית־החולים של גולדפלאם בווארשא, שכותב הטורים האלה שמש בו בתור אסיסטנטן, מקרים אחדים של מחלה משונה. היו שם חולים ילדים שעור בחדשים הראשונים של חייהם נתגלו בהם סימנים של טמטום השכל, ויחד עם זה גם עורון גמור. הזדמנותם של שני החזיונות השונים האלה בבת־אחת עוררו תמהון רב בלב הרופאים. ההורים של הילדים, שהם

המחלות הללו, שיש להן ערך מדעי רב בתורת הנברופתולוגיה, אין ערכן במובן האבגני גדול ביותר. כי מחלות אלו אינן משפיעות בכלל על הכשרון האזרחי של האדם ואינן מזיקות (על־פי־רוב) להתפתחותו הרוחנית. רובן של המחלות הללו מתגלות עוד בילדותו של האדם, לפעמים עוד בשנות חייו הראשונות. מחלות אלו מתקדמות מעט מעט, הולכות ומתגברות, ורק לעתים רחוקות מגיעים חולים כאלה לשנות בגרות ומולידים בנים, ולכן לא שכיח כלל, שיורישו את מחלתם לאחרים. סוף סוף, הם מתים בדמי ימיהם ונכרתים מתוך עמם. אנשים כאלה זקוקים לאפוטרופסים, שיפקחו עליהם ויטפלו בהם. אבל אין הם משתתפים בחיי הצבור, ובכן אין בידם לפעול עליו שום פעולה מפסידה.

יחד עם זה צריכים אנו לנגוע פה, ולו גם בשרטוטים כלליים *), בשאלה אחרת הקשורה בשאלת התנונות היהודים. זו היא השאלה בדבר הנשואין בין שארי־בשר בקרב היהודים. כי, כידוע, היהודים שומרים בזהירות על טהרת

עצמם היו על־פי־רוב בריאים, ספרו, שגם לפני זה נולדו להם ילדים כאלה, אלא שכולם לא ווציאו שנתם השניה ומתו מתוך אידיוטיות ועורון. ביחוד היה הדבר מעניין, שאם באו להסתכל בקרקע העין, מצאו שם שנויים מיוחדים במינם, שלא מצא כמוהם עד כה שום רופא־עינים בעולם. ברור היה שכאן יש לנו עסק עם מחלה מיוחדה לגמרי, אבל הרופאים עוד נמנעו מלפרסם ולתאר אותה, כי חכו למקרים חדשים של המחלה, שיבררו עוד יותר את מהותה. הוברר הדבר, שהוריהם של הילדים היו קרובים זה לזה. והנה אחרים מן ההורים הללו וגלו לניו־יורק. שם הולידו גם כן ילדים חולים במחלה זו. אז פרסמו הרופאים טאי וזאכס את המקרים האלה ויקראו למחלה על שמם. בחבורו הדגיש הרופא זאכס, שהורי הילדים באו מווארשא. אחר־כך נודעו עוד הרבה מקרי מחלה זו. ביחוד בין יוצאי פולין, ליטא, גליציה, אונגריה. כל מקרי המחלה האלה־ מלבד יוצאים מן הכלל אחדים, היו במשפחות יהודים. הרופאים האלה הוסיפו כדבריהם, שמחלה זו גוררת אחריה מיתה, כי קשים ועצומים השנויים, שהיא מכניסה לתוך מרכזי־העצבים. אבל לפעמים יולדו במשפחות אלו גם ילדים בריאים ונורמליים. בעת האחרונה נתפרסמו מקרים אחדים של מחלת־משפחה זו, שנתגלו בימי הבחרות ובמשפחות בני־יפת.

*) לדאבוננו עלינו להזכיר פה את המנהג שנתפשט בין יהודי פולין וליטא, שלא להשאיר את האדם רוק אפילו אם הוא חולה העלול להוריש מחלתו לבניו אחריו. כמובן, יש ידים לחשוב שעל־ידי נשואים כאלה פרים ורבים החולים בישראל. עם משפט קדום זה, העלול להביא הפסד גדול לאומה, עלינו להלחם בכל כחותינו, ביחוד צריכים לזכור את זאת בוני עתידותיו של העם העברי — הציונים. תחית העם העברי על אדמתו תהיה אפשרית רק בתנאי, אם „החומר האנושי" שיסע לשם, יהיה בריא. כמובן זה צריך יהיה להשתמש מבתחלה באמצעים חריפים, מעין ה„חוק" כנגד הכניסה לארץ, הנהוג בארצות הברית. ביחוד חשוב הדבר, שהציונים ילמדו להביט על הנשואין לא כעל מעשה פרטי, שהאדם עושה בו ככל מה שיהיה עם לבו, כי אם כעל אקט צבורי חשוב, שבו תלוים עתידותיו של הגזע, פריחת העם ותקותיו — הדור הבא. אם יש ידים לחשוב, כי מן הנשואין יולדו ולדים חולניים, יש לאסרם באיסור חמור. ביחוד צריכים להזהר מזה הציונים, בשעה שהם באים לבנות מחדש את חיי העם. יש מן הצורך לעשות בארץ־ישראל תעמולה גדולה גם נגד השיטה של „ילד אחד או שנים", המביאה סוף סוף לידי כליון הגזע, אפילו אם גזע זה יש לו תעשיה עשירה, יחוסים דיפלומטיים רחבים ומוסדים ספרותיים גדולים. הספרות האבגנית הקדישה הרבה חבורים לשאלה זו, ביחוד לשאלת התנונות העם בצרפת. נחוץ מאד, שגם הספרות הציונית תרכוש לה ידיעה הגונה בשאלות אלו ותכניסן לתוך חוג השאלות המעסיקות אותה. הקונגרס הציוני העתיד להתאסף בוראי שיעסוק בשימת־לב מיוחדת בשאלות אלו. הלא בכדי לגשם שאיפות אלו בחיים דרוש זמן ידוע; גם הקיטור והאלקטריות לא יוכלו לקצר את הזמן ולהחיש את האידיאל של האבגניים.

גזעם, ולכן נמנעים הם מנשואי תערובות. אילו חפצתי להתעמק בשאלות אלו, שהולידו ספרות גדולה ומרובה, צריך הייתי לצאת מחוג מאמרי. כאן אסתפק רק בהערה קצרה: הרבה חקירות ונסיונות מדעיים נעשו בצמחים השונים להרכיב מין בשאינו מינו; גם התולדה בעצמה יש שערבבה גזעי בני־אדם שונים ועשתה בעצמה נסיון ענקי בשאלה זו. והנה תוצאותיהם של הנסיונות הללו לא היו מזהירות כלל וכלל מנקודת המבט האבגנית. הנה, למשל, התושבים של מדינת אמריקה הדרומית, הם כמעט כולם גידולי „כלאים" כאלה, פרי תערובה בין גזעי אַמריקה הקדומים ובין בני־יפת שגלו לשם. אבל מה נתנו ומה הוסיפו לנו עמי „כלאים" אלה? מה הכניסו לאוצרה של התרבות האנושית? והלא התנאים החיצונים נוחים היו להתפתחותם, וגם האַקלים טוב שם ומסוגל לחיות בו חיי תרבות. ולבסוף אנו רואים שם רק ריב ומדנים בין המפלגות, רק מלחמה צבורית פנימית, שלא תפסק אף רגע; כל זה מוכיח, שהעמ׳ם השונים נעדרים כל כשרון לצבוריות ולכל עבודה פוריה. והלא המה משתמשים בכל המצאותיה של התרבות האנושית הכללית (הכח האלקטרי, מסלות־הברזל, אוניברסיטאות). בדרומה של אַפריקה אומרים הבריות: גם את האדם הלבן וגם את הכושי ברא האלהים, אך את האדם יליד ה„כלאים" ברא השטן. כלל אמרו חכמי האבגניקה: ישא לו מין את מינו. חקרו ובדקו בעמל ובדיוק רב את „שלשלת היחס" של סוסי המרוץ המפורסמים, והנה הוברר, כי רק על־ידי שמירה מעולה על טהרת הגזע, ולפעמים גם על טהרת המשפחה, שלא יכנס בה דם זר — רק על־ידי שמירה כזו נוכל להוסיף ולהעמיד ולדות מובחרים ומצוינים. מה שנוגע לאותה הדעה, המוצאת לה בטוי עד היום במאמרים פובליציסטיים, שעל פיה כל עם ועם עובר בחייו כל אותן התקופות, שעובר אותן גם היחיד: ילדות, בחרות ושיבה, כלומר: כל עם ועם סופו להתנונות על־ידי הזקנה ולעבור מן העולם — דעה זו משוללת כל יסוד מדעי ואין לה על מה שתסמוך. התולדה איננה יודעת עמים, שתש כחם מחמת זקנה ונפקדו מרוב ימים, עמים, שיגועו גויעה טבעית. רואים אנו עמים, שנתגלו על בימת ההיסטוריה, הזהירו עליה ככוכבי שביט לזמן קצר, וכלעומת שבאו כן נעלמו במהרה (הבבלים וכדומה) בעודם באבם. לנוכח עיני העם העברי פרחו עמים רבים, ולנוכח עיניו נבלו ועברו מן העולם – והוא נשאר חי. אבל לא מתוך אפיסת כח של זקנה גועו העמים האלה, לא אחרי בלותם אבדו, כי־אם סבה אחרת היתה בעוכריהם: צורות החיים שלהם היו מאובנות וקיפאות יותר מדי, הם לא ידעו להסתגל לתנאי ההיסטורית המשתנים. לתוך חייהם לא נכנס זרם חדש, זרם רענן ומפרה של ערכי תרבות חמרית וערכים מוסריים חדשים. והלא קורות עמי אירופה, אם נתחיל מן המאה הט״ז, מאַשרות את דברינו על־ידי מופתים חותכים. כך איטליה זו, ארץ האפיפיורים, שהיתה גוססת ונוטה למות, שבה לתחיה וגם התיצבה בין העמים החפשים והנאורים, ולא על־ידי תערובת דם זר היה הדבר, כי־אם מתוכה ומעצמה קמה לחיים חדשים.

נדבר־נא דברים אחדים על הנשואין בין שארי־בשר, השכיחים, לכאורה, בין היהודים, שבהם רגילים לתלות את הסבה של התנונותם האטית. אם נחקור

שאלה, זו שהולידה ספרות שלמה, ונתעמק בה, נראה שאינה פשוטה כל־כך, כמו שחושבים. בכלל, ההשקפה על נשואין שכאלה, השלטת ברוב הצבור, מושפעת מן האיסורים והגזרות, שקבעה הכנסיה, איסורים, שביסודם הונחו לא טעמים ביולוגיים, כי־אם נמוקים אחרים לגמרי. על פי חקירות ונסיונות רבים, שנעשו, יש להחליט, שילידי הנשואים בין בני המשפחה מצטיינים בזה, שבאפים נעשו בהירות ובולטות ביותר כל התכונות המיוחדות של אותה המשפחה. אם תכונות אלו חיוביות הן (כמו הכשרון לנגינה במשפחת בני באַך), אז מצטרפות התכונות של ההורים כולן יחד והיו בילד לכשרון מעולה ומשובח, אבל אם לבני המשפחה היתה איזו נטיה שלילית, נטיה חולנית (נאמר: נטיה למחלת השחפת או לשגעון), אז מן ההצטרפות של תכונות ההורים נשקפת סכנה לילדים: כי מחלות אלו אפשר שתתגלינה בהם במדה בולטת. אבל אם שארי־הבשר הבאים להתחתן בריאים ונורמליים הם, אז נשואיהם לא יוכלו להשפיע לרעה על האופי של צאצאיהם, השקפה כזו הרצה לפנינו גם החוקר המהולל ברוב ידיעותיו בשאלות הירושה — החכם וייסמן.

מלבד הגורמים האנדוגניים והאקסוגניים נמצא עוד המון חזיונות אחרים המשפיעים על בריאות העצבים של האדם. אלה הם חזיונות שונים, שעל ידיהם חיי הנפש של כל יחיד לובשים צורה מיוחדת ומגוונת; מטביעים הם על כל נפש ונפש חותם מיוחד. יש שחזיונות אלו מעוררים גם תכונות חולניות בנפש האדם. אל מספר הגורמים הללו תחשב הסביבה, שבה האדם חי, תנאי המקום והזמן, חנוכו וגדולו, מצבו המשפטי והסוציאלי, המלאכה והעסק שהוא עוסק בהם, והתחבולות במלחמת הקיום, שבהן הוא משתמש כדי להביא את לחם חוקו לו ולאנשי ביתו. במדה שהחיים יהיו מורכבים יותר, במדה שיסתבכו היחוסים שבין היחיד ושאר בני הצבור, במדה שיתרבה מספר המניעות והמכשולים בדרך חייו, כלומר, במדה שיתרבו התביעות והדרישות, שידרשו החיים מן היחיד – במדה זו תרב העבודה וירב הסבל, שיעמוס היחיד על כלי־העצבים שלו. בכלל, החיים הרותחים והשוטפים של תרבות זמננו, דרכי התעשיה והמשא־ומתן, המתחדשות בה בכל יום, מעוררות באדם התרשמות מרובה, מפנקות את חושיו, עושות אותו רגשני ונוח להתרגז ולהתפעל ומולידות בו המון געגועים פנימיים ורגשות דקים מגוונים, המגיעים לפעמים לידי מיסטיות קיצונה. תרבות זו קשורה בקשר פנימי עם כלי־העצבים של האדם, פועלת עליהם ונפעלת מהם פעולה חוזרת מזה לזה. רגילים בני־אדם לחשוב, שלרגל עבודה ענקית זו, העמוסה על עצביו של בן־דורנו, הם הולכים ומתרופפים, כח ההתנגדות שלהם בפני המזיקים החיצונים הולך ורפה ועבודתם תחדל להיות פוריה כשהיתה; בנפש האדם מתרבה הנטיה למעקשים ולעקלקלות ופוסק ממנו הרגש של ההגיון והשכל הישר, אבל מבט זה אין להשלים עמו כלל; בכל אופן אין השאלה פשוטה כל־כך, כמו שרגילים לחשוב. אם נסתכל בחזיון זה מנקודת השקפה יותר רחבה, מנקודת המבט של ההתפתחות ההיסטורית, אז בעל־כרחנו נבוא לידי החלטה, שהעצבים של בן־דורנו נעשו גמישיים וחזקים יותר ועבודתם נעשתה פוריה יותר משהיתה „לפנים". כך גם

„הפטיש החזק מפוצץ וכוכית, ואולם את העשת הוא מרדד", אם נשוה את נפש האדם המודרני לנפש האדם הקדמון, או גם אל האדם העתיק (יליד יון ורומא), ואפילו אם נקח את האדם הבינוני שבתוכנו, כמה נמצא בנשמתו עושר של אַסוציאַציות, שפע של הרגשות שונות והמון מושגים, שלא היו בעולם לפנים. מה עשיר הנסיון שלו, מה רחב חוג מבטו! אפילו בר בי רב דחד יומא יודע עכשו דברים שלפני אלפי שנה ידועים היו רק ליחידי סגולה, לבחירי האנושיות. הן לא הכח החמרי, כח האגרוף – כי כח האגרוף של היחיד בודאי שנתדלדל הרבה לעומת מה שהיה – הן לא הוא שעבד לו לאדם את הטבע, לא הוא הוציא ממעמקי האדמה את גנזי אוצרותיה; כל זה פעל ועשה תכשיר העצבים של האדם ההולך ומשתלם, ההולך ומתעדן. ובכן על התנונותן של העצבים אין כאן לדבר כלל. העצבים של בן־דורנו מתרשמים בנקל, נוחים הם להתפעל על־ידי כל חזיון חיצוני. אבל עובדה זו מראה לנו רק את זה, שבנין העצבים הוא עתה מפונק מאד, זהו מיכניסמוס דק הטעון טפול מרובה, עלינו לטפחו ולהזהר בו שלא יפגם.

מובן מאליו, כי כל הגורמים הללו דורשים מאת כלי העצבים עבודה מסודרת והרמונית כולה; אם תנאי העבודה והסביבה אינם נוחים, יכולים הם לסבב בנפש האדם גם חזיונות שליליים וחולנים. באופן זה יוצא לנו, שעל שני הסוגים של גורמי מחלות העצבים, שבארנו אותם למעלה, נוסף לנו מעתה עוד סוג מיוחד, קבוצה שלמה של גורמים, שהחכמים לא חקרו עוד אותם כל צרכם, כמו שחקרו את שאר הגורמים: – זהו סוג הסבות הפריגניות, כלומר: הגורמים התלוים בסביבה. אל הגורמים הפריגניים שייכים ביחוד: חנוך הילד בשנות חייו הראשונות וגידולו בבית הוריו ובבית־הספר. ידוע הדבר, באיזו זהירות ובאיזו רגשות חבה מתיחסת המחשבה המדעית של זמננו לנשמת הילד ועד כמה הפדגוגיקה של זמננו מרבה להשתמש בתורת הנפש, בהיגיינה ובכל המדעים, כדי למצוא את החנוך הרצוי לנשמת הילד. הנברופתולוגיה של זמננו שמה לנגד עיניה מטרות מעשיות, שואפת היא לרפא את הגוף והנפש, ולכן היא נותנת ערך מיוחד לגורמים פריגניים אלה. לאמתו של דבר, כל התחבולות השונות לרפא את הנברוזים השונים, כמו ה„הסגר" המושם על החולה, רפואה על־ידי העבודה ואפילו הפסיכואנליזה – כולם למטרה אחת נתכונו: להרחיק או לשנות את התנאים הרגילים, למנוע בעד החולה לחטט בפצעי נפשו ולחדש את גורמי הסביבה לטובה. ועלינו להודות, שהתחבולות הללו, אם רק תנאים רעים חיצוניים לא יפריעו בעד פעולתם, נותנות פרי רב ומביאות לידי תוצאות מזהירות. בנידון זה שונה היא האטיולוגיה הפריגנית מן האטיולוגיה של הגורמים החיצונים והפנימיים; מיוחדת היא במינה לגמרי. כי את הגורמים המפסידים, שבאו מן החוץ, קשה לסלק: הסיפיליס, המשקים המשכרים, או הניקוטין והעופרת, שהרעילו את הגוף הרעלה מתמידה, חיבולי הגוף – כולם משאירים בעצבים רושם שלא ימחה. אפילו אם נרבה לרפא אותם בכל התחבולות שבידנו ולא נחשוך ממנו כל עמל ויגיעה בשביל זה, יש שכל יגיענו יהיה לשוא ולא נראה כל פרי בעמלנו. לא כן הגורמים הפריגניים: הם אינם

מכניסים שנויים אורגניים, שנויי קבע, לתוך העצבים עצמם. נסתלקו הגורמים – חוזרת הבריאות הרבה פעמים לכמות שהיתה. ולכן משתדלת הנברופתולוגיה להפנות את האנרגיה הנולדת בכלי־העצבים בדרך רצויה, כדי להשתמש בה לצרכי עבודה מועילה; שואפת היא לחלק את העבודה כהוגן בין העצבים השונים; באופן זה היא מחזירה לגוף את ההרמוניה הנחוצה לו, כדי שעבודתו תהיה פוריה. ולפיכך, כשנקום ונשליט בגוף הרמוניה בין כחותיו השונים ונעשה שלום ביניהם, (על־ידי שנוי בית־הספר, אם רע היה, על־ידי מנוחה, על־ידי מה שנוציא מן הלב את הרעיונות המכאיבים), יש שעולה בידנו באופן מצוין לרפא את החולה ולהבריאו.

והנה, כמובן, תתיצב כאן לפנינו השאלה: עד כמה נתפשטו בין היהודים המחלות הבאות מתוך סבות פריגניות? ראיות מספריות מדויקות אין לנו לדבר. אבל מכמה טעמים יש לחשוב, שמספר הפרוצנטים של החולים האלה בקרב היהודים אינו פחות מאשר בין הנכרים; ולא עוד אלא שיש לשער, כי המספר היחוסי של החולים האלה גדול בין היהודים ביותר. רואים אנו, שהחולים, ששמשו לשרקו חומר לחבורו על „היהודי הנודד", כולם שייכים לקבוצה זו (נברסטנים, פסיכוסטנים). הם – רוב בנינו ורוב מנינו של קהל המבקרים באמבולטוריות פרטיות אצלנו ובחמי חוץ־לארץ המפורסמים. על־פי־רוב המה חולים, שמכאוביהם לא יפריעו בעדם למלאות עבודות שונות הדורשות עמל רב ועבודת מוח (פבריקנטים, סוחרים, סוכנים־נוסעים, בורסאיים, רופאים ואדבוקטים). גם בשעת מחלתם מוסיפים הם ליהנות מן העולם הזה ולחיות חיים שלמים ורחבים. כל הנברופתולוגים, שהיה להם עסק עם חולים כאלה, מעידים, שרוב החומר הזה מספיקים להם יהודי רוסיה ופולין. ולכן חולים אלה ימצאו לרוב בערי האוניברסיטאות הסמוכות לספר הרוסי (ברלין, קניגסברג, ברסלוי, ווינה) ובמקומות־הרחצה, שבני־ישראל מרבים לבקר בהם (קיסינגן, וויסבדן, מרינבד); בשאר ערי הרחצה, כמו האלי גרץ, שטרסבורג, שיש בהם גם כן רופאי־עצבים מפורסמים, יודעים את החולים האלה רק על פי השמועה ולא ראו אותם מעודם. גם ביתר המרכזים הגדולים שבאירופה, שאוכלוסי היהודים מרובים בהם (פרנקפורט דמין, אמשטרדם), מרובים הם חולים אלה; אבל החולים האלה נפרצים ביותר באותם האמבולטריות ובתי־החולים, שמבקרים בהם ה„ירוקים", כלומר המהגרים שמקרוב באו מרוסיה. לא כן הדור החדש, שהורתו ולידתו באמריקה; מספר מרוגזי העצבים פוחת והולך בקרבו, אבל לעומת זה הולך ומתרבה בו מספר חולי הסיפיליס והשכורים.

איפה נבקש שרשי חזיון זה? מדוע מחלות פונקציונליות אלו, מחלות הנובעות מגורמי־הסביבה הרעים, נתפשטו כל־כך בין היהודים? כמובן, לא בזה נמצא את הסבה, שתכשירי־העצבים של הגזע יש בהן נטיות נפסדות מיוחדות, מומים ידועים במובן הביולוגי מתחלת ברייתם. כי הלא ראינו, שרק חלק אחד של האומה, היושב בשטח גיאוגרפי מיוחד, רק הוא עלול לחלות במחלות אלו. הלא נוכחנו, שיהודי המבורג ופרנקפורט דמין, הנמנים גם כן על הגזע העברי, כמו שנכיר בנקל על פי רשימת פניהם, אינם מרבים לחלות

במחלות אלו ביהודי רוסיה. גם יהודי אמריקה, בני המהגרים הקשים אחריהם גם הם נבדלים בענין זה לטובה מאחיהם יוצאי פולין וליטא – הם בעצמם להיות במחלות הקן. זאת אומרת, שסבת הדבר [illegible] לא בסבבה הקבועים בעצמם, כי־אם בתנאי הסביבה. רק יהודי רוסיה חיים חיי הקשים מהמין במחרות אלו, מלאים חיי אי־בטחון [illegible] כל זה במסרת גרם הפגר מרובה לאותם הכשירי הגזע, שעליהם הצמים היהודי את קבורתו הכרובה, אך בכל חיי הקשה – הם העצבים של. בחיי יהודי רוסיה ופולין לא היינו מוצאים אותה מלחמת קיום הרגילה הנוגעת בכלל באירופה. בחיים אלה היתה מלחמה „יהודית" ספציאלית בעד כל פרוסת לחם, בעד לגימת מים ובעד מעט אויר לנשימה. זו היתה מלחמה בעד הזכות לדון מחוץ לתחום־המושב, בעד הזכות ללמוד לבית־הספר ואפילו בעד הזכות להתרפאות. כמובן, לא פה המקום להרבות דברים על המצב המשפטי והסוציאלי של יהודי רוסיה בימי המשטר הישן. הלא הדוקים בסבל היהודים – או יותר נכון: הגזרות עליהם – במספר ל„שולחן ערוך" שלם בספר המשפטים הרוסי. ההגבלות היו מגוונות למקרים לידי אבסורדיות קיצונה, פוגעות היו אפילו בזכות היותר אלמנטרית של האדם. אפשר לומר, שברוסיה לא היה אף יהודי אחד, שלא הרגיש מעצמו ובבשרו את האכזריות של הרדיפות ואת רוח הגזרות. אין כאן מקום לספר בסקירה פרטית את חיי היהודים ברוסיה בזמן זה. ולכן לא אדבר על העניות הנוראה, על הנפשות והדחיקה בין היהודים בעיירות ליטא אלה „אנשי האויר" הידועים לנו כולנו. בכל יום היו אנשים אלה מוכרחים להמציא להם דרכים חדשות, לשוב ולבנות את הריסות חייהם הפזורים באויר בפעם בפעם, והכל בכדי למצוא מעט לחם צר להם ולבני ביתם. לא אספר את דבר הענויים המשונים, שסבלו אותם מאחינו, שהיו נוסעים במשך הדורות הרבים ברוסיה המרכזית לרגל עסקיהם הגדולים – ולעתים לרגל עסקי מלונים – והם היו שוכבים ביום במחבואים ובלילה היו לנים ברכבות, בבתי־המרזח, ב„[illegible]" המשטרה או ב„בתים" אחרים מן המדרגה התחתונה, שנתנו להם בזמן זה יפוי כח וזכות ישיבה מטעם המשטרה... לא אזכיר כאן את [illegible], שאחרי שגמרו את חוק למודיהם, היו מוכרחים להפוך קונטורות ולהיות [illegible] פשוטים, תחת שיעסקו במדע שאהבה נפשם. אבל צריך אני להזכיר

---

*) בירין מרס בשנת 1913 בחברת הנברולוגים בברלין הראה אופנהיים את הקהל שלו יהודי צעיר חולה במחלת־עצבים אנושה, שבכלל אין היא רגילה לבוא על האדם אלא לעת זקנה, והחכם המפורסם הזה אמר: „זהו יהודי רוסי — אחת משנות חייו תחשב כשתי שנים אצלנו, ובלבד אם נשתמש בפתגמו של בירון בשנוי קטן, שחיי האדם נמנית לא לפי מספר שנות היותו על האדמה, כי־אם לפי ההרפתקאות שעברו עליו". (עיי׳ „ארכיון בעד פסיכיאטריע", חלק 55 דף 1025). ואופנהיים הלא ראה את היהודים הרוסים רק בחליים. את חיי הנפש שלהם, את שאיפותיהם ומשאות־רוחם יודע רק בקירוב, ידיעה אינטואיטיבית. בקונגרס נברולוגי אחד בחוץ־לארץ אירע לי לדבר בחוג צר של רופאי עצבים מפורסמים באירופה על־דבר חיי יהודי פולין, ועוררתי את שימת לבם על מצב בתי הספר אצלנו. „התדעו — אמר האחד — עבודות אלו, שאנו מספרים, הן יותר מעניינות מכל הקונגרס שלנו".

את בנות־ציון המהירות, אשר נאלצו לקנות את זכותן לשמ״ע לקח בבתי־הספר – במחיר של כרטיס צהוב... ומה נגיד על הקרבנות הישרים ובלתי־ישרים של הפוגרומים, שהיו ממלאים את בתי־החולים בווירשה ובחוץ־לארץ? הלא בספרות האשכנזית מתארים מחלה מיוחדת, — מחלת יהודי רוסיה, בשם „נברוזה על־ידי פוגרומים״... כך היו חיים חיים של פחד, של רצבון ודאגות, של פורענויות ובהלה; מובן הדבר, שחיים כאלה בהכרח שהשפיעו השפעה פתולוגית על נפש היהודים, ביחוד על אותם האנשים, שחוננו בלב רך, בנפש דקה ורגשנית, הנוחה להתפעל ולהתרשם מן הסביבה החיצונה. להפך, אפשר שנשתומם למראה, כי למרות כל התנאים המרים והאכזריים, למרות כל חיי הדראון האלה, יכול היה היהודי לעבוד עוד, ולפעמים היה רואה גם פרי בעבודתו – כי גמישיים והיוניים כל כך היו עצביו של היהודי! אבל כל זה – הבו ונקיה – עבר לבלי שוב; עתה עלינו להשוב על התקוות הנשקפות לנו בעתיד. רוצה הייתי לעורר את שימת־לבם של הקוראים על צד אחד ברדיפות היהודים שיש לו ערך אבְנִי רב – על התנאים שבהם היה נתון החנוך של צעירי עמנו.

דבת היהודים אל הספר ידוע מכבר. לא לחנם קראי להם הערבים בימי הבינים „עם־אַל־כתאב״ – עם הספר. כמעט כל יהודי יודע לקריא, לכל־הפחות עברית, מלבד מקרים יוצאים מן הכלל. למוד בני היהודים בתלמוד־תורה נהוג אצל היהודים מקדמת דנא, אפילו בקהלות היותר עניות. התלמוד אסר לקבל אפילו שכר בעד הלמוד. בלי כל ספק הרבה גרמו כאן טעמים דתיים, וגם שאלות־חיים מעשיות הנובעות מכל אפני חייו של היהודי (המסחר שלו). בכל אופן, ההכרה, שהלמוד נחוץ לו לאדם, נטועה עמוק בלב היהודי; שאיפה זו התגברה ביותר בתקופת ההשכלה, כשהתחילו לצאת בשפה העברית ספרי־חיל בהנדסה, בתכונה, בידיעות הטבע ובקירות דברי־הימים, ויפיפיתו של יפת הדרה לאהלי שם. גם דרישות החיים ותביעותיהם ההולכות ורבות (עסקי־מסחר גדולים, המסחר של הובלה והוצאה לחוץ־לארץ) הפחיתו מעט מעט את ערכם של הנמוקים הדתיים ובכרו עליהם את המוטיבים המעשיים האחרים. תקופה זו חלה בסוף ימי מלכותו של אלכסנדר השני. שערי בתי־הספר התיכונים והעליונים (אמנם היו גם יוצאים מן הכלל! —) נפתחו לפני היהודים, והיהודים הרבו להשתמש בזכותם זו (ביחוד בליטא ובחבל הדרומי־המערבי; בפולין היו היהודים נמנעים בתחלה מבתי־הספר הכלליים. אפילו הורים אדוקים הזהירים בעצמם על קוצו של יו״ד לא נמנעו משלוח את בניהם לבתי הספר „שלהם״, שהיה בהם גם חלול שבת.

אבל כשמלך אלכסנדר השלישי, וביחוד בימי ניקולי השני, בא קריסיס גמור במקצוע זה. סגרו לפני היהודים את בתי־הספר העליונים; מתחלה — רק את הטכניים, אחר כך באה ה„נורמה״ גם בשביל שאר בתי־הספר הגבוהים. הגיע „תור ה ז ה ב״ בשביל הצעירים העברים, כלומר תקופה, שבה היו כולם שואפים ורודפים בכל כחותיהם אחר מידליה של ז ה ב; אחריה באה תקופת ההגרלה.

מנקודת ההשקפה הנברולוגית פעלו גזרות אלו ביחד עם גרוש ילדי היהודים מבתי־הספר פעולה גרועה ומפסידה על העצבים הרבה יותר מכל הרעלה כרונית. הילני קי אמרה, שהמאה העשרים תהיה לדור הילד, כלומר: כל טובי המחשבה האנושית במקצוע המדע, האמנות והטכניקה יפנו את כל לבם ואת מעינות רוחם רק למטרה אחת – להיטיב את חנוכו של הילד, לזכך את האויר הסובב את נשמתו של האדם בילדותו ולטפח את נצניו הרכים. הפדגוגיה של זמננו פעלה הרבה במקצוע זה. השתתפו בעבודה רחבה ומקפת זו גם פדגוגי רוסיה (כמובן, יצאו מן הכלל הפדגוגים של העולם האופיציאלי). אבל הילד היהודי – גורל מיוחד היה לו. משנות חייו הראשונית היה פוגש בדרכו רק סייגים ומכשולים אנטי פדגוגיים לגמרי. מוקף היה אויר חולני של „חמישיות" בשביל המחלקה המכינה ושל בחינות. במחיר יקר היה קונה הילד לפעמים „חמישיות" אלו *) – יש שאבדה לו כל מנוחת לבו והיה בא לידי רפיפה רוחנית ומוסרית גמורה; מלחמה זו היתה מרעילה ומטמאה את נשמתן של הילד **). מן המחלקה הראשונה ועד האחרונה היה הילד עובד תחת להט החרב המתהפכת של ה„חמישיות", על נפשו היה מעיק סבל ההכרה, שהוא בודד ונבדל מכל חבריו שאינם יהודים. בנשמתו היתה תקוה מהולה בדאגה, כי כל עבודת פרך זו תפתח לפניו את שערי מדרש המדע: האוניברסיטה. והאוניברסיטה היתה לא רק המקום לקבל שם השכלה ספציאלית, כי־אם קודם לכל גם האמצעי לרכוש לעצמו לכל־הפחות זכיות אדם. האמידים היו נוסעים לחוץ־לארץ והעניים נעשו ל„אקסטרנים" ושננו והגו בלמודיהם כמעט עד שנטרפה עליהם דעתם.

בתנאים פריגניים כאלה גדל הדור הצעיר. הרבה מהם קבלו חישול ידוע במלחמה קשה זו, תחת שימלאו כעס ומרירות, קמו בלבם רגשות אחרים: הם יצאו על בימת החיים — והחלטה אחת בנפשם: לשחרר את ארץ מכורתם מתנאי־הזועה, לנתק את הכבלים, שהעמיקו את פצעיה של נשמת היהודי. אבל גבורי־רוח כאלה מעטים היו לפי ערך, הרוב יצא, ובמעמקי נפשם הרותים רשמים קשים ומכאיבים של מלחמות הרוח, ולפיכך נעשו הרבה מהם למבקרים תמידים אצל רופאי העצבים.

אבל מנקודת המבט האֶבגנית אין לחשוש הרבה בנוגע אל העתיד. הלא הראיתי למעלה, כי הרשמים, שמשאירים הגורמים הפריגניים, בהבדל מן התנאים האקסוגניים והאנדוגניים, הם רשמים ארעיים, שנתנו להמחק. תכשירי־העצבים של היהודי נשארו שלמים ומום קבוע אין בהם. בשעת סערה אין הטלגרף והטליפון עובדים עבודתם כראוי; עברה הסערה, האויר נטהר מן העבים – מיד חוזרים הם, נושאים על חוטיהם מחשבות אדם ושאיפותיו, מעבירים אותם

*) אירע לי לראות נערים בני 9—10 שנה, שהיו נבחנים בבת־אחת בשתים שלש גימנזיות כדי לקבל ציוני חמש. בשביל כל גמנזיה צריך היה ללמוד ספרי־למוד מיוחדים! כמובן, שלפעמים היה נגלה אחר כך חולי־עצבים קשה.

**) הלא ידעו הילדים, שלהוריהם דרושה פרוטקציה ובמה היא נקנית לפעמים.

לאלפי פרסאות. כך היא גם נפשם של בני־האדם מרוגזי העצבים; עברו לסביבה יותר נוחה — מיד חוזרים עצביהם לתחיה ולרעננות. הריבולוציה הרוסית בטלה את ההגבלות שלנו - זהו רופא נפלא לעצבי בני ישראל. „הקומפלקסים המסותרים" של פרייד, אלה פצעי הנפש והקוצים המכאיבים בה – בטלו ועברו מן העולם. ברוסיה החפשית לא יוזיה מקום ל„עצבניות שלנו". „היהודי הנודד" ישאר רק בעולם האגדה והדמיון.

אגמור דברי בהרצאת רעיונות אחדים, שיש להם ערך מעשי.

כל אחד, היודע את נפש היהודי מקרוב, לא יהיה מסופק אף רגע, שהצעירים היהודים ינהרו אל האוניברסיטאות הפתוחות מהרבה טעמים מעשיים, והעיקר, על פי כח האינרציה. המחלקה למשפטים והמחלקה לרפואה, הן שתמשוכנה אליהן את לבות הצעירים. במחלקות אלו יש „חזקה" ליהודים, יש „טרדיציה" ידועה. אבל מנקודת המבט האבגנית אנכי שואל, אם דבר זה רצוי הוא לנו. בשביל היהודים יותר טוב היה, שהדור החדש יחזק את כחו הגופני, שעצביו, אחרי שעבדו זמן רב בתנאים קשים ומרים, ינוחו מעט מעמלם, יספגו לתוכם רשמים חדשים, והרצון והאנרגיה של צעירינו יתגלו עתה במקצועות חדשים. לכן חושב אני, שיותר טוב היה, כי צעירי בני ישראל יכנסו אל בתי הספר לעבודת אדמה ולטכניקה. מן הנחוץ הוא להעסיק את המחשבה היהודית במקצועות חדשים; קשרי־מחשבה חדשים יביאו תועלת מרובה למוח היהודי, ואולי נטשטש על־ידי זה את ה„שכליות" והחריפות היתרה שבנפש היהודי. המלאכה האגרונומית והטכנית יש בידה במובן ידוע לקרב את היהודי אל הטבע, לאמץ את שריריו ולזרז אותו. מובן הדבר, שאין להלחם בנטיות, שהצעיר מרגיש בעצמו למקצוע ידוע; אבל הלא ידוע לנו, שרוב הצעירים הנכנסים לבתי־הספר העליונים אינם נותנים לעצמם שום חשבון ברור בנוגע אל המקצוע, שהם בוחרים לעצמם. הלא עד כה הכל היה תלוי במקרה. בני הנעורים יש להם לב רגש, נשמעים הם לכל רעיון נשגב וערים הם לכל מפעל לאומי. נראה לנו, שאם ינהלו במובן זה תעמולה ידועה, אשר תגלה את הטעמים האלה ואת ערכם, אז אפשר היה להפוך שאיפה זו אל בתי־הספר העליונים לתנועה מסוימה בעלת אופי מיוחד. מן הנחוץ היה, שעסקני הצבור שלנו ידאגו ליסוד סטיפנדיות חדשות; באופן שכזה יקל עלינו לגשם רעיון זה החשוב לנו כל־כך במובן הסוציאלי והאבגני. העם היהודי, ביציאתו על בימת העמים בתור אזרח בעל זכויות, צריך לדאוג לא לחיי שעה כי־אם לחיי עולם; לא למהר ולהפיק את התועלת המוחשית מזכיותיו החדשות, כי־אם לחזק ולחדש את כח גזעו לטובת הדור הבא. שום מניעות פתולוגיות אין לזה.

אליעזר ברייגר

תּוֹכֶן וְצוּרָה

...זאגע מיר טויזענד, טויזענד מאלע:
אללעס גיעבט זיע רייכליך אונד גערנע, –
גאטור האט וועדער קערנע
נאך שאלע, –
אללעס איזט זיע מיט איינעם מאלע.
דיך פריפע דו נור, אללערמייסט,
אב די קערענן אדער שאלע זייסט.

גאטע.

פְּתִיחָה

תוכן וצורה שני מושגים הם. וכל אחד משני המושגים האלה מסמן מהות ידועה, חמרית או רוחנית, מוחשית או מופשטה. והנה מאז התחילו בחירי האנושות לחקור במופלא מהם, נעשו נסיונות להשלים בין שני המושגים האמורים וגם לאחדם אחוד גמור, אלא שגדול כח הדעה הקדומה היודעת לתפוס רק את הקליפה או את הלבוש של המושג, ולא את נשמתו ועצמותו, וגבר הריאליסמוס התמים והפריד בין אחים, והמושגים תוכן וצורה לא רק שלא נתאחדו אחוד גמור, אלא שהיו גם לשני הפכים בעיני רבים.

ותוכן וצורה נתונים לא רק לעצמים מוחשיים, כי־אם גם לכל מושג מופשט. ואף כי כאן, בהנחה זו, הוא עקב־אכילס של החוקר הריאלי התמים, והיה לו להכוות מהבלה של ההנחה האמורה: אם גם בכל מושג מופשט רואים אנו תוכן וצורה (המושג, בצאתו מגבול אבסטרקציה טהורה ובהתגלמו ב מ ל ה – וזהו חוק ולא יעבור! – הרי המלה קובעת לו מובן עצם הכרתי, ובעצם הרי התוכן משמש בסיסה של הצורה), אין לכאורה כאן מקום ל פ י ר ו ד, ואם אין תוכן, צורה מנין? אלא

שהריאליסמוס התמים *) אינו חודר לנבכי החקירה ותופס הוא את ההנחה בלי הגיונה העמוק ומוסיף הוא להבדיל בין תוכן וצורה ולהקביל את התוכן לצורה.

ובאופן זה חדרה לעולם המחשבה אותה הצורה המפרידה בין שני המושגים, הבוראה בעולם המושגים מיני בריות של פלג גופא: תוכן בלי צורה או צורה בלי תוכן. מטשטשת תורה זו צד אחד של המטבע ומסתפקת במטבע בעלת צד אחד. אולם חרס מעלים בידם בעלי שטה זו: צד מטושטש הוא גם כן צד, אם גם נראה כמטושטש, והמטבע נשארת אמנם בעלת שני צדדים.

*

* *

דעות חדשות מצאו להן מקום בזמן האחרון בפובליציסטיקה הישראלית על בטולו של התוכן הלאומי הישראלי והערצת הצורה הלאומית הישראלית ולהפך, בטולה של הצורה והעמדת היהדות על התוכן גרידא. ואם ההשקפה האחרונה נ ר א י ת רק כחדשה, כי יש לה יסוד בהיסטוריה הישראלית (קליטת זרים לתוך היהדות, אם קבלו עליהם עול תורה ומצוות) לפחות בהשקפה ר א ש ו נ ה (ובאמת, יחד עם ת כ נ י היהדות קבלו עליהם ב ה כ ר ח הגרים גם את ה צ ו ר ה: את היהדות ההיסטורית שבעבר והשתוף בתקוות שלעתיד לבוא), הנה ההשקפה הראשונה, הערצת הצורה וההתנגדות לתוכן, היא דעה חדשה בהחלט אצלנו, שלא היתה כמותה בימי קורותינו, וכדאי הוא לעמוד עליה.

I

הַגְדָּרָה וְהַעֲרָכָה

הגדרה והערכה, במושגי השמוש האלה במיתודולוגיה משתמשת בפילוסופיה הטרנסצנדנטלית שיטת ההכרה האימננטית־טרנסצנדנטית, כלומר: שיטת ההכרה המורכבה מהפסיכולוגיה הטרנסצנדנטלית והלוגיקה הטרנסצנדנטלית. התוכן הוא הערכה, הצורה היא הגדרה. השיטה האמורה כופרת במטפיסיקה הטהורה, השוללת מעצם ההכרה את היסוד הפסיכולוגי בהחלט ומכירה את מהות העצם האימננטית. ומפני שהאימננטיות חשודה היא על פסיכולוגיסמוס אמפירי מגושם, המגלה בעצם ההכרה פנים שלא כהלכה, פנים אנטרופומורפיסטים

---

*) בהשקפה ראשונה נדמה, שדוקא הריאליסמוס התמים, שאין לו אלא מה שעיניו רואות ואין כחו יפה בהפשטה, בבקורת ובנתוח מהותם העצמית של האוביקטים שמחוצה לנו, אינו מבדיל על פי מהותו בין תוכן וצורה ועליו לקבל את העצם כמות שהוא משתקף לעיניו. אולם באמת אין כחו של הריאל כמוס התמים יפה לא רק בהפר ד ת מהותם העצמית של העצמים וטרנסצנדנטיותם, כי־אם גם ב הר כ ב תם; ואם העצם או המושג הריהו מ נ ו ת ח ועומד — ולו גם בתור אבסטרקציה — אין כחו של הריאליסמוס התמים יפה ל ה ר כ י ב ו ולהעמידו על מהותו השלמה.

וריאליסמוס תמים, נזקקת שיטה זו גם למטפיסיקה לשליש ולרביע ומודה בטרנסצנדנטיות של עצם ההכרה גם במשפטנו הפסיכולוגי. היסוד האימננטי שבפסיכולוגיה הטרנסצנדנטלית מבליט את תוכן העצם ותנאי הנושא שלו, מעריך אותו (והערכה עוסקת ב„מצוי", כלומר בתכן, ועל פי טבע ברייתה היא אימננטית ופסיכולוגית), אולם אינו מגרירו; היסוד הטרנסצנדנטי שבלוגיקה הטרנסצנדנטלית מבליט את הצורה ותנאי הנשוא של העצם ומגדירו (ההגדרה עוסקת ב„ראוי",*) כלומר בצורה, ועל פי טבע ברייתת היא טרנסצנדנטית ולוגית). והואיל שהעצם אינו יכול לבוא לפני משפט ההכרה ערטילאי בתור צורה בלי תוכן, משתפת שיטה זו את הפסיכולוגיה הטרנסצנדנטלית עם הלוגיקה הטרנסצנדנטלית ומכירה שכח השופט תופס את עצם ההכרה כשהוא מורכב ועומד בתוכן ובתנאי הנושא שלו ובצורה ובתנאי הנשוא שלו.

רשומם של מושגי השמוש המיתודולוגיים הללו היו ניכרים בפובליציסטיקה הישראלית בתקופה האחרונה, שנסו להשתמש בהם בנתוח המהות הלאומית של עם ישראל ולהוכיח, שהתוכן, כיון שהוא מותנה בתנאי נושא („מצוי"), הוא בגדר הערכה ואינו בכלל הגדרה. מה שאין כן הצורה. הצורה מותנה בתנאי נשוא. היא באה בעקיפין ובהטלת חובה („ראוי") על נושאה והיא מגדירתו. לדעת אחדים, המוצא הגזעי, ולדעת אחרים, הלשון, הארץ, השתוף או הרצון להשתתף בהיסטוריה — המה תנאי נשוא, שיש בהם בכדי „לקלוט ולפלוט" את הפרט, המה המלט האוחז את הלאום, אם גם יתנדף ויתרוקן התוכן, הלכך הגזע, השתוף או הרצון להשתתף בהיסטוריה, הדבור העברי, הישיבה בארץ ישראל, אם גם אינם מבוססים על שום בחינה דתית או רוחנית, הרי הם עיקר גדול ובסיס בטוח לשמירת היהדות מכליון והתנונות.

אולם נסיונות אלה בפובליציסטיקה הישראלית מופרכים הם גם מצד המיתודולוגיה וגם מצד ההיסטוריה.

מושג השמוש „הגדרה" והמושג „צורה", שהושאלו לנתוחה ולהגדרתה של המהות הלאומית, אין כחם יפה אלא בהפשטה טהורה, באידיאות האפלטוניות ובמתמטיקה העוסקת במספרים מופשטיים, כשאין העצם לפני משפט ההכרה וכשההכרה היא משוללת כל יסוד של הויה. ובנידן הגדרת המהות הלאומית, כיון שעצם ההכרה עומד בתקפו ומכריז על הויתו, אינו יכול לבוא לפני משפט ההכרה מופשט וערטילאי בתור צורה בלי תוכן, נשוא בלי נושא.

ואצל אותם המנסחים מוצא גזעי הרי עומדת עוד פירכא אחרת בצד. מהי „שמירה" או „השתמרות" לאומית? המושג שמירה אינו מושג מוחלט, שאינו תלוי ביחוסי מצב. הגדרת השם לבד אינה מסמנה את המושג שמירה בכל מלואו. המושג שמירה תלויה בתנאי מצב וביחוסי מאורעות, והריהו יחוסי. כיון שאנו מגדירים את הענין במלה „שמירה" או „השתמרות", עלינו להשיב על השאלה ההגיונית המתגלית מאליה: „שמירה" ממה? והתשובה באה: מן

*) כמובן, אין למושגים „מצוי" ו„ראוי" בפילוסופיה הטרנסצנדנטלית אותו המובן המקובל במדע הנורמטיבי. ה„ראוי" שבענייננו בא להעמיד את עצם ההכרה על ישותו האמתית ולגאול אותו מ„חוקתו" האמפירית ולא „לברוא חדשה" ישות וצורה חדשה, ככנורמטיביות.

הופעות היסטוריות שיש בהן כדי לטשטש את הצורה הלאומית או את ה„אני" הלאומי; ואם הבחינה הלאומית מגבילה את יהדותו של הפרט בעל כרחו ומתוך כפיה או הטלת חובה טבעית הכרחית, הלא אין כאן מקום ל„שמירה", „השתמרות"! המוצא הגזעי, הלא אינו צריך לשום הגנה! ה„אני" הלאומי משתמר מאליו ושום טשטוש אינו יכול לשלוט בו!

II

הִיסטוֹרִיסְמוּס

והרי ההיסטוריה. יש אמנם כופרים בהיסטוריה. גם הכפירה בהיסטוריה שיטה היא, אולם גם צריכה להיות מיתודולוגית ולא ליהפך לפוטוריסמוס היסטורי. ההופעות ההיסטוריות, לגבי הכופרים הללו, אינן בגדר החיוב וההכרת לשעתן, ולפיכך אינן גם סימן לבנים. אולם ענין אחד הוא ההופעות בתור אובייקטים מוגבלים, שמקריים הם ואינם בגדר ההכרח לגבי האישיות ההיסטורית וענין אחר לגמרי הוא — הנושאים ההיסטוריים ושאיפותיהם ההיסטוריות, בתור סובייקטים מגבילים. כי אם נכפור גם בנושאים היסטוריים, לא יהא לנו בתור אישים פרטיים ובתור קבוצים לאומיים כל עבר והיינו חיים רק על ההוה והעתיד, ואם כן, היכן הוא הקריטריון של ההגדרה הלאומית והצורה הלאומית בכלל?

וההיסטוריה מוכיחה, כי לא הלשון ולא הארץ ולא המוצא הגזעי, ואינו דין שלא השתוף בהיסטוריה, היו לישראל גם בתקופת הנביאים וגם בשאר התקופות הגורמים העיקריים להגדרת הלאומיות הישראלית. כל תוכחות הנביאים היו מוסבות כלפי דלדול התוכן ולא טשטוש הצורה, בזמן שבני ישראל ישבו על אדמתם, דברו בלשונם והשתוף ההיסטורי לא נפגם בלי ספק ו„הצורה" *) (במובן השטחי הרגיל) לא נפגמה כלל וכלל.

וההיסטוריה, כלומר, העבר, אם גם לא נודה בהופעות ומאורעות תכליתיים וברצון היסטורי תיליאולוגי, הוא עיקר גדול לאישים פרטיים ולקבוצים לאומיים. העבר הריהו חוט חיים שאינו פוסק הנמתח מהעתיד הראשון, כלומר: מרגע ההויה הראשון של הנושא, שלא נתגלם עדיין במושגי העבר וההוה, והלכך יש לו לעבר ערך הוה ועתיד בשביל נושאו היחיד או הצבור, הפרט או הכלל.

*) רואה אני כאן צורך להעיר, שאחדים מהפובליציסטים הישראליים מתלבטים במאמריהם בשתי המשמעיות של המושג צורה: במובן הפילוסופי, האריסטוטלי, המשמשת הגדרה, וגם במובן השטחי הרגיל: „צורה" בתור לבוש וקליפה, שיכולה לשמש נשוא לא במובן הלוגי, כי אם במובן הדקדוקי, שהיא — הצורה — מקרית לגבי הנושא הנדון ואינה יכולה לשמש לו בהור הגדרה. וערוב פרשיות זה מורגש גם אצל המעולים שבפובליציסטים שנתקלים, לפעמים, במאמר אחד בשני המובנים. והואיל שמאמרי זה מוסב כלפי הפובליציסטיקה המערבבת את שני המובנים של הצורה, מתכון אני להוכיח בו את בטולה של הצורה לגבי הגדרת המהות הלאומית בשני המובנים גם יחד.

ורואים אנו אמנם עד כמה מוקירה האנושות, ולפעמים, גם מבלי הרגש את הנמוק הנכון, כי־אם על פי אינטואיציה את קורותיה וכל אומה ואומה העומדת על בסיס לאומיותה מעריצה את דברי ימיה מפני שברור הדבר, שאם אין עתיד, אין גם הוה ועבר, ואם אין עבר והוה, שאיפה לעתיד מנין? וכל כבוד לאומי ושמירה לאומית עצמית ומלחמה בעד קיום לאומי שאנו רואים בהוה וקוראים בהיסטוריה, מה הם כל אלה אם לא הרגשה כמוסה, ערפלית, אינטואיטיבית, של הבריאה הנמשכת מימי בראשיתו של הנושא והעבר הרחוק והקרוב שלו, שנפרד כחוט ארוך מהפקעת הגדולה והארוכה באין קץ, שאנו קוראים לה עתיד?

ואם העבר עומד אצור בגנזכי האנושות, וכמה שיתאחדו הכופרים בהיסטוריה להלחם נגד ההיסטוריה, יתנוססו בכל־זאת לתלפיות בתי מוזיאום והאנושיות לא תסתפק בתקופות הרחוקות של העבר הידועות לה, ועוד תחפור בעבי האדמה, לגלות עקבות הזמנים, שנטבעו בתהום נשיה, ולא תתקרר דעתה עד שתגיע אל נקודת החיים הראשונה, אם כל אלה יוסיפו להמשך עוד, אז מוכרחים אנו להודות, כי לא הצורה לחוד שמשה לעיקר ויסוד לגבי עם ישראל.

III

הַבְדֵל מִינִי וְהַבְדֵל סוּגִי

בצורה, באותו המובן הארסטוטלי – ולא השטחי הרגיל – הממשמשת הגדרה אישית לפרט ולקבוץ, ראוי להכיר אותם המצבים הסובייקטיביים שבנושא הנבדלים לא רק הבדל סוגי המצמצם את ההיקף של המושג, כי־אם גם הבדל מיני (הצמצום הסוגי המקובל בלוגיקה בנוגע להגדרת העצם כל־עיקרו אינו בא אלא משום שהכללה המינית אינה מבליטה את ההבדל הסוגי של העצם, ואדרבא, ההכללה המינית תופסת רק את הצד השוה הכללי שבסוגים, המטשטש את ההבדלים הסוגיים. וההבדל המיני – מרחיב את היקפו של העצם או המושג). והבדל מיני אפשר למצוא – בהגדרה לאומית – רק בפסיכולוגיה של לאום זה או אחר ולא בתוצאה של אותם המצבים הפסיכולוגים כהלשון. לא די לנו שאנו מגדירים את הלשון הגדרת צורה. על כרחנו אנו צריכים להגיע אל אותם יסודות התוכן, שהכשירו את הקרקע בשביל הצורה. הלשון הנוצרת על־ידי התעשרותם של אותם יסודות התיכן והתפתחותם, שהרוח הלאומי או „הנשמה היוצרת של האומה", ובנידן דידן, הרוח הישראלי או הנשמה הישראלית, יצרום במנהגיו של הלאום ובמדותיו, ואנו מגיעים בעל כרחנו אל הבסיס העקרי אל התוכן. ומלבד זה, הלשון אינה יכולה לשמש צורה באופן מוחלט. הלשון משמשת אורה, בשעה שאנו מדברים על הלשון באופן מופשט, לשון בני האדם, „החיים והמות ביד הלשון", הלשון בתור אמצע למדרגת המדברים, אולם

לא כשאנו מדברים באופן מ ו ח ש י על לשון עם ז ה או א ח ר. בנידון דידן משמשת הלשון ת ו כ ן, ולהפך, כל מה שנקרא מתוך השקפה ראשונה תוכן, כהמוסר, הצדק או האלטרואיסמוס, המה נכנסים אל גדר הצורה. מפני שברעיון המוסרי מתבלטת הצורה האישיית של הלאום ובו, ברעיון, יש לא רק הבדל ס ו ג י, כי־אם גם הבדל מ י נ י.

ביתר ביאור: בשעה שאנו מדברים על הלשון בכלל, מרגישים אנו במושג זה אטריבוט של צורה. הלשון בתור קטגוריה מסמנת מדרגה ביאולוגית שלמה, שאנו קוראים לה בשם „מדברים", ובזה אנו מביעים את ההבדל ה מ י נ י, ה א ו נ י ב ר ס ל י ו ה מ ו ח ל ט, שבין המדרגות הביאולוגיות. הלשון בנידן זה מבלטת את הצורה האישיית של האדם בכלל, של מדרגת המדברים בכל היקפה. בהגדרה זו, בלשון, אנו נותנים צורה שלמה מסוימה של הנושא האדם, המין, שאנו דנים עליו, מה שאין כן אם אנו דנים על הלשון באופן מוחשי, לשון עם זה או אחר. ההבדל בין לשון ולשון הוא יחוסי, הבדל סוגי, ואין בו כדי לסמן צורה והגדרה, כי־אם תוכן והערכה. ומטעם זה, הארץ, ההבדל האתנוגרפי, אינה יכולה גם כן לשמש הגדרה צורתית, מפני שהבדל זה הוא גם כן הבדל סוגי ויחוסי ולא מיני ומוחלט. ומעליותא יש לרעיון המוסרי, שיש בו כדי להגדיר הגדרה של צורה, והבדל הרעיון הוא הבדל מיני ומוחלט.

בנידן עם ישראל אפשר לומר, כי עם ישראל הצטיין בשאיפתו אל מוסר הצדק ואל מסקנתו ההגיונית, אל האַלטרואיסמוס, ובזה נבדל עם ישראל הבדל מיני וגמור משאר העמים. שאר העמים יכולים אמנם גם כן לקלוט באיזו מדה מרוח היהדות, ואינם מסוגלים ל י צ ו ר, כי־אם ל ק ב ל את המוסר מן ה מ ו כ ן. עד כמה עולה יפה להן, לאומות העולם, קבלת המוסר מכלים זרים, זוהי שאלה אחרת. אולם אפשר לנו להעריך את הערכים של הבחינה הרוחנית כתאריה של הצורה הישראלית.

IV

עֵרֶךְ הַמּוּסָר

כדי לסתור את הנחתי הקודמת על דבר חלוף השטה בגדר התוכן והצורה, אפשר לשאול: כלום רגש המוסר יש בו כדי להגדיר צורה לאומית? ומהו הרגש המוסרי הנטוע בלב המין האנושי בכלל, שעליו מדברת הפסיכולוגיה? ומהו השכל המעשי והמוסר האוטונומי האוניברסלי, שלהם הקדיש קנט את שיטתו המוסרית? ובכלל, אי־אפשר להכחיש את מציאותו של רגש המוסר בקרב לבות כל בני האדם? ועוד יש לשאול: אם גם נניח, שהשאיפה אל המוסר נוצרה בקרב היהדות, הלא רואים אנו, שהמוסר נעשה סוף סוף לקנין כל האנושות, ואם רואים אנו בזה נצחון רוח היהדות, הלא נצחון הרוח נבנה מחורבנה של האומה? כל מה שרוח היהדות מתפשטת יותר מחוץ לגבולות ישראל, מטשטשים יותר

גבולות האומה? בנוגע לשאלות הראשונות, אפשר להשיב: **שום שיטות עיוניות אין בכחן לבטל ולהכחיש מציאות היסטורית.** עובדא היא, שכל השיטות בדבר רגש המוסר הנטוע בלבות בני־האדם, וגם אותה השיטה המוסרית של קנט הבועטת בגלוי במוסר ישראל ועושה אותו פלסתר *), כל השיטות הללו הלא הן פרי החנוך, שחנך המוסר הישראלי את האנושות אלפי שנים, ועוד לא בטלה תעודת ישראל בנידן זה. ולפיכך, בכל מקום שאנו רואים את נצחון המוסר והצדק, רואים אנו בו את נצחון רוח ישראל, ויש בו, במוסר הישראלי, כדי לסמן צורה לאומית ולהגיד כי הבחינה הרוחנית (וגם הבחינה הדתית, כי יש בכלל מאתים מנה, כלומר: בבחינה הדתית אצורה מתחלת ברייתה גם הבחינה הרוחנית) היא גורלו ונחלתו של עם ישראל. „לא בחיל ולא בכח, כי אם ברוח״! והכח והבחינה המדינית הם נחלת שאר העמים **): „על חרבך תחיה״. לחרב היה תפקיד ידוע גם בקורות עם ישראל, אולם תפקיד זה היה טפל לגביה. בכל אופן לא היתה החרב **טפוסית** בשביל עם ישראל. „מגן אם יראה ורומח״... ...„אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון – ואני בא אליך בשם ה׳ צבאות״... ...„וידעו כל הקהל הזה, כי לא בחרב ובחנית – האטריבוטים של המדיניות – יהושיע ה׳״... כל הכתובים האלה טפוסיים הם בשביל עם ישראל, וכמו כן אין המוסר **טפוסי** לשאר העמים. אפשר לשאר העמים להרגיז את יצרם הטוב על יצרם הרע **ולקבל** את המוסר העברי – כמו שעשו אמנם רוב העמים הקולטוריים, אולם תמיד יזכיר להם המוסר את עוונם ותמיד יהא להם המוסר כעין אבסטרקציה מונח בספר ובארון ולא יתפוס אצלם עולמית מקום מכריע, מלבד אצל יחידי סגולה מחסידי אומות העולם, היוצאים מן הכלל. ובתשובה זו כרוכה גם התשובה על השאלה: שהמוסר נעשה לקנין כל האנושות ונצחון רוח היהדות נבנה מחורבנה של האומה על־ידי טשטוש הגבולות הלאומיים, בהתפשט רוח היהדות מחוץ לגבול ישראל. לא, תעודת ישראל לא תבטל עולמית! תמיד יהא אופי המוסר בשביל עם ישראל וצביון זר ומשונה יקבל המוסר הישראלי אצל שאר הלאומים.

חֲתִימָה

אי אפשר לבטל את ערך הלשון והארץ גם בשביל עם ישראל, אולם אין הגורמים הללו, לא מצד המיתודולוגיה ולא מתוך נקודת־ראות היסטורית, עיקרים יחידים ומיוחדים בשביל עם ישראל.

---

*) עיין כפ״ו של קנט: „דיע רעליגיאן אינגערהאלב דער גרענצען״ וכו׳, הוצאת קירבאך, עמוד 134—135 ולהלן.

) כוונת הדברים כאן היא, שהבחינה המדינית אינה משמשת בתור הגדרה **צורתית לעם ישראל, אולם ערכה גדול בתור **קנין ערך** ויכוד הקיום של כל לאום ושוה הוא לכל.

ובאמת, בהגיונו של דבר, אי אפשר לנתח כל עצם, בין במוחש ובין במופשט, לחלקי תוכן וצורה. אמת הוא, שהתוכן בורא לו מישותו ערכים, שהם בגדר צורה (במובן לבוש וקליפה) הנבדלים הבדל סוגי ממולידם התוכן, ואומרים אנו, כי יש לתוכן צורה, אולם גם צורה זו נזונה היא מאוצר החיים של התוכן ואינה מוחלטת. היא משמשת צורה באופן יחוסי, בהתאמה אל התוכן יוצרה, אולם מחי מכאן את התוכן מחוללה והנה הצורה, שהוצגה לפניך קודם לכן ערומה מתגלית לפניך בבסיס תוכן (תוכן אחר), ובאמת אין צורה בלי תוכן, כמו שאין גם תוכן בלי צורה. צורה אינה בכלל ערטילאית. צורה הגיונית ערומה וערטילאית אינה במציאות. כיון שאנו נותנים לצורה הגדרת מושג, סימון השם, הרי קדם כבר התוכן, שהוא באמת בסיסה של הצורה. על צורה ערומה ולוגית אפשר רק לחלום לראות בדמיון ובהזיה, וצורה זו הולכת ומתמזמזת אם אינה נעקרת מגבול הזיה ואינה מוגדרת הגדרת מושג ואינה מקבלת אחיזה בתוכן. הנריק ריקרט *), שאם איני טועה, גדלה השפעתו בנוגע למתוד על מעולי הפובליציסטים שלנו (ביחוד על־ידי ה„פילוסופיה של ההיסטוריה" **) שלו) מוכיח, שגם במתמטיקה, העוסקת רק במספרים מופשטיים אין צורה בלי תוכן ואינו מודה גם במהות הלוגית הטהורה של המספר.

ומהו התוכן הלאומי? התוכן הוא הנשמה המחיה את האומה. התוכן נוצר על פי אותם תאי החיים ההיוליים של היצירה הקודמת, שהתפצלו והסתעפו לכמה תאי חיים חדשים – וזהו סוד התפתחותה ***) של האומה – ושכולם, כל תאי החיים החדשים, היו כעוברים בגרעין בתא החיים הראשון ב כ ח, בתחלת היצירה של הנושא, ואותן הנטיות הטבעיות האישיות של תא החיים הראשון, הפרוטופלסמה של האומה, גורמות ויוצרות את התוכן העובר בירושה מדור לדור, עד סוף כל הדורות, והתוכן הזה הוא עיקר גדול בזכרון הנושא הלאומי ומשמש לו צורה.

יש שאנו מדברים על התוכן: על המוסר, על הרוח הלאומי, על השקפת העולם הלאומית – כולם המה בגדר תוכן בהתאמה אל שאר הערכים, כהגזע והלשון, שהם בגדר הצורה (במובן קליפה ולבוש), אולם כל בחינה באנפי נפשה, בחינת התוכן ובחינת הצורה, בלי התאמה, מורכבות הן כל אחת לחוד גם כן מתוכן וצורה. הצורה באה מאליה בכל מקום שיש תוכן. כיון שהיסוד הראשון של התוכן נוצר או התגלה – הרי תיכף מקבל הוא צורה ידועה. אלא שיש שאנו לוקחים את התוכן ומפרידים אותו מהצורה (ההפרדה היא רק ב מ ח ש ב ה ולא ב פ ו ע ל; ב פ ו ע ל אינם נפרדים)

---

*) במאמרו: איינע, איינהייט אונד איינס, „לוגוס".

**) במאסף הפילוסופי, שהוקדש ליובל השמונים של קונו פישר: „דיע פילאזאפיע אים בעגינן דעס צוואנציגסטען יאהרהונדערטס". המו"ל: וו. ווינדעלבאנד – היידעלברג.

***) ההתפתחות מ ע ש י ר ה את הסובייקט, אולם אינה מטשטשת את צורתו ואת היסוד הפרמגנטי של אישיותו. (אם אין הסובייקט רוצה לבוא לידי טרנספורמיסוס גמור, שהוא אבוד עצמו לדעת לגביה).

ומשוים אותו לאיזו צורה שנתרוקנה מתוכנה (כ מ ח ש ב ה ולא ב פ ו ע ל), וגם הצורה וגם התוכן נראים לנו כשני מושגים.

*

*

המושג יש לו היקף ידוע. המושג יהדות כולל ומקיף את כל ערכי התוכן והצורה גם יחד. ואם אנו מ ב ד י ל י ם את ערכי הצורה של היהדות מערכי התוכן, מ ג ב י ל י ם אנו את המושג יהדות ומקטינים את היקפו, ובסימון המושג העיקר לנו ה ה כ ל ל ה ו ה ה י ק ף ה ש ל ם.

ד״ר שמעון מילנר

בַּבּ וְתוֹרָתוֹ

(לתולדות הפילוסופיה הדתית)

חיים אנחנו עתה בזמן של הריסה וסתירה. כלי התותח מהרסים ומחריבים את כל העולם כולו.

הגיע זמן של שנוי ערכין.

כל הערכין והאוצרות התרבותיים נחרבים. האידיאות הרמות והקבועות נחלצות ממשבצותיהן: לא רק מחליפות מקום זו עם זו, אלא מתרוקנות לגמרי, פושטות צורה ולובשות צורה אחרת. בתקופה זו של דם ואש ותמרות־עשן נהפכות האמתיות לשקרים והשקרים – לאמתיות; כל המחשבות, שנתממשו והרעיונות שיצאו לפועל – נהפכו לחוכא ואטלולא.

הכל תוסס, הכל רופף, הכל רופס.

אין כל פלא, כי בשעה שכזו הולכים ונחרבים גם כל אותם הבנינ־הדתיים, הגדולים והקטנים כאחד, שיסודותיהם נתרופפו זה כבר. כל מלחמה ומלחמה הורסת לא רק את שלטון החברותי הקים, אלא ראשית לכל את יסודי הדת – ושני הדברים האלה הלא הם הצדדים המאירים בחשכת הלילה הארוך והממושך.

מן היריה הראשונה של כלי המשחית, שבהם משתמשות הממשלות לשפוך אוקינוסים של דם, נשקפת תמיד סכנה גדולה לאותן הממשלות עצמן, כי בשורה הראשונה מביאות הן הרס ואבדון לקיום הדת והאמונה, שהן הן התומכות בהן – ובכן מביאות הן הרס ואבדון לקיומן עצמן. אותה היריה הראשונה מצרפת ומזקקת קצת את האויר המחניק...

ההיסטוריקן של האמונות והדתות יבוא עתה למתוח קו תחת כל הזרמים והתנועות הדתיים. כותב היסטוריה זו מוכרח יהיה לתת מקום חשוב גם לתולדות התנועה הדתית, התפתחותה והתפשטותה, הנודעה בשם „בביסמוס" או „בהאיסמוס". ואולם באותה שעה, שהתנועה הרילוגיוזית הזאת עשירה כבר

בספרות מיוחדה בשפות אירופיות שונות *) מעטים מאד הקוראים עברית, ששמעו את שמה. ודוקא אותנו, היהודים, צריכה היתה התנועה הזאת לענין מאד, מפני שבין תלמידיו של הנביא בַּב ומעריציו נמצאים כיום הרבה הרבה יהודים **).

השם האמתי של „נביא בב", המנהיג הרוחני של הבבאים בימינו הוא — אבס אפנדי. הוא מתגורר בעכו, לא רחוק מחיפה. העיר עכו הקטנה והמרהיבה נעשתה ממש למֶקה חדשה, לאותו המקום הקדוש, שאליו נוהרים אלפי אלפים בבאים, הבאים לשם מכל פנות העולם, כדי לקחת מפי „הנביא הקדוש" את פניני תורתו.

בשעה שהייתי בארץ־ישראל, נסעתי לעכו לראות את הנביא. חשבתי לשהות בביתו רק שעה קטנה, אבל על פי המנהג המזרחי מוכרח הייתי לשבת אצלו מעת־לעת, מאחרי שהנביא לא נתן לי את הרשות להקדים לנסוע. אז עלה בידי לתהות קצת על קנקניו ועל אֵלו של תלמידיו. עדיין אי־אפשר לי להרחיק ממוחי את הרושם, שעשה עלי פרצופו של אותו הנביא. לפני עמד זקן ושבע־ימים, ופניו ממש כפני נביא מימי קדם: שערות כסף ארוכות ומסולסלות יורדות מעל ראשו; זקנו ארוך ולבן כשלג ועינים יפות, שחורות, מביטות בך וחודרות לתוך תוכה של נשמתך... פניו - צבע ברונזה ועל מצחו קמטים, שיש בהם סימני יסורים ועינויי נפש. בכל פעם ופעם שאתה נסתכל בפניו, פני חכם אתה מוצא - ואפילו בהיותך כופר ומין מאין כמוך — בכל שרטוט ושרטוט שבקלסתר פניו מעין קדושה אלהית, אותה הקדושה המרחפת על אחדים מיצוריו של מורילִיו או דירר.

התנועה הדתית של „הבביסמוס" או „בהאיסמוס" התחילה בארץ פרס בשנת 1844. מיסדה ויוצרה היה איש צעיר לימים, בן עשרים וארבע שנים, ושמו עלי־מוחמד, שקרא את עצמו בשם „בב", ופרושו: „שער" — שם פופולרי בין המושלמים, המשתמשים בו כדי לציין בזה את הדרך המובילה לאלהים, כי דרך ה„שער" מתגלה רצונו של הבורא לאדם.

עלי־מוחמד בא לעולם בתור ריפורמטור של האמונה השלטת. הוא הביט על עצמו כעל מחדש הבא לתת תורה חדשה, שבה תתגלה האלהות בעצמה, והיא תנחל את מקום כל האמונות שנתישנו ותשנה את תנאי החיים והאנושיות.

*) מלבד מאמרים רבים, ארוכים וקצרים, בעתונות אירופה ואמריקה המטפלים בתורת הבבאים יש להכיר את הספרים האלה: "Le Behaïsme„ מאת הסופר הצרפתי דרייפוס, והספר האנגלי: "Phelps: Abbas Effendi, Hislife and Teaching„. שני הספרים האלה כתובים בידי חסידיו של אבס־אפנדי ומלאים שיר תהלה למחוקק הבבאי. כל ותומר הוא בן צד אחד ואינו חפשי מסובייקטיביות.

**) מספר היהודים המחזיקים בתורת בב עולה בארץ פרס לערך עשרים אלפים איש.

אמנם הוא בעצמו אינו מוכשר עדיין להיות אותו המחוקק, היוצר האמתי של האמונה החדשה, כי הוא רק סולל־דרך, ואולם הוא יפנה מקום לבחיר־יה האמתי, שיבוא אחריו, וזה, רק זה יהיה באמת להתגשמות האלהות ולנביא האמת, וממנו יצא דבר אדני לכל העולם כולו.

„אין אני בא — הטיף עלי־מוחמד - אלא לעורר את הלבבות, ללבן את הנשמות, לטהר ולזקק את בני־האדם, כדי שיהיו מוכשרים לאותו היום הגדול שבו יופיע שליח אדני האמתי בכל הדרו ויפיו. מטרתי רק לטהר ולקדש אתכם, לצרף את הלב מכל פגם של חטא והונאה עצמית, ללטוש את המוח המטומטם של בני האדם הצוללים עדיין בים של חטאים וחיים גופניים. תורתי היא רק פרוזדור, ותורת הנביא שיקום אחרי, הוא הוא הטרקלין, שבו יפשוט האדם את בגדי החול שלו וילבש את אדרת קדשו".

כך הטיף עלי־מוחמד. כדי לאַמת את דבריו, השתדל להביא פסוקים גם מתורת משה והקוראן, שבהם מצא רמז על התגלותו של הנביא, שליח־יה, אשר בוא יבוא באותו זמן, שאליו הוא מנבא.

התגלותו של עלי־מוחמד היתה בפתע פתאם. אין איש יודע את מוצאו ומקורו. תלמידיו ומעריציו מספרים, שהוא הצטיין בתור דברן יפה ובעל שכל חריף. כשרונו בתור נואם, היה גדול כל־כך, שהיה לוקח ממש את לב כל שומעיו. אפילו מתנגדיו, שבאו להלחם בו, היו מושפעים כל־כך על־ידי נאומיו, שקשה היה להם לפתוח פה ולהשיב לו.

הזרע, שזרע עלי־מוחמד מצא את הקרקע הנכונה: במהירות עזה התפשטה תורתו בכל פנות ארץ פרס ורכשה לה נפשות רבות, עד כי לא היה מקום, ששם לא נמצאו מעריציו של עלי־מוחמד, שהיו נכונים תמיד להקריב את נפשם בעד האמונה החדשה. כהני הדת השלטת בפרס, שעמדו בראשונה באפס מעשה התחילו פתאום להתארגן, לאסוף את כל כחותיהם ולהתאחד, כדי ללחום בדת החדשה, לעקור אותה מן השורש ולהשמיד את כל המאמינים והמחזיקים בה. הממשלה הפרסית תמכה אותם במלחמת־מצוה זו. אז התחילו רדיפות, שאי־אפשר לשער דוגמתן. „הבבאים – אמר אבס־אפנדי — סבלו צרות וענויים, שאין כמוהם בדברי ימי העמים האחרים, חוץ מעם־ישראל". מאות ואלפים נשחטו, נתלו ונהרגו. נהרגו על קדוש־השם מתוך אהבה ואמונה בלי מצרים. רוח גבורתם של הבבאים היתה גדולה כל־כך, שבמנוחה ובשאט־נפש סבלו את כל הצרות והיסורים, שעברו עליהם. אהבתם ומסירת נפשם למורה־המחוקק שלהם היתה באמת בלי סוף ובלי גבול, וכמעט שלא היה במשך כל ימי הרדיפות אף אחד ביניהם, שנזדעזע לנוכח פני המות ובגד בתורתו החדשה. אומץ רוחם ומסירת נפשם של הבבאים אנו יכולים להכיר, למשל, במיתתו של הבבאי הידוע מורזה־קורבן־עלי, אחד מאותם הבבאים הרבים, שנהרגו בחודש ספטמבר בשנת 1850. בשקט נפש ובצחוק קל על שפתיו עלה מורזה־קורבן־עלי על הגרדום. התלין הכה בחזקה על ראשו מאחוריו, והחטיא את המטרה: הזקן נפצע ומעל גבי קדקדו נפל לארץ רק התרבוש שלו. אז הרים הזקן את ראשו וקרא בקול רם:

„אשרי אדם שכור־אהבה, העומד לרגלי אהובו ואיננו יודע מה נפל: ראשו או התרבוש אשר על ראשו"...

מספר הבבאים, שנהרגו ונשחטו על קדוש אמונתם, היה גדול עד מאד. הבבאים מעידים כי מספר ההרוגים והמעונים עלה ליותר משלשים אלף איש, ולפי דברי רודפיהם נהרגו רק עשרת אלפים איש. רוב הבבאים נהרגו בראשית התפשטותה של האמונה הבבאית.

בשנת 1850 הרגו, בעיר טבריז, את עלי־מוחמד, מיסד האמונה החדשה *). רבים חשבו כי במיתתו של המחוקק והמנהיג יבוא הקץ גם להאמונה בעצמה, אבל תקותם היתה תקות שוא. להפך: הריגת עלי־מוחמד וכל הרדיפות והצרות, שסבלו הבבאים, העלו שבעתים את מספר המאמינים בבב. אחרי מיתתו של המחוקק התגברו ורבו הרדיפות פי שבעה, ואולם למרות כל אלה התפשטה האמונה החדשה ביתר שאת ומספר המחזיקים בה עלה עוד בשנת 1908 ליותר ממליונים אחדים נפש איש. הבבאים שלחו מטיפים רבים לכל פנות העולם, ובכל מקום שבאו הכתה האמונה החדשה את שרשיה.

יורשו הרוחני של עלי־מוחמד וממלא־מקומו היה תלמידו מורזה־חסין־עלי שהיה בן למשפחה עשירה וידועה בפרס. הוא היה אז כבן שלשים וחביב מאד על הבבאים. עלי־מוחמד בעצמו קראהו בשם „בגה־אולה" (בחיר־יה).

בשנת 1852 התנקש בבאי צעיר אחד בחיי השך הפרסי. התנקשות זו עוררה התמרמרות נוראה נגד הבבאים. החחילה עוד הפעם תקופה של פרעות, שחיסות והריגות. רבים מן הבבאים, שנשארו במקרה בחיים, נאסרו, וביניהם היה גם המנהיג בגה־אולה. את כל האסירים אסרו בכבלי־ברזל קשים בצואריהם ובית־הכלא שלהם היה כמין בור מתחת האדמה, שאין אור ואויר חודרים לתוכו. כדי להגדיל את יסוריו של בגה־אולה, מנהיגם של הבבאים, היו שוטרי הממשלה מביאים אותו בכל פעם ופעם למקום ההרגה והיו מכריחים אותו להביט בעיניו, איך מענים את תלמידיו והורגים אותם.

כעבור ארבעה חדשים, נוכחה הממשלה, כי אין לבגה־אולה שום שייכות, איזו שתהיה, להתנקשות הבבאי הצעיר בנפש השך. בכל זאת לא חדלה ממנו, ותוציאהו מבית הסוהר רק אחרי שחלה מחלה אנושה. אז גרשו אותו ביחד עם הרבה מתלמידיו לבגדד. הנסיעה היתה נוראה ואיומה. יותר מחדש ימים עשו בני משפחתו של בגה־אולה בדרך בנסיעתה לבגדד ביחד עם המון מעריצים ותלמידים. רעבים ויחפים הלכו מעיר לעיר ומכפר לכפר. טלטולים, נדודים, רעב, מחסור ויסורי מחלה היו המלוים הנאמנים שלהם בכל זמן נסיעתם. בנו הבכור של בגה־אולה, אַבס־אפנדי, המנהיג הרוחני של הבבאים בימינו, חלה מאד בדרך, והבבאים היו מוכרחים לשאת אותו על כפיהם כל הדרך, כי לא היה בכחו לצעוד ברגליו. במצב שכזה באו לבגדד. בגה־אולה שב מעט מעט לאיתנו והתחיל עוד הפעם להרביץ תורה. אבל מקץ שנה לשבתו בבגדד החליט להתבודד ויברח מביתו ואיש לא ידע את מקומו.

---

*) המשוררת הרוסיה איגאוולא גרינוויסקאיא ציירה את חיי עלי־מוחמד ותלמידיו בדרמה יפה בשם „בב".

שרויה בצער ישבה משפחת הנביא ולא ידעה איפה לבקשו, אז בא בבאי אחד, תלמיד של קוראתו־לין (תלמידה של עלי־מוחמד, שהצטיינה ביפיה וחכמתה) והוא החליט לבקש ולמצוא את הנביא ויהי מה. כארבעה חדשים רכב על חמור קטן בין רוכסי ההרים, בקש בכל מערה ומערה, עד שעלה בידו סוף כל סוף למצוא את בגה־אולה. אחרי בקשות רבות נאות לו הנביא לשוב עמו הביתה. אי־אפשר לצייר את השמחה ששררה בביתו, כשראו את בגה־אולה. בנו אַבַּס־אפנדי נפל לארץ, נשק את עפר רגליו, ובדמעות קרא: „אבי, אבי! למה עזבתנו, למה עזבתנו!" בכו כל האנשים, שעמדו באותו מעמד, בכה גם בגה־אולה.

כשנתים התבודד בגה־אולה ולא היה בביתו. כששב, נהפך באמת לקדוש בעיני כל. מספר מעריציו ותלמידיו הלך הלוך וגדול מיום ליום, ביניהם היו גם ערביאים רבים מארץ פרס. נהרו אליו מעריצים באין מספר.

הפחה המפקד בבגדד היה אז אחד מקרוביו של בגה־אולה, ואולם את בגה־אולה שנא תכלית שנאה. הוא הודיע לממשלת פרס, כי אי־אפשר לתת לבגה־אולה להתגורר בבגדד, מאחרי שנשקפת ממנו סכנה גדולה לדת המושלמנים. אז פנה השך הפרסי לשולטן עבדול־חמיד, וזה צוה את הפחה להביא את בגה־אולה עם כל תלמידיו לקונסטנטינופול. גזרה זו עוררה התמרמרות נוראה בלב כל יושבי בגדד. בשעה שנסע בגה־אולה מן העיר, היתה דימונסטרציה גדולה נגד הפחה. ערביאים למאות נפלו ארצה ולא נתנו לו לנסוע. מכל פה התפרצו צעקות וקריאות:

„מורנו אתה, מנהיגנו אתה, ובלעדיך אנו כצאן בלי רועה!" הפחה היה מוכרח להשתמש בכחם של אנשי חיל ושוטרים, כדי לפזר את ההמון.

ארבעה ימים לפני גרושו מבגדד גלה בגה־אולה לבנו הבכור אַבַּס־אפנדי, כי הוא, בנו, הוא אותו בחיר־יה, שאליו נבא עלי־מוחמד. סוד זה גלה גם לארבעה מתלמידיו היותר קרובים. כשהגיע יום גרושו מבגדד, בקש בגה־אולה מאת תלמידיו, שלא יצאו מן העיר ושישארו על מקומותיהם, אבל הרבה מהם לא חפצו בשום אופן להפרד מעל רבם. בשיירא, שיצאה מבגדד לקונסטנטינופול בלוית שוטרים ואנשי חיל, היו חוץ מבגה־אולה ומשפחתו עוד שבעים וחמשה איש. גרוש זה היה בשנת 1863, מקץ י"א שנה מיום שבאו לבגדד. כארבעה חדשים עשו בדרך. בבואם לקונסטנטינופול אסרו אותם והובילום לאדריאנופול. פה באה גזרת השולטן לפזר את כל הבבאים למקומות שונים, איש איש למקום אחר, כדי שלא יהיה שום משא ומתן ביניהם. הפחה באדריאנופול, שהתודע לבגה־אולה והתקרב אליו, אהב אותו אהבה עזה ולא רצה למלא אחרי פקודת השולטן. אבל עבדול־חמיד דרש בחזקה, שיקיימו את דבריו. אז הציעו הקונסולים, הרוסי, האנגלי והגרמני לבגה־אולה, שיבקש את השולטן, לתת לו את הרשות לצאת מטורקיה ולהשתקע הוא ובני משפחתו במערב אירופה. הנביא התנגד לזה וענה לקונסולים: „רב תודות לכם בעד טרחתכם ודאגתכם לי. רוצה אני לשבת בין אחי; מה שאני מטיף — תורת אמת היא, ובשבילה הנני מוכן להקריב את נפשי. רק פה אוכל להביא תועלת לאנושיות, ולא בסביבה זרה לי לגמרי. אשאר פה ויעבור עלי מה!"

אז יצאה גזרה חדשה. בלילה אספו את כל האסירים ושמו אותם באנית מלחמה טורקית והובילו אותם בים, והבבאים לא ידעו לאָן. לא נתנו להם אפילו לחם לאכול. בדרך רעבו, והרבה מתלמידיו של בגה־אולה השליכו את עצמם, מרוב יאוש ורעב, אל תוך הים וימצאו להם את קבורתם בגליו הזועפים והרועשים. מקץ ימים אחדים באו לחיפה, ומשם הובילו אותם לעכו, עשרים פרסאות מחיפה; אל המקום ההוא שלחו אז כל העבריינים והחוטאים לעבוד עבודת פרך. תיכף, כשבאו לעכו, אסרו אותם בכבלים ושמו אותם במאסר. מצבם היה נורא ורע. בבית־הכלא קור, חושך, רפש וצחנה עד כדי להחנק. הרבה מן הבבאים מצאו להם שם קבר. הממשלה אסרה ליושבי עכו למכור להם לחם לאכול. בעמל רב עלה סוף סוף לאבס־אפנדו לקבל את הרשיון מאת הפחה לקנות להם לחם בפרוטות האחרונות, שנשארו בכיסם. אבל אשרם זה לא היה לאורך ימים. מקונסטנטינופול נתקבלה תעודה אופיציאלית, כי הבבאים הם „חוטאים פוליטיים, גנבים, רוצחים, השואפים לעורר את העם למעשים רעים נגד השולטן הטורקי", ומפני זה אין לרחם עליהם. לא היה קץ לצרות ולתלאות, שהשתרגו אז על צוארי משפחת בגה־אולה ותלמידיו. רדפו אותם עד להשמיד לא רק באי כח הממשלה, אלא גם יושבי עכו. על הלחץ, שלחצה אותם הממשלה הטורקית מכבר, נוספו עוד צרות ועינויים חדשים: רדיפות, בזיונות, עושק משפט, שפלות והגבלת זכיות, שלא היו כמוהם.

אבס־אפנדי, בנו של בגה־אולה, היה אז צעיר לימים, יפה תואר וחכם גדול. אביו אהב אותו אהבה עזה, ובבית־הסוהר גלה לכל תלמידיו, כי בנו זה יהיה ליורשו הרוחני ולמנהיג הבבאים. אביו קרא לפניו בבית־האסורים את „ספר הלוחות" (ספר התורה של הבבאים), ואבס־אפנדי כתב את כל הדברים אשר שמע מפי אביו על הנייר. בשנת 1892 מת בגה־אולה בן שבעים וחמש שנים. אבס אפנדי בנו ירש את מקומו אחריו והוא עתה הנביא והמנהיג של כל הבבאים. אחרי מות אביו חפצה ממשלת טורקיה לשחרר אותו ואת תלמידיו ורק תנאי התנו, שהוא יפנה לשך הפרסי ולעבדול־חמיד בבקשה על־דבר השחרור אבל אבס־אפנדי חשב לו לעלבון גדול לפנות בבקשה לשני המושלים האלה. אז החליטו באמריקה לנסוע לשך הפרסי ולבקש עליו. למטרה זו נסעו לפאריז ומשם שלחו טלגרמה לאבס־אפנדי ובקשו ממנו, שיתן להם את הסכמתו, אבל הוא ענה להם ויבקשם שלא יפנו בנידון זה לממשלת פרס וטורקיה.

רק אחרי המהפכה בטורקיה, כשנתנה שם מעין חירות. נתנה חירות גם לבבאים. מן העת ההיא נהפכה העיר עכו למֶקה שניה, שאליה נוהרים מאות אלפים בבאים, לשמוע תורה מפי הנביא בב (אבס־אפנדי) ולראות את פניו.

אלה הם דברי ימי הבבאים בקצרה. צדקה, אהבה ולב טוב — במדות אלה הם מצטיינים ומשתדלים להצטיין. כולם אוהבים עבודה, לבושים בגדים טהורים ופשוטים. פניהם מביעים על־פי־רוב שכל וכח פנימי. רגילים הם הבבאים להביט איש על אחיו כעל בני משפחה אחת, אנשים קרובים זה לזה המקושרים בקִשרי אהבה פנימית ומסירת נפש. כל אחד נכון להקריב את נפשו בעד חברו.

בחייהם החברותיים — אחדות, שויון וחירות. אין להם מעמדים ואין יתרון לעשיר מן העני. באספותיהם ובבתי־תפלותיהם אין מקום מיוחד בשביל החכמים והעשירים. חוק ומשפט אחד לכולם. למופת להם נתנו את מנהיגם ורבם, את אבס אפנדי: פעם אחת בקרה בביתו מטרוניתא אחת ידועה. בשעת האכילה ישבו כולם סביב לשֻלחן, ורק שפחתה של אותה מטרוניתא עמדה מן הצד בפנת החדר. אז קם אבס־אפנדי ונתן כסא לאותה שפחה ובקש אותה לשבת לימינו ולאכול. „בעולמנו זה – אמר – אין גברת ואין שפחה. הבורא אוהב את כלנו אהבה אחת ושוה".

בחייהם הפרטיים של הבבאים גדול מאד האלמנט הריליגיוזי, ורק שאינו מגיע עד להתלהבות. תכלית חייהם וישותם היא האהבה: אוהבים הם את רבם הנביא ואוהבים הם איש את אחיו. אהבתם זו הוא המעין, שממנו שאבו תמיד כח וגבורה במשך כל ימי חייהם, העשירים כל־כך בצרות ורדיפות.

II

מהות הַבַּבִּיסְמוּס

תורת־בב כוללת אותה התורה שבעל פה, שנתן לבבאים בגה־אולה. בנו אבס־אפנדי כתב תורה זו על הנייר והוסיף עליה הרבה משלו בצורת פירושים, ביאורים והוספות. לתורה זו קוראים הבבאים „לוחות".

העיקרים של התורה פשוטים מאד: הראשית והתכלית של החיים הוא אלהים. הכל מה שחי – האדם, החיה, הצמח והדומם – יצורי אלהים הם, אחים בני משפחה אחת, ומפני זה יחוסו של האדם אל העולם הוא יחוס של אחוה. זוהי בעיקרה כל התורה.

ואולם מעניינים ביחוד הם ההוספות והפירושים שנתן לה אבס־אפנדי. בדבריו אנו מוצאים מאמרים פילוסופיים עמוקים, ואלמלא הוטל עליו להיות נביא ובהיר־יה, ואולי חי לא בארץ המזרח אלא באירופה, היינו בלי שום ספק מביטים עליו כעל פילוסוף בעל שיטה מסוימה. כשאנו עוברים על־פני ה„לוחות" שלו, אנו מוצאים בהם רעיונות ושברי רעיונות של פילוסופים שונים, קדמונים ואחרונים. בדברו על הטבע הוא נעשה פנתיאיסטן גמור, ודבריו מזכירים לנו לפרקים קרובים מאד את ברוך שפינוזא. נקודת מבטו של בעל ה„לוחות" על האהבה ועל הטוב והרע דומה במקצת לזו של לֶיב טולסטוי. אבל כשאנו שומעים, שאבס־אפנדי, בכתבו את תורתו, לא ידע אפילו את מציאותם של אותם הפילוסופים, מוכרחים אנו לבוא לידי הכרה, שתורתו של אבס־אפנדי היא מקורית לגמרי.

על־פי תורתם של הבבאים אין אלהים פרט; הבורא אינו גוף, אלא הוא מהות כל היצורים. שלשה שמות לאלהים: אהבה, אמת וחיים. אֲלַאַה – אומר אבס־אפנדי – הוא עצם טהור; בכל מקום שאתה פונה, שם תמצאהו. „אֲ ל אַ ה

בכל והכל בו". בלי גבול הוא ובלי סוף. כמו שאי אפשר לאדם למצוא מבטא נכון, כדי לסמן בו את האין־סוף, כך אי אפשר לו להגדיר את ישותו של אַלַאָה במלים. ואולם משום שיש לו לאדם הכרח לבטא באיזה אופן שהוא את מושג האלהים, לקרוא מה שהוא אוהב ומכבד באיזה שם, לכן הוא קורא לו בשם „אהבה" או „אמת", מפני שבשמות אלו נסתר הבטוי לגבוה מעל גבוה, לדבר היותר קדוש בעולם ובחיים. אכן החיים, האהבה והאמת אינם אלהים, מפני שאַלַאָה בעצמו הוא מקור החיים, האהבה והאמת, וכל היצורים שבעולם הם כאספקלריה, שבה נתזות, מתבצבצות ומהרכזות קרני הודו של היוצר. תכלית קיומו של העולם היא ההתגלות והאינדיבידואַליזציה של אותו העצם־היוצר היחידי, הנצחי ואין־סוף, כלומר, יצירת מרכזים באותו העצם, שבאמצעותם ועל ידיהם אנו יכולים לדעת את עצמנו ואת אלהים. „הייתי — כך כתוב בקוראן — כאוצר נעלם, חבוי וסמוי מן העין. חפצתי כי ידעו אותי, יצרתי את העולם, אשר בו אני מתגלה, למען יכירו אותי ויראו את פני".

יש רוח ויש חומר, הרוח מתגלה רק בדרך התפתחותו, בשעה שהוא מצטרף עם החומר על־ידי נסיונות שונים. אז מתעשר הרוח בעושר של כשרונות ואמצעים של הרגשה, הבנה והגיון. הרוח בשלימותו זו מתחבר עם צורת אדם ומן ההזדווגות הזאת יולד בחיק האדם הרגש של הכרת עצמו. הרוח הוא הכח היוצר את כל דבר ממדרגה נמוכה למדרגה יותר גבוהה.

בלעדי אלהים אין לך דבר נצחי. כל דבר נוצר למיתה, והמיתה אינה באה אלא לשנות מה שבלה ולחדש מה שנתישן. היצירה זקוקה לשנויים ולהתחדשות. בלי שנויים וחלוף צורות אין חיים ואין תנועה. אין היצירה יכולה להיות קופאת ולהשאר תמיד על מקום אחד; משתנים התנאים — מתחדשת היצירה. המיתה והריסת הצורה השלטת — זוהי דרישת החומר וטבעו. מאותה ההריסה נוצרת ההתחדשות.

יש ארבע מדרגות של הרוח, המתגלות בצורות שונות בתולדה: רוח הדוממים, רוח הצמחים, רוח החיות ורוח האדם. ארבע מלכויות אלו מאוחדות חוליה על־גבי חוליה בשרשרת התפתחות הרוח, וכל אחת מאותן החוליות היא התפתחותה של חברתה. להלן בתורת־בב אנו מוצאים השקפה שלמה ומפורטה על כל אותן ארבע הרוחות. כהמלומד ההודי י. ק. בוז *) רואים גם הבבאים את יסוד החיים צפון ונחבא בכח הדוממים.

בכלל התולדה כולה, לפי תורת־בב, היא יצירה אלהית, שבה מתגלה אלהים גדולים. כל הר וגבע, פרח וציץ, הימים והנחלים, השדות והקבעות וכל יתר יצורי הטבע נוצרו כולם, כדי שהבורא יתגלה בהם. הטבע הוא אלהים. הרוחות — מלאכיו. הירח והשמש הלוהטת — משרתיו. הבורא מלא את הארץ קניניו ואת כל הקנינים הללו, מן הים הגדול ורחב הידים עד הנחל היותר קטן, מן הרמש ועד הלויתן, לא יצר הקדוש ברוך־הוא להשתעשע בהם או להשביע רצון למי שיהיה, אלא חלקים הם מאותו העצם האין־סוף הנקרא „אַלַאָה".

---

*) עיין „The Response of Matter" I. C. Bose.

„אם צמאה נפשך לראות את אלהים – אומר אַבּס־אפנדי — הבט לארץ, שים עינך בטבע, בהודו ויפיו. בכל אשר תפנה – אלהים לפניך. פנה לך אל ציץ השדה וראית והנה אלהים נראה אליך ממנו. ולכן כרע על ברכיך לפני כל היקום והלל את אלהים. שירה לו, זמרה לו, ויהי כבוד היוצר לעולם ועד".

האדם הוא היצירה העליונה בין כל יצורי היקום־האלהים. בדמותו ובצלמו נוצר. נשמתו – קרן אור מזהירה, שחלק לו היוצר מכבודו. על האדם להשתלם, להטהר ולהתקדש. תכלית חיי אנוש — השאיפה להיות בא־כחו של היוצר על פני האדמה. אהבה עצמית ותאוות גופניות מעבירות את האדם מן העולם־האלהים ועושים אותו אינו ראוי להקרא בשם „אדם".

על האדם להיות חפשי בכל, ואין בעולם דבר או כח, שיוכל להפוך אותו לעבד, לשלול את חופשתו ולאסור באזיקים את ידיו. העבד המשועבד אינו יכול לשרת את היוצר, כי רק את החופש ואת האמת אוהב הבורא. העבדות היא נגד האמת ונגד החופש.

הנביאים ושליחי אלהים אינם יצורים מיוחדים היוצאים מן הכלל, אלא כולם אנשים פשוטים ורק שעלה בידם להטהר, להתקדש, להתפתח ולהשתלם עד שהיה באפשרותם להגיע למדרגה גבוהה־אלהית, שהיוצר בעצמו מדבר מתוך שפתותיהם. אנשים כאלה היו משה, סרתוסטרא, בודה, ישוע, מוחמד ונביאי־בב. כל דבריהם דברי אלהים חיים, אלא שתורתם של הבבאים היא יותר ברורה ויותר צרופה, מפני שבני־האדם בזמננו מושלמים יותר והם מסוגלים לחדור לתוך האמת והקדושה יותר מהדורות הראשונים.

תורת־בב שמה לה למטרה להשלים בין כל האמונות. בעיני הבבאים אין אמונות שונות, אלא יש דת אחת בעולם, ורק שהיא בעלת גונים שונים. בורא אחד לכל בני האמונות. כל בני האדם הם זרמים הנוזלים ממעין אחד, ולכן החוב הקדוש המוטל עליהם הוא לחיות איש את אחיו בשלום, באחוה ובאחדות. הריליגיה האמתית היא האהבה, אהבת הבורא ויצוריו. „בשעה שאנו אוהבים את כל היצורים, אנו אוהבים את היוצר. אם עושים אנו דבר טוב לאדם, עושים אנו את הטוב לאלהים. צריכים אנחנו לאהוב לא רק את הקרוב לנו, לא רק את עמנו אנו, אלא את כל בני־האדם ואת כל העמים בלי שום הבדל, כי כולנו הננו עלים לאילן גדול אחד".

מנקודת השקפה זו באים הבבאים לידי החלט, שאסור לשלם רעה תחת רעה. ולא זו בלבד, אלא מוצאים אנו בתורתם גם את הפתגם הידוע של לֶיב טולסטוי: „אל תתנגד לרעה". ההתנגדות לרעה ושילום רעה תחת רעה מגדיל, לפי דעת בב, את סכום הרעה והרשע. ובתורתם כתוב לאמר: „חייב אדם לשלם טוב תחת רע, לסלוח לאדם גם אם הכאיב לנו והרע עמנו". „אם רואה אתה אדם העושה רע, אל תגער בו ואל תקצוף, להפך: רחם אותו, נוד לו, כי אין הוא יודע את אשר הוא עושה וסופו לסבול צרות ויסורים. האמינו־נא כי בעצם הרעה צפון העונש".

אם רוצה אדם להתאַחד עם הבורא ולהתחבר אליו, צריך הוא לסלק את עצמו מן התענוגים העוברים והחולפים. חייב אדם להתרחק מן הצדדים החמריים

והגופניים שבחיים. העשירות והשאיפה אליה – סימן רע הוא לאדם. מותר לו להשתמש בכל אותם הדברים ההכרחיים, שיש לו צורך בהם באותה שעה או שמביאים לו עונג באותו רגע, אבל אין הוא רשאי להיות תלוי בהם ומשועבד להם. למופת בנידון זה הוא אבס־אפנדי, המנהיג הרוחני של הבבאים בזמננו. הוא חי בתכלית הפשטות, כדי שישאר בידו די כסף לעזור לאחרים. לובש הוא בגדים פשוטים ביותר וזלים ביותר ובביתו אין שו סימן לעשירות.

בתורת בב אין זכר לגן־עדן ולגיהנום באותה צורה שיש להם בדתות האחרות. „מעשים טובים – אומר אבס־אפנדי – מביאים את האדם לאלהים – וזהו גן־עדן. הגיהנום – זהו הבטוי של יסורי החרטה העולים ומשתרגים על צואר האדם הרע והחוטא".

מנהגי הדת פשוטים מאד אצל הבבאים. כהנים וכלי קודש אין להם. בוחרים הם מקרבם אנשים אחדים המטפלים בדרכי הצבור, בעניני בתי־הספר ובעניני הקהלה. האמצעים לדברים אלו הם לוקחים ממס מיוחד, שהם מקבלים מן הירושות.

הבבאים הם נגד המנהג השורר בארצות המזרח לקחת נשים רבות. לוקח אדם לו רק אשה אחת. אם האיש או האשה מתהרטים אחרי נשואיהם והם רוצים להתיר את אגודתם, נותנים ומקבלים הם את הגט באופן נקל מאד.

חייב אדם ללמד את בניו ואת בנותיו תורה. אם האב אינו דואג לחינוך זה, החובה מוטלת על הקהלה לדאוג לו. כל אחד מחברי הקהלה מוכרח לעבוד ולכלכל את עצמו ואת בני ביתו. אם חולה הוא, מחויבת הקהלה לדאוג לו ולביתו.

אסור לבבאי לשחוק בקלפים, לשתות יין וכל מיני משקאות חריפים וגם אסור לו להשתמש באופיום.

רציחה, גנבה, רכילות ונבול־פה – אלה הם החטאים היותר גדולים אצל הבבאים.

כל בבאי צריך לאהוב לא רק את חברו בלי הבדל דת ואמונה, אלא גם את החיות.

תורת בב גומרת בזה שהיא מנבאה, כי יבוא יום ולכל האנושיות תהיה שפה אחת מאותן השפות המתהלכות בעולם. „רק שפה אחת לכל בני־אדם – אומר בגה־אולה – יכולה לאחה ולאחד את כל האדם בכל העולם כולו. השתדלו ללמד את בניכם אותה השפה, כדי שכל הארץ תהיה למדינה אחת וכל בני־האדם למשפחה אחת".

„צריך אדם – מוסיף אבס־אפנדי – להתיחס באהבה וכבוד לכל האמונות והדתות בלי שום הבדל. אחת היא באיזה שם קוראים לאלהים. אחת היא באיזה שם קורא האדם לעצמו: יהודי, בודאי, נוצרי, בבאי וכדומה. העיקר הוא – חיים שיש בהם אמת וצדק, אהבה עמוקה וטהורה ומעשים טובים".

III

קְטָעִים מִסֵּפֶר „הַלּוּחוֹת".

א

הוי בנים קדושים השותים יין טהור מכוס האמת! – התחברו־נא והתאגדו לאגודה אחת עם כל העמים והלאומים אשר בארץ והייתם קשורים כלכם בחוטי משי אשר יד האהבה רוקמת.

כל עם ולאום איננו עולם לעצמו, הרחוק איש מאחיו כאגמי ההרים הבודדים, אשר לא יחברו איש עם רעהו. כולם אחים המה בני משפחה אחת.

התחברו־נא עם כל בני־האדם אשר דתיהם שונות והייתם למשפחה אחת וגדולה אשר אחוה והרמוניה שוררות בביתה לעולם ועד.

ב

אשרי איש העושה טוב לכל אדם כי ישא ברכה מאת אלהים.

נקי כפים ובר לבב כל הדואג לאושר רעהו. אלהי האהבה לא יעזבנו.

אוי לאדם אשר רגש השנאה מתגנב אל לבו. גלמוד ועני הוא, תולעת ולא איש.

כי באפו ישמיד יוצר האהבה את האדם השונא את אחיו. פריו מארץ יאבד ובצאת רוחו לא יהיה זכר לו.

הוי העושים דבר אלהים למעיז שנאה!

ג

על שלשה דברים העולם עומד: על האהבה, על האחוה ועל השלום.

לא האמונה היסוד כי אם האהבה.

אשרי אדם העולה על מטתו בלילה בלב טהור משנאה ושמץ איבה.

באהבה יצר אלהים את כל יצוריו ושקולה אהבה כנגד כל המצוות.

חדל לך בן־אדם מגלות את חטאות רעך פן יגלה היוצר את חטאתיך.

זכור כי היוצר אלהי האהבה רואה את הכל ויודע את הכל והוא מוחל וסולח.

ד

שמעו בני־אדם לקול אלהי האמת:

כל יצורי העולם פרי עץ אחד המה, עלי ענף עבות אחד, נטפי ים אחד.

אוי לאדם האוהב רק את עמו וכל הקרוב לו ואשרי אדם האוהב את הכל בלי הבדל.

חרב האהבה והאמת חדה מפלד עשת וחזקה מלהט קיץ.

הרימו את החרב הזאת בשם אלהים, בכחו וגבורתו פרצו אל תוך ערי לבותיכם והחריבו מבצרי השנאה והשקר.

ה

כה אמר אלהי האמת והחיים:

הוי בן הרוח! יהי לבבך אוצר טוב מלא קדושה ואהבה ואורה, לב זה בחרתי למשכן לי ובו יסדתי מלכות אלהים נצח, מלכות קדומים אשר לא תחלוף עד עולם.

הוי בן־אדמה! אהבני למען הכירך את אהבתי אליך.

כי אהבתי – מלכותי. כל הבא אליה והיו פתוחים לו שערי גן־עדן: עולם מלא חיים ויופי, הוד ורוך. כל העומד מנגד לי חייו חיי תפתה, ימיו כצל נטוים ולא אור ואפל ולא נֹגה לו.

הוי בן־האמת! מנע פיך משקר וחדל לדבר על חטאת אחיך כל־עודך חי וחוטא. אל תלעיב באחיך כי פניו פני ועלבונו עלבוני.

ו

שמעו בני חיים לדברי אלהי חיים:

חיו, חיו יאמר אלהיכם.

מרחם הוצאתיכם לחיות חיים יפים, חיים אשר חיים בהם.

רוחי מרחפת על כל היצירות. הטבע — נשמתי.

על כל הר וגבעה, על ההרים והרכסים, על הארזים ועצי היער, על כל פרח ציץ ועל כל הנרדים והורדים, על הימים והנחלים משתפכת נפשי,

הבו גדל ליקום וכל צבאיו, כי כלם עצם מעצמי, רוח מרוחי נימים דקים מנשמת נשמתי.

אל מי תדמוני ותערכוני כי רוחי בכל והכל בי!

הארץ והשמים נתונים לי ולכל הנוצר בדמותי ובצלמי.

שים ידך בן־אדם אל הפרח וקטפתו. הבט בו והבינות את היותי,

שמח בחייך בי בשמחתך גם אני שמח! –

רקוד כצבי קל־רגלים או כאגל טל על עלי שושנה!

ז

אשרי איש חי חיים טהורים, חיי אהבה, חיי אמת.

אם לב אדם מלא שמחה, גם בבית־האסורים יאושר. אם לבו מלא תוגת ומכאוב — אֻמלל הוא גם בגן־עדן.

כי אור מנורה מאיר גם בחדר וגם במחלות עפר מתחת לאדמה.

אשרי אדם חי ובלבו תאותו לא בוערת.

התאוה סם משחית המישן את הלב עד בלתי הרגש עוד מכאובי אחרים.

כל השואף לתאוה חייו משתפכים להבל וריק.

אדם נולד חפשי. כל הגוזל את חפשו והיה כמושיב אותי, את אלהי החיים, בבית־האסורים.

אסיר! שבור את נחושתיך וכתת את כבליך כי אין חיים בלי חפש ואין תנועה בלי דרור!

IV

זאת היא בקצרה התורה שנתן בב.

על תורה זו, על השיטה הפילוסופית שבה, יכולים בודאי לכתוב טרקטטים שלמים. יעשו־נא אחרים, המתעניינים בשאיפות הדתיות השונות שבעולם, עבודה זו. מטרת עבודתי הקטנה הזאת היתה רק לתת בשרטוטים אחדים השקפה על מעט הפילוסופיה שבתורת־בב, שעל־אודותיה לא ידע ולא שמע בודאי הקורא העברי; חיי בב ודעותיו הם אגדה יפה ומלבבת, אגדה היונקת מעולם האצילות.

בשעה שאותם הסופרים המעטים, שכתבו על תורתו של בב בשפות אירופא, היו בעלי צד אחד וסוביקטיביים ביותר; מאחרי שכולם הם מתלמידיו וממעריציו. השתדלתי לנתח קצת את התורה הזאת ולהעביר מעליה את הצעיף הדתי המכסה אותה, כי לא האלמנטים הריליגיוזיים חשובים לנו, אלא היסודות הפילוסופיים שבה.

אותנו לא יכול לעניין כלל אבס אפנדי בתור מחוקק ונביא ובחיר אלהים, אלא בב הריבולוציונרן־הפילוסוף, ההורס את הישן ורוצה לבסס איזה דבר חדש; אכן תהום רחבה ומבדילה בין תורתו ובין התורות הדתיות ששלטו זה מכבר.

בב הוא פילוסוף־ריבולוציונרן. עומד הוא תחת השפעתה של תורת בודהא, אותה התורה היפה, שהשפיעה על פילוסופים וחוקרים שונים משופנהויאר ועד טולסטוי, ואשר אפילו פרידריך ניטשע חשב אותה ל„תורה יותר יפה ויותר נעלה מן הנוצריות הקופאת, חסרת־טעם, שכל והגיון".

אמנם משתמש בב בדעותיו של בודהא, ואולם הוא מעַבד אותן ומביאן לידי שלמות יתרה. למשל: לפי דעתו של בודהא נוצר האדם מארבעה אלמנטים: עפר, מים, אש ורוח, ובמותו שב עפרו לעפר, המים – למים, האש – לאש, הרוח – לרוח, והרגש – נשמת האדם – מתרומם ועולה אל האֶטֶר ושם הוא נעלם ואיננו. אז יבוא בב והוא מפתח את הרעיון הזה ומדבר על ארבע מדרגות של רוח המצויות בתולדה: רוח הדוממים, רוח הצמחים, רוח החיות ורוח האדם. מארבע הרוחות האלה נברא העולם. ארבע הרוחות האלה ארבע מלכויות הן המאוחדות חוליא על־גבי חוליא בשרשרת ההתפתחות של הרוח וכל אחת מאותן החוליות היא התפתחותה של חברתה הקודמת לה. האדם הוא היצירה העליונה בין כל יצורי היקום־האלהים.

בודהא ובב גם שניהם אינם מאמינים בהשארת הנפש ובעולם הבא. אין זכר לגן־עדן ולגיהנום בתורת שניהם. אבל בב מדגיש ביותר את שני המומנטים האלה ומבאר, כי מעשים טובים מובילים את האדם לאלהים, מעלים אותו למדרגה גבוהה – אלהית, וזהו — גן עדן. הגיהנום, לפי דעת בב, זהו הבטוי של יסורי החרטה המענים ומציקים לו לאדם הרע והחוטא.

גם בודהא וגם בב מנשאים את הטבע ומעריצים אותו. שניהם הם פנתיאיסטים נלהבים ואדוקים. אבל הפנתיאיסמוס הבבאי מזכיר לנו את זה ע׳

שפינוזה, באותה שעה שאין שום ספק בדבר, שבב לא קרא ולא ידע אפילו את מציאותו של אותו הפנתיאיסטן העברי הגדול.

האם לא שפתי שפינוזה דובבות בתורת בב, בשעה שאנו קוראים את הדברים האלה:

„רוחי מרחפת על כל היצירות. הטבע – נשמתי.

„על כל הר וגבעה, על ההרים והרכסים, על הארזים ועצי־היער, על כל פרח ציץ ועל כל הנרדים והורדים, על הימים והנחלים משתפכת נפשי.

„הבו גדל ליקום וכל צבאיו, כי כולם עצם מעצמי, רוח מרוחי, נימים דקים מנשמת נשמתי".

לפי הסקירה הראשונה דומים מאד בב ובודהא בשיטותיהם — אבל אם נעמיק מעט, נראינו כי הקרובים האלה רחוקים מאד איש מאחיו. בשעה שמתוך תורתו של בודהא מציץ היאוש העמוק שחור על־גבי שחור, הפיסימיות נוקבת ויורדת ומורידה עד לעמקי תהום, – הנה תורתו של בב, להפך, מלאה חיים וחדות החיים.

„שמח בחייך כי בשמחתך גם אני שמח! —

„רקוד כצבי קל רגלים או כאגל טל על עלי שושנה!"

כך מצוה את האדם אלהי החיים שבתורת בב.

כי — –

„מרחם הוצאתיכם לחיות חיים יפים, חיים אשר חיים בהם".

ומתוך נקודת־מבט זו מואס בב בחיים, שיש בהם צער ותוגה ויסורי נפש:

„אם לב אדם מלא שמחה, גם בבית־האסורים יאשר. אם לבו מלא תוגה ומכאוב – אומלל הוא גם בגן־עדן".

ומתוך אהבת החיים וחדות החיים נעשה בב לריבולוציונרן, הוא מוחא מחאה עזה נגד השתעבדות האדם ושלילת החופש. אדם בלתי חפשי אינו יכול לחיות חיים יפים, ומפני זה חייב אדם לשאוף לחופש גמור.

וכה ידבר אלהים אשר לבב:

„אדם נולד חפשי, כל הגוזל את חפשו והיה כמושיב אותי, את אלהי החיים, בבית האסורים".

מה יפים הדברים האלה! בב, שלא שמע ולא ידע את ז'ן ז'ק רוסו, בא ומדגיש אותו הפרינציפיון, שהוא היסוד העיקרי בדעותיו של הילהם הצרפתי.

חופש האדם יקר כל כך, שהוא בא לעורר, להלהיב ולקומם את האדם הבלתי־חפשי וקורא אותו למרידה:

„אסיר! שבור את נחשתיך וכתת את כבליך, כי אין חיים בלי חפש ואין תנועה בלי דרור!"

דברים כאלה אנו שומעים בפעם הראשונה מפי מחוקק דתי. פה כמעט שסותר בב הריבולוציונרן את בב המטיף בתורתו האומר: „אל תתנגד לרעה, כי בעצם הרעה כבר צפון העונש" – אותם הדברים שבהם השתמש אחרי כך גם טולסטוי ביסדו את תורתו הוא. ואותה הקריאה למרידה נעשתה לדיביזה

בשביל הבבאים, שלחמו בממשלת פרס העריצה ובשך הפרסי, והודות להם באה הריבולוציה בפרס.

בשביל בב אין מעמדים כלל וכלל במציאות. הוא מטיף אחוה ושויון לכל בני־האדם. שונא הוא את העשירים ואוהב את העניים. אבל בזה אנו רואים את השפעתו של בודהא על בב. גם בודהה אומר: „יקר בעיני העני מן העשיר. שונא אני את האנשים בעלי מדרגה גבוהה, כי הבורא בעצמו מבכה תמיד את מוצאו הרם והנעלה"...

תורת בב היא מין מהפכה בעולם הדתי. בב מוחה נגד הדתיות הקבועה. כל הדוגמות, המצוות והמנהגים הדתיים הוא חושב למותר. העיקר באמונה — אהבה, אמת ויושר. בתור מוטו לתורתו של בב יכולים אנו להביא את הדברים היפים של לוקרציוס:

„Nec pietas ulla est velatum saepe videri
Vorti ad Cupiden, at que omnes accedere ad aras —
Sed mage facuta posse omnia mene tueri" *)

גם תורת בב מתעטפת בטלית של דת, אבל היא עושה זאת מתוך הכרח, כי אין ההמון מוכשר לקבל איזו תורה שתהיה, אם אין האלהיות והדתיות מרחפות עליה. אילו חי בב באירופא, אז בודאי היה רק חוקר פשוט ולא היה למחוקק דתי, אבל בב נולד בפרס, בסביבה דתית, ומפני זה הוא מביט על עצמו כעל נביא ובחיר אלהים. אבל מה זה נביא?

גם בסביבות דתיות מתהוות ריבולוציות. סביבה אחת נלחמת עם השניה. באי־כח הסביבה הנלחמת נקראים בעולם החולני בשם נואמים, פובליציסטים, אגיטטורים, אך בעולם הדתי קוראים להם „נביאים".

הנביאים מטיפים אמת חדשה ושואפים לחדש את החיים ותנאי החיים. אבל קשורים הם עם הטרדיציה ואינם יכולים לשחרר את עצמם מן העבר. רק בסביבת אנשים העומדים על מדרגה יותר גבוהה בסולם התפתחותם והשתלמותם מפסידות הטרדיציות את קדושתן ואת הכח המושך שלהן, ואז באים הנביאים ומרגישים כי האמת שלהם חדשה היא לגמרי ומדברים על־אודות תורה חדשה. אבל גם פה יש חבור עם העבר: מיסד הדת הנוצרית מצטדק, שאינו בא לתת תורה חדשה, אלא להוסיף על תורתו של משה, וגם מוחמד סומך את עצמו על משה ועל מיסד הנצרות.

הנביאים לא היו חוזים ומגידי עתידות, כמו שחושבים הרבה, אלא היו כהסוציולוגים והפובליציסטים בזמננו. „אין הנביאים — כותב דרמשטטר **) — יכולים להגיד עתידות. הם יודעים את עמם, את חייו ומצבו, והודות לקונצפציה הפילוסופית וההיסטורית שיצרו, הם מבינים ויכולים לסמן את הדרך, שבה

*) אין זאת יראת אלהים לעטות מעטה דת ולהתפלל לפני כל המזבחות, כי יראת אלהים היא היכולת להביט על כל העולם בלב טהור ובנפש זכה ובהירה.

**) ראה ספרו: Les, Prophètes, דף 137.

ילך העם הזה במשך הזמן, ואת תנאי החיים, שבהם יהיה נתון, אם ישתנה המצב. אותם מעניינים הריזולטטים שיהיו, אם אידיאה זו או אחרת תצא מן המחשבה לפועל, אבל אין הם יכולים ואין הם רוצים לדעת את הפרטים והעובדות הקונקרטיות. לחוש עתידות ולנבא מה שיהיה בעתיד – עבודה זו מוסרים הנביאים בידי שרלטנים".

הנביאים – פובליציסטים, ריבולוציונרים ומורי דרך. כמו המשוררים והפיטנים, כן גם הם יוצרים מתוך רוח הקודש והתעוררות. נתונים הם בשעת יצירתם במצב של התעוררות ועלוי של עצבים המביאים אותם לידי מראות וחזיונות ומעמד חולני. הנביאים אינם מלומדים פלגמטיים; אלא בעלי טבע היסטירי. כל התעוררות היא מחלה, ומפני זה חשבו את הנביאים בימי קדם לאנשים חולים (נביא – איש הרוח). כך פונה אוטבּא בן רבי למוחמד הנביא ואומר: „אם רוח הקודש דבקה בך ושולטת בך עד שאינך יכול להפטר ממנה, ומפני זה אתה מתנבא – נשלח לך רופאים מומחים, נשלם להם, והם ירפאו אותך".

מסוג הנביאים האלה היה גם בב. סוציולוג הוא וריבולוציונרן, ורק שנולד בסביבה דתית מלאה חושך ואפלה. בשעה שהוא נתון במצב של התעוררות ורוח הקודש, הוא נתון במצב של איש חולה ובא לידי מראות וחזיונות. במצב שכזה ראיתי אותו בביתו בקרב תלמידיו הרבים והוא מטיף להם את תורתו.

* *
*

חיים אנחנו עתה בשעת שקיעת הרוח וירידת האצילות.

כל האידיאלים הרמים נחרבו ונהרסו. מעט מעט התהילה הנשמה מתגוללת בסחי וגועל. — המלחמה הנוראה הרסה את כל הקנינים התרבותיים.

אבל אין לך רעה, שלא תצא ממנה טובה: המלחמה תחריב את השלטון החברותי הקים ועל חורבנו תבנה אנושיות יותר בריאה ויותר חזקה, חפשית מעול העבדות הנצחית.

ואולם בשורה הראשונה יהרסו בלי שום ספק יסודי האמונה התפלה השוללת את חופש האדם.

כי האמונה התפלה מקהה את המוח, מטשטשת את הרגש הבריא, מחלישה את האנרגיה הרעננה ועושה את האדם למשארת תוססת ומתפרכסת בלי אונים.

והיה כי תחרב – אז כל אש אוכלה, כל להבה בוערת לא תצלחנה להצית את הניצוץ, שכבר עומם — —

אז יבוא כותב דברי ימי הדתות והאמונות לכתוב את ההיסטוריה הריליגיוזית, שבה יתן מקום חשוב גם לבב הפילוסוף, הריפורמטור והריבולוציונרן, שמעטים כמוהו בין מחוקקי הדתות האחרים.

הַנרי ברגסון

מָבוֹא לְתוֹרַת הַמֶּטַפִּיסִיקָה

אם נבוא להשוות זו עם זו את ההגדרות הרבות, שהפילוסופים השונים נותנים למטפיסיקה ולמושג המוחלט, נמצא, שאף־על־פי שהחכמים נראים כחולקים, יש דעה אחת, שכולם מודים בה, היינו: שידיעת העצם נקנית בשתי דרכים שונות, הנבדלות זו מזו הבדל עיקרי. בדרך האחת אנו הולכים סחור סחור מסביב לעצם ונשארים מחוצה לו; בדרך השניה אנו נכנסים לתוך תוכו של העצם, אנו חודרים לפנימיותו. הדרך הראשונה תלויה בנקודת ההשקפה, שממנה נצא להביט על העצם, ובסוג הסימבולים, שבהם נבטא את ידיעתנו. הדרך השניה איננה זקוקה לשום נקודת השקפה ואיננה מתבטאת על פי שום סימבול חיצוני. על אופן החקירה הראשונה יש לומר שהיא מסתפקת בידיעה יחוסית. הדרך השניה – במקום שהיא בגדר האפשרות – נותנת לנו ידיעה מוחלטה.

נקח, למשל, את תנועת הגוף בתוך החלל. תנועה זו אני יכול לתפוס באופנים שונים, וצורתה משתנית לנגד עיני לפי אותה הנקודה בחלל, שממנה אני מסתכל בה. אם הנקודה, שממנה אני מסתכל, מקומה קבוע בחלל, אז תגלה לפני התנועה בצורה אחת; אם נקודה זו מתנועעת בעצמה ומשנה את מקומה, אז תראה לי התנועה אחרת לגמרי. יכול אני לסמן תנועה זו באופנים שונים. דבר זה תלוי בנקודות המוצא, שאליהן אני מיחס תנועה זו, כלומר, בקבוץ צירי הקואורדינטות, שעל פיהן אציין אותה, כלומר, יכול אני לבחור לי כחפצי את הסמלים, שעל פיהם אני „מתרגם" ומציין את התנועה. משני הנמוקים האלה (השתנות ידיעתי עם השתנות נקודת מבטי וסוג הסמלים המציינים אותה) אני חושב את התנועה לתנועה י ח ו ס י ת. כי בין כך ובין כך אני בעצמי נשאר מחוץ לגוף המתנועע. לא כן כשאני בא לדבר על תנועה מוחלטה; אז אני מיחס לגוף איזו פנימיות, כאילו איזו נפש שוכנת בו. בכח הסימפטיה שלי אני מעמיד עצמי במקומו ואני כאילו עובר בכח דמיוני לתוך הגוף הזה וחודר אל קרבו, אל עצמיותו. אז הרגשתי תשתנה בהתאמה לזה: לפי מה שמקום הגוף יהיה קרוע או לפי מה שישנה את מקומו ויתנועע הרגשתי תשתנה גם כן לפי השתנות אופן התנועה. אותה ההרגשה, שאני מרגיש אז,

ושהוא כובש את כל הנפש ומושל בה בלי מצרים. ובכל־זאת אף הכרת רגש זה אי אפשר לה שתשאר כמות שהיא אפילו במשך שני רגעים החולפים זה אחר זה. כי כל רגע מכיל את זכר הרגע העבר, שנשאר אחריו, שכמובן לא היה נמצא עוד ברגע העבר; הכרת־נפש, שבה אפשר היה למצוא שני רגעים שוים לגמרי, יכולה להיות רק הכרה נעדרת זכרון. הכרה כזו היתה בכל רגע אובדת כולה ושבה לאפס ובכל רגע היתה חוזרת לתחיה. ציור כזה יש לנו בהכרח בנוגע לכל מה שמתחולל בנפש בלי הכרה.

נמצא לנו ציור אחר. נצייר לנו ספקטרום בכל רבבות גוניו; המעברים שבו בין גון לגון אטיים הם ובלתי נִכָּרים. נצייר לנו, שזרם הרגשתנו שוטף דרך ספקטרום זה, באופן שהוא קולט לתוכו בזה אחר זה כל גון מגוניו; בהרגשה זו היו מתחוללים בזה אחר זה, בהדרגה, כל אותם השנויים הנמצאים בגוני הספקטרום, באופן שהרגשת כל גון היתה מסכמת את שנויי הגון הקודם לה ובה היה טמון הגון העתיד לבוא אחריה. אבל גם ציור זה איננו מספיק. הגונים של הספקטרום המתחלפים נמצאים זה מחוץ לזה. הם עומדים רצופים בשטח. אבל בשטף הזמן לכשעצמו, בההמשכה לכשעצמה, אי אפשר לצייר לנו כל מציאות של זה בצד זה. בה אין דבר נמצא מחוץ לחברו, ובכ"ל כל מציאות בחלל מן הנמנע בה.

או נמצא לנו ציור אחר. נדמה .נו גומי קטן עד בלי תכלית, שצמצמו אותו — אם אפשר הדבר — עד לידי נקודה הנדסית. נחזור עכשו לפשט אותו מעט מעט. אז תתפשט הנקודה ותהיה לקו, הקו יתמתח וילך הלוך וארוך. נשים לבנו לא לקו זה, כי אם לפעולתנו המולידה אותו; נחשוב שפעולתנו זו, אף־על־פי שהיא נמשכת בזמן, היא כולה אַקט שלם אחד, שאינו נתון להחלק לחלקים; נאמר, שפעולה זו נעשית בלי הרף. אם אירע איזה הפסק במעשנו, אז הפסקה זו תחלק את פעולתנו לשתי פעולות בפני עצמן, שכל אחת מהן גם כן שלמה ומוצקה. נניח, שמתחלקת לא הפעולה, כי־אם הקו הנולד על ידה. קו זה הוא הרושם, שחרתה הפעולה בחלל. נעלים עינינו מן השטח, שבו מצטמצמת התנועה, נתחשב כך עם התנועה עצמה, כלומר עם פעולתנו המותחת ומפשטת – עם התנועה לכשעצמה. תמונה זו תהיה תמונה יותר נכונה של התגלות ה„אני" שלנו בתוך ההמשכיות.

אבל גם תמונה זו אינה עוד שלמה כל צרכה. כל השואה לא תספיק לנו. כי התגלות ההמשכיות יש בה אחדות ורבוי כאחד. מצד אחד יש בה אחדות של תנועה מתפתחת, ומן הצד השני יש בה רבוי הגונים המתגלים לעינינו. שום משל אין בכחו למסור לנו את שתי הצורות הסותרות האלה כאחד. אם יבליט את צדה האחד של מטבע זו, יעלים עיניו בהכרח מצדה השני. אם אצייר לי את הספקטרום ברבבות גוניו, הרי לפנינו דבר מסוים ועומד, אבל ההמשכיות אינה גמורה ומסוימה, אלא היא הולכת ונוצרת בכל רגע. אם אני חושב על הגומי המתפשט, על הקפיץ הנמתח ומתכוץ, אז מוכרח אני להעלים עיני משפעת הגונים, שהיא אופית בשביל ההמשכיות המתפתחת. אני רואה אז רק תנועה פשוטה, רק את הדרך,

במובן זה, ורק במובן זה, מושג המוחלט הוא שם נרדף עם מושג השלם בתכלית השלמות. אם נצלם לנו איזו עיר מרבבות נקודות מבט שונות, ואחר כך נאסף יחדו את כל התמונות שיצאו לנו, אז תהיינה התמונות הללו ממלאות בתאור המקום אחת אחר חברתה, כל תמונה תוסיף איזה ציור וקו חדש, שלא נבלט בתמונה השנית, אבל כולן יחדו לא יוכלו לשמש לנו במקום אכסמפלר אחד – במקום המקור, במקום אותה העיר, שבין בניניה אנו מטיילים לפעמים. אם נתרגם איזו פואימה לשפות שונות, אז כל תרגום ותרגום יבליט בה איזו גונים חדשים, ואם נשוה את כל התרגומים זה עם זה, אז יתקן לנו כל אחד את הנטיות מן המקור הנמצאות במשנהו, כל תרגום כאילו יטשטש את הגונים המיותרים, שנולדו בתרגום השני ביחוסו אל המקור, באופן זה יתנו לי כולם יחדו תמונה פחות או יותר שלמה של הפואימה המקורית. אבל כל התרגומים יחד לא ימסרו לי לעולם את מהותו הפנימית של המקור כמות שהיא. תמונת הגוף שנצטלם מנקודות מבט שונות, תרגום שנעשה על ידי סימבולים ידועים – כולם בהכרח ישארו פגומים לעולם, בלתי שלמים בהשואתם עם הגוף המקורי, אשר את תמונתו אנו מציירים ואת תוכו אנו מציינים בסימבולים שונים. לא כן המוחלט. המוחלט הוא שלם בכל פרטיו, הוא כולו מה שהוא, זה הוא במלוא המובן „אהיה אשר אהיה".

בלי כל ספק יש חושבים, מפני אותה הסבה עצמה, שמושג המוחלט ומושג ה„אין־סוף" אחד הוא. אם אחפוץ לספר למי־שהוא, שאינו שומע יונית, אותו הרושם הפשוט, שעושים עלי שירי הומירוס, ובשביל זה אתרגם את השירים לפניו, ואחר כך אפרש את תרגומי, ועוד אוסיף לתת פירוש לפירושי ובאור מפורט, אז מדי הוסיפי לבאר אותו אוכל להתקרב אל המקור קירוב גדול, אבל לעולם לא יעלה בידי למסור את הרושם של המקור בשלמותו. אם אתה מרים למעלה את ידך, אתה מוציא אל הפועל תנועה פשוטה, המשאירה בקרבך רושם פשוט. אבל אני, העומד מן הצד ומסתכל באותה תנועה, אני רואה, כי ידך שנתה את מקומה מעט מעט, כי בדרך הליכה עברה נקודה אחת בחלל ואחר כך נקודה שניה; אבל בין הנקודות האלה אני מוצא עוד המון נקודות אחרות, ואת כולן עברה ידך בדרכה; אם אתחיל למנות אותן – אין הן נתונות להספר, כי אין להן מספר. ובכן אם אני צופה במוחלט מבפנים, מתוכו, אז יראה לי כעצם פשוט, אבל אם אביט עליו מבחוץ, כלומר ביחס לעצמים אחרים, אז יהפך ביחס אל הסימבולים המבטאים אותו למטבע של זהב המתפרטת לכמה פרוטות, ואת הפרוטות יש לחזור ולפרוט וכן עוד ועוד. יש כאן לפנינו דבר, שמצד אחד אנו תופסים אותו כמות שהוא בשלמותו, כדבר שלם שאינו נתון להתחלק, ומן הצד השני יש לגלות בו תכונות עד אין קץ. קוים אלו הבאים יחד אופיים הם בשביל עצם אין־סופי.

מכאן יוצא לנו, שהעצם המוחלט יודע לנו רק על ידי צפיה פנימית, על ידי „אינטואיציה". להפך, כל היחוסי מתגלה לנו בדרך אנליזה, מה זאת אינטואיציה? בשם אינטואיציה קוראים אנו למין סימפטיה שכלית, שעל ידיה נוכל לצייר אותנו בדמיוננו עומדים במקום הגוף ובתוכו ונוכל להתמזג עמו כליל

כמות שהוא עם כל מה שיש בו מיוחד במינו ועם מה שאין לו דומה, וממילא אין לו גם בטוי. להפך, האנליזה היא תחבולה, שעל ידיה אנו מגלים בכל דבר יסודות ידועים לנו מכבר, כלומר, אנו מוצאים בו אותם הצדדים, שבהם הוא דומה לעצמים אחרים. כדי לחקור איזה עצם בדרך האנליזה, עלינו לציין אותו בתור דבר תלוי בעצם זולתו. כל אנליזה אינה על פי מהותה אלא תרגום. זהו בטויו של העצם על־ידי סימנים, זהו המון ציורים, שאנו מציירים את העצם מנקודות מבט שונות ומגלים בו את נקודות המגע בינו ובין עצמים אחרים הידועים לנו מכבר. לפיכך האנליזה היא שאיפה נצחית, שלעולם לא תמצא ספוק לה, צמאון לתפוס את כל העצם, להקיף אותו מכל צדדיו, שלעולם לא נוכל לרוות אותו. אבל האנליזה בעל כרחה הוטל עליה ללכת אך סחור סוזור, מחוצה לעצם, להרבות בנקודות מבט עליו עד אין קץ, כדי להשלים את תמונתו בקוים חדשים. ובכל־זאת התמונה נשארת בלתי־שלמה. היא מגבבת סימבולים על סימבולים, כדי לשכלל את תרגומה עד קצו, אבל התרגום נשאר פגום. כך היא מוסיפה לעשות עד בלי תכלית. האינטואיציה, להפך, היא תחבולה פשוטה.

אחרי שבררנו כל זה, נקל להבין, שמטרת המדע החיובי היא האנליזה לפיכך עוסק המדע קודם לכל בסימבולים. אף המדעים היותר מוחשיים בין מדעי הטבע, אותם העוסקים בתורת בעלי החיים דנים על הצורה החיצונה של גופות החיים, על האורגנים שלהם ועל יסודותיהם האנטומיים, מדמים צורה לצורה, ובצורות המורכבות ביותר משתדלות הן למצוא יסודות יותר פשוטים. במלה אחת: גם בחזיונות החיים הם חוקרים רק את הסימבול ה נ ר א ה ל ע י נ י ם שלהם. אבל אם יש בידינו אמצעי לתפוס את המציאות באופן מוחלט, תחת לחקור אותה באופן יחוסי; אם אפשר להכנס ולחדור אל תוכה, תחת להסתכל בה מן הצד, מנקודות מבט שונות; אם יש להביט בה באופן של אינטואיציה, תחת להפריד ולנתח אותה בדרך האנליזה; כלומר, אם יצויר הדבר, שנקיף את כולה כמות שהיא, מבלי לציין אותה על־ידי בטוי חיצוני, על־ידי תרגום או סימבול, — אז התורה המלמדת אותנו דרך זו תהיה מטפיסיקה. ובכן: המטפיסיקה (בנגוד למדעים החיוביים) זהו מדע, ה מ ש ת ד ל ל ה מ נ ע מ ן ה ס י מ ב ו ל י ם.

יש לכל־הפחות מציאות אחת בעולם, שידיעתה באה לנו מתוכה, בדרך הבטה של אינטואיציה, ולא בדרך אנליזה. זוהי האישיות שלנו כמו שהיא שוטפת בזמן, זהו ה„אני" שלנו, כשהוא נמשך והולך. אפשר הדבר, שבלעדיו לא תהיה כל סימפטיה שכלית לשום דבר מחוצה לנו, אבל בנוגע לנו לעצמנו רגש כזה בודאי ישנו בלב כל אחד ממנו.

בשעה שאני מעיף מבט פנימי אל תוך נשמתי ובא להסתכל באישיותי שלי, אז ראשית לכל — נניח שאישיותי נמצאת במצב של מנוחה ואינה פועלת — מבטי נתקל באותם הרשמים הנכנסים לתוך נשמתי מן העולם החיצוני; רשמים אלו מונחים מלמעלה, על־פני הגשמה, בשכבתה העליונה, כגלד קופא ומוצק. רשמים אלו בהירים הם ובולטים; מסתדרים הם רצופים זה בצד זה

או לכל־הפחות אפשר לצייר אותם כעומדים רצופים. הרשמים הא"ה מתקבצים יחד והיו ל ג ו פ י ם שונים. אחר כך, כשאוסיף להביט לתוך פנימיותי, אמצא שם המון זכרונות, שיש להם איזה קשר וסמיכות עם אותם הרשמים; זכרונות אלו משמשים לנו כדי לבאר ולהבין את הרשמים; נדמה, שזכרונות אלו זה עתה פרשו וצפו מתוך עומק אישיותי, כאילו הרשמים הנוכחים הדומים להם משכו ודלו אותם מתוך נבכי הנפש. אבל גם הרשמים וגם הזכרונות האלה אינם עוד ה„אני" שלי. הם כסו את ה„אני" שלי אך מלמעלה בשכבה דקה. לבסוף אני מרגיש, איך בכל רגע מתגלות בי רבבות שאיפות, הרגלים ישנים, הרגלים של תנועות ושל מעשים ידועים, המון פעולות, שגם להם יש קשר פחות או יותר אמיץ עם רשמי ועם זכרונותי אלה. כל יסודות הנפש האלה צורותיהם בולטות ומסוימות, ובאותה המדה שהם נבדלים ושונים זה מזה, הם נדמים לי נבדלים ונפרדים מעצם ה„אני" שלי. הם יוצאים מפנימיותי החוצה, ומצרופם ביחד. מתהוה ההיקף החיצוני של הכדור (אם נצייר את ה„אני" שלי בדמות כדור), השואף תמיד רק להתפשט ולהתרחב, ובשטחיותו הוא מתמזג ואובד בעולם החיצוני. אבל אם אשנה את מגמתי ואלך מן ההיקף אל המרכז, אם אבוא להתעמק בקרבי ולבקש את הגרעין הפנימי של ה„אני", את התוך המוצק שלי הקיים ובלתי־משתנה, אמצא תמונה אחרת לגמרי.

מתחת לגבישים המאובנים האלה, בעלי הצורות הבולטות, תחת שבכה שטחית זו, מוצא אני איזה שטף נובע בלי הרף, שאין למצוא לו דוגמתו בכל מה שעבר לפני עד כה. מצבים שונים מתחלפים כאן זה אחר זה. כל אחד מהם, כשהוא בא, הוא מכיל את אלה שקדמו לו והוא נושא בקרבו את המצב העתיד, שיבוא אחריו. באמת צריך לומר, כי את ה ר ב ו י אני מוצא במצבים אלה רק אחר שכבר עברתי מהם להלן, ואני מביט מאחרי, אל העבר שלי, ומחקה על עקבותיהם. אז, באותו הרגע שהרגשתי אותם, היו מאורגנים כל כך ונלכדים זה בזה, נשבה בהם רוח אחת חיה כל־כך, שאז בשום אופן לא הייתי יכול להגיד איפה נגמר בנפשי מצב אחד ואיפה מתחיל השני באמת, למצבי הנפש האלה אין ראשית ואחרית, אין התחלה וסוף, כל אחד מהם הוא ההמשך של חברו, והלה מוסיף לחיות בקרבו.

אם תרצו, הרי כאן מגלה נפתחת ומגוללה לפניכם; כי אין לנו בעל־חיים שלא ירגיש, שמגלת חייו הולכת ומגוללה אל קצה. כי החיים — הם הזדקנות אטית. אבל כמו כן יש לומר, שזו ה י א כריכה, כאותו החוט שכורכים על־גבי הארג. כי בדרך חיינו העבר שלנו הולך כצל אחרינו; על חשבון ההוה האבד הולך וגדל, הולך ומתפתח העבר, העבר כאילו מאסף בדרכו אל קרבו את חללי ההוה. והלא כל הכרה א י נ ה ב א מ ת א ל א ז כ ר ו ן.

אבל על צד האמת אין כאן לא כריכה ולא גלילה. שתי התמונות האלה מעוררות בקרבנו ציור של קוים או של שטחים שחלקיהם דומים זה לזה, ויש לשום קטע אחד של הקו על הקטע השני, עד שיתמזגו לגמרי. לא כן בחיי הנפש; בנפש החי בעל ההכרה אין שני רגעים שוים, קחו אפילו את הרגש הפשוט בתכלית הפשטות, ציירו לכם, שרגש זה שולט בנפש בתמידות

בשעה שאני בעצמי נמצא כביכול בתוך הגוף המתנועע, אינה תלויה עוד בנקודת ההשקפה, במקום שממנו אני מסתכל בתנועה, שהרי כאן עומד אני בתוך הגוף עצמו. מעתה אין אני זקוק עוד לסמלים, כדי לבאר ולסמן על ידיהם תנועה זו; כי מכיון שיש בידי המקור — התנועה עצמה כמות שהיא — כל תרגום ופירוש מיותרים הם לי (כי כל סמל אינו אלא תרגום החזיון). נאמר בקצור: אני תופס עתה את התנועה לא מחוצה לה, כי־אם אני בא אליה מתוכה, אני משיג אותה כמות שהיא, ממנה ובה. אז יש לי אודותיה ידיעה מוחלטה, ידיעה אבסולוטית.

או נתן דוגמא אחרת: נקח איזה גבור של רומן, שהמחבר ספר לנו את הרפתקאותיו ופרטי חייו. הרומניסטן יכול להרבות בהרצאת תכונותיו של הגבור, בתאור אפיו ומדותיו הנפשיות; יכול הוא כחפצו לשום דברים בפי גבורו ולתת לו לפעול פעולות עד אין קץ. ובכל־זאת – כל היגיעות, שיגע המחבר כדי לתת לנו תאור שלם של גבורו, אינן שוות למול אותו הרגש הפשוט והתמים, שהיה נולד בנשמתי, אילו יכולתי להתמזג עם הגבור, לעמוד במקומו, ולו לרגע אחד. במקרה כזה היה נדמה לי, שפעולותיו של הגבור, שיחותיו ותנועותיו, נובעות מתוכו באופן טבעי, כאילו יוצאות הן ממקור נשמתו. אז לא היו כל מעשיו ותנועותיו אלא כפרטים מקריים, המצטרפים ונוספים על אותו הציור של אופי הגבור, שאני עושה לי בדמיוני; פרטים אלו לא היו אז פרטים המעשירים את ציור דמיוני, המוסיפים לו עתרת גונים חדשים, ויחד עם זה לא היה בכחם לעשות את תמונתו שלמה ומוצקת — „מעור אחד". להפך, אילו נתנו לי את הגבור כמות שהוא, בשלמותו, אז היה נדמה לי, שכל רבבות העובדות, שבהן מגלה המחבר את אפיו של גבורו ותכונותיו, אינן מוסיפות כלום על שלמות הציור ואינן נותנות שום גונים חדשים לתמונתו; העובדות הללו נובעות מאליהן מתכונתו, הן נאצלות מעצמיותו, מבלי שמהותו או אישיותו תתמעט או תופחת על־ידי זה (כאותו המאור, שממנו נאצל האור ואיננו פוחת כלום). אבל עכשו, כל התאורים שהמחבר מתאר בהם את גבורו, כל מה שהוא מספר עליו – הוא נותן לנו על־ידי זה נקודות מבט שונות עליו. כשמציירים את הגבור בשפע קוים ושרטוטים, אין זה אלא שמדמים אותו לאנשים או לעצמים זולתו הידועים לי מכבר. ובכן אין הם אלא סימנים שבהם מציינים את אישיותו ומבטאים אותה באופן פחות או יותר סימבולי. כל הסימבולים ונקודות ההשקפה השונות משאירים אותי מחוץ לאישיות; סוף סוף הם מספרים לי רק על אותם הצדדים השוים בה ובאנשים אחרים, אבל אינם מגלים לי מה שיש בה משלה, את עצם מהותה. אותו עצם המהות של האישיות, אותו ה מ י ו ח ד במינו, שעד עולם לא יחזור ולא ישנה, כל מה ששייך אל האישיות לעצמה – את כל זה אי אפשר לראות מן החוץ, כי על־פי המושג עצמו יש כאן לפנינו פנימיותה של האישיות ותוכה, ועצמיות זו אי אפשר שתתבטא בסימבולים וסימנים, שהרי אין להשוות מדתה ושיעורה עם גופים אחרים. כל התאורים והספורים, כל החקירה האנליטית משאירה אותי בגבולות הידיעה היחוסית. רק התמזגותנו עם עצם האישיות היתה נותנת לנו ידיעה מ ו ח ל ט ה.

שההכרה עוברת בה מגיל אחד למשנהו. אבל בחיינו הפנימיים כל זה מתגשם ביחד. שם נמצא גם את עשרם של הגונים וגם את אחדותה של המגמה, ביחד עם ההתפתחות הרצופה בלי מעצור. אין שום ציור, שיוכל למסור דבר זה, אין שום דמות, שתהלום אותו כראוי.

אבל עוד יותר קשה יהיה לתאר אותו על־ידי מושגים, כלומר על־ידי מושכלים מופשטים, בין שנשתמש במושכלים כלליים ובין שנקח לנו לעזרתנו מושכלים פרטיים. בלי ספק אין שום תמונה יכולה למסור לי בשלמות אותו הרגש המיוחד במינו, שמעורר בי שטף ה„אני" שלי במקורי עצמי. אבל באמת אין מן הנחוץ כלל למסור לזולתו אותו הרגש. מי שאינו מוכשר מעצמו להסתכל באותו שטף של ההמשכיות, אשר בה מהות עצמיותי וגרעינה הפנימי – לזה לא יגלה אותה שום דבר שבעולם ושום מושג לא יועיל לו וכל ציור לא יסכון לו. המטרה היחידה של הפילוסוף היא לעורר את האדם לעבודת נפש ידועה, שהרגלי־השכל, המביאים לו תועלת בחיים הממשיים, משימים על פי רוב כבלים עליהם. אבל לציור יש יתרון אחד על המושג: הוא אינו מוציא אותנו מן העולם המוחשי. שום ציור לא יוכל לשמש לנו במקום ההסתכלות עצמה לתוך שטף ה„אני", לתוך ההמשכיות; אבל המון ציורים שונים, השאולים מעצמים שונים, יש בכחם, על־ידי מה שהם מרכזים פעולתם למול נקודה אחת, להטות את הכרתנו אל אותה הנקודה, שבה תתגלה לפנינו בבת־אחת האינטואיציה. אם נבחר לנו ציורים שאין להם קשר זה לזה ונקח אותם ממקצועות שונים, אז נמנע בעד כל אחד מהם לרשת שלא בצדק את מקומה של האינטואיציה עצמה; כי כל ציור יהא נדחה מפני אחיו. אם נביא אותם לידי כך, שכולם, למרות כל השנויים שיש בצורה החיצונה שלהם, ידרשו מרוחנו ליחד את שימת־לבנו ולרכזה לנקודה אחת, מעין מדרגה אחת של התאמצות. אז נוכל להרגיל מעט מעט את הכרתנו למצב מיוחד במינו, למצב מסוים ידוע, לאותו המצב שבו צריכה ההכרה להחזיק, כדי שתתגלה פתאם לעצמה בכל מהותה, בלי כל צעיף. אבל בשביל זה מן הצורך הוא, שהכרתנו תסכים להתרכזות זו של כחותיה, כי בלי כך לא תתגלה לעצמה. אנחנו מביאים אותה לידי אותו מצב, שהיא צריכה לתפוס, בכדי שבעצמה תפנה למטרתה את כל מאמצי כחה ותגיע לידי אינטואיציה. משום זה לא יצלחו כאן מושגים פשוטים, שהרי אלו אינם במציאות באמת אלא הם רק סימבולים, הבאים במקום העצמים, שהם מסמנים, ולכן אינם דורשים מרוחנו כל התעוררות מיוחדת. אם נסתכל בהם בשימת־לב, אז נמצא, שכל אחד מהם מפשיט ונוטל לו מן העצם אך אותם הצדדים השוים בו ובעצמים אחרים. אנו רואים, שכל מושג על פי מהותו אינו אלא בנין אב והשואה בין עצם זה ובין עצמים הדומים לו, הרבה יותר משיש שווי כזה בציור. אבל מכיון שבנין־אב זה גלה לנו איזה דמיון, מכיון שהתדמות זו היא תכונת העצם, וכל תכונה אינה אלא חלק בעצם ההוא, אפשר להוכח בלי כל עמל, שאם נצרף יחד את המושגים ונסדר אותם כשהם רצופים, אז נוכל להרכיב את העצם השלם מחלקיו הבודדים ואז יצא לנו מהם הערך הדומה השכלי שלו. זהו הטעם שאנו חושבים,

כי בחברנו יחד את המושגים של האחדות, הרבוי, הרציפות וההתחלקות עד תחום ידוע או עד בלי תכלית, אז נעשה לנו מתוך צרופם ציור נכון של ההמשכיות. אבל באמת נשקפת לנו מכאן הסכנה. באותה המדה, שהמושכלים המופשטים מביאים תועלת לאנליזה, כלומר לחקירה המדעית של העצם ביחוסו לעצמים אחרים, באותה מדה עצמה אין בכחם לשמש לנו במקום האינטואיציה, כלומר במקום החקירה המטפיסית של הגוף, המבקשת בו כל מה ששייך לו לעצמו, בפנימיות מהותו. מצד אחד, כל המושגים האלה בהצטרפם יחד יתנו לנו רק דמות מלאכותית של העצם; הם יסמנו לנו באופן סימבולי את צדדיו הכלליים, שהם כאילו מחוסרים כל צורה עצמית וכל אינדיבידואליות, ולשוא היינו מקוים לתפוס על ידם את המציאות; באמת הם מסתפקים בזה, שהם נותנים לנו רק את צלה של המציאות. אבל מן הצד השני, ביחד עם שגיאת־הדמיון הזאת כרוכה כאן גם סכנה גדולה. המושג לא רק שהוא מפשיט את התכונות, אלא שהוא גם מכייל אותן. כשהמושג מסמל איזו תכונה פרטית, אין זאת אלא שהוא משתף בה המון עצמים אין מספר. הוא נותן להם פירוש חפשי, ובאופן זה הוא מסרס אותם ומשנה בו פחות או יותר. כשאנו נותנים את התכונה לתוך העצם המטפיסי, שהיא שייכת לו, אז התכונה והעצם מתמזגים יחד. התכונה לובשת צורה לפי מדתו (של העצם) ומקבלת את שרטוטיו. אבל כשאנו מוציאים אותה מתוך העצם המטפיסי ומגבשים אותה במושג, אז התכונה מתפשטת עד בלי תכלית, יוצאת היא מן התחומים הצרים של העצם, בית־קבולה מתרחב, והיא מוכשרת להכיל אז עצמים אחרים. לפיכך המושגים השונים, שאנו בוראים לנו בדבר תכונת העצם, מסמנים מסביב לו כמו עגולים רחבים המקיפים אותו מבחוץ, עגולים שקטרם רחב יותר מקוטר העצם, עד שאינם הולמים אותו וריוח ישאר ביניהם. והרי בתור עצם היו התכונות מתמזגות גם זו בזו. לפיכך נחוץ לנו למצוא איזו תחבולה מלאכותית, כדי לשוב ולמצוא התמזגות זו. לצורך זה בוחרים אנו אחד מן המושגים ומשתדלים לצרף על ידו את כל האחרים. אבל צירוף זה ישתנה לפי סוג אותו המושג שנבחר לנו בתור נקודת־מוצא. למשל, את המושג „אחדות שברבוי" יש לדרוש לשני פנים, הכל לפי נקודת־המוצא שנבחר לנו. יכולים אנו לצאת מנקודת האחדות או מנקודת הרבוי. הכל יהיה תלוי במשקל שניחס למושג זה או אחר; יכול נוכל להפחית או להותיר בשומת ערכו, הכל לפי רצוננו; כי המושג שנפשט מן העצם אין לו משקל בפני עצמו והוא אינו אלא צלו של העצם. ובכן עולות ומתיצבות פה לנגדנו שיטות שונות, ומספרן כמספר נקודות־המבט השונות, שמהן נצא להסתכל במציאות שלפנינו, או כמספר העגולים ההולכים ומתרוחים עד בלי תכלית, שלתוכם אנו מכניסים אותה. לפיכך הלקוי הפנימי, שיש בכל המושגים הפשוטים, הוא לא רק בזה, שהם מנתחים את האחדות המוחשית, החיה והתמימה של העצם, להמון בטויים סימבוליים, שמספרם מקביל למספר המושגים, אלא שיש בזה עוד מגרעת אחרת: המושגים האלה גורמים לפירוד דעות בפילוסופיה ועל ידם היא מתחלקת לבני כתות שונות; כל אחת מן הכתות בוחרת לה נקודת־מבט אחת, אוחזת בה ואינה

מסתלקת ממנה, בודה לה ציונים וסמלים מיוחדים ומתחרה בכל השיטות החולקות עליה התחרות שאין לה תכלית. אחת משתי אלה: או שהמטפיסיקה אינה אלא משחק ברעיונות, פלפול הגיוני בעלמא, או שזהו מקצוע עמוק וסריוזי שנִתן לרוח האדם לענות בו. אם מדע אמתי הוא, ולא התעמלות המוח בלבד, אז בהכרח עליה לצאת מגדר המושגים ולעבור לתחום האינטואיציה. כמובן, אי אפשר לה להמנע מן המושגים, אחרי שכל יתר המדעים דרכם לטפל במושגים; והמטפיסיקה הן לא תוכל להתקיים בלי המדעים האחרים. אבל מהותה האמתית והעצמית של המטפיסיקה תתגלה לפנינו רק באותה השעה, שהיא יוצאת מחוץ לתחום המושג, או לכל־הפחות כשהיא משתחררת מן המושגים המסוימים והמאובנים ויוצרת לה במקומם מושגים חדשים, מושגים שאינם דומים כלל לאותם, שאנו רגילים להשתמש בהם; כלומר, היא יוצרת לה אז ציורים גמישיים, שכולם תנועה ושטף, ציורים כמעט נוזלים, המסוגלים ללבוש את הצורות המשתנות והחולפות, המתחמקות ממבטנו, הצורות השוטפות של האינטואיציה. אל הענין החשוב הזה עוד נחזור בהמשך דברינו. כאן די היה לנו להוכיח, כי את ההמשכיות שלנו אפשר לתפוס באופן בלתי אמצעי על־ידי האינטואיציה; באופן בלתי ישר, בדרך עקיפים, יש להעירה ולעוררה בנפש על־ידי תמונות ודמיונות, אבל בשום אופן אי אפשר לכלוא אותה בתחום צר של ציור, המתבטא במושגים, אם נשאיר למושג את מובנו הרגיל והאמתי.

ננסה־נא לצייר לנו לרגע את ההמשכיות בתור רבוי. באופן זה יהיה עלינו להוסיף ולבאר עוד, שהחוליות של הרבוי הזה אינן נפרדות ונבדלות זו מזו, כמו שנבדלות חוליות של רבוי אחר, אלא נלכדות אחת באחת ומתמזגות יחד. אמנם בכח דמיוננו נוכל ליחס גבולים מוצקים וקביעות להמשכיות שחלפה, שמקומה כבר בתחום העבר; אנו יכולים להפרידה לגזרים המסודרים זה בצד זה, ואחרי כן למנות את מספר החלקים הבודדים; אבל באמת אין אנו מפרידים פה כלל את ההמשכיות עצמה, כי אם את הזכר הקופא, שהשאירה זו בעבר, את הרושם הקבוע שחרתה ההמשכיות השוטפת בדרך הלוכה. לפיכך צריכים אנו להודות, שאם רבוי יש כאן, הרי זה רבוי מיוחד במינו, שאין לנו כיוצא בו. אבל אם כך, האם אין לנו זכות לאמר, שההמשכיות יש בה אחדות? אמנם אותה הרציפות, אותו העדר ההפסק והריוח בין היסודות השונים, המוסיפים לחיות איש באחיו וכל אחד מהם הוא ההמשך של חברו — הלא בכל זה יש אחדות ידועה, כשם שיש בכל זה גם רבוי; אבל אחדות זו היא אחדות נעה, המתחלפת ומשתנית בלי־הרף, אחדות חיה מגוונת, שאינה דומה כלל לאותה האחדות המופשטה, הקבועה והריקנית, שנתגבשה במושג „האחדות המוחלטה". האמנם לא נחליט על פי זה, שההמשכיות יש בה רבוי ואחדות כאחד? אבל נפלא הדבר: כמה שאעסוק במושגים אלו, כמה שאשתדל למצוא ולדעת באיזו מתכונת ובאיזו כמות נכנס כל אחד מהם לתוך ההמשכיות, כמה שאבקש תחבולות חדשות כדי לצרפם ולהרכיבם, כמה שאשתמש באמצעים דקים מן הדקים של מין כימיה של השכל — לא יעלה

בידי אחרי כל אלה למצוא איזה דבר הדומה אף במקצת לאינטואיציה הפשוטה של ההמשכיות, לאותה ההסתכלות החיה בקרבי מאליה, ואני צופה בה באופן בלתי אמצעי. ורק אחרי שבכח ההסתכלות אכנס לתוך ההמשכיות, אז אבין מיד, איך תוכל ההמשכיות להיות אחדות ורבוי גם יחד, ואז אגלה בה עוד המון צדדים אחרים. ובכן כל המושגים השונים לא היו אלא נקודות ההשקפה מן החוץ, שמהן הסתכלו בהמשכיות; גם כל מושג ומושג לבדו, גם צירוף כל המושגים יחדו לא הועילו לנו לחדור אל עצם ההמשכיות.

אבל בכל־זאת אנו חודרים לתוכה, חודרים רק על־ידי אינטואיציה. במובן זה אפשרית היא ידיעה מוחלטה, ידיצה תמימה פנימית בנוגע לשטף ה„אני" שלי ולהמשכיות אישיותי. אבל אם המטפיסיקה יש לה צורך ורשות להשתמש באינטואיציה, הנה המדע מצדו יש לו צורך לא פחות מזה באנליזה. רק כשמערבבים ומחליפים זה בזה את שני התפקידים של האנליזה והאינטואיציה השונים זה מזה שנוי גמור, רק על־ידי בלבול זה של הדרכים השונות נולדות כל המחלוקות בין השיטות השונות, כל המדנים והמשא־ומתן בין הכתות.

ואמנם משתמשת הפסיכולוגיה בנתוח האנליטי, כמו שמשתמש בו כל מדע אחר. את ה„אני", שנתן לנו בראשונה בדרך הסתכלות פשוטה, מפרידה היא ליסודות, מבחינה בו הרגשות, דמיונות, ציורים, ואת כל תכונה ותכונה היא חוקרת לכשעצמה. באופן זה היא נותנת במקום ה„אני" השלם – המון יסודות נפרדים, אותם הקרואים „עובדות פסיכולוגיות" בודדות. אבל האם היסודות האלה יהיו לחלקים? כאן טמון עצם גרעין השאלה, ורק משום שעד כה לא היו נוגעים בה, לכן יש שהיו מעמידים את שאלת האישיות על בסיס שלא יצויר לה כל פתרון. אין להטיל ספק בדבר, שבכל מצב נפשי של האישיות, מכיון שמצב זה שייך לה ולא לזולתה, נשקפת כל הנפש בשלמותה כמו שהיא. אין לנו מצב נפשי, ואפילו אם יהיה פשוט בתכלית הפשטות, שלא יכיל את כל ההוה והעבר של האישיות שחוללה אותו; בכלל אי אפשר לרגש להיות מובדל מתוך האישיות ולהיות למצב בודד בפני עצמו אלא אם כן ניחס לו בכח ההפשטה והאנליזה קיום עצמי. אבל כמו כן אין כל ספק, שאלמלא ההפשטה והאנליזה, לא היתה אפשרית כלל התפתחות המדע והתקדמותו. ואם כך הוא, איזו היא התחבולה שעל ידה מבחין הפסיכולוג את המצב הנפשי הבודד ובאיזה אופן הוא מיחס לו מהות עצמית ובלתי תלויה בדבר? ראשית כל הוא מעלים עיניו מן הגון המיוחד של האישיות, אותו הגון שאין למצוא לו כלל בטוי במלים כוללות השגורות בפינו. באופן זה תתיצב האישיות לפניו פשוטה יותר משהיא באמת; אחר כך הוא מבחין בין כל גוניה, עומד על שרטוט ידוע שהוא מתענין בו, מציג אותו לבדו ועוסק בחקירתו. נאמר, למשל: הוא נגש לחקור איזו נטיה של הנפש. אז יעלים עיניו מן הגון המיוחד לאותה נטיה, אותו הגון, שאיננו מתבטא במלים, שעל פיו משתנה אותה נטיה שלי מכל נטיה של נפש זולתי. את כל שימת לבו הוא מפנה אל עצם התנועה, אל מעוף השאיפה, שבו תתנשא הנפש למול איזו מטרה; באופן זה מפריד הוא מצב מיוחד של הנפש ומציג אותו לבד

והנה לצד המיוחד הזה באופי הנפש, לנקודת מבט בודדה זו, שממנה הוא יוצא להסתכל בחיינו הפנימיים, ל„סכימה" מופשטה זו של הנטיה החיה הממשית, מיחס הוא קיום מיוחד של עובדה פסיכולוגית בפני עצמה. תחבולה זו, שמשתמש בה החוקר, דומה לעבודת האמן, שבדרך מסעיו בהיותו בפאריז בא לצייר איזה מגדל ממגדלי היכל נוטר־דם. המגדלים האלה מחוברים הם עם כל הבנין ואינם נפרדים ממנה; והבנין מחובר לקרקע ועומד רצוף לבתים אחרים; הבתים מצדם אינם אלא חלק העיר פאריז. לתכלית זו עלינו קודם כל להבדיל את המגדל שלנו ולהפלותו מיתר הבנינים; משום זה בוחרים אנו מכל החזון השלם רק צד אחד בודד, רק מראה אחד ידוע – את המגדל היחידי של נוטר־דם. ואחר כך – המגדל בנוי כולו אבנים שלמות, שנסתדרו רצופות זו בצד זו; על־ידי אופן סדורן המיוחד לובש הוא את צורתו העצמית; אבל האמן אין לו עסק באבנים, הוא מציין רק את תבניתו הכללית של המגדל. באופן זה, במקום הסדור הפנימי המאורגן של העצם כמו שהוא במציאות, עושה האמן רק שרטוט חיצוני וכולל, שרטוט של סכימה. לאמתו של דבר אין הציור שלו מקביל אלא לנקודת מבט אחת, שממנה נביט על העצם, אינו מתאים אלא עם תחבולה אחת, שבחרנו לנו מבין המון תחבולות ודרכים אחרות. כל דברינו אלה יתאמתו גם ביחס לאותה התחבולה, שעל ידה מפשיט ומבדיל החוקר הפסיכולוגי את המצב הנפשי המיוחד מתוך שטף האישיות השלמה. המצב הפסיכולוגי אינו אלא רשימה, קצת נסיון להקים את העצם ולציירו באופן מלאכותי. זהו העצם השלם, שמסתכלים בו מתוך אספקלריא מיוחדת, נקודת מבט פשוטה, שמצאנו בה ענין מיוחד, ומשום זה בכרנו אותה על כל האספקלריות האחרות. ובכן — לא חלק של הנפש לפנינו, כי־אם י ס ו ד נפשי, לא על־ידי הפרדה קבלנו אותה, כי אם על־ידי הבחנה, על־ידי אנליזה.

עוד משל: התייר שבא לפאריז ועשה לעצמו המון ציורים ותמונות של העיר, יכתוב בלי ספק תחת כל אחד את השם „פאריז", כדי לעזור לזכרונו. ומכיון שראה את העיר הזאת באמת ובלבו שמורה האינטואיציה השלמה שלה, יכול הוא להשען על זאת ולקבוע את מקומו הנכון של כל ציור וציור ולסדרם כהוגן; יכול הוא באופן זה למצוא את הקשר ביניהם. אבל אי אפשר כלל ללכת בדרך זו להפך – לדון מפרטי הציורים על כלל העיר. גם כשיתרבה מספר הציורים השונים שבידינו עד בלי תכלית, גם כשיהיו נאמנים ומכוונים למקור בתכלית הדיוק, גם כשנכתוב מתחתם את שם העיר פאריז לאות שהם טעונים צירוף וחבור יחד – גם אז לא יעלה בידינו להתרומם עד לידי אינטואיציה, מכיון שהאינטואיציה לא נמצאת בנפשנו מתחלה; אי אפשר לנו כלל להקים בדמיוננו על פיהם את הרושם השלם של העיר פאריז, מאחר שלא ראינו את המקור - את העיר עצמה. סבת הדבר — שהציורים הללו אינם כלל חלקי העיר, כי־אם רשימות והעתקות שעשינו לנו מן המקור השלם. נקח לנו משל יותר בולט, שבו תתגלה לעינינו הסימבוליות של הציונים באופן בהיר ביותר. נאמר, שלפנינו ערבבו בלי כל סדר אותיותיה של איזו פואימה, שתכנה נעלם ממנו. אילו היו האותיות הללו חלקי הפואימה, אז הייתי יכול לנסות להקים את

הפואימה. לבנותה מחלקיה; מצרף הייתי את האותיות למלים באופנים שונים, עד שסוף סוף תקום לפנינו מתוך צרופי האותיות הפואימה כמו שהיא, כשם שהילד מצרף את גזרי התמונה אחד לאחד ומקים מהם את התמונה השלמה. אבל הרעיון לנסות כחי בדרך זו לא יעלה כלל על דעתי, אף לא לרגע אחד. לפנינו פה לא חלקי הגוף עצמו, כי־אם קטעי הסימבולים שלו, בטויים חלקיים, וזהו ענין אחר לגמרי. לפיכך אם יודע אני מבתחלה את הפואימה, אז אוכל להציג כל אות ואות על מקומו הראוי לו, ובלי כל עמל אצרף את האותיות למלים, את המלים למבטאים וכן הלאה. אבל להפוך את הסדר — לבנות את הפואימה לכתחלה מאותיותיה, אי אפשר אפילו אם אנסה לעשות כן ולהציג את האותיות זו אחר זו, גם אז יש לי תקוה להצליח בדרכי רק אם אצייר לי בראשונה בדמיוני איזה תוכן פנימי של פואימה זו; באופן זה אני יוצר לי מתחלה בהשערתי אינטואיציה. ואחרי שהתנשאתי בדמיוני למדרגת האינטואיציה, שוב יורד אני לתחום הסימבולים הפשוטים, המשמשים לה לבטוי. הרעיון המוזר, שעל פיו יכול אני להקים ולבנות מתוך היסודות הסימבוליים לבדם את העצם כמו שהוא – רעיון זה הוא תפל כל־כך עד שלא היה עולה כלל על דעתנו, אלמלא היינו מבררים לעצמנו מתחלה כהוגן, שלא בקטעי העצם אנו עוסקים כאן, אלא בקטעי הסימבול החיצוני.

והלא בדרך מוטעית זו הולכים אותם הפילוסופים, המשתדלים לצרף את האישיות ולבנותה מתוך מצבי הנפש הבודדים. יש שהם מסתפקים לתכלית זו במצבי הנפש לבדם, ויש שהם מוסיפים עליהם עוד איזה חוט של קשר מפרי דמיונם, שעליו הם חורזים את המצבים הבודדים ומאגדים אותם יחד. גם האמפיריים גם הרציונליים בשגיאה אחת נכשלו. אלה ואלה חושבים את הבטויים החלקיים לחלקים ממשיים של העצם. לפיכך הם מערבבים את נקודת ההשקפה האנליטית בנקודת ההשקפה של האינטואיציה, את המדע במטפיסיקה.

הראשונים (האמפיריים) צדקו בזה שהם מחליטים, כי הנתוח הפסיכולוגי אינו מגלה לנו כלום במהות האישיות, מלבד מצבי הנפש השונים. ובאמת זהו תפקידה האמתי של האנליזה, כמו שנובע לנו מעצם הגדרתה. בשביל החוקר הפסיכולוגי לא ישאר אלא להפריד את האישיות, כלומר לציין את מצבי נפשה. לכל היותר יש שהחוקר מצרף את כל מצבי הנפש השונים לסך־הכל אחד, שהוא מציין בסמל ה„אני", כאותו האמן הרושם תחת כל תמונה מתמונותיו את המלה „פאריז". על אותו הבסיס, שעליו נשען הפסיכולוג ושעליו הוא מחויב להיות נשען, אין ה„אני" אלא סמל המזכיר לנו את האינטואיציה הקדומה – האינטואיציה שאמנם מכוסה היא עתה בערפל – שהיא המציאה לפסיכולוגיה את הנושא שלה; אבל ה„אני" אינו אלא מלה בעלמא, וטעות גדולה תהיה, אם נחשוב, שבעוד אנו עומדים על בסיס זה, נוכל לבקש מבעד למלה זו איזה עצם ממשי. בטעות זו נכשלו אותם הפילוסופים, שלא השלימו עם הרעיון, כי במדע הנפשי עליהם להשאר אך פסיכולוגים בלבד, ולא יותר; כמו, למשל, טֶן וסטיוארט מיל. על פי התחבולה שבה היו משתמשים, היו החוקרים האלה פסיכולוגים, אבל על פי המטרות, שהציבו לעצמם, נשארו מטפיסיים. הם

שאפו לידיעה שלמה, לאינטואיציה, אבל על פי איזו עקמומית משונה של דיוק אמרו להשיג אינטואיציה זו בדרך האנליזה, שהיא אינה באמת אלא שלילה גמורה של כל אינטואיציה. הם מבקשים את ה„אני" בתוך מצבי הנפש הבודדים; אבל הלא אותו רבוי הצדדים שבנפש אינו יוצא לנו אלא אחר שנתיצב מחוץ ל„אני" ונרשום לנו המון ציורים שונים של האישיות, שפעת תאורים סימבוליים, שיש בהם פחות או יותר מן הסכימה, מן ההפשטה. לפיכך גם אם נרבה לצרף את מצבי הנפש השונים זה עם זה, אם נגדיל את הסמיכות ביניהם, אם נחקור את הרוחים שבין מצב למצב — ה„אני" עצמו חומק ומשתמט מהם ולא ימצאוהו, וסוף סוף הם רואים בו אך צל עובר. על פי אותו הנימוק עצמו אפשר היה להחליט, שה„איליאַס" מחוסרת כל טעם, שהרי כל השתדלותנו למצוא תוכן והגיון בריוח שבין אותיותיה הלא היתה לשוא. ובכן, שיטת האמפיריות הפילוסופית נולדת על־ידי ערבוב נקודת־המבט של האינטואיציה בנקודת־המבט של האנליזה. שיטה זו לפי תכנה ומהותה מבקשת את המקור בתוך התרגום, במקום, שכמובן, לא ימצא. אחרי שעמלה יהיה לשוא, כופרת היא במציאות המקור מאותו הטעם, שהרי חפשנוהו בתרגום ולא מצאנוהו. דעה זו מביאה אותנו בהכרח לידי שלילה גמורה; אבל אם נסתכל בה ביתר עיון, נראה שדעה זו מבטאה רק אמת גלויה ונראית לעינים: היא אומרת לנו, שהאנליזה והאינטואיציה – הם שני דברים שונים. מן האינטואיציה הראשונה המעורפלה, הממציאה למדע את הנושא של חקירתו, עובר המדע מיד, בלי כל הדרגה, אל האנליזה, המרבה בנקודות מבט בלי תכלית על העצם שלנו. חיש קל הוא מדמה לו, שבכח האנליזה יעלה בידו להקים ולבנות על־ידי צירוף נקודות־המבט השונות את הגוף עצמו כמו שהוא. היפלא בעינינו שסוף סוף הוא רואה את העצם, והנה הוא חומק ועובר ממנו, כמו שיארע בילד, הרוצה להקים לו שעשוע מוצק משרטוטי הצללים המתרקמים על־גבי הכותל?

אבל באותה שגיאה של ראיה עצמה נכשלת גם השיטה החולקת עליה, שיטת הרציונליות. גם היא מכניסה תיכף לכתחלה בנקודת המוצא שלה אותו ערבוב התחומים, שבו שוגה האמפיריות, ולכן גם היא קצר כחה להשיג את מהות האישיות. גם היא חושבת את מצבי הנפש השונים לקטעים, שנבדלו מתוך ה„אני" המאחד ומחבר אותם. גם היא כמו האמפיריות שואפת לאחה את הקרעים כדי לחזור ולהקים מהם את אחדותה של האישיות. גם היא רואה סוף סוף, שאחדות ה„אני" משתמטת ונעלמת ממנה כצל, למרות כל היגיעות שהרציונליות מתיגעת בלי־הרף לרדוף אחריה ולתפסה. אבל אם האמפיריות סוף סוף תיעף מן ההתנגדות, שהיא פוגשת על דרכה, ואז מתיאשת היא מתוחלתה ומחליטה, שבנפש אין כלום, מלבד רבוי המצבים השונים, הנה הרציונליות עומדת על דעתה ומוסיפה לחייב את אחדות האישיות. אמנם מבקשת היא אחדות זו בתחומם של מצבי הנפש השונים; ולא עוד אלא שאת כל התכונות וההגדרות, שהיא מוצאת בדרך האנליזה, מוכרחת היא ליחס למצבי הנפש השונים (שהרי האנליזה, על פי עצם המובן, נותנת לנו רק את מצבי הנפש בלבד). באופן זה, אחרי שמצבי הנפש נטלו להם את כל התוארים, לא נשאר

לאישיות כלום, מלבד איזה מובן שלילי המחוסר כל הגדרה. מצבי הנפש השונים נטלו להם באנליזה זו כל מה שיש בו אפילו צל קל של ממשיות; הם קפחו את „אחדות האישיות" והעמידוה ריקה, והיא נשארה כצורה בלי חומר. על מצבי הנפש האלה – אחרי שנבדלו ועמדו בפני עצמם – על שפעת צללי ה„אני" האלה, שבהם רואה בעל הנסיון האמפירי את ערכו הדומה של ה„אני", באה הרציונליות ומוסיפה עוד מובן אחד משלה, כדי להקים ולבנות את האישיות – איזה דבר בלתי ריאלי עוד יותר, חלל ריק שבו מתנועעים ונודדים הצללים הללו, היא יוצרת בדמיונה, אם אפשר לומר כך, מקום משכן לצללים האלה. אבל איך תוכל „צורה" זו, המחוסרת כל צורה, להגדיר ולבטא את האישיות החיה, הפועלת, המוחשית, ולהבחין בין ראובן ובין שמעון? היש להתפלא שהפילוסופים, שהבדילו צורה זו מתוך האישיות, באים סוף סוף לידי הוכחה, שגם היא קצר כחה להגדיר את האישיות? הן הם מוכרחים להרחיב מעט מעט את ה„אני" הריקן הזה להיות לבית־קבול ענקי, שאין לו קרקעות, החדל להתיחס דוקא לראובן או דוקא לשמעון; הוא מכיל כל מה שנשים בו; יש להכניס לתוכו גם את האנושיות וגם את האלהים וגם את המציאות כולה. רואה אני, שאין בין האמפיריות והרציונליות כאן אלא דבר אחד בלבד: האמפיריות מבקשת את אחדות ה„אני", אם אפשר לומר כך, בתוך הדבקים שבין מצבי הנפש השונים; את הדבקים הריקים האלה היא חוזרת וממלאה במצבי נפש אחרים, וכן הלאה עד בלי תכלית; באופן זה הולך ה„אני" ומצטמצם בדבקים הפוחתים והולכים; במדה שתמשיך האנליזה את עבודתה, במדה שתמלא את הדבקים במצבי נפש חדשים, במדה זו יקצר המקום הפנוי שנשאר בשביל ה„אני", עד שיתקרב אל האפס הגמור. הרציונליות, להפך, חושבת את ה„אני" למקום משכן, לבית־קבול בשביל המצבים השונים ובאופן זה היא מוצאת לפניה חלל ריק, שאין לנו כל יסוד להציב לו תחומים ולכלוא אותו בגבולות ידועים. החלל הזה מתפרץ בעד כל גבול שנציג לו, הולך הלוך והתרחב, עד שהוא שואף להתמזג ולהבטל – לא באפס, כי אם באין־סוף.

באופן כזה אין ההבדל שבין האמפיריות המדומה, כאותה של טן, ובין השקפות העולם הטרנסצדנטליות ביותר, כאותן של הפנתיאיסטים האשכנזים, גדול כל כך, כפי שרגילים לחשוב. אלו ואלו משתמשות במתודות דומות. עיקר תכנן הוא זה, שהן נושאות ונותנות ביסודות הסימבוליים של התרגום כאילו היו לפניהן קטעי המקור. אבל לא כך היא הדרך של האמפיריות האמתית. היא מציבה לה למטרה להתקרב ככל האפשר אל עצם המקור, לחדור לתוך שטף חייו ולהרגיש ולתפוס כמו בכח הקשבה שכלית את פרפורי נשמתו; זאת היא האמפיריות האמתית, והיא גם המטפיסיקה האמתית. אמנם בדרך זו עומדים לפנינו הרבה מכשולים ועכובים, שהרי כאן כל מושג מן המוכן, שבו משתמש השכל לתכלית עבודתו שבכל יום, לא יועיל לנו כלום. הן אין דבר קל מלומר שה„אני" זהו רבוי, או שה„אני" הוא אחדות, או שהוא סינתיזה של אחדות ורבוי כאחד. האחדות והרבוי הם כאן ציורים מוכנים, שאין אנו צריכים לגזור אותם ולסגלם לפי מדתו הפרטית של הנושא, כדי

שיהיו הולמים אותו בדיוק; הם מוכנים ומוגמרים זה כבר, ועלינו רק לברר אותם מעל גבי הגל; משפטם כמשפט בגד, שקונים מן המוכן, והוא מקביל גם לראובן וגם לשמעון, מפני שלכתחלה לא נגזר לפי מדתו הפרטית של היחיד ואינו מבליט את תבניתו כל צרכה. לא כן האמפיריות האמתית, הראויה לשם זה; היא מתחשבת עם מדת הגוף הפרטית ומוצאת חובה לעצמה לחדש את יגיעותיה בשביל כל עצם ועצם שהיא באה לחקור אותו ביחוד. בשביל כל עצם היא גוזרת ומכינה לה מושג מיוחד, המסוגל להלום יפה יפה רק אותו, ולא איזה עצם זולתו. אמנם קשה בכלל לקרוא אותו בשם מושג, שהרי כל עיקרו אינו מקביל אלא לעצם יחידי. האמפיריות הזאת אינה עושה צרופים מן המושכלים, שיש להם מהלכים בתוכנו, כמו מושכלי האחדות והרבוי. להפך — אותו הציור, שהיא מביאה אותנו אליו, תמים ופשוט כולו. אמת, אחרי שכבר נתרקם ציור זה, יכולים אנו להבין, מדוע זה אפשר להכניסו גם לגדר האחדות וגם לגדר הרבוי, וכן עוד, אף־על־פי שמושגים אלה רחבים ומקיפים הרבה יותר ממנו. בקיצור, פילוסופיה כזו לא תבחר לה אחד מן המושגים המוכנים ולא תלוה אל אחת מן השיטות הקיימות. היא תבקש לה רק את האינטואיציה המאוחדת, ומאחר שהיא מעמידה את עצמה ממעל לפירוד השיטות השונות, לפיכך יש בידה בנקל לרדת ממרום גבהה וללון בעומקם של המושגים השונים.

כי האישיות יש בה אחדות — דבר זה ידוע מכבר. אבל משפט זה אינו מלמד אותי כלום בדבר הטבע המיוחד והעצמי, שאין לו כיוצא בו, כלומר בדבר אחדות זו שהיא אחדות האישיות. כי ה„אני״ יש בו רבוי — גם בזה אני מודה. אבל צריך אני להכיר, שרבוי זה אין לו חבר ואין לו דומה כלל בין כל סוגי הרבוי שבעולם. בשביל הפילוסופיה חשוב לדעת, א י ז ו אחדות ו א י ז ה רבוי ו א י ז ו מציאות, מציאות המתנשאת ממעל לאחד וממעל למרובה המופשטים, היא נעשית לאחדות מרובה של האישיות? ולידי ידיעה והבאה זו תוכל הפילוסופיה לבוא רק אחרי שתזכה באינטואיציה הבלתי־אמצעית, האינטואיציה הפשוטה, שבה מסתכל ה„אני״ לתוך עצמו ורוכש לו את ידיעותיו. מכאן תוכל האינטואיציה לבוא אל האחדות, או אל הרבוי, לפי אותו צלע ההר, שבו תרד ממרום פסגתה; כמו כן תוכל להגיע לאיזה מושג אחר שיהיה, בכדי להגדיר ולסיים בו את חיי האישיות השוטפים. אבל נחזור על דברינו: כל תערובה ובלילה, שנעשה לנו מן המושגים, לא תתן לנו שום דבר דומה לאישיות הנמשכת בזמן.

אם תתנו לי גליל מוצק, אז נקל יהיה לראות, שמבסיסו עד פסגתו הוא מתקצר והולך והוא שואף להצטמצם בנקודה הנדסית אחת, וכן מפסגתו עד בסיסו הוא הולך ומתרחב והיה לעיגול ההולך ומתפשט עד בלי תכלית. אבל גם נקודת הפסגה וגם הבסיס לכשעצמם, ואפילו אם נשים את שניהם יחד על גבי שטח, לא יתנו לנו שום ציור אמתי של מהות הגליל עצמו. כך הוא גם בנוגע לרבוי ואחדות של חיי הנפש וכך הוא בנוגע לאפס, שבו הולכת האמפיריות ומצמצמת את חיי הנפש, ובנוגע לאותו אין־סוף, שעד אליו מרחיבה אותם הרציונליות.

המושגים, כמו שנראה במקום אחר, נולדים תמיד תאומים; מושג מושג ותמורתו נוצרים יחד; אין לנו מציאות מוחשית בעולם, שאי אפשר יהיה להביט עליה בבת־אחת משתי נקודות מבט, שכל אחת מהן היא ההפך הגמור של חברתה, והיוצא מזה הוא, שנקודות־מבט אלו מתגבשות במושגים, שהם הפכים זה לזה. מכאן באה התיזה והאנטיתיזה. לשוא נשתדל להשלים ביניהם בדרך ההגיון; כל עמלנו יהיה לשוא, מפני אותה הסבה הפשוטה, שבכלל אי אפשר ליצור כלום מנקודות־מבט ומתוך מושגים. רק מן העצם, כמו שהוא נתפס בדרך האינטואיציה, נוכל למצוא הרבה פעמים בלי כל עמל מיוחד מעבר אל המושגים הסותרים; באופן זה אפשר לראות, איך נובעות מתוך המציאות עצמה התיזה והאנטיתיזה. ובכן אפשר יהיה להבין, כמה חולקות הן התיזה והאנטיתיזה שלנו ובמה הן שוות.

אמנם לתכלית מטרתנו זו צריך יהיה לשנות לגמרי את המהלך הרגיל של עבודת שכלנו. „לחשוב" – פירוש הדבר במובן הרגיל: לדון מן המושגים על העצם, ולא מן העצם על המושגים. כיצד נקנית ידיעת המציאות במובן הרגיל? לוקחים אנו מושגים מסוימים מן המוכן, נותנים אותם לשעורים ומצרפים במתכונות שונות, עד שיצא לנו במקום העצם המציאותי איזה ערך דומה לו, המשמש לנו תמורתו במעשה. אבל לא נשכח, שעבודת שכלנו הרגילה אינה מחשבה לשמה. בכלל שואפים אנו אל הדעת לא לשם הדעת עצמה, אלא בכדי להפיק מידיעתנו איזו תועלת או למצוא ולדעת איזו הדרך שנבור לנו בחיינו המעשיים; בקיצור: מבקשים אנו תכלית לשם איזה ענין חיוני. חוקרים אנו לדעת אם העצם שלנו מתיחס לסוג ז ה או לסוג א ח ר. אם שייך הוא למין ז ה או למין א ח ר מן המינים הידועים לנו מכבר, וכן באיזו תחבולה עלינו לבחור ומה הוא המצב שנתפוס בו. הפעולות והמצבים האפשריים האלה אינם אלא מגמות, שמושגים אלה תופסים במחשבתנו, מגמות שאנו מגדירים פעם אחת, וידיעה זו מספיקה לנו בשביל כל המקרים הבאים; לנו נשאר רק ללכת אחריהם ולבלי סור מהם. באופן זה מביאים אנו את תורת המושגים לידי מעשה, משתמשים אנו בהם בנוגע לעצמים. כשאנו מודדים את העצם בקנה־המדה של המושג פירוש הדבר כך הוא: אנו שואלים את העצם, מה לעשות בו, ואיך יפעל הוא עלינו? כשאנו מדביקים לעצם פתקא של איזה מושג, אז מציינים אנו בבטויים מדויקים וברורים את סוג הפעולה, שעלינו לאחוז בה בנוגע לעצם, או שאנו לומדים ממנו, באיזה מצב עלינו לתפוס, לפיכך כל ידיעה במובן העצמי של המלה בוחרת לה תמיד רק מגמה אחת והיא נובעת רק מנקודת־מבט מסוימת. אמנם יש שההתענינות שלנו מורכבת לפעמים מאד, יש שהיא יוצאת משאיפות שונות, ולפיכך יש שבכדי לרכוש לנו את ידיעות הדבר אנו בוחרים מגמות אחדות ומחליפים אותן זו אחר זו וכן אנו מחליפים את נקודות השקפתנו ומרבים במספרן. רגילים אנו לקרוא לזה ידיעה „רחבה" ו„מקפת" של העצם. ואז אין אנו מצמצמים את העצם במושג אחד בלבד אלא מיחסים אותו למושגים אחדים, שיש לו שייכות אליהם לפי דעתנו. איך יוכל עצם אחד להתיחס בעת ובעונה אחת לתחומם של מושגים

שונים? שאלה זו אינה מתעוררת בקרבנו, ובאמת אין לה כל ערך מעשי. לפיכך טבעי הוא ומובן מאד, שבחיינו המעשיים משתמשים אנו במושגים, מצרפים אותם ומשנים מתכונתם, וכל קושי וכל סתירה פילוסופית לא יצאו לנו מזה – על פי הסכם כללי אנו נמנעים אז מן ההתפלספות. אבל ללכת בדרך זו, שיש לה זכות של קיום בעולם המעשה, להכניסה גם לתחום הפילוסופיה, לדון גם שם מן המושג על העצם, שם, שלנגד עינינו רק מטרה אחת, להשיג את העצם כמות שהוא, בו ובתוכו, וכל כונתנו לשמה – אם גם שם נשתמש באותן התחבולות, שנבעו רק מתוך שאיפות מעשיות ידועות, ונוסיף ללכת באותן הדרכים, שעל פי מובנן אינן אלא נקודות השקפה חיצונית על העצם — אז רק בוגדים אנו במטרתנו ומביאים את הפילוסופיה לקרבן לכל המחלוקות שבין השיטות השונות. באופן זה אנו מכניסים לכתחלה את הסתירה והקרע לתוך לבו של הנושא שלנו ולתוך המתודה עצמה. אחת משתי אלה: או שבכלל אין פילוסופיה במציאות, ואת העצמים עלינו לדעת רק ידיעה מעשית המשמשת לנו רק כדי להפיק מהם תועלת, או שהפילוסופיה כל עיקרה אינו בא אלא להכנס בכח האינטואיציה לפנימיותו של העצם ולתוך תוכו.

אבל בכדי להבין אינטואיציה זו מה טיבה, בכדי להגיד בדיוק איה נגמרת האינטואיציה, ואיה מתחילה האנליזה, עלינו לחזור על הדברים שאמרנו למעלה על שטף ההמשכיות.

וכשנחזור יתברר לנו, שהמושגים והסכימות השונות, שאינם אלא תולדות האנליזה, כולם מצטיינים בתכונה אופית אחת: כל זמן שנסתכל בהם, הם עומדים קבועים לפנינו, בלי כל תנועה ושנוי; מתוך שלימות החיים הפנימיים הבדלתי לי איזו מהות פסיכולוגית, ואקרא לה „הרגשה פשוטה". אני חושב, שכל אותה השעה שאני עוסק בחקירתה, היא נשארה כמות שהיא, ואילו מצאתי, שבמשך אותו הזמן התחולל בה איזה שנוי, הייתי מחליט, שלפנינו כאן לא הרגשה אחת, אלא הרגשות אחדות, שבאו זו אחר זו; לכל אחת מן ההרגשות המתחלפות הללו הייתי מיחס שוב אותה הקביעות ואותו הקפאון, שיחסתי תחלה להרגשה השלמה. אם אוסיף להעמיק את האנליזה שלי, אז אוסיף להפריד ליסודות יותר פשוטים את יסודות הנפש שאמצא, ואז אפריד גם אותם שוב, וסוף סוף אגיע אז לידי יסודות, שלפי ראות עיני אינם עשוים עוד להשתנות. בהם, ורק בהם, אמצא את היסוד, את הבסיס הקבוע, שעליו אשען בכל חקירתי, הנחוצה להתפתחות המדע. אבל לאמתו של דבר אין לנו מצב נפשי, ואפילו אם יהיה פשוט בתכלית הפשטות, שלא ישתנה ויתחלף כל רגע, מפני שאין הכרח מבלי זכרום ואין מצב נפשי הולך ונמשך, שלא יספח בו על הרגש הנוכחי גם זכרון, של רגעים שעברו. הלא זהו כל תכנה של ההמשכיות. ההמשכיות הפנימית – זוהי חיים שאינם פוסקים של הזכרון, הנמשך והולך גם בתור ההוה, בין שההוה יכיל ציור בהיר, ציור בולט של העבר ההולך וגדל ומתמתח בלי־הרף, ובין שההשתנות שאינה פוסקת של ההוה תעיד לנו, שההוה נושא על שכמו סבל כבד, משא ההולך ורב, הלא הוא סבל העבר; סבל זה הולך וגדל כל עת שנפשנו הולכת

ומזדקנת. אלמלא „השארת העבר" בתוך ההוה לא היתה מן האפשר שום המשכיות. בלעדיה יש לנו רק חיי רגע, חיים לסרוגין.

אמנם יכול אני לזכות עצמי מאשמה זו, שמטילים עלי, כי מיד שאני מבחין ומפריד את המצב הנפשי, אני מוציא אותו על־ידי זה מתוך זרם ההמשכיות. יכול אני להשיב על זה כך: כל מצב נפשי בודד, יסודי, שאליו אני מגיע בדרך האנליזה שלי, גם הוא עודנו תופס איזה זמן. „האנליזה שלי, אומר, מפרידה את חיי הפנימיים למצבים שונים; כל אחד מהם בן מינו של השני הוא; אבל מכיון ששויון המין הזה משתרע רק לרגעי מספר, לפיכך אפשר לומר, שהמצב הנפשי הזה לא חדל מהיות נמשך בזמן, אף־על־פי שכל שנוי אינו מתחולל בו." אבל מי זה לא יראה, שמספר הרגעים המסוים, שאני מיחס למצב נפשי האלמנטרי, אינו אלא סמל, אלא ציון, שכל מטרתו היא להזכיר ולומר לי, שאף־על־פי שאני חושב מצב נפשי זה לבן מין דומה, מכל מקום על פי האמת גם הוא הנו מצב הולך ומשתנה, הולך ושוטף בלי־הרף. כל מצב, אם אתבונן בו כשהוא לעצמו, אינו אלא „התהוות" נצחית. מתוך „התהוות" זו, מתוך שנוי בלי־הרף זה, בחרתי לי איזו דרך פשרה, איזה „שביל זהב" ממוצע בין הקצוות, ומשער אני שממוצע זה הוא קבוע ובלתי משתנה; באופן זה יצרתי לי מצב מוצק, וממילא אינו אלא מין סכימה, יליד ההפשטה שלי. מן הצד השני: הפשטתי מן המושג את תכונת ה„התהוות" שלו ותחת התהוותו ותמורתו המיוהדת יצרתי לי „התהוות" בכלל, מבלי כל יחס לאיזה עצם פרטי; ל„התהוות" זו קורא אני „זמן", ואני אומר, שמצבי תופס זמן ידוע. אילו הסתכלתי בו ביתר עיון, אז הייתי מוצא, ש„זמן" מופשט זה הוא מוצק וקבוע בשבילי, כמו שקבוע הוא אותו המצב הנפשי, שאני נותן לתוכו; מוצא הייתי אז, ששטף הזמן אפשרי הוא רק בצורת השתנות איכותית הזורמת בלי הפוגה; אבל מבלעדי האיכות ישאר הזמן רק כבימת־חזיון, שעליה מתחוללים השנויים; הוא יתגבש לאיזו סביבה קופאת ומוצקה. אז יכול הייתי להוכח, שהשערה זו, שבניתי לי בדבר זמן בן ערך דומה, לכתחלה לא נוצרה אלא כדי להקל מעלי את עבודת הדמיון וההשואה בין המשכיות מוחשיות שונות; היא מרשה לנו למנות את המאורעות המתחוללים בבת־אחת ולהשוות מדתו של שטף־המשכיות אחד למדתו של שטף אחר זולתו. סוף סוף הייתי מבין, שבשעה שאני מציף אל המצב הנפשי הפשוט את מספר הרגעים, שתפס בזמן, לא באתי אלא להזכיר בוה, שאת המצב הזה הפרדתי והבדלתי מתוך ה„אני" השוטף בזמן; באופן זה מציין אני את גבוליו וקובע לו תחומים, כדי שאוכל להבא לחזור ולהביא אותו לידי תנועה, לשוב ולהפכו מסכימה פשוטה, שבה נתאבן עתה לפני, לצורה חיה ומוחשית, שהיה לובש מבתחלה. אבל מכל זה אני מעלים עיני, מפני שבאנליזה אין לנו ענין מעשי בכל זה.

פירוש הדבר – האנליזה כל עסקיה במוצק ובבלתי משתנה. האינטואיציה, להפך, מכניסה עצמה לתוך זרם התנועה עצמה, או, בלשון אחרת, לתוך ההמשכיות. כאן עובר לפנינו הקו המגביל בין האינטואיציה ובין האנליזה. העצם הריאלי, המוחשי, יש להכירו על פי סימן זה: כולו הוא שטף והתחלפות. ולהפך,

את היסוד יש להכיר על פי זה, שהוא קבוע ובלתי משתנה, כמו שנובע מתוך הגדרתו עצמו, שהרי אינו אלא סכימה, מין חיקוי שעשינו לנו כדי להקל עלינו את הבנתו של המקור; לפעמים אינו אלא סמל וציון בלבד, אבל בכל אופן אינו אלא כתמונה פוטוגרפית של המציאות השוטפת. טעות יהיה לחשוב, שמסכימות אלו נוכל לחזור ולהקים את המציאות כמות שהיא. לעולם לא יהיה מיותר לשנן לנו כלל זה: מן המציאות אל האנליזה אפשר למצוא מעבר, אבל בשום אופן אין ללכת מן האנליזה אל האינטואיציה.

מן ה„התחלפות" השוטפת אוכל לשאוב לי כמה וכמה ציורים שונים, כמה תכונות ושנויי גונים ככל העולה על לבי; כל אלה יהיו רק ציורים קבועים, תמונות קופאות, שעשתה לה האנליזה מן המציאות השוטפת, הנתונה לנו על פי האינטואיציה. אבל כל הציורים השונים האלה גם יחד לא יתנו לנו שום דבר, שיהיה דומה ל„התחלפות" עצמה, מפני שהם כולם אינם חלקי ההתחלפות, כי־אם יסודותיה הפשוטים, וזהו ענין אחר לגמרי.

נקח, למשל, אותה ה„התחלפות", הקרובה ביותר לתולדה אחת – את התנועה בתוך החלל. יכול אני לצייר לי תחנות ונקודות עמידה בדרך התנועה, שבהן יוכל להתעכב הגוף הנע. להן קורא אני בשם „מצבים שונים" של הגוף הנע או „נקודות", שהוא עובר עליהם בדרכו. אבל מצירוף המצבים האלה, ואפילו אם יתרבה מספרם עד בלי תכלית, לא אוכל לחזור ולהקים את התנועה. המצבים האלה אינם חלקים של התנועה, אלא העתקות וציורים של התנועה. אפשר לומר, שאינם אלא השערות שאני משער לי: מניח אני, שבהם יתעכב הגוף בדרך תנועתו. אבל באמת לא ימצא הגוף הנע לעולם בשום נקודה מן הנקודות הללו; לכל היותר יש לומר, שהוא עובר בדרכן; אבל עבירת הגוף בדרך הנקודות, שאינה אלא תנועה, אין לה שום שיכות להתעכבותו, שאינה אלא מצב מנוחה. את התנועה אי אפשר לשים לתוך הקביעות והמנוחה, שאם לא כך, הרי נמצא, שהתנועה היתה מתמזגת עם המנוחה, ובזה הלא יש סתירה פנימית. הנקודות אינן נמצאות בתוך התנועה בתור חלקים; אין הן עומדות אפילו מתחת לתנועה בתור מקומות משכן של הגוף הנע. באמת אינן אלא מצע, פרואקציה, שאני מציע תחת התנועה; מקומות הן, שבהם היה נמצא הגוף הנע, אילו היה מתעכב בדרכו ונח בהם. ובכן לאמתו של דבר אין הן מצבים, אלא השערות, השקפות שכלנו או נקודות המבט שלו. אבל האם אפשר לבנות עצם מצירוף נקודות־מבט?

ובכל־זאת בכל פעם שאנו באים לדון על התנועה ועל הזמן, שהתנועה משמשת לו בתור ציור דמיוני, משתדלים אנו לעשות כך. מתוך אותה שגיאת הראיה, שנשתרשה עמוק בקרב תבונתנו, שעל פיה אנו רואים בהכרח באנליזה את הערך הדומה של האינטואיציה, אנו מבחינים קודם כל בדרך התנועה מספר ידוע של תחנות, של מקומות עמידה, שבהם יוכל הגוף לנוח, וסוף סוף מוכרחים אנו לראות בהם חלקי התנועה. אחרי שידנו קצרה לחזור ולהקים מתוך הנקודות את התנועה כמות שהיא, שמים אנו בריוח שבין הנקודות עוד המון נקודות אחרות, ובאופן זה חושבים אנו להתקרב בכל הקירוב האפשרי

אל השטפיות, אל עצם התנועה. אבל אחרי שהשטפיות משתמטת ממנו עם כל זאת ואין היא נמצאת לנו, נותנים אנו תחת המספר המסוים של נקודות — מספר „ההולך ורב עד בלי תכלית". כך משתדלים אנו בכח רעיוננו, המגבב נקודות על נקודות עד בלי תכלית, לחקות ולזייף את התנועה התמימה והמציאותית של העצם הנע. אך כל עמלנו הוא לשוא. סוף סוף מחליטים אנו, שאמנם מתהוה התנועה מתוך צירוף הנקודות, אבל מלבד הנקודות הללו כוללת היא בהכרח עוד איזה מעבר מסתורי ובלתי מובן ממצב אחד למצב שני הבא אחריו. נמצא הדבר, שאי־הבנה זו אינה נובעת מאותה הסבה לבדה, כמו שאנו רגילים לחשוב, שהעמידה בכלל מובנת לנו יותר מן התנועה, שבמחשבתנו אנו המנוחה קדמה לתנועה. נדמה הדבר, שמסתוריות ההופעה נובעת מזה, שאנו יוצאים מתחלה מן העכובים והתחנות ועל־ידי צירופם רוצים אנו לעבור אל התנועה, זהו דבר שאי אפשר, אבל הלא נקל היה ללכת בדרך אחרת — מן התנועה אל הקביעות בתור מעבר אטי; על־ידי מה שנצייר לנו, שמהירות התנועה הולכת ופוחתת, עד שהיא מתקרבת אל המנוחה, עלינו להתרגל לראות דוקא את התנועה כהופעה הפשוטה ובהירה ביותר; כי העמידה אינה אלא הגבול הקיצוני, התחום האחרון, שאליו שואפת התנועה, בשעה שהיא הולכת ומתעכבת, תחום שיש לנו לצייר בדמיוננו, אך מעולם לא יתגשם בשלמותו בטבע. את מובן הפואימה ותכנה בקשנו בצורת אותיותיה; חשבנו, שאם נרבה לחקור את האותיות הללו במספר עצום, אז נגיע עד הבנתה; אבל הבנתה מתחמקת ונעלמת ממנו, ואחרי שהתיאשנו מתוחלתנו, אחרי שאנו רואים כי אך לשוא נבקש את הקטעים של תוכן הפואימה באותיות הבודדות, אז משערים אנו, שאת החלקים של תכנה הכמוס יש למצוא בריוח שבין האותיות. אבל — נחזור עוד הפעם על דברינו שלמעלה — האותיות אינן חלקי העצם; הן אינן אלא יסודות הסימבול לבדם. המצבים השונים של הגוף הנע אינם חלקי התנועה; אין הם אלא נקודות בחלל, שבו מצטמצמת התנועה לפי השערתנו, חלל קופא וריקן זה מעולם איננו נתפס כמו שהוא, וידיעתו נקנית לנו רק על־ידי התבונה, וגם הוא באמת אינו אלא סימבול. אבל איך תוכלו, מתוך שתשתמשו כל העת בסימבולים, ליצור „יש מאין" — לברוא לכם את המציאות?

ואולם סימבול זה מקביל להרגלי המחשבה שלנו היותר קדומים, הנטועים עמוק בנו. אנו רגילים להעמיד עצמנו במקום קבוע, שבו אנו מוצאים נקודת סמך לעבודתנו המעשית; והנה מתוך קביעות וקפאון זה חפצים אנו לברוא לנו את השטפיות. באופן כזה עולה בידנו לקבל אך חקוי בלתי־מוצלח, זיוף של התנועה המציאותית; אלא שבחיים המעשיים חקוי זה מביא לנו תועלת יותר מסהיתה נותנת לנו ההסתכלות האינטואיטיבית בעצם הגוף. שכלנו יש לו נטיה כבירה לחשוב אותו הרעיון, שבו הוא מרבה להשתמש, לבהיר ומובן ביותר. לפיכך נדמית הקביעות לשכלנו לדבר מובן יותר מן השטפיות, המנוחה לפי דעתו קדמה לתנועה.

מכאן נובעות כל השאלות החמורות בהבנת התנועה, שהתחבטו בהן החכמים עוד בימים קדמונים. שאלות אלו נולדות תמיד מתוך אותה הסבה,

שאנו באים לדון מן החלל על התנועה, לעבור מן הקו, שהגוף הנע חרת בדרכו בתור רושם תנועתו, אל עצם התנועה, ממצבי המנוחה והקפאון – אל השטפיות, ומעבר זה בין המנוחה והתנועה אומרים אנו להשיג על־ידי צירוף המצבים הבודדים. אבל באמת קודמת התנועה למנוחה, היחס של מצבי הגוף השונים אל התנועה אינו יחס של חלקי העצם לעצם השלם, כי־אם יחס של המון נקודות־מבט שונות על העצם – לתמימות העצם השלם, כמות שהוא במציאות. טעות זו היא שגררה אחריה עוד המון פרובלימות ארורות. אותו התפקיד, שיש לנקודות הקבועות ביחס אל התנועה של העצם הנע, יש גם למושגים של תכונות העצם השונות ביחס אל השתנות האיכות שלו. באופן זה, אחרי שהפרדתי את שנויי העצם למושגים שונים, נמצא, שהם היו למחזות קבועים וקופאים, שפרשו מן המציאות הנוזלת והמתחלפת. „לחשוב" איזה עצם – פירוש הדבר במובן הרגיל הוא: לצלם לנו מתוך שטפיותו תמונה קבועה אחת או ציורים אחדים. כלומר: באמת אנו שואלים מזמן לזמן את עצמנו, באיזה מצב נמצא הגוף, כדי לדעת, איזו תועלת יש להפיק ממנו. אופן מעשינו אלה הוא טבעי מאד ויש לו זכות קיום גמורה באותה המדה שאנו עוסקים בחקירת המציאות לשם צרכינו המעשיים. עד כמה שהידיעה מכוונת לשם מעשה, די לה למנות את המצבים היותר חשובים, שתופס העצם ביחס אלינו, וכמו כן לדעת את המצבים השונים בנוגע לעצם שאנו צריכים להתיצב בהם. זה הוא תפקידם הרגיל של המושגים המוכנים ועומדים; הם ציונים ו„היכרים", שבהם אנו מציינים את דרכה של ההתהוות. אבל אם נבקש לחדור על ידם לתוך הטבע הפנימי של העצמים, אז אנו באים להשתמש גם בנוגע לשטף המציאות באותה התחבולה, שנוצרה מתחלה רק בכדי לתת לנו נקודות־מבט קבועות וקופאות עליה. אז אנו שוכחים, שאם המטפיסיקה אפשרית היא בכלל, אז אין זאת אלא שאנו צריכים להתאמץ בכל כחותינו, והתאמצות זו נקנית רק בעמל רב ולפעמים גם ביסורים רבים, וכל כונתה – להתגבר על הנטיה הטבעית של שכלנו, כדי להכנס בבת־אחת, כמו על־ידי איזו התפשטות השכל, אל תוך העצם הנחקר; בקצרה – כדי ללכת מן המציאות אל המושגים. ולא מן המושגים אל המציאות. היפלא הדבר, שהפילוסופים רואים לפעמים קרובות, והנה העצם, שהם שואפים לתפוס, משתמט ונעלם מהם, כמו שמשתמט העשן מיד הילדים, האומרים לכלוא אותו בכפם הקמוצה? כך במשך דורות הולך לו המשא־ומתן והמחלוקת בין השיטות, וכל אחת מהן מאשימה את כל השיטות האחרות, באמרה, שהן העלימו עיניהן מן המציאות.

אבל אם המטפיסיקה בהכרח עליה להשתמש באינטואיציה, אם נושא האינטואיציה אינו אלא שטף ההמשכיות, ואם ההמשכיות עצמה יש לה מהות פסיכולוגית – האם לא יצא לנו מזה, שהפילוסוף מוכרח יהיה להכלא רק בתוך חוג הסתכלות פנימית – לתוך נפשו עצמו? האם לא יהיה אז כל תוכן הפילוסופיה ותפקידה – להסתכל בחיים, כמו שמסתכל הרועה המתנכנם במים השוטפים לפניו? אם כך נאמר, אז נכשל באותה השגיאה, שלא חדלנו מהזהיר עליה עוד בתחלת הסקירה שלנו. אז נכפור בטבע המיוחד של ההמשכיות, באפיה

האקטיבי, הפועל, ובכח הכפיה, אם אפשר לומר כך, שיש לאינטואיציה המטפיסית. אז כאילו נעלים עיננו מזה, שרק המיתודה שהראינו למעלה מרשה לנו לצאת מגדר האידיאליות, וכמו כן מתחום הריאליות; היא מרשה לנו ל ח י י ב את מציאות העצמים העומדים בנדרגה גבוהה או נמוכה ממנו, אף־על־פי שבמדה ידועה הם נמצאים בקרבנו; היא מרשה לחשוב, שעצמים אלה קיימים יחד, ורק על ידה יש להפיץ את עב הערפל, שבו הליטה האנליזה את כל השאלות העימדות ברומו של עולם. מבלי לגעת פה בחקירתם של כל העצמים השונים האלה, די לנו להראות, שאינטואיציה זו אינה מעשה פשוט ובודד, אלא המון מעשים בלי קץ; כולם מתיהסים למין אחד, ויחד עם זה כל אחד יש לו גון מיוחד בפני עצמו; נראה, איך רבוי־הגונים של האקטים הללו מקביל בדיוק למדרגות השונות של ההויה.

אם רוצה אני לחקור את ההמשכיות בדרך האנליזה, כלומר — להפרידה למושגים קבועים ומוצקים, אז על פי הטבע של המושג והאנליזה מוכרח אהיה לגשת אליה משתי נקודות מבט מתנגדות זו לזו תכלית נגוד; מתוכן אשתדל אחר כך לשוב וליצור אותה. צירוף זה יש בו באמת דבר פלא, כי לא יובן כלל, איך זה יצטרפו יחד דבר והפכו? צירוף זה אין בכחו לתאר לנו לא את רבוי המדרגות ולא את התחלפות הצורות; כמו בכל הפלאות, יש לנו או להאמין בו אמונה עורת או לכפור בו ולמשוך ידינו ממנו. אומר אני, למשל, שמצד אחד נמצא ר ב ו י מצבי ההכרה המתחלפים זה אחר זה, ומן הצד השני ישנה א ח ד ו ת המצרפת אותם יחד. ההמשכיות היא סינתיזה של האחדות והרבוי הזה, היא מהלך מסתורי, המתהולל באופל ואינו מרשה להבחין בו גונים ומדרגות שונות. לפי השערה זו ישנה — ובהכרח שתהיה — רק המשכיות אחת, זו היא אותה ההמשכיות שבה רגילה לעסוק הכרתנו. אם בכדי למצוא אשור ודיוק לרעיוננו זה נתאר לנו את ההמשכיות בתור תנועה המתהוית בשטח, את התנועה עצמה נראה כבאוכה הונך והגשמתו, ונשתדל למצאם אותן במושגים, אז יצא לנו מצד אחד מספר רב של נקודות על־גבי שביל התנועה, שניכל להרבותו כחפצנו, ומן הצד השני – אחדות מופשטה המצרפת אותן, כאותו החוט שמתחה עליו מחרוזת של פנינים. צירוף זה של הרבוי המופשט עם האחדות המופשטה – אם נניח, שהוא בכלל בגדר האפשרות – הוא דבר מיוחד במינו, שאין למצוא בו שום גונים בהבור המספרים באריתמטיקה. אבל אם תחת מה שנשאף להפריד על פי אנליזה את ההמשכיות שבאמת אין זה אלא יצירת סינתיזה של המושגים), נחדור אליה קודם כל בכח האינטואיציה, אז יולד בנו איזה רגש מיוחד ומסוים של התאמצות הנפש, שעל פי מהותה והגדרתה אינה אלא בחירה הפשוטה בין המין ההמשכיות שונות. אז נוכח, שיש לנו עסק פה עם כמה וכמה המשכיות השונות זו מזו, אף־על־פי שכל אחת מהן, אם נצמצם אותה במושג, כלומר, אם נסתכל בה מן החוץ משתי נקודות המבט המתנגדות זו לזו, נמצא בה הכרה כמוסה של רבוי ואחדות.

נבטא את רעיוננו זה ביתר דיוק. אם אביט על ההמשכיות כעל רבוי של רגעים המתלכדים זה אל זה על־ידי אחדות המבריחה אותם מן הקצה אל

הקצה וחורזות אותם כחוט החורז את הפנינים, אז, גם אם ההמשכיות האמורה תהיה קצרה מאד, הלא גם אז ירבה מספר הרגעים עד בלי תכלית, ואני אוכל לקרב את הרגעים האלה זה אל זה קרוב גדול כחפצי; אבל תמיד יכנסו אל בין הנקודות ההנדסיות הללו עוד נקודות הנדסיות חדשות, וכן הלאה עד בלי קץ; באופן זה, אם אסתכל בהמשכיות מנקודת הרבוי, אז בהכרח תלך ותעלם ותאבד מנגד עיני, תזרה לאבק דק של רגעים, שכל אחד מהם אינו נמשך בזמן, כי כולו חולף; ומן הצד השני, אם אביט על האחדות המצרפת את הרגעים האלה יחד, אז אמצא שגם היא מן הנמנע היא שתמשך, שהרי, על פי השערתנו, כל מה שיש בהמשכיות מן העשוי להשתנות ונתן לתמורה ולהתחלפות, כל מה שמסוגל להמשך במלוא מובן המלה, אותו יחסנו לרבוי הרגעים. אחדות זו, כל מה שאוסיף להתעמק במהותה, תתגלה לפני כמצע מוצק וקופא של המתנועע; כמהות הזמן משוללת היא זמן ולה יקרא „נצח״ — היא נצח של המות; כי הלא אינה אלא תנועה מחוסרת כל שטפיות, שבה — גרעינה ונשמת אפה של התנועה. אם נתעמק בחקירת השיטות השונות העוסקות בשאלת ההמשכיות, אז נראה שאין ביניהן אלא דבר אחד בלבד: אחדות מהן בוחרות להן משני המושגים האלה מושג אחד ומיחסות לו ערך יסודי, ואחדות מבכרות עליו את משנהו — יש מהן שעומדות על נקודת המבט של הרבוי: מנשאים הם למדרגה של מציאות מוחשית את הרגעים הנוזלים של הזמן, שהוא כאילו נטחן על ידם ונתפרר לחלקים דקים; את אחדותה של ההמשכיות, המוסיפה לזרות את הגרעינים האלה לאבק דק, חושבים הם למובן מלאכותי יותר הרבה; האחרים, להפך, מקימים להם למציאות את אחדותה של ההמשכיות. מכניסים הם את עצמם לתוך הנצח. אבל מכיון שהנצח שלהם נשאר עם כל זה מופשט, שהרי הוא ריק ריקנות גמורה — כי כאן לפנינו נצחיות המושג, השולל לפי השערה זו את המושג המתנגד לו — לפיכך אין להבין איך יוכל להיות ולהתקיים בתוך הנצח הזה הרבוי בלי־קץ של הרגעים המתחלפים. לפי ההשערה הראשונה תלוי העולם על בלימה; בהכרח הוא שבכל רגע יאבד ויחזור לתוהו ובכל רגע ישוב מתוכו לתחיה. על פי ההשערה השניה יש במציאות רק האין־סופיות של הנצח המופשט. כאן נשאר לנו כמו כן בלתי־מובן, איך זה האין־סופיות אינה כלואה וסגורה לעצמה ואיך זה תרשה לכל העצמים השונים להתקיים במחיצתה? אבל אם כך ואם כך — על איזו נקודה שנציג את המורה של שעוננו, הזמן ישאר לנו רק כתערובה של שני מושגים מופשטים, ששום מדרגות וגונים שונים אי אפשר למצוא בהם. גם בשיטה האחת וגם בשניה נמצא רק המשכיות אחת השוטפת וסוחפת את הכל. זהו נהר שאין לו חופים ואין לו קרקע, הזורם מאליו, מבלי כח ניכר, ומגמתו נעלמה ממנו ולא נוכל לדעתה. גם תמונה זו — שההמשכיות היא נהר, נהר זורם ושוטף — באה לנו מתוך אותה הסבה, ששתי השיטות מביאות לפעמים קרבן למציאות, המשתמשת בפזור־המחשבות שבא לפעמים בהגיון. אבל מכיון שהן חוזרות ונכנסות לתוך תחומו, מיד הן מקפיאות את זרם הנהר או עושות אותו לגלד מוצק אחד בלי סוף או מפזרות אותו להמון גבישים דקים עד אין קץ; אבל תמיד הן מהפכות אותו

ל ע צ ם שיש לו בהכרח איזו שייכות לקפאון ולקביעות של איזו נ ק ו ד ת ה ש ק פ ה שתהיה.

שונה לגמרי תהיה התמונה, אם בכח האינטואיציה שלנו נעמיד את עצמנו בבת־אחת לתוך הזרם המוחשי של ההמשכיות. אז, כמובן, לא נמצא כל טעם הגיוני בההנחה, המשערת המון המשכיות מרובות הצדדים ועשירות הגונים. על צד האמת הלא אפשר לנו לצייר בדמיוננו, שלא תהיה בעולם שום המשכיות אחרת מלבד זו שבנפשנו אנו, כמו שאפשר לנו לצייר, שלא יהיה בעולם שום צבע אחר מלבד, למשל, הצבע המוזהב. אבל כשם שהכרת הגון בכלל, אילו היתה קשורה כולה בקשר פנימי עם הגון המוזהב ולא היתה תופסת אותו באופן חיצוני, היתה מרגישה את מקומו האמתי בין האדום והשזוף, ולא עוד אלא שבמחשבתה היתה צופיה מבעד לגון זה את כל עתרת גוני הספקטרום בשלמותו – שהרי שנוי רצוף זה ההולך מן האדום אל השזוף נמשך והולך גם בכל גוני הספקטרום – כמו כן גם האינטואיציה של ההמשכיות שלנו אינה משאירה אותנו תלוים על בלימה, כמו שמשאירה האנליזה השלמה. אינטואיציה זו מביאה אותנו לידי מגע בלתי־אמצעי עם כל המון ההמשכיות ברציפותן; בסולם השנויים האלה נוכל אז לעלות או לרדת כחפצנו: בשני האופנים גם יחד יש בידינו להרחיב את גבולות נפשנו על ידי התאמצות גדולה וכבירה, שיש בה מעין כפיה והתגברות על נטיתנו הטבעית; בשני האופנים גם יחד אנו יוצאים מבעד לתחום ה„אני" שלנו. באופן הראשון פונים אנו אל ההמשכיות ההולכת ומתפזרת, הולכת ומתפשטת; דפיקותיה ופרפוריה הם יותר תכופים ומהירים מפרפורי נפשנו; לפיכך הם מפרידים את הרגשתנו הפשוטה, הם ממזגים ומבטלים את האיכות שלה בתוך פזור הכמות; וכשנגיע לאיזה גבול קיצוני, נמצא סוף סוף אז השויון הדומה השלם, את ההכפלה השלמה, שבהם אנו רגילים לראות את החומריות. אם נבחר לנו את הדרך השניה, אז נלך ונתקרב אל ההמשכיות ההולכת ומצטמצמת, הולכת ומתרכזת, נעשית אינטנסיבית יותר ויותר; הגבול הקיצוני בשבילה יהיה הנצח. כאן לפנינו לא הנצחיות של המושג, שאינה אלא הנצח של המות, כאן לפנינו נצחיות חיה, וממילא נצחיות נעה ושוטפת; ההמשכיות שלנו תתראה ביחס אליה כרעידת גלי־האור בעינינו אנו; זה יהיה צמצומה של כל המשכיות, כמו שהחומר הוא פיזורה. בין שני התחומים האלה נתונה האינטואיציה, והיא מתנועעת לכאן ולכאן תנועה זו היא המטפיסיקה עצמה.

להעביר פה לעינינו את כל המדרגות השונות שבדרך תנועה זו – זה אינו בגדר האפשרות. אבל אחרי שתארנו פה את המתודה בשרטוטיה הכלליים ונסינו בפעם הראשונה להשתמש בה, אפשר לא יהיה למותר לסמן בבטויים מדויקים בכל הדיוק האפשרי את הכללים, שעליהם היא נשענת. רוב הכללים שנביא להלן, כבר מסרנו את ראשי הפרקים שלהם במאמרנו זה בהוכחות ובראיות המעידות על אמתותם. אנו מקוים לתת להם אישור יותר שלם ומשוכלל, כשנעבור אל יתר השאלות.

א. יש במציאות ממשות חיצונית, הגם שנתנה לרוחנו באופן בלתי־אמצעי. השכל הישר של האדם צדק בנדון זה, בשעה שהוא מתנגד לדעות האידיאליות והריאליות של הפילוסופים.

ב. ריאליות זו היא שטפיות. אין בעולם עצמים מוכנים ומוצקים; יש רק עצמים הולכים ומתהוים. אין מצבים קיימים ומשתמרים כמו שהם; יש רק מצבים משתנים. המנוחה היא תמיד מדומה, או יותר נכון, יחוסית. ההכרה שיש לנו בנוגע לאישיותנו, בהיותה שוטפת בלי־הרף, מכניסה אותנו אל פנימיותה של המציאות. בדמותה ובצלמה של זו מציירים אנו לנו כל מציאות אחרת. ולפיכך כל ריאליות היא טנדנציה, אם נסכים לקרוא בשם טנדנציה לשנוי המגמה בשעת התהוותה.

ג. התפקיד הראשי בשטף החיים המעשיים שהושם על שכלנו, המבקש לו נקודות־סמך מוצקות, זהו, לצייר לו את המצבים והעצמים. מזמן לזמן הוא מצלם לו את השטפיות השלמה של הריאליות שאינה מתחלקת ועושה לו ממנה תמונות, כמעט צלמי־רגע. באופן זה מקבל הוא הרגשות ומושכלים. באופן זה הוא נותן במקום הזורם בלי־הפסק את השוטף לסרוגין, תמורת השטפיות הוא מעמיד את הקביעות, ותחת הטנדנציה במהלך השני הוא קובע המון נקודות קבועות, המציינות את המגמה של השנוי ושל הטנדנציה. תמורה זו נחוצה בשביל לשון בני־אדם, בשביל ההבנה בחיי יום יום, ובמדה ידועה ומסוימת, שאת גבולותיה נגדיר עוד בהמשך דברינו, בשביל החיים המעשיים וגם בשביל המדע החיובי. שכלנו נשמע כאן לקול נטיתו הטבעית, ולפיכך הוא משתמש מצד אחד ברשמים קבועים ומן הצד השני במושגים מוצקים. הוא יוצא לכתחלה מן הקבוע והמאובן, ואת התנועה עצמה הוא משיג בתור פינקציה של המוצק, הוא מכניס עצמו לתוך מושגים מוכנים ועומדים, וכל שאיפותיו הן – לפרוש את רשתם לתוך זרם המציאות השוטפת, כדי להעלות ולדוג ממנה איזה שלל, ככל אשר יעלה בחכה; בלי שום ספק אין כונתו לרכוש בשבילנו ידיעה פנימית ומטפיסית של המציאות, כי אם להפיק ממנה תיעלת. כי כל מושג (וכמו כן כל הרגשה) אינו אלא שאלה, שאנו שואלים בחיינו המעשיים את המציאות ודורשים ממנה תשובה קצרה: „הן" או „לאו", כיאות לנו בחיים המעשיים. אבל על ידי זה מעלים שכלנו עיניו מן המהות האמתית והעצמית של המציאות.

ד. המעצורים הנמצאים על דרך המטפיסיקה, האנטינומיות שהיא מעוררת, הסתירות הפנימיות שהיא נכשלת בהן, התפרדותה לשיטות שונות הצוררות זו לזו והנגודים בין הסיסטמות השונות שאין להשלימן – על־פי־רוב ממקור אחד נובעים כולם. כדי לקנות לנו ידיעה לשמה של המציאות, אנו אוחזים באותן התחבולות, שבהן השתמשנו בחיי יום יום על־מנת להפיק ממנה איזו תועלת מעשית. הסתירות הללו באות מאותה הסבה, שאנו קובעים לנו מקום בתוך הקבוע ובלתי־נע, ומשם אנו אורבים למתנועע ומבקשים לתפסו בשעה שיעבור לפנינו, תחת אשר יותר פשוט היה, שנתיצב בתוך המתנועע עצמו ונעבור אתו יחד את כל המצבים הקבועים. השגיאות נובעות מתוך זה שאנו באים

להקים ולבנות את המציאות, שכולה שאיפה וממילא כולה שטפיות, על־ידי מושגים וכללים, שכל עיקרם לא באו אלא לשלול ממנה שטפיות ותנועה זו. מצירוף העכובים והתחנות בדרך תנועה, אפילו אם נרבה מספרם עד בלי תכלית, אי אפשר ליצור את התנועה; להפך אם נקח את התנועה, אז אפשר להוליד ממנה כמה וכמה תחנות ועמידות, עד שתתעכב ותהיה אטית יותר יותר. בלשון אחרת: מובן מאליו, שבכח דמיוננו אפשר להוציא את המושגים הקבועים מתוך המציאות השוטפת, אבל אי אפשר כלל לחזור ולהקים את שטף המציאות מתוך המושגים הקופאים. ובכל־זאת הן רואים אנו כי הדוגמטיות, באותה מדה שהיתה בונה שיטות, היתה עושה דבר שכזה.

ה. מובן מאליו כי לא הצליחה. את חוסר הכשרון שלה לעבודת יצירה אנו מכירים בכל השיטות השונות שלה, בשיטות הסקפטיות, האידיאליות, הקריטיות; בכלל בכל התורות הכופרות בכח השכל ובכשרונו להשיג את המוחלט. אבל מזה, שאי אפשר לנו לבנות את המציאות החיה והשוטפת על־ידי מושגים חסרים כל גמישיות, מזה אין עוד שום ראיה, שגם בדרך אחרת לא יעלה בידינו לתפוס את המציאות. כל הראיות, שאנו מביאים, כדי להוכיח, שהידיעה שלנו נשארה יחוסית בהכרח, כולן לקויות הן מתחלת ברייתן. מיוסדות הן גם הן, כמו שמיוסדה הדוגמטיות שעליה הן מתנפלות, על זה, שכל ידיעה יוצאת בעל־כרחה מנקודת־המבט של מושגים אשר קויהם ברורים ושרטוטיהם מוצקים ועל ידיהם עלינו לנסות את המציאות השוטפת.

ו. אבל האמת היא, ששכלנו יכול ללכת להפך — מן המציאות אל המושגים יכול הוא להתיצב בתוך המציאות השוטפת ולזרום אתה יחד בכל נפתולי דרכה המשתנה בלי־הרף; בקיצור: יש בידו לתפסה על־ידי סימפטיה שכלית, שקוראים לה אינטואיציה. אמנם דרך זו יש בה הרבה מכשולים ומניעות. מן הצורך הוא שהשכל שלנו יתגבר על עצמו, שיטה את זרם מחשבותיו מדרך המלך, מן הדרך הכבושה; מן הצורך הוא שיהתך בכל רגע את הסוגים שלו וישוב לצקת אותם מחדש. רק בדרך זו יגיע אל המושגים המוכשרים ללכת שלובי־זרוע עם המציאות בכל נפתוליה ומעקשיה ולתפוס את תנועת החיים הפנימיים של העצמים. רק בדרך זו תברא פילוסופיה מתקדמת, שתהיה חפשית מכל המחלוקות שבהן שקועות כל השיטות השונות. רק היא יכולה לפתור לנו את כל השאלות באופן טבעי. להתפלסף — פירוש דבר זה הוא: להטות את מסלתנו לאחור ולתת למחשבותינו מגמה הפוכה משהיתה להן עד כה.

ז. אבל הטיה זו לא התחוללה מעולם באופן מסודר, מתוך כונה תחלה; ואולם ההיסטוריה העמוקה של המחשבה האנושית מעידה לנו, כי רק להטיה זו אנו חייבים תודה על כל דבר גדול שיש לנו במקצוע המדע ועל כל דבר חיוני שיש לנו במקצוע המטפיסיקה, התחבולה היותר גאונית לחקירת העצמים מכל

מה שנמצא בבית גנזיו של השכל האנושי — זאת היא האנליזה של הערכים הקטנים עד בלי תכלית; וגם היא נולדה על־ידי נטיה כזו של השכל מן המסלה הישנה. ההנדסה של זמננו היא כולה שאיפת־השכל, המתאמץ לשום תחת המוצק את ההולך ונוצר, כדי שנוכל לתפוס את התהוות הערכים, כדי שנשיג את התנועה לא מחוצה לה ולא בתוצאותיה, כי אם מתוכה, מתוך נטיתה להשתנות; בקיצור – כדי להשיג את הרציפות השוטפת של שרטוטי העצמים. אמת הוא, שכל עסקיה רק בשרטוטים, שהרי אינה אלא תורת הערכים לבד. אמת היא גם כן, שכל התוצאות המזהירות באו לה רק על־ידי זה, שהיא המציאה בשבילם סימבולים ידועים, ואם בשעת לידתה של ההמצאה הגדולה, כשהיא עולה במוהו של הגאון, טמונה האינטואיציה, הנה כשבאים להשתמש בה במעשה, מתגלה אלינו הסימבול החיצוני לבד. אבל המטפיסיקה – לנגד עיניה אין שום תועלת מעשית, ולכן על־פי־רוב עליה להמנע מלגבש את האינטואיציה שלה בסמל. אין היא מוכרחה לשאוף לתוצאות שיש להן ערך מעשי, ולכן יכולה היא להרחיב עד בלי תכלית את גבולות חקירתה כחפצה. מה שתפסיד ביחס אל הדיוק והתועלת, כשנשוה אותה אל המדע, את זה תרויח בערכה וברוחב היקפה. אם ההנדסה היא תורת הערכים, אם התחבולות ההנדסיות יש להשתמש בהן רק בנוגע לערכים, אין לשכוח, שהכמות שונה שנוי תכלית מן האיכות בשעת התרקמותה; אפשר לומר, שהיא – התחום האחרון של האיכות. לפיכך טבעי הוא הדבר, שהמטפיסיקה נוטלת לה את הרעיון המפרה מן ההנדסה, כדי להרחיב את חוג פעולתו על כל התכונות – על המציאות כולה. אין זאת אומרת כלל, שהמטפיסיקה מחויבת לתת לנו הנדסה אוניברסלית – זה הדמיון המתעה של הפילוסופיה שבדורנו. להפך, כל מה שתוסיף המטפיסיקה לצעוד קדימה, כן תפגוש בדרכה עצמים שאין להם תרגום ובטוי בסימבולים. אבל לכל הפחות תחלת משאה ומתנה ברציפות ובשטפיות של המציאות תהיה במקום שכזה, שמגע קסמים זה יחולל לנו שם תוצאות נפלאות ביותר. היא תסתכל בעצמה בראי, שיראה לה את תמונתה עצמה; התמונה תהיה תמונה מצומצמה מאד, ומשום זה גם בהירה מאד. היא תראה באופן ברור, שהתחבולות ההנדסיות שאולות הן מן המציאות המוחשית, ולכן תוסיף ללכת בדרכה ומגמת פניה — אל המציאות המוחשית, ולא בדרך התחבולות ההנדסיות. לפיכך, כדי לרכך את הדבר לכתחלה, נאמר מיד, שאפשר נמצא בבטוייו יהירות יותר מדי ויחד עם זה גם ענוה יתירה: נושא המטפיסיקה – היא דיפרנציאציה ואינטגרציה איכותית.

ח. בשביל מה העלימו החוקרים עיניהם עד כה מן הדרך הזה והמדע בעצמו טועה היה ולא ידע את מוצאן ומקורן האמתי של התחבולות הללו? דבר זה מתבאר לנו בזה, שהאינטואיציה, אחרי שתפסנוה פעם אחת, מוכרחת היתה לבקש לה אופן בטוי שמושי, המסתגל להרגלי־מחשבותינו הישנים; כלומר, היא היתה מוכרחת להתגבש במושגים מסוימים וקבועים, לתת לנו באופן זה נקודות סמך מוצקות, שהיו נחוצות לנו כל־כך. מכאן נולד לנו כל מה שאנו קוראים מדיוק או מכוון. מכאן באה הרחבת חוג פעולתה של המיתודה הכללית על כל

המקרים הפרטיים. אבל הרחבה זו ועבודה זו של שכלול המיתודה ההגיוני יש שהיא מתהוללת במשך דורות שלמים, בשעה שהאקט, שהוליד את המיתודה, היה נמשך רק רגע. משום זה נוטים אנו הרבה פעמים לראות במכשירים ההגיוניים של המדע את המדע עצמו *), ושוכחים לגמרי את האינטואיציה המטפיסית, שחוללה והולידה את כל אלה.

רק על־ידי מה ששכחו את מציאותה של האינטואיציה באו לנו כל אותם הטענות והפלפולים, שהרצו לפנינו עד־עתה הפילוסופים והחוקרים השונים על דבר „היחוסיות" שבההכרה המדעית. יחוסית היא רק אותה הידיעה, הנקנית על־ידי מושגים קיימים מכבר, ההולכת מן הקבוע והמוצק אל הנע והשוטף; אבל יחוסית אינה הידיעה האינטואיטיבית המעמידה את עצמה בתוך המתנועע עצמו, ובאופן זה היא שוטפת יחד עם זרם חיי העצמים. אינטואיציה כזו תופסת את המוחלט.

באופן זה מתאחדים המדע והמטפיסיקה בנוגע לאינטואיציה. אילו היתה לנו פילוסופיה אינטואיטיבית במלוא מובן המלה, היתה מביאה לידי התגשמות את התמזגות המטפיסיקה עם המדע, שאליה אנו שואפים כל־כך זה כבר. אם היינו מצליחים לברוא מטפיסיקה בחור מדע חיובי – רוצה אני לומר: מטפיסיקה העלולה להתפתח ולהשתלם השתלמות באין סוף – אז היתה מטפיסיקה זו מעוררת את המדעים החיובים להכיר את ערכם האמתי, שהוא גדול והשוב הרבה יותר משהם מדמים בעצמם. הפילוסופיה היתה מכניסה מדע יותר הרבה לתוך המטפיסיקה ומטפיסיקה יותר הרבה לתוך המדע. התוצאה הישרה מעבודה זו היתה הקמת קשר וחבור בין האינטואיציות של המדעים החיוביים השונים, שהן עולות מהם במשך ההיסטוריה שלהם רק מזמן לזמן, וגם זה רק בכחו של הגאון.

ט. כי אין שני אופנים שונים להשיג על ידם את מהות הדברים וכי שרשם של כל המדעים השונים צפון במטפיסיקה — כך בכלל היו חושבים הפילוסופים הקדמונים. אבל לא זה היה עיקר טעותם. טעותם היתה בזה, שכולם היו מאמינים אמונה שלמה, אמונה שהיא טבעית כל־כך בשביל השכל האנושי, כי השנוי אינו אלא בטויה והתפתחותה של הקביעות. מכאן היה יוצא, שהפעולה היא הסתכלות במדרגה קלושה, שההמשכיות היא דמיון מתעה ותמונה מתנועעת של הנצח שאינו מתנועע והנשמה היא ירידתה ונפילתה של האידיאה. כל הפילוסופיה הזאת, המתחילה מאפלטון ומביאה אותנו אל פלוטין, אינה אלא התפתחות כלל אחד, שאפשר לבטאו באופן זה: „העצם הנה כולל יותר ממה שיש בנע; מן המוצג מגיעים אל המתנועע על־ידי הקטנה פשוטה". אבל האמת מעידה לנו דוקא ההפך.

---

*) בנוגע לענין זה ועיד לשאלות אחרות הנזכרות במאמר זה עיי' במאמריהם המצוינים שללירוא וויוסנט ושל ווילבוא בעתון „רוויו די מטפיזיק".

המדע של זמננו נולד באותו יום, כשהעלו את התנועה למדרגה של מציאות קיימת בפני עצמה. תחלת יצירתו היתה באותו יום, שֶׁגַּלִּילֵי, בגללו כדור על־גבי שטח משופע, החליט לחקור את התנועה, הירידה מלמעלה למטה, כמו שהיא לכשעצמה, מבלי לבקש את באורה במושגים החיצונים, במושגים „מעלה" או „מטה", – שני מושגים קבועים, שאריסטו חשבם למספיקים בכדי לבאר על ידם את כל חזיונותיה של התנועה. ועובדא זו אינה בודדת בקורות המדע האנושי. חושבים אנו, שרוב החדושים הגדולים, אותם החדושים ששנו לגמרי את המדעים החיוביים או בראו מהם מדעים חדשים – כולם דומים לאותו המשקיע את האנך שלו למעמקיה של ההמשכיות השלמה. במדה שהמציאות הנחקרת היתה חיה יותר, במדה זו הוסיף האנך שלנו לחדור למעמקיה.

אבל האנך השוקע לתוך נבכי הים, דולה משם חומר נוזל. השמש מיבשת במהרה את החומר, ולפנינו נשאר אך משקע גרעיני חול מוצקים ונבדלים זה מזה. גם האינטואיציה של ההמשכיות, הדולה ממעמקי נבכי ההויה, בנפול עליה קרני השכל, מיד היא קופאת ומתגבשת במושגים מאובנים, נפרדים וקבועים. בתוך השטפיות החיה של העצמים מבקש שכלנו אותן הנקודות, שבהן מתעכבת התנועה או שבהן אפשר לה שתתעכב; הוא מציין את רגעי יציאתה ואת ביאתה; זהו כל מה שיש בו ערך בשביל השכל האנושי, עד כמה שהוא רק שכל אנושי. לתפוס את מה שמתחולל בריוח שבין הרגעים האלה – זהו כבר למעלה מכחות אנוש. אבל הפילוסופיה אינה בכללה אלא התאמצות לצאת מתחומי המצב האנושי.

החוקרים אהבו ביחוד להסתכל ולהתעמק באותם המושגים המציינים כמו ציוני־דרך את שביל האינטואיציה. במדה שהוסיפו לחקור את המשקעים האלה של הפקָטים הללו של האינטואיציה שנתגבשו בסימבולים, במדה זו הוסיפו ליחס לכל המדע שלהם רק אופי סימבולי, וכן הוסיפו להדגיש סימבוליות זו ולהגשימה בתוך המציאות. במהרה חדלו בכלל להבחין במדע החיובי בין המלאכותי ובין הטבעי, בין התוצאות שנתנה לנו האינטואיציה הבלתי־אמצעית ובין עבודת האנליזה הגדולה והכבירה, שגבבה התבונה שלנו מסביב לאינטואיציה. ככה סללו את הדרכים והכשירו אותן בשביל התורה החושבת את כל ידיעותינו ליחוסיות.

אבל גם המטפיסיקה מצדה עמלה הרבה בשביל מטרה זו.

איך אפשר היה, שאבות הפילוסופיה של זמננו, שהיו בעצמם גם מטפיסיים וגם מחדשי המדע החיובי ומפלסי נתיבות, איך אפשר היה שיחסר להם הרגש של התנועה הרצופה של המציאות? איך אפשר היה שיעמדו מן החוץ ולא יכנסו לתוך זה שאנו קוראים לו זרם הפעולה המוחשית? על צד האמת היו גם הם אינטואיטיביים הרבה יותר משחשבו בעצמם. בכל אופן הרבה יותר משהודו להם בעצמם. אם נשתדל למתוח קו נמשך ובלתי נפסק בין האינטו־איציות השונות, שמסביב להן התארגנו השיטות השונות, נראה, שיחד עם קוים רבים הנפגשים זה עם זה וחוזרים ונפרדים אחר כך, יש בכולן מגמה אחת.

של הרעיון והרגש, מגמה ידועה ומסוימה. איזה הוא הרעיון הכמוס הזה? איך נבטא את הרגע ההוא? אם נקח לנו עוד הפעם מאת האפלטוניים את אופן הבטוי שלהם, אחרי שנשחרר את המלים ממובנם העצמי, הפסיכולוגי, ונקרא בשם אידיאה לערבון ידוע של קלות ההשגה ובשם נשמה לאיזה כליון נפש הומה, אז נוכל לומר כך: איזה זרם פנימי, זרם כמוס מבריח את הפילוסופיה החדשה לבכר את הנשמה על האידיאה. משום זה שואפת גם היא, כמו המדע שבדורנו, ואולי עוד יותר ממנו, לסור מן הדרך שהלכה בה המחשבה העתיקה, ומבקשת לה מסלות חדשות, המתנגדות תכלית נגוד לישנות.

אבל המטפיסיקה של דורנו, כמו גם המדע של דורנו, פרשה מסביב לחיינו הפנימיים רשת עשויה רקמת סימבולים באין מספר, ושוכחת היא לפעמים, שאם יש לו למדע צורך בסימבולים בשביל התפתחותו האנליטית, הנה בשביל קיום המטפיסיקה נחוץ לנו לפרוש ולהתרחק לגמרי מן הסימבולים. גם כאן כבר מלא השכל את תפקידו, את עבודת ההתבצרות והבסיס, עבודת ההבדלה וההבחנה או עבודת חדוש הבנין, אלא שהלביש את עבודתו צורה מיוחדה. לא נתעכב כאן הרבה על ענין זה, כי הושבים אנו להרחיבו ולפתחו במקום אחר. כאן נסתפק בהערה זו: שכלנו, שעיקר תפקידו הוא לעסוק ביסודות מוצקים, יכול לבקש מוצקיות זו או בעצמים או ביחוסים שבין העצמים. באותה מדה שהוא עוסק במושגי היחס, הוא בא לידי סמבוליות מדעית; באותה מדה שהוא עוסק במושגי העצמים, הוא בא לידי סימבוליות מטפיסית. אבל בשני האופנים גם יחד נובע סדורם של הדברים מתוכו. בכל מאדו היה חושב עצמו להפשי ובלתי־תלוי בשום דבר. תחת שיודה לנו בגלוי, כי עליו להכיר טובה לאינטואיציה העמוקה של המציאות, היא מכסה את מעשהו, עד שלעינינו לא יתגלה כלום, מלבד הסדור המלאכותי של הסימבולים. לפיכך אם נאחז במובן ההיצוני, הפשוט, של דברי המטפיסיים והוקרי המדע ואם נתעכב על הגהות הממשית של מעשיהם, אז אפשר לחשוב, שהמטפיסיים חפרו מתחת למציאות תעלה עמוקה ואנשי המדע גשרו אותה בגשר יפה מלמעלה, והזרם עצמו, השוטף וסוחף את העצמים; עובר בתוך בין עני מעשי־הושב אלה ואינו נוגע בהם אף כחוט השערה. אחת התחבולות העיקריות, שאהב קנט להשתמש בה בבקורת שלו, היתה זו: תפס את המטפיסי ואת איש המדע בדבריהם, מצא בהם סתירות והביא את הסימבוליות של המדע והמטפיסיקה עד התחום יותר קיצוני, שאליו היו יכולות דרך אגב להגיע ולבוא כאליהן, אם רק יתהיל השכל לדרוש לו חופש בלי מצרים המסוכן כל־כך בשבילו. מכיון שלא הכירו אז בקשר הקיים בין המטפיסיקה ובין האינטואיציה השכלית, לא קשה היה לקנט להוכיח, שהמדע שלנו — כולו יחוסי הוא והמטפיסיקה – כולה מלאכותית. מכיון שבשני האופנים גם יחד הביא את חופש השכל עד להכלית הקיצונה, מכיון שהסיר מעליו את משא האינטואיציה השכלית - אותו המשא המשמש לו כנטל פנימי המביא את הספינה לידי שווי־משקל — מיד נראה לו המדע ביחוסיו השונים כלבוש חיצוני של הצורה והמטפסיקה עם עצמיה כלבוש

של החומר. היש להתפלא אחר זה, שהמדע נדמה לו כמסגרת בתוך מסגרת והמטפיסיקה — כצל רודף אחר צל?

הפצעים והמכות שהוכו המדע והמטפיסיקה על־ידי בקורתו של קנט היו נאמנים וגדולים כל־כך, עד שגם היום לא התרפאו עדיין מהם. שכלנו ישלים ברצון עם ההכרח לראות במדע רק ידיעה יחוסית ובמטפיסיקה רק פלפול גרידא. גם עכשו עוד נדמה לנו, שבקורתו של קנט נכונה היא בנוגע לכל מדע ולכל מטפיסיקה; אבל באמת אינה מכוונת אלא כלפי המטפיסיקה של הקדמונים, וכמו כן כלפי הצורה העתיקה שבה הורגלו הפילוסופים שבזמנו להלביש אותה. זכות גמורה יש לנו להשתמש בה נגד כל מטפיסיקה, המתימרת לתת לנו סיסטימה אחת ומסוימה של כל העצמים, ונגד המדע, האומר לתת לנו סיסטימה אחת ושלמה של יחוסים – כלומר, נגד כל מדע ומטפיסיקה הבאים באותה הפשטות היתירה, שהיא אופית בשביל הארכיטקטורה של מושכלי אפלטון או של היכל יוני. אם המטפיסיקה אומרת להבנות מן המושגים הקיימים מקודם, אם אינה באה אלא לסדר באופן מלאכותי את המושכלים שהיו לנו מכבר ושבהם אנו משתמשים, כמו שמשתמשים בחומר ובלבנים כדי לבנות איזה בית; — בקצרה: אם היא דבר לכשעצמו גם מלבד מה שהיא מרחיבה בלי־הרף את גבולות רוחנו ומלבד מה שהיא מתאמצת לצאת בלי חשך אל מחוץ לתחומי המושכלים הפועלים שלנו ואפשר גם מחוץ לתחומי הגיוננו הפשוט, — אז ברור הוא ביותר, שתהא נעשית מלאכותית, ככל היצירות של השכל השלם. ואם המדע כולו יהפך להיות האנליזה או ליצור ציור מופשט, אם הנסיון לא יהיה אלא בכדי להוכיח בפועל את אמתותן של האידיאות הבהירות, אם תחת שנצא לכתחלה מתוך רבוי האינטואיציות החודרות לפנימיותה של התנועה העצמית של כל מציאות, ורק שאינן מתמזגות ונכנסות זו בזו – אם תחת כל זאת ישאף המדע להיות להנדסה כללית באין סוף ולסיסטימה שלמה אחת של יחוסים הפורשת רשתה על כל המציאות ואוחזת אותה במצודתה, — אז מדע זה יהפך כולו ויהיה יחוסי ותלוי בשכל האנושי. כשנתעמק בקריאתה של „בקורת השכל הצרוף", נראה, שהמדע היה בעיני קנט מין הנדסה כללית כזו, והמטפיסיקה היתה מין אפלטוניות במהדורה חדשה. על צד האמת הלא החלום על דבר ההנדסה הכללית הוא הוא אותו עולם האידיאה, ורק שהאידיאה אונה עוד עצם אלא יחס או חוק. קנט חשב את החלום הזה, שחלמו אחדים מפילוסופי זמנו, לדבר שאינו מן הנמנע *). ועוד יותר מזה: הוא חשב, שכל ידיעה מדעית אינה אלא קטע בודד, או יותר נכון, אינה אלא חוליא מן ההנדסה האוניברסלית. למן העת ההיא שמה לה הבקורת למטרה, להקים בסיס בשביל הנדסה זו, כלומר, להגדיר, מה יהיה אפיו של השכל ומה יהיה טיבו של העצם, כדי שההנדסה הרצופה תוכל לגשור ביניהם גשר. ואם כל נסיון שיהיה יכול להכנס ולהצטמצם בתוך המסגרת הקבועה של שכלנו הרי יוצא מזה (אם לא נניח, שיש במציאות איזו הרמוניה

---

*) עיין בנוגע לזה במאמרו החשוב מאד של ראדולסקי־מיטרי „להתפתחות תורתו של קנט על דבר יחוסי הסבה הטבעית" בחוברות „למודים פילוסופיים" של וואונדט (חלק ט).

שנוצרה בַמחשבה תחלה), שהשכל שלנו הוא המארגן את הטבע ורואה את עצמו בו כמו באספקלריה. מכאן יוצא שהמדע הוא אפשרי, שהרי כל כחו אינו אלא ביחוסיות זו, והמטפיסיקה אינה אפשרית, שהרי לא נשאר לה כלום, אלא לשוב ולחקות באופן של פרודיה את העבודה החשובה של סידור המושגים, שכבר מלא המדע באופן סריוזי בנוגע ליחוסים, ולהרחיבו על צללי העצמים. נאמר בקיצור: כל הבקורת של השכל הצרוף סוף סוף אינו אלא באה לידי מסקנא שאם האפלטוניות אין לה זכות קיום, בשעה שהיא חושבת את האידיאות שלה לעצמים, חוזרת היא ומקבלת זכות זו, בשעה שהיא עושה את האידיאות שלה ליחוסים, ובאופן זה נעשית האידיאה המסוימת ועומדת, אחרי שהורידוה משמים לארץ, לבסיס כללי להמחשבה ולהטבע, כמו שחפץ אפלטון בעצמו. אבל כל הבקורת של השכל הצרוף בעצמה נשענת לכתחלה על הנחה זו, ששכלנו מוכשר רק לאפלטוניות, כלומר, מוכשר רק לצקת את הנסיון שלנו לתוך דפוסים קבועים ולהלבישו צורות שקדמו לו במציאות.

כאן מונח עצם גרעין השאלה. אם הידיעה המדעית היא בעלת צורה זו, שאמר קנט לתת לה, אז הלא יש לנו מדע פשוט הקבוע זה מכבר ולא עוד אלא שהטבע בעצמו קבעו מכבר, כמו ששיער עוד אריסטו; כל החדושים וההמצאות הגדולות אינם באים אלא להעלות אור, ניצוץ אחר ניצוץ, על פני השטח של אותו ההגיון, הטבוע לכתחלה בעצמים, כמו שמדליקים בליל של חג מחרוזת פנסי־גז מסביב לפסל, כדי להאיר ולהבליט את כל שרטוטיו. ואם הידיעה המטפיסית היא באמת הידיעה באותה צורה, שחפץ קנט לתת לה, אז סוף סוף תגיע לאותה האפשרות השוה של שני מצבים סותרים זה את זה, אשר יש לו להשכל בכל הכרובליות הגדולות; ידיעה זו תהיה תמיד מקרית, תמיד ארעית, תמיד תהיה עליה לבהור בין שתי החלטות הקבועות ועומדות בכח בתוך הנצחיות: הסתירות תהיינה נותנות לה את החיים ואת המות. אבל לאמתו של דבר הלא אין כלל במדע שבזמננו אותה הפשטות של הקו הישר ואין כלל במטפיסיקה שבזמננו אותה העקביות הקיצונה של שני הפכים הסותרים זה את זה.

המדע שבזמננו אין בו לא אחדות ולא פשטות. מסכים אני, שהמדע שלנו נשען על מושכלים הנראים לנו סוף סוף ברורים ובהירים, אבל הם נעשו ברורים ובהירים רק אזורי שהשמוש התמידי, שהשתמשנו בהם, הגיה עליהם מעט מעט את אורו. על החלק הגדול של זיום חייבים הם תודה לאותו האור, שנאצל עליהם מתוך העובדות השונות ועל־ידי השמוש המעשי בהם; כי בהירות המושג אינה בעצם אלא בטחון נאמן, שבא לנו בהמשך הזמן, אשר יכול נוכל להשתמש באותו מושג לתועלתנו.

הרבה מן המושגים האלה היו נראים בלי כל ספק בתחלת ברייתם מעורפלים ובלתי ברורים, שהרי קשה היה להקביל אותם יפה יפה אל המושגים הישנים, שהיו מקובלים במקצוע המדע זה מכבר; אפשר גם כן שנראו לנו בתחלתם

מופרכים כמעט או גם כדברים שאין להם שחר. מזה יוצא לנו, שאין תפקידו של המדע לסדר את המושגים יפה יפה, לשלב אותם יחד עד שיעמדו רצופים זה בצד זה ויהלמו זה את זה בדיוק. כל אידיאה אמתית ופוריה אינה אלא מגע בלתי־אמצעי בזרם השוטף וחי של המציאות, אבל אין מן ההכרח כלל, שהזרמים כולם יהיו מכוונים כלפי נקודה אחת. אמנם לאחר שהמושגים מתחככים ידיד זה בזה, עד שקצותיהם הבולטות מתעגלות, סופם ממילא להשלים זה עם זה.

מן הצד השני גם המטפיסיקה שבזמננו אינה בנויה החלטות קיצוניות כל כך, עד שלא תהיה אפשריות להשלים בין הסתירות שבהן. בודאי ובודאי שכך היה הדבר נעשה, אילו אפשר היה לקבל בעת ובעונה אחת ובאותו המקצוע עצמו את התיזה והאנטיתיזה של האנטינומיה. אבל להתפלסף – הלא פירושו של זה הוא: להתיצב בכח האינטואיציה אל תוך המציאות המוחשית, אותה המציאות שהבקורת מסתכלת בה משתי נקודות מבט המתנגדות זו לזו, נקודות מן החוץ: התיזה והאנטיתיזה. אם לא ראיתי מעולם את הגון האפור, לא אוכל בשום אופן לצייר לי, איך יכל זה להדור לתוך הגון הלבן והשחור. אבל מכיון שראיתי את האפור, אבין על נקלה, כיצד אפשר להביט על האפור מנקודת־מבט כפולה — נקודת השחור והלבן. השיטות המיוסדות על האינטואיציה מתחמקות מכל בקורתו של קנט ומשתמטות מכל טענותיה, באותה מדה שהן אינטואיטיביות באמת; והשיטות האלה הלא הן כל המטפיסיקה כולה – אם רק כונתנו אל המטפיסיקה החיה של הפילוסופים ולא המטפיסיקה שקפאה ונתאבנה והיתה לתיזות. אמנם יש הבדל גדול בין השיטות השונות. אבל לאמתו של דבר אין זה אלא הבדל בין כתות התלמידים, שנתקבצו מסביב לדגלם של מורים גדולים אחדים. אבל האם גדול ובולט כל־כך ההבדל גם בין המורים עצמם? יש איזה דבר העומד מעל לכל חלקי הדעות שבין השיטות, איזה דבר פשוט וברור, כשקיעת האנך היורד לתוך עומק גדול או קטן של הים; אף־על־פי שהחמרים, שהוא דולה ממעמקיו, שונים הם, אבל תמיד נוגע הוא בקרקעיתו של אותו אוקינוס עצמו. בחמרים השונים האלה רגילים לעסוק התלמידים; זה הוא תפקידה של האנליזה. גם המורה בעצמו, באותה מדה שהוא מבטא ומבאר ומתרגם ללשון מושכלים מופשטים את אשר גלה רוחו, במובן ידוע איננו אלא תלמיד לעצמו. אבל אותו המעשה הפשוט – אותו הרגע של התחלקות הרעיון, זה שהסיע ממקומה את האנליזה והוא מתחבא מבעד לאנליזה – אותו המעשה נובע מתוך כשרון אחר לגמרי, השונה מכשרון ההפרדה וההבחנה. על פי הגדרתנו, זאת היא האינטואיציה.

נסכם־נא את דברינו: כשרון זה אין בו שום דבר מסתורי. אין בינינו אף אחד, שבשעה ידועה לא התגלה בו כשרון זה. כל מי שחבר, למשל, איזה חבור ספרותי, יודע, שאחרי כל החקירה שחקר במשך זמן רב על דבר הנושא, אחרי שאָסף את כל החומר הדרוש, אחרי שעשה לו את כל הציונים הנחוצים לו, דרוש לו עוד דבר אחד, גדול הרבה יותר, בכדי שיוכל לגשת אל עבודת היצירה: דרושים לו מאמצי כח מרובים הנקנים לפעמים בעמל רב, כדי לעבור

בבת־אחת אל תוך העצם הנחקר, כדי לשאוב ממעמקים אותה הדחיפה הנפשית, שעלינו להתמכר לה לגמרי מדי עבודתנו. מכיון שרוחנו קבל דחיפה זו, הרי הוא עומד כבר בדרך נכונה: הוא חוזר ומוצא שם את כל הידיעות שאסף מתחלה ועוד אלפי פרטים אחרים; דחיפה זו הולכת ומתפתחת ומסתעפת להמון בטויים באין קץ; במדה שנוסיף ללכת אחריה, כן נוסיף לגלות אותם, ולעולם לא נגיע לאותה המדרגה שנאמר, כי „הכל כבר גלוי לנו והכל כבר הוגד עד תומו"; והלא אם נפן פתאם להתבונן אל הדחיפה שהרגשנו מאחרינו ונבקש לתפסה בכף, תתחמק ממנו ולא נמצאנה; כי לא היתה זאת עצם ממשי אלא מגמה של תנועה, ואם אמנם מוכשרת דחיפה זו להתפתח ולהתרחב עד בלי תכלית, ואולם יחד עם זה היא פשוטה בתכלית הפשטות. גם האינטואיציה המטפיסית היא ממין זה. כאן יש לנו, במקום החומר בשביל היצירה הספרותית, סכום של הסתכלויות ונסיונות, שנצברו על־ידי המדע החיובי. כי אי אפשר לקבל מן המציאות אינטואיציה שכלית, כלומר, סימפטיה וקורבה נפשית לכל החבוי והכמוס בה; לעולם לא נמצא את הנתיב אל מצפוניה, אם לא נתקן את עצמנו לקראתה ולא נקנה לנו אמון בעיניה על־ידי מה שנשקיע את עצמנו בהזיונותיה וגלוייה החיצוניים לזמן רב. לא די לנו לקנות את ידיעת העובדות היותר חשובות; עלינו לאסוף אותן במספר רב ועצום, להתיך אותן, לצרפן, עד שכל הסיגים, כל המחשבות שלא נתבשלו, כל המשפטים הקדומים והמוטעים, שהחוקרים מכניסים אותם מבלי דעת לתוך חקירתם, ישביתו איש את אחיו במצרף שלנו, ויבטלו זה את זה. רק בדרך זו תתגלה לנו הממשיות הגסה של העובדות. אפילו בנוגע לאותו האופן הפשוט, המסוגל ביחוד להסתכלותנו, אפילו כשה„אני" שוקע במעמקי נפשי, גם אז מאמצי הכח של האינטואיציה הבהירה אינם מן האפשר, אם לא שנצרף תחלה מספר רב של אנליזות פסיכולוגיות ונדמה אותן זו לזו. אבות הפילוסופיה החדשה ויוצריה כולם היו אנשים, שרכשו להם את ידיעת החומר המדעי של זמנם במלוא כל היקפו. ומה שבמשך יובל שלם ראינו קצת „ליקוי" במטפיסיקה, מה שנתכסתה בענן ונתערפלה — יתבאר לנו על־ידי אותה הסבה, שבזמננו קשה מאד, ומעט מן הנמנע הוא לפילוסוף, לבוא במגע ומשא עם כל המדע בשלמותו, מפני שיותר מדי הסתעף עתה המדע ונתפזר מאד. אבל אף־על־פי שאי אפשר להגיע אל האינטואיציה המטפיסית אלא מתוך רכישת ידיעות חיוביות, גשמיות, בכל־זאת אין היא כלל סך־הכל פשוט או סינתיזה של הידיעות הללו. נחזור על דברינו: היא שונה ונבדלת מהן, כמו שהדחיפה, הגוררת אחריה תנועה, שונה מן הדרך שעבר בו העצם המתנועע; כמו שההתמתחות של הנוצה בתוך השעון נבדלת מן התנועות הנראות לעין במיכניסמוס של השעון. במובן זה אין המטפיסיקה באה בלל לכייל ולסכם את הנסיון, ועם כל זה אי אפשר להגדירה אלא בתור **יזן שלם בפני עצמו.**

תרגם י. ה. ייבין

פנחס מינקובסקי

פִּסְקֵי הַטְּעָמִים

I

פסקי הטעמים הוראתם היא: הכרעת קריאת המליצה על־ידי ציונים הנקראים „טעמי הנגינה", כדי לקרוא אותה ברגש זמרתי; והם כמו ה„סוואַרה" אצל ההודים, הפרוֹזוֹדיות אצל היונים והפסַלמוֹדיות אצל הרומאים. „כל זמן שהשפה חיה ומדוברת בין העם, אין היא נזקקת כל כך לציונים, לסמנים ולפסקי טעמים, כי היא נושאת את עצמה בלי עזר רב. האַכסיום והאִידיוֹם (אפני הדבור) של כל שפה חיים כעצם מעצמה ובשר מבשרה ולא יפרדו ממנה בשום אופן. ואולם כאשר תקרב תקופת הגסיסה לאיזו שפה, מאיזו סבה שתהיה: אם שתתנשא להיות למשרתת לחכמה ולמדע בבתי האקדמיות, או שתתרומם להיות ללשון הקודש בין הכהנים והכמרים, או שתבחר להיות ללשון ערומים בין הדיפלומטים, או כי תגוֹרש, פשוט, מפני שפה חדשה היורשת מקומה בין העם, וחושה הטבעי יסור מעט מעט ממנה ועמודיה יתמוטטו, – אז תזקק מאד לתמיכה ולסעד על־ידי עזרת ציונים שונים. בתקופה כזאת נולדו הציונים של השפה הסנסקריטית בין ההודים העתיקים; בתקופת המעבר מן האליליות אל הנצרות נולדו הציונים בין היונים, ואחרי כן גם בשפת רומי, בעת אשר נתקדשה לעבודת מקדשם; וכן קרה גם לשפת עבר בין היהודים אחרי אשר נגרשה מעט מעט מקרב העם ונתעלתה להיות ללשון התורה והעבודה בסוף ימי הבית השני" א). וכמו בכל העמים, כן התפתחו גם בין היהודים שלשה סגנוני־נגינה (אַקצֶנטים). של השפה הקדושה: לְרִנָּה, לתפלה ולקריאה ב).

א) אוסקר פליישר: ניימען־סטודיען, ח"א, דף 47, 57. ועיי' גרץ, געש־כטע דער יודען. ח"ט, דף 225.

ב) דיע ענטוויקלונג דער זינאגאגאלען ליטורגיע, מאת המחבר, ועיי' בהקדמת מסורת המסורת לר' אליהו בחור, ובערך „חזנות" בכרך הרביעי של „אוצר ישראל" מאת המחבר.

אמנם לא נוכל להגביל בדיוק זמן המצאת פסקי הטעמים בין היהודים, אבל אנו יודעים כי נתקבלו באיזו תקופה לפני חורבן בית שני, סמוך להמצאת הפרוזודיות וציוני ה„נוֹמים" אצל היונים על־ידי המדקדק והבלשן היוני אריסטופנס הביצנטיני ג). בשנת 180 לפני התאריך הנוצרי, שתכליתם היתה גם שם לחַזק את חוקיהם (Nomen) על־ידי מנגינות הקריאה אשר שררו כבר בין העם בעל־פה כתחבולות לשמירת זכרון. (אריסטופנס נולד לערך בשנת 264 לפני הספירה החדשה והיה תלמידם של עראטוֹסטמוֹס ושל זינודוֹטוֹס ורבו של אריסטַרכוס והצטיין מאד בתור מבקר שירי הומירוס ובתור מדקדק גדול וממציא סגנון הפריזודיות (או אדקנטוס) וכל ציוני קריאותיהם ומנגינותיהם). וכמו בכל העמים כן גם בין היהודים אין המצאת פסקי הטעמים מתיחסת לא למזמרים ולא למנגנים מן החוץ, כי־אם למורי בתי־הספר ולמדקדקים, למען תינוקות של בית רבן. ובתלמוד יומא דף נ"ב: „איסי בן יהודה אומר חמש מקראות אין להם הכרע: שאת משוקדים מחר ארור וקם, ופירש"י: אין להם הכרע לדעת היכן הם נוטים". ועל כן נקראו פסקי הטעמים בפי המדקדקים גם בשם „תנועות", יען כי הם מסובבי התנועה של הרעיון הפנימי שבמליצה. וההמון קרא אותם בשם יוני „טְרוֹפּוֹס" (נטִיות), כלומר: הכרעה לנטית הקול, כהטרופּוס של היונים לקריאת הפרוזודיות שלהם. בשם פרוֹזוֹדיה יקרא אריסטוטלס להד הנעימה של המליצה והזמרה; ותשמש הפרוזודיה היונית לצחות המליצה והטעמתה לשלשת האופנים האלה: על ההברה האחרונה, אוקסיסטוֹנוֹן, מלרע; על ההברה שלפני האחרונה, פארוֹקסיסטוֹנוֹן, או על ההברה הראשונה, פיריספוֹמינוֹן, מלעיל. מאחת, שמושי הפרוזודיות (או הָאַדקַנטוּס) אצל היונים הקבילו אל שמוש פסקי הטעמים של היהודים, וכהראשונים כן האחרונים התפתחו מקריאה פשוטה לקריאה שירית, וממנה לקריאה זמרתית. למשל, הנגינה העליונה, הרמה („אַקוּטוּס"), והנגינה השפלה, השוקעת („גרַוויס") של הפרוזודיה היונית, או מלעיל ומלרע של טעמי נגינות היהודים, היו ליסוד מוסד לבנין המילודיה, ולא־כל־שכן לחכמת ההרמוניה החדשה ולכל חליפותיה; כל רעיון זמרתי וגם כל חוליה מן הרעיון הזה (טקט), יתפרד לשני חלקי ההטעמה (אַקצֶנטואציה): לכֹבד (תֵיזיס) ולקל (אַרזיס), ומה רב ההבדל אשר בין שני החלקים האלה בבנין הדגש והרפה, או המנוחה והתנועה, בבואו יחידי בתור נעימה, ועוד יותר בבואו במגע עם כל חלקי ההרמוניה! וביחוד מה נכבדה ידיעת טבע שני החלקים האלה בזווגם עם המליצה. ורק אחרי ידיעה זו נוכל להעריך כראוי ערך פסקי הטעמים של העמים העתיקים, וביחוד של עם ישראל, ותועלתם עד היום הזה.

ג) עיי' אנציקלופדיה ברזטניקא, ח"ב, דף 510, שיקאגו 1893, וגם פלייטר: ניימען־סטוריעו, ח"א.

קשר הזמרה עם המליצה מתהוה על־ידי שני מיני הטעמה: א) על־ידי הטעמת הכח (אַקְצֶנטואציה דינאמית), ב) על־ידי הטעמת הזמן (טֶמְפּוּס) הנקנית במדה ובמשקל הנקרא „אקצנטואציה אגוֹגית". על־אודות הראשונה שורר הסכם גמור בין המליצים ובין המזמרים, יען כי רק על ידה יגיעו שומעי המליצה והזמרה אל קוטב הרעיון המרכזי הצפון בשתיהן להתעוררות פנימית. אולם ההטעמה השניה תעורר לרוב מחלוקת בין המליצים ובין המזמרים, יען כי היא מתבטאת אם על־ידי שעור הזמן או על־ידי מספר ההברות. המליצים (המֶטריקנים) יָמוֹדו תמיד את משקלי ההטעמה לפי מספר ההברות אשר בחרוז, הפשוטות או דכפולות (דיפתונגים); באחת, מדתם היא הברתית (סילאבית); אולם המזמרים (הריתמקנים) יקחו להם לקו המדה רק את הזמן (טֶמפּוּס). מספר ההברות לא מעלה ולא מוריד בעיניהם, ולפעמים יבליעו הברות אחדות בחטיפה אחת, או ימשיכו הד הברה אחת כאורך הברות קצרות אחדות. הראשונים ימצאו את הזמן בהברות, והאחרונים — את ההברות בַזמן. כמובן נתהוה כל ההבדל הזה אחרי אשר נתבגרה הזמרה ונוסדה על אשיותיה החדשות; אולם בעת העתיקה היתה כולה טפלה ליסודות המליצה ופסקי טעמיה.

II

פסקי הטעמים בתור תוי זמרה

כי הזמרה עתיקה בכלל בין היהודים, בזה לא יטיל שום איש ספק; ואולם השאלה: אם היו ליהודים הקדמונים גם תוי זמרה באיזה כתב, או הסתפקו רק במסורה שבעל פה, שאלה זו היתה לסלע המחלוקת בין החוקרים והולידה תשובות שונות, ולפעמים גם סותרות זו את זו, יען כי מוחלט הוא, שבימי קדם נולדו הזמרה והמליצה תאומים, ומשקל השיר היה גם למדת המנגינה; ועל כן נאלצו חוקרי הזמרה העברית לבקשה בשני מקורות: ב נ ק ו ד ו ת (ווֹקאַלים) ובטעמים (טרוֹפּים). לפי שיטת ה מ נ ק ד י ם נבראו הטעמים בתחלה רק לשמוש הלשון, להכריע על ידיהם את פירוש המלות והמשך הענין (הֶרְמֶנוֹטִיקָה) ורק בזמן מאוחר סגלה אותם הזמרה גם לתשמישה היא, שלא בטובתם. וראיה לזה: כי הטעמים אינם יכולים להלביש כל הברה מליצית הד מיוחד, כי אם ישמיעו ויביאו תמיד אשכול של כמה הדים בבת־אחת, קבוצה שלמה של קולות שונים על־גבי הברה אחת, ויתר ההברות תשארנה כסרח העודף בלי הד כלל; ואין צורך לומר, כי להדריג סולם של קולות על שלבי הזמרה זה אחר זה אי אפשר בשום אופן על ידיהם. ועל כן באו לידי מסקנא, כי כבוד הטעמים במקומם מונח, המה רק ציוני הלשון ולא ציוני ההד, ולזאת יקראו אותם רק בשם: „טעמים" ולא נ ג י נ ו ת,

כי הנגינות אשר נדחקו ונכנסו אל תיכם לא היו כלל במחשבתם של יוצריהם, ורק בעת מאוחרת כמכו עליהם יוצרי הזמרה; והציונים הזמרותיים המה לדעתם רק הנקודות.

אחד מחכמי הזמרה וחוקריה, הכומר שפיידל מעיר ואבלינג בשוביה א) ישער, כי כבר בימי דוד ושלמה זמרו היהודים על פי סולם של חמש מדרגות (פֶּנטאכורד) העודף במדרגה אחת על הסולם היוני של ארבע מדרגות (טֶטראַכורד) ופחות במדרגה אחת מהסולם של שש מדרגות (הֶקסאכורד), אשר השתמש בו גווידון הצרפתי במאה הי"א למספרם. לשלבי הסולם הזמרתי של היהודים יקח שפיידל את חמש הנקודות: „אַ" „אֵ" „אִ" „אָ" „אוּ", כזו:

קֻבּוּץ או שוּרֶק	וּ	U
קמץ קטן, חטף קמץ או חולם . . .	וֹ	O
חיריק	ִי	I
צירה, סיגול, שוא, חטף סגול . . .	ֵ	E
קמץ, פתח, חטף פתח	ַ	A

„אַ" היא המדרגה התחתונה והראשונה; „אֵ" או „אֶ" היא המדרגה השניה ב); „אִ" היא המדרגה השלישית; „אָ" היא המדרגה הרביעית; „אוּ" החמישית והעליונה ג). והוא מוסיף עוד לשער, כי התנועות הגדולות שמשו לאות משיכת הקול (אַנְדַנְטֵי), והתנועות הקטנות לאות מהירותו (אַלֶגְרוֹ). אולם האוחזים בשיטת נגינת הטעמים, או בקצור „המטעימים", מחליטים: כי פסקי הטעמים נבראו מתחלתם רק לשמוש הזמרה, והם היו תוי הזמרה („נוֹטים") הראשונים בין היהודים לחיזוק המסורות העלולות להשכח או להשתבש בעל פה; כאמור בתלמוד, מגילה ג': „ויבינו במקרא, אלו פסקי טעמים, ואמרי לה: אלו המסורות, שכחום וחזרום וייסדום" ד). ואם אמנם הבילו רק ראשי פרקים של מנגינות או קשר של הדים, למשען לזכירת המסורה ה), בכל זה לא נגרע בזה ערכם וחשיבותם,

---

א) שפיידל: „אונפערוועררפליכע שפורען פאן דער אלטען דאווידישען זינגקונסט נאך איהרען דייטליך אינסטרסיעדענען שטיממען, טאֶנען, נאטען". שטוטגארט 1740.

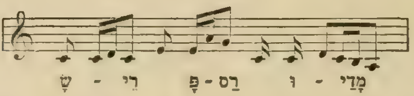
ב) עיי' „אשכול הכופר" להקראי יהודה הדסי, סימן קס"ג: והמלכים יולידו חמש קולות, אוֹ (בחולם), אָ (בקמץ), אִי (בחיריק), אֵ (בצירה), אוּ (בשורוק).

ג) עיי': י. נ. פאֶרקעל, אללגעמיינע געשיכטע דער מוזיק, ח"א, דף 157.

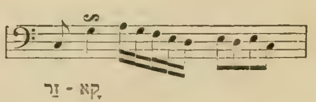
ד) עיין לעאפאלד א. ארענדס: איבער דען שפראכגעזאנג אונד דיע הערסטעללבארקייט דער אלטהעבראֶאישען וואקאלענמוזיק. ח"ב. ברלין 1867.

ה) אוסקר פלייסער בספרו הנ"ל, ח"א, דף 3, 21, 11.

יען כי בעת ההיא לא היו עוד אצל שום אומה תוי זמרה יותר ברורים ומפורטים, כי כל ציוניהם של ההודים, המצרים והכנענים (שני העמים האחרונים נחשבים, לפי דעת חוקרי הזמרה, לממציאי תוי הזמרה הראשונים על ידי כתב היתדות וכתב החרטומים – הירוגליפים –), וגם ה„נומים" של היונים רחפו בין מסורה שבעל פה ובין זמרה שבכתב, כאשר ראינו למעלה. ולפי דבריהם אם כי עניים הם פסקי הטעמים בערך אל תוי הנגינות של גווידון בביאור איכותם, עולים הם בערכם על תוי האחרון בקצור כמותם. ובשלטי הגבורים לר' אברהם הרופא הספרדי נאמר, כי נוחים הם טעמי הנגינות אשר ליהודים, לציין על ידיהם מנגינות שלמות, מתוי הנוטות אשר המציא גווידון במאה הי"א, הנקראים „סולמיסציה הגווידונית", כי תחת אשר בסיסטמה הגווידונית יציין כל תו רק הד אחד, ואם נחפוץ להשמיע איזה רעיון זמרתי שלם, או גם מילודיה קטנה, חלק מהרעיון, עלינו להרבות בתוים לאין מספר, –הבינו היהודים להשמיע מילודיות שלמות של איזו הדים שונים נקשרים יחד על ידי תו אחד. למשל, נקח את המילודיה הנעימה במגלת אסתר:

ואם נעתיק את המנגינה הטרופית הזאת לתוי גווידון, הלא עלינו לכתוב שלשה תוים חדשים על כל תו הירוגליפי ישן. למשל, הציון „זרקא" ידרוש בשבילו אחד עשר תוים גווידוניים.

ומי ידבר על אדות הציון „פזר", הנפלא בקצורו, המשמיע סלסול גרוני של שנים עשר תוים מודרניים, כזה:

פסקי הטעמים העבריים מקבילים בכלל לטעם המזרחי המסולסל והמצוצצ ולסגנון השפה העברית המצוינת בקצורה. החכם אוטא וויטמברג מחליט, כי ידעו

היהודים לא רק את הסולם הזמרתי של שבע מדרגות וסדרו את שלביו באותיות הא״ב עד ז׳, כי־אם גם השתמשו בההרמוניה על־ידי נגינת הטעמים, כזה:

C יסומן על ידי מֻנַּח וְסִלּוּק
D סֵיקוּנְדֵּי „ „ „ טִפְּחָא וְגֶרֶשׁ
גֵּרְשַׁיִם
E טֶרְץ „ „ „ מֵרְכָא וְקַדְמָא
תְּבִיר
F קְוַורְטֵי „ „ „ מֵרְכָא כְּפוּלָה
G קְוִינְטֵי „ „ „ זָקֵף קָטָן וּפָזֵר
זָקֵף גָּדוֹל
מַהְפַּךְ וְאֶתְנַחְתָּא
A סֶקְסְטֵי „ „ „ סֶגּוֹל
רְבִיעִי וְזַרְקָא
דַּרְגָּא
יֶרַח וְשַׁלְשֶׁלֶת
H סֶפְּטִימֵי „ „ „ תְּלִישָׁא קְטַנָּה וְקַרְנֵי פָרָה ::

לפי דעתו, נגינת הסילוק וסוף פסוק תנוח תמיד על הקול היסודי שבמנגינה (טוניקה), כמו שתנוח האתנחתא על הקול החמישי (דומינַנטי) ומרכא כפולה על המדרגה הרביעית, ועוד ב). המזמורים הכפולים המסומנים בטעמים כפולים, כשירת דוד (שמואל ב׳, כ״ב; תהלים י״ח) וההלל „הודו לה׳ קראו בשמו״ (דברי הימים א׳, ט״ז; תהלים ק״ח), הטעמים השונים שלהם מקבילים לשני מיני מנגינות אשר נשאו עליהם המזמורים בין בעלי המסורה: האחת היא דיקלמציה חפשית (פרוזאית) והשניה היא מליצית (שירית).

והנה גם היום, אחרי שהשיגה כתיבת הנוטות החדשות את מרום שכלולה, עד כי יש בידינו למסור על הנייר אף קוצו של יוד עם התג שלו, הלא בכל־זאת הולכות גם עתה כל המנגינות אחרי הפה וטעמן תלוי בתפיסת המזמר או המנגן ואיך הוא פותר את הנואַנסים, הכל לפי ערך חנוכו הכללי, כשרונו הטבעי ודקות הרגשתו הפרטית, עד כי אם יזמרו שני מזמרים, או ינגנו שני מנגנים נעימה אחת

א) אברהם בר: בעל תפלה, דף VI, גוטינברג.

ב) ארענדס בספרו הנ״ל. עיי׳ גם בס׳ אשכול הכופר הנ״ל סימן קס״ג, וז״ל: „והגיון הטעמים לנו להבין אשר הם טעמים משרתים ועבדים ושאם אין טעם לא נרגיש ונבין בין מלין ומלין וקל וכבד״.

„כמו שכתוב", תִּבָּדֵל בכל־זאת בפתרונה לאוזן השומעים, וזהו סוד החיים של לשון הנשמה, אשר לא תוכל בשום אופן להתהפך לאיזה גֶזר של מתכת הנמסר מיד ליד כמו שהוא, או למכונה נפוחה המצלצלת תמיד בקול אחד ובסגנון אחד ביד נופחה, בלי הוספה וגרעון, והשומע יתרגש תמיד לא מן ה„כתיב" כי־אם מן ה„קרי", כלומר, לא מִגְלְמָה החִיצוני, כי־אם מהנשמה אשר שָׂם המחבר במנגינה „בין השיטין" שלה, אשר על המזמר המשכיל לבוא עד סודה ולהעשות על־ידי זה שותף ביצירתה, — האם נוכל להתפלא עוד, כי קריאת פסקי הטעמים, אחרי עברם דרך אלפי שנים ואלפי אלפים פיות בכל שנות גלותנו, תתפרד עתה לנוסחאות שונות ? !

ארבע מסורות למנגינות פסקי הטעמים (עיין הנוטות).

ההבדל אשר בין הנוסח של יהודי רוסיה ובין זה של יהודי אשכנז דק מאד, והוא נוגע רק לטעמים אחדים, כאשר כמו כן יִבָּדֵל מעט גם הנוסח האשכנזי הכללי מהנוסח הפרטי המקובל בעדת ברלין א). השנויים הקלים הללו הם תולדות אהבת הצעצועים והסלסולים של החזנים ה„קוראים". הדלה מכל הנוסחאות היא זו של מצרים ואפריקא; הרכה מכולן והעשירה בסנטימנטליות ובמשעולים אלכסוניים ופצילי קולות (חרוֹמַטים) היא הספרדית; הרחבה מכולן והיותר זמרתית היא האשכנזית־פולנית והרוסית־ליטאית. האחרונה נתיַפְּתָה על־ידי החזנים מנעימי הזמירות המצוינים בארצות אלו, שהכניסו לתוכה אבק הזמרה החדשה, אשר ארץ ספרד, וביחוד מצרים ואפריקה, לא זכו ליהנות מזיו מנגינותיהם, ולכן נשארו ביושנן וקשיותן. לפי דעת החכם פֶּטִיס, הגירסא המצרית היא העתיקה מכולן, כי הגולים מימי הבית השני הביאו אותה שמה ב).

כאשר ראינו נוסד ההבדל הזמרתי של הטעמים על שנוי המקומות; אולם ישנו עוד הבדל שני, התלוי בכלל בשנוי העתים: כי פרשיות ידועות, שנתקבלו לקריאה בחגים, בצומות וב„ימים נוראים", מנוגנות אז באופן אחר מבשבת פשוטה. גם אז ישתדלו להקביל זמרתם אל הוראת שמות הטעמים: לשלשל ברמה את השלשלת, לפַזר עגולים על הפזר, להתפשט בהרחבה על הפשטא, לנוח במנוחה על האתנחתא ולסיים את הנשימה האחרונה על סוף פסוק ועוד, — אך בנעימה אחרת, המקובלה לחגים לחוד, לימים נוראים לחוד ולצומות לחוד. על השאלה: מתי וביד מי נשתנו נעימות הטעמים האלה לפי המועדים השונים — לא נוכל

א) א׳ פריעדמן, דער זינאגאגאלע געזאנג, דף 8. ברלין, 1904.

ב) פעטיס, היסטואר זשענעראל דע לא מוזיק, ח״א, דף 445.

להשיב; רצוננו פה הוא רק לתת שם ושארית בכתב להמסורת רבת־הפרצופים המקובלת בכל תפוצות ישראל.

מנגינת הטעמים לקריאת ההפטרה לשבת פשוטה

(עיין הנוטות דף 379).

נגינת הטעמים האלה בהפטרה עולה ברכותה וביפיה הזמרתי על נגינת הטעמים של קריאת התורה. שם מצלצל הד אימפרַטיבי, קול של פקודה, קול של מחוקק המצַוה מגבוה את העם חוקים ואזהרות, מצות עשה ומצות לא תעשה. יפה נשמע הד מטיף ונביא, והיהדות הנבואית שבהפטרה מיוסדת לא על חוקים, כי־אם רק על מוסר הקרוב יותר אל בינת אדם, על אנושות והגיון, ועל כן גם פתרונה הזמרתי יותר נוח להתקבל על האוזן ועל הלב. מה שראוי לשים אל לב הוא, כי בקריאת התורה יוצאת נגינת סוף פסוק האחרון שבפרשה בסגנון „מול", אם כי כל המנגינה של הטעמים היא בסגנון „דור", — כעין אחרית שמחה תוגה; ובנעימת ההפטרה של שבת פשוטה, המשרכת דרכה בין יגון ושמחה, וצלתה (מול) מרובה מחמתה (דור), תסיים עם כל זה תמיד בחתימה טובה של ה„דור". כל הנעימה של ההפטרה הזאת בנויה על הסולם האֶיאולי של היונים או על הפרצוף הראשון של „טעם של ישתבח" (עיין חזנות כרך ד'), ובחתימתה יצלצל הסולם היאֶסטי בכל בהירותו, ועליו יזמר המפטיר את כל הברכות שאחר ההפטרה עד „מְקַדש השבת", והחזן מתחיל את „יקום פורקן" בפרצופו הראשון, הדומה בבנינו להסולם המיקסולודי של היונים, הנחשב לקרוב ביותר אל הסולם היאַסטי.

נגינת הטעמים לקריאת ימים נוראים

(עיין הנוטות, דף 379—380).

הנעימה הזאת נושאת עליה הדרת שיבה, והיא עתיקה מאד אף כי בנינה הוא כבנין הסולם המיקסולודי ויסודה (טוניקה) הוא על המדרגה „F", היא הולכת ומשתרעת אנה ואנה ורובצת כולה על המדרגה השניה „G", סובבת סחור סחור בלי קץ עד סוף פסוק, ואז תפיל כל המשא על הקול היסודי „F". סבובים כאלה על קול טפל שבסולם נשמע רק בהשירים של העולם העתיק. הקול הטפל אשר נתחבב במקרה על מחבר המנגינה ואשר נשא על־ידי זה את כל הכבודה מתחלתה ועד סופה קראו היונים בשם „מֵידיַא פרוזודיא" והרומאים בשם „טונוס קורֶנס" א), והיה לרוב על המדרגה החמישית שבסולם. אך כל קול וקול היה מוכשר לקבל

א) עיין פנחס מינקאווסקי: „דער זולצעריזמוס אונד דיע מאדערנע זינאגאגאלע ליטורגיע" דף 16. ווינן, 1905.

עליו התמנות זו, וחבה יתרה נתנה להמדרגה השניה (סֶקוּנְדֶי) עד החתימה, ואז אם היה בדעת המחבר לפסוק סיום גמור, נתגלה הקול היסודי ממחבואו ותנח המנגינה על מקומה הראשון. גם פה מלפפת הנעימה ופוסחת על שתי השעפים של „מוֹלֹ" ושל „דור" עד תוּמָה, ואז תשמיע חתימתה הטובה ב„דור".

נגינת הטעמים לקריאת מגלת איכה

(עיין הנוטות, דף 380).

נגינת הטעמים של מגלת איכה ברורה מהחל ועד כלה: תוכה, השתפכות הנפש ויגונה, בנוי על סולם האֵיאוֹלִי, או על הפרצוף האחד של „סגנון ישתבח" שלנו התופס שליש מזמרת מקדשנו העתיקה, כזה: D′ e $1/_2$ f′ g′ a $1/_2$ b c′ d′.— כמובן רבו צעצועים שונים בקהלות השונות על כל פסקי הטעמים האלה, שהרי אי אפשר להחזיק שווי משקל בהשתפכות הנפש על קינה לאומית כזאת.

נגינת הטעמים לקריאת מגלת אסתר

(עיין הנוטות, דף 381).
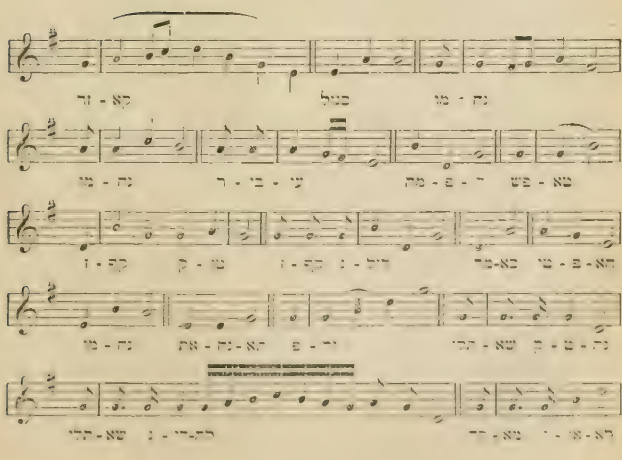
קריאת הטעמים של מגלת אסתר תכיל ערבוביה של נגינות הטעמים: של שבת פשוטה, של הנביאים ושל קינות, יען כי עשירה היא המגלה הזאת מכל המגלות בצבעיה השונים, לרגלי התמורות הפתאומיות הסוחפות זו את זו, ההופכות את החזיון מן הקצה אל הקצה, ואת גבוריה מיאוש לגאון ומגאון ליגון ולאבדון, כרצון המלך הטפש. והערבוביה החולפת במהירות רבה כל־כך עד להשתוממות, היא מתבלטת גם כן בחלופי טעמי הנגינות. —
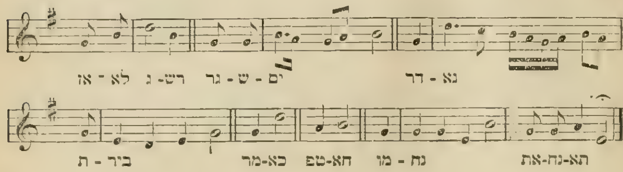
כל הנגינות האלה ושנוייהן על־ידי המקום או על־ידי הזמן, אשר חשבתי עד הנה, ראויות בכל־זאת להיות נקראות בשם „זמרה שבכתב" או „מנגינות קבועות", יען כי כל תו מהטעמים האלה נותן לנו הד קבוע וברור בנוסח המקובל במקומו ובזמנו, עד כי נוכל גם עתה להגיש איזו מליצה עם תוי הטעמים האלה לכל קורא בתורה וגם לכל תינוק של בית רבו, ולציין עליהם רק „נוסח ספרד", „נוסח אשכנז", „נוסח מצרים ואפריקא" וכדומה, ויקרא אותה בנעימה כחפץ המחבר. אולם יש עוד מנגינות קדושות, אשר באו אלינו במסורה איש מפי איש על־ידי מורי בתי הספר, על קריאת מליצות שונות מתורתנו, כעין „שירת הים", קינת „ואני בבואי מפדן ארם", או „ומרדכי ידע את כל אשר נעשה", ועוד רבות, העשירות מאד בתכנן, ורק שהן חסרות איזה יחס אל המלות וכל ישותן תלויה באויר. גם על המנגינות האלה רופפת הדרת שיבה ומקובלות הן כמעט בכל קהלות ישראל, אבל רק על־ידי הסכמה כללית, ולא על־ידי פתרון הטעמים, ועל

כן הן נקראות בשם „זמרה שבעל פה" או „מנגינות מסורתיות". ואם אמנם קנו להן גם האחרונות זכות אזרח בישראל, לא פחות מהראשונות, בכל זאת פורחת אזרחיותן באויר ולא נוכל לעמוד על תחלת בריאתן ועל שם מחבריהן, ורק המלמדים והמורים שמרו אותן בשבילנו כאוצר נחמד.
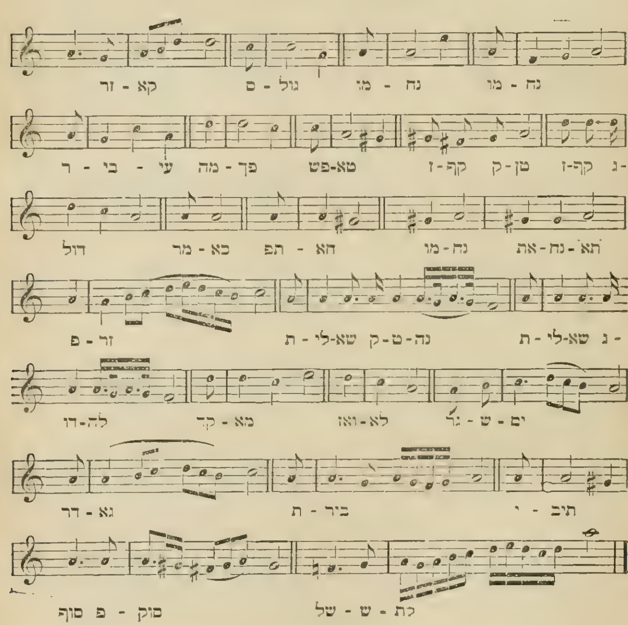
הקורא המוסיקאלי הבקי בספרות הציונים הזמרתיים והאקצנטים של כל העמים העתיקים, כגון ה„לי" של החינים, ה„ראגא" וה„סיון ראַ" של ההודים, ה„מודי" וה„גומים" של ההילינים העתיקים, ה„פרוזודיות" והטרופים" של היונים המאוחרים ה„כַּכָּמָה" של הערביאים ותיי האַנטיפונאריום הגריגוריאני אשר היה מרותק ברתוקות זהב להבימה במקדש כטרוס השליה גרומי ונשרף, ויש ממנו העתקות,— הקורא הזה, כשיראה את התיהו ובוהו השוררים בפתרון הנוסחאות והגרסות השונות אשר צצו על כל תו מפני הספקות, יבוא בהכרה לידי מסקנה ברורה על אדות ציוני פסקי הטעמים, כי הכילו כתב זמרתי הגון וקשר נגוני, רב יותר מכל ציוני העמים האחרים; כי אלמלא כך, לא היו משאירים לנו אחרי אלפים שנות טלטול ונדידה מארץ לארץ רק שלש או ארבע נוסחאות, כי אם ערב רב של נוסחאות שונות.

№ I. נוסח אשכנז ופולין.

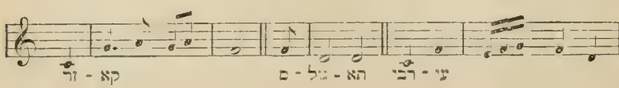

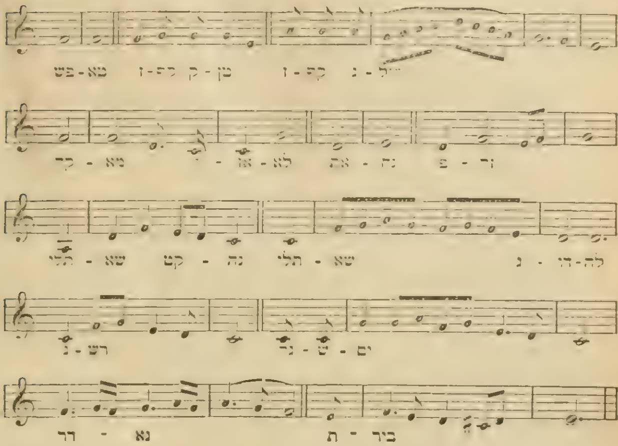

№ II. נוסח ספרד.

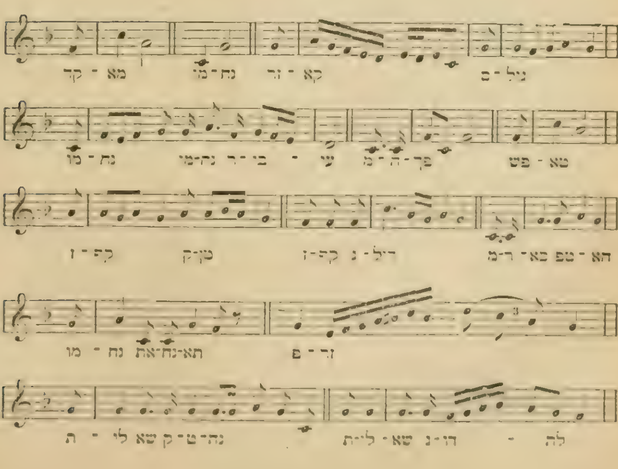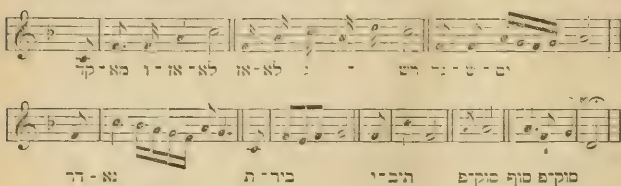

№ III. נוסח אפריקה ומצרים.

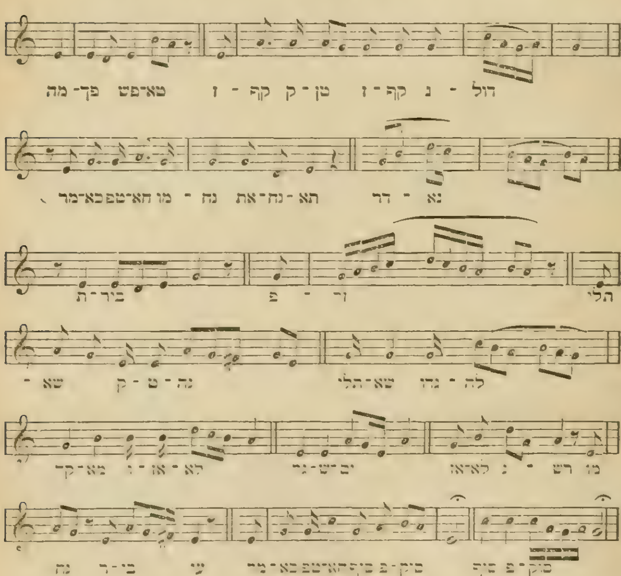

№ IV. נוסח רוסיה וליטא.

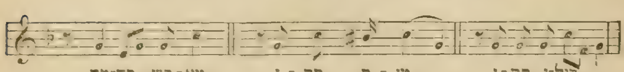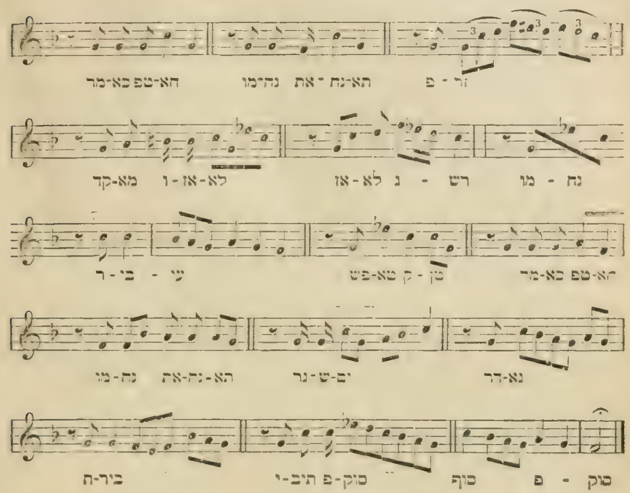

מנגינות הטעמים לקריאת הפטרה לשבת פשוטה.
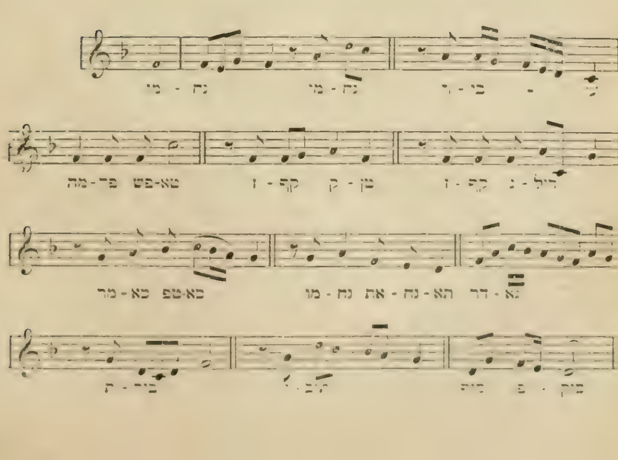

נגינת הטעמים לקריאת הימים הנוראים.
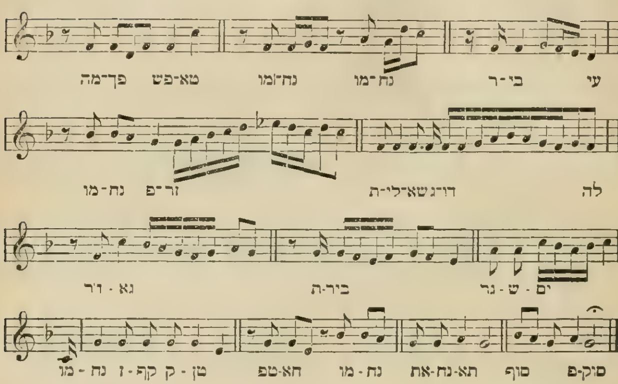

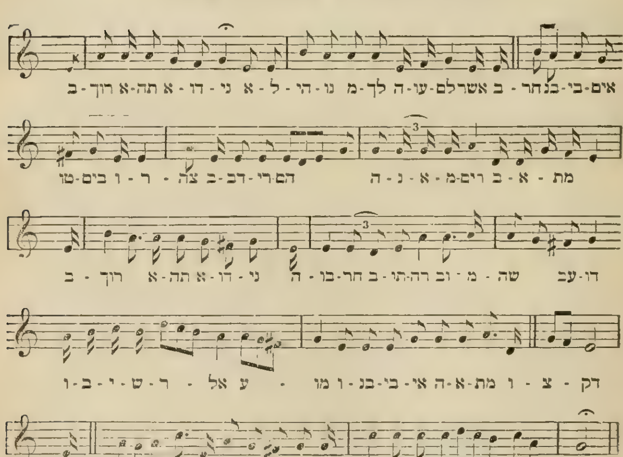
נגינת הטעמים לקריאת מגלת איכה.
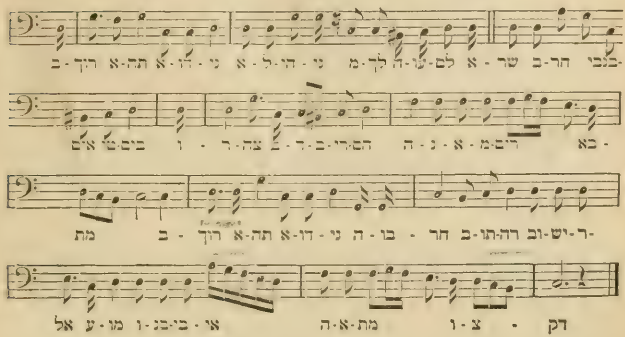

נגינת הטעמים לקריאת מגלת אסתר.

מנגינות ברכות ההפטרה לשבתות.

מנגינות ברכות ההפטרה לימים נוראים.

רַאלף וואַלדו אֶמֶרסון

תּוֹרַת הַשִּׁלּוּמִים

אֲבָרוֹת הַזְּמָן רְקוּמוֹת אוֹר וָצֵל,
זִיו לִבְנַת צְפִירַת־זֹךְ וּשְׁחוֹר הַלֵּיל.
שִׂיא הָרֵי רוֹם וּמְצוּלוֹת תְּהוֹם
נִיד פֶּלֶס־עוֹלָם יַעַצְרוּ דֹם.
בִּתְקוּפוֹת סַהַר וְדָכְיֵי גָל
קְרָב עַז בֵּין יֵשׁ וּמַחְסוֹר חָל.
בְּרַק אוֹר חַשְׁמַל הַכּוֹכָב רָב
וּמְמַדֵּד אַפְסֵי־עַד בְּקָו.
בֵּין גַּלְגַּלֵּי־רוֹם בַּחֲלַל אֵין־גְּבוּל
הָאָרֶץ גַּלְמוּד תָּחוּל חוּל.
גוּף טָפֵל הִיא בַתֹּהוּ שָׁט,
בֶּן־מַזָּר עוֹדֵף זְעֵיר וָקָט,
אוֹ נִיצוֹץ אֵשׁ, הֶעָף כַּחֵץ
בִּישִׁימוֹן חֶשְׁכַת לֵיל־אֵין־קֵץ.
שְׂרִיג גֶּפֶן מִשְׂתָּרֵג עַל עֵץ כַּבִּיר־אוֹן —
דִּמְיוֹנוֹ כְּאָדָם מֻשְׁפָּע רַב־הוֹן.
מִתְפַּתְּלָה הַזְּמוֹרָה וְלוֹחֲצָה בַעֲזוּז,
וּמְאוּם מִן הַגֶּזַע לֹא תוּכַל חֲמוֹס.

וּבְכֵן אַל תִּתְיָרֵא בֶּן־אוֹנִי וָרָשׁ —
לֹא יִגְזֹל הָאֵל אַף מִשְׁפַּט הֶעָשׁ.
כְּלִילוֹת דְּפָנִים מִתְקַשְּׁטִים מִדִּבְרוֹת־הַדְּרוֹר
וּגְבוּרָה לַתַּקִּיף לְמוֹד מִמְשָׁל וּגְבוֹר.
נִתְקַפַּח גּוֹרָלְךָ? אַל תִּדְאַג, שׁוּר! טָס
קַל־כָּנָף מִמֶּרְחָק לְךָ חֶבֶל־מְנָת;
וְכָל מַה שֶּׁזִּכֵּךְ הַטֶּבַע בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם
אִם שָׁט הוּא בָּרוֹם אוֹ בָאֶבֶן הוּא נָם,
מְצוּלוֹת־יָם יַעֲבֹר, יְבַקַּע לֵב־תֵּל
וְדָבַק אַחֲרֶיךָ וְקָוְךָ כַּצֵּל.

בעודני נער וכבר חשקה נפשי לכתוב מחקר על השלומים; כי עוד מקדמות נערותי סבור הייתי, שבנידון זה יתרון לחיים מן התיאולוגיה ונעלה דעת העם על התורה אשר יורוהו הדרשנים. התעודות וההוכחות, אשר מהן אפשר להוציא את הלקח הזה, היו מצודדות את דמיוני בקסמי חליפותיהן הרבות לאין קץ, ולא משו מנגדי אפילו בשנתי. כי תעודות כאלה משמשים כלי המלאכה אשר בידינו, הלחם אשר בסלנו, מאורעות השוק, אחוזת הנחלה ובית הדירה שלנו, ברכות השלום, המגע והמשא שבין הבריות, החיבות והמלוות, השפע: אפיו של אדם, טיבם וכשרונם של כל הבריות. ועוד סבור הייתי, כי לקח זה עלול לגלות לבני־אדם את מאור האלהות ואת הפעולה ההוה וקיימת אשר לנשמת העולם הזה, החפשית כליל מן המסורה והקבלה, ומתוך כך יוכל לב האדם להשקיע את עצמו באין מעצור בהחום אהבת עולם, בהתיחדו עם אותו היש, שהיה ויהיה מעולם ועד עולם, מפני שהוא מצוי ומתקיים באותה שעה קיום ממש. ועוד נדמה לי, שאלמלי אפשר היה להביע את התורה הזאת בדבר ים, שיש בהם אף מקצת מעין אותם גלויי הזוהר, אשר בהם אמת זו מתגלית לנו לעתים, כי אז היה לכוכב מזהיר להאיר לנו בשעות האפלה הרבות אשר בימי חיינו ובנתיבות העקלקלות שאנו הולכים בהן, ולא יתן לנו לתעות מעל דרכנו.

חזוק לתשוקתי זאת מצאתי לאחר זמן בדרשה אחת ששמעתי בבית התפלה. הדרשן, שהיה נודע לתהלה כירא וחרד, נשא את משאו, בנוסח הרגיל אצל הדרשנים ממין זה, על יום הדין שלעתיד לבוא. מוצא דבריו היה, כי אין דין ומשפט נעשה בעולם הזה, כי דרך הרשעים צלחה וכי מנת הצדיקים אך צרה ועוני; ואחר הדברים האלה בא לידי מסקנה, על סמך ההגיון ופסוקים מכתבי הקודש, כי אלה ואלה יקבלו את גמולם בעולם הבא כפעלם. קהל

השומעים לא מצא כנראה בתורה זו שום פגם. כפי שאפשר היה לי להבחין, נפוצו הנאספים, כתום עבודת אלהים, מבלי להעיר על הדרשה אף הערה כל־שהוא.

אפס מה היה צביונה של תורה זו? מה היתה כונתו של הדרשן באמרו, כי הצדיקים אומללים הם בחיי העולם הזה? וכי סבור היה, כי בתים וקרקעות, משרות כבודות, יין, סוסים ובגדי תפארה רק נחלת פורעי מוסר הם, תחת אשר אנשים יראי שמים חיים חיי עוני ובוז, אלא שסופם לקבל שלומים לעתיד לבוא, בהנתן גם להם לאחר זמן אותם הקנינים עצמם: מניות של בנקים, שקים מלאים דינרי זהב, צלי־ציד ויין שמפני? זה היה כנראה הגמול המכיון בדבריו, הוא ולא אחר. או האומנם כון לזה, שהצדיקים יקבלו בשכרם את היכולת להתפלל ולשבח את המקום באין מצור? לאהב את הבריות ולשמשם? הלא את זאת יכולים הם לעשות גם עכשיו. המסקנה הנכונה, אשר המחזיק בתורה זו צריך היה לבוא אליה, תהיה מעין זו: „גם לנו צפוים ימים טובים כימים אשר לרשעי הדור בעולם הזה", או, אם יחשוב את מחשבתו עד גמר תכליתה, יאמר כזאת: „אתם חוטאים עכשיו ואנו נחטא לאחר זמן; חוטאים היינו גם עכשיו, אלמלי היה סיפוק בידינו; והואיל שאין הדבר עולה בידינו, אנו מצפים לתשלומים ביום מחר".

הטעות שבדעה הזאת מונחת באותה הסברה המתמיהה, כי רשעי העולם מצליחים, כי בעולם הזה אין גמול צדק. כמה סמויות עיניו של אותו הדרשן הנזכר, שהיה מעריך את מהותה של הצלחה נעלה בחיים לפי אותה הערכה השפלה המצויה בשוק, תחת להוכיח וליסר את העולם לנגד אור האמת, להכריז על ישותה של הנפש ועל אדיר כחו של הרצון ולקבוע מתוך כך את אַמת־המדה של האמת והרשע, של ההצלחה והשקר.

דעות פחותות כאלה אני מוצא גם בספרי הדת ההמוניים שבדורנו והשקפות מעין אלה מביעים גם חכמים וסופרים, כשהם נושאים ונותנים דרך אגב בענינים ממין זה. סבור אני, שהתיאולוגיה העממית שלנו, שדחקה מלפניה את אמונת־ההבל, נצחה את זו רק נצחון חיצוני ולא עיקרי. אבל באמת מעולים הם בני האדם מן התיאולוגיה שלהם; חייהם שבכל יום ויום מוכיחים ומעידים על השקר שבה. כל נפש נדיבה, השואפת אל על, פורשת מן התורה הזאת בפועל וכל הבריות מרגישים לעתים את כל הזיוף שבה, אלא שקצרי יד הם לברר אותו בראיות. כי בני־האדם חכמים יותר מכפי שהם יודעים זאת בעצמם. אותם הדברים, שהם שומעים בבתי־הספר ומעל הקתדראות שבבתי־הכנסיות מבלי להרהר אחריהם, קרוב לודאי שהיו מעוררים בקרבם ספקות ופקפוקים טמירים, אלמלי היו שומעים אותם מפי אנשים בשיחה פרטית. כשאדם מביע בחבורת אנשים שונים את דעותיו על ההשגחה ועל חוקי האלהות, משיבים לו תשובה של שתיקה, המוכיחה לאיש המבין הוכחה ברורה למדי שאין דעת השומעים נוחה מן הדברים ששמעו, אלא שאין ביכלתם לקבוע לעצמם בנידון זה השקפה משלהם.

בפרק הזה ובפרק שלאחריו אנסה לציין מעשים ועובדות אחדים, המורים את דרך גלויו של חוק השלומים ומאושר אהיה לאין ערוך, אם יעלה בידי לשרטט אף את החוג היותר מצער של דרך־המעגל הזאת.

פולריות, או פעולה ופעולה שכנגדה, אנו מוצאים בכל מקציעות הטבע: בחושך ובאור, בחום ובקור, בעליות המים ומורדותיהם, במין זכר ובמין נקבה, בנשימת האויר והפלטתו של הצמחים ובעלי החיים, בהשואה שבין הכמות והאיכות אשר לנוזלים שבגוף בעלי החיים, בהתכוצות הלב ובהתרחבותו, בתנודות הגלים של הנוזלים והקול, בכחות הנמשכים אל המרכז ובבורחים ממנו; באלקטרית, בגלוניות ובקרבה החימאית. הבא מגנט אל קצה האחד של המחט ומיד יתגלה בקצה השני מגנטיסמוס שכנגדו. כשהקצה הדרומי מושך, הקצה הצפוני דוחה. כדי לרוקן במקום זה צריך אתה לעבות במקום אחר. שניות שאינה פוסקת חוצה את הטבע כאילו לשנים, עד כי כל דבר ודבר אינו אלא מחצית העצם והוא דורש לו מחצית אחרת, שתעשהו לעצם אחד שלם. כזה הוא: רוח והומר, איש ואשה, זוגות ושאינם זוגות, סובייקטיבי ואובייקטיבי, פנים ותיצון, מעלה ומטה, תנועה ומנוחה, הן ולאו.

וכשם שאתה מוצא שניות זו בעולם, כך אתה מוצא אותה בכל חלק מחלקיו. בכל חלק מועט הולכת והוזרת חלילה כל שיטת הדברים בשלמותה. בכל קוץ וקוץ של עץ הארן, בכל גרגיר דגן ובכל נפש חיה יש מעין דוגמא של עליית המים וירידתם, של יום ולילה, של איש ואשה. פעולת הניגוד, העצומה כל־כך בעיקרי חזיונות הטבע, הולכת ונשנית גם בתחומים הצרים הללו. כך, למשל, הכירו חכמי הפיזילוגיה, כי בממלכת בעלי החיים אין יצורים בעלי יתרון, אלא שאיזה מין תשלום ידוע משוה את כל יתרון ואת כל מגרעת. שכר המותר שבחלק אחד מן היצור יוצא בהפסד המגרעת שבחלק אחר ממנו. אם הראש והצואר ארוכים יותר מדי, בנהיג שהגויה ואברי הקצוות קצרים יותר מדי.

מופת אחר בנידון זה משמשת לנו תורת הכחות המיכניים. כל ריוח שאנו מרויחים בכח, אנו מפסידים בזמן, והפוכו של דבר. עיד מופת אחר אנו מוצאים בנטיית התקיפות או נטיות ההשלמה, שכוכבי הלכת נוטים ממהלכם. מופת כיוצא באלה היא גם השפעת האקלים והקרקע על ההיסטוריה המדינית של בני־האדם. האקלים הקר מחזק ומקשה את גוף האדם, אבל אדמתו הצנומה אינה מולידה לא קדחת ולא תנינים, לא נמרים ולא עקרבים.

שניות זו מוטבעת גם בטיבו והויתו של האדם. כל הפרזה גוררת מגרעת וכל מגרעת גוררת הפרזה. כל מתוק יש בו מן החמוץ וכל רע יש בו מן הטוב. כל מתת, שהיא מקור תענוגות לנו, גורמת לנו במדה לא פחותה מזו גם יסורים, כשאנו משתמשים בה שמוש לרעה. וכל המדכא את המתת שבקרבו, מאבד אותה לדעת. בעקב כל קורטוב של רוח יתרה כרוך קורטוב של שטות. תמורת כל דבר שאבדת, אתה מוצא דבר אחר; ותמורת כל דבר שרכשת, אתה מאבד דבר אחר. ברבות העושר ירבו גם אוכליו. אם כנס אדם רכוש יותר מדי, נוטל ממנו הטבע בעצמו מה ששם אל תוך ארונו. הוא מרבה את ההון, אבל ממית את בעליו. הטבע צוין את המונופוליות ואת הדברים היוצאים מן הכלל אין גלי הים, המתרוממים למעלה, שואפים לרדת אל השטח ולהתישר באותה מהירות, שמסבית תנאי העולם השונים שואפות להשתוות ולהתפשר. תמיד אתה מוצא

איזה מקרה של השוואה, המשפיל את הרם, את התקיף, את העשיר והמצליח עד לכדי מדרגת שאר הבריות. אם יש אדם, שאין הצבור סובל אותו, משום שהוא קשה ורתחן ביותר, ועל פי טיבו ומעמדו אזרח גרוע הוא — אדם נרגן ופריץ, שיש בו ממדתו של שודד ים — והנה חננו הטבע קהל בנים ובנות יפים, המבקרים את בית־הספר הכפרי ומצליחים בלמודיהם, ואהבתו ודאגתו אליהם מרככות את רוחו הקשה ומושכות על פניו הזועפים חוט של חסד וידידות. כך מתאמץ הטבע לרכך גם את החלמיש ואבן השדה, להרחיק את חזיר היער ולהעמיד תחתיו את הכבשה ולפלס ולשקול את כל דבר במשקל אמת.

הכפרי חושב את השלטון והמשרה לדברי חפץ נעלים. אולם נשיא מדינת הברית שבאמריקה קנה את זכות ישיבתו בבית הלבן במחיר יקר. זכות זו עולה לו על־פי־רוב במחיר כל מנוחת נפשו וכל מבחר סגולותיו ומדותיו. כדי לתפוס לזמן מועט מעמד נִשא כזה בעולם, עליו להתגולל בעפר לרגלי אדוניו, שמידם בא לו השלטון, העומדים זקופי קומה אחורי כסא כבודו. או אולי מתאוים בני האדם לגדולתו של איש הרוח, שהיא גדולה ממשית ומתמידה ביותר? אבל גם יתרונו של זה אינו יתרון גמור. מי שהתגדל והתנשא בכח רצונו או בכח מחשבתו והורם על למעלה מאלפי אדם, עליו מוטל גם סבל הגדולה הזאת. עם כל שפע אור חדש באה גם סכנה חדשה. מי שנגה עליו אור אלהים באמת, עליו להיות עד מעיד על האור הזה ולהתגבר בלי חשך על הרגשות והנטיות, המספיקים לו קורת־רוח עמוקה כל־כך, בהתמכרו באמונה לגלויי הנפש הנצחית, ההולכים ומתחדשים בכל עת. חייב הוא לשנוא את אביו ואמו, את אשתו ובניו. ואם יש בו כל הסגולות, שהעולם מוקיר, מעריץ וחומד אותן — עליו לבוז להערצתם של הבריות ולצער אותם על־ידי התמכרותו הנאמנה לאורו ואמתו ולהיות מתוך כך למשל ולשנינה בפיהם.

החוק הנעלה הזה קובע את סדרי המשפט והמשטר של הערים ואיבית העולם. אך שוא אפוא יתקוממו כנגדו, יתנקשו בו ויתקשרו עליו. „אין הדברים סובלים להיות הולכים ונהוגים ימים רבים בדרך רעה": „Res nolunt diu male administrari" אף־על־פי שלמראית עין אין מעצור אשר יעצור בפני הרעה המשמשת ובאה, אבל מעצור כזה קיים ועומד ולא יתמהמה להגלות. אם אכזריה הממשלה הרי חיי המושל נתונים בסכנה. כשאתה מעלה את שער הסחורה יותר מדי, לא תרויח כלום. אם משפט העונשין יהיה חמור ביותר, לא יחייבו השופטים את הרשע בדין. ואם משפט העונשין יהיה קל ביותר, אז תבוא תחתיו נקמת גואל הדם. אם סדר־השלטון הוא דימוקרטיה איומה, הרי המועקה שלה נתקלת בהתנגדות מצד שפעת המרץ והכח המרובה המתעוררת בקרב האזרחים וההיים לוהטים מתוך כך להט קודח ביותר. חיי האדם לאמתם וספוקם, כנראה, דרכם בכך להתקומם כנגד לחץ קשה ביותר וכנגד הצלחה מרובה ביותר ושלא להשתעבד אף שעבוד כל־שהוא למקרי הזמן לכל חליפותיהם ותמורותיהם. השפעת אָפיו של האדם מתמדת וקיימת בכל צורות השלטון למיניהם ואין בנידון זה בין טורקיה לבין אנגליה החדשה ולא כלום. ההיסטוריה מוכיחה לנו היכהה ברירה

למדי, כי תחת שלטון העריצות של מלכי מצרים הקדמונים היה האדם בן חורין באותה המדה, שתנאי התרבות שבימים ההם הכשירוהו לכך.

החזיונות הללו מוכיחים, כי העולם כולו בא לידי גלוי בכל אחד מחלקיו היותר קטנים, כל דבר ודבר שבטבע כולל את כל הכחות של הטבע כולו, כל דבר עשוי מחומר אחד טמיר ונעלם, וכך מכיר חוקר הטבע בכל צורות ההויה לכל חליפותיהן רק טפוס אחד ההולך וחוזר חלילה, עד כי בעיניו אין הסוס אלא אדם רץ, הדג–אדם שוחה במים, העוף–אדם פורח באויר, והעץ–אדם משריש בארץ. בכל צורה חדשה אנו מוציאים לא רק חזרה על עיקרי אפיו של כל הטפוס כולו, אלא את כל פרטי החלקים, כל המגמות, ההתפתחות ועכובי ההתפתחות, הכחות וכל השיטה אשר בכל צורת הויה אחרת. כל משלח יד, עסק, מלאכת מחשבת ומשא ומתן אינו אלא תמצית העולם כולו ויש בו משום שתוף לכל מעבד ומעשה אחר שבעולם. כל אחד מהם משמש סמל גמור לחיי האדם, עם הצלחתם ופגעיהם, נסיונותיהם ואויביהם, מרוצתם וסופם. וכל אחד מהם צריך בין כך ובין כך לסגל ולכוון את כל מהותו של האדם ולהיות עומד ומכריז על גורלו כלו.

העולם מקפל את עצמו ומצטמצם בטפה של טל. אין המיקרוסקופוס יכול למצוא יצור חי, קל שבקלים, שיהיה פחות משוכלל ושלם משום שהוא מצער ביותר. עינים, אזנים, חוש הטעם, חוש הריח, תנועה, כח התנגדות, תאות האכילה ואברי הלידה המקיימים את המין לעולמי עד – כל אלה מוצאים להם די מקום להתכנס אפילו ביצור הקטן שבקטנים. וכעין זה הננו משקיעים גם אנו את כל חיינו בכל מפעל, שאנו עוסקים בו. מהותה האמתית של תורת מציאות אלהים בכל מקום כלולה בזה, כי אלהים מתגלה במלוא כל הויתו בכל אזוב שבקיר ובכל נימה שבקורי עכביש. ישותו של העולם משתדלת לבוא לידי גלוי בכל נקודה קטנה שבקטנות. באשר הטוב – שם גם הרע, באשר הקרבה – שם גם הדחיה ובאשר הכח – שם גם הגבול שהוגבל לו.

העולם הוא אפוא עצם שיש בו רוח חיים. כל הדברים שבעולם יש להם תכלית מוסרית. המתגלית בקרבנו אנו בתוך הרגשה, מתגלית מחוץ לנו בתור חוק. אנו מרגישים את האצילות המושפעת ממנה; ובעולם החיצוני, בדברי ימי העולם, אנו רואים את כל כח גבורתה, שיש בו מן הגזרה. „היא ממלאה את חללו של העולם כולו והעולם נברא על ידה". משפט הצדק אינו נדחה לאחר זמן. צדק גמור מפלס את מאזני משפטו בכל פנות החיים. Oi Hiboi Dioe dei eupiprusíu — הקוביה של אלהים זכה תמיד במשחק. העולם דומה ללוח הכפל או להשואה מתימטית, אשר אם אתה הופכם אל כל צד שאתה רוצה, תמיד אתה מוצא אותם כשהם שוים ומקבילים. קח לך את כל סיפרה שאתה רוצה, לעולם יהא בידך ערכה כהויתו, לא פחות ולא יותר. כל סוד עומד להתגלות, כל מעשה פשע – עונשו בצדו, כל מעשה צדקה – שכרו בצדו, כל ע"ל מוצא את תקונו באין רואים, אבל בודאות מוחלטת. אותו הדבר, שאנו קוראים לו בשם גמול, אינו אלא אותו ההכרח העולמי, אשר על פיו מתגלה הכלל בכל מקום שמתגלה אחד מפרטיו.

באשר עשן, שם אש. אם רואה אתה יד אָו אבר אחד, בידוע שגם הגוף שלו כאן הוא.

כל מעשה משלם שכר לעצמו, או, בלשון אחרת: משלים את עצמו בשתי פנים, אחת בעצם הדבר גופו או בטבע הממשי, ואחת במסבות המקרים, או בטבע החיצוני הנראה לעין. בני־האדם קוראים לגלגולי המקרים בשם גמול, אבל עילת הגמול מוטבעת בעצם הדבר גופו ואינה נראית אלא לעין הרוח. הגמול הצפון בגלגולי המקרים החיצונים נתפס וניכר על־ידי השכל; דבק הוא בעצם הדבר ואי אפשר להפרישו ממנו. אבל לעתים הוא הולך ונמשך ימים רבים ולפיכך אי אפשר להרגיש בו אלא לאחר כמה שנים. העונש גופו יכול לבוא לאחר זמן ארוך משנעשה מעשה הרשע, אבל בוא יבוא, לפי שהוא כרוך אחריו ומלוה אותו. הפשע ועונשו צומחים ועולים כרוכים בקנה אחד, העונש הוא פרי, המתבכר באין רואה, כשהוא חבוי בפרחי התענוגות. הסבה והמסובב, האמצעים והמטרות, הזרע והפרי אינם ניתנים להפרד זה מזה, משום שהמסובב כבר מנצנץ ופורח בתוך הסבה, המטרה מוטבעת בתוך האמצעים והפרי צפון בזרע.

אולם בשעה זו עצמה מבקש להיות דבר שלם ומתקומם כנגד הפרדתו, אנו משתדלים לפורר את פעולתנו פרורים פרורים, להפרידה ולסגלה לעצמנו. כך, למשל, כדי לספק תענוג לחושים, אנו מפרישים את הנאת החושים מעל צרכי אָפייני ותכונתנו. מאז ומעולם היה האדם מעסיק תמיד אֶת שכלו השנון בפתרון שאלה אחת יחידה: כיצד מפרישים את הנועם החושי, את הנמרץ החושי, את המזהיר החושי, וכו׳ מעל הנועם המוסרי, העומק המוסרי והיופי המוסרי; זאת אומרת: מתיגעים היו לחתוך את קרום השטח העליון הזה חתוך דק וחד כל־כך, עד שלא תשאר תחתיו שום תחתית, להשיג צד אחד בלי הצד שכנגדו. הנפש אומרת: אכול! אבל הגוף רוצה לפנק את עצמו. הנפש אומרת: האיש והאשה יהיו לבשר אחד ולנפש אחת, אבל הגוף רוצה רק בקרבת בשרים. הנפש אומרת: רדה ומשול בכל הדברים שבעולם לשם הצדקה! והגוף רוצה לרדות ולשלוט בכל לשם טובתו והנאתו.

הנפש שואפת שאיפה נמרצה לחיות ולפעול בכל הדברים שבעולם. היא רוצה להיות לבדה דבר שבממש יחיד ומיוחד בעולם. כל הדברים כגון: התוקף, התענוג, הדעת והיופי, צריכים להיות כפופים ונכנעים לה. האדם היחיד שואף להיות פרט חשוב בפני עצמו, להטיל את מרותו על הבריות, לקנות ולרכוש קנינים לטובת עצמו. ובכן הוא רוכב לשם רכיבה, מתקשט בבגדים לשם הקישוט, אוכל לשם האכילה, ושולט על הבריות, כדי להתראות ולהתגדל. בני־אדם מבקשים גדולה לעצמם, חומדים משרות, עושר, תוקף ותהלה. כסבורים הם, שהיות גדול הרי זה משמע, לסגל לעצמו את הצד האחד שבטבע, הנעים, בלי הצד שכנגדו: — המרי.

חלוקה והפרשה זו נתקלת תמיד בהתנגדות אליה. חובה עלינו להכיר, שעד היום הזה לא הצליח עדיין שום אדם בעל פרוייקטים אפילו הצלחה כל־שהיא. המים, שאנו חוצים בכף ידנו, שבים ומתלכדים מאחורי ידנו. התענוג ניטל מן הדברים המענגים, הריוח — מן הדברים, שיש בהם כדי להרויח, העצמה

— מן הדברים הנמרצים, באותי רגע שאנו מבקשים להפריש אותם מתוך העצם השלם. לחצות את הדברים ולבור מתוכם רק את הנעים לחושים בלבד, הרי זה מן הנמנע לנו לא פחות מלמצוא צד פנימי בלי צד חיצוני, אור בלי צל. „גרש את הטבע בעד הפתח — שוב ישוב בעד החלון״.

החיים מקיפים את עצמם תנאים הכרחיים, אשר הסכל משתדל לעקוף אותם ואשר האחד או השני מתפאר, שאינו מכיר בהם ושאינם נוגעים אליו; — אבל רק בשפתיו הוא מתפאר כך, כי באמת מוטבעים ועומדים התנאים הללו בנפשו פנימה, ואם גם יעלה בידו להסתלק מהם במקום אחד, ישובו וישתערו עליו ממקום אחר יותר חשוב. מתוך הסתלקות זו, שהסתלק מהם לפנים ולמראית עין, התכחש לחייו וברח מפני עצמו ובחטאו זה כרוך גם עונש מות. כל הנסיונות, שנעשו להפריד בין הנועם ובין הפרס, שהוא צריך לשלם במחירו, היו מחטיאים תמיד את המטרה במדה מרובה כל־כך, עד שמעולם לא היה נעשה שוב נסיון כדומה לזה — כי לנסות כדבר הזה אינו אלא שגעון — אבל מכיון שמחלת המרי והתקוממות תוקפת את רצונו של אדם, הרי היא הולכת ופיגעת גם בשכלו פגיעה קשה כל־כך, עד שהאדם פוסק מלהכיר בכל דבר את האלהים בשלמותו, אלא הוא רואה בכל דבר רק את הצד החושי, המצודד והמגרה את היצר ולא את הצד החושי הגורם קלקלה והפסד. הוא רואה רק את ראשה הנחמד של בת־הים ולא את זנב הדרקון שלה, וכסבור הוא, שיש ביכלתו להפריד את הדבר, שהוא חומד אותו, מעל הדבר שאין הוא רוצה בו. „מה נפלאו דרכיך, היושב בדממה בשמי שמים, אל נשגב, יחיד ומיוחד, אשר בהשגחתך, שלא תסיף ולא תחדל, הכה תכה בסנורים את אלה, שאין מעצור לתאוותיהם וליצרי לבם״ *).

נפש האדם נאמנה לודאות הללו בציורי המשלות, בדברי הימים, בתורת המשפט, במשלי העם ובשיחות הבריות. בטוי מכוון לדבר היא מוצאה לה שלא במתכון גם בספרות. כך, לדוגמא, היו היונים קוראים ליופיטר בשם „רוח עליון״, אפס לפי שהיו מיחסים לו על פי המסורה הרבה מעשי שפלות, לפיכך שלא במתכוין היו נותנים ספוק לתביעות ההגיון שלהם על־ידי־כך, שצמצמו את כח יכלתו של אל רע שכזה. הם שללו ממנו את תקפו ועשוהו חסר־אונים כאחד המלכים אשר באנגליה. פרומיתיוס ידע סוד כמים, שלא היה מגלה ליופיטר אלא במחיר; סוד אחר כדומה לו היה גלוי וידוע למינרוה. אין ידו תקיפה לשלוט ברעמיו אשר יצר, משום שמפתחות אוצרותיהם שמורים ביד מינרוה.

מִכָּל הָאֵלִים כֻּלָּם רַק אֲנִי יוֹדַעַת הַמַּפְתְּחוֹת

לַדְּלָתַיִם הַמּוּצָקוֹת אֲשֶׁר לָאוֹצָר,

בּוֹ יִישְׁנוּ רְעָמָיו אֶת שְׁנָתָם״ **).

---

*) אבגוסטין הקדוש: ורויים. כפרא.

**) מן הטרגידיה „א־כי ו ת״ צפר לאסכילס.

זוהי הודאה גמורה, שהתערבותו של הכל מתמדת וקיימת בעולם וכי הכל זה תכלית מוסרית לו. גם המיתולוגיה ההודית מסיימת סיום מוסרי שכזה; ובכלל נראה לנו, שמן הנמנע הוא לבדות איזו פבולה ולהפיץ אותה בין העם, כשאין רעיון מוסרי קבוע בה. אברורה שכחה לבקש, כי יוחן אהובה במתנת נעורים, ואף־על־פי שטיתונוס בן אלמות הוא, הרי אינו אלא זקן. לא כל גופו של אכילס אין חבלה שולטת בו, כי מי הקידש לא נגעו בעקב רגלו אשר בו אחזתו תיטיס אמו בשעת הרחיצה. זיגפריד אשר בשירת הניבילונגים אינו בן אלמות גמור, כי בשעה שרחץ את בשרו בדם הדרקון, נפל עלה על גבו ואותו המקום כסוי העלה נשאר בן תמותה. ואמנם מן המוכרח הוא שיהיה כך. כל דבר שיצר אלהים יש בו פרצה. דומה הוא, כאילו משפט הנקם והשלום הזה הולך ומתגנב תמיד בלי דעת אל כל מקום, ואפילו אל תוך אותה השירה החפשית, אשר בה נסה דמיון האדם ליצור לעצמו מעין שבת שבתון ולפרוק מעליו את כבלי החקים הישנים — הלא היא אותה החבטה־לאחור, אותה דחיפת־החזרה אשר לכלי התותח, המעידה על כך, כי החוק ההוא הוא גזרה מוחלטה שאין לעמוד כנגדה, כי אין שום דבר בטבע ניתן במתנה, אלא הכל טעון תשלומים.

זוהי התורה הקדומה על דבר הנימוסים, העומדת על המשמר בעולם ואינה פוטרת שום עול מעונש. הפוריות, כך סחו הקדמונים, נטפלות אל הצדק ומשמשות לו בנות לויה, ולו תט השמש ממסלתה בשמים, כי אז ענש יענשוה. הפיטנים סחו, כי חומות אבנים, חרבות ברזל ורצועות עור היו נוטים בסתר רצון למעשי הפשע שעשו בעליהם; כי האזור, שנתן איקס במתנה להקטור, הוא הוא אשר נקשר בו גבורה של טרויה אל גלגלי מרכבת אכילס ויסחב אל שדה המערכה. וכי החרב, שנתן הקטור במתנה לאיקס, היא היא אשר בה נפל איקס חלל. ושוב הם סחים שבשעה שתושבי תסוס הקימו מצבת פסל לתיאגנס, שהיה מבעלי הנצחון במשחקים, התגנב אליה בלילה מי שהיה אחד המתחרים עמו וינסה להפילה ארצה, כשהוא מכה בה הלך והכות, עד שלבסוף צנחה מעל כנה ותפול, ואולם במפלתה מעכה תחתיה את משברה וימת.

הקול, הבוקע ועולה מתוך שיחות הבדים האלה, קול אלהים הוא. הוא בא מכח מחשבה, הנאצלה על המשורר שלא לרצונו. זהו החלק המעולה שבכל סופר, שאין בו כלום משל עצמו, שאין הוא מכיר ויודע אותו, השופע ועולה מתוך עצם מהותו ולא מתוך כח־ההמצאה הנפרז שלו. דבר זה, כשאתה מעיין ביצירותיו של אמן אחד, קשה לך לעמוד עליו, אלא מתוך עיון והסתכלות ביצירותיהם של אמנים הרבה, אתה בא לידי הכרה, שאין זה אלא רוח כולל המיוחד לכלם כאחד. לא את פידיאס אני מבקש לדעת, כי אם את מפעלו של האדם, שחי באותה התקופה הקדומה שבדברי ימי היונים. אמנם ערך שמו וקורות ימי חייו של פידיאס חשוב עד מאד בשביל ההיסטוריה, אבל בשעה שאנו עוסקים בבקורת במשמעותה היותר עליונה, הם רק מבלבלים את דעתנו. מן הצורך לנו רק להבחין מה היה האדם מבקש לפעול בתקופה ידועה, אלא שנתקל בעכוב, או, אם נדבר בלשון רכה, נצטמצם בפעולתו בתוקף ההשפעה.

שהשפיע עליו בינתים רצונו של פידיאס, של דנטי ושל שקספיר, הלא המה כלי השרת, שבסיועם פועלת האנושות את פעילותיה בכל דור ודור.

לידי בטוי יותר נמרץ בא פקטום זה במשלים המצוים אצל כל עם ועם, אשר מאז ומעולם היו משמשים ספרית של התבונה, או הרצאת דברי אמת מוחלטת באין הגבלה.

ככתבי הקודש של כל עם ועם, כך משמשים גם המשלים מקדש לגלויי הרוח והאינטואיציות. דברים, שהנרפים והריקנים שבעולם, הכרוכים אחרי מראה עיניהם, לא היו מתירים לו לריאַליסטן להביעם בלשונו הוא, מתירים לו באין מיחה כנגדו להביעם במשלים. וחוק החוקים הזה, אשר הדרשנים בבתי־הכנסיות, סיד זקני העם ומורי בתי־הספר העליונים כופרים בו, מטיפים אוו ו בכל עת ובכל שעה בכל השוקים ובכל בתי המלאכה על ידי המוני משלים, אשר תורתם אמת ומצויה בכל העולם כבעלי הכנף והזבובים.

כל הדברים משנים הם, זה לעומת זה. על דאטפת אַטפוף; עין תחת עין; שן תחת שן; דם תחת דם; מדה כנגד מדה; אהבה תחת אהבה; תן ויותן לך. מה לך? נאום אלהים, הבה שכר מבוקשך וקחנו. — מי שאינו עז, לאַ־יצליח במאום. — כמדת פעלך ישולם לך, לא פחות ולא יותר. — אשר לא יעבֹד—לא יאכל. כורה שחת בה יפול. — קללת חנם אליו תשוב. — השם כבל בצואר עבדו, כורך את קצהו השני בצוארו שלו עצמו. — עצה רעה תחבל את יועצה.— השד — שוטה שבעולם הוא.

כך נאמר בכתוב, משום שכך נהוג בחיים. פעולתנו משתעבדת ונקבעת שלא בטובתנו על־ידי חוק הטבע. אנו מתיגעים להשיג תכלית קטנה העומדת מחוץ לטובת הכלל. אבל פעלנו כופה את עצמו בכח מגניטיסמוס שאין עמידה בפניו, להיות נוהג והולך בשורה אחת ובמכוון עם הצירים שהעולם סובב עליהם.

אין אדם מדבר, אלא אם כן הוא שופט את עצמו. בכל מלה היוצאת מפיו הוא מתאר לנגד עיני איש שיחו, מדעתו או שלא מדעתו, את עצם צורתו. כל דעה אמורה בפה פועלת פעולת־חזרה על אומרה. למה היא דומה? לפקעת של חוטים, שקולעים אותה אל המטרה ושקצה השני נשאר באמתחת הקולע. או טוב מזה למשול אותה לכידון המוטל אל גב תנין והוא מתיר בדרך מעופו הלוך והתר כריכת־חבל המונחת בסירת הדוגה. אם הכידון אינו טוב, או שלא הוטל כשורה, סכנה בדבר, שמא יקרע לגזרים את השיט או יטביע את הסירה בים.

אין אדם עושה עול, אלא אם כן הוא גורם עול לעצמו. „מעולם לא היה אדם, שהתגאה באיזה יתרון ויתרונו לא נהפך לו לרועץ" אומר ברק. האדם הפורש את עצמו מן הכלל ומתמכר לחיי תענוגות, עיניו טחות מראות, שבשעה שהוא רודף אחר ההנאה לסגלה לו לבדו, הוא מזיר את עצמו ממנה. והאדם הפורש את עצמו מן הכלל בדברי אמונה ודת, עיניו טחו מראות, שבשעה שהוא משתדל לנעול את שערי השמים בפני אחרים, הוא נועלם בפני עצמו. אם תתנהג עם בני־האדם כמו שמתנהגים עם הרגלים אשר במשחק השח או עם כדורי המשחק, סופך להתענות כמותם. אם תקשיח את לבך מלבם, סופך לאבד את לבך. החושים מבקשים להפוך את כל בני־האדם: את הנשים, הילדים

והעניים, לדברים שאין בהם רוח חיים. המשל ההמוני: „אם לא אוציאנו מכיסו, אוציאנו מעורו" — פילוסופיה עמוקה הוא.

כל עבירה שאדם עובר על חוקי האהבה והשויון ביחוסינו החברתיים, — עונשה בצדה תיכף ומיד. ענשה של זו הוא הפחד. כל זמן שאני שרוי עם חברי בשלום, אין פגישתו גורמת לי מורת רוח. אנו נפגשים כמים הנפגשים במים, או כשני זרמי אויר הפוגעים זה בזה ומתלכדים יחד, כך מתלכד ומתמזג זה בזה טבעו של כל אחד ממנו. אבל מכיון שהיחס שבינינו חדל מהיות פשוט ותמים, מכיון שנסיתי להתבדל ולהתפלג ממנו, או לסגל לעצמי טובה, שאינה טובתו, מיד חברי מרגיש בעלבונו והרי הוא מתרחק מפני כמרחק, שהתרחקתי מפניו; שוב אין עיניו מבקשות לפגוע במבטי עיני; אז תפרוץ מלחמה בינינו: בקרבו תתעורר משטמה ובי יתעורר פחד.

כל הקלקלות הישנות שבחברה, כל כנוס של רכוש ושלטון שנעשה ברשע — אף עליהם נפרעים במדה כיוצאה בזו. הפחד — מורה מומחה ומחוכם הוא מאין כמוהו והוא הכרוז, המכריז על כל מהפכה, הממשמשת ובאה. הוא מלמדנו את האחת: בכל מקום שהוא מתגלה, שם רקבון וקלקול. עורב מנקר בפגרים הוא, ואף־על־פי שאינך רואה היטב על פני מה הוא מרפרף, בידוע הוא, שבאשר הוא שם אורב המות. קנינינו שרוים בפחד, חוקינו שרוים בפחד ומפלגות המשכילים שבקרבנו שרויות בפחד. יש אשר הפחד היה מרחף עידן ועידנים מעל לשלטון מדינה ואוצרות רכושה והיה מנהם ומקרקר ומנבא רעות. סוף נתעב זה לא לחנם בא לעולם. הוא עומד ומכריז, שיש עולות גדולות בעולם, המבקשות את תקונן.

ממין זה היא גם אותה הצפיה לתמורה, המתעוררת בקרבנו תמיד לאחר שתפסק פעולתנו, שאנו עסוקים בה לרצוננו. המורא מפני שמי צהרים זכים באין עב, טבעת־האסמרגד של פוליקרטס, היראה מפני רוב טובה, האינסטינקט המעורר את כל אדם בעל נפש נעלה לקבל על עצמו עול נזירות נאה עם כל המעשים הטובים הכרוכים בה — כל אלה אינם אלא רעידות מאזני הצדק העוברות וחולפות בלבו וברוחו של האדם.

אנשים בעלי נסיון שבעולם יודעים היטב, כי נבחר מכל הוא לפרוע מס בעד כל פסיעה ופסיעה בדרך החיים וכי יש אשר קורטוב של קמצנות עולה לו לאדם במחיר הון יקר. המלוה נעשה בעל־חוב לעצמו. וכי מה הרויח אדם, שגמלו עמו מאה חסדים והוא לא השיב תמורתם אף אחד? כלום הרויח במה ששאל מאת שכנו, בין מתוך רשלנות ובין בערמה, את סחורתו, את סוסיו או מעותיו? הרי מיד תתעורר בלבו של זה ההכרה, שעשה מעשה חסד, ובלבו של השני — ההכרה שחסד נעשה עמו, זאת אומרת: הכרת היתרון מצד זה וההכנעה מצד זה. המשא והמתן הזה נשאר חרות בזכרונו של הלוה ושל חברו וכל עסק חדש משנה, הכל לפי טבעו, את יחס הגומלין שבין איש לחברו. עד מהרה יוכח לדעת, כי מלרכוב במרכבת חברו מוטב שנשברו רגליו וכי „מחיר יקר מאין כמוהו הוא משלם תחת חפץ, הבא לידו מתוך בקשה ותחנונים".

אדם חכם יתנהג על פי התורה הזאת בכל מקצועות החיים וגלוי וידוע יהיה לפניו, שמן החכמה היא לעמוד הכן לפני כל תובע ולפרוע את כל תביעת צדק, שתובעים מזמנו, מכשרונותיו ומלבו. הוה פורע בכל עת; שהרי סוף סוף מוכרח תהיה לשלם את כל חובך שאתה חב. יש אשר בני־אדם ומאורעות יפרידו זמן מה בינך ובין הצדק, אבל אין זה אלא ארכה. סופך לשלם את כל מה שאתה חייב. אם חכם אתה, תתירא מפני אושר ההולך ומושפע עליך עד בלי די. גמילות־חסדים — תכליתה של הטבע היא. אלא שתחת כל חסד שגמלו עמך, חייב אתה לפרוע מס. גדול אדם, המרבה לעשות מעשי חסד במדה שאין למעלה ממנה. שפל אדם — וזהו הדבר השפל היחידי בעולם — הנהנה מחסדי אחרים ואינו גומל חסדים תמורתם. לפי סדרו של עולם אין אנו יכולים להשיב חסד לאלה שגמלו עמנו חסד, או יש אשר הדבר יעלה בידנו רק לעתים רחוקות. אולם מן ההכרח הוא, שהחסד שגמלו עמנו יהיה מושב למי שיהיה בד בבד, גמול תחת גמול פרוטה תחת פרוטה. השמר לך, פן יצברו בידך נכסים ועושר יותר מדי. עד מהרה יעלה בהם רקבון וירומו תולעים. מהר ובזבז אותם ככל אשר תמצא ידך.

חוקים קשים אלה, שאין רחמים לפניהם, נוהגים גם במקצוע העבודה. עבודה זולה ביותר, אומר הפקח, היא עבודה יקרה ביותר. כשאנו קונים מטאטא, מחצלת, מרכבה וסכין, אין אנו קונים אלא שמוש ידוע, שאנו משתמשים בהגיון הבריא לצורך מצרכי יום יום. אין טוב לפניך מלשכור גנן מומחה לגנך, או לקנות הגיון בריא בשמושו לצרכי הגננות; כיוצא בזה המלח ששכרת, אינו אלא הגיון בריא בשמושו לצרכי הספנות; תפיסת הבית שלך אינה אלא הגיון בריא בשמושו לצרכי הבשול, התפירה והשרות; הסוכן שלך — הגיון בריא בשמושו לצרכי החשבונות והעסקים. מתוך כך אתה מכפיל את הויתך, או פושט אתה את עצמך על כל קניניך. אמנם מתוך שהדברים בעלי שניות הם מטיבם, לפיכך אין שום אונאה מצויה לא במקצוע העבודה ולא בחיים. הגנב גונב משל עצמו; הרמאי מרמה את עצמו. כי מחיר העבודה לאמתו — דעת וצדקה, והעושר והקרדיט אינם אלא סימניהן החיצונים של אלה. הסימנים האלה. כמעות של נייר, ניתנים להזדייף או להגנב, אבל העיקר שבהם, כלומר: דעת וצדקה, אינו ניתן להזדייף או להגנב. המגמות הללו של העבודה אינן יכולות להתקיים אלא על־ידי מאמצי רוח באמת ובתמים ועל־ידי פעולה הנובעת מתוך נמוקים טהורים וברורים. הנוכל, הרמאי, השחקן אין ביכלתו לסגל לעצמו מתוך הטבע הזמרית והמוכרית איתה הדעת, שהפועל קונה ביגיעו ועמלו, שהוא עמל באמונה וביושר. זה משפט הטבע: קום ועשה מעשה ונחלת הוקף ועוז, ואה"ה שאינם עושים מעשה, אין להם שום תוקף.

עבודתו של האדם לכל הליפות צורותיה, ממלאכת הקצעת חודה של יתד ועד בנין עיר ויצירתו של אבוס, אינה אלא מופת אחד כביר ועצום, כי חוק הגמולות שולט בכל העולם כולו שלטון גמור. השווי הגמור שבין הנתינה ו...ק זה, והתורה, שאין לך דבר שאין לו מחיר וכשאין משלמים את מחירו, לא ינתן דבר זה אלא דבר אחר, ושמן הנמנע הוא להשיג את שויו, — תורה

זו מתגלית בכל רוממותה גם על עמודי הפנקס הראשי בבתי המסחר וגם בחשבון ההוצאות וההכנסות של המדינות, גם בחוקי האור והחושך וגם בכל הפעולות וחזרת־הפעולות שבטבע. מן הנמנע להטיל ספק בדבר, שהחוקים הנשגבים האלה, אשר כל אדם רואה אותם כשהם פועלים את פעולתם במעשי החיים שהוא מצוי אצלם, אלה חוקי המוסר החמורים, המזהירים על חוד החרט שהוא עושה בו את מלאכתו, אשר הוא ממדד אותם בקו־האנך ובאמת־המדה שלו, המתנוססים בבהירות יתרה בצרופי סך־הכל שבחשבון החנוני ובדברי הימים של אחת המדינות כאחד — כי כל החוקים האלה מחבבים על האדם את אומנותו, ואף־על־פי שנזכרים בהם רק לעתים רחוקות, הרי הם הם המרוממים ברוח דמיונו את משלח ידו לידי מדרגה גבוהה, שאין למעלה ממנה.

הברית הכרותה בין הצדקה ובין הטבע מכריחה את כל הדברים שבעולם להתקומם בשנאה בפני הרשעה. חוקי הטבע הנעלים וכחותיה רודפים ומלקים את הבוגד. הוא בא לידי ההכרה, שכל הדברים נוצרו לשם האמת ולשם מעשים טובים ושאין בכל רחבי העולם מקום מחבא, להחביא שם את הנבל. עשה מעשה פשע ומיד תתהפך האדמה להיות שקופה כזכוכית. עשה מעשה פשע ומיד נדמה כאילו התכסתה האדמה מכסה שלג, כעין מכסה השלג ביערים, המגלה את עקבותיהם של כל עוף־קורא ושועל, של חולדת סנאים והפרפרת. אי אתה יכול להשיב את ההגה שהוצאת מפיך, אי אתה יכול למחות את עקבות מדרך רגליך, אי אתה יכול למשוך את הסולם למעלה, מבלי להשאיר מקום כניסה אל הבית, או סימן שאתה התגנבת אל תוכו. איזה אות ומופת, המוכיח את עונך על פניך, עולה ומבצבץ בכל מקום. חוקי הטבע וכחותיה — המים, השלג, הרוח והכח המושך — הם הם יהיו נפרעים מן הגנב.

ומעבר מזה נוהגת בכל תקפה מדת החוק האמור גם בנידון מעשי הצדק. אהוב — והיית אָהוּב. כל אהבה היא קבועה ומדוייקת דיוק מתמטי, כשני חלקי השואה אלגבראית. האיש הטוב יש בו מן הטוב המוחלט, הצורף את כל דבר כאש ומשנהו לפי טבעו הוא, עד שאי אתה יכול לעשות לו לאיש כזה שום רע; וכמו מחנות אנשי הצבא ששלחו המלכים לקראת נפוליאון היו משליכים, בהתקרבו אליהם, את דגליהם ומאויביו נהפכו לאוהביו, כך גם כל מיני פורעניות, כגון מחלה, עול ועוני, מתהפכים ומתהיים למיטיביו של האיש הטוב:

„הָרוּחוֹת מְפִיחוֹת וְהַמַּיִם מְסַכִּים
גְּבוּרָה לָאַמִּיץ וְעָצְמָה וְרוּחַ אֱלֹהִים,
אֲבָל הֵם עַצְמָם אֶפֶס הֵם וָתֹהוּ" *)

אפילו הרפיון והמחסור נוטים חסד לאיש הטוב. כשם שאפילו מקצת גאיה שיש בו באדם גורמת לו נזק, כך אין מום באדם, שלא יהא גורם לו תועלת כל־שהיא. הצבי אשר במשל הידוע היה מתגאה בהדר קרניו ומגנה את רגליו, אך כבוא הציד, רגליו הצילוהו, אבל קרניו, שנאחזו אחר כך בסבך

*) משירי הפיטן האנגלי וורדסוורס.

היער, הבריעהו. לכל אדם יקרה מקרה בימי חייו להיות מחזיק טובה למגרעותיו, וכשם שאין אדם מכיר בהכרה ברורה את האמת אלא אם כן חטא לה, כך אין אדם מכיר היטב בתקלותיהם ובכשרונותיהם של הבריות, אלא אם כן נתקל באותן התקלות וראה בנצחונם של אותם הכשרונות על חסרונותיו הוא. אם יש לקוי באפיו של אדם, המעכב בעדו מלחיות עם הצבור, אנוס יהיה מתוך כך לחיות יחידי ולסגל לו את ההרגל של עזרת עצמו, ובכן ימלא, כדוגמת הצדפה הפצועה, את פגימתו במרגליות.

גבירתנו צומחת ועולה מתוך חולשתנו. ההתמרמרות המזיינת את עצמה בכחות נעלמים, אינה מתעוררת בקרבנו קודם שיהיו דוקרים ופוצעים אותנו ומתנפלים עלינו בחמה שפוכה. אדם גדול מוכן ומזומן בכל עת למעט את דמותו. כל זמן שהוא מיסב על מושב ההצלחה הרך, סכנה בדבר שמא יתנמנם. אבל כשהוא מטולטל ומעונה ונוחל מפלה, תקוה לו שיהא לומד דבר־מה. אז אין לו על מי להשען אלא על בינתו ועוצם ידו; הוא יקנה לו קנינים חדשים, יכיר את בערותו, יתרפא ממחלת זחיחות־הדעת, יסגל לו מתינות וסגולות וכשרונות שיש בהם ממש. אדם פקח ממהר ועובר לצד המתנפלים עליו. זקוק היא לדעת את מקום החולשה שלו יותר משהם זקוקים לכך. הפצעים שנפצע יעלו קרום ויהיו נושרים מעליו כעור בלה, ובאותה שעה שקמיו יבקשו להריע עליו תרועת נצחון, והנה הוא ניצל מידם וכולו תמים אין־מום. טובה גנות משבח. מאוס עלי כשמצדדים בזכותי באחד העתונים. כל זמן שכל הדברים הכתובים בו ערוכים כנגדי, מרגיש אני בטחון ידוע בהצלחתי. אבל בשעה שנאמרו בזכותי דברים מתוקים כדבש, הריני חש את עצמי כאדם המוטל לפני אויביו ואין עוזר לו. ובכלל כל פורענות שאינה מאבידה אותנו, הרי היא טובה ומיטיבה לנו. כשם שיושב האי סנדוויץ מאמין, כי כחו ואומץ רוחו של אויבו המומת בידו עוברים אל קרבו הוא, כך אנו קולטים אל קרבנו את כחו של הנסיון, אשר עמדנו בו.

אותם השומרים עצמם, המגינים עלינו מן הכליון, המחסור והשנאה, מגינים עלינו גם מפני אהבת עצמנו והאונאה. בריח ונגר אינם מן המובחרים שבמוסדותינו, וכיוצא בזה אין הערמומית במסחר סימן לחכמה. בני־אדם מיצרים ודואגים כל ימי הייהם דאגת הבל, שמא ירמו איתם. ברם אי אפשר לו לאדם להיות מרומה בידי אחרים חוץ מבידי עצמו, כשם שאי אפשר לו לדבר להיות קיים ושלא להיות קיים בעת ובעונה אחת. בכל עסקינו ומעבדינו הוה ומצוי צד שלישי הדומם ושותק. הטבע המוטבע בתוך הדברים והרוח המיוחדת להם מקבלים על עצמם את האחריות. כי כל הוזה ואמנה, שאנו כורתים, יתקיימו בדיוק, ולפיכך אין שום שרות כשרה ונאמנה עלולה להפסיד אפילו הפסד כל־שהוא, ואם האדון שאתה משרת אותו כפוי תודה הוא, הבה שרת איתו בזריזות יתרה. גול את החוב המגיע לך על אלהים. מובטח אתה, שכל פרוטה ופרוטה תושב לך משלם. וכל אשר יארך זמן הפרעון, הרי מוטב לך; כי כך דרכו של שר האוצרות הזה לשלם רבית ורבית על רבית.

קורות הרדיפות שנרדפו בני־האדם, אינן אלא קורות היגיעות לרמית

את הטבע, להריץ את זרם המים אל מעלות ההר, לקלוע חבל מן החול. ובנידון זה אחת היא לנו, כמה היה מנינן של הנפשות הפועלות, אם רבות היו או רק נפש אחת, אם מושל עריץ היה הרודף או אספסוף. האספסוף הוא קבוץ של בריות היוצאים מדעתם לרצונם ומחבלים בעצם ידיהם את עעשי השכל וההגיון. האספסוף הוא אדם אשר לרצונו ומדעתו הוא משפיל את עצמו לידי מדרגת חיה. הזמן המיוחד לפעלו הוא הלילה. עלילותיו חסרות שכל הן ככל עצם מהותו. הוא כופר בעיקר ורודף אותו; הוא מבקש לעקור את המשפט; הוא עלול לנוול ולזהם את הצדק, בהעבירו באש ובחמסו בתים ובעליהם. מעשיו דומים לתעלולי הנערים, המקלחים מתוך צנורות של מכונת כיבוי זרמי מים השמימה, כדי לכבות את זהרורי השחר. הרוח שאין היד שולטת בו מניחה בעושי הרשעה את חמתם הם. המעונה על קדוש השם אינו עשוי להתבזות. כל מכת שוט הפוגעת בבשרו מכריזה את תהלתו בעולם; כל בית כלא, שהוא עצור בו, יהפך למעין תפארה מאין כמוהו; כל בית וכל ספר שהועל על המוקד מאיר את העולם כולו; כל דבור ודבור שכבשוהו או מחקוהו בחזקת היד — הולך ומרעים קולו מסוף העולם ועד סופו. שעות של הגיון בריא ושל ישוב הדעת מתרגשות ובאות תמיד גם על הצבור וגם על היחיד, ואז האמת מתגלית והמעונים על קדוש השם יוצאים זכאים בדינם.

ובכן כל הדברים שבעולם מטיפים ואומרים, כי גלגולי המקרים מהבל הם. רק האדם הכל הוא. כל דבר הוא בן שני צדדים, אחד טוב ואחד רע. כל יתרון — מס מוטל עליו. אני מלמד את עצמי, שתהא דעתי נוחה מכל. אבל תורת הגמולות אינה תורת „הבל הבלים״. מעוטי הדעת בשמעם את דברי האמת האלה, שאל ישאלו: מה נועיל אפוא כי נעשה את הטוב? הן מקרה אחד לטוב ולרע; כשאני מסגל לי דבר טוב, חייב אני לפרוע במחירו, וכשאני מאבד דבר טוב, אני מוצא לי אחר תחתיו; ובכן אין הבדל בין כל המעשים.

יש דבר הנעלה לגבי נפשו של אדם מענין הגמולות, הלא הוא עצם טיבה ומהותה היא. הנפש אינה גמולות ושלומים, אלא חיים ממש. הנפש הוה. מתחת לכל אותו הים הסוער של המקרים והחזיונות, אשר מימיו עולים ויורדים במדה ובקצב מדויק, מונח תהום־הקדומים אשר להויה הממשית. הישות, או אלהים, אינו דבר יחוסי או חלקו של דבר, אלא השלמות בעצם. ההויה היא חיוב בלתי מוגבל, שאין עמו שום שלילה, השם קצב ומשקל לעצמו וקולט לתוכו את כל היחוסים, את כל החלקים ואת כל העתים והזמנים. היא המקור שממנו שופעים ויוצאים הטבע, האמת והצדקה. החטאת אינה אלא העדר ההויה או הסתלקותה. האפס, השקר יכולים להחשב בצדק לאותו הלילה הגדול, לאותו הצל, שעליו מצטייר כל היקום החי שבעולם. אולם לילה זה אינו עלול להוליד שום דבר או לפעול שום דבר, מפני שאינו קיים במציאות. אין ביכלתו לפעול מטוב ועד רע. אמנם יש בו מן הקלקלה וההפסד, עד כמה שרע הוא שלא להיות מלהיות.

בראותנו את הרשע מחזיק ברשעו ועומד במרדו ואינו בא לידי משבר ולא לידי עונש כל־שהוא הנראה לעין, מתעורר בנו הרגש כי

אמונתנו, שנפרעים מן האדם על מעשיו הרעים, רק רמה תרמה איתנו. אמנם אמת הדבר, כי הוללותו של הרשע אינה מוצאה לה עוררין לא בקרב בני־האדם ולא בקרב מלאכי השרת. אבל האם משום כך עלתה בידו להונית את המשפט? הלא במדה זו שהוא כרוך אחרי הרשעה והשקר, הוא הולך ומתנכר אל הטבע ומתרחק ממנו. בבחינה ידועה משמש כבר דבר זה אות ומופת לאיש המבין, כי יש כאן עול ושחיתות. אבל אם גם לא נרגיש בזה, סוף סוף עתידה היא שחיתות־כליון א להשוות את חשבוננו של עולם השואה גמורה ומדויקת.

וכיוצא בזה אי אפשר לומר גם כן, שאין הצדק והיושר נקנים אלא מתוך הפסד ואבוד של איזה דבר. אין הצדקה גוררת עונש ואין החכמה גוררת עונש, מפני שבעצם רק תוספת טבעית הן להויה. במעשה צדקה שאני עושה אני קיים קיום לאמתו; כשאני פועל צדקה, אני מרבה את קניני העולם ורכושו; אני נוטע נטיעות במדבריות שכבשתי מאת התהו והאפס ורואה אני את החושך, כשהוא נסוג, הלך והסוג מעבר לתחום האופק. אין הפרזה באהבה, אין הפרזה בחכמה ואין הפרזה ביופי, בשעה שהמדות האלה מושגות ומובנות בעצם משמעותן הברורה. אין הנפש סובלת תחומים וסייגים והרי היא מצדדת תמיד בזכות האופטימיסמוס ומעולם לא נטתה אחרי הפסימיסמוס.

חיי האדם הם תנועת־קדימה ולא עמידה במקום אחד. האינסטינקט שבקרבנו — אמון ובטחון היא. ביחוסו אל האדם משתמש האינסטינקט שלנו במלים „יותר" ו„פחות" במובן מציאות הנפש והויתה ולא במובן העדרה; איש אמיץ לב גדול מאיש רך הלב; איש האמת, הנדיב והחכם — אדם הוא במדה יתרה מן השוטה והנבל. הטוב שבמדת הצדקה אינו גורם הפסד, משום שהוא ממדותיו של הקדוש ברוך הוא בעצמו, או משום שהוא הויה מוחלטת מאין דומה ה. הטוב החמרי טעון שלומים, ואם הוא נקנה בלי יגיעה וזעת אפים, אין לו שורש בקרבו וכל רוח מצויה תדפנו כמוץ. אבל כל הטוב הניתן מיד הטבע — קנין הנפש הוא ונוה הוא להיות נקנה אם נשלם בעדו במיטב המטבע של הטבע, זאת אומרת: בעבודה המשעשעת את הלב ואת השכל. לא אוסיף עוד לבקש לעצמי טוב שלא עמלתי בו, כמו למשל, למצוא קדרה מלאה זהובים קבורה באדמה, משום שיודע אני, כי יביא לי רק סבל ומשא חדש הכבד מנשא. לא אוסיף עוד לבקש לעצמי טוב חיצוני — אחוזות נחלה, כבוד, שררה, נפשות. כי השכר שהם מכניסים אינו אלא למראית עין, תחת אשר ההפסד שבהם ודאי וברור. אבל ההכרה, שיש גמול בעולם ושאין כל חפץ בדבר לחפור מטמונים, הכרה זו חפשית היא מכל תקלה ופגע. היא ממציאה לי קורת־רוח ומנוחת נפש עולמית, שאננה וזכה. אני מצמצם את גבולות האסון העלול לבוא עלי והנני משיג את עומק החכמה אשר בדברי ברנהרד הקדוש: „שום דבר אינו עלול להזיק לי זולתי אני בעצמי; הרעה, שאני נושא וסובל, מוטבעת בקרבי גופי ומעולם איני סובל יסורים של אמת אלא באשמתי אני".

בטבעה של הנפש מוטבעים ועומדים השלומים בעד העדר השויון שבתנאי החיים. הטרגדיה האמתית של הטבע מונחת, כנראה, באותו ההבדל

שבין האדם המעולה ובין הפחות. כיצד יכול האדם הפחות שלא להרגיש בצערו; כיצד יכול הוא שלא לחוש כעס ומורת רוח לזה שהוא „מעולה" ממנו? כשאתה מתבונן אל מעוטי הכשרון, מיד יתקפך רגש של צער ואי אתה יודע את נפשך. כמעט שאתה מתיירא להביט בעיניהם וחושש אתה, שמא יקללו את האלהים. וכי מה יעשו בריות שכמותם? עינינו הרואות שעול גדול נעשה להם. אלא בשעה שאתה מסתכל אל המעשים מקרוב, מיד יעלמו אי־השויונות האלה הנדמים לך כהרים גדולים. האהבה ממעטת אותם כשמש הממסה את הרי הקרח הצפים על פני הים. מתוך שלב אחד ונפש אחת היא לכל בני האדם כלם, לכן מסתלקת ואובדת אותה מרירות ההבדל שבין שלו ושלי. שלו שלי הוא. כמוני כאחי ואחי כמוני. כשאני מרגיש, שחברי הגדולים ממני מאפילים עלי בצלם ומתרוממים עלי, הרי יכול אני בכל זאת לאהוב, הרי מוכשר אני בכל זאת לספוג ולקלוט אל תוכי; ומי שאוהב, מסגל לעצמו את הגדולה שהוא אוהב ועושה אותו לקנינו שלו. ומתוך כך מתברר לי, כי אחי הוא שומרי ומגיני, הפועל למעני, כשהוא חושב עלי מחשבות ידידות לאין קץ, וסגולתו זו, שהערצתיה כל כך ושעוררה בקרבי הרבה קנאה כל כך, רק שלי היא. כך דרכה של הנפש לסגל ולהקנות לעצמה את כל הדברים שבעולם. ישעיהו הנביא ושקספיר — קטעים של הנפש העולמית הם, ומתוך אהבתי אותם אני כיבשם ומיחדם לעצמי יחוד רוחני. כלום צדקתו שלו אינה שלי? אם אין רוח בינתו עלולה להיות נעשית שלי — אות הוא שאינה רוח בינה כל עיקר.

כדומה לזה הן גם קורות טבע האסון. החליפות והתמורות, המפסיקות הפסקות קצרות את אשרם של בני אדם, אינן אלא אזהרותיו של הטבע, המיוסד על חוק הצמיחה והגידול. על פי ההכרח הפנימי הזה מסתלקה כל נפש ממערכת כל הדברים המצויים אצלה, מאיהביה, ממולדתה, מחוקיה ומאמונתה, כשם שהָרְכִיכָה מתוך קונכת־האבן היפה שלה, מפני שאין מדתה מכוונת עוד לשעור גדלה ומעט מעט יוצרת לה בית דירה חדש. לפי שעור גבורתו וכח רוחו של היחיד הולכות המהפכות האלה ונעשות תכופות ביותר; אלא שברוח מעילה ומוצלח ביותר הן מתמידות והולכות ושוב אינן פוסקות, וכל יחוסי החיים תלוים עליו ומקיפים אותם ברפיון כקרום שקוף ונוזל, אשר בעדו בולטת וניכרת הצורה החיה, מה שאין כאן אצל רוב הבריות, שהיחוסים האלה משמשים רקמה נוקשה רבת חליפות, המורכבה מהמון דַעות ואשר טיבה עשוי להתחלף והאדם מתענה בה כמו בבית האסורים. אי לזאת נבראת היכולת שחוג השקפתו של האדם ילך הלוך והתרחב, עד כי האדם של היום שוב לא יכיר באדם של יום אתמול. וכזאת צריכה להיות גם הביאוגרפיה החיצונה של האדם בקרב הימים: מדי יום ביומו עליו להתפשט את המעשים והיחוסים שבלו ומתו, כמו שהוא מחליף בכל יום את בגדיו. אבל לנו, הנתונים במצב הדלדול, הקופא תחתיו ואינו מתקדם, המתקומם כנגד כח־ההתפשטות האלהי תחת להשתתף עמו בפעולותיו, לנו באים גידול זה והתפתחות זו רק מתוך דחיפות.

אין אנו יכולים להפרד מאוהבינו, אין אנו יכולים לזנוח את המלאכים המלוים אותנו. אין אנו מרגישים בדבר, שהם נפטרים מאתנו רק בכדי לפנות

מקום לאראלים. אנו מעריצים את הישן ועובדים אותו עבודה זרה. אין אנו מאמינים בשפעת עשרה של הנפש, בנצחיות המיוחדת לה ובמציאותה בכל. אין אנו מאמינים, שיש איזה כח ביום זה, אשר יוכל להתחרות עם יפי יום האתמול, או לשוב ולחדש אותו. רפי ידים אנו שוהים בין חרבות האוהל הישן, אשר לפנים מצאנו בו לחם ומחסה וכלי מלאכה, ואין בנו אמונה, כי יש בכחו של הרוח לפרנס, להלביש ולחזק אותנו מחדש. סבורים אנו, שמן הנמנע הוא למצוא שוב דבר־מה שיהיה יקר כל כך, נעים כל כך וחביב כל כך. והנה אנחנו יושבים ובוכים בכיה של חנם. קול אלהים קורא: „קום ולך הלך ולכת קדימה!" אין אנו יכולים לשבת לעולם בין חרבות העבר. אבל יחד עם זה אין אנו יכולים גם לבטוח בחָדש, וכך אנו הולכים לדרכנו, כשעינינו מְפנות לאחורנו, כאותם בעלי המום המביטים אחורנית.

אכן גם השלומים והשכר תחת הפגעים הרעים הבאים על האדם סופם להתגלות לעין התבונה, אם גם לאחר הפסקות של זמן ארוך. מחלת הקדחת, פצעי מום, פחי נפש קשים, אבדן הון ואבדן ידידים נראים בשעתם אבדה שאינה חוזרת, שאין לה תשלומין עולמית. אבל מרוצת השנים, השוטפת ומתמדת לבטח, סופה לגלות את כח המרפא העמוק, המוטבע ביסודות של כל החזיונות שבעולם. מיתת ידידנו היקר, מיתת אשתנו, אחינו ואוהבנו שבשעתה לא היתה בעינינו אלא אבדה שאין לה תמורה, לובשת כעבור זמן־מה צורת מורה דרך או מלאך טוב; כי בנוהג שהיא מחוללת מהפכה בדרך חיינו, מביאה לידי סיום תקופת ילדות או תקופת נעורים, שהיתה מצפה לגמר חתימתה, מפסיקה את עסקנו הרגיל, את תפיסת הבית שלנו או אורח חיינו ומכשירה את ההתחדשות של כל אלה בצורות חדשות הנוחות ומכוונות ביותר להתפתחות אָפְיֵנוּ וגידולו. היא מסייעה לנו או מכריחה אותנו לרכוש לנו מכרים חדשים, או לקבל השפעות חדשות, אשר ערכן יהיה חשוב מאד בשבילנו במרוצת השנים הבאות; והאיש או האשה, אשר אלמלי נשארו בהוייתם היו דומים לפרח גן הגדל בחַמה, שאין די מקום לשרשיו מתחת ויותר מדי זהרי חמה לראשו ממעל, — מעתה, כאשר נפרץ גדר הגן והגנן התרשל בטפולם, יהיו לתאנה עבתה ביער, אשר בני אדם באים אליה מן הסביבות הרחוקות לחסות בצלה וליהנות מפירותיה.

תרגם מאנגלית **י. ל. ברוך.**

יעקב מזא"ה

לְזֵכֶר הֶרְמַן כֹּהֵן

(נאום *)

מנהג קדום הוא לעם ישראל לדרוש לכבוד אורחים חשובים דרשית בעלות שני פנים: בכבוד אכסניא ובכבוד תורה. בפרק התשיעי במסכת ברכית אנו מוצאים דוגמאות נפלאות מן הפתיחות של חכמינו הקדמונים, כשנכנסו לכרם ביבנה. גם אנחנו, מורי ורבותי, נתאספנו היום לקדם פני אורח נעלה, פני הפרופיסור הרמן כהן ממרבורג, היושב פה לפנינו: זקן, שקנה חכמה והרביץ חכמה ברבים באוניברסיטה בעירו, זכה וזכה את הרבים, העמיד תלמידים הרבה ויסד אסכולה חדשה בעולם הפילוסופיה האנושית, הפיח רוח חדשה בשיטת קנט הישנה; על יסודותיו של אותו גאון הוסיף עוד יסוד אחד, והוא – המשפט, ותצא שיטת קנט במהדורה חדשה, לא שערוה חכמי אומות העולם. את המלה הקדושה „אחד" הוציא החוקר כהן מנרתיקה העברי, להאיר בה לארץ, ויבוא לידי מסקנא, כי האחדות המוחלטת זוהי היסוד של כל היסידות כן במדע כן במוסריות, וכל הנוטה משיטת האחדות הגמורה, מיד נופל ברשת של שגיאות הגיוניות ומוסריות. מנקודת־המבט הזאת בא לידי החלטה מדעית, כי אומה קדומה זו, היחידה בין האומות, הנלחמת כל ימיה בעד רעיון האחדות המוחלטת, השפיעה הרבה במהלך המחשבה שלה על כל העולם כלו, לזכך את הרעיון ולטהר את הלבבות, ועל אומה זו להמשיך גם הלאה את כח יחודה הקיצוני. אלהיה של אומה זו, האל היחיד והמיוחד, הראשון והאחרון מבלי ראשית, נקרא בצדק בשם „מלך העולם", כי רק אם תגבר אמונה זו

*) את הנאום הזה, אשר נשא הנואם המהולל לכבודו של הפילוסוף המהולל בבואו למוסקבה ובהיותו בבית־הכנסת, אנו נותנים בזה בלשונו ובצורתו, צורת נאום — והיה זה לציון לנפש המת. את אשר חשב המנוח לשמע תוכחה זו מאהבה ואם לקח מוסר, אין אתנו יודע, ואולם רב לנו אם נדע, כי בכלות הנאום נגש החוקר אל הנואם להודות לו וענה עברית גם הוא: „אילו לא באתי אלא לשמוע דברים אלה — דיי".

המערכת.

בארץ, אז, ורק אז, יגיע באמת תור הזהב גם להמדע גם להמוסריות, אשר נבאו עליהם נביאי ישראל. ובכן מלמד אותנו פילוסופנו הגדול, כי לכל חכם לבב לא רק אי אפשר להתיחס בשלילה לאמונת ישראל, כי־אם להפך, מחויב הוא לחזקה ולאַמתה, להכריז עליה ולהסבירה הסבר אחר הסבר, כי לא כמו שחשבו הכופרים בשם המדע כן הוא, כי אם להפך שבהפך. הם אמרו, כי בשעה שתחלש האמונה הסמויה, יגבר כח המדע, ולא הראו כי גם בכלל זה יש יוצא מן הכלל, והוא – אמונת ישראל, אשר בנוגע אליה היחס הוא הפכי לגמרי: באותה מדה, שיחסר לאדם מאמונה טהורה שבטהורות זו, באותה מדה ממש יחסר לו הרבה מן המדע, כי אמונה זו בעצמה היא המדע היותר גדול והחומר היותר איכותי להתפתחות המדע על היסודות היותר נכונים. ממעמקי התלמוד דלה הפילוסוף הרמן כהן מרגלית יקרה: „הרוצה ליחנק, יתלה באילן גדול" – ובא הוא ויבחר לו לאילן התליה את קנט ויקרא על שמו את תורתו החדשה בעולם המדע והמחשבה האנושית: לאחד את עולם העיון העילאי עם המעשה אשר יעשה האדם וחי בו, ולטחון עד אשר דק את המחיצה בין שני עולמות אלה עד־ידי המוסר הדתי של היהדות, כי היא היא הפילוסופיה האמתית, אשר „צדק ומשפט מכון כסאה".

ובשעה שקנט חזה שני עולמות, אשר האדם הוא עובדם התמידי, בא אורחנו הנכבד והוציא את המאור שבתורה, הנכלל בשתי המלים: „לעבדה ולשמרה", אשר משמעותן, כי עולם אחד ומיוחד או מאוחד הוא הוא הקרקע, אשר אדם המעלה נזון ממנה: בעולם ההכרה המדעית הוא בבחינת שומר, ובעולם ההכרה המוסרית הוא בבחינת עובד. ובכן היהדות עם דגלה של עבודה ושמירה, הבאות כאחת, היא היא הפילוסופיה הכהנית – ואידך זיל גמור. אם הרבה מגדולי ישראל שקדמוהו התאמצו להראות, כי היהדות אינה מתנגדת אל הפילוסופיה, בא הכהן והראה, כי היהדות היא תוך תוכה של הפילוסופיה. בשעה שהראשונים למדונו, כי אפשר להיות גם יהודי גם פילוסוף, בא זה והראה, כי אי אפשר להיות פילוסוף בלי יסודי היהדות; כי אלו שלש עשרה מדות האמורות בתורה, ראשן „אהבה וחנינה" וסופן „חסד ואמת", ואלהי ישראל הוא אל רחום וחנון, ארך אפים ורב חסד ואמת, אשר לא רק דמות הגוף אין לו, אלא גם לא ישיגוהו משיגי הגוף, כי לאחדותו אין סוף, לראשיתו אין ראשית, למציאותו אין עת, ואחריתו הוא מעולם ועד עולם, ובשביל כך שמו המדעי הוא „היה, הוה ויהיה"; ובשעה שהשם הנכבד והנורא הזה מפורש יוצא מפי כהני המדע, לא רק הכהנים, כי אם גם העם, אשר אין לו דריסת הרגל כלל בהיכלו, כורעים ומשתחוים ואומרים: „ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

היוצא מזה: א) כי מצווה האדם להתדבק בקונו וללכת בדרכיו בשלש עשרה מדותיו; ב) כי האהבה לאחדות הבורא ויחודו מושכת אחריה מסירת נפש, להפקיר בגללה גם את כל הרכוש גם את דפיקת הלב כל ימי החיים וגם את החיים בעצמם; ג) כי אלהי ישראל לא רק כי אינו אוסר לדעת אותו, כי־אם מצוה וחוזר ומצוה: „דע את אלהי אביך", אבל בתנאי של „ועבדהו",

כדי שלא תהיה שום מחיצה בין ההכרה והמוסריות, כי־אם אחדות גמורה תהיה שלטת ביניהן לפי הדגל „תורה ועבודה" מאחרי שהאחת בלי השניה היא יהדות מזויפת, לקויה בתוכנה ומופרכת מעיקרה; ד) היהדות מכרזת: „וכל מאמינים שהוא — אלהיה - שופט צדק, השוה ומשוה קטן וגדול", כלומר, אלהיה אינו סובל עושק סוציאלי, ונביאה נבא „קבורת חמור", כלומר, שלילת כבוד האדם אפילו לאחר מיתה ל„הבונה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט, אשר יעבוד ברעהו חנם ופועלו לא יתן לו", ורק מי שאכל ושתה, ובאותה שעה עשה „משפט וצדקה" - אז טוב לו, דן דין עני ואביון - אז טוב לו (ולא רק לו, כי־אם לכל העולם כולו), הלא היא „הדעת אותי", נאום אדוני"; ה) „הדעת אותי", זהו „נאום אדוני", כלומר, דת זו לא רק כי אינה גוערת בדעת, כי־אם גם מזהרת עליה בשם אדוני כאשר השכיל מאד לשיר שירה לדורי דורות רבי יהודה הלוי: „הבהיר כאור מזהיר בלי מסך ולא מכסה, כי תדרוש בסוף ובראש, במפלא ובמכסה, ישתבח ויתפאר, ויתרומם ויתנשא"; ו) מפני שיהדות היא שיטת האחדות, המקפת את השמים והארץ וכל צבאם, על כן אין הפרט בולט בה ובתורתה, כי־אם הכלל, כי הכלל הוא האחדות המוחלטת של כל מיני הפרט. בשעת קיום מצוותיה היא - היהדות - מברכת בלשון רבים: „אשר קדשנו וצונו", בשעת ודויה היא מתודה גם כן בלשון רבים: „שחטאנו", „אשמנו", כי אין לה מצוה כי־אם מצוות, אין לה חטא, כי־אם חטאים, אין לה אשם, כי־אם אשמות, אין לה שבת להפרט כי־אם להכלל, ואפילו לבהמתה. יום השביעי שלה הוא „שבת לאדני אלהיך", ובשביל כך, מפני שאינה שבת שלך, כי־אם לאדני אדון עולם, הטוב לכל ורחמיו על כל מעשיו, ינוחו בה גם עבדך ואמתך ושורך וחמורך וכל בהמתך וגרך אשר בשעריך, כי אין לפני אדון זה לא אדונים ולא גבירות, לא עבדים ולא שפחות, לא בעלי חיים מופקרים לעבודת פרך, לא אזרחים ולא גרים, כי בשעה שתורתו שלטת בעולם אין קטן וגדול, ועבד חפשי מאדוניו. ועל פי מושג זה לא רק השבת, כי־אם כל המועדים נקראים בשם: „מועדי אדוני".

גם השבת גם המועדים נתונים נתונים לבני ישראל על פי הכלל, כי הכל לאדני ולמוסריותו הגדולה, ולא להפרט ומושגיו הפרטיים; וזה הכלל הכולל את הכל: „אין פרט ליהדות, כי־אם כלל".

הנה עינינו הרואות, אדם המעלה, כי טיילתי מעט ביערות חדבש שלך כאחד משומעי לקחך, ומה מאושר אנכי לקדם את פניך, כהן המדע, בברכת „ברוך הבא" בבית אלהי ישראל, אשר בשמן המשחה שלו נמשחה הפילוסופיה שלך מא׳ עד ת׳, וכתלמיד הדן לפני רבו הרשני נא נגד צעירי בני עמי ונגד זקניו לומר לך בפה מלא, כי באותה מדה, אשר כורעים ומשתחוים אנחנו לפני המצאתך תמדעית, כי חכמת ישראל והחקירה על עם ישראל היא להתעמק ולבנות שיטות שלמות מדעיות כדי לידע, להודיע ולהודע, כי כל ההתפתחות של הרעיון הדתי בישראל נוסדה אך ורק על אצילות מוסרית, וכי אצילות המוסר היא היא תוך תוכה של היהדות, נשמת נשמתה ותקות כל תקותיה, באותת מדה עצמה נפשנו היהודתית מרגשת עלבון בתעודת ישראל, אשר הרימות על

גם בצורה מצומצמת והוספת עליה א"כין ור"קין למעוטא, המעטים מאד את דמותה, ראה זה זאתה אומר לנו, רבנו, כי כל משמעת הקיום של עמנו הוא „אך ורק" הפצת הרעיון המשיחי שלנו בעולם הגדול, כי רק השלום החברותי זהו תקון עולם במלכות שדי, כי אך ורק זאת היא תעודתנו, המיחדת אותנו בכל כדור הארץ, כי רק הודות לה ובשבילה אנחנו קיימים, ובלעדיה אין שום משמעת ושויון לקיום ההיסטורי של „שבטי יה", כי רק זה חלקנו לעשות את הרעיון האלהי שלנו למנת כל העולם כלו, וכי גלותנו וכל צרותינו וענויינו והשפלות שסבלנו הם כדבר הכרחי, הנובע מאמונתנו השונה מכל יתר האמונות והדעות, אבל זה כבר עבר ובטל מן העולם, אין עוד רדיפות, ואנחנו חיים עכשו בכל מקום בממלכתנו ובשביל ממלכתנו, כי כבר חדל נוגש, שבתה האיבה. אבל שיטתך זאת היא מופרכת מן החיים. כאז כן עתה כבודנו למרמס, חיינו הפקר, לעינינו עושקים עמלנו, וכבימי ירמיהו כן גם עכשו, גם אחרי אשר היינו לאֵם לשתי בנות מפורסמות, שתי האמונות הנובעות מן הרעיון המשיחי שלנו, „על צוארנו נרדפנו, יגענו ולא הונח לנו". וכשם ששיטתך זאת היא מופרכת מן החיים, כך היא מופרכת מן היהדות, כי אותו הנביא, אשר נבא על הרעיון המשיחי על פי מושגנו אנו, הוא גם הוא נבא: „וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך אדני צבאות בהר ציון ונגד זקניו כבוד". וכל הנביאים נבאו פה אחד על שיבת ציון, ואטו כרוכלי איזול ואחשוב לפני תלמיד חכם שכמותך את כל דבריהם מתוך האש בנושא זה, מן הנבואה הראשונה עד האחרונה? וכתלי בית התפלה, אשר זכינו לראות אותך בו עומד בתפלה כאחד משלומי אמוני ישראל, באים ומעידים כי „שבטי יה" אלה, כמו שאתה מכנה אותם, קוראים את עצמם, כלשון אבי כל התפלות והתהלות, בשם „עם אלהי אברהם", כמכריזים, כי לא שבטים אנחנו כי־אם עם. ואבי כל הנביאים ורבם של כל ישראל קבל פקודה מאלהי ישראל: „לך נחה את ה ע ם אל אשר דברתי לך". ובפי כל הנביאים הבאים אחריו נקראו בני ישראל בשם „העם הזה" ולא עוד אלא שמשתפים תמיד את העיר והעם, באמרם: „על עירך ועל עמך". ומי כמשה רבנו רב ומורה, והוא אמר כלפי שמיא ולדורי דורות: „וראה כי עמך הגוי הזה", ואמר עוד: „ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ו ע מ ך מכל העם אשר על פני האדמה". והנביא ירמיהו, אשר נבא על הגלות וטעם את טעמה, נבא: „אליך גוים יבואו", ולא להפך — וחזר ונבא: „כי יבואו זרע בית ישראל מכל הארצות, אשר הודחו שמה, ו י ש ב ו ע ל א ד מ ת ם" והוא גם הוא נבא עוד: „אם ימושו החקים האלה מלפני, נאֻם אדני, גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים". הרי חצי הנבואה שלך, וחציה כנגדך. אתה אומר, כי החקים לא ימושו, אבל בתור גוי אחד בארץ אין לישראל משמעת, כי כבר נעשה גוי בכל הארץ. ברור, כי שיטת „בכל הא"ץ" היא סתירה לשיטת „בארץ", והנסיון הורה כי בעלי השיטה הראשונה מבכרים גם את הקי „כל הארץ" על פני חקי „הארץ", ואיך לא ימושו „החקים האלה" מלפני „החקים הללו"? הלא מאליהם ילכו בדרך כל הארץ, אם תגבר שיטת „בכל הארץ"? וגם אותו הנביא, אשר נבא על עצם התעודה: „והלכו גוים לאורך"

גם הוא הדגיש: „חיל גוים יבאו לך", ולא אתה אליהם, וחתם את כל נבואותיו במלים מפוצצות: „כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה, אשר אני עושה, עומדים לפני תמיד, נאום אדני, כן יעמוד זרעכם ושמכם". והנה כל שיטתך הפילוסופית עונה בך, כי תלמיד ותיק אתה לתורת משה ונביאיה, וכאן העם העברי שואל: „דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים?" ראה אתה אומר לנו, רבנו הגדול, כי בשביל אלה מבני ישראל, שנחרבה יהדותם, עלינו לבנות קתדרא ללמד תועי רוח בינה, ואז יכירו וידעו וישובו מטעותם. אבל מה נעשה לדברי הנביאים: „מלכה ושריה בגוים אין תורה, גם נביאיה לא מצאו חזון מאדני", „כי מציון תצא תורה, ודבר אדני מירושלים"?

מורנו ורבנו! אחרי הדברים האלה, בקדמנו את פניך בברכת „ברוך שחלק מחכמתו ליראיו", מבקשים אנחנו סליחה ומחילה מכבוד חכמתך וגדולתך המדעית ונוטלים ממך רשות למסור בפניך מודעה רבה, כי את שיטתך, שהיהדות היא נשמתה של הפילוסופיה האמתית, אמה של כל התרבותיות שבעולם הגדול, ושבלעדי הרעיון של אחדות אל יחיד ומיוחד, אלהי המוסריות, אין כל תרבות אירופית אמתית, אין כל פרוגרס אמתי ואין אתיקה אמתית במציאות, — את השיטה הגדולה הזאת מקבלים אנחנו באהבה עלינו ועל זרענו עד סוף כל הדורות באותה ההתלהבות של אבות אבותינו, בשמעם את הקול: „אנכי אדני אלהיך"; אבל לשיטה זו נצרף עוד שיטה אחת, אשר גם היא שיטת הנביאים, כי לא שבט אנחנו כי־אם עם וכי עתידים אנחנו להגאל ולשוב לארצנו, וחכמתנו רק אז תחדל מהיות בזויה ככל מיני חכמת המסכן, ואז, ורק אז, תהיה נהדרה ותקיפה מבית ומבחוץ. על פי שיטה כפולה זו, אשר באמת היא יחידה ומיוחדת בפי כל נביאי היהדות מצרף עם ישראל לתפלת: „ובכן צדיקים יראו וישמחו, וישרים יעלוזו" גם את תפלת: „ובכן תן כבוד אדני לעמך, שמחה לארצך וששון לעירך". מאמינה היהדות אמונה שלמה בהעברת ממשלת זדון מן הארץ, מאמינה היא, כי עולתה תקפץ פיה וכל הרשעה כלה כעשן תכלה, אבל מראש צריכה האומה, הזורעת את האמונה הטהורה הזאת, להחלץ ממסגר. ולא לחנם שר לה המשורר הנפלא רבי שלמה אלקבץ: „התנערי מעפר קומי, לבשי בגדי תפארתך עמי", כי לממלכת כהנים אי אפשר לכהן בלי בגדי תפארת, וגוי קדוש לא יוכל להתנבא במחנה, באכלו לחם טמא בגוים. והנני נפרד מעליך בדברי נעים זמירות ישראל: „כי חוק לישראל הוא, משפט לאלהי יעקב". חכמי התלמוד ב ת ו ר ת כ ה נ י ם שלהם בארו, כי המשפטים הם דברים, האמורים בתורה במשפט, ואילו לא נאמרו, כדאי היה לאומרם, אבל החקים הם גזרות, שיצר הרע מבפנים ואומות העולם מבחוץ משיבים עליהם ושואלים: „למה לנו לשומרם?" ובאת אתה ב ת ו ר ת כ ה ן שלך ובארת, כי כל התורה כלה היא „משפט", והנני עושה סימן לשיטתך כולה את דבר הכתוב הקצר שהזכרתי ומבאר אותו באופן כזה: כל מה שלישראל נחשב לחוק, לאלהי יעקב נחשב למשפט.

תרגומים

הֵינְרִיךְ הֵינֶע.

ים הצפון.

מחזור ראשון.

תרגם דוד פרישמן.

קָרוֹב אֱלֹהִים וּלְהָבִינוֹ רָחוֹק:
אַךְ בִּהְיוֹת הַשּׁוֹאָה
וְצָמְחָה הַתְּשׁוּעָה עִמָּהּ...

הֶאלְדֶרְלִין.

יָם הַצָּפוֹן

א. כֶּתֶר מַלְכוּת

שִׁירַי, אַתֶּם שִׁירַי הַנֶּאֱמָנִים,
עוּרוּ, עוּרוּ, הֵחָלְצוּ כֻּלְּכֶם!
הָרִיעוּ בַחֲצוֹצְרוֹת,
וְהַעֲלוּ לִי עַל־הַמָּגֵן
אֶת־הַנַּעֲרָה הַצְּעִירָה הַזֹּאת,
וּמָשְׁלָה מֵעַתָּה בְקֶרֶב לִבִּי כֻלּוֹ
וְהָיְתָה שָׁם לְמַלְכָּה.

תְּחִי הַמַּלְכָּה! הַמַּלְכָּה הַצְּעִירָה תָּחִי!

מִן־הַשֶּׁמֶשׁ מִמַּעַל
אֶקְרַע אֶת־הַזָּהָב הָאָדֹם הַנּוֹצֵץ,
וְאֶאֱרוֹג מִמֶּנּוּ נֵזֶר
לְרֹאשֵׁךְ הַמָּשׁוּחַ.
מִירִיעַת הַשָּׁמַיִם, מִמֶּשִׁי הַתְּכֵלֶת הָרֹעֶדֶת,
אֲשֶׁר שָׁם סַפִּירֵי הַלַּיְלָה יָהֵלּוּ,
אֶגְזָר־לִי נֵזֶר יָקָר,

וְהָיָה לִי לְאַדֶּרֶת מַלְכוּת,
לַעֲטוֹת בָּהּ, הַמַּלְכָּה, אֶת כְּתֵפָיִךְ,
לְשָׂרִים בְּחָצֵר אֶתֶּן־לָךְ
סוֹנֶטִים הֲדוּרִים־זְקוּפִים,
וְטֶרְצִינוֹת גֵּאוֹת וּסְטַנְצוֹת אוֹמְרוֹת כָּבוֹד,
אֶת־שְׁאָר רוּחִי אָשִׂים לְרָץ לְפָנַיִךְ,
אֶת־דִּמְיוֹנִי לְלֵץ בַּחֲצֵרֵךְ,
וּלְצִיר נֶאֱמָן, עִם־הַדִּמְעָה בְחוֹתַמְתּוֹ,
אֲצַוֶּה לָךְ אֶת־לַעֲגִי.
אָכֵן אֲנִי בְנַפְשִׁי, הַמַּלְכָּה,
אֲנִי לְפָנַיִךְ אֶכְרַע עַל־הָאָרֶץ,
וְעַל־כַּר מֶשִׁי אָדֹם
אַגִּישׁ לָךְ, עִם־שְׁבוּעַת אֱמוּנִים,
אֶת־מְעַט הַבִּינָה,
אֲשֶׁר הוֹתִירָה לִי לִפְלֵטָה בְחֶמְלַת לִבָּהּ
רְעוּתֵךְ הַנֹּהֶגֶת לְפָנַיִךְ פֹּה בִמְלוּכָה.

ב. בֵּין הָעַרְבָּיִם

עַל שְׂפַת הַיָּם הַחִוָּרָה
יָשַׁבְתִּי נְכֵה מַחֲשָׁבוֹת וְנַלְמוּד.
הַשֶּׁמֶשׁ נָטְתָה, הֶעֱמִיקָה וַתַּשְׁלֵךְ
פַּסִּים אֲדֻמֵּי לְהָבִים עַל־הַמַּיִם,
וְהַגַּלִּים הַלְּבָנִים, הַגַּלִּים הָרְחוֹקִים,
מְרַדְּפֵי שִׁבֹּלֶת הַיָּם,
וְעָפוּ, רָעֲשׁוּ, עָלוּ וַיִּקְרָבוּ —
וַיְהִי קוֹל רַעַשׁ, קוֹל לַחַשׁ וּשְׁרִיקָה
וּצְחוֹק וַהֲמוֹת וְנֹגַהּ וְשָׁאָה,
וְקוֹל זֶמֶר בֵּינֵיהֶם כְּשִׁיר עֶרֶשׂ מָתוֹק —
אָז הָיִיתִי כְשׁוֹמֵעַ סִפֻּרִים נִשְׁכָּחִים,
שִׂיחוֹת מִנִּי קֶדֶם עֲרֵבוֹת וּרְחוֹקוֹת,
אֲשֶׁר לְפָנִים, בְּעוֹדֶנִּי נַעַר,
שְׁמָעָתַם אָזְנִי מִפִּי יְלָדִים שְׁכֵנִים,
בְּשִׁבְתֵּנוּ יַחַד בְּעַרְבֵי נִשְׁפֵי קַיִץ
לִפְנֵי שַׁעַר הַבַּיִת עַל־אַבְנֵי הַמַּדְרֵגוֹת,
רוֹבְצִים לָאָרֶץ וּמְסַפְּרִים בִּדְמָמָה,
וְהַלְּבָבוֹת הַקְּטַנִּים מַקְשִׁיבִים,
וְהָעֵינַיִם מְאִירוֹת מִתְּשׁוּקַת דַּעַת;
וּבָעֵת הַהִיא וְהַנְּעָרוֹת הַגְּדוֹלוֹת

עַל־יַד עֲצִיצֵי פְּרָחִים נוֹתְנֵי רֵיחַ
יוֹשְׁבוֹת אֶל־הַחַלּוֹן מִמֻּלְּנוּ,
פְּנֵיהֶן פְּנֵי שׁוֹשַׁנִּים,
וּמְשַׂחֲקוֹת הֵן וְאוֹר הַיָּרֵחַ שְׁטָפָן.

ג. שְׁקִיעַת הַשֶּׁמֶשׁ

הַשֶּׁמֶשׁ חָמוּץ לְהָבִים יוֹרֵד
אֶל־הָאוֹקְיָנוֹס לְבֶן־הַכֶּסֶף,
אֲשֶׁר הִתְפַּלָּץ פִּתְאֹם עַד לְמֶרְחוֹק.
צַלְמֵי עֲרָפֶל מְבוּלֵי אוֹר אֲדַמְדָּם
פּוֹשְׂטִים אַחֲרָיו. וּמִנֶּגֶד,
מִבֵּין צְעִיפֵי עָבִים מְקֻטְּרֵי סְתָו,
מְגִיחָה הַלְּבָנָה,
נוּגַת פָּנִים וְחִוְּרַת־מָוֶת,
וּמֵאַחֲרֶיהָ בַּעֲלָטַת מֶרְחַקִּים,
כִּנְקֻדּוֹת אוֹר, מְצִיצִים הַכּוֹכָבִים.

יָמִים הָיוּ וּבַשָּׁמַיִם הִזְהִירוּ
לוּנָה בַּת הָאֵלִים וְסוֹל הָאֵל,
בַּעַל עִם־אִשָּׁה יַחַד,
וּמִסָּבִיב לָהֶם שָׁרְצוּ הַכּוֹכָבִים —
הַיְלָדִים הַקְּטַנִּים וְהַתְּמִימִים.

אַךְ הִנֵּה הוֹלְכֵי רָכִיל הֵפִיחוּ מָדוֹן,
וַיִּתְפָּרְדוּ בְּאֵיבָה הַשְּׁנַיִם —
הָאֶמֶד הַנַּעֲלָה, הָאֶמֶד הַמֵּאִיר.

עַתָּה יוֹמָם בְּדִמְעַת תִּפְאַרְתּוֹ
מִתְהַלֵּךְ בַּמָּרוֹם אֱלֹהֵי־שֶׁמֶשׁ,

וְעַל הֲדַר גְּדֻלָּתוֹ
מִשְׁתַּחֲוִים לוֹ וּמְזַמְּרִים לוֹ בְּלִי חָשָׂךְ
בְּנֵי אָדָם גֵּאִים מְקֻשֵּׁי אשֶׁר.
אָכֵן בַּלַּיְלָה
נוֹסַעַת לוּנָה בַּמָּרוֹם,
הָאֵם הָאֻמְלָלָה,
עִם יְלָדֶיהָ־כּוֹכְבֶיהָ הַיְתוֹמִים,
וְהִיא מַזְהִירָה דוּמָם בִּיגוֹנָהּ,
וּנְעָרוֹת שְׁטוּפוֹת אַהֲבָה וּמְשׁוֹרְרִים עֲנֻגִּים
מַקְטִירִים לָהּ דְּמָעוֹת וְשִׁירִים.

לוּנָה הָרַכָּה! לִבָּהּ לֵב אִשָּׁה,
וְעוֹד כְּבָרִאשׁוֹנָה תֶּאֱהַב אֶת־בַּעְלָהּ הַיָּפֶה,
לִפְנוֹת עֶרֶב, חֲרֵדָה וְלִבְנַת פָּנִים,
תֶּאֱרַב מִבֵּין עָבִים קַלִּים,
תַּבִּיט בִּכְאֵב לֵבָב אַחֲרֵי הַהוֹלֵךְ,
וְעוֹד מְעַט וְקָרְאָה לוֹ בְּפַחַד לִבָּהּ: בֹּא!
בֹּא! הַיְלָדִים שׁוֹאֲלִים לְךָ. —
אָכֵן אֱלֹהִים־שֶׁמֶשׁ קְשֵׁה הָעֹרֶף
בִּרְאוֹתוֹ פְּנֵי רַעְיָתוֹ וְלָהֲטוּ פָּנָיו
בְּמִשְׁנֵה אַרְגָּמָן,
מֵחֲרוֹן אַף וּמִמַּכְאוֹב,
מַהֵר וְיָרַד בְּאֶפֶס חֲנִינָה
אֶל־מִטַּת אַלְמְנוּתוֹ קָרַת הַתְּהוֹם.

כָּכָה הֵבִיאוּ מְחַרְחֲרֵי רִיב
מַכְאוֹב וּמְחִתָּה

גַּם עַל־רֹאשׁ אֵלִים, אֵלֵי נְצָחִים.
וְהָאֵלִים הָאֻמְלָלִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל
נוֹסְעִים רָוֵי מְצֻקּוֹת
עַל־נְתִיבוֹת אֵין קֵץ וְחִדְלֵי תַנְחֻמוֹת,
וְלָמוּת לֹא יוּכָלוּ,
וְהֵם נֹשְׂאִים עִמָּם
אֶת־עָנְיָם הַנּוֹאֵץ.

אֲבָל אָנֹכִי הָאָדָם,
נְטַע הַשֶּׁפֶל וּבְרוּךְ הַמָּוֶת,
אָנֹכִי לֹא אֶתְאוֹנֵן עוֹד.

ד. לַיְלָה עַל־שְׂפַת הַיָּם

קַר הַלַּיְלָה וַחֲדַל כּוֹכָבִים,
וְהַיָּם פֹּעֵר אֶת־פִּיו;
וְעַל־פְּנֵי הַיָּם, שָׁטוּחַ עַל־גְּחוֹנוֹ,
רֹבֵץ בְּאֵין תֹּאַר הָרוּחַ הַצְּפוֹנִי
וְנֹהֵק חֶרֶשׁ בְּקוֹלוֹ הֶעָמוּם,
וּכְנִרְגָּן זֹעֵם עֵת יִיטַב לִבּוֹ עָלָיו,
יִשְׁפֹּךְ אֶת־לַהֲגוֹ עַל־אָזְנֵי הַמַּיִם,
וִסַפֵּר לָהֶם סִפְּרֵי הוֹלֵלוּת רַבִּים,
הַגָּדוֹת עֲצֻמִּים גּוֹטְפוֹת שֹׁד וָרֶצַח
וְשִׂיחוֹת קְדָמִים מֵאַפְסֵי נוֹרְוֶגְיָה,
וּלְרְגָעִים, עַד לְמֵרָחוֹק, יִשְׂחַק וִייֵלִיל
וְיִקְרָא שִׁירֵי לַחַשׁ מִסֵּפֶר הָאֶדָּה,
וּמִשְׁלֵי רוּנִים
מְלֵאֵי חֶשְׁכַּת מְרִי וּגְבוּרוֹת קְסָמִים,
עַד־כִּי יַלְדֵי הַיָּם הַלְּבָנִים בְּשָׁמְעָם
יִשְׁתָּעֲרוּ לְמַעְלָה וְהֵרִיעוּ בְקוֹל,
שִׁכּוֹרֵי הוֹלֵלוּת.

בָּעֵת הַהִיא וְעַל־גְּדוֹת הַיָּם הַשְּׁטוּחוֹת,
עַל־פְּנֵי הַחוֹל שְׁקוּי הַשִּׁבֹּלֶת,
יִצְעַד אִישׁ נָכְרִי — וְלִבּוֹ בְקִרְבּוֹ
שׁוֹבֵב פִּי שִׁבְעָה מֵרוּחַ עִם־גַּלִּים.

אֶל־כָּל אֲשֶׁר יִצְעַד,
וְנִתְּזוּ נִיצוֹצוֹת לְרַגְלָיו וְרַעֲשׁוּ קְלִפּוֹת קוֹנְכִיּוֹת;
וְהִתְכַּסָּה הֵיטֵב הָאִישׁ בְּאַדַּרְתּוֹ הַלְּבָנָה־כֵהָה
וְצָעַד בְּחָפְזָה בְּמוֹ הַלַּיְלָה הַסֹּעֵר,
וְנָהַג אוֹתוֹ לָבֶטַח הָאוֹר הַקָּטָן,
הַנּוֹצֵץ בִּנְעִימוֹת וְקֹרֵץ אֵלָיו
מִסֻּכַּת הַדַּיָּג הַגַּלְמוּדָה.

הִנֵּה יָצְאוּ הַמַּיְמָה הָאָב עִם־בְּנוֹ,
וּבָדָד לְבַדָּהּ בְּאֵין אִישׁ נוֹתְרָה
בְתוֹךְ הַסֻּכָּה בַּת הַדַּיָּג,
בַּת הַדַּיָּג הַיָּפָה מִיָּפוֹת.
אֶל־הַכִּירַיִם תֵּשֵׁב,
וְאָזְנָהּ תַּקְשִׁיב לַהֲמֻלַּת סִיר הַמַּיִם
הַמְּפַכָּה חֶרֶשׁ כִּמְנַבֵּאת לִנְעִימוֹת בָּאוֹת,
וְזַלְזַלִּים יְבֵשִׁים תַּשְׁלִיךְ אֶל־הָאֵשׁ
וְנָפְחָה בָהּ,
וְהִתְלַקְּחוּ הָאוּרִים הָאֲדֻמִּים,
וְקָרְנוּ מִנָּגְהָם בְּקֶסֶם זִיוָם
פָּנֶיהָ הַפֹּרְחִים
וּכְתֵפֶיהָ הַלְּבָנוֹת וְהַצַּחוֹת,
הַנִּשְׁקָפוֹת מִן־הַמַּאֲרָב בְּנִכְלָמוֹת
מִתּוֹךְ הַכֻּתֹּנֶת הֶעָבָה וְהַשְּׁחוּפָה,
וְקָרַן גַּם הָאוֹר עַל־יָדָהּ הַקְּטַנָּה
הַנֶּחְפָּזָה לִרְכּוֹס אֶת־שׁוּלֵי שִׂמְלָתָהּ
עַל־יְרֵכָהּ הַמְעֻנָּגָה.

אַךְ בְּרֹאשׁ [illegible] [illegible] הָרִים

וְהַגִּבֹּרִי גַּר הַלַּיְלָה הִנֵּה זֶה בָא;

[illegible] אַחֲרֵי [illegible] [illegible]

עַל־הַגִּבְעָה הַלְּבָנָה וְהַנִּשָּׂאָה

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

הִנֵּה אֲרֻבּוֹתָיו [illegible] הָאָרֶץ

[illegible] [illegible]:

וְאַי בָּא, הַלַּיְלָה, הַקְּמוֹתַי [illegible]

[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

וְרַד אֶל־לְבָנוֹת הָאָרֶם

הִדְבִּק אַרְבָּעוֹת הָאָרֶם,

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

וְגִבּוֹרִים אֲשֶׁר שָׁם.

אַךְ בִּתִּי, אַל נָא בְּכֹה תִּקְרְבִי תִּשְׂמְאִי

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

וְאַי בְּקִשְׁתָּתִי: בַּשְּׁלִי לִי פֹּה [illegible],

כִּי גַּר בַּחוּץ,

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible],

וְהִמְצָאנוּ בְּבֹקֶר גַּם אֲנִי אֵלַי הַגִּבְעָה,

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]:

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

ה. פּוֹסֵידוֹן

אורות הַשֶּׁמֶשׁ הִתְרַפְּקוּ
עַל־פְּנֵי הַיָּם הַמִּתְגַּלְגֵּל עַד לְמֶרְחוֹק,
מִן־הַמּוֹרָד הוּהֲרָה בְּמֶרְחַק הַסְּפִינָה,
הַנְּכוֹנָה לָשֵׂאת אֶל־אַרְצִי אוֹתִי
וְאוּלָם הָרוּחַ טֶרֶם צַח יִהְיֶה,
וַאֲנִי עוֹד יָשַׁבְתִּי שׁוֹקֵט בַּחוֹל הַלָּבָן
עַל־שְׂפַת הַיָּם הָעֲזוּבָה,
וָאֶקְרָא אֶת־שִׁירַת אוֹדִיסוֹס,
הַשִּׁירָה הַיְשָׁנָה הַחֲדָשָׁה עַד־עוֹלָם,
אֲשֶׁר מִבֵּינוֹת עָלֶיהָ מִסְּעָרֵי רוּחוֹת יַמִּים
נָשְׁבָה עָלַי בַּעֲלִיצוּתֶיהָ
נִשְׁמַת רוּחַ בְּנֵי הָאֵלִים
עִם־אֲבִיב הָאָדָם הַמַּזְהִיר
וְעִם־הַשָּׁמַיִם הַפּוֹרְחִים שֶׁל־הֶלַס.

לִבִּי הַטָּהוֹר הָלַךְ בֶּאֱמוּנָה
עִם בֶּן־לַאֶרְטֵס בִּנְדוּדָיו וּמְצוּקוֹתָיו;
עִמּוֹ יָשַׁב בְּנֶפֶשׁ הָאֵבֶת
אֶל־שֻׁלְחַן זָרִים, אֲשֶׁר אִסְּפוּהוּ הַבַּיְתָה,
שֶׁשָּׁם מַלְכוּת מִוּוּ אַרְגָּמָן,
וַיְהִי עוֹזֵר עִמּוֹ לְכַזֵּב וּלְהִמָּלֵט בְּשָׁלוֹם

ממערות ענקים ומזרועות נמפות

וילך אחריו בחשכת ליל קמריה

וברוחות סערה ובאניות נשברות.

ויסבל עמו מכאובים מדברי חנה.

נאנחתי ואמר: פוסידון הרע,

מה נורא זעמך!

וַאֲנִי גַם אֲנִי יָרֵאתִי לְנַפְשִׁי

מִדֵּי אֲשֶׁר אָשׁוּב עַתָּה לְאַרְצִי.

כמעט שדברתי את־הדברים,

וְהַיָּם הִתְקַצֵּף,

וּמִן־הַגַּלִּים הַלְּבָנִים נִגְלָה

רֹאשׁ אֱלֹהֵי הַיָּם הַמְּעֻטָּר אַגְמוֹן,

וַיִּקְרָא בְּלַעַג:

אַל לְךָ יִרְא, מְשׁוֹרְרִי הַקָּטֹן!

לֹא אֶגַּע לְרָעָה אַף בְּאֶצְבָּעִי הַקְּטַנָּה

בָּאֳנִיָּתְךָ הַדַּלָּה,

וְלֹא אַרְגִּיז לְךָ אֶת־חַיֶּיךָ הַיְקָרִים,

כִּי אָפִיל מִטֶּם אֳנִיָּתְךָ תַּחְתֶּיהָ.

הֵן אַתָּה, מְשׁוֹרְרִי הַקָּטֹן, מֵעוֹדְךָ לֹא הִקְנַטְתָּנִי,

לֹא הָרַסְתָּ מֵעוֹדְךָ אַף מִגְדָּל אֶחָד קָטֹן

בִּמְצוּדַת פְּרִיאָמוּס הַקְּדוֹשָׁה,

לֹא הִפַּלְתָּ אַרְצָה אַף שַׂעֲרָה אַחַת קְטַנָּה

מֵעַפְעַפֵּי בְּנִי פּוֹלִיפֶמוּס

וְעָלֶיךָ מֵעוֹלָם לֹא הוֹפִיעַ עֶצְתָהּ
גְּבֶרֶת הַחָכְמָה פַּלַּס־אַתֵּינֵי.

כָּכָה קָרָא פּוֹסֵידוֹן,
וַיָּשָׁב הַיָּמָּה וַיֵּעָלֵם.
וְעַל הַלָּצוֹן הַזֶּה, לָצוֹן מַלָּחִים תָּפֵל,
שָׂחֲקוּ מִתַּחַת הַמַּיִם
אַמְפִּיטְרִיטֵי, דְּגַת־אִשָּׁה הַנַּסָּה,
וּבְנוֹת נֵירוּס הַפְּתַיּוֹת.

ו. הִתְגַּלּוּת לֵב

עָלָה הָעֶרֶב בִּרְמְדוּמָיו,
הַיָּם הָלַךְ הָלוֹךְ וְסָעֹר,
וַאֲנִי עַל־שְׂפָתוֹ יָשַׁבְתִּי וָאַבֵּט
בִּמְחוֹל הַגַּלִּים הַלָּבָן,
וְלִבִּי גָאָה בִי כְּמוֹ יָם,
וּתְשׁוּקָה עַזָּה כְּמוֹ אֶל־מוֹלֶדֶת תְּקָפַתְנִי
אֵלַיִךְ, אַתְּ תְּמוּנָה נִכְסָפָה,
הַמְרַחֶפֶת עַל־סְבִיבִי תָמִיד,
וְתָמִיד קֹרֵאת אֵלַי,
תָּמִיד, תָּמִיד,
בַּהֲמוֹת הָרוּחַ וּבִשְׁאוֹן הַיָּם
וּבְאַנְחַת לִבִּי בְקִרְבִּי אָנִי.

בְּקָנֶה רַךְ כָּתַבְתִּי עַל־פְּנֵי הַחוֹל:
אַגְנֶס, אֲהַבְתִּיךְ!
אַךְ גַּלִּים זֵדוֹנִים הִשְׁתַּפְּכוּ
עַל־עֵדוּת לִבִּי הַמְּתֻקָּה
וַיִּמְחוּ אוֹתָהּ.

הוֹי קָנֶה מִתְרוֹצֵץ, הוֹי חוֹל מִתְמוֹלֵל,
הוֹי גַלִּים מִתְמוֹגְגִים, בָּכֶם לֹא אֶבְטַח עוֹדוּ

הַשָּׁמַיִם מִתְקַדְּרִים, הַלֵּב בִּי מִתְהוֹלֵל,
וַאֲנִי בְּיָד חֲזָקָה אֶעֱקוֹר מִיַּעֲרוֹת נוֹרְוֶגְיָה
אֶת־הַנִּשָּׂא מִכָּל הָאַלּוֹנִים
וַאֲטַבֵּל אוֹתוֹ
בְּלוֹעַ הָאֶטְנָה הַלּוֹהֵט, וּבְעֵט עֲנָקִים זֶה
רְוֵה הָאֵשׁ
אֶכְתּוֹב עַל־יְרִיעַת הַשָּׁמַיִם הַשְּׁחוֹרָה:
אַגְנֶס, אֲהַבְתִּיךְ!

בְּכָל לַיְלָה וָלַיְלָה אָז יִתְלַקַּח
כְּתָב אֵשׁ הַלָּזֶה לָנֶצַח בַּמָּרוֹם,
וְדוֹרֵי דוֹרוֹת אַחֲרֵינוּ, כָּל־בְּנֵינוּ וּנְכָדֵינוּ,
יִקְרְאוּ בִתְרוּעָה אֶת־דִּבְרֵי הַשָּׁמַיִם:
אַגְנֶס, אֲהַבְתִּיךְ!

ז. לַיְלָה בְתָא הָאֳנִיָּה

לַיָּם נְתוּנוֹת פְּנִינִים,
כּוֹכָבִים — לַשָּׁמַיִם,
אַךְ לְלִבִּי, לְלִבִּי נְתוּנָה,
לְלִבִּי נְתוּנָה אַהֲבָה.

גָּדוֹל הַיָּם וְגַם הַשָּׁמַיִם,
אַךְ גָּדוֹל מֵהֵמָּה לִבִּי הַגָּדוֹל,
וְיָפֶה מִפְּנִינִים וּמִכּוֹכָבִים
מַזְהִירָה וּמְאִירָה אַהֲבָתִי.

אַתְּ, נַעֲרָה, הָרַכָּה, הַקְּטַנָּה,
גְּשִׁי־נָא אֶל לִבִּי הַגָּדוֹל;
לִבִּי, הַיָּם וְשָׁמַיִם
גּוֹעִים מִשִּׁפְעַת אַהֲבָה.

* * *

אֶל־רְקִיעַ שְׁמֵי הַתְּכֵלֶת
בַּאֲשֶׁר כּוֹכְבֵי זִיו יָהֵלוּ,
לוּ יָכֹלְתִּי לְחֹץ אֶל־שְׂפָתַי,
לְחֹץ בָּעֹז וּבְכֹה מָרָה.

אֵלֶּה הַכּוֹכָבִים עֵינֵי
אֲהוּבָתִי הֵם; פִּי־אֶלֶף

נוֹצְצִים הֵם וְקֹרְצִים שָׁלוֹם
לִי מֵרְקִיעַ שְׁמֵי הַתְּכֵלֶת.

אֶל־רְקִיעַ שְׁמֵי הַתְּכֵלֶת,
אֶל־מוּל עֵינֵי אֲהוּבָתִי
אֶשָּׂא כַּפַּי עִם תְּפִלָּתִי,
אַף אֶתְחַנָּן אַף אוֹחִילָה:

עֵינֵי חֶמֶד, אוֹרוֹת חֶסֶד,
עֲשׂוּ נָא בְרָכָה אֶת־נִשְׁמָתִי:
תְּנוּ וְאָמוּת, תְּנוּ וְאֶרְכּוֹשׁ
אֶתְכֶם לִי עִם־שְׁמֵיכֶם יָחַד!

* * *

מִנִּי עֵינֵי הַשָּׁמַיִם
נוֹפְלִים זִיקֵי זָהָב חֲרֵדִים
בְּמוֹ הַלַּיְלָה; אָז נִשְׁמָתִי
תִּרְחַב, תִּרְחַב בִּי כְּאַהֲבָה.

אַתֶּן עֵינֵי הַשָּׁמַיִם!
בְּכוּ־נָא, בְּכוּ אֶל־תּוֹךְ נִשְׁמָתִי,
עַד מִדִּמְעוֹת כּוֹכְבֵי זֹהַר
תִּשְׁטֹף, תַּעֲבֹר כָּל־נִשְׁמָתִי.

* * *

גַּלֵּי יָם הֵנִיעוּ עַרְשִׂי,
וּמַחֲשָׁבוֹת שְׁטוּפוֹת חֲלוֹמוֹת;

וּבְתוֹךְ תָּאִי אֶשְׁכַּב דּוֹמֵם
בְּמִטַּת זָוִית עִם־הַחֲשֵׁכָה.

בְּעַד הַצֹּהַר הַפָּתוּחַ
אַבִּיט כּוֹכְבֵי עָל מְצִיצִים:
הָעֵינַיִם הַנֶּחְמָדוֹת,
הָאֲהוּבוֹת שֶׁל־אֲהוּבָתִי.

הָעֵינַיִם הַנֶּחְמָדוֹת
שׁוֹמְרוֹת לִי מֵעַל לְרֹאשִׁי
וְהֵן תִּזְהַרְנָה אַף תְּאַרְנָה
לִי מֵרְקִיעַ שְׁמֵי הַתְּכֵלֶת.

אֶל־רְקִיעַ שְׁמֵי הַתְּכֵלֶת
אַבִּיט מְאֻשָּׁר עַד־בְּלִי קֵצֶה,
עַד יְכַס עֲרָפֶל לָבָן
הָעֵינַיִם הַנֶּחְמָדוֹת.

* * *

אֶל־קִירוֹת קַרְשֵׁי הָאֳנִיָּה,
שֶׁשָּׁם קָדְקֹד רֹאשִׁי יִרְבַּץ בַּחֲלוֹמוֹתָיו,
מִתְפָּרְצִים הַמִּשְׁבָּרִים, הַמִּשְׁבָּרִים הַמִּתְהוֹלְלִים
וְהֵם רוֹעֲשִׁים וְהוֹמִים
חֶרֶשׁ לִי עַל־אָזְנִי:

הוֹי אָדָם נִבְעָר!
הִנֵּה יָדְךָ קְצָרָה וּרְחוֹקִים הַשָּׁמַיִם,

וְהַכּוֹכָבִים מִמַּעַל תְּקוּעִים שָׁם מוּצָק
בְּיִתְדוֹת זָהָב —
וְלַשָּׁוְא כִּלְיוֹן לִבְּךָ וְלַשָּׁוְא כָּל־אַנְחָתֶךָ,
וְלוּ עַתָּה יָשַׁנְתָּ וְנֶחְשְׁבָה לְךָ לְחָכְמָה.

* * *

בַּחֲלוֹמִי וָאֵרֶא וְהִנֵּה עֲרָבָה רְחוֹקָה,
מְעֻלֶּפֶת כֻּלָּהּ שֶׁלֶג צַח וְדוֹמָם,
וַאֲנִי מִתַּחַת לַשֶּׁלֶג הַצַּח לִי אֶשְׁכַּב,
וְאִישַׁן גַּלְמוּד שְׁנַת הַמָּוְתָה הַקָּרָה.

אַךְ מִנִּי שְׁמֵי הָאֹפֶל כִּי הִבִּיטוּ
עַל־קִבְרִי מַטָּה עֵינֵי הַכּוֹכָבִים,
עֵינַיִם הַנֶּחְמָדוֹת! וְהֵן הִזְהִירוּ
בְּשַׁלְוַת בִּטְחָה וּמְלֵאוֹת רַק אַהֲבָה.

ח. סְעָרָה

הַסְּעָרָה מִתְהוֹלֶלֶת
וְדָפְקָה בְשׁוֹטָהּ הַגַּלִּים,
וְהַגַּלִּים, מְזֵי קֶצֶף וּזְקוּפֵי שֶׁצֶף,
נִצָּבִים כְּמוֹ נֵד, וְהִתְנוֹדְדוּ כְמוֹ חַיִּים
הַרְרֵי הַמַּיִם הַלְּבָנִים;
וְהָאֳנִיָּה הַדַּלָּה מְטַפֶּסֶת עֲלֵיהֶם
בְּחָפְזָה וּבְעָמָל,
וּפִתְאֹם תִּפּוֹל לְאָחוֹר וְיָרְדָה
בִּתְהוֹמוֹת חשֶׁךְ פְּעוּרוֹת לֹעַ.

הוֹי שִׁבֹּלֶת יָם,
אַתְּ אֵם הַיִּפְעָה הָעֹלָה מִן־הַקֶּצֶף,
אֵם אִמָּהּ שֶׁל־הָאַהֲבָה — חִמְלִי עָלַי!
רְאִי, הִנֵּה כְצֵל בַּלָּהוֹת מִתְעוֹפֵף
הַשְּׁלָו הַלָּבָן, כִּי יָרַח לוֹ פֶּגֶר,
וְלוֹטֵשׁ חַרְטֻמּוֹ אֶל־עֵץ הַתֹּרֶן,
וְשׁאֵף, רָעֵב לַטֶּרֶף, אֶל־הַלֵּב הַלָּזֶה,
אֲשֶׁר רְנָנוֹת הֵרִיעַ לִתְהִלַּת בִּתֵּךְ תָּמִיד
וַאֲשֶׁר נִכְדֵּךְ, הַגֵּד הַקָּטָן,
בָּחַר בּוֹ לְשִׂימוֹ לוֹ לְמִשְׂחָק.

לַשָּׁוְא תְּחִנָּתִי וּתְפִלָּתִי!
קוֹלִי יִגְוַע בְּסוּפַת הַסְּעָרָה,

בִּתְרוּעַת מִלְחָמָה אֲשֶׁר לָרוּחוֹת.
קוֹל שָׁאוֹן וּשְׁרִיקָה וִילָלָה וְנַהַם —
רַק אֵין־זֶה כִּי־בֵית הַמְשֻׁגָּעִים שֶׁל־קוֹלוֹת!
וּבֵינוֹתֵיהֶם תִּבְחַן אָזְנִי הֵיטֵב
פְּלִיטֵי קוֹלוֹת נֶבֶל לוֹקְחֵי לֵב
וְשִׁיר כִּלְיוֹן נֶפֶשׁ אַדִּיר וּפָרוּעַ,
עַד־הֵמוֹס הַגְּשָׁמָה וְעַד־קְרֹעַ הַנְּשָׁמָה —
וַאֲנִי אֲנִי הִכַּרְתִּי אֶת־הַקּוֹל.

בְּמֶרְחַקֵּי חוֹפֵי שׁוֹטְלַנְדִּיָּה,
שֶׁשָּׁם מִתְנַשֵּׂא הָאַרְמוֹן הֶעָתִי
אֶל־מוּל הַיָּם הַזּוֹעֵף,
שָׁם עַל־יַד הַחַלּוֹן עִם הַמַּשְׁקוֹף אֲשֶׁר קֻמָּר,
עוֹמֶדֶת אִשָּׁה יָפָה, אִשָּׁה חוֹלָה,
עוֹרָהּ זַךְ וְצַח וְחִוְּרָה הִיא כַּשַּׁיִשׁ,
וְהִיא עַל־פִּי הַנֶּבֶל פּוֹרֶטֶת וּמְזַמֶּרֶת,
וְהָרוּחַ פּוֹרֵעַ צַמּוֹת שְׂעָרָהּ הָאֲרֻכּוֹת
וְנוֹשֵׂא אֶת־שִׁירָהּ הַקּוֹדֵר
עַל־פְּנֵי מֶרְחַקֵּי הַיָּם הַסּוֹעֵר.

ט. דְּמְמַת יָם

דְּמְמַת יָם! הַשֶּׁמֶשׁ תַּשְׁלִיךְ
אֶת־קַרְנֶיהָ עַל־הַמַּיִם,
וּבַפָּז הַמְשׁוּטֵט תַּחֲרוֹשׁ
הָאֳנִיָּה תַּלְמֵי יֶרֶק.

עִם־הַמָּשׁוֹט יִשְׁכַּב מַלָּח
עַל־הַבֶּטֶן וְנַחֲרוֹ מָתוֹק;
נַעֲרוֹ רוֹבֵץ מוּל־הַתֹּרֶן,
מְזַפֵּף הוּא, וּמִפְרָשׂ יְמַלֵּא.

מִנִּי חֶלְאַת פָּנָיו נִשְׁקָף
אֹדֶם לֶחְיוֹ; יָגוֹן אֹרֵב
לְרַחֲבֵי פִיו וּמַכְאֹב יָצִיץ
מִנִּי עֵינָיו זוּ הַגְּדוֹלוֹת.

כִּי זֶה רַב הַחוֹבֵל עוֹמֵד
עָלָיו, גֹּעֵר בּוֹ וְקוֹצֵף:
גַּנָּב! גַּנָּב! הֵן גָּנַבְתָּ
דָּג מָלוּחַ מִן־הֶחָבִית.

דְּמְמַת יָם! מִתּוֹךְ הַגַּלִּים
יְשַׁלַּח רֹאשׁ דָּג קָטָן, עָרוֹם,

וּמִתְחַמֵּם בְּאוֹר הַחַמָּה
וּבְתַעֲנוּגוֹת יַךְ בִּזְנָבוֹ.

אַךְ הַשָּׁלָו מִמְּרוֹם שָׁמַיִם
צָנַח פִּתְאֹם עַל־הַדָּגָה,
חָטַף טַרְפּוֹ בְּחַרְטֻמּוֹ
וְעָל הִתְנַשֵּׂא אֶל־הַתְּכֵלֶת.

י. חֲזוֹן תַּעְתֻּעִים בַּיָּם

וַאֲנִי עַל־שְׂפַת הָאֳנִיָּה שָׁכַבְתִּי,
וָאַבֵּט בְּעֵינֵי חֹלֵם
אֶל־הַמַּיִם הַזַּכִּים כְּחֶלְקַת הַזְּכוּכִית,
וָאַעֲמִק לְהַבִּיט וָאַעֲמֵק עוֹד —
עַד־אִם בְּעִמְקֵי תְהוֹם הַיָּם
נִרְאוּ לִי — בָּרִאשׁוֹנָה כְּדִמְדּוּמֵי עֲרָפֶל,
וּמְעַט מְעַט בְּהִירֵי צֶבַע יוֹתֵר —
גַּגֵּי בָתֵּי תְפִלָּה וּמִגְדָּלִים,
וְלָאַחֲרוֹנָה — בְּהִירָה כַשֶּׁמֶשׁ — עִיר שְׁלֵמָה,
עִיר עַתִּיקָה מֵעָרֵי אֶרֶץ הַשְּׁפֵלָה,
הוֹמִיָּה מֵאָדָם.
נִכְבַּדֵּי עָם, אֲנָשִׁים מְאָדְרֵי שְׁחוֹרִים,
עִם־סַלְסָלֵי צַוְּארוֹנִים לְבָנִים וְשַׁרְשְׁרוֹת כָּבוֹד
וְעִם־חֲרָבוֹת אֲרֻכּוֹת וּפָנִים אֲרֻכִּים,
מְהַלְּכִים בְּכִכַּר הַשּׁוּק הַהוֹמֶה
אֶל־בֵּית הַמּוֹעֵצָה גְּבַהּ הַמַּעֲלוֹת,
שֶׁשָּׁם מַצְּבוֹת אֶבֶן, צַלְמֵי קֵיסָרִים,
עוֹמְדוֹת עַל־הַמִּשְׁמָר עִם־שַׁרְבִיט וָשֶׁלַח.
מִזֶּה וְהָלְאָה, לִפְנֵי טוּרֵי בָתִּים אֲרֻכִּים,
מְקוֹם שָׁם חַלּוֹנוֹת בְּהִירֵי זְכוּכִית
וְאֵלוֹת קְצוּצוֹת מַעֲשֵׂה עַמּוּדִים,
מִתְהַלְּכוֹת בְּתוּלוֹת בִּשְׁאוֹן מְשֻׁיָּן,

עֲנֻגּוֹת קוֹמָה, וּפְנֵיהֶן — שׁוֹשַׁנִּים
מְסֻבּוֹת בַּעֲנָוָה מִצְנָפוֹת שְׁחוֹרוֹת
וְשַׂעֲרוֹת זָהָב הַמִּתְפָּרְצוֹת חוּצָה.
בַּחוּרִים גֵּאִים לְבוּשִׁים בִּגְדֵי סְפָרַד
עוֹבְרִים בִּדְמָמָה וּמְבָרְכִים לַשָּׁלוֹם.
נָשִׁים בָּאוֹת בַּיָּמִים
לְבוּשׁוֹת שְׂמָלוֹת לְבָנוֹת־כֵּהוֹת וּבְלוּיוֹת מְעַט
נוֹשְׂאוֹת סִדּוּרִים וּפְתִילֵי תְפִלָּה,
נֶחְפָּזוֹת וְהוֹלְכוֹת הָלוֹךְ וְטָפֹף
אֶל־בֵּית הַתְּפִלָּה הַגָּדוֹל,
כִּי הֶאִיץ בָּהֶן צְלִיל הַפַּעֲמוֹנִים
וְקוֹל הָעֻגָּב הָרוֹעֵשׁ.

וְאוֹתִי גַם אוֹתִי תוֹקֶפֶת חֶרְדַּת הַסְּתָרִים
אֲשֶׁר לְצִלְצֵל הָרָחוֹק!
כִּלְיוֹן נֶפֶשׁ לִבְלִי חֹק, מַכְאוֹב עָמוֹק
מִתְגַּנֵּב אֶל־לִבִּי,
אֶל־לִבִּי זֶה אֲשֶׁר כִּמְעַט רַק נִרְפָּא;
וְיֵשׁ כִּי אֲדַמֶּה אֲשֶׁר שְׂפָתַיִם מְתוּקוֹת
נָשְׁקוּ לִפְצָעָיו עַד־נִפְתְּחוּ שֵׁנִית
וְהֵם זָבִים שֵׁנִית אֶת־דָּמָם —
נְטָפִים אֲדֻמִּים וְחַמִּים,
הַיּוֹרְדִים לְאַט וּבְלִי מַעְצוֹר
עַל־בַּיִת יָשָׁן, הָעוֹמֵד שָׁם מִתַּחַת
בְּעִיר הַיָּם הָעֲמֻקָּה,
עַל־בַּיִת יָשָׁן וּגְבַהּ גַּג

הָעוֹמֵד מַשְׁמִים וְרֵיק מֵאָדָם,
וְרַק כִּי אֶל־חַלּוֹנוֹ מִלְּמַטָּה
יוֹשֶׁבֶת נַעֲרָה,
וְראשָׁהּ סָמוּךְ עַל־כַּף יָדָהּ,
כְּיַלְדָּה עֲזוּבָה וְנִשְׁכָּחָה —
וַאֲנִי הִכַּרְתִּיךְ, יַלְדָּה עֲזוּבָה וְנִשְׁכָּחָה!

הִנֵּה עַד לְמַעֲמַקִּים אֵפוֹא, מַעֲמַקֵּי יַמִּים
נֶחְבֵּאת לִבְרוֹחַ מִפָּנַי,
כְּיֶלֶד בְּהַקְשׁוֹתוֹ עָרְפּוֹ,
וְלֹא יָכֹלְתְּ לַעֲלוֹת עוֹד,
וַתֵּשְׁבִי לָךְ שָׁם נָכְרִיָּה בֵּין־נָכְרִים
מֵאוֹת מֵאוֹת שָׁנִים,
וַאֲנִי מְלֹא עֶצֶב כָּל־הַנְּשָׁמָה בִקַּשְׁתִּיךְ
בֵּין־כֹּה וָכֹה עַל־פְּנֵי כָל־הָאֲדָמָה,
וְשַׁבְתִּי וּבִקַּשְׁתִּיךְ תָּמִיד,
אוֹתָךְ, הָאֲהוּבָה תָּמִיד,
אוֹתָךְ, הָאוֹבֶדֶת מֵאָז,
אוֹתָךְ, הַנִּמְצָאָה לְעֵת קֵץ —
הִנֵּה מְצָאתִיךְ, וַאֲנִי שָׁב לְהַבִּיט
פָּנַיִךְ הַמְּתֻקִּים
וְעֵינַיִךְ הַמְּאִירוֹת וְנֶאֱמָנוֹת
וּשְׂחוֹק פִּיךְ הַנֶּחְמָד —
וּלְנֶצַח לֹא אֶעֱזְבֵךְ עוֹד,
וַאֲנִי הִנֵּה יוֹרֵד אֵלַיִךְ

וְיָדַי פְּשׁוּטוֹת,
וְעַל־לִבֵּךְ אֶתְנַפֵּל —

אוּלָם בְּעוֹד מוֹעֵד
אֲחָזַנִי רַב הַחוֹבֵל בְּרַגְלַי
וּמְשָׁכַנִי מֵעַל שְׂפַת הָאֳנִיָּה,
וּבְרֹגֶז קָרָא כִּמְצַחֵק:
„דוֹקְטוֹר, הַאִם הִשְׁתַּגַּעְתָּ?“

יא. טְהֹרָה

לִין לְךָ שָׁם בִּתְהוֹמוֹת יַמֶּךָ,
אַתָּה חֲלוֹם הַשִּׁגָּעוֹן,
אֲשֶׁר לְפָנִים בְּלֵילוֹת אֵין מִסְפָּר
חִתַּתָּ אֶת־לִבִּי בְּתִקְוַת שָׁוְא,
וְעַתָּה הָיִיתָ לַחֲזוֹן תַּעְתֻּעִים בַּיָּם,
לְיָרְאֵנִי גַם בְּעֶצֶם נְכוֹן הַיּוֹם —
לִין לְךָ שָׁם בַּמַּעֲמַקִּים עַד־עוֹלָם,
וַאֲנִי הִנֵּה מַשְׁלִיךְ אֵלֶיךָ שָׁמָּה
גַּם כָּל־מַכְאוֹבַי וְגַם כָּל־חֲטָאַי,
וְאֶת־צְנִיף הַפַּעֲמוֹנִים אוֹת לָאִוֶּלֶת
אֲשֶׁר נִלְצַל לִי תָמִיד מִסָּבִיב לְרֹאשִׁי
וְאֶת־עוֹר הַנָּחָשׁ הֶחָלָק וְקַר,
כְּסוּת הַחֲנֻפָּה,
הֶחָבוּשׁ לְנִשְׁמָתִי כָּל־הַיָּמִים,
לְנִשְׁמָתִי הַחוֹלָה,
לְנִשְׁמָתִי הַנְּשַׁמָּה,
אֲשֶׁר כִּחֲשָׁה בֵאלֹהִים וְכִחֲשָׁה בַמַּלְאָכִים —
הֶאָח! הֶאָח! הִנֵּה הָרוּחַ בָּאָה!
יִפָּרְשׂוּ הַמִּפְרָשִׂים! מַה־נְּפוּחִים הֵם וּמְרַחֲפִים!
עַל־חֶלְקַת הַיָּם הַנּשֵׂא בְּסִתְרוֹ אֶת־שַׁחְתּוֹ
תַּחְפּוֹז הָאֳנִיָּה,
וְצָהֲלָה בִתְרוּעָה הַנְּשָׁמָה הַנִּגְאָלָה.

יב. שָׁלוֹם

בִּמְרוֹם הַשָּׁמַיִם עָמְדָה הַשֶּׁמֶשׁ,
וְעָבִים צְחוֹרִים הִשְׂתָּרְרוּ עָלֶיהָ;
הַיָּם שָׁקֵט תַּחְתָּיו,
וַאֲנִי שׁוֹכֵב הוֹגֶה אֵצֶל מְשׁוֹט הָאֳנִיָּה,
הוֹגֶה וְחוֹלֵם — חֶצְיִי עֵר
וְחֶצְיִי נָם, וַאֲבִּט פְּנֵי הַמָּשִׁיחַ
גֹּאֵל הָעוֹלָם.
בִּלְבוּשׁוֹ הַלָּבָן הַמְנַפְנֵף
יִתְהַלֵּךְ וְגָדְלוֹ כַּעֲנָק
עַל־יַבֶּשֶׁת וְעַל־יַמִּים;
עָלָה עַד לַשָּׁמַיִם רֹאשׁוֹ,
וְאֶת יָדָיו פֵּרַשׂ עִם־בִּרְכָתוֹ
עַל־יַבֶּשֶׁת וְעַל־יַמִּים;
וְתַחַת לֵב נָשָׂא בְחֻבּוֹ
אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ,
אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ הָאָדֹם וְהַלֹּהֵט;
וְלִבּוֹ־הַשֶּׁמֶשׁ הָאָדֹם וְהַלֹּהֵט
שָׁפַךְ אֶת־קַרְנֵי חַסְדּוֹ
וְאֶת־אוֹרוֹ הַמָּתוֹק רְוֵה הָאַהֲבָה,

הַמֵּאִיר וּמְחַמֵּם,
עַל־יַבֶּשֶׁת וְעַל־יַמִּים.

צְלִילֵי פַּעֲמוֹנִים שָׁטוּ כְחוֹגְגִים
אָנָה וְאָנָה; מָשְׁכוּ כְּאַוְזֵי הַבָּר
בַּעֲבוֹת שׁוֹשַׁנִּים אֶת־הָאֳנִיָּה הַמַּחֲלִיקָה,
מְשָׁכוּהָ כִּמְשַׁעַשְׁעִים עַד־אֶל הַחוֹף הַיָּרוֹק,
אֲשֶׁר שָׁם בְּנֵי אָדָם שׁוֹכְנִים בְּמִגְדְּלֵי עַד
בְּעִיר נִשָּׂאָה.

הוֹי פִּלְאֵי שָׁלוֹם! מַה־שְּׁלֵוָה הָעִיר!
קָם לִדְמָמָה הַשָּׁאוֹן הַמְשׁוֹמֵם
אֲשֶׁר לַמְּלָאכוֹת הַהוֹמוֹת וּמְיַגְּעוֹת,
וּבָרְחֹבוֹת הַמְטֹהָרוֹת וְשׁוֹקְקוֹת
הָלְכוּ בְנֵי אָדָם לְבוּשֵׁי לְבָנִים
וְנֹשְׂאֵי כַפּוֹת תְּמָרִים;
וּבַאֲשֶׁר שְׁנַיִם נִפְגָּשׁוּ,
הִבִּיטוּ אִישׁ לְאָחִיו קְרֵבֵי לֵבָב,
וּבְחֶרְדַּת אַהֲבָה מְלֵאָתִי מֶתֶק סְלִיחוֹת
נָשְׁקוּ אִישׁ לְאָחִיו בְּמִצְחָם
וְלַמָּרוֹם הִבִּיטוּ
אֶל־הַלֵּב־הַשֶּׁמֶשׁ אֲשֶׁר לַגֹּאֵל,
הַשּׁוֹלֵחַ לָאָרֶץ, כַּפֵּר וְקָרוֹן,
אֶת־קַרְנֵי דָמוֹ הָאָדֹם,

וּמְאֻשָּׁרֵי אֲשֶׁר מְשֻׁלָּשׁ עָנוּ:
יְהִי מְבֹרָךְ יֵשׁוּעַ הַמָּשִׁיחַ!

* * *

לוּ בָדִיתָ אַתָּה אֶת־הֶחָזוֹן הַזֶּה,
מַה־נָּתֹן נָתַתָּ בִּמְחִירוֹ,
אַתָּה אָהוּב לְבָבִי,
אֲשֶׁר דַּלָּה כָכָה בִּינָתְךָ וַאֲשֶׁר דַּלּוּ כָכָה מַתְּנֶיךָ
וַאֲשֶׁר חֲזָקָה כָכָה אֱמוּנָתֶךָ,
עַד־אִם בְּאִוַּלְתְּךָ הָאַחַת תַּעֲרִיץ הַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ.
וְאֶת־הַכֶּלֶב וְאֶת־הַצְּלָב וְאֶת־כַּף הָרֶגֶל
שֶׁלִּגְבִרְתֵּךְ הַנִּשָּׂאָה תְּנַשֵּׁק יוֹם יוֹם,
וְטִפַּסְתָּ לְךָ אַט אַט בְּמַעֲלוֹת צִדְקָתְךָ
עַד־לִהְיוֹת שַׂר יוֹעֵץ, וְאַחַר גַּם לְשַׂר מִשְׁפָּט,
וּלְיוֹעֵץ מְיוֹעֲצֵי הֶחָצֵר בְּאַחֲרִיתְךָ
בָּעִיר הַחֲסוּדָה,
שֶׁשָּׁם הַחוּל יָנֵץ עִם הָאֱמוּנָה יַחְדָּו,
וּמֵי הַשִּׁפְרֵיאָה הַקְּדוֹשִׁים הַהוֹלְכִים לְאַט
יְכַבְּסוּ הַנְּשָׁמוֹת וְיִשְׁטְפוּ הַמֵּה עַד־דַּק —
לוּ בָדִיתָ אַתָּה אֶת־הֶחָזוֹן הַזֶּה,
אַתָּה אָהוּב לְבָבִי,
כִּי־אָז לְמִמְכָּר נְשָׂאתוּ לְאַנְשֵׁי הַמַּעֲלָה,
וּפָנֶיךָ הָרַכִּים וְעֵינֶיךָ הַקְּרֵצוֹת
יִתְכַּסּוּ אָז בֶּעָנָן תְּפִלָּה וַעֲנָוָה,

וְהָאִשָּׁה הַנִּשָּׂאָה

מְלֵאָתִי חֶרְדַּת קֹדֶשׁ וְגִילַת רְעָדָה,
תִּכְרַע עִמְּךָ יַחְדָּו עַל־בִּרְכֶּיהָ,
וְעֵינֶהָ הַקּוֹרֶנֶת בְּאָשְׁרָהּ
תְּבַשֵּׂר טוֹב, כִּי הוֹסִיפָה לְּךָ עַל־שְׂכָרְךָ
מְאַת כִּכַּר כֶּסֶף עוֹבֵר לַסּוֹחֵר,
וְאַתָּה תַּפְטִיר בִּשְׂפָתְךָ בְּמַעַל יָדֶיךָ:
יְהִי מְבֹרָךְ יֵשׁוּעַ הַמָּשִׁיחַ!

מ. לֶרְמוֹנְטוֹב

שִׁירִים

הַמִּפְרָשׂ

עַל פְּנֵי הַיָּם יְנַפְנֵף חֲרֶשׁ
בֵּין אֵדִים כְּחוּלִּים מִפְרַשׂ צָחוֹר.
מַה־יָּתוּר לוֹ בְּקַצְוֵי אֶרֶץ?
מָה עָזַב בְּמוֹלֶדֶת אוֹר?

הָרוּחַ שׁוֹרֵק, הוֹמִים גַּלִּים,
הַתֹּרֶן נָע בְּשָׁאוֹן עָז...
לֹא אֹשֶׁר יָתוּר בֵּין עַרְפַלִּים,
אַף לֹא מֵאֹשֶׁר הִנּוֹ נָס.

מִתַּחְתָּיו יָרוּץ גַּל נְהָרַת,
מִמַּעַל תָּהֵל קֶרֶן פָּז,
יַךְ הוּא, הוּא יִשְׁאַף רַק סְעָרָה,
אִלּוּ בָהּ חָלוֹם וּשְׁנָת...

בַּת־הַגַּלִּים

1

בַּת־גַּלִּים אַט צָפָה עַל תְּכֵלֶת הַיְאוֹר

וּסְחָפָה הַסַּהַר בָּאוֹר;

הִיא חָפְצָה לִזְרֹק עַד לַסַּהַר מֵעָל

אֶת קֶצֶף הַכֶּסֶף לַגָּל.

2

וּבְשָׁאוֹן וּסְעָרָה הֵנִיעָה הַתְּהוֹם

הֶעָבִים הַשְּׁקוּפִים מֵרוֹם;

וּבְרֹן בַּת־הַגַּלִּים הִקְשִׁיבוּ לַשִּׁיר

הַחֳפִים עִם סַלְעֵי־הַגִּיר.

3

— שָׁרָה בַּת־גַּלִּים: „בְּעֹמֶק הַתְּהוֹם

יְדַמְדְּמוּ זָהֳרֵי הַיּוֹם;

דְּגֵי זָהָב בִּמְחוֹלוֹת שָׁם יֵצְאוּ בַּסַּף

בִּדְבִירֵי הַבְּדֹלַח הַזָּךְ.

4

וְשָׁם עַל מַרְבַדֵּי חוֹל מַזְהִיר, חוֹל סְחוּף־

הַצְּלָלִים, בְּמַעֲבֵה הַסּוּף,

לוֹ יָנוּם הַגִּבּוֹר הָרָחוֹק, הַזָּר,

הַשְּׁבוּי בִּנְהַר הַקָּר.

5

בַּלֵּילוֹת הַשְּׁחוֹרִים מַה־גֶּאֱהַב בְּלִי חֹק
אֶת קְוֻצּוֹת הַמֶּשִׁי לְסָרֹק;
וּמִצְחוֹ וּשְׂפָתָיו מַה־נַּשֵּׁק בְּחֹם
עֵת יִזְרַח, עֵת יִשְׂחַק הַיּוֹם.

6

אַךְ קַר הוּא וְאִלֵּם, לֹא אֵדַע עַל מָה,
לִנְשִׁיקוֹת הַלַּהַט לֹא זָע;
הוּא יָשֵׁן, וּבְנוּחוֹ בִּזְרוֹעוֹת הַשֵּׁשׁ
לֹא יֵעוֹר מִלְּטִיפוֹת הָאֵשׁ."

7

כֹּה שָׁרָה בַת־גַּלִּים לְסַלְעֵי הַחוֹף,
וּלְעָצְבָּהּ הַכָּמוּס אֵין סוֹף;
וּבְשָׁאוֹן וּסְעָרָה הֵנִיעָה הַתְּהוֹם
הֶעָבִים הַשְּׁקוּפִים מֵרוֹם.

דָּלִיַּת צִיּוֹן

דָּלִיַּת חֵן, בַּת אֶרֶץ פְּלָאוֹת,
הַגִּידִי נָא לִי, אֵי עָלִית?
עַל אֵיזוֹ הָרִים, אֵיזוֹ בְקָעוֹת
שִׂגְשַׂגְתְּ, פָּרַחַתְּ אַף יָפִית?

הֲלָטַף אוֹתֵךְ קַו נְהָרָה,
עַל גְּדוֹת הַיַּרְדֵּן, יַרְדֵּן שָׁב?
אוֹ עַל הַלְּבָנוֹן רוּחַ קָרָה
בַּדֵּיךְ טִלְטְלָה בְאָף?

וְתֹמֶר זֶה צָמַחַתְּ עָלָיו
הֲיִשָּׂא רֹאשׁוֹ עוֹד לָרֹם?
הֲיִמְשֹׁךְ עוֹד בְּשִׁפְעַת צְלָלָיו
עֵין הֵלֶךְ, עֻלַּף מִפְּנֵי חֹם?

אוֹ אוּלַי מִגַּעְגֻּעִים קָשִׁים
כְּבָר יָבַשׁ לוֹ כָּל עָנָף לַח?
וְעַל הֶעָלִים הַנִּכְמָשִׁים
חוֹל דְּרָכִים צָמֵא עַתָּה נָח?

הַגִּידִי־נָא: בְּרִגְשׁוֹת קְדוֹשָׁה
מִי הֵבִיא אוֹתֵךְ עַד הֲלוֹם?
הַמְצוּקוֹת נַפְשׁוֹ הָאֲנוּשָׁה
הוּא שָׁפַךְ לָךְ בְּדִמְעוֹת חֹם?

אוֹ נָזִיר הוּא וּמְצוּקוֹת חָלֶד
מוּזָרִים לוֹ כְּהַבְלֵי שָׁוְא,
וּלְבָבוֹ זַךְ כִּלְבַב הַיֶּלֶד,
לֹא תַקְדִיר מִצְחוֹ חֶשְׁכַת עָב.

צֵל אֱלוֹהַּ אַתְּ חוֹסִיָה,
וּכְשׁוֹמֵר בְּרִית לִפְנֵי אֲרוֹן־
הַקֹּדֶשׁ עוֹמְדָה אַתְּ, דָּלִיָה,
לְסוֹכֵךְ עָלָיו וְלָגֹן?

אַפְלוּלִית שְׁקוּפָה... נֵר הַנְּשָׁמָה...
אֲרוֹן הַבְּרִית... אַתְּ – סֵמֶל זָךְ...
וּשְׁלוֹם חֲלוֹם עִם נֹעַם דְּמָמָה
עָלַיִךְ וּמִסָּבִיב לָךְ.

הַסַּיִף

אָהַבְתִּי אוֹתְךָ, חָבֵר בָּהִיר, קָר,
סַיִף פְּלָדָה חַד הַמַּזְהִיר לִי בַּדְּמָמָה.
לְטָשְׁךָ גְּרוּזִי דֹּם לְמוֹעֵד נָקָם מַר,
צֶ'רְקֶסִי גֵּא הִשְׁחִיזְךָ לַמִּלְחָמָה.

יַד חֲבַצֶּלֶת זַכָּה לְזִכָּרוֹן חַם
הִגִּישָׁה אוֹתְךָ לִי בְּרֶגַע פְּרֵדָה נוּגָה
וְתִרְטַב בָּרִאשׁוֹנָה לֹא מִזֶּרֶם דָּם,
כִּי אִם מִדִּמְעַת אוֹר, זוֹ פְּנִנַּת כְּאֵב וְתוּגָה.

וְדוֹמָם בִּי בְּלִי נִיד הִבִּיטוּ עֵינֵי־שְׁחוֹר
וְהֵן מְלֵאוֹת סוֹד וְעֶצֶב־רָז מַרְעִיפוֹת
וּכְעַשְׁתְּךָ הַזֹּאת לְפִרְפּוּר בְּרַק הָאוֹר
הֵן הֶצְתוּ, אַף עִמְּמוּ חֲלִיפוֹת.

לְבֶן־לְוָיָה לִי נִתַּתָּ, סַיִף חַד,
אוֹת אַהֲבָה אִלֵּם! וּבִנְדוּדַי תְּהִי לִי
לְמוֹפֵת, כִּי כָמוֹךָ אֶהְיֶה עֲדֵי עַד,
כָּמוֹךָ תָּמִיד עַז וְקָר, יְדִיד בַּרְזִלִּי!

הַמְשׁוֹרֵר

בִּבְרַק קְשׁוּטֵי פָּז חֲנִיתִי עוֹד נוֹצֶצֶת,
וְלַהֲבָהּ נִפְלָא הוּא מִלְהָבוֹת;
בְּחָכְמַת רָזִים כְּמוּסָה נֶחְשְׁלָה הָעֶשֶׁת
מוֹרֶשֶׁת מִזְרָח לְמוּד קְרָבוֹת.

לְפָרַשׁ הָרִים גֵּאֶה עָבְדָה הַרְבֵּה יָמִים
בְּאֵמוּן וּבְלִי לִדְרשׁ שְׂכָרָהּ;
עַל הַרְבֵּה הַרְבֵּה גְוִיּוֹת כָּתְבָה כְּתֹבֶת דָּמִים,
וְרַבִּים הַשִּׁרְיוֹנוֹת אֲשֶׁר קָרְעָה.

הִיא לָקְחָה חֵלֶק גַּם בִּשְׂמָחוֹת וְשַׁעֲשֻׁעִים
וּבְצִלְצָל עָנְתָה לַמִּתְגָּרִים.
בַּמָּה לָהּ נֶחְשְׁבוּ פִּתּוּחִים וַעֲדָיִים?
קִשּׁוּטִים נִבְזִים וּמוּזָרִים!

קוֹזַק עַז לַבָּב פְּשָׁטָהּ מֵעַל גֵּו הֶחָלָל
עַל גְּדוֹת הַטֶּרֶק, בַּמִּלְחָמָה,
וּבַחֲנוּת אַרְמֵינִי מָכַר אֶת הַשָּׁלָל,
וּמִבְּלִי נִיד תָּנוּחַ שָׁמָּה.

הַחוּצָה הָשְׁלַךְ כְּבָר נְדָנָהּ הָרָעוּעַ,
שֶׁנִּשְׁבַּר בַּמִּלְחָמָה כִּי קָשְׁתָהּ,
וּבַעֲדָיֵי פָּז תְּנוֹצֵץ כְּצַעֲצֻעַ
וְאֵי מוֹרָאָהּ וּתְהִלָּתָהּ?

לֹא יִדְאַג לָהּ עוֹד אִישׁ, לֹא תִגַּע יָד רְגִילָה
לְצַחְצְחָהּ, לְלַטֵּף אוֹתָהּ בְּאַהֲבָה;
לֹא יִקְרָא אִישׁ עִם שַׁחַר, כַּעֲלוֹת הַתְּפִלָּה,
אֶת כְּתָב הָרָז אֲשֶׁר עַל לַהֲבָהּ...

כֵּן מָךְ גַּם עֶרְכְּךָ, הַמְשׁוֹרֵר שֶׁל דּוֹרֵנוּ!
דּוֹר רַךְ, בִּדְאָגוֹת נִקְלוֹת עָמוּס...
אֵי דְּבָרְךָ, דְּבַר הָאֵשׁ, הִכְנַעְתָּ בּוֹ נַפְשֵׁנוּ,
הִקְשַׁבְנוּ לוֹ בְּרֶטֶט כָּמוּס?

הֵן הָיָה זְמָן וּצְלִיל שִׁירָתְךָ הַגְּאֵיוֹנָה
אֵשׁ קְרָבוֹת הִצִּית בְּכָל עָיִן;
בִּלְעָדָיו הָיָה עָם כִּתְפִלָּה בְלִי לְבוֹנָה,
כְּחַג עַלִּיזִים מִבְּלִי יָיִן.

כְּרוּחַ אֱלֹהִים עַל רָאשֵׁי הַהֲמוֹנִים
נִיבֶיךָ רְחָפוּ הַנֶּאֱצָלִים,
הֵם צִלְצְלוּ בְעֹז בִּשְׂמָחוֹת וּבְיָגוֹנִים
כְּצִלְצֵל פַּעֲמוֹן הַמִּגְדָּלִים.

אַךְ עַתָּה קָץ הַדּוֹר בִּשְׂפָתְךָ הַנֶּאֱצָלָה,
לִבְרַק הַשֶּׁקֶר כָּל מַבָּטָיו...
הָעוֹלָם זָקֵן כְּבָר וּכְאֵשֶׁת זְנוּנִים בָּלָה
בִּכְחָל וּשְׂרָק יְכַסֶּה קְמָטָיו.

הֲתֵעוֹר עוֹד, הַנָּבִיא, שְׂבַע מַהֲתַלּוֹת רַהַב,
וּלְנָקָם חַרְבְּךָ יְעוֹדֶדְהָ?
אוֹ מֵהַנְּדָן לָעַד לֹא תִשְׁלֹף אֶת הַלַּהַב,
שֶׁכִּסָּה רָקָב וַחֲלוּדָה?...

עֲנָנִים

עֲנָנֵי שְׁחָקִים הַנָּעִים וְנָדִים,
שַׁרְשְׁרוֹת פְּנִינִים עַל תְּכֵלֶת שְׂדוֹת מָרוֹם!
גּוֹלִים כָּמוֹנִי, מִצָּפוֹן נִפְרָדִים,
תִּדְאוּ, תָּשׁוּטוּ לְיַרְכְּתֵי דָרוֹם.

מִי זֶה רוֹדְפְכֶם? הֲרֹצֵ יַד מַזָּל?
קִנְאָה אוֹ שִׂנְאָה אוֹ תְכָכִים נִסְתָּרִים?
אוֹ אוּלַי נֹחַם מַרְגִּעֲכֶם גָּזַל?
אוֹ דִבַּת רֶעַל שֶׁל־רֵעִים יְקָרִים?

לֹא! רַק כִּי קַצְתֶּם בְּעַרְבוֹת הַשְּׁמָמָה;
נָר לָכֶם חֵשֶׁק, אַף תּוּגָה מוּזָרָה...
קָרִים וְחָפְשִׁים תִּנָּשְׂאוּ בָרָמָה,
בְּלִי נוֹף מוֹלֶדֶת וּבְלִי גָלוּת מָרָה.

חֲנֻכַּת הַקָּבֶר

1

בִּסְעָרַת תְּרוּעוֹת גִּיל, בִּמְחִיאַת כַּף צוֹהֶלֶת
תְּקַדֵּם פְרַנְצִיָּה עַצְמוֹתָיו שֶׁל־גִּבּוֹרָהּ,
שֶׁנָּפַח נַפְשׁוֹ דֹּם מְרֻתָּק לַשַּׁלְשֶׁלֶת
בְּלִי תִקְוַת דְּרוֹר, בְּלִי קֶרֶן אוֹרָה.

2

בִּתְהִלַּת חֹנֶף קַר מִתְנַכְּלָה תֵּבֵל כֻּלָּהּ
לְחַפּוֹת עַל הַדָּם, לְכַפֵּר עַל הָרֶשַׁע,
וְהָמוֹן בַּעַר, רֵיק, מִתְעַלֵּס בַּהֲמֻלָּה
כְּעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה רָב, כְּחַף מִפֶּשַׁע.

3

אַךְ קִרְבִּי תִבְעַר אֵשׁ, בִּלְבָבִי יֶחֱמַר חָרוֹן:
מַה־נִּבְעָר כָּל הֶחָג, הַתְּרוּעוֹת עִם הָרְנוֹת!
וּלְצָרְפַת אָרִים קוֹל וְאֶקְרָא לָהּ בְּגָרוֹן:
הוֹי עָם אֱוִיל, הוֹי גוֹי לֹא־בִינוֹת!

4

אֶת כְּבוֹדְךָ וּתְהִלָּתְךָ, הוֹדְךָ וּגְאוֹנְךָ,
אֶת־כָּל הַקָּדוֹשׁ, כָּל הַנִּשְׂגָּב פֹּה בַחֶלֶד
בְּלַעַג סֶפֶק רֵיק רָמַסְתְּ בְּרַגְלַיִךְ,
כְּנַפֵּץ אֶת צַעֲצֻעָיו יֶלֶד.

5

הַתְּהִלָּה הָיְתָה לְךָ לְאֶתְנַן הַחֲנֻפִּים,
הַחֹפֶשׁ — לְמַרְצַת הַתַּלְיָנִים,
וּמְסוֹרוֹת דּוֹרוֹת־הוֹד, אִילָנוֹת־עַד עֲנָפִים
סֵעַפְתָּ בָּהּ מֵאָחוֹר וּמִפָּנִים.

6

אָבַדְתָּ! כְּבָר לָטַשׁ שֵׁן לְךָ כִּלָּיוֹן;
אַךְ אָז הוֹפִיעַ הוּא לְצָרְפַת הָאֻמְלָלָה
כִּמְשִׁיחַ אֲדֹנָי וּבְעֵינָיו עֹז וְגָאוֹן
וּבְיָדָיו — רֶוַח וְהַצָּלָה.

7

וּבְצֵל שַׁרְבִיטוֹ שָׁב אֲלֵיכֶם אוֹן הַקְּדוּמִים,
וַתֵּבֵט תֵּבֵל יָהּ רוֹעֶדֶת וְנִסְעֶרֶת
עַל מַחְלְצוֹת הַהוֹד בָּם כִּסְּכֶם, הָעֲרוּמִּים,
הָרְקוּמוֹת מִנִּצְהוֹנוֹת הַתִּפְאֶרֶת.

8

הוּא נָשָׂא עֹז וְגֵא כַּנֶּשֶׁר בַּשָּׁמַיִם,
תְּהִלָּתוֹ מָלְאָה עוֹלָם, שִׁמְעוֹ עַל כָּל שָׂפָה,
תּוֹךְ חָרְבוֹת כָּתְלֵי וִין, בְּמִדְבְּרוֹת מִצְרַיִם,
בֵּין שַׂגְּיֵי בִּירַת רוּסְיָה הַנִּשְׂרָפָה.

9

וּמָה עֲשִׂיתֶם אַתֶּם, מָה אֲנִי פְּעַלְתֶּם,
עֵת נַפְשׁוֹ שָׂם בְּכַף, עֵת נֶאֱבַק בַּמֶּרְחַקִּים?
עִרְעַרְתֶּם זֶת שִׁלְטוֹנוֹ אֲשֶׁר בּוֹ נִגְאַלְתֶּם
וַתְּלַטְשׁוּ חֲנִיתְכֶם בְּמַחְשַׁכִּים.

10

וְעֵת סְבוּהוּ שׂוֹנְאָיו, אָז מֵחִיל וּפְחָדִים
הֲכֵּיתֶם בַּסַּנְוֵרִים, עַד בַּל תִּרְאוּ קְלוֹנְכֶם
וַתִּבְגְּדוּ כְּאִשָּׁה בּוֹ, וְכַעֲבָדִים
הִסְגַּרְתֶּם אֶל הָאוֹיֵב אֶת גְּאוֹנְכֶם.

11

אֶת־כֹּל, גַּם מִשְׁפַּט אֶזְרָח מִנּוֹ אָז הֵסַרְתֶּם
וּבְיָדוֹ מֵעַל רֹאשׁוֹ הֵסִיר הָעֲטָרֶת.
אַף גַּם אֶת בְּנוֹ הָרַךְ לַשּׂוֹנֵא אָז הִסְגַּרְתֶּם,
אֶת בְּנוֹ, שֶׁמָּסַר לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת.

12

וּבָאֲזִיקִים הָגְלָה לְמֶרְחַקֵּי יַמִּים
וּמִסְפֵּד מָר לַגִּבּוֹר קָשְׁרוּ הַלְּגְיוֹנוֹת...
וַיִּדְעַךְ דֹּם כְּנֵר בֵּין סַלְעֵי אִי נְשַׁמִּים
לְהוּם יְגוֹנִים וְזִכְרוֹנוֹת.

13

הוּא נָפַל חָלָל לַמַּשְׂטֵמָה וְלַנְּקָמָה,
אֱכוּל גַּעְגּוּעֵי אֵשׁ עֲמֻקִּים וְנִסְתָּרִים
וּבָדָד הוּרַד בּוֹר בִּגְלִימַת הַמִּלְחָמָה,
וְסָבִיב לוֹ רַק שׁוֹמְרָיו הָאַכְזָרִים.

14

אַךְ שָׁנִים עָבְרוּ חִישׁ וְעַמּוֹ, עַם נִפְתָּלִים,
מִתְגָּעֵשׁ: „לָנוּ הוּא! נָשִׁיבָה אֶת עֲפָרוֹ!
נַצְפִּינוֹ, גַּרְעִין רָז, שֶׁעָשָׂה פְּרִי הִלּוּלִים,
בְּחוֹמוֹת אֲשֶׁר נָגְהוּ מֵהֲדָרוֹ!".

15

וּלְאַרְצוֹ שָׁב הַגִּבּוֹר. שְׁנִית הֶהָמוֹנִים
מִסְּבִיבוֹ יִרְעֲשׁוּ בָּעִיר הַמְּלֵאָה תְשֻׁאוֹת,
וּבְאָרוֹן, כְּלִיל הַהוֹד, אֶת שְׂרִידָיו הָאַחֲרוֹנִים
הֵם טוֹמְנִים בְּתִשְׁבָּחוֹת וּבִתְרוּעוֹת.

16

אַךְ הִנֵּה חֶפְצָם נִמְלָא, נִמְלְאָה תְשׁוּקָתָם,
וּבְלִבָּם אֶת מְקוֹמָהּ לָקְחָה כְּבָר אַחֶרֶת,
וּבְטַיָּלָם כֹּה וָכֹה בִּצְחוֹק אֱוִיל עַל שְׂפָתָם,
הֵם רוֹמְסִים שְׂרִידֵי הַתִּפְאֶרֶת.

17

וְצַר לִי עַד מְאֹד, שֶׁעוֹרְרוּ עֲפָרוֹ,
וְצַר לִי, שֶׁהִפְרִיעוּ קְדוּשַּׁת הַדְּמָמָה
מִסָּבִיב לָעֲנָק, שֶׁחָלַם בְּמִדְבָּרוֹ
עַל שַׁלְוַת עַד, עַל שְׁנָת וּנְשִׁיָּה.

18

וְאִם יַגִּיעַ יוֹם וְרוּחַ שַׂר הַצְּבָאוֹת
אֶל קֶבֶר חָדָשׁ זֶה, עֲפָרוֹ בוֹ יָנוּחַ,
מִמֶּרְחָק יָבוֹא לְהִתְרָאוֹת, –
מַה־יֵּצַר וּמַה־יִּחַר אָז לָרוּחַ!

19

וּמַה־יִּתְגַּעְגַּע אָז בִּכְאֵב עַל אִי מַאֲסָרוֹ!
הִנָּם בְּאַפְסֵי יָם, מִתַּחַת שְׁחָקִים זָרִים,
שֶׁשָּׁמְרוּ שָׁם הַיָּם, כְּמוֹהוּ גֵּא, נֶאְדָּרִי,
וְשָׁרוּ לוֹ שִׁיר נִצְחָם הַמִּשְׁבָּרִים...

מַלְכַּת הַיָּם

רוֹחֵץ הַנָּסִיךְ אֶת סוּסוֹ בַּיָּם,
פִּתְאֹם לוֹ נִשְׁמָע קוֹל קוֹרֵא מִיָּם.

מַכֶּה הַסּוּס אֶת הַמַּיִם בָּאַף,
נוֹחֵר וְצוֹהֵל וְהַלְאָה הוּא צָף.

נִשְׁמָע קוֹל קוֹרֵא: „אֲנִי מַלְכַּת תְּהוֹם,
בּוֹא נָא עִמָּדִי, אֶשָּׁקְךָ בְּחֹם".

הִנֵּה בֵּין גַּלִּים הוֹפִיעָה יַד צְחוֹר,
צָדָה הַגְּדִילִים שֶׁל־רֶסֶן הָעוֹר.

נִרְאָה אַחֲרֶיהָ רֹאשׁ חֵן, רֹאשׁ פְּאֵר
דִּשְׁאֵי מַעֲמַקִּים עִטְּרוּהוּ כְּנֵזֶר;

עֵינָהּ, עֵין תְּכֵלֶת, עֲמוּקָה לִמְאֹד,
חֵשֶׁק שַׁלְהֶבֶת בָּהּ הִצִּית יְקוֹד.

אָגְלֵי מִשְׁבָּרִים עַל צַוָּאר הַשֵּׁן
יִרְעֲדוּ, יִגְהוּ כִּפְנִינֵי הַחֵן.

חָשַׁב הַנָּסִיךְ אָז: „חַכִּי כִּמְעַט!"
מַהֵר וְתָפַשׂ צַמָּתָהּ בַּיָּד.

יָדוֹ אַמִּיצָה, לְמוּדַת הַקְּרָב.
בּוֹכָה הַמַּלְכָּה, אַךְ בִּכְיָהּ לַשָּׁוְא.

מַפְלִיג הַגִּבּוֹר בֵּין גַּלֵּי הַיָּם,
יָצָא אֶל חָפּוֹ וַיִּקְרָא בַעְיָם:

„חוּשׁוּ, עֲמִיתַי, וּבוֹאוּ הֲלוֹם,
שׁוּרוּ, מַה־שָּׁלָל הֵבֵאתִי הַיּוֹם...

לָמָּה זֶה תֶּחֱשׁוּ, לֹא תִפְתְּחוּ פֶּה?
אוֹ הֲנִדְהַמְתֶּם מִיֹּפִי כָּזֶה?"

סָקַר לְאָחוֹר הַגִּבּוֹר הֶעָז,
גָּנַח, – וַיִּדְעַךְ שְׂשׂוֹנוֹ וְגָז.

רָאָה: לְפָנָיו בִּדְמָמָה, בְּלִי קוֹל,
חַיַּת־יָם פֶּלְאִי תְּפַרְפֵּר בַּחוֹל;

זְנָבָהּ זְנַב נָחָשׁ וְיָרֹק הַגֵּו,
חֶרֶשׁ תִּתְפַּתֵּל, תְּרַטֵּט מִכְּאֵב.

מִשִּׂפְתוֹתֶיהָ יֵז קֶצֶף הַצָּחוֹר,
לָבְשׁוּ עֵינֶיהָ אֶת קַדְרוּת הַבּוֹר.

חוֹפְרוֹת יָדֶיהָ הַחִוְּרוֹת בַּחוֹל,
תִּלְחַשׁ תּוֹכְחָה נַעֲלָמָה בְּלִי קוֹל...

רוֹכֵב הַנָּסִיךְ וּמְהַרְהֵר לוֹ דֹּם...
יִזְכֹּר לָנֶצַח אֶת מַלְכַּת הַתְּהוֹם...

* *
*

לֹא לָךְ, לֹא לָךְ אֶתְגַּעְגַּע יוֹם וָלַיִל,
לֹא לִי, לֹא לִי בְּרַק יָפְיֵךְ הַנֶּאְדָּרִי;
אֲנִי בָךְ אוֹהֵב אֶת עֱנוּת עֲבָרִי
וּנְעוּרַי אֲשֶׁר נִקְפְּדוּ כַצֵּל.

וְעֵת מַבָּטִי דֹּם עָלַיִךְ נָח
וְנוֹקֵב תְּהוֹם עֵינַיִךְ הַיְכֻלָּת,
אָז לוֹחֵשׁ לִבִּי שִׂיחַת סוֹד אֲבֵלָה,
צַךְ לֹא אֵלַיִךְ לִבִּי דֹמֵם שָׂח.

עִם רַעְיַת אִבִּי דֹּם אָשִׂיחַ אָז,
אֲחַפֵּשׂ אֶת פָּנֶיהָ בְּפָנַיִךְ,
שְׂפָתֶיהָ שֶׁנָּדַמּוּ – בִּשְׂפָתַיִךְ,
וּבְעֵינַיִךְ – בְּרַק עֵינַיִם, שֶׁכְּבָר זָז.

* *
*

מִבַּעַד לְמַסְוֶה קַר, שֶׁכִּסָּה אֶת פָּנַיִךְ
קוֹל עֵדֶן צִלְצֵל לִי, הַנָּעִים כַּחֲלוֹם,
וּבְעָרְמָה שָׂחֲקוּ שׁוֹשַׁנֵּי שִׂפְתוֹתַיִךְ
וְנוֹצְצוּ וּמָשְׁכוּ עֵינֵי תְהוֹם.

מִבַּעַד לְדֹק הַלּוֹט רָאִיתִי אָז, הַיָּפָה,
אֶת צְחוֹר צַוָּארֵךְ־שֵׁשׁ, אֲבִיבוּת לֶחְיֵךְ־חֵן;
גַּם קְוֻצַּת־שְׁחוֹר שׁוֹבֵבָה לִי אָזַי נִשְׁקָפָה,
שֶׁתָּעֲתָה לְבָד עַל גַּב הַשֵּׁן.

וּמִנִּי רִמְזֵי סוֹד הָאֵלֶּה אָז לִי בָרָא
דִמְיוֹנִי פְּנֵי יָפָתִי, מְלֵאַת קִסְמֵי הוֹד
וּבְלִבִּי אֶשָּׂא תָמִיד אֶת חֲזוֹן הַנְּהָרָה,
אֶצְּרֶנּוּ, אֲשִׂיחֶנּוּ בְּגַעְגְּעֵי סוֹד.

וְתָמִיד נִדְמֶה לִי: אֵל שִׂיחוֹת רַבּוֹת רֶגֶשׁ
שָׁמַעְתִּי כְּבָר; אַף קוֹל מִסְתָּרִים דֹּם לִי שָׁר,
כִּי אַחַר פְּגִישָׁה זוֹ אֲנַחְנוּ עוֹד נִפָּגֵשׁ
בְּרֶטֶט רֵעוּת חַם כִּידִידִים שֶׁמִּכְּבָר.

תָּמָר

עַל צוּק סֶלַע־שְׁחוֹר עוֹמֵד צְרִיחַ
בָּעֵמֶק הַצָּר שֶׁל דַּרְיָל
בִּמְקוֹם שָׁם הַטֶּרֶק
וְנוֹהֵם בָּאֹפֶל הַגָּל.

שָׁם תָּמָר הַמַּלְכָּה חָיְתָה,
בַּחוֹמָה הַצָּרָה הַזֹּאת,
לְמַלְאָךְ בְּיָפְיָהּ דָּמְתָה,
כְּשָׂטָן מְלֵאָה הַוּוֹת...

וְשָׁם מִדֵּי לַיִל בָּעֲרָפֶל
הִתְלַקַּח אוֹר קָטָן, אוֹר פָּז;
הוּא רָמַז לָעוֹבְרִים בַּשָּׁפֶל,
הִבְטִיחַ מַרְגּוֹעַ וּשְׁנָת.

וְצִלְצֵל קוֹל תָּמָר, קוֹל זֶמֶר,
הוּא כֻּלּוֹ אֵשׁ חֵשֶׁק, אֵשׁ־סוֹד;
הוּא צוֹדֵה וּמְשַׁכֵּר כְּחֶמֶר,
בּוֹ שִׁלְטוֹן וּגְבוּרָה וָהוֹד.

וּלְקוֹל הַתַּעֲלֻמוֹת בָּא נַעַר
בָּא גִּבּוֹר, בָּא עֶבֶד, בָּא שָׂר,

וַיִּפְתַּח בִּדְמָמָה הַשַּׁעַר
הַסָּרִיס הַזּוֹעֵף וָסָר.

עַל עֶרֶשׂ רְבוּדָה וְרַכָּה
הַנּוּפָה אֲהָלוֹת וָמֹר
הַמַּלְכָּה לְאוֹרְחָהּ מְחַכָּה,
וְשׁוֹתְקוֹת עֵינֵי־הַשְּׁחוֹר.

הַיַּיִן בַּגְּבִיעִים רוֹתֵחַ,
וּגְוִיָּה נֶאֱחֶזֶת בַּגֵּו,
וּבְחֶשְׁכַת הַלֵּיל יִתְיַפֵּחַ
קוֹל פֶּרֶא, קוֹל אֹשֶׁר וּכְאֵב;

כְּאִלּוּ שִׁכּוֹרִים מֵאַהֲבָה
בַּחוּרִים וּבְתוּלוֹת בְּלִי סְפוֹר
חַג כְּלוּלוֹת גֶּאְדֶּרִי, חַג תַּאֲוָה,
יָחֹגּוּ בְּצִרְיחַ הַשְּׁחוֹר.

וְאוּלָם קַו שַׁחַר מֵרָמָה
כִּי יָפֵז אֶת רִכְסֵי הָהָר,
יִשְׁתָּרְרוּ אֹפֶל וּדְמָמָה
בַּצְּרִיחַ הַקּוֹדֵר, הַצָּר.

רַק יִשְׁאַג, כִּי בָא בֵין הַמְּצָרִים,
הַטֶּרֶק בְּנִקְרַת דַּרְיָל,
וּבְכוּ, יֶאֶנְחוּ מִשְׁבָּרִים
בְּאֹפֶל, וְגַל יִרְדֹּף גַּל,

וּגְוִיָּה קְרִירָה, מַחֲרִישָׁה
הֵם יִשְׂאוּ בִבְכִיָּה לַתְּהוֹם;
בַּחַלּוֹן אָז תַּלְבִּין דְּמוּת אִשָּׁה
וְצִלְצֵל קוֹל פְּרֵדָה מֵרֹם.

וִיהִי קוֹל הַפְּרֵדָה מַה־נָּעִים,
מֶה עֹנֶג וּמְלֵא קִסְמֵי סוֹד,
כִּמְבַשֵּׂר תַּעֲנֻגוֹת נִפְלָאִים
וּלְטִיפוֹת שֶׁל אַהֲבַת יְקוֹד.

תרגם ד שמעונוביץ.

מִשִּׁירֵי יוּלְיוּס סְלוֹבַצְקִי

עִם שְׁקִיעַת הַחַמָּה עַל הַנָּהָר

עָצֵב הִנְנִי, אֵלִי! שָׁם הֲמוֹן קַרְנַיִם,
קַרְנֵי זִיו וְאוֹר, יָצַקְתָּ מַעֲרָבָה;
וּתְכַסֶּה פֹּה בֵּין גַּלֵּי תְכֵלֶת מַיִם
כּוֹכְבֵי פָּז לִרְבָבָה.
אַף כִּי תַזְהִיב יְאוֹר וְשַׁחַק לְקָסְמֵנִי —
עָצֵב, אֵל, הִנְנִי!

כְּשִׁבֳּלִים רֵיקוֹת, נוֹשְׂאוֹת רֹאשׁ בְּרָמָה,
אֶעֱמֹד גֵּא וּשְׁטוּף נְהָרָה מֵעֲבָרִים,
רַךְ וְדוֹמֵם כָּכָה דְמוּת עָלַי אֲדָמָה
לִי בְּעֵינֵי זָרִים.
אוּלָם אַתָּה, צוּרִי, גָּלוּי לֵבָב תִּרְאֵנִי —
עָצֵב, אֵל, הִנְנִי!

כְּיַלְדָּה עַל מוֹת אִמָּהּ מִתְיַפַּחַת,
נַפְשִׁי בִי עוֹגֶמֶת וְתִבְכֶּה מָרָה,
עֵת אַבִּט דּוֹמָם בַּשֶּׁמֶשׁ הַשּׁוֹלַחַת
לִי אֶת אַחֲרוֹן זָהֳרָהּ.

אַף כִּי מָחָר, אֵדַע, יִקְסֹם שַׁעַר שֵׁנִי –
עֲצַב, אֵל, הַנֵּנִי!

עַל שְׂפַת יְאוֹר תָּעִיתִי תְּפוּשׂ הִרְהוּרֵי תוּגָה,
וְהִרְחַק מֵאָה פַּרְסָה מִן הַתּוּף וּלְפָנָיו
חֲסִידוֹת רִפְרְפוּ וּלְעֵינַי עָגוּ עוּגָה,
פָּשְׁטוּ גֵּו וְכָנָף.
עַל אַדְמַת הַמּוֹלֶדֶת רְאִתֶן פַּעַם עֵינַי –
עֲצַב, אֵל, הַנֵּנִי!

כִּי הָיִיתִי חוֹלֵם תָּמִיד עַל נְאוֹת קְבָרִים
וְלֹא יָדְעָה נַפְשִׁי שַׁלְוַת הַמּוֹלֶדֶת,
כְּהֵלֶךְ שְׁמָמָה דַּל, שֶׁלְּבִרְכַּי רַעַם אַכְזָרִים
נַפְשׁוֹ בוֹ רוֹעֶדֶת.
וּבְלִי דַעַת אֵיפֹה קִבְרִי יְקַלְּטֵנִי –
עֲצַב, אֵל, הַנֵּנִי!

אֶת לֹבֶן עֲצָמַי תִּרְאֶה, כִּי שְׂפָתַי,
תַּחַת מַצְּבוֹת אֶבֶן בִּלְתִּי־מְשֻׁמָּרוֹת,
אַךְ אֲנִי כָּל יָמַי קִנֵּא רַק קִנֵּאתִי
בַּעֲפַר הַקְּבָרוֹת.
וּמִשְׁכַּב פֶּלֶאי תַּצַּע לִי לְהַשְׁכִּיבֵנִי –
עֲצַב, אֵל, הַנֵּנִי!

אִם צִוִּיתִי יְלָדַי תֹּם בִּנוֹף מוֹלֶדֶת
הַעְתֵּר בְּעַד נִשְׁמָתִי – יֹאמַר לִי לְבָבִי,

כִּי סְפִינָה נוֹדְדָה אֶת נַפְשִׁי הַנּוֹדֶדֶת
לֹא אֶל אַרְצִי תָּבִיא.
וְגַם לִתְפִלַּת עוֹלְלִים לֹא תְחָנֵּנִי —
עָצֵב, אֵל, הִנֵּנִי!

עַל זָהֳרֵי רוֹם וְרִבְבוֹת גְּוָנִים,
רִפְּדוּ אֶת הַשַּׁחַק מַלְאֲכֵי אֱלֹהַּ.
אַנְשֵׁי גַיְא יַבִּיטוּ אַחֲרֵי רִבּוֹת שָׁנִים,
הַבֵּט וְגָוֹעַ.
אַךְ אָנֹכִי לֹא נִקְלֵיתִי עוֹד בְּעֵינַי —
עָצֵב, אֵל, הִנֵּנִי!

תרגום: **י. ליכטנבוים.**

מִשִּׁירֵי מ. קוֹנוֹפְּנִיצְקָה

א. מִזְמוֹר

עוּף מִלִּבִּי וּזְרֹם
לִכְלִיל שַׁחֲקֵי הָרוֹם,
קוֹל שִׁירָתִי הַהֹמֶה בִּרְעָדָה!
מִן כָּל פְּנִינַת טַל, מִן
מִכָּל פֶּרַח וְקוֹץ
מִזְּהַב הַשִּׁבֳּלִים בַּשָּׂדֶה!

עוּף, הִתְרוֹמֵם וְשִׁיר
עַל פְּנֵי יַעַר וָנִיר,
הָלְאָה, הָלְאָה לְאֶרֶץ הַנִּקְרָה!
לָךְ מוֹלַדְתִּי, לָךְ
הֹמֶה שִׁירִי הָרַךְ,
וּבִרְכָתִי לָךְ שְׁלוּחָה, הַבְּרוּכָה!

הוֹי, מַה מָּתוֹק הַצְּלִיל,
הַכֹּל יָשִׁיר בְּגִיל
וּבִי נַפְשִׁי מַה חֲרֵדָה עֲגוּמָה...
לוּ רַק נִסִּיתִי שְׁאֹל –

בָּא לְלִבִּי הַכֹּל;
אַךְ הַלֵּב לֹא יְבַקֵּשׁ מְאוּמָה...

*

סַהַר יָהֵל מֵעָל,
חֶרֶשׁ יִשְׁטֹף הַגָּל,
טוֹבְלִים בַּמַּיִם זָהָב וְאוּרִים...
לוּ חָפַצְתִּי אֲנִי –
גַּם הַפָּז הָיָה לִי;
אַךְ לֹא אֶשַׁק לְגַלִּים עֲכוּרִים.

גִּיל וּכְאֵב לִי כַּיּוֹם,
חַיַּי עוֹבְרִים בַּחֲלוֹם,
סָבִיב יִלְחַשׁ דְּבַר־מָה, יִשָּׁבֵעַ;
בַּלֵּב יֶהֱמֶה דְבַר־מָה.
יִבְכֶּה, יִצְהַל וָזָע,
יִשְׁאַף לִצְבּוֹט הַלֵּב – וְגוֹוֵעַ.

יהוֹי הַלַּיְלָה מַה טּוֹב!
נַפְשִׁי סֹבֵאת לָרֹב
יִפְעַת אַרְצִי הַבְּרוּכָה וְנָאוָה!
לוּ לִי כַּנְפֵי הַכְּרוּב –
הִתְרוֹמַמְתִּי לָעוּף
אֶל מַמְלֶכֶת הַזֹּהַר הָרְחָבָה!

ב. בַּיַּעַר

I

עֶרֶב חִוֵּר, עַרְפִלֵּי עֶרֶב;
עֶצֶב רַד וַיִּדְעַךְ יוֹם.
וּבְמִשְׁעוֹלֵי יַעַר צָרִים
יֵתַע צֵל מֵאַחֲרֵי דֹם.
אֵינוֹ רוֹמֵז לִי וְקֹרֵא,
אַף בְּמֶרְחֲבֵי אֵין־סוֹף
יִיף לְעֵינַי שַׁחַר יָמַי,
וּבְיִפְעָתוֹ יִנְהַר נוֹף.
אֵינוֹ רוֹמֵז לִי וְקֹרֵא,
שְׁכוּר חֲלוֹם וּמְלֻטָּף רָז,
רַק הַיַּעַר עֵר וּמְעוֹרֵר
שִׁיר עִבְרִי מִנִּי שָׁנָת.
וּמְשִׁירַת תֹּם נוֹהֶרֶת
נֹגַהּ רַךְ עַל נַפְשִׁי רַד,
חֶרֶשׁ אֵתַע לִי עִם שְׂעִיפַי,
יֵתַע צֵל מֵאַחֲרַי אַט,
וּבֵין סִבְכֵי יַעַר גְּמֻתַּת,
פַּס מְרַפְרֵף, שָׁקוּף, קַל —
רִשְׁרוּשׁ עָלֶה בְחֵיק עֶרֶב
וּבְרַק פְּנִינִים, פְּנִינֵי טַל.

וּמִמָּרוֹם וּמִתַּחַת
פְּנִינַת טַל אֶל עֵינַי תֵּט
וּבְזָהֳרוּרֵי יַעַר חִוְּרִים
צְעָדַי שְׁנָת וּצְלִילֵי הֵד...

II

דְּמָם אֶתַּע לִי עִם עָצְבִּי
בְּמַעֲמַקֵּי יַעַר רָם,
אֶשְׁמַע צְלִילֵי אַנְחַת צִלִּי
הַמִּתְפַּתֵּל פֹּה וָשָׁם.
לֹא אֲבַקְשׁוֹ, לֹא אֶזְנָחוֹ,
אַךְ מַה־צַּר לְלִבִּי, צָר,
וּמָה אֶפְחֲדָה וָאִירָא
הַפְנוֹת רֹאשׁ מוּל פְּנֵי הַזָּר.
לֹא אֶרְדְּפָה, לֹא אָנוּסָה,
וְלֹא אֵדַע רְעֹד וּבְכוֹת
אַךְ מָה רַב, מָה רַב הָעֶצֶב,
עִם הַצֵּל הַזֶּה לִתְעוֹת.
וְעִם בֹּא הָעֶרֶב יֶהֱמֶה
בְּמִסְתָּרִים לִבִּי בִי:
נַפְשִׁי, נַפְשִׁי זוּ מֵאַחֲרַי
תֹּעָה לָהּ בִּשְׁבִילֵי דְמִי.

III

בֵּין מִשְׁעוֹלֵי קְצוֹת הַחֹרְשָׁה
וּבִגְבוּלוֹת יַעַר שֹׁב

נוֹגָה אֶעֱמֹד וּמֵאַחֲרַי
מַבַּט עֵינַי חֶרֶשׁ צָף.
וּמִסָּבִיב אֵין מְאוּמָה:
צְעִיף עֲרָפֶל נָח בְּחִיל
עַל הַכֹּל וּפְנִינֵי טְלָלִים
הִרְעִיף עַל פְּנֵי דִשְׁאֵי שְׁבִיל.
אַנְחַת דְּמָמָה רַק תְּרַפְרֵף
בֵּין עֳפָאִים כִּבְדֵי סוֹד,
וּמִנּוֹף מֶרְחַקִּים פֶּלְאִי
מַשַּׁק כָּנָף בָּא בִנְדֹד.
אֵשׁ הַמְּדוּרָה כָּבְתָה כָּלִיל
הַרְחֵק שָׁם בִּשְׂדוֹת אֵין קֵץ
וּבָאֲוִיר זָר לָעַיִן
תֹּעֶה שָׁבִיב וּמְפַרְכֵּס גֵּץ.
רַק עֲשַׁן הַשְּׁחוֹר מִתַּמֵּר
מִבֵּית דַּךְ וְאֹהֶל דַּל,
רַק אָרְנֵי אֵל נֶאֱנָחִים,
פְּרָחִים יוֹצְקִים רֵיחַ קַל.

IV

חֲוָרָה אֶעֱמֹד וְדֹמֵמָה,
עֵינַי תִּצְלֹל לָהּ בָּאֹפֶל
שְׁבִילֵי יַעַר, שֶׁבְּאַנְחָתוֹ
יֶחֱרַד לִקְרַאת זְרֹעוֹת לַיִל.
אֵשְׁבָה לִי עַל אֶבֶן אִלֶּמֶת, —
פַּחַד פִּתְאֹם נָח עָלַי.

כִּי בִקַּשְׁתִּי אֶת נִשְׁמָתִי
בְּאַפְלוּלִית קַרְנֵי גַיְא,–
גַּם בֶּעָשָׁן הַמִּתַּמֵּר
עֲלֵי חֹרְשַׁת עֵץ וּסְבַךְ,
גַּם בְּחָצִיר מֻרְטָב טְלָלִים
וּבְאֵד לַיְלָה קַל וָלַח.
נִטְפֵי דֶמַע חַמִּים יִפְּלוּ
עַל חֲצִיר יְעָרִים מֵת
וְהַיַּעַר לִקְרַאת נַפְשִׁי
יְשַׁלַּח אַנְחַת בְּכִי וּרְתֵת.

ג. אַל דוֹדִי, אַל נָא תֵט אֵלַי...

אַל דוֹדִי, אַל נָא תֵט אֵלַי
עִם־בֹּקֶר גִּיל וּנְהָרָה,
אַל דוֹדִי, אַל נָא תֵט אֵלַי,
כִּי תְהִי לְךָ, כְּלְאָבִיב חַי,
עֲצֶבֶת נַפְשִׁי זָרָה.

בֹּא, בֹּא אֵלַי עִם סַגְרִיר יוֹם,
עִם בֹּקֶר בָּצִיר בֹּא נָא,
בֹּא, בֹּא אֵלַי עִם סַגְרִיר יוֹם,
בְּעֵטֶף אוֹתָנוּ תְכֵלֶת רוֹם
צְעִיף עַרְפְלֵי יְגוֹנָהּ.

אַל דוֹדִי, אַל נָא תֵט אֵלַי
בַּהֲמוֹת הַלֵּב וּכְאֵב,
אַל דוֹדִי, אַל נָא תֵט אֵלַי,
בִּפְרֹחַ פִּרְחֵי תֹם בַּגַּיְא
וּצְלִיל מַגָּלִים רֹעֵף.

בֹּא, בֹּא אֵלַי עֵת רוּחַ שְׁנָת
עַל עֵינִי תֵט בִּנְשִׁיקָה.
בֹּא, בֹּא אֵלַי עֵת רוּחַ שְׁנָת

יְלֵיל גְּסִיסָתִי לִבְלִי חָת
בְּחֶשְׁכַּת לֵיל מַחֲנִיקָה.

בֹּא, בֹּא אֶל מִקְלַט מַחְשָׁבוֹת עַד
וּמְלוֹן נְשִׁיָּה שׁמֵם,
בֹּא, בֹּא אֶל מִקְלַט מַחְשָׁבוֹת עַד,
בִּסְאוֹן אֳרָנֵי שְׁחוֹר בִּלְבַד
עַל קֶבֶר רַךְ וְדֹמֵם.

תרגם: י. ליכטנבוים

פּוֹל וֶרְלֶן

שִׁירִים

Nevermore

זִכְרוֹנוֹת, מַה־תְּבַקְשׁוּ? — יוֹם סְתָו בִּיגוֹן תַּעֲלֻמָּה
שְׁטוּף רַךְ וָוֹךְ וּרְוֵה דְמִיַּת סוֹד עֲגוּמָה,
וְקַרְקוּר עוֹרְבִים מָר. נַהֲרַת רוֹם עֲמוּמָה
בִּרְעָדָה נָחָה לָהּ עַל עַרְבַת פָּז עֲרֻמָּה.

וּשְׁנֵינוּ נֵלֵךְ כִּמְהֵי נִגְהוֹת הוֹד, צוֹהֲלִים,
וְעַל כַּנְפֵי רוּחַ רַךְ הִתְנַפְנֵף שְׁחוֹר תַּלְתַּלִּים.
וּבְקוֹל כְּלַחַשׁ כְּרוּב וּכְטֹהַר הֶמְיַת גַּלִּים
בְּדְמָמָה שָׁאֲלָה: „אֵי רִגְעֵי אֹשֶׁר קַלִּים?"

רַק עֵינַי דָּבְקוּ בָהּ. אַךְ שְׂפַת הַלֵּב נָדַמָּה
וּבַת־צְחוֹק דוֹמֵמָה שָׁלַחְתִּי לָהּ, לַתַּמָּה,
וּשְׂפָתַי רָעֲדוּ וּמִצְמְצוּ רֹךְ יָדָהּ.

הוֹי, פִּרְחֵי הוֹד רִאשׁוֹנִים, פִּרְחֵי אָבִיב רַכִּים
וְקוֹל כְּלַחַשׁ כְּרוּב וּכְגַלֵּי דְמִי מְפַכִּים
עֵת שִׂפְתֵי תֹם לִנְשִׁי נִשְׁבְּעוּ בִרְעָדָה!

מֶלַנְכוֹלְיָה

לְבָבִי כְּבָר לֹא יַרְנִין דָּבָר בַּדְּמָמָה:
לֹא שַׁדְמוֹת לֶחֶם מְלֵאֹת, שְׂדוֹת שִׁבֳּלִים גְּבוֹהִים,
לֹא צִלְצוּל פָּז, לֹא הֵד בְּמְשׁוֹךְ בְּקֶרֶן רוֹעִים,
לֹא זֹהַר שַׁחַר עוֹלֶה, לֹא יְגוֹן הַשְּׁקִיעָה.

כֹּה זָרָה שִׁירַת מִזְמוֹר לִי וְשִׁיר הוֹדָיָה,
זָר הָאָדָם לִי, וּמִגְדָּל גֵּא וּמְרֹמָם,
וּכְלִיל מַאֲוַיֵּי קֹדֶשׁ בְּרָקִיעַ שׁוֹמֵם,
וּמוּזָר, כָּכָה מוּזָר גּוֹרָל עָם לִי הָיָה.

בָּאֵל לֹא אַאֲמִין עוֹד. וְאֶזְנַח דִּבְרֵי גַאֲוָה.
וְלִי הֲלָצָה מָה עַתִּיקָה – הָאַהֲבָה!
הוֹי, מָה הֶלְאַתְנִי זוּ עִם חַיַּי יַחַד.

וּמְפַחֵד לִבִּי בִי, כִּי שְׁעַת הַמָּוֶת בָּאָה;
כְּסִירַת עֵץ עֲזוּבָה, מִשְׂחָק לְמְרִי זְוָעָה,
יָהּ לִקְרַאת סוּפָה נַפְשִׁי תֵלֵךְ מְלֵאָתִי פַחַד.

הַזָיָה

חֲזָיָה לֹא בְרוּרָה לִי בַּלֵּב עוֹבֶרֶת,
וּמְצַיְּרָה תְמוּנַת אִשָּׁה לֹא נוֹדָעָה לִי;
אֲנַחְנוּ אוֹהֲבִים כְּבָר זֶה אֶת זֶה בְדָמִי,
אַךְ הִיא לֹא תָמִיד אַחַת הִיא וְלֹא אַחֶרֶת.

הִיא אַחַת רַק בְּכִלְיוֹן נַפְשִׁי לֹא תִתְעַלֵּל,
וְלָהּ חֲלוֹמִי זֶה הַבּוֹעֵר נָתוּן כֻּלּוֹ,
וְדִמְעוֹת רוֹתְחוֹת מֵאַהֲבָה שׁוֹמְרוֹת גְּבוּלוֹ,
וְעוֹגְמָה אִתִּי הִיא וְאִתִּי דֹם תְּפַלֵּל.

מַה צֶּבַע מַחְלְפוֹת שְׂעָרָהּ? הַצֶּבַע מוּזָר לִי.
מַה שְּׁמָהּ? רַק אֶזְכּוֹר: מְצַלְצֵל שְׁמָהּ בְּפִי
כִּשְׁמוֹת כָּל־חֲמוּדַי, שֶׁהַחַיִּים רִחֲקוּ שְׁבִילָם.

כְּמַבַּט פֶּסֶל דּוֹמֵם קוֹפֵא לָהּ מַבָּטָהּ
וּבְקוֹלָהּ הַחֲרִישִׁי כָּכָה אֶשְׁמַע עַתָּה
הֲמוֹנֵי קוֹלוֹת קְרוֹבִים לִי בְעֵדֶן צְלִילָם.

רְשָׁמֵי לַיְלָה

לֵיל אֹפֶל. גֶּשֶׁם סוֹחֵף שַׁחַק עוֹטֶה עָבִים.
וְהַרְחֵק שָׁם מִצְטַיְּרִים סְמָלִים וָנֶחְ־בִים.
וְהוֹלְכִים שׁוּב וְנִבְנִים חוֹמוֹת וּמִגְדָּלִים
וּבָתֵּי מִנְזָר גְּבוֹהִים שׁוֹכְנֵי בַעֲבִי צְלָלִים.
מִסָּבִיב מִישׁוֹר רָחָב וְגַרְדֹּם שָׁם גָּבוֹהַּ,
וִיתַד הַתְּלִיָּה נָחָה דוּמָם וּבְלִי נוֹעַ.
אַךְ אֵי מִזֶּה לְפֶתַע רוּחוֹת זְוָעָה בָּאִים,
וּגְוִיּוֹת כְּוּצוֹת שְׁרִירִים יוֹצְאוֹת בִּמְחוֹל פְּרָאִים,
וְעוֹרְבֵי שְׁחוֹר מְנַקְּרִים בְּשָׂרָן בְּחַרְטֻמָּם,
וּזְאֵבֵי שָׁלָל אוֹרְבִים לְרַגְלֵיהֶן דּוּמָם.
שָׁם חֹרֶשׁ קוֹצִים מְגַדֵּל פֶּרַע, דַּל עֲנָפִים,
בִּדְמָמַת עֶצֶב מֵנִיד עָלָיו הַנִּדָּפִים.
וּפֹה מוֹבִילִים דֹּם אֲסִירִים קְרוּעֵי בְגָדִים
וִיחֵפֵי רֶגֶל — וְהַגְּשָׁמִים לָמוֹ נָדִים.
וְרוֹעֵד זֹהַר דַּל עַל מַחְשׂוֹף הֶחֳרָבוֹת,
הַנּוֹצֵץ בְּעַד זֶרֶם נִטְפֵי דְמֵי לִרְבָבוֹת.

רוֹטֶסְקִים

רִאשׁוֹנִים לְזַלְעֲפוֹת רָעָב,
וְלִקְרָעֵי כְסוּת יוֹמָם רִאשׁוֹנִים,
יְשָׁרְכוּ עִם עֵינֵי הַזָּהָב
אֶת דַּרְכָּם – אֶבְיוֹנִים גַּאֲיוֹנִים.

הַנָּבוֹן יְיַסְּרֵם בִּדְבָרִים,
הַכְּסִיל יַעֲמוֹד דֹּמָם, מִשְׁתָּאֶה;
בְּבוֹאָם יְקַדְּמוּם הַנְּעָרִים,
הַנְּעָרוֹת – בְּלַעַג הַנָּאֶה.

כֹּה בְּזוּיֵי לַכֹּל וּמְרֻדָּפִים,
בְּלִי קֵצֶה לָבוּז וּלְמַשְׂטֵמָה
הֵם חוֹלְמִים בְּחֶשְׁכַת נְשָׁפִים
חֲלוֹמוֹת מְחוֹלְלֵי אֵימָה.

וְאוּלָם רַק יָדָם הַדַּלָּה
עַל נִימֵי הָעוּגָב רוֹעֶדֶת
הַנֶּפֶשׁ גַּעְגּוּעִים מִתְמַלְּאָה
וְהוֹמֶה הַלֵּב לַמּוֹלֶדֶת.

מִזְּהַב עֵינֵי תְכֶלְתָּם נוֹשֶׁבֶת
לְצִלְלֵי מַנְגִּינָה אֲבֵלִים

אַהֲבָה לְסוֹד הָאַלְמָוֶת,
לְמֵתֵי עוֹלָמִים וְאֵלִים.

תְּעוּ הָלְאָה, תְּעוּ הָלְאָה, הַזָּרִים,
נִדָּחִים מִכֹּל בֵּין הַחוֹמוֹת,
מֵעַל־גַּגֵּי עֲדָנִים מְסֻגָּרִים,
עַל גְּדוֹת יַמֵּי־זְוָעָה וּתְהוֹמוֹת.

הָאָדָם וְהַיְקוּם תְּמִימֵי דֵעִים
יָד נָתְנוּ לְיַסֶּרְכֶם דּוֹמָם,
כִּי זְקוּפָה קוֹמַתְכֶם, הַגֵּאִים,
וּזְהַב עֶלוּמֵיכֶם לֹא צֻמָּם.

עַל תִּקְוַת הַלֵּב הַגֵּאיוֹנָה
וֶאֱמוּנַת יַלְדוּתְכֶם הַטְּהוֹרָה
תְּגַמְּלְכֶם הַתֵּבֵל בַּאַחֲרוֹנָה
וּבְאַבְנֵי חֲצָצָה הַנּוֹרָא,

בֵּין קוֹצֵי הַשְּׁמָמָה הַחֲרֵבִים
תִּסָּחֵב גְּוִיַּתְכֶם הַשְּׂרוּפָה,
וְצָנְחָה לְשַׁלְגֵי הַגַּבִּים,
בִּתְעוֹתְכֶם כְּחַלְלֵי סוּפָה.

כָּל יָד בָּכֶם תִּהְיֶה, כָּל שָׂפָה
וּבְמוֹתְכֶם כֹּה דַלִּים וּרְעֵבִים,
גַּם עַצְמֹת פִּגְרְכֶם שֶׁקָּפָא
תִּהְיֶינָה לְזָרָא לַזְּאֵבִים.

שְׁקִיעָה

מֶרְחַקֵּי עַרְבַיִם
לְטוּפִים אַרְגָּמָן
וְתוּגַת קַרְנַיִם
מַלְבִּינוֹת בְּדָמָן·
זאת תוּגַת דְּמִיָּה
לְנֶפֶשׁ אוֹבֵדָה
עִם שִׁירָה שֶׁל שְׁקִיעָה
עֲגֻמָּה וַחֲרֵדָה·
וְזָהֳרֵי אֲדִים
בְּהָזָיַת דִּמְדוּמִים
מִתְלַקְּחִים חֲרֵדִים
וְחוֹלְפִים עֲגֻמִים·
מִתְלַקְּחִים חֲרֵדִים
חֲלוֹמוֹת עֲלוּמִים·
וְחוֹלְפִים כַּאֲדִים
בִּזְהַב הַדִּמְדּוּמִים·

דִמְדוּמֵי עֶרֶב פְּלָאִי

דִּמְדוּמִים רוֹעֲדִים... זִכְרוֹנוֹת חִישׁ נִשָּׂאִים
בְּאַרְגְּמָן מֶרְחַקִּים, דְּבִיר צִפִּיַּת פְּלָאִים.
עַל קַרְנֵי שֶׁמֶשׁ זִיו מְטַפְטְפוֹת בִּדְמָמָה
מִתַּחַת וִילוֹן רַךְ, יְרִיעַת סוֹד מְאָדָמָה,
נְשִׁיקוֹת בּוֹעֲרוֹת, קוֹדְחוֹת, טְהוֹרוֹת לַהַב —
חֲבַצָּלוֹת, צִיצִים, כְּרוּבִים וּמֶרְחַקִּים
מִתְרַקְמִים חִישׁ בְּמִשְׂחַק צְלָלִים רַכִּים,
מְלַטְּפִים שְׁחָקִים, לְהָטִים מִטֵּרוּף דַּעַת
וּמוֹצְצִים דָּם חָם בְּנַפְשָׁם הַגּוֹוַעַת.
וּבְלָהֳטָם בְּעֹז וּבְרַקְדָם רִקּוּד צְלָלִים,
עַל נַפְשִׁי הִשְׁרוּ תַּאֲווֹת קוֹדְחוֹת כְּגֶחָלִים —
וּבְזִרְמַת גַּלֵּי דָמִי שׁוֹטְפִים וְנִשָּׂאִים
דִּמְדוּמִים רוֹעֲדִים וּצְבָא זִכְרוֹנוֹת פְּלָאִים.

טִיּוּל סֶנְטִימֶנְטַלִי

כְּבָר לָחֲשָׁה אֵשׁ שְׁקִיעָה בְּתוּגַת נֶחָמָה,
וְרוּחַ רַךְ לִטֵּף חֲבַצָּלוֹת בִּדְמָמָה,
חֲבַצָּלוֹת לְבָנוֹת וְדוֹמְמוֹת־בְּרוּכוֹת
הָרוֹעֲדוֹת חֶרֶשׁ עַל מֵימֵי מְנוּחוֹת...
יְחִידִי מְלֵא מִסְתְּרֵי יָגוֹן אֵלֵכָה
בֵּין שִׂיחֵי עֲרָבִים מִתְלַחֲשִׁים עִם בְּרֵכָה,
וַעֲרָפֶל מִתְנַשֵּׂא עַל רַחֲבֵי עֲמָקִים,
כְּחוֹרֵשׁ מְזִמּוֹת מִבְּנֵי הָעֲנָקִים.
וַאֲנָחַת בַּרְבּוּרִים תִּתְרוֹמֵם עֲיֵפָה,
וּבָאֲוִיר כְּנַף צִפּוֹר בִּרְעָדָה נִפְנֵפָה...
וָאֵתַע יְחִידִי בֵּין סִבְכֵי הַשִּׂיחִים,
וַעֲרָפֶל מִתְנַשֵּׂא בְּלֹבֶן תַּכְרִיכִים
וְעוֹטֶה מֶרְחַקִּים וּמִשְׁבְּרֵי בְרֵכָה,
וְעֵין חֲבַצָּלוֹת מַחֲוִירוֹת בַּחֲשֵׁכָה,
חֲבַצָּלוֹת לְבָנוֹת וְדוֹמְמוֹת־בְּרוּכוֹת,
הָרוֹעֲדוֹת חֶרֶשׁ עַל מֵימֵי מְנוּחוֹת.

שָׁעָה מְבֹרָכָה

צַל כִּפַּת שְׁחָקִים כֵּהִים אַרְגְּמַן הַסַּהַר;
עַל שְׁדֵמוֹת שְׁקוּעוֹת שְׁנַת עֲרָפֶל מִתְנוֹעֵעַ
נָח דֹּם; בִּקְנֵי סוּף יְרַקְרַקִּים, בְּשִׂיחֵי יַעַר
רְטֻבִּים. כְּפוּפַת רֹאשׁ תְּקַרְקֵר לָהּ צְפַרְדֵּעַ.

כְּבָר סָגְרוּ כוֹסוֹתֵיהֶם פִּרְחֵי לֵיל בִּדְמָמָה;
וּבְהָמוֹן רַב צַפְצָפוֹת כְּדִמְיוֹנוֹת פְּרָאִים
מַאֲפִילוֹת יְשָׁרוֹת גֵּו בְּמֶרְחַק שְׁדֵמָה נָמָה
תּוֹלָעֵי יוֹחֲנָה מַבְהִיקוֹת בֵּין הַדְּשָׁאִים.

מִתְעוֹרְרִים יַנְשׁוּפִים, וּמִשְׁחוֹר עֲמָקִים
יִתְרוֹמְמוּ עֲיֵפֵי טִיסָה מַעְלָה מָעְלָה;
זַהֲרוּרִים חִוְּרִים רוֹעֲדִים בִּמְרוֹמֵי שְׁחָקִים
וְוֵינוּס לִבְנַת גֵּו בֵּינֵיהֶם עוֹלָה: לַיְלָה!

זָמִיר

עִם כַּנְפֵי הַצִּפּוֹר הֶעָפָה בַּחֲרָדָה
לַהֲקַת הַרְהוֹרִים בְּנַפְשִׁי רָעֲדָה.
וְחֶרֶשׁ בָּעֲלֶה אִילָן צָהֹב תִּתְלַבֵּט —
מִשָּׁם יָצִיץ לִבִּי הַנִּשְׁבָּר וּמַבִּיט
בְּאַרְגְּמַן גַּלִּים וּנְהַר הַחֲסָדִים
וַחֲלוֹמוֹת שֶׁנִּדְּחוּ מִלִּבִּי וְנָדִים.
הַנָּהָר מִתְקַמֵּט... וְרוּחוֹת עֲרָבִים
מְבִיאִים הַגַּלִּים לְחָפָּם וְשָׁבִים.
וּבְמַאֲפֵל עֲרָבָה כְּלַחַשׁ תַּעֲלֻמָּה
גּוֹעַת תְּלוּנָתָם הַקּוֹדְרָה וַעֲגוּמָה.
דְּמָמָה; רַק קוֹל מִשְׁנוֹת נֹעַר מָה רָפָה
יֶהֱמֶה בֶּעָלֶה שִׁיר הֶמְיָה לַיָּפָה —
וְדוֹמֶם מִתְרַפֵּס וַיֵּבְךְּ בַּדְּמָמָה —
שִׁיר הֶמְיָה לְצִפּוֹר, בַּחֲלוֹמוֹת רְאִיתִיהָ...
מָה עָגֹם דְּמִי לַיְלָה לְנַפְשִׁי וְאָפְלוֹ!
בְּלִבְנַת יָרֵחַ הַהוֹלֵךְ וְצָף לוֹ
תִּגָּלֶה בִכְבֵדוּת וּבְרַחֲשֵׁי דְמָמָה
מַלְכַּת לֵיל קַיִץ עֲצוּבַת נְשָׁמָה,
וְתִנְסַפֵּף הָאִילָן וְעִמּוֹ הַשּׂוֹכָה,
וְתִנְסַפֵּף עִמָּהֶם הַצִּפּוֹר הַבּוֹכָה...

קַפְּרִיסוֹת

שִׁיר הַתַּמּוֹת

כְּמוֹ אַגֶּדֶת תֹּם כֻּלָּנוּ,
כְּמוֹ אֲגֻדָּה חִוֶּרֶת אוֹרוֹת;
קְוֻצּוֹת שְׁחוֹר אֲרֻכּוֹת לָנוּ
עִם עֵינַיִם כְּחוּלוֹת־טְהוֹרוֹת.

הוֹלְכוֹת אָנוּ שְׁלוּבוֹת זְרוֹעַ, –
חֵפֶץ אֶחָד בָּנוּ מוֹלֵךְ;
נַחֲלוֹמֵנוּ – דְּמוּת אֱלֹהַּ
וּלְבָבֵנוּ – עֵין הַבְּדֹלַח.

עַל הַשְּׂדֵמוֹת נָרוּץ שְׂמֵחוֹת,
עֵת הַיּוֹם לַעֲרוֹב רָפֶה;
נִרְדּוֹף, נִדְלוֹק מוּל הַבְּרֵכוֹת
אַחֲרֵי זְבוּב אוֹ פַּרְפַּר יָפֶה.

לָנוּ מִגְבָּעוֹת רוֹעִים נָאִים,
מִכָּל מַבָּט הֵן מְגִנּוֹת;
שִׂמְלוֹת רַכּוֹת לְבָנוֹת צְבָעִים
כַּחֲבַצָּלוֹת הָעֲדִינוֹת.

דוֹן־יוֹאַנִים אוֹרְבֵי סְתָרִים,
שַׂר וְדֹכֶּס עִם כָּל רוֹזֵן
רַחֲשֵׁי חֵן וָעֵדֶן דְּבָרִים
לָנוּ יִלְחֲשׁוּ עַל אֹזֶן.

צַף מֵרָמֵי יַחַשׁ בַּעֲבוֹר,
מַהֵר מַהֵר חִישׁ בַּעֲבוֹרָה;
וּמִתְנַעְנְעוֹת בָּאוֹר
קְוֻצּוֹת שְׁחוֹר וְשִׂמְלוֹת אוֹרָה.

כַּמָּה רַבָּה שִׂנְאָתֵנוּ
לְבִרְיוֹנִים, רוֹזְנִים אֵלֶּה;
אוּלָם יֵשׁ כִּי גַם עָלֵינוּ
תַּעֲבוֹר רוּחַ כֹּה אֲבֵלָה.

וּלְבָבֵנוּ הוֹלֵם בָּנוּ
מִנְּגִי חֲלוֹם וּדְמִי יְגוֹנִים
וּמִיִּרְאָה פֶּן גַּם אָנוּ
נֶאֱהַב אֵלֶּה הַבִּרְיוֹנִים.

סֶרֶנַדָה

כְּאַנְחַת דְּמָמָה מִמַּאֲפֵל קְבָרִים
כִּילֵל עֲרִירִי,
כֹּה יַעֲלֶה חֶרֶשׁ מִמִּקְלַט סְתָרִים
אֶל נַפְשֵׁךְ שִׁירִי.

וִילַטֵּף אָזְנֵךְ וִינַשֵּׁק דָּמֵךְ
צְלִיל מַנְדּוֹלִינָה.
וְנַפְשֵׁךְ תֵּצֵא מִכְּאֵב בְּשָׁמְעֵךְ
הֲמִית הָרִנָּה.

וְחֶרֶשׁ אָשִׁיר עַל עֵינֵי זָהֳרֵךְ:
שְׁתֵּי פְנִינִים יָפוֹת,
עַל לִבְנַת שָׁדֵךְ וְעֶדֶן בְּשָׂרֵךְ
וּשְׁחוֹר מַחְלָפוֹת.

כְּאַנְחַת דְּמָמָה מִמַּאֲפֵל קְבָרִים,
כִּילֵל עֲרִירִי,
כֹּה יַעֲלֶה חֶרֶשׁ מִמִּקְלָט סְתָרִים
אֶל נַפְשֵׁךְ שִׁירִי.

לָךְ צְלִילָיו הוֹמִים: מִבִּרְכַּת אֱלֹהַ
גְּוִיָּתֵךְ בְּרוּכָה,

לָהּ נַפְשִׁי תֶּעְגַּם בִּנְדֻדֵי לַיְלָה
בְּלִי שֵׁנָה וּמְנוּחָה.

וְשִׁירִי יֶהְגֶּה בִּנְשִׁיקוֹת גְּוֵעוֹת
עַל שִׂפְתֵי שָׁנִי,
בִּצְחוֹק אַכְזָרִי לְלֵב מַכְאוֹבוֹת—
מַלְאָכִי! שְׂטָנִי!

וִילַטֵּף אָזְנֵךְ וִינַשֵּׁק דָּמֵךְ
צְלִיל מַנְדּוֹלִינָה.
וְנַפְשֵׁךְ תֵּצֵא מִכְּאֵב בְּשָׁמְעֵךְ
הֶמְיַת הָרִנָּה.

נֹגַהּ יָרֵחַ

נִשְׁמָתֵךְ לוֹטָה רָז כְּגִנַּת סְתָרִים,
שֶׁשָּׁם מִתְהוֹלְלִים בְּצֵל עֲרָבִים
נְסִיכִים עוֹטֵי מַסְוֶה וּמוּזָרִים
בְּמָחוֹל מְשַׂחֲקִים וּבְשִׁיר עוֹגְבִים

וּלְקוֹלוֹת צְלִילֵי הַמַּנְגִּינָה
יָשִׁירוּ לָאַהֲבָה שִׁיר אַדִּירִים,
אַךְ נַפְשָׁם בִּגְאוֹן אָשְׁרָם לֹא מַאֲמִינָה,
וּלְאוֹר יָרֵחַ רוֹעֵד יִשְׁאַף שִׁירָם.

לְאוֹר יָרֵחַ רוֹעֵד לוֹ בִדְמָמָה
וּמַכְסִיף זְמִירֵי לֵיל בַּעֲצֵי יְעָרִים,
וְזִרְמַת נֹגַהּ חִוְּרָה וְנִכְלָמָה
תִּשְׁתַּפֵּךְ אֶל פּוֹנְטַנֵי שֵׁשׁ יְקָרִים.

חֵרֵשׁ

יַלְדַּת תֹּם! בִּדְמִי דִמְדוּמִים
תַּחַת שׂוֹכָה, כְּפוּפָה רֹאשָׁהּ,
נִתֵּן יָד לְאַהֲבָתֵנוּ —
לַדְּמִיָּה זוּ הַקְּדוֹשָׁה.

נִתֵּן יָד אוֹ אָז יִתְחַזֵּק
חֲזוֹן הַלֵּב וַחֲלוֹם הַנְּשָׁמָה
בֵּינוֹת סִבְכֵי הָאֳרָנִים,
שְׁכוּרֵי רֹךְ וּלְטוּפֵי דְמָמָה.

עַצְמִי, עִצְמִי עַפְעַפַּיִךְ,
הִרְהוּרַיִךְ יַשְׁנִי, תַּמָּה,
וּמִתּוֹךְ לְבָבֵךְ חָרֵשׁ
זָרִי תוּגָתֵךְ זוּ הַנְּשָׁמָה.

וּבְאָזְנֵינוּ גַּם הָרוּחַ
יְלַאֵט לוֹ אַגָּדַת פְּלָאִים,
עֵת מִתַּחַת רַגְלֵי שְׁנֵינוּ
אַט יְרַחֵף בֵּין הַדְּשָׁאִים.

וּבְרֶדֶת דְּמִי הָעֶרֶב
מִזַּלְזַלֵּי הָאֳרָנִים,
עַל כְּאֵבֵנוּ זֶה הַנִּלְעָג
יָשִׁיר לָנוּ זְמִיר עֲדָנִים.

שִׂיחָה סֶנְטִימֶנְטָלִית

בְּגַן שׁוֹמֵם, בִּשְׁבִילִים שֶׁשֶּׁלֶג עֲטָפוּ,
שְׁנֵי צְלָלִים זֶה־עַתָּה לְאִטָּם חָלָפוּ.

אוֹר עֵינָם כְּבָר גָוַע, צְלִיל קוֹלָם מָה אַט
וּבְדַבְּרָם לֹא נִשְׁמְעוּ מִלֵּיהֶם כִּמְעַט.

בְּגַן שׁוֹמֵם, בִּשְׁבִילִים שֶׁשֶּׁלֶג עֲטָפוּ,
שְׁנֵי שְׁלָדִים הִזְכִּירוּ הַיָּמִים חָלָפוּ.

— הֲתִזְכְּרִי בִּבְעוֹר אַהֲבָתֵנוּ כִּיקוֹד?
„עַל מַה־זֶּה חָפַצְתָּ כִּי אֶזְכְּרָה עוֹד?"

— הֲלִבֵּךְ בְּהַזְכִּירֵךְ אֶת־שְׁמִי עוֹדוֹ הוֹלֵם?
הֲתֶחֱזִי אֶת־צַלְמִי בַּחֲלוֹם עוֹד? — „הוֹי חוֹלֵם:"

— הוֹי אֹשֶׁר מַה נִּפְלָא מְלֵא תְשׁוּאוֹת חֵן,
עֵת לְכֹדוּ שְׂפָתֵנוּ! — „כֵּן, אוּלַי הוּא כֵּן!"

— אָז שְׁמֵי תְכֵלֶת הָיוּ וְתִקְוָה עִם־אוֹרִים!
„הִתְעוֹפְפָה הַתִּקְוָה לַשְּׁחָקִים הַשְּׁחוֹרִים".

כֹּה הָלְכוּ בַּסְּבָךְ הַצֵּל עַל־יַד צֵל —
וְשָׁמְעָה אֶת־קוֹלָם רַק אֹזֶן הַלֵּיל.

רודולף בורכארדט.

ספר יורם

תרגם מגרמנית דוד פרישמאן.

* *
*

לפני שנים אחדות פרסם רודולף בורכרדט, סופר שחציו משורר וחציו פילוסוף, את ספרו הקטן „יורם", שהדפיסו בתור כתב־יד רק בשביל מכפר קטן פילוסוף, את ספרו הקטן „יורם", שהדפיסו בתור כתב־יד בשביל מספר קטן של מבינים. הרושם היה חזק. איש מודרני בוחר לו את הצורה העתיקה, סגנון ביבלי והרצאה ביבלית, בורא לו מין איוב קדמוני, ורק שרגשותיו הם רגשות מודרניים דוקא. ואיוב זה מתוכח גם הוא עם אלהיו הזועם ושואל מעמו כי יראה לו את עונו מפורש („את אצבעך שים על חטאתי"), כדי שידע אם בצדקה באה עליו כל הרעה אשר מצאה אותו. אין הוא שואל כי יעביר מעליו את הרעה, כי ישוב ויחננו, כי ישיב את שבותו ויוסיף את כל אשר היה לו למשנה ויברך את אחריתו מראשיתו ויתן לו ארבעה עשר אלף צאן וששת אלפים גמלים ואלף צמד בקר ואלף אתונות ושבעה בנים ושלש בנות וכו'. לא. בשעשועי ילדים כאלה יכול היה רק איזה אלהים קדמוני לכפר פני איזה אדם קדמוני, אחרי שנחם על הרעה, והילד הגדול האיר מיד את פניו וישב ויהי מאושר. לא — בכל אלה לא יושע ליורם זה אף במעט („אשר אבד הנה אבד ואת האבדה לא תמחה גם כי תשיב לתתה לי שנית. אשר מת הנה מת ואת המות לא תעביר מנגדי גם כי תעורר את המת"). אדרבא, נכון הוא בשס"ה כל גידיו וברמ"ח כל אבריו לקבל בכל רגע באהבה את כל היסורים הרבים, שבאו עליו, ולהצדיקם עליו. ורק את הדבר הקטן הוא שואל מעם האלהים הגדולים והתקיפים: אראה נא ואוכחה נא כי באה עלי כל זאת בצדק וביושר — ואז ירגע בי לבי ואוכל למות במנוחה. הלשון היא לשון אדירה וגאה ועזה. כאבני ברד נופלים הדברים, כסלעי שיש יורדים, והם עצומים וגדולים מכח אנוש. רגע אחד נחשבים אנחנו בעינינו כנתונים בעולם אחר. איזה כח איתנים התפרץ וסוער לעינינו. תשעת הפרקים הקטנים של הספר האמנותי הקטן הזה מכילים אוצר שלם של פרובלימות מודרניות היוצאות ומתפתחות מתוך שרשים קדומים מאד. המוטיבים מוטיבים קדמונים, ורק שמהם מסתעפית שאלות מודרניות רבות: האלהות והאנושות, החטא והעונש, החיים ומניעות פרי הבטן, האהבה ויחס המינים זה לזה, הרוח

והטבע — כל אלה מובאים פה בחשבון. הריב הזה עם האלהים מזכיר לנו את האדיר ביותר, ששירת העולמים הטרגית ושירת הגבורים עם שירת האמונה נתנו לנו מאז ועד עתה. ואולם היותר נשגב הוא אותו הקול הנפלא היוצא לנו מתוך ההרצאה — קול שאפשר הוא החקוי היותר טוב לספר הביבליה, שיש לנו עד היום הזה. ומה זה קולה של הביבליה הלא ידענו: מן הצרופים שלו יוצאת לנו הלשון היותר אדירה, שכתבי בה בני האדם עד עתה.

את הספר הזה חשבתי לי לחובה לתת בתרגום עברי. אם המחבר, שסוף סוף לא היתה לו האפשרות לכתוב את הביבלית שלו אלא על פי חקויים לשפתו של לוטר, הצליח כל כך בספרו, הרי אי אפשר היא שהספר בתרגומו העברי, כשהוא כתוב ביבלית ממש, יהיה רשמו קטן מזה.

ד' פ.

ספר יורם

א.

א. אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר כָּתַב מָרְדְּכַי בֶּן־גַּבְרִיאֵל הָאֲרַמִּי עַל־סֵפֶר וַיִּקְרָא לוֹ נִפְלָאוֹת תּוֹלְדוֹת אָדָם.

ב. אִישׁ הָיָה בְיִשְׂרָאֵל מִבְּנֵי הַשֵּׁבֶט הַגָּדִי וַיֵּשֶׁב בְּעֵין־פֶּרֶז אֲשֶׁר עִם הַבְּרֵכוֹת הָאֲחוּזוֹת.

ג. וְשֵׁם הָאִישׁ פִּינְחָס בֶּן־עַמִּינָדָב בֶּן־פְּתוּר מִבְּנֵי גָד וְשֵׁם אִמּוֹ יָעֵל.

ד. וַיְהִי הָאִישׁ תָּמִים עִם־אֲנָשִׁים טוֹב וְיָשָׁר וְעִם־יִשְׂרָאֵל נֶאֱמָן וַיֵּשֶׁב הָאִישׁ בְּבֵית אֲבוֹתָיו וַיַּעַשׂ מִקְנֶה וְקִנְיָן וַיִּסְחַר עִם־עֲדָרָיו הָלוֹךְ וָשׁוֹב מִנֶּגֶב וְעַד־יָם וְסוֹבֵב אֶל־מִזְרָח.

ה. וַיִּרֶב רְכוּשׁוֹ מְאֹד וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וָרָב וַיֵּצֵא שְׁמוֹ עַד־מִדְיָן אֲשֶׁר עִם־עֲרָב וְעַד־כַּשְׂדִּים.

וַיְהִי לוֹ בֵּן וּשְׁמוֹ יוֹרָם אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ אִשְׁתּוֹ וְלֹא הָיָה לוֹ אַחֵר זוּלָתוֹ.

ז. וַיַּחְמְדוּ אֶת־הַנַּעַר כָּל־רֹאָיו וַיְהִי לְשִׂמְחָה לְלֵב אָבִיו וְנֶגֶד זְקֵנָיו נֶחְמָה.

ח. כִּי מִשְׁנֵה בְרָכָה בֵּרְכוֹ אֱלֹהִים וַיְהִי תָּם וְטוֹב תֹּאַר אַדְמוֹנִי וְצַח וְעִם־הָרָצִים רָץ הָיָה וַיִּתְהַלֵּךְ לִפְנֵי־אֱלֹהִים יָשָׁר מִנְּעֻרָיו.

ט. וַיִּגְדַּל הַנַּעַר וַיְהִי לְאִישׁ וַיִּתֵּן לוֹ פִּינְחָס אָבִיו אֶת־הַטַּבַּעַת וְאֶת־שִׂמְלַת הַגְּבָרִים אֲשֶׁר יִלְבַּשׁ וַיְבַקֵּשׁ לוֹ אִשָּׁה לְבַעֲבוּר זַרְעוֹ.

י. וַיִּמְצָא לִבְנוֹ אִשָּׁה אֶת־אִיזֶבֶל בַּת־זִכְרִי בֶן־אֱלִיעֶזֶר מִבְּנֵי גָד וַיִּתֵּן אוֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה.

יא. וַיִּקַּח אוֹתָהּ יוֹרָם לוֹ לְאִשָּׁה כְּחֻקַּת יִשְׂרָאֵל כַּכָּתוּב.

יב. וְהָאִשָּׁה לֹא הָרְתָה לְאִישָׁהּ וְלֹא יָלְדָה לוֹ בֵן אוֹ בַת.

יג. אָז יְדַבֵּר פִּינְחָס עַל־לֵב בְּנוֹ יוֹם יוֹם וַיִּתְחַנֵּן לוֹ וְלֹא חָדַל אֲשֶׁר יְגָרֵשׁ אֶת־הָאִשָּׁה כְּחֹק לְיִשְׂרָאֵל וְנָתוֹן לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת כְּמִשְׁפַּט הָעֲקָרוֹת כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה.

יד. וְלֹא אָבָה יוֹרָם לִשְׁמוֹעַ לוֹ וַיְכַבֵּד אֶת־לִבּוֹ וַיִּחַר לוֹ עַל־אָבִיו עַל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֵּר.

טו. כִּי הָיְתָה הָאִשָּׁה בָרָה וְנֶחְמָדָה מְאֹד טוֹבַת תֹּאַר וַעֲנָוָה וְנַפְשָׁהּ תְּמִימָה כְּיַלְדָּה וְיוֹרָם אֲהֵבָהּ.

טז. וַיָּצוּ אוֹתָהּ יוֹרָם וַתֵּשֶׁב הָאִשָּׁה עִמּוֹ כִּלְבָבוֹ.

יז. וַיִּקַּח לוֹ פִּילַגְשִׁים עַל־אִשְׁתּוֹ אוּלַי תְּחַיֶּינָה בּוֹ זָרַע.

יח. וּבְהַרְבּוֹתוֹ אֶת־פִּילַגְשָׁיו וְלֹא יָלְדוּ גַּם הֵנָּה זוּלָתִי הָאַחַת וַתֵּלֶד לוֹ בֵּן.

יט. וְיוֹרָם עֹיֵן אוֹתָהּ וְאֶת־הַיֶּלֶד אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ.

כ. וְהָאִשָּׁה אִשָּׁה כַשְׂדִּית מִמַּחֲרַסְתָּא אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים.

כא. וַיְהִי לִתְקוּפַת הַיָּמִים וַיִּמְצָאוּהָ אוֹתָהּ עִם־מְנַאֲפָהּ וַיּוֹצִיאוּהָ אֶל־מִחוּץ לָעִיר וַיִּסְקְלוּהָ בָּאֲבָנִים לְנֹכַח פְּנֵי אֱלֹהִים כִּי זָנְתָה תַּחַת אִישָׁהּ.

כב. וְאֶת־הַיֶּלֶד אֲשֶׁר יָלְדָה הֶעֱבִיר יוֹרָם וְלֹא יָסַף לְדַעְתּוֹ כָּל־הַיָּמִים.

ב.

א. וּפִינְחָס זָקֵן מְאֹד בָּא בַיָּמִים וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ עַל־בְּנוֹ כִּי הִכְבִּיד יוֹרָם אֶת־לִבּוֹ.

ב. וַיְהִי כִּי מָרָה רוּחוֹ לוֹ וַיֵּלֶךְ וַיִּשְׁכַּב.

ג. וַיִּישַׁן אֶת־שְׁנָתוֹ וַיַּחֲלוֹם חֲלוֹם.

ד. בַּחֲלוֹמוֹ וְהִנֵּה תְאֵנָה עוֹמֶדֶת בֵּין הָעֵצִים בְּגַנּוֹ וְהַתְּאֵנָה אֵין־לָהּ עָלִים וְאֵין־לָהּ פְּרִי מַק שָׁרְשָׁהּ וְכָתוּב עָלֶיהָ עֲקָרָה.

ה. וַיַּחֲלוֹם עוֹד חֲלוֹם שֵׁנִי עַל־הָרִאשׁוֹן וַיַּרְא אֶת־הַתְּאֵנָה וְהִיא עוֹמֶדֶת בְּיוֹם רַעַם וְהַגֶּשֶׁם הוֹלֵךְ וְסֹעֵר וְהִנֵּה נִתְּקוּ כָּל־שָׁרָשֶׁיהָ עֲרֻמִּים כֻּלָּם וְלֹא יָכְלָה עוֹד הַתְּאֵנָה לְהִתְחַזֵּק עַל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הִיא שָׁם.

ו. וּפִינְחָס חֹלֵם בַּשְּׁלִישִׁית וַיַּרְא אֶת־הָעֵץ וַתִּפֹּל אֵשׁ עֲקַלָּתוֹן מִן־הַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל אוֹתוֹ כֶּאֱכוֹל הַחַיָּה הַטּוֹרֶפֶת אֶת־חַיַּת הַשָּׁלוֹם וְלֹא נוֹתַר מִמֶּנּוּ שְׂרִיד חַיִּים וַיֵּאָכֵל עִם־גִּזְעוֹ.

ז. וַיִּשְׁמַע פִּינְחָס וְהִנֵּה קוֹל קֹרֵא אֵלָיו מִן־הַסְּעָרָה לֵאמֹר: אָנֹכִי הוּא אֱלֹהִים אֲשֶׁר נָתַן אֶתֵּן וַאֲשֶׁר לָקַח אֶקַּח אָכֵן נִחַמְתִּי כִּי עָשִׂיתִי אֶת־הָאָדָם.

ח. וְהַמַּרְאָה מַרְאָה ראשוֹנָה אֲשֶׁר נִרְאֲתָה לְפִינְחָס כִּי לֹא רָאָה מַרְאָה מֵעוֹדוֹ.

ט. וַיֶּחֱרַד פִּינְחָס חֲרָדָה גְדוֹלָה וַיִּירָא אֶת־אֱלֹהִים וַיְדַבֵּר אֶל־לִבּוֹ לֵאמֹר:

י. הֲלָזֶה זָקַנְתִּי וְשַׂבְתִּי וְאֶת־אֱלֹהִים לֹא יָדַעְתִּי וְאֶת־קוֹלוֹ לֹא שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי הַיּוֹם.

יא. אֲשֶׁר בַּלֵּילוֹת יְחַפְּשֵׂנִי בְּנֶדוּד שְׁנָתִי מֵעֵינַי וְהִבְהִילַנִי בְּמַרְאוֹת וּבְהֶזְיוֹנוֹת יְיַסְּרֵנִי.

יב. לְמַעַן הִשָּׁפֵט אִתִּי הָרָעוֹת לְעֻמַּת הַטּוֹבוֹת וְאֶת־עֲדָרַי מוּל זַרְעִי וְשִׁלֵּם לִי כִּגְמוּלִי.

יג. וַיְהִי מִמָּחֳרָת בִּהְיוֹת הַבֹּקֶר וַיְצַו פִּינְחָס וַיִּקְרְאוּ לוֹ הַחֲכָמִים וְיוֹדְעֵי בִינָה לִפְתּוֹר לוֹ אֶת־חֲלוֹמוֹ.

יד. וַיִּרְבּוּ מְאֹד לָבוֹא וְלֹא מָצָא בָהֶם אִישׁ יוֹדֵעַ חֲלוֹמוֹ לִפְתּוֹר אוֹתוֹ וַיִּתְקַצֵּף מְאֹד וַיְגָרְשֵׁם מֵעַל פָּנָיו.

טו. וַיְהִי אַחֲרֵי כֵן וַיְצַו לַעֲשׂוֹת אֶת־קָרְבָּנוֹ לְעֹלָה וְהִגִּישׁוּ קָרְבַּן אָשָׁם וְאֶת־הַחַטָּאת יַעֲשׂוּ בַחֲצֵרוֹ לְכַפֵּר עָלָיו לִפְנֵי אֱלֹהִים.

טז. וְיוֹרָם בָּא מִן הַדֶּרֶךְ וַיַּרְא אֶת־הַפָּרִים וְאֶת־הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר בֶּחָצֵר וַיִּתְמַהּ מְאֹד וַיִּגַּשׁ אֶל־אָבִיו וַיִּשְׁאַל: מָה אֵלֶּה לְךָ אָבִי.

יז. וּפִינְחָס הָיָה כִּנְכְלָם לְעֵינֵי בְנוֹ וַיֵּבוֹשׁ וַיִּתְרַגֵּז וְהוּא חַלָּשׁ וְאֵין אוֹנִים לֹא יְדַבֵּר וְרַק יַפְטִיר בְּשָׂפָה וְיוֹרִיד רִיר כִּי זָקֵן הָאִישׁ מְאֹד.

יח. וְיוֹרָם שָׂם אֶל־לִבּוֹ וַיְדַבֵּר בְּקִרְבּוֹ וַיֹּאמַר: רְאֵה הִנֵּה שָׁב אָבִי וַיְהִי כְּיֶלֶד קָטֹן וְלֹא הִכְלִים אֶת־אָבִיו עוֹד וַיְדַבֵּר אֵלָיו רַכּוֹת כְּדַבֵּר אֶל־הַיֶּלֶד וַיְצַו אֶת־עֲבָדָיו וַיַּעֲבִירוּ אֶת־הַפָּרִים מִן־הֶחָצֵר.

יט. וִימֵי שְׁנֵי חַיֵּי פִינְחָס תִּשְׁעִים שָׁנָה וּשְׁתַּיִם שָׁנִים וַיְהִי שְׂבַע חַיִּים וַיָּמָת וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבוֹתָיו בְּעֵין־הַפֶּרֶז אֲשֶׁר עִם־הַבְּרֵכוֹת הָאֲחוּזוֹת.

כ. וְאֶת־כָּל רְכוּשׁוֹ הָיָה לִבְנוֹ יְרֻשָּׁה עִם־מִסְפַּר כָּל־הָעֲדָרִים וְעִם־מִשְׁקַל כָּל־הַכָּסֶף.

כא. זָהָב וְזָהָב שָׁחוּט וְגַנִּים עִם־כְּרָמִים וְהַשָּׂדוֹת אֲשֶׁר עִם־הַבָּתִּים וּמִחוּץ לַגְּבוּל וְעַל־סְבִיבָיו.

כב. וַיִּסְחַר אֶת־הָאָרֶץ גַּם הוּא כְּכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה אָבִיו.

ג.

א. וַיְהִי בִּהְיוֹת יוֹרָם כְּבֶן־שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּקָם לִנְסוֹעַ.

ב. וַיִּסַּע יוֹרָם לְמַעַן סַחְרוֹ וַיְדַבֵּר אֶל־אִשְׁתּוֹ וַיֹּאמַר:

ג. רְאִי הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵא לַדֶּרֶךְ וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי אָשׁוּב.

ד. וְאַתְּ פֹּה שִׂימִי־נָא עֵינֵךְ עַל־כָּל אֲשֶׁר לִי וְלֹא יְבֻלַּע לוֹ וְלֹא יִהְיֶה מַשְׁחִית בִּרְכוּשִׁי.

ה. אַל תַּאַסְפִי זָר הַבַּיְתָה פֶּן תִּהְיֶה בָךְ דִּבַּת עָם רָעָה וְאַל־תֹּאמְרִי לְאִישׁ הִנֵּה חֲדָרַי.

ו. כִּי אִם אֶת־הָעֲבָדִים צַוִּי וְהֵכִינוּ לְכָל־אִישׁ הַבָּא אֲרֻחָה וְיָשְׁבוּ עִם־הָאֹהָלִים וְהִגִּידוּ לָהֶם כִּי בְשׁוּבִי אֵיטִיב עִמָּם שִׁבְעָתַיִם.

ז. וְאִישׁ כִּי יָסוּר אֵלַיִךְ בִּשְׁמִי וְהֵבִיא עִמּוֹ מִכְתָּב אוֹ חוֹתָם וְשָׁאַל מִמֵּךְ לְכָל־מִמְכָּר וְעַל־הַמַּרְבִּית;

ח. וְעָשִׂית לוֹ כְּצִדְקָתוֹ אַל תִּגְרְעִי מִמֶּנּוּ מִסַּת שְׂכָרוֹ מְעַט וְאִם הַרְבֵּה כִּי חֹק הוּא לֵאמֹר:

ט. כִּי יַעֲזֹב אִישׁ בֵּיתוֹ לִהְיוֹת בְּדֶרֶךְ מִשְּׁלֹשֶׁת יָמִים וָמָעְלָה וְהִפְקִיד הָאִישׁ תַּחְתָּיו אִישׁ אוֹ אִשָּׁה לִהְיוֹת תַּחְתָּיו בְּכָל־אֲשֶׁר יִפְנוּ וְלֹא יִהְיֶה שְׁמוֹ לְחַטָּאָה בְּקֶרֶב הָאָדָם.

י. וַתַּעַן אִיזֶבֶל וַתֹּאמַר: אֶת־כָּל אֲשֶׁר תְּצַוֵּנִי אֲדוֹנִי אֶעֱשֶׂה.

יא. וְיוֹרָם חִבֵּק לְאִשְׁתּוֹ בְּיָדָיו וּבִשְׂפָתָיו כִּי לִבּוֹ עָלַז בּוֹ וַיִּתְרַפֵּק עָלֶיהָ רֶגַע מְעָט.

יב. וַיָּקָם יוֹרָם אַחֲרֵי כֵן וַיֵּצֵא לְדַרְכּוֹ וַחֲמִשִּׁים עֲבָדִים לָקַח עִמּוֹ חֲמִשִּׁים לְהַסִּיעַ אֶת־הָעֲדָרִים וַיְהִי שָׂמֵחַ וְטוֹב לֵב.

יג. וַיְהִי בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי בִּהְיוֹתוֹ רוֹכֵב הוּא וַעֲבָדָיו עַל־שְׂפַת נַחַל פִּשְׁיוֹן וַיָּבֹאוּ עַד־הַמִּדְבָּר.

יד. וְשָׁם לְפָנִים בְּרֵישָׁה עִיר הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אוֹתָהּ אֱלֹהִים מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה בְּחַטֹּאתֶיהָ.

טו. וַיִּפְּלוּ עֲלֵיהֶם הַשּׁוֹדְדִים מִבְּנֵי כַשׁ וַיֶּחֶזְקוּ מֵהֶם וַיִּהְיוּ כָל־עֲבָדָיו מַאֲכָל לְפִי חַרְבָּם וַיָּמוּתוּ כֻלָּם בַּחֶרֶב לֹא נִמְלַט מֵהֶם בִּלְתִּי־אִם אֶחָד.

טז. וְיוֹרָם הִתְאַמֵּץ עֲלֵיהֶם וַיִּלָּחֵם בָּם כְּכָל־אֲשֶׁר יָכוֹל וַיַּכּוּהוּ וַיִּמְחֲצוּ אֶת־רֹאשׁוֹ וַיְהִי לוֹ פְּצָעִים רַבִּים מְאֹד וַיֶּחֱלַשׁ וַיַּאַסְרוּהוּ בִּכְבָלִים וַיְנַהֲגוּהוּ אוֹתוֹ וְאֶת־עֲבָדָיו שְׁבִי לְמִכּוֹר אוֹתָם לַעֲבָדִים לָקַחַת כָּפְרָם.

יז. וְיוֹרָם הִתְעַלֵּף וְלֹא יָדַע אֶת־נַפְשׁוֹ וַיְנַהֲגוּהוּ עִמָּם אָסוּר בַּחֲבָלִים.

יח. וַיָּבֹאוּ עַד־מִכְרְיָה הִיא הָעִיר הַגְּדוֹלָה בְּכַשְׂדִּים וַיִּמְכְּרוּהוּ לְאִישׁ כַּשְׂדִּי בִּשְׁלֹשָׁה שְׁקָלִים כֶּסֶף וּשְׁנֵי כְבָשִׂים וַיַּעַזְבוּ אֶת־יוֹרָם בְּיָדוֹ.

יט. וְהָעֶבֶד אֲשֶׁר נִמְלַט מִיַּד הַשּׁוֹדְדִים קָם אַחֲרֵי לֶכֶת הָאֲנָשִׁים כִּי נֶחְבָּא אֶל־מִתַּחַת לְאַבְנֵי הַנָּחַל.

כ. וַיְהִי עִם־לִבּוֹ לָשׁוּב עַד־לְעֵין הַפֶּרֶז לְסַפֵּר אֶת־כָּל הַמּוֹצְאוֹת אוֹתָם.

כא. וַיָּרָץ הָעֶבֶד הָלוֹךְ וְרוּץ שְׁנַיִם עָשָׂר רִיס וְלֹא הוֹסִיף וַיָּרָץ שָׁלֹשׁ כִּבְרוֹת דֶּרֶךְ וְלֹא הִרְחִיק כִּי פָגַע בּוֹ אֱלֹהִים וַיָּמָת שָׁם בַּמִּדְבָּר.

ד.

א. וְיוֹרָם הָיָה עֶבֶד בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים וַיְדַבֵּר בְּאָזְנֵי אֲדוֹנָיו אֲשֶׁר קָנָה אוֹתוֹ וַיֹּאמַר:

ב. בִּי אֲדוֹנִי הִנֵּה אָנֹכִי לְךָ לֹא לְעֵזֶר וְלֹא לְהוֹעִיל לָכֵן לוּ שְׁמַעְתַּנִי וְשָׁלַחְתָּ אֶל־אַרְצִי וְאֶל־אִשְׁתִּי וְלָקְחָה אִשְׁתִּי מַרְכוּשִׁי כְּכֹל אֲשֶׁר יִיטַב בְּעֵינֶיךָ וְנָתְנָה פִּדְיוֹן נַפְשִׁי.

ג. וֵאלֹהִים הִטָּה אֶת־לֵב־הַכַּשְׂדִּי וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינָיו וַיְצַו אֶת־בֶּן־אָחִיו לָצֵאת לַדֶּרֶךְ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְבַעֲבוּר יִפְדּוּ אֶת־יוֹרָם וַיָּשֶׂם הָאִישׁ נְעָלִים בְּרַגְלָיו וְשִׂמְלַת דֶּרֶךְ שָׂם עַל־בְּשָׂרוֹ.

ד. וַיְצַו וַיָּבִיאוּ לוֹ אֶת־מִבְחַר בַּהֲמוֹתָיו וַיֵּשֶׁב עַל־אֲתוֹנוֹ וַיִּסַּע יוֹם וָלָיְלָה.

ה. הוּא בַּדֶּרֶךְ וַיָּבֹא עַד־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִקְרְאוּ לוֹ בָּא־דָגוֹן אֲשֶׁר עִם־מְסִלַּת הַסּוֹחֲרִים הָעֹלָה מְדִינָה וַיָּקָם עָלָיו אֱלֹהִים רוֹצֵחַ וַיִּפְגַּע בּוֹ אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וַיַּכֵּהוּ אָרְצָה וְלֹא יָסַף עוֹד לָבוֹא אִם לְפָנִים וְאִם לְאָחוֹר.

ו. וַיְהִי בִּמְלֹאת הַיָּמִים אֲשֶׁר עַל־בֶּן־אֲחִי הַכַּשְׂדִּי לָשׁוּב לִמְכָרְיָה עִם־כֹּפֶר הַפִּדְיוֹן וְלֹא שָׁב;

ז. וַיִּפָּלֵא הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַכַּשְׂדִּי וַיְצַו וַיָּבִיאוּ אֶת־יוֹרָם לְפָנָיו לְמַעַן חָקְרוֹ וַיְדַבֵּר אֵלָיו קָשׁוֹת כִּי מָלֵא חֵמָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו: רַק הֵתַלְתָּ בִּי.

ח. וּפְנֵי יוֹרָם חָוְרוּ מִמָּוֶת וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו אַרְצָה וַיִּקְרָא: אֲדוֹנִי אֲדוֹנִי.

ט. וְאַחַר כֵּן קָם וַיִּצְדַּק נַפְשׁוֹ בְּעֵינֵי אֲדוֹנוֹ וַיֹּאמַר: לֹא כִּי אַרְיֵה טְרָפוֹ אוֹ שׁוֹדֵד שְׁבָהוּ אוֹ מִקְרֶה הוּא לָכֵן הִתְמַהְמֵהַּ.

י. שְׁלַח לְךָ עוֹד אֶחָד אֶל־אַרְצִי אַל תַּקְשֶׁה אֶת־לִבְּךָ לְבַעֲבוּר יְמַלֵּט אֱלֹהִים אֶת־נַפְשְׁךָ מִצָּר וְלֹא תִהְיֶה בְךָ רָעָה.

יא. וְהַכַּשְׂדִּי הִטָּה אֶת־לִבּוֹ וַיֵּאוֹת לוֹ גַּם־הַפַּעַם כִּי נָתַן אֱלֹהִים בְּלִבּוֹ גַּם אֶת־זֶה וְגַם אֶת־זֶה אִם לַעֲשׂוֹת וְאִם לַחֲדוֹל וַיִּבְחַר לַעֲשׂוֹת וַיְצַו אֶת־אֶחָד מֵעֲבָדָיו לִהְיוֹת נָכוֹן לַדָּרֶךְ.

יב. וְהָעֶבֶד שִׁנֵּס אֶת־מָתְנָיו וַיָּקָם וַיֵּלַךְ.

יג. וַיְהִי כִּרְאוֹת אֱלֹהִים אֶת־עֶבֶד הַכַּשְׂדִּי בַּדֶּרֶךְ וַיַּחֲמוֹל עָלָיו וַיָּחָס עַל־הַדָּם הַנִּשְׁפָּךְ וַיְרַחֲמֵהוּ.

יד. וַיְצַו אֱלֹהִים אֶת־אֶחָד מִמַּלְאָכָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו: לֵךְ רֵד מִן־הַשָּׁמַיִם הָרָמִים וּבֹא אֶת־שִׁבְעַת שַׁעֲרֵי הַבַּרְזֶל וַיְצַוֵּהוּ אֶל־הָעֶבֶד לְחַכּוֹת לוֹ בְּלֶכְתּוֹ.

יה. וַיְהִי כַּעֲבוֹר הָעֶבֶד בַּדֶּרֶךְ וַיַּרְא וְהִנֵּה מַלְאַךְ אֱלֹהִים עוֹמֵד עַל־אֵם הַדֶּרֶךְ בַּמִּדְבָּר.

יו. וְהַמַּלְאָךְ נִצָּב בְּלַהַב אֵשׁ לָבוּשׁ לְבוּשׁ חשֶׁךְ וְלִבְנַת עֵינָיו כְּלִבְנַת כּוֹכְבֵי בֹקֶר.

יז. וַיִּקְרָא הַמַּלְאָךְ מִן־הַלֶּהָבָה אֶל־הָעֶבֶד וַיֹּאמַר: לֵךְ שׁוּב כְּרֶגַע אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יָצָאתָ.

יח. וְהָעֶבֶד נָפַל עַל־בִּרְכָּיו בַּאֲשֶׁר עָמַד וַיְפַרֵשׂ אֶת־כַּפָּיו אֶל־הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל וַיַּרְא אֶת־מוֹתוֹ לְנֶגְדּוֹ.

יט. וַיֹּאמַר: הִנֵּה לֹא יְדַעְתִּיךָ אֲדוֹנִי וַאֲנִי פֹּה בַּדֶּרֶךְ לָבוֹא כְּנַעֲנָה אֶרֶץ הַדָּרוֹם כִּי שָׁלֹחַ שְׁלָחוּנִי לִפְדּוֹת מִשִּׁבְיוֹ אִישׁ יְהוּדִי אֲשֶׁר בְּכַשְׂדִּים.

כ. וּמַלְאַךְ אֱלֹהִים בְּעָמְדוֹ הִגְדִּיל נוֹרְאוֹתָיו כִּי חָרָה לוֹ וַיַּעַט אֶת־הַלֶּהָבָה כִּמְעִיל לוֹ סָבִיב וְלֹא נוֹתַר מִמֶּנּוּ בִּלְתִּי־זַעַם שֶׁטֶף הַלַּהַב.

כא. וַיִּקְרָא הַמַּלְאָךְ מִן־הַלַּהַט בְּקוֹל גָּדוֹל שִׁבְעָתַיִם מִבָּרִאשׁוֹנָה וַיִּצְעַק: הֲתֹאמַר בִּלְבָבְךָ לַעֲצוֹר אֶת־רֶגֶל אֱלֹהִים עַל־דֶּרֶךְ אֱלֹהִים? שׁוּב אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ בָאתָ.

כב. וַיֶּחֱרַד הָעֶבֶד חֲרָדָה גְדוֹלָה וַיָּקָם וַיִּפֶן עַל־עֲקֵבָיו וַיָּשָׁב בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר בָּא.

כג. וּבְשׁוּבוֹ אַרְצָה כַשְׂדִּים וַיָּבוֹא לְמִכְרָיָה אֶל־בֵּית אֲדוֹנָיו וַיִּתְמְהוּ אֵלָיו כָּל־יוֹדְעָיו מִלְּפָנִים.

כד. נֶאֱלָם פִּיו מִדַּבֵּר וְאָזְנָיו נֶאֶטְמוּ מִשְּׁמוֹעַ אֲשֶׁר לֹא יָבוֹא בוֹ הַדִּבֵּר וְלֹא יֵצֵא מִמֶּנּוּ.

כה. וַיְהִי כִּי הֱבִיאוּהוּ לִפְנֵי הַכַּשְׂדִּי לַעֲנוֹת אוֹתוֹ עַל־דְּבַר דַּרְכּוֹ וְעַל־פְּקֻדָּתוֹ אֲשֶׁר הִפְקִיד עָלָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה הוּא מְשַׂחֵק כַּאֲשֶׁר יְשַׂחֵק הַמְשֻׁגָּע וְלֹא יָדַע לְדַבֵּר.

כו. אָז יַכִּיר יוֹרָם יַד מִי הָיְתָה נֶגְדּוֹ וַיְהִי דוֹמֵם לְנֹכַח אֱלֹהִים וַיָּחֶל לַעֲבוֹד אֶת־אֲדוֹנָיו אֶת־קוֹנֵהוּ וַיַּעַבְדֵהוּ בַּעֲנָוָה וַיְהִי לוֹ לְעֶבֶד נֶאֱמָן.

כז. וַיְשִׂימֵהוּ אֲדוֹנוֹ עַל־הָעֲבָדִים וְעַל־מְשָׁרְתָיו בַּגַּנִּים וְגַם אֲשֶׁר בַּכְּרָמִים וּלְפָקִיד לְכָל־אֲנָשָׁיו אֲשֶׁר בְּבָתָּיו.

כח. וְשַׂעֲרַת רֹאשׁ יוֹרָם הִלְבִּינָה בְּטֶרֶם יַעַבְרוּ כִּמְשׁלוֹשׁ חֳדָשִׁים.

כט. וּשְׁנֵי יְמֵי עַבְדוּתוֹ חָמֵשׁ שָׁנִים וּבַשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית וַיָּמָת אֲדוֹנוֹ הַכַּשְׂדִּי וַיַּנְחֵל אֶת־כָּל רְכוּשׁוֹ אַחֲרָיו לִבְנוֹ וְאֶת־כָּל אֲשֶׁר הָיָה לוֹ.

ל. וַיְצַו אוֹתוֹ בְּטֶרֶם מוֹתוֹ לְשַׁלַּח חָפְשִׁי מִן־הָעֲבָדִים אֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עָבְדוּ אוֹתוֹ בֶּאֱמוּנָה וַיְהִי גַּם יוֹרָם אֶחָד מֵהֶם.

לא. וַיָּקָם יוֹרָם לָשׁוּב אֶל־אַרְצוֹ.

לב. וַיַּעֲמוֹס יוֹרָם אֶת־כָּל אֲשֶׁר לוֹ עַל־אֲתוֹנוֹ שְׁנֵי סַלִּים מִימִינָהּ וּמִשְּׂמֹאלָהּ אֲשֶׁר עִם־יְדוֹת הַכַּר.

לג. וַיָּשֶׂם מִשְּׂמֹאל אֶת־לְבוּשׁ הַכָּבוֹד עִם־חֶרֶב קְטַנָּה וְעִם מִשְׁחַת שֶׁמֶן בַּחֲצִי הַשֶּׁקֶל וּשְׁלשָׁה אֲבַטִּיחִים שָׂם מִיָּמִין וְהֵם נְבוּבִים מְלֵאֵי מַיִם וּמְעַט צֵדָה לַדֶּרֶךְ לָקַח עִמּוֹ וַיֵּצֵא לְדַרְכּוֹ מִקֵּץ שֵׁשׁ שָׁנִים תְּמִימוֹת.

לד. וְהַדֶּרֶךְ דַּרְכּוֹ אֲשֶׁר הָלַךְ בָּהּ עִם־חֲמִשִּׁים עֲבָדָיו הַחֲמֻשִּׁים מַסִּיעֵי בְהֵמוֹתָיו וְהֵם הָלְכוּ הָלוֹךְ וְשׁוּרֵר מֵאַחֲרֵי חֲמֵשֶׁת הָעֲדָרִים.

לה. וֵאלֹהִים הִבִּיט אֵלָיו מִדֵּי לֶכְתּוֹ בְּדַרְכּוֹ הָלוֹךְ וְנָסֹעַ יוֹם וָלַיְלָה וַיְהִי אֱלֹהִים מְהַבֵּה לוֹ עִם־הַיָּרֵחַ הוֹמֵם וְעִם־הַשָּׁמֶשׁ.

ה.

א. וַיְהִי כִּי קָרַב יוֹרָם אֶל־אֲחֻזָּתוֹ וְלֹא הָיָה בֵּינוֹ וּבֵין־בֵּית אֲבוֹתָיו בִּלְתִּי־אִם כִּמְטַחֲוֵי אֶבֶן וַיִּפּוֹל עָלָיו רוּחוֹ וַיְהִי הָעֶרֶב מִסָּבִיב.

ב. וּבְיוֹרָם לֹא קָם רוּחַ לָבוֹא אֶל שַׁעַר בֵּיתוֹ פְּנִימָה וַיֵּשֶׁב מִחוּץ עַל־אַבְנֵי הַגְּדֶרֶת אֲשֶׁר אֶל־הַבְּרֵכוֹת וַיִּרְעַד מֵרִפְיוֹן יָד.

ג. וְגַם אֲשֶׁר נֵעוֹר רוּחַ הַלַּיְלָה לַעֲלוֹת מִן־הַנְּהָלִים וַיִּרְעַד כָּל־בְּשָׂרוֹ.

ד. וַיְהִי בְּטֶרֶם לַיְלָה וְהַנָּשִׁים יָצְאוּ מִן־הַבָּתִּים אֶל־הַבְּרֵכוֹת לִשְׁאוֹב מָיִם וַיַּכִּירֶן וְאֶת־הַיְלָדִים אֲשֶׁר עִמָּהֶן לֹא הִכִּיר.

ה. וַאֲחָדוֹת מִן־הַנָּשִׁים רָאוּהוּ וַתְּדַבֵּרְנָה אִשָּׁה אֶל־אֲחוֹתָהּ לֵאמֹר: רַק אֵין זֶה כִּי־אִם אִישׁ נָכְרִי הוּא כִּי כָכָה עָנָה בוֹ לְבוּשׁוֹ וַתִּתֵּנָּה לוֹ לִשְׁתּוֹת מִדָּלְיָן וַתַּשְׁקֶינָה אֶת־בְּהֶמְתּוֹ.

ו. וַאֲחָדוֹת לֹא נָתְנוּ אֵלָיו לֵב וַאֲחָדוֹת הִרְבּוּ לַהַג וַתַּעֲשֶׂינָה לָהֶן צְחוֹק וְהוֹלֵלוֹת אִשָּׁה עִם־רְעוּתָהּ כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה הַנָּשִׁים הַבָּאוֹת אֶל־הַבְּאֵרוֹת וְלֹא הָיְתָה בָהֶן אִשָּׁה אֲשֶׁר הִכִּירָה אוֹתוֹ.

ז. וְיוֹרָם הָיָה נָבוֹךְ וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶן כַּשְׂדִּית וַיִּשְׁאַל לְאִשְׁתּוֹ וְהֵן לֹא הֵבִינוּ לוֹ וְלִדְבָרָיו.

ח. וְאִשָּׁה יָצְאָה מֵאַחַד הַבָּתִּים לִשְׁאוֹב מַיִם וַתִּגַּשׁ אֶל־יוֹרָם וַתֹּאמֶר אֵלָיו: קוּם הָאִישׁ וּבָאתָ בְּצֵל קוֹרָתִי וְרָחַצְתָּ אֶת־רַגְלֶיךָ וְהָיָה לְעֵת בֹּקֶר וְהָיִיתָ נָכוֹן לְדַרְכְּךָ כִּי עָיֵף אָתָּה.

ט. וְיוֹרָם רָאָה בְעֵינָיו אֶת־נַחֲלַת אֲבוֹתָיו וְהִנֵּה זָרִים יִתְּנוּ לוֹ בָהּ מָקוֹם לָלוּן וַיֵּצֶר לוֹ וַיּוֹרֶד עֵינָיו אֶל־הַמַּיִם אֲשֶׁר הוּא יוֹשֵׁב עֲלֵיהֶם וַיַּבֵּט בַּמַּיִם אֶת־שִׂמְלָתוֹ וְאֶת־תֹּאַר פָּנָיו.

י. וְאֶת־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר קָרְאָה לוֹ עָנָה דָבָר.

יא. וַתְּדַבֵּרְנָה הַנָּשִׁים אֵלֶיהָ וַתֹּאמַרְנָה: מַה־לָּךְ כִּי תְדַבְּרִי בוֹ הֲטֶרֶם תִּרְאִי אֶת־בְּגָדָיו אֲשֶׁר נָכְרִי הוּא וְאֶת־לְשׁוֹנֵךְ לֹא יִשְׁמַע כִּי אֵינֶנּוּ עִבְרִי וַתֵּלַכְנָה אֶל־בָּתֵּיהֶן אִשָּׁה עִם־דַּלְיָהּ.

יב. וְיוֹרָם עֹדֶנּוּ מַבִּיט אֶל־בֵּיתוֹ מִנֶּגֶד בְּהָהֵל הָעֲלָטָה מִסָּבִיב וַיֶּחֱרַד כִּי לֹא הִכִּיר אֶת בֵּיתוֹ מֵאָז.

יג. כִּי גֹרֶן הָיְתָה תַּחַת גַּן הַתְּאֵנָה וְתַחַת הַכֶּרֶם שָׂדֶה לֹא עֻבָּד.

יד. וַיָּקָם וַיִּגַּשׁ אֶל־הַמָּקוֹם וְלֹא מָצָא אֶת־הַשַּׁעַר אֲשֶׁר בָּנָה כִּי כִסּוּ סִבְכֵי חָרוּל אֶת־מְבוֹא הַדֶּרֶךְ וַיַּעַל מִמֶּנּוּ רֵיחַ פְּרָחִים עָז וַיִּמָּלֵא לִבּוֹ פַּחַד וְרוּחַ עִוְעִים וַיַּקֵּף אֶת־הַבַּיִת וַיֵּלֶךְ סָבִיב.

טו. וּבְלֶכְתּוֹ וַיְהִי כִּגְנָב בְּעֵינָיו וַיָּבוֹא אֶל־הֶחָצֵר הַתַּחְתּוֹנָה לְבַקֵּשׁ אֶת־הַדֶּלֶת וְלֹא מָצָא אוֹתָהּ.

טז. וַיִּמְצָא נָתִיב בֵּין־עַנְפֵי הַסֻּכּוֹת וַיֵּלֶךְ לְאוֹר הַיָּרֵחַ וְהוּא לֹא יָדַע אֶת־הַנָּתִיב מֵאָז וַיָּבוֹא שָׁמָּה.

יז. וַיְהִי בְּהִתְהַלְּכוֹ בַחֹשֶׁךְ וַיִּכָּשֵׁל בַּסְּבָכִים וַיַּרְא אִשָּׁה עִם אוֹר הַלְּבָנָה וְהִיא נוֹצֶצֶת בִּיקַר אַרְגָּמָן וַאֲבָנֶיהָ וּזְהָבָהּ נוֹתְנִים קוֹל כְּצִלְצְלִים לְמֵרָחוֹק.

יח. וְהָאִשָּׁה בִּרְאוֹתָהּ אוֹתוֹ וְאֶת־לְבוּשׁ הַנָּכְרִי אֲשֶׁר עַל־בְּשָׂרוֹ וְלֹא הִתְחַלְחֲלָה מִפָּנָיו כִּי־אִם הָלְכָה בַלָּט לְעֻמַּת בֵּיתָהּ וַתִּקְרוֹץ לוֹ בְּעֵינֶיהָ.

יט. וְיוֹרָם הֵבִין כִּי אִשָּׁה זוֹנָה הִיא כִּי הִכִּיר אֶת־רוּחַ נַאֲפוּפֶיהָ בְּסַמֵּי מִשְׁחָתָהּ וּבְרֵיחַ שִׂמְלוֹתֶיהָ וַיָּגֶל לִבּוֹ בוֹ בְּרֶגַע הַהוּא.

כ. וַיֶּחֱרַץ בְּלִבּוֹ לִשְׁאוֹל אֶת־הַזְּקֵנִים מִמָּחֳרַת הַיּוֹם לְהַגִּיד לוֹ אֶת־מְקוֹם אִשְׁתּוֹ.

כא. כִּי הֵבִין יוֹרָם אֲשֶׁר מָכֹר מְכָרָהּ אִיזֶבֶל אֶת־נַחֲלָתוֹ וַיְהַלְלֶנָּה בְּלִבּוֹ עַל־זֹאת כִּי יָדַע כִּי יִבָּצֵר מִמֶּנּוּ לָשֶׁבֶת עוֹד בַּמָּקוֹם הַזֶּה בְּבֵית אֲבוֹתָיו אַחֲרֵי כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ.

כב. ויורָם אָמַר אֶל־לִבּוֹ: אֶעֱשֶׂה־נָא לִי חַג הַפַּעַם וְאֵיטִיב אֶת־לִבִּי אַחֲרֵי הָרָעָה וְאָסוּךְ אֶת־רֹאשִׁי בְּשֶׁמֶן וְאֶשְׁכַּב עִם־הָאִשָּׁה הַזֹּאת וַיֵּלֶךְ וַיִּגַּשׁ אֵלֶיהָ.

כג. וְהָאִשָּׁה הִפְנְתָה אֶת־רֹאשָׁהּ אֲחוֹרַנִּית אֵלָיו וַתְּרַזֵּם לוֹ בְּעֵינֶיהָ וַתְּמוֹלֵל בְּיָדֶיהָ כְּבָרִאשׁוֹנָה וַתִּשְׂחַק בְּקוֹל וְאֶל־הַבַּיִת קָרְאָה אֶל־שִׁפְחוֹתֶיהָ לְהָבִיא אֶת־הַמְּנוֹרוֹת וַתַּעֲמוֹד בְּפֶתַח הַשַּׁעַר בַּחשֶׁךְ וַתְּחַכֶּה לוֹ וְלַמְּנוֹרוֹת.

כד. וְיוֹרָם נִגַּשׁ אֵלֶיהָ הַשָּׁעְרָה וַיִּתְרַפֵּק עָלֶיהָ וַיְחַבֵּק אֶת־שׁוֹקֶיהָ וְאֶת־שָׁדֶיהָ וַתִּמְכּוֹךְ בְּקִרְבּוֹ אֶת־עַגְבַת פִּיהָ כִּנְרָדִים לוֹהֲטִים.

כה. אָז תָּבֹאנָה שְׁתַּיִם שְׁפָחוֹת וּמְנוֹרוֹת בִּידֵיהֶן לְהָאִיר לָהֶם וַיַּכֵּר יוֹרָם וְהִנֵּה הִיא אִשְׁתּוֹ אִיזֶבֶל בַּת־זַכְרִי וְהִיא אִשָּׁה זוֹנָה.

כו. וְהוּא בֵּין־זְרוֹעוֹתָיו יְחַבְּקֶנָּה בְּבֵית אֲבוֹתָיו מִקְצֵה הַשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית לְצֵאתוֹ.

ו.

א. וְהָאִשָּׁה הִכִּירָה אֶת־אִישָׁהּ כִּי יוֹרָם הוּא וַתֵּפֶן מִמֶּנּוּ לְאָחוֹר וַתִּסּוֹב עַד־הַקִּיר.

ב. וְיוֹרָם נָתַן אוֹת לַשְּׁפָחוֹת הַמְּבִיאוֹת אֶת־הַמְּנוֹרוֹת לָלֶכֶת מִשָּׁם וְלַעֲזוֹב אוֹתוֹ עִם־אִשְׁתּוֹ לְבַדּוֹ וְהַשְּׁפָחוֹת הִבִּיטוּ אִשָּׁה בִּפְנֵי אֲחוֹתָהּ וְאַחַר כֵּן בִּפְנֵי הָאִשָּׁה.

ג. וְגַם בְּיוֹרָם הִבִּיטוּ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר הָיָה לָהֶן לְמִצְוָה.

ד. וְהָיוּ כְּמוֹ עֵגֶל בְּבֹאוֹ עַד־פָּרָשַׁת דְּרָכִים וְהִבִּיט אֶל־הָאִישׁ אֲשֶׁר לַטֶּבַח יוֹבִילֵהוּ וְאֶת־הַדֶּרֶךְ לֹא יֵדַע לִבְחוֹר מִשְּׁתֵּיהֶן וְהָיְתָה הַיִּרְאָה בִשְׁתֵּי עֵינָיו בְּהַבִּיטוֹ.

ה. וְיוֹרָם רָאָה אֶת־יִרְאָתָן וַיִּמְשׁוֹל בְּרוּחוֹ וַיְצַו אוֹתָן שֵׁנִית לָסוּר מִשָּׁם וּלְחַכּוֹת עַד־קָרְאוֹ.

ו. וְהַשְּׁפָחוֹת הֵקַלּוּ בוֹ עֵקֶב אֲשֶׁר דִּבֵּר אֲלֵיהֶן רַכּוֹת וַתִּבְזֶינָה לוֹ וַתִּלְעַגְנָה לֵאמֹר: מִי אַתָּה כִּי תְצַוֵּנוּ עַל־פְּנֵי הָאִשָּׁה רַק אֵין־זֶה כִּי אַתָּה הוּא הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עַל־כָּל מַלְכֵי הַצָּפוֹן.

ז. אוֹ פַּרְעֹה אַתָּה כִּי כָכָה תַּעֲנֶה בְּךָ טִמְלָתֶךָ אוֹ אֲדוֹנֵי בָבֶל.

ח. וְיוֹרָם בְּשָׁמְעוֹ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּבְעַר בּוֹ אַפּוֹ לְהַשְׁחִית וַיָּרֶם אֶת־קוֹלוֹ וַיִּצְעָק.

ט. וַיֹּאחֶז בַּמְּנוֹרָה אֲשֶׁר בְּיַד הָאַחַת וְהִיא תְלוּיָה בְּטַבְּעוֹתֶיהָ כְּמוֹ קָלַע.

י. וַיְרוֹצֵץ יוֹרָם אֶת־גֻּלְגָּלְתָּהּ וְאֶת־מִפְרַקְתָּהּ בַּמְּנוֹרָה עֶשֶׂר פְּעָמִים וַתִּפּוֹל אֲחֹרַנִּית בְּדָמֶיהָ וַתִּשְׁכַּב בְּדָמֶיהָ מְעֻקָּלָה וַתְּהִי מְרֻטָּשָׁה וּמְנֻפָּצָה כְּנָחָשׁ רָצוּץ.

יא. וַתְּהִי הַדְּמָמָה סָבִיב וַיְדַבֵּר אֶל־הַשִּׁפְחָה הָאַחֶרֶת וַיֹּאמַר: הִנֵּה אָתוֹן עוֹמֶדֶת בַּחוּץ אֵצֶל הַבְּרֵכוֹת הָאֲחוּזוֹת.

יב. צְאִי וְהֵבֵאתָהּ אֶל־הָאֻרְוָה וּפָקַדְתְּ עַל־אַחַד הַנְּעָרִים וְרָחַץ אוֹתָהּ אַחֲרֵי מוֹסְרוֹתֶיהָ אַחֲרֵי לֶכְתָּהּ בַּדֶּרֶךְ וְנָתַן לָהּ מִסְפּוֹא.

יג. וְהַשִּׁפְחָה רָאֲתָה כִּי נִמְלְטָה מִמָּוֶת וַתֶּחֱרַד לְנַפְשָׁהּ וַתְּמַהֵר

הַחוּצָה כַּאֲשֶׁר אָמָר וְיוֹרָם יָשַׁב עַל־הַמִּפְתָּן בְּסַף בֵּיתוֹ בַחשֶׁךְ לְבִלְתִּי רְאוֹת פְּנֵי אִשְׁתּוֹ וְהוּא עֹבֵר נוֹדֵד בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר בְּנַפְשׁוֹ כִּי לֹא רָאָה בְנַפְשׁוֹ בִלְתִּי־אִם שְׁמָמוֹת מִדְבָּר.

יד. וְאַחַר הֵחֵל לְדַבֵּר אֶל־אִשְׁתּוֹ וַיֹּאמַר: רְאִי הִנֵּה אָנֹכִי יָצָאתִי לַדֶּרֶךְ נָקִי הָיִיתִי לִפְנֵי אֱלֹהִים וְלֹא עָוֶל בִּי לִפְנֵי אָדָם.

טו. וְאוֹתֵךְ צִוִּיתִי תַחְתַּי בַּבַּיִת הַזֶּה וּבְכָל נַחֲלָתִי כְּחֻקַּת הַהוֹלֵךְ בַּדֶּרֶךְ כִּי הָיִיתִי בַדֶּרֶךְ מִשְׁלֹשֶׁת יָמִים וָהָלְאָה.

טז. וְעַתָּה זֶה שַׁבְתִּי וְאָנֹכִי תָמִים עִם־נַפְשִׁי וּלְנֶגֶד אֱלֹהִים אֵין בִּי דֹפִי.

יז. וּמִמֵּךְ לֹא דָרַשְׁתִּי דָבָר בִּלְתִּי־אִם אֶת־עֵדוּת פִּיךְ עֵקֶב אֲשֶׁר הִפְקַדְתִּיךְ תַּחְתַּי לְמַעַן תּוּכְלִי לְהִתְיַצֵּב עִמִּי בַּמִּשְׁפָּט וּלְמַעַן תִּהְיֶה לָּךְ צְדָקָה לְנֹכַח אֱלֹהִים.

יח. וְהָאִשָּׁה צִדְּקָה אֶת־נַפְשָׁהּ וַתֹּאמַר: מִי אָתָּה.

יט. וְיוֹרָם אָמַר בְּלִבּוֹ: רַק אֵין זֶה כִּי־אִם בִּלַּע הַפַּחַד אֶת־בִּינָתָהּ וַיַּעַן אוֹתָהּ וַיֹּאמַר: אָנֹכִי יוֹרָם בֶּן־פִּינְחָס בַּעֲלֵךְ אֲשֶׁר אֵרַשׂ אוֹתָךְ לוֹ בֶּאֱמוּנָה.

כ. וַתּוֹסֶף הָאִשָּׁה וַתַּעַן אוֹתוֹ מִן הַחֲשֵׁכָה לֵאמֹר: רַק שֶׁקֶר תְּדַבֵּר כִּי לֹא יָדַעְתִּי בַּעַל אֲשֶׁר אֹמַר: הָיִיתִי לוֹ לְאִשָּׁה. אֲבָל אִם כִּדְבָרֶיךָ כֶּן־הוּא כִּי־עַתָּה קְרָא־נָא לְבִנְךָ אוּלַי יָבוֹא הַבַּיְתָה וְעָזַר לְךָ גַּם הוּא אַחֲרֵי דִבְרֵי הָאֵלֶּה וְעָנָה בִי אֶת־כַּחֲשִׁי.

כא. וְיוֹרָם נֶאֱלַם פִּתְאֹם מִדַּבֵּר וַיְהִי לוֹ לַיְלָה בְלִבּוֹ וַיָּקָם וּבְשָׂרוֹ כָבֵד וְהָאִשָּׁה הוֹסִיפָה וַתִּצְעַק: הִנְנִי בְיָדְךָ לַעֲשׂוֹת בִּי כְּכָל אֲשֶׁר עָשִׂיתָ בְשִׁפְחָתִי. לֹא בְיַד בַּעְלִי נִתַּתִּי כִּי־אִם בְּיַד רוֹצֵחַ, לֹא

בְּיַד אֲדוֹנִי הָכְּנַרְתִּי כִּי־אִם בְּיַד זָר, אֵין לִי בִטְחָה מִלְּפָנֶיךָ בִּלְתִּי־אִם בְּכָל אֲשֶׁר הָיְתָה לְשִׁפְחָתִי.

כב. כִּי הִנֵּה אֵין לִי מִמְּךָ בֵּן.

כג. וַיְהִי כִּשְׁמוֹעַ יוֹרָם אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתֶּחֱשַׁק נַפְשׁוֹ פִּתְאֹם לִרְאוֹת גַּם פָּנֶיהָ בְּדַבְּרָהּ וְנֵר אֵין וַיִּפֶן וַיֵּצֵא.

כד. וַיָּרָץ אַחֲרֵי הַשִּׁפְחָה אֶל־הַסֻּכָּה וַיְצַוֶּנָּה לָשׁוּב לְהָבִיא אֶת־הַמְּנוֹרָה וְהַשִּׁפְחָה יָרְאָה וַתֹּאמַר: כִּי אֲדוֹנִי חוֹסֶה עָלַי רְאֵה הִנֵּה בְהֶמְתְּךָ רְעֵבָה וְגֹעָה עַד לְמֶרְחוֹק.

כה. וְיוֹרָם עָנָה וַיֹּאמַר: תִּרְעַב בְּהֵמָה עַד־מָוֶת וְאַל־תָּמוּת נַפְשִׁי לְשַׁחַת וַיִּקַּח אֶת־הַמְּנוֹרָה מִיָּדָהּ.

כו. וַיָּשָׁב וַיָּבֵא אֶת־הַמְּנוֹרָה עַד־פֶּתַח הַשַּׁעַר וַיָּשֶׂם אוֹתָהּ עַל־נוֹ וַיַּרְא וְהִנֵּה אִשְׁתּוֹ נִצֶּבֶת אֶל־הַקִּיר וּבוֹכָה אֵינֶנָּה.

כז. כִּי־אִם כְּעֵץ פּוֹרֵחַ הָיְתָה בְקוֹמָתָהּ, בְּנוּיָה כְּמִגְדָּלוֹת, הָדָר מְלֵאָה עִם־מוֹרָא, לְנוֹכַח תַּבִּיט כָּאֳנִיָּה בְּיוֹם מִלְחָמָה וְשָׂדֶיהָ כְּמִפְרָשִׂים נֶחֱמָדִים נְפוּחֵי רוּחַ.

כח. וּבְעָמְדָהּ נִכְחוֹ וַתַּבֵּט בּוֹ לֹא יָדְעָה מָגוֹר וְלֹא הָיוּ תַחֲנוּנִים עִמָּהּ כִּי־אִם קֶצֶף וָהוֹד.

כט. אָז יִפְתַּח יוֹרָם אֶת־פִּיו לֵאמֹר: זַכָּה הָיִית וּמְהוֹרָה לִמְאֹד, צְעִירַת נָשִׁים הָיִית אֲשֶׁר בִּרְחוֹבוֹת יְכַבְּדוּהָ וִירוֹמְמוּהָ בְּקָהָל.

ל. רְמִיָּה לֹא הָיְתָה בְּפִיךְ וְלֹא רָבְקָה טֻמְאָה אֶל־נַפְשֵׁךְ, לֹא לְמַעֲנִי עָשִׂית עֵקֶב הֱיוֹתֵךְ עִמִּי כִּי־אִם לְמַעֲנֵךְ, אֶת־שַׁעֲרֵךְ קִלַּעַתְּ

בַּעֲנָוָה וְלֹא הָיָה הֲדוֹם לְךָ לְמוֹשָׁב אֲשֶׁר לֹא נֶהְפַּךְ בְּעֵינַי לְכִסֵּא מְלָכִים.

לא. עָמְדָה הָעֲנָוָה דוֹמָם בְּשָׁלְחֵךְ אֶת־יָדֵךְ וְכִי תִשְׂאִי עֵינַיִךְ לְמֵת וְהֵקִיץ לְחַיִּים. חַי אֲנִי אִם לֹא רַבִּית נִפְלְאוֹתַיִךְ מִנִּפְלְאוֹת נְבִיאֵי אֱלֹהִים.

לב. פָּקַד אֱלֹהִים אוֹתֵךְ לְמוֹפֵת לַהֲפוֹךְ גֵּאִים לַעֲנָוִים וְחַלָּשִׁים לַחֲזָקִים, לְנַחֵם רְעֵבֵי נֶחָמָה וּלְבַעֲבוּר הֱיוֹת עַל־הָאָרֶץ לֵב נְדִיבוּת זוּלָתוֹ, נֶפֶשׁ בְּצַלְמוֹ וְדִמְיוֹנוֹ עַל־אֲדָמוֹת, וְאִישׁ לֹא יָהִין לִנְגּוֹעַ אֵלָיו.

לג. כִּי־הִנֵּה נְצַרְתִּיךְ עִמִּי כַּאֲרוֹן הַבְּרִית הַגְּדוֹלָה מִלִּפְנֵי עֵינֵי אָדָם וּכְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר מִתַּחַת לַכַּפֹּרֶת וַאֲנִי הִנֵּה לֹא קֵרַבְתִּי אֵלַיִךְ מֵעוֹדִי לְדַעְתֵּךְ עַד־אִם נָשַׁקְתִּי בָרִאשׁוֹנָה אֶת־רַגְלַיִךְ וְאֶת־בִּרְכַּיִךְ אֶל־פְּנֵי מִטָּתֵנוּ כִּמְלָכוֹת אֶל־פְּנֵי כִסְאָן.

לד. וְכָל־זֹאת עָשִׂיתִי לְמַעַן נַפְשֵׁנוּ אֲשֶׁר לֹא נְטַמֵּא אֶת־נַפְשֵׁנוּ לִפְנֵי אֱלֹהִים וְלִפְנֵי כְבוֹד אֱלֹהִים לִהְיוֹת כִּבְהֵמָה.

לה. רְאִי אִשְׁתִּי הִנֵּה אַתְּ אוֹמֶרֶת אֵלַי: אֵין לִי בֵּן מִמֵּךְ, הֲיֵשׁ אֵפוֹא בֵן לְךָ מִנַּאֲפוּפֵי הַגּוֹיִם וּמֵעַגְבֵי שָׂרַיִךְ אֲשֶׁר מָתְנֵיהֶם חֲגוּרִים וּזְקָנָם סוּכָה וְאִם יֵשׁ לְךָ בֵּן מִן־הַצָּרַעַת אֲשֶׁר לְרוֹכְבַיִךְ בַּסּוּסִים? קוּמִי וַעֲנִי אַל־תִּירָאִי: לָמָּה עָשִׂית זֹאת?

לו. וְהָאִשָּׁה נָשְׂאָה אֶת־עֵינֶיהָ וַתַּבֵּט בּוֹ וַתַּעַן: הִנֵּה מֵרֹאשׁ דִּבַּרְתִּיהָ וְאַף כִּדְבָרֶיךָ כֵּן הוּא: אֵין לִי בֵּן מִמֶּךָּ.

לז. וְיוֹרָם עֲזָבָהּ וַיֵּלֶךְ וַיֶּאֱסוֹף אֶת־כַּנְפֵי שִׂמְלָתוֹ עַל־פְּנֵי מָתְנָיו וַיַּעַל אֶל־עֲלִיַּת הַקִּיר אֲשֶׁר לְבֵיתוֹ לִשְׁכַּב שָׁם וּלְהִשָּׁפֵט עִם־אֱלֹהִים.

ז.

א. וַיְהִי כַּעֲלוֹתוֹ בַּמַּעֲלוֹת וַיַּעֲבוֹר אֶת־הָעֲלִיָּה הָעֶלְיוֹנָה וַיֶּחֱטָא־אָנָּה.

ב. וַיַּעַל עוֹד וַיּוֹסֶף לַעֲלוֹת מֵאֲשֶׁר הָיָה עִם־לִבּוֹ וַיָּבֹא הַגַּנָּה וְלֹא מָצָא שָׁם מִטָּה כִּי־אִם אֶת־הַמְּכַבְּשׁוֹת הָעֲרוּכוֹת שָׁם אֲשֶׁר יוּשַׂם עֲלֵיהֶן עֲנָבִים לְיַבְּשָׁן כַּמִּשְׁפָּט.

ג. וַיִּשְׁכַּב עַל־אַחַת הַמְּכַבְּשׁוֹת וַתַּעֲלֶינָה הַקּוֹרוֹת בּוֹ וַתַּכְאֶבְנָה לוֹ וַיְהִי כִּדְבַר אֱלֹהִים אֲשֶׁר כָּתוּב:

ד. לֹא יָבֹא יֵין אֲדֹנָי מִן־הַיֶּקֶב וְלֹא מִקֶּצֶף הָעֲנָבִים הַלַּחִים בַּגִּתּוֹת אֲשֶׁר בְּרַגְלַיִם יִדְרְכוּהוּ נְאֻם אֲדֹנָי.

ה. כִּי־אִם מֵעֲנָבִים יְבֵשִׁים יָזֹק אֶת־יֵינוֹ הַטּוֹב אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין לָהֶם וַאֲשֶׁר בּוֹז הֵם לַפְּתָאִים נְאֻם אֲדֹנָי.

ו. אֲשֶׁר יָחְרְבוּ בַשְּׁדֵפָה עַל־אֶשְׁכְּלוֹת הַגֶּפֶן בְּהַאֲרִיךְ הַקַּיִץ וְעַל־הַמְּכַבְּשׁוֹת יָנוּחוּ כְּמֵתִים וְהָיוּ כְּפִגְרֵי הַיָּם. מֵהֶם אָזֹק אֶת־מְתָקַי לְהַשְׁכִּיר נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהֶיךָ.

ז. וְיוֹרָם שׁוֹכֵב עַל־מִשְׁכָּבוֹ לִדְרוֹשׁ מִשְׁפָּט וַיָּקָם חַיִץ בֵּינוֹ וּבֵין־אֱלֹהִים לִהְיוֹת מַבְדִּיל בֵּינֵיהֶם וַיֹּאמַר:

ח. מֶה־עֲוֹנִי וּבַמֶּה חָטָאתִי כִּי פָקַדְתָּ עָלַי וְהִשְׁמַדְתָּנִי.

ט. וְאִם זַךְ אֲנִי בְעֵינֶיךָ וְאַתָּה כָּרַתָּ אֶת־הַבְּרִית עִם־מֹשֶׁה:

י. חַי אֲנִי אִם־תָּנוּס מִפָּנַי וְאִם־כַּנְפֵי שַׁחַר תָּשִׂים לָךְ חַי אֲנִי אִם־תִּטְהָר.

יא. מות הָאֶחָד כְּמוֹת הַשֵּׁנִי, מִשְׁפָּט אֶחָד לָהֶם, וְכָרוֹת הָאֶחָד כִּכְרוֹת הַשֵּׁנִי,

יב. וְאַתָּה אָלִיתָ בְּנַפְשְׁךָ אֶת־אָלוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת כָּל־בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל וְנִשְׁבַּעְתָּ לְנֹחַ לְבִלְתִּי שַׁחֵת אֶת־אֲשֶׁר עָשָׂה.

יג. וְאִם לְנָמֵר הָיִיתָ לְהָקִיא אֶת־בִּלְעָךְ, הִנְנִי וַעֲשִׂיתִיךָ לְנָמֵר אֲשֶׁר יָשׁוּב לִבְלוֹעַ אֶת־קִיאוֹ.

יד. כִּי בְנַפְשְׁךָ עָרַבְתָּ לִי אֲשֶׁר לֹא תְשָׁחֵת הָאָרֶץ שֵׁנִית עִם־הַיְקוּם וְעַד יוֹרָם.

טו. אֲשֶׁר עָרֹב עֲרַבְתַּנִי בִבְרִיתְךָ לְדוֹרוֹת עוֹלָם בְּאוֹת הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן וַאֲשֶׁר הִתְהַלֵּךְ תִּתְהַלֵּךְ לְפָנַי בְּקֶרֶב עַמִּי בִּצְבָאֶיךָ בֵּין־צִבְאוֹת מַלְאָכֶיךָ וְטָהַרְתָּ.

טז. וְאִם לֹא טָהַרְתָּ וְאֶת־בְּרִיתְךָ הֵפַרְתָּ וְאֶת־שְׁבוּעָתְךָ נִשְׁבַּעְתָּ לַשָּׁוְא:

יז. הִנְנִי וְאֶשְׁבּוֹר בְּמוֹ עֵינַי אֶת־קַשְׁתְּךָ בְּתוֹךְ הֶעָנָן וְאֶמְחֶנָּה מִקֶּרֶב לִבִּי וּבְצִבְאוֹת מַלְאָכֶיךָ אַשֵּׁב בְּרוּחַ פִּי וְהִתְעוֹפְפוּ כְצֶמֶר נוֹצָה רַכָּה וְכָלִיתָ וְנִשְׁמַדְתָּ גַּם אַתָּה כְּעֶצֶב רֵיק תַּחַת אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַשָּׁוְא וְהֵבֵאתִי עָלֶיךָ מַבּוּל מְעַט גַּם אֲנִי וְנִמְחֵיתָ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה.

יח. וַיְהִי כְּדַבֵּר יוֹרָם וַיִּהְיוּ דְבָרָיו נוֹרָאִים עַד לִמְאֹד וַיִּשְׁמַע אוֹתָם אֱלֹהִים וַיֵּצֶר־לוֹ עַל־הַדְּבָרִים הַמָּרִים וַיְצַו לְמַלְאָךְ לֵאמֹר: לֵךְ רֵד אֶל־הָאִישׁ הַכֹּאֵב וְנַחֲמֵהוּ וַיֵּרֶד הַמַּלְאָךְ.

יט. וַיִּתְיַצֵּב הַמַּלְאָךְ בְּפֶתַח הַגַּג לְבוּשׁ כְּנָפַיִם וַתְּהִי עַל־שְׂפָתָיו חֶמְלָה וַיַּבֵּט בְּעֵינַיִם קָרוֹת וַתִּהְיֶינָה כְּצַלְמֵי עֵינָיִם.

כ. וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹרָם בְּעֵינָיו וַיֹּאמַר: אַל־תִּבְכֶּה בָּרוּךְ אֱלֹהִים וְאַחַר כֵּן פָּנָה וַיֵּלֶךְ כַּאֲשֶׁר בָּא.

כא. וַיֹּסֶף יוֹרָם לָרִיב אֶל־אֱלֹהִים וַיֶּחֱזַק בִּדְבָרָיו מִבָּרִאשׁוֹנָה וַיְדַבֵּר אֶל־אֱלֹהִים שֵׁנִית וַיֹּאמַר: לֹא כִּי הַרְאֵה הַרְאֵנִי אֶת־עֲוֹנִי עָרֹם וְאֶת־אֶצְבָּעֲךָ שִׂים עַל־חַטָּאתִי וְאֶרְאֶה גַם אָנִי.

כב. אֲשֶׁר אָבַד אָבַד, וְגַם בַּהֲשִׁיבְךָ אֶת־שְׁבוּתִי – אֶת־דְּבַר הָאֲבֵדָה לֹא תִמְחֶה עוֹד; וַאֲשֶׁר מֵת מֵת, וְגַם בְּעוֹרֶרְךָ אֶת־מֵתַי לְחַיִּים - אֶת־הַמָּוֶת לֹא תַעֲבִיר עוֹד מִנֶּגְדִּי וְגַם בָּכֹה לֹא אֶבְכֶּה.

כג. כַּאֲשֶׁר בָּכִיתִי בִשְׁבִיָּה לְכָל אֲשֶׁר אָבַד מִמֶּנִּי וְלֹא אֶזְעַק כְּכָל אֲשֶׁר זָעַקְתִּי עַל־יַד הַבְּרֵכוֹת וְכַאֲשֶׁר זָעַקְתִּי בְּפֶתַח שַׁעַר בֵּיתִי כִּי־עַתָּה אֶשְׁכַּב עַל־אַחַת הַמְיַבְּשׁוֹת וְלֹא אוֹסִיף לִבְכּוֹת.

כד. וְלֹא אֶשְׁאַל מֵעִמְּךָ דָּבָר בִּלְתִּי רַק כִּי תַרְאֵנִי כִּי בִצְדָקָה וּבְיֹשֶׁר בָּאָה לִי כָל־זֹאת אֲשֶׁר אָבַד יֹאבַד לִי רְכוּשִׁי וְאִשְׁתִּי וַעֲבָדַי עִם־כָּל מוֹלַדְתִּי וַאֲשֶׁר הָיִיתִי לְאֻמְלָל.

כה. וַאֲשֶׁר בִּצְדָקָה וּבְיֹשֶׁר מֵתוּ הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר רָצַחְתָּ עַל־כָּל דֶּרֶךְ מִדַּרְכֵי חַיַּי לְמַעַן תָּמוּת בְּנֶחָמָה נַפְשִׁי.

כו. וְיוֹרָם נָשָׂא אֶת־עֵינָיו אֶל־פֶּתַח הַגָּג לִרְאוֹת אִם יִתְיַצֵּב הַמַּלְאָךְ לִהְיוֹת לְמֵלִיץ עַל־הָאֱלֹהִים לִפְדּוֹת אוֹתוֹ מִיַּד יוֹרָם וְלֹא יָרַד הַמַּלְאָךְ לְהִתְיַצֵּב שָׁם.

כז. וַיִּשְׂמַח יוֹרָם בְּלִבּוֹ עַל הַדָּבָר הַזֶּה.

ח.

א. וַיְדַבֵּר יוֹרָם בַּשְּׁלִישִׁית וַיֹּאמַר: לָמָּה עֲשִׂיתַנִי פֶּרֶד מִנְּעוּרַי אֲשֶׁר זַרְעִי לֹא יְעַבֵּר וְלֹא אֶאֱחֹז בָּאָרֶץ עִם־אֲבוֹתַי אֲשֶׁר לְפָנַי וְלֹא יִהְיֶה לִי קִים עִם־אִשְׁתִּי אַחֲרַי כִּי צָדְקוּ דְבָרֶיהָ וּבִצְדָקָה עָשְׂתָה כִּי־אַתָּה נָתַתָּ לָהּ צְדָקָה.

ב. וְאָנֹכִי אֵין מוֹעִיל בִּי אֲשֶׁר כִּתְאֵנָה יְבֵשָׁה הָיִיתִי הַמְּחַכָּה לִסְעָרָה.

ג. וּמַטָּרָה לַבָּרָק וְאוֹת לַמָּוֶת וְאֵין־אוֹנִים בַּצָּרַת אֵיד וְקִיא צֹאָה עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְצַרְתָּהּ מִתֹּהוּ וּמִבֹּהוּ בְּרָאתָהּ וּמְקִיא צֹאַת הֲגָה צַלְמְךָ אֲשֶׁר בּוֹ בְרָאתָנוּ?

ד. כִּי בְצִדְקָם מֵתוּ אֲבוֹתַי וּבְתָם לֵבָב שְׂבֵעֵי חַיִּים וּמְלֵאֵי יָמִים וּמְלֵאֵי בְרָכָה.

ה. אֲשֶׁר לֹא עֲוֹנָם פָּקַדְתָּ עָלַי לְבַקֵּשׁ אֶת־חַטָּאתָם מִמֶּנִּי וְלָכֵן עֲנֵנִי הַפַּעַם וְאֶת־עֲדוּתְךָ הוֹדִיעֵנִי.

ו. כִּי אֵין בְּמַלְאָכֶיךָ גַּם אֶחָד אֲשֶׁר יִגְבַּר עַד לִסְגּוֹר אֶת־פִּי וַאֲשֶׁר יַעֲמִים עַל־נַפְשׁוֹ אֶת־עֲוֹנְךָ נֶגְדִּי זוּלָתִי אַתָּה לְבַדְּךָ כִּי תָבוֹא וְתִגָּלֶה אֵלַי בְּטֶרֶם אָמוּת.

ז. וַיּוֹסֶף יוֹרָם וַיַּבֵּט אֶל־פֶּתַח הַגָּג לִרְאוֹת אִם הָיְתָה מַרְאָה.

ח. וַיַּרְא מַרְאָה וַיִּתְחַבְּנָה לֵאלֹהִים וְהוּא בֹכֶה מִתּוֹךְ נֹגַהּ

אִישׁ גָּדוֹל וְלֹא רָאָה אֶת־הַמַּרְאָה בִּלְתִּי־אִם כְּגִיד עַפְעַף מְעַט וַתְּכֶינָה עֵינָיו בְּסַנְוֵרִים וְלֹא הוֹסִיף עוֹד לִרְאוֹת.

ט. וְאֶת־הָעוֹמֵד בַּפֶּתַח לֹא הִכִּיר וְלֹא יָדַע מִי־זֶה יָצָא לִקְרָאתוֹ לַעֲנוֹת אוֹתוֹ דְּבָרִים.

י. וְלֹא רָאָה כִּי אִשְׁתּוֹ הִיא כִּי בָאָה לְבַקְּשׁוֹ וְהִיא נֹשֵׂאת בְּיָדָהּ שְׁנֵי מַרְבַדִּים וְנֵר וַתִּגַּשׁ אֵלָיו וַתַּשְׁכִּיבֵהוּ עַל־הַמַּרְבַדִּים וַתִּשְׁכַּב עִמּוֹ גַּם הִיא וְלֹא דִבְּרָה דָבָר וַיַּכֵּר מִן־הַחֲשֵׁכָה כִּי רָעֲדוּ פָנֶיהָ.

יא. וְהַמִּטָּה אֵין עַמּוּדִים לָהּ וְאֵין מוֹטוֹת לְבַעֲבוּר הַחֲזִק אֶת־הָאַפִּרְיוֹן מִמַּעַל וַיִּשְׁלַח אֱלֹהִים אַרְבָּעָה מַלְאָכִים וַיֵּרְדוּ מִשַּׁעֲרֵי הַבַּרְזֶל מִן־הַשָּׁמָיִם.

יב. וַיַּעַמְדוּ כָּל־הַלַּיְלָה עַל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הַמִּטָּה בְּרוּחַ לְבוּשֵׁי כְנָפַיִם וְרַגְלֵיהֶם סְגוּרוֹת וְהֵמָּה מַבִּיטִים לְנִכְחָם וְעֵינֵיהֶם עֵינַיִם אֲשֶׁר לֹא תְמוּתֶנָה.

יג. וַיִּפְרְשׂוּ סֻכַּת רוּחַ עַל־פְּנֵי הַמִּטָּה כְּשִׂמְלַת אֶרֶג אֲשֶׁר לֹא יִגַּע בָּהּ אִישׁ וַיִּטּוּהָ עַל־פְּנֵי שְׁנֵיהֶם לָסֹךְ עַל־יוֹרָם וְעַל־אִשְׁתּוֹ בַּלַּיְלָה הַהוּא בְּשָׁכְבָם יַחְדָּו לֵב אֶל־לֵב.

יד. וְהֵמָּה מַשְׂבִּיעִים אִישׁ אֶת־אָחִיו בִּדְמָעוֹת.

ט.

א. וַיְהִי מִמָּחֳרָת בִּהְיוֹת הַבֹּקֶר וַיִּמְכּוֹר יוֹרָם אֶת־כָּל אֲשֶׁר לוֹ וְאֶת־חֶלְקַת שָׂדֵהוּ וְאֶת־הַבָּתִּים וַיִּמְכְּרֵם לְיוֹאֵל בֶּן־אַמְנוֹן חוֹתֵן אָבִיו בְּעֵין הַפָּרֶז.

ב. וַיִּסַּע הוּא וְאִשְׁתּוֹ עִם־עֲדָרָיו צָפוֹנָה לָשׁוּב אַרְצָה כַּשְׂדִּים לָגוּר שָׁם כִּי אוֹתָהּ יָדַע.

ג. וְאִיזֶבֶל הָרְתָה לְאִישָׁהּ וַיִּסְעוּ בַּמִּדְבָּר שְׁמוֹנָה חֳדָשִׁים.

ד. וּבִמְלֹאת הַיָּמִים וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּינֶק אוֹתוֹ וְהַיֶּלֶד שֵׂעָר לָבָן לוֹ לְמִיּוֹם הוֹלֶדֶת אוֹתוֹ וְהָיָה לְאוֹת לַלַּיְלָה אֲשֶׁר הֹרָה בוֹ.

ה. וְהָאִשָּׁה אִשָּׁה רַכָּה וּמְפֻנָּקָה מְאֹד עֹנֶג בְּשָׂרָהּ עָלֶיהָ וְלֹא הָיָה לָהּ דֵּי חָלָב בְּשָׁדֶיהָ לְהֵינִיק אֶת־הַיֶּלֶד.

ו. וַיְהִי בְּבֹאָם לְמִכְרָיָה עַד־בֵּית הַכַּשְׂדִּי אֲשֶׁר נִמְכַּר יוֹרָם לַעֲבֶד לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אֶת־פִּי בֶּן הַכַּשְׂדִּי לְאִשָּׁה מֵינֶקֶת אִם־יֵשׁ אִשָּׁה מֵינֶקֶת בְּאֶחָד מִבָּתָּיו.

ז. וַיִּמְצְאוּ שָׁם אִשָּׁה עִבְרִיָּה אֲשֶׁר יָלְדָה גַּם הִיא וַיִּתְּנוּ לָהּ אֶת־הַיֶּלֶד לְהֵינִיקוֹ וַיָּשׁוּבוּ אֶל־אָהֳלֵיהֶם.

ח. וַיְהִי בְּהָנִיק הַמֵּינֶקֶת אֶת־הַיֶּלֶד בְּבֵית הַכַּשְׂדִּי וְאֵשׁ אֱלֹהִים יָצְאָה וַתִּפּוֹל מִן־הַשָּׁמַיִם עַל־אֹהֶל יוֹרָם עַל־יְתֵדוֹתָיו וַתֹּאחַז בְּאַרְבַּע פִּנּוֹת הָאֹהֶל וַיַּעַל יוֹרָם בָּאֵשׁ הַהִיא אֶל־אֱלֹהִים וַיָּמָת הוּא וְאִשְׁתּוֹ בָּאֵשׁ וְהָעֲבָדִים נִמְלְטוּ וְלֹא מֵתוּ.

ט. וַיְגַדְּלוּ אֶת־הַיֶּלֶד בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים וַיְאַמְּנוּהוּ וַיִּירְאוּ אֶת־אֱלֹהִים.

י. וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיְהִי לְנָבִיא אֲשֶׁר לֹא יָדַע אִישׁ אֶת־שְׁמוֹ וַיִּקְרְאוּ לוֹ מָשִׁיחַ.

יא. וְרַבִּים יָדְעוּ כִּי פָּנִים אֶל־פָּנִים רָאָה אֱלֹהִים אוֹתוֹ וַיְדַבֵּר אֵלָיו כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ לְאָחִיו.

יב. וְכִי בָא אֱלֹהִים אֵלָיו כִּי כָלְתָה נַפְשׁוֹ אֵלָיו לְמַעַן הֱיוֹתוֹ קָרוֹב לוֹ כַּכָּתוּב בַּסְּפָרִים.

יג. וְיֵשׁ־אֲשֶׁר בַּסְּעָרָה בָא אֵלָיו לְסָעֵר אֶת־לִבּוֹ וְיֵשׁ אֲשֶׁר בָּא בְקוֹל דְּמָמָה לִהְיוֹת דּוֹמֵם כָּמוֹהוּ.

יד. וּבְקוֹל תְּהוֹמוֹת בָּא לְבַעֲבוּר הוֹרוֹתוֹ וּלְבַעֲבוּר לַמְּדוֹ וּבְקוֹל הֲמוֹת לֵילוֹת בַּחֲלִילִים וּבִכְנוֹרוֹת לְזַמֵּר לְפָנָיו.

טו. אוֹ בַקּוֹל אֲשֶׁר לִקְשִׁי רוּחַ בַּעֲלוֹת הַיָּנוּן בֵּין הָעֲרָבִים.

טז. לִבְכּוֹת עִמּוֹ יַחְדָּו לְתֵבֵל וּלְכָל אֲשֶׁר בָּהּ.

שירים

שאול טשרניחובסקי

סוֹנֶיטוֹת עַכּוּ״ם

I

עוֹד יֵשׁ בִּשְׂדֵה מוֹאָב וִיהוּדָה,
בַּגִּלְגָּל וּבְפַדַּן אֲרָם
מַצֵּבוֹת – אַךְ אֶבֶן גַּלְמוּדָה,
מְשָׁחוּהָ הַנְּדִיבִים בָּעָם.

מוּצָקָה וְקָשָׁה וּגְלוּדָה,
כִּבְיוֹם בּוֹ הֻתְּכָה בַעְיָם,
שׁוֹקַעַת, חוֹלֶמֶת, כְּרַפְסוֹדָה
שֶׁנִּנְעֲצָה בְשִׂרְטוֹן בַּיָּם.

בַּחֲלוֹמָהּ: – שׁוּב פָּרְחוּ הֶעָיִים,
וּבָא הָמוֹן חוֹגֵג וּלְוִיִּים
בְּקוֹל שׁוֹפָר וּמְנַעַנְעֵי־פָז.

וּבָאוּ אֶל־פְּנֵי הָאֲבָנִים,
וְנִלְווּ וְאָמְרוּ הַבָּנִים:
נִצְּחוּנִי אֲבוֹתַי – דּוֹר עָז!״

II

שַׁחַף בָּא קוֹבֵל עַל־אַשְׁדּוֹת הַלֵּימָן,
קוֹבֵל הַשַּׁחַף הַלָּבָן, הַזָּר...
אֹפֶל וְלֹא אֹפֶל מִתַּמֵּר מִתֵּימָן,
שִׁפְשֵׁף כָּל־צוּקֵי סַוָּיָה הָהָר.

שִׁירַת קְדוּמִים גּוֹסֶסֶת בַּצּוּרִים:
מִדְבָּרוֹת הָרוֹמִים עוֹד חַיִּים בַּגַּיְא...
רְקָמוֹת אַגָּדָה... שַׁיָּרוֹת בַּרְבּוּרִים...
מַלְּךָ, הַשַּׁחַף, כִּי בָאתָ עַד כֹּה!

רַעַם כִּי יִרְעַם עַל רַחֲבֵי הַמָּיִם
וְהֵצִיף הַקֶּצֶף אֵיתָנֵי הַגִּיר,
חֶרֶס אֲרִיאֵל כִּי יֵט בֵּין־עַרְבַּיִם,
הֵפִיז מִנָּגְהוֹ וְלַהַט הַשָּׂנִיר, –

שִׁירַת הַשַּׁחַף, שִׁיר זוֹעֵם, נִנְעֶרֶת,
שִׁירָה יְתוֹמָה וּ[illegible]אֲתִי הוֹד,
כָּלְתָה, מִתְגַּעְגְּעָה אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת,
עוֹטְיָה, קוֹבֶלֶת, כִּי נָסוֹךְ הַלּוֹט...

III

אָהַבְתִּי כִּי־אֶרְאֶה אֶת־„כֹּכַב הַכְּנַעֲנִים"
כִּי־אָחַז בְּהִלּוֹ בַּסַּפִּיר הַנָּם!
קְסָמָיו עוֹד עִמּוֹ וּבְלֵילוֹת אַשְׁמַנִּים
לוֹ אוֹרוֹת מִסְתּוֹרִין, סוֹד חָבִיב וְחָם.

כֹּהֲנָיו נֶאֶסְפוּ, אַף שָׁבְתוּ הַמְּנַעַנְעִים,
הֵרִיעוּ לִכְבוֹדוֹ בַּמִּקְדָּשׁ בְּרָב־עָם,
וּבְיַעֲרוֹת תְּמָרִים מִבֵּין הַסַּנְסַנִּים
לֹא אֵלָיו יִתְפַּלֵּל הָעוֹבֵר בַּיָּם.

הָהּ, מָתַי יַגִּיהַּ עַל־דַּרְכִּי תֵימָנָה!
וְעֵינַי תֶּחֱזֶינָה בַּשְּׂנִיר, בָּאֲמָנָה,
אֶשְׁאֲלָה לְדֶרֶךְ הַגִּלְגָּל וְדָן.

וְאֶדְרְשָׁה בֵּין עִיֵּי־חֳרָבוֹת מַשְׁחִירִים
לַבָּמוֹת וּלְמִזְבְּחוֹת אֵלִים עֲרִירִים,
מֵאֵין כֹּרְעִים לָמוֹ בֵּין יַלְדֵי־הַזְּמָן.

ד. שמעונוביץ

שִׁירִים

*　*
*

דָּפַק אִילָן בַּחַלּוֹן, שַׂמְתִּי פָּנַי לַחַלּוֹן.
קוֹדֵר הוֹמֶה הָרוּחַ, שַׁחַק לוֹטֶה בָעָב.
מַה־לִּי תִדְפֹּק, הָאִילָן? מַה־לִּי תִלְחַשׁ, הָאִילָן?
— בָּא אָחִיךָ מִמֶּרְחָק, הוֹלֵךְ קָרֵב הַסְּתָו..

וּבְעוֹד רֶגַע רָאִיתִי: אָחִי הוֹלֵךְ וְקָרֵב.
עַז וְנוּגֶה כְּאֶחָד מַבַּט עֵינֵי הַשְּׁחוֹר,
בְּלוֹיֵי סְחָבוֹת לִבְשָׂרוֹ, בְּצַת דְּרָכִים עַל רַגְלָיו,
גֶּשֶׁם מַצְלִיף עַל פָּנָיו בְּקִלּוּחֵי הַקֹּר.

וְהוּא נִצָּב לְנֶגְדִּי קַר וְשָׁחוֹר וְעָמֹק
וְהוּא לָאַט נַעֲלָמוֹת: „בּוֹא, הִגִּיעַ הַיּוֹם!
זָרַח תַּעְתֻּעֵי הַקַּיִץ, הָלְאָה קִסְמֵי הַכָּזָב,
רַק הַתּוּגָה הִיא כֵנָה וַאֲפֵלַת הַתְּהוֹם.״

וַאֲנִי לוֹ הִקְשַׁבְתִּי אַף הֲבַנְתִּי לְרֵעוֹ,
אַךְ לִי אָמְרָה הַיְדִידָה, אַךְ לִי אָמַר הַיְדִיד:

– הֵן עוֹד לוֹהֵט הַיַּיִן, הֵן עוֹד סוֹעֵר הַמָּחוֹל,
לָמָּה פִּתְאֹם דֹּמַמְתָּ? לָמָּה תַעֲמוֹד בְּלִי נִיד?

הֵם לֹא רָאוּ אֶת אָחִי, הֵם לֹא יָדְעוּ אֶת אָחִי,
לַהַט רַחֲמָיו נִפְלָאִים, הוֹד יְגוֹנוֹ הָרָב..
הֵמָּה שָׁתוּ אֶת יֵינָם, הֵמָּה יָצְאוּ בִמְחוֹלָם,
וַאֲנִי דֹם הִקְשַׁבְתִּי מַה שֶּׁלָּאַט הַסְּתָו..

בְּנֵי אָדָם יוֹשְׁבֵי חשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת...

בַּחוּץ הָרוּחַ בּוֹכָה וּמְיַלֶּלֶת,
בְּחַדְרֵי חשֶׁךְ וּמִבַּעַד הַדֶּלֶת
לִתְפִלַּת אִמִּי אָזְנִי דֹּם קַשֶּׁבֶת:
„בְּנֵי אָדָם יוֹשְׁבֵי חשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת.“

מִתְיַפַּחַת אִמִּי, צוֹרַחַת הַ„כַּפָּרָה“.
הַגֶּשֶׁם שׁוֹקֵק, רוּחַ בּוֹכָה מָרָה,
אַף לוֹחֲשִׁים הַצְּלָלִים בְּעַצֶּבֶת:
„בְּנֵי אָדָם יוֹשְׁבֵי חשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת.“

מִכְּרַכִּים רַבֵּי אוֹר וּתְשׁוּאוֹת בָּאתִי,
לָנוּחַ רֶגַע קָטָן בְּבֵית הוֹרָתִי,
אַף חָרֵשׁ שָׁקְטָה נַפְשִׁי הַדּוֹאֶבֶת
לִצְלִילֵי „יוֹשְׁבֵי חשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת.“

כְּבָר עִוְּרוּ עֵינַי אוֹרוֹת חַיִּים מַתְעִים,
הִכְבִּידוּ אָזְנַי צְלִילֵי קִרְיָה גַּסִּים.
מַה מָּתוֹק בִּכְיֵךְ, אִמִּי הָאוֹהֶבֶת:
„בְּנֵי אָדָם יוֹשְׁבֵי חשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת“.

עֲרֵבוֹת לִי הַמִּלִּים הָעֲצוּבוֹת,
שָׁם נִיד נְשָׁמוֹת קְרוֹבוֹת וַעֲזוּבוֹת,
שָׁם מַשֶּׁהוּ מִן הַשַּׁלְוָה שֶׁבַּמָּוֶת:
„בְּנֵי אָדָם יוֹשְׁבֵי חשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת“.

* *
*

הִנֵּה נִכְחַד כָּל חָזוֹן מִלֵּב,
לֵבָב לֵאֶה וְרֵיק בְּלִי כְּאֵב.
הִנֵּה נֶאֱלָם הָעוֹלָם עַד תֹּם,
עוֹלָם אָפוּר וְרֵיק בְּלִי חֲלוֹם.

וּמֶה חָדֵל, מַה קוֹפֵא כָל עֵץ!
זוּ לֹא תְנוּמָה, זוּ אַחֲרִית, זֶה
גְּלוּ, נָדוּ הַחַיִּים בְּלִי שׁוּב,
עַל הַכֹּתֶל בְּלִי נוֹעַ גַּם זְבוּב.

אֲנִי יוֹשֵׁב בַּזָּוִית בְּלִי נִיד,
עַל הַכְּתָלִים מַה לָּבָן הַסִּיד,
סוֹבֵב, סוֹבֵב הָעוֹלָם עַל צִיר,
נִּמְּם יָשֵׁן הַזְּבוּב עַל הַקִּיר...

* * *

וְלֹא אֵדַע אִם בָּצִיר אוֹ אָבִיב...
הֱקִיצוֹתִי מִשֵּׁנָה אֲרֻכָּה
וְהָעֵצִים עֲרֻמִּים מִסָּבִיב
וּבָאֲוִיר צִפִּיָּה עֲמֻקָּה...

הַשּׁוֹקֵעַ אִם עוֹלֶה הַחֶרֶס?
כָּבָה כֵהֶה חֲלָלוֹ שֶׁל עוֹלָם..
וְצִבּוּרִים בִּשְׁמֵי הָעוֹפֶרֶת – – –
הַאִם עָצוּב אוֹ צוֹהֵל זֶה קוֹלָם?

וּמְחַשְׁכִים וּנְגֹהוֹת עִמָּדִי,
קִפָּאוֹן יֵאוּשׁ עִם לַהַט מַאֲוַיִּים...
וְלֹא אֵדַע מִי עוֹמֵד עַל יָדִי:
הַמָּוֶת אוֹ אוּלַי הַחַיִּים – – –

*

גְּשָׁמִים כְּבֵדִים מִתְיַפְּחִים בַּלֵּילוֹת,
מַה־גַּלְמוּדִים בְּלִי בְרָקִים וּרְעָמִים...
כָּכָה כָּבְדוּ שְׁעָפַי בַּלֵּילוֹת
בְּלִי חֲלוֹם, בְּלִי תַעְתֻּעֵי הַקְּסָמִים.

הָיוּ דְרָכִים אֲרֻכּוֹת וּמוּשְׁכוֹת
וּמֶרְחַקִּים בְּלִי גְבוּלוֹת וּמְצָרִים...
עַתָּה לַיְלָה. עֲלָטָה וּדְמָמָה.
וּבַדְּמָמָה מְרוּצַת עַכְבָּרִים.

גְּשָׁמִים כְּבֵדִים מִתְיַפְּחִים בַּלֵּילוֹת –
אוּלַי יִרְווּ אַף יַפְרוּ אֲדָמָה?
אַךְ מָה אַשְׁוֶה שְׁעָפַי בַּלֵּילוֹת?
אִמָּם דְּמָמָה וּפִרְיָם הַשְּׁמָמָה...

רוּצוּ, רוּצוּ, עַכְבָּרִים וְלֵילוֹת,
עַד שֶׁשַּׁחַר יְנִיסְכֶם חֲרֵדִים.
אַךְ מִי יַחֲרִיד בַּלָּהוֹתַי הַחִוְּרוֹת?
אַךְ מִי יָנִיס שְׁעָפַי הַכְּבֵדִים?

מִקֶּרֶן זָוִית

I

הַשֶּׁמֶשׁ עוֹדָהּ מְעֻרְפֶּלֶת,
אַךְ אוֹרָהּ כֵּהֶה מִסְתַּנֶּנֶת.
בַּבַּיִת דְּמָמָה. הַמְבַשֶּׁלֶת
בַּמִּטְבָּח חֶרֶשׁ מִתְרוֹנֶנֶת.
מִבַּעַד חַלּוֹנִי אֲנִי נִשְׁקָף:
עַל חֶבֶל נָצָה שִׂמְלָה קְרוּעָה,
הַכֶּלֶב דֹּם בַּזָּוִית יִשְׁכַּב,
הַשּׁוֹעֵר עוֹמֵד מִבְּלִי תְנוּעָה.
אוֹר קַר, דָּלוּחַ; שֶׁלֶג עָכוּר,
חֲלוּדַת עַד שֶׁל חַיֵּי שָׁעָה..
כֹּה הָיָה תְמוֹל, כֹּה יִהְיֶה מָחָר,
אַף נַפְשִׁי אִלְּמָה וְנִכְנָעָה...

II

וַיְהִי בִּהְיוֹת הַדְּמָמָה וּבִנְפֹל הַשֶּׁלֶג
וּבִנְבֹל הַבֹּקֶר הַשּׁוֹמֵם,
וָאֵשֵׁב בְּחַדְרִי דוֹמֵם,

הִקְשַׁבְתִּי לִדְפִיקַת לִבּוֹ שֶׁל עוֹלָם
עוֹלָם דָּלוּחַ וְיָשָׁן,
הַהוֹלֵךְ וְנָמוֹג כְּעָשָׁן.

וְאַד מִתְאַבֵּךְ מֵרוֹם וּמִמַּטָּה.
רַק עֶגְלָה כְבֵדָה בַשֶּׁלֶג תְּבוֹסֵס
בִּדְמִי הָעוֹלָם הַגּוֹסֵס.

וְהָעֶגְלָה אֵינָהּ. הַדְּמָמָה תַעֲמִיק
חֶרֶשׁ מְטַקְטֵק הַשָּׁעוֹן
שֶׁלֶג נוֹפֵל בְּלִי שָׁאוֹן...

לִנְגוֹהוֹת לְבָנָה אֲוְרִירִים...

מַה שָּׁקוּף הַלַּיְלָה, מַה חִוֵּר רָקִיעַ,
מַה שַּׁלְגֵי הַתְּכֵלֶת מַזְהִירִים!
לֹא קַר מַשַּׁב רוּחַ, רַק חֶרֶשׁ יָנִיעַ
וּלְזַלִּים עֲמוּסֵי סַפִּירִים.

בִּמְחוֹגַת עֲנָנִים אַוְרִירִים וּשְׁקוּפִים
דֹּם צָפָה הַלְּבָנָה חוֹלֶמֶת.
דֹּם קָמִים, בְּלַהֲבוֹת אַרְגָּמָן אֲפוּפִים,
מַאֲוַיֵּי נִשְׁמָתִי דּוֹמֶמֶת.

מִקִּבְרָהּ הַלָּבָן בִּשְׁדֵמָה צְחַרְחֶרֶת
הַכַּלָּה לַמֶּרְחָק צוֹפִיָּה:
„הוֹי לָמָּה בוֹשַׁשְׁתָּ? הוֹי חוּשָׁה, הוֹי מַהֲרָה,
וְנֵצֵא בִּמְחוֹלוֹת דְּמִיָּה..."

— מִלִּבֵּן אַהֲבָתֵךְ, מִמְּחוֹלוֹת הַדְּמָמָה
עָיַפְתִּי, חָוַרְתִּי עַד מָוֶת..
לִסְעָרָה וְסוּפָה בִּי עוֹרְגָה הַנְּשָׁמָה,
לִמְחוֹלוֹת וּנְשִׁיקוֹת שַׁלְהֶבֶת..

מַה שָּׁקוּף הַלַּיְלָה, מַה חִוֵּר רָקִיעַ,
מַה שַּׁלְגֵי הַתְּכֵלֶת מַזְהִירִים..
מַה יוֹקְדִים מַאֲוַיַּי, מַה דָּמִי יָרִיעַ
לִנְגֹהוֹת לְבָנָה אַוְרִירִים....

מְנֻדֶּה

בֵּין צְאֱלֵי קְדוּמִים בַּאֲבַק הַדּוֹרוֹת
כְּצֵל נֶהֱלַכְתִּי, צֵל עִם צְאֱלֵי קְדוּמִים;
בֵּין צְאֱלֵי קְדוּמִים זָרָה לִי שְׂפַת אוֹרוֹת
וְרִמְזֵי שֶׁמֶשׁ הָיוּ לִי חֲתוּמִים.

וְעֵת לִנְתִיבוֹת שֶׁמֶשׁ שְׁטוּפוֹת זֹהַר
הִתְעַנִּי גוֹרַל חַיֵּי הַשּׁוֹמֵמִים,
הָיִיתִי כְּאִי שָׁחוֹר בְּתוֹךְ יַם הַזֹּהַר
וְצִלִּי עַל כָּל סְבִיבִי הִלֵּךְ אֵימִים.

הִתְנַכְּרָה לִי אָז תֵּבֵל יָהּ הַיָּפָה,
רָאוּנִי יַלְדֵי חֶמֶד וְנִבְהָלוּ,
עַל שִׂפְתֵי בָנוֹת פּוֹרְחוֹת שְׂחוֹקָן קָפָא
וּבָעֲרוּגוֹת פִּרְחֵי חֵן נָבֵלוּ.

וּמְרֻדָּף מִנִּי מַכְאוֹב, מְרֻדַּף־כְּלִמָּה
לִי שֵׁנִית חַשְׁתִּי מִפְלָט בָּאֲפֵלָה
וּבֵינוֹת צְאֱלֵי קְדוּמִים, צְאֱלֵי בְלִימָה
הֶעֱרֵיתִי שִׁירַת נַפְשִׁי הָאֲבֵלָה.

אַךְ שַׁרְתִּי לֹא עַל עֶלְבּוֹן הָעוֹלָמִים,
אַף לֹא עַל עִוּוּת דִּין נָשָׂאתִי קִינָה, —

כָּל שְׁפוּנֵי מַאֲוַיֵּי הַנִּרְדָּמִים
הֵקִיצוּ מִכָּל זָוִית, מִכָּל פִּנָּה,

וְיַחְדָּו נָשְׂאוּ קוֹל בְּשִׁיר גַּעְגּוּעִים,
שִׁיר שׁוֹתֵת דָּם עַל שֶׁמֶשׁ מִתְנַכֶּרֶת,
עַל שְׁבִילֵי אוֹר בְּפִרְחֵי חֵן עֲדוּיִם,
עַל חֶמְדַּת חַיִּים נוֹהֲרָה־סוֹעֶרֶת.

אַךְ צֶאֱלֵי קְדוּמִים וְעָפוּ לְמוּלִי
וּבְפָנַי עָפְרוּ בַּאֲבַק הַדּוֹרוֹת
וְזָר תָּעִיתִי, נָכְרִי גַם בִּגְבוּלִי,
מְנֻדֶּה גַּם מִצְּלָלִים גַּם מֵאוֹרוֹת.

*　*
*

בְּגַן הַמֶּלֶךְ
קוֹל תֻּפִּים וְכִנּוֹרוֹת,
בְּגַן הַמֶּלֶךְ
מַבְהִיקִים אַלְפֵי אוֹרוֹת...
מַה־לִּי? מִי לִי?

וְלֵיל הָאָבִיב
כִּלְפָנִים מַזִּיל בְּשָׂמָיו
וְכוֹכְבֵי אָבִיב
קוֹרְצִים לִי מִשְּׁמָיו...
מַה־לִּי? מִי לִי?

קוֹל שְׂחוֹק שָׁמַעְתִּי,
שָׂחֲקָה הַמַּלְכָּה...
קוֹל שְׂחוֹק שָׁמַעְתִּי,
שָׂחֲקָה וְנִסְתַּלְּקָה...
מַה־לִּי? מִי לִי?

שְׁלֹמֹה מִסְכֵּן!
שָׂחֲקָה וְאֵינֶנָּה...

שְׁלֹמֹה מִסְכֵּן!

אַשְׁמְדַאי יִתְבַּקְנָּה...

מַה־לִּי? מִי לִי?

הוֹי מֶלֶךְ אֶבְיוֹן

בְּלִי מַחְלְצוֹת מְלָכִים..

הַלַּיְלָה הֶעֱמִיק,

נִרְדְּמוּ הַפְּרָחִים.

מַה־לִּי? מִי לִי?

מַצֵּבָה

לַיְלָה רַךְ וְטָלוּל וְרֵיחָנִי
מַשִּׁיב רוּחַ צַח בְּאֶבְרוֹת מֶשִׁיו
נָמָה הָאֲדָמָה, מִמֶּרְחַקִּים
עָפִים הֵדִים רָפִים וְנִדָּפִים;
עַנְפֵי הָאִילָנוֹת מוּל חַלּוֹנִי
זָעִים כְּלֹא זָעִים בָּאֲפֵלָה,
קַוֵּי כֶסֶף קָרִים לַכּוֹכָבִים
קוֹרְצִים בְּעַד רֶשֶׁת הָעֳפָאִים.
דֻּמָּם אֲנִי יוֹשֵׁב אֶל הַשֻּׁלְחָן,
רוֹשֵׁם אֶת שׁוּרוֹתַי הַחֲרִישׁוֹת.
כְּתֹבֶת עַל הַגָּל שֶׁל מַנְגִּינוֹתַי,
כְּתֹבֶת עַל מַצֶּבֶת קֶבֶר חַיַּי:

„נִטְמָן פֹּה בֶּן אָדָם, שֶׁהִתְעוּהוּ
אֱלֹהָיו בְּמִדְבְּרוֹת הַזְּמַנִּים
מִנִּי עָבָר שָׁב לַדּוֹר הַקַּיָּם,
מַהֲלַךְ שְׁנוֹת אֲלָפִים מִמְּקוֹר חַיָּיו.
תָּעָה גְלוּי עֵינַיִם וּבַל יִרְאֶה,
תָּעָה פְקוּחַ אֹזֶן וּבַל יִשְׁמָע,
רָאָה רַק אֶת סִתְרֵי שְׁנוֹת גְּשִׁיָּה,
שָׁמַע רַק אֶת צְלִילֵי דוֹרוֹת גָּזוּ:

הָיוּ חֲלוֹמוֹתָיו – פִּרְחֵי קְבָרִים,
הָיָה לַהַט לַחֲשׁוֹ – זֶבַח מֵתִים,
וּבִשְׂפַת רְפָאִים שְׁכוּחַת חֶלֶד
הֶעֱרָה שִׁירַת חַיָּיו הָעֲרִירִים..״

לַיְלָה רַךְ וְטָלוּל וְרֵיחָנִי
מַשִּׁיב רוּחַ צַח בְּאֶבְרוֹת מֶשִׁיו,
כָּבָה נֵרִי כֵהֶה מִנְּשִׁימָתוֹ,
מָלְאָה עֲלִיָּתִי חשֶׁךְ רַעֲנָן..
נִשְׁמְטָה נוֹצָתִי מִתּוֹךְ יָדֵי,
רֹאשִׁי צָנַח דֻּמָּם עַל הַשֻּׁלְחָן,
קַוֵּי כֶסֶף קָרִים לַכּוֹכָבִים
חָדְרוּ בְּעַד רֶשֶׁת הָעֳפָאִים.
זָרִים כְּמוֹ חַיַּי וַחֲרִישִׁים,
קָרִים כְּמוֹ חַיַּי וְנֶעֱלָמִים
קָרְאוּ אֶת הַכְּתֹבֶת הַחֲרִישִׁית,
קוֹרְאֵי הָעַתִּיקִים וְהַיְחִידִים...

אַהֲבָה

אֲנִי קִוִּיתִי, יוֹם וָלֵיל קִוִּיתִי,
כִּי יִהְיֶה פֶּלֶא...
בְּנֹהַם הַחֹרֶף נַהֲמָה קָרָה, רֵיקָה
עַל אֶרֶץ רַבָּה,
עֵת שָׁתַת דָּם, קָלוּחַ שָׁחוֹר, עָיֵף,
מִלִּבִּי רָצוּץ,
וְרֹאשִׁי נֶהְדַּק אֶל הַכַּר הַמְּסֹאָב,
כִּמְבַקֵּשׁ מִפְלָט,
אֲנִי קִוִּיתִי, יוֹם וָלַיִל קִוִּיתִי,
כִּי יִהְיֶה פֶּלֶא...

בְּנֹהַם הַחֹרֶף מֵהֲמָה קָרָה, רֵיקָה
עַל אֶרֶץ רַבָּה,
עֵת שָׁפַת דָּם, קָלוּחַ שָׁחוֹר, עָיֵף,
מִלִּבִּי רָצוּץ,
וְרֹאשִׁי נֶהְדַּק אֶל הַכַּר הַמְּסֹאָב
כִּמְבַקֵּשׁ מִפְלָט,
אָז דֹּם לִי גִּנְבָה זִרְמַת עָסִיס חָדָשׁ
בְּרַהֲטֵי דָמִי,
וָאֶבְחַן לִבְלוּב כָּמוּס, שִׁגְשׁוּג פֶּלִאי
בִּדְמִי מַעֲמַקַּי...

מַה לְּבָלֵב וּמַה שִּׂגְשֵׂג בְּמַעֲמַקַּי?
אַף בַּל יָדַעְתִּי..
מָה רָחַשׁ, מָה הִתְרַחֵשׁ בְּמַעֲמַקַּי?
אַף בַּל יָדַעְתִּי...
אַךְ קֶשֶׁב רַב הִקְשַׁבְתִּי יוֹם וָלַיְלָה
לְרַחַשׁ פֶּלְאִי,
אַךְ קֶשֶׁב רַב הִקְשַׁבְתִּי יוֹם וָלַיְלָה
בְּטֶרֶם אָמוּת,
וְטֶרֶם אָמוּת, טֶרֶם יָבוֹא אָבִיב
בָּא הַפֶּלֶא...

עוֹד טֶרֶם יָבוֹא אָבִיב, טֶרֶם יָבוֹא
וּפִרְחִי גָמַל...
מִכָּל אַפְסַיִם קֵיצִים וַאֲבִיבִים
אֵלַי יִנְהָרוּ
לֵיהָנוֹת מִזִּיו פִּרְחִי, אֲשֶׁר גָּמַל,
פֶּרַח פִּלְאִי,
וּמְטוֹת טְרָפָיו מְלֹא כָל רַחֲבֵי נַפְשִׁי
רַחֲבֵי עוֹלָם.
הִנָּשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא פִּרְחִי,
פֶּרַח פִּלְאִי...

וּפִתְחֵי עוֹלָם נוֹשְׂאִים רֹאשׁ וְשָׁרִים:
„אַהֲבָה, אַהֲבָה!"
וְקֵיצִים וַאֲבִיבִים שׂוֹחֲקִים וְשָׁרִים:
„אַהֲבָה, אַהֲבָה..."

קִלּוּחַ דָּם מִלִּבִּי קַל מְזַנֵּק
וַיְפַעְפֵּעַ: „אַהֲבָה..."
הַמָּוֶת מֵצִיץ מִבֵּין טַרְפֵּי פִּרְחִי
וְתוֹהֶה: „אַהֲבָה?"
וּלְבָבִי שׁוֹתֵת דָּם וְשָׁר גֹּוֵעַ:
פֶּלֶא, פֶּלֶא..."

יוסף ליכטנבוים

נְגִינוֹת לַיְלָה

I

אִלֵּם מְפַרְכֵּס בְּעַרְבוֹת דְּמִיַּת
לַהַב הַשְּׁקִיעָה.
תָּעָה יוֹם חֹרֶף בְּמַאֲפֵל עֲרָבָה,
תָּעָה וְגָוָע.
יָצוּף הָעֶרֶב. בְּלִי הֶמְיָה גּוֹאֶלֶת
עַל סַף הַדֶּלֶת,
יָרַד לוֹ לַיִל בְּרֶטֶט אֲנָחָה,
יָרַד וּבָכָה.
בְּנַפְנְפוֹ כְּנָפוֹ מֵרַאֲשׁוֹתַי מִשְׁכָּבִי,
יִפְקוֹד אֶת נָוִי –
נַפְשִׁי לַלַּיִל, כִּי תִתְבּוֹסֵס בְּדָמָהּ,
תַּקְשִׁיב בְּצָמָא.

II

צַל דַּלְתוֹת לִבִּי אֲיוֹם כַּפּוֹתָיו
הִתְדַּפֵּק לַיְלָה –
וְנַפְשִׁי נָחָה בִשְׁחוֹר זְרֹעוֹתָיו
אִלֶּמֶת מִכְּאֹב.

וַיִּזָּרַע סְבִיבִי בְּעוּתֵי אָפְלוֹ
פְּעוֹר הַלֹּעַ –
וּלְהוּט גַּעְגּוּעִים לְבָבִי צָף לוֹ
בְּמֶרְחָק אַחֵר.

אַךְ חִישׁ קְסָמַתְנִי חֲבַצֶּלֶת בְּרוּכָה,
וְאֶחָד אֶחָד
שֻׁגַּרְתִּי דֻּמָּם לִנְוֹף הַמְּנוּחָה
חֲלוֹמוֹת דַּוָּי.

III

מְרַפְרֵף עֶרֶב רַךְ מֵרַחֲבֵי נוֹף נֶעֱלָמִים,
וַחֲלוֹמוֹת טְעוּנֵי סוֹד עוֹד רֹעֲפִים וְלְוִים,
וְעַל מַרְבַדֵּי שְׁבִיל גַּעְגּוּעֵי יוֹם נִרְדָּמִים
וְרֹעֲדָה כְּנַף לֵיל בֵּין קְוֻצּוֹת הַתַּלְתַּלִּים.

בְּלִי צְלִילֵי רֹן בַּלֵּב, בְּלִי מִלַּת רֹן בַּשָׂפָה,
מַה טּוֹב אֱהֹב הַכֹּל לְנַפְשִׁי הַשּׁוֹקֵקָה;
וְטוֹב לִי, טוֹב לְנְדֹד בִּשְׁעַת דִּמְדְּמִים יָפָה
בְּקֹרָא הַלַּיְלָה לִי, כְּיַלְדַּת תֹּם אֶל חֵיקָהּ.

IV

בְּעָצְבּוֹ יֵתַע עֶרֶב
עַל עַרְבַת סְתָו עֲרֻמָּה,
וּבְחֶרְדַּת אֵם יָנִיעַ
שְׂדוֹת גַּיְא בִנְשִׁיַּת תְּנוּמָה.

וַחֲלוֹמוֹת לֵב עֲגֻמִים,
לַאֲפִיקֵי מֶרְחָק כָּלִים –
נִיב שִׁיר צִפּוֹר דּוֹמֵם
בֵּין עֵצִים חֲשׂוּפֵי עָלִים.

וְהוֹלֵךְ וּמִתְעַטֵּף
יוֹם סְתָו בְּמַאֲפֵל שְׁדֵמָה,
וַחֲלוֹמוֹת לֵב תְּלַטֵּף
נְגִינַת לֵיל דּוֹמֵמָה.

V

אֵין אִישׁ בַּגַּיְא
אֵלַי, כְּרוּב תֹּם, אֵלַי
הִתְעוֹפְפִי עַל כְּנַף הַלַּיִל חֲרֵדָה—
אֵין אִישׁ בַּגַּיְא, אֵין אִישׁ בַּגַּיְא.

צְלִיל רַךְ, צְלִיל רַךְ—
קָם גַּל בַּיְאֹר וַיִּפַּךְ
בִּשְׂדוֹת כְּמֵהֵי שֵׁנָה וּמְנוּחָה, נֵעוֹר
בַּיְאֹר צְלִיל רַךְ, בַּיְאֹר צְלִיל רַךְ—

עָף יַנְשׁוּף, עָף——
אֵלַיִךְ לִבִּי צָף
עַל כְּנַף הָרִנָּה שְׁכוּרַת רֹךְ גַּעְגּוּעִים—
עִם יַנְשׁוּף עָף, עִם יַנְשׁוּף עָף.

טוֹב כָּךְ, טוֹב כָּךְ...
עַד לֵיל הַוַּרְוָר נָח
עַל עֶרְיַת עִמְקֵי גַּיְא וְגִבְעוֹת הָרִים—
טוֹב כָּךְ רֶגַע לַלֵּב, טוֹב כָּךְ.

עַל כְּנַף הַלַּיִל,
אֵלַי, אֵלַי, כְּרוּב אֵל,
הִתְעוֹפְפִי כַּחֲלוֹם חֲרֵדַת זְרוֹעוֹת
עַל כְּנַף הַלַּיִל, עַל כְּנַף הַלַּיִל.

VI

צִפּוֹר רָנָּה לָּהּ
בֵּין עֳפָאֵי שׂוֹכָה —
וּבְעַרְבַת לֵב
שִׁירַת נֹצֶר בֹּכָה.

פַּחַת אֹרֶן רַךְ,
בֵּין זַלְזַלֵּי דְמָמָה
צְלִיל נְגִינַת לֵיל
מִן הַמֶּרְחָק הָמָה.

נַפְשִׁי, נַפְשִׁי בִּי
סִירַת שְׁכוֹל עֲזוּבָה,
כִּי אֲהַבְתִּי כְבָר
טָסָה לָהּ מִכְּלוּבָהּ.

עִם דִּמְדוּמֵי יוֹם
לַחְשִׁי לֹא יִתְרוֹמֵם
אֱלֵי מִקְדַּשׁ אֵל,
שׁוֹמֵם כָּכָה, שׁוֹמֵם.

וּבִנְדֻדֵי לֵיל
בְּאֶצְבָּעוֹת מַרְגּוֹעַ,

נוֹטְפוֹת שֶׁקֶט רַךְ,
עָרְשִׁי לֹא תְּנֹּעַ.

תַּחַת אֹרֶן רַךְ,
בֵּין זַלְזַלֵּי דְמָמָה,
צְלִיל נְגִינַת לֵיל
מִן הַמֶּרְחָק הָמָה.

זִכְרוֹן עֶצֶב בָּא
עַל כְּנַף יוֹנָה רַכָּה,
וּמֵעֵינֵי תֹם
תִּשְׁטוֹף דִּמְעָה זַכָּה.

VII

בְּעֶרֶב הַיּוֹם תָּעִיתִי לִי בְּרַחֲבֵי בִּקְעָה,
בַּעֲטוֹף צְעִיף אֹפֶל שַׁחַק וּבִנְשֹׁב הַסּוּפָה,
וּמַשַּׁק כָּנָף בָּא מִתִּרְזַת גַּיְא עַתִּיקָה –
כְּנַף צִפּוֹר שְׁחוֹרָה רִפְרְפָה עָלַי בְּעוּפָהּ.

הַסּוּפָה יִלְלָה עָלַי בְּיִלְלַת קְבָרִים
מִשְּׂדֵמוֹת שׁוֹמְמוֹת, מִגַּיְא וּמוֹרַד גִּבְעָה,
אַךְ הָיוּ רָפִים כֹּה לְלִבִּי הַמְּשֻׁבָּרִים,
כִּי חֲזָקָה סוּפַת אוֹן בְּשַׁדְמוֹת לֵב פִּי שִׁבְעָה.

אַךְ הִנֵּה סְתָו עִם שְׁלָלוֹ עָבַר לוֹ בִּרְעָדָה
וְסָרַף רַךְ בְּפִיו מִטַּרְפֵי פֹּארָה –
הַסּוּפָה מֵתָה בִּי לְהֶמְיַת סוּפַת שָׂדֶה
וּבְזַעַף רִפְרְפָה עָלַי כְּנַף צִפּוֹר שְׁחוֹרָה.

VIII

צְלִיל לֵיל וַאֲנָחַת בְּכוּת:
דָּוֶה כְּאֵב וּלְהוּט עֱנוּת
וּמָרְדַּף סְעָרָה,
שָׁדוּד שְׁנַת לֵיל אֲנִי
בְּלִי תְפִלַּת זַךְ וּדְמִי,
בְּלִי פִּנָּה צָרָה.

עִם נַפְשִׁי, נַפְשִׁי אַט
אֶל רֹאשׁ נְתִיבוֹת חֵטְא,
וְאֶזְנַח אֵלָהּ:
מֵאָרְבֵּי הִנְנִי נָס,
סְחוּף סַעֲרַת לַיְלָה, חָת
וּלְכוּד אֲפֵלָה.

וּכְעוֹלָל נֶעֱזָב, רַךְ,
צְרוּב דִּמְעוֹת חֹם וָשַׁח,
בְּאֵין הוֹרָתוֹ,
לִי מַכְאֹב לֵב וּמְרִי:
אֵין מַחֲבֵא שֶׁקֶט לִי,
כְּבֹשׁ רֹאשִׁי, חָסָה.

וּשְׁדוּד צִפִּיַּת תֹּם
עַל פִּלְאֵי בֹּא הַחֲלוֹם,
חֲלוֹם הַנֹּעַר –

בֵּין חוֹמוֹת עִיר וָעָם,
כְּצֵל, גַּם פֹּה גַּם שָׁם,
אֵין אוֹן אֱסֹעַר.

IX

פִּנְסֵי לֵיל חֲרֵדִים
בַּחֲלַל רְחוֹבוֹת כְּרַךְ,
וּמַסְוֶה דַק שֶׁל־אֵדִים
עַל רֹאשׁ מִגְדָּלִים נָח.

וְנָם הַכֹּל. הָאַלּוֹן
כְּבָר הִרְכִּין רֹאשׁ וָחַת;
וּבֵין תַּרְבֵּי חַלּוֹן
הֵד דַּק וְעִקְבוֹת שֵׁנַת.

מַה צְּלִיל מִמֶּרְחָק הָמָה,
כִּצְלִיל בְּשִׁמְמוֹת דְּבִיר?
מָה הָיְתָה לָהּ לַדְּמָמָה,
כִּי תֵבְךְּ בַּחֲלַל הָעִיר?

מַה תֶּאֱבַל הַצַּפְצָפָה,
עֲטוּיָה שִׂמְלַת שְׁחוֹר?
מַה אַנְחַת בְּכִי רָחֲפָה
בֵּין סַלְעֵי גְדוֹת הַיְאֹר?

הֲנִשְׁמוֹת כְּרוּבִים גּוֹעוֹת
כַּחֲלוֹם לִצְלִילֵי שִׁיר?

אוֹ הַלְוָיַת מֵת בָּרְחוֹבוֹת
כִּי מֵתָה כְבָר הָעִיר?

הַעֵת לַעֲטִיפַת שְׁחוֹרִים,
וְלָאֵבֶל רָב הַעֵת? –
פַּנָּסֵי לֵיל – כְּאוֹרִים
מִסָּבִיב לְמִטַּת מֵת.

כֹּל אָפֵס. אֵין מְאוּמָה,
אֵין גְּבוּל וָחוֹף וּכְרַךְ;
רַק שִׁירַת לֵיל עֲגוּמָה
כִּנְגִינַת בְּכוּת תֻּפַּךְ.

X

עֲרָפֶל תַּעַט תֵּבֵל
וְקוֹדְרָה בַּדְּמִיָּה
עַל שִׁמֲמָתָהּ תַּעֲטוֹף
כְּקֶבֶר רֵיק בְּלִי גְוִיָּה.

סָגוּר עַפְעַף אוֹרִיד רֹאשִׁי,
וְנַפְשִׁי בְּלִי שְׁאָל דָּבָר,
וְשִׁכּוּלַת חֵיק דֹּם תְּתַע
כִּגְוִיַּת מֵת בְּלִי קֶבֶר

XI

הָעֶרֶב יָרַד בֵּין חוֹמוֹת קִרְיָה,
וְלָמָּה יִבְכֶּה הַלֵּב הַדַּל?
מַה תְּפִלַּת תַּחֲנוּן עַל שְׂפָתַי חָרְדָה?
מַה נַּפְשִׁי, נַפְשִׁי פְּנֵי אֵל תְּחַל?

מַלְבִּינָה כֵּהָה עוֹד כִּפַּת מִנְזָר
וְתֵבֵל טוֹבְעָה בְעַרְפִלֵּי אֵד.
לֹא לִי הֵרָדֵם, כִּי נַפְשִׁי חוֹלָה
וּשְׁרוּיָה כֻלָּהּ בִּתְהוֹמוֹת חֵטְא.

וְתֵבֵל נָמָה, וְחֶבֶר צְלָלִים
בֵּין חוֹמוֹת קִרְיָה בִכְנָפָיו צָף.
וּשְׁעַת מְנוּחָה לָעוֹלָם בָּאָה
מֵעִצָּבוֹן נֵצַח וְרֹגֶז שָׁוְא.

לֹא לִי הֵרָדֵם, לֹא לִי הֵרָדֵם,
כִּי בְלֵיל זֶה יִבְכֶּה הַלֵּב הַדַּל
בִּתְפִלַּת תַּחֲנוּן עַל רֹב חֲטָאָיו,
וְנַפְשִׁי, נַפְשִׁי פְּנֵי אֵל תְּחַל.

XII

שְׁקוּי טְלָלִים, קַל צַעַד,
דְּבִיר עֶדְנֵי הַמְּבֹרָךְ
קִדַּמְתִּי בְשִׁיר —
אַךְ חֶרֶשׁ נִדַּחְתִּי
וּסְגוּרִים בַּעֲדִי
כָּל שַׁעֲרֵי הַדְּבִיר.

וּבָדָד אֶתְלַבֵּט
בֵּין קוֹצִים מְעַנִּים
וָאֱחֱוַר בִּדְמִי
בְּלִי הַרְעֵם מְרִי שַׁוְעִי,
וּתְלוּנַת עֶלְבּוֹנִי
תִּקְרַשׁ עַל פִּי.

וּכְסִירַת שַׁעְשַׁע
אֲשׁוֹטֵט סְמוּי אֹפֶל
וְדַרְכִּי — לְאָן?
כִּפְרִי נָשׁוּר סְעָרָה
כְּתוֹם אָבָק וּמֻשְׁלָךְ
מֵאַחֲרֵי הַגָּן.

XIII

פֹּה אֶחְיֶה לִי מִכְּבָר בְּאֵין מַטָּרָה,
מִבְּלִי הִלָּחֵם עוֹד מִלְחֶמֶת שָׁוְא,
כִּי זָר אֲנִי לַכֹּל וְאָח לַסְּעָרָה
הַנּוֹשְׁבָה מִנִּי יָם בֵּין עַרְפִלֵּי עָב.

וּכְיֶלֶד שְׁכוּחַ אֵם וּשְׁכוּחַ שַׁדַּי,
אֶשְׁתַּעְשְׁעָה לְבַדִּי בֵּין סַלְעֵי חוֹל.
וְנִשְׁמַת לַיִל רַק אִלֶּמֶת שָׂפָה
תְּדוֹבֵב אֶת נִשְׁמָתִי מִבְּלִי קוֹל.

וְטוֹב לִי כַךְ. בְּאֵין זְרוֹעוֹת אִשָּׁה פְּתוּחוֹת,
בְּאֵין בַּת־צְחוֹק נֹהֳרָה אֵלַי מִכְּבָר, –
אֲנִי יְחִידִי פֹּה וּשְׁכוּחַ שַׁדַּי
וּמְאוּם לֹא יִכְאַב לִי, וּמְאוּם לֹא צָר.

XIV

בִּפְרֹחַ עוֹלָם יָהּ לִנְגֹהוֹת שַׁחַר עוֹלֶה
וּמְלַבְלְבִים עֲצֵי הַגַּן וּפִרְחֵי כָר –
מִי יִשְׁמַע אָז בְּזֶמֶר תֵּבֵל חֶרֶשׁ
וְלִי הַשָּׁר, וְלִי הַשָּׁר?

וּבִגְוֹעַ כֹּל עִם אֹפֶל הַדִּמְדּוּמִים
וְנוֹשְׁרִים מִפְּנֵי צֶץ צִיץ רַךְ וְטַרְפֵּי פְּרִי –
מִי יִשְׁמַע אָז בִּבְכוֹת לָהּ תֵּבֵל חֶרֶשׁ
וְנַפְשִׁי בִי, וְנַפְשִׁי בִי?

XV

הוֹד לַיְלָה. רָקִיעַ. וּסְלָעִים וְחוֹלוֹת,
וְאָנֹכִי לְבַד —
מַה טּוֹב לָהּ לְנַפְשִׁי בְּתְכֵלֶת עֲרָבָה
לִטְבֹּעַ לָעַד.

אֳרָנִים וַחֲלוֹמוֹת שׁוֹקְטִים בָּאֲוִיר
בְּיַעֲרוֹת הַנּוֹף.
וּנְשִׁיָּה בַּחַיִּים. וְרוּחַ קְלִילָה
כְּבָר עָמְדָה מִנְּשֹׁב.

דְּמִיָּה, דְּמִיָּה. וּמְצַפִּים מֶרְחַקִּים
לַפֶּלֶא כִּי בָא.
וְשׁוֹקֵט הָעוֹלָם עַל אָשְׁרוֹ וּמְיַחֵל
לְטַלְלֵי יָהּ.

דְּמִיָּה, דְּמִיָּה. אֵין חוֹף וְאֵין תַּכְלִית
אֵין גְּבוּל וְאֵין זְמָן.
וְשׁוֹקֵט הַכֹּל עַל חֲלוֹמוֹ וּמַקְשִׁיב
לָעוֹלָם כִּי רָן.

וְאָנֹכִי לְבַדִּי. בֵּין סְלָעִים וְחוֹלוֹת
יִשְׂתָּרַע הַשְּׁבִיל —
יֵשׁ גִּיל עוֹד וְאֹשֶׁר בַּדֶּרֶךְ לְפָנַי,
יֵשׁ אֹשֶׁר וָגִיל.

י. רברבי

אֲפַרְסְמוֹן

הָרֵי אֲפַרְסְמוֹן טָהוֹר –
שֶׁמֶן לַמָּאוֹר.
נִמְשָׁכִים הֵם טוּרִים עַל טוּרִים
מֵאַפְסֵי עֲרָבוֹת לַאֲפָסִים.
בְּאֵין תְּחִלָּה, בְּאֵין אַחֲרִית וּגְבוּלִים,
פּוֹרְשִׁים, מַפְלִיגִים שַׁרְשָׁרוֹת וּרְכָסִים
לִימֵי הַנֵּצַח הַקְּדוֹשִׁים
וְשָׁבִים כִּלְעֻמַּת שֶׁיָּצְאוּ...
מִי יֶחֱזֶה אֶת כִּתְרֵי הַחַשְׁמַל
הַחֲבוּשִׁים לְפִסְגּוֹת הֶהָרִים –
מַטָּרַת הֲגִיג אֱנוֹשׁ וְרוּחוֹ?...
אוֹ רַגְלֵי מִי נִגְּפוּ אֶל סַלְעֵי הֶהָרִים
בְּצַנִּיפֵי כּוֹכָבִים הָעוֹמְדִים לְהָצוֹת?...
אוֹ אֹזֶן מִי שָׁמְעָה הֵד גַּרְגְּרִים נִתְלָשִׁים
מֵחֵיק הָרֵי נֶצַח וְנֶעְלָם אֶל שַׁפְרִיר הַשְּׁחָקִים
לְהֵעָלוֹת בַּנֶּשֶׁף לִמְאוֹרוֹת
עַל בָּמֳתֵי יָם תְּכֵלֶת הַנּוֹרָא?...

וְעֵינֵי מִי צָדוּ נְתִיב בֵּין הֶהָרִים,
הָלְאָה וּלְמַטָּה,
אֶל תְּהוֹמוֹת הַיָּם מִתַּחַת,
וְאַחַר לַעֲרוֹג מִלְּמַטָּה לְמַעְלָה,
לְהִתָּלוֹת וּלְשַׁעְשַׁע עַל לִבּוֹ שֶׁל־אָדָם
וְלָשׁוּב עִם רוּחוֹ וַהֲגִיגוֹ
שֵׁנִית שָׁמַיְמָה?...

הֲרֵי אֲפַרְסְמוֹן טָהוֹר –
הֲרֵי מַעְיָנוֹת מְפַזְּזִים, מַכִּים,
מִתְפַּתְּלִים בְּחֶבְיוֹן מְצָרֵיהֶם,
וְנִבְעִים, מַדְשִׁיאִים וּמַפְרִים, מִבֵּינוֹת הֶהָרִים
לְמַעְלָה, לְמַטָּה וְלַעֲבָרִים...
מִי טָהוֹר וְזָכָה לִשְׁמוֹעַ אֶת הֶמְיַת הַנְּטָפִים
הַנּוֹפְלִים בְּדִמְמַת הַנְּשָׁפִים
עַל לֵב יַמִּים צְמֵאִים, אֶל חֵיק יְעָרוֹת כְּמוּשִׁי־
עַל שְׁרַב כָּרֵי שְׂדֵפָה, אֶל פִּי עוֹלְלֵי פְּרָחִים,
עַל פְּלָגִים מוֹרִיקִים וְאִילָנוֹת מַצְהִיבִים...
וְעַל רֹאשׁ אֱנוֹשׁ עָיֵף וְנִרְדָּם...
שׁוֹפְעִים הַנְּטָפִים וּטְמִירִים יֵרֵדוּ,
יַטְלִילוּ, יַשְׂגִּיאוּ וְיֹאבֵדוּ...
וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִגֹּל יָם, דֹּם מִשְׂתָּרֵעַ
וְגַלָּיו מִתְחַטְּאִים, וְהוּא רוֹבֵץ יָגֵעַ;
אַט יִרְחַץ הַסַּהַר בִּתְהוֹמוֹ הַשַּׁאֲנָן
וְרוּחוֹת שֶׁל שָׁלוֹם מְטַיְּלוֹת עַל פָּנָיו...
וּפִתְאֹם כְּנוּפְיוֹת שֶׁל דָּגִים מוֹשִׁיטִים

רָאשֵׁיהֶם לַאֲוִיר הַלַּיְלָה,
מִתְגַּלִּים, נִסְתָּרִים, וְשׁוּב עוֹלִים וְשׁוֹקְעִים,
וְרוֹטֵט הַיָּם אָז וְהוֹמֶה בַּחֲשָׁאִי.
הֲתָבִין אֶת שַׁוְעַת הַיָּם?
אֶת צִמְאוֹן הַמַּיִם לְמַיִם?
וְרֶטֶט סְנַפִּירִים לְמַיִם?...
בַּיַּעַר הַסָּבוּךְ, הֶעָמֹק, הָאָפֵל,
אָמִיר לְאָמִיר כִּי יָכֹף אֶת רֹאשׁוֹ,
רְחוֹק נֹגַהּ אִלֵּם וּמִתְלַתֵּל רֹךְ רוּחוֹת,
וּצְלִילִים נִפְלָאִים יִרְעֲפוּ, יָנוּחוּ
עַל מַצַּע הַדֶּשֶׁא הַחֲרִישִׁי...
וּכְמוֹ פַּעֲמֵי חֲלוֹמוֹת בַּמַּחֲנֶה...
קוֹל מַשָּׁק, קוֹל נְשָׁמוֹת הַצּוֹמְחִים
הַמְשׁוֹטְטוֹת כְּאֵדִים סְבִיב גִּזְעֵי גוּפֵיהֶם
צְמֵאוֹת מִטַּלְלֵי מַטָּה לְטַלְלֵי מַעְלָה –
הֲתֵדַע, הֲתָבִין הַשִּׂיחַ?...
וְתִינוֹק הַמֻּטָּל בַּעֲרִיסָה,
כִּי יִפְקַח בַּלַּיְלָה אֶת עֵינָיו הַצַּחוֹת וְהַתְּ
וִילַקֵּק וִילַחֵךְ בִּלְשׁוֹנוֹ הַקְּטַנָּה
וְיִישַׁן בִּשְׁנִיָּה –
הֲתָבִין?...

הֲרֵי אַפַּרְסְמוֹן טָהוֹר,
הֲרֵי תַּלְפִּיּוֹת,
זָבֵי הַשֶּׁמֶן הַטּוֹב וּמַרְעִיפֵי חֲזוֹנוֹת וּגְלָאִים
עַל הָרִים שֶׁל־מַטָּה –

וְהָיָה כִּי תֶלְאֶה עֵין אִישׁ לִסְפּוֹג מִנִּקְרַת הַצּוּר
וּלְהַקִּיף מִשָּׁם מֶרְחֲבֵי שָׁמַיִם
וְתִקְצַר יַד רוּחוֹ לְהַצִּית כּוֹכָבִים לָאָדָם
וּנְשָׁמוֹת לָאֵלִים
וּלְהַפְלִיג לְאַחֲרִית עִדָּנִין,
וְעָלָה וְרָחַף עַל תּוֹעֲפוֹת הָרִים,
וְלָקַט שָׁם אוֹרוֹת לַשֶּׁמֶשׁ וּפְנִינִים לַלּוּחוֹת..
וְסִפֵּר בְּאַשְׁמֹרֶת הַלַּיְלָה עִם גַּלְגַּל הַחַמָּה הָרָחוֹק
וְהִקְשִׁיב קוֹל הַלְמוּת הַפַּטִּישׁ מֵאַחֲרֵי רְקִיעַ הַשְּׁחָקִים,
וְהוּפַג מְעַט פַּחַד הָעוֹלָם בִּלְבָבוֹ.
וַעֲמִים מִתַּחַת יִשְׁתּוֹמְמוּ לְעוֹלֵי הַפִּסְגּוֹת,
לְעוֹצְמֵי עֵינַיִם וּלְמַטֵּי אָזְנַיִם...
לַנִּשְׁקָפִים עַל פְּנֵי כָּל הַיְשִׁימוֹן...

הָרִים שֶׁל מַעְלָה!
זָבֵי הַשֶּׁמֶן הַטּוֹב עַל רְקִיעֵי הָעֶרֶב,
עַד־יָשׁוּט וְיִצְהַר יָרֵחַ בַּחֲשָׁאי
עַל חֶלְקַת הַתְּכֵלֶת;
וְכוֹכָב כִּי יִדַּח וְיִצְנַח לְשׁוּלֵי רָקִיעַ,
וְאֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים...
וְעֶגְנָה יְחִידָה תַּעֲבוֹר מְלֹא מֶרְחַב הַלַּיְלָה,
וְאֵין רַחַשׁ וּתְנוּעָה...
וַאֲמִיר שֶׁרְעַף אָדָם יִתְנָעֵר וְיָצִיץ
מֵעֵבֶר הַפַּרְגּוֹד לְקַצְוֵי נְתִיבוֹת וּדְרָכִים –
וְדַרְכֵי אֱלֹהִים יְשָׁרִים וּנְעִימִים...
וּנְשָׁמָה תִּמָּלֵט אֶל בֵּיתָהּ לִפְנִים וְתָשׁוּב –

וְאָדָם לֹא יֵדַע בְּבוֹאָהּ וּבְצֵאתָהּ...
וּשִׁירוֹת רְחוֹקוֹת כִּרְבִיבֵי עֲרָנִים
שֶׁפִּי תִרְעַסְנָה, תְּנוֹחֶנָה, וּפָרְחָה כָל
וְגָבַהּ כָּל חָזוֹן וְעָמְקָה כָל עַיִן;
וְצָף הָרוּחַ עַל כַּנְפֵי הַתְּשׁוּקָה,
לִדְפּוֹק עַל שַׁעֲרֵי הֵיכָלוֹת נְעוּלִים,
שֶׁמָּלְאוּ אוֹצָרוֹת וּפְלָאוֹת וּנְצוּרוֹת,
לִפְנֵי וְלִפְנִים...

מִי יַעֲלֶה בְהַרְרֵי הַקֹּדֶשׁ?
מִי יַעְפִּיל עַל הָרֵי הַשֶּׁמֶן הַטּוֹב,
הָרֵי אֲפַרְסְמוֹן?...

מ. ז. וולפובסקי.

שִׁירִים

בַּעֲיָרוֹת עֲזוּבוֹת

נִמְתָּחִים הַכְּרָמִים הַיְרֹקִים,
נָמִים אֶת שְׁנָתָם הַבּוֹטְחִים.
לִבְנֵי עֲנָנִים עַל רֹאשָׁם
מִשְׁתַּטְּחִים הַשְּׁחָקִים הַקּוֹדְחִים.

קָפָא הַנַּחַל וַיִּדֹּם:
„מַה טּוֹבָה לִי מְנוּחַת יַרְקוֹן!"
לֹא יָנוּם וְלֹא יִישַׁן רַק אֶחָד
עַל שְׂפָתוֹ הָאִילָן הַזָּקֵן.

דּוֹבֵב הָאִילָן מִצַּעַר,
מֵשִׂיחַ דַּאֲגָתוֹ בַּאֲנָחָה
עַל נְגֹהוֹת, שֶׁפָּג מֵהֶם אוֹרָם
בְּפִנָּה עֲזוּבָה, נִשְׁכָּחָה.

II

אַט שָׁתַת הַפֶּצַע אֶת דָּמִי.
הָיָה לְבָבִי כֹּה דוֹמֵם;
„אִם אָסוֹן וְאִם אֹשֶׁר, הוֹי אֵלִי,
עוֹלָמְךָ מַה שׁוֹמֵם, מַה שׁוֹמֵם!"

הָיְתָה לִי יַלְדָּה, גִּיל שֶׁמֶשׁ,
בְּחִיר שִׁירַי כָּתַבְתִּי בִשְׁבִילָהּ.
עֲזַבְתִּי הַיַּלְדָּה עַל דְּרָכַי,
וּלְפָנַי רַק צִלָּהּ, צֵל צִלָּהּ.

לֹא! לִבִּי לֹא כָלָה לִנְשִׁיקוֹת,
לֹא! לִבִּי לֹא חָת מִמַּכְאוֹבִים,
כְּבָר מְשֻׁטָּשׁ הַזֹּהַר עַל שׁוּלֵי
מֶרְחַקֵּי הַחֲלוֹמוֹת הַטּוֹבִים.

III

נִתְכַּסָּה הַנַּחַל יֵרָקוֹן,
וַיִּחַנַּק עַד דַּכָּא נִשְׁמָתִי.
בֵּין עִשְׂבֵי נַחַל שָׁם תּוֹעַת
זֶה כַּמָּה בְּלִי מָשׁוֹט סִירָתִי.

יַעֲרוֹת־עַד סָבִיב לַנַּחַל,
אֵין לָבוֹא עַד יְעָרוֹת רְחוֹקִים.
לְבָדָד אֶתְהַלֵּךְ בַּעֲיָרָה,
בְּאָבָק שְׁבִילִים צָרִים וְרֵיקִים.

בָּצִיר

בֵּין עֲרוּגוֹת הַגַּן כְּבָר הַבָּצִיר מִתְגַּנֵּב,
כִּמְרַגֵּל נִסְתָּרוֹת;
דֹּם מִסְתַּכֵּל לִצְדָדִים וְגִחוּךְ מְחַנֵּף
עַל שְׂפָתָיו הַקָּרוֹת.

אָז יִגַּשׁ לָעֵצִים וִיפַזֵּר אֶת צָהֳ.
„הֵא שָׁלוֹם וּבְרָכָה!"
לָמָּה זָעִים אִילָנוֹת? אִם זוֹ רוּחַ רְחוֹקָה,
אוּלַי אֲנָחָה?

וְכַף כְּסוּיַת מֶשִׁי עַל עָלִים הוּא מַעֲבִיר:
„הֵא בְּרָכָה וְשָׁלוֹם!"
טַרְפֵּי עָלִים מִתְכַּוְּצִים. אִוְשָׁה נוֹפְלָה בְּאוֹנָיו –
לָמָּה חָרְדוּ הֶעָלִים?

עַל הַמַּשְׂאוֹת

חָרֵב לֵב עוֹלָם, נִתְרוֹקַן לָנֶצַח מֵאוֹר הַמַּעֲמַקִּים
וַיִּתְכַּס חֲלוּדָה וְשִׁמָּמוֹן.
אוֹבְדִים חֲלוֹמוֹת הַדּוֹרוֹת וְאַגָּדוֹת־מַעְיָנוֹת מְסַכִּים,
וְעוֹמֵד וּמְפַהֵק הֶהָמוֹן.

וְאִישׁ אֵינוֹ נֶאֱבַק עִם מָוֶת וְדָם אֵינוֹ הוֹמֶה וְסוֹעֵר,
וְאֵין עוֹד קְשֵׁה עֹרֶף, עַז מֵצַח –
בָּא הַכִּלָּיוֹן וַיִּמְצָא הַדֶּלֶת לֹא נְעוּלָה וְאֵין שׁוֹעֵר,
וַיְבַלַּע לָנֶצַח, לָנֶצַח.

וְאֶרֶץ אִם תִּתֵּן יְבוּלָהּ וְאִילָן אִם יַצְנִיק אֶת פִּרְיוֹ,
מַה בֶּצַע בְּפִרְיוֹ וִיבוּלָהּ?
עֲזָבוּם שׁוֹמֵמִים בְּנֵי־אָדָם וַיֵּלְכוּ בְנוֹת בֵּיתָם בַּקִּרְיָה,
וַיְדַכְּאֵם עַד עָפָר שָׁם עָלָה.

אַךְ טָהוֹר הַשַּׁחַק כְּמִלְּפָנִים. מַבִּיטִים כּוֹכָבִים וְנָדִים
בְּלֵילוֹת הַנּוּגִים מִמְּרוֹמִים
לְאָדָם הַמְּגֹר לַשַּׁחַת, לְכִלָּיוֹן עִם זוֹחֲלִים, גַּמָּדִים,
וּלְעוֹלָם שׁוֹקֵעַ בִּתְהוֹמִים.

א. ז. בֶּן־יִשַׁי

נְבָאִים

א

בְּדָד

בְּעִמְקֵי לִבִּי הַמַּכְאוֹב הַצּוֹרֵב עוֹדוֹ לֹא נִרְדָּם,
אַךְ לִצְעוֹק יָרֵאתִי,
פֶּן יִשְׁמְעוּ וְהֶעֱלִיתִי
רַחֲמֵי רֵעִים עָלַי, רֵעִים הָעוֹמְדִים בְּמִרְדָּם.

וְרוּחִי עָלַי כִּי יִשְׁתַּפֵּךְ עִם דִּמְדוּמֵי עֲרָבַיִם
וְכָלִי נִיב תְּפִלָּה,
לֹא אוֹצִיא מִלָּה:
אַל נָא יִוָּדַע בָּאָרֶץ כִּי אַאֲמִין עוֹד בֵּאלֹהִים.

וְכָאוֹב אֶכְאַב בַּסֵּתֶר וּדְמָמָה אֶעֱטֶה כְּמַדַּי
וְדִמְעָתִי בִּי תִּבָּלֵעַ: —
לֹא אֵל לִי וְלֹא רֵעַ!
תַּם הָעוֹלָם לִגְוֹעַ וְאִוָּתֵר אָנֹכִי לְבַדִּי.

ב

הַפַּכְפַּךְ

בְּקָרְאִי לִבְכִי וּלְמִסְפֵּד אַל לְדִבְרֵי תַּאֲמִינוּ,
כִּי שֶׁקֶר אַךְ תֶּהְגֶּה לְשׁוֹנִי:
מְלֵאָה כּוֹס נַפְשִׁי עַל שְׂפָתָהּ צְחוֹק וּמַשְׂטֵמָה,
וַיְהִי לִי לְמַסְקֶה – יְגוֹנִי.

וּבְצַחֲקִי, וּבְצַחֲקִי, וְכָלִי מְפַרְפֵּר מִצְּחוֹק,
לִי נוּדוּ בְּרֹאשְׁכֶם בִּדְמָמָה;
נוֹאָשׁ קָרָאתִי לְחַיַּי, עֲלוּמַי וְאַהֲבָתִי,
וָאֶשְׂנָא, הוֹי, אֶשְׂנָא נֶחָמָה.

וּדְעוּ נָא כִּי עוֹרְכֵי מְדָנִים וּבְנֵי תַהְפּוּכוֹת
בִּי שְׁנַיִם: – אֲנִי וּרְצוֹנִי;
חֶפְצִי לֹא אוֹצִיא לִפְעוּלוֹת, וּמַעֲשַׂי לִי שְׂנוּאִים,
וְזָרִים לִי גִילִי וִיגוֹנִי.

וּדְעוּ נָא כִּי אָדָם אָנֹכִי, הֲפַכְפַּךְ וְעָרוּם,
הַחוֹמֵד בַּבְּרִיאָה לוֹ לָצוֹן,
הַשּׁוֹטֵם אֱלֹהִים רְחוֹקִים וּקְרוֹבֵי אֶחָיו יִשְׂנָא,
וְשָׂשׂ, וּבוֹכֶה עַל אַף הָרָצוֹן.

ג

לַיְלָה

דְּמָמָה. בְּשָׁעָה זוֹ יוֹרְדִים כְּרוּבֵי מָרוֹם
מָטָּה –
אֲפֵלָה. בְּשָׁעָה זוֹ טָסִים כּוֹכְבֵי מַעְלָה
לְהָאִיר הָעֲלָטָה –

יֵשׁ סֻלָּם בּוֹ יוֹרְדִים הַכְּרוּבִים וְעוֹלִים.
הָבָה,
תְּנִי יָדֵךְ וְנַעַל בּוֹ אֶל־הַמְּרוֹמִים;
קַצְתִּי בָעֲרָבָה.

יֵשׁ דֶּרֶךְ בָּהּ בּוֹקְעִים כּוֹכָבִים הָאֹפֶל
לְהָאִיר.
נְחַפְּשָׂה הַכּוֹכָבִים שֶׁאָבְדוּ שָׁם, וְהָיָה
לֵיל חַיֵּינוּ בָהִיר.

אַךְ צַר כִּי שׂוֹרְפִים הַכְּרוּבִים סֻלָּמָם
בְּרִדְתָּם,
וְכוֹכָבִים שֶׁאָבַד דַּרְכָּם בָּעֲרָפֶל
לֹא תָשׁוּב עֵת לִדְתָּם.

ו׳

תְּפִלָּה

אֵלִי, אֵלִי

אָנָּא בְּרָא לִי רֵעַ אֲשֶׁר יִהְיֶה בּוֹדֵד כָּמוֹנִי

וְלֹא יֵדַע כָּמוֹנִי מְנוּחָה,

אֲשֶׁר כָּל חַיָּיו יִהְיוּ כְחַיֵּי הָאָסוּר בִּכְבָלִים

וְכוֹרֵעַ עַל עֶבְרֵי פִּי שׁוּחָה,

וַאֲשֶׁר יִשָּׂא בִלְבָבוֹ חֲלוֹמוֹת זִיו לַאֲלָפִים,

הַקַּלִּים מִן הַבָּרָק וּמִן הַשֶּׁמֶשׁ יָפִים,

וְאַף אֶחָד מֵהֶם לֹא יִפָּתֵר.

אֵלִי, אֵלִי!

אָנָּא בְּרָא לִי רֵעַ אֲשֶׁר יָבִין לְמַעֲמַקַּי

וְלֹא יָבוּז לִי וּלְתוּגָתִי,

וּבְטֶרֶם עוֹד לְפָנָיו מְצוּקוֹת סִתְרֵי אֶשְׁפֹּכָה,

תְּדַבֵּר אֵלָיו נִשְׁמָתִי,

הַמְלֵאָה אַף נְכָאִים קוֹדְרִים כְּלֵיל אַשְׁמַנִּים,

הַסְפוּגָה בְּכִי יַנְשׁוּפִים, יִלְלַת תַּנִּים,

וְעַל חֵטְא שֶׁלֹּא חָטְאָה — תְּוָּסֵר.

אֵלִי, אֵלִי!

אָנָּא בְּרָא לִי רֵעַ אֲשֶׁר יִהְיֶה יְתוֹם הָאֹשֶׁר

וְלִמּוּד הַצְּלָלִים הַנּוּגִים,

וְלֹא יֵרֶא בֹּסֶר תִּקְוָה בְּהִגָּמְלוֹ, וְלֹא יֵדַע
סוֹד אַהֲבָה בַּתַּעֲנוּגִים,
וּבְשׂוּרוֹ מִדֵּי פַעַם, בְּהִנָּשֵׂא עַל כְּנַף הַסַּעַר,
אֶת אֲשֶׁר לִבּוֹ נַעֲנָה בְּרֹב חֲבָלִים יַהַר,
דּוּמָם וְאֵין קוֹל, וְנַפְשׁוֹ תִּהְיֶה שְׁלֵוָה.

אֵלִי, אֵלִי!
אָנָּא בְּרָא לִי רֵעַ אֲשֶׁר לֹא יָאוֹר אֶת הַחַיִּים
בִּהְיוֹת דַּרְכָּם לְפָנָיו סְתוּמָה,
אֲשֶׁר מִשִּׁפְעַת מִשְׁאֲלוֹתָיו הַגְּדוֹלוֹת וְהַנְּצוּרוֹת
לֹא יִשְׁאַל וְלֹא יִדְרוֹשׁ מְאוּמָה,
וַאֲשֶׁר יַכִּיר כָּל אַפְסוּתוֹ בְּעוֹלָם וְחִדְלוֹנוֹ,
וְכִמְצַפֶּה אֶל־חֶסֶד יְצַפֶּה אֶל רִקְבוֹנוֹ
וְאֶל הַמָּוֶת לֹא יִשְׁמוֹר אֵיבָה.

בְּקֹרֶת

דוד אריה פרידמן

מנדלי מוכר ספרים

(אישיותו ודרכו ביצירה)

„בן אדם, צופה נתתיך לבית ישראל“.
(יחזקאל ג).

I

מנדלי מוכר ספרים שחק לו מזלו: שום סופר עברי חוץ ממנו לא זכה, שתהיה מוקדשת לו ספרות גדולה כל־כך. איני בא לדון בדבר עד כמה נחוץ היה בשבילו ועד כמה חשוב היה בשבילו אותו הטפול המרובה בו, אבל עובדא היא, וראויה לשימת־לב. ודאי יש בו מה שמחבבו כל־כך על הכלל. בכל אופן שיהיה: מנדלי כתב הרבה על היהודים והרבה יהודים כתבו עליו. כמעט חשבנו, שכל המרבה לספר במנדלי הריהו משובח. אבל דוקא זה תמוה! כי, לכאורה, על אישיותו היוצרת של מנדלי עצמו אין לומר אלא מעט: פשוט הוא ובהיר כל־כך. שום פנות סתר ושום מדרוגות אין בנפשו; התחכמות יתירה ומעשי להטים ביצירה לא ידע; אין הוא מרעיש אותנו בכבושיו וחדושיו הגדולים. להפך, אנו עומדים ומשתוממים על הקלות הנפלאה המרחפת על פני יצירתו הגדולה, שחיי תקופה שלמה הולידוה. מבחוץ אין לראות אפילו צל של עמל ויגיעה בבנין הגדול של מנדלי: כאילו הלך וגדל וייף מאליו! אומרים: זהו סוד קסמם של כל הקדמונים, אבל מנדלי הן הוא עצם מעצמנו ובשר מבשרנו האמנם הוא כבר זר לנו ככה?

ועוד: כל מה שתרבינה החקירות ויתוספו דברי הבקורת על הענינים השונים הנוגעים בתכונה של יצירתו, כן הגדיל תמהוננו על מנדלי עצמו, שהוא לכאורה פשוט ומובן כל־כך, ועל דרכי יצירתו, שהם, כמדומה לנו, גלוים וקלים כל־כך. כי לאמתו של דבר, כמו שנקל להשיב בהרחבה על שאלת ה„מה“, בנוגע לתוכן כתביו, כן יקשה לענות בקצור על שאלת ה„איך“, בנוגע לדרכו בספרות. ופרישמן יוכיח. זה אמן־הצמצום, הסופר כל אות ואות היוצאת מתחת עטו, כשבא לדבר על מנדלי מו"ס בכרך השני של „הוצאת ועד היובל“, כתב עליו באריכות, שלא כדרכו מתמול שלשום, אלא הספיק עם

כל זה להגיד עליו כל מה שעלה לפניו להגיד. אבל אם לא הוא ולא ביאליק האירו לנו את כל אפיו כולו של מנדלי ואת כל נתיבו בספרות, הנה סמנים מובהקים החשובים לנו מאד נתנו לנו גם שניהם, וכל מי שנגש לקרוא ולהבין את מנדלי, אינו יכול לעבור מזה בלי שישים לב אל שני המאמרים של ביאליק ופרישמאן, הנמצאים בראש כרכי ב׳ וג׳ של כתבי מנדלי, והוא מוכרח לקבל אותם ולבנות עליהם את בנין רעיונותיו החדש, כמו על יסוד קים ואיתן. כי לגרוע מדבריהם אין כמעט כלום, ורק אפשר עוד להוסיף.

הסימן היותר חשוב, שנתנו שניהם במנדלי, זהו החידוש, אלא שהאחד מדגיש ביחוד את „הראשונות" ו„הקדמוניות" שבאָפיו וקורא לו „אמן לאומי", והשני מטעים בכלל את עצמיותו ומקוריותו האישית של מנדלי ומגדיר את יצירתו בשם „אמנות של יהודי שביהודים". מסופקני אם ימצא מי שיכחיש שתי הנחות אלו, ולא יסכים גם לרובם של יתר הרעיונות, היפים והנכונים של שני המאמרים השונים זה מזה. אבל — עברה כבר תקופת ה„יובל", חלף כבר גם זמן ה„הספדים", ועתה אין אנו מסתפקים עוד בזה, שאנו יודעים, בתוך שאר ידיעות חשובות, כי למנדלי „יש לו אופן מיוחד של הסתכלוה, אופן מיוחד של הבנה ותפיסה, אופן מיוחד של טכניקה, אופן מיוחד של ציירות ועוד" (פרישמאן), או כי „מנדלי הוא אמן בפני עצמו, אמן יהודי ו„ראשון", וחוקי יצירתו בתוכו" (ביאליק). עתה חפצים אנו לדעת — איזהו „האופן המיוחד" של דרכי יצירתו של מנדלי, ומסכת־נפשו של האמן העברי הנפלא הזה — מהי?

יושב כרכים, כשהוא יוצא למרחבי השדה, מבטו נעשה תועה והוא אינו מוצא את ידיו ואת רגליו. מדוע? — הפתרון קל! אדם זה הורגל יותר מדי לרחובות הישרים, למרצפות ולמדרכות, ובטוח הוא תמיד בתכנית הקבועה של העיר הגדולה, כי היא תוביל אותו אל המקום אשר אליו ישא את נפשו, גם בלי השתתפותו שלו האקטיבית. שם הרחוב ומספר הבית — זהו עיקר הדבר שבן־כרך צריך לדעת. את השאר יסבירו לו בנקל בעל העגלה, השוער או סתם עובר ושב... בעיר אין לאדם המבקש דרך שום יסורים של הבחירה החפשית. לא כן בשדה, ביער או בהרים. שם אתה נצרך קודם כל דבר לאוריֶנטציה משלך. שבילים ומשעולים מכל עברים, והם מתפתלים ונכנסים זה בזה, בורות ושיחין מימינך ומשמאלך — אנה תלך ובאיזה נתיב תבחר? את מי תשאל ואיך תשאל? אתה בעצמך מוכרח למצוא את הדרך הנכונה, ואם לא — תעה תתעה זמן רב.

הרגשה מעין זו ישנה אצל כל אדם הבא מספרויות העמים אל כתבי מנדלי. אין שום אפשרות למוד אותו במדות המקובלות בהן, ואין ההגדרות הנהוגות אצלן מקבילות ליצירתו. איזה יופי „פרא" נסוך עליה, והוא המבדיל אותה מכל היצירות של בני העמים וגם של בני עמנו. נקח־נא, למשל, את דרכי הספרות הידועים של האמנים השונים למיניהם, שהגדרתם נכללת פחות או יותר במלים: רומנטיות, ריאליות, אוביקטיביות, אפיקה, לירקה וכדומה, כמה משונה הוא צלצולן כשתאמר לחבר אותן עם השם מנדלי מוכר ספרים!

תאמר: ריאליסטן הוא בתיאורי החיים והסביבה, – אך מה תעשה בשירת הילדות ובציורי השבת הרכים והרומנטיים, שגם הם נמצאים אצלו? ואם תאמר: סופר אובייקטיבי הוא מנדלי –יבואו אז הדפים המרובים של חמה יבוז סובייקטיביים ויטפחו על פניך. וההזיות החולניות שב„סוסתי״ – באיזה שם כללי תגדירן? הומור רך הבא מלב טוב וסטירה עוקצת ואכזרית, בהירות הציור ואליגוריה, לשון חדה ובת־צחוק של חבה, – מה גדולה היא הערבוביה באמצעי היצירה אצל מנדלי! ועוד גם זאת: אמנות צרופה ומזוקקה אצל פיבליציסטיקה בינונית, עד שאינך יכול להחליט בשום אופן: האם היה אוחז בכלל „אמנות לשם אמנות״ או ה„תועלת״ הצבורית היתה לנגד עיניו? אכן זו היתה מקוריותו של מנדלי: הוא לא ידע ביצירתו שום כללים ושום חוקים. כאלון פרא גדל על סלע צחיח, וישלח שרשיו וענפיו לכל עבר. אבל כאלון זה עבר גם הוא דרך ארוכה של התפתחות אטית וחשאית, שאינה נראית לעין העובר ושב, אלא לזה שידע את ראשיתו של האלון או לזה שמכיר בקמטי קלפתו את מהלך חייו. מהארג הביתי הפשוט יצאו, כעבור שנים רבות, מעשי הרקמה הנפלאים של אחרוני יצירותיו של מנדלי. מתוך שלא לשמה של האמנות בא לשמה, מן היחס האישי עבר במשך הזמן אל היחס הדברי, ומן הסטירה – להומור הטוב והסלח; אבל כל הסמנים האלה נמצאים כלם ביצירתו, כמו שאנו מוצאים באלון את ענפיו הזקנים יחד עם צעירי יונקותיו. כי יצירה נפלאה היה מנדלי עצמו. הוא היה לא רק צַירה של תקופת חיים שלמה, אלא גם של דמות עצמו. הוא עצמו, כמו שהוא וכמו שנתגלה בכתביו, הריהו „חבור״ מענין. ב„ספר הקבצנים״ מתאר מנדלי את פגישתו של פישקה החגר עם איזה מחבר עני, שנזדמנו במקרה על מעלות בית אחד הגבירים. המחבר העני מ ן ה ח ד ש י ם, החושב את בן־פגישתו לחברו לצרה, שואל אותו: מה שם חבורך? „פישקה״! – עונה החגר. — „והיכן הוא חבורך?״ – שואל שוב המחבר. „הרי אני בעצמי עומד כאן לפניך!״ – עונה פישקה. וזוהי תשובה ס מ ל י ת. גם מנדלי מו״ס יכול לענות לכל אחד מן המחברים ה„חדשים״, גם העניים גם העשירים, כשיבואו לשאול ל„חבוריו״ — „הרי אני בעצמי לפניכם!״ כי יצירת־עצמו זו תשאר תמיד המענינת ביותר את הקורא, גם לאחרי שנתרחק רחוק זמן ומקום מתכנם של חבוריו.

לפנים בישראל ובעמים, כשהיו נגשים לאחת היצירות הגדולות של זקני הדור, היו מרגישים, כי יצירתם והם היינו הך. אולי היה הדבר תלוי בזה, שמערכי הלב של הקדמונים היו יותר פשוטים ויותר קלים להצטמצם ביצירה ספרותית או אמנותית, ואולי היו כאן סבות אחרות; אבל ע ת ה רואים אנו, כי רוב האנשים נוהגים להבדיל בין היוצר ליצירתו. אצל מנדלי אין להעביר קו חוצץ כזה, כי גם בנידון זה הוא כולו קדמון. מתוך כל שורה ושורה של כתביו אנו מרגישים את ה„גבור״ התמידי שלו, את עצמו. בראשית הפצת חכמת הדפוס היו נוהגים בארצות רבות לקבוע מתחת כל עמוד ועמוד של כל ספר נדפס את חותם המחבר או את חתימת ידו, לאות כי אין שום תרמית וזיוף בספר המוגש. גם כתביו של מנדלי מו״ס נושאים עליהם מתחת כל שורה

את חותמו העצמי. כל ציור וציור שלו נושא את צביון מנדלי באופן בולט כך־כך שאין שום צורך במומחה, שיבוא ויכיר למי הכתב והחותמת. יותר מזה: מתוך שרטוטי הדמויות הרבות של גבורי מנדלי, מביטים עלינו תמיד פני מנדלי עצמו, כמו שיש לראות תמיד את פניו האמתיים של המשחק רב־הכשרון מתחת למסקה וההעויות, שהתפקיד המקרי דורש ממנו.

רבים אומרים: מנדלי אמן יהודי הוא, אבל אי הסימנים של האמנות היהודית? האמנם רק זה הסימן השלילי שבה, שאינה דומה לשום אמנות שבעולם? לכאורה, דיה סקירה קלה בכתבי מנדלי כדי להוכח, שדרכו לתאר אנשים וחזיונות אינה כלל וכלל דרך יהודית. למשל, אין הוא מחטט בסתרי הלב ואינו בודק את הנפש לאור הנר של ה„פסיחולוגיה". להפך, הוא שם לב רק ל„חיצוניות", ועל ה„פנימיות" לא ידבר כמעט. זהו לגמרי לא מדרכי היהודים. צאו וראו בכל היצירות של האמנים העברים הגדולים, שהגיעו לגדולה אצל הגוים, אם לא תמצאו בכלם נטיה מיוחדת לדברים שבלב ולזעזועי נפש. אצל מנדלי אנו רואים ממש את ההפך הגמור: לו יש עסק רק עם הנגלות. ובכן, במה מתבטא אָפיה היהודי של אמנותו? הוה אומר: בתנועה.

במקום שההתעמקות הפנימית חסרה לו ליהודי, שם מתגלה ביחוד ערכה של התנועה בתור יסוד חיוני חשוב. התנודה היא קו אפיי גם בכל יצירה ויצירה של היהודי. רוחו מהיר ומתנועע תמיד כמו גופו. שניהם נודדים הם בחלל העולם ואין להם אחיזה כל־שהיא בחיים. כל רגש וכל חוש יהודי הוא מהיר לשנות את מקומו וצביונו, ויחד עם אברי גופו תועים באויר, מתנודדים ומתנועעים תמיד גם מחשבותיו ורשמיו. איזו ג׳סטיקולציה פנימית — ג׳סטיקולציה נפשית הייתי קורא לה — מלוה את כל מעשיו ורעיונותיו של העברי. והיא־היא המציינת כל־כך גם את מנדלי. אצלו היתה התנועה לאחד היסודות הראשיים של הרגשת־עולמו ושל יצירתו.

2

המתנה היותר חשובה והיותר אופיית שנתנה למנדלי, היא: כשרו ההעויות והחקוי. אלו הן שתי תכונות האחוזות זו בזו ומשולבות יחד. ביסודן מונחת קלות התנועה של המחשבה ושל שרירי הגוף השונים. יש שמתפתחת מהירות ופזיזות מיוחדה של תנועות הגוף, ואז קוראים אנו לזה כשרון של הג׳סטיקולציה, ויש שהעויות הפנים קלות עד מאד אצל איזה אדם, ואז אומרים אנו עליו, כי מימיקן הוא. אצל מנדלי היו שתי תכונות אלו מפותחות עד להפליא, ובהן מסתמנת יצירתו כולה. כבר בילדותו היו, כנראה, קבועות באָפיו, ופיו הוא המעיד על זה. בספרו „בימים ההם", שיש לו ערך אבטו־ביוגרפי רב, מספר מנדלי על עצמו: „כל בני ביתו של ר׳ חיים ואנשי שלומו מהנכנסים ויוצאים שם, היו מחבבים את שלמה׳לי בשביל בדיחות־דעתו ותשובותיו המחוכמות על קושיות ואבעיות ידועות לחדד את הילדים, וביותר

בשביל שהיה מהיר להכיר בטביעות עינו כל תנועה זרה ודיבור משונה של אדם ומפליא לחקות אותם בכל פרטיהם מעשה אמן, עד שהרואים כמעט שנתפקעו משחוק. ולחקות את גיטל המתורגמנית, הדרשנית הזו בעזרת נשים – זה היה משוש דרכו. מעוה פניו – ונראתה גיטל כביכול בצורתה ובצביונה ובמעשיה: כיצד היא מנשקת את המזוזה בכניסתה, וה„יופא״ שעליה בית־ידה האחד קולט לתוכו יד ימינה, והשני נעור וריק ותלוי ברפיון; כיצד היא עוקמת שפתיה ואומרת: „אל למושעותו!״ ברוב חן; כיצד היא כופפת את גבה כחתול עד שכתף אחת עולה ואחת יורדת, פיסת ידה תחת סנטרה ואצבע אחת על לחיה, וכיצד היא מקמטת פניה ומנענעת חוטמה, נושאת עיניה למרום ומדברת בלשון תחינות, בהזכרת שם שמים ומלכות ובדברי תשבחות והודאות: „השבח והגדולה למלך חי וקיים, רבון העולמים, ברוך הוא וברוך שמו, פודה ומציל ומפרנס את עמו ישראל בחסד וברחמים״... מתבלת דבורה בשברי פסוקים, במשלים ומדרשי חכמים מספרי „נחלת צבי״ ו„רבנו בחיי״. הכל רואים בתעלולי שלמה'לי ושוחקים״... (בימים ההם פרק ד׳). ואף אנו שוחקים בראותנו את תעלולי שלמה'לי זה, שגדל בינתים ונעשה למנדלי מוכר ספרים. כתביו המרובים, מן הראשונים ועד האחרונים, מעידים עליו כי הוא היה באמת „מהיר להכיר בטביעות עינו כל תנועה זרה ודיבור משונה של אדם ומפליא לחקות אותם״ – בספרות. לא זכיתי לדעת את מנדלי פנים אל פנים, אבל משער אני כי גם בחיים הריאליים היה מהיר להעויות ולכל מיני חקויי תנועות. בכל אופן, בספרותנו מנדלי הוא בעל ההעויות הנפלא היחיד במינו. כשהוא בא לתאר את חיצוניותו של מי שהוא, אתה מרגיש בכל שרטוט ושרטוט שלו כאילו היה מושח בפוך את פניו עצמו, מעביר עליהם במכחול ומשנה אותם עד שהם נראים לפעמים כמסקות, אף כי כמסקות חיות. וזהו עיקר הפלא! ציורי פנים ויצירת מסקות, כשהם לעצמם, הם אמנות, אבל גדולה ביחוד היא האמנות להחיותם. כשרון נפלא כזה נתן רק למשחקים הגדולים על הבמות. משנים הם את פניהם, שמים עליהם שכבות עבות של כחל ופוך ופרכוסים שונים, ואחרי כל זה הם מפיחים רוח חיים במסקה שעליהם ובוראים פנים חדשות. מנדלי היה בכחו להחיות לפנינו כל תמונה אלמת. הנה, למשל, תאור חליקת הצעיפים, על־ידי זקנותינו „בימים ההם״. „מי שלא ראה שתי הנשים בשעת חליקת הצעיפים, האיך הן עומדות זו כנגד זו בכובד ראש, בנפנוף ידים וכתפים, בבליטת כרס ובצידוד ראש, בעקימת חוטם ובסיקור עינים, והאיך הן שוחקות זו לזו במתק שפתים ומרירות כאחד, וזו שולחת לזו מדובשה ומעוקצה, דברים נעימים ושנונים – מי שלא ראה זאת לא ראה טוב מימיו, אין דומה להם במשחקים ובמשחקות בבתי־קרקסאות, וכל בתי־תיאטראות שלנו בזמן הזה הבל הם בפניהן״ (בימים ההם, פרק י״ד).

אכן הבמה העברית העתידה לבוא תלמד הרבה ממנדלי ותמצא אצלו חומר רב עד מאד, אף־על־פי שהיה רק מספר, והדרמה היחידה שלו לא עלתה בידו כלל. אבל הוא היה הסופר הראשון והיחידי, שהתיחס בשימת־לב

מרובה לשרטוטי הפנים ולתנועותיהם, למכניקה הפשוטה והגלויה של שרירי האדם השונים. עומדים אנו ומשתוממים, שומעים את מנדלי מוסר לנו בשפה לא מדוברת את הריתמוס המיוחד של אמרות גבוריו השונים. ידוע, כי אצל האלם מפותחות עד מאד תנועות הגוף והפנים שלו. מנדלי מוכר ספרים היה במובן הפסיכולוגי כאלם, יען כי השפה האחת, שבה חפץ להביע את הדבורים השונים, היתה נראית בשעתו עניה יותר מדי בשביל האמן שבקרבו, והשפה השניה, שבה נגש לכתוב, היתה כמתה בשביל האדם החי שבתוכו. מה עשה מנדלי? הלך והעשיר את השפה היהודית המדוברת ועשה אותה לשפת ספרות יפה. את השפה העברית החיה ונסך בה רוח חיים של לשון מדוברת.

כשאנו קוראים את התאורים הקצרים והמצוינים של לוי בחור ושיינצה („בעמק הבבא״), של רייזא הפונדקאית ושל לייזר־יעקב (שם), של לייבצ׳יכי ושל שאר הנשים בכתבים השונים, של האדמוני ושל שאר הקבצנים למיניהם – כשאנו קוראים את כל התאורים המרובים של הטפוסים והאישים השונים ורואים עד כמה הפליא מנדלי לחקותם בדברים מעטים, שלא הציור הוא העיקר בהם אלא המעשה, אנו מוכרחים להחליט: כי מנדלי נברא להיות משחק על הבמה. ואילו היתה לידתו באומות העולם, היה נעשה בלי ספק לסופר קומדיות נפלא או למשחק־קומידקן גדול.

ובאמת, כשרון מיוחד יש לו למנדלי להרגיש את הנלעג אף במקום שאינו נראה לשום עין. הוא מוסר גם לנו הרגשה זו ומעורר בנו את השחוק. כולנו שוחקים בחיים לפעמים קרובות, אבל לא תמיד בא שחוקנו מפני שהרגשנו וראינו באמת באותה שעה את הדבר הנלעג, יש שהשחוק בא רק משום חקוי לאנשים אחרים השוחקים באותה שעה, והוא מתדבק באדם בלי הכרתו. לא כן כ[illegible] דבר־ספרות או אמנות מעורר בנו שחוק, אז מתגלה לפנינו עצם הנלעג [illegible] נפקחות. לאמתו של דבר, נוח האדם לצחוק, כי הצחוק מרחיב את הדעת ומקל את עול החיים. אלא מאי? אדים כבדים ואפורים מכסים מפרק לפרק את עין השמש וממיתים את צלילי השחוק ברגע הראשון. אז בא הסופר או האמן הקומיקן ומציל אותנו מן ההרהורים הרעים, בהראותו לנו על הקטן ועל הנלעג שבכל המעשים הנראים כאיומים וכמעיקים.

אבל מהו נלעג? האין זה מושג ורגש סובייקטיבי?

על מדוכה זו ישבו כבר רבים, וכמספר המתענינים בשאלה זו כן מספר הפתרונות. אנו אין לנו להתעכב עליה הרבה, כי מי שיפרק את ה[illegible] מהו טוב בעצם, מהו יפה בעצם וכדומה, זה יענה גם על השאלה מהו נל[illegible]. וגם על הסימנים היחוסיים של סבת השחוק יש לדבר הרבה, אך די י[illegible] לעניננו, אם נמצא רק קוים אחדים של הנלעג. על ידם יתברר לנו יחוסו של מנדלי אליו.

רבים אומרים, כי ההרגל האנושי הוא הדין והשופט לכל חזיון, ועל פיו יצא דינו לשחוק או ליחס סריוזי. לפי דעה זו, כל דבר אי־רגיל היוצא מגדר האינרציה הרוחנית והממשית של האדם, הריהו נלעג, אבל זה אינו ר[illegible] היא, כי כל דבר חדש ואי מצוי מעורר ראשית־כל תמהון והש[illegible], ולא

שחוק. ורק אז הוא נעשה נלעג, כשמתגלה איזו דיסהרמוניה במצבו או בו בעצמו. כי העדר ההקבלה בין חלקים שונים של איזה חזיון או בין החזיון וסביבתו, רק דיסהרמוניה כזו היא הסבה התכופה ביותר לשחוק. למשל, אם נראה איש עני מחזיר על הפתחים, הלבוש בגדים קרועים מטולאים ומלוכלכים, והוא חובש לראשו צילינדר חדש ומבהיק; או להפך, אם נפגוש באדם הלבוש על פי המודה האחרונה, והוא נושא על רגליו מטליות בלות במקום נעלי תפארת – האם לא נשחק עליהם? או, למשל, אדם עומד ומדבר ארוכות במקום שצריך לעשות מעשה מהיר, דון קיחוט הנושא נאום באזני רועי העזים, בנימין השלישי ועוזרו סנדריל בשעת למודי הצבא בקסרקטין, ועוד ועוד – מהו כאן נלעג: העדר הרגילות והמכניות או העדר ההקבלה? נניח שיש לנו איזה חזיון, שהנושא והנשוא שלו הם סריוזיים עד מאד, אבל אם אין ביניהם שום הקבלה ובא המקרה או האמן ומקשר את חלקיו זה לזה, אז יעורר בנו כולו שחוק. ובכן על־פי־רוב לא הדברים עצמם ולא החזיונות הם הנלעגים, אלא הרכבתם המשונה, שאין בה הקבלה, היא הנלעגה. ואם בחיים בכלל כך, בחיי היהודי על־אחת־כמה־וכמה. חיינו המיוחדים מלאים תמיד נגודים, והדיסהרמוניה היא חלקנו מעולם. היש להתפלא, כי נלעגים אנו לפעמים קרובות? ולא זו בלבד, אלא יש שאנו נעשים מאוסים ויש שאנו נעשים טרגיים, אך גם תכונות אלו הן בטויים חיצוניים שונים להעדר ההקבלה הפנימית של חיינו; כי רבות הן המדרגות של הדיסהרמוניה והשפעותיה על האדם.

המדרגה הראשונה היא זו של הנלעג. היא באה ללמדנו, כ אין שום התנגשות או התנגדות בין הקוים השונים של החזיון הדיסהרמוני, אלא שהם פשוט מין בשאינו מינו; הם אינם מזיקים לא לנושאים ולא לאחרים, אלא נלעגים הם. הרבה דברים גרמו להתהוותם, ואצלנו הנה מהלך החיים הוא הנותן לנו דמות של כושי, הלבוש בגדי אירופה ומטייל בחוצות ערי הבירה: בני־האדם עוברים עליו ושוחקים. גם על היהודי יאמר לפעמים קרובות ה„גוי" הנאור והמשכיל, כי נלעג הוא. אך על־פי־רוב יאָמר על העברי, כידוע, כי מאוס הוא. מדוע? יען כי העדר ההקבלה, המציינת את חיינו ואת יחוסינו לעולם הסובב אותנו, אינה מקרית ואינה חולפת. הנלעג, כשהוא נשנה וחוזר, הוא נעשה מאוס, וזוהי המדרגה השניה של הדיסהרמוניה. אם איש, שקולו צרוד ואין לו שום השגה בזמרה, יתן פעם את קולו בשיר, אז נשחק לו, אבל כשיבא לזמר לפנינו בקולו הצרוד והשורק בכל יום ויום במשך שעות רבות, אז יעורר בנו לא שחוק, כי־אם גועל נפש. כי השחוק בן הרגע משחרר אותנו מהרגשת העדר ההקבלה הקלה, ולפעמים יתעורר בנו עוד קודם שהובררה לנו מהותו של הענין הנלעג. לא כן הדיסהרמוניה הקשה התלויה בחזיון המאוס ומעוררת בנו לעג ובוז. על דבר המעורר רק שחוק אי אפשר ללעוג, בלתי אם יש לך כונות ידועות: שאיפה חנוכית ורגש נקם או תכונות נפשיות גרועות, כמו גסות רוח ואכזריות. כשאדם לועג למי־שהוא הנה טבע הדברים מחייב, שיהיה איזה נשוא הלעג, כי הלעג הוא תמיד פעולה יוצאת בנגוד לשחוק, שהוא רק פעולה עומדת. אדם צוחק, לעצמו הוא צוחק, כי הצחוק

הוא אינדיבידואלי, תחת שהלעג הוא רגש צבורי. גם הלעג משחרר, כמו השחוק, את האדם מן ההרגשה המעיקה של העדר ההקבלה; אבל אוי לך אם באת לידי מעמד, שאחרים לועגים לך, כי מעיק הוא הלעג על האיש שעליו הוא נתך. והוא הדין במהתלות ולצנות, שהן המעבר מן השחוק אל הלעג.

בספרות ובאמנות מתגלים השחוק והלעג בשני טכסיסי יצירה מיוחדים: בהומור ובסַטירה. והנה: מנדלי מוכר ספרים לא יכול היה להיות הומוריסטון ממש, יען כי סביבתו היתה מעוררת רק כעס ומרי; אבל להיות רק איש ריב ומדון גם כן קשה היה למנדלי מפני תכונות נפשו המיוחדות ונטיתו לשלוה וליצירת שקט. מה עשה מנדלי? היה כורך אותם יחד, את הסטירה ואת ההומור, ונותנם לפנינו. פעם מרגישים אנו את המרירות שבלעגו, ופעם — את המתיקות שבשחוקו, אבל הרגשות אלו תלויות כבר ב נ ו, כי אצל מנדלי אחד הוא המקור: הנלעג והעדר ההקבלה שבחיינו באותה התקופה.

זוכרני בלילות ה„סדר", כשהיינו מגיעים באמירת ההגדה של פסח עד ל„כן עשה הלל", היינו אנחנו הילדים משתדלים להרבות במצה ולמעט במרור, והסבא, להפך, היה מרבה במרור וממעט בכריכת המצה. מדוע? אולי היה המרור נעים לחך הסבא כמו המצה לחכנו, או אולי היה לנו די מרורים בקורט האחד, בשעה שטעמו הפגום של הזקן דרש עוד יותר ממכסת כזית. איך שיהיה, מנדלי מו"ס הוא גם בענין זה אמן יהודי. והראיה: „מסעות בנימין השלישי" ועוד; מנדלי מצליף בשוטו על ימין ועל שמאל, כי השחוק הקל והתמים זר הוא כמעט לרוח היהודי שבגלות. היהודי אוהב ללעוג לפעמים לחברו, להתלוצץ עליו, אבל לשחוק מלב טוב אין הוא מסוגל כלל. ובאמת, מאין תבוא בדיחות הדעת, אם כוס החיים מלאה ראש ולענה? לענת החיים היא הנותנת טעם לפגם בכל הומור יהודי ומהפכת אותו ל[illegible]תול או לסטירה. יש תקופות שלמות בחיי עמנו שנטלה מהן לגמרי ברכת הצחוק. וזוהי קללת אלהים. אנשים שאינם יודעים כלל לצחוק, מה אומללים הם ומה מרובים הם בינינו! סרקסמוס, מהתלות ועוד — זה נמצא אצלנו לרוב, אבל לא צחוק שאנן. וגם מכחולו של מנדלי היה טבול יותר מדי בירק המרה ובמזיגת חומץ ודבש יחד. זוהי אחת הסבות שמרובות כל־כך אצלו הקריקטורות, עד שתתעורר בנו לפעמים השאלה: נטיתו זו של מנדלי להתעסק בבעלי־מומים גופניים ורוחניים מהיכן היא באה? כל אותם ביבי השופכים וגלי אשפה, כל אותן הנפשות המאוסות והבזויות, כל אותו הכעור והנוול הרב — במה זכו, שמנדלי תאר אותם בדיקנות מרובה כל כך המעידה על התענינותו הגדולה ועל מסירותו לדברים המתוארים? האמנם היתה אצל מנדלי איזו נטיה פניגי[illegible] אל ה ש ל י ל י שבחיים, כמו שאנו מוצאים אצל סופרים אירופיים שונים, כמו בודליר, פו, הופמן, דוסטויֶבסקי ואחרים?

מכאיב הוא הרעיון, כי האמן היהודי הראשון, שקם לנו בספרותנו החדשה, לא היה „בשם" ביצירה אלא „כורסקי", אך לא בו האשם. והוא נולד „בעמק הבכא", וסביבתו היא שהולידתו. לא שמנדלי היתה לו נטיה למכוער ולמאוס שבחיים, להעדר הנורמלי ולשלילי שבאדם, אלא סביבתו היא שהיתה לה נטיה חולנית כזו, ומנדלי היה רק שליחה.

הלא כה דבריו: „ובאמת מה לי לספר על חיינו בדורותי? גדולות ונצורות! הרי לא אני ולא בית אבא לא היינו מפליאים את העולם במעשינו. דוכסין, איפרכוסין ואסטרטיגין ובעלי מלחמות לא היינו; על יעלות חן ועלמות יפהפיות לא עגבנו; להתנגח כעתודים איש עם חברו או לעמוד כעדי ראיה על דם אחרים בדו־קרב לא נסינו; וכיצד מרקדים עם כלות ובתולות במשתה היין לא ידענו; ולצוד ציד נפש חיה בשדות וביערים לא יצאנו; לקצוי ארץ וימים רחוקים לא נסענו ואיים חדשים לא גלינו; בסוד משחקים ומשחקות לא באנו, ועל שרים ושרות ותענוגות בני־אדם ממוננו לא בזבזנו. קיצור הדברים, כל הפרפראות לספור המעשה, שיהא ערב וממשיך לב הקוראים — כל אלה אינן אצלנו, ובמקומן יש לנו חדר ומלמד וריש דוכנא, שדכנים, חתנים וכלות, רברביא עם זעריא, טפליא ונשיא, יבמות ועגונות, אלמנות ויתומים, נשרפים ויורדים מנכסים, חוזרים על הפתחים לערבי שבתות ולמועדים ולראשי חדשים ולימים, בטלנים וגבאים, מקבלים וקופות של צדקה, כל מיני פורעניות וכל מיני דלות ועניות ואביונות ומיני פרנסות משונות. זו חיינו, אוי ואבוי! חיים עכורים, שאין בהם נחת וקורת רוח, לא הוד ולא זיו ולא נוגה להם". (בימים ההם ה').

מן „החיים העכורים" האלה יצא מנדלי מוכר ספרים, והוא נעשה צופם וסופרם. מנדלי ראה את הנלעג וצייר, ראה את המאוס ותאר, ראה את היפה ולא כסה עליו. כי אמן הוא מנדלי, אמן הרואה את ה י ש.

3

יש באים וטוענים: מנדלי ספר בגנותם של ישראל, מנדלי חטט ונקר בכעור ובנוול הרב שבחיי עמו והראה באצבע על הבערות האיומה והקפאון הנורא שבדלפון וקבציאל, מנדלי מבזה בעינינו את גבוריו ולשון עקרבים לשונו. בקיצור, מנדלי מו"ס קטיגורם של ישראל הוא. כך היא דעת אחדים. באים אחרים, עונים ואומרים: „לא, כי אהבת ישראל היא המדברת מתוך גרונו של מנדלי. הוא הוא שגלה את המאור הנפשי שבבריות השפלות והעלובות, והוא שתייר וצייר באהבה רבה את אביוני ישראל ואת בני העניים, בהראותו על מעינות היופי והטוהר שבאיזה אייזיק נפחא, הרצל נגר וישראליק סמרטוטר ובגשתו אל פצעי לבם של איזו גבנית והגר בהשתתפות לבבית ואנושית גדולה. ועוד יוסיפו סניגוריו של מנדלי: מי עוד כמוהו רחם ולבב את ילדי ישראל הגלמודים והאמללים ושר לנו על בוקר חייהם העגום בנעימה רכה ובחמלה גדולה כל־כך? ומי עוד כמוהו כבש את רגש הגועל הטבעי שבקרבו ועסק בלי ליאות בהתענינות ובמסירות נפש רבה בפרטי החיים הקשים והמכאיבים של כנסת ישראל בגולה? הן גם סטירתו היא פרי אהבתו.

כך הן הטענות והמענות; ושניהם רחוקים מן האמת.

הן עצם מציאותה של סניגוריה כזו על סופר עברי היא קצת משונה. ובנוגע למנדלי היא משונה כפלים. המבקר הספרותי האמתי ימאס בה, כמו

שיתרחק גם מן הקטיגוריה, כי אין המבקר אדבוקט. אפילו בשביל הוקר הספרות הבא אין ענין רב בדמעותיו של מנדלי, יען כי אותם הרעיונות הבודדים הפזורים בכתביו אין להם כמעט שום ערך בדורנו. כלנו יודעים, כי בתור פובליציסטן ומשכיל לא היה מנדלי עומד בראש התנועה החשובה שבחיינו, ואף שהשפעתו על מהלך הרוחות ומהפכות הנפש של בני דורו היתה גדולה מאד, אבל ערכו האמתי וגם העולמי תלוי רק ביצירותיו האמנותיות, שאין בהם אף צל של פובליציסטיות, כי באמנות אין מקום לא לדברי קטיגוריה ולא לדברי סניגוריה. אלה ואלה נשכחים ברבות הימים, כאשר יעבור זמנם. רק היפה והאמתי בהחלט הוא חי וקים לעולם. למנדלי היה חוש של אמן גדול, והוא שמנעהו מלהמשך יותר מדאי אחרי מלחמת הדעות בדברי יצירה. הוא לא היה לא נביא ולא חוזה. הוא היה רק צופה לבית ישראל. המעט לנו זה, שהסתכל בחיי עמו וספר לנו מה שראה? בעיני החקרנים הפובליציסטיים אפשר שיראה תפקיד זה קל ערך, אבל בשביל היצירה העברית הוא חשוב למדי. מאושרים אנו, כי לפחות תקופת חיים אחת של קורות עמנו מצאה לה את סופרה, שתארה וציירה כמות שהיא לזכרון עולם, ובצדק אמר פרישמאן, כי לו בא מבול לעולם והציף בחשרותיו את עירות ישראל שברוסיה בתחלת המאה הי״ט לספירת הנוצרים ולא היה משאיר מהן ומכל המונן אף שריד ופליט, ובמקרה ובדרך נס נצלו מן המבול הזה כתבי מנדלי הגדולים, „ספר הקבצנים", „בעמק הבכה", „בימיט ההם" ו„מסעות בנימין", אז יכול היה החוקר הבא להקים על פיהם שוב בדמיונו את חיי אבותינו אלה לכל פרטיהם ודקדוקיהם.

ונבואה נזרקה מפיו של מי שאמר זאת. עתה בא כבר המבול האיום, ועינינו הרואות את הנעשה. אותו אורח החיים ואותן צורות הקיום, שהלכו והתנונו מאליהם במשך עשרות השנים האחרונות, נעקרו שרשיהם ונהרסו לגמרי על־ידי הסופה האיומה, שהתחוללה בימינו באירופה כולה בצורת מלחמת העמים הגדולה. רובם של מקומות מושבותינו, שנשתנו כבר הרבה בשנות חייו האחרונות של מנדלי, נחרבו עתה לגמרי, ואין לנו שיור מהם אלא ספרותנו, שכתבי מנדלי תופסים בה בנדון זה את המקום הראשי וכמעט היחידי. אנו הננו העדים האחרונים, שראו עוד לכל הפחות את בית הקברות של דלפון, קבציאל וכסלון. עתה נהרס גם הוא, כי שפעות הקלגסים ומסעי החילות עברו על ערי תחום המושב, העבירו בהן את חריציהם ואת מחתרותיהם והחריבו אותן בכדוריהם ובפצצותיהם.

הדור הבא יהא נצרך כבר לספרי עזר שונים, כדי למצוא על המפה את ערי מנדלי, ואת הדלפונים והכסלונים יהיה מוכרח לחפש בכל קצוי תבל ובכל מדינות רוסיה השונות, כי רובם יצאו דחופים ומבוהלים בשעת המהפכה, חרבת כסלון, בטלה דלפון ואבלה קבציאל — הנתעצב על זה? ודאי היו דברים, שעל אבדתם היינו שמחים בדיעבד, אלמלי היינו רואים כי צורות חיים אחרות באו במקומם. ודאי היו בהם הרבה חזיונות חיים, שלבנו יהכה להם ונפשנו תבכה עליהם במסתרים; וודאי מלאים אנחנו צער והתמרמרות לזכר המעשים, שעשו לבני עירותינו שכנינו האכזרים והפראים. אולם כל זה נחשב כבר לחלום בלהות,

שעבר ואיננו. כמעט ששכחנוהו, יען כי מראות איומים חדשים באים עלינו לדכא את חיינו. אבל כאשר נחפוץ לשוב במחשבה לעברנו הקרוב, מוכרחים נהיה לפנות אל ספר הזכרונות הנפלא, שנשאר לנו בצורת כתבי מנדלי. שם נמצא את התאור היותר מדויק ויותר נכון של הבית היהודי עם כליו ורהיטיו, חיצוניותו, פנימיותו וסביבתו, של יושביו, הלוכם, מלבושם, ארחות חייהם, של הרחוב היהודי ובריותיו בין שהם בני ברית ובין שאינם בני ברית, בין שהם מסוג המדבר ובין שהם שייכים סתם למין החי, בין שהם מממלכת הצומח ובין מממשלת הדומם. בשעה שמנדלי הקיף במבטו את חיי בני דורו, החליט, כי „חיים כמותם להם נאה ולהם יאה להכתב בספר הזכרונות" („בימים ההם", ה'). וכן עשה. כזקן היושב ומספר לנכדיו את עלילות תקופתו ואת כל מה שראתה עינו ושמעה אזנו, כן היה מנדלי בכל כתביו. בזהירות ובמתינות היה מוציא מילקוט־חייו זכרון אחרי זכרון ונדמה היה כאילו הוא עצמו מרגיש ויודע, שהוא סופר הקהל. פעם נראות לו יצירותיו רק כספר זכרונות, ופעם הוא מביט עליהן כעל דברי־היסטוריה, אבל תמיד הוא מדייק בלשונו וזהיר בכל שרטוט קל. כי ירא הוא שמא ילך לאבוד איזה קו אופי של חיי הסביבה, ומשום זה הוא נוטה להאריך אף במקום שיש לקצר. הוא אומר: „ספר דברי הימים לישראל תובע מאת הכותב, שענין זה האמור כאן יתפרש יפה ולא לקצרו, כדי שלא יהא הספר חסר כלום, והדורות הבאים — אוי, מי יודע – אפשר שלא יבינו, והדברים יהיו סתומים וחתומים" (שם). היש להתפלא על מה שכתביו של סופר כזה דומים לפנקס נפלא המשותף להרבה קהלות קדושות? לא פרט זה או אחר הוא המענין אותו, אלא הצבור כולו, כמו שהוא, ומכיון שהוא חפץ לתאר ביתר בהירות ושלמות את חיי התקופה, הוא מוכרח לטפל בפרטים רבים לאין מספר ולגלות גם בהם את היופי הגנוז שבכל חזיון וחזיון.

הנה הוא מספר, למשל, על דבר הזקנות של אותו הדור – היתאר אותן כשהן ערומות? איזה אמן היה עושה בכלל מעשה שטות כזה? ובכן צריך היה מנדלי להלביש את הזקנות, ומכיון שהלבישן, איך לא יזכיר את הפאר של כל המלבושים, את הצעיף שעל ראשיהן? אחרי כן, כשהזכיר את הצעיף, ראה חובה לעצמו לספר גם על מיני הבד, שממנו היו עושים אותו, ולתאר גם את אופן חליקת הצעיף בפרטות ובדיוק רב, וכן עוד. זכרון אחד היה גורר אחריו זכרון שני, ותאורי העבר היו אצלו כמעין המתגבר. במדה שהיה משקיע את עצמו בים הזכרונות, היו אלה עולים וצפים מעל קרקע נפשו וחונים עליו מסביב.

כי שנים הם דרכי היצירה האמנותית: על פי הרושם החי ועל פי הזכרון, האחד סובל ומתענה, או שמח ומתענג, ותוך כדי ענוי או תוך כדי עונג הוא מרגיש התעוררות ליצירה וצורך פנימי לבטא את חיי נפשו אלה על־ידי דברי אמנות. השני חי לו לפי תומו ועושה את מלאכתו מבלי שיחשוב על דבר יצירה ומבלי שירגיש נחיצות בה, ורק כעבור זמן רב, כשפצעי לבו העלו כבר קרום וגם שמחת הנפש שבה כבר אל גבולותיה, רק אז ירמוז לו לאדם פתאום הנוגה הרך של השבת העבר לתחיה, והוא יתחיל להוציא צלילים חדשים מניני־הכסף של הזכרונות. אם טובים ויפים הם זכרונותיו או רעים ומעציבים

עצם החזיון נשאר כמו שהוא: איזה צעיף רך פרוש עליהם והוא החולק להם צביון מיוחד. כי הטוב שבהם אינו משכר יותר מדי, וגם הרע אינו מביא עוד לידי יאוש. יצירת זכרון זו יש בה לפעמים הרבה יותר לבביות ואנושיות אמתית משיש בילידי התחיה הרותחת. ובאמנות צרופה היא עולה תמיד על חברתה. ביצירות כאלו, הנבראות אחרי הסער, מוצאים אנו על־פי־רוב התגבשות יפה של ההרגשות ושכלול צורה, ריטמוס אמנותי פנימי והוד חיים אוביקטיבי. איזה שלוה מיוחדה במינה מרחפת עליהן, ודומות הן לברכת מים שוקטה בסתרי הרים עתיקים. לא כן היצירה הבאה מן הרושם החי. גליה כנחל שוטף מן המדרונים. כח עלומים הוא המפכה בה, ובכחה זה היא כובשת את הלבבות, גם אם אין בה כשהיא לעצמה שום חשיבות מיוחדה. והלא ידוע הדבר: כשאדם נער, כל מה שעיניו רואות ואזניו שומעות מעורר בו מיד גרוי נפש, אבל כשאדם מזקין, הוא מספר בנחת ובמתינות את זכרונותיו.

יצירת זכרונות כזו היא גם יצירתו של מנדלי.

אמנם בכתביו הראשונים מרגישים אנו עוד את הד הקולות של מלחמות הנוער, אבל גם בהם מוצאים אנו כבר את הסגנון המיוחד ואת אופן הדבור, האופי בשביל כתבי־זכרונות. וכל מה שמנדלי הוסיף ליצור, כן גדלה שלותו האמנותית וכן יפתה מתינותו. אין להרגיש כלל בסגנונו את כבושיו המלוליים הגדולים ואת חדושיו הרבים.

קוראים אנו בו שורה אחרי שורה ודף אחרי דף ואין אנו מרגישים שום עיפות. אך האמת נתנה להאמר: לפעמים קרובות יציקנו קוצר־רוחנו. לא הורגלנו למתינות כזו ולשלוה כזו. הן כלנו, בני דורנו, מהירים ופזיזים אנו. נחפזים אנו תמיד בחיינו ובהרגשותינו, כאילו היה המות עומד אחר כתלנו — והוא הן עומד! — וכאילו אין לנו פנאי לעולם. בין שאנו יוצרים איזה דבר ובין שאנו חיים סתם, נשרפים אנו בהבל פינו, והיינו הם כולם חיים של התפוצצות. אבל זקני האמנים הנם תמיד שלוים בהייהם ומתונים ביצירותיהם. בשעת הקריאה בכתבי מנדלי נדמה כאילו היה אומר גם לנו, כמו שענה לאלתר יקנה"ז, בשעה שדחקו לספר את עצם המעשה: „המתן קצת, ר' אלתר, אמרתי לו בניחותא, הבהילות למה?" („ספר הקבצנים").

ובאמת, למה היא הפזיזות? האם לא הספיק מנדלי לספר כמעט את כל מה שהיה לו לספר? ידע זקן נפלא זה כי אין סופר כמוהו מת וחצי ספורו בידו. איזה בטחון מיוחד במינו היה אצלו, כי הוא ולא אחר יעשה לכותב דברי ימיה של תקופתנו, ובטחונו זה, מדעת או שלא מדעת, הוא שנתן לו סבלנות גדולה כל־כך להתעכב על כל פרט ופרט ולדייק בכל אות ואות, כאילו היה לוטש אבנים יקרות.

במכתבו לשלום־עליכם הוא כותב: „אין היצירה באה אלא בזעת אפים, וכל דבור ודבור טעון לטוש. זכור־נא ואל תשכח: לטוש, לטוש..." מה נאים הדברים לאומרם!

אפילו הערה קטנה הבאה אצלו כלאחר יד או איזה פרט קטן ולא חשוב מוכיחים לנו, כי אצל מנדלי היתה טביעות־עין לא רק של אמן, אלא גם של

תלמיד־חכם. כי נפלא הדבר, כמה דיוק מדעי יש למצא בתאוריו השונים והמרובים! כמובן, באה דיקנות מדעית זו אצלו שלא במתכוין, אבל אופיית היא להלך רוחו ומערכי לבו.

רבים חושבים אותו לאביו של הזרם הריאלי בספרותנו החדשה. דעה זו נכונה היא בעיקרה, אבל טעונה תוספת בירור. היינו: אמת, כי מנדלי הקים תלמידים רבים בריאליות, אולם הוא עצמו לא היה ריאליסטן. הוא היה יותר מריאליסטן. על פי אפני תפיסתו את החיים ואמצעי התאור שלו שייך מנדלי לאותו המהלך הספרותי, שזולה הצרפתי היה דברו. איני בא לדון בדבר, אם הושפע מנדלי מאסכולה ספרותית זו או לא הושפע ממנה, אבל על פי טבעו ואפיו העצמי היה נטורליסטן ולא מקרה הוא שנתן לנו בעברית את „תולדות הטבע": יש בו נטיות של חוקר טבעי. הוא אינו בא לחפש ולגלות עמוקות במסתרי הנפש ובמערכי הלב, אלא מתענין בכל מה שנראה לעינים. דיו למנדלי במה שעיניו רואות ובמה ששאר חושיו מתרשמים. וכפי שנראה בפתיחתו לספורו „בימים ההם" מתיחס הוא בבטול גמור ל„חזיונות שוא שלא היו לעולמים אלא בדמיונם" של הסופרים. העיקר הם אצלו ה„מאורעות", חיי העם הממשיים, ומשום זה אין לו לכותב, לפי דעתו של מנדלי, שום זכות אפילו „לברר וללבן" לפי ראות עיניו ושקול טעמו, אלא מחויב הוא לאסוף ביצירתו את כל החומר הרב של חיי דורו בשביל הדורות הבאים. תביעה כזו היא תביעתו של איש המדע, ומנדלי בא בעצמו לספר על דרכו בספרות בדברים כאלה:

„שלמה מחבר הוא ועושה את הכסלונים מעין לספריו, כלומר שהיה מסתכל בכסלונים ומבין אל כל מעשיהם כדרך הטבעיים שמתבוננים בטבע הברואים ומדברים על הבהמה ועל הרמש ועל כל בעלי החיים למיניהם, ולאחר שהיה צופה ומביט להכסלונים ונגלו לו תעלומותיהם, ארחם ורבעם, שבתם וקומם וכל דרכיהם של מין הברואים הללו, היה מצייר אותם בעט סופר כמו שהם בצבעם ובצביונם" („בימים ההם"). הדגשתי בכונה את הדברים האופיים ביחוד, כדי שיבורר, איך הביט מנדלי עצמו על יצירתו. „מסתכל", „צופה ומביט", „מבין", „מצייר כמו שהם" – כל אלו ההגדרות כמה מקבילות הן לתאור הנטורליסטי שבאמנות! אבל עוד יותר מהגדרות תיאוריות כאלו יוכיח לנו איזה קטע מכתביו של מנדלי, קטע אחד מני אלף, עד כמה גדולה היתה דיקנותו של מנדלי וכמה חרד היה על כל פרט ופרט של „הנטורה", שלא יעבור עליו בשתיקה. אף בספרות העולמית קשה למצוא אמן, שהשם „סופר" יהא יאה לו כל־כך, כמו שהוא יאה למנדלי. הלא הוא סופר ומונה כל נקודה ונקודה, כל קו וקו וכל תנועה ותנועה שבעולם הסובב אותו.

הנה, למשל, תמונת הסביבה שלפני האכסניה ב„ספר הקבצנים" – עיני של מי יכולה היתה לתפוס את כל אותם הדברים בבת־אחת ולספר עליהם אחר כך בסבלנות מרובה כל־כך, וכמעט בעונג מיוחד? רק מנדלי הוא האיש. וכחו גדול כל־כך במקצוע זה עד שהוא משעבד גם אותנו לדרכו המיוחד בהתרשמות ומכריחנו לשמוע בעונג לתאוריו מרובי הפרטים. אנו קוראים

„אותו הפונדק הקיפוהו ככרום עגלות וקרונות של אכרים עוברים ושבים. קצתן פנויות, אין בתוכן כלום, אלא מעט קש וגבבא, וקצתן טעונות כלים וכל מיני מכר, שהבעלים לא הספיקו למכרם בעיר ונשתיירו אצלם, או שלקחום שם בשוק לצורך תשמישם. על־גבי עגלה אחת שוכב חזיר מוצנע כולו בתוך שק, שולח משם ראש חוטמו לאויר העולם ונואק, ואנקת אסיר זה הולכת למרחוק ומזעזעה את האזנים. ועגלה זו, שהיא טעונה פכין וקדרות, פרה מנומרת ומחוסרת קרן אחת, קשורה לה מאחוריה, והיא מתחבטת ומתאמצת בכל כחה לפרוק החבל מעל צוארה ולרוץ לכפר לראות את שלום רעותה בדיר של בהמות שם. שני שורים תמימים, מלומדים בעבודה ונושאים עול קונס, שירכם מגודלה וכרסם נאה, עומדים ומעלים גרה בכובד־ראש ובעיון גדול, ובאותה שעה עזו של פונדקאי, שפחז עליה יצרה, קופצת ועולה על העגלה המלאה והגדושה, מתגנבת ומכניסה ראשה לתוך תרמיל מלא, וכשטועמת מלוא לוגמיה, מיד היא מוציאתו משם בעיטוש ובכשכוש זנב, לועסת בחפזון, בנדנוד לסתות וזקן כדי ששים נענועים ברגע, ואגב עיניה משוטטות לכל רוח מפני חשש סכנה. כלב כפרי דל וכחוש, שנתגאל מן הכהונה וניזון לעת זקנה מקופת האשפה של הצבור, חזר ברגל אחת וסובך של שערות תלוי לו בזנבו, מרתיע ובא, נושא עיניו לעגלה מרחוק ועומד ומסתכל ביראת הכבוד, ואחר כך הוא מעיז ופוסע ובא, מחפש ומריח ומוצא עצם יבשה, שכבר אין בה טפה של לחלוחית, וממהר ונרתע עם מציאה זו שבפיו לאחוריו, משתטח על הארץ ומגרם את העצם, כשראשו מצודד ומונח על כפיו. סוס חבוש, שנפשו קצה בבטלה ארוכה, לעמוד ולהתנמנם גלוי־עינים ותלוי שפה ואזנים, נמלך בדעתו להקביל פניהם של צמד בקרים, שעומדים כנגדו ואוכלים מספוא מתוך שק אחד, ולהצטרף להם לזימון בסעודת הערב, אבל בדרך הלוכו גרם החטא והוסבך סדנא של עגלתו באופן עגלה אחרת וחשבה להתהפך ונתבהל סוסה של זו וקפץ ועלה מבין העבותות ובעט בחברו הסמוך לו, נתרעם זה הסוס העלוב וצהל ועמד קוממיות, נתרעשה העז וקפצה על כלב הכפרי ולחצה את זנבו ועמד הכלב וברח פסוח ודלוג על שלש רגליו, מילל וצועק צעקה גדולה ומרה" („ספר הקבצנים").

הטעמתי את המקומות המצטיינים בפרטיותם המיוחדה במינה, אבל באמת כל הקטע כולו נפלא: כך יצייר מנדלי תמיד, והראוי לשים לב לזה, שהציור המובא הוא רק תמונה ארעית, שבאה כלאחר יד. הכרח הגיוני חיובי על פי מהלך הספור כולו אין לה, כזה יקרה בתאורי מנדלי לפעמים תכופות, כי בשבילו אין תמונה ראשית ואין תמונה צדדית או נוספת. הכל הוא בשבילו עיקר. באותה הדיקנות עצמה, שהוא מתאר את פני האדם, הוא בא לתאר גם את תבנית המנורה או את סמני העגל או את צבעי הטבע. נפלא הדבר, כמה הרבה מנדלי לראות ויחד עם זה כמה דייק לראות. בנוהג שבעולם, אדם ־ירבה לראות, אינו יכול לשים עין על כל הפרטים, ולהפך, יש ש„מרוב ־צים לא יראה היער". אבל אצל מנדלי אנו מוצאים גם את זה וגם את זה.

סופרה של כנסת ישראל ותאור מפורט של מקטרתו של איזה ר' אלתר — מה מוזר הדבר! משתוממים אנו בשעה שאנו מוצאים בין התמונות הגדולות של הטבע ושל ארחות־החיים גם מיניאטורה מעין זו:

„אלתר מוחה בבית־ידו של חלוקו את הזעה מעל פניו ומוציא
„מחיקו מקטרתו של זכוכית לבנה, שצורת יפה־פיה עליה; נוטל את
„המסמר התלוי בצמיד שעל פיה וגורף קנה המקטרת הקצר, העשוי
„חוליות חוליות: החוליה העליונה עצם שחורה ומעוקמת, התחתונה אף
„היא עצם, והאמצעית, הגדולה שבהן, מעשה עבות שזורה ומרוקמה
„בזגוגין דקין" („ספר הקבצנים").

מזיגה נפלאה כזו של הרחבת הראות ודיקנותה היא חזיון נפלא ובלתי מצוי, בין בחיים ובין ביצירה, ואצל מנדלי היא מתגלית בכל מעשי ידיו, בין שהוא מתאר את הסביבה ובין שהוא מצייר את האנשים. תאורי הכלל שלו אינם בולעים את תאורי הפרט, ובתוך קני הנמלים, שעליהם הוא מספר, יש לה לכל נמלה ונמלה אופי מיוחד שלה.

אך צריך להודות, כי למרות כל זה, ואולי דוקא משום זה, אין בין יצירי מנדלי אפילו אישיות שלמה אחת העומדת בפני עצמה, חוץ מאישיותו של מנדלי מו"ס. הפרצופים מרובים, גם הטפוסים מענינים, אבל תכנית מרכזית אין אצלו. רואים אנו לפנינו איזה בליל אנשים וחזיונות, וזה המשמש אותנו בתור מורה דרך ביצירת בבל זו נמשך על־פי־רוב אחרי עצם התאור והספור ואינו מבדיל בין עיקר לטפל. מצב קשה! אמת, כי בשביל מנדלי אין טפל כלל בעולם ואצלו הכל עיקר, אבל אנו ביחוסינו הממשיים והריאליים אין אנו יכולים לחיות בלי נקודות מרכז ובלי בחינת העיקר. יחס חיוני כזה, שאינו מבדיל בין העיקר לטפל, מביא תמיד לידי פזור נפש גדול, שאינו מרשה לאדם להשתתף בחזיונות החיים, ומי שאלה לו יכול להיות רק מסתכל, אבל לא לקחת חלק במהלך המאורעות. אצל כל סופר אחר היה הדבר מורגש כמגרעת במערכי הלב, אבל אצל מנדלי הוא כמעט טבעי: כי ההסתכלות היא יסוד יצירתו. ומשום זה אנו יכולים לקחת מכתביו איזה קטע בודד ומקרי, לקרוא אותו ולהתענג עליו, כאילו היה זה כשהוא לעצמו איזה דבר שלם. מדוע? מפני שאצל מנדלי אין כלל שום סבך של מאורעות, ומפני שהוא אחד הסופרים המעטים, שאפשר לטלאות ממנו מאות כריסטומטיות, וכל חזיון וחזיון יראה לפנינו כעולם מלא בפני עצמו. אולם יחד עם זה יכולים אנו גם להשמיט מכתביו דפים שלמים ורבים, מבלי שנרגיש חסרונם בהרצאת הענינים. ושוב היא אותה הסבה בעצמה: חוסר ההשתלבות במאורעות. כמובן, צר יהיה על הדפים החסרים בספר, שהם בעלי ערך עצמי קים, אבל בשביל הענין כלו אינם נחוצים בהכרת, והעדרם אינו מפריע אותנו להתענג על השאר ולהתרשם ממנו. חזיון נפלא זה מראה לנו כי יצירתו של מנדלי היא בטבעה אמנות תשבץ. לא מקלעת פרחים ולא רקמת אריג, כי־אם משבצת

אבנים יקרות. אם תחסיר במשבצת אבן אחת לא יפחת חין ערכן של הנשארות, אבל אם תוציא מן האריג נימה אחת או לולאה אחת מן המקלעת הרי אתה מאבד את כולה. אילו היה מנדלי ביצירתו בעל סינתיזה, היה פיזור המבט לרועץ לו, אבל בעבודת האנליזה שלו אין הוא מרגיש בנחיצותו של קוטב המרכז. רבים התעכבו כבר על המבטא „שני מנדלונים בקרבי" ודרשו בו מה שדרשו, אבל לאמתו של דבר אין בהתפלגות כזו שום חדוש, כי מי מאתנו יכול להתגאות בשלמות הנפש? יותר מדי מסובכים הם החיים, וגם את האדם לא עשה אלהים כלל וכלל „ישר". שני אנשים, לפחות, חיים תמיד באדם, והלב האנושי הוא לא רק במובן הפיזיולוגי, אלא גם בחייו הפנימיים בן שני חלקים שונים הנראים כשני לבבות. ולפיכך מבטאו הידוע של מנדלי אינו כלל אופיי בשבילו. אלא נגד זה מן הראוי היה לשים עין ל„רישא דקרא", היינו לתחלת המאמר, שבו נמצא המבטא על דבר „שני המנדלונים", כי ראשיתו של אותו קטע ב„ספר הקבצנים" היא היא החשובה מאד להבנת מהותה של יצירת מנדלי. והנה הם דבריו: „כך היא דרכי מעולם: מגמיעה יתרה כל־שהיא, כגון בפורים או בשמחת תורה, פי נעשה כמעין הנובע, ואני מדבר על העצים ועל האבנים, משחק מטוב לב שחוק תמים, דבש וחלב תחת לשוני, ומתק שפתי יפה ללב שומע כרטיה למכה; בשעה זו גופי מתפשט ונעשה קלוש כדבר שאין בו ממש. מנדלי מ ת פ ז ר ל ח ל ק י ם ד ק י ם ו ה ח ל ק י ם ס ו ב ב י ם ו מ ר פ ר פ י ם ב א ו י ר ה ע ו ל ם, ש ל א ל ה ר ג י ש ה י כ ן ה נ ק ו ד ה ה פ נ י מ י ת ו ה ע י ק ר ש ב ה ם". ראוים הדברים להשמע! המשל אומר: נכנס יין יצא סוד, וכאן רואים אנו כי על־ידי הדבור לבד על היין יצא הסוד, סוד י צ י ר ת ו של מנדלי. סוד זה מהו? הוה אומר: מנדלי, האמן נמצא תמיד במצב של „גמיעה יתירה", ומשום זה אין ביצירותיו מרכז ואין להרג־ש בהן את הנקודה הפנימית, ה א ח ת. כבר ראינו כי אצלו אין עיקר ואין טפל, מפני שהכל מעורר עליו במדה אחת את שימת עינו. יחס כזה אל העולם בא לו לאמן שבמנדלי משום ש„גמע" יותר מדי מן החיים ונשתכר. ובאמת הכי דבר קל הוא לצאת מתוך איזו דלפון או כסלון מרופשה ונדחה, מאחורי בית־המדרש מבין חברת בטלנים הוזים — ולראות פתאום את עולם אדני היפה והנשגב בתכלת שמיו וברבוי יצוריו, במרחבי שדותיו ובמעבה יערותיו! האפשר היה שלא יתרוצצו העינים ולא יתבלבלו הרשמים? זו עתרת היופי, התנועה והחיים, כשנתגלתה לפתע לעיני בן־קפוליה, נעשתה בשבילו כעין „גמיעה יתרה" והוא נשאר כבר לכל חייו מפוזר־המבט, עם כל מעלותיה וחסרונותיה של תכונה נפשית זו.

ומרובים כל־כך היו רשמיו מן החיים והמראות שראה, עד שלא הספיק אפילו לשכלל את כלם ולתת להם צורה אמנותית קבועה; הלא הן הרשימות של מיני הקבצנים השונים, שמנדלי הסתפק רק בזה שהזכיר אותם בשמותיהם ונתן ב א ו ר קצר למעשיהם, או התנועות והקוים הבודדים של ה„גבורים" המקריים המרובים או סתם התאורים של חטמים, אזנים, עינים ועוד חלקי הגוף השונים, המפוזרים בכתביו מבלי שיהיו להם בעלים. כולם דומים הם

לאסקיזים של אמן ומראים לנו את אופן התהוותם של רשמי מנדלי ואת מהלך תפיסתו. כהירשילי בשעתו כן גם מנדלי בשעה שהיה יוצא ל„שער האשפות" של איזו קבציאל, דלפון וכדומה, היה רואה לפניו ראשית כל לא תמונת חיים שלמה אלא „אספסוף גדול של בני עוני והמון צורות ופרצופים שונים, חוטמים שרועים, חרומים, אדומים ונפוחים, מיני שפתים ולסתות משונות עם חטטין ובעבועים, מצחות מזיעים ומפוחמים – צורות מכוערות וצורות נאות, שהעניות מנוולתן, כמושות ומקומטות בלא עת, ערבוביה של גופות: כפופות ועקומות וצנומות, חשופות ועטופות סחבות וסמרטוטים, והרגלים רגלי עוני, פעמי דלים, עקבות מגולין, בהונות ואצבעות מציצות מתוך נעלות בלות וסנדלים מסומרים" (בעמק הבכא).

מרשימה משונה זו אנו רואים, כי האדם מישראל מתפלג ומתחלק בעיני מנדלי לאברים אברים מיוחדים, המונחים על שלחן המנתחים. ואמנם הוא אצלנו הסופר היחידי, שעסק באנטומיה של גבוריו. הנאה יתרה היתה לו לצייר בפרטות אחד אחד את אבריהם השונים של אנשיו, ולפעמים היה מטיל בכונה מומים בגבורי ספוריו רק כדי להתענג על השנויים האנטומיים שבגופם. ואף־על־פי שהיה מקיף בראיתו את כל דבר מכל צדדיו, היה תופס אותו רק חלקים חלקים. בעינו החדה היה מנתח את תמונותיו ודמויותיו. דרך כזו ביצירה אמנותית, תחלתה באופן תפיסה מיוחד. ואין תכונה זו מקרית אצל מנדלי. קטע שני, הבא אצלו בספרו האחר כמעט באותם המבטאים עצמם, מוכיח לנו זאת. כי כשמנדלי בא לתאר את פנימיותו של בית המלון ב„ספר־הקבצנים" הוא אומר: „ומיד כדמות אברים מבצבצים ועולים לתוך האופל בזה אחר זה. נראו חוטמים למיניהם, שקועים ושרועים, משורבבים ורחבים כאבטיחים וקשיאים; ואחר החוטמים – מיני זקנים ארוכים וקצרים, כדים ומחודדים, ואחריהם קדקדי שער ובלורית ואחריהם פרצופים, צורות זכרים וצורות נקבות". שוב שיטת הנתוח! אך בתאור זה יש עוד קו מענין: ההדרגה והסדר הזמני שבהתהוות הרושם. זהו אחד הקוים היותר אופיים ביצירת מנדלי. על־פי־רוב כשאנו מתרשמים מאיזה חזיון, רק פרט אחד או שנים הם הנותנים בתחלה טעם לכל הרושם כולו והם המעוררים בנו את המושג הראשון והכללי של עצם הדבר. זוהי הדרך היותר קצרה בהכרת הדברים, ורוב האמנים מחזיקים בה. אולם יש אמנים, והם המעוט, שרשומיהם מן החיים מצטברים ונאספים יחד כאריח על־גבי לבנה. תפיסתם דומה אז לסולם, שעל שלביו הם צריכים לעלות בהדרגה ובסדר כדי לסקור מראשו את הסביבה כולה, אחרי שהביטו על כל פרט ופרט שלה בעברם דרך כל שלב ושלב. אך בשכר עליתם האטית והמודרגת הם זוכים אחרי כן להיקף־ראות גדול, וכשהם מגיעים כבר לפסגה, כל החיים משתרעים אז לפניהם בכל יפים, והם רואים את כלליותם אחרי שראו כבר את פרטיהם.

אחד מבני עליה המעטים האלה היה מנדלי.

4

התרשמות מדויקת ומנתחת כזו דורשת, כמובן, זמן ידוע עד שהיא יוצאת אל הפועל, משפיעה על האמן ומעוררתו ליצירה. אבל במה דברים אמורים? כשמשתתף בה רק חוש אחד או שנים. אחרות לגמרי הן התוצאות כשעומדים לו לאדם כל חושיו לשרתו, כדי להכיר על ידם את העולם הסובב אותו, אז מתקבלים, כמובן, הרבה רשמים יחד, ואין הדיוק והנתוח מפריעים את מהלך ההכרה. איך היתה מתגלית הרגשת העולם אצל מנדלי? הנה כך מספר הוא עצמו: „מה שלפני ולפנים בבית המלון לא היו החושים שבי מרגישים את הכל, כולם בבת אחת, אלא בזה אחר זה. החוטם נטל חלקו בראש– –נשתתק החוטם נתרגלו האזנים– – –נתמלאו האזנים ניתנה רשות לעינים, שהיו תועות בחשכה מתחילה, להבדיל בין דבר לדבר ובין צורה לצורה" (שם).

כך היה מנדלי מכיר את העולם. הוא היה משתמש בכל חושיו יחד והשגתו היתה מרובת הדרכים.

ביאליק נתן פעם ציור מצוין של מנדלי מו"ס על־ידי מה שדמה אותו לפסל קדמון החוצב פסליו מסלע פרא. רעיון יפה, אבל הדמיון הוא לאו דוקא. אצל העושה בחֹמר וחוצב בשיש, וגם אצל המסתכל ביצירותיהם, באים הרשמים ביחוד על־ידי חוש המישוש, כי את הפסל אין אנו מכירים לא על־ידי חוש הריח ולא על־ידי חוש השמיעה אף לא על־ידי וחוש הראיה בעצם; כי זה שאנו מביטים עליו, הוא באמת רק מישוש מ ו פ ש ט, מעין מישוש בעינים. לא כן מנדלי. פחות מכל הוא אמן החרט. הוא יותר מדי ער לצבעים ולצלילים משיעשה את השיש האלם והחור לשליח יצירה. הוא מלא תנועה יותר מדי לאוהב חליפות משיוכל להסתפק בפסלים קופאים. יכולים אנו לצייר לנו מה היה נעשה ליהודיו של מנדלי ול„גבוריו", לו היינו שוללים מהם את קולם ואת אופני דבורם, את צבע מראיהם ולבושיהם ואת תנודות אבריהם וגופם. אין שום ספק כי פרצופם בשיש לא היה נותן לנו תמונה בולטת כל־כך כאותה שאנו מקבלים בכתביו. וגם את זה אין לשכוח, כי מנדלי הוא אחד הפיסז'יסטים המצוינים שלנו. ציורי הגוף שלו, הבאים בתור קטעי חיים נוספים לתמונות האנשים והסביבה, הם בכל מקום עשירי־צבעים ומרובי־גוגים דקים מן הדקים. רק איש כמוהו, שהוא צייר על פי טבעו, יכול היה להרגיש את יפי הטבע. וגם במקצוע זה נשאר כמו שהוא: מרבה לראות ומפרט לתאר. מצייר הוא בעת ובעונה אחת גם את צבע השמים וגם את כנפיו של איזה ילק או זבוב, גם את הדרת היער וגם את ביב השופכין; כי אין הוא בא להכריע מה חשוב בעולם ומה לא חשוב. כל חזיונות הטבע, כמו כל החזיונות הצבוריים, יש להם בשביל עין האמן האמתי חשיבות אחת וקשר אחד זה עם זה. היקום כולו יש לו אצל מנדלי קשר אמיץ עם הסביבה האנושית, ואין להפרידם זה מזה. אחת היא במת החיים, והנפשות הפועלות בתיאטרון הנצחי והעולמי הזה כולן זכות אחת להן, בין שהן דוממות, בין שהן סתם חיות ובין

שהן גם מדברות – ביחוד מורגשת אחדות זו של כל היקום בתמונה המצוינה של ליל הקיץ „בעמק הבכא", פרק ח'. הילדים „חשופי־השת", הנשים, שכתנותיהן לא פרופות, היהודים השוכבים בחוץ הוזים ומשיחים, הפרות והעזים המטיילות ברחובות, ונגוהות הלבנה התועים בחלל האויר – כולם יחד הם כבני סביבה אחת, שכל אחד ואחד בא למלא את התמונה הכללית ולהשרות עליה הוד מיוחד. כשאנו מעלים אותה בזכרוננו והיא קמה לפנינו בכל צביונה הנפלא, שרק מנדלי יכול היה לתת לה, אז מתחוור לנו, כי אלה החיים, אותם חיי היקום, שחוט חסד אחד עובר בהם למרות הרבוי לאין קץ של צורותיהם וגוניהם, ואנו עומדים משתאים כשאנו באים באמצע התאור הריאלי והממשי לשורות מזהירות מעין אלו: „קוי פז מנוגה הירח בוקעים בין גגות בתי חומר, יורדים ונמשכים על בני החבורה והולכים ומתרפקים ועולים על הכתלים ומפזזים על הגדרות – ותופע נהרה על חתול מטפס שם ומשחר לטרף ועל פרות רבוצות באמצע הרחוב ומעלות גרה, מכשכשות בזנבן וחובטות את עצמן על הירך ועל השוקים ומתאנחות וגונחות מקרב כרסן" („בעמק הבכא", שם). כמה דקה היתה הרגשת היופי ומה עדין הוא המשורר בציור זה של החיים המכוערים והשליליים. אין זאת כי בנפשו עצמה היה מקור אורה.

בהרות הכסף, שהאירו את החתול המטפס על הגדר ואת הפרות הרובצות ברחוב, האירו יחד עם זה, ולו גם לרגע, את העירה היהודית כולה, שמנדלי בא לציירה ראשונה. כי מנדלי מו"ס היה סופרה הראשון של עירתנו. בלי רומנטיות ובלי רחמים תאר אותה, בקצף מרתיח ובארס מפעפע ספר עליה, ועם כל זה היה חוזר אליה בכל פעם ופעם לתארה ולציירה. זומת כי הוא שונא אותה עוד יותר מכפי שהוא שונא את יושביה, ואם להם הוא מתיחס לפעמים בחמלה, הנה בשבילה אין אצלו שום מדת רחמים. הוא ממטיר עליה בכל כתביו אש וגפרית, והוא שופך לפעמים את חמתו גם על יושביה בעבורה. רק על הבהמה שבתוכה הוא חס תמיד. כי מרחם הוא את בעלי החיים. באהבה יזכירם. אפילו ב„סוסתי", שהיא באמת אליגוריה צבורית המדברת על רוע הלב של האדם ועל צער האומה הדוויה והסחופה, אפילו בה מורגש, שמנדלי מגין על ה„סוסה" לא רק משום שהיא הסמל של אומתו, אלא משום שהוא אוהב ומרחם את בעלי־החיים בכלל. בתאוריו המרובים של הפרות, העגלים, הסוסים והכלבים השונים, רואים אנו ראשית לכל, כי מנדלי מו"ס מוצא לו מרגוע אמתי רק כשהוא מתרחק מחברת בני־האדם. לו היינו מקבצים יחד את כל התאורים והספורים השונים המוקדשים אצל מנדלי לבעלי החיים, היה מתהוה ספר חיות גדול ונפלא, שאין דוגמתו אפילו בספרות לועזית, ואף כי אצלנו. ובשבילנו הלא זוהי מהפכה רוחנית כבירה! סופר עברי המתענין בבעלי חיים, יהודי „משכיל" המתעסק בפרות, סוסים, כלבים וכדומה – היתכן? על־ידי תאוריו אלה הכניס מנדלי לתוך ספרותנו דף חדש לגמרי. הוא קרבנו אל היקום כולו: בהרגשת הטבע, בציורי הדומם והצומח, אפשר שיש לו יורשים בין הבאים אחריו, אבל ביחוסיו לבעלי החיים הוא נשאר מיוחד במינו. מנדלי בעלומיו תרגם ליהודית את „פרק השירה" הידוע, אבל במשך כל חייו ישב

וכתב ביהודית וגם בעברית „פרקי שירה" מקוריים, היפים הרבה יותר מאותם המסורתיים, יען כי לא ב„פסוקים" ידברו אלינו יצורי העולם, אלא בכל ישותם עצמה, כפי שהיא מתוארת על־ידי האמן הגדול. כבן עניים זה, שכל ימות החורף היה כלוא במרתף אפל ולח וכבֹא האביב יצא החוצה, כן שמח מנדלי לקראת כל גבעול וכל שיח, כל עוף וכל חיה. הוא נהנה מכולם הנאה רוחנית ונפשית, ואת כל מאה הברכות ביום הוא מוציא עליהם. אפשר שבשביל זה מעטות כל־כך ברכותיו לאדם...

בנסעו בדרך עם בן־פגישתו ובראותו את זיו העולם, אין הוא יכול להתאפק מלקרוא: „ר' אלתר, הוי, מה טוב! ר' אלתר, הוי, מה יפה! עולמו של הקדוש ברוך הוא נאה! עולמו של הקדוש ברוך הוא חי!" (ספר הקבצנים).

קריאה זו מלוה את כל יצירתו של מנדלי, אף־על־פי שהוא מטפל לפעמים קרובות בכִעור ובנוול שבחיים. למרות כל אלה הוא שר את שירת החיים. כי יצירתו כולה בכל היקפה הכביר היא תפלה רוממה לחי המרגיש את חיונותו. זוהי אפותיאוזה של היקום. יער ושדה, עיר ואנשיה, רוחות ערב וצלילי בוקר — כולם יחד מצאו את בטוים בשירתו. להנאתו של מנדלי ולהנאתנו נבראו כולם, ואין כל פלא כי אפילו דלפון המרופשה הוציאה מתוכה את הירשילי ושלמה'לי ואחרי כן את מנדלי.

שלש תחנות גיאוגרפיות היו בחייו הפרטיים, והן היו מעמדים חשובים גם בדרכי התפתחותו. בין קפוליה וקרמנצוג, בשבילים עקולים ומלאים אבני נגף, הלך לו בשעתו יתום עברי אחד ונעשה לסופר־משכיל בישראל בשם שלום יעקב אברמוביץ. כאשר יצא מקרמנצוג ובא לאודיסה נהפך אברמוביץ זה לאמן עברי נפלא במינו, הידוע בשמו מנדלי מו"ס. מכאן יצא ונתודע לכל ערי מושב בני ישראל ונעשה ל„סבא", לנשיא הספרות שלנו. בן־זקונים זקן זה של העם העברי היה ראשית אונה של התקופה החדשה ביצירה העברית.

חיי עוני וצער הולידוהו, אבל הוא כולו כמו שהוא היה מזמור שיר לחיים. רעננותו, שלא חדלה אף בזקנותו, חכמתו הרבה ומתינותו המשונה, שציינו אותו עוד בצעירותו, השפעתו הכבירה וכשרון העבודה הכביר שלו, אריכות ימיו וחדושי הלשון שלו — בכל קו וקו מתגלית חיוניותו העצומה של מנדלי וגם כח החיים של עמו מולידו.

5

הדרת השיבה ויפי העלומים התאחדו במנדלי באופן פלא: דומה היה לאלון חסון, שגזעו נשאר רענן אף לעת זקנה. ההיית ביער אחרי שובם של כורתי העצים? הראית פה ושם קטעי גזעים עומדים, ופי הכריתה שלהם טוען וקובל כלפי שמים?

הרכן ראשך וראה:

הרבה עגולים הולכים וסובבים את העץ, הוא לבו, ואם חפץ אתה לדעת שנות ימי חייו עד אשר בא עליו הכורת, עליך לספור את העגולים. עגול עגול

לשנה. כולם סובבים זה את זה וכולם לפניך: גם עגולי השיבה וגם טבעות העלומים. במרכז נמצאים עגולי הנוער ועליהם נתוספו מסביב העגולים האחרים.

אך יש שתוכו של העץ נעשה נבוב, ואז ישארו רק עגולי החוץ והקליפה. על עץ כזה מתו ימי עלומיו ואין לו כבר תקנה. אף אם ילבלב ויעשה פירות, תחסר לו הדרת הנוער ועדנו.

וגם באדם כך. כמה אנשים אבדו להם אלהי נעוריהם, ורק הקליפה החיצונה עם עגולי הזמן המאוחרים הם המכסים על הלב, שהזקין והעלה רקב. אך מעטים הם הלבבות, שיש לספור ולראות בהם את כל שכבות הזמן, שעברו עליהם בסובבן זו את זו ובסגרן כולן יחד על עגולי הזהב הזכים של ימי הנוער. לא רבים הם שהזקינו והשאירו באחד ממחבואי הלב צנצנת דם עלומים אחת למשמרת. כבר עבר מהם סער החיים הרעננים והשואנים, אבל בעורקיהם נשאר איזה כח דוחף, ואיזה אור רך ומשמח עודנו בא ומאיר את פני הזקנים האלה ומבעיר בלחייהם החורות והמקומטות את אודם הבציר.

זקן כזה היה מנדלי.

טבע הדברים מחייב, שהנכדים אינם רואים את אביב ימיו של זקנם, ואם יתעורר בלבם החפץ לדעת את נעוריו, הם מוכרחים לפנות לזכרונותיו עצמו או לספורי בני גילו. רק לפעמים רחוקות מאד עולה בידינו להרגיש את דפיקת הלב הצעיר ביצירות־החורף של זקני היוצרים, ובקושי רב מבחינים אנו בקול הבוטח והמתון של שנות העמידה, את צלילי הצער והשמחה של הילדות הטהורה. לא כן מנדלי, בסקירה ראשונה נדמה, כאילו היה זר לנו, כאילו היה לבוש תמיד אדרת־שער ואת הנעשה פנימה בלבו לא יגלה בשום אופן. אבל כאשר תבטח בו ותלך אחריו אל בית גנזיו, יהפוך פתאום את פניו אליך ותראה בו נער שובב העומד ומחקה את העויותיהם השונות של פרצופים שונים וגם את העויותיך אתה. זקן קונדס היה.

באגדות העמים יסופר על מיני מעינות פלא, שבשעה שהאדם טובל בהם, זקנתו ניטלת ממנו והוא נעשה שוב צעיר, מעין פלא כזה הם זכרונות הילדות הטובים. מנדלי היה טובל בהם שחרית וערבית והיה עומד תמיד ברעננותו. ולא רק בזכרונות הטובים היה מחדש את נעוריו. הן אמן היה, והאמן נהנה תמיד גם מן הטוב גם מן הרע.

ואנחנו אַל־נא נשתאה על אריכות ימיו. אכן גם כשרון נפלא זה היה אצל מנדלי. כי חיים ארוכים הם עתה לא רק מתנת אלהים, כי־אם גם כשרון גדול. יש אנשים שחייהם כשהם לעצמם הם מלאכת מחשבת. מנדלי מו"ס היה אחד מאמני החיים האלה.

אנו כולנו הולכים ונשרפים בחיינו, אך אותו הדור, שמנדלי היה אחד ממנו, נראה כאילו מחומר אחר קורץ. בני גילנו ובני הדור האחד שקדם לנו, הם גם השה וגם העצים לעולת התמיד של החיים. כי חיי האנושות בזמן הזה נעשו כעין רעד־אדמה ממושך ויצירת האדם נעשתה בעיקרה יצירה של התפוצצות.

לא כן זקני העולם. כסלע קדמון הם עומדים על מכונם ואינם מרגישים שום זעזוע, הם אינם ממהרים כל־כך לחיות: יש להם פנאי, ובשעה שאצל

בני־גילו של מנדלי התחילו כבר עולים עשבים בלחייהם, נגש הוא לאחדות מיצירותיו המשובחות. הוא היה חי ויוצר, כאילו לא חשב כלל על־אודות פנות היום. במתינות והרחבה יצר. ואם בכל־זאת מת זקן אמיץ זה בודאי רק כמו מתוך ההרגל הטבוע באדם מימים קדמונים למות סוף־כל־סוף. ובאמת אלמלא הרגל אנושי מגונה זה צריך היה מנדלי מו"ס לחיות עוד וליצור. כי מקור החיים לא פסק אצלו כלל. הוא, בן התשעים, היה כבן עשרים ליצירה.

לכאורה נדמה, כי לא ידע כלל נעורים בחייו, אבל זהו רק למראית־עין. הוא היה אחד מן האנשים המקדימים להזקין, אבל כמו כן היתה בו גם תכונתם השנית: שאינם חדלים להיות ילדים אף בזקנותם. הוד העלומים והדרת השיבה גם יחד חופפים על יצירתו של מנדלי. וזהו סודו.

אומרים שהוא מת עתה. קשה להאמין! באמת רק האדם והסופר שלום יעקב אברמוביץ מת, ולא מנדלי מוכר ספרים. אותו היוצר ואותה היצירה המיוחדים במינם, הידועים בשם „מנדלי", נשארו חיים בכתביו. ולא עוד אלא דוקא עתה התחיל לחיות מִשְׁנֶה חיים, כי כתביו כשהם לעצמם הם יצירת פלא, והם גם עדי החיים לעברנו הקרוב. לעינינו מתה העיירה היהודית, אבל פנקסה חי, ומי שיגש אליו, ירגיש מיד בין שורותיו את קולו הרענן של מנדלי ואת זעזועי השרירים על פניו, המלאים ח י ו נ י ת נ צ ח י ת.

כי דברי אמנות חיה קיימים ועומדים לעולם.

וויטבסק, ניסן הרע"ח.

נ. גרינבלט

ג. שופמן*)

בקראנו את ספורי שופמן, מלפפת את חושינו אותה הקדרות והכבדות, הנושמת מחורבה שוממה ואפלה, או מסמטאות עזובות, שבחללן גוע הד פסיעות בודדות.

לא את האנשים ההולכים לבטח דרכם, לא את העלילות המצטרפות לשלשלת החיים השוטפים במסלה הישרה – מצייר לפנינו שופמן; עין האמן שלו משוטטת תמיד בשבילים המתפתלים, במבואות המעוקלים, והאפלים, מסתכלת בכל הצלמים המשחתים, בכל המון טשטושי הנפש ולקוייה. שופמן הצייר המציא לו צבעים בהירים ובולטים כל־כך לצייר את הכהה והדלות שבחיים, הוא מתאמץ למצוא את הבטוי העז והמוצק לקלישות ולחורון, לעיפות ולחולשה של המון יצוריו. רובם של היצורים, ששופמן מטפל בהם, מתהלכים בעולם מתוך תהיה נפשית: תוהים הם על עצמם, על סביבם, על כל הרוחש וחי במעגל חייהם, והחיים עצמם זרים להם, כל פסיעה, שהם פוסעים בם, תאיקם, וכל נגיעה ממשית עמהם — תזעזעם ותטרידם.

העלם החלש והחולני („בבית זר") מלא איזו „פחדנות מטושטשת" מפני הסביבה הזרה, שהוא צריך להכנס אליה לפרקים, כל הויתו נתונה במבוכה וגרוי תמיד, ואין הוא יכול להרגיש את עצמו לבטח אלא „בחסות רעו הבריא". ואולם בראותו את „המתהוללים הבריאים והעליזים", כשמתגלית לפניו שפעת החיים והעלומים, נשמטת הקרקע מתחת רגליו, ואין הוא, מוכה הקדרות הנצחית, מוצא נחמה אחרת ואחיזה כל־שהיא אלא ברעיון, שאותו „היום אשר בו ינתק פתיל החיים של כל אלה – מוכרה הוא לבוא סוף סוף בזמן מן הזמנים".

כזה הוא רגש הנקמה התוקף את החלש לנוכח החזק, בצרות־עין שכזו יביטו שדודי החיים והנחשלים על ה„בריאים והעליזים".

ואמנם אזנו של שופמן הדקה מבחנת היטב בבנות הקולות הנוגות, ההומות בלבם של החלשים. אותו שאול המלא תאות נקמה חולנית עד לידי

---

*) כתבי ג. שופמן. ספורים וציורים. הוצאת „מוריה". אודיסה, תרע"ו.

זועה, אותו היצור, העלוב כל־כך ברפיונו לנוכח כל החסון והרעננות שמסביבו, מעורר בנו גם רגשי עצב עמוקים. כשאנו רואים אותו שוכב בבית זר בחשכת הלילה ומהרהר בבדידותו הגדולה, בעצבות המחלחלת בכל חלל העולם האפל, בגופו הרך אשר מחלה חשאית אוכלת בו ומוצצת ממנו את עסיס נעוריו — הוא נעשה קרוב ללבנו, ונימת העצב הרועדת בנפשו מוצאת הד לעומתה גם בנפשנו.

ואותה הרגשת הפחד מפני החיים, הלקוי הנפשי של האדם המתירא להרים את עיניו ולהתבונן על סביבו – הם מוצאים להם את בטוים בשורה שלמה של ספורי שופמן. כפי הנראה, מרדפת הרגשה זו את המספר ולא תרפה ממנו, והוא מתעמק בתהומה הקודר, ממציא שֵם וכנוי לכל קמט ותנועה של הפחד הנפשי והכהות הנפשית, מראה כל צל וכל כתם הצף ועולה להעיב את חייהם של היצורים העלובים והאומללים האלה.

בספור ה„מחיצה" מנסה שופמן להרים קצת את המסך, המאפיל על עולמם הפנימי של הבריות האלה ומעביר לפנינו את דמותו של הסטודנט בדלון, הנושא בלבו סבל כל המצוקות של אותה ה„מחיצה" העומדת בינו ובין החיים, בין ישותו העלובה, הפחדנית, המתכווצת, ואותו „הכל", אותו ה„חוץ", המלא חוסן ושפעת כח. עומד בדלון עם משא כבד זה שבנפשו, מרגיש בכל חושיו את ה„מגע הקר" של אותה ה„מחיצה" המעיקה עליו באופן אכזרי כל־כך, וחסר אונים הוא להרוס אותה ולהתפרץ החוצה. כל פסיעה שהוא פוסע, כל צל של כל דבר המתגלה לפני עיניו המורדות תמיד, כל קשקוש, ניד וזיע של אותו ה„חוץ", – מטשטש את חושיו, מטיל פחד וקדרות בכל ישותו, עושה אותו לעלוב ואומלל. בדלון נלחם עם עצמו, עם הרכרוכיות הנפשית שלו, רוצה הוא להמלט מ„מחיצת הקסמים", ל„התלכד עם כל ועם הכל", אבל די לו לראות הלויה נוצרית, לשמוע צרצור של צרצר, איזה גירוד חטוף, – די הד קל, נשיבה קלה של אותו ה„אין סוף", והוא יוצא מנוצח: „לבו דופק, פניו נעשו פרועים, עיניו נוצצות בדמע, וכל מראהו מעורר רחמים וגועל נפש כאחד".

וכשהתגבר בדלון פעם אחת על אותו הכח הנעלם ואינו נתפס, שדחה אותו מעבר ל„מחיצה", וכשנסה פעם לשבר את כבלי הפחד הנצחי, ששם עליו הגורל, יצא החוצה בליל חורף הקר והשקט, רץ על־פני הכרים עטופי השלג, „רץ כמתהולל, משקיע ומחלץ רגליו על־פני השלג העמוק והתפלא והתרעם בתוך כך על אותה השאננות המלגלגת, שהסתתרה וארבה בעמקי נפשה מתחת לכל חרדתו זו". הוא האיץ להסתער ולהתגעש ובא במרוצה עד אילנות בודדים, חבק את גזעיהם העבים, המשורטים והקרים, רץ והסתובב במעגל, הסתכל בירח, טבל ושפשף את ידיו בשלג"... (כתבי שופמן, צד צ"ז).

אולם זו היתה מין תאות שגעון רגעית, מין פרפור של נפש חולנית ומורעלה; את „מחיצת הקסמים" לא הרס. בדלון הוא מן הנידונים לחיות כל ימי חייהם בכלוב הצר של ה„אני" הפחדני שלהם עם הנטל הכבד של ההרגשה להיות מנדחי החיים, אשר ערפל עב יכסה מלפניהם את הדרך אל המרחב. כי הנה אם שאול מתירא מפני החיים והאנשים, – הרי חלש הוא, חולה הוא,

ואין החולה יכול בעצם טבעו לראות את ה„בריאים והעליזים״; אם גם יונה („יונה״), החולה במחלת השחפת, מרגיש את ה„חיץ המבדיל בינו ובין כל החוץ״, — הרי אף הוא אינו אלא יציר חולני, שהטבע גזל ממנו את חוסן החיים, את היכולת להתדבק בהם באפן מוחשי, ולפיכך הוא חי עם „הזיות משכרות״ רודף אחרי צללי תענוגות הבשרים, חי בהם בדמיונו החולני; ואולם אותה ה„מחיצה״, המעיקה על בדלון, יש בה גם משום הלעג האכזרי של הגורל. בדלון בא בחברת אנשים, מבקר בתים רבים, למד בחוץ־לארץ, חלם גם כן לצאת „אל אחיו הנדכאים והרעבים ולומר להם מלה״. אלא ש„איזו רשת טמירה האפילה תמיד על עיניו״, והוא לא ראה בחיים כלום, ולא התבונן לכלום.

בדלון הוא מן הצלמים הנשחתים מן החיים, מיצורי הזועות המתהלכים בצדי הדרכים, ששופמן האמן אוהב לפסוע אחריהם בפסיעותיו המדודות, להסתכל בהם, להציץ לתוך הנעשה בעומק הויה כהה זו ולסמנה לפנינו בצביונה הזועם.

ובצדי הדרכים של החיים מתהלכים לא רק יצורים כבדלון, יונה, שאול, המתיראים מפני כל מגע עם ה„אין סוף״, הנחנקים בעוגה הצרה של ה„אני״ ונופלים תחת ה־בצם. שופמן רואה שם גם בהרות־אור, קלות ומנוחת נפש, השופעות על נדחי החיים.

הנה מתהלך לו בעולם אדם כנתניה („כחום היום״). חדל־אישים ומשוגע קצת, גרוש הוא מאשתו זה כחמש־עשרה שנה, יושב יחידי בבית, חי לו את חייו המיוהדים, מזמר לו קטעי נגונים ההומים תמיד בנפשו, מפנה את עיניו ולבו אל מראות הטבע, אל היצורים הרוחשים בו, מתדבק בטבע, באדמה, בריחותיה, מין דביקות נפלאה; כשהוא רואה את הגנה של שכנו ה„גוי״ טרישקא, תדבקנה עיניו אליה לשעה ארוכה; כשעולה לאפו ריח זבל המובל אל השדה, הוא נמשך אחריו בכח משונה. נתניה הוא בעצם אדם עלוב ונדח, חי חיי בדידות מוזרים ומשונים, בשטף החיים הישרים נפקד מקומו, אבל אין כבלי ה„אני״ מעיקים עליו, כי לבו ועיניו נתונים למראות הטבע, ו„בתוך רחבי החלל הגדול המלא אורה וזיו הוא מתבטל בעיני עצמו״. המלמד הבטלן, ה„חקרן״ המוזר, המטורף המתפלסף לפני תלמידו בריל על האלהים, מכיון שהוא יוצא אל ה„חלל המלא זיו״, הוא נעשה אדם אחר, אחד מן היצורים של עולם האורה, והוא מדבר באזני בריל תלמידו, שרדף אחריו מתוך תאות כעס, דברי התרפקות ורוך על צרור של ציצים ריחניים, שנראים זרים ומשונים כל־כך בפיו של אדם כמותו.

גם נתניה הוא מן האנשים ההולכים בשבילים המעוקלים של החיים, מ„חדלי האישים״ של העיירה היהודית, מאותם זמופרשים והמובדלים, המטילים איזה פחד על סביביהם, אבל הקדרות שבהויתו מתרככת על־ידי האור השופע עליה מ„זיו העולם״.

מן האנשים המוזרים, המטושטשים, ה„משוגעים״ קצת, הוא גם מרדכי („ליד הדרך״). וגם לאדם מטושטש זה יש איזה מין עולם פנימי, איזו פנה

מיוחדה, שבה הוא מתיחד עם נפשו התוהה, מרדכי זה יושב לכתוב מזוזות דוקא בשעות הדממה שבאמצע הלילה. וכשהוא כותב שורות אחדות, „מרגיש הוא חום בתנוכי אזניו וקור בברכיו ובכפות רגליו: מרטט הוא רטט היצירה".

וכשהוא תועה יחידי בחשכת הבית, הוא מנגן נגוני עצב מוזרים. והנגונים העצובים מעלים בנפשו מראות הטבע והחיים הנוגים, משיבים עליו ריח יאוש, ריח המות...

אותו מרדכי, הבית הישן שעומד ליד הדרך השמם העולה לדוברובנא, העניים המחזרים על הפתחים עם תרמיליהם הקרים וכל התמונות הקודרות, ששופמן מצייר שם בבהירות נפלאה כל־כך, – על כולם שרויה אותה הקדרות המיוחדה של איזה עולם נבדל, של שביל נדח בדרך החיים. והדברים נחקקים בלבנו. תמונתו של מרדכי בעל העינים הדלוחות והאפלות, היושב על התנור הקר בחשכת הלילה ומנגן נגוני עצב מוזרים – לא תמוש ימים רבים מלבנו, כי זהו כחו של שופמן למצוא את הבטוי המוחשי לעצב שבנשמה, את הגשר בין העולם שאינו נראה ובין מראות החיים הגלוים. שירת העצב של שופמן נרקמת מקורי היש, כל הרגשה דקה שלו מתגלמת בתמונה מוחשית חיה ובהירה, ולפיכך לא תמחה מלבנו, כשם שלא תמחנה מלבנו כל אותן התמונות של קדרות החיים ושממותם, שהוא מעלה לפנינו.

II

„על העיקר שאיננו, רשרשה השלכת, האילנות הערומים למחצה הושיטו את שרעפותיהם הזרות והעקומות כלפי הרקיע המעונן, שנהפך כולו ל„לא" אחת, קודרת, נצחית, תהומית" (שם 93).

על אותו העיקר, שאיננו בחיים, מרשרשים גם הרבה הרבה דפים מספורי שופמן, שירת ה„לא" הקודרת והתהומית עולה ובוקעת מן הגן השמם העומד בשלכת, ששמו יצירת שופמן.

אוהב שופמן להתהלך בשדרות החיים, כשגזעיהן נעשים ערומים וסר מהם כח הלבלוב, אז מבחינה אזנו ברשרוש העלים המתפזרים ומתגלגלים על הדרכים החורות, עינו צופיה אל הכמישה, הדלדול וההתערטלות של הנשמה, ומסתכלה בנר החיים בשעת כבותו. צנה מקפדת, עקת נפש, שממות נשמה, עצבת חיים כלים ואובדים ותקוות נכזבות – כל אלה נושבות מספורי שופמן. היצורים שלו, אם שהם מתהלכים בעולם עיפים וכבדי נשימה, רצוצי גוף וכפופי נשמה מסבל חיים והסתו הנצחי שלהם, ואם שהם לוגמים מכוס החיים לגימות חטופות מתוך תיאבון חולני ואין תאות חייהם מתמלאת ונפשם נשארת ריקה.

הלל סנפיר („קטנות"), עלם חסין ויפה־תואר, מלא דוקא תאות חיים והוא מתעב בכל לבו את ה„פילוסופים". „נפלי החברה האלה יוצקים עופרת בכנפיו". לכאורה אין הוא סובל כל אותם הענינים העומדים ברומו של עולם, ואין לב והצעיר פנוי אלא לעליצות החיים, לקלות ולתענוגות, אבל „לכשירצה,

הוא גדל בכל זאת", כלומר, כאחד מ„נפלי החברה", וכשהוא טועם בחטיפה מפירורי החיים, הוא נוהם אחר כך במין נהימה של נפש נעקרת משרשיה: „קטנות, קטנות". נהימתו של הלל היא אותה הקובלנא האלמת העולה מתוך הנפש על העיקר שאיננו: קטנות!

„ערער קודר עקור בשרשיו המעופרים, מעוקם ורקוב לב" — כך מתאר שופמן את אחד מגבוריו גדליהו שור („טיול"), שיצא מבית הכלא והולך ומדבר על איזו „מלה חדשה", „מלה אחרונה", שהוא ישמיענה. בחור עלוב זה, שנטל שנים של „תעיה ללא סבה וללא תכלית" מעיק עליו, רוצה לפזר את העננים המחתלים את כל חייו הפגומים והחורים, והוא מתאמץ לאחוז, כאותו הטובע האוחז בשבולת, באיזה „מלה אחרונה" בהתלהבות חסרת שורש וטעם, בדבקות עלובה ונלעגה — אבל לשוא. רעו הצעיר מזעזע את רקבונו, מבליט באכזריות של נקמה את אבדן חייו, ולאזני גדליהו שור מתגלים „בורות תוהו, תהומות". בשבתו בבית־האסורים, היה מוצא עדיין איזה מקלט בדמיונו, שנשאהו ל„אידך גיסא", „מעבר לחומה", והנה הוא יוצא למרחב, מתהלך חפשי לנפשו, וה„אידך גיסא" שהיה חי בדמיונו, חלף ואיננו. שום „לאן" אין לו, והוא נשא „על כפים עץ בלב ים".

כך באה המציאות המרה, האכזריה, ומקפדת את קורי הדמיון. האחיזה האחרונה נשמטת מתחת הרגלים ועל ההויה העגומה מרחפת ה„לא התהומית"...

„אין מפלט — יד אחת" - לוחש גם דובין („במאסר"), שרק עשרים ושלש שנים הוא חי על־פני האדמה, וכבר עומד הוא לעומת כל בעותי החיים ונפשו מפרפרת בתהום הנוראה, שנחשפה לנגד עיניו, שוכב דובין על האצטבא שבבית הכלא, ו„אצטבא זו הורגשה עתה תחתיו חלקלקה ביותר, ויחד עם חלקלקות זו הורגש גם קושי האחיזה שבכדור הארץ כולו, שפועו, כדוריותו" ושם 83).

לגדליהו שור אבדה האחיזה אחרי צאתו מן המאסר, דובין מרגיש את „קושי האחיזה" בעוד הוא מתגלגל עזוב על האצטבא, ועל שניהם מעיקים ה„סובך והעומק" של ההויה, חלומות הבעותים הכבדים של החיים. לפני עיני דובין מרחפת התמונה הזעומה והמבהילה של התלוי, שחברו ספר לו עליו באפלת הלילה; וגדליהו שור רואה תמונות קודרות של „עיני פרה שחורות", של פגישות „עם כלב נודד בשעה מאוחרה בלילה", של רוקים זקנים, של חלומות זועה ויתמות, והעיקר איננו, ואיזה כח נעלם דוחף אותם לתוך התהום, כי עיני שופמן מציצות תמיד לתוך התהומיות שבחיים, לתוך עירומי ההויה.

עוברים אנו על הרבה הרבה מספוריו, ומכולם בוקעת ועולה לפנינו קובלנא אחת על השעמום, על החולין, על הריקות, על העיקר שאיננו בחיים.

הנה מתהלכים בעולם שני הרעים אובסקורוב ושמיד, נודדים בארצות שונות, ו„מתוך שעמום, מתוך אפס מעשה, מתוך פחד הריקות", מבזבזים הם את הלב לבטלה ב„חכוכי אהבים מזויפים", ו„החיים חולפים בינתים, חולפים החיים".

וכששחק לו האושר לאובסקורוב לבסוף ועיניו האפלות, שסתיו תמידי היה מציץ מתוכן, קרנו מזיו עיניה האביביות של יוליה ונראה היה שנמצא איזה עיקר בחיים, וכשנפתח מעין עלומים משובב, שהרוה גם את שמיד, ושני הרעים היו שותים לשכרה מן היופי המלא קסם והמלבב — באה פתאום רוח סערה וקטפה את פרח האביב; יוליה מתה, סר לבוב החיים, פג שכרונם, ושוב שלכת נוגה ושוב מרשרשת שממה, חזרה העצבות התהומית אל העינים, והן נושאות בקרבן כקדם את היגון העולמי.

כך נוגה וקודרת היא האהבה אצל שופמן: גם מתוכה עולה שירת ה„לא" התהומית, כי כל המעשים והעלילות, בני־האדם וחייהם, הגוגים ושברי הגונים שבחיים, כולם סבוכים ומטורפים אצלו, כולם נראים כאילו היו נטוים באלכסון... מתלכדים הם לפקעת קודרת, לגוש אפל מעיק. אזנו של שופמן מבחינה בקולות ובבנות הקולות העצובים של הנגינה האיומה המרחפת בשלכת החיים, והתמונות שהוא מצייר מחרידות בעבי צלן, באופל הפנימי שבהן, והדברים שהוא מספר לכאורה מתוך שלוה עמוקה – סערת תהום מזדעזעת בהם, ושועה אחת מנהמת בהם „על העיקר שאיננו"...

III

על פני כל המראות, ששופמן רואה בעולם, מרפרף איזה מלאַך זועית, המשרה עליהם קדרות, והם מתגלים אלינו, כאילו היו מגיחים מתוך לוע שחור. לתוך שטף החיים מתפרצת תמיד אצל שופמן איזו שריקה עגומה המקלקלת את ההרמוניה שבהם, כי השריקה עוברת ונעשית מעט מעט לקול פלצות, לצוחה איומה.

„מבינות להמון המנומר נזקרים בהיסח הדעת הסוסים השחורים עם עיניהם האפלות" („תלוי"). אלה הסוסים השחורים עם העינים האפלות נצבים תמיד לעינינו ביצירותיו של שופמן, תמיד הם נזקרים אלינו בהיסח הדעת, רודפים אחרינו, ואין מנוס ואין מפלט מהם. ואם אינם רגע – אז לכל־הפחות צלם המבעית עובר לפנינו ולאחרינו, ואז נתק הקרקע מתחת כפות רגלינו, הכל צולל לתוך איזו תהום אפלה, נמחים גבולי החיים, העבר, העתיד, בכל הישות מפעפע איזה דבר מוזר ורחוק... כל הסובך המשונה, שהיה באותו יום קיץ בחלל הכרך („תלוי"), הטשטוש של הצורות והמראות ה„פחד שאינו נתפס, שהעיק על הלב" – פתרונם היה במלים: „על ההר נמצא תלוי". וכאילו צלו שאינו נראה של התלוי השרה על הכל אותה הקדרות הנושמת מתוך התמונות וההרגשות, ששופמן מצייר שם.

כאותם העננים הקודרים, המגיחים מן המאפליה הנעלמה ורובצים על אופק השמים ומעיבים את זהרם, כן יגיח תמיד אצל שופמן מן המאורה האפלה שבחיים צל המות האורב במסתרים. כמעט כל האנשים, שהוא מעביר לפנינו, צל המות מרחף על ראשם. ולפיכך זעומים ונוראים כל־כך מחזות החיים של שופמן, כי בעיקרם אינם אלא מחזות המות. והרי כל מה שבא

קודם לו, כל המעשים והעלילות, כל הגלגולים המשונים הבאים על אנשיו, כל המון הרחישות והגרויים הנפשיים, התנועות הדקות והכמוסות, ששופמן מגלה בגבוריו, — כולם אינם אלא שלבים שלבים המובילים אל תהום המות, קוים קוים של מעגל נורא, שאליו הם נצמדים תמיד. השליט העליון בהויתם של אנשי שופמן, המכלה את עסיס חייהם מעט מעט או מתפרץ בה כחיה רעה בהיסח הדעת, הוא המות, רובם של הגבורים מתים אצל שופמן קודם זמנם.

וכשם שהחיים, שמתאר שופמן, הם פקעת אחת של בעותים וזועות, חלומות בלהות כבדים ומחניקים, כך גם המות אינו בא אלא כעין הטבעת השחורה האחרונה שבשלשלת. לא את המות בהודו הטרגי, לא את משק כנפיו החשאי הוא שומע, — המות אצל שופמן הוא מין מצוקת אימים, פרפור בין החיים ובין הבא לאחר זה, אכזריות פראית של „מלאך חבלה".

„על פי סבוכי הדברים המשונים, המשוגים כבר יותר מדאי, ועל פי העצבות התהומית אין טועמים כמותה אפילו בשעת אסון היותר גדול. הבינה ברוניה, כי אין כל זה אלא חלום רע, ובכדי להחלץ ממנו בבת־אחת, אמצה את כל כחותיה להתעורר משנתה, אבל בשעה שהתלין עם סדקי העינים הארוכים והמלגלגים שם את העניבה על צואר אחיה בידו האחת, חנק אותה, את ברוניה, בידו השניה, ובדממה, מבלתי יכולת לנוע ולבכות, הביטה אל הלגלוג הערמומי והקר עד הרגע האחרון" (שם 103).

מתוך חלום זועה זה מתה בחניקה הנערה המוזרה ברוניה, זו הדמות הטרגית המתהלכת בין החיים המטורפים של הנדחים ומחוסרי האחיזה שבעיר גליצאית זרה. כל בכורי החיים של נערה כברוניה המתגלגלת בשנת השש־עשרה לימי חייה באיזה ריסטורן „וולדיבוסטק" מגואל, ונדודיו של עלם רך כאחיה מישה, ש„על צוארו העזוב והקודר צל העניבה מרפרף", אינם אלא מעין פתיחה לפרק הבא אחריהם, מסגרת לתמונת המות האיומה.

ואותו דניאל קוראן („הפליט"), המתגלגל בבתי־כלא, עובר את כל בעותי החיים המתגלים לעיניו בכל תהומיותם, בורח מבית הכלא, כשהוא מסכן את נפשו, מתנפל באיזה צמאון חולני על פרורי החיים בעיר הנכריה שמעבר לגבול, הימים המעטים עוברים עליו מתוך שכרון של הוללות, תענוגות בשרים חטופים. חלומות זועה, — כל רצועת החיים של קוראן אינה נראית אלא כמין ריצה קדחתנית לקראת המות, כזה שמתגלגל מעל הר גבוה והוא נדח בכח הדחיפה מטה מטה.

וכמו ברוניה, שחויקתה באה בלוית מראה הזועה של תלית אחיה מישא, כך מתגלים גם לעיני דניאל קוראן ברגעי חייו האחרונים והקודרים מראות האימים המחרידים של תלית אחיו אשר. גם הוא מבלה את הלילה האחרון של חייו כמו ברוניה בבית המינקת, מתוך הרגשת דחי ויתמות מעיקה. הגורל האפל האורב לאנשים אלו, רודף אחריהם בשבילים המתפתלים, הרחוקים זה מזה ומדביקם בשביל האחרון, בשביל המות...

ברוניה מציצה בחלום לתוך התהום האפלה, שבה מפרפר אחיה, ואותה היד המקפדת את פתיל חיתו של אחיה דוחפת גם אותה לתוך התהום, ואף

דניאל קוראן מדמדם כל הלילה ורואה בדמדומיו המבעיתים את אחיו היוצא לתליה, ומתוך נשיבת המות, המלפפת את כל הויתו, שוב אינו יכול לצאת מן המעגל הנורא, ושניהם הולכים לקראת המות כנידונים,שהרי על כל חייהם המעטים והרעים מרחף צלו הקודר, שאין מנוס ומפלט ממנו.

ובשבילו של המות ידביק הגורל גם את שני היצורים העלובים, סימון המשוגע ואמו הזונה הזקנה שרה („בקצוי כרך"). שניהם מתים בלילה אחד. וגם מיתתה של שרה היא מיתה של בעותים. באיזה מגרש אפל ושמם, מתוך תעיה באופל מתגלה אליה פתאום המלאך שחור־הכנפים בדמות איזה פרנציסקו. וכמה מצוינה מיתה זו:

„גל פחד קר הקפיא את המפרקת, הו: הארכובות, ונסתלק הדבור כמו בחלום. אך יחד עם זה פגה היראה הקודמת, יראת התעיה – כאילו עכשיו כבר נמצאה הדרך הנכונה" (שם 204).

נראה לך, כאלו איזה קול־סתרים היה לוחש לה כל ימי חייה: „זוהי הדרך הנכונה", וכל אותה התעיה במגרש האפל, וכל חייה העלובים והמזוהמים „בקצוי כרך" — לא היו אלא כדי לבוא אל הדרך הנכונה.

„אל הדרך הנכונה" באה גם הניה, זה „היצור היפה, צמח השדה". הניה באה אל שבילי החיים הנדחים, אל הסימטה העקלקלה ש„בקצוי כרך", ולא באה, אלא „נפלה". והשיבה הניה על החיים המסואבים שבסימטא ריחות יער רעננים, והכל נתרענן שם, ועסיס העלומים המפכה ביציר יפה זה ירוה כמעין את „חנוקי־הכרך". והרי בפרשת חיים אנו עומדים — אבל גם כאן היה אורב המות במסתרים. הניה מתה מיתה פתאומית... „מיתה פתאומית" כבר נעשתה אופית בשביל שופמן.

„זוהי הדרך הנכונה" — לוחש על אוזן הקורא קולו של שופמן, שהד פחדים עולה תמיד מתוכו; ולפיכך שמה ילדה רכה כמו לארקה („אח") קץ לחייה בשחרית חייה. גם היא לא יכלה עוד לשאת את סבל אהבתה למונדק, ומונדק נדחף לתוך התהום על ידי אחיה של לארקה. וכן הולכת דורה („בשרב") אחרי הקטטה האחרונה עם בעלה ומטביעה את עצמה בנהר, ויוליה („אהבה"), זה סמל היופי „שלא נשאר כמותו בין החיים", מתה בחבלי לידה.

כך הולכים ספורי שופמן ומתמתחים כרצועה אחת שחורה, רצועת מות איומה ומבהילה.

IV

שופמן הצייר עומד בשתי רגליו בתחומי המוחשיות, חיים ממשיים ופרצופים ממשיים משמשים לו חומר ליצירה ומפרנסים את חושיו, אבל עיני האמן שלו חותרות למרחוק, אל מעבר להמוחשי והגלוי, ומציצות מבעד לצעיף התעלומות הפרוש על הדברים, שהוא רואה.

כאותו הפלג השוטף מתוך סלעי הרים ענקיים, מתגלגל במורד ונעלם בדרך שטפו למרחקים בלתי־נראים, כך נובעת הסתכלותו של שופמן מעצם

החיים, משטפם הבלתי פוסק, ונעלמת לתוך נבכי ההויה האנושית הטמירים. כל קו ושרטוט שלו חיוני הוא, בהיר ובולט, התמונות שלו נראות לפעמים כאלו היו חצובות שיש ממש, אבל הצטרפותן של התמונות והעמדתן זו בצד זו מולידה איזו הויה סמלית חדשה. לשופמן, כמו לאחד מגבוריו, לוין („בין החומות"), מתגלה במראות החיים „הצד הפנימי, האמתי, השרש", רואה הוא לפעמים את הנעשה מלפנים למסך ההויה, ולפיכך עצובים ומופלאים כל כך הדברים, שהוא מראה ומספר.

הנה מצייר לכם שופמן בית עומד בקצה העיר („ליד הדרך"), ולכאורה אנו רואים כאן תמונות מן הרגיל ומעשים מן הרגיל, או שאין אנו רואים מעשים כלל, ואף על פי כן אין אנו יכולים להשתחרר מן הרושם שעושות עלינו התמונות ש„ליד הדרך". ציורי הנוף של לילות החורף הקרים והשוממים, העניים הנודדים עם תרמיליהם הקרים, הנראים פתאום בלילה, אותו מרדכי עם נגוניו העצובים, שנושב מהם רוח מות, ה„שריקות הרחוקות הקטועות, החולפות, העליזות־עצובות, כחולות"... של מסלת הברזל, שנשמעות בבית השמם מעבר לדניפר ויללת הזאבים בגנים השוממים – כל זה מתלכד לתמונה אחת מרהיבה עין בהוד הקודר שבה. רואים אנו איזו הויה של לילה מיוחדה ומופלאה.

שופמן יודע מאין כמוהו בספרותנו החדשה את הסוד למזג את היסוד המוחשי והריאלי עם היסוד המיסטי שבחיים.

„בקר כהה, קלוש, החל להסתכל בעד רשת השבכה החלודה וכל זה נרתע לאחוריו, התרחק והתחיל להבלע לאט לאט במשקעי הכתלים המסוידים. אלה המשקעים הקרים המאובקים והמאופלים. נתהוה הכל שוב רחוק, מסובך, עמוק" (שם 63).

ה„משקעים המאופלים" של בית הכלא מתמזגים עם כל הסובך והעומק שבהויתו של דובין, לאיזה מין דבר אפל כל כך, המעיק עליו עד כדי חניקה.

ו„פחד מיוחד, הפחד העתיק הישראלי ממלא את האויר, משתטח על הערבות המשופעות ומשחיר בלילות מבעד לחלונות, הוא חודר גם לתוך עליית הגג, שבקבוקים ריקים מתגלגלים שם בחול ויורד ומקונן גם במרתף האפל על תפוחי האדמה שבקרקעיתו" (שם 94).

כך לובש גם הפחד אצל שופמן צורות מוחשיות כל כך. הריאליות מתלכדת עם המיסטיקה.

שופמן מעלה לפעמים על הבד שתי תמונות זו בצד זו, שנראה לכאורה כזרות זו לזו. הנה, למשל, תמונתה של הניה, המוטלת מתה במטתה, ותמונת בעל ה„בית", השוכב בבית הזיעה. התמונה הריאלית של בית הזיעה, חלל התנור המשחיר כעין לוע ענקי פעור וצרצור הצרצר – שבה נחתם הספור – למה היא באה כאן? ואולם אם נצרף את שתי התמונות יחד, מתגלה לעינינו הקשר האמתי, השרשי שבדבר. הגוף השמן והמבהיק של בעל ה„בית" והפנים של הניה, שקבלו „גירוי הרחמים התינוקי" – שתי נקודות הן של היקף חיים אחד הנוגעות זו בזו. לאורה של האחת נחשפת התהום של השניה, החלל השחור של התנור וצרצור

הצרצר בבית הזיעה הבודד נראים לנו כאן לאיזה סמל של אותה הקדרות והעזובה, של אותה הטרגיות הצפונה בפנים עם „גירוי הרחמים התינוקי" של הניה המתה.

ומשום ששופמן רואה את ה„צד הפנימי" שבהויה, את ה„מאידך גיסא", את ההרמוניה העילאית – הוא מעביר לפנינו המון תמונות ומראות, שנראים כנפרדים זה מזה, ויש בהם עם כל זה איזו אהדות שרשית. כל קטעי הקולות של החיים, כל הצלילים העוממים, היתומיים המרחפים בחללם – אזנו הדקה תופסת בהם וכולם מתלכדים אצלו לנגינה אחת.

וגם בבטוין של התנועות הנפשיות הסמויות מן העין, של התעיה בלבירינט האפל של ההרגשות המסובכות, העמוקות, התהומיות, של תפיסת הנעשה „באמצע", כשנתקת שלשלת החיים – גם כאן אנו רואים את שופמן בתור אמן התופס את החזיונות מתוך הארה פנימית ומבהיקה.

החטוט הפסיכולוגי, ההסברה, המצוים אצל מספרינו החדשים, זרים הם (מלבד אפשר באיזו מספוריו הראשונים) לשופמן.

וכשם שבעולם הפנימי, בעולם התנועות הנפשיות, אין שופמן מראה לנו את השתלשלות ההרגשות, אלא את גלויין, כפי שהן מוארות לפתע פתאום בברק הסתכלותו, כך גם בציורי החיים הריאליים שלו לא את ההיקף הוא מצייר, אלא את הקוים המיוחדים; קטעים קטעים הוא מגלה לנו. כאדם העובר בקפיצה דרך הפרצות המרפרפות לפניו, כך מעביר שופמן את הקורא דרך הפרצות של חיי גבוריו ומשהה אותו על־גבי הרצועה המתמתחת על־פני כל הפרצות והתהומות המרפרפות. שופמן יודע לסמן מצב נפש מסובך בשנים שלשה קוים חיוניים, לחשוף עולם מלא באיזה רמז דק, באיזו מלה אחת, ועל כן קטנים כל־כך בכמותם רוב ספוריו, מפני שהוא מצמצם את כל עומק תפיסתו הבהירה בנקודה העיקרית. אין הוא רגיל להסתובב סחור סחור, להטיל כתמי צבעים ולפזר את סממניו לבטלה; שליט הוא במכחולו שליטת אמן ומשעבדו לצבעים המבהיקים ביותר; הסתכלותו היא הסתכלות מרוכזה ביותר.

בכלל מתגבר אצל שופמן היסוד הציורי והסקולפטורי על היסוד הספורי. העלילות עצמן כאילו שרויות אצלו בצל, העיקר הוא המראה ורושם המראה. את המעבר מעלילה אחת אל השניה אין אתה רואה, אלא כל העלילות יחדו מצטרפות בדמיון הקורא לרקמה אחת שלמה המרפרפת תמיד לעיניו.

ב„אהבה" מצמצם שופמן רומן שלם בשנים־עשר דפים, מגולל עלילות חיים מנומרות ומורכבות על־פני בד קצר כל־כך, המתמתח רק בדמיונו של הקורא לכל רחבו והיקפו, ב„מאידך גיסא" הוא עושה קפיצות משונות כל־כך בחיי גבוריו. ואין אתה מרגיש בפרצה, בחלל הריק. בין ברוניה הילדה בת שש־העשרה ובין ברוניה, שהיתה לאחר שתי שנים לאם בנו של רומננקה, אינו נראה שום גשר, אבל הקורא המסתכל יגשור לו את הגשר לפי הרמזים הדקים של שופמן. בציור „באמצע" אין אתה רואה שום פרצופי אנשים, שום צורות חיים, ואפילו שמות הגבורים אינם נזכרים, הכל כאן מין גמה של תנועות והרגשות נפשיות, של מראות וגונים משתנים ומתחלפים, אבל רשומם חי

בדמיונך חיים מלאים. כי שופמן הוא מאותם היוצרים המזינים את דמיון הקורא, המשאירים לו תמיד איזו פנה חבויה; עד קצה המסך לא יגיע לעולם. יצירתו של שופמן לא נועדה בעצם אלא לקורא ותיק, כאותו היין החריף המשומר לעדיני הטעם; פגומי הטעם לא יתפסו בה כלום. העינים הפשוטות — גוניו של שופמן יטיחו על גבן הטחה מזועזעת ומטרידה והתמונה עצמה לא תרהיבן ולא תעדנן עדנה אסתיטית.

ועוד סגולה מיוחדה אתה מוצא אצל שופמן. מלבד הציוריות הבהירה שלו, ספוגים ספוריו איזו ריחניות חריפה שכמעט אין דוגמתה אצלנו. כשמצייר שופמן את החורף, עולה באפך האויר המוצק והחזק, הנשימה הקרה והמקפיאה, המגרה ממש את אפך. האלול של שופמן הוא כולו ריחני; התפוחים האדומים המציצים מתוך המרתפים, רשרוש העלים הצהובים המתגלגלים על פני הדרכים החורים, החפירה בערוגות תפוחי־האדמה, כל זה חי ביחוד בריח. והכרך — כמה ריחני הוא הכרך אצל שופמן. כל השטף וההמיה הטרופה, כל הצלילים והקשקושים המנסרים בחללו, כל חלופי הגונים והריחות, כל הרוחש וחי בכרך — כל זה מתגלה לפנינו בתאורי שופמן. בציורי הנוף של שופמן אנו רואים את הצייר האימפרסיוניסטן המעלה על הבד את כל אשר עינו תופסת בערבוביה הסואנת.

וגם ב„קצוי הכרך", בסמטאות המעוקלות, באויר המסואב רוה „החטא" משוטטות עיני שופמן, וגם ריח אויר זה חריף כל־כך אצלו. ואם לפעמים מגיעה ריאליותו של שופמן בתאורי חיים כאלה עד כדי הפרזה פוגמת (כמו, למשל, בציור „קטנות"). הנה האמן שבשופמן רואה את עצמו חפשי מכל עול, ומה שהוא תופס בהסתכלותו, הוא מצייר לפנינו, והסתכלותו האמנותית אינה בועטת בו גם כשהיא נחה על כיעור החיים. גם הסחי והמאוס, הכהה והדלוח לובש צורה אחרת על־ידי מגע היצירה, מזדכך בכור האמנות בפרצופיהן של נשי ההפקר, כמו הניה, מניה ועוד, יש גם איזה יופי עצוב המרהיב את העין.

*

בעברנו על כל ספורי שופמן, יש שתכבד עלינו הנשימה מתוך האדים הכבדים והמחניקים, יש שירעד לבנו לקראת ההמיה העצובה של החיים הערומים בשרשיהם, לקראת הרשרוש העגום של השלכת; ויש שפחד שחור, הפחד מתוך עירומי ההויה, יתקפנו.

עצוב וקודר הוא ספר הספורים של שופמן, אפשר שהוא הספר הקודר ביותר של הבלטריסטיקה העברית החדשה. אבל בשדרות השלכת הארוכה מתהלך לו האמן עם מכחול הקסמים שלו וזימן הצבעים העסיסיים והרעננים בידיו, ועל פני השדרות השוממות — הן הן הבד שלו — מבהיקה האמנות החיה. הבהירה והמוצקה, אפשר שהיא המוצקה ביותר בבלטריסטיקה החדשה שלנו.

י. ה. ייבין

חדש וישן

(הרהורים)

א

באחד משיריו האחרונים („אחד אחד ובאין רואה" – „כנסת") מתודה לפנינו ביאליק על המשבר הקשה, שהתחולל בנפשו.

עתה, מספר הוא לנו, „שכח המסלות לאלהיו" וחייו נגאלו. מרגיש הוא שאבד לו אותו רגש של ה„חדוש" בעולם, אותה הרעננות זה תום של רשמי ילדותו, והוא מצפה עתה יום ולילה לרגע אחד, והרגע הזה יביא גאולה לכל חייו; ברגע זה תשוב ותופיע לפניו הילדות, „יקר חזיונותיו יפקדהו", ואז „יניד עפעף הנצח בצהר קרוע במרום", וצבא תמונות ילדותו „יסלו עליו ארחות דרכם", ושוב יעמוד „נפעם לפני עולם פלא בטהרו, גן נעול יחתום זרוע סודות ופלאים".

כן, עתה אבד לו הכשרון להשתומם, לעמוד משתאה לפני חידות העולם, להתרשם באופן בלתי אמצעי. אין לו עוד אותם הרשמים הקדומים, „שלא חלה בהם יד ולא נסה אליהם דבר שפתים". נשאר לו אך להתגעגע וליחל לאותו הרגע, רגע של פדות, שבו יצופו לפניו זכרונות ילדותו.

חשוב הוא להשוות שיר געגועים זה עם שיר אחר של ביאליק, המלא גם כן געגועים וכלות נפש – עם „עם דמדומי חמה". ואמנם, כנראה, רב המרחק ביניהם. אז ערגה נפשו „לאיי הזהב – זו בחלומות ראינום", „זו צמאנו אליהם כאל ארץ מולדת" – מולדתה הרחוקה של הנשמה. זה היה עולם קסם, המתגלה וקורץ אלינו אך בחלומות; אבל זכרו נשאר לנצח בנשמה, הד קולו מצלצל בה, והוא מעמם את כל זוהר חיי האדמה, עושה אותם ל„גיהנום". הלא זהו, באמת, המוטיב של „המלאך" בשירת לרמונטוב. זה הוא ה„אני מאמין" של האפלטוניות – אותה האמונה בתקופה אגדית, שבה עמדה הנשמה בעולם האצילות, עולם שכולו טוב וטוהר לפני כס יה והקשיבה לשירת מרומים; כל צלילי עולם השפל אינם אלא הד קול צרוד של שירה זו, זכרון ו„אַנַמְנֵיזָה" בנשמה המתגעגעת למקורה. זו היא אפלטוניות, אבל לא בצורתה הפילוסופית,

כי־אם בלשון השירה, החיה שלא מדעת בתור הרגשה בלבם של הרבה בני־אדם ובכל אופן בלב כל משורר, שיש בו נימות רומנטיות.

אותו רעיון עצמו נמצא עוד בספרותנו העתיקה – באגדה שלנו. הלא כה דרש עוד ר׳ שמלאי – „למה העובר דומה במעי אמו... נר דולק לו על ראשו וצופה מסוף העולם ועד סופו... – שנאמר: מי יתנני כירחי קדם... בהלו נרו עלי ראשי".

כל זה מתגלה גם בשירו של ביאליק „עם דמדומי החמה".

וגם עכשו מתגעגע המשורר לעולם עבר ומצפה לתמונותיו ולהד קולו הזך. אבל עולם זה, שהוא מיחל אליו עתה, לא בשמי מרומים הוא, לא בין איי הזהב של שקיעה. עולם זה הוא כולו ארצי. אין זה עולם אגדי, עולם שנוצר בדמיוננו, כי־אם עולם ממשי, עולם שהיה קיים ונמצא לפנים, וכל אדם היה לו חלק בו. הלא בגן־עדן זה של הילדות היה נמצא כל אדם. לא „אידיאות אפלטוניות" היו ממלאות עולם זה, כי־אם רשמים רעננים, מוחשיים וחיים, רגשות שכולם חידוש ותום וטל שחרית מסוך בהם, לא לשמים ממעל התנשאה אז הנפש – בכל שרשיה היתה יונקת מן האדמה, והאדם היה סופג אור שמש לתוכו, כאשר יספוג האילן הטובל כולו באור בוקר וכל עלה ועלה בו טובע באורה... לא קפאון ומנוחה היו בעולם זה, כי־אם חיים הומים ועוברים על כל גדותיהם, שהיו ממלאים את לבבנו הקטן... עולם „איי הזהב" האפלטוני ועולם הילדות נדמים לנו כשני הפכים. רחוקים הם כרחוק שמים מארץ, כרחוק הנצח מן הרגע.

כך נדמה לכאורה. אבל אם נקרא את שירו של ביאליק בעיון, נראה כי אצלו אין ההבדל ביניהם גדול. הוא מצא איזה קשר בין שני העולמות האלה. בעולם הילדות, שכולו הומה וכולו חולף, מסתכל ביאליק „מתוך עפעף הנצח". ברגע זה נשקף אליו הנצח, הנצח בשלמותו, ועולם הילדות בעצמו, זה נוף מכורותיו ויערו שהוא מצייר כל־כך בפשטות, עולם ארצי זה נתעלה והתנשא פה; ביאליק אָצל עליו איזה זוך, איזה טוהר של שמים, איזה – „לא מעלמא הדין". ביאליק הפך עולם ילדות זה לאיזה עולם אצילות מיוחד, מקומו של עולם זה גם כן אגדי, הוא נמצא עתה „בחיק תבל ובאוצר עולם", המזכיר לנו את אוצר האידיאות של אפלטון. איזה קפאון ושלוה מסוכים בתמונת ילדות זו, שאינם נמצאים בילדות הממשית, בילדות שבמציאות. זו היא המנוחה של זכרונות רחוקים, זכרונות מימים עברו. במשך הזמן נדמים בנפשנו השאון והרעש, כל החולף והדל אובד וכלה, כל המלחמות והסערות הולכות הלוך ושכוך, וזכרונות ימי הילדות שטים בקרבנו במנוחה, צוללים בשלוה ומתוך דומיה. כך יצללו עבי שקיעה באודם הרקיע. כך סובבים בדממה הגלגלים בתוך אין־סוף. לא לחנם השתמש פה ביאליק בציורים הלקוחים מתנועת הכוכבים, עולם הילדות מביט עליו „כאילת השחר ממרום". התמונות „יסולו עליו ארחות דרכם", ככוכבי לכת טסים הם בקרבנו.

ובאמת נדמה לנו, שיש איזו אַסוֹציאַציה פנימית בין התמונות השונות הללו; יש איזה קשר נפשי בין ציור הגלגלים השוטפים והזכרונות הרחוקים.

ומעין זה מציירים אנו לנו את ה„אידיאות" בעולם האצילות. סבת הדמיון והשווי הזה, כנראה, מונחת ב„פשטות" המיוחדת והטוהר שיש בכל הציורים האלה: בתנועת הכוכבים יש לנו תמונת־ראיה פשוטה, ששום ציור אחר אינו מעורב בה; כמו כן בשטף הזכרונות הרחוקים יש רק תמונות פשוטות, מפני שהרבה מן הפרטים נשכחים ואובדים, ומשום זה נצייר לנו בהם איזה טוהר ובהירות מיוחדת.

בכל אופן הוריד פה ביאליק את הרומנטיות האפלטונית ארצה, או להפך, את הארץ, את עולם הילדות הרים למדרגה של עולם האצילות, שאליו מתגעגעת הנשמה כל ימיה ועורגת לתום ול„חידוש" של רעיונותיו, ובאמת עולם זה היה במציאות. יכולים אנו לכפור ב„אידיאות", באיי הזהב, בצלילים שהקשיבה הנשמה לפני בואה לאויר העולם; בכל זה נראה רק מילידי דמיונו של האדם, אבל „תור הזהב" של הילדות, שעליו מספר עתה ביאליק, היה בחיי כל אדם, היה במציאות; כל אחד ואחד ממנו זכה לפנים לאותו החידוש ואותו התום של הרשמים, ולכל אחד ואחד ממנו אובד העולם הזה, אובד לנצח.

ומי יודע אם ציור אפלטוני זה של „עולם האצילות", שלפני ה ל י ד ה, לא נתקיים במקצתו בקרבנו (בתור הרגשה רומנטית, ולא בתור שיטה פילוסופית) בהשפעת „עולם האצילות הארצי", עולם הילדות, שזכרו תמיד חי בנפשנו?

ב

להרהורים מעציבים מביא אותנו שיר זה.

שומעים אנו, שבגדלותו של האדם „נגאלו נתיבות חייו" לבלי שוב „יש מראה תכלת לרקיע, שרק עין הילד תזכה לו ולא תוסיף". רק עין הילד רואה „עולם פלא בטהרו, גן נעול וחתום". אז, בילדותנו, כל העולם כולו עמד עמנו יחדו בילדות רעננה: גם היא, קרני אור השתעשעו בנו, הכוכבים — גם כן ילדים קטנים — הזהירו, והעבים הצחורות ילדות היתה בהן, ותמהון היינו מלאים על כל צעד, ושאלות שאלות התיצבו לפנינו בכל. עתה, כשגדלנו, נתישן העולם עמנו ביחד, נתחלל טהרו, ואנחנו „אבדו לנו המסלות ללבו". אבד לנו הכשרון להשתאות ולהשתומם, אותו הכשרון שהוא מקור החיים האמתי. הכל אנו יודעים, ולכל אנו מוצאים שם ומושג.

האמנם כן הוא הדבר? האמנם אין תקון ל„התישנות" זו ודרך תשובה אין? נדמה הדבר, כי לפעמים יש עם כל זה איזה תקון.

כן — יש רגעים כאלה, רגעים חשובים בחיינו אנו, כשלפנינו „יקרע צהר במרום", וגם לנו יתגלה „עולם־גן נעול וחתום".

אלה הם הרגעים של הרגשות הכבירים; רגעים — של סערות בנפש

באופן שונה יתגלו הרגשות הללו. לפעמים הם באים מתוך אסון נורא, מתוך אבדה שאיננה חוזרת; לפעמים זהו רגש אהבה המתלהט בקרבנו; או לרגל סכנה גדולה הנשקפת לנו, אבל רגעים כאלה יש ויש, ואין אדם שינצל מהם — לאסונו, או לאשרו.

ברגעים האלה הגדולים נפשנו מזדעזעת כולה עד מעמקי צפוניה, עד שרשיה הגנוזים, ורעד פנימי מתחולל בנו, מגלה תהומות ועורם ערמות, והכל מתהפך בנו, והכל משתנה פתאם. ואם נביט אל העולם, והנה חדש הוא לפנינו, עולם שלא ראינו אותו עד הנה.

ברגעים כאלה הולך ונמס הגלד העב של האדישות ושויון הנפש, שכסה אותנו, אותה הקלפה של הישן, שאנו מתכנסים לתוכה, מתמזמזת ונופלת, ואנו עומדים ערומים לפני העולם, והעולם עומד ערום לפנינו, ואנו משתאים ומשתוממים שוב אל כל חזיון, והכל חדש, הכל מעורר תמהון.

ברגעים כאלה יש שנשמות דברניות תאָלמנה, והן עומדות ותוהות לפני חידת ההויה; ונשמות אלמות, להפך, פוצות פיהן ואומרות שירה. ברגעים כאלה יש שמעינות יצירה יתפרצו פתאם בנפש האדם – ברגעי חייו הגדולים...

אז כאילו מחדש נולדנו, וכל העולם נברא עתה בריאה חדשה, ובששת ימי הבריאה אנו עומדים, והעולם מתרקם... וגם מכרינו הטובים, מיודעינו מכבר, כלי ביתנו המקיפים אותנו, הגג האדום של הבית הסמוך וענפי האילן למולו, כל אלה כאילו נראה אותם בפעם הראשונה, בשפה אחרת ידברו אלינו – ברגעי האהבה או הצער הגדולים...

וגם נפשנו חדשה היא לנו אז, חדשה לא שערנוה... כל השריון העב שלבשנו תמיד, כל ההרגלים הישנים, שהתאַבנו בהם, נשמדו פתאם, ותוהים אנו לפני מעמקי נפשנו, רואים אנו את הגלים המכים בה – ברגעים האלה הגדולים...

מה היא הסבה? כנראה, יש ברגש החזק הזה, שתוקף את האדם, משהו מכח האיתנים, מן האלמנטים שיש בטבע, ממקור הקדומים שלו, וברגעים כאלה אנו מרגישים כח זה, אנו מרגישים את הרוח הנושבת על סביבינו, שומעים את המיתה, והיא מטלטלת אותנו בסערה, ורואים אנו את הצוקים העזים והקשים במקום שהיתה רק אדמת בקעה רחבה.

מלבד זה יש צער בכל רגש חזק, ובצער יש קרע נפשי, ובקרע הזה אנו מרגישים מבלי דעת קטע מן הקרע הגדול, מן התהום העצומה הרובצת בתוך הבריאה ובכל יציריה, וברגעים כאלה נמתחים אלפי חוטים בינינו ובין רבבות יתר היצירים, בינינו ובין הצמחים והחיות, בינינו ובין העבים הנפזרות ונקרעות לאלפי קרעים ברקיע. שוב אנחנו אחים לכל, ושוב מתגלה בנו אותו הקשר האמיץ, שישנו בין כל ילידי עמק הבכא, בין כל צאצאי משפחת הברואים הגדולה, קורבה זו לכל צמח ולכל חי, שבילדותנו היתה חיה בנו מאליה, באופן בלתי־אמצעי, קורבה זו, שאנו שוכחים בימי החול של חיינו, שבה אלינו ברגעים האלה הגדולים, ומשום כך אנו אז — כילדים...

זאת ועוד אחרת: הרושם החזק זהו אור בהיר, אור חדש פנימי, שנגה בנו. הוא, כמו שאומרים הפסיכולוגים, אוצל מגוניו על כל רגשותינו, על כל רבבות רשמינו, ותוקף את כל הנפש. כאילו ברק פתאם יוצא מתוך האפלה, והאיר לנו את העולם ואפילו את הפנות החבויות ואת הבכאים בקצה האופק ואת מחשכי העבים מלמעלה ואת כל פרטי הפרטים מחדש.

ואם נביט אז על העולם והנה חדש הוא וזה עתה יצא מתחת סדן הבריאה.

באופן זה רואים אנו, כי תום ההרגשות לא לעולם אובד לנו. גם לנו הגדולים יש שיראה העולם „כגן נעול וחתום" מלא חידות, יש שגם אנו רואים בו המון חזיונות, שלא „חלה בהם יד ולא נסה להם דבר שפתים", יש שגם בנפשנו „תרועה נאלמה" וטל שחרית מבהיק על כל העולם ובזיו קדומים של חדוש הוא נוצץ לפנינו.

אמנם לא קטן הוא המחיר, שהאדם משלם בעד זכות זו — לראות בלידתו ובחדושו של עולם. מדם לבו וממיטב נשמתו הוא משלם בעד זכות זו; יש שלבו ישבר בסערה, יש שאשרו יאבד לנצח. יוכל היות שיאמר האדם „לא הן ולא שכרן". אבל הן אין שואלים כלל לרצונו. הסערה באה... ואף גם זה לא יהיה קל בעינינו; אל־נא נשכח כי בשעה זו צופה האדם במעשה בראשית וכאילו נברא העולם לעיניו, כי בשעה זו כל אדם נעשה ל„אדם הראשון", המביט בשחריתו של העולם. באותו רגע זוכה האדם בעולם מלא אין סוף, וכוכבים חדשים ושמש חדשה וגם גון תכלת חדש לרקיע — בכל הוא זוכה מבתחלה. באותו רגע הוא זוכה מחדש בכל מכמני אין קץ של ההויה, והוא גומע בפעם הראשונה מכוס החיים, שאיש לא נגע עוד בה ואיש לא חלל עוד טהרתה. אז רואה הוא נתיבות ביערות קדומים, יערות מסובכים, שרגל אדם לא דרכה בהם; תבל – בתולה עומדת לפניו בטהרת עלומיה...

וגם נשמתו חדשה היא. ב„אני" חדש הוא זוכה, שלא ידע איש עד רגע הרגש הגדול את תהומותיו ואת צפעוניו ושמשיו...

ברגעים כאלה עולים מימי הבריאה הראשונים, ולכן הומים עוד בהם מעינות יצירה, מעינות בריאה נסתרים, כאותם ימי עד והררי געש שנשארו עוד מאותם הימים, כשכל האדמה היתה גוש רותח ואוקינוס של אש – שרידי להב קדומים הם, המתלהטים אז בקרבנו. אז זוכים אנו בניצוצות של אותה האש הקדומה הבוערת ביצירה וגם אנו יורשים מפליטת הניצוצות הללו. דועכים היו הניצוצות דורות אחרי דורות והנה שוב התלקחו ללבת־אש...

ואם רגעים כאלה יהיו בחיי אמן – הוא שואב מהם, ממעינות היצירה החבוים, כל ימיו ונעשה ליוצר. ולכל אדם הם מקור זכרונות, שמהם נזונה נשמתו כל ימיה. כבר חלפו הרגעים, כבר הם מתכסים בערפל – והנשמה עוד רוקמת מהם את אגדות חייה. כי הזכרונות, העבר של האדם בתוך נפשו, זו היא אגדה, שיוצרת לה כל נשמת אדם, אורגת לה כל ימי חייה לעצמה בסתר באין רואים, מוצאת בהם את שיריה וצליליה, את עצבה ואת שמחתה...

וברגעי חיינו אלה, רגעים מכאיבים המשברים לבות אדם, אל־נא נכנס בקליפתנו, נציץ־נא ישר אל הברקים והרעמים, אל־נא נסתיר פנינו מהביט אל האלהים. טוב לפעמים להרגיש את ספינתנו נשואה בקצף על הגלים, להרגיש כי נשאים אנחנו, ואין אנו יודעים אם כבר נגזר על ספינתנו להשבר או אם נראה עוד איזה חוף חדש... מתנשאים הגלים, החוף מכוסה בערפל, אבל נפלא יהיה החוף — רב לנו אם נחלום.

ג.

תפקיד זה, שיש לאהבה ולאסון בחיי היחיד, ישנו למהפכות ולמלחמות הגדולות בחיי האנושיות. הזועות והסופות שבצבור מחדשות פני תבל – זה אמת. מחדשות הן, לא רק משום זה שהן מהרסות את צורות החיים הישנות ומפנות מקום לצורות חיים חדשות. לא — חדוש אחר יש בהן, יותר עיקרי וחשוב, כי הוא מתחולל בשרשו של העולם – בנשמת האדם. אפילו אם ישאר העולם כקדמותו ולא ישתנה בו אפילו כקוצו של יוד — גם אז עלינו לומר, שהוא התחדש כולו ונעשה אחר לגמרי. כי חדוש זה הוא סובייקטיבי, חדוש זה אירע בנפשנו פנימה. המהפכות מזעזעות את נפש הצבור, מביאות אותו לידי רעש גדול. אנו, שהורגלנו אל המחשבה, שכל יום יהיה דומה לחברו, ולמדנו להביט על הזמן כמו על חלקה אפודה ובת גון אחד, אנו זוכים כולנו ברגעים אלה באותו הכשרון הגדול להשתומם ולהשתאות, ובכל רגע אנו נבהלים, ובכל רגע אנו מחכים לתולדות פתאומיות. ברגעים כאלה מחדש הקדוש ברוך הוא את עולמו לעיני כל יושביו ואנו רואים „בהמיר ארץ". אלה הם „שמים חדשים וארץ חדשה", שראו הנביאים, בשעה „שהראשונות לא תזכרנה" – הם, הנביאים, הבינו את כח „החדוש" הזה. ואפילו אם כלום לא ישתנה בסדרי הצבור – מה שאי אפשר באמת — בכל־זאת התחדש העולם ממסד ועד הטפחות, ואפילו חית השדה והצמחים וההרים נתחדשו אז, כי נזדעזעו אז לבות בני־האדם, כי חרדו הנפשות המסתכלות ורואות בעולם.

ובמובן זה אין הריבולוציות המתחוללות אלא בטוי חיצוני של אותה המהפכה הפנימית, שהתחוללה בנפש האדם; אפשריות הן רק אחרי שישנה הצבור את רוחו ואת כל הלך מחשבותיו הרגיל, אחרי שלבו סר מן הקביעות והקפאון. רק משום שנתחדש מבט האדם ורק אחרי שעבר הפרוצס העמוק המתחולל בנפשו פנימה, – אפשר שישנה אחר כך את מעשיו.

כך באים בהיסטוריה אחרי ימי החול ימי מועד, ימים המגלים חדשות ונצורות, ימי המשבר בנפש הצבור, בנפש האנושיות כולה.

ד.

באופן זה באנו לידי מושג הדש: מושג של חדוש החיים, חיי היחיד וחיי הצבור. באמצע חיי האדם, בדמי הצהרים, בשעה ששמשנו עומדת כבר בלב השמים, אנו מתחילים לחיות מחדש ואנו רואים שוב בחדוש העולם.

מושג זה הוא באמת חדש בטבע. הוא כאילו מתנגד לכל התנהגותו של הטבע, ל„שלשלת הברזל של המאורעות".

סובב לו העולם, נמתחת שלשלת הסבות, חוליא עוצה בחוליא, מאורע משולב במאורע. בעקביות גמורה שוטפים החיים. בה אין חזרה לאחור ואין הפסק. מה שנזדקן ונתישן — ילך ויבול ואין לו תקומה. אין זכרונות של עבר נמחקים, אין כפרה לשגיאה, הכל נכתב בספר החיים הגדול – דף אחרי דף, כלום לא יפקד שם — „ביד כל אדם יחתם".

כך אומרים לנו חוקי ההויה, חוקי הברזל של הסבה והמסובב.
והנה פתאם – פתח נפתח לנו במבצר ההויה. „צוהר חדש" נקרע בתוכה.
רואים אנו איך מתוך סערת הרגש, מתוך רושם החיים החזק, כאילו נפסקת שלשלת המאורעות ומתחילה מאלף־בית, ואנו עומדים שוב בראשית היצירה.

רואים אנו איך מתוך הרושם החזק והסערה מתחדשים חיי האדם, ואנו עומדים במובן זה שוב מבתחלה.

ולכן יש לרעיון זה של „חדוש הנפש", חדושה באמצע הקיום, כח איפטימי גדול, מעין תנחומים; הוא מורה אותנו, כי לא דלו עוד מקורות חיינו, כי יש עוד לשד בגזענו.

„כי יש לעץ תקוה... אם יזקין בארץ שרשו, מריח מים יפריח" – אומר איוב. לא כן האדם – האדם אין לו מה ליחל.

אבל באמת לא רק לעץ יש תקוה; גם לאדם – כל זמן שהוא חי – יש חקוה לשוב ולהפריח מריח הרגש הגדול, מריח הסערה הגדולה.

במובן זה יש כח משחרר גדול ברגש החזק, בסערת הנפש. הוא משחרר את האדם מכבלי ההויה, מן האינרציה הגדולה שלה, הוא מציב את האדם מעל לכל שטף המאורעות, כי בכולם יש אך הזדקנות – ורק נפש האדם יש בכחה לשוב ולהתחדש, להתחיל פתאם חיים חדשים...

כך באנו לידי מושג פסיכולוגי של משבר נפשי, המשחרר את האדם. מושג זה מרים את ה נ פ ש ה ז ו ח ל ת על האדמה ונותן לה כנפים ומעוף רחב... אמנם, יש לנו עוד מושג, רחב הרבה יותר, גם כן מושג פסיכולוגי — ובמדה ידועה גם מטפיזי – הנותן חרות עוד יותר גמורה לרוח האדם. זהו מושג הבחירה החפשית. רגש זה של הבחירה נטוע בלב האדם. אם נאמין בה, אז האדם הוא חפשי לגמרי במעשיו מן החוק של „הסבה והמסובב".

אבל גדול ההבדל בין שני המושגים האלה. „הבחירה" היא deus ex machina, שהמציא לו האדם, באמרו להנצל מתוך המבוכות. בין הבחירה ובין חוקי הטבע — תהום רובצת, שאין לסתמה; את הקרע שביניהם אין לאַחה. „הכל צפוי והרשות נתונה" – על שאלה זו אין למצוא תשובה.

הבחירה מוציאה את האדם לגמרי מעולם הטבע; היא מנתקת לגמרי את הקשר בינו ובין העולם החיצון, ובמובן זה מציגה אותו בודד ויחידי, זו היא s lendid isolation שיש בה גאות ידועה, אבל יחד עם זה היא תלישה, תלישה גמורה, מאילן הבריאה. זו היא „סכינא חריפא דמפסקא" שלשלת המאורעות.

לא כן מושג ה„חדוש", שראינו כאן. הוא אינו מוציא כלל את האדם מן העולם, שהרי סוף סוף מקור הכחות הפורים, שהתעוררו בנשמה, מקור החידוש, מונח בהזדעזעות ובסערה, שבאה מן העולם החיצון. בסערה זו לא נפסק הקשר בין האדם והטבע. להפך, בה ראינו את האחוה, הקורבה הפנימית המתגלית אז בין האדם ובין הכחות הקדומים של הטבע. הסבה היא חיצונה טבעית, מושג הבחירה הוא מרד בטבע, התקוממות נגדו „ביד חזקה ובזרוע

נטויה". לא כן החדוש, הוא אינו אלא שחרור הנובע מן הטבע עצמו, העולם החיצון הוא הנותן פה את החירות לאדם; מתוך הסערה שואב האדם את כחותיו החדשים, ממעמקי ההויה הוא דולה ומתוכה הוא מחדש נעוריו.

קרוב מאד למושג ה„חדוש" מושג קדמון אחר, מושג התשובה.

מה פשוט נראה לנו המושג הזה, מה מובן וישן! הלא הורגלנו כל כך עוד מימי ילדותנו לשמוע את המלה „תשובה", עד שנעשית לנו כמעט כמלה בלי תוכן, עד שדשנו בה ואין אנו מרגישים בה כמעט כלום.

אבל באמת, אם נתעמק בה, נראה, כי זו היא אחת היצירות היותר נפלאות של המחשבה האנושית, שיש בה מעוף גדול, מעוף לשחקים ועד כוכבים.

כי בטבע עצמו אין תשובה. אם יולד רע בעולם, הוא הולך ומתגלגל „מעוות לא יוכל לתקון, זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר". תולדות החטא גוררות תולדות חדשות. הרשומים שנחרתו בטבע לא נתנו להמחות, בטבע אין חזרה לאחור, יש אך פסיעה לפנים, אך שטף מזה והלאה. לשוא תחפץ להביט מאחריך, לשוא תאמר לתקן את שגיאותיך. משגיאותיך צמחו כבר רבבות תוצאות, ושטף המאורעות לא יתן אותך להתעכב, לעמוד אפילו רגע, הוא סוחף אותך רק לפנים, רק הלאה...

אבל בא האדם והמציא לו מושג חדש, והוא אומר כך: אם גם דבקו עונות בנפש האדם ורבו כתמיה, אם גם נגואלה בפשעיה ונפלה נפלה — יכול הוא לחזור בתשובה. בא יום המשבר הנפשי — הוא שב מעוניו, ואז „כל חטאתו לא תזכרנה". „תכבסני באזוב ואטהר, תחטאני – וכשלג אלבין". הוא עומד שוב כילד, נקי מחטאיו. „גר שנתגייר – כקטן שנולד דמי". כל זה אינו אל דמיון, שנדמה לנו, כי הוא חטא – הן נפש חדשה לפנינו, והיא לא חטאה, וכל שגיאות לא היו לה...

כן. מי שנתון כולו תחת ההיפנוזה של כחות הטבע, לא יוכל לצייר לו את מהות התשובה. כי בטבע אין תשובה. היונים, בכל התעמקותם בשאלה המוסרית, כמדומני שלא ידעו כלל את מושג התשובה. בטרגדיה שלהם לא נמצא לה כל זכר.

ואם בא בנפש עם מושג התשובה, סימן הוא, שהוא סר מחיי הטבע והקשר עמו וההכנעה לפניו נעשו זחוחים. עם כזה כבר מבין את ערכם של חיי הנפש.

מושג זה, כנראה, חדשה היהדות. ביחוד: יחזקאל הנביא, האוהב כל־כך ומדגיש כל־כך את המושג הזה. ובאמת המושג הוא כולו עברי. בשפה אחרת מושג זה לא יתבטא בדיוק נכון כל־כך. בעברית אומרים „תשובה": חידוש והזרה אל המקור, אל ההתחלה והבראשית". נסו לתרגם אותה לשפה אחרת – ולא תעלה בידכם; באמת אין למושג זה שום תרגום כצורתו.

ולכן אל־נא נערבב מושג זה באותה התשובה של ימי הבינים, שעל פיה היה האדם צריך לבלות כל ימיו בסגופים ותעניות, כדי לשוב מעונותיו.

התשובה בעצם מושגה אין לה כל שייכות אל המובן האפל הזה, שבא להחשיך על האדם את אור השמש.

לא. התשובה היא „חדוש נפש האדם" – זה הוא כח ריבולוציוני, כח מעורר לתחיה, כח התומך נפשות נכשלות ומעורר בהן תקוות ומעודד אותן לעבודה. לא אופל יש בה, כי־אם זוהר ואמונה כבירה באדם.

ובספרות החדשה כבר הרבו לטפל במובן זה. אבל שימו לב, שהתשובה באה תמיד אצלם מתוך סערה נפשית, מתוך משבר פנימי קשה; מתוך רגש המזעזע את יסודות הנפש. זה הוא מושג פסיכולוגי, ולא מושג מוסרי בלבד.

כך עוד אצל הנביאים תשובת העם באה מתוך הסערה, מן המלחמה והצרות, שבאו מן החוץ. כך הבין את התשובה גם דוסטוייבסקי, זה הבקי כל־כך בחדרי הנפש. הוא ידע את חבוט הנפש ופרכוסיה, בדרכה אל ה„חדוש" („החטא וענשו"). הרגישו אותה גם שקספיר („המלך ליר"), גם טולסטוי („התחיה"). כולם בקשו אותה בנבכי הנפש, בתוך מעמקיה ראו את מקורה.

ורק אמן גדול אחד לא ידע את התשובה, מפני שהיה יותר מדי מושפע מכחות הברזל של הטבע. זה היה איבסן. הוא לא ידע תשובה, וידע רק פקידת „עון אבות על בנים" („צללי זועה").

כך נוצר לנו המושג, שבו מתנשא האדם מעל לעקביות העורת של הטבע, שהאדם מחדש עולמו בחייו ומביט בעיני ילד על העולם. הנה כן נוכל להבין את הגלוי הגדול, שגלו לנו כאן הנביאים - את הריבולוציוניות, שיש בהשקפתם זו.

רעיון התשובה וה„חדוש" היה לרעיון מרכזי אצלם, לרוח החיה בכל דבריהם. אם תשובת היחיד התבלטה ביחוד בדברי יחזקאל, הנה רעיון תשובת העם כולו היה לרעיון, שממנו שאבו הנביאים את כל התנחומים, שהיו מנחמים את עמם בצרותיו. הוא היה למאור, שבו היו מגיהים את דרכי החשכה. „שובה ישראל – אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה..", אחרי שאמרו: „יבשו עצמותינו – אבדה תקותנו" – ישוב לחיים. „לאמר הן ישלח – ואת — ישוב אלי", „מחיתי כעב פשעיך - שובה אלי כי גאלתיך". במקומות אין קץ היה רעיון התשובה בדבריהם למקור אורה, ורבבות גונים ובטויים ידעו למצוא בו, אלפי צורות ידעו להלבישו.

יותר מדי אנו נמצאים תחת רשמם של חוקי הטבע, ולא מרוב טבעיות, כמו שהיה אצל העמים הקדמונים, מאמינים אנו בשלשלת הברזל ובפקידת „עון אבות על בנים", כי־אם אפשר דוקא מהוסר טבעיות. אנו מרגישים היטב, שרשמי הטבע ופעולותיו לא נתנו להמחות, וקשה לצייר לנו, שהישן ישוב לחדושו.

ובמובן זה יש לנו ללמוד הרבה מן „הספר הקטן" של הנביאים. הרבה הרבה יש לנו לשאוב משלהבת דבריהם ומהרגשת העולם המיוחדה שלהם. יש לנו לשאוב מהם אמונה, אמונה ב„חידוש" – ובתחיה. כי מלא ספרם „הקטן" זוהר. הנחמה שלהם היא באמת תנחומים לאנושיות האומללה, תנחומים, שאמנם נאמרו בעיקרם כלפי ישראל, אבל באמת יש בהם לעורר כל לבבות דווים ולהגיה כל פנים. מצוינים הם בבטחון העז – בכחות התחיה והחדוש.

ה

מושג ה„חדוש״. שבאנו אליו, מכניס שנוי לתוך שטף המאורעות הרגיל. מכיון שבמקומות ידועים נפסקת שלשלת הסבות ובשעות ידועות בא חידוש בחיי האדם, והוא מתחיל „מבתחלה״. לפיכך אי אפשר לנו לצייר לעצמנו את מהלך החיים בתור קו אחר ההולך אך לפנים.

מכיון שיש בהם חידוש והזדקנות, הבאים בחלוף זה אחר זה, צריכים אנו לצייר לעצמנו את החיים בתור גלים עולים ויורדים, עולים לפסגת הזקנה ושוב יורדים ומתחילים מנקודת אפס, כרוכסי הרים, שבמקום אחד טובעים בתכלת השמים, ושוב שרטוטיהם יורדים כמעט עד השפלה — וחוזרים ועולים.

במלים אחרות: — לתוך חיי האדם נכנסת איזו פריודיות, חילוף תקופות, „מחזור״ ידוע. אמנם אין „מחזור״ זה מוחלט, הישן אינו חוזר ונשנה, אלא שהכל בא בצורה חדשה.

וההיסטוריה בעצמה, שהרבה גורמים בה למשברי הנפש של הצבור, משברי נפש התוקפים עמים שלמים, ולפעמים את האנושיות כולה — על כרחנו נמצא בה אותו הריתמוס של גלים עולים ויורדים. אחר שהזדקנה האנושיות, משבר קשה בא עליה, סערה מתחוללה והוא מְחדש נעוריו.

ואפילו הישן מאד — גם כן יש שיחזור ויחיה.

ריתמוס זה מתגלה ביחוד בתחית העבר הרחוק.

אלפים שנה נרדמו פסילי תרבות יון ושרידי גאוני שירתה, עד שבא הרינסנס והחזירם לתחיה, והם עמדו לפעול בין בני־האדם.

שלש מאות שנה תרבות אוקרינה, ויום אחד בא, ועם אכרים חזר וקם.

וכמה דורות נרדמו הנביאים, נרדם זכר חיי עם על אדמתו — ופתאם התעוררו, פתאם באה התחיה, שאינה אלא חידוש הישן.

כי הישן אינו מת, הוא אינו אלא נרדם, מחכה הוא עד שתבוא שעת הכושר, ויתרומם גל ההיסטוריה וירימהו על פסגתו.

נרדם העבר. אבל יום הנה בא, ובשופר יתקע, ומקיצים לפנינו הנרדמים הגדולים, כל החושבים ואנשי הרוח, וקהל גדול עומד על רגליו וחיים יהמו... אבל אין זה אותו העבר, שהיה אז. זהו עבר אחר, ישן שנתחדש. במדה זו יש לו לעבר גם כח ריבולוציוני גדול, מין נקודת סמך ארכימדית, שבהשען עליה יש להפוך את העולם.

ו

נחזור לאותו השיר, שממנו התחלנו.

נפש ביאליק, כפי שאנו רואים, מרגישה צורך מיוחד באותו חידוש, שאנו אומרים; עורגת היא על „תם ילדות״, בכח התשובה מעצמו קשה לו כפי הנראה, להאמין: אין הוא בוטח שאחר „שנגאלו ארחות חייו״, ישובו ויטהרו. בשביל זה הוא יותר טבעי, יותר מדי קשור לאדמה, והמושג של התשובה הוא, במדה ידועה, נצחון על האדמה ועל הארציות.

ביאליק, כפי הנראה, הוא מאותם המשוררים המוכשרים ליצור את יצירותיהם רק מתוך תום נפשי, מתוך שפעת הכחות הרעננים, „שלא חלה בהם יד".

כי ביאליק של ה„ברכה", „זהר", ו„איך" בא לספרותנו כולו תמים, כולו שלם. ביצירתו היה הומה איזה כח פרא, כח קדומים. איזו אלמנטריות מיוחדת היתה סוערת בשיריו. ממעבה יערות ווהליניה בא אלינו, וכל סערות נפשו וכל כח עלומיו היו שמורים אתו.

אבל „פרא" זה יצא במגע עם תרבות אירופה, הכניסו אותו לתוך כלוב מסוגר – כי מה הם חיינו אם לא כלוב זה? והתרבות וחיי הריפלקסיה היו לדלילה, לגזוז את שערו של שמשון זה, אולי תצלח לעשותו „כאחד האדם"...

לשירתו התמימה אפשר שהיתה לרועץ דוקא אותה רחבות המבט. ביאליק הוא מאותם האמנים, שיכולים ליצור דוקא מתוך צרות המבט, מתוך תמימות של ילד. הלא השכינה בעצמה הצטמצמה וכנסה אורה כדי לברוא את העולם – כך אומרים המקובלים. ולו, לביאליק, אבדו התום והפראות ואותה רעננות הרגש — ועל זה הוא מתאונן בשירו.

ומשונה הדבר: הוא, שהחדש היה לנשמת אפו ובנפשו יש לו שנאה אורגנית לכל שביל ישן ולכל מלה ישנה („גלוי וכסוי בלשון"), דוקא הוא השקיע עצמו כולו בתוך הישן, נעשה ל„מכנס" שלנו, למחטט בגווילים ישנים. הלא זאת היא הסתירה הרגילה כל־כך אצל בן עם שיש בו „זקנה ובחרות" כאחד. אבל לא ביאליק האמן התענין בישן. ביאליק האמן אינו יודע את ארון הספרים („לפני ארון הספרים"), ביאליק האמן אוהב שמש ודרור ותום... זה עשה ביאליק המוסרי, ביאליק איש המחשבה והמעשה. ומי יודע, אם לא ישן זה הוא שנטל ממנו את תומו וגזל ממנו את אשו הגדולה... אבל, כפי שראינו, יש לפעמים תיקון להתישנות זו, ותיקון זה בא לפעמים מתוך הזדעזעות רוח גדולה, מתוך רגש חזק גדול. אפשר שעוד נזכה ונחזור לראות לא את ביאליק החושב, כי־אם את ביאליק האמן.

רגעי הסער הם מקורות „חדוש" גדולים, בהם מפכים מעינות חיים בבירים. במובן זה אבני בוחן גדולות הן, אבני בוחן לאנשים ולעמים, ימי דין גדולים בחייהם. האדם או העם שלא למד כלום בימים אלה ולא שכח כלום, ואינו מוכשר עוד לחדש — סימן הוא שכבר נס לחו.

ואף אנו, היחידים, אַל־נא נשכח את ערך השעה. הלא

„אֵין זאת, כִּי זָקֵן הָעוֹלָם וּנְתָנוֹ
הַיּוֹצֵר הַלַּיְלָה הַזֶּה עַל גַּב סַדָּנוֹ
וַיָּשׂוּם בְּכֹחַ וַיֹּאמַר: חֲזָק".

ובאותה השעה, כשהיוצר מרדד ורוקע מחדש את עולמו באש הגדולה. אז התאמץ נתאמץ־נא לאצול לנו גם אנו איזו ניצוצות ממנה, איזו ניצוצות או של להבת קדומים, אש בראשית זו של היצירה, והיו לנו המכמנים האלה גם אחר כן, כשיבאו ימי החול, הימים האפורים...

דוד אריה פרידמן

למשפחת השילוקים

(חקר אופי אנושי)

רק איש אחד ישנו בספרות העולם, שנקרא בשם „שילוק", אבל מסופקני, אם ימצא מי שיחליט, כי אחד הוא שילוק ואין שני לו. הדעת נותנת, גם בלי חקירות יתרות, כי רבים הם השילוקים, אף־על־פי שהם נבדלים בשמותיהם, בגורלותיהם ובהרבה מתכונותיהם. למרות שנויי השם והמעשים יש בכולם גרעין נפשי אחד המקשר אותם בקשר משפחה חזק ועצום ומגלה בהם מתחת ללבוש החיצוני השונה את הטפוס האנושי האחד. כשנתבונן לחיים הסובבים אותנו ונתעמק באותם שקדמו לנו, נוכח על נקלה ונראה מה מרובים הם השילוקים למחצה, לשליש ולרביע. ואין צריך לאמר, כי שמינית שבשמינית שילוקיות יש למצוא תמיד לרבבות בכל דור ודור ובכל קבוצה אנושית. עדות לזה – הגם אמנם רק עדות במקצת – הרי לנו אותה העובדה, ששילוק השקספירי נחשב בעיני כל ל ט י פ ו ס ספרותי. ולא רק לאישיות בודדה ויחידה במינה, שנבראה במקרה בתור „אוניקום", כיוצא מן הכלל. כי מכיון שמדברים על טיפוסיותו של שילוק, הרי ברור, שפרט זה בא ללמד על איזה כלל ידוע ושבתוך כלל זה רבות הן דמויות האדם, שהוא, הפרט, טופסן. ועוד לדעת, שזה כבר נוכחנו דיינו על־פי נסיון ההכרה והחיים, כי חוץ מהרעיון העברי על האלהות אין בעולם יחידות גמורה לא במציאות ולא במחשבה; כל יחיד הוא תמיד רק אחד הרבים, כמו שכל חזיון חיוני וטבעי אינו בשום אופן יחיד במינו בהחלט. אמנם כי אחד הוא שילוק השקספירי, אבל בספרות העולמית הוא מתגלה אלינו כפעם בפעם בהסתר שם ופנים. וגם זה מובן, כי עוד לפני שקספיר היה טיפוס אנושי זה חי ופועל בחברת האדם, אלא ששקספיר קרא לו בשמו, וכך נודע ברבים. וגם אלמלא היינו חייבים תודה להדרמטיקון הגיניאלי בעד האמתיות האמנותיות והחיוניות, שגלה לנו על־ידי יצירתו זו, היינו צריכים לשמוח על קביעת שם זו. כי גדולה קריאת השם לדבר, שעל ידה הוא בא לידי גלוי ופרסום ולידי חיים עצמיים ונצחיים בהכרתה של האנושיות ובעולם הרגשותיה. ויותר מזה: כל חזיון חיוני, שתפס לו מקום ידוע במהלך החיים או בממשלת הרוח ושמו העצמי נקרא עליו להבדילו ולהגדירו מבין יתר החזיונות, מפריא על־ידי פרסומו

את החיים ומוליד בעולם המציאות וההכרה הרבה חזיונות חדשים הדומים לו פחות או יותר. חזיונות־צאצאים אלה מתיחסים אל החזיון־אביהם באותו היחס השורר בין צמחים שונים בני מין אחד לצמח היסודי, שממנו הלכו והתפתחו כלם בזמן מן הזמנים. כן גם שילוק של שקספיר הוא ראש וראשון למשפחה גדולה של טפוסים אנושיים מיוחדים הנפגשים אצל סופרים שונים. שקספיר קבע צורתו, ובאו אחרים והוסיפו על דמותו, מדעת או שלא מדעת, קוים ושרטוטים חדשים, שעל ידם הולך ומסתמן ביתר בהירות הלך־הנפש המסובך של אותו האופי האנושי המיוחד. וכשאנו באים לשאול, מה טיבו של שילוק, שכך ידובר בו, מוכרחים אנו לפנות ראשית־לכל אל מחוללו בספרות, אל שקספיר.

שקספיר! – תלי תלים של ספרים נערמו כבר על קברו של גאון בריטי זה, אבל בכל פעם, כשאנו קרבים אל ירושתו העשירה ומכינים את עצמנו בהכנה רבה לגלות מתוכה את סוד יצירתו הפלאית, מתפרץ פתאום וקם לפנינו מאליו רוחו הענקי בכל גדלותו הפראית. מתוך מרחקי הנצח הקרים הוא מביט עלינו זר ומוזר, וקופסת הקסם של יצירתו צפה לה סגורה ומסוגרת על פני ים הרעיונות של אנושיות ואינה טובעת בהם. אבל בעד חרכיה חודר אלינו מעט מעט אורה הגנוז של נפש דגולה זו. עשרו הרוחני של שקספיר נראה לנו תמיד כאיזה פלא אגדי ויצירותיו המרובות, ועד היום יש לגלות בהן מעמקי־לב שאין למצוא דוגמתם אף אצל דורות שלמים של סופרים, נדמות לנו כמעשי להטים. כי, אם לאמנות, מי כמוהו אמן נפלא הבורא עולמות חדשים ומחיה אותם ברוחו? ואם לידיעת נפש האדם, מי כמוהו יודע מערכי לב אנוש?

כל דור ודור מתעשר על חשבונו ומגלה בו עמוקות. כל סופר וסופר המתעכב אצלו, מוצא אוצרות אין־סוף של יופי עליון וחכמה עליונה, ולא רק ביצירותיו המובחרות כמו „המלך ליר", „המלט", „רומיאו ויוליה", „מקבט" ועוד, אלא גם בבינוניות שבהן.

ולא זו בלבד אלא שכל יצירה שלו היא עולם מלא בפני עצמו, המזהיר ומבהיק ברבבות נגוהותיו. מספר הרשמים המתקבלים על־ידי יצירותיו הוא כמספר עיני המסתכלים, וגם בכל יצירה ויצירה כשהיא לעצמה מגלים בני־האדם הרבה פנים שונות.

אמת כי כל מה שיצא מתחת ידו של קוסם נפלא זה עורר תמיד חלוקי דעות לאין קץ. לכל דרמה שקספירית יש היסטוריה שלה, וקורותיהן של יצירותיו שונות ומשונות. האחת – אינה פוסקת מלעורר את המחשבה ואת ההתענינות עד היום הזה; השנית – שנו בה פעם החכמים את משנתם וחדלו, כאילו קבעו בה מסמרות. לסוג השני הזה שייכת גם אותה הדרמה, הידועה בשם „שילוק" או „הסוחר הוויניציוני". בנוגע אליה אין כמעט פלוגי דעות יסודיים, ואם יש שהדעות נפלגות, כולן הן בנות מהלך אחד והן נמצאות בחוג מחשבה אחד. ביחוד התפתחה כעין שבלונה ביחס לגבור הראשי של הדרמה, ששמו העצמי נקרא על כולה, אבל כשחפצים אנו לעמוד על אופים האישי של השילוקים ולמצוא דרך אל מערכי נפשם, צריכים אנו קודם לכל לפרוק מעלינו את עולה של ההשקפה הכבושה ושל ההרגלים הרעיוניים, בנוגע לראש המשפחה השילוקית.

3. אבי המשפחה

הרעיון הראשון המתעורר בנו, בהשבנו על שילוק, הוא, כי הוא יהודי. אבל מחשבה זו באה באמת רק מתוך רגילות רעה. אכן מוזר הדבר קצת, שכמעט כל המבקרים רואים חובה לעצמם, בהגיעם ל„שילוק", לברר ביחוד את „השאלה היהודית" הנכללת, לפי דעתם, בדרמה זו. שאלה זו היא הציר שעליו סובבים תמיד רוב הוכוחים הספרותיים, האמנותיים והפילוסופיים בדבר הנפשות הפועלות ב„שילוק" ובדבר החזיונות עצמם. מתוך המון הכותבים על דרמה זו – הלא זה שלש מאות שנה, שהאנושיות התרבותית מתענינת בשקספיר – תשעים ותשעה למאה מעמידים תמיד את השאלה:

הבא שקספיר ללמד קטיגוריה על היהודים, שבראו את טפוסו של שילוק או החפץ היה להיות לסניגורו של העם העברי? מנקודת מבטה של הבקורת הפובליציסטית, שכל השאלות מותרות לה, מפני שהיא נגשת אל היצירה האנושית באַמת המדה של הדעות המתהלכות בחוץ ואין לה שום עסק בחיי הנפש הפנימיים, אפשר שיש מקום לשיקול דעת כזה על „שילוק", אבל מי שאינו להוט אחרי שאלות מופשטות ומקריות ועיניו ולבו פנויות רק לעצם היצירה ודרכי חייה, זה לא יתעכב הרבה על שאלת היהודים שב„שילוק". בכל אופן לא ממנה יתחיל את התודעותו לאופי האנושי המיוחד במינו. אנו היהודים יש לנו חוש והקשבה מיוחדים לעניני אהבה ושנאה גזעית ודתית – וזה מובן. כל מוכה מרגיש תמיד מרחוק את תנועותיו של מקל החובלים באויר. משום זה לא היינו צריכים כלל להתפלא, אילו היה נגש הקורא העברי אל שילוק האדם במחשבה תחלה של „זכאי הוא" או „חייב הוא". אבל המבקר הזר, שיש לו הרבה אַמות־מדות ספרותיות למוד בהן את יצירות הרוח של האדם ואינו חשוד על סובייקטיביות יתירה, מבקר לועזי כזה ודאי שצריך היה ויכול היה להרגיש עד כמה אין יהדותו של שילוק ולא נוצריותם של בעלי דברו הנקודה המרכזית בדרמה זו. ובכל־זאת כמעט בכל הספרות הגדולה, שנכתבה על שקספיר, רבים הם המטעימים והמדגישים דוקא את הקו המקרי הזה של גבורי הדרמה, כאילו היה, באמת, יסודי ומרכזי במהלך החזיון. תמוה הדבר, אבל כך הוא, אמנם יש לישב אותו קצת בזה, ש„השאלה היהודית" היא תמיד שאלה העומדת על הפרק ומרחפת באויר, ומשום זה עיני־כל נשואות אליה תמיד לחפשה ולגלותה בכל מקום שיש לחוש את מציאותה. ואפשר יש עוד לישב חזיון מוזר זה אצל מבקרי שילוק על־ידי אותו המונולוג הגיניאלי שבמערכה השלישית, שבו הביע שקספיר את הצער העברי בעמקות נפלאה כל־כך, שהוא מושך אליו את שימת כל לבו של הקורא והשומע ומכניע את הלך מחשבותיו. אבל אם כה ואם כה – עד עתה מתעכבים הרבים רק על ההתנגשות הדתית, הגזעית או הלאומית, שבין שילוק ואנטוניו, אולם השכל הישר מחייב, כי שאלת היהודים בצורתה המודרנית או באיזו צורה אחרת לא יכלה למלא תפקיד מרכזי ועיקרי ביצירתו זו של שקספיר.

שקספיר לא יכול להרגיש את כל חריפותה של שאלה זו ולא יכול להקדיש לה שימת לב גדולה כל־כך: קודם לכל מפני שהוא עצמו בודאי לא ראה כלל יהודי בימיו ולא הכיר כלל בחיי היהודים. בימיו לא היו באנגליה שום יהודים, יען כי גרוש אנגליה היה זמן רב לפני שקספיר, ושיבת היהודים היתה אחריו. אמנם יכול היה שקספיר לראות יהודים בחוץ לארץ, אבל ידוע כמעט בודאי, שהוא לא יצא אף פעם מארץ מולדתו. ובכן צריכים אנו להחליט, כי שקספיר ברא בכונה תחלה יצירה עמוקה וחשובה לשמה של „השאלה היהודית", מבלי הרגש התעוררות נפשית חיה. דעה כזו, המעט שהיא מוטעית, אפילו אם היתה נוגעה ביצירה אמנותית סתם, היא מחוסרת כל טעם ספרותי וכל הרגשה אמנותית בכלל, ובנוגע לשקספיר ביחוד. אף אילו היה מיוצאי הגיטו, לא היתה יכולה שאלה זו להכנס לתוך „שילוק", מפני שביצירתו של נשיא האמנות העולמית אין בכלל שום שאלות ותשובות. מי שעין לו לראות ביופי ואוזן לו לשמוע את קול היצירה האמתית, יודע כי חמדה גנוזה וגלויה אחת יש אצל שקספיר, וחוסר הטנדנציה שמה. מתוך כל סבך הקסם של יצירי פלא, באותו החוש הדק והמיוחד במינו ליגונו וששונו של האדם, מפליאה אותנו ביחוד ה„ניטרליות" הגמורה של שקספיר ותמימות דרכו. כל מגמה, איזו שתהיה, פוגמת תמיד באמנות, וכל משורר אמתי מואס במדה מגונה זו, ואף כי שקספיר, היוצר היותר חפשי והיותר גא שבספרות העולם! לפניו אין שום משוא פנים ואין בכלל שום העמדה לדין. שקספיר אינו שופט ואינו פובליציסטן. בשביל תכונה תמידית זו של האמנות העליונה עומד שקספיר בכל יפיו ובכל אמתותו עד היום הזה. והניטרליות הגמורה היא המרחפת גם על הדרמה „הסוחר הוויניציוני". רק בעמידתו זו של שקספיר מ מ ע ל לכל הענינים, שהוא נוגע בהם, אפשר לבאר את העובדה המוזרה, כי למרות הוכוחים המרובים אין האנשים יכולים לבוא לידי דעה אחת: המקטרג הוא שקספיר על היהודים או מגין עליהם? הן לא בשפת חידות ידבר ביצירתו זו — ומדוע מתהוים חלוקי דעות? הלא רב הוא המרחק מסנגוריה, שיש בה יותר מ„הן" פשוט, עד קטיגוריה שיש בה יותר מ„לאו" פשוט; ובכל זאת יש אומרים: אוהב ישראל היה, ויש אומרים: צורר יהודים!

אולם האמת היא, כי ב„שילוק" אין אנו מוצאים לא „הן" ולא „לאו" בנוגע לשאלה היהודית, יען כי אין בדרמה זו בכלל שום יחס י ש ר אליה. אמנם יש בין הנפשות הפועלות בה יהודים ונוצרים, ואמנם שני בעלי הדתות השונות נמצאים בינם לבין עצמם במצב של „ויתרוצצו", אבל אין שום רגלים לדבר, כי ד ו ק א יהדותם של אלה ונוצריותם של האחרים הן מרכז הכובד של כל הדרמה. די לנו כי משורר, שלא ראה יהודי מימיו, חדר באופן נפלא כל כך לתוך עמקי הלב העברי ודלה משם א ג ב א ו ר ח א, בהיותו שקוע ברעיונות והרגשות אחרות לגמרי, קוים אמתיים ואפיים, שערכם קיים לעד. האין די לנו בפלא, ששקספיר גלה במקרה בטיפוס האנושי שלו את היהודי? ואכן יהדותו של שילוק היא מקרית לגמרי לגבי הרעיון המרכזי האמתי של הדרמה. ראיה לזה הן המהדורות השונות של הפבולה, שמהן שאב שקספיר את שתי הארג

הנפלא שלו. בווריינטים העתיקים של עצם הספור אין היהודי נזכר כלל. בהם יסופר רק על מלוה ברבית סתם, שדרש מבעל חובו, בתור קנס, את בשרו החי. במהדורות המאוחרות של הספור, שבהן השתמש, כנראה, שקספיר, כדרכו תמיד, מסופר כבר על יהודי מלוה ברבית. שקספיר חזר על ספור המעשה כמו שהוא, אבל אין שום ספק בדבר, כי כשהתחיל להתעמק בחזיון ולהחיות את העצמות היבשות של הפבולה בפקודת הוד רוממות נפשו היוצרת, קמו לנגד עיני רוחו הכביר גם שאלות חיים צדדיות, שנבעו מתוך היחוסים החוזרים של גבורי הספור. אהבה ליהודים או שנאה להם – במקרים ידועים אפשר שהן אבן בוחן לטהרתה של השקפת עולם זו או אחרת; אבל כל השקפת עולם תלויה תמיד בחזיונות סבוכים עד מאד של חיי הישוב האנושי. גם העמים הסובבים אותנו יחוסם אלינו תלוי בהרבה גורמים חיצוניים ופנימיים, שהן על־פי־רוב, ואפשר כולם, רק זמניים, ובכל אופן אין לראות בהם יסוד אנושי נצחי. שקספיר, כידוע, היה לו חוש מיוחד וכשרון מיוחד להתרומם מעל כל שאלות זמניות ולהסיח דעתו מן המקרים והיחוסים החולפים. נפש האדם הנצחית כמו שהיא, שמחותיה ואנחותיה הקטנות עם הגדולות, פרחי הרע הצומחים מקרקע הנצח שלה ולובן חבצלותיה, שאינן נובלות לעולם, כל מה שעומד וקיים מששת ימי בראשית וגם כל ההולך ונברא בכל רגע ובכל שעה, כדי להגדיל את החיים ולהאדירם – הכל מצא לו את בטויו ביצירתו של שקספיר. הכל, ואפילו הדק והקל, הנבזה והמאוס. אבל על כגון אלה אין הוא מתעכב בכונה ואינו מכין מטעמים לחך החקרנים השונים. וויינינגר אומר על שקספיר, כי אצלו „אין לעולם מרכז", היינו, כי עיני הנשר שלו תועות בכל העולם כולו מבלי מצוא להן מנוח על איזה עצם ידוע. אבל אין זה אמת. בעולמו של שקספיר, שהוא כל עולמו הגדול והיפה של היוצר העליון, ישנו מרכז, והוא האדם. ויותר מזה: גם בעולם קטן זה ישנו על פי שקספיר מרכז, יען כי מרכז כל המרכזים הלא היא נפש האדם. בכל יצירתו מרגישים אנו כי זהו הציר, שעליו סובבים כל החיים וכל החי. אין זה אומר כי האדם הוא השליט בעולם וכי כחותיו הם הפועלים, כמו שאין לאמר, כי הארץ סובבת על צירה מפני שהציר מסובבה. אבל שקספיר מראה לנו את נפש האדם כצפורה אגדית המרחפת ממעל לכל היקום ונתונה בו בכל־זאת, כאילו היתה טוה מתוכו רשת זהב לה לעצמה. עולמות נבראים ונחרבים ושוב נבראים, שמים וארץ מתקרבים זה לזה ומתרחקים ושוב מתקרבים ו„נשקי הדדי", והמקום הפלאי של כל אותם החרבנות והבניות, של אותן הפגישות והפרידות, מקום־המגע הוא – לב האדם. הוא, הטמיר והגנוז מעין רואים, משמש גשר לרצי הגורל הבאים ממרחקי העולם והזמן, לבשר לאדם את אשרו או את אסונו. ושם עומד גם הסולם, שעליו עולים ויורדים פלאי־החיים, להאיר בנגהם את התהומות המעורים מסביב.

בשירה היה שקספיר ארדיכל של גשר נפלא זה ושל סולם־רז זה, ולא היה סר לצדי דרכים להקים מעברות על שלוליות מים ולהעמיד מעלות עץ אצל עליות קיר. ואם היה בורא טיפוסים עמוקים של בן עם זה או אחר ומאיר באור הקסם את חיי התקופה ואת יחוסי הדור, הנה העיקר היה אצלו תמיד

האדם הנצחי, באשר הוא אדם, ויסודי נפשו. ככפת השמים הנשאת מעל ראשינו, נוגעת ואינה נוגעת באופקיה באדמה בכל מקום שעיננו נוגעת, כן הוא הגאון האנגלי: נפשו תרחף מעל לחיים, אבל רגליו עומדות בטוחות על האדמה. בצדק נוכל לומר עליו את דברי שלמה אבן גבירול, שאמר על עצמו:

„וְגֵוִי יְהַלֵּךְ עַל הָאֲדָמָה

וְרוּחִי תַּעֲלֶה עַל הָעֲנָנִים."

אם נקח בתור דוגמא את „רומיאו ויוליה" שלו, אף־על־פי ששניהם איטלקים גמורים על־פי תאוריהם ואף־על־פי שכל הסביבה כולה היא ריאלית, בכל־זאת נראה מיד שיש לנו בהם לא רק זוג אוהבים בני איטליה, כי־אם טפוסי אהבה עולמית ונצחית. כן גם „טימון" האתונאי שלו, „קליאופטרה" המצרית, „ריכרד" האנגלי, „המלט" הדני, „ליר" הסקסי ועוד, כלם הם גם יונים, גם מצרים וגם אנגלוסקסים, אבל העיקר בהם היא אנושיותם ולא לאומיותם. מתחת למלבושים השונים ומתחת לעור השונה של גבוריו מפרכס לב אדם, וחיי אדם הם ההומים ומפכים בכל יצירתו של שקספיר — וגם ב„שילוק".

אמנם נפלא כשרונו של שקספיר בזה, שגם הלבוש החיצוני של גבוריו הוא אצלו מלא יופי והדר, והטפל נעשה אצלו לפעמים קרובות גם עיקר גדול, אבל אם שואפים אנו לדעת את סוד הקסם של יצוריו, אנו צריכים תמיד לחפש בתוך הלבוש הזמני והמקומי את הגרעין העולמי והנצחי של חזון רוחו.

שילוק הוא יהודי, ויהדותו מתגלית לפנינו על־ידי תאור גיניאלי. אנטוניו הוא נוצרי, וגם נוצריותו מתוארת בכשרון רב. אבל גם יהדותו של שילוק וגם נוצריותו של אנטוניו וחבריו הן רק לבוש לנפשות האנושיות, שאותן בא שקספיר לתאר. היה כבר מי שאמר, כי לא יהודים ולא נוצרים בא שקספיר להראות לנו, אלא נדכאים ומדכאים. אבל גם דעה זו, שאמנם יש בה יותר מקורט של אמת, כמו שיש הרבה אמת עוד בדעות אחרות ושונות על גבורי הדרמה, אינה יכולה לבאר לנו, מדוע נעשה הטיפוס האחד למדכא, והשני — לנדכא. ומה היא הסבה הנפשית העיקרית, שהביאה את שני האנשים האלה לידי מלחמה ועשתה את האחד למענה ואת השני למעונה?

תשובה לשאלה זו יכולים אנו למצוא רק אז, כשנכיר, ששקספיר תאר לנו **שני סוגים שונים של מערכי לב אנוש**, בהפגשם יחד במשעול החיים הצר. אמנם הרגיש שקספיר בחושו הגיניאלי כי בעברי ובנוצרי ימצא את האנטיפודים היותר קיצוניים לשני הטיפוסים האנושיים, שעלו במוחו. אך ההבדל הנפשי המפריד בין בן־חזונו האחד לרעהו, הוא המביא אותם לידי מלחמה מסותרת ואחרי כן גם גלויה, אבל לא הבדל הדת. רק אז, כשהסתמנו כבר שנויי הנפש והלב והוכרזה המלחמה, **מלחמת־החובה**, הצטרפו גם חלוקי הדת והגזע לאבן הנגף הראשית.

לפני זמן לא רב ביותר חלק היינע את האנושיות כולה לשני טיפוסים אנושיים: ליהודים ולהילינים. ובפירוש הוסיף אז כדי שלא יצא שום מכשול, כי אין בדעתו להעביר קו בין בני דת אחת ושניה או בין בני גזע

אחד ומשנהו, אלא בין יסוד נפשי אחד ומשנהו. חלוקה כזו, אלא שהיא יותר עמוקה וכוללת, והעיקר, חלוקה אמנותית נפלאה, עשה כבר שקספיר בשעתו, ובמהלך החזיון שב„סוחר הוויניציוני" אנו מוצאים כבר את הסימנים המובהקים להגדרתם של שני הטיפוסים ה א נ ו ש י י ם השונים. ומכיון שההבדל ביניהם הוא נפשי, יש למצוא גם בין היהודים טיפוסים „הילינִיים" פחות או יותר על פי הגדרתו של היינע, והיינע עצמו יוכיח. ובין ה„נוצרים" על פי הגדרתו של שקספיר יש לפגוש גם בטיפוסי „שילוק", ושקספיר עצמו יוכיח. אנטוניו, בסניו, גרציונו, פורציה ועוד מצד אחד, שילוק, תובל, ובמדה ידועה גם שקספיר בכבודו ובעצמו מצד שני – הנה הם נושאי הזרמים הנפשיים השונים, המתנגדים זה לזה לא רק במעשים שבכל יום ויום, כי אם גם בהשקפת העולם, בהרגשת החיים ובמערכי הלב. במאמרו הרים שקספיר את הצעיף מעל פנת חיים אחת, האיר לנו את מחבוא־ה והראה לנו מה בין שילוק ובין ה„אחר", הנקרא אצלו בשמות פרטיים שונים, אבל שם הלואי שלו הוא אחד, על־פי שקספיר „נוצרי" ועל־פי היינע „הילִיני". לפנינו עוברים שני סוגי נפש שונים ואנו רואים את ההבדל ברקמתם ובמבניהם, את הנגוד ואת ההפרש שבדרכי חייהם ובגורלותיהם.

2

עוד בתמונה הראשונה, בשעה שאנטוניו יושב עגום ועצוב שלא כדרכו נותן שקספיר בפי גרציִנו את הדבורים הסימפטומטיים: –

„יוֹתֵר מִדַּי אַתָּה קָשׁוּר לְהַבְלֵי הָעוֹלָם,
וְלַשָּׁוְא אַתָּה כָּכָה דּאֵג לָהֵמָּה.
רָאִיתִי אֲנָשִׁים בָּעוֹלָם, שֶׁפְּנֵיהֶם זוֹעֲפִים
כִּפְנֵי אֲגַם קוֹפֵא. הַחֲרֵשׁ יַחֲרִישׁוּ,
כְּאִלּוּ מָלְאוּ פִּיהֶם מַיִם; לֹא כֵן אָנִי.
אֲנִי אֶת שֵׂיבָתִי הַהוֹלֶכֶת וְקְרֵבָה
בִּצְחוֹק וּמַהֲתַלּוֹת אֲקַבֵּל בְּבוֹאָהּ.
וְתַחַת הַקְפֵּא לִבִּי בְּעֶצֶב וּדְאָגָה,
אֶת דָּמִי בְעוֹרְקַי אַרְתִּיחַ בְּיַיִן וָשֵׁכָר."

דברים אלה מובנים די צרכם וגם ברורים למדי. במלים אחרות פרושם הוא: למה תתעצב, אחיז חטוף ואכול, חטוף ושתה, היום עוד חג, מחר – חול. לעזאזל כובד־ראש ודאגות! תחי קלות־הדעת! כזו היא באמת סיסמת החיים של כל חברת אנטוניו. להם אין החיים אלא חג אחד גדול, וכובד־הראש זר לגמרי לרוחם. על־פי טבע ברייתו ועל־פי התנאים החיצוניים המיוחדים שהולידו את הטיפוס האנושי הזה, הוא נעשה מקל גדול בשאלות

החיים. במקרה או על פי איזה הכרח חיוני טמיר הוא נעשה תמיד לאדון החיים, וכל צרה שתבוא נהפכת מיד וממילא כלפי הסרים למשמעתו, העובדים בשבילו בזעת אפם. אצל יחידים בודדים מסוג אנושי זה היו בין אבותיהם גם עמלים וטרודים, שמלחמה היתה להם בחיים ובזעת אפם קנו להם את נצחונם ואשרם. סוף סוף היה מי שצבר בעד הגרצינים המאושרים את ההון הרב ונתן להם את האפשרות להיות עליזים ושאננים — אם על־ידי עבודה, אם על־ידי גזל – אך בכל אופן במרצם ובכחם העצמי רכשו להם הדורות שקדמו לגבורי שקספיר את מה שרכשו, אבל הגרצינים באו כבר אל המוכן. אבותיהם חמסו וגזלו, רצחו וגנבו, והם ירשו את כל הרכוש הרב והתענגו על כל טוב. הם אינם מרגישים כלל בצער החיים, ולהם אין כלל שום מושג מהמלחמה הגדולה, שהאדם נלחם עם עצמו ועם סביבתו עד שעולה בידו להחזיק מעמד בים הגדול של צרות ועניים. גם אַנטוניו וגם חבריו הנגלים אלינו בדרמה השקספירית הם בני עשירים, בנים לתקופת עושר בחיי עמם. בעושר זה הם משתמשים מלוא חפניהם, מבלי שתעלה כלל על לבם המחשבה, כי האדם צריך גם לתת משהו לחיים ולא להיות רק מקבל. הם מתיחסים לחיים כבן יחיד מפונק לסביבת הבית שלו. „כזה וכזה הוא חפצי — ימלא־נא חפצי", מצוה המפונק וקל החיים. וראה פלא: יש להם מזל למפונקים. דרישותיהם מתמלאות לפעמים קרובות, והם עצמם פטורים מן הדאגות. החיים הם בשבילם רק שחוק. „את תפקידנו בחיים אנו ממלאים, כאילו היינו עומדים על במת התיאַטרון" – אומר בדרמה אנטוניו לחבריו. יש שהמשחק הוא צוהל ועליז – תפקידם של האַנטונים הוא כזה על פי רוב – ויש גם שהמשחק עצוב קצת, אבל האנטונים יש להם תרופה בדוקה נגד העצבות. והוללות שמה, אם מתוקה כוס החיים לחכם, הם שותים ממנה עד תומה, אבל כשמתערבבת בתוכה קצת מרירות, הם מחליפים אותה בכוס היין. רק אַל דאָגה! אנטוניו וחבריו אינם יודעים כלום ואינם חפצים לדעת כלום מסבל החיים ומצווייהם. הם רק משחקים. שמחים הם ומבלים את עתם בטוב, ועוד הם מתענגים על שחוק החיים העליז. בקכוס בכבודו ובעצמו משמש לפניהם ווֶינוס מסייעה בידו — היש לך שמחה גדולה מזו? ופתאם בשעת המשחק העליז, היינו באחת משעות החיים הטובים, אנטוניו מתעצב קצת. מה ראה לשטות כזו? אכן צדק גרצינו בהעירו למוסר את אזנו. צדק, כמובן, מנקודת השקפתה של כל ה„חברה היפה", שהחיים הם לה רק משחק תיאטרוני. בתקופות שונות של חיי האנושיות השתנו בשביל טיפוס אנושי זה רק המשחקים, אבל המשחקים נשארו דומים איש לרעהו ביסודי רוחם ונפשם

כך, למשל, רואים אנו ביון העתיקה בכל מקום שתרבותה מגעת, ביחוד בתקופות האחרונות של שלטונה, שאצילי העם, שריו, מלומדיו וחכמיו וגם אזרחיו סתם, היו יושבים כל הימים מסובים לפני השלחנות הערוכים, אוכלים ושותים ונהנים מזיו החיים. בין אכילה לאכילה ומשתה למשתה היו עוגבים ונואפים וממציאים להם מיני משחקים שונים ומשונים ורודים באף ובחמה בעבדיהם. אף עבודת האלילים היתה אצלם רק משחק, ועד עתה קשה לנו להחליט מה היתה יראתם להם: אמונה או עונג. הם היו קלי דעת, עליזים

ושמחים, צוהלים ושאננים, ולבם היה מופנה לכל יפה ומזהיר. כילדים השתעשעו בחיים, והמתוננים שבהם יצרו להם בובות של שיש, בובות לשחוק ולשעשועים. אלה הם הפסלים היוניים הידועים המרהיבים את עינינו ביפים, ויחד עם זה הם מאוסים עלינו בגלל שטחיותם וקרירותם. מתוך קלות־דעת ופזור רוח היו בוראים להם אלים ואלות לאלפים, עד שמספר אליליהם היה מספר אנשיהם. אלה היו, באמת, ילדים עליזים, ולפעמים יקנא בחייהם הקלים אחד מיורשי שילוק החדשים. ביון זו העתיקה היו הרבה הרבה אנטונים, גרצינים וסלרינים. שם היו הם כמעט הרוב המוחלט.

וברומא? גם שריה, חכמיה, עשיריה וסוחריה היו אוכלים ושותים, מקיאים ואוכלים שוב, מבלים את ימיהם בבתי מרחצאות ובאמבטאות, עורכים משתאות ונהנים מעולם זה, שהיה בשבילם כולו טוב. בשעות הפנויות משכרות והוללות היו מתענגים עונג רב על ענויי העבדים והשבוים, נצים זה בזה והורגים זה את זה מרוב בטלה והפקרות הרוח. הם היו מנצחים גדולים בחיים ורכבו על במתי האושר. גם בשבילם היו החיים רק משחק תיאטרוני, והאנטונים, הגרצינים והסלרינים היו גם ביניהם מרובים כל־כך.

וכן היה גם בבבל, גם באשור, ובתקופות שונות גם בישראל ויהודה. האם לא צעקו הנביאים השכם והערב על ה„שאננים" וה„בוטחים", האם לא הוכיחו את ה„קריה העליזה", השטופה בחיי הוללות, הממלאה מאחרים לשבת בבתי היין והשכר? האם לא דרשו בגנותם של קלי הדעת, הזוללים והסובאים, השקועים בתענוגות בשרים, ושום דאגות ומחשבות אחרות אין להם?

כן, גם אצל בני עמו של שילוק רבים היו האנשים מטיפוסם של אנטוניו וחבריו. טפוסים אלה נמצאים בכל מקום ובכל זמן, יען כי נצחיים הם ואנושיים; ואולם ביחוד הם מתרבים בשעה ששמשה של איזו תקופה מתחילה לשקוע ובשעה שיומו של איזה עם הולך ופונה. בשעת בין השמשות כזו בחיי עם הולכים החיים ומתעדנים מבחוץ, אבל מבפנים הולך הרקב ורב. זהב וכסף מתרבים, אבל גם עצלות והתפנקות מתרבות. תנאי החיים נעשים קלים ומרובי גונים, הצרכים והתאוות מתגברים, העשיר יעשיר והעני יענה עוד יותר, רעב וזוללות מתחילים לשמש בערבוביה והתהום מרחיב לועו יותר ויותר... ביחוד באות תקופות כאלה אחרי נצחון פוליטי או כלכלי גדול של המדינה. אבל טפוסים בודדים ממין זה יש תמיד בתוך מעמד העשירים ובתוך אותם העמים, שזכו להיות אדוני החיים ולהשתרע על אחרים. עליהם אומר הפסיכיאטר הנודע קרפלין: „האנשים שרכשו להם רכוש רב והורישוהו לבניהם־צאצאיהם כלים מחוסר התעוררות הרצון. מתוכם מתהווים טפוסי־התגוונות, וביחוד הולכי בטל, חסרי רצון, אנשים שטחיים, ההיים רק על תענוגותיהם, זוללים וסובאים, ריקים ופוחזים. מציאותם של טפוסים אלה במספר רב — סימן רע הוא לאומה ומראה כי אומה זו, מתוך צרכיה המפונקים וחייה העשירים, אבדו לה השאיפה והיכולת לפתח באופן רצוי ותכליתי את כל כחותיה במלחמת הקיום (מחלות הנפש ז, קרפלין). האין דברים אלה נכונים כולם בנוגע לאנטוניו ולשאר חבריו, שבלו את ימיהם במשתאות ובהוללות ואבדו לגמרי את הרצון העז לעבודה, למלחמה

ולחיים? מהו אנטוניו אם לא חדל־אישים, שאין לו שום מאמץ חיוני ושום מרץ, שאינו יכול לא לאהוב ולא לשנוא כהוגן? הלא כשהוא מוחל בבית־המשפט לשילוק את „חטאו" נגדו, הוא עושה זאת לא מפני שהוא נוצרי „רחמן": בתור „נוצרי" הנה התנקם בשילוק אויבו וענשו בעונש היותר חמור, אבל בתור אדם הוא עושה עלינו רושם של איזה שטיא. את ממונו הוא מפזר לכל רוח, וגם כל הענין הקשה והמסוכן עם שילוק בא לו רק מפני שערב לאחר. ועוד: למה חכה עד אשר יעבור זמן הפרעון של השטר עם התנאי האיום בשבילו? האם לא יכול היה למצוא אצל מכריו וידידיו את הסכום הנחוץ לפי הערך? לו חפש וטרח, בודאי שהיה מוצא, כי הלא סוחר ידוע היה בויניציה וגם ידידים היו לו הרבה. אלא מה? רשלן הוא אנטוניו ועצל וקל־דעת. אילו היה שילוק נתון בצרה כזו, היה בלי שום ספק מוצא תחבולה להנצל מיד הנושה האכזרי שלו ומן הפח שטמן לו. הוא היה לוקח בודאי מיד מלוה אחר את הסכום הנחוץ, ולו גם ברבית גדולה מאד, או היה קובץ גמילות־חסדים, או היה ממשכן את חפציו, אבל בשום אופן לא היה מפקיר את חייו ביד שונאו החפץ במותו. לא כן אנטוניו. הוא כאילו לא היה בו כלל לב אדם העובד במרץ בלי הרף, כי־אם אגודת אזוב במקום לב. וכזה הוא בעל דברו של שילוק העז!

ובסניו? כולו־מראשו ועד כף רגלו טובע בחובות, וכל יום חדש דורש ממנו הלואות חדשות. נפשו הריקה עשתה שותפות עם כיסו הריק, ושניהם אוספים נדבות על יד ומחזרים על פתחי החיים. צרכיו קלי ערך וגם ספוקם קל. ובאמת, מה דרוש לו לאדם שכזה? הוא אוהב בגדים חדשים – ולשם זה הוא לוה לו כסף על ימין ועל שמאל; הוא אוהב לאכול הרבה ולשתות — ולשם זה הוא הולך אל מכריו וידידיו הרבים ומבלה את ימיו במשתאות. יש לו צורך בכסף – והנה הוא נוסע אל פורציה העשירה, כדי לקחתה לו לאשה. מה קלים ופשוטים החיים לבחור כזה! הנסה הוא בעצמו את כחותיו בעבודה? שקספיר אינו מספר לנו בדבר נסיונות כאלה ובדבר חפץ כזה מצדו של בסניו. וגם אנו מסופקים, אם מסוגל הוא בכלל למחשבות כאלו. בלי שום דאגות ובלי שום עול — מה טוב לו!

ולורנצו? זה המדבר גבוהה גבוהה על הלבנה ועל הכוכבים ועל יפי הטבע כולו – האין הוא גנב פשוט, הגונב ממון וגונב נפש? בשעה שהוא גונב משילוק את לב בתו וגם אותה בעצמה, אין הוא שוכח לקחת עמו גם את הכסף ואת התכשיטים הזרים. הרואים אנו לכל הפחות בשעת מעשה זה איזו פעולה אקטיבית מצדו? הגלה לכל הפחות איזו אנרגיה בגנבה? אפילו דבר זה אין אצל לורנצו! חבריו הם שהכינו את הכל לבריחתה של יסכה, שתברח עמו, וגם היא עצמה, הבת הבוגדת של שילוק, אינה מחכה כלל עד שיבוא גואלה זה ויקחנה. היא הולכת לקראתו והוא זוכה גם בה וגם בכספו של שילוק כמו מן ההפקר. ובסוף כל הסופות הוא מקבל עוד בבית המשפט מתנת עודף מן הגזל החדש, שגזלו השופטים הצדיקים משילוק ב„דין". אכן יש מזל לפוחז עליז זה!

ואנטוניו, זה הגבור המרכזי של הדרמה? אפילו בשעה שקרה האסון לספינותיו אין הוא דומה כלל לאיש שנטרפו ספינותיו בים. רק רגע קטן הוא מתעצב, אבל נוח הוא להנחם וקל להתחיל שוב את חייו העליזים. וגם חבריו משתדלים בכל כחם שלא ישקע בעצבות ודאגות. חבריא זו, כשאיש ממנה נפטר מחברו, שואל הוא תמיד: „מ ת י נ ש מ ח ש ו ב?" (מערכה א'), כאילו לא היה בעולם אלא שמחות! רבבית האנשים המשועבדים להם עובדים בשבילם בזעת אפם, והם אוכלים את הפירות. רק עבודה אחת יש להם, ואותה הם עושים על צד היותר טוב: הם מאבדים את כל מה שרכשו אחרים בשבילם. בתגרות המרובות והאכזריות, שהיו בין אציל לאציל, המלחמות התדיריות, החרבן והכליה, שהיו מביאים בכל מקום שכף רגלם היתה דורכת בו — בכולם מתגלית שאיפה אחת סתמית לאבד. כל הנסיכים הקטנים עם הגדולים של ימי הבינים, כל הפיאודלים והעירונים היו כמעט תמיד שקועים בחובות, מפני שהיו מאבדים את רכושם במשחקי הבל ובחיי הוללות. ה„גבור" בסניו, שאצל שקספיר, מתגאה בזה, שחייו עברו עליו בתענוגי תוהו, שבהם אבד את כל כספו, ואנטוניו הוא שמטן ומאבד הון, וכן — כולם. רק דמות אחת ישנה ביניהם, שהיא משכמה ומעלה גבוהה מכל החברה, אבל זוהי דמות אשה, ואוי ואבוי לאנטונים ולכל הצד שכנגד שילוק, שאשה הצילתם מצרתם. פורציה, אף־על־פי שהיא יורשת עשירה, הולכת בטל ומבלה עולם, בכל־זאת היא חריפת שכל ובת רצון חזק. היא היותר אנרגית שבכל החברה האנטי־שילוקית. לא רק בלבושה היא נראית כגבר, כי אם גם בכל מעשיה ודבוריה. היא עולה על כולם לא רק ביפיה ובחנה — שקספיר לא קמץ בתאורה היפה ובהוד דיוקנה — כי־אם גם בשכלה ובפעלנותה. כולם הם אובדי עצות, אך היא לבדה יודעת כיצד לבוא לעזרתם. אלמלא פורציה, שמהרה לבוא בהסתר פנים לבית המשפט, לא יכול היה אנטוניו להמלט מיד שילוק ובאופן כזה יוצא, כי גם אנטוניו, גם בסניו וגם לורנצו הם כולם גברי דנשי הצילום... מציאותה של פורציה בתוך חברת האנטונים מדגישה עוד יותר את אפסותם של הגברים, אבל הצד השוה שבכולם הוא — קלות החיים. גם היא כמוהם מאושרה, שמחה ועליזה. כשאנו קוראים אצל שקספיר על חיי החברה האנטונית ורואים אותה באחוזתה של פורציה בשעות האושר והשמחה, מתגלית לפנינו חבורה זו בתור מושב לצים נצחי ובתור ועד של מבלה עולם. שקספיר משתדל לגמור את הדרמה הקשה של „שילוק" בתמונה יפה ואוורירית של ליל כסף מלא קסם, אבל — מוזר הדבר — אנו מרגישים איזו אי־נעימות דוקא בתמונה מרהיבה זו. אין זאת אומרת, כי כל המערכה החמישית של הדרמה אינה מקבילה למהלך החזיון, או אינה אמתית. לא, גם היא ריאלית כולה וגם היא עמוקה. אבל אחרי שראינו את כל הנעשה בארבע המערכות הקודמות של דרמת־חיים זו, קשה ל נ ו להתענג יחד עם לורנצו הפוחז והגנב על נגוהות הלבנה הזכים ועל כוכבי הכסף השרים שירת אל ברום. שלותם זו של הרשעים ואוצרות היופי והעדן, שנפתחו לפניהם, מעוררים בנו רק רגשי צער על צלילי הטוהר של הנגינה של מעלה ועל קרני האור של היופי העליון ההולכים לאבוד. אך מה נעשה וכה חפץ לא רק ש־ספ־ר, כי

אם לפעמים קרובות עד מאד גם שר החיים בכבודו ובעצמו. הוא המצמיח שושנים על דרכי חייהם של העליזים ומעלה קוצים במשעוליהם הצרים של כבדי הראש. – באנטוניו ורעיו אנו מוצאים הנהגת חיים של אנשים הפטורים מכל מצוות, והם נראים לנו כנושאיה ה ע ו ל מ י י ם של קלות החיים. יחד עם זה רואים אנו בהם את הטיפוס האנושי המיוחד, שקם והתהוה בשעת הדמדומים שבין ימי הבינים ובין התקופה החדשה בתולדות עמי אירופה. בשעה זו של בין השמשות, במוצאי החג של תקופת ה„תחיה", עלו לרוב בשדה החיים עשבים רעים אלה של אוכלים ואינם עושים, זוללים וסובאים, עצלנים ורשלנים. הטיפוסים של הגרציגים והסלרינים היו מצוים אז בכל הארצות, ושקספיר נתן לנו בלי כוונה ולא במחשבה תחלה ראי נאמן ליחוסים הזמניים ולחיים הריאליים של תקופתנו. בדורו ובסביבתו היה בשבילו הרבה חומר ממשי, חיוני ואנושי, כדי להתעורר על ידם ולחדור לתוך מחבואי הנפש של אותם הטפוסים הנצחיים, אשר את דמותם חקק לזכרון עולם ביצירתו „הסוחר הווינ־ציוני".

זמנו של שקספיר היה מצוין בכמה וכמה דברים, ומכל המעלות הטובות, שנ:נו בו החשובה ביותר היא חייה ה מ ל א י ם של אותה תקופה. אז, בימי המלכה אלישבעת, שררו באנגליה הוללות וקלות־דעת, שלא היו כמותן בקורותיה. נשפי חשק ותהלוכות מסקות ומשתאות תכופים, שהצטיינו בעשירות מופלגה ובפזרנות גדולה של עורכיהם, מלבושי חמד, שעשועי יקר, זהב וכסף לרוב וכל מיני תענוגים — כל אלה היו מרחיבים את דעתם של בני הדור ההוא. פריצות המדות ומעשי שרירות, מלוי כל המשאלות וספוקם הקל של כל הצרכים, שלטו אז שלטון בלתי מוגבל בחברה האנגלית. כמובן, היתה גם אז תהום גדולה בין מרום העם ודלתו, אבל צעקת המעונים ואנקת האובדים היו נבלעות בשאון החיים ה ע ל י ז י ם של החברה העליונה והמעמד הבינוני. אז היתה לונדון ר ק קריה עליזה, ששריה ועמה כולם היו עצרת זוללים וסובאים, בוגדים ומנאפים. קריות עליזות כאלו היו אז באנגליה הרבה, ולא מקרה הוא, כי באותה תקופה עצמה התחיל להתפשט, בתור כח מתנגד להוללות פרועה זו, זרם נפשי ודתי חדש, שהגיע במשך זמן מועט להשפעה על כל החיים הפרטיים והחברתיים של האנגלים, ועקבותיו נכרים עוד גם כיום הזה.

זרם נפשי זה היתה הפוריטניות, שנצחונותיה הראשונים חלים עוד בימי שקספיר ונוגעים גם בו וביצירתו. ביסודה היתה, כידוע, אדיקות דתית וצירוף אמונה, אבל מעט מעט הכניעה לה גם את השקפת העולם כולה של מחזיקיה וגם את הרגשותיהם. אד כבד של כובד־ראש ודאגה התפשט אז על כל החיים וכסה את נפש האדם בצעיף אפור וירקרק של שממון. כל מי שנפשו התחילה סולדת בהוללות ושכרות, כל מי ששנא רעש ושאון וכל מי שהיה על פי טבעו כבד־ראש ושקט ונחבא אל הכלים, זה נעשה לפוריטני. וגם אלה שעיפו מחיי ההפקר הצטרפו להם, ואז התחילה המלחמה של „גזוזי הראש" בקלי הראש. השאננות והעליזות היו שנואות ביחוד על הפוריטנים, ומשום זה נלחמו בעקשנות גדולה כל־כך בתיאַטרון ובמשחקים, שהיו נחשבים בעיניהם כ„מושב לצים" וכחבר פוחזים וכופרים. כמעט כל אנגלי פוריטני יכול היה לחתום בשתי

ידיו על דברי שילוק הידועים על תהלוכות המסקות של האנטונים וחבריו. ומה מוזר הדבר, כי דוקא קרוב לאותו זמן ששקספיר כתב את „שילוק" והראה על הנגוד העמוק בין השילוקים והאנטונים ונתן בפי שילוק את נאומו נגד תהלוכות המסקות של ה„נוצרים" ונגד קלות דעתם ועליזותם, אסרו הפוריטנים בעיר מולדתו של שקספיר, בעיר סטרטפורד, את המשחקים בתיאטרונות. כעבור איזה זמן התחילה בכל אנגליה תקופה של גזרות ואסורים נגד המשחקים והתיאטרון בכלל. האין זה לעג הגורל? אבל מי יודע, אם לא מלחמת הדעות, שהתהוותה לנגד עיניו במעמקי הנפש של בני דורו, היא שנתנה לשקספיר את האפשרות הריאלית להבין ולהכיר את דרכי החיים של שני הסוגים האנושיים, שעליהם אומר סלרינו:

„מָה רַבִּים הַמּוּזָרִים בָּעוֹלָם זֶה הַמְּשֻׁנֶּה!
הָאֶחָד תָּמִיד צוֹהֵל, וְאִם אֶצְבַּע תִּרְאֶה אוֹתוֹ
אוֹ קוֹל כִּי תוֹצִיא בְּאָזְנָיו מִן הֶחָלִיל –
כְּבָר הוּא מְמַלֵּא אֶת פִּיהוּ שְׂחוֹק וָלַעַג.
הַשֵּׁנִי, הָפְכּוֹ, זוֹעֵם, זוֹעֵף תָּמִיד,
וְלוּ גַם נֶסְטוֹר בְּעַצְמוֹ עָמֹל יַעֲמוֹל
לְעוֹרֵר צְחוֹק עַל שְׂפָתָיו".

(מערכה א, תמונה א).

חלוקה זו, שנעשתה על־ידי סלרינו, נתמלאה ונתרחבה הרבה על־ידי שקספיר עצמו בתאורים השונים המפוזרים בדרמה לרוב.

3

שילוק במערכי לבו הוא ההפך הגמור מאנטוניו וחבריו, ובמקצת הביע על ידו שקספיר עצמו את יחוסו לאנטונים. רבים היו סביב שקספיר הבסנים והגרצינים, אבל הוא בקהלם לא התחשב. בעמל רב הגיע למצבו הרם. אף רגע לא ידע מנוחה בחייו. ובין העליזים והשאננים לא היה מקומו. מעוזר בעל־עגלה ועד לסופר דרמטי ובעל תיאטרון, שכל חבריו היו מתקנאים בו, מגוגב ציד הנלקה בשוטים ועד לגאון האנושיות ונשיא תרבותה – לעבור דרך כזו במשך שלשים־ארבעים שנה אינו כלל וכלל מן הדברים הקלים. על־ידי חיי הוללות וחבוק ידים אין להגיע משפל המדרגה עד עמדה רמה כל־כך בחיים. איש כזה, שהתרומם ממעמקי החיים עד הר־ההר, אינו יכול על־ידי מסבות חייו עצמם להיות עוד על צדם של מבלי העולם העצלים. שקספיר לא היה בסוד החוגגים אף־על־פי שהיה עשיר נצחונות. חייו ויצירתו היו שורה ארוכה של מלחמות קשות. מאביו האכר הגס ונוחר־החזירים של העירה הנדחת לא קבל ויליאם שקספיר בירושה שום רכוש רוחני, נפשי או אפילו גשמי. הוא עצמו קנה לו את עולמו, ולא בשעה אחת. הוא, היוצר הגיניאלי היחידי שקם לאנושיות

באותה התקופה, ידע היטב כי בכל יצירה ויצירה ישנה חוץ מרוח־הקודש גם סדר עבודה, וכי אין השכינה שורה על מושב לצים.

שקספיר ידע כל זה וברא את טיפוסו של שילוק.

ההיה שקספיר תמים דעים עם שילוק בכל? מסופק הדבר מאד. הוא לא יכול היה להיות פוריטני, מפני שהיה בעצמו יותר מדי שכור־החיים ואהב יותר מדי את קסמיהם ולהטיהם. זה ששר על גמדי הליל ונגינת הנגוהות, על רשפי האהבה ורוחות העמקים, לא היה גם ממתי סודו של שילוק. אבל בחברת האנטונים והגרציינים היה גם כן זר לגמרי, בין בהרגשת החיים שלו, בין בכשרונותיו ובתכונותיו ובין במוצאו ובמעמדו החברותי. הוא הן היה רק אחד המשחקים העלובים, שכל שדרות החברה האנגלית התיחסו אליהם בבוז כמו אל ריקים ופוחזים, והם היו נחשבים לעבדי הלורדים, שבחסדם היו תלוים. באחת הסוניטות שלו מתאונן שקספיר בלב נשבר על מצבו הבזוי בתור משחק על הבמה, וכל חייו שאף, כנראה, לצאת ממעמד שפל זה. בין האנטונים הרגיש את עצמו כמו בין זרים. הרבה יותר קרוב היה לו שילוק, וכאשר הלך והסתמן בחלום נפשו היוצרת הטיפוס האנושי המתנגד לטיפוסם של אנטוניו וחבריו, ויחד עם זה נזכר, כי נושא הספור העתיק הוא יהודי, חלף אותו הרעיון המוצלח, כי היהודי שילוק יהיה האַנטיפורן הגמור של אנטוניו, ובאמת אצל מי נוכל לחפש ולמצוא כובד־ראש במדה הגדושה ביותר, אם לא אצל בן האומה המרוטה והדוויה, שאסור לה להסיח דעתה אף רגע אחד מן הנעשה מסביב לה? ומאין תבוא עליזותו אם כל חייו השוממים הם אבלות אחת ממושכה? ההוא, היושב אל עקרבים ובנפשו יביא לחמו, ההוא יתעולל ויתעלס? לא לו גיל כעמים. בשעה ששילוק עובר על פנינו בחוצות הקריה, אנו מרגישים בפסיעותיו הכבדות ובגבו הכפוף, כי החיים הם נטל כבד ומעיק, ולא משחק תיאטרוני. מה שהוא לאנטונים שחוק, בכי הוא לשילוקים. ומשום זה שונא כל כך שילוק את חגיגותיהם של „הנוצרים”. הוללותם ועליצותם עליו לזרא, וקלות דעתם מרגיזה אותו ומעוררה בו רגשי בוז להם. כשמגיעה אליו השמועה, כי בשעת המשתה בביתו של בסניו יצאו במסקות, הוא קורא נרעש ונפחד:

„מָה? הַבְמַסְקוֹת? שִׁמְעִי נָא לִי, יִסְכָּה,
אֶת הַדְּלָתוֹת כֻּלָּן סִגְרִי הֵיטֵב הֵיטֵב
וּבְשָׁמְעֵךְ תֹּף וְקוֹל הָמוֹן וְקוֹל שְׁאוֹנוֹ,
אַל תִּגְּשִׁי לַחַלּוֹן וְרֹאשֵׁךְ אַל תּוֹצִיאִי,
לִרְאוֹת בַּפָּנִים הַצְּבָעִים שֶׁל הַנּוֹצְרִים
הַחַלּוֹנוֹת כֻּלָּם, אָזְנֵי בֵיתִי, סִגְרִי:
אַל יַחְדּוֹר לְנָוִי הַקָּשֶׁר הַזֶּה וְתָם
שְׁאוֹן הַבְלֵיהֶם הַתְּפֵלִים”.

(הסוחר הויניציוני, מערכה II, תמונה V).

ומנקודת השקפתו צדק בדבריו אלה, כי רואה הוא בהמולה פרועה זו רק חלול החיים. כל פסיעה ופסיעה בעולם ספוגה בשבילו כובד־ראש. ובכל דבר ודבר הוא רואה את ההכרח החיוני העומד ומצליף על־גבי כל חי ואומר לו: גדל! בתו יסכה קנאה נזרקה בה לחיים הקלים של הגוים, והיא ברחה מבית אביה. אומרים כי אשה סתם קלת־דעת היא, אבל יסכה היא יותר מקלת דעת: היא — פרוצה. וחוץ מזה נמשכה יותר מדי אחרי השלוה המאירה המרחפת על חיי האנשים. וכה תאמר לעבד לנצילוט לפני לכתו מבית שילוק:

„צַר לִי עַל דְּבַר אֲשֶׁר תֵּלֵךְ מֵעִמָּנוּ:

בֵּיתֵנוּ כְּגֵיהִנֹּם — וְאַתָּה הֵן שֵׁד עָלִיז".

וסוף סוף הלכה היא אחרי „שד עליז" שכזה ודבקה בו: הלא זה לורנצו. בעיניה מצאו חן לא רק ה„אדונים", הלורנצים, הבסנים ועוד, אלא גם עבדיהם, יען כי צד שוה ראתה בכל, ויפה ראתה. קלות החיים של ה„נוצרים" העבירתה על דעתה ועל קונה. היא מצטערת על לנצילוט ההולך, אבל אביה שמח. התאור שהוא נותן ללנצילוט זה הוא לגמרי אחר: —

„בָּחוּר לֹא רָע, אֲבָל זוֹלֵל וְסוֹבֵא נוֹרָא,

שׂוֹנֵא עָמָל וְאוֹהֵב שֵׁנָה תָּמִיד,

אוֹכֵל וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה — הַאֲמַלֵּא כַּוֶּרֶתִי עֲצֵלִים? לֹא"

(מערכה I, תמ. V)

ובאמת אין מקום בבית שילוק ל„שדים עליזים", האוכלים ואינם עושים. ביתו כמו פניו, עטוף תמיד צללים. אלה הם צללי הדאגה והמחשבה המלוים תמיד את בוני־החיים בדרכם ומהרידים את מנוחת השאננים ומחרידים אותם מרבצם. שילוק מלחמה לו בשאננים. לנצילוט אינו מעורר בו שום שנאה לעצמו, יען כי שילוק בז לו, אבל אחר הוא יחוסו לאנטוניו. שילוק מכיר היטב כי לנצילוט הוא רק עבד פשוט, שאין לדרוש ממנו הרבה, אבל אנטוניו וחבריו היו לאדוני החיים, ואם עצלים הם ומבלי עולם, אז אַל יחכו משילוק רחמים בדין. באיזה בוז ורגש שנאה הוא מדבר על הדל הגא, שקרא שמיטה ואבד את ממונו! לו היה אנטוניו פושט יד, לא היה מעורר בלב שילוק משטמה ולעג רב כל־כך כמו שהוא מעורר בו על־ידי מה שפשט את הרגל. אנטוניו ידע לאבד ממון, שילוק ידע לרכוש ממון — המעט הוא נגוד זה שבין שני טיפוסים אלה? אך הלא גם ביתר תכונותיו נבדל שילוק מהאנטונים. הם — קלי דעת, הוא - כבד־ראש, הם - חומדי־לצון ועליזים, הוא - עסוק וטרוד במסחרו, הם - מאבדים והוא — רוכש, - איזה קשר נפשי אפשרי ביניהם?

שקספיר עצמו ידע היטב את ערכו של הרכוש ואת טבעו, יען כי גם הוא היה מעשי, „מעשי" קצת יותר מדי. ידוע, כי כל ימיו שאף לרכוש וכי סוף־סוף עלה לו לשמחתו הגדולה להגיע אל מטרתו, „להיות לבעל־בית" ככל „האנשים", ולא להקרא בשם משחק או דרמטורגן, שהיו לבוז ולשנינה בפי החברה האנגלית. אותן הידיעות המעטות, שנשארו לנו על דבר חייו הפרטיים,

מראות לנו כי שקספיר לא היה כלל מסוג ה„שלומיאלים" מרוחקי־הממשות, שאינם יודעים צורת מטבע. אדרבה, בשעות הפנאי היה משתדל להרבות הונו על־ידי חכירה של גבית המסים, וגם — אוי לי אם אומר — על־ידי עסקי רבית. מחברו של המלוה ברבית שילוק, שבגנותו הוא מדבר, לפי דעת רבים, — הוא עצמו מלוה ברבית? כן הוא הדבר. אבל אין לתמוה על זה הרבה. באותם הימים נתנו את כספם בנשך רבוא רבבות אנשים מקרב הנוצרים, וגם מקרב היהודים היו נושכים ומלוים למאות. בעסקי רבית עסקו אז הנזירים העשירים לאלפיהם, עסקו כמה וכמה פיאודלים וגם עירונים סתם. וגם שקספיר עסק קצת ב„מסחר" זה. ויותר מזה: על פי כתב־אשמה אחד, שנשאר לזכרון בנוגע לשקספיר, אנו רואים, כי המשורר הגניאלי היה מתיחס אל לויו באכזריות והיה לוקח מהם רבית גדולה מאד. הדבר הזה מוזר, אבל עובדה היא עובדה ולבארה קצת אפשר רק על־ידי השאיפה החזקה לרכוש, שפעמה בלב היוצר הגדול.

מה שנוגע לשילוק יודעים אנו רק זאת, כי היה מלוה ברבית, אבל משום דברים אסורים או מתנגדים אל החוק לא שמענו עליו. שילוק עסק במקצוע החיוני היחידי, שהשאירו לו אדוני החיים לפרנסתו, ובמקצוע זה ברא ערכים חברותיים וכלכליים חדשים. הוא היה ה ב ו נ ה של המשטר הכלכלי החדש בעולמנו, שהשפעתו וערכו בחיינו החברותיים אין לשער. מנקודת השקפתנו בדורנו אפשר מאד שמלאכתו של שילוק אינה נקיה ביותר, אבל ראוי לקרוא את הדברים בשמם האמתי: כל אותם האנשים, שהיו נותנים את כספם בנשך דרך אגב ובסתר, היו באמת נושכים, אבל שילוק היה ש ו ל ח נ י. עתה מבדילים אנו בין מלוה ברבית ובין קמטור. אבל אז לא היו עוד בעולם בנקים, ובין מלוי ברבית המרובים של הנוצרים היה שילוק הבנקיר הראשון. ואת אומנותו זו קבלו בירושה בני בניו הפקחים שבפאריז, בלונדון, בווינה ובפרנקפורט, וגם בכל מקום שיד הסדר הכלכלי בדורנו מגעת. אותו המעשה המשונה בליטרת הבשר, שדרש אבי זקנם של הרוטשילדים והמנדלסונים מאנטוניו, אינו צריך כלל וכלל לצער אותם, יען כי שום יחס לעצם מסחרו של ראש משפחתם אין לו, וגם שום דבר המתנגד להון אין בו. קנס זה, שדרש שילוק מאנטוניו, היה פרי ההתנגשות האישית ביניהם, התנגשות חשובה ורבת־ערך של שני טיפוסים אנושיים.

לכאורה נראה, כאילו היתה אצל שילוק איזו תאוה מגונה לכסף. לפעמים יש שנדמה לנו, כי עיניו המזהירות בזוהר מיוחד לשמע צליל הדינרים וכי המלה „דוקטים" מצלצלת באזניו כדברי שירה. אבל זוהי טעות. אין אנו רואים כלל, ששילוק אוהב את הכסף לכשעצמו בתור תכלית ומטרה בפני עצמן. מתוך מה ששקספיר סתם ולא פירש, אנו דנים, כי לכל הפחות כילי לא היה שילוק. הוא מתנגד רק לפזרנות, יען כי מוחו אינו תופסה כלל. בשעה שידידו תובל מספר לו, כי בתו הבוגדת נתנה לאיזה אדם בברחה את טבעת הזהב של שילוק עם אבן הברקת בעד קוף אחד, שילוק צועק: „הנח לי. למה תכאיב לי?" הוא אינו יכול להבין, איך אפשר לתת בעד קוף, שהוא דבר אין חפץ בו.

טבעת יקרה, ששויה רב כל־כך. שילוק אינו מבין כלל את מערכי לב בתו, שנשבתה כבר בין הגויים. בשעה שהוא שומע, כי היא הוציאה בערב אחד בהיותה בגינובה שמונים דוקטים, הוא צועק שוב מתוך צער ותמיהה יחד: „שמונים דוקטים בערב אחד! שמונים דוקטים!״ (מערכה ג׳) הן זהו ממש אבוד ממון בידים! מעשים כאלה הם למעלה מהשגתו של שילוק הרוכש. איך אפשר לאבד בידים דבר חשוב כל־כך ונחוץ כל־כן — לפלא לו הענין ולמורת רוח.

הכסף! הן שילוק היה הראשון, שהכריז על ערכו והסביר להמון העליזים, כי גם הכסף הוא שוה כסף, ולפעמים הוא חשוב הרבה יותר משוה כסף.

הכסף! הן הוא היה האמצעי היחידי לחייו וכלי זינו היחידי במלחמתו עם הסובבים אותו. שילוק קורא לכספו „יסודות ביתו״, ובאמת זהו היסוד היחיד לקיומו. קרקעות לא היו לו, יערות וארמונות גם כן לא היו ברשותו. רכושו היחידי היה במטלטלים, וכל נכסי דניידי שלו היו רק הדינרים והדוקטים ואבני היקר. עמם יכול לעבור מארץ לארץ, ואותם יכול היה לקחת עמו בשעה שגרשוהו ממקום מושבו או בשעה שהיה מוכרח לברוח על נפשו. בכספו היה קונה לו את חייו ואת מעמדו בחיים — ואיך יפקיר את ממונו? בדבריו עם הסובבים אותו הוא מטעים את הצד החשוב הזה שביחוסים החוזרים. גם הדוכס עצמו יודע עד כמה צריכים היו אנשי ויניציה להתחשב עם זכויותיהם של „הזרים״ שהיו מעשירים את הריפובליקה במשאם ובמתנם.

זרים — מי הם? הוה אומר: יהודים או סתם סוחרים חרוצים שונים, היינו, שילוקים בכלל.

ובאמת, מה היה שילוק בויניציה? — הארץ, שעליה דרך, של אחרים היתה. השמים כחולים, הפרושים על ראשו, זרים היו בשבילו. איפה נולד ואיפה יקבר? מי יוכל לענות על שאלה זו! נודד הוא ועובר מארץ לארץ כמעותיו הנודדות והעוברות מיד ליד. שניהם שוים. אלמלא התועלת שמרגישים בו אנשי ויניציה, היו מגרשים אותו או לא היו נותנים לו לכתחלה להשתקע בעירם. כחו של שילוק היה רק בכספו וברכושו החמרי, שפרץ אצלו והלך וגדל והפריא גם אחרים. השתלבות המקרים ומהלך החיים עצמם עשו אותו למשורר הרכוש.

אבל שילוק היה לא רק משורר, כי־אם עובד מעשי. הוא הוא שנתן דחיפה עצומה להתפתחותם של עמי אירופה ותרבותם, והוא הוא אחד מראשי הבונים של החיים החדשים. במרצו הרב ובכשרונותיו המיוחדים עזר להרים את מצבם של האזרחים, הגדיל את עשרו וגם את עשרם: הוא נתן להם כסף כפי צרכי סדור חייהם, ועד היום הזה הוא תומך בם בכספו. הוא, האיש שילוק, בנה להם אניות, הקים להם חומות בצורות, סלל בשבילם מסלות ברזל וחשמל ופתח בהם עצמם את השאיפה לעבודה ועורר בהם את טעם הרכוש. בספרו הידוע „היהודים בזמן הזה״ כותב ד״ר רופין: „עכשיו עם נפילת חברות האומנים ניטל עוקצו של חלול־הכבוד משאיפת הבצע של היהודי. הן כמעשהו יעשו כיום גם הנוצרים. הואיל ושאיפת הרכוש של הפרט והרדיפה אחרי ריוח

נעשו ליסוד היסודות של החיים הכלכליים בכל העולם. משאם ומתנם של היהודים נחשב מעכשו ל„יושר", מפני שכלכלתם העממית של הגויים נעשתה יהודית".

ואמנם כן, שילוק נעשה מורם ורבם של האנטונים בשאיפת הרכוש ובאופני הגדלתו. ההיה שילוק בתכונה זו רק יהודי? בשום אופן לא. את כל זה עשה אותו הטיפוס האנושי, שהתגשם בחיים וגם בספרות בדמות שילוק היהודי. שילוק האיש הקים את חומת התרבות האנושית והיה מוכרח מזמן לזמן לעסוק בבדק הפרצים, שהאנטונים והגרציינים היו עושים בקלות דעתם וברשלנותם.

מי היה אנטוניו? גם הוא היה סוחר, אבל סוחר וויניציוני ולא זר. הוא היה בביתו, ודבר זה כשהוא לעצמו חשוב עד מאד. את כל נעימותיו של מושג זה — „בביתו" — יכולים להבין רק הנודדים הנצחים. אנטוניו יושב לו בהיכלו, אבל בכל מקום שהוא בא הוא מוצא את „היכלו". כל ויניציה היא שלו, ושילוק הוא אורחו. ברצותו הוא מכניסו, וברצותו — מגרשו. גם לאנטוניו היה כסף רב, אבל הוא אינו מרגיש כלל בנחיצותו, כי כאשר יתם הכסף מכיסו ימצא לו אנטוניו משרה בפקידות העיר או בפקידות הריפובליקה, יעשו לקונפוטיירי, לפירטון או ילך סתם לארצות זרות לגזול, לחמוס ולערוץ. ל כן שילוק. אם הוא יענה, טוב לו מותו מחייו. לפני אנטוניו פתוח כל העולם — מה יעשה אנטוניו ולא ישמח? והוא עלז ושאנן!

באותה שעה שהחלק היותר חשוב של עמי הארץ היה שקוע בתענוגי בשרים בני רגע וחלק אחר של החברה היה בורח מן החיים ומסתתר בבתי המנזר מפני שאונם, בתקופה זו של הזיה מתוך שכרות או מתוך סגוף, היה שילוק היחידי, שלא אבד ממנו חוש המציאות ונשאר עומד איתן על הבסיס החיוני הריאלי. ואם בכל־זאת נשאר עני וחסר־כל, לא בו האשם: האנטונים גזלו ממנו את רכושו, כמו שגזלו ממנו את בתו ואת חיי נפשו. אבל מי שיבוא ויאמר: כי אנשים אלה שללו ממנו את הונו מפני שנתכונו להתעשר ממנו, אינו אלא טועה. אנרגיה כזו לא היתה אצל חברת אנטוניו אפילו במחשבה. המעשה היה יותר פשוט: המקרה אנה לידם להשתמש ברכוש זר — היסתלקו מאפשרות כזו? בזכותם של הגרציינים והסלרינים יש לומר רק זאת, כי במובן ידוע הם עושים מה שעושים מתוך קלות־דעת וחוסר כובד־ראש. חסר היה להם טעם הרכוש. אפילו כשהיו באים לארצות זרות והיו חומסים את הנכבשים, היו מאבדים בידיהם גם אז את כל מה שהיו כובשים. יותר משרכשו לעצמם, היו מהרסים. בכל מקום שהיו באים לשם בחיילותיהם, היו מביאים עמם חורבן וכליה. בשביל מלוי איזו תאוה ארעית ופתאומית היו הסלרינים והגרציינים נכונים להרוס ולהחריב עולמות שלמים, והם היו מחריבים בלי שום מוסר כליות. רק אותם האנשים, שהיו יוצאים לכבוש להם ערים חדשות ומקצועות חיים חדשים, אף־על־פי שהיו מביאים הרס ואבדון על סביבותיהם, היו עם כל זה קצת יותר קרובים על פי ארצם ושאיפותיהם לשילוק, אבל הגרציינים האמתים היו לאנושיות כקוצים לשדות בר.

-- מה עשו ה„אנטונים" בהישפניה, כשבאו לאמריקה מיד אחרי הגלותם? הם הרסו עד היס־ד תרבות עתיקה של האצטיקים והאינקים, הוריש והשמידו את שאר השבטים ואת יסודות חייהם, החריבו את אוצרות ההון של הארץ הנפלאה והביאו כליה על יושביה. מה עשו ה„שילוקים" ילידי אנגליה, כשבאו אחרי כן לאמריקה? הפוריטנים האלה, שכל הרגשת עולמם היתה שילוקית, החיו את הארץ, הניחו את היסוד לחיים חדשים והביאו תרבות עצמית גדולה. הראשונים החריבו והאחרונים בנו — איזה מהם עדיף? אך שאלה זו אינה מענייננו. לנו חשוב רק לסמן את הטיפוסים האנושיים, והם הלא קבועים ועומדים, בין בחיים ובין בספרות.

בשביל אנטוניו וחבריו ולשם תענוגות הרגע שלהם היו המעולים שבבני עמם יושבים ועובדים בזעת אפם, כמו שעבדו בשבילם כל האכרים וכל העמלים. האמנים הגדולים, הציירים והמשוררים היו נחשבים למשרתים בחצרות הנסיכים והדוכסים והעשירים סתם, ולהנאתם של האנטונים ובחסדם היו בחירי האנושיות האלה של אותן התקופות חיים ויוצרים. ליאונרדו־דא־ווינצי, מיכאל אנג׳ילה, רפאל סנציו, טיצימן, פטררקא ועוד היו באמת רק שכירי יום אצל האנטונים והגרציגים, שלא עשו כלום חוץ ממה שהתענגו על עמלם של עבדיהם הנעלים. הם בתמצית הנפש הרוממת ובאש אלהים שלהם יצרו והגדילו את הרכוש הרוחני, באותה המסירות ובאותו המרץ שהאחרים ושאר העמלים הגדילו את הרכוש החמרי. על כלם יחד היה סוכך בכנפיו בורג׳יא, מדיצ׳י או איזה גראציאנו סתם. גם שקספיר עצמו היה נחשב לאחד מ„עבדי" הלורד סותמפטון ואחר כך לאחד מעבדי המלכה אלישבעת והמלך יעקב. גאון היצירה האנושית ידע היטב כי כל יצירתו וכל חייו עברו עליו רק כדי לשמח את האנטונים. מחשבה זו יש בה די מרירות לצער את לב היוצרים, אבל הם לא חדלו עם כל זה להגדיל את הרכוש האנושי.

הם יצרו את הרכוש הרוחני של האנושיות, אותו שוה כסף, והשילוקים יצרו את הכסף בשביל אותו שוה כסף. הצד השוה שבשניהם הוא, כי גם אלה וגם אלה הבינו את ערך הרכוש ושאפו אליו. גם בין השילוקים הטיפוסיים היו הרבה אנשים, שהגדילו את כמותם של הקנינים הרוחניים, אבל שילוק עצמו הוא, על פי שקספיר, רכשני חמרי. אמת כי רק מקרה הוא, ששילוק צובר כסף ואינו אוסף תמונות יקרות או קולקציות אחרות. הוא היה עובד באותה החריצות ובאותה מסירות הנפש גם בכל עבודה חיובית אחרת, שמטרתה להגדיל את היש, ובאמת יוצאי חלציו שבפאריז ובלונדון עוסקים גם עתה בזה ובזה.

שילוק הוא רכשני מכף רגלו עד ראשו ועצם קיומו הוא כעין כרוז על הריוח, הנזרק מתוך העולם. בו מתבלטת הבלטה יתרה איתה ההרגשה הכמויה מן הצין והצפונה בכל היש, שלא פסקה אף פעם להודיע על עצמה על־ידי מציאותם של כל הדברים. כי כל הבריאה כולה העידה על הרכוש כמו על יסיד חיוני. יסוד זה מונח בקיומם של הדוממים, שגם האבן האלמת, מקומה שהיא תופסת באויר העולם או באדמה, שלה הוא ושום עצם אחר אינו יכול

לתפסו, והוא מתגלה גם בתור חוש היולי ואינסטינקטיבי אצל כל החי. הצפור בונה את קנה, וקן זה נחשב בעיניה במשך זמן ידוע לרכושה, ואין לזר דריסת הרגל בו. החיה מוצאה לה מאורה, והמאורה נעשית לקנינה, שעליו היא מגינה ונלחמת. היש בגלויי חיים אלה סימני רכשניות אמתית? כמובן, לא. אבל את ראשוני פעמיה של הרגשה חשובה זו אנו רואים גם בזהרורי ההכרה המדומדמת של הקנין אצל בעלי החיים, וגם אצל האדם הפרא. גם האדם בראשית התפתחותו קונה לו את עולמו רק על־ידי כל מה שבא אל ידו, אבל לצבור רכוש, חמרי או רוחני, להגדיל את היש ולהאדירו, את זה לא ידעה עוד האנושיות בילדותה. האדם היה חי על המקרה כעוף השדה וכחית היערים, וליום המחר לא דאג. רק מעט מעט התפתחה אצלו ההכרה, כי בלי רכוש אין יצירה, ובאין יצירה אין חיים. רק אחרי שרכש לו האדם אמצעי קיום, הלך הלוך ושעבד לו את הסביבה הדוממה ואת הבריאה החיה. כשהאדם בא עתה לברוא דבר חדש, יש לו כבר יסודי יצירה לרוב והומר חיוני אין קץ, וכל יצירה חדשה באה ומוסיפה תפארת לחיים.

עני נחשב כמת — ואמת של חיים עמוקה מצאה במשל זה את בטויה. יש לנו סימנים שונים לסמן בהם את חזיון המות, אבל סימן אחד ברור לכל אדם בכל זמן, והוא, כי המות הוא ראשית לכל אבוד הרכושיות, פקיעות זכות הבעלים של המת. המת אין לו כלום משלו, וגם העני המוחלט אין לו כלום. אמת, כי עניות מוחלטת כזו איננה בחיים, חוץ מאצל בר-מינן אמתי, יען כי אם יש לאדם כסות לעורו, גם זוהי רכושו, ואם יפה מראה הוא או חכם, יפיו וחכמתו הם קנינו. אבל אף־על־פי שאין בעולם מחוסרי רכוש לגמרי, יש עם כל זה הרבה אנשים, שאין להם כל שאיפה אל הרכוש וכל טעם בו. אלה הם האנטונים, הגרציינים וחבריהם.

אפילו האדם הבינוני חס תמיד על ממונו ואינו נפרד בנקלה מעל רכושו, יהי מה שיהיה, חמרי או רוחני. כשהשטן חפץ לנסות את איוב הוא מיעץ לאלהים: „ואולם שלח־נא ידך בכל אשר לו אם לא על פניך יברכך". כי ידע השטן עד כמה יקר לאדם „כל אשר לו", ולפעמים קרובות, יקר לו מאמונתו באלהיו. רכשניים חרדים אלה אינם, כמובן, תמיד יוצרי קנינים חדשים, אבל בלי כונה ובלי מחשבה מצדם הם מסייעים למהלך החיים ולגידולה של היצירה האנושית. דומים הם לאותם גרגרי החול הצלובים והדלים, שהרוח נושא אותם ומקבצם למקום אחד, ומהם יבנה הר חמד בארץ המישור השוממה. יאהב לו כל אחד את קניניו החמריים והרוחניים על פי דרכו והשגתו, ישתדל נא להגדילו, לשפרו, ורק שלא יאבד כלום ולא יפזר את ירושת הדורות לכל רוח, כמו שעושים ה„אנטונים", קלי־הדעת העליזים.

משום זה קשים תמיד לאנושיות כספחת כל המסתלקים בכונה מרכושם, כמו הנזירים, הפרושים ועוד. מדבר אני בנזירים האמתיים, ולא בצבועים ובמקולקלים שבהם, המאוסים סתם מחמת שקר ותעוב. אף הישרים שבנזירים, שנפשם בחלה בהבלי החיים ולבם כמה להתפשטות הגשמיות, מעכבים את הגאולה, ויותר משהם מביאים תועלת רוחנית, הם גורמים הפסד ממשי. הנ

שנואים על שילוק לא פחות מן האנטונים הצליזים, יען כי שניהם הם מבזי עולם ואביונים. גם אנטוניו וחבריו, יהי רכושם גדול ככל אשר יהיה, אביונים יהיו עם כל זה, שאינם מרגישים בעשירותם. כנגד זה אין בין בני עמו של שילוק במציאות כלל אותו הטיפס של אביון ונזיר, שאנו פוגשים אצל בני דתו של אנטוניו. היהודים, כמעט כולם, היו והוים תמיד רכשניים. אם רכוש המרי לא היה אצלם, רכוש רוחני היה אצלם תמיד בשפע, ועל־פי־רוב היו אחי שילוק משתדלים בכל כחותיהם, שגם הרכוש הגשמי לא יחסר. אותו החוק העתיק, שאסר על הכהנים להיות בעלי נחלה, נתן להם רכוש אחר בצורת מתנות כהונה, אבל לא ברא מעמד של אביונים המוכרחים להנזר מתענוגי החיים. וגם אותו החוק הנפלא, שצוה להשאיר בשביל העני לקט שכחה ופאה, עשה על ידי צוויו זה את העני הישראלי לבעל־רכוש. כל עני היה בטוח בחלקו, שהבטיחו לו מנהגי החיים ומצוות התורה, והוא לא היה עוד עני. „אפס כי לא יהיה בך אביון" — זוהי, באמת, ברכה עברית מצוינה, ושילוק העברי אינו חפץ להיות אביון. בפחדו זה מפני העניות ובשאיפתו הכבירה לרכוש של אותו הטיפוס האנושי הכללי מתגלית גם עבריותו, והיא השופכת לנו אור בהיר על הקוים הנפשיים האלה, כמו ששייכותו של שילוק לעם העברי מקילה עלינו לחדור לתוך קויו הנפשיים האחרים: לתוך תכונת כובד־הראש והדאגנות והזעפנות שלו, ועוד.

4

הרכשני של שקספיר הוא יהודי, ובזה התגלה שוב חושו האמנותי הנפלא של הגאון הבריטי לצלול בנבכי הנפש האנושית ולדלות מרגליות ממקים שהן מצויות בו ביותר. ואף־על־פי ששקספיר היה יכול לבחור בכל אנגלי־פוריטני בן דורו בתור נושא הסריוזיות של החיים, ובתור נושא רעיון הרכוש היה יכול לבחיר בכל איטלקי או צרפתי או סתם בן עם אחר, שמערכי לבו הם ההפך ממערכי לבו של אנטוניו, בכל־זאת רואים אנו כי שילוק הוא יהודי. מדוע? יען כי בו התאחדו כל אותם הקוים הנפשיים השונים המסמנים את הטיפוס השילוקי, ויען כי תנאי חייו החיצוניים מכריחים אותם להגלות יחד. כשאנו רואים את שילוק מתיחס אל החיים בכובד־ראש ומבזה את מבלי העולם ואת הילדים העליזים, כשאנו רואים את שאיפתו לרכוש ואת שנאתו לפזרנים ולמאבדים, אנו מבינים זאת היטב: הוא — יהודי. אצל כל בן עם אחר היינו צריכים לבאר את התהוותה של הרגשת העולם השילוקית על־ידי גורמים פרטיים שונים המשולבים בתנאי החנוך, המעמד, יעוד; אבל אצל שילוק הכל מובן לנו מיד: הוא — יהודי.

הראית מימיך יהודי קל־דעת, שלא יעורר עליו את שימת־לבם של הסובבים אותו? הראית מימיך יהודי עליז ושמח, מבלי שתהיינה סבות חשובות עד מאד לעליזותו ושמחתו? ויהודי שלא ישאף לרכוש — זהו כמעט יהודי לא נורמלי, מין חקוי גרוע לאיתם האנטונים או סתם מושפע על־ידי חברתם ההוללה והמופקרה. בכל יהודי ויהודי חי כבר אותו שילוק מתחלת

בריתו או יש בו לכל הפחות שמינית שבשמינית של שילוק. כל יהודי קטן בילדותו האבלה הוא כבר שילוק גדול. אבל כמובן, לא כל שילוק הוא יהודי.

אפילו המונולוג הידוע של שילוק במערכה השלישית אינו אופיי כלל רק ליהודי. כל המתעניינים בחזיונו של שקספיר אינם נמנעים להתעכב על נאום זה כאילו הוא מרכזה של כל הדרמה. אבל גם זוהי טעות רבים. בחמת רוחו הנסערה מוציא שילוק מפיו אשד של שאלות מרות, המעלות קצף אדום כדם. כל שאלה מתפרצת כאנקה, רועדת ומפרכסת ומזעזעה את האויר השאנן של ויניציה העליזה. שילוק צועק:

„מדוע הציק לי אנטוניו? מדוע? משום שאני יהודי. אך האין ליהודי עינים? האין לו ידים? החסר הוא כל חוש אדם וכל רגש אנושי? האין אנו חיים על המזון כנוצרים? האין אנו נפצעים על־ידי אותם כלי הזיין עצמם הפוצעים גם אתכם? האין אנו סובלים על־ידי מחלה ומחסור כמוכם? ולחלינו האין אותה התרופה הטובה לכם טובה גם לנו? האין אנו סובלים על־ידי קור בחורף ועל־ידי שרב בקיץ כמוכם הנוצרים? האין אנו מרגישים כשדוקרים אותנו, ואין אנו צוחקים כשמסוללים בנו? וכשמרעילים אותנו, האין אנו מתים? ואם עולבים בנו, האמנם לא נתנקם?" (מערכה ג', תמונה א').

משא זעם זה, שנאמר מפי היהודי נגד הנוצרים, יכול היה באמת להיות נאמר גם מפי כל עשוק ומעונה נגד עושקיו ומעניו. אלמלא היה שילוק יהודי, אלא אכר פשוט המשועבד שעבוד גמור לאדוני הארץ והסובל עלבונות אין קץ על־ידי בעלי היכולת והשלטון, האם לא היה נאומו זה מכוון יפה כלפי „האדון" אנטוניו? כל החושבים, כי דמי עורקיהם אדומים יותר מדם חבריהם וכי כל העולם כולו לא נברא אלא לשמש אותם, עלולים תמיד לשמוע מפי העשוקים והנעלבים „נאומים" כאלה. מקום זה שבדרמה השקספירית, יותר משהוא מראה לנו את הצער היהודי, הוא מגלה לנו את המחאה העזה של הנגזל והמעונה בכלל. ורק משום שאנו יודעים, שאומרם הוא יהודי, אנו מבינים את טעמם ה ר י א ל י של הדברים ואת מרירותם ה מ מ ש י ת.

אך במה אנו יודעים כי שילוק הוא יהודי? האמנם מאמינים אנו לשקספיר אמונה סתם? הלא באמנות אין מקום לאמונה! לא היוצר הוא הקורא שם ליצירותיו, כי־אם הקורא, ומה ששקספיר קורא לגבורו „יהודי", אינו חשוב לנו כלל וכלל. א נ ו בעצמנו צריכים ל ה כ י ר בגבורו את היהודי. רק אז נאמר כי שקספיר צייר באמונה מה שצייר. ובכן, המכירים אנו בשילוק את אחינו אם לא? מסופקני אם ימצא מי־שהוא, שיענה בשלילה. אם טוב הוא או רע, אבל משלנו הוא. כל זעזוע קל של רוחו, כל תנועה קלה שבגופו, הלוכו, מדברו — הכל מעיד בו על יהודותו. אלמלא היה שום זכר מ ל ו ל י ליהדותו של שילוק, היינו, אלמלא היה שקספיר מזכיר כלל את השם „יהודי" בכל הדרמה, גם אז היינו אומרים: מה דומה שילוק האיש הלזה ליהודי!

הנה עומדים, למשל, לפנינו במערכה הראשונה שני אנשים ומשוחחים. את שמותיהם לא נעמיד בצדי שיחותיהם, ונראה, הנכיר מי מהם הוא היהודי?

א. אומר: שלשת אלפים דינרי זהב? טוב.

ב. „ לזמן של שלשה חדשים, אדוני.

א. „ לזמן של שלשה חדשים? טוב מאד.

ב. „ כבר אמרתי לך, שאנטוניו ערב על הכסף.

א. „ אנטוניו ערב? טוב.

ב. „ ובכן חפץ אתה לעזור לי בצרתי ולעשות עמי חסד? מתי אשמע תשובתך?

א. אומר: שלשת אלפים דינרי זהב, לזמן של ג' חדשים ובערבותו של אנטוניו?

ב. אומר: כן, אבל תשובתך מה היא?

א. „ אנטוניו הוא איש טוב. (מערכה I, תמונה III)

מי הוא היהודי משני המשוחחים? זה המסומן באות א., או המסומן באות ב.? כדי לענות על השאלה, אין מן הצורך כלל לשים לב לתוכן השיחה, כי אם לצורתה, לאפני הדבור של המשוחחים. כשאנו רואים, איך המדבר הראשון חוזר על כל דברי איש שיחתו, איך הוא עונה על כל שאלה בשאלה אחרת ולבסוף הוא עונה לגמרי, שלא ממין הטענה, אנו מחליטים, כי האיש המסומן באות „א" הוא היהודי.

ולא רק בשיחה זו, כי־אם גם ביתר המקומות נמצא שאופן דבורו של שילוק, רגשנותו, התעוררותו ופרכוסי המוח שלו מזכירים לנו את אחד מאחינו בני ישראל. מצד אחד – אמרות קצרות, נרגזות ומלאות פזיזות ותנועה, שאלות ומלות קריאה הבאות זו אחר זו, עקיצות ומחמאות הכרוכות יחד, ומצד שני – נאומים ארוכים הנאמרים בהתלהבות, בהגזמה ובמשלים, – האין סגנון מעורב ומרוסס זה אופיי לשילוק היהודי? אלו הקפיצות שבסגנון, אותה החריפות – איך גלה אותן שקספיר? פלא! וגם בסגנון הנפשי, היינו, היחס הנפשי ששילוק מתיחס בו לסביבתו, האין אנו רואים גם בו את היהודי? ראו־נא באיזה בטול ובוז מתיחס שילוק לכל החברה האנטונית בשעה שהוא מדבר על חיי המשפחה שלה שאינם טהורים. האין בדבריו אלה מעין אותו הבטול, שהיו מתיחסים בו לכל „גוי" ו„ערל" זקנינו התמימים יושבי התחומים?

וכמה יהדות טפוסית ברושם המיוחד, שעושה על שילוק מעשה הבגידה של בתו היחידה! שילוק שואל את מותה, כמו שהיה שואל כל יהודי כשר את מות בנו המשומד. צעקותיו האיומות: „יסכה שלי, בתי שלי"! פולחות את האויר ומזעזעות את הנפש בצער העצור בהן. שומעים אנו בהן לא רק יסורי אב שכול בכלל, כי־אם את צערו של אב עברי שכול. ענות נפשו מתפרצת ברעש ובשאון, בצעקות יאוש וברגשנות מרובה, אבל כמה תוגה אלמת וחשאית בקריאה הקצרה: „יסכה שלי! בתי שלי!"

בשעה שהוא חפץ, יכול שילוק לעצור ברגשותיו גם הן שלא יתפרצו החוצה. לא תמיד הוא עצבני. אבל אז עוברת האש הכלואה בקרבו אל תוך דבריו וכל הנפגע בהם יכוה. במקום קצף היסורים עולה על שפתיו האירוניה, אותה האירוניה העברית המיוחדה במינה, הדוקרת באלפי מחטים בבת־אחת ועוקצת עקיצת עקרבים רבים, ובכל־זאת דקה היא ומזהירה ויפה. מהתלותיו של ה„גוי" הן על־פי־רוב דומות להרמת גרזן או לחטוט גס במסמר חלוד. לא כן שילוק העברי. גם כשהוא חפץ להמית את שונאו, הוא בורר לו מיתה יפה בצורת נשיכה. במלחמתו עם שונאיו אין לו לשילוק שום כלי זיין, וכחו אינו אלא יפה, אבל פיו מזוין בלשון חדה.

קראו־נא בעיון את דבריו לפני המשפט ובשעת המשפט: כמה הכרת ערך עצמו ואיזה סרקסמוס חודר! אפילו קודם המשפט, בשעה שלא היה עוד בטוח כלל בנצחונו על אנטוניו ובשעה שאנטוניו היה עוד „השליט", אפילו אז נראה מכל הנהגתו כולה כי רוחו רוח עז. הוא אינו כלל בטל ומבוטל בעיני עצמו. הוא מדוכא, אבל אינו דכא. במתינות ובמנוחה הוא מטפטף אל תוך נפש שונאו את רעל ההתול טפה אחר טפה. בשיחה כזו אין הוא ממהר עוד ואין הוא דולג עוד מענין לענין. לשון המחטים שלו מתהפכת לה לאטה, והנה ידבר „היהודי" שילוק עם „הסיניזור" אנטוניו:

עַד כַּמָּה פְּעָמִים, אֲדוֹנִי, חֵרַפְתַּנִי
עַל דְּבַר עֲסָקַי הַשּׁוֹנִים וְעַל מַשְׂכֻּרְתִּי,
כָּפַפְתִּי גַּבִּי וָאֶאֱסוֹר אֶת לְשׁוֹנִי,
וּבְלִי עֲנוֹת שָׁמַעְתִּי כָּל־דְּבָרֶיךָ,
כִּי הַסְכֵּין עַמִּי לִסְבּוֹל תָּמִיד דּוּמָם.
רוֹצֵחַ, כֶּלֶב קָרָאתָ לִי לִפְעָמִים,
רַק עַל הִשְׁתַּמְּשִׁי בְּמַה שֶׁלִּי בִּצְדָקָה;
עַתָּה, אֵין זֹאת, יֵשׁ חֵפֶץ בִּי לְךָ,
וְאַתָּה אוֹמֵר: שַׁיְלוֹק, תֵּן לִי כֶּסֶף!
עַתָּה פוֹצֵר אַתָּה בִּי, וְאוּלָם
מָה הָיָה לִפְנֵי יָמִים עוֹד לֹא רַבִּים?
אָז כְּעַל כֶּלֶב נִבְזֶה עָלַי יָרַקְתָּ,
רְמַסְתַּנִי אַרְצָה וּכְגַנָּב גֵּרַשְׁתַּנִי...
וְעַתָּה הִנֵּה כֶּסֶף דָּרוּשׁ לְךָ? וְאָנֹכִי
מָה אֶעֱנֶךָ? הֲיֵשׁ לְכֶלֶב כֶּסֶף? כֶּלֶב
אֵין לוֹ שְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי דִּנְרֵי זָהָב.

אוֹ אוּלַי, אָדוֹן, תְּצַוֵּנִי לִכְרוֹעַ אַרְצָה
וְלֵאמֹר לְךָ בְּיִרְאָה וּנְשִׁימָה עֲצוּרָה,
בְּפִיק שִׁנַּיִם וּכְלֹוֶה אֶל מַלְוֵהוּ:
הוֹי, אָדוֹן נַעֲלָה! בַּיּוֹם הָרְבִיעִי הָאַחֲרוֹן
הוֹאַלְתָּ לִירוֹק בְּפָנַי, וּלְמָחֳרָתוֹ
גֵּרַשְׁתַּנִי וְגַם חֵרַפְתַּנִי: כֶּלֶב, כֶּלֶב,
וְלָכֵן, רְאֵה, בְּעַד חַסְדְּךָ זֶה הַגָּדוֹל,
אוֹחִילָה, קַח מִמֶּנִּי עַתָּה כַּסְפִּי!"

(מערכה I, תמ. III)

כך מדברת האירוניה העברית מתוך גרונו של שילוק. אין בה אף צל של עלבון לגבי הצד שכנגד ואין בה פגיעה בכבודו. דומה, כאילו שילוק עצמו היה נהנה מהתולו הדק. אבל שילוק הפקח והמעשי יודע, שלא כדאי לדחוק את המהלך הטבעי, ומשום זה הוא זהיר בדבריו ואיני נסחף אחרי הזרם החזק של רגשותיו. הוא מהתל בשונאו, אבל עם זה הוא כובש את יצרו המסיתו לעשות כלה באיש חרמו. ורק כשהגיעה השעה האחרונה למלחמה העצומה בינו ובין אנטוניו, הסיר שילוק את כל המעצורים ונתן חופשה גמורה לגלי הנפש המרה שנצברו בלבו במשך הרבה שנות קלון ועינויים. אז נהפך ההתול השקט והדק לנחל שוטף של רותחים המציף ומטביע את האויב ובא בבשרו כמכות אש. אז דומה כאילו מתנקם שילוק באויבו וחפץ להשמידו ולאבדו. אמרתי בכונה „כאילו מתנקם", יען כי נקמה אמתית אין אנו מוצאים סוף־כל־סוף בהנהגתו.

רבים חשבו כי הנקמה, בתור קו יסודי במערכי לבו של שילוק היהודי, היא הציר שעליו סובבת כל הדרמה, ועל סמך הנחה זו נבנו השערות רבות שונות ומשונות, שאין להן שום ערך אמנותי ופסיכולוגי. אבל דעה זו מוטעה היא בעיקרה. אמת כי בדברי שילוק השונים, וביחוד בנאומו המובא למעלה אנו מרגישים צלילי נקם, אבל הם דקים וצודקים כל־כך, עד שאין לדרשם לגנאי. הם מראים לנו רק על שלמות נפשו של שילוק ועל הרגש של הכרת ערך עצמו. אי אפשר שלא להודות, כי אמת הגיונית ונפשית גדולה נכללת בדברי שילוק:

„אִם יְהוּדִי יַעֲלִיב נוֹצְרִי, בַּמֶּה תִּגָּלֶה
חֶמְלַת הַנּוֹצְרִי — בַּמֶּה אִם לֹא בִנְקָמָה!
וְאִם נוֹצְרִי יַעֲלִיב יְהוּדִי, בַּמָּה תֶהֱפַךְ אֵפוֹא,
עַל פִּי תוֹרַתְכֶם אַתֶּם, סַבְלָנוּת הַיְּהוּדִי?
בַּמָּה? הֲלֹא כִּי יִשְׁאַף אֶל הַנְּקָמָה!

הָבוּ וְאֵלֵךְ אֵפוֹא בְּדַרְכְּכֶם הָרָעָ.
וְאִם גַּם יֵקַר מְחִירָהּ לִי, אָנֹכִי
אֶשְׁמְרָה תוֹרַתְכֶם זאת וּבָהּ אֲנַצְּחָה״...

(מערכה III, תמונה I)

אמנם מוריו של שילוק במעשים הרעים היו בעלי דברו עצמם, ואולם התלמיד לא עלה עליהם במקצוע זה. אנטונים מתגאים תמיד בתורת החמלה, שבין מחזיקיה נחשבים הם, ואולם בשעה שהציקו לשילוק וענו אותו, לא זכרו את תורתם זאת. רק בשעה שהסכנה רחפה עליהם וידו של שילוק היתה על העליונה, העלו על לבם את דבר החמלה והרחמים. ביחוסיהם של האנטונים לעמו של שילוק, וגם לשונאיהם הפוליטיים והדתיים מקרב אחיהם בני עמם עצמם, בשעת מעשה האכזריות שהיו עושים בכל יום ובכל שעה בשם אלהיהם או בשם מלכם, לא היו זוכרים כלל את האהבה ואת האחוה, שצום רבם — ושילוק צדק בדבריו. הוא נוכח וראה את כל זה גם אחרי כן, בסוף המשפט. לא שילוק התנקם באנטונים, כי־אם להפך, הם התנקמו בו. חסדם היחידי, שעשו עמו, הוא זה, שהשאירו בחיים את חיתו, אבל גם את זה עשו רק להתעלל בו. אמת כי את שילוק־האדם לא המיתו, אבל את האדם שבשילוק המיתו ואת נפשו רצחו. בחפצם לנקום בו, הטילו עליו את העונש הקשה ביותר: אסרו עליו להיות מה שהוא. שכול, עניות וצלב — מה נוראים יהיו מעתה חייו של שילוק היהודי הטפוסי, שאהב כל־כך את בתו היחידה והיה קשור כל־כך לרכוש ושנא כל־כך את בעלי הצלב! אכן רק זו היא נקמה מלאה חמלה...

מעשה שילוק כשהוא לעצמו אינו נכנס כלל בגדר הנקמה, מפני שדרישתו המשונה בדבר ליטרת הבשר החי יש לה מובן אחר לגמרי. לו חפץ שילוק להנקם באנטוניו, היה יכול להסתפק בקנס של ממון. ויותר מזה: קנס גדול של ממון היה „מעשי״ יותר הרבה ומקביל יותר להשקפת עולמו של שילוק הרכשני. אבל אנו רואים כי שילוק מסתלק אפילו מזה, כשרוצים לשלם לו כפלים, ודורש דוקא את בשרו החי של אנטוניו, ככל הכתוב מפורש בשטר החוב, בסרקסמוס חריף מאד מדבר הוא על בשר האדם, שאין לו לעת עתה שום ערך ממשי, ואולם מדרישתו אין הוא חוזר. רואים אנו מעט מעט כי לא הנקמה היא המפעמה בלב שילוק, כי־אם רגש השנאה. שילוק שונא את אנטוניו שנאה עזה ועמוקה, שאינה יודעה רחם, ושנאה זו אינה כלל שנאת חנם. ראינו כבר את כל הטוב, שעשו אנטוניו וחבריו לשילוק, וחוץ מזה נוכחנו כבר עד כמה חשובים הם הנגודים הפנימיים והיסודיים במערכי הלב של שני הטיפוסים האלה. האנטונים הם צורריו ומעליביו של שילוק, גוזלי בתו וחומסי הונו, בעסקי הפרנסה הם יורדים לחייו ובעניני דת הם אונסים את נפשו — בשביל מה אפוא יאהבם שילוק? בכל יום ויום הם מתעללים בו ויורקים בפניו, מעליבים בו ומציקים לו, ולא עוד אלא שבתכונותיהם הם הנגוד הגמור לו — ואיך זה לא ישנאם?

ושילוק נעשה למשורר השנאה. הוא אינו מרבה בדברים בכלל, ומשום זה אין לבקש אצלו שירת שנאה, פשוטה כמשמעה; אבל דבוריו הבודדים המפוזרים בדרמה, ספוגים די צרכם ברעל. וגם כולו אומר שנאה, אף פגישה אחת עם אנטוניו, גרציגו או אחרים אינה עוברת עליו מבלי שיגלה את שנאתו העזה לכולם. הוא עצמו אומר בשעת המשפט, כי השנאה היא אצלו אינסטינקטיבית, עורת ונפשית. בפני הדוכס אינו חפץ לתת שום באורים לרגשו זה, אבל גם שילוק וגם אנו יודעים מפני מה הוא שונא כל כך את האנטונים.

והמעט שהוא שונא אותם. הוא חפץ את מותם ושואף להמיתם. גם זה ברור לכל, ואין לכסות כלל על שאיפתו זו של שילוק, יען כי טבעית היא אצלו, ובעיקרה היא אצלו גם צודקת.

בסניו הפוחז לובש פתאום צדקות, מעמיד פניו כתם ושואל: „האם ממיתים בני־האדם את כל מה שהם שונאים?" אבל שילוק עונה לרשע כרשעתו: „האם אין בני־האדם חפצים להמית את כל מה שהם שונאים?" והאמת, מה היה עושה כל אחד מהאנטונים לשונאו? האם לא היו נלחמים כולם בשונאיהם, האמתיים וגם המדומים, עד כלותם?

אילו היה אנטוניו בעל אגרוף, היה ודאי מתחיל עם שונאו תגרה בשוק והיה הורגו שם; ואילו היה קצת אנין בדעתו, היה שוכר לו איזה בריון, שירצחהו או ישים רוש במאכלו. אך אם גם בזה וגם בזה היה מואס, היה קורא את שונאו למלחמת־השנים. ובמחשבה תחלה ובדעה צלולה היה ממיתו לנגד עדים. האם לא כך התנהגו ומתנהגים האנטונים עם שונאיהם?

שילוק חפץ במותו של אנטוניו — אמת, והדבר הזה הוא חטא! והגרציגים, הסלריגים ועוד, האם היו והויים כולם רק דורשי טוב איש לאחיו? לשילוק יש לכל הפחות סבות חשובות ויסוד פסיחולוגי עמוק לשנאתו, מה שאין כלל לחברת מתנגדיו האוכלים לפעמים קרובות כל־כך איש את בשר רעהו. העיון האובייקטיבי מראה, כי בעצם אין שילוק כלל האדם היותר רע שבדרמה, להפך על פי שקספיר נראה ברור, כי שילוק היה טירון לגבי דברים כאלה, כמו מלחמה באויב, יען כי בחר בדרך היותר כשרה והיותר רחוקה, תחת להשתמש באמצעים יותר פשוטים ופחות אניניים, כמו שהיו עושים הסובבים אותו.

שילוק עשה חוזה עם אנטוניו במחשבה תחלה להכניעו, אבל הוא מתנה תנאים שלא קשה היה למלא אחריהם. הן אפילו אם יבצר מאנטוני לשלם את הסכום הקטן בערך, הלא יכול היה למצוא איזה מכר עשיר, שהיה מציל אותו מן הפח. כן, מוזר עד מאד הוא התנאי. נראה מיד, ששילוק נמסך כאן אחרי „החידוד". רואים אתם: חדשה תעשה בעולם השטרות: קנס כשונה של בשר אדם! מה תאמרו להמצאה כזו?

חושד אני בשילוק כי בתור יהודי היה החידוד כשהוא עצמו, העיקר אצלו. כי אילו בקש אחרת, למה העמיד בסכנה את מבוקשו? הן קנס זה צריך היה להכריח את אנטוניו לשלם את החוב במועדו!

ובכן אחת משתי אלה: או ששילוק לא חפץ כלל במיתתו של אנטוניו, ורק בדרך הלצה המציא את התנאי המשונה, כדי לבזות על־ידי זה את אנטוניו, או שידע בבירור, כי אנטוניו לא יוכל בשום אופן לשלם את החוב, מפני שהוא עומד לפשוט את הרגל. אבל אם כך הוא הדבר, יכולים אנו רק להתפלא על שכלו הבהיר של שילוק ועל חשבונו הנכון, שראה מראש את נפילתו של אנטוניו, באותה שעה שלא עלה דבר זה על לבו של שום איש. זהו שראינו: חוש המציאות היה לשילוק.

חושו הריאלי של שילוק הוא שאמר לו כי צריך הוא להלחם עם אויביו רק על פי הדין ועל־ידי בית־דין, יען כי רק על פי החוק יש להם לשילוקים בתור יהודים איזו תקוה לדרוש משפט מן התקיפים. בתור איש המתיחס בכובד־ראש אל החיים ויסודותיהם, וגם בתור יהודי סובל, האמין שילוק בחוקים, ובשעה שאחרים היו באים בכח הזרוע ובכח הפשע הגלוי או הנסתר, בא שילוק רק באמונתו בצדקת החוק. אבל גם בזה טעה. שונאיו באו עליו בערמה ובעקיפים.

רבים אומרים, כי שנאתו של שילוק לאנטונים בקשה לה סיפוק נפשי בנקמה. ובאמת משתמש שקספיר כמה פעמים במשך המחזה במבטא „נקמה"; אבל כדאי לשים לב לאותה עובדה, שב„סוחר הויניציוני" אנו פוגשים את חזיון הנקמה בצורה בלולה והיולית. גם המושג עצמו וגם השם, שנתן לו על ידי היוצר הגדול, לא הובלטו די צרכם בדרמה, ומשום זה ראוי לנתח את החזון הפסיכולוגי הזה, כפי שנתגלה אצל שילוק. יחד עם רגש השנאה יהיה לו לקו נפשי זה ערך גדול עד מאד במהדורות הבאות של הטיפוס השילוקי.

שילוק עצמו מדבר הרבה על שאיפת ה„נקמה" שלו, אבל אם נניח שהנהגתו עם אנטוניו באה מתוך נקמה, אז תתגלה לפנינו איזו „נקמה" מיוחדה במינה. כולנו יודעים כי הנקמה היא רגש סובייקטיבי והתגלות נפשית פרטית, שאין לה שום שייכות להכרתנו המוסרית והמשפטית. נקמה ומשפט — הם „תרתי דסתרי". אבל אצל שילוק צריכה „נקמתו" לקבל דוקא אישור בית־דין. וזוהי הזרות שבדבר. להוציא מעשה נקמה אל הפועל על־ידי המשפט — זהו ערבוב משונה של שתי השקפות עולם מתנגדות, יען כי במקום המשפט שם העונש ושם השלומים, אבל בשום אופן אין שם נקמה, שבה משתמשים רק מחוסרי ההכרה המשפטית או האנשים התרבותיים בשעה שנשתתקה הכרתם המשפטית או המוסרית. בכל־זאת אנו רואים, כי אותו המעשה, ששילוק בעצמו קורא לו „נקמה" עובר דרך בית המשפט ונעשה על־פי החוק, מכאן ראיה, שאין זו נקמה במובן המקובל. שילוק חפץ להשמיד את אנטוניו, לא רק מפני שהוא חפץ להתנקם בו, אלא מפני שהוא חפץ לראות בשלום וגמול. שני מושגים אלה, הרחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב, באים עם כל זה פעמים רבות זה במקום זה. „נקם ושלם" אינו „היינו הך". המושג האחד הוא פסיכולוגי־אינסטינקטיבי, והשני — מוסרי־משפטי. אצל גבורו של שקספיר לא נתבררה עוד כהוגן התגלותו הנפשית, ומשום זה אנו מוצאים אצלו גם את יסודותיה של הנקמה וגם את קויה האופיים של שאיפת השלומים. שילוק

השקספירי שונא את אנטוניו, את הפרט, ומשנאתו הפרטית הזאת צמחה שאיפתו לנקום בו. אבל יחד עם זה שונא שילוק את אנטוניו בתור טפוס אנושי, ומשנאה אידיאלית זו יצאה השאיפה הטבעית בעיקרה לראות במפלתו של אנטוניו העליז, העצל והולך בטל. שילוק־האדם חפץ פשוט כ מ ו ת ו של אנטוניו, אבל שילוק־הטיפוס חפץ לנצח את אנטוניו, ועל ידו את כ ל האנטונים. ומשום זה גדלה כל־כך המבוכה בבית־דין „הוויניציוני": לכאורה הלא היה הצדק עם שילוק, יען כי בא בשם השלומים, אבל יחד עם זה מורגש היה, כי גם השאיפה לנקמה מסתתרת בינית לדרישות הגמול. ואם כך הדבר, איך יוכל בית־דין לאשר מעשה, הנמצא לגמרי מעבר לגבול המוסר והמשפט? תוצאות המשפט ידועות לנו, וגם זה ידוע לנו, כי לא שאלה משפטית זו היא שעוררה את השופטים לזכות את אנטוניו בדין, אלא טעמים פרטיים אחרים.

אצל צ א צ א י שילוק, שנתגלו אלינו בספרות ובחיים אחרי שקספיר, נראה, כי קוים נפשיים אלה של נקמה וגמול התפתחו אצלם, השתנו והתפרדו ובאו גם לידי בהירות יתרה של התגלות נפשית כשהיא לעצמה. בשילוקים החדשים כבר נתהותה ההתפרטות וההתגבשות המיוחדה של שתי הנהימות הפנימיות של נפש האדם, כל אחת בפני עצמה; אבל אצל ראש המשפחה אנו רואים, כי הערבוביה ההיולית שוררת עוד בהן. לעומת זה הבליט שקספיר את יתר הקוים היסודיים של הטפוס האנושי הזה, המסמנים אותו כראוי ומבדילים בינו ובין הטפוס שכנגד של האנטונים, הגרציינים ואחרים.

שני טיפוסים אנושיים אלה נלחמו זה בזה, וחשוב מאד סופה של התנגשות כבירה זו בין שני הזרמים החיוניים; אבל ה„סוף" שבדרמה אינו כלל סופה של המלחמה בין אנטוניו ושילוק. אצל שקספיר נצחו את שילוק, אבל בחיים נמשכת המלחמה, ולעת עתה ידו של שילוק על העליונה. בהתאבקות התדירית בין קל־הדעת וכבד־הראש שבחיים, בין ההולך בטל ובין העמל, בין המבזבז והמאסף, ובין המאבד והרוכש, היו מנצחים עד עתה השילוקים. וראיה לזה היא התרבות האנושית ההולכת וגדלה. „אילי" הרכוש החמרי הרב שבעולם מצד אחד ונשיאי המדע והאמנות מצד שני — כולם יצאו מבית מדרשו של שילוק ולא מבית המשתה של אנטוניו.

אולי יהיה מי שיאמר, כי בערכי הרוח הצרופים אין האנושיות מתקדמת כלל וכלל; אבל מנקודת הראות ה ר ? א ל י ת כולנו מוכרחים להודות, שבכל יום ויום אנו צועדים קדימה בצעדי ענק. מי הוא המאפשר את עליתנו זו לראש ההר?

תאמר: לנצלות העצל, האוכל ואינו עושה? או אולי בסגיו השקרן והבזבזן? לא! את שבילי העתיד מפנה לנו אחר. הוא גם הולך אתנו ובינינו, וקולו רסריוזי והבוטח הוא המכונן את צעדי חיינו. הוא למד אותנו לבנות, גם כשבאים השכורים להרוס והוא צוה לנו להחזיק מעמד, גם אם תתמוטט הארץ תחת רגלינו. אל־נא יאבד אף רגע אחד לבטלה! — כזו היתה הסיסמא של אותו האיש הפלאי, כי יותר מכל שנאה נפשו את מבלי העולם. „השדים

העליזים" השקועים בהוללות ושכרות מרגישים תמיד פחד מפניו, אבל לנו הוא מורה דרך.

מי הוא זה האיש הפלאי? הוה אומר: שילוק.

לכאורה יוצא לנו על פי שקספיר כי אנטוניו מנצח את שילוק, אבל מי שיעיין היטב בדרמה, יוכח, כי שקספיר מספר לנו אחרת לגמרי. הוא אינו אומר כלל, כי הטיפוס האנטוני נצח את הטיפוס השילוקי, אלא שהנוצרי אנטוניו נצח את היהודי שילוק — וזהו הבדל חשוב. על דבר נצחונו של אנטוניו בתור טיפוס לא יכול שקספיר לכתוב, מפני שאלמלי כך לא היה זה אמת, וחותמו של שקספיר הוא תמיד האמת; אבל מפלתו של היהודי בתור מקרה בודד אפשרית היא, כמובן, עד מאד. וחוץ מזה, כלום יכול סופר נוצרי לכתוב אחרת לפני קהל נוצרי? ואמנם במשפט, שהיה בין היהודי הוויניציוני שילוק ובין הסוחר הנוצרי אנטוניו בבית־דין הנוצרי בעיר ווינציה, נוצח היהודי, אבל במלחמת החיים שבין היהודי ובין הנוצרי לא נצחו האנטונים: עדים אנו כולנו כיום הזה —

נבדלה דרמה זו משאר הדרמות והטרגדיות השקספיריות, שאין איש מת בה, והסבה לא מונחת בזה, ששקספיר קורא ליצירתו זו בשם קומידיה. החזיון העובר לפנינו במחזה זה הוא טרגי באמת, וגורלו המר של שילוק מזעזע את נפשנו עד היסוד. אולם מקרה מות או רצח במובן המקובל אין בכל הדרמה. וזהו כמין סימבול.

הלא גם אנטוניו וגם שילוק לא מתו עד היום הזה. הם חיים בינינו, האחד בעליזותו ובקלותו והשני בכובד ראשו ובצערו.

אמת כי היחוסים החוזרים בין אנטוניו ושילוק נשתנו ונסתבכו הרבה, וגם הטפוסים הם עתה אחרים לגמרי. אבל הרקמה היסודית של הנפש עמדה בעינה וגם הרבה חזיונות חשובים נשנים וחוזרים לעינינו.

גם עתה שומעים אנו על כל פרשת דרכים את קולו ספוג הצער והיאוש של שילוק השכול בצרחו מר: „יסכה שלי! בתי שלי!" הן גם עתה עוד גונבים הגרצינים את לב בנותיו ובניו. והאם חדלו כבר יוצאי חלציו של שילוק לרוץ אחרי ה„שדים העליזים", העבדים הלנצלוטים? ערירי הוא שילוק. אמלל ונעלב. צערו ויסוריו נעשו יותר עמוקים ויותר שחורים, אבל יחד עם זה נתעשרה נפשו בצלילים חדשים.

כאז כן עתה בוגדים בו רבים מיוצאי חלציו ונושאים לזרים את רכושו ואת קניניו, כמו שעשתה יסכה, ושילוק עוד לא ראה את הנקמה הגמורה באויבו, ועודנו שואף ומקוה לשעת השלומים, שבוא תבוא. את רגש הנקמה הפרימיטיבית שכח כבר, אבל מאמתותו של חוק הצדק ומבטחונו בשלום וגמול עוד לא התיאש.

וגם האנטונים עוד לא פרעו לעם העברי את שטר חובם, יען כי החוק ה„וויניציוני" צודק וישר ומלא חמלה הוא גם היום, כמו שהיה אז.

II. צאצאי שילוק

I

מלחמה קשה וארוכה היתה לשילוק באנטוניו, ובודאי שהיתה נגמרת בנצחונו של שילוק, אלמלא ההרגל היהודי שלו לגמור כל התאבקות ב„דין תורה". שילוק חפץ היה לנצח את האנטונים דוקא על פי דין, אבל המשפט הויניציוני, המיוסד כולו על תורת החמלה והרחמים של בני חברתו של אנטוניו, חייב את שילוק. ודינו של שילוק יצא: רכושו — לחרם, והוא — להמרת דת, ואם לא יחפוץ להסכים לחסדם זה של האנטונים, אחת דתו למות. שילוק שמע בלב נשבר משפט צדק זה ואמר:

„תְּנוּנִי נָא עַתָּה לָלֶכֶת. מָה רַע לִי, מָה רָע!
אֶת פְּסַק דִּינְכֶם תִּשְׁלְחוּ הַבַּיְתָה אֵלַי;
שָׁם אֶחְתֹּם עָלָיו"

ברגלים כושלות ובדכדוך נפש יוצא שילוק מבית הדין הויניציוני, ויותר אין אנו רואים אותה הוא גז ונעלם מנגד עינינו. אין אנו יודעים כלל מה קרה לו אחרי כן: המלא את הבטחתו וחתם על פסק הדין? או אולי נמלך בלבו בשובו הביתה ובחר במיתת חניקה תחת ההמרה ומת על קדוש השם, ככל אשר עשו מאז ותמיד גם יתר השילוקים? — אין אנו יודעים דבר מכל הנעשה אחרי כן! שקספיר מראה לנו, כי התאבקותם הגדולה של שני טיפוסי האנשים נגמרה במפלתו של שילוק בתור יהודי. הנכנע שילוק באמת? ההשלים סוף סוף עם האנטונים וכרת עמם ברית חדשה, ברית שלום? מסופקני. דבריו האחרונים של שילוק, הנאמרים בעצב חודר ובצער עצור כל־כך, מעידים כי גדולה ורבה היתה המבוכה, שבאה עליו ברגע האחרון אבל לא איש כשילוק יכנע. בין בתור אדם ובין בתור יהודי, תקיף שילוק יותר מדי בדעתו. קשה להאמין, כי שילוק ישכח פתאום את שירת השנאה, שרעשה וגעשה בקרבו כאש. אי אפשר ששילוק כבד־הראש והרוכש יעשה על נקלה לאחד מחברת מבלי העולם העליזים ושעל־ידי הכרת הדת מתוך כפיה יחלוף לגמרי הניגוד הנפשי העמוק בין שני הטיפוסים האנושיים. ובכן מתעוררת בנו בעל כרחנו השאלה: מה היה בסופו של שילוק? מה קרה אותו ומה נעשה עמו אחרי כן, החל מאותו הדגע, שיצא מבית המשפט? מכאן ששקספיר אינו מספר לנו את הדבר, מוכרחים אנו ממילא להעמיד בסוף הדרמה את ההוספה: „המשך יבוא".

וההמשך אמנם בא, אם כי לא מיד שקספיר.

הרבה סופרים נסו את כחם אחרי שקספיר לתאר בספרות העמים את הרגעים השונים והחשובים של הדרמה השילוקית. במשך הזמן נעשתה דרמה חיונית זו מרובת גונים ועשירת מאורעות, כל אחד היה רואה בה מהרהורי לבו ומגלה קוים נפשיים חדשים ב„גבוריה" ותנודות חדשות בעצם החזיון.

אולם אנחנו לפי שעה אין לנו עסק בכל אלה, אנחנו פה לא נחפוץ אלא לשים לב אל ה„עיבוד", שמצאה לה אותה האידיאה ביצירות אחדות של השירה העברית הצעירה.

יותר משלש מאות שנה עברו משעה שנגלה הטיפוס הספרותי של שילוק. במשך הזמן נראו בחיים ובספרות הרבה מהדורות שונות של טיפוס זה, אבל הן היו קשורות זו בזו בקשר פנימי, כטבעות בשרשרת, וראשיתן היתה נעוצה בתבנית הראשית שיצאה מתחת יד שקספיר בתור דוגמא למופת.

גם אותו שילוק בעצמו שעליו מסופר ב„סוחר הויניציוני", אפשר מאד שנהפך לאחר עוד בימיו של מחוללו, אבל על אותו שילוק השני לא ספר שקספיר האנגלי.

עליו בא לספר בזמננו המשורר העברי שאול טשרניחובסקי בפואימה „ברוך ממגנצה". אצל שילוק זה, יהדותו היא הציר שעליו סובבים וחוזרים כל המאורעות הבאים עליו, התנגשותו עם העולם החיצוני והנהגתו הנוראה תחלתן וסופן ביהדותו. קוי נפשו האנושיים-הכלליים נושאים עליהם חותם יהודי, וענויי האדם שבו ספגו אל תוכם את הצער היהודי. גם בו יש הרבה טיפוסיות, אבל טיפוסיותו האנושית נבלעת בדמות יהדותו. וכשזה שונא את האנטונים ומתנקם בהם, אין שנאתו האיומה ונקמתו הבוערת נובעת אך ורק מתוך נגודים נפשיים שבין כבד־הראש ובין קל־הדעת שבחיים או בן הרוכש ובין המבזבז או אפילו בין המדכא ובין המדוכא סתם. בברוך ממגנצה דביחו מכל מחבואיהם כפתני מות כל יסוריו וענוייו ורבצו מסביב לפצע היהודי שבלבו, וכולם יחד ירציפו עליו רעל. כשילוק של שקספיר כן גם הוא אינו במובן האמנותו אלא פרט אחד. איש אמלל אחד שהמר לו שדי, אבל פרט זה בא ללמד על הכלל.

הטרגדיה של ברוך ממגנצה מתחילה באותו הרגע שהדרמה השילוקית נגמרת: טשרניחובסקי כאילו בא לספר לנו מה שקרה את שילוק אחרי שובו אל ביתו ואחרי חתמו על פסק הדין, שהאנטונים הוציאו עליו. כאשר נפרדנו מעל שילוק, לא ידענו עוד מה יהיה אתו, אבל כשפגשנוהו עתה בדמות ברוך ממגנצה, היה כבר „אחר המעשה", שעשה להותו ולהות האנטונים. הן יודעים אנו, כי לא אחד היה שילוק ולא אחד — ברוך; מספרם היה מגיע בתקופות שונות לרבבות. לפעמים היו גוזלים מהם את רכושם „על פי דין" והיו מכריחים אותם גם כן „על פי דין" לצאת לשמד, ולפעמים היו, פשוט, מתנפלים על בתיהם, חומסים והורגים בהם וכופים אותם להמרה. אם כה ואם כה היו האנטונים „מנצחים" באופן כזה לפעמים קרובות את השילוקים. ההיה נצחון זה גמור? קיומו של העם העברי הוא התשובה היותר ברורה על שאלה זו. ההיה נצחון זה קל ופשוט? מעשיו של ברוך ממגנצה יוכיחו לנו, בכמה עלה להם לאנטונים נצחונם על שילוק.

גם שילוק החדש הזה נבוך מפסק דינם של האנטונים החדשים ונפחד ממראה היד השלוחה של גרצינו החדש, שהציע לו חבל לתליה, וגם הוא ענה בקול נעלה: אני מסכים. אבל אצל שקספיר יורד פה המסך, ואצל

טשרניחובסקי הוא מורם אך רק מרגע זה והלאה, ואנו שומעים את שילוק החדש מספר מה שהיה אחרי כן:

„עֵת מִבֵּית הַתְּפִלָּה שֶׁבָּנוּ,
אַחֲרֵי כְּלוֹת הַשִּׁירִים,
הֱבִיאוּנִי וַיְשִׂימוּנִי
בְּבֵית מִקְלַט הַנְּזִירִים"

(ברוך ממגנצה).

בבית נזירים זה, תחת כנפי סמל חמלתם ואהבתם הכוזבה של האנטונים, בתוך מקלט זה למבלי העולם ולעצלים היותר מאוסים, התעוררה בלבו של שילוק השני ההכרה המציקה של עלבונותיו הנוראים עד עתה ושל ירידתו האיומה החדשה. פה הוברר לו גם כן, כי תקותו היחידה לגמול ואמונתו התמימה בחוק השלומים לא נתמלאו כלל, וכי להפך: השאננים הצליזים מתעלסים באהבים באחוזותיהן של הפורציות השונות, והוא העמיק רדת מטה והוסיף יגון על יגון. איה הצדק? ואיה השלומים?

ואם כך, אם אין גמול ושלומים, תבוא־נא הנקמה! תעל־נא לבת רעל זו ותמלא את כל סתר הנפש ותתפרץ החוצה בסופה וזעם ותהי־נא היא עצמה השופט והדין, אם אין דין ואין משפט. כה גמלה בלב שילוק השני מחשבת הנקמה שלו.

התמונה האיומה של אבדן אחיו בני עמי, הפרעות הנוראות שבעיר מגוריו, שחיטת בנותיו על ידו ולבסוף כשלון־מעצמו — כל אלה המאורעות המחרידים, שבאו עליו כחתף, אפפו את נפשו של היהודי הפשוט מכל עברים והביאוהו במצר. מה יעשה עתה?

„יָדַעְתִּי, שֶׁצֻּוֵּיתִי
לַעֲשׂוֹת אֵיזֶה דָּבָר,
אַךְ מָה אֶעֱשֶׂה — נֶעְלָם מֶנִּי"...

(שם)

אולם בשעה שנשאר יחידי לנפשו בחדרו הצר שבמנזר ומבטו נגע במקרה אל הנר הדולק בפנה לפני תמונת קדשם של האנטונים, אז התעוררה פתאום נפשו הרצוצה והדוויה כמו מתוך התעלפות. ביום העבירוהו על דעתו תמונות הזועה, שסמאו את עיניו, אבל כאשר ירדה חשכת הליל וכסתה במעטה השחור שלה על הדם השפוך ועל הדמעות הרותחות וגם על הרוצחים והמענים, שישנו את שנתם התמה, כאשר קמה ב ח ו ץ השלוה, התפרץ בלב ברוך מ ב פ נ י ם סער איום. וסער זה הקים בנפשו הטהורה של היהודי הפשוט נחשולים גדולים של שנאה וגלים אדירים של נקמה.

בשעה ששילוק השקספירי מדבר על שנאתו לאנטוניו הנוצרי, מרגישים אנו בריר, כי לא נוצריותו של אנטוניו היא העיקר בשנאה זו; אבל כשאנו שומעים אז קללותיו האיומות של ברוך ממגנצה, אנו מבינים איזו אש בוערת

עושה שמות בלבו בעצים של האנטונים. „גוי אכזרי״ זה הוא שהבעיר את אש הנקמה הפראית בנפש ברוך. אנטוניו דן את שילוק באש, אבל גם אותו דן כרוך באש. אצלו מוצאים אנו את הנקמה ההיולית, שאין בה שום הכרה עליונה ושום השגה אובייקטיבית, וגם לא צל של הכרה בכלל והשגה סתם. זוהי התפרצות אינסטינקטיבית של צער עצור וכלוא במעמקי הנפש הסובלת. ברוך ממגנצה אינו יכול לחשוב על דבר הרעיון של גמול, יען כי בכלל קשה לו לחשוב, מפני הזעזוע הנורא שבא עליו. הוא יודע רק את יסורי נפשו, ופיו יז קצף משטמה. שילוק השני, בהיותו שכור עלבונו וצערו, אורר ומקלל ושופך חמתו ברעל ובזעם, ודבריו עפים כנצוצי להבה. איזו אש אבדון מציצה מתוך עיני היאוש שלו ומאירה את כל דמותו באור בלהות. הוא חפץ לראות לפניו לא רק את „ליטרת הבשר״ החי של אויבו, כי אם את כל גויתו, את כל פגרו המובס ואת כל עולמו בחורבנו. הוא מספר לנו, איך —

„מִגַּגּוֹת בֵּית הַתְּפִלָּה פַּחֵי הָעוֹפֶרֶת הַנִּתָּכִים בְּשַׁלְהֶבֶת הָיוּ לְאֵשׁ נִגֶּרֶת״,

אבל אנו רואים במשך כל הפואימה, איך נתכה העופרת, שרבצה והכבידה על נפשו ועל כל חייו, והיתה לים מרתיח, ל„נחל שוטף, גל להבות״.

ברוך ממגנצה אינו תיבע לדין את מי שהוא, אלא צועק ושואג כחיה פצועה. הוא בא אל קבר אשתו ומדבר עם המתה דברי יאוש, שרק מי שבא כבר עד הגבול האחרון של הצער האנושי יכול להוציא אותם מפיו. הוא אומר אז:

„לוּ הָיִיתְ גַּם אַתְּ יוֹנָתִי,
וְאִתֵּךְ גַּם אָנֹכִי,
לְעַרְפָּד זֶה יְעַלַּע דָּמֵיבֹ,
טֶרֶם יִיבַשׁ כֹּחִי,—
לַיְלָה, לַיְלָה נָקוּם נַעֲלֶה,
נִשְׁתֶּה, נִרְוֶה, עַד נִשְׁכָּרָה,
דְּמֵי אֵל חָאַכְזָרִים״...

(שם).

לדבר כך יכול רק איש הנמצא מעבר לגבולי ההכרה הצלולה!

ואמנם כחיה טרופה נראה ברוך ממגנצה בזעמו: הן חוץ ממעשיו הנוראים האחרים שחט בעצמו את בנותיו האהובות והיקרות לו! אב עברי השוחט בעצם ידיו את בנותיו — היש מדה וקצב לקללות, שהיו צריכות להתפרץ מפינו על ראש אותם האנשים, שהביאוהו לידי כך?

אב השופך דם ילדיו — גם זוהי תקלה נוראה הבאה על נפש האדם. אבל אב עברי? השוחט את ילדיו האהובים מרוב אהבתו להם ומרוב חרדתו עליהם — משבר נפשי כזה איום מכל איום ונורא מכל נורא. אחרי משבר כזה — היש להתפלא על אכזריותיו של ברוך? הוא נעשה באמת לאחר.

יפן כי נפשו הרעלה במשטמת השטן ואין שום דבר, שיעמוד בפני שאיפתו לנקמה. אחרי „יום המבוכה" אצל שילוק זה מובן לנו הכל, וגם ספורו על העיר הבוערת איננו מתמיה אותנו:

„וַאֲנִי בַחוּצוֹת רַצְתִּי,
לִרְאוֹת הַהֲמוּלָּה
לִרְאוֹת בְּאוֹיְבַי, בְּהִשְׁתַּפֵּךְ
נַפְשָׁם הָאֻמְלָלָה"
— — — — —
— — — — —
„צְחוֹק לִי, צְחוֹק לִי: בְּהִתִּיפַּח
נָשִׁים בְּחוּצוֹת קֶרֶת
בְּהִמָּלֵט מִן הַבַּיִת
אִישׁ כְּסוּתוֹ בוֹעֶרֶת"!

שילוק השני צוחק, וצחוקו מה איום! צחוקו של שילוק הראשון, בשעה ששמע את דבר מפלתו של אנטוניו, היה צלול וקצר, כצחוק הבא מתוך שכל בהיר והכרת ערך עצמו. אחר הוא לגמרי צחוקו של ברוך ממגנצה. כך צוחקים בבית המשוגעים.

מאין בא לו צחוק פרא זה? החדש הוא לגמרי, ורק המשבר הנפשי הולידו, או קשור הוא ואחוז באירוניה ובסרקסמוס של שילוק הראשון? שאלה זו חשובה לנו גם לגבי קביעות סדר הדורות אצל השילוקים. הצד השוה שבצחוקו הפרוע של ברוך וצחוקו של שילוק הוא אותו הצד השוה שבשני טיפוסי שילוקים אלה, וגם ההבדל ביניהם תלוי בדמותם השונה. ברוך ממגנצה הוא לא רק אב שכול ולא רק איש מעונה, כי־אם אב יהודי מעונה, שכל יסוריו קשורים זה בזה וזורקים אותו מתהום אל תהום.

היש לראות בבערה הנוראה שהבעיר ברוך, רק נקמת אב אומלל? בשום אופן לא. כעין ראיה לזה תוכל לשמש לנו ההשואה של ציור זה עם אחד מציורי מופסן המובחרים, המצייר לנו נקמת אם. כשאנו נזכרים בציורו „הפראית", מתבאר לנו ההבדל הרב בין האם הצרפתית, הדנה את שונאיה בשרפה, בנקמה מהם את נקמת בנה הנהרג, ובין האב העברי השולח אש בעיר חרמו.

באותה אמנות התיאור המיוחדה לו למופסן, מספר הוא על דבר זקנה אחת בימי המלחמה בין צרפת ובין פרוסיה. כפר מגוריה של הזקנה היה כבר ביד האויב, אך בנה היחידי היה במחנה הצרפתי מעבר לגבול הקרוב, והיא לא קבלה ממנו זמן רב שום ידיעה. בינתים השתקעו בביתה הריק של הזקנה ארבעה חיילים פרוסיים. ה„שונאים" האלה היו צעירים ויפים, וכל אחד מהם

הזכיר לה את בנה היחיד העומד ליהרג על־ידי בני גילם של אותם הארבעה. אולם הפרוסיים היו בחורים טובים, עוזרים לזקנה בעבודתה והתיחסו אליה כמו אל אם.

חיילים רבים היו מתקנאים בארבעת החברים שמצאו להם דירה טובה, ואכרי הכפר התקנאו בזקנה, שאִנה המקרה לידה דיירים הגונים כל־כך מקרב חיילות השונא.

באחד הימים קבלה הזקנה פתאם מכתב, המודיע כי בנה היחיד נהרג במחנה על־ידי השונא. אולם הזקנה לא הורידה אפילו דמעה אחת. חרש שלשלה את המכתב המעציב לתוך כיסה, וכאשר שבו דייריה מעבודתם, הכינה להם הזקנה את ארוחתם והאכילתם די שבעם. אחרי כן בקשה מהם, שיכתבו בשבילה על פיסת נייר את שמותיהם ואת כתבותיהם. החיילים התפלאו על בקשה משונה זו, ואולם עשו את בקשתה. אז הביאה הזקנה קש רך ונותן ריח טוב והכינה בשביל דייריה משכב טוב בעלית ביתה. כאשר נרדמו ארבעת החיילים הפרוסיים ויישנו את שנתם המתוקה אחרי הארוחה הטובה, סלקה הזקנה את הסולם המוצב אל העליה, סגרה את כל החלונות והבעירה אש בכל ביתה.

כך התנקמה ב„שונאים", חבריהם של הורגי בנה היחיד, הזקנה הצרפתית. מופסן קורא לה פראית, ואלמלא היתה אצל ברוך ממגנצה אלא מעין סבה פרטית זו לנקמתו, יכולנו גם אנו לקרוא לו „פרא". אבל לשנאתו האיומה של האב העברי יש דחיפות יותר חזקות ויותר אנושיות מכפי שאנו רואים אצל האם הצרפתית. ברוך רואה את עצמו כשליח צבור וכעושה רצונו של הצדק המחולל הוא מעורר את אשתו המתה וקורא לה:

„וְנִקַּמְנוּ מַעְיָנוֹת דָּמֵנוּ,
נְקוֹם יְמֵי דָּמִים.
חֶרְפַּת בָּנוֹת, נָשִׁים מְעֻנּוֹת,
פִּגְרֵי עוֹלְלֵי יָמִים.
וְנִקַּמְנוּ כָּל קְדֹשֵׁינוּ,
כָּל שֶׁטִּמְּאָה יָדָם".

מבול גדול של דם ודמעות צריך היה להציף את הארץ, כדי שנפשו של ברוך תצמיח מתוכה פרחי רעל כאלה. רק היאוש האחרון של חלש מעונה ונעלב הביאה את היהודי הכשר בן הקהלה הקדושה מגנצה לידי מעשים נוראים, שהקריאה „תמות נפשי עם פלשתים" מרחפת עליהם ומצדיקתם. על־ידי מעשי הרצח והאכזריות שלו מתחייב ברוך בנפשו וממיתה, אבל מוצא אחר אין לו עוד. מקלטו היחידי נעשה עתה הנקם ובקרנותיו של מזבח דמים זה הוא מחזיק. בין ביסוריו ובין בגלויי צערו נראה לנו שילוק השקספירי לגבי יורשו הרוחני כילד עלוב לגבי נמר פצוע. שום

דבר אינו יכול עוד לענין אותו, את שילוק השני הזה, ושום מחשבות אינן יכולות להסיח את דעתו מאסונו הגדול. וכשהוא נזכר כמו מתוך חלום בחייו הקודמים, שהיו שקטים ושלוים כל־כך ומלאים תום ורוך, כשהוא מספר בבנותיו הטהורות, שהיה חרד עליהן כל־כך והיה אוהבן כל־כך ועתה שחטן ושרפן — אז נגלית אלינו בכל פחדיה ומוראיה התהום האיומה שנבראה בין עברו האידילי ובין ההוה שלו הטרגי. אותו „הגן הקט" ואותו אוהל הישרים הבית השלו —

„זֶה לְבֶן הַקִּירוֹת וְהַשַּׁח, שֶׁגַּגּוֹ הֶעָלָה אֱזוֹב רַךְ"

— איפה הם עתה?

גם שילוק השני כשילוק הראשון היה מאמין באלהים ואנשים. הוא היה מתפלל בשלומה של מלכות, היה כאסקופה הנדרסת ונשא בדומיה את יסוריו ועלבונותיו. גם הוא האמין בשעתו בחוק „הוויניציוני", אבל אחרי המשפט הצודק ואחרי שנודעו לו רגשי ה„חמלה והאהבה" של האַנטונים בני מגנצה, נעשה שילוק לאחר. מעולמו הקודם לא נשאר לו כלום, לא קנינים חמריים ולא רוחניים. הונו נגזל, בנותיו נגנבו או נשחטו, וגם נפשו הומתה — מה לו עתה עולם אכזרי זה? — אם קלי הדעת ומאבדי ההון מנצחים, אם השקר והרע מרימים ראש והפראים האכזרים עושים שמות בחיים ובאדם — מה בצע ברכוש ובבנין?... האם לא טוב שהכל ילך לאבדון, ועל ארץ החנפה הזאת ויושביה העריצים תבוא כליה? וברוך מוצא, כי כך יותר טוב. אין צדק בעולם? — חושב לו שילוק השני — ומה בכך? אדרבה, אל־נא יהי שום צדק. אז תהיה רק שנאָתי. מת הצדק — תחי הנקמה!

בשעה שברוך הבעיר אש במנזר, שמח שמחה גדולה לקראת החורבן ההולך ובא על עיר חרמו. מראה האש והפצתה המהירה מרחיבה את דעתו, משכרת אותו ומרוה את נפשו הצמאה. „והאש אוכלת סביבה, באה במגרשים" — והוא שמח, „גם ביתנו לה לאכלה" — והוא מאושר. מה איום הוא שילוק זה! על דבר נקמתו בצורריו ועל דבר מעשי אכזריותו, שעשה בעולביו, הוא מספר בהתרוממות הרוח ובפתוס של משורר, כאילו היה מתענג עליהם ונהנה מהם. ובאמת הוא אומר על השרפה:

„וּמַה נֶּהְדָּר גֵּר הַנְּשָׁמָה,
לָמוֹ הֶעֱלֵיתִי!
אֶל הַיְאוֹר יָצָאתִי לִרְאוֹת,
מִזִּיווֹ נֶהֱנֵיתִי". —

האין זו הנאת השטן עצמו? אנשים ונשים רצים כמשוגעים ואין להם מסתר, בנינים נופלים ונהרסים, יללת האומללים הגיעה עד לשמים — וברוך נהנה! „כמה כבד ואי־אנושי וערל לבו של אדם זה" — יאמר רך הלבב וקצר הראות, אבל מי שיעמיק חקר, יוכח כי אכזריותו זו של ברוך באה אך

ורק משום שהוא אנושי, אנושי יותר מדי. ללב האבן אין שום משברים ושום קטסטרופות, וכשם שאינו מרגיש את העלבון ואת הצער, כך אינו מרגיש את הנקמה ואת העונג היחידי והאחרון שבה. מי שהגיע למקומו של ברוך ממגנצה ואת נפשו שלו הציל, זה יכול להאשים את המסכן האכזרי ולידות בו אבן, אבל לא לשאננים משפט. מה שלא עלה ביד שילוק הראשון, עלה ביד הבא אחריו: „ויניציה" השנואה בא לה גמולה. שילוק הראשון בשעה שראה את חמלת האנטונים, שהיא כוזבת, ואת רחמיהם, שהם רחמי צפעונים, ונוכח כי ערירי וחלש הוא בתוך עדר הזאבים – כפף ראשו ונאלם. גם שילוק השני הוחיל עד שהרגיש את „העופרת שהכבידה על מעיניו", אבל הוא לא שתק. הוא צועק ומקלל, גם ממעשה לא ימנע ידו. רואים אנו אותו כראות אדם מישראל, שאין לו שום מפלט ומנוס, אבל צערו הנורא מצא לו מוצא, וגם הוא עצמו לא אבד לגמרי. מענין הוא, כי גם טשרניחובסקי אינו מספר לנו את קצו של ברוך ממגנצה. כנראה, אמר לו חוש המשורר שלו, ששילוק אינו מת. שילוק נעשה לפעמים אובד עצות או יצא מדעתו, אבל למות אינו יכול, מפני שכל זמן שחיים האנטונים בעולם, מוכרח גם שילוק לחיות. והוא, באמת, חי וקים על סביבינו ובתוכנו בעצמנו. אמנם באו בהלך נפשו ובמערכי לבו שנויים ידועים, אבל גם בחיים וגם בספרות עוד הוא חי. יסוריו עתים הרתיחו, עתים קפאו, אבל תמיד הלכו והצטברו. צערו פשט צורה ולבש צורה, אבל לגמרי לא חלף.

שילוק השני נעלם מנגד עינינו, אך בינתים נולד שילוק השלישי.

2

הרבה שמיטות ויובלות עברו והחיים הלכו והתפתחו, שטפו והשתנו. היחוסים האנושיים קבלו צורה חדשה, אבל בעיקרם היו כמקדם. בתוך החברה האנושית התחילה שוב להיות מורגשת מציאותו של שילוק. הוא חדל מהיות יושב עוד ברחוב היהודים דוקא, וגם את מלבושיו כבר החליף באחרים. גם פניו חדלו כמעט מהיות כמו שהיו תמול ושלשום, ואולם פנימיותו בעיקריה נשארה כשהיתה. החיים החדשים השפיעו עליו הרבה, העשירו את נפשו בהרגשות חדשות והעמיקו את הישנות. ההתנגשויות המרובות, שהיו אצלו עם האנטונים בזמנים שונים, חזקוהו ואמצוהו, והוא עתה מלומד מלחמה, יותר משהיה. אף־על־פי שהחרימו את כספו פעמים אין מספר ואת כל אשר לו שללו האנטונים ממנו „על פי דין" „ונגד הדין", הספיק עם כל זה לצבור לו שוב הון רב. בכספו נבנו אניות לרוב, הוקמו ערים גדולות, נעשו מסילות שונות ונכבשו מדינות רבות. על־ידי מרצו הרב הלך הרכוש האנושי הלך וגדל, ועורר גם אצל האנטונים שאיפה לעבודה. אנטוניו וחבריו התחילו מחקים את שילוק בתכונותיו היסודיות, ושילוק גם הוא התחיל מצדו להשתדל להדמות לאנטוניו – בקיצור, היחוסים החיצוניים בין שני הטיפוסים האנושיים השתנו לכאורה, אבל עמדתם בחיים לא זזה ממקומה.

בין השנויים החיצוניים יש לחשוב גם את זה, שהשילוקים כבר חדלו לעסוק רק בעסקי רבית ונשך. להפך, כבר יש שהם משלמים רבית גדולה לאנטונים. רכושו של שילוק התרבה במשך הזמן מעצמו, וגם רבים מבני חברתו של אנטוניו התחילו להרגיש טעם ברכוש חמרי, וגם רוחני. השילוקים נעשו בונים לא רק בעולם המסחר והתעשיה כי־אם גם במקצועות חיים ותרבות אחרים. שילוק הזקן נאסף אל עמו זה כבר, אף־על־פי שאין איש יודע בבירור מתי ואיך ואיפה, ואולם צאצאיו התפזרו בכל העולם והתחילו עוסקים כל אחד במקצוע האהוב לו. האחד נעשה לרוטשילד המלוה למלכים או לבאלין הבונה צי מסחר בגרמניה, השני הלך ונעשה לביקונספילד והגדיל את חסנה של ארץ זרה, השלישי ישב וכתב ספר גדול בשם „הרכוש" הוא ה„קפיטל", והרביעי הלך וארגן את מחנה הפועלים והעמלים. נמצאו בין השילוקים גם כאלה, שהגדילו את אוצרות הרוח האחרים של האנושיות וחדשו שיטות חיוניות שונות — אבל כולם עבדו ועמלו, רכשו ובנו. כולם נשארו נאמנים לכלל היסודי של זקנם הוויניציוני, שהיה שונא תכלית שנאה את לנצלוט העבד, משום שהיה אוכל ואינו עושה כלום, ואת אנטוניו האדון, משום שהיה סתם מבלה עולם. שילוק הזקן גרש, פשוט, את לנצלוט העצל מביתו, אבל צאצאיו עשו אחרת: הם הלכו לחנך את הלנצלוטים, וכך יוצא, שקרל מרקס נותן להם תורה חדשה, פרדיננד לסל מארגן אותם, וברנשטין, אדלר והאזע עומדים בראשם ומדריכים אותם. מן הצד השני מקהילים המנדלסונים והבלייכרֶדֶרים את האנטונים ולומדים גם עמהם פרק בדיני ממונות. השנאה למבלי העולם מקשרת את כולם ומאחדת אותם, והם נושאים ביד רמה את דגל הסריוזיות והשאיפה לבנין. כך היא מסורת המשפחה. בינתים הולכת המשפחה השילוקית הלוך וגדול. ובין יוצאי ירך שילוק נראים גם טיפוסים חדשים. התכונות שבאו בירושה מן הדורות הקודמים מתפלגות ומתפזרות, אחרי כן מתקרבות ונאחזות שוב בסבך חדש, וכך תבראנה מהדורות חדשות של שילוקים, הדומות פחות או יותר אל הטופס האיטלקי הישן או אל הטופס ממגנצה. ויש גם שאין להכיר כלל בצאצאים את מוצאם. ורק קו אחד או שנים מקוי הנפש השרשיים יעידו עליהם כי מזרע שילוק הם. למשל, האנרכיונים המרובים שמבני ישראל, אין להם לכאורה שום קשר עם שילוק הבונה והרוכש, ואפילו לא עם ברוך ממגנצה, שהוא היה הורס מתוך נקמה והם שואפים להרס רק לשם הרס וכליון. אולם די לנו להתעמק בשכבות הנעלמות מעין ההכרה שבמערכי לבם של האַנרכיונים, כדי להוכח, כי גם הם בנים נאמנים לתורת אביהם. בכל אופן, המרץ והתנועה בודאי שבאו להם בירושה מזקנם וגם השנאה העמוקה לעולם של השאננים והעליזים ממנו היא. הם התרחקו מבית הוריהם, אבל בגוים לא התערבו, ואם גם התערבו פחות או יותר הנה את תכונות המורשה העיקריות לא החליפו באחרות. דומים הם לצפרות שהרחיקו נדוד והסתגלו לארצות החדשות, אלא שנשארו אצלן ההרגלים הישנים. סוג אחר לגמרי של השילוקים הם אותם האנשים, שירשו גם את שילוק הזקן וגם את ברוך ממגנצה, אחדו בקרבם את קוי הנפש של

שני אלה, ומצרופם יצאה אצלם נפש חיה חדשה הקשורה עם כל זאת בקשר חזק לראשי המשפחה. כמו אצל שילוק הראשון יש בטיפוס השילוקי החדש אותם הנימים האנושיים הכלליים, ששקספיר טוה מהם את אופיו של גבורו, וכמו ברוך ממגנצה של טשרניחובסקי כן גם הוא יהודי סובל, וגם הוא ספג אל תוכו את צער כל האומה. הוא רחב־עין יותר משילוק הוויניציוני ועמוק יותר משילוק המגנצאי. מחשבותיו ומעשיו באים מתוך השפעת הגומלין השוררת בין מערכי לבו ובין סדר העולם החיצוני.

שילוק זה השלישי נמצא עוד במצב של התהוות בחיים, אבל בספרות כבר מצא את בטויו אם גם לא את השלם.

גם הוא כזקנו, גבורו של שקספיר, לא ידע שום אידיליות ושום תענוגים. כבד־ראש הוא ומתנגד קיצוני לכל קלות־דעת ומעשי הוללות. גם הוא מרגיש את עול החיים ואת כבדם, ובשבילו אין כלל בעולם שמחה וגיל. ימי חול ארוכים ללא חג וללא מועד, ימי מעשה שאין אחריהם שבת — אלה הם ימיו. פניו זועפים ומכוסים בעננים. על עיניו ילינו תמיד צללים, כי הלא הוא „איש האימות, זעום העפעפים". כן קרא לו ביאליק ב„מגלת האש".

מה ששקספיר ראה באנושיות כולה, ראה ביאליק בעם העברי: הם הם שני היסודות הנפשיים החשובים, השוכנים בלב האדם האחד כשני מרכזים, או המסמנים שני טיפוסי אדם שונים, הפועלים בחיים ככחות מתנגדים זה לזה.

ביאליק מספר, כי בשעה שהלכו הגולים בדרכם האבלה, שמעו כולם „מן הדממה קול צעדה בטוחה וקצובה", אך גם הגולים וגם המשורר בעצמו אינם יודעים אל נכון של מי היא צעדה זו המשפיעה עליהם לטובה: אם של „העלם בהיר העינים" או של „איש האימות זעום העפעפים". ובאמת, מי יודע? מה עודד את העם העברי במלחמתו האיומה עם החיים הצרים לו ועם צורריו המרובים, — האם בהירות העינים, שביסודה אמונה תמימה וחלומות זוהר, או כובד הראש וקשיות העורף הזעומה והקרה? וגם האנושיות כולה בדרך התפתחותה המלאה אבני נגף וקוצים,—מי הוא המכונן את צעדיה: העלם העליז והשאנן ש„הביט שמימה", או זה האיש הזועם, שהיה „מביט ארצה"? קשה להחליט, אבל ברור הוא, כי שניהם הולכים תמיד עמנו ומלוים את האדם במשעולי חייו. פעם יהיה לנו האחד למורה דרך, ופעם ינהג אותנו השני, אך מבטיהם של שניהם שלוחים לפנינו תמיד, והשגחתם הכפולה היא המשמשת סעד ומשענת להלך הדל והעזוב בנתיבות המעוקלות של החיים. כמה פעמים היה בא אל החברה האנושית זרם של סריוזיות וסגפנות בתור ניגוד לחיי ההוללות והתענוגים, כמו שהיה הדבר בימי סבונרולא בקרב האַנטונים האיטלקיים עצמם ובימי הפוריטנים השונים באנגליה ובארץ השפלה, וכמה פעמים היה להפך: „העלם הבהיר" המנצח על המחולות, והעליזות וקלות הדעת היו מגיעות למרום השפעתן — בקורות הימים מוצאים אנו הרבה חומר ממשי לתיאור היחס החוזר שבין שני הטיפוסים האנושיים שמצאו תחלה את בטוים באנטוניו ובשילוק ואחרי כן ב„עלם הבהיר" וב„איש

האימות״. אלה הם האביב והסתו שבלב האדם וכמו שאין איש יכול לומר: „אי אפשי בסתו ואיני מודה בו״, כך אין ביכלתו להתנכר ל„איש האימות״, אף אם קרובים אנו במקרה על פי מערכי לבנו לשאננים ולעליזים. בכל אחד ואחד ממנו חי „איש האימות״: השאלה היא רק מי הוא המדבר מתוך גרוננו. יש שקולו נחבא והוא עצמו מסתתר באחת הפנות החבויות של הכרתנו ולבנו, ואנו מסרנו את עצמנו לרשותו של בעל החלומות והתקוות המזהירות, להנשא על כנפי הזהב של העלומים והאביב. אבל יש שאנו מרגישים שתור האב־ב בחיינו חולף ועובר, יען כי נתבדו החלומות והתקוות כוסו בצעיף ערפל, ואז מתעורר בנו רוח הסתו הזועם והקודר, הושף את צמחי נפשותינו ומפזר לכל עבר את זהרי הפלא, שהאירו לנו. אנו הולכים וקרבים לתחומו של איש האימות, הפורש עלינו את כנפיו השחורות ומכניסנו תחתן, אחריו שנפקחו עינינו לראות את כל הכיעור שבחיים ואת כל הקדרות שבצער האנושי. באותו הרגע שסגור־הלב שלנו נפתח לקראת היאוש, בא אתו גם שר היאוש „זעום העפעפים״ ומשתרר עלינו. זהו גורלו של כל אדם בתור אדם, אבל על היהודי יש לו לאיש האימות שליטה מיוחדה. יותר מדי מלומד הוא היהודי בצרות ובצער, עד שיהא בכחו להתענג על החיים ולהשאר זמן רב „בהי־ עינים״.

ביצירתו זו של ביאליק, שמרובים בה כל־כך היסודות האישיים האינדיבידואליים, מתגלה לעינינו בעת ובעונה אחת גם הטיפוס הלאומי העברי וגם הטיפוס האנושי האוניברסלי: הלא אין זאת הפעם הראשונה שביאליק גולל לפנינו את מגלת לבו, הרך והיפה, ומבין השורות ספוגות הכאב הלאומי מציצות עלינו עיני הצער והזעם האנושי־כללי. וגם איש האימות, דמות דיוקנו, נאמנה ונכונה בין שאנו רואים בו את היהודי הסובל ובין שאנו מסיחים את דעתנו מיהדותו ורואים בו רק את בן־האדם המעונה. כי איש שראה כבר בעיניו —

„אֶת תְּהוֹמוֹת הָאֲבַדּוֹן
וְחִבַּת הַמָּוֶת יָחוּדוּ...
וְצוֹלְלוֹת כַּאֲבָנִים בְּקִרְבָּם עֱנוּת כָּל עוֹלָמִים
וְשַׁוְעַת עוֹלָמִים״...

— איש כזה אינו יכול עוד להתיחס אל החיים בקלות־ראש, להיות עליז ושמח ולשחק באבנים באצבעות רגליו. יהיה מי שיהיה, יהודי או אינו יהודי, — מרעל הוא כבר ברעל הזעם. הוא כואב במכאובי הרבים, ועל צרות הדורות שאין להן תקנה הוא נעשה קודר וזועף. ובשעה שהוא רואה על סביביו מחנה של מעונים וסובלים, תתעירר בלבו המחשבה: אולי גמלה כבר גם אצלם המחאה העצומה? ואז הוא מתחיל לשיר להם את שירת המשטמה והכליון. וכה יספר ביאליק על שילוק זה השלישי: — והנה כאשר השקה הגורל

הזעום את הגולים האמללים מי ראש, קם פתאום איש האימות זעום העפעפים ויאמר: אחי, האם לא שכחתם עוד את שיר המשטמה והכליון?״ (מגלת האש).

כמה פעמים שמע כל אחד ממנו את השאלה הזאת עולה ובוקעה ממעמקי נפשו הכואבת? האין יש ש„איש האימות״ חי בקרבנו, ולו גם בסתר בתוך הצל? על שאלתו הישרה לא תמיד תנתן לו תשובה ישרה, יען כי פעמים הרבה פחדנית היא קבוצת הגולים, וגם ביאושה היא יראה להרים קול נגד עושקיה. אך מה שביאליק מספר על בני הגולה ב„מגלתו״ נכון הוא, ואמת פסיכולוגית יש בדבריו. הוא אומר: „ויחרישו הבחורים ולא ענו דבר כי בושו להודות אשר לא ידעו את השירה ההיא מעולם (שם). הם לא ידעו, אבל אנחנו יודעים אותה, הם הלא רק שלשום יצאו בגולה ורק תמול ראו ראשונה את החמס העולמי ואת האכזריות של בני־האדם, אבל אנו? אנו הספקנו כבר להוציא מקרבנו הרבה שילוקים והרבה ברוך׳ים כמגנצה ומוורמיזה ומאלפי קהלות קטנות וגדולות, ועוד לא הוקל לנו. למה נכחד? — פעמים הרבה נותן לנו הגורל המר רק את „שירת המשטמה״ כנחמה אחרונה ויחידה. ולא רק „אנשי האימות״ שבנו, אלה בעלי היאוש ונביאי הזעם, היו משביחים את המית נפשם האמללה בשאיפה ובתקוה לשלום וגמול. בכל שנה ושנה יושבים לארץ יהודים עדינים וטובים, טהורי לב ובעלי עינים כשרות ותמימות, ואומרים מתוך הכרה ברורה וצלולה: „תבוא כל רעתם לפניך ועולל למו כאשר עוללת לי״ (איכה א׳) או „ארץ אל תכסי דמם ואל יהי מקום לזעקתם, עד ישקוף וירא אדני משמים, וינקום נקמתו ונקמת עמו ונקמת תורתו ונקמת דם עבדיו אשר שפכו דמם כמים״ (סליחה לערב יוה״כ). כך מסיח לו לפי תומו היהודי הפשוט, וכמובן אין הוא חושב כלל באותה שעה בדבר ה„נקמה״ בשונאיו. המאמין האמתי אינו יכול בכלל לשאוף לנקמה׳ יען כי בטוח הוא שהאלהים ישלם לרשע כרשעתו. רק זה שאינו מאמין בחוק השלומים, בא בעצמו להנקם מאויבו, אבל המאמין התמים, ש„איש האימות״ שבקרבו מתחיל להציק לו, משליך את יהבו על אלהיו, יען „כי יום נקם לאדני, שנת שלומים לריב ציון״ (ישעיה ל״ד). האמונה בשלום וגמול עודדה תמיד את רוחו של היהודי הסובל והמעיטה את יסוריו. בלעדיה אין לו חיים. בשעות היותר קשות של קיומו הלאומי היו נביאיו מחזיקים את רוחו בהבטחות השלומים. וכאשר היו שמי חייו מתקדרים והוא היה רואה את עצמו על פי התהום, מוקף מכל צד שונאים מבקשי רעתו, די היה לו לראות בחשכת הלילה את המלים: „כי לי נקם ושלם״, ולא נפל עוד רוחו עליו ולא התיאש עוד מעתידו. רעיון השלומים כשהוא לעצמו נושא בחובו ספוק רוחני גדול, ובשביל הסובל החלש הוא הסעד היחידי. מה יעשה הנעלב, שאין בכחו להתנקם בעצמו במעליבו, אם לא יבטח בחוק הגמול? ואיך ישלים עם צרותיו, אם לא יאמין כי סוף סוף תבוא הנחשת תחת הברזל ותחת הנחשת יבוא הכסף ותחת הכסף יבוא הזהב? אבל לא כל נעלב מסתפק רק בספוק רוחני כזה. התקוה הפסיבית לשלומים איננה מניחה עוד את דעתם של סובלים אלה, והם חפצים לחזות בעיניהם ממש את גמול הרשעים. יותר מזה: משנאתם המרובה למעניהם הם שוכחים לגמרי את

היעודים הטובים המבטיחים להם עצמם את ה„אגרא לפום צערא". הם חפצים לראות ביחוד מה יעלה להם, לצוררים האכזרים. והנה הם מתחילים בעצמם לדחוק את הקץ ונגשים לערער את יסודות החיים השאננים והשלוים של שונאיהם. אז תנוצץ בעיני השילוקים האלה „אש שחורה", ומבין שפתותיהם תתפרץ שירת ההרס והמשטמה האיומה. הם שרים:

„מִתְּהוֹם הָאֲבַדּוֹן הַעֲלוּ לִי שִׁירַת הַחָרְבָּן,
שְׁחוֹרָה כְּאוּדֵי לְבַבְכֶם,
שָׂאוּהָ בַּגּוֹיִם וּפוּצוּ בִזְעוּמֵי אֱלֹהַּ
וַחֲתוּ גֶּחָלֶיהָ עַל רֹאשָׁם;
וְזַרְעְתֶּם בָּהּ אָבְדָן וּכְלָיָה עַל כָּל שַׁדְמוֹתֵיהֶם
וְאִישׁ אִישׁ סָבִיב אַרְבַּע אַמּוֹתָיו.
וְצִלְּכֶם כִּי יַחֲלֹף עֲלֵי חֲבַצֶּלֶת גַּנָּתָם —
וְשָׁחֲרָה וָמֵתָה;
וְעֵינְכֶם כִּי תִפְגַּע בִּשְׂשׂוֹנָם וּבְפֶסֶל מַשְׂכִּיתָם —
וְנִשְׁבַּר כַּחֶרֶשׂ" —

(מגלת האש).

„ואיש איש סביב ארבע אמותיו" — כמה תאות הרס בלבו של שילוק זה! שאיפת הכליה שלו חזקה ועמוקה יותר מזו של ברוך ממגנצה, והיא גם אידיאלית יותר ורוממה יותר. לו אין כלל צורך בנר דולק כדי להבעיר אש במשכנות שונאיו האכזרים. אשו של „איש האימות" היא אש נצח, שאינה כבה, אש רוחנית. שילוק השלישי בא לזרוע „אבדן וכליה" על־ידי שירת החרבן, על־ידי צלליהם העגומים של המעונים ועל־ידי מבטי עיניהם [illegible] של הנעלבים. לא הוא המתנקם, כי־אם העלבון והצער עצמם באים לדרוש להם שלומים. משטמתו אינה אצלו התעוררות נפשית של איזה פרט, שההפרצה בסבת משבר נפשי, ולא בשביל עצמו הוא עושה מה שעושה. אצל איש האימות אי־אפשריים הם דבורים על ה„ערפד", כמו שאנו שומעים מפי ברוך ממגנצה. הוא מסכים לספוק פרטי ואף לא ליעוד לאומי: משפט עולמי ואוניברסלי הוא דורש.

הנביא הקדמון היה מדבר ככה: „שמעו דבר אדני בני ישראל כי ריב לאדני עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ. אלה וכחש ורצח וגנב ונאף פרצו ודמים בדמים נגעו. על כן תאבל הארץ ואמלל כל יושב בה בחית השדה ובעוף השמים וגם דגי הים יאספו" (הושע, ד׳), ו„איש האימות" המודרני מדבר מתוך גרונו של המשורר העברי ואומר ככה: —

„הָה, מִי יִתֵּן וְיֵאָצֵר גַּם יְגוֹנְכֶם הַגָּדוֹל
בְּחֵיק הָעוֹלָם כֻּלּוֹ,
וְרָווּ מִמֶּנּוּ עַרְבוֹת שָׁמַיִם וְעַרְבוֹת שָׂדַי,
כּוֹכָבִים וּדְשָׁאִים
חַי בָּהֶם, וִיפַעֲמֵם, וְנוֹשַׁן וְהִתְחַדֵּשׁ עִמּוֹ
וּכְמוֹהֶם יִבֹּל וְיָשׁוּב וְיִפְרָח"...

(ביאליק, „ידעתי בליל ערפל"...)

שניהם קוראים לדין את כל העולם כולו על אנשיו וצבאיו, כי כל היקום כמו שהוא עם כל יפיו ותמודותיו אשם בחמס וברשע השוררים על הארץ. זה העלבון האכזרי וההתעללות הגסה בתמימים וצדיקים, שכל אחד מהם מרגיש כי „כל הארץ לו גרדום", זו צעקת הנהרגים וזו שלות ההורגים — כולן יחד הן

„אוֹת קַיִן עַל מֵצַח הָעוֹלָם וְאוֹת כִּשָּׁלוֹן
לְזְרוֹעַ אֱלֹהִים הַשְּׁבוּרָה"...
(שם).

הנביא המאמין אינו יכול, כמובן, להסכים ל„אות הכשלון", ומשום זה הוא בטוח ב„יום אדני", שבוא יבוא. אחר הוא לגמרי מצב נפשו של שילוק השלישי. הוא צועק: „אם יש צדק — יופע מיד!" ולחכות אינו חפץ. אף שילוק הראשון טען בשעתו באזני הדוכס בבית המשפט: „ואם יעלה על רוחכם להשיב פני, ירוק אירק בפני החוק שלכם ואקרא: חמס! והיתה נא סכנת נצח מרחפת על פני הריספובליקה שלכם ועל פני חופשתה". אפילו הוא, הסוחר הוויניציוני, שהעיז ראשונה לקרוא לדין את החברה החנפה של האנטונים, הבין כבר כי ענוייו הם סכנה למשטר הצבורי. עוד הוא איים בנקמה ובשלומים המוכרחים לבוא, אלא שהוא מאיים רק על מדינת וויניציה, ואיש האימות מכריז על הסכנה הנשקפת לסדר העולם כולו. שילוק המודרני אומר על הצער היהודי־האנושי, כי

„בְּלֹא קוֹל וּדְבָרִים אֶל הַשְּׁאוֹל וְאֶל הַשָּׁמַיִם יִצְעַק
וִיעַכֵּב אֶת גְּאֻלַּת הָעוֹלָם"...
(שם)

בעלי דברו של שילוק הראשון גם כן הרגישו בסכנה הכרוכה ביחוסיהם אליו, ומשום זה באו עליו בערמה. אבל עברו יובלות שנים והאנטונים נוכחו, כי לעת עתה עוד לא נדרש כלל דם המעונים ודמעות העשוקים. אותה העובדה של „רשע וטוב לו" עודדה את רוחם של החומסים העליזים. דמם של רבוא רבבות הרוגים ומעונים הרוה את שדמותיהם של הסלרינים והגרציינים ולכאורה אין מי שיפקוד עליהם את עונותיהם ויגמול להם כגמולם ל ע י נ י הסובלים. דוסטוייבסקי הרוסי, זה הגאון החולה, נתן פעם בפי אחד מגבוריו מאמר כזה: „אם בשביל תקנת העולם מן ההכרח הוא שתשפך דמעת ילד

קטן אחד – ילך לו לאבדון העולם כולו ואל תשפך דמעת הילד!" אולם „המתקנים" השונים של העולם שופכים בלי הרף לא רק דמעת ילד אחד, כי אם גם ילדים רבים ודם גדולים וזקנים. יחד עמם עומדים הסיבלים השונים בטפוסו של ברוך ממגנצה ומקריבים עוד קרבנות אדם בתוך תקון ובתור נקם. אך גם זוהי רעה חולה. נגד זה בא שילוק השלישי וקירא:

„וְאָרוּר הָאוֹמֵר: נְקוֹם!

נְקָמָה כָּזֹאת, נִקְמַת דַּם יֶלֶד קָטָן,

עוֹד לֹא בָרָא הַשָּׂטָן –

וְיִקֹּב הַדָּם אֶת הַתְּהוֹם"...

(ביאליק על השחיטה).

אין לשום אדם, יהיה מי שיהיה, זכות להתנקם בצורריו, מפני שנקמתו תהיה רק חלול הצדק העולמי והסדר העולמי. כדי שלא יתוסף רצח על רצח, נחוץ הוא, שהאדם בכלל יחדל להיות השופט העליון והמעניש הראשי. העול עצמו יתנקם־נא בעושהו – והוא יתנקם! כך מבין שילוק השלישי את הנקמה:

„יִקֹּב הַדָּם עַד תְּהוֹמוֹת מַחֲשַׁכִּים

וְאָכַל בַּחשֶׁךְ וְחָתַר שָׁם

כָּל מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ הַנְּמַקִּים"

(שם)

ובאמת, האדמה מתחת רגלינו תחוחה והיא סופגת את הכל, גם את רסיסי הטל הטהורים וגם את זרמי הדם השפוך. מחוץ נדמה, כאילו לא נודע כי באו אל קרבה, אבל באמת אין אף טפת דם אחת הולכת לאבוד. בנידון זה פוסח איש האיבות על שתי הסעפים. הוא אינו בטוח בחוק השלומים, אלא דורש אותו. הוא שואף לגמול, לא מפני שהוא מאמין בצדק העולמי, כי־אם מפני שהוא חפץ שיהיה איזה הגיון בסדר העולמי. הצדק בכלל הוא מושג מוסרי, גם הגמול בעיקרו הוא הכרה משפטית, אך שילוק השלישי כבר ניכח והרגיש ברפיונם העלוב של המוסר והמשפט, ומשום זה הוא מטעים בטענותיו רק את שאלת הקיום של הקוסמוס ואת הפגימות שביקום כולו. הוא מאיים לא על המשפט ה„ויניציוני" ועל סדרי חייהם של האנטונים, כי־אם על שווי־המשקל הקוסמי כולו. איש האימות שואף להחריב את העולם הרע והכוזב, מפני שהוא רע וכוזב, אבל תאות נפשו אינה כלל וכלל ההרס לשם ההרס. משטמתו העזה יש לה סבות עמוקית וחשובות במערכי לבו וביחוסי החיים הסובבים אותו, אבל אין לנו שום יסוד לומר, כי נפשו הכואבת והנואשה אין לה עוד כל תקנה. אין אנו יכולים לדעת, איך הוא מתיחס לעולם הבא ולעתידה של האנושיות. ביאליק לא ספר לנו את זה, ורק השערה לבדה בענין זה היא מן האפשר. הנה השואה פסיכולוגית אחת עולה על הלב: הנביאים, שנבאו לכליון ואבדון של הארצות החוטאות ודרשו, נקם ושלומים, האמינו בכל זאת בגאולת העולם ובהחזרתו למוטב. הם שרו את שירת החרבן

על הארצות השונות וגם על מולדתם ושמחו לקראת מות העליזים והשאננים, החומסים והעשוקים, אבל יחד עם זה שאפו במעמקי לבם לבוא הטוב המוחלט. פניהם הזועפים והקודרים, שהפיקו בוז ושנאה לחוטאים, היו משתנים לגמרי בשעה שהיו רואים בחזון את העתיד היפה של עמם ושל האנושיות. אז היו עיניהם העצובות והאפלות נעשות בהירות ולשונם החדה והחריפה נהפכה ללשון נחומים ואהבה. כך היה הדבר ב„אנשי האימות" העתיקים. אולי מאמין גם איש האימות המודרני באפשרותם של חיים ישרים חדשים — אמונה כזו אפשרית אצלו — אבל אצל ביאליק אין אנו מוצאים שום זכר לזה. בכלל נותן לנו ביאליק לא אופי שלם של שילוק השלישי, כי־אם קוים אופיים בודדים של יסודי הנפש השילוקית החדשה. היבוא ביאליק למלא אחרי השקפת עולמו ואחרי מערכי לבו של אותו הטיפוס העולמי, או איזה משורר אחר יקום ויבוא להחריב ולהעמיק את אופיו של איש האימות — הימים הבאים יגידו.

אין אנו יודעים בבירור, אם נכון שילוק השלישי לקבל על עצמו את מרותו של העולם הבא ואם חפץ הוא בו, אך לעומת זה ברורים לנו למדי יחוסיו לעולמנו זה, שאנו חיים בו. ביאליק הראה אותו לנו בשנות העליה שלו, כשרגשותיו חזקים ועצומים ותאר אותו גם בשעה של חולשה, כשיאושו מתגבר. בשעה כזו חדל איש האימות להיות איום. אז הוא חדל למחות נגד העולם החיצוני ולטעון כלפי חוץ במרי וחמה, אלא הוא מתכווץ כלפי פנים ומתחיל להוכיח את אחיו. יש לשאול: אם זהו סימן ירידה לאיש האימות, או להפך, זוהי תהילתו שפנה אל אחיו ב„שירי הזעם"? מפי אבותינו קבלנו, כי גבור — זהו הכובש את יצרו, היינו, כי הגבורה האמתית באדם הוא לתקן את עצמו, אבל כך מדברים תמיד החלשים, שהתיאשו מתקנת העולם החיצוני וגוכחו כי במלחמה עם הסביבה ועם הגורל הם יוצאים וידיהם על ראשם. הגבור האמתי בא תמיד לכבוש את יצר העולם ולא את יצרו הוא. נלחם הוא לא כלפי פנים כי־אם כלפי חוץ. לא לחנם אנו רואים כי אחרי כל מפלה שנוחל לו האדם, כשמציקים לו מוסר הכליות והבושה, הוא שופך את חמתו על הקרובים לו. וגם שילוק ההיסטורי, כל זמן שהיא חזק ושלם ברוחו, הוא נלחם עם „ווינציה" כולה, אבל כשכחותיו עוזבים אותו, היא הולך ללחום עם אחיו ב„סינגוגה" שבגיטו, או נלחם בו בעצמו. ומעניין הוא, כי באותו הפתוס עצמו ובאותו העוז, שבהם היה מתנקם קודם באויביו, הוא בא עתה אל איהביו להוכיחם וליסרם. הריתמוס נשאר כמו שהוא, וגם החריפות האכזרית נשארת בעינה, רק העצם, „הפעול" נעשה אחר. כן, למשל, מתחיל שילוק השלישי:

„תִּשָּׁאֵר הַצָּרָה לְדוֹרוֹת – צָרָה לֹא נִסְפָּדָה
וְדִמְעָתְךָ אִתָּהּ תֵּאָצֵר דִּמְעָה בְּלִי שְׁפוּכָה,
וּבָנִיתָ עָלֶיהָ מִבְצַר־בַּרְזֶל וְחוֹמַת־נְחוּשָׁה
שֶׁל חֲמַת־מָוֶת, שִׂנְאַת־שְׁאוֹל וּמַשְׂטֵמָה כְּבוּשָׁה,
וְנֶאֶחְזָה בִלְבָבְךָ וְגָדְלָה שָׁם כְּפֶתֶן בִּמְאוּרָתוֹ

וְיִנַּקְתֶּם זֶה מִזֶּה וְלֹא תִמְצְאוּ מְנוּחָה;

וְהִרְעַבְתָּ וְהִצְמֵאתָ אוֹתוֹ–וְאַחַר תַּהֲרֹס חוֹמָתוֹ.

וּבְרֹאשׁ פְּתָנִים אַכְזָר לַחְפְּשִׁי תְשַׁלְּחֶנּוּ״ —

(ביאליק, בעיר ההריגה)

ואחרי כן? הירעיל רעל הצער את חיי הרוצחים והצורחים? הישא פתן זה את האיבה הנצחת ויירק איתה על ראש האנטונים האכזרים? לכאורה, צריך היה להיות כך, אבל ביאליק מראה לנו את שילוק שלו בשעה שהפנה את פניו כלפי אחיו, ומשום זה הוא גומר את קריאתו הארסית בדברים שלא חכינו להם. הוא אומר:

„וְעַל עַם עֶבְרָתְךָ וְחֶמְלָתְךָ בְּיוֹם רַעַם תְּצַוֶּנּוּ״...

(שם).

אמת כי למחאה פנימית כזו אין שום נחיצות בגבורה יתירה, אך שילוק אינו חושב בשעה זו על מלחמה באויביו. לבו נתון בצבת הברזל של היאוש האחרון, והארץ נשמטת מתחת רגליו. רק מתוך עוז רוחו, שאינו עוזב אותו אף רגע, הוא מחליט לשפר במקצת את הרגעים הקשים הנראים לו כאחרונים. הוא מקהיל אז על סביביו את כל המתיאשים ואובדי העצות, יוצא עמם במחול ושר להם:

„וְהָלַךְ וְחָזַק וְגָבַר מְחוֹלְכֶם,

וּפְנֵיכֶם הַצְהִילוּ וְצַהֲלוּ קוֹלְכֶם,

וְאַל יֵדַע אוֹיִבְכֶם וְאַל יֵדַע אוֹהַבְכֶם

אֶת כָּל הַמִּתְחוֹלֵל בְּקֶרֶב לְבַבְכֶם!״

(ביאליק, למנצח על המחולות).

בהבלגה זו על היגון ובהעלמת הצער הפנימי רואים אנו שוב את גבורתו של שילוק גם בשעות החולשה שלו, לאחרי שעזב את מערכות המלחמה החיצונית. וזהו מעשה רב אצל שילוק השלישי. למרות רגשנותם הטבעית למדו כבר השילוקים מתוך הנסיון המר לשלוט ברוחם וברגשיהם. אפילו ברוך ממגנצה, שנפשו הטרגית היא אימפולסיבית כל־כך, כבש את משטמתו עד אשר גמלה נקמתו. אבל הוא לא יכול בכל־זאת להתגבר לגמרי על דכדוך הנפש, ודבריו נעשים לפעמים נוגים כל־כך. לא כן שילוק השלישי. הוא, „זעום העפעפים״ ושחור הפנים, מגיע ברגעי היאוש שלו לידי המדרגה היותר גבוהה של העליזות המחרידה ושל השלוה האיומה... שילוק ומחולות, איש האימות וגיל – שני הפכים אלה נעשים אפשרים רק אז, כאשר אבדה כבר כל תקוה לנקם ולשלומים.

אז ישיר שילוק:

„לֹא דִין, וְלֹא רַחֲמִים, לֹא נָקָם וְשִׁלֵּם –

וְלָמָּה תַּחֲרִישׁוּן? – פֶּה שִׂימוּ לָאִלֵּם!

פֶּה שִׂימוּ לָרֶגֶל, וְיַז לַהַב קִצְפָּה
וְתַגֵּד חֲמַסְכֶם לְאַבְנֵי הָרִצְפָּה!
וְהָיָה מְחוֹלְכֶם מְחוֹל עִוְעִים וּגְבוּרָה,
לְהַצִּית אֶת כָּל סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּמְדוּרָה,
וּבְסוֹפַת הַמְּחוֹל וּבְנַהַם הַזְּמִירוֹת —
יְנַפְּצוּ רָאשֵׁיכֶם אֶל אַבְנֵי הַקִּירוֹת!"

(שם).

כך נגמרת שירת־היאוש של שילוק השלישי. ככל אדם חלש ורך לבב קורא גם הוא לבריחה מן המערכה ולאבוד עצמו לדעת. סוף כזה אינו כלל וכלל בנוסח השילוקים. מעמד נפש זה אפשר להבין רק כהרגשת מעבר מברוך ממגנצה לאיש האימות, ומצבי נפש כאלה המקשרים את הטיפוסים השילוקיים השונים זה לזה יש אצלם לרוב. קורבת המשפחה השוררת ביניהם היא הגורמת לקוים המשותפים המצטרפים גם לתכונות משותפות.

והנה אחת מתכונות המשפחה היותר חשובות, שאנו מוצאים אצל השילוקים, היא הסרקסמוס שלהם. תכונה זו, בהבדל מן התכונות העיקריות שנזכרו למעלה, מסמנת לא את מערכי הלב ולא את שבילי ההתפתחות, כי אם את סגנון הנפש של משפחה אנושית זו.

ההתול המר הוא תמיד גלויה של האיבה העצורה ומשטמת הסתר, ואנו יודעים כי לא תמיד יכול היה שילוק להרשות לעצמו את העונג להתנקם בגלוי באויבו, ולו גם בדברים. שילוק הריאלי, הקשור לחיים ברבבות נימים, לא היה יכול לסכן את קיומו על־ידי שנאתו הגלויה לצורריו. מוכרח היה לשנות את טעמו ולהיות זהיר בדבורו. על־ידי זה התחדדה לשונו ומחשבתו. ופעמים הרבה היתה לשונו החדה פוצעת קודם לכל את חכו בעצמו. מרוב כעס עצור ומכאובים חבוים נושך שילוק לפרקים את בשר עצמו, אבל מוצא כזה אינו תרופה נכונה לשחרר את עצמו לגמרי מן הצער העמוק. כששילוק לועג לעצמו ומצליף בשוטו על גופו עצמו, הוא רק מסיח את דעתו מיסוריו ובא לידי הקלה פורתא. אבל הדמעה העצורה אינה נודפת לעולם. חריפותה ומרירותה הולכות ומשתמרות, וכשמגיעה שעתה להתפרץ, היא נגלית בצורת ארס נחשים מעורב במי ראש. אנו רואים אצל שילוק השקספירי, בשעה שאנטוניו כבר היה כמעט כמנוצח, כי דבוריו ונאומיו נהפכים ללשון עקרב אמתית הנושכת ומרעילה כאחד. הם מעלים קצף ומפעפעים, ומרעיפים אש על פצעי האויב טפות טפות של ארס קודח. אנטוניו, סלרינו, גרצינו ועוד, כולם נכוים בגחלתו של שילוק בשעת המשפט שלו עם אנטוניו. וגם עוד לפני המשפט מתגלה הסרקסמוס השילוקי — בצחוקו. הצחוק בא בכלל לפעמים קרובות במקום הדבור, ויש שהוא משמיע יותר הרבה משמשמיעות המלים. כי הצחוק הוא בעת ובעונה אחת גלוי הרגש וכסויו. בו מוצא האדם שחרור ממועקת הלב, אבל בו הוא מסתיר לפרקים גם את יגונו וששונו היקרים לו. הוא המקצוע

היותר חשוב בשפת הרמזים העולמית, שהאדם לא חדל עוד להשתמש בה עד היום הזה, והוא גם אמצעי אינדיבידואלי ואוניברסלי להבעת חיי הנפש של האדם. אף־על־פי שהצחוק חפשי הוא מהכבלים המעיקים על לשון האדם, יש לו לצחוק עם כל זה הרבה פנים שונים והרבה אופני גלוי שונים. אינו דומה צחוק הילד התמים לצחוקו של האיש המנוסה בחיים, ולא הרי הצלילים הבהירים והמדרדרים של האושר כטבעות הצחוק ההיסטירי או הצחוק העיף של המתיאש. תנועות הפנים והעויותיהם בשעה שהאדם צוחק מטורפות מאד והן נתונות בקשר שאינו פוסק עם תגודות הנפש וזעזועיה באותה שעה. ולא רק באותה שעה אלא גם בכל רגעי החיים שקדמו לה, כי האדם ניכר בצחוקו כמו שיש סגנון מלולי המקביל על־פי־רוב לסגנון הנפשי של האדם, כך יש טיפוסיות בצחוק.

בשעת השיחה הקצרה במערכה השלישית של הדרמה של שקספיר, כשנודע לו לשילוק דבר טירוף ספינותיו של אנטוניו, אנו שומעים מפי שילוק הראשון: „תודה רבה לך, תובל חביבי! בשורה טובה! בשורה טובה! חה–חה–חח!..." שילוק צוחק למקוטעין ובצחוקו זה המצומצם והפשוט מתבטאה שוב הסריוזיות הזעומה, מרצו החזק ופכחותו המיוחדת של ראש המשפחה השילוקית. על פי דבורו ורמזי הסרקסמוס שלו כבר ראינו עד כמה הוא בז לאנטונים, ואנו מרגישים שוב אותו הרגש של בוז ביתר עז באותו הצחוק הקצר. אף־על־פי שרגשנותו היהודית יכולה היתה להגלות באופן סוער יותר, מקמץ שילוק בהבעת שמחתו. ולא די שהו שמח לאיד שונאו — אלא שהוא צוחק אז. תנועה נפשית זו לכשעצמה היא שילוקית טיפוסית.

גם ברוך ממגנצה צועק: „צחוק לי, צחוק לי", בשעה שהשרפה האיומה מתפשטת בעיר והאנשים האמללים רצים אנה ואנה כמשוגעים; אבל צחוקו של שילוק השני הוא היסטירי, צחוק פרא. אין הוא בא כלל בתור תוצאה הגיונית ונפשית ישרה, אלא מתפרץ מן הלב בשכרון הנקמה יחד עם הקללות הנוראות, וכמוהן הוא כולו ריפלקטיבי ופתאומי. צחוקו של איש האימות אחר הוא לגמרי. זהו צחוק צלול וברור, צחוק שנולד בעונתו וגמל כל צרכו. שילוק השלישי החביא אותו בקרבו, רוה אותו מרורים ואינו מוציא אותו לבטלה, רק כדי למצוא בו ספוק פרטי וזמני: הוא צריך לשמש לו כלי זין במלחמה. הצחוק בא לו כתכונה נפשית יסודית וכקו־אָב ולא כתולדה פסיכית.

באיש האימות רואים אנו ראשונה את הצחוק בשורה אחת עם המשטמה ושאיפת ההרס, כאחד האמצעים בעבודת החרבן וכאחד המניעים לשנויי חיים ידועים.

„וּשְׂחוֹק קְחוּ עִמְּכֶם, שְׂחוֹק מַר כַּלַּעֲנָה, אַכְזָרִי,
אֲשֶׁר בּוֹ תָּמִיתוּ...

(מגלת האש).

כה ידבר איש האימות אל קהל הגולים המצוינים והסבלים, והשילוקים השונים שמעו לעצתו. הם סגלו לעצמם את השחוק המר, כל אחד על פי דרכו, מסרוהו מדור לדור, ומזמן לזמן היו מפריעים בו את מנוחתם של

האַנטונים. בשחוקם היו מרעידים את כתלי היכליהם ומזעזעים את יסודי־חייהם. אבל יש להעיר, כי לא תמיד היתה פעולתו של הצחוק אחת. לא תמיד היה ממית. הפעולה של צחוק השילוקים היתה תלויה קודם לכל במטרה שהיה מציב לו אותו שילוק, ושנית חשוב היה מצבם החיוני של האנטונים הנפגעים על־ידו. זכו — היה הצחוק השילוקי נעשה להם סם חיים, לא זכו — היה נהפך להם לסם מות. יש שהיה מרגיז את האַנטונים מרבצם, מדכא אותם עד עפר ועושה בהם כלה, כשחוקו של ברנה והיינה; אבל יש שהיה מציף על גבי הלנצלוטים העצלים ומעוררם לעבודה, בנאומיהם החריפים והמחוכמים של רבבות העסקנים השונים מבין היהודים בכל מקצעות החיים. ולא מהפכה מדינית אחת כבר נעשתה בעזרתו של שילוק! מהיר הוא במלאכתו, מלאכת ההרס, ובכל מקום שהארץ מתחילה להתמוטט, הוא הבועט ראשונה ביסודותיה הרקובים. כי בקרב רבבות הסובלים הוא האיש, שסבלנותו צריכה היתה לפקוע זה כבר, ובין גלי השנאה והנקם של העשוקים הרבים, משטמתו היא השחורה והרותחת ביותר. הוא בז ושונא גם להמון הלנצלוטים העבדים הגסים, וגם לחבר האַנטונים, האדונים הרעים, אבל הוא נותן בפיהם את „שירת החרבן"...

* * *

כשאתה מתבונן לחיי השעה ולכל הנעשה מסביב לעינינו במדינה הגדולה והאדירה, שהיתה מפילה בשעתה את חתיתה על רוב העולם ועתה ירדה פלאים ונעשתה גיא חזיון למהפכות חברתיות נוראות, אתה מתחיל להרגיש הרגשה ברורה כי אצבע הגורל היא, להראותך מין „עמק יהושפט" של עם גדול ורב ולהשמיעך את שאון אשדות החיים הענקיים, שצלילי הד קולותיהם נקלטו בזמנים שונים ונאחזו ביצירותיהם של גאוני הספרויות.

דרמה חיונית זו של עמים רבים ושלמים, שברא שר החיים, זה היוצר הגניאלי היותר גדול, אינה יכולה להיות נראית ומובנת לנו עתה כל צרכה, מפני שאנו בעצמנו נמצאים בשעה זו על גבי הבמה בקרב המשחקים, אבל בתוך הסופה המתהוללת סביבנו המסמאה את העינים בגלי האבק שהקימה, יאירו את שבילי המחשבה שלנו המאורות הגדולים שביצירי הרוח המעולים של האדם. הטיפוסים האנושיים, שדמות דיוקנם חקקו החוזים והמשוררים הגדולים לזכרון עולם, משמשים לנו בשעות ערבוביה אלו כמורה הציור ליורדי הימים וכאשי הכפרים לתועה בדרכים.

והנה כשאנו לוקחים בידינו את יצירותיו של שקספיר, אותה ה„ביבליה" של עמי אירופה, הולכים ומתבארים לנו מקרי היום ואנו מתחילים להכיר פתאום בנפשות הפועלות בדרמה של החיים שלפנינו את הטיפוסים שיצר הדרמטורגן הגדול ואשר הסופרים והמשוררים הבאים אחריו שכללו אותם. מתחת ללבושים השונים מתחילים להגלות אלינו במהדורה חיה וחדשה ריכרדים, הינריכים, קוריולנוסים, ברוטוסים ואחרים. ואת המקום המרכזי תופס לו שילוק, זה היורק בפני חוקי „ויניציה" כולה, מפני שמלאה חמס, זה המבעיר אש ב„מגנצה" ו„נהנה מזיוה" של הבערה האיומה מעשה ידיו, זה הזורע

על סביביו בכל „ארבע אמותיו" הרס ואבדון לעולם הכוזב והחונף וזה המקעקע את בירת השאננים כולה ודורש מן העליזים והבוטחים שלומים ל„עושת העולמים" ול„ענות כל העולמים". שילוק זה החי הוא יהודי. היש בזה מקרה? האין לראות את חוק השלומים באותה העובדה עצמה, שמבין העשוקים ביותר יוצאים מהרסיהם ומחריביהם של העושקים? לא לחנם נחשב היהודי בין העמים לאיזה „אנפן טריבל"!...

במשך תקופות שנים רבות הולך שילוק ונודד בלי הרף בדרכי החיים, ובכל מקום בואו, כשהשעה רצויה, הוא מתחיל לצעוק חמס ולקטרג על העולם ומבעיר אש בבתי האנטונים העליזים.

עד עתה לא עלה עוד בידו לפוצץ את „שמש הרמיה" ולחדש את פני העולם, ומשום זה, כאשר ייעף מעבודת ההרס שלו, יתעורר בו חוש הרוכש והבונה והוא מתחיל בחזוק החיים. ושוב הוא נעשה ראש לבונים, ועדר הלנצלוטים נמשך אחריו. אחר כך, כאשר יקוו שוב נחלי הדם והדמעות והצער האנושי מצעק מנבכיהם, יקום שוב „איש האימות", יקרא מלחמה על השאננים האכזרים, ויתחיל לכלות ולהרוס את סדרי החיים הרעים כדי לעבור שוב לרכישה ולבנין, וכן הלאה, חוזר חלילה.

שילוק ההיסטורי עומד איתן בארץ. בימינו יפזר זרעוני חיים ירוקים ובשמאלו יזרע פרחים אדומים. כשהוא פותח את ידו האחת — נגלים יערות עד וערי מסכנות, מכרות זהב ובתי־חרושת, וכאשר ירים את ידו השניה — יקומו פתאום מחנות מחנות של עמלים אמללים, שיאושם הוא כמטאטא השמד לכל היופי והנועם שבחיים העליזים. שילוק היה משנה את טעמו פעמים הרבה, אבל מערכי לבו היסודיים לא היו משתנים. גם השפעתו על החיים שונה היא בזמנים שונים, ופעולותיו מתחלפות לפי השנויים החיוניים האובייקטיביים וחוזרות ושבות, כחורף וכקיץ במהלך התקופות.

כך יבוא הסער לפני הגשם, ירים עמודי אבק, יעקור עצים רקובים, יהפוך בתי חמר עתיקי ימים, יקרע חלונות ותריסים ויביא את כל היקום לידי תנועה והתעוררות. אז יבואו גם מטרות העוז בקצף וזעם להגדיל את תמונת ההרס המדומה. זרמי המבול יבריחו את הנחלים מאפיקיהם, ישתפכו על שדות המרעה הרחוקים, יטביעו את משכנות השלוים, יתלשו כל גבעול חלש וישברו כל ענף מדולדל. אמנם גדול הנזק, שגרמו הסער עם המטר, אבל במה נחשב הוא לעומת התועלת החיונית שבהם? וכמה יופי נצחי בעצם מהלכם ובהתגלותם! אף יללת רוח כזאת היא שירה, ושאון המים הרבים בשטפם נגינת חיים היא. מטרות העוז ישקו את הארץ המתעלפת בצמא, ירוו את שדות הבר ויחיו את הצמחים. וגם אצל „אנשי האימות" מתחת לעפעפיהם הזעומים מזהירות העינים הבהירות. כי הסער הגדול בא תמיד לטהר את אויר העולם.

ביבליוגרפיה

„אבק"

זה שמו של ספור מחיי ריבולוציונרים יהודים, שנדפס לפני ארבע שנים בירחון „רוס. מיסל" ויצא אחרי כן בספר מיוחד.*)

אחד מגבורי הספור, ב ר ג מ ן שמו, מוציא גזר דין קשה על הריבולוציונרים היהודים:

„...אנו היהודים – אבק פורח. אל אשר ישאנו הרוח, שם נעוף. רגע אחד נשב, אבל רק עד הנשיבה הבאה. ישב ישבנו על גבי הריבולוציה – ועתידים אנו לעוף, כשם שעפו אבותינו החביבים מארץ לארץ"... „– – – יש להציב מצבה על קברנו, ע ל ק ב ר ע מ נ ו, על קבר כל מה שקשור עמנו. אין ממש באלה, שעמם הוא אבק פורח, שעמם הוא בכל זמן ובכל מקום נכרי. ולפיכך גזרה היא על כל בני העם הזה, לאן שילכו ובשם סה שילכו, גזרה אחת: לעוף"... „– – – האבק והריבולוציה שני הפכים הם. הריבולוציה זקוקה ליסוד ולגג, ולנו אין לא זה ולא זה"... „– – – האבק רובץ במנוחה על הארץ, עד שתקום רוח כל־שהיא. רוח מצויה – ואנו פורחים"... (ע' 46).

זו היא כל התורה כולה, שבא ספור זה ללמדנו, ואידך – כל אותן השיחות הארוכות והקצרות הנמשכות על מאה ושמונים ושלשה עמודים – אינן אלא פירוש לעיקרי התורה הזאת.

אילו נכתב הספור הזה בידי סופר שאינו יהודי, היו הקוראים מוצאים בו קטרוג גדול על היהודים, והמחבר היה נחשד על אנטישמיות, שהרי הוא ממעט את דמותם של בני ישראל, ולא עוד אלא שמכנה אותם בשם „נכרים"...

ואילו נדפס הספור הזה בעתון ציוני, היה יכול לשמש אגיטציה יפה להרעיון הציוני, האומר לברוא לעם היהודי קרקע מוצק תחת רגליו, כדי שיחדל להיות אבק פורח...

עכשו שמחבר הספור הוא איש יהודי, וספורו נדפס בירחון רוסי כללי, הרי אנו רואים בו נסיון לתאר את נפשו של האינטליגנט היהודי, זה שיצא מרחוב היהודים ושואף להכנס לעולם הגדול.

וטעות גדולה טעה המחבר, שבשביל התלושים המעטים האלה הוציא גזר־דין קשה על ה ע ם היהודי. „אבותינו החביבים" לא נאה להם כלל השם „אבק", אף־על־פי שהגורל הטיל עליהם „לעוף מארץ לארץ". „אבק" הוא זה שאין לו אחיזה כל־שהיא בקרקע, ולפיכך הוא פורח; מה שאין כן ה ע ם היהודי, שיצר לו קרקע רוחני, התופס לו מקום בעולם. השם „אבק" הולם במקצת את האינטליגנט היהודי, זה שנעקר מאדמת מולדתו ונשאר פורח באויר.

היו ימים אשר „הגבור" הזה היה אהוב וחביב על הסופרים היהודים, שראו בו את בן העליה, השואף לצאת מאפלה לאורה, מפנת צרה לעולם רחב ידים, מן הלאומיות אל האנושיות. ואולם א נ ד ר י ס ו ב ו ל איננו חולק כבוד ל„גבורים" האלה, ולא עוד אלא שהוא מעבירם לפנינו בשעת כשלונם ורפיונם.

גבורי הספור הם מן „הנמלטים", לאחר שדוכאה ברוסיה „הריבולוציה הראשונה". הם חיים בפאריז חיי „גולים פוליטיים", מבלים כל ימיהם בוכותים, בחטוטים ופשפושים – ושואפים לגאולה. בעת ההיא נגלו מעשיו של אזוף „היהודי", ואחרי כן באו עוד פרובוקטורים קטנים מזרע היהודים. המפלגה נזדעזעה, החברים נתפלגו, פרוד הלבבות נתגבר, וביחוד יצא הקצף (קצת בגלוי והרבה בסתר) על כל עם היהודים.

בספורו של א נ ד ר י ס ו ב ו ל אנו שומעים הדם של המאורעות ההם. גבורי הספור משמיעים זה לזה וגם לעצמם „דברי תשובה", „וידויים", „פשפוש במעשיהם". פתאם נפקחו עיניהם לראות, כי „נכרים הם לרוסיה ורוסיה נכריה להם". והדברים עושים רושם מעין זה של שיחות פצועי מלחמה בבית חולים, הקובלים על מזלם, שגרם להם לעמוד במערכה, ואינם יודעים על שום מה שפכו דמם.

זו היא טרגדיה (וגם קומדיה) של החלש האומר: גבור אני, של רך הלבב היוצא

---

*) Андрей Соболь — Пыль (роман) Изд. „Сѣверные дни" 1916.

למלחמה, של פחדן המפחד לגלות פחדנותו, של אדם הנוח להתלהבות ואינו מסוגל לעבודה מתמדת, של בעל דמיון הבא להיות איש מעשה.

בסערת המלחמה, בשעת צלצול החרבות, ומה גם בזמן נצחון, אין בני־אדם מכירים ומבדילים בין הגבור האמתי ובין זה שכחו רק בפיו. ופעמים שנותנים כתר גבורים לאדם, שרק לשעה קלה נמצאה רוח גבורה בו, שעשה מעשה גבורה ברגע של התעוררות, שהשליך נפשו מנגד פעם אחת. אך את ערכם של גבורי הרגע האלה אפשר להכיר בשעת נסיגה לאחור, וביחוד בשעת מפלה.

„גבורים“ מעין אלו הם גבורי הספור, של א נ ד ר י ס ו ב ו ל. השם „אבק“, שבו הוא מכנה אותם, נאה להם. אך תמה אני, אם תכונתו של „האבק הפורח“ באה להם כירושה מאת עמם; יותר מתקבל על הדעת, שקנו תכונה זו בבית מדרשה של האינטלי־גנציה הרוסית, שבעפר רגליה ה ת א ב ק ו ימים רבים.

הסתכלו־נא בפרצופם הרוחני, הטו אזן אל שיחותיהם וחטוטיהם... לא! „אבותיהם החביבים“ של אלו לא היו דומים להם אפילו במקצת מן המקצת. אם נכרים הם, כהודאת עצמם, להעם הרוסי, הנה נכרים הם גם להעם היהודי. פור התפוררה נשמתם — ותהי ל„אבק“...

מ. בן־אליעזר.

„מ פ י ה ע ם“

עדיין לא פסקה המחלוקת בין „חובבי שפת אידיש“ ו„חובבי שפת עבר“ על דבר פרץ. הראשונים אוחזים בו ואומרים „כולו שלנו“, ואין לעברים חלק ונחלה בו; והאחרונים מביאים כמה וכמה ראיות, כי מלבד שהיה פרץ סופר ע מ מ י היה גם סופר ל א ו מ י, וכיון שכן, אי אפשר שלא תהא נפשו דבוקה בלשוננו הלאומית.

והנה באה הוצאת „מוריה“ והביאה לנו כתרגום עברי ספר אחד מספרי פרץ, שהמנוח עצמו וגם כל קהל הקוראים חשבוהו ל מ ב ח ר יצירתו. „זה הוא ס פ ר י ה ו ד י, לא רק ספר כתוב יהודית“ — אמר פרץ על ספרו זה, כשיצא בלשון היהודית. עתה הוא מונח לפני בצורה עברית *).

בעמל רב מאד יצא הספר הזה. אילו היו רוצים בעלי „מוריה“ לתרגם את פרץ על ידי אחרים, אפשר שכבר היו מונחים לפנינו כל כתביו בעשרה כרכים, כפי שהכריזה לפני עשר שנים, בשעה שקנתה ממנו את זכות ההוצאה של כל כתביו העברים. אבל אז היו נותנים לנו מהדורה חדשה של כתבי פרץ בהוצאת „תושיה“. והכתבים האלה, שיצאו ברשלנות שאין דוגמתה, גורמים צער לכל מכבדי כשרונו של פרץ ועוד יותר — לכל יודעי הלשון העברית. להוצאה ההיא נכנסו מעט מכתביו העברים של פרץ, שלא עבר עליהם המחבר כדי לתקנם ולהגיהם, כדרך שנוהגים סופרי אומות העולם, והרבה מכתביו הז׳רגונים, שתורגמו לעברית בידי בעל מלאכה.

ולפיכך אמרה „מוריה“ לתקן את העון הזה כנגד אחד מסופרינו הגדולים וכנגד לשוננו הלאומית, שכולנו חייבים בכבודה. ותנאי התנתה עם המנוח, „שיתקן ויגיה בע צ ם י ד ו את יצירי רוחו העברים בפרוזה ובשיר“, וגם „יתרגם עברית ב ע צ ם י ד ו משל כתביו בשפה המדוברת“.

אבל עברו ימים ושנים וכתבי פרץ לא זכו לראות אור הדפוס. אף־על־פי שהקרובים אל המנוח עומדים ומעידים, כי „משתוקק היה י. ל. פרץ לראות את יצירי רוחו הישנים והחדשים יוצאים לאור במהדורת עברית חדשה“.

בהקדמה לספר „מפי העם“ מנסים בעלי „מוריה“ לגלות קצת מן הנעשה מאחורי הפרגוד. „...סבת העכוב היא יותר נפשית ופנימית משהיא חיצונית...“ „...לאות הרוח תקפה את הסופר בעבודת ההכנה של כתביו העברים, לאות — שלא יכול היה להתגבר עליה בשום פנים...“ „על־פי עצת דינגזון „הערימה“ „מוריה“ ושלחה לפרץ תרגומים אחדים מ„ספורי העם“ שלו עשוים על־ידי אחרים, על־מנת שיעבור עליהם הוא בקולמס...“ „סגולה“ זו הועילה בראשיתה, ומקצת מן התרגומים שנשלחו אליו הושבו מועתקים ומחודשים לגמרי, כתובים בעצם ידו ובסגנונו הנמרץ של פרץ, ואולם אחר כך פסקה פעולתה של „הערמה זו“. הדפסת הספר נפסקה... בינתים באה המלחמה... נשארה עוד תקוה... אך פתאם באה „ההפסקה האחרונה“... פרץ מת „ולא זכה לראות בעיניו גם את הכרך הראשון מן המהדורה החדשה של כתביו העברים“.

הארכתי קצת בספור המאורעות של תולדות הספר הזה, מפני שהדברים האלה, לפי דעתי, יוכלו לשמש חומר יפה למי שיבא לתאר את אופן עבודתו ודרך יצירתו של י. ל. פרץ.

על טיב הספר עצמו, על ערכם הפיוטי של „ספורי העם“, לא פה המקום לדבר. מלבד שכבר דשו רבים באותו ענין, קשה לרין בו גם מטעם זה, שבספורים הללו אתה מוצא בצד גדולתו של י. ל. פרץ גם את כל הפגימות הגדולות והקטנות של כשרונו. יש אפוא מן הצורך לכתוב על יצירתו של פרץ בכלל, ודבר זה אינו מעניני הפעם.

רצוני היה לספר על דבר תתרגום העברי של כתבי פרץ המובחרים ולבשר לקוראים

---

*) כתבי י. ל. פרץ. — כרך ראשון: מ פ י ה ע ם. — הוצאת „מוריה“, אודיסה תרע״ח. —

העברים בשורה טובה, כי נוסף באוצר ספרותנו העברית אותו הספר שמחברו ראה בו את כתר יצירתו הפיוטית. אך — אוי לי אם אומר! — לא איש בשורה אנכי היום.

אין כונתי להגיד בזה, כי התרגומים גרועים ולקוים, כאותם שאנו מוצאים בכתבי פרץ בהוצאת „תושיה". סוף סוף יודעים בעלי „מוריה" להוקיר יותר ערכה של יצירה ולא יבואו לזלזל בה. אך הספר „מפי העם" הוא רק „תרגום" ולא יותר... ועל זה ודאי שיש להצטער!

כשאנו באים לתרגם לעברית כתבי סופר נכרי, מתויבים אנו לכתחלה להשלים עם הרעיון, כי בשום אופן לא נמסור בשלמותו את נפשו של הספר המתורגם. למדרגה זו לא הגיעו אפילו המתרגמים מלשון עניה ללשון עשירה. ולא־כל־שכן שעל־פי־רוב אי אפשר להראות מופת כזה בתרגום מלועזית לעברית. לשוננו לפי שעה לא מסוגלה למסור את רבוי כל הגונים שבלשון אירופית, וגם אין העברי בדרך כלל מסוגל לחדור אל תוך תוכו של העולם הנכרי ולרדת למעמקי מעמקיו. כל מה שמתרגם עברי מחויב לעשות — הוא רק לשאוף אל השלמות בעבודתו ולקרב אליה יותר ויותר.

לא כן הדבר בתרגום מיהודית לעברית. יש בלשון זו הרבה יצירות יפות במקומן, שיש להן ערך פחות או יותר לשעה, ואין שום צורך לתרגמן לעברית. ואולם יש גם אחרות, ששורש נשמתן היא עברית, שרק במקרה (אם גם שלא מאונס) נכתבו יהודית; ואת אלו צריכים אנו להכניס לאוצר ספרותנו הלאומית. כל ספר שכזה, אף־על־פי שערכו הספרותי הוא בינוני, ואין צריך לומר אם הוא למעלה מבינוני, חשוב בעינינו הרבה יותר מכמה וכמה ספרים מתורגמים מלועזית.

ואמנם זכות גדולה היא לספרותנו, שיוצרה הגדול של הספרות היהודית מנדלי מוכר ספרים עמד וכתב שנית את ספריו עברית. כל מי שקורא את כתביו של „הסבא" בשתי הלשונות שלנו, אינו מכיר, היכן הוא ה„מקור" והיכן ה„תרגום".

וזכות גדולה היא לשלום עליכם, הסופר היהודי העממי, שעמד גואל לכתביו ותרגם אותם לעברית באופן שאין למעלה הימנו ביפיו ושלמותו — עד כמה שתרגום יכול להגיע לכך.

מה שאין כן בנוגע לכתבי פרץ. לא עמדה זכות לא להסופר אף לא לספרותנו, שיהא הוא עצמו (בעצם ידו — כמו שחלמו בעלי „מוריה") מחזיר את יצירותיו למקורו העברי. חלק גדול (ואולי היותר חשוב) מכתביו יונק משורש הספר העברי ולא מן הרחוב היהודי. רק על פי איזו טעות נפל פרץ לתוך „הספרות העממית", בעוד ששורש נשמתו הוא בעולם האצילות היהודי.

ודוקא הוא לא זכה, שתהא נשמתו גנוזה באוצר ספרותנו הלאומית, וספריו צריכים להיות מתורגמים לעברית על ידי אחרים.

אכן יש להמליץ על י. ל. פרץ את הפתגם הידוע בנוסח מהופך: זכה — מלאכתו נעשית על־ידי עצמו, לא זכה — מלאכתו נעשית על־ידי אחרים.

מ. בן־אליעזר.

„העבר הקרוב"

זה כמה וכמה קיראים תגר בחוגי אנשי המדע על אשר הקהל יודע את תולדותיהם ומעשיהם ומחשבותיהם של המשוררים והסופרים, ואפילו של הבינונים, שעולם האמנות לא היה חסר כלום בהעדרם, בעוד שדברי ימי הייהם של שאר בני עליה, חכמים, עסקנים, מלומדים, ואף הגדולים שבהם, אינם ידועים כלל וכלל אפילו לבני דורם.

כמובן, לא פה המקום להביא את התשובות שנשמעו מצד המשוררים והסופרים, בבואם להוכיח כי בדין וביושר זכו וזוכים הם לפרסומם בעולם. רוצה אני להעיר כאן רק על סבה חשובה, שהיא הגורמת לפעמים לאנשי המדע, שלא יתפרסמו מחוץ לחוגם: מעטים מאד ביניהם אנשי העט, המחוננים בכשרון לתאר פרצופם הרוחני של הבריהם באותו אופן, שכל קורא ימצא בתאור זה צורה אמנותית, המעוררת בלבו של המסתכל בת עונג ומחשבה.

ולפיכך ראוי להעלות על נס אחד מן הספרים, הכתוב בידי אדם, שאין הספרות אומנותו, שמתאר את פרצופם הרוחני של אנשים לא מעולם הספרות, והספר נקרא בעונג ומעורר בלב הקורא חבה רבה אל העולם המתואר בו.

כונתי אל ספרו של מ. מ. וינבר: „העבר הקרוב", *) זכרונות ותאורים מחיי פרקליטים ועסקני צבור מפורסמים ברוסיה.

הספר הזה כולל חמשה־עשר מאמרים על־אודות אנשים שונים, שהמחבר הזמן עמהם בעבודתו הצבורית והגורל נפל עליו להספידם ולספר אחרי מטתם. גם על פי תכנו וגם על פי צורתו אין בו בספר הזה שלמות, אלא כתוב הוא מגלות מגלות, שכל אחת מהן נוגעת בחכרתה במקצת. מפני שרובן כבולן מתארות עולם משותף להן — עולם הפרקליטים והדינים.

בין הפרצופים הרוחנים, שמתאר לנו מ. מ. וינבר בספרו, אנו מוצאים אחדים, שהקהל אינו יודע כלל את שמותיהם, ואחדים מהם נודעים רק מעט מאד, ורק שלשה מהם מפורסמים ביותר בין הקהל. ובין שלשה אלה

---

*) М. М. Винаверъ, Недавнее. (Воспоминанія и характеристики) Петроградъ 1917.

נמצא יהודי אחד ושמו אלכסנדר בן יעקב פאסובר. המאמר על־אודות האיש המופלא הזה עלה ביד המחבר ביחוד, באופן שהיא „גולת הכותרת" שבספר הזה.

בין שלשת המפורסמים, שהזכרתי, הוא המפורסם פחות בין הקהל הגדול. הפרקליט ספאסוביטש, מלבד שהיה נואם מפורסם, כתב ספרים ומאמרים גדולים על עמודי הספרות העולמית. והפרקליט מורומצב הלא זכה להיות היושב־ראש בדומה הממלכית הראשונה, שפתחה תקופה חדשה בחיי רוסיה. ואולם פאסובר לא פרסם בדפוס אפילו שורה אחת מנאומיו בבתי־הדין, וגם מן העבודה הצבורית התרחק כל ימיו, ולפיכך לא נתפרסם שמו ברבים. ואף־על־פי־כן עומד הקורא ומסתכל בפרצוף רוחני זה מתוך עיון מרובה ומתוך התענינות אין קץ, מפני שפרצוף זה יש בו מסורות האמנות.

ומ. מ. ווינבר הצליח למצוא מלים מכוונות וקוים נאמנים במאמרו על דבר פאסובר לא רק משום שבן עמו הוא וקרוב יותר לנפשו שלא מדעתו, אלא מפני – וזה הוא העיקר – שפאסובר נשאר כל ימיו חידה לבני דורו, ואפילו להמקורבים אליו, שזכו להיות חבריו ותלמידיו. וחומר כזה מוכשר לעשות ממנו צורה לוקחת לב.

על־אודות ספאסוביטש ומורומצב אפשר לכתוב בחבה, בהערצה, בהתלהבות, הכל לפי התיחסותו של הכותב אל האנשים האלה ולפי הערכתו, שהוא מעריך את מעשיהם. אבל קשה לצייר, שיבוא אדם ויכתוב שיר לירי על־אודותיהם: נפשם גלויה יותר מדי, ואין הפיוט שורה על הנגלה אלא על הנסתר. לא כן פאסובר. גם מי שאינו משורר ובעל דמיון, גם מי שיש לו עסק רק עם הנגלה – ואיש כזה הוא מ. מ. ווינבר – כשהוא בא להסתכל בפרצופו של בן עליה זה, יוצא הוא מעולם של עשיה ונכנס לעולם של אצילות, הוא הסמוך לעולם הפיוט.

„הוא ירד אל קברו ואיש לא ידע ולא הבין לבו; ומי יודע אם יבוא יום באיזה זמן מן הזמנים והוא יהיה מובן יותר. הוא שעבד את כח רצונו לשמור על תעלומות נפשו, שלא יתדור איש אל קדשי קדשיו".

„נזיר היה האיש מטבעו, אם הוא היה פקח מאד, וגם בא לעולם בדורות אחרונים, כדי ש„יתרחק אל המדבר" או שיהפוך עורף להבלי העולם ולא יהא מוכרח לסול לו מסלה בתוך דרך החיים של בני דורו. אך הוא התאמץ עד כמה שאפשר לכבוש שבילו מן הצד, למסור נפשו רק מעט מן המעט ולקחת מאת הצבור רק מועט מן המועט. ידידות, אהבה – כפי שרגילים אנו להבינן – כאילו זרות היו לרוחו. קשה לי לתאר את פאסובר מקורב למי־שהוא ומדבר ברוך ובנעימות. גם את ידו הושיט לאיש מחוץ לביתו רק בנעל יד. ומעשה שהיה ביום יובלו, שקם אחד ממעריציו ואמר לנשק לו, ופניו של פאסובר הביעו ברגע זה מעין זועה וראשו נרתע לאחור, עד שנפלה הנשיקה על צוארון מעילו".

„לאחר שתי שעות בצהרים היה נעלם ואיש לא ידע מקומו, אם הלך אל מחוץ לעיר, ששם היה רגיל לטייל ברגל יחידי ארוכות או השקיע עצמו בתוך ספריו. השפחה ידעה להשיב לשואלים רק שתי מלים: „איננו בבית".

„את שיחותיו היה מתבל בהלצות, והלצות אלו הגינו עליו, שלא תחדור אל נפשו עין זר, עין של טרדנים".

אלה הם קוים מעטים מתאורו של מ. מ. ווינבר. הקורא מרגיש, שעומד המחבר לפני חידה ומבקש פתרונה. ובמאמרו לא בא לתת לנו את הפתרון, אלא גלל לפנינו את פרשת החידה, שכל אחד ימצא פתרונה על פי דרכו.

„פאסובר הכין עצמו לעבודה מדעית, אך בתור יהודי היה עליו לעזוב מחשבתו זו ונעשה פרקליט. „כיון שלא המירותי דתי – היה אומר – המירותי עבודתי".

מתוך השקפה ראשונה יכול אדם להחליט, כי כאן צפון פתרון החידה. אבל ככל שאתה מוסיף להסתכל בפרצוף פלאי זה, אין פתרון זה נותן ספוק לך. מרגיש אתה, שאלמלי זכה פאסובר להיות גם פרופיסור, היה נשאר „פרוש" ו„נעלם" ו„מרוחק" גם בעולם זה.

חידת חייו של פאסובר היא יותר פסיכולוגית מסוציאלית. הרי לפניך אדם גאון, שבנפשו יש גאונות בכח ולא בפועל, שרוחו עוקר הרים ולא עולה על הרים, שעינו החדה צופה בהרבה עולמות ואף עולם אחד אינו כולו שלו, שלבו רחב כפתחו של אולם ואינו קולט מן העולם אלא פרורים פרורים, שהוא שליט בעולמות רבים ובידו אין לברוא עולם כל־שהוא:

„פאסובר לא ברא שום שיטה מאוחדה, וגם לא היה לו רעיון יסודי אחד אפילו באותו המקצוע, שעבד בו כל ימי חייו".

„עניני רוח רבים מאד העסיקו את לבו, עד שאי אפשר בהיקף רחב שכזה להיות יוצר".

„שיחותיו של פאסובר היו הערות בודדות נפלאות, שונות לפי ענינן ונפרדות לפי מהותן".

„הצעירים היו שואלים: איה גאונותו, איה כשרונו? הרי אמר גיטה „גאון ניכר ברבוי פרי רוחו". ואיה גדולתו של פאסובר? הן לא כתב אפילו שורה אחת, אף רעיון כללי אחד לא הביע".

ובכל־זאת אומר מ. מ. ווינבר: „הערצה זו מפני כח זה ואבטוריטה זו היתה בת מעין פחד. לא ראיתי אדם שבמעמדו יראה את עצמו עליון עליו, אף לא ראיתי איש – ולא עוד אלא שקשה לי לתאר לעצמי כזאת – שפאסובר ירכין ראשו לפניו".

זו היא החידה, שנתגשמה בדמות

פאסובר, ולפיכך עומד מ. מ. ווינבר לפני דמות זו ומרגיש, שרק על פי הסימנים החיצוניים – אמנותו, פעולותיו, דבריו – אפשר ליחד לו מקום בחברת בני דורו, הפרקליטים המפורסמים, ואולם על פי פנימיות נשמתו מובדל ומופרש הוא מכולם, הם בעלי כשרון, פחות או יותר, והוא – גאון.

כשאתה קורא את דבריו של מ. מ. ווינבר על גדולתו של פאסובר ועל אופן מחשבתו ועל הכח המיוחד שהיה לו להרוס ולבנות בדיוק קל בנין שלם ולהאיר בהערה כלאחר יד אור חדש על ענין מסובך – עולה מבלי משים על לבך- דמותו של גאון אחר שבעולמנו היהודי, – הוא הגאון מווילנא.

הרי גם זה לא השאיר לנו אחריו ספרים גדולים ולא יצר שיטה שלמה – וגם הוא היה פרוש... חידת־פאסובר אינה אפוא חידה חדשה בעולמנו: חידה עולמית היא.

מ. בן־אליעזר.

„העבר"

רבעון לדברי ימי היהודים והיהדות. העורך ש. גינזבורג, המשתתפים בעריכה: ד"ר מ. א. אייזענשטאט, ב"צ כץ, ש. ראזענפעלד. הוצאת „חיים". כרך א. חשון–טבת תרע"ח.

הצורך לקבוע מדור מיוחד בספרותנו למדע ההיסטורי הישראלי, מלקוטי עתיקות ותעודות היסטוריות ולכל החומר המנומר, השופך אור על חזיונות העבר שלנו, הורגש זה כבר. הכל מודים, שהמאספים ומכתבי העתים, אשר הוקדשו לחקר העבר בלשון הרוסית, כמו „Евр. Старина", „Пережиток" וכיוצא באלה, היו גידולים זרים בלשון זו. כשהיה אדם קורא כל אותן התעודות והרשומות. הכתובות בנוסח העברי המיוחד שלהן בלשון נכריה, היה מרגיש איזו אי־נעימות. הרבה מן העצמיות ומן המקוריות המיוחדה השפוכה על ענינים כאלה לפי צורתם הקדמונה או העתיקה היתה הולכת ואובדת בלשון נכריה. וחוץ מזה היה הלב קובל כנגד מה שאוספים את אבקי הזהב של העבר וכל העושר ההיסטורי שלנו לתוך כלים זרים, והרי כולם עבריים הם, ולמה זה ינועו על אכסניה ארעית וחולפת? – ומן הצד השני היו מזדקרים לעינינו מתוך מכתבי העתים העבריים כל אותם המאמרים ה„ספציאליים", שריח „עתיקות" היה עולה מהם, והיו נראים למשונים בהיותם נתונים יחד עם השירים והספורים ושאר היצירות, שעלתה מהן שאגת העלומים עם ריח בכורי החיים בלבלובם, ומצב שכזה, שמצד אחד הולך ונוצר מדע עברי בכלים נכרים ומצד שני הוא נדחק כעין „יוצא דופן" לתוך הספרות לעניני החיים – היתה פגיעת־כבוד למדע העברי ועכוב להתפתחותו.

ואמנם עוד לפני שנים אחדות נעשה הנסיון לקביעת מדור שכזה בעברית על־ידי הוצאת „מוריה", שנגשה להוציא מאספים בשם „רשומות" בעריכתו של א. דרויאנוב, והמאסף הראשון כבר היה מסודר בדפוס, אלא שבאמצע קפצה עלינו הרוגזה של המלחמה, עקרה משרשה את כל ספרותנו וגם נסיון זה נתקפח.

ועתה הנה באה הוצאת „חיים" למלא את הצורך החשוב הזה. יציאתו של „העבר" היא אפוא חזיון חשוב בספרותנו. ומה גם שהמערכת של „העבר" באה ומעידה: ש„העבר איננו בית־עלמין, שאנשים באים לפארו במצבות נהדרות, גם לא ידמה למוזעאום, שמלקטים בו שרידי עתיקות חסרי רוח ונשמה. הוא עבר חי מלא לח, שממנו ישתלשל ההוה שלנו, המחובר עמו באלפי חוטים, ואף נשתדל להקימו בצבעיו הרעננים לבאר וללבן את תולדות היהודים והיהדות, ביחוד בדורות אחרונים" (תעודת „העבר"). – הבטחה זו מצד המערכת מעודדת את הקורא, המבקש את הנתיבות להעבר הישראלי.

ואולם כשרק נעיף עין ב„תוכן הענינים", מיד מתגלית אלינו ארעיות מפליאה בעצם החומר וערבוביה מוזרה קצת של התקופות. בת־קול של דור רחוק ונשכח („ספר חסידים" של י. צינברג) עולה ומצטרפת להד הימים הקרובים לנו, העבר הרחוק מתלכד עם העבר הקרוב, עם ההוה ממש.

ויחד עם החומר ההיסטורי באים שם מאמרים סתם, שאין להם שום שייכות אל העבר, כמו מאמרו של שאול גינזבורג על אברהם מאפו, שאינו מגלה קו חדש ביצירתו של מאפו לכשעצמה ואינו מטפל גם בצד ההיסטורי שבחזיון זה; או, למשל, מאמרו של זלמן עפשטיין על המנוח מנדלי – כלום מקומו בירחון היסטורי? ומה ענינו של מאמר כמו „אנשים ומעשים" מאת ש. רוזנפלד לכאן? אמנם ה„אנשים והמעשים" וחיי העיירות היהודיות בפולין בשעת המלחמה וזרם הפליטים ראוים היו שיכתבו בספר, והדברים נקראים באמת בענין רב, – אבל מאמר שכזה היה מכיר את מקומו בכל מכתב עתי שהוא ולא ב„העבר" דוקא.

ומלבד הארעיות של החומר, מורגש ב„העבר" עוד לקוי גדול, שהרבה מן המאמרים שנדפסו בו תורגמו, כפי הנראה, לעברית מלשון אחרת והמערכת מצדה לא שקדה כלל וכלל על תקנת הלשון והסגנון, ולפיכך נקראים הדברים המתורגמים בכבדות, והשבושים הלשוניים צורמים את האוזן ממש.

אמנם בכתב־עתים רמז „העבר" לא יפי הצורה בלבד הוא העיקר, – כל חשיבותו היא התוכן ההומר; אבל במונוגרפיה היסטורית־ספרותית, כמו „ספר חסידים", המטפלת בחזיונות יצירה, או במאמר על מאפו, הרי גם שלמות הצורה והסגנון מלתא היא.

ועוד יותר מן הלקויים בלשון, גדולה הקלקלה שבתרגומים כגון אלו, שאין מציינים אותם בשם „תרגום". לפני שנים אחדות, אחרי שברדיצבסקי השמיע את מחאתו העזה על „טשטוש הגבולים בספרותנו", היו נוהגים זמן־מה להפלות את התרגומים בציון „תרגום", ועכשיו מעלימים שוב את העין מחזיון זה, וכך מדפיסים ב„העבר" שורה שלמה של מאמרים, שרוח הלשון חזרה מבצבצת ועולה מכל שורה ממש, ועוברים על זה בשתיקה. והרי ירחון היסטורי ודאי שאינו צריך לזייף את ההיסטוריה!

רבים עוד הלקויים ב„העבר" גם בנוגע לשיטת סדור־החומר וגם בנוגע לצורתו, אבל לעומת אלה הביא לנו גם דברים, שערכם ההיסטורי אינו מעט.

בין הדברים האלה יש לציין את היומן של המשורר י. ל. גורדון, המתחיל משנת תרנ"ב, היא השנה האחרונה לחייו. היומן הזה נדפס בפעם הראשונה ב„העבר", והרבה רשומים חיים ימצא בו הקורא ממערכי לבו של המשורר ההולה והעיף, שהגיע אז למעגל חייו ויצירתו האחרון, וגם הד מהלך הרוחות, ששלט אז בספרותנו מגיע אלינו מתוך דפים אלו. רואים אנו את אבי השירה העברית המודרנית בהכנעו קצת תחת סבל שניו האחרונות, כבדידותו של מי שפרש כבר לקרן זוית, לא לשיר את שיר לבו, אלא מתוך איזו עיפות. אבל יחד עם זה עדיין היו צופות עיניו הבוחנות של גורדון את כל הנעשה בספרותנו. עד כמה ער היה חושו של המשורר כלפי הרוחות החדשות, שהתחילו אז מנשבות בספרות העברית, יש לראות בהערכתו שהעריך את ספרי „הוצאת בן־אביגדור" („העבר" – צד 31).

והקובלנא המרה, שהיתה צובטת את לבות כל סופרי ישראל על טרדת הפרנסה המעליבה, עולה גם מתוך יומן זה של גורדון. תקופה ארוכה של כל חייו עמד האיש בברום פסגת השירה והסכרות, ובאחרית ימיו הוא מתאונן על קבוח שכרו, על איזו חמשים רובל לחודש, שמציע לו צדרבוים: „שמי יתקדרו עבים, מהלתי מתחדשת, ובעת רעה ועצבון זאת גם כרנסתי נפסקת. לקחת את הככר המועט אשר עפרון אומר לתת לי, לא יתנני לבי, כי כמוהו כאין לעומת צרכי" (שם 35).

על תקופה רבת עלילות ותהפוכות ביהדות הגרמנית, ימי ה„סאלונים היהודים בברלין בתחלת המאה הי"ט", עומד י. לעווין, המנסה להתחקות על שרשי החזיונות המדיניים והחברותיים, שהכשירו את הקרקע להשפעתם של הטרקלינים היהודיים על „גרמניה הצעירה", על סופריה וחוקריה.

על עצם תקופה זו כבר כתב שמעון ברנפלד מונוגרפיה גדולה „לתולדות הריפורמציה הדתית", ולפניו – ד"ר י"ל קנטור ב„מאסף" שלו, שהוציא, ובכלל הרבו בזה לכתוב בספרות היהודית בגרמנית – אבל לקורא העברי, שאינו מצוי אצל זו, יש ענין רב בדברים שמספר לעווין על הסאלונים היהודיים. ואם כי פרצופיהן של גבורות הסאלונים רחל וורנהגן והנריטה הרץ, שהרבה מדובר בהן במאמר זה, לא קמו לפנינו בשרטוטיהן החיים, כי הלא המחבר אינו מתאר ואינו נכנס לתוך העולם הפנימי של נשים מצוינות אלו, אבל גם מה שהוא מספר על פי מקורות ידועים, דיו, שנרגיש על פיו בחזיון זה המיוחד במינו.

הרשימות בדבר מ. ראטנר וגריגורי גרשוני, שנכתבו על פי החומר שנמצא בארכיון של הבולשת הקיובית, כבר נתפרסמו על־ידי אותו המחבר עצמו לפני שנה ומחצה בעתון „קיוב. מיסל", ואם היתה בהן איזו הפתעה בראשית ימי הריבולוציה בשביל עתון יומי, – אין רשימות קצרות אלו מספיקות להיות חומר למאסף היסטורי. ביחוד קלושים הדברים בנוגע לגרשוני, זה הריבולוציונר רב־הפעלים. מה שה' גאלאנט מספר עליו אינו אלא טפה מן הים ממש, אפיזודות בודדות מקורות חייו רבי העלילה.

בעל־מחשבות מספר ב„העבר" קצת מן האבטוביוגרפיה שלו... וקצת מרשמי החיים בגרובין – זו אחת האכסניות של ה„תנועה המוסרית" עד כמה שעומד המחבר על הגלויים החיצונים של ה„תנועה המוסרית", אינו מגלה בהתחלת מאמרו חדשות, כי קדמו בזה ש. רוזנפלד בספרו על ר' ישראל סלנטר, ומה שנוגע לעצם התנועה הזאת, לעולם הפנימי של בעלי המוכר, הנה לתוכו לא הציצו גם שניהם, כי סוף סוף הם דנים על הזיון זה מאנשים העומדים בבחוץ. אמנם מורגשת איזו חיוניות באותם התיאורים של חיי הנערים ב„בית הספר" שבגרובין, וכן בתיאור פרצופיהם של ר' נאטי ור' שמחה זוסל, אבל דוקא צד זה אין לו ערך היסטורי מיוחד, והעיקר, שהשפעת גרובין בכלל על „התנועה המוסרית" היתה קטנה וזולה.

א. טשיריקובר מטפל בחזיון חשוב: בצוואות בימי הדור היקן, שהן בשמשות כעין חומר ספרותי לתאר על פיו את צביון החיים הרגילים, חיי יום יום, חיי המשפחה, ואת צורות הקיום הישראלי הממשי בכלל בתקופות שעברו.

המחבר מתבונן באפני צוואות שונות ועומד על אחת מהן, שהיא כפוסית־פטריארכלית ביוהר, ועל פיה הוא מתאר את הקיום המיוחדים, המציינים את העבר הפטריארכלי המלא הוד אצילות נפשית ומוסרית נעלה.

השיבות ההיסטורית יש גם לסקירה על פעולת החברה „כל ישראל חברים", המעובדה על ידי י. ז. טריווש על פי ספרו של נרסיס לוין.

מלבד המאמרים נמצא ב„העבר" הרבה חומר היסטורי, כגון: „מפנקסי קהלת מסטיסלאב" על־ידי ש. דובנוב ו„עתיקות וילנה" על־ידי ד. מגיד; מכתבים של ערטר לר' שניאור זקס, תעודות בדבר צרות היהודים בימי המלחמה האחרונה, רשימה מלאה ענין ל„תולדות המרד בפולין" מאת ש. ו. כטניסלבסקי, ביבליוגרפיות מאת פ. דיקשטיין וב. דינאבורג, שאין להן בעצם שייכות אל המדע ההיסטורי.

הספר מסיים במכתבים של המנוח ד"ר י. ל. קצנלסון.

כשעובר הקורא הפשוט על החומר ההיסטורי, על התעודות השונות ועל יתר הדברים המתנהלים בכבדות ומגיע עד לפנה ברוכה זו, עד למכתבים הקלים והיפים האלה, אז ירגיש בהם את העונג המיוהד, שמרגישים תמיד בשעת קריאת רוב דברי המנוח; גם על המכתבים האלה שפוך אותו הקסם והחן, אותה האצילות הנפשית, שמרבים כל־כך לספר עליהם יודעי המנוח.

נ. גרינבלאט.

„בנכר"

קובץ לעניני ספרות ולשאלות הזמן. יוצא לאור על־ידי אגודת „התחיה" באלכסנדריה בעריכת יוסף אהרנוביץ, חוברת א.

מונחת לפני ההוברת הדלה והצנומה ואני מדפדף רגע בעלים המעטים, קורא את הדברים, סתם דברים לעניני השעה, ורגע אשים עיני בשער החוברת, והשם „בנכר" צובט כל־כך את הלב, איזו בת־קול נוגה בוקעת ועולה ממלה זו.

באלכסנדריה של מצרים, בעיר היושבת על מפתן ארץ־ישראל, נכתבו הדברים, והכותבים מגולי ארץ ישראל הם, והעורך יוסף אהרנוביץ, אחד מבוני „הפועל הצעיר", זו הבמה היפה של אנשי הרוח בארץ ישראל החדשה — גם הוא גלה למקום נכר. סערת המלחמה עקרה אותם משרשי חייהם, קפדה את החוטים המאגדים אותם אל הארץ, שהיתה להם למולדת, ותשליכם אל תוך החיים הזרים, והם יושבים עתה מעבר לגבול מולדתם. לאזנם מגיע הד ההיים אשר בה, והלב, כמה הומה הלב לכל הנעשה שם בעבר השני. והמלה העברית החיה מה תהא עליה? כלום גם גזר־דינה יצא ללכת בגולה, ואם בהיותה עקורה משרשה לא תאלם?

ובא המגין הקטן, אנשים ספורים בכש, המסורים לעברית בכל מקום ובכל סער, והם בונים להם במה למקום ברית, ותהי נא הבמה קטנה ודלה שבעתים מן הקודמות, ויהיו נא הדברים הכתובים שם דברים פשוטים ובלי שאר רוח, ואולם הן לא לעושר רוחני, לא ליצירה ספרותית מהכוונים כאן; הלא עצם התהוותה של חוברת שכזו אחרי כל הגלים הזדונים שעברו על גולי הארץ האהרונים, מפעל של יצירה הוא, כי המטרה, שהיתה לעיניהם של אלה, היא לבלי לתת לגהלת שתכבה ותעומם בצנת הנכר

ואני מדפדף בחוברת, וחביבה היא עלי יותר מספרים שלמים שתכנם עולה על תכנה, כי נראית היא לי לסמל של המלה העברית החיה גם בנכר.

וכאשר יבואו הימים, ונאסף כל החומר הרב של הימים הקודרים האלה לתוך בתי גנזיה של מולדת, ומצאה לה שם מקום גם הוברת קטנה ודלה זו — כי גם בה נראה מרשומי ההתאבקות של המלה העברית בעד קיומה בנכר.

נ. גרינבלאט.

„על נהרות בבל"

„У РѢКЪ ВАВИЛОНСКИХЪ". Національная еврейская лирика въ міровой поэзіи. Составилъ Л. Б. Яффе. Изд. „Сафрутъ" Москва 1917.

הליריקה הלאומית — זהו משכן הקסמים והפלאות של העם, שכינת התעלומות שלו, ואותה ישיר בפני עצמו. צער האומה ונכאיה הטמירים, המית רוחה הכלואה במעמקים — התבין זאת נפש זרה?

וכמה מוזר הוא החזיון, שהד צלילי הליריקה הלאומית היהודית מגיע לאזנינו מכל רוחות העולם.

אכן נוראה היא האגדה על ה„יהודי הנצחי". התוים הטרגיים התרותים על מצחו, החידות והרזים האיומים המרחפים על סביבו, כל אלה מושכים כל־כך את העין הזרה השואפת לתעלומות. ומי בעל רוח נדיבה ונפש עדינה ורכה, ולא כפגה אזנו את שועתו האיומה, הבוקעת מחללי הדורות ומטילה זועה על כל ההולכים לבטח דרכם?...

וכך עולות זציר שם זציר שם מן השירה העולמית קולות ובנות־קולות נוגות מ„זמירות ישראל", וכך ירעדו ויהמו מיתרים בודדים בכנורות העולם הקודרים, שהם גם „תנום לבכות ענותנו".

ואותן בנות־הקולות הנוגות של בת־השירה

העולמית, אשר נדדה על „נהרות בבל", אסף המסדר לתוך ספרו זה.

שומעים אתם את הצלילים הסוערים במרי עוזם וקצפם של בירון, שיש בהם הד ה„צער היהודי" מעין „גלגול" של צער־הקדומים ההומה בקינותיהם של המקוננים היהודים. לעיניכם מתיצבת חיה בכל בלהותיה גם תמונתו של „אחשורוש" העיף עד מות מתלאות נדודיו הנצחיים, מהתאבקותו המרה בגלים הזדונים, וכל המראות הקדומים של ארץ ישראל, של החורבן, של הגלות, — כולם עולים אלינו מתוך ספר שירים זה, מתוך שירתם של משוררי העולם.

לנו היהודים קרובה היא השירה „על נהרות בבל", קרובה ללבנו, ואנו עומדים משתאים למשמע צליליה מתוך כנורות זרים. האמנם ימצא הזר פתח להיכל התעלומות שלנו ?

ומתוך איזה צמאון נפש מיוחד, שיש בו משום גרוי היצר, אתה עובר על המון השירים של המשוררים הזרים, מקשיב לכל צליל, מסתכל בכל מראה, שהם מעלים לפניך, ואין אתה מוצא בהם את ההרגשיות הפנימיות, האינטימיות של היהודי, — שכינת היגון של האומה הישראלית לא נגלתה להם.

— —

משירת הנכרים אתה עובר אל שירת ישראל, העולה מ„נהרות בבל", וגם משירה זו הכניס ל. יפה את הצלילים המדכאים ביותר, המתגלגלים עלינו כמטרות־סערה, הקובלים, שואגים, ולפעמים גם שורקים... מן הליריקה הלאומית שלנו בחר המאסף את שירי הזעם והתוכחה, שירי הפתוס וסתם שירים, שיש בהם משום הריטוריקה הלאומית בגלגולה השני (זינגר, גליקמאן, גיטין, ליוומאן ועוד), שהיתה לנו לזרא.

הליריקה הלאומית הזכה, האלגיה העברית רות היגון הדומם, כמעט שאין זכר להן בספר, והלא בשירים כמו „לבדי", למשל, יש הרבה יותר מן הליריקה הלאומית משיש בכל אותם השירים הריטוריים והקולניים שנכנסו לתוך הספר.

בכלל הכניס המאסף לתוך ספרו את הליריקה העברית רק טפין טבין קטנים. מלבד שירי ביאליק, טשרניחובסקי ושיר אחד של יעקב כהן, אין שם מן השירה העברית כלום ; והיתכן שלא מצא ל. יפה בשירתנו יותר מן הליריקה הלאומית, וכלום אין לנו שירים עברים ליריים יותר מאותם השירים של מוריס רוזנפלד, אברהם רייזין ודוד איינהורן, שנכנסו לכאן ?

והלא אין לבאר את הדבר רק בזה, שאותם השירים העבריים, שהיו בלי ספק מפארים את קובץ השירים, לא תורגמו עדיין רוסית. כלום לא כדאי היה לתרגם אותם לשם ספר חשוב ומהודר שכזה, המונח לפנינו. ותמוה הדבר ביותר, מפני של. יפה ידוע בחבתו לשירה העברית ובשאיפתו להרגות מעסיסת את אלה, שאינם שואבים ־־־דה הראשון, והפעם נהג בה קצת זלזול.

נ. גרינבלאט.

„ספרות"

Сборники „САФРУТЪ", подъ редакціей Л. Яффе: (книги I-II) Москва. Изд-во „Сафрутъ," 1918.

מבול החוברות והקונטרסים הקטנים והזלים, שהציף בעת האחרונה את השוק הספרותי שלנו, הקים שאון מטריד בעולמנו. המלה הריקה והגדושה המתהלכת באספות ובמיטינגים חדרה גם לתוך ספרות זו ותהי למזון „רוחני", שאמנם נוח הוא לעיכול להמון הקוראים אשר אין לבם פנוי לעיון כל־שהוא, להתעכב שעה קלה על הספר, אבל אין בכל זה כדי להזין את המחשבה.

„ספרות־קונטרסים" מביאה לעולם את „עם הארציות" מן המין היותר גרוע. ולא לחנם נתרבו אצלנו עם מתן החופש המון ה„מומחים" הידועים, המדברים רמות ונשגבות על כל מה שתרצו, דורשים על כל מדעי העולם — והלא הקונטרס היא המדבר מתוך גרונם.

ולפיכך יש לקדם בברכה את הנסיון של הוצאת „ספרות", לתת לקורא היהודי בלשון הרוסית מזון רוחני ממש, שיש בו כדי להעמיק את הכרתו ולהרחיב את חוג ידיעותיו במקצוע המחשבה והתרבות העברית.

בשני המאספים, שיצאו עד עכשיו, וביחוד בראשון, (השני מוקדש רק ליובל העשרים של הקונגרס הציוני) נתנה המערכה דברי ספרות ומחשבה מנופים, פובליציסטיקה ציונית, המנסה להאיר חזיונות חברותיים, שטפלו בהם, הארה בהירה ומקיפה וכיוצא באלה, שטון סריוזי מורגש בהם.

ויפה עושה המערכת, שנותנת מאמרים מתורגמים כמו „הלכה ואגדה" של ביאליק, „על המיתוס היהודי" של מרטין בובר ועוד ; מאמרים כאלה ודאי שמעשירים את דעת הקורא יותר מכמה דברים מקוריים שבמאספים.

הפובליציסטיקה המקורית שבמאספים מטפלת ביחוד בהעמקת הפרובלימה הציונית.

ח. גרינברג נכנס לתוך סבך העיונים בדבר האינדיבידואליות הלאומית, מגדיר את המושג אוטיליטאריסמוס בתור שולל הלאומיות ואירוטיסמוס בתור מחייב הלאומיות, עומד על עצם מהותו של ה„אני" הלאומי, שנחלקים בו החוקרים, אם הוא ישות מוצקה וקופאה בעלת צורה וגון קבוע או בעלת תנועה המתחדשת ומשתנית תמיד, עובר במרוצת הדברים אל תנאי הקיום האינדיבידואלי של האומה ומוכיח שהאבטונומיסמוס הפרסונאלי אינו מגין על

הסתמ־ות רצורה האינדיבידואלית הלאומית — ומגיע אל הציונות, שרק היא נלחמת על האינדיב דואליות הלאומית — והשתמרותה של זו תלויה אפוא רק בה.

המחבר נתן כאן צורה מסוימה להדעות וההשקפות, שנשמעו בנידון זה בספרות ישראל, וכמובן יש לחלוק על כמה־מהנחותיו, וביחוד על אותו הטון הבטוח של חוזה־עתידות, שבו הוא מדבר על גסיסת עמי המועט, שנידונים לטמיעה גמורה וכו' וכו'. „שלילת הגלות" שכזו כבר נפרזה יותר מדי, ואם אפשר בעולם המחשבות ליצור סכימות ולישר את כל ההדורים, הרי מתנפצות כל אותן הסכימות במציאות, כי, אם האינדיבי־דואליות הלאומית שלנו יכולה להשתמר רק על־ידי הציונות — מה יהא אפוא גורלם של כל אותם המיליונים, שישארו מחוץ לתחומה? והלא סוף סוף עתידה גם הציונות גופה לינוק מן הגולה הרבה הרבה דורות, ומתמיהים הם הדברים הפתוטוים של המחבר על גסיסת ה„גלות", בעוד שיש לנו לפי שעה רק איזה רמז של הויה חדשה.

ס. נ פ ש ט י י ן מתחקה על „דרכי הריבו־לוציה היהודית". מנתח לפנינו את הכחות הפועלים בריבולוציות בכלל שהתחוללו באי־רופא והגיעו אחרי תעיות וכשלונות של סתירה בלתי פוסקת אל הדרך הנכונה של הסינת־יזה הריבולוציונית, המחייבת רק את החדש, שנאחז בבסיס ההיסטורי, בגזע החיים של העם, —ועובר משם אל הריבולוציה היהודית, היא תנועת ההשכלה והטמיעה, שהתחילה לשם סתירה בלבד ואמרה לעקור את חיי ישראל מגזעם ומשרשם, וכשם שלא הצליחה האנטיתיזה של הריבולוציה העולמית, משום שהעלימה את עיניה מן ההיסטוריה ואמרה לשבר את החבית ולשפוך עם זה את היין, כך לא הצליחה הטמיעה גם בחיינו, פשטה את הרגל ופנתה מקום לסינתיזה הרי־בולוציונית־הציונית.

הקו האופי שבשני המאמרים האחרונים, הוא, ששניהם נותנים הערכה חדשה להתבוללות ורואים בתנועה זו מעין חוליא מוכרחת בהשתלשלות הריבולוציה היהודית.

לעומת שני מאמרים אלו, שאף אמנם אינם מגלים תורות חדשות, אלא שיש בהם בנין שלם של רעיונות ונותנים היקף מסכם, נראה לנו כעין קמחא סחינא המאמר „הציונות והתרבות" של מ. מ ר ג ו ל י ן. אף רמז של איזה רעיון חדש או הארה חדשה או צורה חדשה אין בו; אין בו אלא אותם הדבורים המפוצצים על „ישראל סבא", על „נצחון הרוח", על ה„אידיאליות הנשגבה" של עם ישראל, וכדומה מן הפזמונות של הגאותנות הלאומית. המרגיזה כל־כך במיסינג, ובפרט במאסף ל„העמקת הפרובלימות העיקריות של המחשבה הלאומית".

סקירות מקיפות ומאירות את הנעשה ביהדות האמריקנית והצרפתית נותנים א.

צ י ר י ק ו ב ר ומ. י א ר ב ל ו ם ־ א נ י ו ט י ן.

ב. ג ו ל ד ב ר ג עוסק בתולדות הדיקלי־רציה האנגלית ובעבודה הגדולה, שהכשירה את הקרקע להתהותה.

אחת מן המטרות, שהציג לו המאסף, כפי מה שמעידה לפנינו המערכת, היא, להקנות לקוראים שאינם נזקקים ללשון העברית את דעת הספרות העברית והאמנות העברית, ובמקצוע זה נתנה המערכת תרגומים משירי ביאליק, טשרניחובסקי ושניאור. תרגומים מן השירה העברית בכלל היו לנו גם עד עכשיו, אלא שהפעם נעשו התרגומים על־ידי אמן השירה הרוסית כמו ת י א ו ד ו ר ס ו ל ו ג ו ב והמשורר הלירי הצעיר ו ו ל ד י ס ל ב ח ו ד ו ס ב י ץ. חזיון זה, שמשוררים רוסים מתרגמים את השירה העברית, חדש הוא ומרגיז לב. הקטע מתוך הפואימה של שניאור „בהרים" בתרגומו של ש. מ ה ר ש ק יצא ריטורי קצת.

הבלטריסטיקה המקורית שב„ספרות" דלה ממש עד כדי לתמוה.

בספורו של הסופר הרוסי היהודי א נ ד ר י י ס ו ב ו ל „לך לך" מרפרפת איזו נימה נוגה ממערכי לבו של האינטליגנט היהודי מן הנודדים שבחוץ־לארץ, שעזב את עמו בשביל אהובתו הנוצרית, לקח אותה לאשה ועד מהרה בגדה בו — וחייו ועלומיו נחרבו. ריקניות נוראה מכרסמת את לבו והוא נודד ומתלבט בעולם עם נטל היגון שבנפשו, מבקש מנוחה ואין. הדברים מסופרים בחמימות לבבית. ואלמלא הכניס המספר את הטנדנציה של ה„אינטליגנט בעל התשובה" — היה הספור הכתוב בקוים חיים עושה רושם יותר טוב.

האגדה של א נ ־ ס ק י „הפגישה" כבר נדפסה בעתונים ביהודית, וכמדומה לי גם בעברית, ובעתון יכירנה מקומה.

הרשימה הספרותית של ב ע ל מ ח ש ב ו ת על מ נ ד ל י מ ו כ ר ס פ ר י ם חורה עד מאד. המחבר מרפרף, נוגע ואינו נוגע בעצם יצירתו של האמן הגדול, ורעיון מרכזי אחד אין שם. ותמוה הדבר, שהרי ב ע ל מ ח ש ב ו ת כתב ביהודית מאמר גדול המקיף את יצירתו של המנוח. אמנם מתנצל המחבר בסוף מאמרו, שאין לתת ברשימה חטופה זו כרקטריסטיקה שלמה של גאוניותו של מנדלי, אבל לא על אשר החסיר יש לקבול, אלא על מה שכתב; כבר קלושים הדברים קצת יותר מדי.

המאסף השני של „ספרות" כולו ציוני והדברים שבו סובבים שם על התנועה הציוניות במשך עשרים השנים האחרונות.

מ ק ס נ ו ר ד ו י מביא סך־הכל של נצחונות הציונות במשך השנים במקצועות שונים ובארצות שונות. מ. ג ל י ק ס ו ן סוקר על האבולוציה הרוחנית של הציונות ומציין את כל הזרמים והנטיות, שעברו עליה, עד שהגיעה לידי צביונה הסינתיטי. ג. ב י ל ק ו ב־ס ק י, ד"ר ב ו כ מ י ל, ב ן ־ ע מ י ו ב ע ל ־מ ח ש ב ו ת מספרים כל אחד את זכרונותיהם.

כדבר ההכנות להקונגרס הראשון ובדבר הקונגרס עצמי. ברוב ענין נקרא המאמר של ל. י פ ה על הרמן שפירא. יש במאסף עוד מאמרים ישנים ומתורגמים, ציונים לנפשות העסקים הציוניים שנפטרו לעולמם ותעודות נוגעות לקונגרס הראשון.

אם המאסף הראשון נותן הרבה הומר להעמקת הציונות, מראה המאסף השני את הציונית עצמה ומנהיגיה הראשיים. ויחס של כובד־ראש אל הדברים הנאמרים מורגש בשני המאספים גם יחד, והקורא, שבשבילו נועדו, ימצא שם הרבה דברים יפים והטובים.

נ. גרינבלאט.

ביבליוגרפיה

איסידור לזר

מן הסערה

I

ה„יחפים" והריבולוציה

וכי לא נלעג הדבר? צריך אדם להיות גדול ומומחה לרבים, כדי שתהיה לו הרשות להוציא מפיו דברים פשוטים, שאלמלי היה אומרם אדם בינוני, היו הבריות משתקים אותו או שהיו נותנים בו עיניהם בבוז כמו בעם־הארץ ושוטה...

ובכן יבוא־נא טולסטוי ויאמר הוא, מה שאנו, בני־אדם קטנים, איננו רשאים אפילו להוציא מפינו:

„...ואיה הוא השויון במשטר הסוציאל־דימוקרטי? – תמה הוא – באיזה אופן אפשר להגיע אליו? שהרי זקוקים אנו למי־שהוא, שיבוא ויחלק למרובים את הרכוש הנצבר על ידי המועט? והרי מחלק זה, סוף סוף, יהיה בשר ודם פשוט עם כל המעלות והחסרונות של כל ילודי אשה. או שמא מלאכי מרום ירדו לשם חלוקה זו? ומכיון שדבר זה יהא תלוי בדעתם של בני־אדם פלוני ופלוני, ואפילו יהיו אלו מן המשובחים שבינינו, הרי הם יהיו שולטים בנו כשם ששלטו בנו אחרים לפניהם. ובאופן זה הלא שוב אין שום שויון מתקיים?!..."

שמא מוצאים אתם את מחשבות הזקן מ„ייסנה פוליינה" בנוגע לאופן חלוקת הרכוש פרימיטיביות במקצת, ומשום זה אפשר שאתם פוסלים למפרע את חשדיו בנוגע לאלו, שהמשטר הסוציאל־דימוקרטי יהיה מסור בידם?

אבל הלא על הדבר הזה, שחשש לו הגרף הזקן ושאנו רואים אותו עכשיו במעשה בכל יום ויום, עמד עליו גם קרל מרקס בעצמו! אמת, שהוא לא חשש להפרעת השויון ההברותי בכונה על־ידי המשטר הפרוליטרי הבא, אבל לבו היה נוקפו, בשעה שהיה חושב על דבר תקופת הריבולוציה.

והלא כה דברו במקום אחד:

„יש שהפרוליטריון מבין היחפים – זה פרי הרקבון של הסדר הישן – נגרר גם הוא ונסחף עם התנועה הפרוליטרית, אלא שלפי מצבו בחיים הוא נוטה ביותר להתמכר אל השאיפות הנעלמות של הריאקציה".

ואמנם המעשים בכל התקופות הריבולו־ציוניות הוכיחו, כי הספקות של הסופרים הנזכרים נעשים לודאיות בכל מקום ובכל זמן...

אין לך ריבולוציה, שלא תהא נכשלת בבני־אדם שאינם מהוגנים. ודוקא הם הם, שנוטלים תמיד מקום בראש, אחרי שהריבולוציה כבר נפרצה בכח השפעתן של האבטוריטאות המפורסמות, שהקדישו להריבולוציה את כל מחשבותיהן, את כל ידיעותיהן וכל אושר חייהן...

בבוקר עבות אחד אנו רואים, כי השלטון על ההמון הריבולוציוני נמצא ביד „יחף" זה או אחר, כמו שהשלטון על ירושלים נפל פתאום בידי א ש מ ד א י, ומורי העם האמתים, מחוללי התנועה הריבולוציונית, ומשחררי הארץ מעול העריצים נעים ונדים, דוויים וסחופים, בין העם, וצווחים ככרוכיא, כשלמה המלך בשעתו, שהראה לכל את כתב יחוסו ואמר: „אני שלמה מלך בירושלים", אבל שומע אין להם. כי היחפים כבר עלו למעלה ראש, ואין כל אפשרות להדוף אותם ממרום שבתם, כי „יחפותם" שומרת עליהם כמגן, או יותר נכון, כענן כבד, מפני שאין שום אדם נקי דעת יכול לגשת אליהם ולהתגר בם מלחמה כחיה מאוסה זו, שאין כל בריה יכולה להתגושש עמה מפני ריחה...

ה„יחף", שהמוני הוא על פי טבעו ותכונתו ולא רק על פי הכרחו, מבין את טיבו של ההמון; לפניו נגלו תעלומות נטיותיו הגסות ולשונו הנלעגת של ההמון, והוא יודע לתפוש אותו בלבו, להחניף לו ולצודו בחרמו בתחבולות, שאין דעת האדם הישר והריבו־לוציונר התמים סובלת אותן, והוא מוכרח לעזוב את מקומו בריבולוציה ולנוס ממנה בחוטם מהודק ובלב דוי...

ובין כך וכך וה„יחף" נשאר השליט היהידי על העם וגומר את הריבולוציה לפי טעמו ולפי השאיפות הנעלמות של הריאקציה, שהוא בהתאמה למצבו בחיים, נוטה להן ביותר..."

* *
*

וכי באמת עד כאן מגיעה „השפעתה של האישיות על מהלך הענינים ההיסטוריים"? – בודאי שיתמה המרקסיסטן האדוק – והלא רעיון כזה ריח אפיקורסות, ריח אינדיבידואליסמוס נודף הימנו?!...

אולם ברצוני לא לפסוק הלכה בנוגע לתפקיד האישי בהיסטוריה בכלל, כי אם להראות על גבולי השפעתם של יסודים ידועים על מהלך הריבולוציה...

שהרי אם אפילו יש מקום לחשוב, שההיסטוריה במרוצתה הרגילה והמסוימה נשמעת רק לחוקים, הרשומים לה מראשית ההויה, ואין שום גורם חיצוני יכול לשנות את דרכה, אף־על־פי־כן אין זה ענין לתקופת ריבולוציה. אפשר שכל סדר חברותי קבוע יש לו גדרים וכללים, שאין כל כח מן הצד יכול להזיזם ממקומם, אבל קלות דעת היא להכחיש את יכלתו של הרצון הפרטי להטביע את חותמו על התנועה התוססת ועל מהלך הענינים ברגע התהוותם, בשעה שהם נמצאים במצב הנקרא בכימיה „סטטוס נסצנדי".

למרות קביעות החוקים הכימיים בנוגע לריאקציה של היסודות השונים ולהרכבתם או להפרדתם זה מזה, הלא כבר נתאמתו הזיונות זמניים סותרים לחוקים הללו, אם רק הריאקציה חלה, בשעה שהיסודות נולדים ומתהוים...!

אמת, שהשפעה זו אינה על פי רוב אלא מקרית ועראית, וסוף הסדר החדש, בהתבססו, להכנע אל החוקים והגדרים הכלליים והנצחיים, – אולם הלא גם אנו אין אנו דנים אלא בנוגע לתקופת המעבר, לרגע של הריבולוציה!...

II

הטוב והרע

ויהי כאשר לא יכול אחרימן, האל הזועם, להכניע את רוח בני־האדם על־ידי הרע, וישלח בם את הטוב לאבדם ולהומם –

... כי סגל הסתגל האדם אל כל המגפות ואל כל התחלואים ואל כל משלחות מלאכים רעים, אשר נגף בם האל הזועם אותם יום יום, וישר אליהם ויוכל להם, ויש אשר גם תועלת הפיק מהם, עד כי חדל לירוא מפניהם...

ויסת אחרימן את הורמיז אחיו באדם, ויאמר אליו לאמר:

– הנה בן האדם תולעת הולך וגדל, הולך ואמיץ על־פני אדמות, ועוד מעט ולא ימנע ממנו להיות כאלהים, למרות כל המכות אשר הכיתיו, השכם והכות. לכה אפוא ארה לי אותו אתה, אולי תצליח לנצח אותו בערמתך ובהלקת לשונך ובארס הדבש אשר על שפתותיך...

וישמע הורמיז בקול אחיו הבכור ויבחר ממחנהו העצום את כל מלאכי הטוב ויורידם ארצה אל בני־האדם...

ומלאכי הטוב יפי עינים הם ונחמדים למראה; קולם מלא רוך ותנינה, בעוד אשר לבם יהגה רק הוות ובכלים! אולם האדם הלא רק לעינים יראה, ויקנו את לבו לאהבה אותם לדבקה בהם – – –

וישכינם האדם בתוך אהלו וימשילם בכל מעשי ידיו ויכרע לפניהם על ברכיו.

ולא ידע האדם כי את אויביו אסף אל ביתו וכי רעל ומות וכליון הביאו לו בכנפיהם מלאכי הטוב, אשר באו אליו, כמצודדים וכאורבים נאמנים לשולחם, האל הזועם...

כי רק מהומה ומבוכה הביא הטוב אל חיי בני־האדם. כל איש ואיש והשקפתו על הטוב, כל איש ואיש ובחירתו בטוב; ובשם הטוב, בשם הצדק, בשם הקודש, ואף בשם האדם ואשרו, בשם האהבה לאדם, שהיא תכלית הטוב, לפי דברת שליחי הורמיז, בשם כל אלה החלו מריבות ביניהם; את אשר יבנה האחד, יסתיר השני, ואת אשר יהלל האחד, יחלל השני, ותהי יד האדם באדם, והפכו לעיי חרבות ארצות מבורכות וחומות בצורות, אשר עמלו בהן הבונים בעמל ויגיעה רבה, ודם אחים מוגר כמים זה דורות לאלפים...

ומלאכי הטוב עומדים מקרוב ומשחקים ואחרימן אדונם שבע רצון...

כי יותר מאשר הפילו המגפות וכל התחלואים וכל משלחות המלאכים הרעים, הפילו מלאכי הטוב בבני־האדם, שנואי־נפש האל הזועם.

* *
*

כי הלא רק בשם הטוב, רק בשם האמת, בשם הצדק, בשם האהבה לתועי בינה ולרפי אונים באו מסעי הצלב, נבנו במות האינקויזיציה, הוקמו גרדומי הריבולוציה והוכרזה הדיקטטורה של הפרוליטריון!...

כי הלא רק בשם הפרוגרס, והלא רק בשם המלחמה ברגרס, רק בשם ההתקדמות, רק בשם ההליכה לפנים נערכות עתה המלחמות והשחיטות וההריגות הרבות בין בני־האדם הנאורים למדי.

כי הלא רק בשם האושר, רק בשם העולם, שכולו קודש, רק בשם גאולת האנושיות ישא גוי אל גוי חרב!...

אולם מאין לו לתולע עור, המטפס על דף ארוך, לדעת אם הוא הולך לפנים או נסוג לאחור?!... וכי יש מקום למושגים „לפנים"

ו„אחור" במרחב שאין לו ראשית ואין לו אחריה?... האם אין המושגים הללו מעידים רק על קוצר בינתנו, רק על דעתנו המוגבלה? !...

וכי ליאנוס, בעל שני הפנים, אפשר לצעוד לפנים או לאחור?

והאמת מה היא, כי נדגול בשמה?

„כָּל נֶפֶשׁ וְנֶפֶשׁ וֶאֱמֶת שֶׁלָּהּ,

כָּל אֱמֶת וֶאֱמֶת וְשֶׁקֶר שֶׁבָּהּ..."

והאושר? עלם מתגנב אל המטבח לנשק בלאט לשפחת אמו, ולבו מלא אושר!...

והצדק? – אתמול לחץ העשיר את העני ומצץ ממנו את חלבו ואת דמו – ויהי לצדיק בעיניו.

והיום גבר העני חילים ויאחז בגרון העשיר ויחנקהו – ויצדק אף הוא...

והתכלית? – כן, כן, התכלית הלא הוא שוב אותו הפרוגרס, אותו הצעד לפנים של קומץ קטן נבחר מתוך כל יתר רבבות ורבוא רבבות היצורים שבתבל – אותו הקומץ הנקרא „אנושיות" – – –

אולם נניח לרגע, שאמנם כן, יש בעולם פרוגרס ויש בעולם רגרס, ואנו מחויבים לבחור בפרוגרס לאשרו של אותו הקומץ האנושי... הלא באופן זה אין אני יודע אם יש בעולם אכזריות גדולה ולעג גדול להאנושיות מסתירה זו, שבין „התקדמות" הרוח ובין הרגרס המוחשי על החומר.

הגעו בעצמכם: בשעה שאתונא הגיעה למדרגת ההתפתחות היותר גבוהה, באותה שעה עצמה מתחילה שוקעת שמשה המדיני!...

ואם נסכים באמת, שצרפת הדמוקרטית פחות או יותר ה ת ק ד מ ה עכשיו בעניניה המוסריים לעומת מצבה המוסרי בדורות הקודמים, – הלא אין עריצות גדולה מזו, שדוקא עכשיו התחילה הדיגנרציה שלה!...

וציירו לעצמכם גם זה: האנושיות בכללה מוסיפה להתפתח, מוסיפה להתקדם, והתקדמות זו, כמובן, מובילה אותה אל האושר הנצחי, שאליה מנבאים נביאי הפרוגרס מכל המינים, מישעיהו, ישוע הנוצרי, טולסטוי ועד קרל מרקס; ציירו לעצמכם כי בעוד רבע שעה לפני בוא הרגע הגדול, הרגע ההיסטורי, שבו צריכים לפתוח לפני האדם שערי גן עדנו, ופתאום, הוי!, כבתה השמש, אורה נדעך, אנרגיותה בטלה, וכל ההויה הפכה בן־רגע לתוהו ובוהו בקול נפץ אדיר...

„וְעוֹלָם עַל עוֹלָם יִתְפַּלָּץ

וְכוֹכָב עַל כּוֹכָב יִתְפַּלָּץ."

והלא חורבן זה של העולם אינו דמיון כוזב. הלא התכונה המודרנית יכולה להגביל מראש גם בדיוק הנדסי את שעת קפאונה המוחלט של השמש, שהולכת ומצטננת משעה לשעה ומרגע לרגע...

ואני צופה מראש את היום הגדול ההוא, שהאדם יפתח את פיו לברך על א ש ר ו המוגמר, וברכתו זו תפסק פתאם באמצעיתה ותמעך על שפתיו, בהקברו בן־רגע תחת ערמות ההרס של כל העולם כולו!...

האם זהו ה„טוב", וזהו ה„אושר", וזהו הפרוגרס, אשר אליהם ישאף האדם?...

•

ותאחז בי הרוח, ותשאני על כנפיה ותעמידני על גבעה גבוהה ותלולה – כן מספר טורגניב, בקירוב, באחד מ„שיריו בפרוזה" – וארא והנה אשה יפה לפני, אשר בעיניה להטה אש ירוקה, ושערה היה ירוק גם הוא וגם שמלתה עליה היתה ירוקה – ואבט אליה ואכירנה:

– הלא זאת היא ה ה ו י ה! הלא זוהי אם כל חי ואם כל יציר!...

והיא ישבה על גל מכוסה ירק ומבטה הביע מחשבה עמוקה, ואני השתטחתי לרגליה על הארץ ולא גרעתי עיני מפניה המפיקים דאגה....

– אמי! אם כל חי – קראתי בהמון לבי – מה זה תעמיקי ככה לחשוב? ומה היגון הנסוך על פניך המרהיבים?... אין זאת, כי אם לאדם, לבחיר יצוריך, תדאגי?...

ואם כל חי נעצה בי את מבטה הירוק ועל שפתי השושנים עבר צחוק קל.

– לא כן, בני, כי גורל הפרעוש האומלל העציב את רוחי! מה רפה הוא, מה דל הוא יציר כפי זה! הן ילד קטן ימעכנו באצבע!... ואני מבקשת תחבולה להחלים ולהבריא את שריריו הדקים!...

...ובכל־זאת לא תחדל האנושיות לראות את עצמה במרכזו של עולם, כאילו צערה וששונה, אשרה ואסונה הם עיקר כל העיקרים בהויה...

ורק מנקודת־מבט זה היא מעריכה את כל הנעשה ואת כל הנמצא תחת השמים...

ואינה מבינה ואינה רוצה להבין, כי באמת גלוי אמריקה מאורע חשוב הוא לא מצד תועלתו המרובה לחברת האנושיות, וכי אם יקום בזמן מן הזמנים קולומבוס חדש וגלה אמריקה חדשה בין הרי הקרח שבסביבות הציר הצפוני, לא ימחה שמו לעולם, אף־על־פי שאמריקה חדשה זו לא תוכל להיות למקום ישוב אפילו לדוב הלבן...

ואינה מבינה ואינה רוצה להבין, כי האיש שהמציא את הדינמיט, מעלתו אינה פחותה ממעלת הממציא את הסירום נגד מחלת האבעבועות...

כי לא ה„התקדמות" החברותית, שמצטיירת באופנים שונים ונבדלים בדמיונם של חוזי עתידות, שהאחד סותר את דברי חברו, ולא ה„טוב", ששליחי הורמיז, אחי אחרימן, מראים אותו בערמתם לכל אדם בכמה פנים, בהתאמה לנטיותיו והרהורי לבו, ולא ה„צדק", ולא ה„אהבה" ולא ה„אושר", כי־אם היצירה, כי

אם הבניה, כי אם הגלוי של כחות ההויה הכמוסים בפועל ופתרון חידותיה הסתומות, היא היא המטרה היחידה של האדם בחיים...

תכלית ההויה היא ההויה עצמה בכל היקפה, ותכלית היצירה היא היצירה עצמה בכל פניה... האם יש מגמה אחרת לצייר מלבד ציורו שהוא עושה? ואילו גם ידע, כי ציורו יאבד ברבות הימים וישכח מלב, כי הצבע יטושטש והבד יבלה ויקרע, — האם יוכל לעצור ברוחו ולכבוש את יצירתו?...

וגם האדם רק ליצור נברא, רק לבנות עלי אדמות נקרא, וזו כל תכליתו. לא לבנות את הדר אכלו, אשר ימלא שם את כרסו מעדנים, ולא את חדר משכבו, אשר יחבק שם את חיק אהובתו, אף לא את בית מקדשו, שיתפלל שם לפני האלהים, אשר בדה מלבו, כי אם לבנות את העולם כלו בכל תאיו ויציעיו, כל אחד לפי כשרונו ונטיותיו הפנימיות...

ורק בזה נבחנת הדרך הנכונה, שיבור לו האדם, המבקש את האמת. כל הדרך המובילה להרוס אפילו בנין אחד ולהשמיד אפילו נפש חיה אחת, — של אחרימן היא...

ורק בני השטן, האורבים לאדם ומתאמצים להטותו מן המסלה הישרה, יסיתוהו בחלקת לשונם לסתור תחת לבנות, לעקור תחת לנטוע — — —

בשם ה„טוב", בשם ה„צדק", בשם ה„אושר".

כי הטוב לאחד רע הוא בעיני השני, ובא ומחרימו ואשר יקרא לו האחד אושר, לאסון נחשב לרעהו, ובא ומחרפו; ולאשר האחד יאמר קדוש, יקרא השני טמא, ובא ומשקצו...

ועמל האדם נרמס ונהרס, ואחים באחים יתגרו מלחמות. ובכור שטן בגילו מוחא כף וקורא:

— הכה אהרימן באלפיו, והורמיז ברבבותיו — — —

III

ההיסטוריה מה תהא עליה?

ובכן האם כופר אתה בהאספקלריא ההיסטורית, בשאיפתה לנקודה ידועה? וכי אין אתה מאמין בצדקת ההיסטוריה בכל חזיונותיה? האם אין כל הנעשה נכון ויציב? האם עדיין אין הגיון ההיסטוריה ותכליתה מחוורים לנו כל צרכם?... — האם אין כל חזיונות ההיסטוריה מוכרחים ומחויבים על פי חוק ידוע ומנוסה?...

* * *

אלפי אלפים ורבוא רבבות דורות הולך העולם ונרקם, הולך ונארג. ראשיתו נבלע בערפלי הנצח, ואחריתו צולל בנבכי אין־סוף, ובכל משך רקומו וארוגו נסתר מעינינו

ונחבא מאחרי ענן שחור וכבד, שאין כל בריה יכולה להבקיע אל עוביו, ורק איזה טפח ממנו נתגלה לעינינו במקרה: איזה רגע בודד אחד מן הנצח, שאין לו תחלה ואין לו תכלה, נחרת ונחקק במקצתו על־גבי לוח האבנים של איזה דורש רשומות, רק מומנט מדולדל, בלי קשר ובלי המשך, נרשם ונכתב על חתיכת פפירוס של איזה אלמוני, — ולפי הטפח הזה אנו רוצים לשער את דבר מהותו של הענק החסון והגבוה עדי שחקים; לפי הרגע הבודד אנו רוצים לדון על הנצח כולו!...

* * *

איזו מאורעות בודדים, איה תקופות בודדות נאחזו, כדגים במצודה, והגיעו לידינו מכל אלפי רבבות המאורעות, שקרו ועברו על העולם במשך של אלפי אלפים ורבוא רבבות דורות, — ואנו מדברים ודנים על דבר היסטוריה, על דבר הגיונה, על דבר חוקותיה, תכונותיה ודרכיה!...

איזה פסוק מצרי בכתב של הרטומים על גבי סלע בודד בתוך ערמות החול של סהרה; איזה ציור מלא חידות במערת עתיקה באסיה הקטנה; איזה פתגם שגור על פי איזה פרא בנגלי; איזה שבר של כלי־חרס במכרות עתיקות באספמיה, איזו כתובת על־גבי קבר עתיק בגליה, — ואחר כך איזה הירודוס, ואחר כך איזה תוצידידס ואחר כך איזה טיטוס ליויוס; ואחריהם איזה נזיר דומיניקני, הרושם את רשימותיו על גבי הקלף, ואחריו איזה פרופיסור מלומד, ואחריו איזה חוקר קדמוניות!...

וכל זה אינו מקיף יותר מהרף עין של הנצח, — לא יותר מאיזו עשרות אלפי שנים בודדות ומדולדלות, — והרי לפניכם המדע ההיסטורי, המתימר לגלות לנו את תעלומי התולדה, עברה ועתידה, מה שהיא ואת אשר היא שואפת להיות ואת אשר היא מחויבת להיות!...

* * *

ובתוך כך באיזו חפירה עמוקה נמצאת ארכובת שלד של היפופוטמוס קדמון והיא נותנת לנו ידים לשער השערות בדבר עולמות אחרים ויצורים אחרים, שהיו לפני רבבות דורות ונשמדו ונחרבו, ושזכרם נמחה ולא נרשם אפילו על־גבי שום סלע במדבריות אפריקה...

וגם מציאה זו רק מקרית היא, רק בודדת היא; רק איזו ארכובה אובדת ונרקבה, רק איזו עצם קטנה של ארכובה אובדת ונרקבה...

ובן האדם יתפאר בלבו, כי יודע הוא ומכיר את ההויה, את אשר עבר עליה ואת אשר עוד יגיע לה, מאין היא באה ולאן היא הולכת!...

במקרה כבר נגלתה אמריקה ושנתה את

פני כל העולם. במקרה כבר הומצא אבק השרפה והפך את פני כל החיים. במקרה כבר נגנבה מכונת הקיטור וחדשה את כל המשא ומתן ואת כל האינדוסטריה...

והאדם בא ובונה על יסוד זר השערות של היסטוריה!...

אבל כמה אמריקות עדיין מחכות לגורלן להגלות אף הן; כמה אבקות שרפה וכמה מכונות קיטור עתידים עוד להמצא ולשנות מחדש את מהלך ההיסטוריה מן הקצה אל הקצה ?!...

מה נודע לנו מן ה ע ב ר של הנצח, ומה יכולים אנו לשער על דבר ע ת י ד ו של הנצח ?!...

* * *

ורק אחת אני יודע, רק אחת ברורה ומחוורה לי. ההיסטוריה היא שלשלת ארוכה, בלי ראשית ובלי אחרית, שלשלת ארוכה של הוית בלתי פוסקת, של הויה הדורשת את תקונה ושואפת להכרה עצמית של כחותיה וגלוי אוצרותיה הרבים הספונים בה...

ההיסטוריה היא שלשלת ארוכה של בנין, של בנין בלי צביון מוקדם ובלי תבנית מוקדמת; שלשלת של נסיונות בלתי פוסקים, השואפים לשכלול והתפתחות.

אבל האם אפשר לבנות בלי צביון מוקדם ובלי תבנית מוקדמת, מבלי לשגות, מבלי לעוות, מבלי שיהיה צורך במשך עבודת הבנין לפרוץ בכאן ולתקן בכאן ?...

רק אחת אני יודע, כי היוצר האמן „בונה עולמות ומחריבן", מפני, שכל שהוא עושה, אינו משביעו רצון, מפני שאין המעשה מקביל לעולם אל האידיאל, והאמן אינו פוסק מלספר ולתקן את מעשיו.

כי כל יוצר אינו נמלט מן השגיאה ומן הטעות. ועוד גדולה מזו: החומר הגס והעכור, שהיוצר מגשם בו את האידיאה שלו, קשה הוא ועקש ובשום אופן אינו נכנע בבת־אחת לזה שגובל ולש בו!...

* * *

ובנידון זה בעל חוצפה אני, ואומר, כי ההיסטוריה שוגה לעתים תכופות; כי יש בהיסטוריה תקופות שלמות, שהן „טעות הדפוס", שהן עוות היצירה, ושעל כן ההיסטוריה בעצמה ממהרה ושבה „ללוש" אותן ולתקנן...

ולו גם נמשכה הטעות מאה שנה ואלף שנה! — כמה נחשב זמן כזה בשביל ההיסטוריה ? „יומיה דקודשא בריך הוא"...

שמא רוצים אתם, שאבוא ואקרא בשם את כל הטעותים של ההיסטוריה, שכבר הוגהו על ידה, ואת הטעותים, שההיסטוריה כבר עמדה עליהן, אלא שעדיין הגהתן לא נגמרה ?...

הסתכלו בעין פקוחה אל חזיונות החיים שבעבר ושבהוה, ומצאתם את חידתי על נקלה...

בכל אופן לא תוסיפו לאמר: „כל הנעשה נכון ויציב", כי רק ביוצר אתם מעליבים וביצירתו שאינה פוסקת...

כי רק זהו היוצר האמתי, שבונה עולמות וסותר ומתקן בלי הרף — — —

וגם אל תוסיפו לדייק את החוקים ההיסטוריים, שאינם משתנים, על יסוד עובדות בודדים ונבדלים, כי אין הכמות המוגבלת והנגלית באה ללמד על אין־סוף הנעלם...

והיוצר היושב על האבנים, כל זמן שהוא בוחן ובודק ומנסה, עדיין לא קבע ולא ברר בעצמו את חוקי יצירתו, כי אם ש א י פ ת ו לבדו היא לנגד עיניו ואת אופני התגשמותה ואפשרותה עדיין הוא מבקש — — — בכל אשר הוא בונה ובכל אשר הוא נותן...